

DPN 6070

Title : हरिवंश महात्म्य / HARIVANŚĀ MAHĀTMYA

Run. No. 6761

Cat. No.

Micro. No.

Subject महात्म्य /

Religion : Hindu / Bauddha

Language : Śkt. / New. / Nep. / Skt.- New. / Maith.- New. / New.- Nep. /

Size in cms. 15.5 X 36.0

Folios 298 Lines (in a page) 11

Compl. / Incompl.

Chapt. / act /

Author / translator

Scribe / donor पद्मप्रतिमान प. माय

Date: NS / SS / VS / KS . 1871

Ruler / place Scribe - नीलकण्ठ

Script : New. / Dev. / Bhuj. / Ran. /

Illus. : Nīlakantha

Material : palmleaf / paper / thiyasaphu / one side yellow

Condition : fine / damaged by worms, rats, water /

Beginning, colophon, post-colophon :

* श्रीमन्मंगल मूर्तये नमः ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ यद् वक्त्रं मुकुरा इवेन्द्रिय मनो मायाः पराग् इश्यतां
निन्यु स्तस्थ विमादिनापि च विराट् सूत्रे शभावगतं ॥
≡ इति चरितमिदं महात्मना मृषिकृतमद्भुत वीर्य कर्मणा ॥ कथितमिह समास विस्तरेः किमपरमिच्छसि यद्ब्रवीमिहे ॥ ॥
इति श्री हरिवंश महात्म्य समाप्त ॥ ॥

ॐ इति श्री मत्पदवाक्यप्रमारा मर्मादा धुरंधर चतुर्दशवंशावतंस गोविन्दसूरि सुतो नीलकण्ठस्य कृतौ
भारत भाव दीपे हरिवंशार्थप्रकाशे हरिवंशान्तर्गत भविष्यन्तग्रन्थार्थप्रकाशः ॥ १८६ ॥
विष्णुमीमांसे गते कृष्टिद्विरदक्षमामिते शब्दे । इत्यौ ककुदुतिगते भाव दीपमलीलिखत् ॥ नमोस्तु
कृष्णाय

१८७९

श्रीमन्नंगलमूर्त्येनमः ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ यं वदुःकुता इवेन्द्रियमनोमाया परागृह्यतां निरुस्य तस्य विभादिनापि विराट् सत्त्वं शभावंगतं ॥ तं प्रत्यगृह्य
दृश्यमहमण्युत्पत्तौ पनेत्रत्रयाः श्रीगोपालमुमास्महे ॥ श्रुतिशिरोवंशीरवेदीति ॥ १ ॥ बाधस्तेन मिमाषी वहिरुदवसितं यातितके प्रतिष्ठोमीमांसाप्रतिहायं भजति
गुणगण्यस्य संख्या निसंख्या ॥ हृत्पीठयोगपुद्गे निहितमुपनिषदाहृतं ॥ परमेभागे श्रीलक्ष्मणादेदिशति विजयनेयस्य लेखः शिवाद्याः ॥ २ ॥ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
या पुराणेतिहासे श्रुते काये कवी जं फणिपति विहितं योगशास्त्रं च भाष्यैः ॥ ३ ॥ लक्ष्मणापहृतं यैः श्रुतिशिखरगिरांदास सूत्रैरहस्यं वेदयासः सभूया ॥ विजयभक्त्या चतयेऽस्मादिवा
नो ॥ हरिविधिवसिष्ठशक्तिपराशरव्यासशुकदेवानां ॥ वेदाभ्यायनमुग्रश्रुतसंवलुमः पुराणगुरुमुखान् ॥ ४ ॥ सर्वविद्यशतामादिशिकीषुः पूर्वश्रुतैः ॥ श्रीनारायणधारे शक्त्यो ह
रिहो नमः ॥ ५ ॥ हस्तमाहृत्य विभिन्नैः श्रयान् ॥ कोशात् विनिश्चितं पाठयन् ॥ ६ ॥ प्रथमं पुराणमनुसृत्य वाचमारभ्यते यं हरिवंशगीतः ॥ ७ ॥ टीकाचूपादीह ॥ श्रीभाषि वाचार्थर
त्नानिबकाशयन्तु ॥ अन्तर्निर्गुणार्थव्यप्रकाशे ॥ ८ ॥ पदमो भारतमन्दिरः ॥ स्मिन् ॥ ९ ॥ ॥ १ ॥ असादृशं विजुं स्ववर्णान् भगीरथे ॥ नैव मया जर्ताता ॥ १० ॥ श्रीहरे वाजनितीर्थगिगालोक
त्रयीजायमलं धुनोत् ॥ उत्ताने विहकोशविग ॥ ११ ॥ लंपट्य पुनैवाश्रितं गंभीरेषु न सेतवो न विहितो कूटाननस्य ॥ १२ ॥ न किञ्चाननमालयाननं ॥ नैव क्ता जालादिता नो
रीनाच्छदिनी ॥ न विहिताः श्रीलक्ष्मणार्थश्रितैः ॥ १३ ॥ हस्तमगवान् पाराशर्य ॥ यमकाशे कः सकलसंम ॥ १४ ॥ रथसंकटाज्जडा नुदि ॥ १५ ॥ श्रुतिरहस्यप्रकाशकं महा
भारतव्यतिहासं प्रणिनाय ॥ तत्र शतं पर्वणि ॥ तेष्वन्ति मे ॥ १६ ॥ त्रयं हरिवंशसूत्रं यथा ॥ अनुक्रमणिकाया ॥ १७ ॥ हरिवंशस्ततः पर्वपुराणं ॥ त्रिसंलितं ॥ विष्णुपर्वशिरा
॥ १८ ॥ विष्णोः कंससंघातः ॥ भविष्यपर्वशिरा ॥ १९ ॥ खिलेष्टे वा ॥ २० ॥ एतत्पर्वशतं पूरं ॥ व्यासेनोक्तं महात्मनेति ॥ २१ ॥ नारायणसं ॥ २२ ॥ ॥ १ ॥ कंशसहस्रं यमानुषपुत्र
तम् ॥ २३ ॥ कृत्यायाः ॥ हरिवंशे नैव पूराणतः ॥ २४ ॥ हरिवंशान्ते ॥ भविष्यत्तरमेतत्ते कथितं भारतं मये ॥ तुपसंहाराच्च भारतान्तर्गतत्वं ॥ २५ ॥ न्ययश्च शास्त्र ॥ २६ ॥ शास्त्रान्तरेष्वयोजनवशात्पुत्रा
यथावदहनेषु ॥ श्रीसूक्तमेवासूक्तदि ॥ न ह्यखिलमेतुयते ॥ तथात्राह्वारः ॥ २७ ॥ तत्तिनीतिहासे ॥ हरिवंशारवं ॥ खिलं विष्णुपुत्राणमविष्णुपुत्राणं ॥ २८ ॥ तत्र तत्र सूचितस्य कलमाह
त्पयन्ते ॥ २९ ॥ भोपयोगिनां वैराग्यस्योपवहणार्थं पिठितं ॥ पुराणैरि ॥ संज्ञितमिति ॥ तत्र पुराणशब्दप्रयोगात् ॥ एवं च यथा धर्म्यु ॥ ३० ॥ ॥ १ ॥ पिण्डोपयोगो वेदमि ॥ विहिताभ्या
स्तत्र शास्त्राभ्यां विना न प्रच्यते ॥ एवं भारतपारायणमपि हरिवंशविना न प्रच्यते ॥ तद्वत्तद्वत्तायना ॥ ३१ ॥ वेदसंख्यायां प्लोकसंख्यायां नारायणस्य विदुः कृता ॥ अन्यथा तत्र रसि ॥ ३२ ॥ नरमेव ॥
॥ हरि तास्तोतावहृतीकाचूपादीह ॥ ३३ ॥ प्रकाशस्ति ह विस्तारमया स्मृतत्वा ॥ ३४ ॥ नारयन्ते ॥

[illegible]

यद्वादिषो गजान्तस्वेदसाधारणं भुण्णदण्डादिलक्षणं तदेव अयनं जापकं यस्य नैवेद्यायनं गजान्तं यद्वा द्वीपे वा प्रसृत्येदं मदिपं तत्त्वं अयनं यस्येति द्वीपे चर्मपरीधानाच्छ्रमासांति
भैरवेति स्तुत्युक्तः शक्तिविग्रहो देपायनस्तं यद्वा द्वीपे धूमस्तु अयनं विहं ब्रकाशकं स्वरूपं यस्य ननु पातालादिष्विति द्वीपागलः स्यादेति द्रितः देपायनः स्वर्गः यद्वा द्वेपं गजान्तं अयनं
पकं यस्य तं देपायनं गजान्तं महेन्द्रं यद्वा अर्धहितत्वात् द्वीपं अयनं स्थानं यस्य स्वार्थेति द्रितः देपायनः स्वतः द्वीपाधिपतिर्दिलुतवेद उपासते अत्र सर्वविधमपीश्वरत्वात् पितामहा
त्वत्त्वचरत्वात् तथा हि सरसं हृदवाद्यान् मायाशब्दात् ब्रह्मणो विष्णो अभक्तान् महोऽहंकारः अहंकारात् च तन्मात्राणि पंचतन्मात्राभ्यः पंच महाभूतानि तेभ्यश्चतुर्ब्रह्मरीरमिति
स्वप्तिक्रमस्यागमसिद्धस्यान्वयान्नारायणोऽस्योऽक्रमेण तेषां पितामहा त्वत्त्वघटते महर्षिर्भित्तिः सर्वज्ञत्वमुक्तं नारायणः परं ब्रह्म तस्य अंश इवोऽशोमायायां चित्प्रतिबिम्बः तन्न निवृत्तत्वा
देवमायाशब्दं नारायणस्यांशजं एको हि रायणो भोऽख्यपुत्रोऽयमयं देवमायां विदधानि पूर्वमिति बुद्ध्या न हानिधानं सर्वकारणं महत्पामं लयस्थानं च यथा यद्वा तदेव भूतं ततो
नैकहृतं श्रीमंगलान्तराण्युदकमवतारयति आद्यं पुरुषमिति हरिर्भक्तं हृत्य भोक्तः सोऽतिप्रच्छेदितोऽयं चतुर्थगतयोर्विषयान्वयः अत्र भूद्विजादयस्तत्तत्फलपमाः पंच
ब्रह्मपुरुषाः क्रमेण भुङ्क्ते तन्मायाशब्दं स्वप्नात्मा विराट् विष्णुः पञ्चेति सत्त्वो लभन्ते तत्र भूस्थानीयं भूदेवतं आद्यं पुरुषमिति पुनसंधत्ते इति तद्वितीयं मायाशब्दं

आर्यपुरुषमीशानीपुरुहंतपुरुषुतं । नृत्तमेकाक्षरं ब्रह्म अकारोऽयं सनातनः । असद्वसदसश्चैव यद्विन्दुं सदाशिवः ॥

॥ १ ॥ अथि ननु महेश्वरमिति श्रुतेः पुरुषं तं पुरुषं तमिदं कुरुपमंतं विदुः सत्त्वात्मानं सहिपुरुषमिदं जमानेयने हृद्यते च उच्यते इति चेत् ॥ १ ॥ अथि ननु महेश्वरमिति श्रुतेः पुरुषं तं पुरुषं तमिदं कुरुपमंतं विदुः सत्त्वात्मानं सहिपुरुषमिदं जमानेयने हृद्यते च उच्यते इति चेत् ॥ १ ॥ अथि ननु महेश्वरमिति श्रुतेः पुरुषं तं पुरुषं तमिदं कुरुपमंतं विदुः सत्त्वात्मानं सहिपुरुषमिदं जमानेयने हृद्यते च उच्यते इति चेत् ॥ १ ॥

ॐ वं ॐ

3

राम

3

[illegible]

प्रजापतेः तं पुत्राह-नाशक इति-तत्पुत्रमाज्ञानमदृष्ट्या उपभ्रूय साक्षाद्युक्ता-सन्निधाः ॥ उन्मूलन-उ-
मं बोध्यन्ते-तत्प्राजस्येति वक्तव्येति दितस्पन्द ॥

रत्नेति. दृष्टान् शोषयतावाधुना. तेषां आप्यः सारांशः यथा-चकारणे सोरेते जसि प्रसिप्तः एवं पाथिक्. सारांशः अमये सोमे प्रसिप्तः सवक्या रूपं वा रितः सोमस्य गर्भं च तमिति युक्तं. दृष्टवै दृष्ट्या ननु समनु प्र
विशतीति युक्तः औषधी मा-स्य एव हि अमये वेनागम्यते. तस्मात् युक्तं वेयं. किं दृष्टाणामियं कन्या मया गर्भं लिङ्गतेति. ४१ दृष्टाणं कन्येति. दृष्टाणो जन्तवो मां मुखत्वं ४२ ते जसः तपसः ४३ ते जसो न तपो जयेना
ग्निना. ४४ धर्म एव विद्या विधिना. ४५ अंशेन तपो हि न. ४६ अन्नमदीन्. अन्नमपि दार्थात्. मनसा दृष्ट्या. आलोच्यतेषां सदा च प्रथमतः बीजग्राहिणीः स्त्रियोऽसजत्. ४७ अन्वास्था वग्रायाः ४८ दहनां प्रवेना. ४९ कथमेक

६० वे. पु.

४

पः ॥ दृष्टा कन्या प्रदास्यति शान्तितामग्निमासुतो ॥ रत्नभूता च कन्या यं वृक्षाणां वरवर्तिनी ॥ भविष्यं जानता तत्त्वं धृता गर्भं लावे मया ॥ ४१ ॥ मारिषाना मकन्ये
यं वृक्षाणां मिति निर्मिता ॥ भार्या वो सुमहाभागः सोमवंशविवर्दिनी ॥ युष्माकं ते जसोर्द्वेन मम वीर्द्वेन ते जसः ॥ अस्यामुत्पत्येत पुत्रो दक्षो नाम प्रजापतिः
॥ स दुर्मादग्धमृथिं पुष्पते जो मये न वै ॥ अग्निर्नाग्नि समो भूयः प्रजाः सर्वद्विष्यति ॥ तत सोमस्य वचना जगदुत्प्रेतसः ॥ संहृत्य को पंष्टिभ्यः पतिः
धर्म सा मारिषा ॥ ४५ ॥ मारिषा यात तं सैवे मत्तसागर्भमादधुः ॥ दशम्यस्तु प्रवेतोभ्यो मारिषा या प्रजापतिः ॥ दक्षो जज्ञे महातेजाः सोमस्यां शेन भा-
रत ॥ पुत्रानुत्पादयामास सोमवंशविवर्दिना ॥ अचरांश्च चरांश्चैव हि पदेथ चतुष्यदः ॥ ससृष्टु मत्तसा दक्षः य आशदसजत् स्त्रियः ॥ दक्षो स द-
शधर्मो यकस्या पाचयेदक्षः ॥ शिष्टाः सोमाभ्यराजेद न सखाख्या देदो पुभुः ॥ तास्तदेवाः खगा गोवो नागा दिति जदानवा ॥ मन्वरी सुरसश्चैव जशि-
रेत्याश्च जातयः ॥ ५० ॥ ततः प्रभृतिराजेद प्रजां मेथुन संभवाः ॥ संकल्प्या दशना त्परीत्यैर्वेषां सृष्टिरुच्यते ॥ जनयेज यदुवाच ॥ देवानां मानवानां वग-
न्धैरिगरक्षसाम् ॥ संभवः कथितः पूर्वदक्षस्य च महात्मनः ॥ अंगुष्ठादुत्सरो जातो दक्षश्चोक्तस्त्वया नघ ॥ विसांगुष्ठात्तथा चैव तस्य पत्नी व्यजायत ॥
कथं प्रोचत सत्वं पुनर्लेभे महातपाः ॥ एतन्मे संशयं विप्रशम्य गारव्या तुमर्हं सि ॥ दोहित्रश्चैव सोमस्य कथं भ्रशुरतां गतः ॥ ५५ ॥ वैशंपायन उवाच ॥
उत्पत्तिश्च निरोधश्च स्थितो भूतेषु पार्थिव ॥ भूय यो ज्ञानमुखं तिविद्यावंतश्चैव जनानां ॥ युगे युगे भवन्ती ते सर्वे दक्षादयो नृपाः ॥ पुनश्चैव निरुच्यंते वि-
द्वांसत्र ननु स्यति ॥ येष्वां कानि व्यामप्येषां पूर्वना सी जनाधिप तपश्च गरीयो भूय भावश्चैव कारणम् ॥ ३ मां निरुद्धिं दत्तस्य यो विद्या सचराच

अनिशं अनिवार्यं

राम

ओरस इमेता मांशं को सितं को कन्या येन परिहृति न तं गति संकायस्य कन्यात्वात्. सर्वानां गम्यन्मभिविर्भुक्तं इति भा. ४० अंगुष्ठा. दक्षिणस्य कन्यायाः. दा. स्त्रीपुंसयोः कन्यायाः तस्यैव दृष्ट्या. ४१ दृष्टा. ४२ दृष्ट्या. ४३ दृष्ट्या. ४४ दृष्ट्या. ४५ दृष्ट्या. ४६ दृष्ट्या. ४७ दृष्ट्या. ४८ दृष्ट्या. ४९ दृष्ट्या. ५० दृष्ट्या. ५१ दृष्ट्या. ५२ दृष्ट्या. ५३ दृष्ट्या. ५४ दृष्ट्या. ५५ दृष्ट्या. ५६ दृष्ट्या. ५७ दृष्ट्या. ५८ दृष्ट्या. ५९ दृष्ट्या. ६० दृष्ट्या. ६१ दृष्ट्या. ६२ दृष्ट्या. ६३ दृष्ट्या. ६४ दृष्ट्या. ६५ दृष्ट्या. ६६ दृष्ट्या. ६७ दृष्ट्या. ६८ दृष्ट्या. ६९ दृष्ट्या. ७० दृष्ट्या. ७१ दृष्ट्या. ७२ दृष्ट्या. ७३ दृष्ट्या. ७४ दृष्ट्या. ७५ दृष्ट्या. ७६ दृष्ट्या. ७७ दृष्ट्या. ७८ दृष्ट्या. ७९ दृष्ट्या. ८० दृष्ट्या. ८१ दृष्ट्या. ८२ दृष्ट्या. ८३ दृष्ट्या. ८४ दृष्ट्या. ८५ दृष्ट्या. ८६ दृष्ट्या. ८७ दृष्ट्या. ८८ दृष्ट्या. ८९ दृष्ट्या. ९० दृष्ट्या. ९१ दृष्ट्या. ९२ दृष्ट्या. ९३ दृष्ट्या. ९४ दृष्ट्या. ९५ दृष्ट्या. ९६ दृष्ट्या. ९७ दृष्ट्या. ९८ दृष्ट्या. ९९ दृष्ट्या. १०० दृष्ट्या.

यथा ज्ञात कनिष्ठा विष्णुमित्रता पावतात ॥ अतः भूतं प्रवृत्तं मन्त्रविष्णुपि दत्तं ॥ अतः प्रवृत्तं मन्त्रविष्णुपि दत्तं ॥ अतः प्रवृत्तं मन्त्रविष्णुपि दत्तं ॥

१ वादिह आहतः भूतानि गयुज्जीनि ॥ अतः प्रवृत्तं मन्त्रविष्णुपि दत्तं ॥ अतः प्रवृत्तं मन्त्रविष्णुपि दत्तं ॥ अतः प्रवृत्तं मन्त्रविष्णुपि दत्तं ॥

राज ॥ जजमानः पदुणीणः स्वर्गलोके महीयते ॥ इति श्रीगणेशपुराणे ॥ १ ॥ जनमेजय उवाच ॥
प्रजापतेर्जनिता दिवः प्रवृद्धास्तस्य भुवा ॥ यथा समजभूतानि तथ भूतानि ॥ पते मनसा न्ययं भूतानि पूर्वनितास्तजस्रभुः ॥ १ ॥
वाक्छगभवं नमुगानधराक्षताम् ॥ यत उत्पिशा वा श्रवणः पशुमृगास्तथा ॥ यदस्य तास्तमानस्य जयं वदति वै प्रजाः ॥ अपथ ताभग
वतामहो देवेन धीमता ॥ ततः सान्द्रित्य पुनः प्रजापतेः प्रजापतिः ॥ सेनेनेन धर्मेण सिद्धः ॥ २ ॥ प्रजाः ॥ ३ ॥ अमित्रीमाहृत्य ती
वीरास्वप्रजापतेः ॥ सुतो सुतपसा युक्तो महीती लोकधारिणीतः ॥ आपुत्रसत्त्वातिवैरापापं वीर्यवान् ॥ असिक्काजनया
मास दक्ष एव प्रजापतिः ॥ तातु ह यामहाभागस्तविकर्तृविष्णुप्रजापतिर्देवर्षिः प्रियसम्पादो नारदः प्रावृवीदिदम् ॥ नारायणं
तेषां शापान् कृतमनस्तथा ॥ यं कश्यपः सुतवरं परजिही व्यजीजनत् ॥ दक्ष एव दुहितरिदक्षशापमयान्मुनिः ॥ पूर्वसंहिस्तमुप
न्यास रदः ॥ ४ ॥ असिक्काजनया मासभूयो देवर्षिस्तम् ॥ तं देवा जनयामास पिते मुनिपुंगव ॥ तेन दक्षः प्रजा
वैहृयमाहति विभ्रताः ॥ निर्मथ्य नाशिताः सर्वविधिनावनसंशयः ॥ तस्यापतस्तदहो नारायणमिति क्रमः ॥ महर्षीन्द्र उवाच
कृत्वा या विदः परमेष्ठिता ॥ ततोऽभिस्तान्वकुन्ते दक्षस्य परमेष्ठितः ॥ काम्योयानारदो मर्च्यते वपुजे भविष्यति ॥ ततोऽसु
तां प्रागात्तान् परमेष्ठितः ॥ सततं यानारदो यजेदक्षशापमदाहृषिः ॥ ५ ॥ जनमेजय उवाच ॥ ॥ कथं निशिताः पुत्रानार

पोमुर्विदक्षशापमयात् ॥ सततं यानारदो यजेदक्षशापमदाहृषिः ॥ ५ ॥ जनमेजय उवाच ॥ ॥ कथं निशिताः पुत्रानार
सोऽनः पूर्वमिति देवर्षिस्तम् ॥ कश्यपः तनारं पतेव परभूवीव परमेष्ठिताः ॥ अतः प्रवृत्तं मन्त्रविष्णुपि दत्तं ॥ अतः प्रवृत्तं मन्त्रविष्णुपि दत्तं ॥

युष्मद्भ्याः स्वयं कामाख्याः अथ यन्मुक्तं अंतर्गते अधिप्राप्तां ज्ञानीय अतोयुक्तं सन्तः कथं प्रजाः स्वयं येन संबन्धः भवतीति प्रपञ्चः तस्य प्रमाणां साधनं यद्वत्तात्प्रपञ्चस्य सिद्धिः तं विदित्वा न उर्ध्वधो न प्रसृतं अज्ञानतां युष्माकं
 प्रजास्यो अधिकारो नास्तीत्यर्थः ॥ सर्वतो दिशं सर्वतो दिग्भिर्गुरवाः अन्त्यान् निरपेक्षः आत्मा स्वनिर्गुणः प्रियाता ॥ १८ ॥ वायोरिति तस्य प्रपञ्चोपपत्तिः ॥ वाः वै गौतमस्तत्संज्ञां विदित्वा अतोर्वायुं सूत्रात्मानं समाधिधत्तं गतोत्य-
 अनशनं अशनाया इतीति ॥ अन्तर्गते प्राप्य पराभवं परं वनतः अभवं आत्मेति तं कथं गताः सन्तोऽद्यापि निवर्तन्ते ॥ १९ ॥ वनं उक्तं निशेयः नोदिता गमनार्थं प्रेरिताः २० ॥ २१ ॥ पदवै मार्गः २३ २४ २५ २६ नात्र संवात्सनादेक-
 वियोगं गर्भं वासं कुरु परमेष्ठिना प्रायित्वा तत् अतिकारकत्वेन नानाशान्तिवानः २७ ॥ एतेन लसः अधिकं नानाशान्तिवानः २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

हः यं
 ५

देनसुरिषिणा । प्रजापतेर्दिजिक्तेषु आनुमिका । मतत्वतः तेषां पावन उवाच ॥ ॥ दक्षस्य पुत्रा ह्यविवर्द्धयिषवः पुजाः ॥ सनागता महाविंश-
 नारदस्तानुवाच ॥ वासिष्ठावतय्यं वै प्राप्ता ज्ञानीथैवेभुवः ॥ प्रमाणं स्वयं कामो वै गताः प्राचेतसात्मजाः ॥ श्रुतं रूढं मधुश्चैव कथं स्तुत्यं वै प्रजा-
 तेतुतद्वचनं श्रुत्वा प्रयाताः सर्वतो दिशम् ॥ वायोरनशनं प्राप्य गताः सर्वे पराभवम् ॥ प्रमाणं स्वयं कामो वै गताः प्राचेतसात्मजाः ॥ अद्यापि निव-
 र्तने समुद्रं पश्यन्तः ॥ २० ॥ हर्षश्चेष्टधनैश्च पुदक्षः प्राचेतसं पुनः ॥ वीराणामेव पुत्राणां सहस्रमसृजत्प्रभुः ॥ विवर्द्धयिषवस्ते तु शबलाश्वाः प्रजासिंहाः
 पूर्वोक्तवचनं तात नारदेनैव बोदिताः ॥ अन्योन्यमृचुस्ते सर्वे सप्रगाहमहामुनिः ॥ भ्रातृणां पदवीं वै वगन्तव्या तान्न संशयः ॥ श्रुत्वा प्रमाणं पृथ्वा
 श्वसुखं स ह्यमहे प्रजाः ॥ तेपितृनुवर्गं गणं प्रयाताः सर्वतो दिशम् ॥ अद्यापि निवर्तन्ते ते वै निधनं गताः ॥ नष्टशबलाश्च पुदक्षः कुद्रोव्रवीद्वचः ॥
 नारदो नो शोभते निगमे वा संभवेति च ॥ तदा प्रभृतिवभ्राता भ्रातरन्वषणेरतः ॥ प्रयातो न श्रुतिरिप्सु तत्र कार्यं यथश्चिता ॥ तं श्वनष्टान् सर्वं ज्ञायु-
 त्वा नृकैः प्रजापतिः ॥ पृथिव्योऽसृजत्कन्यावीरण्यामिति नः श्रुतम् ॥ तं सदा प्रतिजग्मात्तानां यथं कश्यपः प्रभुः ॥ सानिधनं श्वकौरयतथैवा-
 न्येन हर्षयः ॥ ददौ स दशधर्मा यकस्य पापत्रयाद्वा ॥ स प्रविंशतिं सामायच तत्स्वारिषे नमिने ॥ द्वे वभृजुः पुत्रा यद्वै वागिरिस तथा ॥ इदृशाश्वा यद्वि-
 षताः सानामानिमेभ्यः ॥ २१ ॥ अरुह त्वेत्तं जामिर्लवां भानुर्मरुततो ॥ संकल्प्य च मुहूर्तं वसाध्यां निश्वां वभारतौ धर्मपत्न्या दशं त्वेता आस्वप-
 त्यानिमेभ्यः ॥ विश्वेदेवास्तु विश्वायासाध्यासाध्यान्वा जायता ॥ भानुर्वासां महत्वं तो वसोस्तव सर्वस्य ॥ भानोस्तु भानवस्तु तमुह-

स
 ५

अग्निहोत्रे कश्यपस्यैव रूपान्तरं ॥ इत्यंतोपपत्तिः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

[illegible][illegible]

पृष्ठभाः कुमारानुज्ञाः अनलम्पयत्वारः पुत्रो ह्यर्थः । ४३ कुमारस्य व
तुर्धनं शोनापि नास्ति एतच्च नारायणदिच-४५ पुत्रा दुहितान् पुत्रश्चेति
४६ ४७ कर्षकीतिहा ४८ कर्षपायजयोद्वारकं गच्छतेत्यदि । तैत्तिरीयब्राह्मणः संतातनाहः पुरीति-५०

अथ वंशकचनप्रस्तावात् त्वं नामो रुद्रस्य विश्वस्य हरेर्विष्णुस्य अथैकापरा नताः पंचपुत्राः कथिताः अनेकपादिदेवैः अहिर्बुध्न्यश्चैकतृताहनीयः रुद्रश्चतुर्थः दध्यामपि पंचमः ५१॥ ५२॥ व्यासा इत्येतत्तु का ह्यन्तरस्थेन संबंधः गतं
अनन्तं तं रवाता इत्यर्थः सहस्राणि वैरुद्रा अधिभूयामिति भुतेः ५४ कश्यपस्य भावः इति शेषः ५५ पूर्वमन्वन्तरे इत्यस्य आरब्धानं द्वाकषस्यान्तरे मजोरिति उपस्थिते पूर्वमन्वन्तरस्यावसाने इत्यपि ५६ ५७ मन्वन्तरे वैवश्वत
इति शेषः ५८ ६०

हरेर्विष्णुस्य अथैकापरा नताः पंचपुत्राः कथिताः अनेकपादिदेवैः अहिर्बुध्न्यश्चैकतृताहनीयः रुद्रश्चतुर्थः दध्यामपि पंचमः ५१॥ ५२॥ व्यासा इत्येतत्तु का ह्यन्तरस्थेन संबंधः गतं
अनन्तं तं रवाता इत्यर्थः सहस्राणि वैरुद्रा अधिभूयामिति भुतेः ५४ कश्यपस्य भावः इति शेषः ५५ पूर्वमन्वन्तरे इत्यस्य आरब्धानं द्वाकषस्यान्तरे मजोरिति उपस्थिते पूर्वमन्वन्तरस्यावसाने इत्यपि ५६ ५७ मन्वन्तरे वैवश्वत
इति शेषः ५८ ६०

हरेर्विष्णुस्य अथैकापरा नताः पंचपुत्राः कथिताः अनेकपादिदेवैः अहिर्बुध्न्यश्चैकतृताहनीयः रुद्रश्चतुर्थः दध्यामपि पंचमः ५१॥ ५२॥ व्यासा इत्येतत्तु का ह्यन्तरस्थेन संबंधः गतं
अनन्तं तं रवाता इत्यर्थः सहस्राणि वैरुद्रा अधिभूयामिति भुतेः ५४ कश्यपस्य भावः इति शेषः ५५ पूर्वमन्वन्तरे इत्यस्य आरब्धानं द्वाकषस्यान्तरे मजोरिति उपस्थिते पूर्वमन्वन्तरस्यावसाने इत्यपि ५६ ५७ मन्वन्तरे वैवश्वत
इति शेषः ५८ ६०

अनेकपादिदेवैः अहिर्बुध्न्यश्चैकतृताहनीयः रुद्रश्चतुर्थः दध्यामपि पंचमः ५१॥ ५२॥ व्यासा इत्येतत्तु का ह्यन्तरस्थेन संबंधः गतं
अनन्तं तं रवाता इत्यर्थः सहस्राणि वैरुद्रा अधिभूयामिति भुतेः ५४ कश्यपस्य भावः इति शेषः ५५ पूर्वमन्वन्तरे इत्यस्य आरब्धानं द्वाकषस्यान्तरे मजोरिति उपस्थिते पूर्वमन्वन्तरस्यावसाने इत्यपि ५६ ५७ मन्वन्तरे वैवश्वत
इति शेषः ५८ ६०

राम

राम

[illegible]

केतुं च केतुवीर्यं तद्दो॥३॥ इति सप्तमोऽध्यायः ॥ जन्मभक्तयेव च महानभक्तयेव च ॥ एकचक्रो महाबाहो साकं
 च महाबलः ॥ वैश्वानरं पुलोमां च विशावशां महासुरो ॥ स्वर्भानुं हृषपवीं चतुर्दंश्वमस्तुरः ॥ सप्तमं च विचदंश्चतुर्लनामो महाभिः
 द्युः ॥ असिलो मां सके शी चैतश्चतुर्लको मदः ॥ तथा गगनमहो चैकमुनामो महासुरो प्रमदो मयं श्वकुरभो ह्यग्नौ वश्वः ॥ यन्निवे
 स्यै स विरूपाक्षः कुपथो यद्दोहो ॥ हिरण्यकशिपुश्चैव सतसायश्च शंवरः ॥ सरभः शलभश्चैव विप्रचित्तिश्च विषकाचः ॥ एते सर्वे द
 नोः पुत्राः कस्य वा दमिजतिरो विप्रचित्तिप्रधानास्ते दानवाः स महाबलाः ॥ एते वायव्यं तु ते नरकं नरादिपः ॥ प्रसख्या तु मही
 पालं पुत्रं पोत्राद्यनन्तकम् ॥ ८॥ स्वर्भानोस्तु प्रभाकन्यापुलोप्रस्तुता शची उपदानवो हयशिरोरा मृष्टा वाषपर्वणी ॥ पुलोमा
 कालको चैव वैश्वानरस्तु ते उभे ॥ बहूपत्ये महावीर्यमारी चैस्तु परिग्रहः ॥ तथा पुत्रसहस्राणि षष्टिदोनवदनात् ॥ चतुर्दंशता न्यास
 न हिरण्यपुरवासिनः ॥ मारुचिर्जनया मासमहता तपसा न्वितः ॥ पुलोमाः कालके आश्वदानवास्ते महाबलाः ॥ अवधो देवतानां च
 हिरण्यपुरवासिनः ॥ कृतापितामहे नाजी निहता मय साविता ॥ प्रभायां न ह्यशः पुत्रो न यत्तु भुराचीस्तुतः ॥ पुरुं न स थशर्मिष्ठादु
 ष्यन्तमुपदानवः ॥ ९॥ ततोऽपरे महावीर्यादाजवास्तुतिदारुणाः ॥ सिंहिकाया मथोत्पन्ना विप्रचित्तेः कृतास्तदा ॥ दैत्यदानवसंयो
 गाः तातास्तीव्रपराक्रमाः ॥ सिंहिके पारतिरव्याता स्त्रियोदरा महाबलाः ॥ योरोशाल्ये श्ववलिना नवैश्चैव महाबलाः ॥ यदापि न सु

五

2

विश्वेवर्त्तुलं समस्तथा ॥ १०॥ नैव निरुक्तं श्वेवका लनामस्तथैव वा सरमानैस्तथैव सुतरां नैव विधाना ॥ १०॥ रौद्रं नृपुस्तं नैव सत्यं
 नृविमर्दनं ॥ ११॥ गोमरता श्वेवका लनामस्तथैव वा सरमानैस्तथैव सुतरां नैव विधाना ॥ ११॥ रौद्रं नृपुस्तं नैव सत्यं
 चैव सारकं लक्ष्मीयवान् ॥ १२॥ उदयनवा श्वेवका लनामस्तथैव वा सरमानैस्तथैव सुतरां नैव विधाना ॥ १२॥ रौद्रं नृपुस्तं नैव सत्यं
 नैव ॥ १३॥ उदयनवा श्वेवका लनामस्तथैव वा सरमानैस्तथैव सुतरां नैव विधाना ॥ १३॥ रौद्रं नृपुस्तं नैव सत्यं
 लक्ष्मीमहासत्त्वा सा प्रायाः चरित्तातिताः ॥ काकी श्वेनी च भासी च सुग्रीवी श्रुचिर्गृध्रिर्काकी काकी काकी न जनयत उत्तुका प्रमुल्लेकका न
 १०५ ॥ श्वेनी श्वेनी सा प्रायाः चरित्तातिताः ॥ काकी श्वेनी च भासी च सुग्रीवी श्रुचिर्गृध्रिर्काकी काकी काकी न जनयत उत्तुका प्रमुल्लेकका न
 कीर्तिताः ॥ विनतानां श्वपुत्री दारुणा गरुडस्तथा ॥ सपराः पतता श्वेवका लनामस्तथैव वा सरमानैस्तथैव सुतरां नैव विधाना ॥ १०॥ रौद्रं नृपुस्तं नैव सत्यं
 अनें करिरसं तातरेवराणां महात्मनाम् ॥ काइवेया श्वेलिन सहलममितौजसः ॥ सपरा वराणां गाजा जतिरेव नैव विधाना ॥ १०॥ रौद्रं नृपुस्तं नैव सत्यं
 प्रधाना सततं रीषवास्तु कित्तिका ॥ ११॥ एरावतो महापद्मः कम्बला श्वतरा बुभुक्षुः ॥ एलापत्रस्तथा शखः कर्कोटकधनं जयो ॥ महा नैव विधाना ॥ १०॥ रौद्रं नृपुस्तं नैव सत्यं
 रोधितराष्ट्रवर्त्तुलं को ॥ कुरुरः पुष्पदंष्ट्रश्च दुर्मुखः समुखस्तथा ॥ श्वशंखपालश्च कपिलो वामनस्तथा ॥ नहुषः शंखरोमा वमरि रित्येवमप्यतिष्ठान्ति
 पुत्राश्च पोत्राश्च गरुडेन निपातता ॥ चतुर्दश गह्वराणि कुरुराणां मुरगामिनाम् ॥ गरां क्रौञ्चं विद्वितस्य सर्वे च दंष्ट्रिनः ॥ स्थजलाः पक्षिणो ॥

क्रौञ्चवशां गह्वराणां उत्पन्नानां गणः क्रौञ्चवशां गणस्तमितः १

स्वाशेविपिपिन्वन्तरेणपण्विधएवसर्गः यथास्वायंभुवेऽत्यर्थः। वैवस्वतेविशेषमाह। वैवस्वतेणुविततेवरुणदेवताकृत्तौब्रह्मणेजुहानस्यप्रजामगउच्यतइत्यन्वयः
अग्निकुण्डेपतितात्ब्रह्मणरेतसःसमुत्पन्नानित्यर्थः

श्रीश्वधरायाः प्रसवाः स्मृतः ॥ ११५ ॥ गास्तु वै जनयामास करमिह धीस्तथा ॥ रुद्राश्च जनयानास ये पुरा परिकीर्तिताः ॥ इरावृक्षलतावृक्षीस्तृणा तीक्ष्ण
वर्शः ॥ खस्तातु यक्षरक्षांसि मुनिरप्सरस्तथा ॥ अरिष्टातु महासत्वा गंधर्वी नमो जसः ॥ एते कश्यपदायादः कीर्तिताः स्थाणुजंगमाः ॥ ते वार
पुत्राश्च पोत्राश्च तशोथसहस्रशः ॥ एषं मन्वंतरे तात सर्गः स्वरोचिषे स्मृतः ॥ वैवस्वते तु प्रहृतिवारुणे वितते क्रतौ जुहानस्य ब्रह्मरौ वै प्रजास
र्गो हो व्यते ॥ १२० ॥ पूर्वयत्र तु वसवीनुत्यभाः सप्तमानसान् ॥ पुत्रत्वे कल्प्यामास स्वयमेपि तामहः ॥ ततो विरोधे देवतादानवानां च भारत ॥ दि
तिर्विनिष्टपुत्रावैतोष्यामास कश्यपम् ॥ तं कश्यपः प्रसन्नात्मा सम्पगारादितस्तथा ॥ विरोधातोष्यामास सा च वज्रेवरं ततः ॥ पुत्रमिन्द्रवधार्थं
यसमर्थमिमितौ जसम् ॥ स च तस्य वरं प्रादात्पार्थितं समहातया ॥ इत्वा च वरमव्यग्रो मारी च स्तामभाषत ॥ भविष्यति स्तुतस्त्येयं येन देवै
रपि ॥ १२५ ॥ इन्द्रस्ततो निहंता तं गभं वै शरदांशम् ॥ यदि धारयसे शौचं तत्पराव्रतमास्थिता ॥ तथेत्पमिह तोभर्ता तया देव्या प्रहातया ॥
धारयामागभं नु भुविः साव सुधाधिय ॥ ततो भुपगमादित्या गभं माधाय कश्यप ॥ रोचयन्ने गणमंष्ट्रं देवानामिमितौ जसम् ॥ तेजः संभृत्य दु
र्द्धवै धमनैरपि ॥ जगाम प्रवृत्ता येन तमसं संशितव्रतः ॥ तस्याश्च वानारं प्रेक्षारभवत्पाकरासनः ॥ उने वर्षशते चास्या ददशीन्तरमच्युतः ॥ अ
त्वापादयाः शौचं दितिशयनमाविशत् ॥ निद्रां चाहारयामास तस्याः कुत्सिं प्रविष्टम् ॥ १३० ॥ वज्रपाणिस्ततो गभं सप्तधा तन्य कृतता स पाथमा नाव
जैरा गभं स्तु पुरुरोदह ॥ मारी हरितितं शक्रः पुनः पुनरथा ब्रवीत् ॥ सो वत्स पुत्रा गभं स्तु मिंशो रूषितः पुनः ॥ एकेकं सप्तधा च के वज्रेणो वारिकर्शितम् ॥

अत्र कर्तार इन्द्र इत्यध्याहृत्य इन्द्रं निंप्रांशाहृत्य निहतयः॥

117

—

प्रयत्ननवगुणेऽष्टाष्टकमनास्ततः। नाश्रुनाश्रुनावायनाशिष्यायकवैक। स्वर्गयशस्यमानुषाणां देवसंजितं॥

एवंसाधारणेन सर्वोसष्टिमुक्ताप्युर्वर्णितराजं रघुनाथं पूर्वजः । राजसूयाभिषिक्तं जामाद्यः तत्र सुधाधिप इति प्राणः । त्रयोराद्यत्वं विष्णोर्निःसर्वधाराज्यानां तत्रानंतं दिश्विजः । अग्निविचित्रादिना धिराज्येराज्ञा
मपिराजो वैष्णवेन स्य पुत्रराज्यादानां व्यादहः । असावयितुं नरात्रयस्तेर्जातमिप्रायणद्विवचनं नरात्रमातीययः । जातीययोः स्तुतिः । यज्ञाद्यधिष्ठा श्रीणंदेवतानां । श्रुतेन पापयितुं व्यवहृतः । श्रीं च संस्पृष्टः । श्रुतपापः
नंदविभुधूलपाणिः । अन्माविद्यो नारायणः । दृष्टव्यो देवोऽपि । खरावतारा एतन्नेकत्वात् । १ गंधाभांगंधाप्रयद्रव्यं गंधमस्तु । एतन्नेकत्वात् । तत्र त्रुप्राणवायवामनः । स्वार्थः । अशरीराणं स्मृतं । शरीरहितानां प्रेतादीनां भित्त
र्थः । शब्दश्चाकाशश्च तत्तां मेव्यदिना । अस्मरादिशरीराण्यनभुवाभिति प्राठेतयोः । त्रुप्राणः । तिसावार्थः । पूर्वदादशादित्या उक्ताः । ३ त्वार्त्तस्य पदनायकस्य रज्योग्राह्या येषु शरीरं शोषयित्वा स ह्यनृणं उद्धृतं । तेनैवामधिपपर्जनम् ॥

दक्षिणं नागं संस्पृष्टं तद्विशेषाणं दुर्भुजादीनां ॥ १२ ॥ मरुतामित्रादिष्वप्येतानां देवतानां भित्तयेन तं नैधः ॥ अत्राद्यभिमात्रिनीनां देवतानां संवत्सवं संवत्सगभिमानिने देवराजानमभ्यषेचयति ॥ १३ ॥ गतिनस्य परिमाणस्य योगस्य उपरागादि ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

राम १

सागणं नानां चमेघां च वीरस्य वा अदित्यानां भविष्यते पञ्च नमभिधित्तवान्

हवे

+ हरिस्वपाणं संस्पृष्टं
जानंयतस्तकम्

धादिशत उच्यते ॥ अत्राद्यभिमात्रिनीनां देवतानां संवत्सवं संवत्सगभिमानिने देवराजानमभ्यषेचयति ॥ १३ ॥ गतिनस्य परिमाणस्य योगस्य उपरागादि ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

वहा ४

राम

८

४ + तस्य विस्तारमात्रास्य मनोर्वेचनस्य हतवानुत्पत्त्या प्राजेन यदियुक्तं भवेन्न च महदेन दधिष्ठानं पुराणे पादे को नतिन्

न सशो विष्णुता कृतमिति मया पापं तं धर्मो न कृतः ॥ १ ॥ पश्चात्तापेन शोभते ॥ एतत् श्रुत्वा सर्वपापहरी सर्वकृतफलदं वेत्स्यति ॥ ३ ॥ चतुर्थः ॥

वेरास्पमथितः पुरा कुडैर्महर्षिभिस्तातैरशांतश्च कीर्तय २८ वैशंपायन उवाच कीर्तयेद्यदि राजन पृथो वेरास्पसंभवम् ए
काग्रः प्रयतश्चैव श्रुत्वा धृज न मे जय ॥ नाशुचेः धुन न मे सेना शिष्य स्या व्रत स्य वा कीर्तयेद्यदि राजन कृतं धृत्वा हित स्य च । स्वर्ग्यपि
शस्यमायुष्यं धर्मं वेदे न सन्मि तम् ॥ हरः स भविमिः प्रोक्तं श्रुत्वा राजन यथा तथम् ॥ यश्चेमं कथं वेत्ति तं पृथो वेरास्पसंभवम् ॥ श्रीरामो
नमस्तु त्वनंतरो वेत्ता कृतम् ॥ ३३ ॥ ॥ इति हरिर्वोचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ आसिद्धं स्य गोत्रा वै पूर्वमस्य प्रभुः
अत्रिवशे समुत्पन्नं स्वर्गो नाम प्रजापतिः ॥ तस्य पुत्रो भवदेवो नात्यर्थं धर्मकोविदः ॥ जातो मृत्युस्तथायां वै स्तनीयां प्रजापतिः
समाताम हृदये गवेन कालात्मजात्मजः ॥ स्वधर्मं पृष्ठतः कृत्वा कामाजो के पूर्ववर्तत ॥ मर्षां ध्यापयामास धर्मोपेतां स प्राथि
कं विदधामा न निजस्य सोऽधर्मनिरतो यवत् ॥ निस्त्वा ध्यायावषट्कारास्तस्मिन् राजनिशा सति ॥ प्रवृत्तं न पृष्टो मंहतं येन
पुष्टताः ॥ ॥ गृहसवी मुनिस्तो धनयसे पुर्वदेवताः ॥ नयद्वयं न होत यमिति तस्य प्रजापतेः ॥ आसीत्प्रतिशाकूरे च विनाशे प्रमुखा
ते ॥ अहमिज्य श्वशुरा च यस्तं तिकुरुदह ॥ मयि पशौ विधातव्यो मयि होतव्यमित्यपि ॥ तमतिक्रान्तमर्षादमाददा नमसां प्र तं ॥ उचुर्म
यः सर्वमरीचिप्रमुखास्तदा ॥ वयं धीसां प्रवेक्ष्यामः संवत्सरगणान् चूहन् ॥ फलदायी स वास्माकं यज्ञस्ते वा पिना न्यथा ॥ अधर्म
कुरुमावे न नैव धर्मः सतात न ॥ १० ॥ श्री धर्मोऽत्रैः प्रवृत्तस्तं प्रजापतिरसंशयम् ॥ प्रजाश्च पालयिष्येह मिति ते समयस्ततः ॥

स ३
वि ४
था ५
धर्मि

कालात्मजाया आत्मजा ३ प्रवृत्तं देवतो देशेन त्यक्तं ५ अहो प्रतिमनपि सोमं न पशुः यतो नित्यं व्याध्यायवषट्कारः ५ तत्र हेतुः नेति धर्मद्वयं हरिः सिद्धमपि विद्वान् भुजन्ते शिष्याः ५ मयि देवतास्त
वेमन्निपित्तं न त्वन्यदेवतार्थमपि अभिस्तः ३ ॥ १० ॥ ॥ अने वैशो निधनं कुलनाशायो विना ॥ १० ॥

पञ्चमः अपनेतुं अभिर्मादपाक्रुहं ॥ १५ ॥ निगृह्य जीवनामपि पातयित्वा ॥ १६ ॥ १० धीवरान्न नाविकान्नः ॥ १२ तुषाराः तुषराः प्रान्मदेशीयाः स्नेहविशेषाः विंध्यनिलयाः गोड हति कोल हति च प्रसिद्धाः मध्यदेशीयाः
२० गृह्य गृहात्मा रक्षार्थं प्रजानां स्थित इति शेषः २२ २३

हवं
१०

तौ कथा दुवतः सर्वाः सहर्षाः प्रावृवीततः वेरां प्रहस्य दुर्बुद्धि रिक्षम र्थमर्थवत् ॥ वेरां उवाच ॥ ॥ स्वर्णधर्मस्य कश्चान् ॥ आतव्यं कस्य वा मया ॥
॥ तवीर्यतयः सत्यैर्मया वाकः समैर्भुवि ॥ प्रभवं सर्वभूतानां धर्माणां चात्र शेषतः ॥ संसृष्टा न विदुर्न न भवन्तो मां विचेतसः ॥ इदं नृहेयं पृथि
विं प्रावयं पंजले रापि ॥ धौ भुवं वेव हं धये नात्र कार्यं विचारणाय दानं शक्यते मा नाद बले पाञ्चपार्थिवः ॥ अनुनेतुं तदा वेरां ततः कुद्धाः मर्षयः ॥
॥ ने गृह्यते महात्मानो विस्फुरंते महा बलम् ॥ ततोऽस्य सच्यमूर्हं ते मम धुर्जीतमन्यवः ॥ तस्मिंस्तमथ मानैवेरास्तुरी प्रजजिबान् ॥ स्वोर्जितमात्रः
पुत्रः कृष्णश्चातिवभूवह ॥ समीतः प्रांजलिर्भूत्वा स्थितवान् जनमेजया ॥ तमत्रि विदुर्लंडं द्यूनिषीदेत्यब्रवीत्ततः ॥ निषादवंशकती सवः
भूववता मूरः ॥ धीवरान्न सज्जवाथि वेरा कल्मषसंभवान् ॥ २० ॥ ये चान्ये विंध्यनिलयास्तुषादास्त ॥ मुरास्तथा ॥ अधर्मैश्च यो ये
वो विदुता ॥ नेरा कल्माषान् ॥ ततः पुनर्महात्मानः पारिणवेरा स्पृहं हिताम् ॥ अरणिमिव संरक्षामं धुस्ते महर्षयः ॥ एतुस्तस्मात्तमु
तस्मै करं ज्येष्ठेन तं निभः ॥ दध्यमानः स्ववपुषा साक्षादग्निं श्वज्वलन् ॥ आद्यमाज्जयंता मधुर्गृह्य महारथः ॥ रायं श्वदि
व्या नृरायं क्वचं वमहा प्रथमम् ॥ तस्मिन् जाते धर्मानि संप्रहृष्टानि सर्वशः ॥ सनायेतुर्महा जेवण श्रिदिदं गतः ॥ समुत्पन्नेन
वीर्यसत्पुत्रेण महात्मना ॥ जातः सपुत्रव्याघ्रपुन्नाम्नो नरकात्तदा ॥ तं समुद्रः समागम्य ॥ नान्यादाय सर्वशः ॥ समागम्य
तदा वेरापमभ्यषिचन्त रणियम् ॥ महतीराजराजं न प्रजापालं महादुतिम् ॥ अभिषिक्तो महोत्तमा विविदुर्महर्षिर्दे ॥ ॥ दिराज्यत

२० तोयानि जामिथेकाय सर्वलगा ॥ २१ ॥ पितामहश्च भगवान्देवेरां ॥ २२ ॥ सहोऽप्यारण्ये च पूतानि जंगमानि च सर्वशः २४

१०

१०

विष्णुः अपरंजिताः पीडिताः ३३ ॥ अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः
 ३३ ॥ अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः
 ३३ ॥ अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः
 ३३ ॥ अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः अंगुलिः

धौ राजा पृथुर्वैरपः प्रतापवान्। पित्रा पश्यन्ति तास्तद्वत्पुजास्ति नानुरंजिताः। अतुरागात्ततस्तत्पुनर्मराजे पजायत। आपस्तसंभिरेचात्प
 समुद्रमभियात्पतः। पर्वताश्चरुदमौर्ध्वजभंगश्च नाभवत्। अह ए पञ्चा एथिवीसिता न्यन्नामिचितया। सर्वकामदुघागावः पुटकेपुर
 केमधु। एतस्मिन्नेव काले त्रयं पितृमहर्षिभिः। स्तुतस्तत्पुनर्ममभवत्सोऽप्येहानमदुयतिः। त्रुस्मिन्नेवमहागो हो पश्येत्प्राज्ञा यमागधः। एथोः
 लोचनं तत्र माहूतो महर्षिभिः। ता देवुर्ऋषयः सर्वस्तूयतामेषपाथिवैः कर्मैतदनुपवापात्रं वायं नराधिपः। तावच्चतुस्तथा सर्वास्तानृषी
 स्तुतमागधो। अगो देवानृषिर्वैवपीरायावः स्वकर्मभिः। नैवास्पद्वैवैकमेतत्तथा लक्ष्मणशः। स्तात्रयेनास्पद्वैवैराज्ञेस्ति जस्ति नोदि
 जाः। अर्षिभिरुक्तो निरुक्तो तु भविष्येत्सूयतामिति। यानिकर्मणिगहृतवान् एतः पश्चान्महामतिः। तत्पुनर्वाग्दानं शीलोयं सत्यसंधो नरः।
 राधीमांश्चैव दामा। लोविक्तो तो दुष्टः। सनः। ४६। धर्मज्ञश्च दयावान् प्रियभाषकः। मान्यमानयिता यन्वा ब्रह्मराजः साधुवत्सलः सत्यः
 जालायमित्येव व्यवहारान्वितो नृपः। ततः प्रभृति लोकांस्मिंस्तव पुजनमेजय। आशीर्वादाः प्रयुज्यन्ते स्तुतमागधवन्दिभिः। तयोः स्तवाः
 ते सुप्रीतः पृथुः प्रादात्पुनर्जयः। अत्रुपैर्योऽज्ञा यमागधं मागधाय च। तं दृष्ट्वा परमाधीताः पुजाः प्राहर्महर्षयः। वृत्तिनामेषको दाता भविष्यति
 नैरश्वरा ततो वै एष महाराज पुजाः समभिदुदुबुः। त्वं नो वृत्तिं। वधत्स्यति महर्षिबचनात्तदा। सोभि दुतः पुजाहितचि वीर्यया। धनुर्द्वयपत्तोर
 चरथिवी प्राद्वदली ततो वैरापभया त्रस्ता भवत्वा प्राद्वन्मही स पृथुर्धनुरादाय इवती मन्वधावता। सालोका नृसलोका दीनगत्वा

वेणुभया ततः। प्रहरीयते वेणुसमा दत्तं गारा सः। ज्वलन्ति ते जिते शो हीप्ते जलमुद्धतम्। अहो यो गं महात्मानं दुर्धर्मैरापि। अतमं ती-
 तु सा नासां वेणुमेवा न्वपयत। ५०॥ ह्यो जलिपुटा भूत्वा पृथुलो कै रिव भिल्लः। उवाच वेणुना धर्मस्त्वी वधं कर्तुं महति। कथं धारय-
 ता वासि मयाराज निना प्रजा। मयि लोकाः स्थिता राजन्मये दधार्य तज्जगत्। मदि नारो विनश्ये पुः प्रजाः पार्थिव विदिततः। नमाम-
 हं सिंहानुं वै श्रेयश्चै त्वं विकी र्षसि। प्रजा नां एषा वी पालयस्व शुभं ह्येव मे मउपायतः समा रथाः सर्वे सिधं त्युपवृत्ताः। उपायं प-
 श्येयं तं धारयेथाः प्रजा इमाः। ह्येवापि नाम सत्कृत्स्नं प्रजानां पोषणे नृप। अन्नभूता भविष्या मित्यज कोपं महा द्यते। अ-
 ध्याश्च त्रियः प्राहुः तर्प्यो नि गते वपि। सत्वं च एषि वा दाल धर्मं न नृकु महेति। एवं बहु विधं वाक्यं श्रुत्वा राजा महा मनाः।
 कोपं नि गृह्य धर्मात्ता वसुधा मिदमववी र॥ ५१॥ इति श्री हरिवंशे पृथुपाय्याने पंचमोऽध्यायः॥ ५॥ ॥ दधुरुवाच ॥ ॥
 एकस्या धीपयो ह न्यादा त्वनो वा परस्य वा। बहुन्वा प्राप्ति नो विकं भवेत्तस्यैवा त कम्। ए सार्वभौमं च तिवहो यस्मिं सुनिहो भुभो तस्मिं हेत ना सिभे-
 पात केनो पयात कम्। सो हं प्रजानि मि तं त्वां ह निर्य मि व सं धरे। एकस्मिन् यत्र नि धनं प्राप्य ते दुष्टे क रिति। ३। पृहो नां भवति स मत्त न पुरा प-
 दो वधः। यदि मे वचनं ना दक स्थि सि जग दितम्। नां नि हत्या परा तन म न्या स न परा दुस्ती म्। अहोत्मानं दधर्षि वा हं प्रजा धारयिता स पम-
 सा त्वं शा स न मा स्था य म त धर्म भू ता न्वरे। सं जि व प प्रजाः सर्वाः सम र्था ह्य सि धारणे। दुहितं न मे ग दू त न ए न न हं ररम्। नि यदे द्यं त्व ह धा-

दिव्यदृष्ट्या कल्पय ८ तेन शैलो परिशोभं स्यापयता शैलाः दृष्टि प्रापिताः ११ सत्यान्तं नाहि १४ तदा वै न्येन धुमेर्देहनां त्राक १५ पृथिवी पृथिवीतः सस्यजाना नृद्व्यादनिर्गुदो नृद्व्यादिति
वान् १५१२

उपसंहारमीत्यर्थः

यमुद्यतं घोरदर्शनम् १० वरुणो वाव सर्वमेतद्देवीरविधास्यामिनसश्च ११ उपायतः समारवाः सर्वे सिधायु यक्रमाः १२ उपायं
पश्येन तं धारयेथाः प्रजासाः १३ वत्स तु मम सं पश्य हरेयं येन वत्सलाः १४ समाचकुरु सर्वे न मा त्वं धर्मः न तां वराः १५ यथा प्रियं दमानं मे क्षीरं स
र्वं भावयेत् १६ वेद्यं पायन उवाच १७ गतत उत्तारयामास शैलान् शत सहस्रशः १८ धनुः कोट्या तदा वै ह्यस्तेन शैला विवर्द्धिताः १९
धुर्वैरायस्तद्दाराजामही चक्रे समांततः २० मन्त्रेण व्यतीतेन विषमा सीदुस्तद्वराः २१ स्वभावेनाभवत्तस्य समाने विषमानिव २२ चाद
धुषस्यान्तरे पूर्वमासी देवं तदा किल २३ न हि पूर्वविस्मये वै दिष्टमेष्टे २४ वीर्तलाः प्रविभागः पुराणां वाया माणां वा तथा भवतु २५ नम
स्यामि नृजोरत्नं नरुधिर्नरुणा कथं नेव सत्यान्तं तत्र न लोभो न च मत्सरा वैवस्वते नरे तस्मिन् सा प्रते समुपस्थिते वैराया सुभृतिराजे नृस
र्वस्येतस्य संभवः २६ यत्र यत्र समंतत्पाथ मेरासी तदा नद्यः २७ तत्र तत्र प्रजाः सर्वाः निवासं समरोचयन् २८ आहारः पशून् पशूनि प्रजानां मभवत्त
कुक्षेण महता निष्पत्तिर्येव मनुष्यक्रमा संकल्पयित्वा वत्सं मनुष्यायं भुवंप्रभुः २९ स्वपाशां पुरुषाश्चाघुदुहो हृष्टिर्वैधुः ३० सस्यजाता निर्या
सिधुर्वैरायः प्रतापवान् ३१ तेनान्नेन प्रजाः सर्वा वर्तन्ते द्यापि नित्यशः ३२ ऋषिभिः श्रूयते वापि पुनर्दुग्धा वत्संधरा ३३ वत्सः सोमो भवन्नेषां
दोग्धा त्वंगिरसः सक्तः ३४ दृष्ट्वा स्मृतिर्मतेजाः पात्रं हृद्यं सिंभास्त ३५ क्षीरमासीदनु यमेतपो ब्रह्म च शाश्वतम् ३६ ततः पुनर्देवगणैः पुरंदरपुरे
नमोः ३७ कांचनपात्रमादाय दुग्धेयं श्रूयते मही ३८ वत्सस्तमघवानासीदोग्धा तु सविता प्रभुः ३९ क्षीरमूर्जं स्फुरं चैव येन वर्तन्ते देवताः ४० पितृ

सोमो ब्राह्मणराजत्वाद्भूतः २० छन्दो न वेदः तत्र हि तदर्थं भूतं तपो ब्रह्म च कृत्वा प्रायणं अग्निं वा दिकं नृशाश्वतं ननु दृष्टं कल्पितमित्यर्थः २१ २२ उर्जस्वत् उर्जस्वले अमृते यज्ञि यज्ञविरिति गान्धर्वः २३

३० दिनेति मधोपशेषः ३१ तेन अन्तर्द्विने ते यथावर्तयन्ति परशरीरमाविश्य अप्रमत्तः सन्तो जीवन्तीत्यर्थः ३३ प्रजापतेः स्वसन्तानमित्यर्थः ३४ गंधान् सुरभिः प्रमत्तः

४६

१२

भिः श्रूयते वापि पुनर्दुग्धावसंधराः राजतं यात्रमादाय स्वधाममितविश्रंभैः यमो वैवस्वतस्तेषामासीदुत्सः प्रतापवान् अंतकश्चाभवद्दोग्धा
 कालो लोकप्रकालनः ॥ नो गेहश्रूयते दुग्धावसंधराः कुतस्तु कम् ॥ अत्रापुं पात्रमादाय विषं क्षीरं च नोत्तमतेषामेरावतो दोग्धाधृतयश्च
 प्रतापवान् नागानां कौरवश्चैव सर्वाणां च महाकृते ॥ उग्रास्ते नैव वर्तन्ते महाकायामहाबलाः ॥ तदा हरास्तदा चारास्तदा र्यास्त
 दुष्टा श्रयाः ॥ अस्मै रे श्रूयते वापि पुनर्दुग्धावसंधराः श्रूय संघात्रमादाय मायां शत्रुनिवहिरागिन् ॥ विरोचनस्तथा ह्लादिर्वत्सलो वा
 मभूत्ते दौ ॥ अरिर्हि हि मर्द्दादेत्यानां सधुर्दुग्धावसंधराः ॥ ३१ ॥ देते या माययाऽद्यापि सर्वे मायाविदोऽसुराः ॥ वर्तयन्त्वमितप्रज्ञास्ते देषा
 ममितं वलम् ॥ यस्मै श्रूयते राजपुनर्दुग्धावसंधराः ॥ आमपात्रमहाराजपुरातनं नमस्तु यम् ॥ वत्सं वै श्रवणं हृत्वा तेन ते वर्तयन्ती
 ह परमर्षिस्तथा च ह ॥ राक्षसैश्चापि शत्रुपुनर्दुग्धावसंधराः ॥ श्रावं कपालमादाय पुत्रो भोक्तुं न र्षमादोग्धारजतनां भक्ततेषामा
 सीत्कुलोत्तमः ॥ वत्सः सन्नाला कौरवा क्षीररुधिरमेव च ॥ तेन भीरुराक्षसां स्यात्पक्ष्माश्चैवाग्नेरपमः ॥ वर्तयन्ति पिशाचाश्च भूतसंघा
 स्तौ दैवः ॥ यथा पुनर्दुग्धावसंधराः ॥ यथा यथा सौगरीः ॥ वैतं चित्ररथं हृत्वा भुवी न गंधान् न नरक्षमांतेषां तु स्मरुचिस्त्वासीद्दोग्धाभरत
 स तम ॥ गंधर्वराजोतिवतो महात्मा सूर्यसन्निभः ॥ शैले श्रूयते दुग्धावसंधराः ॥ अथै धीर्वैर्भुक्तिमतिरत्नानि विविधानि
 च ॥ वत्सस्तु हि मया नासीद्दोग्धावसंधराः ॥ महर्षिगिरिः ॥ पात्रं तु शैलं मवासीत्तन्मोक्षला ॥ वर्द्धिता ॥ ३२ ॥ दुग्धयं वृक्षवीरुभिः श्रूयते च वसंधराः ॥

राज

१२

ओषधीनां विषयादिकाः ३३ शैलं क्षीरामयः ३४ + सर्वे र्षभगोते ३५ दोग्धारजतनां सधुर्दुग्धावसंधराः ३६ यथा मायां शत्रुनिवहिरागिन् ३७ यथा मजोमहने जा र्षीं शीर्षः सुमहा तपाः ५

धारी पाययित्री मानेव पोपाणी विद्या न विपरीता सर्व आत्माने उपसे हरत यथः प्रतिष्ठा अत्र न विद्यादिक्रमेण उत्पत्ति स्थानं ४२ देवप्रीधेनु रूपः ४३ ४४ अमृतगामाह पुनः विना जीवा गताः
४५ पुरं राजधानी पत्तनं महापणिकनगः ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

पालाशं पात्रमाद्यदि न रश्मिप्ररोहाम् । उदो ह पुष्पितः शिलावत्सः पुष्पिभवतश्च ॥ स यथा श्रीपावनी च तस्मात्तैव वत्तं धरा वरावरस्य
वस्य प्रतिष्ठये निरेव च । सर्वकामदुर्वाहं गंधी सर्वस्य प्ररोहिणी । आसीदियं समुद्रात्तामदिनीति परिज्ञता । मधुर्वेदभयोः कृत्स्ना मेदसा
रिसंतता ॥ तेने यं मेदिनी देवी प्रोच्यते ब्रह्मवाहिनिः ततो भुवगमाश्रयः पृथुर्वेदं स्पृशतः ॥ ४५ ॥ उदितं त्वमनु प्राप्ता देवी पृथोति प्रोच्यते । पृथु
ना प्रविनेत्तां च सो धिता वत्संधरा । स स्था करवता स्फुटा पुरपत्तनशालिनी । एवं प्रभाको वेदयोः सौराजासादा जलतमः ॥ नमस्त्य श्वेदं च
भूतानां च न संशयः ॥ ब्राह्मणो च महामां गेर्देव शं गपादगेः ॥ पृथुरेव नमस्कार्यो वृत्तिदाता न संशयः ॥ पार्थिवे च महामां गेः पार्थिवत्वमिदं स्फुटिः ॥
आदिराजो नमस्कार्यः पृथुर्वेदं प्रतापवान् । पार्थिवे च विप्रोक्तैः प्राप्नुको मे जयं युधि ॥ ५० ॥ पृथुरेव नमस्कार्यो योवानो प्रथमो नृपः पार्थिवो हि
यो हारणं यातिको नृपः पृथुं नृपम् । स पाररूपात्स आभारहे मीतरातिकीर्तिमान् । वैशंपैरपि च विना द्वैर्वैशंपैरिति मनुष्यैः । पृथुरेव
नमस्कार्यः श्रेयः परममिदं स्फुटिः । तथैव श्रुदेः धुनिभिः स्त्रवणं परिवारिभिः । आदिराजो नमस्कार्यो वृत्तिदाता महायशः । एते वत्सविरो
पाश्च देवधारः शीरे मेव च ॥ पात्राणि च मयोक्तानि किं भूयो वक्ष्यामि ते ॥ ५४ ॥ शते खिले उरु हरि वृक्षे पृथुः कल्पानं पश्येत्प्रायः ॥ ॥
अन्ते मया वाच ॥ मन्वन्तराणि सर्वाणि विस्तरं तापो धनं ॥ एषां पूर्वविष्टं च वैशं पायन कीयं । यावन्तो मनवश्चैव यावन्तं कालमेव च
मन्वन्तरमहं ब्रह्म श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ वैशं पायन उवाच ॥ ॥ न शक्यं विस्तरं तात वक्तुं वर्षशतैरपि ॥ मन्वन्तराणां कौरव्य संक्षेपं तं

वेनाभ्येन निराह सत्वजरसि धर्मनाशो कृते सतः सत्वपृथु पृथक् कथ्यधुरितः तद्वद्भोजो धीवरं सत्त्वाक्रांतमनोवनीत्रियपयः संकल्पवत्साजानाधीपात्रे उडुः यथैवं शतैः प्राज्ञैस्तुष्टीयतां आख्यायिका
या अत्रान्तरतास्य च पुण्यभाजिराति पृथिवीवीजानि प्रसूते पायनी प्रशतति ५४ यथा वाचः

प्राग्विशः पूर्वकल्पप्रकारः सप्तसप्तकाः एकोनपञ्चाशत् मरुतो देवाः प्रागुक्ता अविप्रतिमन्वन्तरं भवतीति होयम् ३८ ते वाम्ना ध्वेचत्वारः सप्तकाः अष्टाविंशतिः मरुतः मन्वन्तरसमाप्तौ क्रम
 मुक्तिपदं प्रसंगान्नानं प्राप्नुवन्तीति ३९ ततो न्येयजमानाः तपो बलान्नन्वन्तरान्ते तस्य दमारुह्य स्थानं प्रयच्छन्ति तेन सप्तसप्तकाः पूर्यन्ते एवं प्रतिमन्वन्तरं सैव एतेन कर्मणि मविपरंपारं यामु
 क्रिरस्तीति दितिम् ४० सप्ततीता निः एकं च अनागता धितिः अष्टावृत्तानि ति प्रष्टव्यं ४१ साधारणः पञ्च ते वाम्ना देवा वैश्वत उक्तः अत्रान्ते एतान्मुक्तानि कौरवेत्त दिव्यो यो नामरुचेः सुत इत्यंतं पठन्ति ते

हवं
 ११४॥

रेष सर्वे पूर्व दिवाः सप्तसप्तकाः ॥ लोक धर्म व्यवस्थाये लोक संरक्षणाय च ॥ मन्वन्तरे व्यति क्रान्ते च त्वारः सप्त कागणाः ॥ ६ ॥ त्वा धर्म दिव्यांति वृक्ष लो ^{सर्वपंचलो}
 के मना मयं ॥ ततो न्येत पसा युक्ताः स्थानमा पुरयन्त्युत ॥ अतीता वर्तमानाश्च क्रमेण तेन भारता ॥ अनागताश्च संप्रैते स्म तादिवि महर्षयः ॥ मनोरंत ^{का अध्याय}
 रमा साद्य सावरीं स्पेहता च्छुरात् ॥ रामो व्यासस्तथा त्रेयो दीप्तिमानिति विश्रुतः ॥ भारद्वाजस्तथा दीशिरश्च तथा मां महा मुनिः ॥ गौतमस्या मज्ज ^{समाप्तिपदे}
 दान्नाम गौतमः ॥ कौशिको गाल वैश्वेव नटभुः काश्यप एव च ॥ एते सप्त महात्मानो भविष्या मुनि सत्तमाः ॥ ७ ॥ स राः सदृशाश्चैत धन्याः सप्त षेयः ^{ब्रह्मसिद्धि}
 ताः ॥ अभिजात्या थत पसा मंत्र व्याकरणे स्तथा त्रिलोक प्रतिष्ठास्तु स्मृताः सप्त षेयो मला ॥ भूत भव्य भाविष्य च शानु बुद्ध थये स्वयमा त पसा वैष्य ^{ब्राह्मणसंप्रदा}
 सिद्धा ये संगताः पविर्चितकाः ॥ मंत्र व्याकरणे चैव ऐश्वर्या त्सर्वशश्च ये ॥ एता भावा चिन्ने जात्वा तेषु कारि वना मच ॥ सप्त ते सप्तभिः चैव उरोः सप्त र्च ^{यात्}
 यः स्मृताः ॥ १ ॥ श्री कृष्णो मंत्र हृतरश्चरा दीर्घ बहुषः ॥ बुद्ध्या प्रत्यक्ष धर्मा रोगो न प्रावर्त कास्तथा ॥ प्रावर्तयंति ते वर्णा नाश्रमाश्चैव सर्वशः ॥ सप्त ^{सप्त}
 षेयो महा भागाः सत्य धर्म परायणाः ॥ हतादि प्रयुगा रव्या स्त सर्वेष्वेव पुन पुनः ॥ मंत्र ज्ञासण कर्त्तारो धर्म प्रशिथिले तथा ॥ तस्माच्च वरदाः सप्त परे ^{सप्त}
 भ्यश्चैव पादनाः ॥ तस्मान्न कालेन वयः प्रमारा मपि भावने ॥ एष सप्त धिको देशो व्याख्या तस्ते मयान्तर ॥ सावरीं स्पमनोः पुत्रा भविष्या च्छुरात् स ^{सप्त}
 तम ॥ अनागताश्च संप्रैते रव्या तादिवि महर्षयः ॥ वरिवाश्च वरियाश्च संमतो धृतिमान् वसुः ॥ वरिद्यु रापो ह्युश्च वज्रः सुमतिरेव च ॥ सावरीं स्पम ^{सप्त}
 नोः पुत्रा भविष्या दश भारत ॥ मधुमो मरु सावरीः प्रवक्ष्यामि तु नीर् ष्टरात् ॥ मधा तिथि सैको ल स्तपो यस्तैः काश्यप एव च ज्योतिष्मा न् भागवत्

अहमनाहः मनोरिति ११ तिमान् हृतीयः ४८ अथ ४९ गालक यधः सप्तसप्तका उत्तराणि पदानि तेषां मेव विरोधाणि ४८ ५६ प्रथमे मेरुसावरीं स्पेवमे ५७ वेधातिथ्यादीनां गोत्राणि पीतस्य

१४

अथ पुत्रिकापुत्रापि दत्तपुत्रस्तु पुत्रे ५६ ॥ ६२ ॥ विसृज्य सांस्कृत्यं नारीनां मध्ये अष्टमहति संज्ञैव वा तस्य ॥ ६३ ॥ नमः नमः संज्ञस्य अंगिरसः पुत्रः सत्यो नाम नमः ॥ अंगारस इति वा गोदोरसः पुत्रः ॥ राक्षस्य तनमस इति वा द्वे
वपुत्रे तस्यैव सत्य इति अंगिरसः सुतार्थे ॥ ६४ ॥ सत्यवादी ॥ ६५ ॥ दोग एणे दक्षिणे त्रयार्ण विमानिनोः अग्रादिक्रियमन्त्रो मंत्रप्रतिपाद्यादंगः मनोः सुतः छेदः मनोः सुतः ॥ ६६ ॥ ॥ ६७ ॥ ॥ ६८ ॥ ॥ ६९ ॥ ॥ ७० ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ८० ॥ ॥ ८१ ॥ ॥ ८२ ॥ ॥ ८३ ॥ ॥ ८४ ॥ ॥ ८५ ॥ ॥ ८६ ॥ ॥ ८७ ॥ ॥ ८८ ॥ ॥ ८९ ॥ ॥ ९० ॥ ॥ ९१ ॥ ॥ ९२ ॥ ॥ ९३ ॥ ॥ ९४ ॥ ॥ ९५ ॥ ॥ ९६ ॥ ॥ ९७ ॥ ॥ ९८ ॥ ॥ ९९ ॥ ॥ १०० ॥ ॥ १०१ ॥ ॥ १०२ ॥ ॥ १०३ ॥ ॥ १०४ ॥ ॥ १०५ ॥ ॥ १०६ ॥ ॥ १०७ ॥ ॥ १०८ ॥ ॥ १०९ ॥ ॥ ११० ॥ ॥ १११ ॥ ॥ ११२ ॥ ॥ ११३ ॥ ॥ ११४ ॥ ॥ ११५ ॥ ॥ ११६ ॥ ॥ ११७ ॥ ॥ ११८ ॥ ॥ ११९ ॥ ॥ १२० ॥ ॥ १२१ ॥ ॥ १२२ ॥ ॥ १२३ ॥ ॥ १२४ ॥ ॥ १२५ ॥ ॥ १२६ ॥ ॥ १२७ ॥ ॥ १२८ ॥ ॥ १२९ ॥ ॥ १३० ॥ ॥ १३१ ॥ ॥ १३२ ॥ ॥ १३३ ॥ ॥ १३४ ॥ ॥ १३५ ॥ ॥ १३६ ॥ ॥ १३७ ॥ ॥ १३८ ॥ ॥ १३९ ॥ ॥ १४० ॥ ॥ १४१ ॥ ॥ १४२ ॥ ॥ १४३ ॥ ॥ १४४ ॥ ॥ १४५ ॥ ॥ १४६ ॥ ॥ १४७ ॥ ॥ १४८ ॥ ॥ १४९ ॥ ॥ १५० ॥ ॥ १५१ ॥ ॥ १५२ ॥ ॥ १५३ ॥ ॥ १५४ ॥ ॥ १५५ ॥ ॥ १५६ ॥ ॥ १५७ ॥ ॥ १५८ ॥ ॥ १५९ ॥ ॥ १६० ॥ ॥ १६१ ॥ ॥ १६२ ॥ ॥ १६३ ॥ ॥ १६४ ॥ ॥ १६५ ॥ ॥ १६६ ॥ ॥ १६७ ॥ ॥ १६८ ॥ ॥ १६९ ॥ ॥ १७० ॥ ॥ १७१ ॥ ॥ १७२ ॥ ॥ १७३ ॥ ॥ १७४ ॥ ॥ १७५ ॥ ॥ १७६ ॥ ॥ १७७ ॥ ॥ १७८ ॥ ॥ १७९ ॥ ॥ १८० ॥ ॥ १८१ ॥ ॥ १८२ ॥ ॥ १८३ ॥ ॥ १८४ ॥ ॥ १८५ ॥ ॥ १८६ ॥ ॥ १८७ ॥ ॥ १८८ ॥ ॥ १८९ ॥ ॥ १९० ॥ ॥ १९१ ॥ ॥ १९२ ॥ ॥ १९३ ॥ ॥ १९४ ॥ ॥ १९५ ॥ ॥ १९६ ॥ ॥ १९७ ॥ ॥ १९८ ॥ ॥ १९९ ॥ ॥ २०० ॥ ॥ २०१ ॥ ॥ २०२ ॥ ॥ २०३ ॥ ॥ २०४ ॥ ॥ २०५ ॥ ॥ २०६ ॥ ॥ २०७ ॥ ॥ २०८ ॥ ॥ २०९ ॥ ॥ २१० ॥ ॥ २११ ॥ ॥ २१२ ॥ ॥ २१३ ॥ ॥ २१४ ॥ ॥ २१५ ॥ ॥ २१६ ॥ ॥ २१७ ॥ ॥ २१८ ॥ ॥ २१९ ॥ ॥ २२० ॥ ॥ २२१ ॥ ॥ २२२ ॥ ॥ २२३ ॥ ॥ २२४ ॥ ॥ २२५ ॥ ॥ २२६ ॥ ॥ २२७ ॥ ॥ २२८ ॥ ॥ २२९ ॥ ॥ २३० ॥ ॥ २३१ ॥ ॥ २३२ ॥ ॥ २३३ ॥ ॥ २३४ ॥ ॥ २३५ ॥ ॥ २३६ ॥ ॥ २३७ ॥ ॥ २३८ ॥ ॥ २३९ ॥ ॥ २४० ॥ ॥ २४१ ॥ ॥ २४२ ॥ ॥ २४३ ॥ ॥ २४४ ॥ ॥ २४५ ॥ ॥ २४६ ॥ ॥ २४७ ॥ ॥ २४८ ॥ ॥ २४९ ॥ ॥ २५० ॥ ॥ २५१ ॥ ॥ २५२ ॥ ॥ २५३ ॥ ॥ २५४ ॥ ॥ २५५ ॥ ॥ २५६ ॥ ॥ २५७ ॥ ॥ २५८ ॥ ॥ २५९ ॥ ॥ २६० ॥ ॥ २६१ ॥ ॥ २६२ ॥ ॥ २६३ ॥ ॥ २६४ ॥ ॥ २६५ ॥ ॥ २६६ ॥ ॥ २६७ ॥ ॥ २६८ ॥ ॥ २६९ ॥ ॥ २७० ॥ ॥ २७१ ॥ ॥ २७२ ॥ ॥ २७३ ॥ ॥ २७४ ॥ ॥ २७५ ॥ ॥ २७६ ॥ ॥ २७७ ॥ ॥ २७८ ॥ ॥ २७९ ॥ ॥ २८० ॥ ॥ २८१ ॥ ॥ २८२ ॥ ॥ २८३ ॥ ॥ २८४ ॥ ॥ २८५ ॥ ॥ २८६ ॥ ॥ २८७ ॥ ॥ २८८ ॥ ॥ २८९ ॥ ॥ २९० ॥ ॥ २९१ ॥ ॥ २९२ ॥ ॥ २९३ ॥ ॥ २९४ ॥ ॥ २९५ ॥ ॥ २९६ ॥ ॥ २९७ ॥ ॥ २९८ ॥ ॥ २९९ ॥ ॥ ३०० ॥ ॥ ३०१ ॥ ॥ ३०२ ॥ ॥ ३०३ ॥ ॥ ३०४ ॥ ॥ ३०५ ॥ ॥ ३०६ ॥ ॥ ३०७ ॥ ॥ ३०८ ॥ ॥ ३०९ ॥ ॥ ३१० ॥ ॥ ३११ ॥ ॥ ३१२ ॥ ॥ ३१३ ॥ ॥ ३१४ ॥ ॥ ३१५ ॥ ॥ ३१६ ॥ ॥ ३१७ ॥ ॥ ३१८ ॥ ॥ ३१९ ॥ ॥ ३२० ॥ ॥ ३२१ ॥ ॥ ३२२ ॥ ॥ ३२३ ॥ ॥ ३२४ ॥ ॥ ३२५ ॥ ॥ ३२६ ॥ ॥ ३२७ ॥ ॥ ३२८ ॥ ॥ ३२९ ॥ ॥ ३३० ॥ ॥ ३३१ ॥ ॥ ३३२ ॥ ॥ ३३३ ॥ ॥ ३३४ ॥ ॥ ३३५ ॥ ॥ ३३६ ॥ ॥ ३३७ ॥ ॥ ३३८ ॥ ॥ ३३९ ॥ ॥ ३४० ॥ ॥ ३४१ ॥ ॥ ३४२ ॥ ॥ ३४३ ॥ ॥ ३४४ ॥ ॥ ३४५ ॥ ॥ ३४६ ॥ ॥ ३४७ ॥ ॥ ३४८ ॥ ॥ ३४९ ॥ ॥ ३५० ॥ ॥ ३५१ ॥ ॥ ३५२ ॥ ॥ ३५३ ॥ ॥ ३५४ ॥ ॥ ३५५ ॥ ॥ ३५६ ॥ ॥ ३५७ ॥ ॥ ३५८ ॥ ॥ ३५९ ॥ ॥ ३६० ॥ ॥ ३६१ ॥ ॥ ३६२ ॥ ॥ ३६३ ॥ ॥ ३६४ ॥ ॥ ३६५ ॥ ॥

[illegible]

अंगिरा पुलह शक्योत्त दितलाप आर्यः ६० नवतिपित्रा सह नवत्नीः १० १५

हव

१५

पोलहस्तवर्दीचभगविश्वनिरुक्तः॥विष्णुकैस्पस्तथात्रोनिर्महिःकाशपस्तथा॥

पोलस्त्योहव्यपस्तथासंतपाश्चैववाशिष्ठासप्रेतेसमहवयः॥त्रयवंगणाःप्रोक्तादेवतानांस्वयंभुवा॥त्रयोदशस्यपुत्रास्तविज्ञेयस्त
रुचैःस्तताः॥चित्रसेनोविचित्रेश्वनयोधर्तभृवोधर्तः॥स्तनेत्रांसत्रवृद्धश्चस्तनपानिभयोद्वंः॥रोचस्तेमनोपुत्राश्चतरेतत्रयेदश॥
तुद्देशेयपर्यायेभोत्यस्तेवांतरेमनोः॥अग्नीध्रःकश्यपश्चैवपोलस्त॥भागधस्तथा॥भार्गवोस्यतिवाहुश्चधुंचिरांगिरसस्तथा॥
उक्तंश्चैवतथात्रयोभुक्तौवाशिष्ठाएवच॥अजितःपोलहश्चैवअत्पाः

[The following section of the manuscript is heavily obscured by dark, horizontal ink strokes, rendering the text illegible.]

राम
१५

संप्रवृत्तते। एतेषां कल्पमुत्थाय कीर्तनात्सु मध्ये। यथा प्रातिस्मर्येण ध्यायन् नरः॥ अतो नागता नां वैमह्यं शांसदा नरः॥
 यतानां गणाः प्रोक्ताः पंच वैव नरर्षभ। तरंगमस्वप्नश्च तरस्यातु अएव च॥ अस्मिन्माता प्रवीरश्च जिह्वसंकंदनस्तथा॥ तेजसी सवत्सर्वे भोक्तृसे
 तमनोः कृताः॥ भोक्तृस्यैवाधिकारितस्यैकस्य पर्यते। इत्येतानागतानां ता मनवः कीर्त्तिता मया॥ एतां दुक्ता नितोरय सप्तातीतानि ताराणामनं
 तानि सप्तातीतानि बोधानागतानि ते। सावर्णी मनवस्तात पंचैतांश्च भिबोधये॥ एको वैव सतस्त्रिंशत्वारस्तु प्रजापतेः। परमेश्वरसुतो जग
 तमरुसावर्णीतो गताः॥ दत्तस्यैते हि दाहित्रा द्विधा प्राज्ञनयान्दप॥ महता तपसा युक्तां मरु पृष्ठे महो जसः॥ एव प्रजापतिः पुत्रोऽस्य
 नाम मनुः स्मृतः॥ भूत्यां चोत्पादितो देवां भोक्तृनाम मनुच उत॥ अनागतान् वसुधैतोलोकस्मिन् मनवः स्मृताः ते रिच्ये चिदात्ता तस्य मनुष्या
 सपुत्रना॥ त्वं युग सहस्रं तु परिपालय नरेभ्यः प्रजापतिस्तपसा चैव संहारं ते च विप्रशः॥ १३॥ इति खिले प्रहरि संज्ञा सप्तमः प्रयागः॥
 जनमेजयवाच॥ ॥ मन्वन्तरस्य संख्या नमुगानां च मया मृत॥ अमरा हू प्रमाणां च वत्तु मर्तस्य मे द्विज॥ वैशंपायन उवाच॥ ॥ १४

सप्तमोऽध्यायः १ सर्वकारपरिवेददर्शनार्थिनः

[illegible]

七

अन्यधिकारैः कृतं न स्यात् अतस्तं शास्त्रं पण्डितैः पूज्यमानं सुसभायां सुस्थिरं कृतं योऽपि ज्ञानात् ३२ समस्तं आदेशं ग्रहणं तत्र आशापादनेन तत्र काशविष्यामीति नियमेन निगते अनिक्रान्ते

सावले. हस्तिक. ३७ भवान इहा प्रसूति. ३७ हस्तिहस्तेन गजभुजादपे नपरिस्तिहां पद्मिनीमिव. ३७ तत्तु मदन्तः करणस्थो मतः अद्यतवरूपं कान्तं मनोहरं निवर्तयामि संपादयामीति. ३७ तिनरूपेण संभृतः सं
पन्नः ४० ४१ अमिन्न एयं च आरूप्य रूपं शतयामास तनूकतवान्. दृष्टवानित्यर्थः ४२ निर्भसितं प्रकटादितम् असंरुतेन तेजसा हंतुना संहतेनेति स्वहृत्कृत्. ४३ निवर्तितं आमणयोगान्निष्कर्षणेन संपादितं ४९

हस्तिक
१८

एतु तेन या न्यायमवयित्वा विभावसुभं निर्दग्धु कान्तो वेरा सांत्वयामासे वेतदा ॥ त्वष्टो वाच ॥ ३५ ॥ तथा तिते जसा विष्टमिदं रूपं न शोभते. असहंती ततः
संज्ञा न चरति शादले ॥ इष्टा हितां भवानद्यस्वाम्भार्यो शुभचारिणीम् ॥ नित्यं तपस्यभिरतां वै वारूपधारिणीम् ॥ परां हारां कशोदीनां जटिलाम्मलधा
रिणीम् ॥ हस्तिहस्तपत्त्रिणां व्याकुलां पद्मिनीमिव ॥ श्लाघ्यां योगवलोपेतां योगमास्थाय गोपते ॥ अनुकूलं तु ते देवयदिस्यान्मम तन्मतम् ॥ रूपं नि
वर्तयाम्यद्यतवकां न मरिन्दम ॥ रूपं विवस्वतश्चासीत्तियं रूढं मरिन्दम ॥ तेनासौ संभृतो देवो रूपेण तु विभावसुः ॥ तस्मात्त्वष्टुः सैव वाक्यं वद्धमेने प्रजायतिः
समज्जाप्यतं चापित्वष्टारं रूपं सिद्धयततो भूपगमात्त्वष्टामा ॥ तैराऽस्य विवस्वतः भ्रमी मारोप्यत तेजः शतयामास भारत ॥ ततो निर्भसितं रूपं तेजसा
सहतेन वे ॥ कान्ता कान्तनरं दृष्टुमधिकं शुभुभेतदा ॥ मुखे निवर्तितं रूपं तस्य देवस्य गोपतेः ॥ ततः प्रभृति देवस्य मुखमासीत्तुलोहितम् ॥ मुखरागं
तु यस्त्वं नातारस्य मुखचतम् ॥ आदितादादेशं विहसंभृता मुखसंभवा ॥ धातोर्यनां च मित्रं च वरुणोऽशौभगस्तथा ॥ ३३ ॥ विवस्वां वृषां च
पृज्योर्देशं मत्तथा ॥ ततः स्वष्टो ततो विष्टुरेजघ्नो जघन्यजः ॥ हर्षले भेतो देवो हृष्टादित्यास्वदेहजान् ॥ गंधैः पुष्पैरलंकारैर्भास्यतामुकु
टेन च ॥ एवं संरजयामास त्वष्टा वाकमुवाच ह ॥ गच्छ देवेश्वां भार्यो कुसुंधरति सोत्तरान् ॥ वज्रवारूपमास्थाय वने चरति शादले ॥ तां तथा
रूपमास्थाय स्वां भार्यो शुभसिलया ॥ दृष्टी योगमास्थाय स्वां भार्यो वडवां तदा ॥ अष्टधा सवभूतानां तपसा विनयेन च ॥ वज्रवा प्रवारा
जन्वरं तीमनुतो भवाम् ॥ सोऽश्वरूपेतामगवां स्तौ मुखसंभवा वयम् ॥ ३४ ॥ मेधुना यदिवेष्टंती परं सोऽविशंकया ॥ सा तन्निरेवमवदु

सुभाष्यीरुपलीलया भार्यायै अनुरूपनीला अभिरुपेण संवरणं ५० समभाषयत्तु मंगलं ५१ विवेष्टंतीं धुनप्रतिकूलं वेषं कुवाणि परमुं सोपदेशं कया अक्रं निरवमह ५२

५३
५४

मानवीयतपसि मैत्रावकां निमंत्रयित्वा तत्र शलायाः उभयसंबंधोद्यमं तत्राद्यं जातः आवयो रिति १२ द्वितीयं जातः मनो १३ तत्र मित्रावका एतौ वा किं श्रुत्वा पिबुर्ननोः १४ प्रविष्टो यः मनो मयं प्रविष्टो पुत्रा

पुर्वपक्षिणमुद्रतदेकरीमः नगतेन संबंधः प्रत्यक्षादि मद्रिममुद्रतदेयत्तर्हसि गयस्पृ. गवापरी. नगां. चत्रसुधुमल्लदि...

मम जापति ॥ अतुलो वाच ॥ ॥ मित्रावरुणयोरंका जातास्मि वदता म्वर ॥ तयोः सकाशं यास्यामि मासां धर्मो हंता वधितो संवत्सरां तु देवं मित्रावरुणयो
लिता ॥ गत्वान्ति केवरा रोहात्रो जलिनी मय प्रवीत् ॥ अशोस्मि नृपया जीता देवी किं करणी रावान् ॥ मनुना वाह मुक्ता वै अतुल्यं द्रव्यमात्रि ॥ तत्र
वारिनी सा धीमीला धर्मपरायणा ॥ मित्रं कुरु श्वोभा वूचतु र्यनि बोचत ॥ अनेन तव धर्मेण प्रअर्थयता देमेन व ॥ सत्येन च वस्तुना शि प्रीतो जाव
रवर्तिनी ॥ आवयोस्त्वमरा भीम रघ्याति कं न्येति या स्वसौ ॥ मैत्रोर्विशकरः पुत्रं स्वमेव च भविष्यसि ॥ सुकमरं तविरया तत्रो तुलोकं पुशो मते ॥
जगप्रियो धर्मशीलो मनोर्विश विवर्तिनः ॥ निहता सा तु तच्छुत्वा गच्छती ॥ पितुरन्ती कम उधे नोतर मासा धर्म पुनायो यया चिता ॥ सोम पुत्रा
दुधाश्रजैस्तस्यां जज्ञे पुत्ररवा ॥ जनयित्वा ततः सा तमिला सुदुःस्र तां गता ॥ सुकमरं स्पतु दयादा स्वयः परम धार्मिकाः ॥ उत्कलं श्वगप
धैव विनता श्वभारत ॥ उत्कलं स्कात्कले रापुं ॥ विनता श्वस्य पश्चिमा ॥ दि तूर्वा भरत श्रेष्ठ गयस्य तु गया ॥ सी ॥ प्रविष्टे तु मनो तात दिवा
कर मरिंदम ॥ दशधा तनु नः सत्र मकरा नृपिवी ॥ मित्रा ॥ दूपां किता वसुमता यं यं सवना करा ॥ इत्वा कुर्जे छ दाया दो मध्य देश म वा
वानो केन्या भावा तुक्तक मोन तश ज्यम वा पु वान ॥ वशिष्ठ वचना ॥ अपि प्रतिष्ठा नं महात्मनः ॥ प्रतिष्ठा धर्म राजस्य सुकमरं स्पतु लोहता ॥
तत्पुत्रं वसे प्रादाश्रयं प्राप्स्यस्य यशः ॥ सुधान्तः कार यामा सप्र तिष्ठा नं नृप क्रीयाम् ॥ धृष्ट के श्व ॥ मरु प श्वदं डश्चेति पुता स्त्रयः ॥ य
यकार मता त्मो वै ह्य उकार एप तु तम ॥ वनै त शी क विख्यातं ता पसाना मनु तमम् ॥ तत्र प्रविष्टमानस्त नरः पा पा नमु व्यते ॥ सुकम
मुद्युमे पुनंगुण नय देश राजर्षी वशिष्ठा नृप हतु मुद्युमे पितृ तमी पं देश रज्यं ते भे दान् ॥ अशिष्ठेति प्रतिष्ठा नं प्रयोग कदेशः ॥ २० २१ नृप क्रियाम् राज्ञः २२ पुत्रेण च दूपां

可

15

चरितं यात देवमुत्पाद्य भारतम् ॥ मानवे यो महा राजः श्रीपुंसो लोकोत्थितः ॥ एतं संजमि संनये वसुधैव कुटुम्बकम् ॥ इति विष्णुः ॥ नरिण्यतः शिकाः पुत्रा नामा गत्य म भारत ॥ अं
 वरिषो भवत्युजः पाणिर्नयमसममं ॥ इत्युत्पद्यार्थिकं क्षत्रं रणपटवं वसुधैव ॥ कुरु स्युः कुरु कुरु ॥ सविता पुत्रो मरुतः ॥ नभो नेदिष्ट पुत्राश्च सविता वैश्वतां गता ॥
 आशौरे को भवत्युजः प्रजापतिरिति कृतः ॥ प्रजापतिर्मिथुनेना ॥ सोर्दितो नाम विष्णुः ॥ प्रवक्तुं व्यासुक्तं व्याच या पत्नी च वनस्पह ॥ अर्नते स्पतु रना दोरवो नाम
 मलफ तिः ॥ अर्नते विषयश्चासीत् ॥ स्थिरा सा कुरु स्थिरा रिव स्थिरैव तां पुत्रः कुरु ॥ कुरु यी नाम धार्मिकः ॥ ज्येष्ठः पुत्रः गतः सा सीता ज्येष्ठा य्य कुरु स्थलीम् ॥ सकन्या स ॥
 तां गंधर्वं व्रतं गतिकम् ॥ उहृते भूतं देवस्य मत्स्यं वरुणं प्रभो ॥ आजगाम मुने वाध ॥ स्यां पुरो यादवैर्हताम् ॥ कृतां हारवतां नाम बहु हारं मनोरमा ॥ भोज
 दृष्टं धर्मे श्रीं प्रां वा सुदेव पुरो गमे ॥ ततस्ते देवतो ज्ञात्वा यथा तत्परिदम् ॥ कन्यां तावत्त देवयसु वतां नाम रेवतीम् ॥ इत्वा जगाम धिखरं मेने स्तप सितं
 तगारे मेरा मोहि धर्मां स्मारेव त्यासा ॥ तत्कालः ॥ ३८ ॥ ॥ इति श्रीमद्भगवद्गीता उपनिषद्सप्तमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ अथ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ते दिजो तमः ॥ नजरारे वतिं प्राप्ता रेवतं च कुरु यिनम् ॥ मेरु गतस्यैव यतिः सनति कथम् ॥ स्मिरा पृथिव्या मधा पि श्री कुरु मिह ॥ मितत्वतः ॥ वैशंपायन
 उवाच ॥ ॥ नजरा सुत्य पासावन मृत्युर्भरतर्षभ ॥ नरतु चक्रं प्रभवती ब्रह्मलोके सदा नद्य ॥ कुरु यिनः कृतं लोकं रं व तस्य गतस्य ता ॥ हता
 मृत्युर्भरतः स्नात राक्षसैः कुरु स्थली ॥ तस्य भ्रातृशतं त्वासीद्धारमिकस्य महा मनः ॥ तद्व्यामानं रतोभिर्दिष्टं प्राद्वृच्युत ॥ विदुतस्य चरा नेन्दुतस्य भ्रातर
 तस्य वै ॥ तेषां तु ते भया को नाः कृत्रिया सात्र तत्र ह ॥ अन्व वायस्क सुत हां स्तत्र तत्र विशां पते ॥ येषां मे ते महाराज शायी तर्ह्येति विष्णुः ॥ इति

जायते. पर्वपरिणामश्चनस्पति. ततो जरा अग्निप्रवर्तकः कालः सूर्यादिनिवर्तिः ब्रह्मलो. वातन्य. केतुसूर्यादिभावान्ततन्मूलकाः काला निक्षुब्धजराः ३४५५

सारः
 रक्षाः
 विकृतिः नोक्तः
 सारः
 कर्तव्यः
 अनेनाः
 एधुः
 विद्वत्साम्नाः
 भाद्रः
 पुनःपुनः
 आवः
 एहः
 कर्तव्यः
 नयमेवमुंभारः

[illegible]

नित्येवंरूपात् संस्थितमेतत् ककुत्स्थः ॥ अनिष्टं विहायुत्तमः ॥ २० ॥ आदलीपुरी २० ॥ २१ ॥

177

श्रीगणेशाय नमः ॥ कुवलाश्वं सुतं राज्यं हृदये नृपः ॥ पुत्रसंक्रामितः ॥ तं नृपः समाविशत् ॥ तमुतं कोऽथ विप्रविधिं पातं जन्मवारयत् ॥
 ॥ भवतारक्षणं कार्यं तत्तावत्कर्म हसि ॥ निरुद्धि गन्तव्यं तु नाहं ॥ मिथ्यापि व ॥ त्वया हि पृथिवी राजन रक्षमाणा ॥ तत्तना ॥ भविष्यति
 निरुद्धि गन्तव्यं नृपः ॥ पालने हि महान्धर्मः प्रजानां हि दृश्यते ॥ तयश्च महारूपिमाते भूदुर्द्विरादृशः ॥ ईदृशो न हि राजेन्द्र धर्मकापि हि दृश्यते ॥
 प्रजानां पालने यो वै पुरा राजर्षिभिः कृतः ॥ रक्षितव्याः प्रजाराज्ञा तास्त्वं रक्षितुमर्हसि ॥ मत्तममसमीपे हि समेषु मरुध्वजः ॥ समुद्रो वा लुका पूर्णः ॥ ज्ञानकः
 स्मृतः ॥ देवता नाम वध्यश्च महाकायः महाबलः ॥ अंतर्भूमिगतस्तत्र बालकां तर्गतो भवत् ॥ राक्षसस्य मधोः प्रत्रो धुंध्रनाम्ना स्फुटारुणः ॥ शीते लोके विनो ॥
 यत्तप आस्था यदाहूणम् ॥ संवत्सरस्य पर्यं ते स निश्वासं प्रमुचति ॥ यदा तदा भूध्वलति स शैलवनकानना ॥ तस्य निःश्वासवातेन राजः ॥ ज्योतिर्महत् ॥ आदित्य
 पथमावृत्य सप्ताहं भूमिकं पनम् ॥ सविस्फुरिणं सां गारं स धूमामाते राक्षसम् ॥ तेन तात न शक्नोति तस्मिन् स्थातुं स्व आश्रमे ॥ तं मारय स हाकायं लोकानां हि
 तं काम्यया ॥ लोकाः स्वस्था भवं त्वय तस्मिन् विनिर्दत्तः सुरैः ॥ त्वं तत्तदप्यवधायैकः समर्थः पृथिवी पते ॥ विष्णुना च वरोदजो महं सर्वपुणेन व ॥ यस्तं महाकरं रौ
 द्रं जयिष्यति महाबलम् ॥ तस्य त्वं वरदानेन ते जगन्नाथाय नमः ॥ नाहं धुंध्रं महाते जास्ते जसाल्येन शक्नोते ॥ निर्दग्धं पृथिवीपाल न हि वर्षं शतेरपि ॥ वर्षे हि
 क्षमरुतस्य देवैरपि पुरा सदमा स एव सुको राजर्षी रूतं केन महत्तमना ॥ कुवलाश्वं सुतं प्रादात् तस्मिन् पुत्रं नैवारीणः ॥ हृदये नृपः ॥ भगवन् नमस्तस्य ॥
 सारमयं तु तनयो मम ॥ भविष्यति हि जगन्नाथं धुंध्रं मरुतं शंसयः ॥ स तं द्यादिश्यत नयं राजर्षि धुंध्रं मारय ॥ जगाम पर्वता ये वत पसे शंसितवतः ॥ कु

0 5 10 15 20 25 30
CMS

काण्डार्णवः कलुकाप्रणिपुदकनयनानु कार्णविति गोशः ४५ ७ मुखजेनाग्निना तस्य पुत्रशतं दग्धमिमुत्तरेण संवत्सः सन्ध्याः पितृस्त्रावस्वदेहजनेन भुवमाज्ञावितवानिवधः ५९ ५० कादस्ता ॥ ५१ ॥

६४
॥ २९ ॥

वताश्वस्तपुत्राणां शतेन सह पाथिवा ॥ आयादुतं कसहिताधुंधास्तस्य विनिग्रेह ॥ तमाविश तदा विष्णुर्भगवां जसा विभुः ॥ ३० ॥ तं कस्य नियोगं हे लोका नाहितः
 काव्यया ॥ तस्मिं प्रयाते दुर्द्वेष दिवि शशमहानभ्रतः ॥ एष श्रीमान्नुपसक्तो प्रुंधुमारो भविष्यति ॥ दित्येर्मर्त्यैश्च तं देवाः समं तात्समवाकिरन् ॥ देवदुन्दुभययापि प्रो
 दुर्मरितवैभ ॥ सत्त्वा जयतां श्रेष्ठस्तनयैः सह वीर्यवान् ॥ सधुर्द्वानामासासवालुकार्णवमव्ययम् ॥ नारायणो न कोरव्यते जसा व्ययितस्ते ॥ वभूव स्तमसा तजाम्
 पोवत्तममचितः ॥ तस्य पुत्रे नैवेद्विस्तवालुका तर्हि तस्तदा ॥ धुंधुरासा दितो राजर्दिशमाश्रित्य पश्चिमात् ॥ मुखजेनाग्निना कापोद्धोका नुदत्तय
 चिव ॥ वारिस्तस्त्रावगेन महोदधिरिबोदये ॥ सोमस्य भरतश्चेष्टधारोर्मिकलिलं मरुतः ॥ तस्य पुत्रशतं दग्धं विप्रितनंतुराक्षसा ॥ ततः सराजा कोरव्यराक्षसं तं
 महाबलम् ॥ आससादमहातेजाधुंधुंधुनिर्वहता ॥ तस्य वारिमयं वेगमायिष्य सगराक्षिपः ॥ योगीयोगेन वह्निं च शमयामास वारिणा ॥ निहत्य तं महा
 कायं वलेनोदकराक्षसम् ॥ तं कं दूरीयामास कृतकर्मा महायशः ॥ ३१ ॥ तं कल्कवरं प्रादात्तस्मै राशे महात्मने ॥ अददाच्चोत्तमं वित्तं शत्रुभिश्चापराजयम् ॥ धर्म
 तिच सततं स्वर्गे वासं तथा हयम् ॥ पुत्राणां वाक्षया लोकास्त्यर्गेये रक्षसाहता ॥ पलाशति श्रीरवीले प्रहरिबंशे ॥ ॥ ५९ ॥ ॥ वैशंपायन उवाच ॥
 तस्य पुत्रास्त्रयः शिष्या दृढाश्चोमेष्ठ उच्यते ॥ चन्द्राश्वकपिलाश्चोतुकुमारो कन्यसोऽस्मृतौ ॥ धौंधुमारिर्दृढाश्चैस्तस्य चात्मजा ॥ हर्यश्च स्य निकुं
 धोभूत्तमत्र धर्मरतस्तदा ॥ संहताश्चो निकुंभस्य पुत्रो रणविशारदः ॥ अहृशाश्च कृशाश्च संहताश्च सक्तौ नृप ॥ तस्य हेमन्तिकन्या सतामसा
 न्या दृषदती ॥ विख्याता त्रिप्रलोके प्रुधुधुश्चास्याः प्रसेनजितः ॥ सोमप्रसेनजिद्वार्यगौरिनामपतिव्रताम् ॥ अ भिश्रुत्वा ततामर्त्तान् दशवैराह

तस्य धुंधुमारः १ ३ तस्य संहताश्च मरुता गोशः ५१ ॥ तस्य कन्याः अस्याः प्रसेनजितः जातः निशयः ५२ ॥ ५३ ॥

+ सुहृदयः

राम
२९

भाषाविशेष इत्युच्यते नतनः प्राक्तः अतस्त्वं प्रागेव जहाः संख्यदिभिनिवशात् १३ शं कनापापसंयाण कीर्तनन विम हत्वात् तं अत्यजत् १४ हे अपधुंसविलोमजेति वदन् संवोधयन् १५ वत्तिय वसः १६ तं एव वदन्तं पि
 वरः १७ तेनाधर्म्येण विप्रविवाहं विच्छेदना पितृतोषेण ननु गतः प्रजात्वांगेन प्रवृत्तात् तैरन्तस्य दायाभावात् तन्मिन्नपरितोषायः पितृराजी दित्यादिशेषयथा १८ तत्र विदं कोविदेषु देशे सम्यस्यन्नामरूपेण स्थापयित्वा २०
 २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

[illegible]

۷۳

महर्षिः कौशिकस्तत्तेन विरेणो मासितः ॥२८॥ ॥ इति श्रीखिलेपुरहिरिशेनिशंकुचरिते ॥ ॥१२॥ वैशंपायन उवाच ॥ सत्यव्रतस्तत्कर्मतया चरुपयाथ
प्रागस्तया ॥ विश्वामित्रकलत्रंतदभारविनेये स्थितः ॥ इत्थामगान्यराहंश्च महिषांश्च वनचरान् ॥ विश्वामित्राश्रमाभ्यां जम्बोत्तरे हस्ते बंधवोऽपि
शुभ्रतमास्थाय दीक्षां द्वादशवर्षिकीम् ॥ पितुर्निर्योगादवसन्नस्मिन्वनगते नृप ॥ अद्याधत्तं वै वराहं च तपे वांतः ॥ उरं मुनिः ॥ पाज्योपाध्या
यसंयोगादशिष्टः पर्यरक्षत ॥ सत्यव्रतस्तत्कालाच्च भाविनोर्धस्य वावलात् ॥ वशिष्ठेभ्यः पितुं प्रभारयामासे वै तदा ॥ पित्राहितं तदाराज्या
त्यज्यमानं प्रियं कृतम् ॥ न वारयामास मुनिर्वशिष्ठः करणेन ह ॥ पारिगृह्णन्मंत्राणां विद्यां सप्तमे पदे ॥ न च सत्यव्रतस्तस्माद्वतवान्सत्र
मे पदे ॥ जानन्नपि वशिष्ठस्तनमांजातीति भारत ॥ सत्यव्रतस्तदोषं वशिष्ठे मनसा करोत् ॥ गुणबुद्ध्या तु भगवान् वशिष्ठः कृतवान्सदा ॥ न
च सत्यव्रतस्तस्य तमुपांशुमुभयतः ॥ तस्मिन्नुपरि रोषो यः पितु रासीन्महात्मनः ॥ तेन द्वादशवर्षाणि नावधत्वा कशासनः ॥ तेन विद्वान्नीवहतादी
क्षां तांदुर्वहं भुवि ॥ कुलस्य निरुक्तिस्तत्कृतं वै साधुवदिति ॥ न तं वशिष्ठो भगवान् गुणबुद्ध्या न्यवारयत् ॥ अभिषेक्षाम्यहं पुत्रमस्य त्रेलोक्यं ॥ मु
ने ॥ स तु द्वादशवर्षाणि दीक्षां तामुदहदली ॥ उपांशुव्रतमास्थाय स तु सत्यव्रतो नृप ॥ अविद्यमानेनां सेतुवशिष्ठस्य महात्मनः ॥ सर्वकामदुषो
शोऽग्नीददशं स नृपात्मजः ॥ तां वै क्रोधाद्धमो गच्छामासे वै वतुभुसितः ॥ दैत्यधर्मगतो राजा जघान जनमेजय ॥ स तन्मांसेभ्यः वै विश्वामित्र
स्य चात्मजान् ॥ भोजयामास तच्छ्रुत्वा राहोऽप्यस्य तुरुधे ॥ कुलस्तु भगवान् कालमिदमाह नृपात्मजम् ॥ ॥१३॥ वशिष्ठ उवाच ॥ ॥ पातं

[illegible]

विद्येतासहजामहिसगरम् । मातुर्गमसंयोगप्यन्यपुहेउमाह । ॥ ३ ॥ निनामवापुगादीपु ३ ॥ ३ ॥ न्यसुरा न्यस्तवान् ३ ॥ आ ॥ न्यसुरा न्यस्तवान् ३ ॥ न्यसुरा न्यस्तवान् ३ ॥

लक्ष्मणः
 सुमित्रः
 मेदिनीः
 सुमित्रः
 मेदिनीः
 सुमित्रः
 मेदिनीः
 सुमित्रः
 मेदिनीः
 सुमित्रः
 मेदिनीः

२ व्यसनिनः मृगयापानस्य दूतपरम्परे पंचशकार्य हेतुव्यतिता राजं धारयितुं कोराजितं रवे हिंसायुधं राजासंगतिका ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ समये नगराण गतेर सणी यद्विधि मयि वा

ह्री
२३

कीमर्थं च शकादीनां सत्रियाणां महीजसाम् ॥ धर्मान्कुलाविता नरा जातु ह्यो निरसदच्युतं ॥ एतन्म सर्वमा च धुविस्तरा तप्य धनं ॥ वेदां पापनउवाचा ॥
वाहयसनिनस्तत्तत्तं ज्यमभृत्कील ॥ हेतये स्तालजं घेष्वशकैः साहुविशं पते ॥ यवनाः पारदाश्चैव को वोजाः पडूवाः खसाः ॥ एते सपिग राणां च
हेतुयार्थं पराक्रमन् ॥ इतरास्तदा राजा सर्वैर्बाहुर्वनं ययौ ॥ पत्न्यावानुचितो दुःखी वने प्राणा न वास्तज ॥ पत्नी तु याद वीतस्मसगभीष्ट छते पुनरा ॥
सपत्न्या तु गरस्त स्याद तेः पूर्वमभृत्कील ॥ सा तु भर्तुश्चित्तिं हृत्वा वने तमधिरो हुत ॥ ओर्वस्त्वा भार्गवस्ता तवः कृपा समवारयत् ॥ तस्या श्रम च तं
भंगरे रो वृत्तं च्युतं ॥ व्यजायत महाभागः स गतेनाम पाथिविः ॥ ओर्वस्त्वा जात के र्मा दित स्पृहत्वा महात्मना ॥ अप्य वेदान्खिलान्तं ता सं प्रत्य
पादयत् ॥ आश्रयंते महाबाहुर मे रर पिदुः सह म् ॥ सेतेना स्त्रवले नाजौ बलेन च समन्वितं ॥ हेतुयौ स्तालजं यौ श्व जघ्नेरुः पशुनिव ॥ आजहार च लोकेषु
निकीर्तिमिता म्वरौ ॥ ततः शका न्सयवना न्को वोजा न्पारदा स्तथा ॥ पलवांश्चैव निःशेषान् कर्तुं व्यवसितो नृपः ॥ तिव व्यमाना वरेण सगरं रा महात्मना
वशिष्ठं सरां प्राप्ताः प्रणेमुस्ते मनीषिणाम् ॥ वशिष्ठ स्वधेता नृदृष्टा स येन महाकृतिः ॥ सगरं वारया मा सते सां दत्वा भयं तदा ॥ सगरस्तो प्रतिशो च गुरो कीव्य
प्रशाम्य च ॥ धर्मजघान ते पां वै देवा न्मत्पवि कारह ॥ अहं शकानां शिरसो मुंडयित्वा व्यसजयित्वा यवना नं शिरः सर्वैर्को वोजानां तथैव च ॥ पारदा मुक्तं क
राश्च पडूवाः शमश्रु धारिणः ॥ निःस्वाध्याया वषट्काराः कृता स्तेन महात्मनः ॥ शका यवन को वोजाः पारदाः पडूवास्तथा ॥ लोकाः सर्पा स्मपहिषादा
वाश्चोलाः सकेरलाः ॥ सर्वे ते सत्रिया स्ता त धर्मस्तेषां निरा कृता वशिष्ठ वद नाराजन्स गरेण महात्मना ॥ खसांस्तु धाराश्चोलाश्च मरीः किं किं च काय

धर्मजघान सत्रधर्मात् यद्विदकतयुतो वेपाः सत्तेषां चकार ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ नैव मरी विजितं नो वसुधा अस्यां भुवि अर्धं प्रवारयामासेति ह्योः सर्वे व २०

राम
२३

२१ पूर्वसिलो अभिदोतोऽपहृतं देतो विदोऽपहृतं ॥ २२ ॥ पुत्रा हरिआने दुःखिदयोः संवेध आये दुःखिदिति अनिमुने कामावेदं प्राप्तावर्धः ॥ २३ ॥ तस्य पुत्रिदुधतः भोगनिद्रां त्यजत ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

तथाऽकोतलाश्चतुर्विंशः सन्दाः कोकलाकास्तथाऽऽधर्मविजयी राजा विजिते मां वत्सं धरात् ॥ अश्वं विचारया मासवाजी मेधापदीक्षि
तः तस्य चारयतः सोऽश्वः समुद्रविष्येतदा ॥ विलासमपि येषां तोभमी चैव द्रव्येशितः ॥ स तं देशं तदा पुत्रैः खानयामास पाथिवः ॥ असेदुस्ते
ततः पुत्राः सत्यमाने महार्णवे ॥ तमादिदेवेषु रुषं हरिं रुषं प्रजापतिम् ॥ विष्णुं कपिलरूपेण स्वपन्नं समुपस्थितम् ॥ तस्य चक्षुःसमुत्थं
न तेजसा प्रतिबुध्यत ॥ दग्धाः सर्वे महाराज चत्वारस्तु वंशविताः ॥ वर्हेकेतुः सुकेतुश्च तथा धर्मरथो नृप ॥ शूरपंचजनी नाम तस्य वंश
करो नृपः ॥ प्रादातस्मै स भगवान् हरिर्नारायणो वरम् ॥ अस्य वंशमिह्याकोः कीर्तिं चाप्यनिवर्तिनीम् ॥ पुत्रं समुद्रं च विभुः स्वर्गपा
सं तदा स यम् ॥ समुद्रं चार्घ्यमादाय वंदे तं मरिपतिम् ॥ सागरत्वं च लेभे सकर्मणा तेन तस्य हा ॥ तं चाश्वमेधिकं सोऽश्वं समुद्रं पलद्वा नृप
आजहाराश्वमेधाना नो ज्ञातं सस्य मरा यथा ॥ पुत्राणां च सहस्राणि पटित्तस्येति नः श्रुतम् ॥ ३ ॥ ॥ इति पुराणं हरिवंशसंगरोत्त
मं ॥ ॥ १४ ॥ जनमेजया च ॥ ॥ सगरस्यात्मजा विप्रकथं जाता महाबली ॥ विक्रान्ताः पटित्तसाहस्राणि विना केन कादिजाः ॥ वे
पायनः ॥ ॥ दिनादिगणस्यास्तां तदसादग्धं किल्विषं ॥ ज्येष्ठा विदुर्भुविता केशिनी नाम विक्रान्ता ॥ कार्त्तियं सोऽस्य ता तस्य पत्नी ॥
परमधर्मिणी ॥ अरिपत्नी मरुतिरूपेण प्रतिमाभुवि ॥ ओर्वस्ताभ्यां वरं प्रादातां गवो वज्रनाधिपः ॥ पटित्तपुत्रं सहस्राणि गृह्णावे
काकुर्द्विनी ॥ एकं वंशधरं तं कापथे वरयत्विति ॥ तत्रैका जग्हे पुत्रान् तु द्वाभ्यां नृहंस्तथा ॥ एकं वंशधरं तं कापथे त्याह्वते मुनिः ॥

१ २ ३ ४ ५

इति श्रीमद्भगवद्गीतायां अष्टाध्याय्योऽष्टमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

श्रीरुवे
२४

कश्चिन्मृतसगरादसमेन समात्मजमर्था राजा पंचजनो नाम सवभ्रव महाबलः ॥ इतरा सुपुत्रे दुर्वां वीजयुर्गामिति श्रुतिः ॥ तत्र पटितरत्नाः
 शिगर्भास्तिलसंमिताः ॥ संवभुवु यथा कालं ववृधुश्च यथा सखम् ॥ घृतं कुंभेषु रतेषु तान् रगर्भान्निदधुस्तथा ॥ धानि चैकैकशः प्रादात्तावतीः
 पोषणं नृपः ॥ ततो ददात्तमांसेषु स तस्य र्यथा सखम् ॥ मारांस्तथ कालसगर प्रीतिवर्द्दनाः ॥ षष्टिपुत्रं सरस्वती जस्यैव मम वन्द्यम् ॥ भुक्ता द
 लाडुमथो देजातानि पृथिवी पंतो पंतो पां नारायणं तेजः प्रविष्टानां महात्मनाम् ॥ एकः पंचजनो नाम स गुरोरा जावभ्रवः ॥ स तु पंचजनस्यासीदं
 शुमान्नामवीर्यवान् ॥ दिलीपस्तनयस्तस्य रवदंग इति विश्रुतः ॥ येन स्वर्गादिहा गत्य मुहूर्तं प्राप्य जीवितम् ॥ त्रयोभिः संयुता लोका बुद्ध्या सत्येन वा
 नर्घा दिलीपस्य तु दायादामहान् राजा भगीरथः ॥ यः स्वर्गं गं सरिच्छेद्यमर्वात्तारय त प्रभुः ॥ कीर्तिमान् स महाभागः शक्य तुल्यपराक्रमः ॥ समस्य
 नयश्चैनां दुहित्वे प्रकल्पयत् ॥ तस्माद्भागीरथी गंगा कथ्यते वंशकोविदे ॥ भगीरथस्ततो राजा श्रुत इत्यभि विश्रुतः ॥ नानागस्तु पुत्रस्यासी
 त्पुत्रः परमधार्मिकः ॥ अम्वरीषस्तनाभागिः सिंधुद्वीपयिता भवत् ॥ अयुताजितु दायादुः सिंधुद्वीपस्य चैव ॥ अयुताजितस्तस्यासीद
 तु पत्नीमहायशः ॥ दिव्या हृदयसौ वैराजानलसखो बली ॥ ऋतुपर्णीस्तस्यासीदार्नयर्त्तिमहायशः ॥ सदा सलस्यतः ॥ राजा इन्द्र
 खो भवत् ॥ सुदासस्तस्य पुत्रोक्तः सोदासो नाम पार्थिवः ॥ ख्यातः कल्माषपादो वैराजामित्रसहो भवत् ॥ कल्माषपादस्तस्य पुत्रः स वै कर्मणि
 विश्रुतः ॥ अनुरागस्तु पुत्रो भर्द्दिश्रुतः सर्वकर्मणः ॥ अनुरागस्तु पुत्रो निघ्नो निघ्नो पुत्रो वभ्रवदुः ॥ अनमित्रो रघुश्चैव पार्थिवो नृपः ॥ अनमि

सगरः
पंचजनः
शुभ्रवान्
दिलीपः स्वर्गगो
भगीरथः मंगलेश्वरः
अम्वरीषः
नाभागः
सिंधुद्वीपः
अयुताजितः
अनुरागः
नमित्रः
रघुश्चैव
पार्थिवः
अनमित्रः

सर्वत्र तेति ज्ञातव्यं ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

२४

तस्य धर्मात्मा विदुः लुहो भवतः॥ वशिष्ठस्तु महोते जातेनेकास्माप्यपारके॥ अश्वमेधं जनयामास ह्यकु कुलवृद्धये॥ अश्वमेधं कन्या
 यो पुलकस्तुक्तो भवतः॥ पुलकस्यापि धर्मात्मा राजा तथो भवतः॥ तस्माच्च तथोज्जैराजा एत विलोवली॥ अदितः पुत्रं त्रेमान्
 वृद्धार्मा प्रतापवान्॥ दलस्तस्यात्मजश्चापिततो जज्ञे शालीनः॥ उरथो नाम स धर्मात्मा शलपुत्रो बभूव ह॥ विश्वकर्मा कृतस्तस्य स्वयं नरभ्यश्च
 तस्ततः॥ अनररायस्य निघ्नो भूनिघ्नो तौ देवभूवतु॥ अनीमिजोरघुश्चैव पार्थिवं धर्मसत्तमौ॥ अनमित्रस्तु तस्तस्य शरणात्मा स चात्मजः॥
 शंखराय सुतो विद्वान् व्युषिताश्वसति स्मृतः॥ व्युषिताश्वस्तु ता विद्वान् राजा विश्वसहः किल॥ हिरण्यनाभः कोशल्यो बलिष्ठस्तस्य चात्मजः॥
 उषस्तस्य सुतो विद्वान् काकसं धिस्तु तस्तस्य सुदर्शनसुतो स्याप्यग्निवरीः सुदर्शनार॥ अग्निवरी स्य तु सतामरः सुमहधन्वसु॥ म
 रुत्तु योगमात्मा यकलापनाम मास्थितः॥ यष्टः श्रुतो मरो पुत्रस्तस्य धिस्तस्य चात्मजः॥ सुसंवे सुकतो मघो जगन्नामनाम तः॥
 आसीत्सहस्वतो राजानाम्मा विष्कतवानिति॥ तस्य सीदिश्रुतवतः पुत्रो राजा हृद्दलः॥ पुत्रो विशिष्टः शीघ्रस्य पुरः सो व्यजायतः॥ विपा
 यमा विरजाश्चैव आयुष्मान् भवत्स्ततः॥ कल्माषपादस्तु ततः सर्वकर्मति विष्कतः॥ अनररायस्तु तश्चाभूद्विष्कतः॥ विकर्मराः अनररायस्तु तः
 निघ्नो निघ्नो वभूवतु॥ अनमित्रोरघुश्चैव पार्थिवं धर्मसत्तमौ॥ अनमित्रस्य धर्मात्मा विद्वानुलिहो भवतः॥ विलोपस्तस्य तनयोराम
 स्य प्रापितामहादीर्घाहुर्दिलीपश्चरघुर्नामा भवत्स्ततः॥ अयोध्यायां महाराज रघुरासीन्महाबलः॥ अजस्तरघुतो जज्ञे अजादशरथो

तमस्यः विद्वान् देवस्य स्वदेगाः मदिनीयादयः २४/२५

२६ निषधात्मनो नलोवीरेनेन सुता वनदादय नः साहाय्येति वत्समाणायात ३० अतए सुवचन सुत इत्यनन्तर के तृतीयमं लस्याभावात् ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ पंचमं दर्शयामास

附錄

२५

भवत् ॥ रामोदशरथा जे शोधनी ता स महायशः ॥ रामस्य तने पो जे शो कुरा दय भि विश्रुतः ॥ अति धिस्तु कुशा जे शो निषध सत्य चात्मजः ॥ निषध तनयः पुत्रो नमः पु
त्रो नल सप्ततु ॥ नमः स्या पुंडरी कस्तु हो मधु वर्ततः स्तुतः ॥ हो मधु चि स्तरा जा सी देवा नी कः प्रतापवान् ॥ आसीदही न गुनी मो देवा नी का त्म जः प्रभु ॥ अहि नंगा
स्तु हो यादः सुधंवा ना मया ॥ देवः ॥ सुधंवनस्तन श्वेततो जे शो शो लो न्टे पः ॥ उषधंवा ना मधमी त्मान ल पुत्रो वभूवह ॥ वज्रे नामः स्तुतस्तस्य नक्तस्य
च महात्मनः ॥ शंख सत्यस्तुतो विद्वान् धुषिता श्वरति श्रुतः ॥ पुष्पस्तस्य स्तुतो विद्वान् अर्थ सिद्धस्तुतस्तुतः ॥ सदेव नः स्तुतस्तस्य अग्नि वर्गः सुदर्श
नात् ॥ अग्नि वर्गस्य शीघ्रस्तु शीघ्रस्य च मरुस्तुतः ॥ मरुस्तु योग मास्थाय कला यदो पमा स्थितः ॥ तस्या सी दि श्रुत वत पुत्रो राजा बृहद्बलः ॥ नलोदावे
व विख्यातो पुरा रो भरत र्षभ ॥ वीर सेना त्मज श्वे वय श्वे ह्वा कु कुलोद्बहः ॥ इत्वा कु वंश प्रभवाः प्राधान्ये नैव कीर्तिताः ॥ एते विवस्वतो वंशो राजानो भूरिते
जसं ॥ पठन्सम्पदि मां स्तुतिं आदित्यस्य विवस्वतः ॥ आहू देवस्य प्रजानां पुष्टिद स्पह ॥ प्रजावानेति सलो ज्य मादित्यस्य विवस्वतः ॥ विषमो विरजा
श्वे व आ युष्मांश्च भवतु तनयः ॥ ॥ इति श्री महाभारते खिले अहो रिवंशे आदित्यवंश कीर्तनं ॥ ॥ १५ ॥ ॥ जनमेजय उवाच ॥ ॥
कथं वै आहू देव त्वं आदित्यस्य विवस्वतः ॥ श्रोतुमिच्छामि विप्राग्म आहू स्य च परं विधिम् ॥ पितृणां मादिसर्गं च कर्ते पितरः स्मृताः ॥ एवं विश्रुत मस्मा
भिः पुरा रो मुनि सत्तमैः ॥ स्वर्गस्थाः पितरो न्यस्मि देवानां मर्षि देवताः ॥ इति देव विदः प्राहुरेतदिच्छामि वेदितुम् ॥ यवन्तश्च गणाः प्रोक्ता यज्ञे तेषां प
रं वलम् ॥ यथा वत्सुत मस्माभिः आहू प्रोक्ताः पितरः ॥ प्रोक्ताश्च पितरा ये च श्रेयसा योजयंति हा ॥ एते देवा मिच्छामि पितृणां सर्गं मुनि मस्य ॥ ॥

एवं वीरानुकीर्तने प्रकाशप्रदानं यमस्य भवति तदा कश्चिद्वैकः प्रजापतिरिति श्रद्धा देवत्वं वा यस्य तन्निष्ठमात्रयमेव गत्येभ्यो न यदि हि पि. र. ग. जत्वं नोक्तं तत्र किंचित् आहूतेनैवेति तदा हि पृथक्

पुनर्विद्योयः यमयमाद्वैकविधिः २

۱۷۷۷

[illegible]

धर्वाः सकिनरमहोरगाः॥ अत्रमसंख्यस्तोत्रं कातरहस्यमतीवम॥ तरहिममधर्मसर्वज्ञो ह्यसंमतः॥ एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्थनीयस्यो वाचवैप
ता॥ शंतनुस्त्वच॥ ॥ संक्षेपेणोक्तेव तेषाम्नां त्वं परिष्टच्छसि॥ पितृणां कारणं श्राद्धं फलं दत्तं स्वयमेव॥ पितरश्च यथोद्भूताः श्रुताः
सर्वसमाहितः॥ आदिदेवस्तु तास्ता तपितरो दिवि देवताः॥ तान् जंति स्म लोकां वै स देवैरदानवाः॥ सरसो यक्षगंधर्वाः सकिन
रमहोरगाः॥ आप्यायिता भूतश्राद्धैः पुनराप्याययंति नो॥ जगत्सदेवगंधर्वमिति ब्रह्मानुशासनम्॥ तान् यजस्व महाभागा
नृश्राद्धं श्राद्धैरतं दितः॥ ते ते श्रेयाभिधासंति सर्वकामफलप्रदाः॥ त्वेवैवाराध्यमानास्ते नाम गोजादिर्कीर्तये॥ अस्मान्नाप्याययि
ष्यंति स्वर्गस्थानपि भारत॥ मार्कण्डेयस्ते शेषमेतत्सर्वं वदिष्यति॥ एवमेव पितृभक्त्यविदितात्मा च भार्गवः॥ उपस्थितश्च
आर्द्धममचानुग्रहाय च॥ एनं च्छमहाभागमित्युक्त्वा तं ध्यायत॥ ॥ अतिशिवसेतुहविंशेऽपि तत्कल्पे॥ ॥ ॥
भीष्मवाच॥ ॥ ततोऽतस्तस्य वचनात् मार्कण्डेयं समाहितं॥ अश्रुतमेवानुचक्षुः पथापथः परापितो समासुवाच धर्मात्मा
मार्कण्डेयो महातमाः॥ मार्कण्डेयवाच॥ ॥ भीष्मवक्ष्यामि ते न श्रुत्वा प्रयतानसो॥ अतपितप्रसादाद्देहाद्यसायुरवाप्नुवा
न्॥ पितामहीवत्संजितो कैवर्षरमयशः॥ अहं पुगस्य परमं नो बहुवर्षसहस्रके॥ अधिरुद्रगिरिम्बरं तपोतप्यं स्तुःकरम्
ततः कदाचित्पद्माभिदिनं प्रज्वालयेत्तज्जन्मा॥ विमानं मण्डपांतमर्तरेण गिरिस्तदा॥ तस्मिन् विमाने पर्यवैज्यतनादि

नृष्टितः अतः प्रितः अलसः ४३ अस्मान् पित्रादीन् ४४ ४६ षोडशोऽध्यायः ततो ह्यभिनिर्गमः १ २ ३ ४ ५

६ ७ हेनारायणत्वं गुणमर्कमायामयशरीरं तयोवीर्यं सत्रयः सामर्थ्यात्समुत्पन्नं आधिभूतिमपि त्वं अहंतत्वात् नो विद्यां इति अहंते अष्टमिति योजना ८ स्वमतमाह देवते गति ९ स्मयमानो गतिं देवते त्वया तयः स पुनरितं नेति मा
 महेति शेषः १० क्षणेनेति पूर्व अंगुष्ठमात्रोपि क्षणत्वं महापुनः पञ्चलो भूतिः पञ्च ११ नारायणत्वं गुण १२ अहं सत्वं तदा मर्क १३ हे भार्गव भगवं राज १४ यवी गोसः कनिष्ठः १४ १५ वयं विदितं वरुवर्न सनका दीन अंतर्भावः १६ सनत् निरंतरं

हृदी
 २१

तेन द्रुक्त्वा अम
 इति शेषः

त्यसे निभम् अपश्यं तत्रैव हंश चानंदो जने जसम् अंगुष्ठमात्रं पुनश्च मया वग्निमिवाहितम् साहंते स्मे नमस्तु त्वप्रणाम्य शिरसा प्रभुम् सति विष्टं विमानं यथा
 धार्पा धैर्यं जयम् अष्टदशैव बुद्धिर्निद्यामस्त्वा कथं प्रभो तपो वीर्योत्समुत्पन्नं नारायणगुणं त्वत्कम् देवतास्य सिदेवानामिति मेव ते नमः समापु
 वाचधर्मोत्सास्यमान इवानघ नते तपः स चरितं येन मां नावबुद्धोसः सरोनेव प्रमर्शा स विद्वद्व्यदनुत्तमम् रूपेण च पुमांस्तुष्टिं पूर्वो न
 मे क्वचित् ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ विद्विमां ब्रह्मणः पुत्रं मानसं पूर्वं जं प्रभो तपो वीर्योत्समुत्पन्नं नारायणगुणं त्वत्कम् सनत्कुमार उ
 तियः क्रतो देवेषु वै पुरा सोस्मि भार्गव भूदंते कं कामं करवाणि ते ॥ ये त्वन्ये ब्रह्मणः पुत्रा यवीर्यांस्तु ते मम भ्रातरः सप्तदुर्ध्वस्तेषां वंशः
 प्रतिष्ठिताः ॥ केतुर्वसिष्ठः पुलहः पुलस्त्यो विस्तथांगिरा मरीचिस्तु तथा विद्वान्देवगंधर्वसेवितान् ॥ श्रीं नृलोकाधारयती मां देवदानव
 हजितान् ॥ वयं तु योते धर्माणाः समाराध्यात्मनो मनः ॥ प्रजाधर्मं च कामं च व्यवहाय महामुने ॥ यथा त्वन्तस्तथेवाहं कुमार इति विद्विभाम् ॥
 तस्मात्सनत्कुमार इति नाम तेन मे प्रतिष्ठितम् ॥ मद्भक्त्या ते तपश्चरीम मदर्शनं कांक्षया ॥ सवदृष्टोस्मि भवता कं कामं च दिङ्गमिति ॥
 इत्थं कृतं वेतंते महं प्रत्यवोचं सनातनम् ॥ अमुं तातो भगवता प्रीयतांति न भारत ॥ ततो ह मे तमर्थं वै तमष्टं सनते नमः ॥ यच्छंयितुं सा
 संगे वै फलं श्राद्धस्य चानघ ॥ विच्छदसे शयं भीष्मसत्तु देवस्य रामम् ॥ समापुवाच धर्मोत्साकथां त्वं वदुर्वाचि कैरेमि त्वय्यहं विद्वं प्रष्टु
 राह सर्वयथा तथम् ॥ देवानसृजनं ब्रह्मा मां यद्व्यंतीति भार्गव ॥ तमुत्सृज्य तदात्मानमयजं स्तोत्रं कृत्वा धिक्कृतं तदा ब्रह्मणोऽप्यहं वदामि ॥

कुमार इव रागद्वेषादिभूतं तं तं कुमारं त्वं मे विदुः कथय वेति ७ १० १५ २० वरुवाचि के कथं तं विरारध्याया कथाया अत्रेमा मुवाच मे अहं त्वया तुष्पाभिर्वक्त्रे न संतुष्टोस्मि २१ देवानामिति तस्मादेतत्तत्तं देवानां धिक्कृतं
 इदं यत्राण नारय दृष्टं फलं विदुः २२

रामाय
 २२

संज्ञाविचेतसः॥ न तस्मिन् किंचित्प्रजानंति ततो लोकोऽप्यस्य ततो तेभ्यः प्रजाताः सर्वे प्रयाचत पितामहम्॥ अनुग्रहाय लोको नानां ततस्तान्
ब्रवीत्प्रभुः॥ प्रायश्चित्तं च रक्षं वैद्यमि च रोहि वः कृतः॥ पुत्रोऽश्वपतिर्युद्धं धत्ततो ज्ञानमवाप्स्यथ॥ प्रायश्चित्तं क्रियार्थं ते पुत्रान्यप्यु-
त्तमवत्॥ तेभ्यस्तं प्रयत्मानः शशं सुस्तनयास्तदा॥ प्रायश्चित्तं निधमं सा वासनं कायजानि ह॥ शंतिं कुशलानित्यं च कुलान्यपि त-
त्त्वतः॥ प्रायश्चित्तार्थं तत्त्वज्ञानं लक्ष्यं संज्ञादिवौकस्यः॥ गम्यतां पुत्रकाश्चेति पुत्रो रूक्ताश्चेत तदा॥ आभेशास्त्रास्त्रैर्देवाः पुत्रवाक्प-
नते न वै॥ पितामहमुपागच्छ संशयच्छेदनाय वै॥ ततस्तान् वैदिवो यूय वै ब्रह्मवादिनः॥ तस्माद्यदुक्ता यूयं ते तत्तथान तदन्य-
था॥ यूयं शरीरकर्तारस्तेषां देवाभिरिष्यथ॥ ते तु ज्ञानप्रदातारः पितरो न संशयौ॥ अतोऽन्यपि तेषु यूयं ते चैवंति निबोधत॥
वाश्च पितरश्चैव तदुद्धं धदिवौकस्यः॥ ततः पुनरागम्य पुत्रान् च दिवौकस्यः॥ ब्रह्मणा हि न संदिह्यंतीति मंतं परस्परम्॥ यूयं
वै पितरोऽस्माकं यैर्वयं प्रतिबोधिताः॥ धर्मशाः कश्च वः कामः कावरो वः प्रदीयताम्॥ यदुक्तं चैव युष्माभिस्तथान तदन्यथा॥ उक्ता
श्च यस्माद्युष्माभिः पुत्रकाश्चेति ते वयम्॥ तस्माद्भूतं पितृगोभविष्यति न संशयः॥ यानि ह्यतु पितृन् प्राजुः क्रियाः काश्चित्करिष्य-
ति॥ राक्षसाः न नयन्त्यागाः फलं प्राप्स्यंति तस्य ततः॥ आदौ राप्यायिताश्चैव पितरः सोममव्ययम्॥ आप्यायमानं युष्माभिर्वद्वि-
ष्यति निबोधत॥ आदौ राप्यायितः सोमो लोकां न्याययिष्यति॥ समुद्रं पर्वतं वनं जंगमं जंगमं हतिम्॥ आदौ निबुद्धिं कामाश्च

विज्ञानात्

[illegible]

२८

कादपिमहान्नः परमाप्सु देवि प्रविशतीति तादृशं सामर्थ्यं वक्त॥ ४॥ ५॥ अस्याहितत्वात्प्रथमं त्रीन् गणानां हृद्यमीति यत्र येषु लोकेषु लोकेश्वर्याः सतातन्नास्तेषामेवैकं शक्तिमन्नागतं रामः
अवहितं विप्रकष्टं सर्ववर्त्मितं सन्निति तेनैवेत्यर्थः। म. स्वराश्चिन्मात्रशरीराभौतिकाः विराजस्पन्दयतेर्मनिताः पुत्राः मनोमात्रशरीराः ३१८ एतद्विवेकीयमनुष्ठापितं पञ्चाध्यात्मम्
सगुणमात्रशरीराणां अपि परवेशण्याभावात्सनातनाप्रजापदिनो कान् प्राप्या पि प्रजापतिना सह कल्याणैर्मुक्तिमन्लब्धा पुनः कल्याणैरेतनकादिरूपेण च जन्वादेतो भूः प्रजेः तीर्थदायादये ॥ १०॥ ११॥

[illegible]

आप्यापयते यपूर्वसा नयागवलनचोत्तमा ॥ आह्वाने दया नैया ॥ नो ॥ जसत्तम ॥ एषे वे प्रमथः कल्पसामपानामनुत्तम ॥ सतपां मानसो कल्पम ॥ मा
 ममहा गिरिः ॥ पत्नी हि मवतः अष्टायस्या मना कउच्यतां मना कस्य सुत श्रीमान् कों चो नाम महा गिरिः ॥ सवतः प्रसुतुमाना नाना ॥ समनित ॥ गो
 श्रः कन्या स्तननायो जनयामास संलरा ॥ अयरां वै कपरा चतर्ती या चै कपाटला म् ॥ तपश्चरन्त्यः सुमहदु कर्देव नैवे ॥ लोका संतापयामा
 सस्तस्ति स्त्रः स्यात्ता जंगमाना ॥ आहारमे कपरा न सकपरा समाचरत् ॥ पाटला पुष्पमकं च विदधे वै कपाटला ॥ एका तत्राने रा
 तातां माता प्रत्यषेधयत् ॥ उमा इति निषेधनी मात स्निहे न दुःखिताः ॥ सा तथा तात पामा नोदवी दुष्परचारिणी ॥ समप्य वा भवत्तया
 तात्रिष्ठलोके पु सुंदरी ॥ तयैव नाम्ना तैले हविश्रुता धर्मचारिणी ॥ सततु त्रिकुमारी के जगत्स्य त्पति भाग वै ॥ तयः शररास्ताः सर्वा स्ति
 स्त्रो योगवला तिताः ॥ सर्वाश्च ब्रह्मादिन्यः सर्वाश्चैवेदुरे तसः ॥ उमा तासां वरिष्ठा च वरस्त्री वरवर्तिनी ॥ उमा योगवलो पेता महादेव
 मुपस्थिता ॥ अस्मिन्त्येकपरा तु देवतस्य महात्मनः ॥ पत्नी दत्ता महा ब्रह्म न योगा वायी यधीमत ॥ जै गीषयु स्य तु तथा विद्विता मे
 कपाटला म् ॥ सतचापि महा मा गयोगा वाया तु पा स्यते ॥ लोकाः सामपदानाममरी चैयत्र वस्तताः ॥ पितरो दिवि वर्तन्ते देवास्ता
 भावयंत्युत ॥ आग्निवा ता इतरया ताः सर्व एवामितो जग ॥ सतेवा मानसो कन्या अष्टा दाना मनिस्तगा ॥ अष्टो देना मतदियं
 सतेयस्याः समुत्पितम् ॥ तय नष्ट एष कस्ति पितरस्तदादाचन ॥ अष्टादत्ता नपि पितृन् दुष्टो साधु वि स्मिता ॥ वीरि

ग्नित्वात्तारं वयसा भाहल्लोकात्तरितो लपदाः सोमया जिभ्रांष्याः मरीचैः प्रजापतिं पुत्रं स्पलोकाः २५ अग्निं पु अग्निसाध्येषु कर्मसु आन्ताः गृहीताः पित्रादिष्विष्टिषु २६

अमूर्तस्मितेगमापितरइतिज्ञातवती २८

नपिपिदुर्दिग्गुणः शिष्टपुत्रि

श्रीकृष्णार्जुनसंवादेः स्वर्गपरायणः २८ ३० व्यभिचारेण स्वपित्रतिक्रमेण ३१ ३२ सुसूक्ष्मान्त्रसरेण प्रमाणानामपि विमानानामेकदेशो स्थितत्वात् अतएव अपरि
यक्तान् उग्निनिर्निर्मथ्यान् अग्नियुआहवनेषु ये आहितान् वातुर्मास्येषु सोमे आतिथ्ये ह्येव ३३ ३४ ३५ ३६ सद्यः संकल्पमात्रात्कर्मणि योगजधर्मिणि देव

हरिवंश
२५

तात ननुः खनवन् पवरवर्णिनी साद्यष्टापितरं ववसुना मातरि भगम् ॥ अमावस्यमिति ख्यातमायोः पुत्रं यज्ञस्विनम् ॥ अदिका सरमापु
क्तं विमाने धिष्ठितं दिवि ॥ सातेन व्यभिचारेण मनसः कामचारिणी ॥ पितरं प्रार्थयित्वा न्ययोगभ्रष्टापपातह ॥ नीरापपश्यदिमा
नानि पापमाना दिव्युता ॥ त्रसरेण प्रमाणानि सापश्यतेषु तान्यिह न ॥ सुसूक्ष्मानपरिव्यक्तान्निष्पन्नानि वाहिताम् ॥ त्रायध्वमित्यु
वाचात्तोपतत्तातानवाकशिराः ॥ ते रूक्षा सातुमाभेयारितियोगिनि व्यदस्थिता ॥ ततः प्रसादयामास स्वान्यिह न्यागिरा ॥ उचुस्ते पित
रुः कन्याभ्रष्टेष्वयं व्यतिक्रमात् ॥ भ्रष्टेष्वयं स्वदोषेण यतः सितं भुवि स्मितं ॥ यः क्रियते हि कर्माणि शरीरे दिवि देवते ॥ तेरेव तत्कर्मफलं
प्राप्नुवंति हि देवताः ॥ सद्यः फलं तिकर्माणि देवत्वे प्रेत्य मानुषे ॥ तस्मात्वंतपसः पुत्रिप्रेत्येह प्राप्स्यसे फलम् ॥ इत्थक्ता पितृभिः सातु पितर
स्वान् प्रसादयन् ॥ ध्यात्वा प्रसादं ते चक्रुस्तस्याः सर्वेऽनुकंपया ॥ अवश्यं भाविनं ज्ञात्वा ते र्थं मनुस्ततस्तताम् ॥ तस्य राज्ञो वसोः कन्या
त्वमप्यसंभविष्यसि ॥ उत्पन्नस्य पृथिव्या तु मानुषेण महात्मना ॥ कन्यैव भूत्वा लोकांस्वानुपुनः प्राप्स्यसि दुर्लभान् ॥ पराशरस्य दत्त
यादं त्वं विप्रं जनयिष्यसि ॥ सर्वेहमेवं विप्रर्षिश्चतुर्धा वै करिष्यति ॥ महाभयस्य पुत्रो दोषात्ततोः कीर्तिर्वर्णिनी ॥ विप्रिन्नवर्षधर्मि
तथा चित्रांगदं प्रभुम् ॥ ऐतानुत्पाद्य पुत्रांस्त्वपुनर्लोकानवाप्स्यसि ॥ प्राप्येतत्समं महाभागं कुत्सितेन स्वकर्मणा ॥ अतिक्रमात्तद
रां च जन्म प्राप्स्यसि कुत्सितम् ॥ प्राप्य चैतन्महानागे कुत्सितेन स्वकर्मणा ॥ तस्यैव राज्ञस्त्वकन्या अदिका यो भविष्यसि ॥

त्वेतैर्देवदेहप्राप्तो सत्यां मानुषेण कर्मिणोऽन्तरं ज्ञेयं नृत्वा कर्माणि फलंति ३७ ३८ ४० ४१ महाभयस्य प्रागजन्मनितस्यैतदन्तनु रूपेणावतीरात् ३२

नारायण

२५

तृतीयं गणमाह वैभ्राजा इति विष्णोः सूर्यस्य च वैभ्राजा इति विष्णोः इति कौटिल्यः कथायाः ४६। ४७। ४८ पीवयपि वपि रोषाणि योगावेत्यादीनि योगस्वर्ययोगिनी योगिनः पत्नी योगिनीमाह इति

वैदेवगणः

सु३

अष्टाविंशे भवित्री त्वं ह्यपरे मत्स्ये यो निजा ॥ एवमुक्ता तु दोसे धीज्जे सत्यवति तदा ॥ मत्स्ये यो नास सुत्ये नासुतारा नस्तमा वसाः
वभ्राजानाम लोकास्ते दिवि भांति दर्शना ॥ यत्र वहिषदो नाम पितरो दिवि विभ्रता ॥ तान्दानवगणाः सर्वे यथा गंधर्वराक्षसाः नागाः सर्पाः स्रपर्णाश्च भावय
न्त्यमितौ जसः ॥ एते पुत्रा महात्मानः पुलस्तक्य प्रजापते ॥ महात्मानो महाभागस्ते जयुक्ता सपत्निना ॥ एतेषां मानसिकन्या पीवरी नाम विभ्रता ॥ यो
गा च योगपत्नी च योगमाता तथैव च ॥ भवित्री ह्यपरप्राप्य युगं धर्मं भूतो वर ॥ पराशरकुलोद्भूतः शुको नाम महातपाः ॥ भविष्यति युगं तस्मिन्म
हायोगी हि जर्षभ ॥ व्यासादरराणां संभूतो विष्णोर्मा निरिवज्जलनं स तस्या पितृकन्याया पीवरी जनयिष्यति ॥ कन्या तु युगं चतुरोपाया चारी नृ
हा कलानां कृष्णगौरं प्रभुं शंभुं कन्यां कृत्वा तथैव च ॥ ब्रह्मरत्नस्य जननी महिषी त्वराहस्पया ॥ एतानुत्पाद्य धर्मात्मा या गा चारी नमहावर्तन ॥ अतः
स जनकाद्वर्मा व्यासाश्चा मितवुद्धिमान् ॥ महायोगी तदा गता पुनरावर्तिनी गतिम् ॥ यत्तत्पदमनुदिग्वयं ब्रह्मशश्वतम् ॥ अमूर्तिमंतः पित
रो धर्ममूर्ति धरामुने ॥ लोकेषु दिवि वर्तन्ते को गेष्ट विहंगमा ॥ भूय एते गणाः प्रोक्ताश्च त्वारं निबोधतान् ॥ याचक्ष्माभिर्दिजश्रेष्ठ शुद्धम
र्तिधरान् गणान् ॥ तस्मिन्मुत्यन्ता स्वभाया तु का व्यासः कवेः सुता ॥ कथायत्रेयमुत्यन्ता हृष्टं धककुलाश्रया ॥ सुकाला नाम पितरो वशिष्ठस्य प्र
जापते ॥ निरता दिवि देवेषु ज्यातिर्भासि शुभार्गव ॥ सर्वकामसमृद्धिबुद्धिजा सा भावयन्त्यते ॥ तेषां वैद्वानसी कन्या अद्वैदानां विभ्रता
नवववंशे यादता भुक् स्य महिषी हि ज ॥ एक भूमेति विख्याता सा ध्यानां कीर्तिवर्द्धि ॥ मराचिगभीस्ते लोका नसमाश्रित्य व्यवस्थिताः

अमूर्तिमंतः पितरो धर्ममूर्ति धरामुने ॥ लोकेषु दिवि वर्तन्ते को गेष्ट विहंगमा ॥ भूय एते गणाः प्रोक्ताश्च त्वारं निबोधतान् ॥ याचक्ष्माभिर्दिजश्रेष्ठ शुद्धम
र्तिधरान् गणान् ॥ तस्मिन्मुत्यन्ता स्वभाया तु का व्यासः कवेः सुता ॥ कथायत्रेयमुत्यन्ता हृष्टं धककुलाश्रया ॥ सुकाला नाम पितरो वशिष्ठस्य प्र
जापते ॥ निरता दिवि देवेषु ज्यातिर्भासि शुभार्गव ॥ सर्वकामसमृद्धिबुद्धिजा सा भावयन्त्यते ॥ तेषां वैद्वानसी कन्या अद्वैदानां विभ्रता
नवववंशे यादता भुक् स्य महिषी हि ज ॥ एक भूमेति विख्याता सा ध्यानां कीर्तिवर्द्धि ॥ मराचिगभीस्ते लोका नसमाश्रित्य व्यवस्थिताः

तृतीयं गणमाह मरीचीति गमोत्सूर्यरश्मिप्रकाशमानः ५८

२५

30

वसुधाकीर्तिः एतच्चेतीये एव तीये वपुनः पुन एवम क्षात्रप्रसीत्यर्थः अ
त्रेवावेदेवाः पितृभूतः पितरदक्षि ब्राह्मणान् ब्राह्मणान्नामनादि केतव
मिति होयम् ७३

१४ १५ देवतानामपेक्षयापितरः पूजायाः प्रथमः कदाचित्पुनः ति. देवादिप्रसादादितिद्वाराध्यातिभाक् १६ भागवितिकर्केडयं बोधयति. सनत्कुमारः * तेजानं अनुभाविताः ते १७
एतां प्राप्नुवन्ति. पूजायाः प्रथमः कदाचित्पुनः ति. देवादिप्रसादादितिद्वाराध्यातिभाक् १६ भागवितिकर्केडयं बोधयति. सनत्कुमारः * तेजानं अनुभाविताः ते १७

कुंतिपितरः पुष्टिं प्रजाय विष्णु कृत्वा ॥ स्वर्गमांशं यमवायव्यदधिचेसीतम् ॥ देवकायोदयिमुनेपितृकार्यं विप्रश्म्यता ॥ देवतानां हे पितरः य
वमाप्यायने स्मृतम् ॥ शीघ्रं प्रसादाद्युको धालोकस्याप्यायने परम् ॥ स्थिरप्रसादाद्युसरातां नमस्य स्वधर्मिणः ॥ पितृभक्तोऽस्मि विप्रश्म्यताम् ॥
तेऽनसंशयः ॥ श्रेयस्तेऽद्य विधास्यामि प्रत्यसंकुरुतस्त्वयम् ॥ चक्षुर्दिव्यं सविज्ञानं प्रदिशामि च ते नयः ॥ गतिमेतामप्रमत्ता मार्कण्डेय निशा
मयः ॥ न हि योगगतिर्दिव्या पितॄणां च परा गतिः ॥ त्वद्विधेनापि सिद्धे न दृश्यते मांसचक्षुषा ॥ सर्वमुक्तां देवेशो मां सुयस्थितमजतः ॥ चक्षुः
देवाः सविज्ञानं देवानामपि दुर्लभम् ॥ जगाम गतिमिच्छां वैद्वितीयोऽग्निरिव जलम् ॥ तं निबोध कुरु श्रेष्ठ यन्मया सीन्निशामितम् ॥ प्रसादा
त्तस्य देवस्य दुर्लभं भुवि मानवे ॥ ७९ ॥ ॥ इति श्रीद्विलेखे हरिवंशे पितृकल्पः ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ ॥ आसन् पूर्वपुगेता तभरदा
जात्मजा हि जाः ॥ योगधर्ममनुप्राप्य भ्रष्टाश्चरिते न वै ॥ अपभ्रंशमनुप्राप्या योगधर्मं चारिणः ॥ मरुतः सरसः पारमानसस्य नि संसि
ताः ॥ तमेवार्थमनुधातो नष्टमस्त्विवमोहिताः ॥ अप्राप्य योगं सर्वं स्मरन्तु कालधर्मणां ॥ ततस्तयोगविभ्रष्टां देवैः सुचिरोषिताः ॥ जा
ताः केशिकदायादाः कुरुक्षेत्रे नरधर्म ॥ हिंसया विचरिष्यन्तो धर्मं पितृकृते न वै ॥ ततस्ते पुनरायांति भ्रष्टाः प्राप्येति कुत्सिताः ॥ तेषां पितृ
प्रसादेन सर्वजाति कृते न च ॥ स्मृतिरुत्पत्स्यते प्राप्यतां तां जातिं शुश्रूष्यताम् ॥ ते धर्मचारिणो निरभविष्यन्ति समाहिताः ॥ ब्राह्मणं
प्रति स्येते ततो भयं स्वकर्मणां ॥ ततश्च योगं संप्राप्य सर्वजाति कृते पुनः ॥ भूयः सिद्धिं मनुप्राप्ताः ॥ स्थानं प्राप्य तिशाञ्चतम् ॥ सर्वं

उद्योगधर्म

प. पाठः
यतिः ॥ ७९ ॥
मूलाः

अत्र दत्तुः का भगवत्पुत्रं वदन्तु पसंशतः सनत्कुमारः का कमेव मार्कण्डेय उवाच ॥ आसन्निष्ठादिदुश्चरितेन योगविराधिना कर्मणा ॥ सरसः पार अपभ्रंशः = पनापिनामप्यस्य सनत्कुमारः का कमेव मार्कण्डेय उवाच ॥ आसन्निष्ठादिदुश्चरितेन योगविराधिना कर्मणा ॥ सरसः पार अपभ्रंशः
अनुप्राप्तापतिताः ॥ अनुध्याताः अनुध्यायन्तः योगयोगमिद्विकालधर्मणामनुना ॥ ३० ततस्तयोगधर्मं देवजो कमेव गच्छति न त्वन्योगतिर्निमित्ता ॥ ४ हिंसयति पितृकृते न पिअर्थधर्म उद्विष्यति स यद्विहियते ॥ ५
पदेवानां प्राणानां अविहिंस्यन्त्या जीवेत न्यथ तत एव पापानां कृत्स्ना आजातिं जन्म प्राप्स्येति ॥ ५ तेषां मित्रि पित्रा धनप्रभावात्ते नीचजातः ॥ पित्रा निस्मरा अभवन्निवर्ध ॥ ६ जातिस्मरत्वा वा देवधर्मपरा अपि जाताः ॥ ६
तपस्वजन्मान्तरे लब्धवन्ति इत्यादि ॥

तेतवमार्केडि यस्प ८ योगो यो गसिद्धि व्यसनैर्मृगयादिभिः कृतं कुरुते रत्नं पाप्माः गुरुप्रोहिता येन योगी प्राप्ता विनाशयतीति संवीक्य ये अथास्मानिदरादीनि नयाचैते ते योगं प्राप्नुवन्तीति पंचमस्येनान्यः
 एवं सवत्रियोज्य ११ नष्टानुगवेष्टिणः नष्टद्वयादिसाधनाय कोरा न्वेषणपराः १२ १३ अनाद्यसंकथाग्राम्यगोष्टी गोष्टीपुत्रानमीमांसासु १४ १५ एवं विधा उक्तप्रकारा १६ १७ १८

हवः
 ३१

मेवते बुद्धिर्भविष्यति न संशयः॥ योगधर्मचनिरतः प्राप्स्यसे सिद्धिमुत्तमाम्॥ योगो हि दुर्लभो नित्यमल्पप्रशेः कथं न चे॥ लब्ध्वा पनाशयंत्यनं व्यसनेः कुरुताः
 मिताः॥ त्वधर्मेष्वेव वर्तते आदियोगो रत्नसदा॥ याचंते न त्वया व्यानिरसंति शरणागतान्॥ नावमन्यंति रूपणान्माद्यंते न धनोभ्रानाः॥ युक्ताः
 तारविहाराद्युक्तचेष्टास्वकर्मसु॥ ध्यानाध्ययनयुक्तास्ते न नष्टानुगवेष्टिणः॥ नोपभोगरतानित्यं न मांसमधुमसिराः॥ न काप्येमे रमानित्यं
 न विप्रासविनस्तथा॥ नानार्यसंकथासक्तानां तस्योपहतस्तथा॥ नात्यंतमानसक्तो वेगोष्ठी धनिरता स्तथा॥ प्राप्नुवंति नरायागं योऽ
 गावेदुर्लभो भुवि॥ अशांता जितकोपाश्च मानाहंकारवर्जिताः॥ कृपाया भाजनं ये ते बुभुवंति यतः प्रताः॥ एवं विधा कृतं तां तत्रास्मरणस्य भवं स
 था॥ स्मरंति स्यात्तमनो दोषप्रमादात्कृतमेव तु॥ ध्यानाध्ययनयुक्तास्ते शान्ते वत्सं निःसंस्थिताः॥ शान्तिं ते परमाः नापुलभन्ते न त्रसंशयः॥ त
 स्मात्त्वमपि धर्मज्ञो योगधर्मपरो भव॥ योगधर्मचनिरतः प्राप्स्यसे सिद्धिमुत्तमाम्॥ योगधर्माद्विधर्मज्ञधर्मोस्ति विद्वेषवाग्नावरिष्ठ सर्वव
 ध्यानां मांसांतं समाचरभार्गव॥ कालस्य परिमारो न लब्धो हारो जिते द्वियः॥ तत्परप्रयतः आदियोगधर्ममवाप्स्यसि॥ इत्थं कामावादेव तत्तैव
 न्तरधीयत॥ अष्टादशानां वर्षाणां मेकाहमिति॥ उपवासश्च तत्रैव वर्षाणामष्टादशैव मे॥ प्रसादात्तस्य तत्रैव नैऋत्या निरभवत्तदा॥ न दुर्लभं
 सो कालं वा प्रत्यजानंतदानघ॥ पश्चाच्च व्यसकाशात्तु कालः संविद्वितो मया॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥ ३१॥
 मार्केडिय उवाच॥ ॥ तस्मिन्नेतर्हि ते देवकृता तस्यैव विभो॥ चक्षुर्दिव्यं सदिज्ञं प्रादुरासीत्तदा ममा॥ तां तस्मिन्नेतानमश्नुवन् वेशं तं नो शि

कालस्य परिमाणमेतत्कालं मे एव आसीत्प्रादुर्भावं २७॥ तस्मिन्नेतर्हि ते देवकृता तस्यैव विभो॥ चक्षुर्दिव्यं सदिज्ञं प्रादुरासीत्तदा ममा॥ तां तस्मिन्नेतानमश्नुवन् वेशं तं नो शि
 तस्मात् २१ २२ एकोनविंशः १८ तस्मिन्नेतर्हि ते देवकृता तस्यैव विभो॥ चक्षुर्दिव्यं सदिज्ञं प्रादुरासीत्तदा ममा॥ तां तस्मिन्नेतानमश्नुवन् वेशं तं नो शि

शिताः
 ३१

तेषां कुशिकात्मजातां यस्तपसो विजः पितृवर्गः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

कामजानां आपगे यं कुरुते न पानुवाच विभुर्ममो ब्रह्मदत्तो भवद्वा जायसे तेषां स प्रमोदिजः पितृवर्गः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

अतिप्रसिद्धं सर्वज्ञानादप्रवर्तितं तस्यार्थः १२ तस्य ब्रह्मदत्तस्य १३ सप्तजातिपुंसप्रवृत्तयः सप्तमहायावमुक्ता इति संबंधः १४ १५

१६१७१८ आवांतिकी अतस्यां भयो राजा सेन जित् यस्मिन्नेह विहायः यस्मिन्नेह विहायः पुत्राः १२१२२२३२४२५ ॥ सुप्रसन्नः तस्य ब्रह्मदत्तस्य तयो विष्वक्सेनो नाम

हैः

३२

४

राजा हृदिषुर्दृष्टः पुत्रस्य सहायशाः ॥ हृदिमेति विख्यातो राजा परमधार्मिकः ॥ सत्यजितस्य तनयो विश्वजितस्य चात्मजः ॥ पुत्रो वि
श्वजितश्चापि सेनजित् पृथिवीपतिः ॥ पुत्राः सेनजितश्चासंश्रुत्वा रालोकविश्रुताः ॥ हृदिरेभते केतुश्च महिस्तारस्तथैव च ॥ वत्सश्चावांतिकी राजा यस्य
तेपरिवत्सकाः ॥ हृदिरस्य पुत्राया दृष्टुं येषां महायशाः ॥ पृथुषां स्य पारस्तपारानीपो थजसि दान् ॥ नीपस्यैकशतं तातपुत्राणामपि तो जसाम्
सहारथानां राजेन्द्रशरणं वाहुतिनाम ॥ नीपादिति समाख्यातारान् सर्वसवेतो ॥ तेषां वंशको राजा नीपातां कीर्तिवर्द्धनः ॥ कां विल्य समरो नाम स चेष्टसमरो भ
वतः ॥ समरस्य परपारः सदृशजिते त्रयः ॥ पुत्राः परमधर्मेण परपुत्रः पृथुर्वभो ॥ पृथोक्तसकृतो नाम सकृतेनेह कर्मणा ॥ जेजे सर्वगोपे तो विभ्राजस्तस्य
चात्मजः ॥ विभ्राजस्य पुत्रो भद्रराहो नाम पार्थिवः ॥ वभो भुक्तस्य नामा ताहो मती महायशाः ॥ अगस्त्यस्य सतो राजा ब्रह्मदत्तो वभस्वहः ॥ चागाता ५
तस्य तनयो विष्वक्सेनः परंतपः ॥ विभ्राजः पुनरायातः सकृतेनेह कर्मणा ॥ ब्रह्मदत्तस्य पुत्रो न्यः सर्वसेन इति श्रुतो ॥ चतुषी तस्य निर्भिन्ने पाक्षिणाः
एजनेयया ॥ सुविरोधितपाराजः ब्रह्मदत्तस्य वैश्वमर्निः ॥ अथास्य पुत्रस्त्वपरो ब्रह्मदत्तस्य जसिवा ॥ विष्वक्सेन इति ख्यातो महाबलपराक्रमः ॥
वृक्षेनस्य पुत्रो भद्रराहः सेनो महापतिः ॥ भद्राहोस्य कुमारः ॥ भद्रार्धे येन हतः पुरा ॥ दण्डसेनात्मजः शरोमरात्मा कुलवर्द्धनः ॥ भद्राहो पुत्रो भद्राहो
वृक्षपुष्पिष्ठिरः ॥ सतेयः मभवडा जानापानामन्तःकन्तयः ॥ उग्रायुधेन यस्याथै सर्वे नीपा विनाशिताः ॥ उग्रायुधो मदीक्षितो मया विनिहतो युधि
दयो नितो दपहृदि सततं चानयेरतः ॥ ३२ ॥ पुष्पिष्ठिर उवाच ॥ ॥ उग्रायुधकस्य सततं कश्चिन्नेह शयजसिवा नृसिंहेनैव भता जितस्तस्य

सर्वयोगाः सायोगेन धृतः शरीरः सतदेव न्यायः विभ्राज इति विभ्राजो ब्रह्मदत्तस्य पितामहः स्वकांतेन वक्ष्यमानः कृतवर्मा न कर्तव्यः ॥ ३२ ॥
दिमं त्रीकं ब्रह्मदत्तस्य पुत्रो भूत्वा आयत शरः ॥ ३१ ॥ एजनीयः विवित्रचटकया २५ ॥ २६ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ॥ ३३ ॥ परमपुरुषः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

तव मान

३२

३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

सोमो॥भीमवाच॥अजमठस्यदायादोवेद्वानराजजवीनर॥धृतिमोस्तस्यपुत्रस्तस्यस्यधृतिस्ततः॥जनेनपुत्रोपुत्रोद्वेनमिन्द्र
तापवान्॥दृढनेमिस्तस्यापिसुधर्मानामपार्थिवः॥आसीत्सुधर्मताःपुनःसार्वभौमःप्रजेश्वर॥सार्वभौमश्चैरव्यातः॥दृष्टिर्वामेकताद्विभुः॥तस्या
न्वर्गयेमहतिमहान्योरवनन्दनः॥महतश्चापिपुत्रस्तनाम्नारुक्मरफःस्ततः॥पुत्रोरुक्मरधन्यापिसुधाश्वीनामपार्थिवः॥सुधाश्वीनयश्चापि
स्ततःतिर्नामधार्मिकः॥सुमेतेरपिधर्मात्मासन्नतिर्नामवर्धवान्॥तस्यैवसन्नतेःपुनःरुतोनाममहावतः॥शिष्योहिरण्यनाभस्यकोशिलस्यम
हात्मनः॥चतुर्विंशतिशतेनप्राक्तास्ताःसामसंहिताः॥स्ततास्तेप्राच्यसामानःकोतीनाम्नातुसामगा॥कार्त्तिकुर्यादुवःसोथवीरुपोरवनन्दनः॥
वभ्रुवेनविभ्रम्यपृषतस्यपितामहः॥नीपोनाममहाराजपंचालाधिपतिर्हतेः॥उग्रायुधस्यदायादःसोमोनाममहायशः॥सोम्यास्तवीरः॥
तुनृपेजयः॥नृपेजयादुधुरथश्चेतेपोरवास्ततः॥सनायुग्रायुधस्तातुर्वुद्विर्वैरुत्सदा॥प्रदीप्तचक्रावलेवान्नापांनकराभवतात्तदपर
तोहवजोनिषानन्याश्चपार्थिवान्॥पितर्युपरतमस्यैवावदामासकिल्बिषम्॥माममत्यैपरिहृतंशयानंधरणीतले॥उग्रायुधस्वरजिन्द
तोभ्येत्यत्रिवाहवः॥अद्यत्वंजननीभीमगंधकातीयशस्विनीम्॥स्त्रीरत्नंममभार्यार्थप्रयच्छुकुरुनन्दन॥स्वराज्यंचतेस्थीतंवलंचेवनसं
शयः॥प्रदास्यामियथाकाममहंवेद्वानभाभुवि॥मनप्रज्वलितंचक्रंनिशम्यदंस्तदुज्जयम्॥शत्रुवोविद्वंस्याजोदर्शनोदेवभारत॥राष्ट्रस्य
क्षुसिचेत्सस्तिप्राणानांवाकुलस्यवा॥शासनममतिष्ठस्वनहितेशान्तिरन्यथा॥अधःप्रस्तारशयनेशयानस्तेनचोदितः॥हतांतहि

सुगीर

क्रांतयोनम=

प्रवर्ततेति उच्यते खल प्रवृत्तिः शास्त्रानियंत्रितस्य युद्धं प्रथमो मुख्यः कालो न भवतीत्यर्थः पद्य ५१। ५२। ५३। ५४। ५५। ५६। ५७। ५८। ५९। ६०। ६१। ६२। ६३ तस्य उत्प्रायुधस्य ६४

तेमेते देवा क्यमग्निशिखोपमसुतेतोहंतस्यदुर्द्धेर्विजायमतमच्यत ॥ आसप्तबानेसंग्रामेसेनाध्यक्षांसर्वशोविचित्रवीर्यबालंचमदुपाश्र
यमेवच ॥ दृष्ट्वाकोधपरातात्मापुद्गलैवमनोदधे ॥ निगृहीतस्तदाहंतैः सचिवैर्मंत्रकोविदैः ॥ अलिभिर्दिवैकल्यैश्चसहद्विष्वार्थदर्शभिः ॥ स्नि
ग्धैश्चमंत्रविद्विश्चसंगस्यनिवर्तनैः ॥ कारणांश्रावितश्चास्मियुक्तस्तपंतदानध ॥ ॥ मंत्रिरामुचु ॥ ॥ प्रवृद्धचक्रपापोसौत्वंचाशौच
गतःप्रभो ॥ नचैवप्रथमः कल्याणद्वं नामकदाचन ॥ तेवयं सामर्षंमेदानंभेदंतथैवच ॥ प्रयोत्समिस्ततः शुद्धो देवतान्यभिवाद्यच ॥ कृतस्व
स्तपुनोविप्रेर्दुत्वाग्नीनर्च्यचदिजान ॥ ब्राह्मणोरभ्यनुज्ञातः प्रयास्यसिजयायवै ॥ अस्त्राणिनप्रयोज्यानिनष्टैरप्यश्चसंगर ॥ अशौचिव
र्तमानेचदृष्ट्वाभितिज्ञासनमु ॥ सामदानादिभिः सर्वमपिभेदेनवातत ॥ तंरुनिष्ठासिविक्रम्यशस्त्रंमघ ॥ ॥ प्राज्ञानां वचनं क
लेदृष्ट्वा नां च विशेषतः ॥ श्रोतव्यमितितच्छ्रुत्वा निहतोस्मिनराधिय ॥ ततः सैकमेशः सर्वैः पूयक्तुः शास्त्रकोविदैः ॥ तस्मिन्कालेकुरु श्रेष्ठकर्मच
रधमुत्तमम् ॥ ससामादिभिरप्यादावुपायैः प्राज्ञवितितैः ॥ अनुनायमानोदुबुद्धिरनुनतुंनशक्यते ॥ प्रवृत्तंतस्यतच्चक्रमधूर्मनिरतस्य ॥ परदा
भिलापेरासद्यस्तातनिवर्तितुम् ॥ नन्वहंतस्यजानेतान्नेहतेचक्रमुद्यतम् ॥ हंतस्यकर्मरातंतुदुर्द्धसद्विश्चनिन्दितम् ॥ कृतशोचशरीचादि
रथीनिष्क्रम्यवैपराद ॥ कृत्स्वस्तपयनोविप्रेप्रायोधयमहंरिपुम् ॥ ततः संसर्गमागम्यवलेनवलेनच ॥ अहमुच्यतवद्युद्धंदेवासरामिवाभवत्
समयास्त्रप्रतापेननिर्दग्धोरगान्द्वनि ॥ पपाताभिमुखः परस्वकाप्राणान्समुग ॥ संतप्तो नंतरितातंदापित्यष्टचतोभयग ॥ ॥

अहंस्वयं क्रमात्तानि वृत्तं भूतविनिर्जातोऽहं स्वकर्मसाहनं जानते ६५। ६६। ६७। कांपित्येदाक्षरायां वाहने नीये ॥ अथ यन्त्रादि विधानं हि उपायधीनम् ३
हेतुवत् उपायधिवमीक्षितो ह्यसत्ताति निर्विकारः ६८ ॥ ॥ नमः कालीयगंजनाय ॥ १०३ ॥

४२४

शारंगसिंहिरतोहितमलका शिवपुलाशकानिमागितिर्वलमेवके इति कंशकुशा ॥ कुलापनीरमु ३५ ७१ ७२ ७३ ७४ सर्वसेनशतिषेदः तस्मिंकाले गृहे च नष्ट तद्भाण्डं स्रज्जितः यत्तु भूता ७

श्री

३४

मानप्यभूत्पद्मादीषत्यसोन्धितश्चहो अथ सा पूजनीयां वैराजपुत्रस्वपुत्रयोः तुल्यस्मिहत्प्रीतिमतीदिवसेदिवसेतथा आहारसदासायं चैवानुप
 फलदयसा अमृतत्वादसदृशं सर्वसेनस्वपुत्रयोः सवालौ ब्रह्मदत्तस्य पूजनीयास्ततश्चहो ते फलेभर्ता यत्वा तु पृथुको तो मुदा युतोः अमृत
 तानित्यमेव हस्तुदित्वा चैव ते फले तस्यां गतायामथ च दृजन्त्यां वै सदाहर्नि शिशुना चटकेनाथधात्रेति तु शिशुं नृपा तेन प्रकीडयामास ब्रह्म
 दत्तात्मजं तदा नीडोत्तमाकृष्य तदा पूजनीया गतायदाः कीडताराजपुत्रेण कदाचिच्चटकः सतु निगृहीतः केधरायां शिशुत्वादुत्तुष्टिना
 दुर्भगमुष्टिनाराजः स्वस्त्यस्त्वजिजहत् तंतुपंचत्वमायन्नं व्यातास्यं बालघातितम् कथं विमोचितं दृष्ट्वा न्यपतिर्वृषिभो भवतां वात्रि
 तस्य जगतीं तदा अर्धपरमानुप तस्यौ शोका न्वितो राजा शोचंस्त चटकं नृपा पूजनीया तु तत्कालं गृहीत्वा तु फलदयसा ब्रह्मदत्तस्य
 वनमाजगाम वने चरा अथायश्पत चागम्य गृहे तस्मिन् नराधिप पंचभूतपरित्यक्तं शोच्यं तं स्वतन्त्रं वमः पुमाह दृष्ट्वा तं पुत्रं पुनः
 संजामथालभत लब्धसंज्ञा च साराजं न विललायत परित्यक्तो पूजनीयो वाच ॥ ननु त्वमागतां पुत्रं वा संतो परिसर्पिः कुर्वन्श्चादुस
 हत्वाति अव्यक्तं बलयागिरा व्यादितास्यः सुधार्तश्च पीते नास्तेन पुत्रका शोरो न तालं न कस्मादयं न सर्पसि पलाभ्यां परिष्वज्य
 ननु वासमिवाप्य हृत् ॥ चीचीकूचीति वा संतं कामधनं श्रुत्वा गिरिमुत्तमनोरथो यस्तु नृपः पुत्रं कंतदा व्यातास्यं यत्वा चैव ते सु
 रत्यसंममाग्रतः समेमनोरथोऽस्तस्य यिपंचत्वमागते विलप्येवं बहुविधं राजानं यसां ब्रह्मदत्तं ननु हृदयं विक्तस्त्वधर्मं वीर्यं नातेन

लक्ष्मण

३४

मृदुस्मिन् आर्द्रस्मिन् २५ हरिश्चन्द्रः फेनेन वभ्रगभेरा २६ मत्तमघादिना प्रमत्तमनवहितम् २७ १२८ १३० १३१ १३२ १३३ १३४ धार्यहिदीति शेषः ३५ १३६ १३७ १३८ १३९ १४०

श्री
रुद्र

वल्मीक उवह सस्य पश्चान्मूलानि हन्ति ॥ अर्द्धो हे समयं कृत्वा मुनिनामग्रतो हरि ॥ जघान नमुचिं पश्चादपां फेनेन पार्थिव ॥ सक्तं मत्तं प्र
मत्तं वाघातयंति रिपुं नरा ॥ विषेण बहिना वापि शस्त्रेणाप्यथमापया ॥ न च शेषं प्रकुर्वन्ति पुनर्वैरभया न्नरा ॥ घातयंति समूलं हि श्रुत्वे मासु
पमान् नृपा ॥ शत्रुशेषमरणाच्छेषं शेषमुत्तेश्वरमिषा ॥ पुनर्वैरं तसंभूय तस्माच्छेषं न शेषयेत् ॥ हसते जल्यते वैरी स कपत्रे भुनक्ति च ॥ एका
सनं चारो हतिस्मरेत् तच्च किलिषम ॥ कृत्वा संवधं कंचापि विश्वसेच्छत्रुणानहि ॥ पुलोमानं जघाना जौजामाता संशतं क्रतुं ॥ विधाय म
नसा वैरं प्रिवृत्ती हयो नरा ॥ उपसर्पे न ते प्राज्ञः कुरंगश्च लुब्धकम् ॥ न वा सन्नेन वल्लभं स वैरेवर्द्धिते रिपो ॥ घातयेत् स मूलं हि नदीतीरं वदुमम् ॥ २५ ५
अमित्रा दुन्नेति प्राप्य ग्राततो स्मीति विश्वसेत् ॥ तस्मात्प्राप्यो नति नश्येत् प्रावारश्च कीटकैः ॥ इत्येतास्तु शनो गीता गाथा धार्या विप्रश्चिता
॥ कुर्वता वात्सरक्षां वै नरेण पृथिवीपते ॥ मया च किं निषंतुभ्यं प्रयुक्तं मतिदारुणम् ॥ पुनः संधं प्रकुर्वन्त्या तस्माज्जोषसे मयि ॥ एवमुक्त्वा
मृदुद्रा वतदा काशे पुतंगिनी ॥ इत्येतत्तु मया ख्यातं पुराभूतं मिदं च ॥ वल्लभं मया राजंश्च दृष्टं ते परं जनीयया ॥ आर्द्रं च संसिधं तं तेषुधि
ष्ठिरमहामर्तं ॥ तत्तत्तव त्रयिष्ये ह मिति हासं पुरातनम् ॥ गीतं सनत्तु पारेण गा ॥ कंठे यापय ॥ तैः ॥ आर्द्रस्य फलमुदिश्य नियतं कुरुतस्य
चातन्त्रिबोधमहाराज सप्तजातिष्वभूत्परा ॥ स गालवस्य चरितं कण्ठराकस्य चैव हि ॥ कुरुत नरतीयानां यो गि नो ज्ञस्य चारितान् ॥
॥ १४९ ॥ ॥ ७ ॥ इति श्रीमद्भगवद्गीता उपनिषद्संस्कृतं ॥ ॥ २० ॥ ७ ॥ ॥ श्री ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ ॥ आर्द्रप्रतिष्ठितो लोकः ॥

वदितंति बोधोते अनुवर्तते ॥ १४९ ॥ ॥ ७ ॥ निहृदि वंद्यादीकायां विंशोऽध्यायः ॥ ॥ ७० ॥ ॥ नमो गोपीजनमनोहराय ॥ ७० ॥ रामः ॥

प्रासंगिकं परिसमाप्य प्रकृतं आह साहास्यमेव नुसंभवेति अत्रैव निश्चितं श्रुतधनकुलपश्चादिवहुल्येतमहत्वं प्राप्नोति योगमाप्नोति शुभं वृत्तातिं कं वा यत्कलं प्राप्नोति संवत्सः
 सप्रजातिषु सप्रजानां पुं भारदाजने शिकवाः ॥ १० ॥ च मं वा कं नुसंभवेति अत्रैव निश्चितं श्रुतधनकुलपश्चादिवहुल्येतमहत्वं प्राप्नोति योगमाप्नोति शुभं वृत्तातिं कं वा यत्कलं प्राप्नोति संवत्सः

देवो गन्धर्वश्चेति ॥ रत्ने ते वर्णाय प्यामि श्राद्धस्य विधिमुत्तममो वसुदेवेन यत्प्राप्नोति साहज्यात् पुं भारता ॥ तत एव हि धर्मस्य सांख्येन दुःखं विवेकं
 ते ॥ पीडयाप्यथ धर्मस्य कृते श्राद्धपुराणच ॥ यत्प्राप्नोति साहज्येन पूर्वतन्निबोधे हि ज्ञात्तमं ज्ञात्तमं तत धर्मिष्ठान् नुरुसे ज्ञापितव्रतान् ॥ स
 ननु कुमारनिर्दिष्टानपश्यं सप्रवेदि जानां दिव्येन च कृपात्तनयानुवाच पुरा विभुः ॥ वायुः ॥ कायेनो हि सं पिशुनः कविरेव नो ॥ स्वस्वमपि
 त्वं तौ च नाम भिं कर्मभिस्तथा ॥ कौशिकस्य सुतास्ता तशिष्या गार्ग्यस्य भारता ॥ पितृपुत्रसंस्तवतं तं स्तदाभवत् ॥ दिव्यो गार्ग्ये गुह्यं
 रोत्तस्य गां दोग्धी समकालवत् ॥ समानवत्सां कपिलो सर्वन्यायागतां तदा ॥ तेषां पृथक् कथा लोनां वात्या न्मा ॥ ह्यभारता ॥ कृणुः
 द्विः समभवतां गौ वै हिंसितुं तदा ॥ तान् कविः स्वस्वमश्नव्या चेतो नेति वेतदा ॥ न चाशंकते तैताभ्यां तदा वारयितुं हि जा ॥ पितृवती तु
 यत्सेवा नित्यं श्राद्धादि को हि जः ॥ स सर्वो प्रावयोद्भूतः को यादृमि समाहितः ॥ यद्यप्यप्रहृतं व्यापितुं हि दृश्यं सा पुनः ॥ प्रकुर्वीमहि तं स
 म्य कसर्वं सव समाहितः ॥ एवमेवाच गो धर्म प्राप्नोति नाना संशयः ॥ पितृ न भ्यर्च्य धर्मिणा धर्मो बो भविष्यति ॥ तथेत्कत्का चेत सर्वं प्रोक्षयि
 त्वा च गां ततः ॥ पितृभ्यः कल्पयित्वेनामुपयुजं त भारता ॥ उपयुज्य च गां सर्वं गुरोस्तस्य न्यददयत् ॥ शालिनहता ये नुवत्सा यं प्रति गृह्यता ॥
 आर्जवात्सल्ये वत्सेतं प्रतिजग्राह ये हि जः ॥ मिथो पचयते तं गुरुमन्याय तो हि जाः ॥ कालेन समयुज्यं त सर्वं सवा युधः संये ॥ ते वै हिंस्तया क
 रा अनार्यत्वादुरोतथा ॥ कृरा हिंसा विगर्हाश्च सप्ता जायंत सोदरा ॥ लुब्धकस्यात्मजास्ता तवलवंतो मनीषिणाः ॥ पितृ न भ्यर्च्य धर्मिणा प्रोक्षयि

पीडया जीहिंसया ३॥ ४॥ तथा नामानुसूयेः कर्मभिः कविः परलोकभयदर्शिवश्चमः खेदियति सत्तं शीलमस्येति यदल्लोका धीः ५॥ कोशिकस्या वैश्वामित्रस्य सुताये पूर्व विश्वामि
 त्रेणाश्राप्ताः अंता वः प्रजाभावेति तस्ते पंचाशत्तेषां मध्ये वाग्दुष्टादयः सप्त येषां संवृति रन्ध्रा पुं द्रा इत्यादिः श्रुतिप्रसिद्धाः ६॥ उपरते श्रापं दन्वो दासीने सति व्रतवन्नो गार्ग्य
 स्पृष्टवृत्तव्यर्थिकतवन्तः ७॥ समकालयन् वनमनयन् समानवत्सां कपिलवत्सां न्यायागता मेति विद्वोषो द्वीरुद्रव्यापहारि त्यो दोष इति गम्यते ८॥ ९॥ आह्लादिकः नि
 त्यश्राद्धकृत् १०॥ प्रकुर्वीमहि हिंसया साधये महिः क हिंसा वा मित्रस्य रूपम् ११॥ १२॥ उपायुजं त अभक्षयन् १३॥ १४॥ उपवर्च वं वयित्वा कालेन मृत्युना १५॥ १६॥

पंचमिति पंचमोऽयं पुष्टादिषु पंचसंख्यापूरणः कवेनामाससंख्यामनिभावितीति विदोऽनामराजामात्योऽप्यष्टः खस्यः सकण्ठशकतामात्रं सप्तमं विरचयति प्रसन्नदत्तोऽप्यष्टः
 निवृत्त्यातिष्ठान्माप्रतिभातात् खस्येति सप्तमं रागात् ३० ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ स्वतन्त्राद्व्यः सप्तमोऽहं ४३ ॥ निवृत्त्यातिष्ठान्माप्रतिभातात् ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥

नामतः स्मृताः पंचमः पंचिकरत्रसप्तजातिषु जायत ॥ पष्टस्क केडरीकोमू ॥ सहस्तमयुक्तं तपोतुतपसातेन सप्तजातिरुत्तनेयो योगस्य वापि निः
 र्व्याप्रतिभानाच्च सोभनात् ॥ पूर्वजातिषु पष्टस्क श्रुतेऽस्तु कुलेषु वै ॥ तथैवावस्थता बुद्धिः संसारे वापि वर्तते ॥ तत्र स चारिणाः सर्वे विहंगाः कामवा ॥
 रिणाः योगधर्ममनुष्मातो विहरंति स्म तत्र होतिषां तत्र विहंगानां चरतां सहचारिणां ॥ नीपानामीश्वराणां विभ्राजं पौरवान्ययः ॥ विभ्राजमानाव
 युवाप्रभावेण समन्वितः ॥ श्रीमानंतः पुरतो वनंतः विवेश हस्तं तत्र चक्रवाकस्तत्पहया मांसतं न्ययम् ॥ हस्तं श्रियोपतं भवमममि ॥
 यद्यस्ति स कृतं किंचित्तपोवा नियमोपि वा ॥ खिन्नोऽप्युपवासेन तपसानिः फलेन च ॥ ॥ ४४ ॥ इति श्री विष्णुपुराणे योगप्रसंगे ॥ ॥ ४५ ॥
 ॥ ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ ॥ ततस्तौ चक्रवाको दावचतुः सहचारिणो ॥ आवांते सचिवौ स्यावस्तव प्रियहितं विना ॥ तथार्त्तका तु तस्यासीत् तदाप
 गामिका मिते ॥ एवंतं समपंचक्रुः स्वकाकृतं मभावत ॥ तस्मात्कामप्रधानस्त्वं योगधर्ममवाप्स्य वै ॥ अवरं वरं प्रार्थयसे तस्माद्वा क्यनिदो धर्मो रा
 जा त्वं भविता तात कां पितृपुत्रगरोतमे ॥ भविष्यतः सखा यो च दाविमो सचिवौ तथार् ॥ सस्यातानभिभाष्याथ चत्वारश्चक्रुः उजा ॥ तौ स्त्री नमी सौ
 राज्यं यमिचारप्रार्थितान् ॥ शप्ताः खगास्त्रयस्तु योगभ्रष्टा विवेतस ॥ तानपाचतचतुरस्त्रयस्तसहचारिणाः ॥ तिषां प्रसारं चक्रुस्ते अर्थेतां सु
 मना ब्रवीता ॥ सर्वकामेव वचनात्प्रसादानुगतं तदा ॥ अंतवान् भविता सापो युष्माकेना न संशया ॥ इतश्च ताश्च मानुष्यं प्राप्य योगमवाप्स्यथ ॥ स
 र्वसत्वरुतश्च स्वतंत्रो यं भविष्यति ॥ पितृप्रसादोऽस्माभिरस्य प्राप्तः कृतनेवो गिप्रो धायत्वा धर्मं ॥ पतभ्य उपकल्पितं मा ॥ अस्माकं ज्ञानसंयोगः

भावदीपे हे विंशप्रकाशे एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ततस्ते तं १ अरिं विंती मोहं सः २ वाक्यं शपथं यमः ३ शपथमेवाह राजोते ४ ते च चारुस्तौ स्त्रीन् रागाऽनभिभाष्यान्माधरागानहन् विवक्रुः
 शापे हेतुः यमिचारप्रार्थितानि निव्यभिचारो योगधर्मभ्रंशः ५ चतुरस्त्रयः संख्यात् ६ सर्वेषां वचनाच्च वनं प्राप्य वयोऽब्रवीत् ७ अऽभावः सांश्रितः ८ अस्यानेनोपदेशेनेति शेषः ९
 उपदेशमेवाह गामिति प्रोक्षयित्वा प्रोक्षरागादिभिस्तंस्कारैः संस्कृत्य धर्मं गामित्युक्तं विधिना १० अस्माकं ज्ञानसंयोगः प्राप्नुयति शेषः १०

天啓

③

[illegible][illegible]

[illegible]

सप्तमस्तमानः सर्वविगतिकल्पिपाः स्मृतिमंतो न च त्वारस्त्रयस्तः परिमोहितः स तत्र तदा ज्ञेयं तद्वत्तानमस्य यथाऽपि तत्त्वः न तसि
भावसंकल्पः पूर्वदर्शितः ॥ ज्ञानध्यानतपः पूते विदेवदंगपरगोऽहिर्दृष्टी सने न भवतथा वा भवत्यपि जातो अजियदा यो देवदेवाः पारंगो
सखायो ब्रह्मदत्तस्य प्रवे जातिसेवयितो पांचालः पांचकस्तत्र करारो कस्तथा परः पांचालो देवदेवाः सखायितं चकार ॥ द्वेदः केदो
कश्चरुद्वेदो गोपयुर्वचोऽसर्वसलस्तत्रैजेराजा सीधरासीत्तजः पांचालकरारुकाभ्यां तस्य संविदं तद्योतिः काम्यधर्मनिरता कामस्युवरोप
तिना पूर्वजातिरुतेना सन्धर्मकामार्थको विदोऽअरारस्तत्रैजेराजा सीधरासीत्तजः पांचालकरारुकाभ्यां तस्य संविदं तद्योतिः काम्यधर्मनिरता कामस्युवरोप
दत्तस्य भार्या तु देवलस्यात्मजा भवता ॥ असितस्य हि दुर्वयः संततिर्नाना मते ॥ तामेकभावसंपन्नं लेभे कन्यामनु ते माम् संनतं संनतिमती वेदयोगसे
धर्मिणीम् ॥ पंचकपांचिकस्तत्र सप्तजातिषु भारता ॥ पंचकपांचिकस्तत्र सप्तजातिषु भारता ॥ पंचकपांचिकस्तत्र सप्तजातिषु भारता ॥ पंचकपांचिकस्तत्र सप्तजातिषु भारता ॥
अजियदुले मरिदे मते जासा ॥ धृतिमान् समना विदोऽस्व त्वर्ही न नामतः ॥ विराध्यायनस्य पुत्रश्च त्वारः ॥ द्वेदृष्टी नः ॥ तेषां संविदथोत्पन्ना हर्षजा
तिरुता तदा तेषां गिरता सिद्धाः प्राप्ताः सर्वे एवाहौ कामं प्रपितरं तत्र ॥ पुताता न ब्रवीतदा ॥ अर्धमस्य पुण्याऽं यन्मोत्पत्ता गमिष्यथ ॥ दा
रिद्रमनपाहृत्य पुत्राथैव पुष्कला ॥ शुश्रूषामप्युज्येव कथं वंगतुमर्हथ ॥ ततः सृष्टिजाः सर्वे पितरपुनरेव ही ॥ करिष्यामा विधानं ते येन त्वं
तपिष्यसि ॥ इमं श्लोकं मर्हथ वरा जानं सह संनिशाना आवेयेथाः सना गम्य ब्रह्मदत्तमकल्मषम् ॥ सतदा स्याति प्रीतात्मा या मानभोगं धुक्

[illegible]

कहयम् ३३

३६ परं प्रवृत्तिं मोक्षाय ३१ ज्योतिर्गोप्याय २॥ वृत्तिनिर्वाहं संस्तानामन्तरमस्य पुत्रो भूत्वा योगेन युज्येद्यमित्यकामयत्सर्वे भ्राजो नाम राजानेष्वांसपुमस्य वृत्तदत्तस्य
अजायतेत्यन्तरयः १२ तदेव व्याकरोति ॥ कदां वेदिन्यादिना २॥ प्रीतिं कस्य रुतं शब्द ३४॥ श्रीजितेव ननु श्रीजिता स्वस्य योगाचार्यमिनात्वात् वृत्तिथ्यन्तका

लान्॥ कामानभीक्षितान्सावोगच्छता तपथक्षितम्॥ एतावदुत्कासवते पूजयित्वा तु तं पुरुषम्॥ योगधर्ममनुप्राप्य परं निर्वृतिमाप्नुयुः॥

॥ शिखिलेषु हस्तयोः परकल्पः ॥ २३ ॥ ॥ नार्करोडयउवाच ॥ ब्रह्मदत्तस्य दायादः सर्वमाजस्तदायता योगात्मा तपसा युक्तो विष्वक्

नशीश्रुते॥ कदाचिद्वृत्तस्तत्तमाययासहितोवेने॥ विजहारप्रहृष्टायायथाशयाशतक्रतुगितः॥ विभीलकस्तंशुश्रावसनराधिप॥ काशनीकासीनस्तस्य

याचतः कोशतोभशतं कृत्वा सशायमानां तं कृद्रं संप्रपि पीलिकाम्ब्रह्मदत्तो मशहा समकस्मादेव चाह सत्ता तत्पत्तन निरीता व्री डि

नवाभवत्तदा॥ निराश्रावदुतिथवभ्रववरवर्णिनी॥ प्रसाद्यंभत्रोसातमुवाचशुचिमीता॥ त्वयाचरुसिताराजन्मरंजीवितमुत्सहोसतर
कारणमाचर्योचनेभाक्षरामतिथयकाचनेत्रेद्विचैरामसुचिनिर्दिष्टेति

[illegible][illegible]

॥ भक्त्या नारायणं प्रभुम् ॥ समाहितो निराहारः षड्भैरवमहायज्ञादिदशैश्वर्यैराजदेवैर्नामयज्ञाप्रभैः ॥ इत्येवंचंभवात्समस्तैः ॥

कौत्रिलदत्तप्रभातेत्वेकल्याणं समवाप्यसि॥ इत्युक्ता भगवाद्देवस्तत्रैकतरधीयत॥ चतुर्लोकपितायासौ ब्राल्लणानामहात्मिनाम्

धीत्यपुनरेभ्यः ॥ तद्वत्पुत्रं दत्वा भवत्सराजानमथा न्यक्तसहस्रं नरान्मुत्तमं नदद्रीत्तरेकान् चैकैश्चैव वियुतेतदा ॥ ३६ ॥

तमिति शेषः ५। ६। ७। ८। विद्यासंगो वनेन हं मां प्रयाययस्व. समप्रगीति मुत्याद्यः १० परमत्मा माधवः ११ ॥
अन्तरमवसरम् १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

۱۳۷

[illegible]

धितोति मानसात्संकल्पादिधिततः विधानमेतत्तत्र प्रजासर्गतिस्थो नैषावानमृतो अतएव सौत्रिभूतानां भुभान्येव एतन्नयः सहकर्मदिनाः स्वर्गादिनाः प्रोक्तः
 अनुतरं सौतारख्यं सर्वे प्रियातिप्रहृतः ॥ अतिमिषमपि विहरति येननेननापकपरजसोभागतः शान्तः प्रकाशतं जीहपाद्यं दृष्टित्तत्वाः प्रभावितामनः शुद्धागतप्रकाशतः
 भुक्तभास्वरूपेरातेजसारांते ॥ १॥ अतिमिषमपि विहरति येननेननापकपरजसोभागतः शान्तः प्रकाशतं जीहपाद्यं दृष्टित्तत्वाः प्रभावितामनः शुद्धागतप्रकाशतः
 धारयितुं ७ ताभ्यः सकाशात्संजायते ॥ १॥ अतिमिषमपि विहरति येननेननापकपरजसोभागतः शान्तः प्रकाशतं जीहपाद्यं दृष्टित्तत्वाः प्रभावितामनः शुद्धागतप्रकाशतः
 धारयितुं ७ ताभ्यः सकाशात्संजायते ॥ १॥ अतिमिषमपि विहरति येननेननापकपरजसोभागतः शान्तः प्रकाशतं जीहपाद्यं दृष्टित्तत्वाः प्रभावितामनः शुद्धागतप्रकाशतः

जः

अथैवमुक्तं ॥ संरक्षोऽप्रायोद्युक्तोऽभएसाईशोफः ॥

वरपति सोमः सुधाशुक्रपूरकवेरपितृवते इति विश्वः २२ २२ सहस्रशतेजस्य गोदसिणा यस्मिन् हिरण्यः २३ अंगितः तत्वारण्यके सुत्रावतारत्वावगमात् हिरण्यमर्चयेत् प्रसावमिष्टं कृतुं नो वा २४ सदस्यः ३५ इष्टासप्तशतं
विक्रमस्य सप्तशतं कोषातस्मिन् समामनते स कर्षस्ति २५ गुणमुपपद्यते भवति २६ तिष्ठत्येतत् २५ सदस्येभ्यः समेभ्यः २६ सिनितिनी काली त्वं डधवी गिया प्रवीमा वास्या सा सिनि काली या उत्तरा मा कुरुः तस्या हवति
छुतिपृष्टी अपि प्रवीतरे कोलमास्ये सिपेरे नित्यमिति शेषः अश्विन्यादयस्स पयसो वसेवते इति भावः ३७ प्राप्यतामिः सहस्रशेषः अश्वप्राजा कीर्तनवैद्यप्यपितिः अतएव स्तम्भः सप्तशतधा ३८ प्रकारो हि
दशभासयन्ति ३९ विवश्राम ऐश्वर्यमदनविनया इति ता अनयेन अनीत्या आहता ३९ अनयमेवाह हस्यते इति ३० असर्जयत् दत्तवान् अंगिरसे तस्मिन् हस्यति वेदिद्यावंशभत्वादिगिरो वरेतस्मिन्

उशनेति तस्य अकार्यकारित्वात्सूरत्वं प्राप्तस्य सोमस्य दैत्यगृहत्वात् उशनाभुक्त्वा पालिजं ^{षो} आहृतारस्मिन्नेव काले ओगिरसो गिरिः शिवा रुद्रः बृहस्पतेः पालिग्रोहिर्दिगिद्वयोः संबंधात् तत्र हेतुः सहातिः सक्तो बृह
स्पतो वि० ३२ तेन गृहपुत्रे स्नेहेन ति आजगवं अजशमोश्च भृगाभ्यां निमित्तं अजस्वरुद्रस्य गोः वृषभः नंदी तेन शिरसा रूपं प्राप्य योगाकारं रूपं त्वेवं प्राप्य गृहं वंस्वरीरमुत्तरे तस्य भृगाभ्यां तेन आजगवमिति वा ३३
तेन रुद्रेण येनोदितानां ३४ तारकामयं तारानि मितेन्यात्वा धानं नृगो गीष्टा धर्मपराः देवा बृहस्पतिपक्षीयाः दोषकुंतुं संजाते येन तेन गृहदारहर्षः सोमस्य यज्ञपातिनः काले देवा ३५ इति प्रत्ययत् ३५ अतः

[illegible]

प्रसवाद्यमवर्तते अत्र अयोनी अस्यानेतदेकाह इष्यते अत्र हितमं अतिरोदेन दस्युतां हंतामि अत्र आसिपतु स्वतेजसातिरिक्तम् ६० ६१ नृपुच्छमातृवंशनायकाभिगमस्विधातृनवदेति नृपुच्छ ६२ ६३ धातागमस्याधायकः अतएव प्रजा
याः पतिः रेतः सिवपुत्रो न सौम्यः ६४ ६५ तदा भ्रातः जनः पुत्री भ्रातृत्वां मेघदेवो धेवता क्रतुतेतुं पतिमिति ६६ नृपुच्छमातृवंशनायकाभिगमस्विधातृनवदेति नृपुच्छ ६७ ६८ धातागमस्याधायकः अतएव प्रजा
वेराजो मनुस्य उत्रिका इला ६९ ७० नृपुच्छमातृवंशनायकाभिगमस्विधातृनवदेति नृपुच्छ ७१ ७२ धातागमस्याधायकः अतएव प्रजा

५६५० ५१ अत्र पंचविंशोऽध्यायः ॥ ॥ पुनरुक्तिः १. शत्रुमर्त्यद्विदुर्नयति संवधः २. कामः कर्मवीर्यः ३. मानं देवभीष्टकथं मानुषं द्रव्यभोगिगन्धिः ४. येति दूरादिप्रांत्या

[illegible]

आनेवाः
 विवाः
 पुत्रः
 पुत्र-भक्तः १०
 भक्तः १
 भक्त-भक्तः २
 विवाः ३
 भक्तः ४
 भक्तः ५
 भक्तः ६
 भक्तः ७

सुकं क्रमात् वैत्रस्थादिस्थानावृत्तेनान्वीतः य विद्यात्वायां वदर्या ६१७१८१९ दिगिस्वर्गे जाताः १०१११२१३ घृतमात्रा घृतस्य त्वेष्टाः स्कं कालं सकृदित्यर्थः ॥१४॥

का २

अमावस्यः
भीमः
कोचनप्रभः
सुहोत्रः
सोहोत्रिः
जक्रुः अस्पकन्यागंगा.
मुनेः
अजक
दलाकासः
कशः अस्पयत्वारः पुत्राः
कुशिकः १
कुशनाभः २
कुशास्यः ३
गर्तमानः ४
कशोकपुत्रोणाभिः

१०।११। गेजाकुशिकद्वसमंपुत्रंतमेव। शक्रश्चसप्तमोऽप्यभिषेक्यति। तत्रासादभ्येतनस्य गेजशिवः।
स्वमंशानस्वशरीरेनोरुयेरागावासत्। स्वमंशान्स्वशरीरेनोरुयेरागावासत्। स्वमंशान्स्वशरीरेनोरुयेरागावासत्।

३१ शमात्मके सुतं सनेथा इति किं पुनरिति संबन्धः ३२ कामात्मने आत्मा वै पुत्रनामासीति श्रुतेः पुत्रस्य भर्ता भिभवात्तव मायायाश्च स पाली तुल्यत्वेन तस्या एव विधः पुत्रोक्त्यदि एतदस्यथा कर्तुं न शक्यं वेत्तव्यमा
पितादृशः पुत्रो मा भूदिति भावः ३३ ३४ तवैव मम यौत्रे विशेषो को तासितस्यापि परंपरया ममात्मजत्वादिति भावः ३५ ३६ भर्ता भागवत्स्य नृवीकस्य मजनात् देवता राधनात् वैष्णवः पालन

४३

(तुर्मतुश्च कारणा तं पुनस्त्यवती वा कमेवमुक्ता वीदिदमौ इच्छेत् कानपि मुने सजेयाः किंपुनः सततं शमात्मकमनुत्तमेषु
नेदातुमीहार्हसि काममव विधः पात्रो मम स्यात्तव वप्रभो यद्यन्यथानम्य कंवेक तुमिदं द्विजो तमो तत्प्रसादमु करोत तस्यास्तपसो वलाः
तुभ्यं नोस्ति विशेषो मे कोत्रे वा वरवर्णिनां त्वया यद्यो कंवेचनं तथा भर्ता विष्यति तत् सत्यव तापुत्रं जेया मासभार्गवम् ॥ तपस्यः
भिरतं दोतं ज मक्षिं शमात्मकमो भर्ता श्वरपयः सेरोडं वस्त्रवयाः पुरा ॥ चवना नो च वंशे स्मिन् जमदग्नि रजायतं सा हि सत्यवती पु
र्या सत्यधर्मपरायणा कोशिकी तिसमार्या ता प्रवृत्तं पमरानदी इच्छा कुवंश प्रभो रेण कर्त्ता मतराधियः तस्य कं न्याम हा भागा कामता
नामरेण कौरेण काया तु कामत्यां तपो विद्या समन्वितः ॥ आर्चिको जनयामास जा मदग्न्यं सदा हरामो सर्वविद्यां तं श्रेष्ठं धर्तुर्वि
स्य पारगम् ॥ रामं सन्निपतं तारं दक्षमिव पावकम् ॥ ओर्वस्येव भर्तृवीकस्य सत्यवत्यां मरुयशः जमदग्निस्तपो वाप्यो जेने वस्त्रवि
दास्वरौ मध्यमधुनः शयः सुनः पुच्छः कनिष्ठकः ॥ विद्यामिजं च दायार्दगाधिः कुशिक नन्दनः ॥ जनयामास पुनं तु तपो विद्या शमा
त्मकम् ॥ प्राप्य ब्रह्मर्षि समतां योयं स प्रापितां गतः ॥ विश्वामित्रस्तु धर्मात्मानां विश्वस्थः स्मृते ॥ जसं भूय प्रसादेन कोशि
कादेशवर्द्धनो विश्वामित्रस्तु सुकृता देवरातादयः स्मृताः प्रत्याता विपुला केशते पुनामानि मधुरा देव श्रवाः कतिथे नृस्यन्ति

भर्ताः
सचीकः
जमदग्निः
जमदग्न्यः पुरा १
अनरोपः भयमेव देवता लं
अनपुत्रः

गायिः कुशिकपुत्रः कोशिकः
विश्वामित्रः भस्मपुत्रः
देवश्रवाः
कतिः
हिमालयः १
दक्षः २
सोमः ३
गन्धर्वः ४
गन्धर्वः ५
मधुकरः ६
पुनः ७
देवतः ८
जस्य ९
हन्तिः १०

कर्माप्तिराः शमात्मको जमदग्नि रजायतः ३५ ३६ आर्चिको जमदग्निः जमदग्न्यं रामं सुहृत्तं तं शमात्मात् ४० ४१ ४२ ४३ भर्ताः नृवीकस्य प्रसादेन ४४ ४५ देवश्रवाः कतिथे नृस्यन्ति ४६

४३

[illegible][illegible]

आयोः पुत्राः ५
नक्षत्राः १६ क्षत्रमन्त्रिः ३
रत्नैः अनेनाः ५
रजें पुत्रा एजेवाः १५५

मार्गद्वितीये ब्रह्मसमूहः कनिष्ठा आता भुजः शोफरत्नकालात् भुजोत्तमं गिरसो जन्मना म्याजीगतः भुजः कविद्वितीये तस्य गिरसत्वं दृष्टं तत्कालात् राता प्रायेण यो यः हरिदचत्पदं शिष्टस्य पदं देवावाह संसृष्टमरासते
तिः सह देवरातो विश्वामित्र आसेति भुजध्वं गत्वा देवेति ५९ ५८ ५७ तत्र विंशो ध्यायः ३ भाषाः स्वर्गानोराहोः १ २ ३ यत्र मन्त्रेणो देवो देवरातो

दिवं बल्लो कं प्राप्ते सत्या रागाणि ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

यमिन्द्रा राजदुराचारात्तनयारजेता निपुत्ररात्तापस्यते हेस्यानं शतक्रतोः ॥ समाक्रमंतवसुधां स्वर्गलाके त्रिदशमं ततो बहुतिथे कालस
मतीति महावला ॥ हतरा ज्योत्स्वी च को हतभागी हतस्यति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

स्तिवादार्थं दिशात्त्रम् ३० कथान्तरे धार्ता प्रसंगे पि ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

अष्टाविंशोऽध्यायः॥ ११९॥ १ संभोजेति १ २ ३ ४ क्षत्रवृद्धस्य वृद्धराजापिरपययिः ॥ ५ ॥ ६ ७ गतमद्वसंततो भुनकादयो द्वाहुराणाः अन्येक्षत्रियादयश्च पुराजानाः शतः मध्यमः भुनहे
त्रस्तस्यात्मजः ८ कादाः भुनहे त्रस्य प्रथमः पुत्रस्तस्यापत्यः निकाशायाः ॥ ते षडौ धर्तिषाः प्रथम इति शेषः ततो धन्वारख्यात् धन्वनारितिः ९ पुनरिति समुद्रा दुष्पतिर्मवेक्ष्य

[illegible]

मनेना
प्रतिपत्तः
संज्ञयः
जयः
वित्रयः
कृतिः
हर्षस्वनः
सहृदवः
नरीनः
जयभेनः
संकुतिः
सत्रधमाः

सेत्ररुद्रः
मुनल्लवः प्रत्युत्तराः ३
काश्यः १ शालः २ कृतमानः ३
काश्यः काश्यः अनक्तः
वीरताया काश्यः शीनक्तः
धन्वं
धन्वंति

द्वितीयवारं जनिवा ज्ञातः कलशा समुद्रादभ्यसन् पिबुं जयन्त्यान् २२ आसनात्वा दत्तं हनि हो वा द विष्णु रिति शिखा ॥ १४ ॥ १५ ॥ तन्मन्मद्वेदीयन्त ह रिमानि ॥ १६ ॥

स्तस्मिन्निदोदासराज्यस्य कालेभूत्यां सति यथा द्राक्षसोऽनुचरः निवासयामासः ३० भूत्वचेहेतुमाहः शप्ताहीति ॥ निकुंभेन रुद्रगणेश ३१ विषयात्ते गोमत्यां च देवासी प्रिगोमतीतीरे
 ३२ भद्रश्रेष्ठस्य यद्वंशस्य माहिष्मत्पुत्रस्य ३३ ३४ सिद्धिं प्रीतिं मोक्षं धेनुमः ३५ १३६ भद्रस्य हिमादयस्य निकेयदावत्तदेव देवो देवो दासो वाराणसी प्राप्रवानित्यर्थः ३७ १३८ मेनाथर्व
 त्माजननिगुप्तस्य तोनेन्दति ३९ ॥ तेन्दामेवाहस्यार्धदेवतिः ४० अवरदा अवरान्तीवान् शिवनिन्दकान् द्वादीन् द्याति स्वराडयतीतथाः सर्वशिवनिन्दकः पिता हतः इदानीं ता

४६

रापस्य पुत्राणां शतमुत्तमधन्विनाम् ३३ इत्वा निवेशयामास दिवो दासाने रेश्वरः ॥ भद्रश्रेष्ठस्य तद्राज्यं हतं तेन वलीयसां ३४ ॥ जनो जयउ
 वाच ॥ ॥ वाराणसी निकुंभस्तु किमर्थं शप्ताहान् प्रभुः ॥ निकुंभः सुरिधर्मात्मा सिद्धिं त्रेशशापसः ॥ ॥ वेशं पायन उवाच ॥ दिवो दास
 स्तराजर्षिर्नगरप्राप्य पार्थिवः ॥ वसतिस्ममराते जास्मिन् तायां तु नराधिपः ॥ स्तस्मिन्नेव काले तु दत्तदशो मेरुश्च लोदेयास्तु प्रियकामार्थेन्यवच्छ
 थुरान्ति के ॥ देवा जयाया प्रदोपे अपि रूपास्तपोधनाः ॥ पूर्वोक्तं रूपं वेष्टेयं तावयंति स्म पार्वतीम् ॥ हृष्येत हिमसो देवमेना नेव प्रहृष्यति ॥
 जुगुप्सत्य सकृत्ते वै देवी देवतथैव च ॥ स पार्षदस्त्वनाचारस्तव धर्मा मेरुश्चरः ॥ हरिः सर्वदेवांस्तोशीलं ते स्य नवर्तते ॥ मात्रातथोक्ता च तदा श्रा
 स्वभावाच्च कुक्षे ॥ स्मितं हृत्वा च वरदा भवपार्श्वे समागमन्ती ॥ विवर्णा वदनो देवो मरुदेवमभाषता ॥ नेह वत्स्यामि देवनयनोऽस्वनिवेशन
 म् ॥ तथा कर्तुं मरुदेवः सर्वांश्चोक्तानेव न तावसाथं रोचयामास यथिष्यां कुरुनेदं ॥ वाराणस्यां मरुते जाः सिद्धे च मेरुश्चरः ॥ दिवो दास
 नतां ता त्वानि विष्टां नगरी भवः ॥ पार्श्वे तिष्ठंस्तस्माह प निकुंभ मिदमवतीतः ॥ गणेश्वरपुरी गत्वा भूत्यां वाराणसी
 कुरु ॥ मरुतेनैवाभ्युपायेन महावीर्यसपाधिवाः ॥ ततो गत्वा निकुंभस्तु पुरी वाराणसी तदा सिद्धे तद्दर्शयामास कंदुकं नाम नापितम् ॥ स्त्रियः
 सहैकरिष्यामि स्यान्मे रचया न ध्यामि ॥ मरुदेवः प्रतिभां कृत्वा न गयेत्ततथैव च ॥ ततः स्वप्ने यथोद्दिष्टं सर्वकारितवान् ॥ पुरिहोरतु पिशाच्यः
 राजानं च यथाविधि ॥ पूजां तु मरुतीं तस्य नित्यमेव प्रयाजयन् ॥ गंधैर्धूपैश्च माल्यैश्च प्रोक्षणीयं यथावत् ॥ अन्नपानप्रयोजनैश्च अत्य

राग ४

४६

दशीमातरं माहिसेयमित्यादि प्रायेण शिवपार्श्वे मुगमन् ४२ ॥ सार्धं वाराणसी तिसंवधः ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ निदर्शयामास पुत्रा यमुन्यादितु तन्म ४७ ॥ ४८ ॥ राजानं वि
 शाप्य यत्ने दिष्टं स्थानं प्रतिमादिकं ४९ ॥ यत्नेनेन गदादिनिर्कटके कादिन गानेति योजना ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

निसंख्यार्थः घृणयादयवाहलदायाद्यं पुत्रत्वं कुरुगता अजदे आहते ईमने सुतराणा नवयः १० ११ तेन गलेन प्रहर्त तस्य दुर्गमस्पर्शान्ते तिरोषः १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० ॥

उत्पन्नाः पितरः सुखधामं गच्छन्ति ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

वेदोपायगवा ॥ ३३ ॥ अथ नापितृकं न्यायादिजायमानं जसः ॥ नक्षत्रस्य तु दायादाः वडिन्समेते जसः ॥ यतिर्यया नैस्सयातिरायातिर्यातिरेव च ॥ सुया
तिः पष्ठस्तेषां तु ययातिः पार्थिवो भवतीत्यतिर्य्यक्तस्तेषां वययातिस्तत्तत्परम् ॥ ककुत्स्थकन्यागो नाम लेभे परमधार्मिकः ॥ यतिस्तस्मात्तमा
स्था यत्र लभूतो भवन्मुनिः ॥ तेषां ययातिः पंचानो विजित्य वस्तुवामिमांसा देव्या नीमुशानसः सुताभायां मवाप ह्यर्चिष्टामासुरा चैव तन
यां रूपापर्वणाः ॥ यदुंचतुर्वसुंचे देव्या नीयया यत ॥ दुष्टं चानुंच वृष्टं च शर्मिष्ठा वार्षपर्वणी ॥ तस्य शक्रो देदोप्रीतो रथं परमभास्वरम् ॥ असंगं का
चनं दिव्यं दिव्यैः परमवाजिभिः ॥ पुक्तं मनोजवभ्रैर्यनकायं समुद्रहृत् ॥ स तेन रथमुखेन वदन्नेना जयन्महीम् ॥ ययातिर्युद्धं दृष्ट्वा स्तथा देवान् सवा
सवान् ॥ सरथं पौरवाणां तु सर्वेषां मभक्षदा ॥ यावच्च वस्तुमानो वै कौरवा जनमेजया ॥ कुरोः पुत्रस्य राजा तु राजपा राक्षितस्य ह्यजगाम सरथेना
शशापाहर्गस्य धामतः ॥ गर्गस्य हि सुतं बालं सुराजं जमेजया ॥ वाक्त्रे हिंसायामास ब्रह्महत्यामवाप ह्यसौ हगंधिराजपरेभिर्धावन्निहतस्तनः ॥
योजानपदे स्मृत्तो न लेभे शर्मकही चित्तं ततः सदुःखं संतप्ता नालभत्संविदं कुचिता ॥ ३३ ॥ शोनको जनमेजया ॥ अश्वमेधेन राजानं यावना धीहिजोत्तमः ॥ स लोहगुं धाव्य नशतस्यैव भूथमत्यहं ॥ स च दिव्यारथं राजन् वसोश्च
दियते स्तदा ॥ दत्तः शक्तिरा तुष्टेन लेभे तस्माद्दृष्टं गौरुदथाक्रमेणो वृगते वादिथं नृप ॥ ततो हत्वा जरासंधं भीमस्त रथमुत्तमम् ॥ प्रददौ वा सुदे
वाय प्रीत्या कौरव नदनां सप्रहं पाययति स्तजित्वा पृथ्वीं स सागरामाव्य भजत्यं च धाराजन् पुत्राणां नाहुषस्तदा ॥ दिशि दक्षिणा पूर्वस्यां तुर्वसं

अथुगं ४

१३ ॥ १४ ॥ तस्मादसौः १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ दक्षिणपूर्वस्यां आनेयकोणे १९ ॥

पूर्वोत्तरस्यां ऐशास्यां मध्ये कृतपीशातेषु २० २१ पंचभिः पुत्रैः कृतकृत्यः सन् धनुर्न्यस्तवान् ततश्च जरावान् अभूदित्यर्थः २२ २३ २४ २५ अनिर्दिष्टा इदं मे देहि ति विशेषतो उक्ता मया च प्रतिश्रुता च दिष्टं स्यामीति तां

४८

मीतिमान्नपः॥ प्रतिच्यामत्तरस्यां च दुष्टं चातुंच नारुषां॥ दिक्षु पूर्वोत्तरस्यां नुयदुं श्रेष्ठं न्ययोजयत्॥ मध्ये पूरुं चराजानमर्थाय च तस्मात्पूः॥
 तैरियं पृथिवी सर्वसिद्धिपासपत्तना॥ यथा प्रदेशमद्यापि धर्मो प्रतिपाल्यते॥ प्रजासंजापुरस्तात्तु वक्ष्यामि न पततमाधनुर्गृह्य पृथक्
 कांश्च पंचभिः पूरुषैर्भैः॥ जरावान् भवद्वाजा भारमावश्यं वंधुषु॥ निक्षिप्य शस्त्रं पृथिवीं निरीक्ष्य पृथिवीपति॥ प्रीतिमान् भवद्वाजा ययातिरपरा-
 जितः॥ एवं विनश्य पृथिवी ययातिर्यदुमं ब्रवीत्॥ जरां मे प्रतिगृह्णीष्व पुत्रकृत्यां न रणो वै॥ तस्मात्स्त्वं वरुण॥ चरेयं पृथिवी॥ मिमाम्॥ जरां च यिसमा-
 धाय तं यदुः प्रत्युवाच ह॥ अनिर्दिष्टा मया भिक्षा वा त्स्यात्स्य प्रतिश्रुता॥ अनपाहृत्य तं राजन् गम्य होष्यामि ते जरां॥ जरायां वह वो दोषा यान् भोजन-
 कारिताः॥ तस्यां जरां नेते राजन् गृहीतुं मुह्यन्तस्ते॥ संति ते व हवः पुत्रा मत्तः प्रियतरान् प॥ प्रतीज्य हतुं धर्मज्ञपुत्रं मत्तं दृष्ट्वा पुत्रं मत्तं व मुक्ता-
 यदु नाराजा कोपसमन्वितः॥ उवाच वदतां श्रेष्ठो ययातिर्गृह्यन् स तप॥ के आश्रमस्तवान् नोस्तिको वा धर्मो विधीयते॥ मामनादृत्य दुर्वृत्तिं यदहं
 तव देदिकं॥ एवमुक्त्वा यदुतां तशः शोषेन समन्यमान्॥ अराज्यो ते प्रजाम्भू भविषीति नराधिप॥ स तुर्वसुं च दुष्टं चाप्यनुंच भरत वभ॥ एव-
 मवाब्रवीद्वाजा प्रत्यास्या तस्मिन्नेरषि॥ शशाप तानति कुड्या ययातिरपराजितश्च॥ यथा ते कथितं पूर्वमयाराजर्षिसत्तम॥ एवं श्लासतां
 सर्वांश्च तुरः पूरुषैर्भैः॥ तदेव वचनं राजा॥ पूरुषं व्याह भारता॥ तस्मात्स्त्वं वरुण॥ चरेयं पृथिवी॥ मिमाम्॥ जरां च यिसमाधाय तं यदुः
 यदि मन्यसे॥ स जरां प्रतिजग्राह पितुः पूरुः॥ तं पवान्॥ ययातिरपि स्थिरा दूराः पर्यचरन्महीम्॥ समार्गं मार्गः॥ कामास नं भरत सत्

आतातो अतपाहृत्य श्लासयत् अपरितृप्य तातावेत्यादि हिता निधाय तदेजरां गृहीतुं समावकाशः स्यादिति भावः २६ २७ २८ २९ के इति पितृवचनं मुच्येव्यानिधाय माधन धर्मयोः तदेदिकं कृतं विष्णु पदः ३०।३
 ३२ पूर्व आदिपर्वणि ३३ ३४ ३५ ३६

४८

अंतं ह सावमानं विश्वावी अस्मराहं प्रसायात् ककुत्स कन्या गो नामी जाता सा ययातिना नाडुटे तिज्ञेयं अदितिः पुराणि देवः ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ येन न प्रभृतयः ४९

मा विश्वाच्या संहितो रेमवेने च चरथे प्रभुः यदा वित्त प्रः कामे पुभोगे च न राधिपः ॥ तदा पुरोः सकाशो हे स्वा जरां प्रत्यययतां वरं चास्मै
 देदो प्रीतो विपुलं वंशमीश्वरः ॥ तत्र गथामहाराज शृणु गीता ययातिना ॥ याभिः प्रत्याहरे कामाः सर्वशो गानि कर्मवत्तां न जातु कामः
 कामानामुपभोगेन शम्यति ॥ हविषा हृद्य वेत्ते वभूयस वाभिर्वर्द्धते ॥ यत्पथिव्याश्च हियं वं हि राप पशु वस्त्रियः ॥ नालमेकस्य ते सर्वमिति
 यश्च नमुस्यति ॥ यदा भावेन कुरुते सर्वभूतेषु यावै कम् ॥ कर्मणामनस्तावाचा व्रत संपद्यते तदा ॥ यदेन्यभ्यो न विभूति यदा चास्मान्
 विभ्यति ॥ यदाने कृति न द्वेष्टि ब्रह्म संपद्यते तदा ॥ यदुत्सृजा दुर्मतिभिर्या न जीर्यत जीर्यत ॥ यो सो प्रा र्गति को राग स्ता तस्मात्प जतः सुखं ॥
 जीर्षान्ति जीर्यतः केशं देता जीर्यन्ति जीर्षं ॥ वनाशजं विताशा च जीर्यतोपि न जीर्यति ॥ यच्च कामं सुखं लोकियच्च दिव्यं मृतं सुखम् ॥ तस्मात्त यस्तस्य
 स्येते नास्ति जाडं कला मां एवमुक्ता सराजः सदारः प्रा विशद्वनम् ॥ कालेन मरता चापि च चार विपुलं तदः ॥ मरुतं गीत पस्त ह्या तप मोते मरु
 यशः ॥ अतश्च न ह मुत्सृज्य सदारः स्वर्गमाप्रवान् ॥ तस्य वंशे महाराज पंचराज विंशतमा ॥ येषां प्रा पृथिवी सर्वा सूर्य स्वर्ग भस्तिभिः ॥ यदे
 स्त भृगु महाराजो र्ध्वं शोराजो र्ध्वं सत्तमः ॥ यमनारायणो जेशो हरिश्चि कुलोद्भूतः ॥ स्वस्थः प्रजावाना पुष्पा नृको ति मां भव भवे चरः ॥ ययाति चरिते नि
 त्यमिदं भृगव चराधिपः ॥ ३० ॥ इति श्री विष्णु हरिवंश मयाति चरितम् ॥ ३० ॥ ४० ॥ ४१ ॥ अनमे जय उवाच ॥ पुरोर्वंशमहं ब्रह्म नमो
 (तुमिच्छामि तत्त्वतं पुद्गो भ्रानो यदा अवतुर्वंशो भवत्तु यद्दृष्टं कृद्दृष्टि वंश प्रसंगेन स्ववंशं पूर्वमेव हि ॥ विस्तेरणा तु पूर्वी चतद्रवाम्बुमहं

५० ५१ इति श्री विष्णु हरिवंश मयाति चरिते जिज्ञोऽप्यायः ॥ ३० ॥ पुरोः १

ति॥ ॐ वैशंपायन उवाच॥ ॥ शृणु पुरोर्महाराजवंशमुत्तमं पौरुषं श्रीवैस्तेरेणानुपूर्वीच यत्र जातोसि पाथिवि॥ १ ॥ हंते ते वर्णयिष्यामि पुरोर्वंशमनुत्तमं
ममादुष्टोश्चानोर्यदोश्चैव तुर्वसोश्च नराधिप॥ २ ॥ पुरोः पुत्रः प्रवीरो भूतमनस्फस्तस्य चात्मजः॥ राजा चाभयदानाममनस्यारम्भवत्सुतः॥ तथैवाम
यदस्यासीत्सुधन्वा च महीपतिः॥ ३ ॥ सुधन्वः सैवो हस्तरोद्राश्च स्तस्य चात्मजः॥ रौद्राश्च स्य दशारोयुः॥ ४ ॥ कुरुगोपस्तथैव च॥ कस्य पुंस्यादि तले पु
त्रसंज्ञेते युस्तेथैव च॥ ५ ॥ ऋचैः पुंश्च स्थले पुंश्च जले पुंश्च महायशः॥ धां धेते पुंश्च वने पुंश्च प्रवकाश्च दशक्रियः॥ भद्राश्च द्रवमद्रा च शलदामलदास्तथा॥ सत्ता
वलाचराजेंद्रवलासुरसापि च॥ ६ ॥ तथा गोचयला च क्षीरान्नकृदाचतादश॥ अयिर्जातो निवंशे तु तासां भर्ता प्रभाकरः॥ भद्रायां जनयामास सुतं सांभयशस्वि
नम्॥ ७ ॥ स्वर्भाजनाहोसुर्यपतमानो दिवो महीम॥ तमोभिभूतलोके च प्रभायेन प्रवर्जितः॥ ८ ॥ स्वस्तितेस्वितिदोक्तो वै पतमानो दिवा कणावचना तस्य विप्रर्षेण
तदिवो महीमायशेषैर्धनैर्वैवसुरैर्यस्य प्रवर्जितम्॥ ९ ॥ सतासु जनयामास पुत्रिकासु सनामकानां दशपुत्रान्महात्मानस्तपस्सुप्रेरतान्सदा॥ १० ॥ अत्रिर्ब्रह्म
निगोत्राणि यश्चकार महातपा॥ ते तु गोत्रकरा राजन्त्रययो वेदपारगा॥ ११ ॥ स्वस्त्यात्रेया इति ख्याता किं त्वत्रिधनवर्जिताः॥ १२ ॥ कतेनास्तनवास्तवास्तनुत्रयस्व
महारथाः॥ १३ ॥ सभानरश्चाहुषश्च परमन्युस्तेथैव च॥ सभानरस्य पुत्रस्तु विद्वान्कालानलोन्मयः॥ १४ ॥ कालानलस्य धर्मज्ञः संजयो नाम वै सतः॥ १५ ॥ संजय
स्याभवत्युजावीरारजापुंरंजयः॥ जनमजं यो महाराजपुंरंजयस्ततो भवत्॥ १६ ॥ जनमेजयस्य राजर्षिर्महाशालाभवत्सुतः॥ १७ ॥ देवप्रसूयमिजातपतिः
तयशाधुवि॥ १८ ॥ महामनानामस्तुता महाशालाधर्मिकः॥ १९ ॥ जेजेनरसुरारोपूजितः समहामनाः॥ २० ॥ महामनास्तद्वैपुत्रो जनयामास भारता॥ २१ ॥ उद्गी

प्रनिन्दनः पाठः २
पुरोः पुत्रो महावीर्ये रिता
सीः जनमजयः प्रदिनाश्च
तत्तत्प्रशासी मजनयदि
शमः २

४६
पटुगवः संयातिस्तस्पना
त्मजः। संयातेस्तुरहंयाति।
रोजश्चस्तस्पनात्मजः। रो
श्चस्पघतायावेदशास्त्र
सस्तनवः। नचेयुः प्रभत

कहंयोः सौ शश्वसुतस्य तृतीयः १५

[illegible]

नरं च धर्मज्ञोतिं तिस्रं च महाबलमावृत्ती नरस्य पात्यस्तु पंचराजं विवेकाजाः नृगादेर्मैत्रेयं दैवी पंचमी च नृपद्वैती ॥ उवाच नरस्य पुत्रास्तपंचतासु कुलाद्
राः ॥ तपस्यो चैव महता जाता वृद्धस्य चात्मजाः ॥ नृगायास्तनृगपुत्रकृम्याः क्षेमिराजा यतः ॥ नवाजाः पुत्रादवीयाः स्रुवता भवन् ॥ दृषद्व्या तु मे
जज्ञेऽश्विरो जज्ञेऽनेरो नृपः ॥ शिवेस्तु शिवयस्नातयो धेयास्तनृगस्य हा ॥ नवस्य नवराष्ट्रं च कृमेस्तु कृमिला प्रीतिः ॥ स्रुवतस्य तथाम्बुष्य शिवि वृत्रा न्नवोध
मे ॥ शिवेऽप्युत्राश्च तारो वीरौ वैलोक विश्रुताः ॥ दृषदर्भः स्रुवराष्ट्रं केकेयो मदकस्तथा ॥ तिषां जं पदास्तु ॥ ती केकेयो मदकास्तथा ॥ दृषदर्भः स्रुवराष्ट्रं
तितित्तिस्तु प्रजाभरणं तितित्तिरुभवाजा पूर्वस्यां दिशि भारत ॥ उवाच महाराज येन स्तस्य स्तुता भवता ॥ येनात्तु स्तुतया जज्ञेऽस्तुतः स्तुतपसो व
ली ॥ जातो मानुष्यो नैतु स राजा कांचने पुषी ॥ महायोगी स तु बलीर्बभूव नृपतिः प्रीतिः ॥ पुत्रानृत्या दयामास पंचवंशकराभुवि ॥ अंगः प्रथमतः
जज्ञे वंगः स्रुवस्तुतं पंचवच ॥ पुंड्रकलिंगश्च तथा बाले यत्तु मुच्यते ॥ बाले यात्रा स्तराणां श्वैव तस्य वंशकराभुवि ॥ बलेस्तु वंशराणां दत्तो वरः प्रीते नर
भारत ॥ महायोगी त्वमायुश्च कल्यस्य परिमाणात् ॥ संग्रामेऽप्यजेयत्वं धर्मं चापि प्रधानतां ॥ त्रैलोक्यं दर्शनं चापि प्राधान्यं प्रसवे तथा ॥ बले
चाप्रतिमत्वं च धर्मतत्त्वार्थदर्शनम् ॥ चतुरो नियता त्वर्गास्तु चस्थापयितेति हा ॥ इत्युक्ते विष्णुनाराजा बलिः शान्तिं पराययौ ॥ बालेन महता
राजस्वंचस्थानमुपैषिवान् ॥ तिषां जने पदाः पंच अंगवंगं स्रुवस्तुका ॥ कलिंगाः पुंड्रकाश्चैव प्रजास्तु गस्य मष्टरा ॥ अंगपुपुत्रा मष्टरा नासौ
द्रज्ज्ञे दधिवाहनः ॥ दधिवाहनपुत्रस्तु राजा दधिरथो भवता ॥ पुत्रो दधिरथस्यापि शत्रुतुल्य पराक्रमः ॥ विद्वान् धर्मरथो नाम तस्य चित्ररथः सुतः ॥

तस्य ते तनयाः सप्तैश्वरास्तु निपुंगवाः संभूता रघोतपसः सुदेवतायां महोजसः निविस्तानभिधिं व्यहं पंच पुत्रान् कल्मषाद् । कृतार्थः सोऽपि योगात्मा योगमाश्रित्य स प्रभुः अरुघ्यः सर्वभूतानां कालापेक्षश्चरन्मपि ३

शक्रोणसहितोतिशक्रवदेवतेप्राप्तस्तुक्तं ॥ लोमपादापरनामादशगोशान्यः ॥ अथ अंगस्य शान्ताभर्तुः प्रसादेन ४४ ४५ पूर्णभद्रोभिः तस्य प्रसादेन ४६ वैभाण्डिकिर्भाण्डपुनः अथ अंगस्यार्थः ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० १०१ १०२ १०३ १०४ १०५ १०६ १०७ १०८ १०९ ११० १११ ११२ ११३ ११४ ११५ ११६ ११७ ११८ ११९ १२० १२१ १२२ १२३ १२४ १२५ १२६ १२७ १२८ १२९ १३० १३१ १३२ १३३ १३४ १३५ १३६ १३७ १३८ १३९ १४० १४१ १४२ १४३ १४४ १४५ १४६ १४७ १४८ १४९ १५० १५१ १५२ १५३ १५४ १५५ १५६ १५७ १५८ १५९ १६० १६१ १६२ १६३ १६४ १६५ १६६ १६७ १६८ १६९ १७० १७१ १७२ १७३ १७४ १७५ १७६ १७७ १७८ १७९ १८० १८१ १८२ १८३ १८४ १८५ १८६ १८७ १८८ १८९ १९० १९१ १९२ १९३ १९४ १९५ १९६ १९७ १९८ १९९ २०० २०१ २०२ २०३ २०४ २०५ २०६ २०७ २०८ २०९ २१० २११ २१२ २१३ २१४ २१५ २१६ २१७ २१८ २१९ २२० २२१ २२२ २२३ २२४ २२५ २२६ २२७ २२८ २२९ २३० २३१ २३२ २३३ २३४ २३५ २३६ २३७ २३८ २३९ २४० २४१ २४२ २४३ २४४ २४५ २४६ २४७ २४८ २४९ २५० २५१ २५२ २५३ २५४ २५५ २५६ २५७ २५८ २५९ २६० २६१ २६२ २६३ २६४ २६५ २६६ २६७ २६८ २६९ २७० २७१ २७२ २७३ २७४ २७५ २७६ २७७ २७८ २७९ २८० २८१ २८२ २८३ २८४ २८५ २८६ २८७ २८८ २८९ २९० २९१ २९२ २९३ २९४ २९५ २९६ २९७ २९८ २९९ ३०० ३०१ ३०२ ३०३ ३०४ ३०५ ३०६ ३०७ ३०८ ३०९ ३१० ३११ ३१२ ३१३ ३१४ ३१५ ३१६ ३१७ ३१८ ३१९ ३२० ३२१ ३२२ ३२३ ३२४ ३२५ ३२६ ३२७ ३२८ ३२९ ३३० ३३१ ३३२ ३३३ ३३४ ३३५ ३३६ ३३७ ३३८ ३३९ ३४० ३४१ ३४२ ३४३ ३४४ ३४५ ३४६ ३४७ ३४८ ३४९ ३५० ३५१ ३५२ ३५३ ३५४ ३५५ ३५६ ३५७ ३५८ ३५९ ३६० ३६१ ३६२ ३६३ ३६४ ३६५ ३६६ ३६७ ३६८ ३६९ ३७० ३७१ ३७२ ३७३ ३७४ ३७५ ३७६ ३७७ ३७८ ३७९ ३८० ३८१ ३८२ ३८३ ३८४ ३८५ ३८६ ३८७ ३८८ ३८९ ३९० ३९१ ३९२ ३९३ ३९४ ३९५ ३९६ ३९७ ३९८ ३९९ ४०० ४०१ ४०२ ४०३ ४०४ ४०५ ४०६ ४०७ ४०८ ४०९ ४१० ४११ ४१२ ४१३ ४१४ ४१५ ४१६ ४१७ ४१८ ४१९ ४२० ४२१ ४२२ ४२३ ४२४ ४२५ ४२६ ४२७ ४२८ ४२९ ४३० ४३१ ४३२ ४३३ ४३४ ४३५ ४३६ ४३७ ४३८ ४३९ ४४० ४४१ ४४२ ४४३ ४४४ ४४५ ४४६ ४४७ ४४८ ४४९ ४५० ४५१ ४५२ ४५३ ४५४ ४५५ ४५६ ४५७ ४५८ ४५९ ४६० ४६१ ४६२ ४६३ ४६४ ४६५ ४६६ ४६७ ४६८ ४६९ ४७० ४७१ ४७२ ४७३ ४७४ ४७५ ४७६ ४७७ ४७८ ४७९ ४८० ४८१ ४८२ ४८३ ४८४ ४८५ ४८६ ४८७ ४८८ ४८९ ४९० ४९१ ४९२ ४९३ ४९४ ४९५ ४९६ ४९७ ४९८ ४९९ ५०० ५०१ ५०२ ५०३ ५०४ ५०५ ५०६ ५०७ ५०८ ५०९ ५१० ५११ ५१२ ५१३ ५१४ ५१५ ५१६ ५१७ ५१८ ५१९ ५२० ५२१ ५२२ ५२३ ५२४ ५२५ ५२६ ५२७ ५२८ ५२९ ५३० ५३१ ५३२ ५३३ ५३४ ५३५ ५३६ ५३७ ५३८ ५३९ ५४० ५४१ ५४२ ५४३ ५४४ ५४५ ५४६ ५४७ ५४८ ५४९ ५५० ५५१ ५५२ ५५३ ५५४ ५५५ ५५६ ५५७ ५५८ ५५९ ५६० ५६१ ५६२ ५६३ ५६४ ५६५ ५६६ ५६७ ५६८ ५६९ ५७० ५७१ ५७२ ५७३ ५७४ ५७५ ५७६ ५७७ ५७८ ५७९ ५८० ५८१ ५८२ ५८३ ५८४ ५८५ ५८६ ५८७ ५८८ ५८९ ५९० ५९१ ५९२ ५९३ ५९४ ५९५ ५९६ ५९७ ५९८ ५९९ ६०० ६०१ ६०२ ६०३ ६०४ ६०५ ६०६ ६०७ ६०८ ६०९ ६१० ६११ ६१२ ६१३ ६१४ ६१५ ६१६ ६१७ ६१८ ६१९ ६२० ६२१ ६२२ ६२३ ६२४ ६२५ ६२६ ६२७ ६२८ ६२९ ६३० ६३१ ६३२ ६३३ ६३४ ६३५ ६३६ ६३७ ६३८ ६३९ ६४० ६४१ ६४२ ६४३ ६४४ ६४५ ६४६ ६४७ ६४८ ६४९ ६५० ६५१ ६५२ ६५३ ६५४ ६५५ ६५६ ६५७ ६५८ ६५९ ६६० ६६१ ६६२ ६६३ ६६४ ६६५ ६६६ ६६७ ६६८ ६६९ ६७० ६७१ ६७२ ६७३ ६७४ ६७५ ६७६ ६७७ ६७८ ६७९ ६८० ६८१ ६८२ ६८३ ६८४ ६८५ ६८६ ६८७ ६८८ ६८९ ६९० ६९१ ६९२ ६९३ ६९४ ६९५ ६९६ ६९७ ६९८ ६९९ ७०० ७०१ ७०२ ७०३ ७०४ ७०५ ७०६ ७०७ ७०८ ७०९ ७१० ७११ ७१२ ७१३ ७१४ ७१५ ७१६ ७१७ ७१८ ७१९ ७२० ७२१ ७२२ ७२३ ७२४ ७२५ ७२६ ७२७ ७२८ ७२९ ७३० ७३१ ७३२ ७३३ ७३४ ७३५ ७३६ ७३७ ७३८ ७३९ ७४० ७४१ ७४२ ७४३ ७४४ ७४५ ७४६ ७४७ ७४८ ७४९ ७५० ७५१ ७५२ ७५३ ७५४ ७५५ ७५६ ७५७ ७५८ ७५९ ७६० ७६१ ७६२ ७६३ ७६४ ७६५ ७६६ ७६७ ७६८ ७६९ ७७० ७७१ ७७२ ७७३ ७७४ ७७५ ७७६ ७७७ ७७८ ७७९ ७८० ७८१ ७८२ ७८३ ७८४ ७८५ ७८६ ७८७ ७८८ ७८९ ७९० ७९१ ७९२ ७९३ ७९४ ७९५ ७९६ ७९७ ७९८ ७९९ ८०० ८०१ ८०२ ८०३ ८०४ ८०५ ८०६ ८०७ ८०८ ८०९ ८१० ८११ ८१२ ८१३ ८१४ ८१५ ८१६ ८१७ ८१८ ८१९ ८२० ८२१ ८२२ ८२३ ८२४ ८२५ ८२६ ८२७ ८२८ ८२९ ८३० ८३१ ८३२ ८३३ ८३४ ८३५ ८३६ ८३७ ८३८ ८३९ ८४० ८४१ ८४२ ८४३ ८४४ ८४५ ८४६ ८४७ ८४८ ८४९ ८५० ८५१ ८५२ ८५३ ८५४ ८५५ ८५६ ८५७ ८५८ ८५९ ८६० ८६१ ८६२ ८६३ ८६४ ८६५ ८६६ ८६७ ८६८ ८६९ ८७० ८७१ ८७२ ८७३ ८७४ ८७५ ८७६ ८७७ ८७८ ८७९ ८८० ८८१ ८८२ ८८३ ८८४ ८८५ ८८६ ८८७ ८८८ ८८९ ८९० ८९१ ८९२ ८९३ ८९४ ८९५ ८९६ ८९७ ८९८ ८९९ ९०० ९०१ ९०२ ९०३ ९०४ ९०५ ९०६ ९०७ ९०८ ९०९ ९१० ९११ ९१२ ९१३ ९१४ ९१५ ९१६ ९१७ ९१८ ९१९ ९२० ९२१ ९२२ ९२३ ९२४ ९२५ ९२६ ९२७ ९२८ ९२९ ९३० ९३१ ९३२ ९३३ ९३४ ९३५ ९३६ ९३७ ९३८ ९३९ ९४० ९४१ ९४२ ९४३ ९४४ ९४५ ९४६ ९४७ ९४८ ९४९ ९५० ९५१ ९५२ ९५३ ९५४ ९५५ ९५६ ९५७ ९५८ ९५९ ९६० ९६१ ९६२ ९६३ ९६४ ९६५ ९६६ ९६७ ९६८ ९६९ ९७० ९७१ ९७२ ९७३ ९७४ ९७५ ९७६ ९७७ ९७८ ९७९ ९८० ९८१ ९८२ ९८३ ९८४ ९८५ ९८६ ९८७ ९८८ ९८९ ९९० ९९१ ९९२ ९९३ ९९४ ९९५ ९९६ ९९७ ९९८ ९९९ १०००

२५०

नेनधर्मरथनाथतदाविष्णुयदेगिरे॥ यजतासहशंकेणसोमपीतामहात्मना॥ अथचिचरथस्यापिपुत्रोदशरथोभवत्तुलोमपादइतिस्वातो
यस्यशांतासुताभवत्तुयस्यदाशरथिर्विरश्चतुरंगमहायशा॥ अथअंगप्रसादेनजज्ञकुलेविवर्द्धन॥ चतुरंगस्यप्रवृत्तपृथुलासइतिस्म
त॥ पृथुलाससुतोराजाचंपोनाममहायशा॥ अंपस्यतुरुरचंपामालिनीयाभवत्युरा॥ पूर्णभद्रप्रसादेनहर्यंगोस्पसुतोभवत्तु
ततोवैभांडिकिस्तत्रैराणशक्रवारणम्॥ अवतारयामासुमहीमंजैवैराणमुत्तमम्॥ हर्यंगस्यतुदायादोरुजाभद्रथःस्मृतः॥ पुत्रो
भद्रथस्यासीदुहकर्मप्रजेश्वरादुहकर्मस्तस्ययस्माज्जज्ञेदुहकर्मना॥ दुहकर्मनास्कराजेन्द्रोजनयामासवेस्तमम्॥ नाम्नाजयदथं
नामयस्मादुहकर्मन्य॥ असीदुहकर्मस्यापिविभ्वजिजनमेजय॥ दायादस्तस्यकरास्कराविकरास्तस्यचात्मज॥ तस्यपुत्रशत
त्वासीदंगानांकुलवर्द्धनम्॥ दुहकर्मस्तोयस्तनाम्नाराजादुहकर्मना॥ तस्यपत्नीद्वयंवासीचिद्यस्यचसुतेउमा॥ यशोदनीचसत्याचताभ्यां
वंशस्तभिद्यते॥ जयदथंतुराजेंद्रयशोदवोयजायत॥ ब्रह्मसंज्ञेतरंसत्यांविजयंनामविश्रुतम्॥ विजयस्यपुत्रोतःपुत्रस्तस्यपुत्रोधृत
व्रतः॥ धृतव्रतस्यपुत्रस्तस्यकर्मोमहारया॥ सत्यकर्मस्तस्यापिस्तुतस्त्वधिरथस्तवे॥ यकर्षीप्रतिजग्राहतातःकर्मोलासतजः॥
तद्वक्तृथितंसर्वकर्षीप्रतिमहाबल॥ करीस्यदृष्टसेनस्तस्यात्मजःस्मृतः॥ धार्मिकःसर्ववर्णेषुसंनतस्तस्यात्मजोभवत्तुएतंगवंश
जोसर्वैराजानकीर्तितामया॥ सत्यव्रतामहात्मानःप्रजावंतोमहारथाः॥ अथेयोस्तमहाराजोदश्वतनयःस्यवत्तुएतंगवंशः॥ अनुप्रसक्तं

याज्ञातत्वात्पुनर्वैवतम्याजानीमिग्रहः ५७ ५८

व्यस्तः

५०

शायस्या

मुद्राप्रसादनपरमायुरापमः वयसां नमो राज्ञः शिमकराक्षसमरस्यानिवेशयामासपुरा
 नोमहायशाः शिम्यस्य केतुमान् पुत्रो वर्षकेतुस्ततो भवता वर्षकेतोस्तदा शिम्यो विभुर्नाम प्रजे
 भवता स्तुकेभारपुत्रस्तु सारकेतुर्महारथा ततो भवन्महातेजाराजा परमधार्मिकः यत्सर्वं व
 गिरसः पुत्रा जाता वंशे धर्मागवे ॥ ब्राह्मणाः क्षत्रियो वैश्याः शूद्राश्च भरतर्षभो संहोत्रस्पृष्टहृत्पुत्रो वृत्तं स नया स्त्रियः ॥ अजमीढो दिमिदश्च पु
 रुमीढश्च वीर्यवान् ॥ अजमीढस्य पत्न्यस्तु तिस्रो रूपसमै न्विताः ॥ नीलिनी केशिनी चैव धूमिनी च वरांगना ॥ अजमीढस्य केशिनी जज्ञे
 रुः प्रतापवान् ॥ अजज्ञेयो महासत्सर्वमेधमहामखम् ॥ पतिर्लोभेन यंगंगा विनीते वससारहावेच्छतः प्रावयामास तस्य गंगा च तत्सदः ॥ सतया
 प्रवितं दृष्ट्वा यज्ञवाटं समंततः ॥ जहुरप्यववीङ्गं कुट्टोभरं तमा ॥ एष ते त्रिषु लोकेषु संति प्यापः पिबाम्यहम् ॥ अस्मि गंगेऽवलेपस्य सद्यः फलमवाप्नु
 हितं तपितं महात्मानो दृष्ट्वा गंगामुहर्षयः ॥ उपनिन्युर्महाभागां दुहित्वेन जानुवीम् ॥ युवनाश्च स्य पुत्री तु कावेरी जहुरा वरुणा गंगा शपिने दे
 हाई पस्यः पश्चान्नदी कृतम् ॥ जहोस्तु दयितः पुत्रो ह्यजको नावीर्यवान् ॥ अजकस्य तु दया देवलाका भवो मही पतिः ॥ वभूव मृगया शील
 कुशिकस्तस्य चात्मजः ॥ पद्मे स हंसं वृद्धो राजा वनचरस्तदा ॥ कुशिकस्तु तपस्तेषु पुत्रमिदं समग्रमम् ॥ लभेयमिति तं शक्रस्त्रासादभ्येत्य ज
 स्त्रिवा ॥ सगाधिरभवद्वाजामघवां कोशिकः स्वयम् ॥ विश्वामित्रस्तु गाधेयो राजा विश्वरथस्तथा ॥ विश्वजिदिश्वरु चैव तथा सत्यैव तिन्य ॥

॥५३॥

ऋचीका जमदग्निस्तस्यवत्यामजायत विश्वामित्रस्तुक्ततोदेवरातादयः स्मृताः प्रख्यातास्त्रीषुलोकेषुतेषां नामानि मे भृशान् देवश्च
वाक तिश्चैव यस्मात्कात्यायनास्मृतांश्चालावतो हिरण्यार्होरेण्यस्यार्थे एका सांख्ययोगालवो राजवमुद्रलश्चेति विश्रुताः तांतेषांख्या
तानि गोत्राण्येको शिकानां महात्मनामायाणि नो वभ्रवश्चैव ध्यानजय्यास्तथैव च ॥ पार्थिवो देवराताश्च शालं कायनसौ अवालो हिता
यामदूत्याश्च तथा कारी ययः स्मृताः विश्रुतां को शिकाराजं तथा न्ये संधवायनाः अरुन्धतविवाद्याश्च तथा कारी ययः स्मृताः पौरव
स्य महाराज महर्षे को शिकस्तथैव ॥ संवंधो ह्यस्य वंशे स्मिन्नेह सत्रस्य विश्रुतः विश्वामित्रां तजानां तु भुनः शिको ग्रजः स्मृतः भार्गवो
शित्वं हि प्राप्नोति पुंगवः देवरातादयश्चान्ये विश्वामित्रस्यैव स्मृताः ॥ दृषदती सतश्चापि विश्वामित्रा दथाष्टकः ॥ अष्टकस्य स्मृतो लोहिः
प्रोक्तो जनुगणो मया ॥ अजमीठी यरो वंशः श्रूयतां भरतर्षभा ॥ अजमीठा तु नीलिन्या सुशान्तिरुदयद्यत ॥ पुरुजातिः सुशान्तिरुदयद्यत ॥ पुरुजातिः सुशान्तिरुदयद्यत ॥
पुरुजातिः ॥ वास्वाश्च तनयाः पंचवभ्रवुरमरोपमाः मुद्रलसंजयश्चैव राजा हृदिषु स्तथा ॥ यवीनश्च विश्रुता रुमिलाश्च पंच
मः ॥ पंचैते रक्षणायां लेशानां प्रिति विश्रुताः पंचानां विद्वि पंचाला न्त्येते जने यदेवृता न ॥ अलं संरक्षन्ति ॥ अलं संरक्षन्ति ॥ अलं संरक्षन्ति ॥
मुद्रलस्य पुत्रा यो मोद्रल्यस्य महायशः ॥ सर्व एते महात्मानः सत्रोपेता द्विजातयः ॥ एते च गिरसः पक्षरक्षकः ॥ एते च गिरसः पक्षरक्षकः ॥ एते च गिरसः पक्षरक्षकः ॥
स्य सुतो ज्येष्ठो जस्य र्षिसु महायशः ॥ इन्द्रसनाय नो गभं वृष्णश्च प्रत्यपद्यते ॥ अमिथुनं जनेन वक्रः ॥ इति कात्यायनः ॥ ॥ ॥ ॥

रामः
॥५३॥

शरदतो गोतमस्य ७१ सत्यधते शरदतः पौत्रस्य शरदतः सकाशात् कृपया जन्मोक्तं अतोयं सत्यधति विना मरुतः सत्यधति गम्यते अत्रियं तथा शरदतः
तपो विद्यार्थभागानां ज्ञातयदीनसरसं दृष्ट्वा शरदोश्चक्रमे सावतदाहून्तरात्प्रयुताः ततस्तामनुधावन्ति ७२ ७३ ७४

राजर्षिरहत्या वयशस्विनीं शरदतस्य दायादमहास्यासंप्रसूयते सतानां दृष्टिभिरेषतस्यापसमसादृष्टीयुनसत्यधतिमय
वेदस्य पारगां तस्य तस्य धतेरेतो दृष्ट्वा पसरसमयतः अवस्कन्ने शरस्ते वेमिथुने समपयता कृपया तं उतथा दृष्ट्वा तनुर्दृष्ट्वा गंतं ॥
कृपः स्मृतसंवेतस्माहो तमीचरुषीतथा ॥ स्मृते शरदता जोक्ता सतेते गोतमा स्मृता ॥ अतुर्दृष्ट्वा मयि दृष्ट्वा तं तति ॥ दिवो
दासस्य दायादो वलर्षिर्मित्रयुर्नयौ मित्रायणा ततश्च शरदो मेने याश्च ततस्मृताः ॥ स्मृते वेसां मित्रावप्यो यो यता स्मृता गर्ग्वी ॥ ७८
आसित्यं जनः पुत्रः संजयस्य महात्मनः ॥ स्मृतं च जनस्यापि सोमदत्तो महापतिर्नाम दत्तस्य दायादमहायशाः ॥ स
हे देवस्ततश्चापि सोमको नाम पार्थिवो अर्जुन मिठात्पुनर्जातहीरो वंशे तु सोमकः ॥ सोमकस्य पुतो जन्तुर्यस्य पुत्रशतं वेभो ॥ तेषां मवीयान् प
षतो दुपदस्य पिता अभुः ॥ ७९ ॥ दृष्ट्वा पुनस्तदुपदां दृष्ट्वा कतुश्च तत्सुतः ॥ आजमीठाः स्मृतं ह्येतं महात्मानं स्मृतो मका ॥ पुत्राणां मजमीठस्य
सोमकस्य महात्मनः ॥ मेही विलजमीठस्य धर्मि नीपुत्रगृहिणी ॥ तृतीया तव यूर्वेकां जननी पृथिवीपती सा च पुनाथिनी देवी अतच
यी समन्विता ॥ तयो वर्षा युतं तस्मास्त्रीभिः परमदुश्चरमां हेत्वा मि विधिवत्सा ॥ तपवित्रमितमोजना ॥ अग्निहोत्र कुशे वेषसुषा प
जनमेजया ॥ धूमिन्या सतया देव्या त्वजमीठः समीयिवान् ॥ भृक्षं संजनयामास धूमवरां स्फदरीनमां ॥ अटसा संवरणां जशे कुरु
संवरणात्ततः ॥ यः प्रयागादपक्रम्य कुरुक्षेत्रं चकार हं ॥ कुरुक्षेत्रे वेतन्महाभागा वर्षाणि तु ववह न्यत ॥ कुरुक्षेत्रे तदाशक्रो यत्रास्पर

दिवो दासस्य क्षात्रियस्य ७५ ७६ ७७ ७८ आजमीठा सहदेवात् तस्य यज्ञेयभूमतस्य स्थाने पुत्रशतं पुत्रानुद्दिश्यते तैवपभुयागस्य कृतत्वात् ७९ यवीकनी
यान् ८० ८१ तृतीयाजमीठस्य भायसां परीक्षितः ८२ ८३ प्रयागादतिक्रम्य प्रयागं त्यक्त्वा कुरुक्षेत्रं स्वस्थानं चकार ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० नमो नृहरये हरये ९१

अरिमेजयः रात्रुर्धनः एतज्जः त्वरापूर्वपद ॥ ५५ ॥ कृतयुतावेद्यावेदितावसुंतनयामासेतिमात्रं ओकोवाकी ॥ ५६ ॥ श्वेद्यवेदिदेशः सवासोऽपारिवरश्चेति समासः ॥ ५७ ॥ उवाच मानुषीभावे हकी
 कन्यामत्सी भूत्वा वजनयामासेत्यर्थः ॥ ५८ ॥ कुरास्तनीयः ॥ ५९ ॥ माह तत्तु तर्थाः पंचमः मत्स्याः मत्सीमकाशात् कालीमत्स्यवती वृष्टीमत्स्यः सप्तमः पुत्रः पाठांतरं त्वनादरणीयम् ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥

५०

५३

दोवभो ॥ पुरांपचरमणीयं च पुराणकृद्भिर्निवेदितम् ॥ तस्यान्वयः समहं यस्य नाम्ना तु कोरवागकुरोस्तपुत्राश्च त्वारः सधन्वा सधनुस्त
 धा ॥ परिचितुमहाबाहुः अवर ॥ अरिमेजयः ॥ सधन्वनस्तदायादः सहोत्रोमतिमात्स्मनः ॥ अवनस्तस्य पुत्रस्तुराजाधर्मार्थकोविदः
 अवनान्कृतयस्तस्मिन् पृथग्वैश्वधर्मवित् ॥ विश्रुतं जनयामास पुत्रमिन्द्रसखं नृप ॥ चैद्योपरिचरं वीरं वसुनाम्ना त्रिभुवनम् ॥ चैद्योप
 रिचरा असेगिरिका सप्तमानवारं ॥ महारथो मगधराट् विश्रुतो यो बृहदर्थः ॥ प्रत्यग्रथः केथं श्वेव यमाहुर्मणिवाहनम् ॥ अश्वत्थैश्च
 दुर्ध्वैव मत्स्यकालि वै सप्तमः ॥ बृहदर्थस्य दयादः कुशाग्रो नाम विश्रुतः ॥ कुशाग्रस्यात्मजो विद्वान् अरुमो नाम वीर्यवान् ॥ अरुमस्या
 पि दयादं पुष्यवानाम धार्मिकः ॥ दयादस्तस्य विक्रान्तिराजा सत्यहितः स्मृतः ॥ तस्य पुत्रस्तधर्मी त्मानाम्ना तुर्जस्तज्जिवा नृप
 र्जस्य संभवं पुत्रो यस्य जज्ञे स वीर्यवान् ॥ शकलैर्देसैवे जातो जरया संधितः स तु ॥ रजया संधितो यस्मा अरासंधस्ततः स्मृतः ॥ सर्वत्र
 जेता सो जरासंधो महाबलः ॥ जरासंधस्य पुत्रो वै सहदेवः प्रतापवान् ॥ सहदेवात्मजः श्रीमानुदायुः समहा यशः ॥ उदायुर्जनयामा
 स पुत्रं परमधार्मिकम् ॥ श्रुतं भ्रमेति नामानं मगधान् यो वसुभिः ॥ पशुहितस्य दयादो धार्मिको जनमेजयः ॥ जनमेजयस्य
 दास्ययस्ते महारथा ॥ जहोत्तकथयिष्यमियत्र जातो सिपायिवै ॥ जनुस्त्वजनयत्पुत्रं सुहृथं नाम भूमिपम् ॥ श्रुतं तेनो मगधे
 मसेन श्वनामते गच्छते सर्वमहाभागा विक्रान्ता बलशालिनः ॥ जनमेजयपुत्रो तु सरथो मातंगस्तथा ॥ सरथस्तु मगधे

मातंग

५३

श्रीक्षितः कुरोर्दितीयपुत्रस्य ॥ १०० ॥ जनमेजयस्य पुत्री मरिचापत्या जातो पूर्वभ्यो न्यो ॥ १०१ ॥

100

संवत्तिय न विजेता सती संवत्तेन च दुष्पते पिने सुतो धापदता सती तन्मा तदुष्पते पुत्रे लेभे ११८ अतएव तुर्वसोर्वेशः पौरववंशः प्रविवेश अर्जुनमणोनीति द्वेदः १२० दुष्पतस्य शकुंतलायां भरतः अन्यस्यां भाययां कृत्या मश्यासीदि
तातस्य

नामासीत् पृथिवीयेतः ॥ दक्षिणीं र्थां हि सा दत्ता संवर्त्तय महां त्वने ॥ दुष्कृतं पौरवं चापिलेभे पुत्रम कल्मषमू ॥ एवं ययातेः शापेन जरा
संकमरोत दा ॥ पौरवं तुर्वसोर्वेशः प्रविवेश नृपो तम ॥ दुष्पतस्य तु दयादः करुणामैः प्रजे श्वरः ॥ करुणामा दथा कीडश्च खारस्त
स्य चात्मजाः ॥ पांडुश्च केरलश्चैव ॥ कालश्चोलश्च पार्थिव ॥ तेषां जनपदाः स्कीताः पांड्याश्चोलाः शकेरलाः ॥ दुह्योश्च तनयौ रा
जनवधुसेतुश्च पार्थिवः ॥ अंगारसेतुस्तस्युत्रो मरुतां पतिरुच्यते ॥ यो वनाश्वेन समरे कुर्यात् निहातो वली ॥ युद्धं समुहद
स्यासिन्मासान्यरिचतुर्दश ॥ अंगारसेता दीयादौ गंधारो नाम पार्थिव ॥ रघुयते यस्य नास्माद्वै गंधारविषयो महान् ॥ गंधारदशजा
श्चैव तुरगावाजिनाम्वरा ॥ अतोस्तस्युत्रो धर्मी भूधृतस्तस्यात्मजो भवतु ॥ धृतातुदुहो जज्ञे प्रचेतास्तस्य चात्मजः ॥ प्रचेतसः स्रचेता
स्तुकोर्तिता ह्यनवो मया यदोर्वेशं प्रवृद्ध्या मिज्येष्टस्यात्तमे तेजसः ॥ विस्तरेण निपुण्य विगदतो मे निशामय ॥ ११४ ॥ ॥ ॥
इति श्री रिवलेषु हरिवंशे ॥ मुवंशानुकीर्तने नाम ॥ ॥ ३२ ॥ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ ॥ वभूवुस्तु यदोः पुत्राः पंचेदवस्तुतापमा ॥
सहस्रदः ययोदश्च क्रोष्टां नो लो जिकस्तथा ॥ सहस्रस्य दयादास्य परमधार्मिका ॥ हे हयन्त्र हयश्चैव राजावेराह हयस्तथा ॥
हयस्याभवत्पुत्रो धर्मनेत्र इति श्रुत्वा धर्मनेत्रस्य कौतस्तुसाहं जस्तस्य चात्मजः ॥ साहं जनीनामपुरीति नराज्ञातिवैशिता ॥ सा
हं जस्तस्य दयादो महीषान् मया पार्थिव ॥ माहिष्मतिनामपुरीयेन राज्ञा निवेदिता ॥ आसि मे हयान् मया मया दत्ता मया ॥

पर्यः २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ इति श्री रिवलेषु हरिवंशे ॥ मुवंशानुकीर्तने नाम ॥ ॥ ३२ ॥ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ ॥ वभूवुस्तु यदोः पुत्राः पंचेदवस्तुतापमा ॥
सहस्रदः ययोदश्च क्रोष्टां नो लो जिकस्तथा ॥ सहस्रस्य दयादास्य परमधार्मिका ॥ हे हयन्त्र हयश्चैव राजावेराह हयस्तथा ॥
हयस्याभवत्पुत्रो धर्मनेत्र इति श्रुत्वा धर्मनेत्रस्य कौतस्तुसाहं जस्तस्य चात्मजः ॥ साहं जनीनामपुरीति नराज्ञातिवैशिता ॥ सा
हं जस्तस्य दयादो महीषान् मया पार्थिव ॥ माहिष्मतिनामपुरीयेन राज्ञा निवेदिता ॥ आसि मे हयान् मया मया दत्ता मया ॥

६९ १० अत्रितं भवं तं दत्तं त्रैलोक्यार्थः १० पूर्वमित्यर्द्धेन एको वरः ११ अधर्मेति द्वौ वरौ १२ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः १३ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः १४ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः १५ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः १६ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः १७ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः १८ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः १९ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः २० संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः २१ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः २२ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः २३ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः २४ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः २५ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः २६ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः २७ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः २८ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः २९ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ३० संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ३१ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ३२ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ३३ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ३४ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ३५ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ३६ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ३७ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ३८ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ३९ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ४० संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ४१ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ४२ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ४३ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ४४ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ४५ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ४६ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ४७ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ४८ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ४९ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ५० संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ५१ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ५२ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ५३ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ५४ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ५५ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ५६ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ५७ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ५८ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ५९ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ६० संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ६१ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ६२ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ६३ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ६४ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ६५ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ६६ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ६७ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ६८ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ६९ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ७० संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ७१ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ७२ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ७३ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ७४ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ७५ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ७६ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ७७ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ७८ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ७९ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ८० संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ८१ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ८२ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ८३ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ८४ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ८५ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ८६ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ८७ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ८८ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ८९ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ९० संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ९१ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ९२ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ९३ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ९४ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ९५ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ९६ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ९७ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ९८ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः ९९ संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः १०० संग्रामातिरिक्तं वरुणो वरः

वाराणस्यधिपाराजन्कथितं पूर्वमेव तु ॥ १ ॥ अत्रापस्यहायदिदुर्दमोनामविभुतः ॥ दुर्दमस्यस्ततो धीमा-
 कनकेन विनामतः ॥ २ ॥ दायादाश्चत्वारो लोका विभक्तौ ॥ कृतवीर्यः कृतौ जा-
 श्चकृतकर्मात्तथैव च ॥ कृताग्निस्तु चतुर्थे भूतः कृतवीर्यात्तथाजुनः ॥ यो सोमा-
 सहस्रेण सप्तद्वीपाधिपो भवत् ॥ जिगाय पृथिवीमेकारधेनादित्यवर्चसा ॥ सहिवर्षा युतं त-
 स्मात्तपः परमं दृश्वरम् ॥ दत्तमाराधयामास को-
 र्तवीर्यो त्रिसंभवम् ॥ तस्मै दत्तो वरा प्रादाच्चतुरेभ्य रितेजसः ॥ पूर्ववाहुसहस्रं वै प्रा-
 र्थितं सुमहद्वरम् ॥ अर्धमधीपमानस्य स हि सन्निवारण-
 म् ॥ अत्रेण पृथिवी जित्वा स्वधर्मराजं नुरंजनसौ संग्रामात्सु बहून्कृत्वा हत्वा वीरा-
 न्सहस्रशः ॥ संग्रामेव ते तानस्य बध्वाभ्यधिकादुरागैः ॥ त-
 स्य वाहुसहस्रं तु युध्यतः किल भारत ॥ योगाद्योगेश्वरस्यैव प्रादुर्भवति मायया ॥
 तेनेयं पृथिवी सर्वासं सप्तद्वीपा स पतना ॥ सप्तमुद्रा स नग-
 गरा उग्रैराविधिना जितौ ॥ तिनसप्तमुद्रा येषु सप्तयज्ञराजा निवै ॥ प्राप्ता निविधिना राजा-
 श्रूयते जनमेजयः सर्वं यशा महावाहो ॥ सहस्रशतदक्षिणा ॥ सर्वकांचनपूपास्तु सर्वकांचनवेदया ॥ सर्वदेवैर्महाराज-
 विमानस्थैरुत्तं कृताः ॥ गंधर्वैः पुरोभिश्च नित्यम् ॥ योपशोभिनाः ॥ यस्य यज्ञजंगो गाधां गंधर्वो नारदस्तदा ॥ वरीदासात्मजो विद्वान्मही-
 मातस्य विस्मितः ॥ १ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ नन्दनं कार्तवीर्यस्य गतिं या-
 स्पतिं पार्थिव ॥ यज्ञे दाने स्तपोभिर्वा विभ्रमे राश्रितेन च ॥ सहिसप्तद्विषे च चर्मो रवद्वीरा-
 रासनी ॥ रथी द्वीपान्तु चरं योगी संहस्यते नृभिः ॥ अनष्टव्यतो चैव नरो को न च विभ्रमा ॥
 अभावानुमहाप्राज्ञप्रजाधर्मरक्षतः ॥ पंचाक्षीति सहस्राणां व-

१६ ७ १८ गंधर्व उपवर्हणात्को वरीदासा गंधर्वपतेः पुत्रः १९ २० योगी कायवृत्तेन पुण्यपत्तपस्वपि क्षीयेद्दृश्यते २१ २२ सप्तर्वरतनाकसंघादुचक्रवर्तीव भूवह + १

प्राणकर्मणिः प्राणकर्मणिः ५३ ५४ भूराहनिश्चोकः पुस्तकान्तरेषु नास्ति ५५ ५६

११३ पासंग १२ १३ १४ विदुः १५ १६ देवः १७ पुत्रः १८ पुत्रः १९ पुत्रः २० पुत्रः २१ पुत्रः २२ पुत्रः २३ पुत्रः २४ पुत्रः २५ पुत्रः २६ पुत्रः २७ पुत्रः २८ पुत्रः २९ पुत्रः ३० पुत्रः ३१ पुत्रः ३२ पुत्रः ३३ पुत्रः ३४ पुत्रः ३५ पुत्रः ३६ पुत्रः ३७ पुत्रः ३८ पुत्रः ३९ पुत्रः ४० पुत्रः ४१ पुत्रः ४२ पुत्रः ४३ पुत्रः ४४ पुत्रः ४५ पुत्रः ४६ पुत्रः ४७ पुत्रः ४८ पुत्रः ४९ पुत्रः ५० पुत्रः ५१ पुत्रः ५२ पुत्रः ५३ पुत्रः ५४ पुत्रः ५५ पुत्रः ५६ पुत्रः ५७ पुत्रः ५८ पुत्रः ५९ पुत्रः ६० पुत्रः ६१ पुत्रः ६२ पुत्रः ६३ पुत्रः ६४ पुत्रः ६५ पुत्रः ६६ पुत्रः ६७ पुत्रः ६८ पुत्रः ६९ पुत्रः ७० पुत्रः ७१ पुत्रः ७२ पुत्रः ७३ पुत्रः ७४ पुत्रः ७५ पुत्रः ७६ पुत्रः ७७ पुत्रः ७८ पुत्रः ७९ पुत्रः ८० पुत्रः ८१ पुत्रः ८२ पुत्रः ८३ पुत्रः ८४ पुत्रः ८५ पुत्रः ८६ पुत्रः ८७ पुत्रः ८८ पुत्रः ८९ पुत्रः ९० पुत्रः ९१ पुत्रः ९२ पुत्रः ९३ पुत्रः ९४ पुत्रः ९५ पुत्रः ९६ पुत्रः ९७ पुत्रः ९८ पुत्रः ९९ पुत्रः १०० पुत्रः

१३ पासंग
 रश्मिभक्तवानिधिद्विधाः सुषुवेत्तस्माद्वर्णाः हरिदक्षिणाः उपमदुस्तथामदुर्मदुरश्मिभजयः ॥ अग्निं पशुं जेयिष्यामि ॥
 थारिमर्दनः ॥ धर्मधर्म्यतिथिः चण्डभोजस्तथाधकाः ॥ आवाहप्रतिबोहोचसुंदरीचवरंगना ॥ अग्निं जेयिष्यामि ॥ अग्निं जेयिष्यामि ॥
 ते नश्चोपसिनश्चजस्तोदेवव वसो ॥ चित्रकस्याभवन्पुत्राः एधुर्वि एधुरेव च ॥ अश्वग्रीवोश्चवाहुश्चसुपाश्वकंगवेषणा ॥ अश्विनेभिरश्वः
 श्वसुधर्माधर्मविजंथा ॥ सुवाहुर्देवाहुश्चविष्टाश्चवर्णास्त्रियो ॥ अरमक्याजन्मामासभरं वदेवमिदुवा महिषां जतिरभ्युदयः ॥
 यां पुरुषा दश ॥ वसुदेवो महाबाहुः पूर्वमानकदुंदुभिः ॥ जज्ञेयस्य अस्तु तस्य दुंदुभ्यः प्राणा दन्दि वि ॥ आनकां च संहा दस्तु महान भवति
 वि ॥ पपात पुष्पवर्षे च भरस्प भवने महती ॥ मनुष्यलोके कृत्स्नस्मिन् रूपेण प्रतिभो भुवि ॥ यस्यासीत्पुरुषस्य को तिश्च नृम सो यथा ॥
 भागस्ततो जज्ञे ततो देवश्रवाः पुनः ॥ अनाष्टिः कतवको वत्सवानथगं जिम ॥ इषाम् शमीको गंदुषः पंचचास्य वरांगना ॥ एधुर्कृत्तिः
 एथांचैव श्रुते देवा श्रुतश्चवा ॥ राजा धिदेवी च तथा पंचैता वीरमातरः ॥ एथां दुहितरं वैकुंतिस्तु कुरुते नन्दनं ॥ भूरपूज्या यद्व्याय कुन्तिभो
 जायतां देवो ॥ तस्मात्कुंतीति विख्याता कुन्तिभोजात्मजा एथा ॥ कुन्तस्य श्रुते देवी यो जगदुः सुषुवेत्तय ॥ श्रुतः श्रवा यो चैव स्तुतिभुवा
 लो महावत् ॥ हिरण्यवशिष्ये सो देत्यराजो भवत्युरा ॥ एधुकीर्त्यो तु संजज्ञे तनयो वृद्धशर्मणा ॥ कुरुषा धियतिवीरो दंतवक्त्रो महावले
 एथां दुहितरं वैकुंतिस्तां पादुरा वहत् ॥ भूरपूज्या यद्व्याय कुन्तिभोजश्च तां देवो ॥ तस्मात्कुंतीति विख्याता कुन्तिराजसुता भवत् ॥ यस्यां

तारस्य भाविता १२ आनकां पटहनां १६ २० वसुदेवो यो गंदुषां ताः २३ भूरस्य पुत्राः पंचदुहितरश्चोत्साहः देवभाग इत्यादिना २२ २२ २३ वैकुंतिभोजः २४ २५ एथां कुंती कुन्तिः कुन्तिभोजः २६

३१ अनमिआक्रोष्ट प्रथमपुत्रात् दृष्टिर्नंदनात्सर्वथादकात्कादकात् २८ २९ देवभागस्य वसुदेवभ्रातुः देववत्श्रवः कीर्तिर्यत्स्यतं देवश्रवसं ३० देवश्रवाः वसुदेवस्य तृतीयो भ्राता वासुधं प्रथमं य
जायत ३१ स एव केन विभिर्मितेन काल एव परिष्पत्ता निष्पादेः संवद्रित इति नैषादि जनिहृत्वाह देवश्रवा इति ३२ वत्सा कान् गंडूषश्च वसुदेवाभ्यां ३३ विष्णुत्वेन श्रीकृष्णः यत्नात् कालदेव्या नृचतुः
संख्यात् ३४ बाहूद्वयपदनिर्वक्ति असंशयमेति वाच्यं ३५ वातमिश्रान् मध्यान् दिशति अतिमृजतीति वातदेव इत्यर्थः अहं कनकस्य वसुदेवभ्रातुः आवर्गं जिमैः अवर्गजिमैः वसुदेवभ्रातुः पत्नी ३६ श्यामस्य वसु

[illegible]

देवभ्रातृः पुत्रैश्च पुत्रोऽनुजैश्च पुत्रीभूत उरामी कोभूदिनिर्गमः सुमित्रहतिपाठे पुत्रस्यैव विराजणीशोभनमित्रत्वं भोजत्वात् एकदेशराज्ञानोभोजः तद्वावापुत्रः स्यात् नैर्देवराज्ञानस्यैव भोजत्वात्
वापतत्रयोग्यतां प्रदर्शयितुं तस्य सुमित्रत्वं व्याचष्टे अजातशत्रुदित्युनेयुधिष्ठिरमहायः रासीकोराज्ञोराज्ञाऽभवदिति साध्याः ३८ ३९ ४० इति श्रीमद्भगवद्गीता ॥३४॥ पाः सुनामांतायं चतुर्थः २

अनमित्रदेवमीदुषवंशयोरापि न स्मितं रात्रिं ॥ ३ ॥

इसदो जाता इति शेषः २१ पंचत्रिंशदध्यायः ३५ कोष्टोरेवेति पद्याकृत्तः कोष्टवंशो जात एवं सत्यभाषादयो पितत्रैव जाता इति वक्तुं एव कारः क्षत्रियाणां समानान्वयेषिणां पिंडुनिष्ठत्वं प्ररोहितगोत्रेण अन्वयं
गोत्रभेदादिकाहाभवंतीति गुज्यत एवेति भावः १ २ सुतप्रसूतिं पुत्रप्रज्ञां सैम्यं आत्मजं इक्षुर्अभूत् तस्य इक्षुतः कर्मभिः पुत्रेष्वादिभिः ३ अनुष्ठितः आश्रितः ४ पार्थिवसंघः श्रवसः पुत्रैः ५ उवातो नामतः

[illegible]

स्वधर्मयुक्तं उपातां कर्मियमा नानाकारः श्रेष्ठ ६ ७ मन्त्रः धर्मवत्ता तत्र हेतुः प्रत्यभाति निरालो नंतरं स्वफलप्रदानेन सेवते अप्रेत्या विभाक् सेव न कृत्य तोत श्रुतार कृत्य सतं ले भेदपत्रयः ८ ९ तं ह कृत्य तात्पर्य किं १०
मसुतं ले भेदपत्रयः १० ११ विदेहेभ्यः विदेहान् क्रातुं तं ये पतयेराज्ञे ददाति स्वयः १२ अश्रितः ज्येष्ठः सारीजातः १३ प्रजातः त्वत्कृत्य लिपिः अवकाशः १४ अश्रितः जिगयति १५ १६

इति षड्विंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ साव्यतात्मानं मानदेवावधौ नामानौ १ २ संजयौ संजयपुत्रौ ३ ४ ५ ६ आत्मानं विंशं संजयसमाधाय सृष्टावत्मानावमनादेव लक्षणमेतत् ७ एका एका किंमेव निश्चयं अभिजगाम
 चकारः तस्य तदीयहितस्य विंशं ८ हंतेति सत्तेह मा लोचने न ह्युता धमपंती ९ इये प्रदक्षितवान् १० ११ १२ अंति के दूरावयोगवले नाने कथा आनी कथा संवरं तं नृत्त्यवत्यशमः १३ खट्वप्यधिकानि सप्तसह

०३०
 ५८
 ५८

त्मनः ॥ युज्यते परया श्रीत्या प्रजावांश्च भवत्युत ॥ ३७ ॥ ॥ इति श्री विष्णुसंहिता ॥ ॥ ३८ ॥ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ ॥ सर्वतां सत्त्वसम्पन्नो को
 शल्यासुवेकतान् ॥ भजितं भजमानं च दिव्यं देवाद्यध्वं पश्य ॥ अंधकं च महाबाहुं हृदि च यदुनंदनम् ॥ तिष्ठां विस्मर्गश्च त्वारे विस्तरेण तां चरुतां ॥ भजमानस्य
 संजयै विस्मया च महाका ॥ आस्तां भार्येत योत्तस्माज्जिरेव वस्तुतां ॥ इमिश्च क्रमसि रश्मिर्वैद्यः ॥ अरं पुरं जय ॥ ऐतवाह्यक संजय्या भजमाना द्विजं शिरो ॥ अयुता
 जितसहस्रा जिह्वा जिह्वा भदा सका ॥ उपवाहक संजय्या भजमानं द्विजं शिरो ॥ यज्वा देवावधोराजा ततोर्वैलंतयः ॥ पुत्रं सर्वं गणोपेतो मम स्यादिति निश्चिन्तां संयु
 ज्यात्मानमेवं तु परीक्षाया जलं स्पृशत् ॥ पोर पस्पृशत् तस्य चकार प्रियमापगां ॥ विंशं याभिपरीता सा जगं मेकं दिनिश्चयं कल्याणत्वाच्चरपतस्तस्य सा
 निस्तगोतमा नाध्यगच्छततो नां रीयस्यो मेवं विधः सतः ॥ जयेत्तस्मात्स्यंगत्वा भवा म्यस्य सहजतां ॥ अथ भुक्त्वा कुमारी सा विभ्रति परमं वपुः ॥ वरया मा सवपु
 तितं तामियेष सच प्रभुं तस्या मा दत्तगर्भं चो जस्वि नमुदारधी ॥ अथ सा सुप्रवेमा सि दशमे सरिता मरा ॥ पुत्रं सर्वं गणोपेतं बभ्रुं देवावधोराजा ॥ अत्र
 नृवंशे पुराणा स्तां यतीति परिश्रुतम् ॥ गणदेवः ॥ वधस्यैव कीर्तयेतां महात्मनः ॥ यथेवा ज्ञातथा दूरादपश्यामस्तथांति कातां वभ्रुः श्रेष्ठो मनुष्याणां देवैर्देवा
 वधः समः ॥ पृष्टिश्च षट्च पुरुषास्सहस्राणि च सप्तच ॥ सते मृतत्वं संप्राप्त्वा वभ्रुं देवावधोराजा दपि ॥ यज्वा दानपतिधीमान् ब्रह्मण्यसदृशो धः ॥ तस्यान्व
 वायः समस्तान् भोजयि कीर्तिता मया ॥ अंधका कारणं दुहितं चतुरो लभता त्मजान् ॥ कुरुरं भजमानं च समं केवलं वर्हिषत् ॥ कुरुरस्य संतो ह्येवैस्ते
 तनयस्तथा ॥ कपेति रोमां रथा यतेति रिस्तनयो भवतां ॥ जसे पुनर्वसस्तस्मा दभिजिह्व पुनर्वसो ॥ तस्यैव पुत्रमिधुनं वभ्रुवाभिजितः किल ॥ ओहक

रामः
 ५८
 ५८

स्वाणि पुत्राः अमृतं च पुत्रेन मनुमासाद्य वसन्ते के गता इत्यर्थः १४ यज्वा वधुरेव १५ तस्य वधूः १६ अंधका तस्य त्वः पुत्रा का रस्य स्य दृष्टा स्य दुहिता १७ १८ १९

+ कीर्तिनाश्च महातेजाः सत्त्वतानां महारथः ३

०३०
०३०

274

राम
हो

त्माना का रीतस्य धर्मणाः अहंरिपमणिमिति अतिज्ञाय वनं ययौ ॥ यत्र प्रसेनो मृगयां व्यचरत् तत्र पार्थिवः ॥ प्रसेनस्य पदं गृह्य पुरुषैराप्तकारिभिः ॥ अस्तव
 नं गिरिवरं विंधं च गिरिमुन्नमन् ॥ अन्वेय नृपरिभ्रातः सदृशं महामनां ॥ साश्वं हतं प्रसेनं च नाविंदे चैव तं मणिम ॥ अथ सिंहः प्रसेनस्य शरिरस्या विह्व
 तः ॥ अक्षिरा निहतो दृष्टः पादे अक्षस्य स चित्तः ॥ पादेरे चक्षया पासु हास क्षस्य माधवः ॥ महदक्ष विलेवाली शुभ्रा वयमदीरता ॥ धाया कुमारमादाय
 कृतं जाम्बवतो नृपः ॥ कीडा वयं त्यामणिता भोरा हीरित्यथेरिता म्या ॥ ॥ धाया च ॥ ॥ सिंहः प्रसेन मवधी सिंहो जाम्बवता हतः ॥ सकुमारकमा
 रो हीस्त वक्ष्ये मंतकः ॥ ॥ वायः कीकृतश्च शदृशः ॥ सतरंगं विलमा विसत् ॥ अविश्य चापि भगवोस्तदृक्ष विलमं जसा ॥ म्यापयित्वा विलहारियदृक्षो
 गलिना सह ॥ शार्ङ्गधन्वा विलस्यंतं जाम्बवंतं सदृशं ॥ पुपुषे वास्ते देवस्तु विले जाववता सह ॥ बाहुभ्यामिव गोविंदो दिवसानेक विंशति म्या ॥ अविंदे तु वि
 लं कृष्णे वास्ते देवपुरः सताः ॥ पुरीदारवती मेत्यहंतं कृष्णं नृपे दयतां वास्ते देवस्तु निजित्य जांम्बवंतं महावलम् ॥ लिभे जाम्बवती कन्या मृग
 राजस्य संमताम् ॥ मणिं त्यमंतं केचन जग्मा हात्म विभुद्वये ॥ अनुनियर्त राजानं निर्ययौ चत दा विलात ॥ दारकामगमन् कृष्णः स विनीतेः पुरसेनो
 एवं समणिमाहृत्य विशेषा ध्यात्मानमच्युतः ॥ ददौ स चाजिते तं वै सर्वतात्त्वत संसदि ॥ एवं मिथ्या भिक्षां स्तेन कृष्णनामि वृथातिना ॥ आत्मा विदोषि
 तः पापादि निजित्यस्य मंतकः ॥ स चाजितो ददात्वा स नृभा र्वास्ता सांशतं कृताः ॥ व्याति मंतस्त्रयस्तेषां भगकारस्तु पूर्वजां ॥ विरो वातपतिश्चैव उ
 पस्तावांस्तथैव च ॥ कुमार्यश्चापि तिरे वैर्देवस्तु व्यातानराधिपः ॥ सत्यभामा तमा स्त्रीणां व्रतिनी च दृढवता ॥ तथा प्रत्यापिनी चैव भाषी क

वसुदेवापस्योक्तमः ५

अन्यथातो उत मत्वेन रत्नातो सत्यभामा मेवेति व्याध्येयः ४१

१ कुल्यार्थे अस्यां संस्कारो कुल्यं स्यात्की कति इति नोदिनी ॥ ८१ ॥ १०१ ॥ भोजः शतयत्वा ॥ १२ ॥ शतयत्वा दशति प्रशशनात् हार्दिकं हृदीक पुत्रं शतयत्वा नाना पुत्रं शतयत्वा हाथार्थं नाना पुत्रं

पांडवानां तु दम्भानां हस्तिनापुरं कथं ॥ कुल्यार्थे चापि पांडवानां न योजयत्तसात्यकीं ॥ ततस्त्वरितमागत्य दारकां मधुसूदन ॥ पूर्वजं हलिनं श्री
 मानिदं वचनमब्रवीत् ॥ कथां प्रसन्नः सिंहेन सत्राजि चतुर्धन्यना ॥ स्पष्टं तं कः समागामी तस्य प्रहं विभो ॥ तदारो हरथं श्री धूम्रं जं हत्वा म
 वल ॥ स्पष्टं तं को नो वा हो ॥ अस्माकं संभविष्यति ॥ तेन प्रवृत्ते युद्धं तु मुलं भोजरुच्यो ॥ शतयत्वा तदा करमेव सत्सर्वतो दिशो ॥ संरक्षो
 तावुभौ दृष्ट्वा तज्जगता देवता ॥ शकौ पिशाचा द्वाद्विंशं नाकरो भुषयत ॥ अपयते ततो दुर्द्धि भोजश्च के भयादित ॥ योजनानां शतं श्री
 घ्रमभ्यय प्रत्यक्षं यतो विजाता ह दयानामशत योजनगमिनी ॥ भोजस्य वडवारा जन्म यया रुच्यमयो धयत् ॥ क्षीरां जवन हृदयाम
 धनं शतयोजने ॥ दृष्ट्वा रथस्य तां दृष्ट्वा शतयत्वा समेत्य जत् ॥ ततस्तस्या रुपां कस्तु श्रमार्त्वे दाद्य भारत ॥ स्वमुत्पेतुरथ आगा
 रुच्यो राममथाब्रवीत् ॥ निदृष्ट्वा ह ॥ हावा हो दृष्ट्वा पाहया तव ॥ पद्मां गत्वा हा दृष्ट्वा निमग्निरत्नं स्पष्टं तं कः ॥ पद्मामेव ततो गत्वा शतयत्वा
 तमभ्युता मिथिला ममि तो राजतु न घान परमास्त्रवित्रो ॥ स्पष्टं तं के च ना पश्य दृष्ट्वा भोजं मरावल म् ॥ निहतं चाब्रवीत् कृष्णं रत्नं दे हीति
 लांग ॥ ली ॥ ना स्तीति कृष्णश्चो वाचत तो रामा रुपा चितः ॥ अधिक शब्द पूर्वमत कृत्वा तु वां च जना दित म् ॥ भ्रातृत्वा न्मर्षया म्येष स्व
 स्ति ते स्तु प्रजाम्यहम् ॥ कृत्यं न मे दारक यान त्वयान च दृष्ट्वा मिभिः ॥ प्रविवेश ततो रामो मिथि मरि स दित ॥ सर्वको मे रुप हते मे धिते
 नाभिपूजि तः ॥ एतस्मिन्नेव काले तु वभ्रुर्मति मताम्बर ॥ नाना रूपान् के नू सर्वा तां जहार निर्गलान् ॥ दीप्तमयं सकवचं रक्षार्थं

नमदयितुं द्वा पाठः

हयगः अश्वयाः १४१७ दृष्ट्वा द्वाः क्षीरागतयः निश्चेष्टा वा १८११७ ॥ १२०१२१२२१२३१२४॥

दीक्षामयंकवचं दीक्षितस्य युद्धनिषेधादितरे वैरा प्रसक्तैस्तेनैव स्वशरीररक्षा पितृतेत्यर्थः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ कक्षे सज्जते तीरप्रदेशे ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ योगेन बहुधनदानादि
नादिसंबन्धेन तिङ्गेन ॥ ३५ ॥ अना

आरिचं

६२

अविवेश ह ॥ स्यमंतकुरुते राजा गो दीपुजो मलयशा ॥ अथ रत्नानि चान्यानि द्रव्याणि विविधानि च ॥ षष्ठिवर्षाणि धर्मात्मा यजेष्वेव न्ययोजय
त्वा ॥ अक्रूरयज्ञादिति ॥ स्वातास्तस्य महात्मनः ॥ बहून्तदक्षिणाः सर्वसर्वकामप्रदायिनी ॥ अपदुर्योधनो राजा सगत्वामिधिलो प्रतापगदा
शिक्षां ततो दिव्यां बलभद्रा दवा प्रवानौ ॥ प्रसाद्य च ततो रामो वृहन्धक महारथैः ॥ आनीतो हारका नेव कृत्स्नेन च महात्मना ॥ अक्रूरस्तं धक
सह्रमया यात्युरुष्वर्षभा ॥ हत्वा सत्राजितं युद्धे सहबंधुं महाबली ॥ सातिभेदमपाकृत्स्नस्तमुपहितवानथ ॥ अयथा ततथा क्रूरनय
त्याकराशतः ॥ अनादृष्या तदारायु मभवद्बहुधा कुराव ॥ ततः प्रसाद्या मात्सरकूरं कुरु रांधका ॥ पुनर्हीरवन्ती प्राप्ते तस्मिन् दानपतो
ततः ॥ प्रववर्ष सहस्रास्तः कसेजलनिषेस्तथा ॥ कन्यां च वासुदेवाय स्वसारं शीलसंमताम् ॥ अक्रूरः प्रददौ वीमान् श्रीत्यर्थं कुरुनंदनौ ॥ अथ
विज्ञाय योगेन कृत्स्नो वभूगनं मणिम ॥ सभामध्यगतं प्राह तमक्रूरं जनार्दनैः ॥ यत्तद्वत्संमणिवरं तव हस्तात तं विभो ॥ तत्पुत्रं हस्तमा नार
मयि मातार्यं कंलशौ ॥ षष्ठिवर्षं गते काले यद्रोषो भून्ममानघ ॥ स संकृष्टो सकृत्प्रापस्ततः कालात्ययो म हर्षिताः सहस्रवचनास
र्वसात्वतसंसीद ॥ प्रददौ तं मणिं वभूकृत्स्नमनाममति ॥ ततस्तमार्जवं प्राप्नोवभ्रा ॥ हस्तादरिंदम ददौ हृषमनाः कृष्णस्तं मणिं वभूवपु
नैः ॥ सकृच्छ्रुत्वा तं प्राप्ते मणिं रत्ने स्य नंतकम् ॥ अवध्यगादिनी पुत्रो दिवराजां शुमानिव ॥ ३० ॥ ॥ इति हरिवंशः ॥ ॥ ॥
३१ ॥ जनमेजय उवाच ॥ ॥ प्रादुर्भवयुगेषु विह्नारमिततजसः ॥ सतां कथयतां मे ववारा हस्तिनः कृतमृगेन जीते तरा ॥

प्रादुर्भवयुगेषु विह्नारमिततजसः ॥ सतां कथयतां मे ववारा हस्तिनः कृतमृगेन जीते तरा ॥
प्रादुर्भवयुगेषु विह्नारमिततजसः ॥ सतां कथयतां मे ववारा हस्तिनः कृतमृगेन जीते तरा ॥
प्रादुर्भवयुगेषु विह्नारमिततजसः ॥ सतां कथयतां मे ववारा हस्तिनः कृतमृगेन जीते तरा ॥

यकिराद्यत्र ३६ यत्र यतो हेतोरो श्रीभूतसंमूढस्ततश्च ॥ यत्संबंधं भूतानि नित्यं भुवि विह्वलितमाहितः ॥ सुखानां तादृशकला ॥ श्रीफलभार्गभक्ति
नात्ययप्राप्तिरिवातीतोरोषः यदर्थं जातं तद्रूपं यद्वेदं तद्रूपं वेदोऽन्वयः ॥ आकृतमवनाच्चापियवा रवातिनं संशयः ॥ भविष्यति नृपः प्रोक्तसंमितं ब्रह्म विदितं ॥
३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

तत्त्ववर्तिनः सर्वकार्यजनकत्वं विधिं अपूर्वस्वरूपा विस्मयं भुज्जानेति कर्तव्यतां कर्मनिःसंतर्पणीये देवतादिकं गुणः प्रत्येदेशकतादिः संतानं प्रयोजनविधिः हेतुं प्राप्तिकारं मनीः यैः साधनैः केवलरूपेण कर्तव्यं नैव तत्त्ववर्तिनः नैव
 देवतार्थः २ अधिपतमेव वराहस्वरूपादिकं पृष्ठाधिदेवतस्य कृत्तुः किमात्मकः ३ आत्मा स्वः ४ भूतिविशेषः ५ देवतातद्विष्टाता ईश्वरः आचारतत्त्वकर्तृत्वार्थः प्रभावः सामर्थ्यः ६ वरितं रत्नं भुज्जानेति वरितं तत्त्ववर्तिनः ७ यथा जलं
 भुतिरिति पूर्वैर्लब्धवः ८ सर्गलिवराहादिनिनावागारकृतानि ९ अस्मदागुणवतरंगे स्वयात्कृतिः समुद्रस्थानीया १० कथमिति कर्मनिबन्धनोपिकथमुत्तमात्मानादवरीत्याने जायते ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० १०१ १०२ १०३ १०४ १०५ १०६ १०७ १०८ १०९ ११० १११ ११२ ११३ ११४ ११५ ११६ ११७ ११८ ११९ १२० १२१ १२२ १२३ १२४ १२५ १२६ १२७ १२८ १२९ १३० १३१ १३२ १३३ १३४ १३५ १३६ १३७ १३८ १३९ १४० १४१ १४२ १४३ १४४ १४५ १४६ १४७ १४८ १४९ १५० १५१ १५२ १५३ १५४ १५५ १५६ १५७ १५८ १५९ १६० १६१ १६२ १६३ १६४ १६५ १६६ १६७ १६८ १६९ १७० १७१ १७२ १७३ १७४ १७५ १७६ १७७ १७८ १७९ १८० १८१ १८२ १८३ १८४ १८५ १८६ १८७ १८८ १८९ १९० १९१ १९२ १९३ १९४ १९५ १९६ १९७ १९८ १९९ २०० २०१ २०२ २०३ २०४ २०५ २०६ २०७ २०८ २०९ २१० २११ २१२ २१३ २१४ २१५ २१६ २१७ २१८ २१९ २२० २२१ २२२ २२३ २२४ २२५ २२६ २२७ २२८ २२९ २३० २३१ २३२ २३३ २३४ २३५ २३६ २३७ २३८ २३९ २४० २४१ २४२ २४३ २४४ २४५ २४६ २४७ २४८ २४९ २५० २५१ २५२ २५३ २५४ २५५ २५६ २५७ २५८ २५९ २६० २६१ २६२ २६३ २६४ २६५ २६६ २६७ २६८ २६९ २७० २७१ २७२ २७३ २७४ २७५ २७६ २७७ २७८ २७९ २८० २८१ २८२ २८३ २८४ २८५ २८६ २८७ २८८ २८९ २९० २९१ २९२ २९३ २९४ २९५ २९६ २९७ २९८ २९९ ३०० ३०१ ३०२ ३०३ ३०४ ३०५ ३०६ ३०७ ३०८ ३०९ ३१० ३११ ३१२ ३१३ ३१४ ३१५ ३१६ ३१७ ३१८ ३१९ ३२० ३२१ ३२२ ३२३ ३२४ ३२५ ३२६ ३२७ ३२८ ३२९ ३३० ३३१ ३३२ ३३३ ३३४ ३३५ ३३६ ३३७ ३३८ ३३९ ३४० ३४१ ३४२ ३४३ ३४४ ३४५ ३४६ ३४७ ३४८ ३४९ ३५० ३५१ ३५२ ३५३ ३५४ ३५५ ३५६ ३५७ ३५८ ३५९ ३६० ३६१ ३६२ ३६३ ३६४ ३६५ ३६६ ३६७ ३६८ ३६९ ३७० ३७१ ३७२ ३७३ ३७४ ३७५ ३७६ ३७७ ३७८ ३७९ ३८० ३८१ ३८२ ३८३ ३८४ ३८५ ३८६ ३८७ ३८८ ३८९ ३९० ३९१ ३९२ ३९३ ३९४ ३९५ ३९६ ३९७ ३९८ ३९९ ४०० ४०१ ४०२ ४०३ ४०४ ४०५ ४०६ ४०७ ४०८ ४०९ ४१० ४११ ४१२ ४१३ ४१४ ४१५ ४१६ ४१७ ४१८ ४१९ ४२० ४२१ ४२२ ४२३ ४२४ ४२५ ४२६ ४२७ ४२८ ४२९ ४३० ४३१ ४३२ ४३३ ४३४ ४३५ ४३६ ४३७ ४३८ ४३९ ४४० ४४१ ४४२ ४४३ ४४४ ४४५ ४४६ ४४७ ४४८ ४४९ ४५० ४५१ ४५२ ४५३ ४५४ ४५५ ४५६ ४५७ ४५८ ४५९ ४६० ४६१ ४६२ ४६३ ४६४ ४६५ ४६६ ४६७ ४६८ ४६९ ४७० ४७१ ४७२ ४७३ ४७४ ४७५ ४७६ ४७७ ४७८ ४७९ ४८० ४८१ ४८२ ४८३ ४८४ ४८५ ४८६ ४८७ ४८८ ४८९ ४९० ४९१ ४९२ ४९३ ४९४ ४९५ ४९६ ४९७ ४९८ ४९९ ५०० ५०१ ५०२ ५०३ ५०४ ५०५ ५०६ ५०७ ५०८ ५०९ ५१० ५११ ५१२ ५१३ ५१४ ५१५ ५१६ ५१७ ५१८ ५१९ ५२० ५२१ ५२२ ५२३ ५२४ ५२५ ५२६ ५२७ ५२८ ५२९ ५३० ५३१ ५३२ ५३३ ५३४ ५३५ ५३६ ५३७ ५३८ ५३९ ५४० ५४१ ५४२ ५४३ ५४४ ५४५ ५४६ ५४७ ५४८ ५४९ ५५० ५५१ ५५२ ५५३ ५५४ ५५५ ५५६ ५५७ ५५८ ५५९ ५६० ५६१ ५६२ ५६३ ५६४

रितनविधिचर्चावस्तरम् ॥ न कर्मण्यसंतातं न हेतुं न मनिषितम् ॥ किमात्मको वराहः सका मूर्तिः काचदेवता ॥ किमाचा ॥ प्रभागे वा किं
तेन पुराकृतम् ॥ यथाथं समवेतानां मिषतां च द्विजन्मनाम् ॥ महावराहचरितं कृष्णदेवायने रितम् ॥ यथानारायणवत्त्वात् वराहस्य
स्थितः ॥ दंष्ट्रया गांसमुद्रस्थान् उज्जगरारिस्तदनः ॥ विस्तरं तोव कर्माणि सर्वाणि रिपुघातिनः ॥ श्रोतुमिच्छाम्यशेषेण हरे कृष्णस्य धी
मतः ॥ कर्मणा मानुष्यं वज्रादुर्भावाश्च ये विभो ॥ प्राणस्य प्रकृतिर्जीहीतां च व्याख्यातुमर्हसि ॥ कथं च भगवान्विष्णुः सुरेशोरिनिवदन
॥ वस्तुदेवकुले यो सोदाकदेवत्वमागतः ॥ अमरैराहतं पुराणं पुराणकृद्भिर्निषेवितम् ॥ देवलोकं समुत्सृज्य मर्त्यलोकमिहागतः ॥ देव
मानुषयोर्नेता भूभुवः प्रभवो विभुः ॥ किमर्थं दिव्यमात्मानं मानुष्ये संन्यस्य जयतु ॥ यश्चक्रं वर्तयन्ते कोमानुषाणामयं विभुः ॥ भा
नुष्ये सकथं बुद्धिचक्रे चक्रभूताम्बु ॥ गोपायने यः कुरुते जगतः सार्वलौकिकम् ॥ सकथं गंगो देवो विष्णुर्गोपत्वमा
गतः ॥ महाभूतानि भूतात्मा यो दधार चकार च ॥ श्रीगर्भः सकथं गर्भे स्त्रिया भूचरया भूतः ॥ येन लोकाः क्रमेजित्वा
त्रिभिः स्त्रीस्त्रिदशैः पृथगा ॥ स्थापिता जगता मार्गस्त्रिवर्गप्रभवास्तथा ॥ योतका लेजगत्पितृकृत्वा तोयमयन्दपुः ॥
लोकमेकांशं चक्रे दृष्ट्वा दृष्टेन वर्त्मना ॥ यं पुराणं पुराणात्मा वाराहरूपमास्थितः ॥ विषाणाग्रैरावसधा मुज्जगरारिस्त
दनः ॥ यपुरापुरहृतार्थे नैलोक्यमिदमव्ययम् ॥ जित्वा ददौ वस्तुमती सुराणां सुरसत्तमः ॥ येन सैहं वपुः कृत्वा द्विवा कृ

दन्तायपुरापुरहृतायत्रेलाक्यामदमव्ययमाजित्वा ददावस्मितासुराशास्त्रस्य तन्मायमराहवपुः सत्त्वाध्वजः
अथैलोकः कानेनाभोलोकः तेषामार्गश्चिभिः प्राप्ते १८ जगत्पञ्चभूतात्ममकारणं पीत्वासेहृतो वमयेभिर्विराजति सावत्पतन्नेवमेतिव एकोऽष्टमि सलिलपत्रयोगात् तादृशी कृत्वा लोकी एकातार्वै चर्क सर्वे विना मयि ति भावः
नयातन्मात्रं अथ शेषवतीति भावः तत्र त्वाधर्मे दृष्टादृष्टे तदित्तु ज्ञानं न विदुः चित्तु चेतौ वमार्गता अथ भावः मोहं कारभा अत्यन्तवन्ति जानीते नैव सन्मया अनेन संहारः मयि मार्गश्चिभिराहृत्य संहारोतीति १९ विजाणयेत्तदं ताये
ताविपातोदतभृगयोरित्यमरः १६ असुरेति दं ६ सुराणां सुरेभ्यः ७ द्विधोनरमिह त्वेता १८

सहस्रेतनैतवाचीर्य अनिरुद्राख्यं सर्गवितार विष्णुमूलभूतं महाविष्णुनीयं २० नाभ्यानाभिदेशेन उपलक्षिता अरुणिः संवनदंडतुल्यं नालेन तस्योवाभ्यां रणोपेतो महं गृहपद्मं २१ २२ उत्तिकृष्ट २३
 निमिरं योगमाया २४ सुरारणिः देवमाता आदिनितामगर्भं वामनरूपे निभूतं पूर्णकार्म २५ सलिलेशया नृपातालस्थतेन समुद्रजलापिहितत्वात् त्रिदिवस्य देवाः स्वर्गे जीगपरान् २६ पात्रादीनि प्रतापकरणा

हरिवंश
 ॥ ६३ ॥

त्वाचतत्पुनः ॥ पूर्वदेत्ये महावीर्यो हिरण्यकशिपुर्हतिः ॥ यंपुरा ह्यनलो भूत्वाऽग्रेर्वः संवर्तको विभुः ॥ पातालस्थो र्णावरसंपद्यो तोयमहं विं ॥ सहर
 स्मशिरसं व्रजसहस्रांशुं सहस्रदम् ॥ सहस्रचरणंदेवं यमाहूवै युगयुगे ॥ नाभ्यरणांस्तस्य त्र्यं यस्य पेतामहं गृहम् ॥ एकार्णवगते लोकेन
 वेस्थावरजंगमे ॥ चेन ते नीरुतो देव्याः संग्रामे तारका मये ॥ सर्वदेवमयं कृत्वा सर्वायुधमयम् ॥ गरुडस्थेन वोत्सिक्तं कालनेमिनिपा
 तितः ॥ निर्जिताश्च महादेव्यास्तारकश्च महासह ॥ उत्तरांते समुद्रस्य क्षीरोदस्या मृतो दधेः ॥ यः शतैर्हस्वितं योगमाया यतिमिरं मरुतः ॥ सुरार
 णि गर्भमधनदिव्यं तपत्रकर्षाददिनिंपुरा यम् ॥ आचं च यो देव्युगणा वरुहं गर्भावधाने निवृतं चकार ॥ पदानियो लो क मया
 निहृत्वा चकार देत्याः सलिलं यस्यात् ॥ कृत्वा च देवोऽस्त्रिदिवस्य देवो च के सुरेऽन्निदशाधिपत्ये ॥ पात्राणि दक्षिणा दी
 हा च मसो ल्दखलानि च गार्हपत्ये न विधिना च चाहोयै एतान् कर्मणा ॥ ॥ अग्निमाहवनि यं च वेदिं चैव कुशं सुवम् ॥ द्रोणं
 एतान् कृत्वा चैव च्चावभृथं तथैव च ॥ सुधा स्त्रीणी च जश्च केतव्यं कव्यं प्रदान्मखे ॥ हव्या दांश्च सुरांश्च के कव्यादां
 श्वपितृनपि ॥ भागधेमं च विधिना यश्च के यत्त कर्मणि ॥ यूपान्समित्कुशं सोमं पवित्रान् परिधीनपौ ॥ यज्ञि
 यानि च दद्यात्तानि यज्ञांश्च स च यानलान् ॥ सदस्यान् वज्रमानांश्च मेधा दीश्च कर्तृत्तमान् ॥ विवभाजपुरास
 वीपारमेषु न कर्मणा ॥ पुगानु रूपान् यः कृत्वा लोकाननुपरि कर्मनो ॥ क्षणलवाश्च काष्ठाश्च कलास्त्रेकार

नि ३९ आवभृथं यज्ञोत्सना यहितं तु पत्रिकासतामलिसा ३९ सुधाजोति मुधाप्रमृती निविहितं दुर्धमघाघातिर्वतामि २६ ३० सचयान् ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

सामः २
 शिवः २
 ६३
 ६४

[illegible]

हरिकः

५४

आलोभमधुसदनारसाच्छाणितसंभ्रतिवोणितान्मांसमुच्यते॥ मांसाग्नेमद्वेजान्यमदसास्थिनिरुच्यते॥ अस्थिमज्जासंभवतिमज्जातश्चक्रेसं
भवः॥ शुक्रादूर्ध्वमममदसमुलेनकुमलेन॥ तत्रापञ्चथमोभागःसुप्तोष्णोराशिरुच्यते॥ गर्भोऽसंभवेऽप्येतिद्वितीयोराशिरुच्यते॥ शुक्रं सोमात्मकं विंश
दार्त्तवंपावकात्मकम्॥ भावो रसात्मको ज्ञेयो वीर्यं च राशिपावको॥ कृफवर्गं भवेत्तु कृपितवर्गं राशेणितम्॥ कफस्तु हृदयस्थानं पित्तं नाभ्यां प्रतिष्ठितम्
देहस्य मध्यहृदयस्थानं तन्मनसः स्थितम्॥ नाभिकोष्ठात्तरं यत्तत्तत्र देवो हुताशनः॥ मम प्रजापतिर्जयः कफसो मो विभाव्यते॥ पित्तमग्निस्तत्तत्तदेव
मग्निर्वीषो मां प्रकं जगत्॥ एवं अवर्तते गर्भवृद्धिर्बुधसंनिभे॥ वायुप्रवृत्तिं संचक्रे संगतः परमात्मना॥ ततो गानि विसृजति विभर्ति परिचर्तयत्॥ स
पंचधा शरीरस्थो भिद्यते वृद्धिर्ते पुनः॥ आलोपानः समानश्च उदानो व्यान एव च॥ आलोऽस्य प्रथमं स्थानं वृद्धयन् परिवर्द्धते॥ अपानः पश्चिमं
कायमुदानोर्द्वारं रीरिणः॥ व्यानो व्यापकते येन समानः संनिवर्तते॥ भूता वापिस्तत्तत्तस्य नायते द्विपगोचरा॥ पृथिवी वायुराकाश
मापो ज्योतिश्च पंचमम्॥ तस्येन्द्रियानि विष्टानि स्वस्वयोगं प्रचक्रिरे॥ पार्थिवं देहमाह स्तु जाणात्यानं च मारुतम्॥ द्दिशरणाकाश
रापो नीनिजलास्त्रावः प्रवर्तते॥ ज्योतिश्चाक्षुषितेषां पतामनः स्थितम्॥ ग्रामाश्च विषयाश्चैव यत्तु वीर्यान् प्रवर्तिता॥ इत्येवं जना
नपुरुषः सर्वान् संजुह्वीकामता तनाम्॥ कथं लोकैर्नेधने स्मिन्नरत्नं विस्तुरागतं॥ एष मे संशयः दुःखं मे विस्मयो महान्
तिर्गतिमता मापन्तो मातपितृन्॥ अतो मे स्वल्पवशात्सर्वं पापं संभवः॥ श्रातुमिच्छामि त्वं कृपया ह्यनं च यत्तु मे

अभाषिपानीयप्रालेखेनेतोऽने... यः कटुः... सहितप्रविशितं... सहउ...
 वकरोत्तियः प्रा... यः कटुः... सहितप्रविशितं... सहउ...
 यद्वेत्तयानेव... यः कटुः... सहितप्रविशितं... सहउ...
 तेसावहं... यः कटुः... सहितप्रविशितं... सहउ...
 नीमेवगंधवि... यः कटुः... सहितप्रविशितं... सहउ...

...समाप्तं ...
...हव्यं ...
...समाप्तं ...

आश्चर्यं यरमं विस्वदेवदेवैश्च कथ्यते ॥ विस्वो हव्यं निमाश्चर्यं समाचक्ष्मन् महाबुने ॥ रतदाश्चर्यं माख्यानं कथयस्व सुखं विभुम् ॥ अख्यातवत्तवीर्यं त्वं वदस्व मे न ते
जसः ॥ कर्मणाश्चर्यं भूतत्वा विस्वो सत्त्वमिदो चाताम् ॥ ६५ ॥ इति श्रीरिवले सुहृद्वंदो आश्चर्यं प्रप्राप्य ॥ ॥ ४० ॥ वंश्याय न उवाच ॥ अश्वभारो यदंता त
त्त्वयोक्तः शाङ्गश्च नाना ॥ यथाशक्ति यवस्थामिच्छयताम्वैश्वं यशः ॥ विस्वोऽश्वभावप्रवणो दिष्ट्या ते मतिरुत्थिता ॥ हंत विस्वोऽप्रवृत्तिं च षृणु दिव्यां मये विज्ञाता सह
त्वात्पंत हस्त्रासंत हस्त्रवरं च यम् ॥ सहस्त्रशिरसं देवं सहस्त्रकरमवयम् ॥ सहस्त्रजिह्वं भासंतं सहस्त्रमुकुटं प्रभुम् ॥ सहस्त्रदंतं सहस्त्रादितं सहस्त्रभुजं मवयम् ॥ तव न हवतं वै
वहव्यं होतारमेव ॥ यात्राणि च यत्राणि वेदीदीक्षां च तं कवम् ॥ सुकोमं सुर्षं गुशं तं प्रोक्षतां दक्षिणां यमम् ॥ अश्वयुं सामं गविं प्रसदस्यं सदनं सदः ॥ यूपं तामिन्तु
शंदर्वीश्च मसोत्सृज्य तानि च ॥ प्राग्दंशं यज्ञं भूमिं च होतारं च यज्ञं च यमीकृत्वा न्यतिब्रमाणानि च राणि स्यावराणि च ॥ प्रायश्चित्तानि चार्च्यं च स्थंडिलानि कुशाक्षय ॥
मंत्रयज्ञं वहं वाक्छिभागं भागवहं च यत् ॥ अग्नेर्भुजं सोमभुजं कुतार्चिषमुदायुधम् ॥ आहुर्वेदविदो विप्रा यज्ञेशाश्च तं विभुम् ॥ न त्वविस्वोऽसुरेशसा श्रीवत्सा नितवत्सा
सः ॥ प्रादुर्भावसहस्राणि श्रुतीनानि तं शयः ॥ भूयश्चैव प्रविष्टा नीत्येव माह प्रजापतिः ॥ यत्पृथ्वीमहाराज पुण्यां दिव्यां कथां शुभां ॥ यदर्थं भगवा विष्णुः सुरेशोरि युत्स
दनः ॥ देवलोकं समुत्सृज्य वसुदेवकुले भवतः ॥ तत्रेह संप्रवक्ष्यामि षृणु सर्वं मघोषतः ॥ वासुदेवस्य माहात्म्यं चरितं च महाबुने ॥ हितार्थं सुरमर्त्यानां लोकं प्रभवाय चोदयिष्ये
सर्वं भूतात्मा प्रादुर्भवति कार्यतः ॥ प्रादुर्भावांश्च वक्ष्यामि पुण्यां दिव्यां नृगुणैर्गुणानां ॥ द्वादशीमिह दाराभिः कृतिभिः समतं कृतान् ॥ शुचिः प्रयत्नगन्धू त्वानिवोध जनमेजय ॥
इदं पुण्यां यरमं पुण्यां वेदैश्च समिधनम् ॥ हतने कथयिष्यामि विस्वो दिव्यां कथां षृणु ॥ यदा यदा हि धर्मस्त्यक्तानि भवन्ति भारत ॥ धर्मसंस्थापनार्थाय तदा तं भवति प्रभुः ॥ तस्यैव

...विभुः ...
...महाबुने ...
...समाप्तं ...

६०

नो ३

श्रद्ध

रा॥ वा रा हर उ अ धि मो ना र ति ह म तः ॥ यत्र भूत्वा गेहेण हिरण्य कश्च युर्ह तः ॥ पुरा कृत सु गे राज सु रा रि र्व त द धि तः ॥ दिव्या ना मा दि यु रु व भु चार त य उ न न म ॥ दि व वा
ह त्रा ॥ ए द श व र्ष श ता नि च ॥ ज तो प वा स त्त त्रा सी स्था न मो न दृ ष्ट व तः ॥ त तः श म द मा भ्या च नु स्र च य ए चान य ॥ व त्मा प्री त म ना स्ते न त य सा न य मे न च ॥ तै वै स य भू म ग ज
स्य य मा ग त्प भू य तै वि मा ने ना क व र्ण नु हं स या ने न भा त्व ता ॥ आ दि तै र्व सु मिः सा थै र्म रु द्रै र्दे व तै र पि ॥ रु द्र वि श्व स हा यै च य स रा स सा कि न्न रैः ॥ दि शा मि दि दि शा मि सु ना
दी मिः सा ग रै स्त था ॥ न क्ष त्रै र्मु र्मु र्त्रै र्दे व च रै र्मु त हा ग्र हैः ॥ दे व र्षि मि स यो वृ द्धैः सि द्धैः स म्प र्ष मि स चा ॥ राज र्षि मिः यु ण त मै र्ग धि र्वै र स रोग मोः ॥ च रा च र गुरुः श्री मा च
तः स र्वै र्मु रै स्त था ॥ व त्मा वे द वि दां श्रे ष्ठा दै त्प व च न म बु वी त् ॥ प्री तो स्मि न व भ क्त स्य त य सा ने न सु व त ॥ व रं व र य भ दं ते य चे षं का म मा मु हि ॥ ४५ ॥ हिरण्य क शि पुरु व त् ॥
न दे वा सु र गं ध र्वा न य क्षो र ग रा क्ष सा ॥ न मा नु षा पि शा चा ध नि रु न्मु र्मा कं पं च न ॥ ऋ ष यो मा न षा यै कु द्वा तो क यि ता म ह ॥ शो षे स त्त प सा यु क्ता व र मे न वृ णो म्हा ह म् ॥ त
त्रि ण न चा त्त्रे ण गि रि णा पा द ये न च ॥ न पु ष्के ण न चा र्दे ण स्या न्म र्वा ते न मे व धः ॥ स हि रं य त्ति र्मि स च न न दा ज णि दि शो द श ॥ पा णि प्र हा रे रौ के न स मृ त्य व त्त वा ह नं ॥ यो मा ना द
यि तृ ष क्तः स मे नृ त्पु र्भ वि ष्य ति ॥ भ वे य म ह मे वार्कः सो मा वा यु र्कु ता श नः ॥ स ति तं चा त्ति र्मि स च न क्ष त्रा दि शो द श ॥ ४६ ॥ अ हं क्रो ध श्च का म श्च व रु णो वा स वो य म ॥ ध न द श्च ध ना धा क्षो
य क्ष ४ किं पु रु षा धि यः ॥ व त्मा वा च ॥ ॥ ए ते दि व्या व रा स्ता न म या द त्ता त्त वा द्भु ताः ॥ त र्वा न्का मा नि मां स्ता न प्रा ष्य सि त्वं न सं श य ॥ ए व मु क्ता नु भा वा नृ ज गा मा का श मे वा ह ॥
वै रा जं व त्त स द नं व त्त र्षि ग ण से वि तं ॥ आ त्वा दि वां व रं तं च द तं स ति त यो नि ना ॥ वि धिं वि ज्ञा य या मा तु र्दे वाः श क्तु रोग माः ॥ त तो दे वा श्च ना गा श्च गं ध र्वा मु न य ल था ॥ व र त्त दानं मु
त्वे वं यि ता म ह मु प स्थि ताः ॥ दे वा ऊ चुः ॥ व रे णा ने न भ ग व न्वा ध यि ष्य ति नो ऽ सु रः ॥ त त्सु सी द स्त भ ग व न्धो ष्य त्प वि चिं त्ता मां भि ग वा न् स र्व भू ता नां त्व यं भू रा दि ष्ठि भुः ॥ त च

३ एवमुक्तस्तु देवैः स्वयम्भूर्गवांस्तथाऽ उवाच देवराजं तं प्रहसन्पुनस्तम ॥ ४७ ॥

६६

वासुदेवानामिति शेषः ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

रु. वं. सु. ०
६६

हृद्यकव्यानामव्यक्तप्रकृतिर्भवः ॥ ततो लोकहितं वाक्यं प्रोवाच भगवान्वाक्यं सर्वदेवगणं सखा ॥ अथ त्रिदशास्तेन प्राप्तां तपसः फलम् ॥ तपसो ते सैभज
वान्ब्रह्मविष्णुः करिष्यति ॥ एतच्छ्रुत्वा सुराः सर्वे वाक्यं यं कजसंभवात् ॥ त्वानिष्ठा नानि दिव्यानि जगत्सर्वे मुदा मुताः ॥ तत्र मात्रे वरेण धितर्वाः लोकं च तत्र जा ॥ हिरण्यकशिपुर्देवो नरा
दानेन दर्पितः ॥ आश्रमे सुमहोभागा मुनीन् वै शान्तिं न वृतात् ॥ सर्वधर्मय रान् दाता न सुरा धर्मितवांस्तसः ॥ देवांस्त्रिभुवनं चापि धराजित्यमरापुरः ॥ त्रैलोक्यं वशमा नीयस्व गेव स
तिदा नवः ॥ यदा वरमदो न्नो न्यवसदानवो दिवि ॥ यज्ञिया कृतवान् देव्या देवांश्चैवाप्ययज्ञियान् ॥ आदित्याश्च ततो रूपा विष्णुश्च वसवस्तथा ॥ शराण्यं शराण्यं विष्णुमुपतपुमत्
वत्सर्गा दिवं यज्ञमयं ब्रह्मवृत्तं देवं सनातनम् ॥ भूतं भव्यं भविष्यं च प्रभुं लोकनमस्कृतम् ॥ नारायणं प्रभुं देवाः शराण्यं शराण्यं गता तीर्त्वा ॥ जायस्व नो द्ये देव शहिरण्यकशिपो भ
यात् ॥ त्वंहितः परमो देव त्वंहितः परमो गुरुः ॥ त्वंहितः परमो धाता त्वस्मादीनां सुरोत्तम ॥ उन्मुखा मुजयत्राक्षशत्रुघ्न क्षयावह ॥ क्षया यदि निपुत्रस्य शराण्यं त्वं भवस्वन ॥ वि
भुक्त्वा च ॥ नयं त्यजधर्ममराचमयं वो ददाम्यहम् ॥ तथैव त्रिदिवं देवाः प्रतिपत्स्यथ माचिरम् ॥ एष तं स गणा प्रत्यं वरदानेन दर्पितम् ॥ अथ धामसरे दानं दानं वेदं निहन्महे ॥ ग
वेशं पाय नुवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा स भगवान्ब्रह्मज्योतिर्दशेश्वरान् ॥ हिरण्यकशिपो राजांस्तान् जगाम हरिः सभाय ॥ नरस्य कृत्वा र्जुनं सिंहस्यार्द्धं ननु प्रभुः ॥ नारसिंहे नवपुत्रा यानि
संस्पृश्याणि ना ॥ जीमूतघ्नं स काशो जीमूतघ्नं नितम्बनः ॥ जीमूतघ्नो दीप्रो जा जीमूतघ्नो देववेगवान् ॥ दैत्यं तो निवत्तं दंष्ट्रं प्रशादं लविक्रमम् ॥ दंष्ट्रं दैत्यगणे रुरं हनवानेकपा
णिना ॥ नृसिंहं पृथक् धितो भूयोयं वामनो यरः ॥ यत्र वातनमाश्रित्य हयं दैत्यविनाशनम् ॥ वसेर्वसवतो यज्ञे वासिना विष्णुना पुरा ॥ विक्रमेऽग्निभिरक्षोभ्याः सोमिनास्ते महातुराः ॥
विप्रचित्रिः शिविः शंकरयः शंकुत्तयेव च ॥ अयं शिराश्च शिराहय ग्रीवश्च वीर्यवान् ॥ वेगवान् केतमानुग्रः सोमश्च ग्रो महातुरः ॥ पुंकरः पुंकरश्चैव शरवोऽश्वयत्तिरुचः ॥

७५ ७६ ७७ ७८ ७९

रामः

६६

हाराश्वामल

द्वादशेश्वराः कुम्भः संक्रादो गगनप्रियः ॥ अनुक्रादो हरिहरो वराहः सहरो हरः ॥ शरभः शतभस्त्रैव कुपनः कोपनः क्रयः ॥ वहन्कीर्त्तिर्महाजिह्वाः शंखः करीमः ॥ स्तनः ॥ दी-
 र्घजिह्वोर्कनयनो मृदुवाको मृदुप्रियः ॥ वायुर्यविद्यो नमुचिश्चरो विन्दुरो महान् ॥ चंद्रहंता कोधहंता कोधवर्द्धन एव च ॥ कातकः कातकेयश्च वक्रकोधो विराचनः ॥ चक्र-
 हतो गरिष्ठश्च प्रलंबनरका नुभो ॥ इंदुतापनवातायी केतुमान्बलदर्पितः ॥ असितो माधुतो माचवाक्यलः प्रमदो मदः ॥ कौशिकश्चालवदनः करालः कौशिकः शरः ॥ सकाश-
 चंद्रसाराङ्गः संक्रादो मृदुरस्वनः ॥ शतश्रीश्चक्रहस्ताश्च तथा धरिश्च याणयः ॥ अश्मयंत्रायुधो येनाभिर्दिधास्त्युधास्तथा ॥ मूलोत्तरवत्तहस्ताश्च परश्च धधरास्तथा ॥ पाशमु-
 क्ररहस्ताश्च तथा मुशस्त्याणयः ॥ महाशिताग्रहरणाः शूलहस्ताश्च दानवाः ॥ नानाग्रहरणाद्यो रानानावेष्महाजवाः ॥ कूर्मकुक्कुटवक्त्राश्च काकोत्कमुखास्तथा ॥ खरोष्ट्र-
 दनाश्ववराहवदनास्तथा ॥ भीमामकरवक्त्राश्च कौस्तुभवक्त्राश्च दानवाः ॥ आशुर्दुर्दुरवक्त्राश्च द्यौरावकमुखास्तथा ॥ मार्जारगजवक्त्राश्च महावक्त्रास्तथा धरो ॥ नक्रमेघाननाः ॥
 शूराः गोजाविमहिष्मनाः ॥ गोधाशत्यकवक्त्राश्च कौचवक्त्रास्तथा यरे ॥ गह्रतात्याः खड्गमुखा मयूरवदनास्तथा ॥ गजेंद्रचर्मवसनास्तथा कृष्णाजिनान्वराः ॥ चीरतंतुतगात्रा-
 तथा वक्त्रतवाससः ॥ उत्तीषिणो मुकुटिनस्तथा कुंडलिनोऽसुराः ॥ किरीटिनो संवशिखाः कम्बुग्रीवास्तुवर्चसः ॥ नानावेषधरुदैव्या नानामान्यानुलेयनाः ॥ स्वानासुधानिसंगृह्य प्रदीप्ता नीव-
 जेजसाः ॥ क्रममाणं हृषीकेशमुपावर्त्तन्त सर्वतः ॥ अमथा सर्वा दैतेयान्पादहस्तनलैः प्रभुः ॥ रूपं कृत्वा महाभीमं गहारां मुसमेदिनीम् ॥ तस्य विक्रमतो भूमिं चंडादित्यौ सतनन्तरे ॥ नभः प्र-
 क्रममाणस्य नाभ्यां किल तमस्थितौ ॥ यस्मात्क्रममाणस्य जानुदेशे व्यवस्थितौ ॥ विहोरतुलवीर्यस्य वदन्तौ बद्धिजातयः ॥ हत्वा समेदिनीं सर्वहत्वा चातुरपुंगवान् ॥ ददौ शक्राय त्रिदि-
 वं विष्णुर्वलवताम्बरः ॥ एष ते वामनो नाम प्रार्द्धर्भावो महात्मनः ॥ वेदविद्धिर्द्विजैरेतत्कथ्यते वैश्वं यशः ॥ धृयो भूतात्मनो विहोः प्रार्द्धर्भावो महात्मनः ॥ दत्तात्रेय इति ख्यातः ॥

अभ्युत्पत्तिकाः अद्भुतस्त्वपि प्रत्यक्षश्रुतिमूलः यं वै स्वर्गं स्वर्भानुस्तमसा विधत्ता सुरः अत्र यस्तमः विदिन्न ह्यन्य अशुभं निति सूर्य आत्मानं स्वर्भानुमायातमसा विपर्ययाणं अविधत्ता जीवत्वमपन-
यत् अत्र यः अत्रैः अपत्यानि दत्तात्रेयवज्रवीर्यार्थम् परयाप्तमया शान्त्या तेन ज्ञानमार्गप्रवर्तको यमवतार इति ज्ञेयम् ॥ १०२

मया परयायुतः ॥ तेन नष्टं सुदेहे मुक्रिया सुचमत्वे सुच ॥ चतुर्वर्णं तु संकीर्णं धर्मैश्चिपितं तांगते ॥ अभिवर्द्धति चाधर्मं तत्तेन नष्टं नृते स्थिते ॥ प्रजापुत्री र्यमाणा ॥ तद्धर्मं चाकु-
लतांगते ॥ तदयज्ञक्रियावेदाः प्रत्यानीता हि तेन वै ॥ चतुर्वर्णं स संकीर्णं कृतं तेन महात्मना ॥ तेन हे रुयराज त्यकार्त्तवीर्यस्य धीमता ॥ वरदेन वरोदतो दत्तात्रेयेण धीमता ॥ ए-
मद्वाङ्मयं यत्र ते मम कृते नृप ॥ शतानि दशवाङ्मनां भविष्यंति न संशयः ॥ पालयिष्यसि कृत्स्नां च वतुधां वसुधेश्वर ॥ दुर्निरीक्ष्यो रिवृद्धानां धर्मज्ञश्च भविष्यति ॥ एवं ते वै स-
वः श्रीमान्प्रादुर्भाजो नृपः शुभः ॥ कथितो वै महाराज यथाश्रुतमरिन्दम ॥ भूयश्च जामदग्न्यो यं प्रादुर्भावो महात्मनः ॥ यत्र वाङ्मस हस्त्रेण विस्मिन् दुर्जयं रणे ॥ रामोर्जुनमनीकस्य ज-
यान नृपतिं प्रभुम् ॥ रघुस्यं पार्थिवं रामः पातयित्वा नृनं भुवि ॥ धर्षयित्वा यथाकामं क्रोशमानं च मेघवत् ॥ कृत्स्नं वाङ्मस हस्त्रं च विद्धे दभृगुनंदनः ॥ यस्मिन् धेनदीप्तं न जातिभिः स-
ह तस्य वै ॥ कीर्णं क्षत्रियकोटीभिर्महामंदरभूषणम् ॥ त्रिःसप्तकृत्वः पृथिवीजेन निःक्षत्रिया कृता ॥ कृत्वा निःक्षत्रियां चैव भार्गवः सुमहावैलं ॥ सर्वघातविनाशाय वाजिमेघेन चैव
वान् ॥ तस्मिन् यज्ञे महादाने दक्षिणां भृगुनंदनः ॥ मारीचाय ददौ ग्रीतः कश्यपाय वसुंधरां ॥ वारणां सुरगान् श्रीद्यानूरघंचरधिनां वरः ॥ हिरण्यमस्य यं धेनुर्गजांश्चैव महात्मनाः
॥ ददौ तस्मिन् महायज्ञे वाजिमेघे महायज्ञाः ॥ अथापि च हितार्थाय लोकांतां भृगुनंदनः ॥ चरमाणस्तपोदीप्तं जामदग्न्यः पुनः पुनः ॥ तिष्ठते देववर्द्धी मानसं हे देयवंतो जने ॥ एष
विल्लोः सुरेश्वर श्रीवत्सां कस्य धीमता ॥ जामदग्न्य इति ख्यातः प्रादुर्भावो महात्मनः ॥ चतुर्विंशो नृगे चापि विश्वामित्रयुरःतरः ॥ जज्ञे दशरथस्याथ पुत्रः यमदत्ते स एव ॥ कृत्वा मानसं
हावाङ्मसं पुनर्वाचमुरीश्वर ॥ लोके राम इति ख्यातस्तेजसा भास्वरौघमः ॥ प्रसादनाथं लोकस्य रक्षतां निग्रहाय च ॥ धर्मस्य च विवृध्यर्थं जज्ञे तत्र दत्ताय वान् ॥ तमस्य दुर्मनुष्यः
दंसर्वभूतपतेस्तनुम् ॥ यत्ने दत्तातिचात्राणि विश्वामित्रेण धीमता ॥ वधायं देवशत्रूणां दुर्धराणि तुरैरपि ॥ यज्ञविष्णुकरौ येन मुनीनां भविष्यन्मनाम् ॥ मारीचं च वसुधेश्वरं तेन

रामः
३५

जनस्य निरुद्धकारणमने २६ ॥ त्रैलोक्यं रावणं आक्रन्दकरं २७ ॥ सचिवैः सुग्रीवविभीषणदिभिः ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

वसिनाम्नरौ॥ निहतौ च निराशौ च कृतौ तनमहात्मना॥ वर्त्तमाने मखे येन जनकस्य महात्मनः॥ भयं प्रादेश्वरं चायं कीडतालीतपुत्रा॥ द्युतमाः तव धर्मतया द
शवने वसन्त॥ तक्ष्माणानुगतो यश्च सर्वभूतहितः प्रभुः॥ चतुर्दशवने तस्मान्नपो वर्ष्माणिराद्यवः॥ रुधिराण्यस्य पार्श्वस्थीति प्राप्यतां भुवि॥ पूर्वोचिता तस्य तस्मात्
त्रारमनुगच्छति॥ जनस्यानेव सकार्यं त्रिदशानां चकार ह॥ नामा हर उरुक्कुरः यौ सस्यः कुलपांतनः॥ सीतायाः पदमन्विच्छन् तस्मिन्नुचरो वेनुः॥ विराधं च कवधं
च राक्षसौ योरदिक्रमौ॥ जघान पुरुषव्याघ्रो गंधर्वांश्चाय विक्षमौ॥ दुर्माशना कंशु तडित्युकाशैः प्रदीप्तः जाम्बूनदचित्रपुंखैः॥ महोदवज्जाशनिनृत्यसारैः शरी
रारिरेण विजितो वलात्॥ सुग्रीवस्य कृते येन वानरैर्दो महावतः॥ वाली विनिरुतो सुदुःसुग्रीवश्चाभिषेचितः॥ देवा सुरगणानां वैयस्यराक्षसपक्षिणाम्॥ य
था यथा राक्षसेन्द्रावण्युद्धुर्मदम्॥ गुप्तराक्षसकोटिभिर्नीलोजनचरोपमम्॥ त्रैलोक्यदा वणं कुराचरं महावतम्॥ दुर्जयं दुर्द्धरं दं प्रशाद्वत्समविक्रमम्॥
दुर्निर्वाहं सुरगणैर्वरदानेन दर्शितम्॥ जघान सचिवैः सार्द्धं सैन्यं राक्षसां युधि॥ महायना व्रतं काशं महाकायं महावतम्॥ तमागस्कारिणं कुरा यौ सस्य युधि दुर्जयः
म्॥ स भ्रातृपुत्र सचिवं सैन्यं कुरा निश्चयम्॥ रावणं निजघाना जौरामोक्षं तपतिः पुत्रा॥ मथोष्पतनयो हृष्टोत्तवणो नाम राक्षसः॥ हतो मधुवने भीमो वरदृष्टो महासुरः॥
जज्ञविष्मकरो येन पुतीनां भावितात्मनाम्॥ समरे युद्धशौरो न तथा न्येयि च राक्षसाः॥ रतानि कृत्स्नानां ताने रामो धर्मभृताम्बरः॥ दशाश्वमेवाञ्जलिं ध्यानाजहार निरग
तान्॥ नाश्रूयंतां शुभावाचो नु कुलं माहृतो ववौ॥ न वित्रहरां वासीदामेराज्यं त्रशासति॥ पर्यदेव नृविधवाना नर्याश्चामवत्सचित्॥ सर्वमासीज्जगद्यतं रामेराज्यं प्रशा
सति॥ न चाग्निनामयंचापि जतानि लविधातजम्॥ न च स्मृद्धावासानां प्रेतकार्याणि कुर्वते॥ ब्रह्म पर्यचरं क्षत्रं विशत्तत्र ननु वताः॥ श्रुदाश्चैव हि वर्यास्त्री शुश्रूषंस्तन
जमृगं गरुडं गणतस्तुतिकर्मण इति यास्काः इति गणतैरुत्थनप्रत्यये आह भुता मिति तत्र तत्र ज्वरुध्यान् कर्म इति तत्रैव ज्वरुध्यान् नो ममिति शब्दाः जातु ध्यान् मुत्पान पुष्टान्

वस्यः ४० ४१ ४२ ४३ ४४

६८

सहस्रनामिका एकादशोतिशेयः ४६ समवायः समाजः १४ ५२ समलवतः महतावलेन सैन्योपलसितेन कृतनेन सहितः समलवतः ५३ ५४ नगने अवतारे एतश्चात्रानुक्ता भ्यामपिनत्सकृमभ्यां

सुवः ३०
६८

हं हुताः ॥ नार्यो नात्यचरभर्तृभार्यो नात्यचरत्यतिः ॥ सर्वमासीज्जगद्वातं निर्दत्तुरभवन्मही ॥ रामश्चोभवद्भर्ता रामः पातयिताभवत् ॥ आगुर्वर्षसहस्राणि तया पुत्रसह
स्रिणाः ॥ अरोगाः प्राणिनश्चासन् रामे राज्यं प्रशासति ॥ देवतानामृषीणां च मनुष्याणां च सर्वशः ॥ पृथिव्यां सहवासे भूदाने राज्यं प्रशासति ॥ गाधामयत्रगायति ये पुरा
राविदो जनाः ॥ रामे निवृत्तमलार्थमहात्म्यं तस्य धीमतः ॥ श्यामो युवा सोहिताक्षो दीप्तास्यो मितभाषिता ॥ आजानुवाकुः सुमुखः सिंहकंथो महाभुजः ॥ दशवर्षसह
स्राणि दशवर्षशतानि च ॥ अयोध्याधियतिर्भूत्वा रामो राज्यं मकारयत् ॥ रामोऽश्वावर्षिको विश्वामित्रसहायवान् ॥ त्वारचतुरोवर्षाः जनकस्य निवेशनं ॥ युगवर्षम
योध्याया मुवा सभरता यजः ॥ वने च तुर्दशतमाः सत्सम्राट् सहायवान् ॥ त्रीणि वर्षसहस्राणि सीतया सह राचयत् ॥ स राज्यं करोत्तत्र नगरेषु रेव च ॥ वाल्मीके रात्रिमे
सीता दशवर्षाणि यंच वा ॥ तावत्स्थितः तत्रात्रोत्तवरात्यवधे स या ॥ तमवेदी दृष्टो दुःखी पृथिव्यां जनमेजय ॥ सप्तवर्षसहस्राणि यं काशचनयधिकं ॥ पृथिवीजानि रभवन्ती
तयारहेतो वशीः ॥ ततः पूर्णेन वशमेन वन्मनसं राधिया ॥ वाशिष्ठीं संहितां सुएतन् उवाच मुनिभिः सह ॥ अक्ता मय जुषां योषोऽन्या योषश्च महात्मनः ॥ अविच्छिन्नो भवद्वा
पुं दीयतां भुञ्जतामिति ॥ तत्त्ववान् गुणसंयतो दीयमानः स्वतेजसा ॥ अमिचं च सूर्यं च रामो दाशरथिर्वभौ ॥ ईजे क्रतुशतेः पुरेयेः समाप्तवरदक्षिणैः ॥ हित्वा यो ध्यादिव
यो तो सद्यः समलवतः ॥ एवमेव महाबाहु रिश्वाकु उवाच नन्दनः ॥ रावणं तगणं हत्वा दिवमाचक्रमे प्रभुः ॥ ५४ ॥ वैश्यायन उवाच ॥ ॥ अयं रः केशव त्वायं प्रादुर्भावात्
हाम्नः ॥ विख्यातो माधुरे कस्ये सर्वलोकहिताय वै ॥ यत्र शास्त्रं च मैत्रं च द्विविदं कंसमेव च ॥ अरिष्टमृषं केशिं पूतनां दैत्यदारिकां ॥ नागं कुवलयपीडकां च ॥ एतं
या ॥ दैत्यान् नानुषदे हत्वा नृदया मास त्रीर्यवान् ॥ दिन्नं बाहुतुल्यं वैवाणस्याहु तं कर्मणा ॥ नरकश्च हतः संख्येयवनश्च महावतः ॥ हतानि च महीपानां सदा ॥

होयन्तः तथा वेदमार्गं न दृष्ट्वा मोक्षं जेतुं इति वसो प्रोक्तवान् ॥ ६० ॥

सुतः
६८

सा॥ दुराचारान्निहताः पार्थिवो येन हितसे॥ तत्र ते ह्यपरे विल्लरुष्टा विंशे तेषां भवतां॥ वेदव्यासस्ततो जज्ञे जातु कर्णपुरःसरः॥ एको वेदश्चतुर्धा तु कृतस्तस्मै नमस्तत्तत्ताजानेः॥
तो भारतो वंशः स न वन्यास्तु तेन च॥ एते लोकहिता र्था यथा दुर्भावा महात्मनः॥ अतीताः कथिता राजकथ्यं ते चाप्यनुगताः॥ कल्की विल्लु यशानाम तमस्तथा नको द्विजः॥ तव तो
हिता र्था यद्वयस्योत्पत्ते प्रभुः॥ दशमे भावसं पन्नो याज्ञकत्वात्पुनः सरः॥ स यथित्वा च ताम सर्वा भावनार्थे न चोदितैः॥ गंगा यमुनयोर्मध्ये तिष्ठां प्राप्स्यंति तानुगः॥ नतः काले य
ज्ञाति तु ता मात्य सह ते नैवैः॥ न येषु य प्र नष्टे सुत दार्ध प्रग्रहां प्रजाः॥ रक्षणा विनिर्दत्ते च हस्तान्वा न्वा मा हवे॥ परत्पर हृतत्वाश्च निराक्रंदाः सुदुःखिताः॥ एवं कसमनु प्राप्ताः कलि
संक्रांशकेतदा प्रजाः स यं न्यात्यंति सार्द्धं कलियुगे न हि॥ क्षीणो कलियुगे तस्मिंस्ततस्तत्पुंगु नुनः॥ अयत्स्यंते यथा न्यायं त्वभावादेव नान्यथा॥ एते चान्ये च बहु बो दिव्याः ददुः
ऐर्भुताः॥ प्रादुर्भावापुराणेषु गीयंते ब्रह्मवादिभिः॥ यत्र देवौ प्रियुह्यन्ति प्रादुर्भावानुकीर्त्तने॥ पुराणवर्त्तने यत्र वेदस्मृतिसमाहितं॥ एतदुद्देशमात्रेण प्रादुर्भावानुकीर्त्तनम्॥ कीर्त्तनं
कीर्त्तनीयस्य सर्वलोकगुरोः प्रभोः॥ श्रीयंते पितरस्तत्त्व प्रादुर्भावानुकीर्त्तनात्॥ विल्लोर तुलसी र्यस्य वदं न्येवं द्विजा नयः॥ एतास्तु योगेश्वरयोगमायाः प्रकृतानरो नुच्यंति सर्वपादे
॥ अष्टिंशं तद्विंशं विंशं शोभो गान्वा मोतिशी दुंभगवत्पुता दाम्॥ ७३॥ १८८॥ ॥ इति श्री हरिवंशे प्रादुर्भावसंग्रहः॥ ४१॥ वंशं वायनं विल्लु त्वं ब्रह्म मेर्विल्लो हरि त्वं च
कृते युगे॥ वैकुण्ठं च देवे युक्त्व त्वं मानुषे स्मृतः॥ ईश्वर त्वं हितं त्येदं गहनां कर्मणां गतिम्॥ एष नारायणो भूत्वा हरिरासीत्कृते युगे॥ ब्रह्मा शक्रश्च सोमश्च धर्मः॥ नुको वृक्ष
तिः॥ सुदिने रयि सुव्रत मेत्यया दवनंदनः॥ एष विल्लुरिति ख्यात इडां देव रजो भवतां॥ असादजं यस्य विमोरदिन्याः पुत्रजन्मतत्॥ वधा र्धं सुरशत्रूणां देवदानवरस्य ताम्नां॥ अ
धानात्मा सुराहो ष ब्रह्माणमलजस्य भुः॥ सोऽलजस्य वंशु रूषः पुरा कल्पे प्रजापती नृ॥ तेन त्वानात्मनूत्तमवत्प्रवंशाननुक्रमान्॥ तेभ्यो भवन्महात्मभ्यो बहुधा ब्रह्मशास्त्रं नृ॥ एत

वाग्व्याधित्तानभूः मासवातेतवनाया एतन्मयेवसाकाया न्युद्राया ज्वाला सखा मासवमायेव कुण्ठतः यतस्तन्नु निश्चितं अद्यवर्मानिकावेपुराणा पुत्रान्नानविदितं तमसे सर्वस्वान्तरात्मात्वाकातत्रयवितवशान्तिस्तीति तस्मा
न्याधिनिवादेवतन्मयागंभनक्षीतधामनुवतीति तत्रार्थः अत्रिधर्मकृतभूतं संधि विमर्शितं भव्यं ७३ प्रादुर्भावमग्रहानामेकवचनं अथवा ७४ अत्रियस्य वचनं स्यादिति तस्मात्पुराणमुद्रयावति अतस्मात्पावध
ना निरुद्धा प्रहृतं निरुद्धं कथितं विमर्शितं संप्रमतीता भाव्यां वधुशरजत्रयथातथमः अव्यक्तो व्यक्तं त्रिंशो यस्वभगवान्मुभूः नारायणो धनंतात्मा भूतात्मा व्ययस्वव ३
प्रयथाशक्त्यादिकं नास्ति नानुषंगस्तन्मात्रं संप्रतिपत्तिः कथं तत्तथा ७५ अत्रिनाशयति ७६ खड्गः ७७ तन्मात्रं निमित्तं विगतं कृदन्तर्गतं निमित्तं अस्मत्पुत्रकल्पवत्यस्मात्सर्वं स्वयं ७८ ये कृपा देवेषु सात्त्विकं गुणान्न
विद्या नवद्वयमागंभृत् ७९ अथ तत्पि अत्रिंशो धर्मितं यत्र मत्स्याद्यवतान्नमहणं नमाया मुनिस्तद्व्यक्तं नात्यागंभृत् ८० अत्र प्रविश्य जीवमावमुभूय पुनर्जीव वृत्ता जीवन्ममसौ हरिसंताभूतः कृत्युगो रत्नसद्यो मुच्यते इति भावः तस्यैव तत्संश्रयाद्यं ८१
तत्रादिनि ८२ ८३ अथ तत्पि अत्रिंशो धर्मितं यत्र मत्स्याद्यवतान्नमहणं नमाया मुनिस्तद्व्यक्तं नात्यागंभृत् ८४ अत्र प्रविश्य जीवमावमुभूय पुनर्जीव वृत्ता जीवन्ममसौ हरिसंताभूतः कृत्युगो रत्नसद्यो मुच्यते इति भावः तस्यैव तत्संश्रयाद्यं ८५

आर्यचन्द्र

५५५

नसा
पाव

नवाः सर्वत्रैतोक्यं प्रतिगृह्यताम् ॥ तेन स्य सत्यं संधयं वेद्यं वाच्यं न तोषिताः ॥ देवाः प्रीतिपरां जगत् प्राप्या नित्यं विवोहितम् ॥ ततः सति यते विनेषु अवलोक्य
भावाताः असन्नाद्यदिशो दश ॥ ज्योतीषि च प्रभावं तिचक्षुः प्रदक्षिणम् ॥ दीप्तिमंतं च तेजो संचक्रुः कं प्रदक्षिणम् ॥ न विग्रहं ग्रहाश्चक्रुः प्रसेदुश्च यिसिंधुः ॥ न रजक
वभुर्मर्गानाकयुष्ठादयत्त्रयः ॥ यथार्थं मृदुः सरितो नातिबहुभूर्णवाः ॥ आसन् शुभानीन्द्रियाणि नराणां मंत्रात्मसु ॥ महर्षयो वीतंशाकावेदानुच्चैरधीपनाय शेषु व
हविः स्वादुशिवमश्नाति यावकं ॥ अद्वैतधर्मात्संवृता लोका मुदिनमानसाः ॥ विहोर्दत्तं प्रतिज्ञास्य श्रुत्वा रिनिधने गिरम् ॥ ३८ ॥ ५५ ॥ इति श्रीहरिवंशे विष्णुप्रतिज्ञा ॥
॥ ४२ ॥ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ ततो भयं विष्णुमयं च त्वादौ ते यदा नवाः ॥ उद्योगं यरमंचक्रुर्गुह्यं ययुषि दुर्जयोः ॥ मयस्तकां दनमयं त्रिनलान्तरमयं
यम् ॥ चारुचंडार्कवसुषंतुकल्पितमहायुधं ॥ किंकिणीजालनिर्द्योषं द्वीपि चर्मय रिक्तात्मम् ॥ खचितं हेमजातैश्चरत्नजातैर्विभूषितं ॥ इहा दृग्गणकीर्णं यक्षिप्रिष्टवि
राजितम् ॥ दिव्यास्त्रक्षणीरधरं ययोधरनिनादिनम् ॥ ध्वंसध्वजधरं धुर्यं ह्यपस्थानमगोपमम् ॥ गदायरिद्यं संपूर्णं मूर्तिमंतं प्रिवारिवम् ॥ हेमकेयूरवत्सयं स्वर्णमंडल
वरम् ॥ सयताकंधजोदयं तादित्यमिव मंदरम् ॥ गजेंद्रां मोदयितुं संवकेसरवर्चसम् ॥ युक्तं मृक्षसहस्रेण सहस्रांबुदनादितं ॥ दीप्तिमाकाशगंदिवं रथं यर रथा रुजम्
॥ अध्यातिष्ठदुष्कांक्षो मेरुं दीप्तिमिवं शुभान् ॥ तारुकोशविस्तारमायसंचायसध्वजम् ॥ शैलोत्करसमाकीर्णं नीलांजनचयोपमम् ॥ कालनोहाष्टचरणं तोहेषां
गकुवरम् ॥ तिमिरोज्जारनिकरं गर्जतमिव तोयदम् ॥ तोहजालेन महता सगवाक्षेण दक्षितम् ॥ आयसैः यरिद्यैः शूलैः क्षोणीयैस्तथैः युभिः ॥ आसैः याशैश्च विनते रव
शेषैश्च मुअरैः ॥ शोभितं त्रासनीयैश्च तोमरैश्च परैश्च ॥ उद्यंतं द्विषतां हेतोर्द्वितीयमिव मंदरम् ॥ युक्तं खरसहस्रेण तोष्यारोहद्वयोत्तमम् ॥ विरोचनत्कसंक्रुद्धागदाया

इति मगगणैः कृत्रिमसत्त्वसमूहैराकीर्णं व्याप्तं ४ ये रथेषु वराहं पुण्ड्रं श्रेष्ठं त्रयं तीर्थो भवतीति अंगे पदं पर्वतितुल्यं पदं प्रमथानि केसरवलयसदृशं ५ धेवं चक्षुषा इकायस्य ६ तं वके सरवर्त्तनं महत्कलत्वं सिंहवत् ७ शीघ्रपाति
त्वेनातितेजस्विनी ९ ५ ओत्तोत्तरः पर्वतानां राशिः ६ कागलोत्तरवराहं कृत्वा यस्या अष्टो वराणां श्रकाणि यत्पतंति तिरोगाराः कृत्वा इंगुलिस्तद्वकिरणायस्य १० ११ १२ १३ १४

द्वि तं वेदितं

१० सावतेहः जटाकावः अवलो हस्तः मग्रे धरत्यर्थः १८ १९ यानेरर्थं कृतः बृहत्वनयात्प्रापितः १८ १९ आयत्तः कृतः प्रमः २० किशोर इव ३१ अशावक इव ३१ नो हस्ते गुरु कं कणाग्रसा कविदित्यर्थः २२ २३ २४

रु:र्व: ३०
७०

गिरदृश्यत॥ अमुखे तस्य सैन्यस्य दीप्तं गृहवाचत॥ सुकं हयसहस्रेण हयग्रीवस्तदा नवः॥ स्यंदनं वाहयामास सघत्तानीकमर्द्धन॥ व्याघ्रं तं वाकुताहं च धनुर्विस्फाय
रन्महत्॥ वाराहः अमुखे तस्योत्तमवरो हृद्वाचत॥ क्षरस्तु विस्तरं दर्शयन्नेत्राभ्यां रोषजं जलम्॥ तुरदं तोष्ठवदनः संश्रामं तोष्ठाकां सत॥ अरिष्टो ह्यदशहयं गतमा
स्यायदानवः॥ अहिर्नोदानवश्च हैः परिचक्राम वीर्यवान्॥ विप्रचित्तिकृतः श्वेतः श्वेतकुराडलभूषणः॥ श्वेतशैलप्रतीकाशो सुहृद्वायामिमुखे स्थितः॥ अरिष्टो वसिष्ठ
नक्तवरिष्टो दिशिता सुधः॥ सुहृद्वायामिमुखे तस्योत्तमवरो हृद्वाचत॥ किशोरस्तु तिसहस्रं किशोर इवोदितः॥ अर्धदं दस्य सैन्यस्य मध्ये रवि रिवोदितः॥ लंबस्त
तं वमेद्याभः प्रसंवां वरभूषणः॥ दस्य बृहगते भातिसती हार इवांशुमानो॥ स्वर्भानुर्वक्रयो धीचदशनौ दृक्षणा सुधः॥ अग्नेतिष्ठति दैत्यानां अमुखे सुमहायुतः॥ अ
न्ये हयगता भांति नागतं धेषु चापरे॥ सिंहव्याघ्रगताश्चान्ये वराहक्षेषु चापरे॥ केचित्स्वरोक्षुयातारः केचित्त्रोयदवाहनाः॥ नानाधक्षिगताश्चान्ये केचित्स्ववनवाहनाः॥
यत्तिनस्तपरे दैत्याभीषणविह्वलानताः॥ एकदा दद्यादाश्च नदंतो युद्धकांक्षिणाः॥ अश्वे उमाना वरुवः स्फोटयंश्च ते भुजान्॥ दृप्तशार्दूलनिर्घोषाने दुर्दानवसुंगवाः
॥ जेगदापरिदो ह्येधं नुर्वायामशालिनः॥ वाकुभिः परिद्याकारैस्तर्जयंति स्म देवताः॥ प्रासैः पाशैश्च खड्गैश्च तोमरां कुशयट्टिशैः॥ चिकीर्षु लेशान् श्रीभिः शितधारे ध्वः
सुर्गैः॥ गंडशैले श्वशैले च परिदोश्चोत्तमा सुधैः॥ चक्रैश्च दैत्य अवराश्च कुरानं दितं वतम्॥ कांक्षंते विजयं युद्धे दानवा सुद्धुर्मदाः॥ एवं दानव सैन्यं तत्सर्वं युद्धमदोक्त
टम्॥ दिवताभिमुखं तस्योत्तमानीकमर्द्धनम्॥ ॥ तदङ्गुतं दैत्यसहस्रगाढं वायुमि तोयां बुद्धौ लक्ष्म्यम्॥ वलरणायां युद्धया भुद्धौ सुसुप्तो मत्तमिवावभा
सो॥ ३३॥ ॥ इति श्रीहरिवंशो देवापुरसुद्धे दैत्यसंहारम्॥ ॥ ३३॥ वैशंभयन उवाच॥ अतस्ते दैत्य सैन्यस्य विस्तरस्तान विग्रहे॥ तुराणां सर्व सैन्यान् वदस्व वदित

षवनवाहना वायुगता यः २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ गाढं संक्रुतीरमोक्ष संश्रामधारतस्या म सुद्धुर्मदा इति तस्मै अवकीर्तिप्रवृत्ति ३१ इति निबन्धः ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

रातः

天

शिवपद्मोत्तिष्ठति नित्यं निधिविशोषो ७१। १८। १९ वतुष्टुदिशुप्रदेशोक्त २० त्रिदिवद्वारसुकेतारवर्गप्रदेशो अत्तातरकवत्प्रमनागोनेत्यर्थः तिपतादीमधुतास्थेनवशारेत्यन्वयः २१। २२। २३

आहन्वदिवि.पाठः१

ॐ गिरावहस्पतिरब्रवीदित्युभावआर्षः ५२ ॥ इति श्रीहरिवंदाप्रकाशोभावदीवेशनुभवादिनादध्यायः ॥ १२० ॥ ४४ ॥ ॥ तस्मिन् अन्योन्यं निमित्ताः २१३ ॥ ४५ ॥ ॥ १७ ॥
स्पान्दिताः रुधिरस्त्राविणः कृताः पादाजालेतिथिताः सत्तद्वादेस्पान्दिता इति योजना १० ।

५४

115

७३

सिद्धे दुःखं वा स्येदृशं नैव मा भवेत्तु ॥ १० ॥
ननु तदा हि तपसा नेन मम मोक्षो ह सुप्रतां ॥

पानः
७३

[illegible]

श्रीधरचित्तिनिष्ठानिष्टातिनिष्पन्नः प्रेषणकृतान्नित्यो^५ निष्पद्योऽनिति० तन्मिश्रं पवनोवायुताः अविष्य० ३६४०॥ ग्रहशिखेनमेतत्तादृतेस्यउद्भवसनेनमेतत्स्थवत्प्रसादिसामर्थ्यः

७७

रु. वि. वं.

७७

शस्त्राः विशसनकर्तारः निस्त्रिंशः खड्गायेष्टैः बाहुभिः ४४ ४५ ४६ स्पंदितः ४७ ४८ क्रियायुद्धादित्वाः ४९ आम्पी इतरेषां यमेन संपादनीया अवेतनामिति यावत् ५० तेनैतत्कर्मदि

गिरीनां वैकुण्ठिः शस्त्रनिस्त्रिंशैः द्वित्रिंशोऽपि न दोषश्चलितुं देवाः कालनेमिहतायुधौ मुष्टिभिर्नृजाः केचिः केचिच्च
विदलीकृताः ॥ अलगंधर्वयतयः पेतुं स ह्यस्य ॥ ५१ ॥ तेन विनासिता देवासमरे कालनेमिना ॥ न शोभन्ति नृजा विदलीकृत
विवेकसंतेन शक्रः सहस्राक्षः स्पंदितः शस्त्रैः नृजाः ॥ ५२ ॥ एवमगतः संख्ये चलितुं न शशाक हा ॥ नेर्जला ॥ ५३ ॥ तत्रैव
सप्रभः ॥ निर्यापारकृतस्तेन विपाशो वरुणः ॥ ५४ ॥ रणवेद्यवणसेनपरिधैः कालरूपिभिः ॥ विलयं त्रिकुण्डलेशोक्तजितो धनद
याम् ॥ यमसर्वहस्तेन मृत्युप्रहरणो रणो ॥ सोम्यामवस्थां समरे नीतः ॥ खादिशमाविशतां स लोकयालानुत्सायं कृत्वा ते धावकर्मतत्
दिक्षु सवीमुदेहं संवतुर्द्वा विदधेत दगां स नक्षत्रपंचयत्ना ॥ ५५ ॥ नीतुं नृजिनम् ॥ जहार लक्ष्मी सोमस्य तद्वा स्य विषयं महतां ॥ बाल
सदीप्रोद्युं स्वर्गद्वारात् ॥ ५६ ॥ शासनं वा स्यात् ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥
साजित्वा वका ॥ १०१ ॥ १०२ ॥ १०३ ॥ १०४ ॥ १०५ ॥ १०६ ॥ १०७ ॥ १०८ ॥ १०९ ॥ ११० ॥ १११ ॥ ११२ ॥ ११३ ॥ ११४ ॥ ११५ ॥ ११६ ॥ ११७ ॥ ११८ ॥ ११९ ॥ १२० ॥ १२१ ॥ १२२ ॥ १२३ ॥ १२४ ॥ १२५ ॥ १२६ ॥ १२७ ॥ १२८ ॥ १२९ ॥ १३० ॥ १३१ ॥ १३२ ॥ १३३ ॥ १३४ ॥ १३५ ॥ १३६ ॥ १३७ ॥ १३८ ॥ १३९ ॥ १४० ॥ १४१ ॥ १४२ ॥ १४३ ॥ १४४ ॥ १४५ ॥ १४६ ॥ १४७ ॥ १४८ ॥ १४९ ॥ १५० ॥
दिग्गजा ॥ १५१ ॥ १५२ ॥ १५३ ॥ १५४ ॥ १५५ ॥ १५६ ॥ १५७ ॥ १५८ ॥ १५९ ॥ १६० ॥ १६१ ॥ १६२ ॥ १६३ ॥ १६४ ॥ १६५ ॥ १६६ ॥ १६७ ॥ १६८ ॥ १६९ ॥ १७० ॥ १७१ ॥ १७२ ॥ १७३ ॥ १७४ ॥ १७५ ॥ १७६ ॥ १७७ ॥ १७८ ॥ १७९ ॥ १८० ॥ १८१ ॥ १८२ ॥ १८३ ॥ १८४ ॥ १८५ ॥ १८६ ॥ १८७ ॥ १८८ ॥ १८९ ॥ १९० ॥ १९१ ॥ १९२ ॥ १९३ ॥ १९४ ॥ १९५ ॥ १९६ ॥ १९७ ॥ १९८ ॥ १९९ ॥ २०० ॥

श्रीपालनीकः

७७

७७

हृ १२ वं. अतिक्रान्तस्य कालस्य अतिक्रान्ते काले कृतस्य दैत्यवधस्य फलं आत्मवर्ध १४ १५ १६ जात्यंतरं मात्स्यादि रूपं १७ अनेन आकाशवद्यापको राहतो पिभृत्वा आविर्भूय पद्मानाभते नरूपेण
 ७८ तन्नाम जलव्यात इत्यर्थ ८१८ १९ देवतानी अरणि रिव मातेत्यर्थ ८२० विनीत्यति अदर्शनी गमिष्यति तथा वज्रान्तरे प्यनेन सह वैरं भविष्यत्येवेत्यर्थ ८२१ २२ २३ हे देवत्वं अत्यद

४८

भूते मयि स्थिते ॥ अतिक्रान्तस्य कालस्य फलं प्राप्स्यति दुर्मतिः ॥ दिव्ये दानि मम संनिविहुरेव समागतः ॥ अद्य ममाहानि क्षिप्रं
 मामेव प्रवृणमिष्यति ॥ यास्याम्युपचितं दिव्या पूर्ववामयसंयुगे ॥ इमं नारायणं हत्वा दानवानां भयावहं भविष्यति ॥ अथा
 मिरणे नारायणं श्रयान् ॥ जात्यंतरं गतो ह्येवरेण वाधनिदानवान् ॥ एषो नंतः पुरा भूत्वा पद्मानाभ इति स्मृतः ॥ जघानि कालं वज्रैरेता
 वुभो मधुकैः ॥ विनिवेशे स्वके जा नो निहतौ दानवैश्चरौ ॥ द्विधा भूतं वधुः कृत्वा सिंहं नरसंस्थितम् ॥ पितरं मे जघाने को क्रूरपकशि
 पुं पुरा शुभं गर्भमधत्तैनमदिति देवतारिणिः ॥ यत्काले वलेर्यो वै कृत्वा वामनरूपताम् ॥ त्रीक्ष्णं श्रुत्वा तैश्चक्रममाणा स्त्रिभिः क्रमे
 ण भूयस्त्रिदानीं समरे संप्राप्य तारकामये ॥ मया सह सनातनं मुहुरेव विनन्द्यति ॥ एवमुक्त्वा स वक्रधा सिंघनाणं रणां वाग्भिरपु
 निरूपाभियुक्तं मेवाभ्यरोचयन् ॥ क्षिप्यमाणं सुहृदं दृष्ट्वा तं गदाधरः ॥ क्षमा तलेन मृता सस्मितं वाक्यमब्रवीत् ॥ सुत
 पवलो दैत्यः स्थितः क्रोधात् स हृदना ॥ हतत्वं मात्मनो मे ॥ अतिक्रान्तं मात्स्यादि रूपं ॥ अनेन आकाशवद्यापको राहतो पिभृत्वा आविर्भूय पद्मानाभते नरूपेण
 तन्नाम जलव्यात इत्यर्थ ८१८ १९ देवतानी अरणि रिव मातेत्यर्थ ८२० विनीत्यति अदर्शनी गमिष्यति तथा वज्रान्तरे प्यनेन सह वैरं भविष्यत्येवेत्यर्थ ८२१ २२ २३ हे देवत्वं अत्यद

कृणे

गम ८
 ७८

पवलो क्रोधात् ७८ स्थितः क्षमा मर्त, तत्त्व, अतिक्रान्तं मात्स्यादि रूपं १७ अनेन आकाशवद्यापको राहतो पिभृत्वा आविर्भूय पद्मानाभते नरूपेण
 स्तीति भाव ८२५ तः अहमिति वेदं ८२६ विनीत्यति अदर्शनी गमिष्यति तथा वज्रान्तरे प्यनेन सह वैरं भविष्यत्येवेत्यर्थ ८२७ व्यापार ८२८ स्मृतः ८२९

२८ २९ ३० ३१ ३२ सर्वपापेभ्यः सर्वकलेशैः ३३ ३४ आत्मनो वपुः देहांतरं गतः ३५ ३६ सशक्तिः ३७ ३८ ३९ इत्येवमत्र

1851

५४

ह. रि. वं
७९

४० सुवर्णनेमिपर्यंतं सुवर्णमयो नेमेश्चक्रधारायाः पर्यंतं ४ प्रांत्यदेशोऽयम्पतत्र वज्रनाभं दृढमध्वं ४१ सकृदसमालाविततं त्रयुपाणां दाम्नां मालापरं परातद्वत् विततं अलावकवदिति
वेगं प्रयोक्तुं हस्तमोरभयलक्ष्यप्रदेशपर्यंतं अविदिभधारं विभातीत्यर्थः ४२ कामरूपिणामितिसकृत्प्रयुक्तमपि प्रयोक्तुं कृत्वा स्थूलसूक्ष्मचतुर्निर्गदित्वा पाणिदधानैव पुस्तकं सवर्जितदधिष्ठा

स्मरिष्यन् ॥ दीप्ताग्निः सदृशं चोदं दर्शनीयं सुदर्शनम् ॥ सुवर्णनेमिपर्यंतं वज्रनाभं नयान्वहम् ॥ मेदोऽस्ति मज्जातद्विरेः सितं
दानवसंभवे ॥ अद्वितीयपुहारेषु धुरपर्यंतं मंडलम् ॥ स्वादासमालाविततं कामगं कामरूपिणम् ॥ सधं सधं भुजासु संभयदं सर्व
विद्विषाम् ॥ महर्षिरोषैराविष्टं नित्यमाहवदधितम् ॥ सेपणायस्यमुह्यंतिलोकाः सस्याणुजंगमाः ॥ क्रयादा निचभूतानि तद्विषयंति
महाहवो ॥ तमप्रतिमकर्माणं समानं सूर्यवर्षम् ॥ चक्रमुद्यम्य समरे कोधदीप्नो गदाधरः ॥ समुद्रदानवतेजः समरे स्वेन तेजसा ॥
विद्धे दवांश्च क्रैणशीधरः कालनेमिनः ॥ तच्च वक्रशतं चोदं सागिचूर्णं दहसि वै ॥ तस्य दैन्यस्य वक्रैः प्रममाधवलक्ष्मि ॥ सदिने वाड
विशिरान् प्राकंपतदानवः ॥ कवंधोवस्थितः संख्ये विशाखद्वयादयः ॥ तं वितत्य महायक्षो वायोः कृत्वा समं जवम् ॥ तस्मात्पानयामास
तडः कालनेमिनम् ॥ सतस्य देहो विमुखो विशाखः स्वात्परिभ्रमन् ॥ निपपातदिवं त्यक्त्वा सोमयन्धरणी तलम् ॥ तस्मिन्नेषति ते देव
देवाः सर्षिगणास्तदा ॥ सखासिनि वैकुण्ठं समेताः प्रत्यपूजयन् ॥ उग्रैरेतु देवा वै युद्धे दृष्टमहः क्रमाः ॥ नैसर्वे वाहुनिर्वाहान् शक्यन्ते
रणो ॥ कांश्चिन्नेषेण जगत् ॥ किं देवपीडयन् ॥ पाठयन् कुरु ॥ नैसर्वे वाहुनिर्वाहान् शक्यन्ते ॥ इति ॥ तस्मात्पानयामास
दः ॥ गगनाद्ब्रह्मसर्वम् ॥ नैसर्वे वाहुनिर्वाहान् शक्यन्ते ॥ इति ॥ तस्मात्पानयामास

रामः
७९

तत्तद्भाभिप्रायेण ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ साग्निप्रणामि आग्नेयोषधवलेन गोलकोत्सेयेणार्थनामितेनामिव अदहासो महः ॥ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ कारुभिः प्रधाद्य कारुभिः रिति ॥ ५२ ५३ ५४ ५५ व्याप्ताः आक्रीता ४५२ ५३ ५४ ५५

रु. वि. व.
८८

७१ ७२ ७३ त्रिधा गार्हपत्याहवनीयदक्षिणाग्निरूपेण आत्मजैः स्वाभाविकैर्गुणैर्धर्मैः समोदमस्तपः ७४ ७५ गाः वक्षूंषि ७६ ७७ ७८ विश्वभः विश्वासः

लयतामुत्तरं वधना विधाय ॥ अक्षैः सह गतो योगं काले वरुणं दृष्ट्वा ॥ अहं तु मुत्सवं स्तुय्य भजता मय नैः सह ॥ अज्यभागाः प्रवर्तन्तां सय
स्यैरभिपूजिताः ॥ ह्यंता मग्नयो विप्रैर्वेददृष्टेन कर्मणा ॥ इवाश्ववलिहोमेन स्वाध्याये तमहर्षयः ॥ अद्वैतपितरश्चैव नृपिंयां तु य
था सुखं ॥ वायुश्चरतु मार्गस्थस्त्रिधा दीव्यतु पावकः ॥ त्रयो वर्णाश्च लोकां स्त्री सूर्ययं त्वा मनो गुणैः ॥ क तवः संप्रवर्तन्तां दी सगी ये हि जा
तिभिः ॥ दक्षिणाश्च प्रवर्तन्तां यधोक्तं सत्रयाजितां ॥ गावः सूर्यो रसान् सोमो वायुः प्राणश्च पाणि ॥ तर्पयंतः प्रवर्तन्तां शिवैः सोमैश्च
कर्मभिः ॥ यथा वदनु पूर्वणमहं दुसलिलोद्धराः ॥ त्रैलोक्यान् तारुः सर्वाः सागरं यां तु निम्नगाः ॥ दैत्येभ्यस्तज्यतां भीश्च शान्तिं व्रजत
देवताः ॥ स्वस्ति योस्तु गमिष्यामि वृहत् लोकं सनातनमस्वर्गं हस्वर्गं वासे वासं ग्रामे वा विशेषतः ॥ विश्वं भो वो न कर्तव्यो नित्यं सुधाः
हि दानवाः ॥ द्धि देषु प्रभवत्येते न वै द्या संस्थितिर्ध्रुवा ॥ सोम्यानामनुभावातां भवतां चार्जवामतिः ॥ अहं तु दुष्टदेवानां युष्मासु सुदुरात्म
नाम् ॥ असम्यग् वर्तमानां मोहं दास्यामि देवताः ॥ यदा तु सुदुराधर्मं दानवेभ्यो भयं भवेत् ॥ तदा समुपगम्यान् विधास्ये वस्तुनो भय
म् ॥ वैशं धनं उवाच ॥ एवं मुक्ता सुगणानि ह्युसत्य पराक्रमः ॥ नर्ममिव मरणसार्द्धं वृक्षलोकं मृगजगत् ॥ एतन्नाम मम भवतु ॥ अतः
रुक्तामये ॥ दानवातां वदित्वा श्रयन्मोहं वरिष्ठसि ॥ ८८ ॥ इति श्रीशिवेष्टुहरीवैद्यकालने नन्दे वासनायाम् ॥ ७८ ॥

शमः
८०

वः युष्माभिः ८९ द्रावकाः ७८ सीत्यादिः मर्यादा ८८ ० मोहं विपर्ययवृद्धिं यथाधर्ममप्यधर्म इति इति त्वर्थात् ॥ अधर्ममपि चर्म इति मतं नान्यथा ॥ ७९ ॥
अष्टवक्रादिशदध्याय ७८

शनिः यथा तदभिः पठः कल्पितः एवं लोकैः हरेः शरीरं कल्पते यथा व. पठः केवलं पृथ्वीमयं. एवं लोकाः विष्णुमया. एवं देवेष्वपि योऽपमूर्ततमेति. लोकातां पारम्
अतस्त्वमिह पठः चात्मानं वेद १० देवानामिन्द्रियाणाम् अंधकारो आवरणम् यस्मिन् विषये देवानां मिति पाठे तु इन्द्रियाणां वा विषयस्येत्यर्थः ११ आर्षे
मन्त्रप्रतिपाद्येन १२ प्राक्तनवने प्रातः सेवने १३ १४ ऋषिणां ऋषिर्न १५

[illegible]

८३ ४) इति पंचाशत्तमोऽध्यायः ४५० तच्छ्रुत्वा १ कर्णेनौकापरिवर्तकरो महावृद्धः तस्य धारः ४ कर्णधारः चरत्तद्वदिति लुप्तोऽयमा २ ३४ षष्ठ्यं भागः षड्भागं पञ्च करैर्यथोचितैः विरोधः प्राप्नुयात्
 ह. रि. वं. ५) बहुकरग्रहो हि राजा प्रजा उवाच यमकोशं वृद्धिं करो भवति एतेषु न तेषां सन्निवृत्त्यर्थं ४६ अंजसा साक्येन १ नो देजनीया अनु देजकः सतः षड्गणान् नीतिशास्त्रोक्तान् सीधिविग्रहयानां

स गननं शीघ्रमिच्छामिवेदितुं मूर्ध्नि एष वृत्तविहं मध्ये विहाय शयनोत्तमम् ॥ शिवाय भवता मध्ये स्थितः किं कर्त्तव्यमिव ॥ ४७ ॥ इति श्री
 खिले पुनरिहं शो विहो जोग शयनोत्तमम् ॥ ५० ॥ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ तच्छ्रुत्वा विष्णु गदितं वृत्ता लोकपितामहः ॥ उवाच परमं क
 कंहितं सर्वदिदौ कसाम् ॥ नास्ति किं विद्वयं विद्वोऽसुराणां मधुरं तका ॥ येषां भवो न भयदः कर्णधारो रणो रणो ॥ शक्रे जयति देवेशे त
 यिवा सुरसुदने ॥ धर्मं प्रयत्नमानानां मानवानां कुतो भयम् ॥ सत्ये धर्मे च निरता मानवा विगतज्वराः ॥ नाका लेधर्मिणो मृत्युः शक्रो
 नि प्रतिवीक्षितुम् ॥ मानवानां सुपुत्रयः पार्थिव वै परस्य रम् ॥ षड्भागमुपभुंजाना न भेदं कुर्वते मिथः ॥ ते प्रजातां शुभकराः करदैरधि
 गर्हिताः ॥ आकरैर्विप्रयुक्तार्थाः केशमा पूरयन्त्युता ॥ स्मिता ज्ञानयदोऽस्वास्वान्यालयन्तः समाचराः ॥ श्रुती ह्यादं डाश्चतुरो वराः सुपुत्रं जसा ॥
 नो देजनीया भूतानां स विद्वेसाः पुपूजिताः ॥ चतुरंगवलेयुक्ताः षड्गुणानुपभुंजते ॥ धनुर्वेद पराः सर्वे सर्वदेवेषु निष्ठिताः ॥ यजंति च यथा
 कालं यज्ञैर्विविधदक्षिणैः ॥ वेदानधीत्यदीक्षाभिर्महर्षीन्ब्रह्मचर्यदा ॥ आर्द्रैश्च मेधैः सततं तर्पयन्ति पितामहान् ॥ नैषामविदितं किञ्चि
 त्रिविधं भुवि विद्यते ॥ वैदिकं लौकिकं चैव धर्मशास्त्रोक्तमेव च ॥ तेषां परदृष्टार्थमहर्षिः समने जसः ॥ भूयः कृत्युः कर्तुं मुमुक्षुः ॥
 धियाः ॥ ते वा मेव प्रगायेराशिवं वर्धति वासवः ॥ यथा र्यं ननु कीता विरजसा दिशो दशो ॥ निरुत्पाता च वलुधा प्रवासा यत्र यत्र ॥

समः
 ८३

सने देवी भावस्यता अयत्नान् उपभुंजते ८ वेदानधीत्य महर्षी दीक्षाभिर्नियमग्रहणैः चर्यायत्नक्रियया च व्रतमहितापगर्भा र्व्यं सर्वदेवतामर्चयन्ति ९ एषां नृणां परे अर्चयेत्तु वृत्तानि दृष्ट्वा जिते प्रयया ४ कृत्युगं पापलोशनाप्यननु विद्वं कर्त्तुं धर्मं १२ यथा र्यं वा प्रयोजनम् १३ १४

८३

रि वं
६३

७ तेजसा दुष्प्राजादिहवेरा १८ उपयास्ये उपयासि १९ ककुभितं धुरंधरं उपलक्षये जानामि २० पुराणास्य पुराणस्य कार्षी पुराणादियवहारप्रवृत्ते प्रागित्यर्थः
संधिप्रा सम्पत्तवधा असुरो मधुकैटभो कता विनेषा डे दिहता विन्येवार्थः २१ तयो रुत्यातिमाह करोति स्त्रोतो नवगे स्त्रवतीति स्त्रोतः मतं समुद्र
भा

धीरता रायण युगे युगे ॥ महौ सवतरां जगतो हित का मया ॥ तवैव ते जसा कांता रसा तल तलंगता ॥ वायस्य मां सुर भ्रेष्ट तवैव
शरणां गतां ॥ दानवेः पीड्यमाना हं राक्षसं शुद्धात्मभिः ॥ तू वा न शरणां नित्यमुपवासे सता न न मूर्तिं तावदस्मि भयं भूयो जाव न
वां श्रयाम्यहम् ॥ शरणं यामि मनसा शतशो युयुत्सवे ॥ अहमादौ पुराणस्य संक्षिप्ता पद्मयो निता ॥ मां वक्तुं वा कुतौ पूर्वम् मयो
हो महासुरो ॥ कर्णो हो द्रवौ हो हि विष्णोरस्य महात्मनः ॥ महार्णवेषस्य पतः काष्ठ कुक्षसमो स्थितो ॥ पवित्रे शस्यं वायुर्वह्मण साधु
बोदितं ॥ तौ दिवं द्या दयं तौ तु ववधाते महासुरो ॥ वायु प्राणौ तु तौ गत्यवस्था परिमृशन् शनैः ॥ एकं मृदुतरं मे ते कटिने वेद चापरम् ॥
नामनी तु तयोश्च के सविभुः सलिलोद्भवः ॥ मृदुस्त्वयं मधुनी भ कटिनः कैटभो भवतौ ॥ तौ देवौ कृतनामानौ रेजतुर्वलगावितौ ॥ सर्व
मेकार्णवे यो र्यो दुका मो सुनिर्भयोः ॥ तावतां तौ समा लोकवृत्त्या लोकपितामहः ॥ एकार्णां वां बुभुक्षे तत्रैवात्र रधीयतौ ॥ सपद्मे पद्म
नाभस्य नाभि मधात्सुस्थिते ॥ रोचयामास व सनिं गुह्यं वृत्त्या चतुर्मुखो नावभौ जलगर्भस्थौ नारायण पितामहौ ॥ वरुचर्षग
णान् स्फुरयामी न च कंघेतुः ॥ अथ दीर्घस्य कास्य तावभौ मधुकैटभौ ॥ आजगमनुस्तमुद्देशं यत्र वृत्त्या ववस्थितौ ॥ दृष्ट्वा तावदुदे
द्यौ रौ महाकायो ॥ सद्यो ॥ दुष्प्राजा ॥ तौ विदुः यमनालेन वै तयो ॥ उत्पन्ना तां शयनात् यमनाभौ महाकृतिः ॥ तदुद्गमव

वो संधिप्रा ॥ विष्णुः तानो जेह्ना विन्यत्र ददौ काष्ठ कुक्षसमो अनेतना विन्यर्थः २२ वायुः प्राणा रूपी २३ पद्ममन्त्र पद्मवर्त्ति २४ २५ २६ २७ नाराय
णादितो महोदयो २८ अथो २९ पद्मम् ३० ३१ ॥ नतः कमल नाभाय गोपीजने नवो रज्जनाया ॥ तयो रुत्यात्तनायरावेति ५०

रामः
८५

वर्षाणि संख्यायामिन्द्रोऽसहस्रैः सहस्रैः संख्या इति तद्वत् संख्या २. नः प्रीतमनसो देवं नारायणं हस्मिन् प्रीतोऽस्व नवः प्रीतस्तु ध्यस्व मत्पुत्रावपि
 सहस्रशः ३२ अथाऽनन्तरं जनः पुत्रोऽस्योत्तमः यथा स्ववत् ३३ आवां जहिन यत्रोर्वी सती लेन द्युतुता ३४ हतो यत व पुत्रत्वं प्रा ३५
 अमाभावात् युधानो विद्यावेति भवः ३४ ३५ (लोके त्रे) विहितो ब्रह्मरोगेति शेषः ३६ ॥ मनुस्मृति ३७ ३८ ३९ कुत्र प्रजा असृजत देवेषु यामा देवयोः इति ४०

घोरं तयोऽस्य जयं तदा ॥ स्वर्गायैव तदा ॥ तदा भूतमुलं बुद्धं वस्वसिद्ध्या महत्प्रशः ॥ न च तावत्तु शे युद्धे तर्हि नमः नमः
 तुः ॥ अथ दीर्घस्य कालस्य तौ दैत्यौ युद्धं दौ ॥ जवं प्रयावः सुरोत्तम ॥ योऽस्या वा युधि निर्जेता तस्या वा निरुतो सुतोऽसि तु यथा नृधे
 दोभ्यो दैत्यौ समभिपीडयन् ॥ जग्मतुर्निधनं वैवता पुमो मधुकैः ६ भौ ॥ तौ हतावाप्तौ तौ ये वपुर्भ्यामेकतागतौ ॥ मेदो मुमुचतु दं नमः
 यामा नौ जलोर्मिभिर्ना मेदसा तजलं व्याप्तं ताभ्यां प्रतर्दधे ततः ॥ नारायणश्च भगवानसृजत्पुत्रं पुत्राः ॥ दैत्ययोर्मदसा हृन्ना
 मेदिर्निति परिश्रुता ॥ प्रभावात्प्रनाभस्य शम्भुती जगती कृता ॥ वराहोऽपुनर्भूतमार्कं हृद्रे यस्य पश्यतः ॥ विधारो नाहमेकैत
 नोऽयमभ्यासमुद्धता ॥ हताहं क्रमता भूयस्तदा युष्माकमुग्रता ॥ वलेशकाशं दत्वा सविभुता प्रभावे सुजा ॥ सां प्रतर्दधे मानाहमेतमे
 वगदाधुरम् ॥ अनाथा जगतो नाथं शरणं शरणं गताः ॥ अग्निसुवर्णस्य गुरुगवांसूयो गुरु हतः ॥ नक्षत्राणां गुरुः सोमो मम नाराय
 णो गुरुः ॥ यदहं धारयाम्येका जगत्त्वा वरजं मम ॥ मया धृतं धारयते सर्वमेतज्जलधरः ॥ जामदग्ने नृमेण भारवतरणोऽस्य ॥ रोकात्रिः स
 त्रकृत्वो हं क्षत्रियैर्विप्रयोजिता ॥ सास्त्रिवेषां समारोच्यतीति तत्पशोऽणितैः ॥ भार्गवोऽपितुः श्राद्धे कश्यपाय निवेदिता ॥ मांसमेदोऽसि
 दुर्गधादिग्धा क्षत्रियशोणितैः ॥ रजस्वले वयुवतिः कश्यपं तमुपस्थितां स मां वसुधिरप्याह किमुर्वितनवाङ्कुरवी ॥ वीरयत्नी व्रतमि

४१ ४२ ४३ ४४ इति सर्वमंशा सहितम् ४५ ४६ समारोप्य रणास्तमामिति शेषः ४७ ४८ वीरगास्य हस्ते हस्तस्य पत्नी तस्या व्रतं सद्यो हतमर्त्तिका मारुपमिति

54

215

राम०

अवरोष्य उत्तारनाथः ॥ ॥ ॥ ॥ इति श्रीभावदीपे हरिवंशार्थप्रकाशोद्विचाराध्यायः ॥ ५२ ॥ श्रीरामायणम्

२।३।४ ५. ६ ७ पाथिवेतिथिवीहितं कार्यं प्रयोजनं कार्यं अवश्यकर्तव्यम् ८ १८ १९ २० २१ २२ अवरोहत् अवतारं कुरुतः भावयन्तः
 पाथिवेतिथिवीहितं कार्यं प्रयोजनं कार्यं अवश्यकर्तव्यम् ८ १८ १९ २० २१ २२ अवरोहत् अवतारं कुरुतः भावयन्तः

पाथिवेतिथिवीहितं कार्यं प्रयोजनं कार्यं अवश्यकर्तव्यम् ८ १८ १९ २० २१ २२ अवरोहत् अवतारं कुरुतः भावयन्तः

लोकस्यैव सुखं दुःखं कर्तव्यं महेन्द्राय नमः ॥ रायमेव नवकरो नव ॥ यत्तु कार्यं धने शो न सख्यं नारायणे न व ॥ यद्वा न च सुखं दुःखं कर्तव्यं महेन्द्राय नमः ॥
 निलेन च ॥ आदित्येर्वरुधिवापि तद्देवी लोकभावनो शुश्रिभ्यां देववेद्यां साध्वी जीत्रेदिवालयेः वृहस्पत्यं एतौ यो जगतां
 न कलिना विवा ॥ महेन्द्राय नमः ॥ विशाखे न गुरु न वा ॥ यद्वा राक्षसगंधर्वे शारणे वीमहो रगेः ॥ यत्तु गेहलसुखे वीमहो रगेः ॥
 तौ महोर्मिभिः ॥ गंगा सुखीभिर्दियाभिः सरिद्धिर्वीसुरेश्वर ॥ सिधुमाताय यतिभो कथं मंशः प्रयुज्यताम् ॥ यदि ते पाथिवं कार्यं का
 र्जं पाथिवं निग्रहे ॥ कथं मंशावतरं कुर्मः सर्वे पितामह ॥ अंतरिक्षे गता ये च पृथिव्यां ये च पाथिव्याः ॥ सदस्यानां वविप्राणां पाथिवानां
 कुलेषु च ॥ अयोनिजा ये वतनूः सृजाम जगती तलो ॥ सुराणामेक कार्यं श्रुत्वे तन्निश्चयं महत् ॥ देवैः पुरिचतः प्राह वाक्यं लोकपिता
 महोरोचते मे सुखे साधुया कमयिनिश्चयः ॥ सृजधुं स्वराशीं शांते जसात्मसमाभुवि ॥ सर्व एव सुराणां सजे भिरवरोहता ॥ भा
 वयंतो भुवं देवीं तत्रात्रिभुवनप्रियम् ॥ पाथिवेभारते वंशे पूर्वमेव विजानता ॥ पृथिव्यां संभव मिमं कुरुतां यन्मया कृतम् ॥ समुद्रं
 पुरा पूर्णं वेला मासा घण्टादिमास ॥ आसे सहत नूजेन कश्यपेन महात्मना ॥ कथाभिः पूर्ववत्ताभिर्लोकवेदानुगामिभिः ॥ इति वृत्ते ॥
 वदुभिः पुराणैः प्रभवैर्गुणैः ॥ कुर्वन्तस्तु कथास्तुताः ॥ समुद्रं सह गंगया ॥ समीपमाजगता शुष्कतया यमाहता ॥ सवीची विषमा ॥

तनूजेन शीत्रेण सह कथाभिर्हेतुभूताभिः कथाप्रसंगतिमित्तमांसेः उपविष्टो भुवमिति द्वयोः सवन्धः ॥ इति वृत्ते रिति हासे गुणो गुणावधिः ॥
 समुद्रः सृजिमान् ॥ ७७

ह. रि. वं.
८६

स्थावररूपेणाविप्रमां गतिं कुर्वन् तोयवाससा तोयवत् श्वेतेनवाससा यादोगराकां विशिष्टं चित्रं यस्मिन्नेन १८ चन्द्रमस्थावर
वस्तुपस्यविषमगतिनिमित्तेन १९ १२० शान्तोसीत्यसात्तेऽपि विरुद्धं नक्षत्राद्योपहासः २१ २२ सकाररगां धारावता रगावती

र्वनूगतिं वेगतं रं गिणी मया दोगरा विवित्रेण सं ह न तोयवाससां शं स्वमुक्ता फलतनुः प्रवालमणिभूषणः युक्तं श्रद्धम
सायूष्णः साधुगंभीरनिःस्वनीं समापरिभवन्नेव सांवेलां स्वमतिक्रमन् ॥ लोदयामास च यत्ने लोवरोरं सुविस्त्रवेः ॥ तं च देशं व्यव
सितः समुद्रोद्भिः प्रमर्दितुम् ॥ उक्तः संस्वयावावाशां तोशीतिमया तद्यो शो तोशीत्युक्तमात्रकृतनुवं सगरे गतः ॥ संहनो मित्रं गौयः
ः स्थितो राजश्रिया ज्वलन् ॥ भूय श्वैव मया शप्तः समुद्रः सहगंगया ॥ सकारणं मतिं गत्वा युष्माकं हितको मया ॥ यस्मात्ते राजतुले नवपु
ष्पा समुपस्थितः ॥ गच्छार्णवमहीपालो राजा त्वं वै भविष्यसि ॥ तत्रापि सहजां लीलां धारयन् तेन ते जसा ॥ भविष्यसि नृणो भर्ता भूतानां कुलो
द्धर्ता ॥ शो तोशीतिमयोक्तत्वं यवा सितनुतां गतः ॥ सुतनुयं शसालो कैश नेनुत्तं भविष्यसि ॥ इत्युपपायता यो गी गंगा सर्वो ग शोभता ॥
रूपेणा तु सरिष्ठेष्टा तत्र त्वामनुयास्यति ॥ वमुक्तं लमां बुद्धः सो भिषीष्यार्णवो वीत ॥ मां प्रभो देव देवानां किमर्थं शप्तवानसि ॥
अहं न वने धेयात्मा त्वत्कृतत्वं त्वरायणः ॥ अशयोऽसह शीरो यो रात्मजं मां किं मात्मेतां भगवंत्वात्पुष्टा देन वेता यत्तं विवर्जिता ॥ य
द्यहं चलितो वसन् कोत्र दोषो ममात्मनो ॥ क्षिप्रानिः प्रवतेनाद्भिः सृष्टो यद्यसि यत्तं विवर्जिता ॥ तत्र मे भगवन् किं दुर्वर्त्तने शायकारणम् ॥
उद्भूतैश्च भगवतः प्रवृत्तैश्च वत्सहकैः ॥ यद्वर्णा येऽनुर्त्तेन त्रिभिः सुबोसि कारणैः ॥ एवं यद्यपराद्रोहं कारणे स्वत्युवर्त्तितः ॥ धांतु

२३ २४ २५ २६ २७ देवदेवानाम् रुद्रादीनाम् २८ विधेयात्मा आत्माकारी अशयं २९ रापंदत्तवानसि २९ १३० १३१ १३२

सं.
८६

प्रमाणां शरणागतो देहायां दोषप्रतिपादकं वेद ३५। ३५। ३५। तेजसा त्यक्तो न संवंधः योगवलेन विभज्येत्यः १ आधात्त्वगमे इति शेषः ३
तत्र वंशो ३५। १४० संज्ञेदं महत्त्वं लोदना पराधप्राप्तं मानुषयोनिर्न दुःखं विस्मरिष्यसि तत्र न्यसुरवादेनेन ४१ प्राजापत्येन वैवाहिकेन ४२

महसि मेव सन् शायोऽयं विनिवर्तताम ॥ एवं मयि निरातं वेशयात् शिथिलं तांगतो ॥ कात्क्षणं कुरु देवेश प्रमथं यद्यवेक्ष्यसे ॥ अस्यास्तो
वगंगाया गांगताया जवास्तया ॥ महो वसमदो घायाः प्रसादं कर्तुं महसि ॥ तमहं सक्ष्मा गावा वामहारी वमधावुवम् ॥ अकारणं देवानां
त्रसं शायानिले रिमं ॥ शोतिं वृत्तं भेतव्यं प्रसन्नो सिमहो रथो ॥ शोपे सिमरितं नाथं भविष्यं शृणु कारणम् ॥ तं गच्छ भारते वंशं देहं
न तेजसा ॥ आधत्स्व सरितां नाथ त्वत्के मां सागरी तनुम् ॥ महोदधे महीपालस्तत्र राजा प्रियावृतः ॥ पालयं प्रतुरो वर्णा नूरं स्यसेम सिलेश्वर
गाडयं च तं सरिद्धं शविभ्रती मानुषी तनुम् ॥ तत्कालं रमणी प्रांगी गंगापरिवरिष्यति ॥ त्रिनया सह जाक्रवामो दमानो ममाज्ञया ॥ इमं सलिलं
लसंते देवि स्मरिष्यसि सागर ॥ त्वत्तवैव कर्तव्यं त्वये दं मम शासनम् ॥ प्राजापत्येन विप्रिना गंगया सह सह सागरा विस्ववच्युताः स्वर्गात्
विष्टाश्चरसा तलम् ॥ तेषामुत्पादना र्थाय मया त्वं वितियो जितः ॥ श्रुष्टो तान् जाक्रवी गभी तयत्पार्थे दधात्विमम् ॥ विभावसो ह्युत्पुगुणा नुरागां
पीतिवर्द्धनान् ॥ उत्पाद्यन्तं वसून् शीघ्रं कृत्वा कुरु कुलं महत् ॥ प्रवेक्ष्यसि तं तु तत्कालं पुनस्तु सागरसागरे ॥ एवमेतन्मया पूर्वदिनां जलं रोतमा ॥
भविष्यं यशोभारं दधि व्याः पार्थिवात्मकम् ॥ तदेव शं ततोर्वशः पृथिव्यां रोपितो मया ॥ वसवो यत्र गंगाया मुत्यन्ना सिद्धिदौ कस्तु ॥ अथापि भुवि
गंगेयस्तत्रैव वसु रश्मः ॥ सप्तये वसवः प्राजाः सरेकः परितः ॥ एष्टः स्त्रियां द्वितीयायां द्वितीया संतनोस्तनु विवित्रविर्था पुनिमा गती इजा

४३ विभावसो दत्ते कुरुत्पुगुणा न्तद्वल्लो कं प्रीतिकरान् ४४ तनुं मनुष्यद्वारी र्मू ४५। ४६। ४७ परितः त्वत्ते भुवं श्रयते ४८ सृष्टायां संगता
यां द्वितीयायां भाययां सत्पवति संशयां तीयां भीष्मापेक्षुया तनुः पुत्रवित्रांगद एव निवेष्टतत्त्वा दग रा ४९ नमो राम वन्द्याय

ह. रि. वं.
८७

५०१५१५२५३५४ विविक्तानि विजना नितेषां मेघोद्योयस्यां सा विविक्तपुराष्टोद्याः शैथिल्यं निर्वलित्वं ५४ शंकरस्यांशः अश्वत्थामा ५५ अं
तकप्रतिमेकल्यानतुल्ये ५७ महेश्वरांशो विद्वत्तंशो श्रीकृष्णोपसृते वैकुण्ठगते सति माहेश्वरंशो द्रुपदं युगं तिष्ठं कालिम् ५८ ५९ महेश्वरं

प्रतापवान् वै वित्रवीर्यो वा वेवपार्थिवो भुवि विविक्तनौ ॥ धृतराष्ट्रस्य पांडुश्च विख्यातो युद्धक्षेत्रे ॥ तत्र पांडोऽश्रिया युक्ते देवार्थे यो वन
स्थितो ॥ शुभे कुंती च मादीव देवयोषोषमे भुवि ॥ धृतराष्ट्रस्य राजतुल्य भार्ये का तुल्यरूपिणी ॥ गंधारी भुवि विख्याता नित्यं भर्तुते स्थिता ॥
तत्र वंशा विभज्यते विपक्षः पक्षस्त्वत्र ॥ पुत्राणां हितयोराज्ञो भविता विग्रहो ॥ महानातिषां विमर्दे दायो नृपाणां भविता क्षयः ॥
युगांतपतिमं चैव भविष्यति महद्भयम् ॥ सवलेषु नरेषु शतयस्मिन्तरे नरम् ॥ विविक्तपुराष्टोद्यां शि तिशैथिल्यमेव तिष्ठति परस्य युगं
स्यां ते मया दृष्टं पुरातनम् ॥ क्षयं यास्यति शस्त्रेण पार्थिवः सहवेषुभिः ॥ यत्रावशिष्टा मनुजानुपानि शिविवेत्तसः ॥ धृष्टकेतुः शंकरास्यांशः पाव
केनास्यते जसौ ॥ अंतकप्रतिमे तस्मिन् निवृत्ते कूरकर्मणि ॥ समाप्ता मिदमाख्यातं तृतीयं बाणं युगम् ॥ महेश्वरांशो प्रोदते ततो माहेश्वरं युगं ॥ तिष्ठं प्रवः
त्यते यश्चायुगं दातुं दर्शनम् ॥ अधर्मप्राप्य पुत्रं स्वल्पधर्मपरिग्रहम् ॥ उद्धिन्नसत्यसंयोगं वद्धि तात तसंनयम् ॥ माहेश्वरं कुमारं च द्वौ वदेवौ समा
श्रिताः ॥ भविष्यति नराः सर्वे लोकैः स्वविराज्यम् ॥ तदेव निर्णयः अष्टः पृथिव्यां पार्थिवान्तकः ॥ अंशावतराणां सर्वे सुराः कुरुते मां वरुण ॥ धर्मसांशो धृष्टकेतुः यो वै मा
शं वै विनियुज्यताम् ॥ विग्रहस्य कलिर्मूलं गाधार्यं विनियुज्यताम् ॥ एतौ यदौ भविष्यति राजानः का न चोदितः ॥ जातः ॥ पृथिव्यर्थे सर्वे संग्रह
लानसाः ॥ गच्छति भवन्मती स्वां योनिं लोकधारिणी ॥ रुद्रोऽयं नैष्ठिको राजा युधाद्यो लोकभावनः ॥ अनादितामरुतयः सा जगत्पतिः ॥ गानत

श्वरं रुद्रं कुमारं स्कन्दं ६२ धर्मस्थिति धर्मपक्षी दाराणां ग्रहणां कलने रिति तत्पक्षुदारां रक्षयाम् ६३ ६४ योनिं स्थानम् ॥ ति
शामरणां ततर्धः नैष्ठिकः ६४

सप्त
८७

६५. ६६. ६७. ६८. पूर्वमादियवीरिणो ६९. क्षीरिकावटः रात्री दृष्टस्तदा युष्ठाः वज्रसंहननाः दक्षांगः १०. ओघवन्ताः महाप्रवाहवन्ताः
 ११. १२. १३. १४. १५. नारायणो इति भगवन्. लोकात् पाही पुक्तैः पथः १६. हिनेश्वरः हिनेसमर्थः ११११८ ॥ ॥ ॥ इति श्रीः

मा॥ पृथिवी सहकालेन वधाय पृथिवी क्षिताम् देवानो दयद्रुमानिग्रहार्थं सुरद्विमान्॥ नरं चैव दुष्टाणं विशेपं च धरणीधरम्॥ सितकुमारे सभा
 थ देवांश्चाग्निपुरोगमान्॥ वरुणं धनं दं चैव सूर्यां दं मसौ नथा॥ गंधर्वांश्च सश्रेचरुद्रादित्या लवाश्विनौ॥ ततो शातवती देवाः सर्व एवावता
 रयन्तां यथा ते कपितं पूर्वमंशावतरणं नया॥ अथो निजा यो निजा श्वते देवाः पृथिवी नलो देवदानवहंताः संभूताः पुरसेश्वराः॥ क्षीरिकाव
 टसंकाशा वज्रसंहनना स्तथा॥ नागा युतवलाः केविके विद्राघवला चिताः॥ गदापरिघशक्तीनां सहाः पट्टिवाहवः॥ गिरिशृंगपहरणाः स
 र्वे परिघयोधिनः॥ रक्षिवंशे समुत्पन्नाः शतशो वसहस्रशः॥ कुरुवंशे वते देवाः पंचालेषु तरे श्वराः॥ याजिकातां समृद्धानां ब्राह्मणां च योनि
 पुं॥ सर्वास्त्रतामहेष्वासा वेदवत पराजयाः॥ सर्वर्द्धिगुणसंयन्ता यजानः पुण्यकर्मिणः॥ आचालयेयुः शैलांसे कुद्राभिन्दुर्महीतलम्॥ उत्ताते पुर
 थाकाशं क्षोभयेयुर्महोदधिर्म॥ एवमादिशतानुष्माभूतभयभवत्युः॥ नारायणे समावेश्य लोकांस्त्वात्समुपागमतां भयः शृणुयथा विह
 रवती र्णो महीतलम्॥ प्रजानां वै हितार्थाय प्रभुः प्राणधनेश्वरः॥ ययातिवंशजस्यो यवसुदेवस्य धीमतेः॥ कुले पूज्ययशः कर्माजने नारायण
 पुत्रः॥ १२॥ ॥ इति श्रीविलेखुहरिवंशे देवानामंशावतरणम्॥ ५३॥ वैशंपायन उवाच॥ कृतवर्त्यगते काले जगत्यां तयथालयम्॥ अंशावत
 रणे वने सुराणां भारते कुले॥ भागे वती र्णो धर्मस्य शक्रस्य यवनस्य च॥ अश्विनो देवभिषजो भागे वैभास्करस्य च॥ पूर्वने वावनिगते भागे देवपुरोध
 सः॥ वसुनामष्टमे भागे प्रागे वधरणी गते॥ मृत्यो भागे क्षितिगते कले भागे तथैव च॥ भागे सोमस्य शुक्रस्य वरुणस्य च गंगे शंकरस्य गते भागे मि

त्रदीवे हरिवंशार्थप्रकाशे त्रिपंचादध्यायः ॥ ॥ कृतकार्ये यथानयं यथान्यायं अंशावतरणे वते मतिनारदः प्रत्यक्षपतेति वष्ट
 स्थेनान्वयः १ धर्मस्य भागे युधिष्ठिरे द्राक्षस्याजने पवनस्य भीमसेने आश्विनी नकुलमहदेवरूपे भागे भास्करस्य कर्णे देवपुरे
 धसो वरुणस्य ते द्रोणे वसुनामष्टमे भागे मृत्योयमिस्पविदुरे कले पुंयोधने सोमस्याभिमानुः शुक्रस्य भूरिश्रवांस वरुणस्य

मृतायुधेः पार्श्वगतनीचे ५

रु. वि. वे.
८८

रां रस्या अत्था निमित्रस्य करिगे के. धनदस्य धतरा हे. गंधर्वी दीनां देवकाश्वसेन ५: रासनादि ५: अंशो देवता पक्षे. इत्यर्थः तिष्ठ र. स्थि
निमित्रः दसव्या पट तम्. अप्रदक्षिणा वेदितम्. ७१८ ९ ग्रहोपमः सूर्यादिसमः धूमकेत्यादिसमः उत्पानहेतुत्वादिनिना १० वेदिरां केत्या

नस्य धनदस्य च ॥ गंधर्वो यक्षश्चाराणो भागो शेषु गतेष्वपि ॥ भागे येतेषु गगनाजनेषु धरणीतरासु ॥ तिष्ठन्ना रायणस्यां शो नारदः प्रत्यक्ष
न ॥ ज्वलितानि प्रतीका शो वा लार्क सदृशे क्षराः ॥ सव्या पट तं विपुलं जयं मंडलमुद्धरन्ती चंशु शुक्ले वसने वसानो ह्यभू भूषणः ॥
वीणां गृहीत्वा महंती कक्षासक्तो सखीमिव ॥ कृष्णजीनोतरे रासंगो हेमयज्ञो पवीतवान् ॥ दंडीक मंडलुधरः साक्षी कृष्ण इवा परः ॥ भेत्ता
जगति युस्यानां विग्रहाणां ग्रहोपमः ॥ महर्षिर्विग्रह रुचिर्विद्वान् गंधर्व वेदविद्वान् वैरकेलिकलो विप्रो वासुः कलिरिवा परः ॥ देवगं
धर्वलोकानां मादिवक्ता महा मुनिः ॥ गाता चतुर्णां वेदानां उक्ता ॥ रायथमर्त्विजाम् सैनारदो यविप्रर्विबुधलोकधेरा व्ययः ॥ स्थितो देव
सभामध्ये संरक्ते विष्णुमवतीर्णः ॥ शंशावतराणां विज्ञो यदि दं त्रिदशैः कृतम् ॥ क्षमाययदधि वीशानो सर्वमेतदकारणम् ॥ यदेतत्पार्थिवं
क्षत्रं कृतं त्वयि युधीश्वर ॥ न नारायण युक्तो यं कार्यार्थः प्रतिभाति मे ॥ न युक्तं जानतां वैवंश्या तत्तार्थदर्शिनः ॥ देवदेव जगत्सर्वं प्रयोक्तुं का
र्यमीदृशम् ॥ तं हि चक्षुषा तां च सुश्राव्यः प्रभवताम्वरः ॥ श्रेष्ठो योगवतां योगी गतिर्गतिस्तमपि ॥ देवभागान् गतान् दृष्ट्वा किं त्वं सर्वं प्रजे वि
भुः ॥ वसुंधरायाः संहार्यं मं शी त्वं ना वयं जसौ ॥ त्वया सनाथा देवास्ते स्त्वमयास्तु त्वोदिताः ॥ जगत्प्रां संवर्षिष्यंति कार्या कार्यात्तरंगता शो
तदहं त्वया विष्णोर्पुत्रः सुरसभामिमाम् ॥ तव संवादना र्थाय शृणु वाच्यत्र कारणम् ॥ यत्त्वयानि हता देव्याः संग्रामितारका मये ॥ तेषां
शृणु गतिं विद्वो यै न ताः पृथिवीतलम् ॥ पृथिवीतलम् मुदिता मधुरा नामना मतः ॥ निति शायमुना तीरे स्थिता जनपदा वताः ॥ मधु

व ५

रा. ५०
८८

संग्रामिणां किल कीडा यस्मै सर्वे किल किल किल त्रोगे ल्ये को जयां वेति धानु निनि प्रावः नीला के लि. किले ति विभ्वः ११ १२ अकाराणां
कारणेन च या हाता वा निष्कृतम् १३ यद्व्याः यत्क्षेत्रं पुद्गलं चि स्थितं च दधीनं मतः कार्यार्थः प्रयोजनसिद्धिः न नारायण
भ्यां न नारायणाणां युक्तं व प्रतिभाति ॥ गंधर्वा वेताने न्येथः १४ इदं न नारायण हीनम् १५ अत्र हेतुमाह चंहीति वा मनया
यिरां विना सर्वे ज्येते निरर्थका इत्यर्थः १६ अनुयुजसे न नियोजयति १७ १८ १९ २० २१

नमो भगवते वासुदेवाय ॥ अथ विदुर्जयः ॥ वासुदेवः सर्वमज्ञात्वा न च तस्मात्कृतं चित्तं ॥ तस्मात्तत्र महानासीन्महापादपसंक्रान्तम् ॥ घोरं मधुपुत्रं नम
 यन्नासौ नमः ॥ अथ पुनो मन्त्रमार्तं ॥ अथ नामदानं वनावासनं सर्वभूतानां वलेन सह तस्मिन्वानो सतत्र दानवः क्रीडन् सर्वपुमान्ने
 कस्य सदैव तं गणाल्लोकानुद्वासयति दर्पितः ॥ अथो ध्यायो पुराणमेतदा द्वा शरयो लिखिते ॥ राज्ञो शासति धर्मज्ञे राक्षसानां भयां वहेत् ॥ स
 दानदेव तस्माद्भीद्यो ह्येतमुपाश्रितः ॥ येषामासुरा मायइतं परुषवादिनमो विषयासन्नभूतो सौतवरा मरिपुश्च सः ॥ नवसामंतमिहं
 तिराजानो वत्स दर्पिताः ॥ राजा राक्षस्युतस्येन प्रजानां भूमिच्छता ॥ जितव्यारिषवः सर्वस्फुरितं विषयमिच्छता ॥ अभिषेकाद्रक्षेत्रे न राजारंजनका
 म्यया ॥ जेतव्यानीदृश्याण्यदौ तं जयेहि क्रवोजयैः ॥ सम्यग्ब्रूतु कामस्य विशेषेण महीयते ॥ नयानामुपदेशे न नासि लोकसमो युतः ॥
 वासनेष्वपवर्तस्य धर्ममुख्यस्य धीमतः ॥ वलज्येष्ठस्य नृपतेर्नास्ति सामंतजं भयम् ॥ सहजैर्वध्यते सर्वेष्वद्वैरिंदियादिभिः ॥ अमित्राणां
 प्रियकरेर्मे हे रघुनिरीश्वरः ॥ नेतदौपयिकं मन्ये महत्ते कर्म कुलितम् ॥ वनवासप्रवृत्ते नयत्तया वृतशालिना ॥ ग्रहतं राक्षसानीकं नेष्य
 हः सतां विधिः ॥ सतामक्रोधमो धर्मो शुभानयति सजितम् ॥ यत्तया त्रिहतो मोहाद्विषिताश्चाश्रमौकसः ॥ स एव रावणो धनो यत्तया
 वृतशालिना ॥ स्त्रीनिमित्ते हतो युद्धे ग्राम्यधर्ममवेशता ॥ यदि ते सहतः संख्येडुर्वुद्धिरजितेन्द्रियः ॥ युद्धस्वायमया साई मृधेयचसिरी
 र्यवान् ॥ ते स्पृहन्त्यतस्तु त्वाभाषितं तत्त्ववादिनः ॥ धैर्यात्मनो भूतवेषुः सास्मिन् वाक्यमब्रवीत् ॥ असदेतं यादवभाषितं तस्य गौरवात्

॥

ति ३५ त्वया व्रतपतापि यतः सोऽहं निरुताः रावणादयः तेन आश्रमो कसो व्रतिनां श्रुतिनाः त्वदीयं व्रतोऽनं घनी दृष्ट्याऽप्येव व्रतिनो व्रतं तं च पिब्यंति अतो हूना एव व्रतकोत्सातिभावः ३६ तदेवाह त्वरति ३७ ३८ ३९

८९

ह.वे.पु
८२

४० परिदेवना आ कं र्त्त ४१ इतरं सुभसत् ४२ ४३ ४४ सौमित्रिणा शत्रुघ्नेन सह ४५

यन्माक्षिपसि होषेण वेदात्मानं च सुस्थिरम् ॥ यद्यहं सताधे मूढ यदि वा रावणी हतः ॥ यदि वामे हता भार्या तत्र का परिदेवना ॥ न वा
कृष्णा त्रेणुसंति साधवः सत्यधै स्थिताः ॥ जागर्त्तिव मया देवं सदा सत्त्विनरेषु च ॥ कृतं हतेन यत्कार्यं गच्छ त्वं हतमातिर
म् ॥ नात्मश्लाघिषु नीवेषु यहं रंजीरुमदिधाः ॥ अयं ममावुजो भ्राता शत्रुघ्नः शत्रुतापनः ॥ तस्य दैत्यस्य दुर्वृद्धेर्धै प्रतिकर्षि
त् ॥ एवमुक्तः सहस्रसूययौ सौमित्रिणा सह ॥ अनुशातो न रं देण राघवेण महात्मना ॥

४४
८२

ॐ

हं वं पुं ह

६१ निविष्टविषयोऽस्मिन्मधुराप्रदेशः ६२ महारंजनपराक्रमः कार्तिकेयतुल्यः ६३ ६४ ६५ ६६ अभिनिवेशेनप्रकृता ६७ ६८ कथादयः मांसादोराक्षसएव ६९ जघन्यजइवानुजइवजातः ७०

क्षेत्रागिरसवत्सर्पकांलेदेवश्रवर्षति॥नरनारीप्रमुदितामापुरीसमप्रकाशते॥निविष्टविषयश्चैवशूरसेनस्ततोभवेत्॥
तत्रार्पुर्ध्यामहावीर्यीराजाभोजकुलोद्धतः॥उग्रसेनइतिख्यातोमहामहामहाराक्रमः॥तस्यपुत्रस्तमायन्नोयोसौविश्वोत्तमः॥
तः॥कालेनेमिर्महादेवःसंग्रामेनारकाभये॥कंसोनामविशालासोभोजवंशविवर्द्धनः॥राजाष्टधियाविख्यातःसिंहविह्वल-
क्रमः॥राज्ञांभयंकरोद्योःशंकरीयोमहीक्षिताम्॥भयदःसर्वभूतानांसत्यथाह्रासतांगतः॥दाहणाभिनिवेशेनदाहणोनात्त-
रात्मना॥युक्तसेनैवदर्येणपुत्रानांरोमहर्षणः॥नराजधर्मनिरतोनामपह्लुखावहः॥नात्मराज्यप्रियकरश्चंद्रःकरतविःसदा॥
संकसत्तत्रसंभूतस्तथायुद्धेपराजितः॥कथादोवाधतेलोकानासुरेणानेरात्मना॥जोत्यसोह्यविक्रोतोहयग्रीवइतिस्मृतः॥केशी-
नामहयोजातःकंसस्यैवजघन्यजः॥सुदुष्टोऽपि तथःकंसरीवसपि क्रमः॥वृंष्टवनेवसत्येकोनृणांनांलानिभक्षयन्॥अरि-
भोवलियत्रश्वककुप्रीवसकपधक॥गवामदित्तमायन्नःकामरूपीमहासुरः॥रिष्टोनामदितोऽपुत्रोवसिष्ठोदानवेपुयः॥कुंज-
रत्नमगादेवःकंसस्यैवसवाहनःसंवोनामेतिविख्यातोयोसोदेत्येवुद्धयितः॥सुलंबोनामदेत्योसोवटंभाराडीरमाश्रितः॥खट-
इत्युच्यतेलोके॥ॐ॥नेतुकःसोसुरेत्तमः॥घोरंतातवनंदैत्यशरत्पुष्पासयनपुत्राधीवराहश्चकितोरस्यइत्येतौमहाबली॥महोदधिरिति

स्य ३

७८

निरवंगलोनरतिः ११ १२ १३ १४ १५ जपमनुगवीनोपेशः ७ ७ ७

取

१ सावमेविदिताविप्र
पूतनाकुहितावले।

विदितो विदुष्यैव प्रत्यक्षमस्मिन् कालियं वैवज्जातामियमुना हृद्गोचरम् ॥

वरेदयः पाठः ४

भातेभारतवेषः कार्यगुरुः गुरुमहत्कार्यं च स्यात्तीति कार्यगुरुः आहिताम्यादित्वात्पूर्वनिपातः चरुस्त्वित्यधप्रकारकः च वतु चं वा सो वा नः नारदस्येति देवगणः भोगमोक्षकामैर्विरणीयः १ २ पुष्पतिपुष्पातिविग्रहः ३ ४ ५ ६ ७ ८

[illegible]

प्रागे ५

२१ मते-मासांश्च २२ प्रदीयमानाः पत्नीकृत्स्नपेन व्रतय्यमाणः २३ गुरुणापि वा कृत्स्नपेन २४ नानुजानातिन प्रवर्षयति २५

वर

५५

गोविन्दमुखात् ३१ ३० वक्ष्यस्व वक्ष्यस्व स्वार्थेणिव ३१ ४० वेतेत्यात्वं ४१

॥ ज्ञानार्थः ॥

2

1424

इति श्रीमाता...लेखेनेत्य

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

नमो वैश्वदेवे नमो भगवते वासुदेवाय ॥ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
श्रुतांगुल्यतां च वै ॥ श्रुतस्य दिवो लोकानहं वसुधैव कुटुम्बकम् ॥ गतेः सर्वसंविता तदिष्टुलं मे संपदं तमा ॥ नदी नदी नदी
दृष्टानेत्रं वतम् ॥ श्रुतं मे रुतीर्थं मुनिस्तु स ह्येव तः ॥ दिव्या त्रिधा तदृष्टान् यथा त्रिधा तदृष्टान् ॥ सारा देवसर्वं माम्
यं सांघा विभेदिनी ॥ उपसृष्टं च तीर्थं धिजे पुत्रं च धाक नमो ॥ दृष्टं मे वसुधैव कुटुम्बकम् ॥ देवगैर्धर्व विद्यो संस्परा
भिश्च ता दिव्यं सो हं कदाचिद्देवानां समाजे मे ह मूर्धनि ॥ संसृष्टं वीणां संसृष्टं मगधं वसुधाः सभा मूर्धे सो हं तत्र तिना स्त्री प्रजा नारत्ने
विभूषिता न ॥ दिव्या सतगता न्देवानां यशसं पितृमहान् ॥ तत्र मन्त्रप्रतापं देवता नाम्नां श्रुतम् ॥ भवतः सानुगस्य हवधो ययः
सुदुताः ॥ तत्रैवा देवकीया ते मधुरायां पितृमहता ॥ यस्याः गर्भे कृमः कंस स ते मृत्युर्भविष्यति ॥ देवानां सतु सर्वसं त्रिदिवस्य गति सस ॥
परं हं यदेवातां स ते मृत्युर्भविष्यति ॥ परतो यि परस्ते पांस्वयं भूय दिवो कृताम् ॥ तस्मै तम हूतं दिव्यं तत्कथयाम्यहं नृणां श्रेष्ठ ॥ अविहितो
मृत्युर्भूतपूर्ववर्तस्मर ॥ यत्नश्चक्रियतां कंस ० गर्भे पुपदि शक्यते ॥ एतमेव कृतां प्रति रित्यर्थं याहमागतः ॥ भुज्यतां सर्वे कामार्थं स
सितोक्तं बुजाम्यहम् ॥ इत्युक्त्वा नारदे या ते तस्य वाक्यं विनिर्णयन् ॥ जहा मोक्षैः ततः कंस प्रजासदृशने श्चिरम् ॥ स त्स्मिन् वैवश्रवा
चे भट्टानां नानाग्रतः स्थितः ॥ हाहाः सखनुत्तर्वेषां नारदेन विशारदः ॥ नाहं भीषयितुं शक्यो देवैरपि ॥ सवासर्वैः आहवस्यः स

स्वर्गः ॥ १५ स्वस्ति शोभनी २० २१ २२ २३

32

लो

2778

सन्निधौ प्रसवे मातृसगर्भसि गन्मानाद्विद्येतत्पर्यं सोऽपि ह्यस्यार्थः ४. ८. अनुलोम्यते अनुकूलं क्रियते १ क्रतुार्थः ज्ञानप्रयोजनः ८

अद्वैतं अद्वैतं इति संज्ञितं इत्यादि सूत्रमिदं आचार्यस्य तत्त्वज्ञानं गवशायनाः जलगर्भशायिनः यद्गर्भनिमित्तः नाम्नाहं सुविधाधोऽप्यनोरिपुमर्त्तः क्रोधहर्त्तैति पुराणप्रसिद्धाः अमृत
प्राप्तिनोपमाः देवतुल्याः अमरकाव्यद्वयः १२ ताततातं स्वयितामहं लोकपितामहं ब्रह्माहम् १३ १४ १५ वरः श्रेष्ठः वरः प्रार्थितार्थः १६ १७ १८ वैकुण्ठमाभिः २१ २२ संयता हिरण्यकशिपुशायिनि
तेताततातं संयज्य ३

प्रयत्नं वैकं सत्यादिष्टं सितम् अतर्जितं गता विष्णुश्चिन्ताया मासनीर्षवान् सप्रता देवनीगर्भभोजयुक्तावधिष्यति ॥ अष्टमेव मया
गर्भकार्यमाधानमात्मनः ॥ तस्य विन्नेयत्वं ज्ञाता लमगममनः ॥ यत्र ते गर्भशयना वक्रभर्त्तामसानवाः ॥ विना तत्र वपुषो
प्राप्तेऽमृतप्राशनोपमाः ॥ अनरूपतिमायुः पुत्रावेकालनेमिनः ॥ और्षिकं वै यदित्यन्यहि ॥ एककशिपुपरा ॥ उपासां वक्तिरेदेत्याः पु
रालोकपितामहम् ॥ तस्य माता सपत्नी वंजगमंडलभूषणाः ॥ तेषां प्रीतो भवदुःखामकृभर्त्ता नरं दहो ॥ युक्तो वाच ॥ भो भो हानवशा
ह्लासपसाहंसुतो धितः ॥ वृत्तवो यस्य यत्कामस्य तं प्रकरोम्यहम् ॥ ते तु सर्वसमानार्थादेत्यावसाणामवुवन ॥ यदि नो भगवात्प्रीतो
दीयता नो वरो वरः ॥ अवध्याः स्याम भगवदैवतैः समहारगैः ॥ शायप्रहरणैश्च वत्सलितो ह्यहमिह ॥ यद्यस्य गंधर्वपतिभिः सिद्धव
रणमातवैः ॥ मा भूद्धो नो भगवददासि यदि नो वरं ॥ तानुवाच ततो वत्सा सुप्रीतेनात्र रात्मना ॥ भवन्ति यदि दंप्रोक्तं सर्वमेतद्भविष्यति ॥
वक्रभर्त्ता नरं दहता स्वयं भूस्त्रिदिवंगतः ॥ अहं नृपतिर्लोकेश्वरः पित्रा विवर्द्धितः ॥ ततो हिरण्यकशिपुः सरोषो वाक्यमवुवीक्ष ॥ मामुत्स
न्यवरो यस्याहं नो वः प्रयसंभवात् ॥ तस्माद्धृत्प्राजितः स्नेहः वक्रभर्त्तामसानवाः ॥ स एव वो गर्भगता नृपिता सर्वान् वधिष्यति ॥ अडेव देवर्षि
गर्भः वक्रभर्त्ता महासुराः ॥ भविष्यन्ततः कंसो गर्भस्थानो वधिष्यति ॥ २३ ॥ त्रैलोक्याय न उवाच ॥ जगामाथ ततो विष्णुः पातालं यत्र ते सुरा
॥ वक्रभर्त्ता संयता संतिजलगर्भगृहेशयाः ॥ सदृदर्शजलेषु प्रानू वक्रभर्त्ता गर्भसंस्थिता ॥ निद्रया कालरूपिण्या सर्वानेतर्हि तान्सर्वान् ॥

वक्रभर्त्तियेयं च शब्दः पित्रा विवर्द्धितः ४

सुहा ॥ ४५ ॥ सदृदर्शः विष्णुः स्वप्नेति ब्रह्मवरदानादविनष्टस्थूलदेहाभावे तेयां विष्णुमायावलेन स्वप्नवज्जन्मान्तरप्रतिभासो हिरण्यकशिपुशायिनिमित्तो लवणस्त्वजात इत्यर्थः प्राणेश्वरान् जीवान् जन्मवत्स्व
प्नस्वदेनादिगतेः पुरुषः दर्शान्तरे स्वाप्नः प्रपञ्चो जायते तस्य एव प्रतीतिरिति दर्शितं तन अस्मदस्या यद्गर्भाणां जन्मयोगमायाकृतत्वाद्विज्ञातपुरवत् यावहारिकं यद्गर्हादिस्वानुस्वप्नवत्प्रतिभासिकमिति सिद्धेर्न काश्चिदप्यः २६

अस्य आरम्या निरंकरवेति. २६ सदा आत्मना. २७ २८ देवी पूज्या. २९ सतम इति. सप्तमात्मगर्भस्य यद्यपि प्रसेवे जीवनमविमर्शतथापि रोहिण्युदरे प्रवेशः तस्यां न गर्भसंक्रममायावता देवेति ज्ञेयं. ३० ३१ नवनतं कृष्णमनुतस्या अपि देव्युदरे स्वल्पकालं प्रवेशोस्तीति सिध्यति. नवम्यामिदं त्वष्टृणां कृष्णजन्म. नतदनन्तरं देव्या इति युक्तं एकेत्या. मपितात्कालिकतिथिभेदसंभवात्. ३२ अभिजितो निशायाः

प्रकृतेण ते धा वै विष्णुर्देहान्धा विशत् ॥ प्राणे श्वरांश्च निष्कृष्य निद्रायै प्रदक्षेत साँतां जे वायत तो निद्रां विष्णुः मत्परा क्रमना गच्छ नि
 द्रे मयोऽहं देवकी भवन्तंति कम् ॥ इमान् प्राणे श्वरांश्च निष्कृष्य निद्रायै प्रदक्षेत साँतां जे वायत तो निद्रां विष्णुः मत्परा क्रमना गच्छ नि
 वकी गर्भे योजयस्व यथाक्रमम् ॥ जाते धेतेषु गर्भेषु तातेषु वयमक्षयम् ॥ कंसस्य विफले यत्ने देवकाः सफलं कुरु ॥ पुसादं ते करि
 ष्यामि मत्प्रभावसंभुवि ॥ येन सर्वस्य लोकस्य देवि देवी भविष्यति ॥ सप्तमो देवकी गर्भे यो राः सो म्यामनाग्रजः ॥ सत्क्रामयितव्यसे स
 प्तमे मासि रोहिणी ॥ संकर्षणा नृगर्भस्य स तु संकर्षणो युवा ॥ भविष्यत्यग्रजो धाता मम शीतांशुदर्शनः ॥ यमि तो देवकी गर्भः सप्तमो
 यं भयादिति ॥ अष्टमे मयि गर्भस्य कंसो यत्नं करिष्यति ॥ यातुस्तान् दृगोषस्य दयिता कंसो यत्नं ॥ यशोदा नाम भद्रं ते भार्या गोपकुलोदरा
 ॥ तस्या त्वं नवमो गर्भः कुले स्पाकं भविष्यसि ॥ नवम्यां मेव जायेथाः कुरु पक्षस्व वै तिथौ ॥ अहं त्वमिजिते योगे निशाया यो वने नते ॥ अहं
 रात्रे करिष्यामि गर्भमोक्षं यत्नं सुखम् ॥ अष्टमस्य तु मासस्य जातो वा वां न दशमस्य ॥ प्राण्या वो गर्भवत्या संप्राप्ते कंसस्य शासने ॥ अहं यशो
 दायास्यामि त्वं देवी वृजदेवकी मया ॥ अहं यो गर्भसं देहं कंसो गर्भं तु मूढतामू ॥ ते तस्मात्स्ववर्णा शिला यां यातुं विध्यति ॥ नेत्युपमाना
 गगने स्थानं प्राप्य सिंहाभा तमू ॥ मे कुली सद्गती कुरु सत्कर्षणा समानना ॥ विभ्रती विपुलो वाहू मम वाहू यमोदिति ॥ त्रिशिरं मूलमुच्यते
 वज्रं सकलकृपयं ॥ पानीं पुरं मया तपं कुरु जगति निर्मलमनीतको ॥ यसंवीतापीते नोत्तराससा ॥ त्रिशिरं मूलमुच्यते ॥ त्रिशिरं मूलमुच्यते

महामुहूर्तस्य ३२ गर्भमोहं उदादिगमिः ३१ व्यसाममेवाहः अहमिति गर्भसंयोगेऽन्योन्यव्यसामे ३३ निरस्पमाना आस्फाट्यमाना ३४ ४० कनकादं सुवर्गमुष्टिं ४१ ४२

१११४
२२
६०

५३ ५४ ५५ अंगनेन तापिडेन ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
 ५३ ५४ ५५ अंगनेन तापिडेन ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
 ५३ ५४ ५५ अंगनेन तापिडेन ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
 ५३ ५४ ५५ अंगनेन तापिडेन ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

जता ॥ दिवा कुराड ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

हवतेन तजामि ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

ह. वं. ७.
२५

यमयभगिनीमृत्यु ४४ ५ ३० हागले मेषविशेषैः ८ त्रिभुलीत्यादिपुंस्त्वमार्थः ८ निष्ठा मरणी परमा गतिमुक्तिः १० ११ १२ १३ सांया त्रिकाणां पोतय मिजी प्रथमा

दया ॥ ज्येष्ठा जमस्य भगिनी नीलकौशेयवासिनी ॥ वक्ररूपा विरूपा च अनेका वसुधा रिणी ॥ विरूपा सी विशालाक्षी भक्ता नो यदिरसः
ली ॥ पर्वताग्रेषु घोरैरेषु नदीषु नृणां सुखा सुखा ॥ वासः सवमहादेविवनेषु पवनेषु वा ॥ शव
रेवरे श्वेव पुलिन्दे सुतु पूजिता ॥ मयूरपक्षध्वजिनी लोकानूकामसि सर्वदा ॥ कुकुटे उच्छा गले मेषैः सिंहयोचैः समाकुला ॥ घण्टा नि
नादवक्रला विंध्यपर्वतवासिनी ॥ त्रिशूलैर्पदिशधरा सूर्यचन्द्रयता किनी ॥ नवमी कृष्णपक्षस्य भुक्तलैका दशी तथा ॥ भगिनी वलदे
वस्य रजनी कलहप्रिया ॥ आर्वसः सर्वभूतानां निष्ठा वयस्मा गतिः ॥ नन्दगोपसुता वैवदेवानां विजया वहा ॥ वीरवासाः सुवासा श्रुता त्रि
संध्यात्वमेव च ॥ प्रकीर्णके शीघ्रतु श्रुतधामां सवसिप्रिया ॥ लक्ष्मीरलक्ष्मीरूयेण दानवानां वधायवा ॥ सा विधेवा सिदेवानां माता
भूतगणेषु च ॥ अन्तर्वेदी च यस्तानां मृतिजां वैवदक्षिणा ॥ सिद्धि सांया त्रिकानां च वेलासागराया पिनाम् ॥ यद्वा तां प्रथमा यही नागा रा
सुरसेति चो ॥ कन्यानां वसुधा त्वं सौभाग्यं प्रमदा सुच ॥ वृक्षवादिन्यो दीक्षाशो भावयस्मात्तया ॥ ज्योतिषां वपुर्भो देवी न वाचा तानां वरिदि
ली ॥ राजघरेषु तीर्थेषु नृणां सगमेषु च ॥ पूर्णचूर्णमावन्दे कृतिवासा इति स्मृता ॥ सरस्वती यवासी के स्थितिं देवायने ॥ कर्मण्यहं ध्याये
निभूतानां धरिणी तथा ॥ सुभाषणं धर्मवृद्धिस्तं देवानां वानसी तथा ॥ सुरादेवी वभूतेषु सूर्यसेतुं स्वकर्मभिः ॥ इन्द्रस्य सारथि रश्मिंस्तु नय
ति च ॥ तापसां वरिणी ॥ वरिणी ॥ गोमिहोत्तरा मां सुधावसर्वभूतानां तृप्तिस्तं देवतेषु च ॥ सा हातुमिहोत्तरा मां सुधावसर्वभूतानां तृप्तिस्तं देवतेषु च ॥

यक्षी कुवेरमाता १४ १५ राजवासां पुष्पां लक्ष्मीरिति शेषः ४१६ सीतालांगलपद्धतिः धरित्री धरणी ७ मानसी सत्यसंवा ल्यानि कावेतो हतिः १८ १९ वत्समा १९ २० विहता

नुरोधेन २०

३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० १०१ १०२ १०३ १०४ १०५ १०६ १०७ १०८ १०९ ११० १११ ११२ ११३ ११४ ११५ ११६ ११७ ११८ ११९ १२० १२१ १२२ १२३ १२४ १२५ १२६ १२७ १२८ १२९ १३० १३१ १३२ १३३ १३४ १३५ १३६ १३७ १३८ १३९ १४० १४१ १४२ १४३ १४४ १४५ १४६ १४७ १४८ १४९ १५० १५१ १५२ १५३ १५४ १५५ १५६ १५७ १५८ १५९ १६० १६१ १६२ १६३ १६४ १६५ १६६ १६७ १६८ १६९ १७० १७१ १७२ १७३ १७४ १७५ १७६ १७७ १७८ १७९ १८० १८१ १८२ १८३ १८४ १८५ १८६ १८७ १८८ १८९ १९० १९१ १९२ १९३ १९४ १९५ १९६ १९७ १९८ १९९ २०० २०१ २०२ २०३ २०४ २०५ २०६ २०७ २०८ २०९ २१० २११ २१२ २१३ २१४ २१५ २१६ २१७ २१८ २१९ २२० २२१ २२२ २२३ २२४ २२५ २२६ २२७ २२८ २२९ २३० २३१ २३२ २३३ २३४ २३५ २३६ २३७ २३८ २३९ २४० २४१ २४२ २४३ २४४ २४५ २४६ २४७ २४८ २४९ २५० २५१ २५२ २५३ २५४ २५५ २५६ २५७ २५८ २५९ २६० २६१ २६२ २६३ २६४ २६५ २६६ २६७ २६८ २६९ २७० २७१ २७२ २७३ २७४ २७५ २७६ २७७ २७८ २७९ २८० २८१ २८२ २८३ २८४ २८५ २८६ २८७ २८८ २८९ २९० २९१ २९२ २९३ २९४ २९५ २९६ २९७ २९८ २९९ ३०० ३०१ ३०२ ३०३ ३०४ ३०५ ३०६ ३०७ ३०८ ३०९ ३१० ३११ ३१२ ३१३ ३१४ ३१५ ३१६ ३१७ ३१८ ३१९ ३२० ३२१ ३२२ ३२३ ३२४ ३२५ ३२६ ३२७ ३२८ ३२९ ३३० ३३१ ३३२ ३३३ ३३४ ३३५ ३३६ ३३७ ३३८ ३३९ ३४० ३४१ ३४२ ३४३ ३४४ ३४५ ३४६ ३४७ ३४८ ३४९ ३५० ३५१ ३५२ ३५३ ३५४ ३५५ ३५६ ३५७ ३५८ ३५९ ३६० ३६१ ३६२ ३६३ ३६४ ३६५ ३६६ ३६७ ३६८ ३६९ ३७० ३७१ ३७२ ३७३ ३७४ ३७५ ३७६ ३७७ ३७८ ३७९ ३८० ३८१ ३८२ ३८३ ३८४ ३८५ ३८६ ३८७ ३८८ ३८९ ३९० ३९१ ३९२ ३९३ ३९४ ३९५ ३९६ ३९७ ३९८ ३९९ ४०० ४०१ ४०२ ४०३ ४०४ ४०५ ४०६ ४०७ ४०८ ४०९ ४१० ४११ ४१२ ४१३ ४१४ ४१५ ४१६ ४१७ ४१८ ४१९ ४२० ४२१ ४२२ ४२३ ४२४ ४२५ ४२६ ४२७ ४२८ ४२९ ४३० ४३१ ४३२ ४३३ ४३४ ४३५ ४३६ ४३७ ४३८ ४३९ ४४० ४४१ ४४२ ४४३ ४४४ ४४५ ४४६ ४४७ ४४८ ४४९ ४५० ४५१ ४५२ ४५३ ४५४ ४५५ ४५६ ४५७ ४५८ ४५९ ४६० ४६१ ४६२ ४६३ ४६४ ४६५ ४६६ ४६७ ४६८ ४६९ ४७० ४७१ ४७२ ४७३ ४७४ ४७५ ४७६ ४७७ ४७८ ४७९ ४८० ४८१ ४८२ ४८३ ४८४ ४८५ ४८६ ४८७ ४८८ ४८९ ४९० ४९१ ४९२ ४९३ ४९४ ४९५ ४९६ ४९७ ४९८ ४९९ ५०० ५०१ ५०२ ५०३ ५०४ ५०५ ५०६ ५०७ ५०८ ५०९ ५१० ५११ ५१२ ५१३ ५१४ ५१५ ५१६ ५१७ ५१८ ५१९ ५२० ५२१ ५२२ ५२३ ५२४ ५२५ ५२६ ५२७ ५२८ ५२९ ५३० ५३१ ५३२ ५३३ ५३४ ५३५ ५३६ ५३७ ५३८ ५३९ ५४० ५४१ ५४२ ५४३ ५४४ ५४५ ५४६ ५४७ ५४८ ५४९ ५५० ५५१ ५५२ ५५३ ५५४ ५५५ ५५६ ५५७ ५५८ ५५९ ५६० ५६१ ५६२ ५६३ ५६४ ५६५ ५६६ ५६७ ५६८ ५६९ ५७० ५७१ ५७२ ५७३ ५७४ ५७५ ५७६ ५७७ ५७८ ५७९ ५८० ५८१ ५८२ ५८३ ५८४ ५८५ ५८६ ५८७ ५८८ ५८९ ५९० ५९१ ५९२ ५९३ ५९४ ५९५ ५९६ ५९७ ५९८ ५९९ ६०० ६०१ ६०२ ६०३ ६०४ ६०५ ६०६ ६०७ ६०८ ६०९ ६१० ६११ ६१२ ६१३ ६१४ ६१५ ६१६ ६१७ ६१८ ६१९ ६२० ६२१ ६२२ ६२३ ६२४ ६२५ ६२६ ६२७ ६२८ ६२९ ६३० ६३१ ६३२ ६३३ ६३४ ६३५ ६३६ ६३७ ६३८ ६३९ ६४० ६४१ ६४२ ६४३ ६४४ ६४५ ६४६ ६४७ ६४८ ६४९ ६५० ६५१ ६५२ ६५३ ६५४ ६५५ ६५६ ६५७ ६५८ ६५९ ६६० ६६१ ६६२ ६६३ ६६४ ६६५ ६६६ ६६७ ६६८ ६६९ ६७० ६७१ ६७२ ६७३ ६७४ ६७५ ६७६ ६७७ ६७८ ६७९ ६८० ६८१ ६८२ ६८३ ६८४ ६८५ ६८६ ६८७ ६८८ ६८९ ६९० ६९१ ६९२ ६९३ ६९४ ६९५ ६९६ ६९७ ६९८ ६९९ ७०० ७०१ ७०२ ७०३ ७०४ ७०५ ७०६ ७०७ ७०८ ७०९ ७१० ७११ ७१२ ७१३ ७१४ ७१५ ७१६ ७१७ ७१८ ७१९ ७२० ७२१ ७२२ ७२३ ७२४ ७२५ ७२६ ७२७ ७२८ ७२९ ७३० ७३१ ७३२ ७३३ ७३४ ७३५ ७३६ ७३७ ७३८ ७३९ ७४० ७४१ ७४२ ७४३ ७४४ ७४५ ७४६ ७४७ ७४८ ७४९ ७५० ७५१ ७५२ ७५३ ७५४ ७५५ ७५६ ७५७ ७५८ ७५९ ७६० ७६१ ७६२ ७६३ ७६४ ७६५ ७६६ ७६७ ७६८ ७६९ ७७० ७७१ ७७२ ७७३ ७७४ ७७५ ७७६ ७७७ ७७८ ७७९ ७८० ७८१ ७८२ ७८३ ७८४ ७८५ ७८६ ७८७ ७८८ ७८९ ७९० ७९१ ७९२ ७९३ ७९४ ७९५ ७९६ ७९७ ७९८ ७९९ ८०० ८०१ ८०२ ८०३ ८०४ ८०५ ८०६ ८०७ ८०८ ८०९ ८१० ८११ ८१२ ८१३ ८१४ ८१५ ८१६ ८१७ ८१८ ८१९ ८२० ८२१ ८२२ ८२३ ८२४ ८२५ ८२६ ८२७ ८२८ ८२९ ८३० ८३१ ८३२ ८३३ ८३४ ८३५ ८३६ ८३७ ८३८ ८३९ ८४० ८४१ ८४२ ८४३ ८४४ ८४५ ८४६ ८४७ ८४८ ८४९ ८५० ८५१ ८५२ ८५३ ८५४ ८५५ ८५६ ८५७ ८५८ ८५९ ८६० ८६१ ८६२ ८६३ ८६४ ८६५ ८६६ ८६७ ८६८ ८६९ ८७० ८७१ ८७२ ८७३ ८७४ ८७५ ८७६ ८७७ ८७८ ८७९ ८८० ८८१ ८८२ ८८३ ८८४ ८८५ ८८६ ८८७ ८८८ ८८९ ८९० ८९१ ८९२ ८९३ ८९४ ८९५ ८९६ ८९७ ८९८ ८९९ ९०० ९०१ ९०२ ९०३ ९०४ ९०५ ९०६ ९०७ ९०८ ९०९ ९१० ९११ ९१२ ९१३ ९१४ ९१५ ९१६ ९१७ ९१८ ९१९ ९२० ९२१ ९२२ ९२३ ९२४ ९२५ ९२६ ९२७ ९२८ ९२९ ९३० ९३१ ९३२ ९३३ ९३४ ९३५ ९३६ ९३७ ९३८ ९३९ ९४० ९४१ ९४२ ९४३ ९४४ ९४५ ९४६ ९४७ ९४८ ९४९ ९५० ९५१ ९५२ ९५३ ९५४ ९५५ ९५६ ९५७ ९५८ ९५९ ९६० ९६१ ९६२ ९६३ ९६४ ९६५ ९६६ ९६७ ९६८ ९६९ ९७० ९७१ ९७२ ९७३ ९७४ ९७५ ९७६ ९७७ ९७८ ९७९ ९८० ९८१ ९८२ ९८३ ९८४ ९८५ ९८६ ९८७ ९८८ ९८९ ९९० ९९१ ९९२ ९९३ ९९४ ९९५ ९९६ ९९७ ९९८ ९९९ १०००

आशात्वं मातुजापुत्रं पुत्रं कर्मणाम् ॥ दिशश्च विदिशश्च पुत्रं तथा ह्यग्निशिखाप्रभां शकुनीपूतं नृत्वं देवतीं नृत्वं दत्तं ॥
 पानसर्वभूतानामो ॥ २ ॥ त्रिपुत्रं तथा विष्णुनां वसुविद्यात्वं नो ह्यारोथं वसुदत्तं ॥ नारीणां धात्रीं तं पौराणीं नृपया ॥
 संधत्ते कर्मणाम् पुत्रं तं वीर्यं यथा ॥ ३ ॥ देवि वा दशी लानामिद्याली चेति विष्णुना ॥ तया व्याप्तो मे देवैर्गणैः स्यात् ॥ राजकुलं मम ॥
 मे पुत्रं सर्वेषु अग्निं पुत्रं तं पुत्रं ॥ नदीतीरेषु वीरेषु कान्तारेषु भयेषु वा ॥ प्रवासे राजसद्विश्वं नृणां वयं मर्दने ॥ प्राणैः येषु सवेवुः
 हिरण्यं न संशयः ॥ त्वयि मे हृदयं देवि त्वयि विनं मनस्तु यि ॥ रक्ष मां सर्वपापेभ्यः ॥ प्रसादं कर्तुं मे हंसि ॥ इमं चार्प्यं तव दिव्यमिति वास
 पुत्रं त्वयि मां यः पठेत्पुत्रं त्वया यशुविं ययनमानसः ॥ त्रिभिर्मैसैकांशं तं च कलं वै संपुत्रं कुरु ॥ यद्भिर्मैसैर्विष्टं तु वरमेकं प्रयच्छति
 ॥ अर्चितानवनिर्मैसैर्दिव्यं च भुः पुत्रं कुरु ॥ समस्तं रेणुं सिद्धिं तु यथा कामं पुत्रं कुरु ॥ सत्यं च वृक्षं च र्यं च द्वे पायनवचो यथा ॥ नृणां
 वंधवधं वीरं पुत्रं नाशं धनं क्षयं मां ॥ याधिम्युभयं चैव पूजिताश्च मयि यसि ॥ मोहयित्वा च तं कंसं भकात्वं भो ह्यसे जगत् ॥ मुरुम
 प्यात्मनो वृत्तिविधाय गोषु गोपवृत्तिं स्विदत्यर्थं गृहे चैव कटिद्ये कंसं गोपनम् ॥ एवं तु तं समादिश्य गते तत्र ह्रीं नमो श्वरः ॥ सा वा पितं नम
 स्तु त्वं तथा त्विति विनिश्चिता ॥ ३३ ॥ ॥ इति श्रीविलेपु हिरिवंशे सर्वप्रगीतं गर्भविधानं नाम ॥ ३४ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ कते गर्भवि
 धाने तु देवकी देवतो यमा ॥ जग्राह स प्रतान् गर्भान् न्यथावत्समुदाहृतान् ॥ षड्भूतानिः सृता कंसस्य जघान शिलातले ॥ आ प

कते गर्भविधाने गर्भविधाने समुदाहृतान् योगमायायै विष्णुना प्रोक्तान्

भविष्यसि महाभागे वरदा कामरूपिणी ॥ ४ ॥

आपने देव को प्राप्त सा योगमाया रोहिणी प्रतिनीतवती अथ देवक्याः सप्तमो गर्भो गणित इति लोकप्रवर्द्धनैतरे २ रजस्वलो रोहिणी स्तोदरे ३ यंती गर्भपातयंती पपात ४ पतितमाये गर्भं अपश्यं
ती योगमायाया कान्तं तद्वर्तिनीतत्वात् ४ अथैतां योगनिद्रसमाश्वासयदित्याह तां रोहिणीं वेशरुद्रिकरीम् ५ कर्षणेनेति पूर्वदेवक्यास्वे गर्भे आहितस्य गर्भस्य संप्रतितादुदरं प्रापितं
स्य गर्भस्य पार्षणेन आकर्षणं द्वेनोस्तव संकलनाम पुत्रो भविष्यति ६ रोहिणी सोमपत्नी यथा उधकोऽतद्वत् ७ मार्गेण मार्गेण न सप्तमो गर्भो देवक्याः कृतः कदापितः इति मार्गभाषणे

त्रे सप्तमे गर्भे सानिनायाधरोहिणीम् ॥ सार्द्धं रात्रे स्थितं गर्भं पातयन्ती रजस्वला ॥ निद्रया सह सा विद्या यदा तद्वरणी तर्लो ॥ सा स्य प्रमिव
तं दृष्ट्वा स्वर्गं गर्भं मादधत् ॥ अथ श्यन्ती च तं गर्भं तु कूर्तयति ता भवती ॥ तन्मा रुनिद्रा संविद्यां नै शेत यः सिरो हिणी ॥ रोहिणी मित
सो मस्य वसुदेवस्य रोहिणी नृकर्मणे नास्य गर्भस्य स्वर्गं वा हिन स्यन्ती ॥ संकर्मणे नाम शुभे नव पुत्री भविष्यति ॥ सा तं पुत्रमवा
प्येवं दृष्ट्वा किं विदवा अर्वा ॥ विवेको रोहिणी ये श्य स पुत्रा रोहिणी ये धा ॥ तस्य गर्भस्य मार्गं राग गर्भसाधने देवकी मयदर्थे सप्तते
गर्भाः कंसेन विनिपातिताः ॥ तंतु गर्भं प्रयत्नेन ररुक्षुस्तस्य मन्त्रिणा ॥ तयत्र गर्भं वसन्ति वसन्त्यात्येकं यः कृतिः यशोदा मिसमाधत्
गर्भं तदहरे वतु ॥ विद्वो शरीरजो निद्रां विष्णु निदेशका हिणी ॥ गर्भं कालेन संपूर्णं अष्टमे मासि जाति यो ॥ देवकी च यशोदा
चेलु पुत्रा ते समंतदा मे सा मे वरजनी ॥ किं कूर्तयति कुरुते पुत्रः ॥ ताने वरजनी कन्यां यशोदा गपियर्जयती ॥ तं गोपस्य भा ० कान्त स देव
स्य वा मरा ॥ तुल्य कालं हि गर्भिण्यो यशोदा देवकी तथा ॥ देवका जन्म वदितुं यशोदा तां तु दारि ॥ मरु मुहूर्ते जाते मास सार्द्धं रात्रौ यथा
ति ॥ सागराः समस्यंते जलुश्च धरणि धरा ॥ अजलुश्चा द्यवः शांता जायमाने जन्मदने ॥ शवा लो प्रवदंति ॥ जन्मदने ॥ जन्मदने ॥ जन्मदने ॥
मित्र प्रपश्यंत जायमाने जन्मदने ॥ अभिजिना म नक्षत्रं जयन्ती नाम दारवरी ॥ सुकृगत् ॥ नृनो रुता दुदुर्भय देवकी ॥ जन्मदने ॥ जन्मदने ॥
पुत्रं वधे दत्तं ॥ विद्वे श्वरर्के गीभिर्मङ्गल युक्ताभिः ॥ संवत्तो मनुसदनम् ॥ मेहर्षयः सर्गधर्मा उयतसु ॥ जन्मदने ॥ जन्मदने ॥

५४

वक्रं तादृशं अष्टमं नूनं गमं हिक का अष्टमं च यत्र कले ८ १० ११ १२ देवकी विलं आभोजेति मुहूर्तं जनयत विभूषितं विभाषितं उपितं प्रापितं वर्णं प्रीतिपूर्वकं सजातं मतिराह १ रात्रे नर्तनं गीतं च २ साधुभागे
समकं पंत उदिक जलाय नूतन हे ३ सुखे धरणी चरा रोषादयश्च ४ भगवतो भार्गवो हनक १५ १६ १७ १८ अथ राहपत्तमा २० २१

राजनृ ४

निपातित्वा पुत्रवत्पुत्रात्पुत्रजातापरिवर्ततेति नूतोमिसंघिः पुत्रेति संबंधनं वा ३३ ३४ गृह्यगृहीता आधिप्यभ्रामयित्वा अवधूयत् श्रीकृष्ण उच्यते उदयतार आने विंष्टेति ३५ ३६ आदिश्रयतिरस्तु
त्वगगामसमितिरीषः ३७

काली १ वा. यदुत्तोजाता. ४८. ४९ मन्त्रोपादेहासार्थमिति शेषः ५० वैष्णवेन च वि

Handwritten text in Devanagari script, likely a continuation of the previous page, mentioning 'सुख' (Sukha) and 'दुःख' (Dukha).

स्ववत्त्वात्तात्पर्यस्य इति स्वप्रयोज्य ५२। ५३ यथा भागं यथा कर्मेति च ५३ अत्र ५३ न दोषः । यथोक्तं ॥ ॥ स्वकर्मेति न रं हन्ति न वत्तु रिपुः ॥ यत्नः । तेन तेभ्यं न वत्तु रिपुः ॥
 सौ ह्यवत्तु रिपुः ॥

पुत्रवत्सिलसंकोधनाईसाविष्येष्टेतिशयोक्तिः ५० सहीयेसोठ येसोतिमितर्कः ५० दमनोदेनस्यजाराण मज्जतीवहृदिमाभूदित्यर्थः ५२ विविधगमनविधिः ५३ विविधगमनविधिः ५४ विविधगमनविधिः ५५ विविधगमनविधिः ५६ विविधगमनविधिः ५७ विविधगमनविधिः ५८ विविधगमनविधिः ५९ विविधगमनविधिः ६० विविधगमनविधिः ६१ विविधगमनविधिः ६२ विविधगमनविधिः ६३ विविधगमनविधिः ६४ विविधगमनविधिः ६५ विविधगमनविधिः ६६ विविधगमनविधिः ६७ विविधगमनविधिः ६८ विविधगमनविधिः ६९ विविधगमनविधिः ७० विविधगमनविधिः ७१ विविधगमनविधिः ७२ विविधगमनविधिः ७३ विविधगमनविधिः ७४ विविधगमनविधिः ७५ विविधगमनविधिः ७६ विविधगमनविधिः ७७ विविधगमनविधिः ७८ विविधगमनविधिः ७९ विविधगमनविधिः ८० विविधगमनविधिः ८१ विविधगमनविधिः ८२ विविधगमनविधिः ८३ विविधगमनविधिः ८४ विविधगमनविधिः ८५ विविधगमनविधिः ८६ विविधगमनविधिः ८७ विविधगमनविधिः ८८ विविधगमनविधिः ८९ विविधगमनविधिः ९० विविधगमनविधिः ९१ विविधगमनविधिः ९२ विविधगमनविधिः ९३ विविधगमनविधिः ९४ विविधगमनविधिः ९५ विविधगमनविधिः ९६ विविधगमनविधिः ९७ विविधगमनविधिः ९८ विविधगमनविधिः ९९ विविधगमनविधिः १०० विविधगमनविधिः

सर्वेतिशयोक्तिः ५० सहीयेसोठ येसोतिमितर्कः ५० दमनोदेनस्यजाराण मज्जतीवहृदिमाभूदित्यर्थः ५२ विविधगमनविधिः ५३ विविधगमनविधिः ५४ विविधगमनविधिः ५५ विविधगमनविधिः ५६ विविधगमनविधिः ५७ विविधगमनविधिः ५८ विविधगमनविधिः ५९ विविधगमनविधिः ६० विविधगमनविधिः ६१ विविधगमनविधिः ६२ विविधगमनविधिः ६३ विविधगमनविधिः ६४ विविधगमनविधिः ६५ विविधगमनविधिः ६६ विविधगमनविधिः ६७ विविधगमनविधिः ६८ विविधगमनविधिः ६९ विविधगमनविधिः ७० विविधगमनविधिः ७१ विविधगमनविधिः ७२ विविधगमनविधिः ७३ विविधगमनविधिः ७४ विविधगमनविधिः ७५ विविधगमनविधिः ७६ विविधगमनविधिः ७७ विविधगमनविधिः ७८ विविधगमनविधिः ७९ विविधगमनविधिः ८० विविधगमनविधिः ८१ विविधगमनविधिः ८२ विविधगमनविधिः ८३ विविधगमनविधिः ८४ विविधगमनविधिः ८५ विविधगमनविधिः ८६ विविधगमनविधिः ८७ विविधगमनविधिः ८८ विविधगमनविधिः ८९ विविधगमनविधिः ९० विविधगमनविधिः ९१ विविधगमनविधिः ९२ विविधगमनविधिः ९३ विविधगमनविधिः ९४ विविधगमनविधिः ९५ विविधगमनविधिः ९६ विविधगमनविधिः ९७ विविधगमनविधिः ९८ विविधगमनविधिः ९९ विविधगमनविधिः १०० विविधगमनविधिः

+ वैशंपायनउवाच

स्वधार्मिकानां तत्तत्कन्यावाक्यमनुस्मरन् ५

एतेरेवकारणेस्त्वेवकारितइतिनात्रतवरोपश्रुतिभावः ४६३ ४६४ ४६५ ४६६ इत्येतेनपठितमोव्यायः ४५६ प्रागेवप्रसंगात्पूर्वमेवप्रगेपोषिणमितिरोषः ४५७ नंदगोपं सपुत्रस्यैव मपुत्रं प्रति करं प्रहृतुं मागतमिष्यति भागवताअगम्यते २ गुणेजति कमादिसंस्कारैर्लिप्याद्यभ्यासे ३ ४ अतादेगधीनमिदमितिधीः क्रियते भयादिनेतिरोषः ५ ६ तावान्वेषीत्यर्थवदालोचयन्वातद्रोहिता स्वस्त्यमितिरोषः ७

[illegible]

सर्वविघ्नकरमित्यर्थः अथोज्योतिर्गङ्गा निरित्यर्थात् लभ्यते तमेन रघुदेवसो देवाः अमृतासो अमृता आसमंतात् अस्पृष्टः परिवार्य स्थितवन्तः तत्र एतस्मिन्नेतरे सरथः कृत्वा कृष्टं प्राप्य तस्मैरणेन उद-
 स्यात् उचितं विहायाः अकाराश्रितः विशेषणहयते गच्छतीति वायं नोक्षिणो लकवर्तकाशमार्गणोत्पापयन्तितामभेदस्यार्थः ततश्च अगर्वादिश्वरी स्वामिनीमाता तत्र त्वप्रजाविकिसंती संशयवती मानुषा-
 यमात्रेणैव स्यायनागाय एतेनयं तारनायं वाहक कथं सनाकित इत्यत्र कारणविशेषमपश्यन्ती संदिहानैवातिष्ठन्ती श्वरमेतदित्यवैदितिभावः एवमेव सर्वेषामर्थानां प्रत्यक्षश्रुतिमूलकत्वमुभेय-
 वेद्येन दृष्टव्यं तदस्य शास्त्रस्य पुत्रे त्वत्र कर्म पाठे कर्मरुद्धिनी स्नाने कविताः ४ ५ ६ ७ विषयस्तं विपरीतस्थितः ८ ९

हृ वं-

इति

सर्वशक्तिविवचनात्संसाशब्दोपपत्तौ ।

नात्र सर्वनामसंज्ञा २०। २१ वे प्रधा ५ नन्दगीपस्तुतः नाविस्मयं परमं यदौः। प्रहृष्टं भवेत्तथा किं मेतदिति विज्ञयन्॥ नन्दतेः ५ गीवारसर्वे मानुषा ५
 शरीरैरास्पृश्यान्ति वृजस्थैः श्रुता २२। २३ प्रस्त्रं वा त्यज्वा विरा। प्रश्रवेन क्षीराधिक्येन यः स न योस्तथा। तेन वा विरा। २४

[illegible]

नतोदित

२००
ह वं पु

[illegible]

१६

五

7

दिनां वा वलं करोति तावद्वनस्पती एव उन्मूल्यते नो ह्यवदति तान्मूलानि नांतो नो अस्मकं व्रजवासिनां
 नतं युक्तं अतिसम्यगित्यर्थः यतः अन्तेन विमतेन मुखां त्याग्य तान्मुक्तोऽस्य इत्यर्थः अष्टमिगविम
 २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

२४ २५ २६ २७ चरतोमः पादीनिति शब्दः २८ ३० ३१ ३२ पंचवक्त्राः पंचादिसंख्यया संहताः ३३ ३४ ३५ ३६ अग्राणाः असेवाराः ३७
+ निश्चयं तं हि त्मवहो ब्रजस्योत्सादनायकं + ६

सर्वे नृनिष्ठं यन्ममं कर्म विदुर्नां वातवित्रवक्रान्तरम् ॥ तत्र गोवर्द्धनो नाम नातिरिगिरिर्नाना ॥ अत्रैव विदुर्नां वातवित्रवक्रान्तरम् ॥
वमन्तरः ॥ मध्ये सस्यमन्तरादिभ्यो योजनोद्युतः ॥ अष्टादशे नाम भुशने नीलमेयद्रुवा मन्त्रे ॥ अत्रैव विदुर्नां वातवित्रवक्रान्तरम् ॥
कुर्वती ॥ अत्रैव विदुर्नां वातवित्रवक्रान्तरम् ॥ अत्रैव विदुर्नां वातवित्रवक्रान्तरम् ॥ अत्रैव विदुर्नां वातवित्रवक्रान्तरम् ॥
मौ तत्रायं कल्पतां योषं यज्यतां निगुणं च नमः ॥ संवासाया वो भद्रं ते किञ्चिदुत्पादकारणमिति ॥ अत्रैव विदुर्नां वातवित्रवक्रान्तरम् ॥
॥ एवं कथयतस्तस्य वातु देवस्य धीमतः ॥ प्रादुर्वभूवुः शतशो वृका मां सावसा शतः ॥ यो राक्षसः ॥ अत्रैव विदुर्नां वातवित्रवक्रान्तरम् ॥
द्युतुर्भयकराः शर्वशः शतशो वृकाः ॥ काः ॥ वृकान्त्रियतिता नृदुगोपुवत्सिद्धयो न ॥ अत्रैव विदुर्नां वातवित्रवक्रान्तरम् ॥
नृते वृकाः ॥ पञ्चवक्राश्च शर्वशः सप्तधा पराः ॥ त्रिदादिं शतवक्राश्च शतवक्राः सप्तधा पराः ॥ अत्रैव विदुर्नां वातवित्रवक्रान्तरम् ॥
भ्याः श्रीवत्सकृतलक्षणः ॥ कृष्णस्य कृष्णवदना गोपातां नयवर्द्धनाः ॥ अत्रैव विदुर्नां वातवित्रवक्रान्तरम् ॥
रक्षिश्च वृकैस्तुष्टितो वृजभा नवनं शक्यते गंतुं न गम्यपरिरिक्तान् नवनं नाकिञ्चिदहर्तुं न वा वतर्हितुं न रीम् ॥ अत्रैव विदुर्नां वातवित्रवक्रान्तरम् ॥
पालस्मिन्नेव सन् ॥ एवं वृकैर्दृष्टोश्च द्याद्युत्सपराक्रमैः ॥ वृजो नित्यं च वृष्टा एव कस्यानवरः कृतः ॥ अत्रैव विदुर्नां वातवित्रवक्रान्तरम् ॥
हरिवंशो वृकदर्शनं नामः ॥ ६॥ ॥ वेदोपायन उक्तम् ॥ ॥ एवं वृकां शतान् वृद्धमाना नुरासदात् ॥ सत्त्रीयुं तो यवै शोषः

तदेवाह एवमिति ३८ त्रिषष्टितमः ६३ एवं वृत्तान् १

मुकोर्षीमुवासं ३ एषां एभ्यः सकाशात् ४ ५ ६ ७ ८ अवयुष्यतदेषो जातः मांडं शकटे धितिशेषः १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७

श्रीः

सर्वे प्रजो भवेत् २

३

१०२

समस्तो मंत्रयज्ञदातोऽस्मान्नेनेह ननः कार्यं बुजामो न्यम हृदयम् ॥ यद्वि त्वं वसुधां यं च गवां चैव नृणां च महतां अथैव किं विरक्तं
सबुजामः सहो धनेः ॥ यावद्वै केवधं हारं नूनः संप्रयोजयती ॥ एषां धना हगां नूनं दं ॥ एषां मुखकर्मिणां म ॥ एका नं रुह्यं
॥ एतां विभिमानि शिगर्जता मां समपुत्रा मम भ्राता मम वत्सो यजो ममा ॥ वृकैर्वीपादि ततो वं क्रन्दति संप्रहृष्टो नो सां हस्ति शवे
नगनां हम्भारवेण य ॥ बुजस्योत्थापनं वक्रुर्धो प्रवृद्धाः समागताः ॥ तेषां च मतमाह्वय गतुं वृद्धा वनं वनम् ॥ बुजस्वच निवेशाय ग
वां तैव वितायतां वृद्धा वननिवेशाय तां वृद्धा कृतनिश्चयान् ॥ नन्दु गोघो वृहदा कं वृहस्य निरिवा दृष्टो अथैव निश्चय जाति
गर्तव्यं यदि वो वनम् ॥ शी पुसा साप्यतां घोषः सज्जी भवत नाचिरमा ॥ ततो विद्युद्यति तस्यो घै मय कर्तैर्जनेः ॥ शीघ्रं गावः प्रका
ल्यतां भारयन्त मभिरोष्यता मां वत्सपूथानि कल्यतां पुन्यतां शकटनिवे ॥ वृद्धा वननिवेशं न निवेशाय च गम्यता मी ॥ न कुल
नन्दु गोघो वनं तां धुमा विनम् ॥ उदति वृद्धजः सर्वः शी पुंगमनया सस ॥ १ ॥ यथा सुतिष्ठ गच्छुः किं शेषे साधयेत् ॥
उतिष्ठति बुजे तस्मिन्ना पीताला हलो न हानो ॥ उतिष्ठ मानसुत भेश कठी शकट कुसः ॥ यथा प्रयोधमहा गोघैः गोघैः ॥ २ ॥ एष
वा ॥ नृगो गोघो तां गर्मशीभिः सुद्धिने त्रीं मते पठे ॥ निष्प्रात बुजात् पङ्क्तिस्तारयन्ति ॥ रवा यरातो नीलपीता ॥ एषो ह्यसाव ॥ एषो ह्यसाव ॥
चित्तैः शकता नयती पङ्क्तिः ॥ एतां मार्गगामिनां ॥ दिनती नमभो ॥ एष केविको यावत् विभिरो गोघा मां रोगा ॥ ३ ॥

वक्रा पाठः
४६३

१०२

दृष्टसादेगनादेन मत्तप्रमरधनिनादुर्गाः भेकाः अवकीर्णव्यासाः १३-१४ ततोय आसारो धारासंपातस्तेन निर्यताः जडीकृताः नगाग्रणिः १५ तोयेन गंभीराणि विविधानि
 तेषां निमित्तानि च तेषु ३६ महीरुहे मर्गि विभूताः २७ वेष्मजलक्षेत्रो मर्गयिस्मां २८ २९ पल्लवेभ्यः उकीर्णितसिक्तं यतो येतेन वर्षेण १८ हस्तः भुजानां सह ३

॥ तत्र सारं कुमाः नवगुणैः कृतेन वा नु वै प्रशिरिव भिस्तु हेरवकीर्णव्यासं धरणं प्रमनराणि हाउत्तः न विप्रान्नरायाः ॥
 महीरजां नु चो नो रया नो न जगां संतता सारनिर्माताः क्लिन्नपत्रोत्तरस्य साः नत्युत्ततिव स्यात्तः प्रजापतिप्रियाः ॥
 गम्भीराणां नु ३६ महीरुहे मर्गि विभूताः २७ वेष्मजलक्षेत्रो मर्गयिस्मां २८ २९ पल्लवेभ्यः उकीर्णितसिक्तं यतो येतेन वर्षेण १८ हस्तः भुजानां सह ३
 एतावदुधभातिशालमलिनो धज्जो वावृता नाना नाना नगशालिनाम् ॥ स्रोतोभिः परिकृता निपतति शिवरात्रिर्वापततामेव
 वर्षेण यथा निम्नानुसारिणां पूर्वतो कीर्णितेन पूर्यते वनराजयः ॥ हस्तोद्धृतमुखी वन्या मेघनादा नुसारिणां नाना नृतिरु
 द्धमातङ्गा गा कृता इव तोयदं प्रावृष्टप्रवृत्तिं संप्रेक्ष्य दृष्ट्वा मुधरा न्यूनो रोहिणो यो मिथः जाते क्लृप्तं वनमवव्रीतां पश्यन् क्लृप्तं
 नान्कृत्वा चलाका क्लृप्तं भूषणा न् ॥ गगने तव गात्रस्य वर्णो रौप्यसुखेता नो न वनिष्ठाकः कालस्तव गात्रो यमं नु भः ॥ त्वमिवात्तात
 वसतिं चंद्रो वसतिं चार्चिकी म् ॥ एवं नीलोत्पलस्याने नीलोत्पल इत्युभयम् ॥ संप्राप्तोद्धृते काले उद्धृते भाति वै न भगो पश्यन् क्लृप्तं जलोद
 ये क्लृप्तं तदुद्धृते धनैः ॥ गोवर्द्धनो गजार्धम्यो भाति गोवर्द्धनो गिरिः ॥ पतिने नो भसा ह्येते समन्तात्मददर्पिताः ॥ आजन्ते हस्तसा
 रंगाः कान्तेषु मदाविताः ॥ एतान्युत्पलानि हरितानि मृदुनिवा ॥ तृणानि शतपत्राक्षजने रूहन्ति मेदिनी मर्गं धरजलानां शैवा
 नां वनानां जलदागमे ॥ तत्तस्यानां वसीमानां लक्ष्मीर्न चतिरिच्यते ॥ की प्रवातसमुद्धृताः प्रोषितोत्तकाकारिताः ॥ सोमोदरो धामरवी

५ पल्लवोत्तिका पाठ

द्वितं मुखीयेषां ते हस्तोद्धृतमुखी २० २१ २२ चंद्रो न भो वसति अधात्ते चार्चिकी चार्चि नृ ५ सभवा २३ दुर्दिने मेघा क्लृप्ते काले प्रावृष्टकाते दुर्दिने मेघे रा क्लृप्तं २४ गोवर्द्धनो
 नाभाः गोवर्द्धनो गवोवर्द्धयिता २५ क्लृप्तासा रं गाधमराः २६ गृहं त्वाद्यादयं ति २७ सीमानां क्लृप्तं भूमीनां त्रयोणमपि लक्ष्मीर्न चतिरिच्यते नाधिका भवत्यपि तसमाने वै त्वर्थ २८

श्रीः
१०५

५५

नाहरितः कोशे धर्मका मधो मेघे तपलक्षितं पुष्पं अंशवेतनमिव भो नृ ३ (तीतिरु प्रोपमा सर्वतः वलप्रिम च न भो पिनतती वेत्प च एवमपि कृष्ट रंशारम्भा तां घलीनां व
दिवला नां व विवेकं अंशवेतनमिव भो नृ ३ (तीतिरु प्रोपमा सर्वतः वलप्रिम च न भो पिनतती वेत्प च एवमपि कृष्ट रंशारम्भा तां घलीनां व
पं न न हितमः ६५ कता विज्ञः ९

श्रीवसेन उरसा धत्तेनेति ३५ ततीताता नां पंचमरये नरराजेत्यनेना चयः हतेन पंकजो द्विभं विकसकमलं तनुत्पं जसाक्रांतं दिशं तग पनं यस्य तादृशं नः पिना
 गमनस्वभावेन ३ ॥ १६ कोकसः देवेः ५ काये योगं देवाभाषी तु क्तः योगं देव नीपाः कदंबपुष्पाणि कैः तानवां कुरातैः गोमाला निषकंदः मालिनी

५०

नूरयामः यमरवे ३५ ॥ श्रीवसेनो रसापुतः शोकरवलस्येतो सांक्रुदेर्नग्रहसेनपङ्कजो द्विभक्तुस्तु ॥ सुकुमारो रसापुतः
 कोतविना तगा ॥ १६ कोकसः देवेः ५ काये योगं देवाभाषी तु क्तः योगं देव नीपाः कदंबपुष्पाणि कैः तानवां कुरातैः गोमाला निषकंदः मालिनी
 ग्राभा दराउ रजुभिः ॥ ५० ॥ १६ कोकसः देवेः ५ काये योगं देवाभाषी तु क्तः योगं देव नीपाः कदंबपुष्पाणि कैः तानवां कुरातैः गोमाला निषकंदः मालिनी
 हावेरी सुपुष्टं सुखं ॥ १६ कोकसः देवेः ५ काये योगं देवाभाषी तु क्तः योगं देव नीपाः कदंबपुष्पाणि कैः तानवां कुरातैः गोमाला निषकंदः मालिनी
 कदंब नीपकदंबलशालिनी ॥ १६ कोकसः देवेः ५ काये योगं देवाभाषी तु क्तः योगं देव नीपाः कदंबपुष्पाणि कैः तानवां कुरातैः गोमाला निषकंदः मालिनी
 दृष्ट्या मोनमस्य इव मूर्तिमान् ॥ १६ कोकसः देवेः ५ काये योगं देवाभाषी तु क्तः योगं देव नीपाः कदंबपुष्पाणि कैः तानवां कुरातैः गोमाला निषकंदः मालिनी
 कीडं च श्रुचये च कचित् कचित् ॥ १६ कोकसः देवेः ५ काये योगं देवाभाषी तु क्तः योगं देव नीपाः कदंबपुष्पाणि कैः तानवां कुरातैः गोमाला निषकंदः मालिनी
 चगवां कविद्वनगतोपि वा ॥ १६ कोकसः देवेः ५ काये योगं देवाभाषी तु क्तः योगं देव नीपाः कदंबपुष्पाणि कैः तानवां कुरातैः गोमाला निषकंदः मालिनी
 मदनो दीपनी पुचमेघनाद प्रनियुहं नोदिता सुसमन्ततः ॥ १६ कोकसः देवेः ५ काये योगं देवाभाषी तु क्तः योगं देव नीपाः कदंबपुष्पाणि कैः तानवां कुरातैः गोमाला निषकंदः मालिनी
 नवं जलमूके सराणां नवेर्गंधैर्मन्दिनिः ॥ १६ कोकसः देवेः ५ काये योगं देवाभाषी तु क्तः योगं देव नीपाः कदंबपुष्पाणि कैः तानवां कुरातैः गोमाला निषकंदः मालिनी
 निःस्तनैः ॥ १६ कोकसः देवेः ५ काये योगं देवाभाषी तु क्तः योगं देव नीपाः कदंबपुष्पाणि कैः तानवां कुरातैः गोमाला निषकंदः मालिनी

५/४

अमलं दिव्यं पत्रं यस्य तेन वहि पत्रेण मयूर पिच्छेन भुभुभे इत्यनुषंगः १० ११ १२ १३ प्रतिव्यूहैः प्रतिध्वनिभिः १४ कंदलानि नवां कुरितानि अमलानि च पात्राणि यावत्
 कंदलं कपाले स्यादुपरागेन वां कुर इति विश्वः १५ कामिनी धिवेति स वेतीना उपमा १६ १७ शारिने वटं १८

१५ विनांगमोमिधुने २११२ निरावर्षवर्षवारणां अनातपतिवारणात् २२१२४ कीडनकेः कीडसाधनेः २५१२६ १२७ १२८ तरंगा एवापांगाः कदाक्षालेः कुठिलेतरं २२७ १३० मिधुने
 वरेष्वकावाकादिभिः ३ जलजैर्मिताद्यैर्जलजैर्गुणैश्चातलत्वनिर्मलत्वाद्यैः जलजैः पक्षैः जलजैः शैवालैः ३२ स्त्रीरूपवर्णयानि प्रसजैः निस्त्रीतः शब्दे संकारको

श्रीः
 १०५

नामरमू स्थितं धरणां मेघाभं निविडं दलसंचयैः ॥ गगनाद्धोहिताकारं पवनभोगौ रिरामां तीलवित्रांगवर्णैश्च सेवितं
 वहुभिः स्वर्गैः ॥ यत्नैः प्रवालैश्च घनैः सैन्धवावधनैः पममू भवनाकारविट्पलतापुष्पपुमण्डितम् ॥ विशालमूलावृतं पवन
 म्मोदधारिराममू यधियत्यमिवान्ये सोतस्य देशस्य शाखिनाम् ॥ कुर्वीतं शुभकर्मणां निरावर्षमिवानपममू यधियधिवताश्रमं भा
 राडीरं नाम तामतः ॥ दृष्टानत्रमलितक्रेनिवासायतनः प्रभुः ॥ सतत्रवयसातुल्यैर्वत्सयातैः सहानयः ॥ रमेवैवासरं कृत्स्नः पुरास
 जंगतोयधौ तं कीडमानं गोघालाः कृत्स्नं भा राडीरं सिनम् ॥ रमयति सवहवो वयैः कीडनकेतथा ॥ अन्ये स्मयति गायति तेषां
 मुदितनानसाः गोघालाः कृत्स्नमेवायं गायति स्मरति प्रियाः ॥ तेषां स गायतामेव वादयामास वीर्यवान् ॥ पणवाद्यान्तरेवेणुतुम्भी
 वीणां वतत्रहो कदाचिच्चारयन्नेव गाः सगोवधमेधराः ॥ जगाम यमुनातीरं यता संकृतपादपमू ॥ तरङ्गायाः कुठिलं वारित्व
 सुखानिलम् ॥ तांच यधोत्पलवतीं दृश्य यमुनां नदीम् ॥ सुतीथोला दुस्तिलो हादिनी वेगगामिनीम् ॥ तोयवातो द्रुतैर्वै गैरवन
 दितपादपमू ॥ हं संकारराडवोद्युक्तं सारसैश्च निनादिताम् ॥ अत्यन्तमिधुने शैवसेवितं मिधुने चरैः जलजैः प्राणिभिः कीर्णज
 लजैर्भूषिता यमुना ॥ जलजैः कुसुमैश्चित्रां जलजैर्हरितोदका मू ॥ यधितश्चात्र वरणां पुलिनश्रोणिमंडलाम् ॥ आवर्तना भोगम
 रां यधरा ॥ जगाम त्रिजगाम ॥ तच्छेदोत्तरीया तां तरङ्गत्रिवलीधराम् ॥ केन प्रहृष्टवदनं प्रसन्नो हं सहासिनीम् ॥ त्रिविरोत्पलपत्रैः

शब्दः
 १०५

१ शेषात् पाठः
 लोका आर्षः ३२ तच्छेदः प्रवाहस्य मध्ये कार्ष्णिके त्रिः तरंगा एव वलयः नारांधरां त्रि तरंगा वलीधराम् ३४ ॥ ॥ नमस्तस्मै महापुरुषाय ॥ रामराम

३५ अ भोगप्रदलायतां आभोगस्मरस्व उभयतः कृतं सैव प्रवर्गे आगतं यस्यास्तो ३५ वारिणिपुत्रं ते विस्तारं यांति शौचलक मलिनीदलानि गतेषां यः प्रवः विपुलता सैव

[illegible]

१३५२॥

क्षोमं अतस्तीक्ष्णं त्रयं वासो यस्यास्तां ३७ निधानं पशूनां पानं त्यक्तं तत्र ये श्वापदास्त एवापीजो भूषाय स्यास्तां ३८ ४० ४१ विदितः २
४२ ४३ विष्ठा रणाय स पाः ४४ ४५ आकाशा
४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

५८१५१ १०१५१ ११५१ ॥ इति भावदादेह विंशत्यधिकोऽष्टमः ॥ ॥
 सोऽपि तस्य ध्यायते न हि भवत्यस्य तदेति पादहस्ये भवत्यस्य तद्वदित्यस्येति सोऽपि दृष्टं कालीयं मनसुपचं ह्यति तत्र सन्नावयवो रक्षित्योऽपि सवेपिः यमुना
 ३७१

श्रीः
१०६

३७१
 पुण्यस्योदंशः ॥ तेनेद्यं दूषिता सर्वा ममना सागराङ्गना भयात्तस्यैरागपते नर्यां देहो निषेवते ॥ तदिदं सारुणा कारकी
 र्तिना नालता दुमैः ॥ रक्षितं सर्पराजस्य सचिवैरा नृकारिभिर्नो वने विविध जाजरु विप्रसमिवृषः ॥ यशसू ॥ तैरा नृकारिभि
 र्निर्त्ये सर्वतः परिरक्षितमौ ॥ शैवालमृत्तिने श्रापिवरैः पुष्पलताकुसुमा ॥ कर्तव्यमार्गो भ्राजेते कदस्यास्य तद्युजो ॥
 तदस्य सर्पराजस्य कर्तव्यानि ग्रहो मया ॥ आत्मा तमात्मना वाक्यमिदं प्रोवाच स प्रेषम् ॥ इदं त्वं नदीवेयममो गमि
 ति मे मतिः ॥ न विसर्पन्ति दृश्यते सत्वानीह महीतले ॥ वृजोष भोग्या वयथा नागे वै दमिते मया ॥ सर्वत्र सुखं जायते वती य
 सुखालहा ॥ यथेयं सरिदं नो दो भवेद्विजलाशया ॥ एतदर्थं च वा सोयं पुनस्मिन् गोपनमवा ॥ सुमीषा मुत्पद्यस्या
 नां निग्रहायं हरात्मनाम् ॥ एवं कदम्बमाहृत्य तदेव शिशुलीलया ॥ विविपत्य कदपोटे दमयिष्यामि कासि यम् ॥ एवं कते
 पाकुनीयं नो केत्यानि गमिष्यति ॥ ५॥ ॥ इति श्रीशिवले पुष्टिर्वंशे शैवालवरिने ॥ ६७ ॥ वेशं जायते उवाच ॥ ॥ सोपसत्य
 नदीतीरं वक्रपरिकरुंठकम् ॥ आरोह च यतः कल्पः कदम्बसिखरं पुष्टो ॥ आरुह्य सवनं भूयन्वदं धूनीमुख्य पद्मजम् ॥ क
 ल्पकदम्बसिखरं लसमानो घनाकृतिः ॥ हृदमये करो सुदं निप्रतन्नसुजे शराः ॥ स कदम्बो वापतता सो भिजे ममुना
 कदम्बा संश्रियते तदेव निप्रभातद्वा सुदं निप्रतन्नसुजे शराः ॥ स कदम्बो वापतता सो भिजे ममुना

107

ज. नानि तत्तद्विषयसंयुक्तं शान्तवान्. पीडमात्रमन्तुते रथः सवअहिः अथापि दहीनः अहमभ्यसन् इन्द्रं अयतन्यत् अयोधनादिति एतेनास्य सपत्न्यमुक्तं
अतो हि देवास्त्रयो यत्रासन् धृतराष्ट्रायने वीर्यद्वितः १. तन्वमानः अधः पतत् २. १३१४

५ पेंकासः पंचवदनः ६ भोगेन देहेन ७ श्रुतं कथितं प्रतिज्ञाताः विपरीतं प्रकाहः ८ ९ १० ११ १२ १३ ते दशाभिति पूर्णतां संबंधः १४ १५ १६ १७ १८ १९ २०

कुले राणाः सवो गायमिः कर्मिणो राशि समप्र नवा ततो रता न नधनः का लीयः समद रूपना प्र भोसः ३ वको कूर्तव न
जिह्वकुला रावः १० पुमिः पंचमिधारेः शिरोभिः परिहारतः ११ मित्वा कुरु सर्व भोगेनानलवचं १२ सुखं त्रिवचरो धिता १३ त
यजंतं गसा ॥ केधनच जलंत ससर्व श्रुतमिवा भवत् ॥ प्रतिज्ञाता उभीते वज्रगामय मुना नदी ॥ तस्यैः धामि यो यो वक्तव्यं ॥
मारुतः ॥ १४ कुरु कुरु गतं की उतं शिखरी लया ॥ सधूनाः धत्तं गंद स मुखा नि मेरु रविषः ॥ १५ जतं नरोध स नीये ती रजा दुमाथ
स्थो न भस्य सात्री ता दुगात्र प्रतिने न वै ॥ तस्य पुत्रा शुहरा स्रुता स्रुते महोरगाः ॥ वमत्रः पावकं पोरं मुले यो वेध संभवम् ॥ १६ मं
त्रगे अस्ते निपे तु रमितो जसः ॥ प्रवेशित श्रुतैः सयैः सकृद्यो भोग वधनः ॥ निर्यत्र वा कुच रणतस्यो गिरि ति वाचलः ॥ १७ शृश दशनैली
शो गो विषोत्पी उज ला विलेन ॥ ते कुरु सूर्य यत जो न ममार सवी र्यवान् ॥ १८ तस्मिन्नेतरे भीताः गोघालाः सर्व ए वते ॥ कुरु माना बुजं न
मु वाष्प गज दया गिरा ॥ एव मोहं गतः कुरु मगेनो वै कालिये कुरु ॥ १९ भक्ष्यते सूर्य राजे न तदा गच्छत माचिरम् ॥ नन्द गोपाय वे
क्षिपं भाप्रनि वेश तादृ ॥ एष ते कुरुते पुत्रः सपेणो निमहा कुरु देत नन्द गोपे लून कुरुता वज्र पातो धमं ववभा ॥ आर्त्त स्वरित विक्ता
त्र तं जगाम महा कुरु ॥ सत्त्वानु वती वृद्धः सच संकर्षणो पुत्रा ॥ आ की उं यत्र गेद्रस्य जर्न स्तं समुपागमन् ॥ नन्द गोप मुखा गो
पासे सर्वे सा श्रु लोचनाः ॥ केचित्तु पुत्र हा हेति हा धि गित्य परे पुनः ॥ हा हा कारं प्रकुर्वन् तत्ता पुती दे द्रु ह्यवै ॥ २० उता विस्मिता यो वशी

नि २

+ वल्ल ३

२१ २२ सप्तमोगेन सप्तमोगबंधेन स्पंदितं किं विद्यासित धैर्या इति शेषः २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५

+ केषिन्नुपत्रहाहेति हाधित्यपरे पुनः + १

नर

[illegible]

34 35 37 38 39 स्थानेऽवस्थितः ४० नन्वन्मत्रगतो मां हनिष्यति अत्र तु मुनिः पाभायातीति चेत्तत्राह सत्यतानीति ४१ ४२ किमुतं तीरेऽवस्थितं ४३ ४४ ४५ ४६ ४७
 अथायः ४७ दमिते इत्यध्याये समिद्रगर्भं मृतेत्येतं मंत्रमुपहंसति हे इन्द्रगर्भं सिद्धिं मारयेति मंत्रपादार्थः १ २ ३ ४
 स्थले ३

षो वशागते वशागते ३५ पञ्चांगे किं कुर्मस्स दारायत्तवान्नाः ॥ कस्य वा वशतां यामिनी वितन्मिषदन्तामप्यथ ३६ नैते
 द्वा सूर्यस्यारिकैतनः ३७ कुङ्कुमवभगवाच्युवाचो गेस्य ३८ तैवा सिन्धुमुनातोयेने वस्थाने द्वा म्हाहम् ॥ गच्छ ३९ तत्र
 सूर्यसभायः सहयानोः ४० द्वा भूयो दृश्ये तवा यदि वा तरेः ॥ तव भृत्यस्तनूजो वाशिपुं वधः समे भवेतां शिवं वा ४१ जलस्य
 क्तुत्वं वगच्छ महार्णवे ४२ न निरुनवे को वलवान्तरकरणमहातां ॥ मत्पुत्रानितवते सूर्ये दृष्ट्वा मूर्धुसा गेरेण गतः ४३ यत्र गरिपु
 क्तपितृपुहिरेवाति ४४ गुरुमुकुमुचरुणैरुत्तमस्योरगपुंगवः ॥ पश्यतामेव गोपानां जगामादृशं नन्ददातां ४५ विजिते तु गते सूर्ये क्व
 मुनीर्यधिष्ठितम् ॥ विस्मितास्तु द्रुवर्गोपाश्रुकुशे वप्रदक्षिणाम् ४६ कुबुः सर्वे वसुप्रीता नन्दगोपं वने वराः ॥ धन्योऽस्य नु गृहीतो सिपु
 ते युव ईदृशः ४७ अयप्रभृतिगोपातां गवांगोष्ठस्य दानपं ॥ आपत्सु शरणां कृष्णः ४८ अयतलोचनः ४९ जाना शिवजला सर्वा यमुना
 पुनिसुविता ॥ सर्वे स्त्रीधे सुखं गात्रो विचरिष्यन्ति नः सदा ॥ व्यक्तमेव वयं गोपावने पत्न्यस्मिन् दृशम् ॥ महद्भूतं न जानीम ५० न सन्निमि
 ववृजे ॥ एवं ते विस्मिता गोपास्तु द्रुवः कृष्णमनुप्रम ॥ न गुरुर्गोपागणो यो यं देवाश्चैत्ररथं यथा ५१ ॥ ॥ इति श्रीरिवसे सुहृदि
 कायदमनं नाम ॥ ५२ ॥ ॥ देशं पावनं उवाच ॥ दमिते सूर्यराजे तु कृष्णेन यमुना ऊरे ॥ तमेव रज्ज्वेन दृशं सहितौ रामकेशवौ ॥
 आजगमतुस्तौ सहितौ जोधनैः सह ॥ तौ तालपर्णप्रसूतः ५३ रम्यतां लवने चतौ ॥ रेवतः परमप्रीतो वप्रजो ताविबोद्धतौ ॥

ली २

१ + जासिनोः ॥ गिरिं गोवर्द्धनं रम्पं वसुदेवसुतावुभौ ॥ गोवर्द्धनस्योत्तरतो यमुना तीरमाश्रितम् ॥ दृष्ट्वा गते धृतौ वरौ ॥

३
 तालवनं महत्

सदे शोभात। पुत्रायेनान्वयः ५६१ लघुकर्मोशीघ्रक्रियो ८८१० निर्मलभूतसारभूतं निर्मितो सारे इति मेदिनी अथापि इति तत्परे भूतस्य मेदिनी ११ १२ १३

त

८३

श्रीः

सनुदेशः समसिग्धसुमहा कलमृत्तिकः ॥ दर्भप्रायस्यलोभूतोलेहपाषाणवार्जितो तोलेस्तेर्यपुलस्कं वैरुहितैः
 र्यामघर्षभिः ॥ फलाग्रशारिभिर्भातिनागरुस्तेरिवोदितैः ॥ तत्रदासोदरोवाकमुवाच वदताम्वरः ॥ अहो ताल
 फलेः पथेकीं सितेयं वनस्थली ॥ स्वादून्यार्यसुगंधिनिरुया निरसवन्निव ॥ पक्वतालानिसहितौ यातया वोलुमुक्त
 मो ॥ यद्येवामिदं शोभं धानाधुयेर्वागार्यः ॥ रसेनोमृतकलेन भवितव्यं वनेमतिः ॥ दामोदरवचः कृतैरिति यो हसन्नि
 व ॥ पातयन् पक्वतालानि जालयामास तांस्तत्कृत्वा तनुतालवनेन तृणामसेयं दुरतिक्रमम् ॥ निर्मलभूतमिरितां युक्त्या दालयोपमम् ॥
 ॥ दासो धेनुकोतामदेत्यो गदं भक्तपवान् ॥ खरयूथेन सह तावतो वलवताम्वरः ॥ सवतालवने यो गदं नः पुरिहसन्नि ॥ नृपसिंहा
 पद्मगणः स्वास्थानः सरुमतिः ॥ तालशृङ्गे सते कृतं संयुष्टं फलपातने ॥ नाम वै यतसे कुडुतालवनमिव क्रियः ॥ शशानुसारी संकुडोद
 पादिद्रुसंघातनः ॥ तदा शोके पितवदुः सुखे निर्दयस्य महीमः ॥ अविदुः पुष्पोदधितो वाताननद्वान्नमः ॥ आपतने वरुणो रोहिणो यमुपस्थिताम् ॥
 तालानां तमथोदृष्ट्वा संप्रजाकारमययम् ॥ रोहिणो यं खरोदुष्टः सोदं शदशनायुधैः ॥ यथा यथा तां वदन्तः प्रमृताभ्यो प्रगृह्णन्तः ॥
 दामोदरसिदैवोदधितो यं निरायुधमूर्ताभ्यो मेव सजग्राह यश्चातं दैत्यगदं भन ॥ अर्वाजितमैलं धुपे नैला लसुधितैः ॥ नमयो
 कटिग्रीवो भयमदृष्टो दृष्टो कृतिः ॥ खरताम्रलेस्साकं पायत धरणीतलां तंगता सुगत श्रीकपोतिनः ॥ दंशगदं कृतं कालीसाधोप

तालत्वर्ग आस्फोटनध्वनिं १४ दपविद्रुसंघातनः मेदेनो विद्वाभ्राजिता सटाके सरालियमित्रधाभूतं आनर्नयस्ये १५ ३ गदिष उधी कर्तुं पुर्दयेन १६ ११
 ताभ्यां तयोरेव पदयोर्जग्राह आवर्जितं प्रापितं मुखस्कंधं यस्य १८ २० २१

२१ २२ २३ २४ २५ २६ अष्टमः ६८ अष्टमः १२ ह्येडयंतौ कः आस्फोटयंतौ व्याहरंतौ आकारयंतौ ३ नियोगपाशैः अशशिकैः ४ अन्ये न्यस्य ह. गं

[illegible]

वरोअस्योपदीप्तिसंवलेनसदशांवराविव ५ कुसुमानांकुसुमैः कण्ठिरोकुराणि ६ ७ दीक्षांरिति ८ ९ स्पंदोलिकाभिर्दलावलं वैः क्षेपणीयेवीरकाद्यैः १०

105

॥ विष्टमो देवो धरुणः पृथिव्या विश्वा उत सितयो हस्ते अस्प असत उष्मा गृणते नियुक्ता मध्वो अंशुः पवत इन्द्रिया ये ते तं मंत्रमुपहृत्य तयो रमयतोऽग्नि त्वादिना मंत्रा यन्त्र हे सोम ते तव मध्वो
ब्रह्म त्वत्पिणः अंशुः रिवांशुः अंशः पृथिव्या धरुणः भूमेर्दत्ता रिमरूप धारी शेषः सत्वया असत + दोः अंतर्गमिणा प्रबोधितः सन्दीप्यमान आ एव उत्सः त्वदात्ता करणे उत्कृष्टः नियुक्ता
जगतः प्राण वायु रूपी सभात्मा सन् गृणते आत्मनः स्वरूपं त्वदा क्त्वा दवर्गर्त भावयति अहं परमेश्वर इह न न्योस्मि देव कार्यो यमिवती तौ स्मृत्वा लोचयतीत्यर्थः ततो हेतो दिवः द्युलोके मेऽप्यस्य

श्रीः
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

यामम कुर्वता नां युद्ध मार्गश्च विविधैर्गोपालैः सहिता बुभौ ॥ मुदितौ सिंहविक्रान्तौ यथा कामं विवेरतां नयोरमम नो रेवंतसि
सुरतुरोत्तमः ॥ पुलस्तो भ्या गमते त्रिदिशन्नेवीनयोस्तदां गोपालवेषमास्था यव न्यवेष्ट विभूषितः ॥ सोमवानः सतौ वीरो ह
त्यैः कीडनकैः सथा ॥ सोवगा हतनिः शंकस्ते वां मधममनुधः ॥ मानुषं वपुः रास्त्रा युद्ध लब्धो सनवो त्रमः ॥ पुकीटनश्च ते सर्वे
सहते नामरारिणः ॥ गोपालवपुषं गोपामन्यमानाः सुवाधवमते सनुः ॥ इतरेषु पुः प्रलभ्यो गोपतोजतः ॥ दृष्टिं प्राप्ता
यैरुह्ये रोहिणेयैश्चरुणामां ॥ अविप्रसृततो मत्वा रुक्ममक्रुत विक्रममू ॥ रोहिणेयवधेयत्वमकरो ज्ञानवो त्रमः ॥ रुदि
णा कीडनं नामवाल ॥ कीडनकंततः ॥ पुकीडिता लते सर्वे जीवुगपदुत्पातनां ॥ रुक्मः ॥ आसामसहीतः ॥ पुनवे गोयलूतना
संकर्षणत्वात्कृतवायुसंवेन सहनघां गोपालास्तपरे ॥ गोपालैरपरैः सह ॥ प्रदुता लंघयन्तौ वैते नो न्ये लघुविक्रमाः ॥ श्रीराम
जयत्कुलः ॥ पुलस्तो रोहिणी सुतः ॥ गोपालैरुक्मपक्षीपे गोपालास्तपरे जितांते वाहयन्त त्वन्यो न संह ॥ सहस्रपुता भाग
रुक्मधम दिश्यमयी दं पुनरागमनौ ॥ संकर्षणं तु कंभे तरी प्रष्टु ॥ रुदिपा सनवः ॥ इतं जगाम विभुसः स वृद्ध वेता स
संभारमसहंत सरोहिणेयसधीमतः ॥ वरुधे समलका यश्चंद्रक्रांतमिजामुदः ॥ सभाराडी रम्य पुष्यं प्रिमात्ता
पमम् ॥ सवयुदरीयानास पुलस्तो ज्ञानवो त्रमः ॥ पञ्चतावकयुक्ते नमुकुटे नार्कवर्चसा दीपमाकनतो देवः ॥ सवयुदरीयानास पुलस्तो ज्ञानवो त्रमः ॥

पमः

विष्टमो देवो धरुणः पृथिव्या विश्वा उत सितयो हस्ते अस्प असत उष्मा गृणते नियुक्ता मध्वो अंशुः पवत इन्द्रिया ये ते तं मंत्रमुपहृत्य तयो रमयतोऽग्नि त्वादिना मंत्रा यन्त्र हे सोम ते तव मध्वो
ब्रह्म त्वत्पिणः अंशुः रिवांशुः अंशः पृथिव्या धरुणः भूमेर्दत्ता रिमरूप धारी शेषः सत्वया असत + दोः अंतर्गमिणा प्रबोधितः सन्दीप्यमान आ एव उत्सः त्वदात्ता करणे उत्कृष्टः नियुक्ता
जगतः प्राण वायु रूपी सभात्मा सन् गृणते आत्मनः स्वरूपं त्वदा क्त्वा दवर्गर्त भावयति अहं परमेश्वर इह न न्योस्मि देव कार्यो यमिवती तौ स्मृत्वा लोचयतीत्यर्थः ततो हेतो दिवः द्युलोके मेऽप्यस्य

स्पष्ट ४ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६

२६ ३१२८/२९/३० देहावशात्प्रमाद्यतः तिन्यायेन सूत्रांशो विरामो मुमोहेत्याह ससंदिग्धमिति ३१/३२/३३ श्रीकृष्णस्तेन सर्वरूपस्मात्सोऽन्यथोक्तं गीतायाह

२६
 दः॥ महानो ह... कोपमः॥ रौडः सकटवक्राक्षो नामयं श्रुत्वा रौर्महतां त्रयामसुखं...
 ...वोरः प्रसक्तः प्रयथा... पलमद्वानुदः॥ सजहादैववेगेन रौहिणेयं महासुरासांगरोपश्रवणं कृतं...
 यमावाः पुलं मेन सतुम कर्षणो युवा॥ कृत्वा मान इवाकाशे कालमेघेन वदुमाः॥ ससंदिग्धमिति...
 संधगतः श्रीमान् कृष्ण वेदमुवाच हौ॥ क्रिया मिरुस्मदैते नयवतो दयववसा॥ प्रदर्शयित्वा महतीं मायां मानुषकृपितां...
 मस्य मया कार्यशासनं उद्वेगतः॥ पलं वक्ष्ये पुरुषस्य दर्पादिगुणवर्चसगां तमाह सस्मितं कृत्वा तामाहर्षकलेन वै॥ कृमि...
 लोयस्य वत्तस्य वलस्य च॥ अहोयं मानुषो भावो व्यक्तमेवानुयास्यते॥ यत्त्वं जगत्तपो देवगुह्यं दुष्टतं गतः॥ स्मरनाहं पर...
 नं लोकानां तं विषयं यो॥ अथ गच्छात्मानात्मानं समुद्राणां समागमे॥ पुरातनानां देवानां वृक्षणाः सलिलस्य च॥ आत्मवत्तं पु...
 तानां संस्मराद्यं वदेव पुः॥ शिरःस्वते जलं मूर्तिः क्षमाभूर्दहनो मुखम्॥ वायुर्लोकायुतः क्षामनः प्रेक्षाप्रवृत्तयः सहस्राः सहस्रांशः स...
 स्रजचरुरीक्षणः॥ सहस्रपद्मनाभस्तं धरोरिहा॥ त्वया प्रदर्शितं लोके तत्पश्यति दिवौ कसः॥ यत्त्वयानोक्तं पूर्वं हि कलुषं नेष्टुमर्हति॥ यदेदि...
 तव्यं लोके स्मितं त्वया समं दाह्यतम्॥ विदितं यत्तवैकस्य देवा अपि न तद्विदुः॥ आत्मजन्तव्युयोऽपि पश्यन्त्यात्मसंभवम्॥ य...
 नुते कृत्रिमं रूपं तदचन्ति दिवौ कसः॥ देवैर्न दृष्टं श्रान्तस्ते तेनानन्त इति स्मृतः॥ त्वं हि सस्मो महानेकः कृष्णैरपि दुरासदः॥ त्वये

स्रजचरुरीक्षणः

सहस्रांशः स

सहस्रांशः ३

सूत्रात्मत्वं विदग्धोतिः शिरः त्वमित्यादिना ३१/३२/३३ प्रागाप्यप्रागा मुतचधुरित्यादिभुतिप्रसिद्धम् अहं वत्सापित्वं नेवासीत्याह वत्सयेति यावया नो
 तमाहेत्यादिना ३४/३५/३६/३७ अस्मैव
 केत्यादिना ३८/३९/४०

प्रागाप्यप्रागा मुतचधुरित्यादिभुतिप्रसिद्धम्

४४: १४५ यथेति अहः अन्तरिमित्वं सूत्रात्मा सर्वसत्त्वादि कंदयोः सममेवेत्यर्थः अन्यत्वं साम्यत्वं क्षरणमभेदमाह आहमिति ४६ १४७ १४८ ४९ संस्मरित इति

श्रीः उक्तिमात्रेण बलदेववत् ॥ विभुद्वातः करुण आत्मनो ब्रह्मभावसवगच्छतीत्यर्थः ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ॥ ६० ॥ इति श्री भावदीपे हरि

ॐ

वज्रगतः संभेदाश्वनी जगती खिता ॥ अत्र ता प्राणिनां योनिर्ह्ययत्रा खिलं जगतां चतुस्सागरभोगत्वात्तुर्वर्णविभागक
त ॥ चतुर्गुणेशो लोकानां वातुर्लज्जलाशनः ॥ यथाहमपिलोकानां तथा त्वं शश्वदागतः ॥ उभावेकशरीरस्थौ जगदर्थे दि
धा कृतौ ॥ लोकानां शाश्वतो देवस्तु हि शेषः सनातनः ॥ आबोधेहमात्रेण द्विधे दधार्थे जगतां ॥ अहं यत्त्वं भवानेव यत्त्वं सौह
सनातनः ॥ कावेव विदितो एवामेकदेहो महाबलैर्नृणां समूहवर्त्तिकं प्राणेन जहि दानवम् ॥ मूर्द्धनि देव रिपुं देववृत्तक
चो न मुञ्चिता ॥ ४५ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ संस्मरितस्तु कस्मै न रौहिणेयः पुरातनः ॥ वलेनापूर्यत तं दानैर्लोक्यान्तरकारिणां तत
पुलं मूर्द्धनि तं सुवदुत महाभुजः ॥ मुञ्चि गावजुकत्वेन मुञ्चि वेनं समाहृतम् ॥ तस्योन्नमां गत्वे काये विकयालं विवेकाह ॥ जानुभ्यां च
हतः सेते गता मुहूर्तयो नमः ॥ जगत्यां विपुकीर्णस्य तस्य देहमभूतम् ॥ पुलं वसां वरस्य स्पृष्टे यत्पि दीयते ॥ तस्य भग्नोत्तमा
कृत्य देहप्रस्त्रावशो गितम् ॥ वक्रगैरिकसंयुक्तं शैलशुक्रमिवोदकम् ॥ सनिहत्य पुलं मृतं संहृत्य बलमात्मनः ॥ ययं यजत वेद
कं रौहिणेयः पुतामवान् ॥ तंतु कृष्णश्च गोपाश्च दिवि स्याश्च दिवोकसः ॥ तुष्टुर्विहृतं देतो जयाशीर्षिर्महाबलम् ॥ वलेनापूर्यत तं दानैर्लोक्यान्तरकारिणां तत
त्यो वासेनास्तिष्ठ कर्मणा ॥ विचिंत्योऽशरिरयो गावः सूरसमीरिताः ॥ वलं ददन्ति नामास्य देवैरुक्तं दिविः स्तितः ॥ वलं तु वरदे तस्य
दायुर्दिजना विदुः ॥ पुंसं मुनिहते देत्येदे वैरपि उता सदे ॥ ४६ ॥ इति श्री हरिवंशे ब्रह्मवर्जः ॥ ७० ॥ ॥ वैशंपायन उवाच ॥

परमपराय

समः
३५

वंशाधिकाश्रीकोनसप्रतितमोऽध्यायः ॥ १४७ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ वने विचरन्ती मीमांसयाति जातोऽस्मादि कैः ॥ पुनर्मान्जम्भतस्तत्पुनर्मान्जम्भवत्तदा ॥ एतद्द्वितीयं
विशेषाद्यो श्रोतव्यं तत्सामं ॥ कौतूहलादेवं वाक्यं कुम्भः प्राचा च तत्र वै ॥ कोयं शक्रमुहो नाम मे त्रयोऽपि ज्ञानतः ॥ तत्र दृष्टवान् स
को गोपायाज्जम्भावरहा ॥ अयनां तात शक्रस्य यदर्थं धृज इष्यते ॥ देवानामी पुरः शक्रो मेघानां वारिसूदन ॥ तत्त्वार्थं महः कल्लोलोक्तं
स्यात्ताज्जनः ॥ तेन संवेदितो मेघालस्य वापुध ॥ सुखेनागात्स्येवासाकरः सस्यं जनपतिन बांबुभिर्मण्डैश्च स्यममलोकात्तापुरुः कृतः पुरंदरः ॥
संप्रहृष्टः स भगवा श्रीरायत्य खिलं जगत् ॥ तेन जोत्यादितं सस्यं वयमन्येव मानवाः ॥ वर्तमानो यमुं जानासर्वं यामश्नु देवताः ॥ देवैश्च
मिलोके स्मितः सस्यं प्रवर्तते ॥ पृथिव्यां तर्पिता यां तु सामंतं लस्यते जगत् ॥ सीरवं त्यक्त्वा मागा वो वः स जंयश्च निर्वृताः ॥ तेन संवेदितो
गावस्तपोः पुष्टाः स युं गवाः ॥ न सस्या नाट्टणा भूमिर्न दुर्भिक्षा हि तो जनः ॥ दृश्यते यत्र हृष्यते वृष्टि मत्री वलाहकाः ॥ उद्धो हसति भुजा
वै शक्रो दिव्याः यस्य स्वलाः ॥ ताः भरन्ति नवं वही रं मेध्यं मेघोद्यधारितां ॥ वाष्पी रितं तु मेघेषु करोति निन्दं महत् ॥ जवेनावर्तितं नैव गु
र्जनीति जना विदुः ॥ तस्य वै को समानस्य वातयत्तैर्वलाहकैः ॥ वज्राशनिसमाः शङ्खाः शूर्यत्रेतगमे दिनः ॥ ते ज्ञानं वज्रनिर्घोषं विदु
श्चितिन भोगतः ॥ वज्रभिकामगे मेघैः शक्रो भूतो रिबेश्वरः ॥ कविदुर्धी न संकाशैः कविच्छिन्नो भ्रसं निर्भैः ॥ कविश्चीकरमुक्तात्वं कुर्व ॥
गनं घनैः ॥ एवं मेतत्तयो दुग्धं गोभिः सूर्यस्य पारिदः ॥ यर्जन्यं सर्वभूतानां भवाय भुवि वर्धति ॥

५२

इन्द्रयाग्यसाहतेः संभारे गिरीयागी प्रवर्तयति सायिनी इन्द्रो महतो वृष्टिं वकारेत् यः तयोः प्रवृत्तयोः प्रवर्तमानयोः व्यतिपातो व्यतिक्रान्तौ १ वृजं गोपसमार्जः शक्रमहं इन्द्रोत्सवं २ ३ ४
शास्त्रा ४ कृतं परागतः ५ ६ मेघस्य मेघसंबन्धिनः ७ सस्यं धान्यं वर्तयामो जीवाम ८ उपयं जाना ९ मक्षयंतः संधिरार्षः १० सामं तं सजलं सिपुंगवाः सवृषाः १०११ दुदा होति गा १२ सूर्यरश्मी
नृपयन्विनीर्निर्गता लोका नृ अयमर्थः यथाऽस्माकं ३ रात्रिः प्राणमहायो जलं गोषयति तत्रास्माभिः बलसाध्ये कर्मणि क्रियमाणे रोम कूपहारा प्रत्येद रूपेण बभूवति एवं वायुसहायः सूर्यः ४
भून्वादिगतं जलं रोषयति तं देवा बलसाध्येन रं तदभिरूपे कर्मणि प्रयुक्तं ४ सन् किरणद्वारा रसकोशरूपेण मेघेण बभूवति ततस्मान्मेघानि इन्द्रो मेघं वृष्टिं प्रवर्तयतीति १२ १३ १४ १५
१६ यथा जलं गोभिः रश्मिभिः पतन्त्य इन्द्रः ७

विह ३

+ सेवपूज्याचिनीयाचसंवातस्योपकारिका ४

५

त्रैलोक्यपाठः
वस्तुनिपादयादि

वस्तुनिपाद्यादिसन्निधौ समेदेशे. १० वित्तमुत्पन्नमुपादिकां विस्तार्य. ११ अतएकमेति शेषः. १२ प्रमुदिताः प्रमुदितजनत्वात्. १३ प्रियकैः कदम्बमेदः.

दानधनशिवगिजाः ५३ त्रैलोक्यकामकाः ५४

प्रियः कदम्बमेदः

श्री ४
२२

३ ते

यदिसाम्नाभवेत् २

विशेषयन्त्रसामितिशेष ३२ ३३ वंधुजीवैः रक्तपुष्पैः अभितलाप्राप्तो हितानु ३४ ३५ इषसाहूः वाणासनाः निजुंभाः दंति विटपाः स्वर्णकाः स्वर्णपिणः प्रविता इति सर्वेणान्वयः ४
विनाम २

वे ॥ अथ जलविता यो। त्रेनिर्मुक्तो जले देः शिवा ॥ शरत्पुष्पं लितं तेन स्त्रीणां रश्मिर्विशोषयन् ॥ नीलमयित्वा देव्यानि प्रयाति विजिगावत्
॥ नूनो न्यराद्याभिमुखः पार्थिवः एषि वीक्षितं नैव धुंजीवामिताप्राप्तुं वदुःपदं वतीत्युवा ॥ मनसि हृत्किं तासुं वनराजिषु वने पुनवि
राजैः पादपावनशोभितः ॥ अतनाः सप्रयणः अकाविदाराश्च यथितः ॥ इष्टुं सतांति कुम्भाश्च प्रियकाः स्वर्णकास्तथा ॥ सुमराः पवित्राश्च
वक्रैर्दिवाश्च समस्ततः ॥ वनेषु वा वेशेषु रागगर्जने जगद्वा सिधु ॥ शरत्पुष्पाशयेन गोदेवमतिरुपिणी ॥ तूनेत्रि दशभूयिष्ठं मेघकालुषु
यो वितन ॥ यतः त्रिकेन नंदे वा बोधयति दिवौकसः ॥ नीलवन्धुर्कवर्णः ॥ अथ चितं वदुःमिदं जैः ॥ फलैः प्रबालैश्च घनमिदं वापयनाय मं ॥ न
वनाकारविटपं लतापरममण्डितम् ॥ विशालमूलावतं सुप्रचारगवारं गाम्भिर्यं भाणो रकनामजातं यश्यत गोपकाः ॥ यार्तं निरुक्तं नंदे
वा बोधयति दिवौकसः ॥ शरत्पुष्पं सुसंस्थायां प्राप्तायां प्रादुर्भूतये ॥ अथ यामो गिरिर्देवगोश्रवसविशेषः ॥ तावतं सैर्विधागोश्रवहृदी ॥
अदंशितैः ॥ घंटाभिश्च यत्नमभिः पुष्पैः शरदिकैस्तथा ॥ शिवाय गावं पूज्यं तां गिरियतः प्रवर्त्यताम् ॥ पूज्यतां त्रेदशैः शक्रा गिरिरत्नाभिः
न्यतां मूर्ध्नि कारयिष्यामि गोयसं वलादेन नृसंशयः ॥ यद्यस्ति मयि वः ॥ योतिर्यदि वा सुहृदो वयम् ॥ गोवो हियुज्याः सततं सर्वं वां नान्नमं शयः
॥ यस्यानुमे भवत्योतिर्भवतां विभवाय वै ॥ एतन्मम वस्तु कियतामविचारितम् ॥ ३१ ॥ इति श्रीखिलेषु हरिवंशे शरदणीनो नाम ॥
॥ ३२ ॥ ॥ वेशेषु जलपुष्पैः ॥ शमोदरः वयः असाह्यो जगोपुजीविनः ॥ तद्वागवत्तमश्नाताः वत्सूच्युत्तमकवा ॥ तत्रैवावात्तमहती गो

शतः
२२२

सुमसमगविशेषाः तेषां शरदिदर्शनात् प्रेवकाः घुकाः इतिकेचित् ३६ ३७ ३८ ३९ सावतं सैः समुद्रुटैः वहिपीडैः मयूरपत्रभूषाभिल्लत्रैर्वष्टुं गेषु संशिते वद्वैः ४० ४१ ४२ ४३ एकसप्ततिसः ७१
अविहीकरा इन्द्रात् भयं अरीकमाना इत्यर्थः ४१ २

२ अदिशंकायां बीजमाजस्त्वमिति परायणं आश्रयः ३ यथा स्वर्गो गतः ४ स्वर्गस्य इव ४ एतत् शक्यं भूगादि कर्मद्विनिरोधः ४ बोद्धव्यात् ५ दृष्टं यो गतः ६ वाभिमानादहंकराकारविषयानि ज्ञेयं
॥ ३ ॥

[illegible]

वातादेतभसंशयइत्येवंपात्रएकशकारः पादपूणार्थ४५६७ तेत्वया तुल्यः शक्तिधरः कार्तिकेयः ८१० त्वप्रणीतस्त्वया प्रवर्तितः ११ १२ नद्यः सुधासमो दीर्घकल्पाः दोषसादृशादि
कुंशानि १३ संतोहः पयआदिः गृह्यतां न तु विक्रये ४१४ १५ १६ द्रोणैः घृतावतैः स्नारूपेण चर्तयन्नोपर्यावर्तते स तथा १७ प्रभूतश्चासौ आद्यश्च भूयासे स्नार इव सर्वज्ञ इति
मित्यर्थः ॥

१ मधुसूतं राशयस्तत्रानराशोपकल्पिताः गन्धमात्योश्च विविधे रूपाणि निमित्ता

१८ अविज्ञितानि वृद्धिस्तानि चरुत्वात्पादीनि पयसिनि समीपे आसादितानि यस्मिन् २० २१ २२ २३ अधानतः पुर्यास्तत्र त्वत्ताः जम्पः शरणा मित्रि रोषः २४ २५ तंगिरि शिखरस्य २६ २७ २८ २९
३० पयः प्रवृत्तं प्रदक्षिणां कुर्वन्त ३१ ३२ सायीशः सशिरो-रूपणाः ताश्च ता ४ तव को गदाः पुष्पगुच्छा काराणि वा ५ भरणानि यासां ताः तज्ज ६ अवाः ७ आपी ८ भृंगा ९ भूषणानि ते च सहितानि सृजा

श्रीः
११३

गोपनारिमनोहरः ॥ अथा वि श्रुत्य पयसि पर्याये यत्तसन्निधौ ॥ गिरिचतुर्तिवौ सोम्ये च कुर्गोपादिजैः सह ॥ यजनांते न दन्तं न
तपयो दधिवो न मम ॥ ना संवत्सा यया कृष्णो गिरिः भूत्वा समभुवे ॥ तर्पिता आषि विजाग्राः संतुष्टाः पूर्णमातसाः उत्तम्युः प्रीत
मनसः सस्निवाच्य प्रथा सुखम् ॥ भुक्ता वा व भुक् कदाः पयः पीत्वा व कामतः ॥ सुतपो स्त्रीति रिसे न रूयेण प्रज हसवौ ॥ तंगो पाः
पर्वता काटं दिव्य सग तुलेय नमः ॥ गिरि मुर्द्धि स्थितं दृष्ट्वा कृष्णं वक्रुः प्रदक्षिणां भगवान् पिते नैव प्रेणा कादितः प्रभुः संहते
लक्षितो गोपैर्वेदात्मानमात्मनो ॥ न मनुर्विस्मिता गोपा देवं गिरिवरे स्थितम् ॥ भगवंत्त्वद शै युक्ता सासाः किं कुर्म किं करामः स
उवाच ततो गोपान् गिरि उभव या गिरि ॥ अथ प्रभृति या जो हं गोपु य पस्ति जो दयौ अहं वः प्रथमो देवः सर्व काम करः प्रभुः ॥ म
म प्रभावश्च गवामपु तान्येव भो ह्यथा ॥ शिवश्च वो भविष्यामि मद्रक्ता नां वने वने ॥ रं स्ये हं सह पुष्या भिर्यथा दिवि गतत्ता वा ॥
यि ये मे प्रथिता गोपान् दृगोप पुरोगमाः ॥ एवं प्रीतः प्रमर्द्धमि गोपानां विपुलं धनम् ॥ मयी प्रवृत्त मां सिधंगा वो दत्त स मा दु ता
॥ एवं मम परा प्रीतिर्भाविष्य निन स शयः ॥ निनी राजता चं वै दन्द शो गो कुलानि वै ॥ परि वै नु गिरि रं स पुष्या णि स म न्त नः ॥ ३२
ताः गावपु पुता हृष्टा स्त्री उत्तम ता क्र दाः ॥ सत्तमा मो उभृः क्र याः शत शो न सह सशः ॥ अनुजगु श्रु गोपानाः काल यन्तो धनानि ता ॥ स
निष्कृष्टा तु लिप्ता क्रार ॥ ता ॥ ता च गतां म पूरयि त क दि नो ह जै ॥ म पूरय त्र वि नै ॥ कदा व च्चे पु ये नि नै ॥

सू

सम ८
११३

गीतानि च ग्राणि यासां ताः ३३ काल यतो नियमैर्यतः धनानि गो धनानि भक्ति के दे वि भाग धे ॥ प्रहृष्टा वृत्ते ॥ वै अनु लिप्तां गा ८ नां ना वगे र्मु ले पि ता नि दृष्ट कृ ष्टे यगे गा नि ये ता द
शा हत्यर्थः ३४ प्रहृष्टा वृत्तेः सायुधे ३५

[illegible]

विष्णुतेश्रोष्ठितः शृंगारगमः स्वगमाभवेत् ३३

मा ३

५२

तद्विरिद्धम् १

मोलेकस्तुगोपालोपसनाः स्यात्ततो दुःखीत्याह तस्येति ३ नवापिगोलोकेपि न विद्युः कुतोलेभे ३१ ३२ ३३ गवासेवेत्यनेषांतप आदिना १५ प्रापश्यति ३४ स एवगोलोके कस्तुया स भूमा वागतः स न सीरमाना वस्यायां त्वये वनात इत्यर्थः
 तथा च नवापिगोलोके तां वास्तु नृपसि गमये यत्र गावो भूति भूगोपालः अजात ५ रुगा यस्य ५ रुगः परमं परमवभाति भूति तानि वापुवयो राम लला वस्तु निस्थाना निगम अंगतु ३ न सि उरमः कामयामहे नृपतजगनु मे वामः
 यत्र तेषु वास्तु पुंश्रिं गाः पहा भूगवतगावः अराम संनयति ३ कन्यलोक अहनिश्चितं ततो नोकारं यत्र ननं अदंतं पुरादपि विविध अवभाति अत्यंतं गमते रुमः आनन्दं यत्र कस्य उरगा यस्य मना को हिरित्यर्थः ३५ ३६

कंलोकः साध्यातं गाल पितरगुसहितं वेगतः कृष्णमहकागागतो भद्रानां उपपत्तिरत्रापि गतिस्तवतयो मया ॥ यानुविद्यापयं सर्वं ॥
 पिपितामहमूले लोकात्पुंश्रिं गां नानागाला कलं सुरताः ॥ पृथिवीं कर्मशालोनां क्षेत्रं सर्वस्य कर्मताः ॥ यत्राद्याणां विषया वस्तुनां विषयः
 तिनामगातिः शमरभाद्यानां लोकाः सुकृतकर्मणां मया प्रसिद्धा पसियुक्तानां ब्रह्मलोकं परागतिः ॥ गवां भूतगोलोको डरां हाहिमामि ॥
 तुलोकं त्वया कृष्णमसीदमानः कृतात्मना ॥ धृतो धृतिमतां वीरनिघ्नो पदूयां वामा ॥ तदहं समनुप्राप्तो गवां नुक्तेन योदितः ॥ ब्रह्मण्यमस्य भा
 गोर्वात्तव शानघातं अहं भूतपतिः कृष्णदेवानः पुरातनः ॥ अदितां भूयया ये पूर्वजस्तो पुरातनः ॥ त्वं तेजस्तेजसा चैव यत्ते दर्शितवानहं ॥ यद्यस्य
 रातत्सर्वं स तु महसि मे प्रभो ॥ एवं क्षातमनाः कृष्णसेनसोम्येन तेजसा ॥ ब्रह्मणाः शृणु मेवा न संगवां च गजविक्रमः ॥ आह त्वां भगवान्ब्रह्मा गवश्च
 काशगादिवि ॥ कर्मभिस्तोषिता दिव्येस्तवसां क्षणादिभिः ॥ भवता रक्षिता लोका गोलोकाश्च महानयमा ॥ यद्वयं पुरुषैः साहं ब्रह्ममः प्रसन्नमस्य
 ॥ कर्मकान् पुरुषैः यो द्वौ मे ध्येन हविषा मुरान ॥ अयं शक्यस्तेन तपियिष्याम कामदाः ॥ तदस्माकं ब्रह्मत्वं हि प्राणरश्मिमा बली ॥ अयं प्रभुतिना
 राजा तमिन्दो वैभवप्रभो ॥ तस्मात्त्वं काञ्चनेः शोणं दिव्यस्य पयसो घटैः ॥ अभिरद्याभिनिच्य स मया हस्तचनमितैः ॥ अहं किलेन्द्रो देवानां गवां च
 मिन्द्रतां गतः ॥ गोविंदरति लोकात्वास्तोष्यन्ति भुवि शश्वतमां ममोपरियथे नृत्वं ह्यापितो गोमिरीश्वरः ॥ उपेन्द्र इति कृष्णत्वां गायन्ति दिवि दे
 वताः ॥ ये वै मे वार्षिका प्राप्ता अत्राग्रे विदिता ममा ॥ एयामहं प्रयच्छामि शरत्कालं तु पशिमम ॥ अयं प्रभुतिमासो ह्येतास्मन्ति मम मानवाः ॥ वयो
 र्हतुं धनो मद्यंततः पूजामवाप्स्यसि ॥ ममास्तु प्रभवं दर्पतदा तपश्च निवर्हिताः ॥ अल्पवा योगतमदाये चात्ये मे धनादिनः ॥ शांतिं सर्वे गमिष्य

मेमुखादिनिशेकः ॥ अभिषिक्तस्वार्त्तमिति शेषः अभिषेकादिकं भगवानां वकारेत्याह मंका अधमं मासनां सपत्नानां विद्यासहिं नारं शशूणां रुधिराजं गोपतिं गवामिति विद्यासहिं सहनसमर्थः ॥ ममेति ५ उा डुरा गिति विद्य
 हरिलोपेन उपेन्द्रोति नामानिष्यन्ति मित्यर्थः ४५ ४६ ४७ वर्षादि आचिन भुक्तप्रतिपादि ध्वजः व्रतसमाप्तिविह्वलः ४८ ४९

आकांक्षितो दिनां ५० खगे शतके लवे पुनरीतरसाधने पु विगतप्राप्तनरित्वः ५१ ५२ नियतिविशेषः ५३ रात्रि संकोशे कृद्भवास्वरः ५४ कलमानां शातिकलि शानां अवतानि अयाति घासुता सुप ५५ ५६ मखे पु आग्रयणवाजयेया
दिपु ५७ मखेति गगपति ५८ स्थिरेशान्ते वृत्ते नारये अन्तरे ६० दिव्यपयोमन्दाकिनी नलम् तस्य धर्मः ६१ ता गावः स्वर्गस्थाः ६२ ६३ वयुः देवाः नेतुः स्वयमेव ६४ एकाग्रवादि विक्कं वृधकः पुनः पीरे न मध्ये पीरे द

१११

निममकालविचारिणः॥ निशङ्कचरितामाशमगत्याविचारिण्यति॥ सहस्ररश्मिरदित्यस्तापयन्त्येनतेजसां॥ ततः शरदिप्रतापयोगेनका
लेषवाहं॥ पाचमानेखमेतोयैविपुतेषुसवेउवा॥ हंससारसपूणेपुनरीनापुतिनेषुवा॥ मत्तक्रौंचप्रणादेपुमतेषुहृषमेपुवा॥ गोपुचैव
प्रहृष्टासुसारंतीषुपयोवद्ग॥ निहतेषुचमेघेषुनिर्यात्रिजगतोजलमूर्त्ति॥ आकाशेशशस्त्रसंकाशेहंतेषुविनदत्सुवा॥ जातयक्षेपुतोयेषुवापी
पुचसासुच॥ ततामेषुचकानेषुतोयेषुविमलेषुवा॥ कलमावनतायासुपककेरापंक्तिषु॥ मध्यस्थं हलिलांभंकर्वन्नाषनदीषुवा॥ रेतु
मत्तचदेशेषुप्रहृष्टेषुमखेषुवा॥ ततः प्रवर्त्त्यतेषुलपाशरत्नपुत्रोत्थितेत्वयि॥ सुशस्यामां वहीमायां मनोहर्यां पुनरपि॥ श्रुतिव्यापृष्टराष्ट्र
यां रम्यायां वर्षसंशयो॥ श्रामत्तराजमार्गेषुफलवत्फलटोषुवा॥ लोकेस्मिन्मन्त्रिलिलेयथैवत्रिदिवंतथा॥ नरत्नां वैवभां वैवधजां का
लपुष्पांशुषु॥ महेन्द्रयापुयेन्द्रं च पूजयन्तुमहीतलो॥ येचावयोःस्थिरत्वेमहेन्द्रोपेन्द्रसंज्ञितो॥ मानवाः प्रणमिष्यन्ति तेषां नाल्पनपागमः॥ त
तः शक्रात्कृतान्तराद्ययद्विषययोधरणा॥ अभिवेकेणो विरंयेजयामासयोगवितो॥ दृष्ट्वाभिधिष्यमानं नंगावत्तासहस्रथपैः॥ सतनै
ः प्रसन्नसंयुक्तैः सिधिवुः कृष्णमव्ययम्॥ मेघाद्यदिविप्रकाभिः सामृताभिः समंततः॥ सिधिवुक्तोयधारभिः सिधर्मनन्तमव्ययम्॥ द
दत्तस्यतानां सर्वेषां सुखवेडनिर्भयः॥ धनवर्धुः पुष्पवर्धनेडस्तर्फीणाचाम्बो॥ सुवन्तिपुनयः सर्वेवाभिर्मंत्रिपरायणाः॥ एकाएकं वि
पुक्तं च दधात्वसुधावपुः॥ प्रसादं सागराजं सर्वेषु वीताजाद्विताः॥ मार्गस्थो विवर्धमानुः सोमो नक्षत्रसंयुतः॥ रत्नयः प्रशमंजगुप्तिगुनेव
रतां नृपाः॥ प्रबालपत्रशवलाः पुष्पवन्तश्च पादयाः॥ मदं प्रसुप्तुवुर्नगायातास्तोषं वनेमृगाः॥ अलं दत्तागात्रहृद्धारितुमिर्मा

उत्पाद्यिवी अन्याः स्युः ६५ ६६ सियोऽति वृक्षादयः अतिदृष्टिना दृष्टेः शक्राभासूषकाः शुक्राः सन्वक्रं परस्वक्रं न सन्नेने निःस्पृताः ६७ गान्धर्वी वृक्षादिभिः ६८

999

॥ दिवलोकोपमो लोकोऽस्मिन् ॥ कलमोत्तरसंज्ञा ॥ आसीत् कलमपि केहि दिव्यः स्वर्गसोऽस्मिन् ॥ प्रपिपित्तं तु तंगोऽभिः शक्रो गोविन्दमव्ययम् ॥ दिव्यमात्मा
म्वान्देवदेवोऽत्र नोदिदमांशं मथः कलमपि गोऽभिः ॥ अस्मात्परां चापि गोपागमनकारणम् ॥ अस्मात्परां चापि गोपागमनकारणम् ॥ अस्मात्परां चापि गोपागमनकारणम् ॥
मः ॥ अस्मात्परां चापि गोपागमनकारणम् ॥ अस्मात्परां चापि गोपागमनकारणम् ॥ अस्मात्परां चापि गोपागमनकारणम् ॥ अस्मात्परां चापि गोपागमनकारणम् ॥
ताः सतवृत्तावुवर्तकः ॥ तद्वशेवर्तमानश्चाप्यते विपुले यशः ॥ भातस्य च पंशस्य सवर्णोऽधुनैः ॥ भविष्यत्पुनश्च यत्नदत्तेन च संस्पृष्टोऽस्मिन् ॥ भारते
त्वापि चापतंतस्मिंश्च प्रहस्यते मे ॥ उभापामपि संयोगे यास्यति निधनं नृपाः ॥ प्रतिज्ञातं मया कलमपि मध्ये सुरेश्वर ॥ मम पुत्रोऽर्जुनो नाम हृष्टः कुलम्
कुलोद्भूतः ॥ सोऽस्मात्परां चापि गोपागमनकारणम् ॥ अस्मात्परां चापि गोपागमनकारणम् ॥ अस्मात्परां चापि गोपागमनकारणम् ॥ अस्मात्परां चापि गोपागमनकारणम् ॥
स एकः सत्रधर्मोऽयं ॥ अयिष्यति नृपुनोऽस्मिन् ॥ अस्मात्परां चापि गोपागमनकारणम् ॥ अस्मात्परां चापि गोपागमनकारणम् ॥ अस्मात्परां चापि गोपागमनकारणम् ॥
यामेऽभविष्यति ॥ तस्य योगो विधातव्यस्त्ययोगो विन्दमत्तते ॥ द्रष्टव्यः स यथाहं वै त्वया प्राप्य नित्यशः ॥ ज्ञाता तमेव लोकानां मर्जुन स च नित्यशः
॥ तया च निरपेक्षं संपश्य आहं देवमहत्तुसः ॥ अस्मात्परां चापि गोपागमनकारणम् ॥ अस्मात्परां चापि गोपागमनकारणम् ॥ अस्मात्परां चापि गोपागमनकारणम् ॥
भूतयैव तव सार्जुनः ॥ तया लोकानि माज्जित्वा बले हं ह्लादिभिः क्रमैः ॥ देवतानां कृतो राजा पुरा ज्यैष्ठः क्रमादहम् ॥ तं च सत्यमयं ज्ञात्वा मत्पुत्रं सत्यमि-
क्रमम् ॥ सत्येनोत्पन्नं देवा वै योगयन्ति ॥ पुद्गयोऽस्मिन् ॥ सार्जुनो नाम मत्पुत्रः पितुः लोभान्नाशितः ॥ अहं ह्यहं हार्दमायातुः सहास्यवर्णः ॥ तस्यति पृथुतः कलमपि
स्थानेऽप्यहं पिना ॥ वोढ्यापुद्गवेनेवधूः सदा एव मूर्धनि ॥ कंसे विनिहिता हं सत्ययाभाय च दर्शना ॥ अभितामोऽहं युद्धं भविष्यति महीक्षितामूर्धोऽहं

अतस्मिन् चोपायमिति मानुषकर्मणाम् ॥ विजयस्यार्जुनो भोक्ता यशसा त्वंच योऽर्थसे ॥ एतत्ते ह्यस्मकास्ते न कर्तुमर्हसि भाषितम् ॥ यद्यहं ते सुरा ये वसामं
च प्रियमनुता ॥ शक्रस्य वचनं श्रुत्वा रुद्रो ॥ गोविन्दतां गतः ॥ प्रीतेन मनसा युक्तः प्रतिवाकं जगाद ह ॥ प्रीतोऽस्मि दर्शनं देवतवशक्र शचीपते ॥ यत्त्वया
मिहितं चेदं न किंचित्परिहास्यते ॥ ज्ञानाभिभवतो भावं ज्ञानाम्यर्जुनसंभवम् ॥ ज्ञानेऽपि तृष्णा इव पाण्डो र्देतां महात्मना ॥ युधिष्ठिरं जानाभिकुमारं ध
र्मनिर्मितम् ॥ भीमसेनं च जानाभिवायो संतानजं सुतम् ॥ अधिभ्यां साधु जानाभिस्तृपुत्रद्वयं शुभम् ॥ नकुलं सहदेवं च माद्रीकक्षिणाता उभौ ॥ कान्त
नं चापि जानाभिस्तितुः प्रथमं सुतम् ॥ पितृघ्नसौ रिकाणां वै प्रसूतं हततां गतम् ॥ भार्तराष्ट्राश्च मे सर्वे विदिता ॥ यद्वकां क्षिणाः ॥ पाण्डो रूपरामं देवरा
पाशनि निपातजम् ॥ तद्रुद्रं त्रिदिवं शक्र सुखाय त्रिदिवोक्तसमा ॥ नार्जुनस्यारिषुः कश्चिन्मया प्रभव विद्याति ॥ अर्जुनार्थे चित्तान् सर्वान्या एवानस
तान् युधिष्ठिरं न्यानियोतयिष्यामि निवृत्ते भाते मृधे ॥ यद्यवश्यं तिमो शक्र तनूजलवसे र्जुन ॥ भृत्यवन्न कश्चिन्मया पितवत्ते हेनयन्त्रितः ॥ ॥ वैशम्प
यायन उवाच ॥ ॥ सत्पसन्धाय तच्छ्रुत्वा प्रियं प्रातस्य भाषितम् ॥ रुद्रस्य हासा त्रिदिवं जगाम त्रिदिवेश्वरः ॥ २०३ ॥ ॥ इति श्रीखिलेष्टुहविंशोऽंशोऽपि
न्यामिषेकः ॥ २०४ ॥ ॥ वैशम्पयायन उवाच ॥ गतेशक्रेततः रुद्रः पूज्यमानो ब्रजालये ॥ गोचरं नयान् श्रीमान् जगाम ब्रजमेव ह ॥ तं स वृद्धाभिनन्दन्ति
रातयश्च सहोपिताः ॥ धन्याः स्त्रियः पृथिताः स्मृत्युद्धृते नयनेन च ॥ गावो वर्षभया तौर्णव्यं तौर्णमस्य भयात् ॥ तव प्रसादाद्रो विन्दे देव तुल्यपराहम ॥
अमानुषाणि कर्माणि तव पश्यामि गोपते ॥ धारणे नास्य दौलस्य विभ्रान्त्वा रुद्रस्य देवतम् ॥ कल्पं भवति हृद्राणां मरुताम्या महाबल ॥ वरुणास्वाकि
मयं ववसुदेवः पिता तव ॥ वलं च वलं च क्रीडानुजं ॥ चास्मान्माहृतम् ॥ रुद्रस्य दिव्यावते चेष्टा शङ्कितानि मनोऽपि न ॥ किमर्थं गोपयेयम् ॥ ॥ सत्पसन्धाय तच्छ्रुत्वा प्रियं प्रातस्य भाषितम् ॥ रुद्रस्य हासा त्रिदिवं जगाम त्रिदिवेश्वरः ॥ २०३ ॥ ॥ इति श्रीखिलेष्टुहविंशोऽंशोऽपि

[illegible]

धाम्नां दृष्टिं रेखिणाणां तंती उक्तं पेर स माण ले हि ए कं क स्या गो प्या उभयतः कृष्ण द्यं पुरस्तादेकं सर्व साधारण विधाभूता मापि दृष्टिं प्रदे रात्रयस्य कात्स्ये न गिलं तिततो मयत्र नाये ति इत्यर्थः साधूनि मत्तस्य धर्मस्य स प्रभूता मनु विन्त्य उर नित विमुक्ता सीति
 चादिनि कृष्ण नील लुका र सुंस्वं आरं पयंती का प्यव दवत् देवतानां कृष्णा दीनां मन्थ प्रां वा कृष्णेन विजयतां अमुरत्वं मत्तः एक मुरत्वं कस्याधि प्रास की दुर्यातिरोहिने कृष्णे इदं वाक्यम् २५ २६ २७

श्री
५५

वन्धु

1173

१५

अत्रोपाधि निर्वाणंगारं गतः मेघश्च न दुभयाभः कानः कृत्स्नवर्णः कातयिता संस्तुतिर्विषयः ॥ गवित्तिर्दपः तेन आविष्टं भ्रामितं तां गतं येन सः कटिने संभवन् न ककुदियस्य ॥ ३ ककुदा ककुदा घातेन उदयः अग्रहतेन कृतं निर्माणं महाजया सा वि
रचनं येन स तथा ककुदा घातेन नाडिते दृष्टा प्राप्ता दिसृते सर्वमिषितं न ज्यत इत्यर्थः ॥ ४ ५ ६ ७ गृष्टिः स कप्रसूता गाः संप्रचारात् जगाम ते मेकायेत्यर्थः ॥ ८ ९ १० गावः गाः वैवश्चतवशो स्थितः आसन्नमृगः ॥ ११ १२

१ वभुरवदानमस्ति अकुरः १० आभाध्यप्रत्येकं त्वोद्यः ११ महामुनेमन्यावारे १२ निसर्गताः स्वाभाविककर्मताः १३ सुनियतां शोभनानां विधीनां १४ इदितोदितैः कथाप्रसंगेन १५ अंगिरसां अग्नीनां १६ वावर्तमानं अस्पृष्टः १७

श्री १८
१२०

एतानं विष्टं चष्टुश्रियमावच्छेदयति वेवकृतवर्माणमेव च ॥ धरितेन समक्षोभं धूरिश्रवसमेव च ॥ एतान् स्यादवान्सर्वानाभाष्यशृणुतेति च ॥ उच्यते
 सैनसुतो राजा प्रोवाच मधुरैश्च ॥ भवन्तः सर्वकार्यताः सर्ववेदेषु निष्ठिताः ॥ न्यायवृत्तान्तकशलास्त्रिर्गस्य प्रवर्तकाः ॥ कर्तव्यानां च कर्तारो लोक-
 स्पविप्रधोपमाः ॥ तस्थिवांसो महावृत्ते निःकम्पाश्च परवर्तकाः ॥ अदम्यरुतयः सर्वे सर्वगुरुकुलोपिताः ॥ एतन्मनुष्याः सर्वे सर्वधनुषिपाणाः ॥ यशः
 प्रदीपा लोकाणां वेदायां श्रिविवक्षवः ॥ आश्रमाणां निसर्गतावर्णानां क्रमपारगाः ॥ प्रवक्ता रसुनियतनेतारो नयदर्शनाम् ॥ भेत्तारः पराशराणां
 आतारः शराणां धिनाम् ॥ एवमक्षतवारिभ्यः श्रामद्विरुदितोदितैः ॥ धौरप्यनुवृत्तास्माभ्युदितैः किंपुनर्महा ॥ अर्थाणां मिव कोटं प्रभावा मरुता
 मिव ॥ रुद्राणां मिव कः क्रोधो दासिर्द्विरसामिव ॥ व्यावर्तमानं सुमहिद्वयः ॥ व्यातकीर्तिभिः धृतं पदकुले वीरैर्भूतं लंपवते रिव ॥ एवं भवत्सुयुक्तेषु
 मम चित्तानुवर्तिषु ॥ वर्द्धमानो ममानर्थो भविद्भूः किमुपेक्षितः ॥ एवमुक्त्वा प्रसन्नो नन्दो गोपसुतो ब्रजे ॥ वर्द्धमानश्चाभ्युदितः मूलतः परिक्रान्ति ॥
 अनमात्यस्य भूत्यस्य चारधस्य ममेव तु ॥ कारणानन्दो गोपस्य सुतो गोपितो गृहे ॥ उपेक्षितश्च व्याधिः पूर्णमाणाश्वासुधिः ॥ नन्दमेघश्चोमाने
 स उरुत्वा विवर्द्धते ॥ तस्य नाहं गतिं जाने न योगं न पञ्चमम् ॥ नन्दो गोपस्य भवने जातस्यादुत कर्मणः ॥ किं त्वदुतं समुद्रतं देवापत्यं न विप्रहे ॥ अतिदेवै-
 र्यानुषेः कर्मभिः सोऽनुमीयते ॥ पूतनाश्च कुनीवाल्पेशिशुनो ज्ञानरायिना ॥ लनपानेषु नापीता मारुतैः सह डरासदो ॥ यशनायाद्देनाः कालियो-
 दमितस्तथा ॥ सातलवरो नातः सागो नादर्शनं हृदा तैः ॥ नन्दो गोपसुतो योगं कृत्वा च षण्णहस्थितः ॥ धेनुकलालशिखरात्प्राप्तितो जीविनां वना ॥ प्रल-
 यं पृथगेवानथे कुरति वर्तमानः ॥ बलेन पुष्टिर्न केन सहतः ॥ आकृतो यथा ॥ वासवस्योत्सवं भंक्त्वा वर्षे वासवो यजमानः ॥ निर्गम्यो गृहं यथा यशो गोप-
 नो यतः

रामः
१२०

२१ भूत्यस्य भूत्यस्य चारधस्य ममेव तु २२ तजान आत्मा कृत्वा इत्युक्तेः ममकारणम् २३ यात्रमादातः नन्दो गोपस्य गृहे वसुदेवसुतो गोपितः २४ पर्यमाणः पर्वणि २५ अंशुदः समुद्रः २६ अति तत्त्वं योगं वशीकरणं पापं २७ देवैरपीति २८ वेभ्योऽपि कुरति २९ नो यतः
 २५ २६ २७ योगं नागपाशवधं कृत्वा कृत्वा २८ २९ ३०

ॐ अथ प्रबंधः चरनाप्रकारः ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० १०१ १०२ १०३ १०४ १०५ १०६ १०७ १०८ १०९ ११० १११ ११२ ११३ ११४ ११५ ११६ ११७ ११८ ११९ १२० १२१ १२२ १२३ १२४ १२५ १२६ १२७ १२८ १२९ १३० १३१ १३२ १३३ १३४ १३५ १३६ १३७ १३८ १३९ १४० १४१ १४२ १४३ १४४ १४५ १४६ १४७ १४८ १४९ १५० १५१ १५२ १५३ १५४ १५५ १५६ १५७ १५८ १५९ १६० १६१ १६२ १६३ १६४ १६५ १६६ १६७ १६८ १६९ १७० १७१ १७२ १७३ १७४ १७५ १७६ १७७ १७८ १७९ १८० १८१ १८२ १८३ १८४ १८५ १८६ १८७ १८८ १८९ १९० १९१ १९२ १९३ १९४ १९५ १९६ १९७ १९८ १९९ २०० २०१ २०२ २०३ २०४ २०५ २०६ २०७ २०८ २०९ २१० २११ २१२ २१३ २१४ २१५ २१६ २१७ २१८ २१९ २२० २२१ २२२ २२३ २२४ २२५ २२६ २२७ २२८ २२९ २३० २३१ २३२ २३३ २३४ २३५ २३६ २३७ २३८ २३९ २४० २४१ २४२ २४३ २४४ २४५ २४६ २४७ २४८ २४९ २५० २५१ २५२ २५३ २५४ २५५ २५६ २५७ २५८ २५९ २६० २६१ २६२ २६३ २६४ २६५ २६६ २६७ २६८ २६९ २७० २७१ २७२ २७३ २७४ २७५ २७६ २७७ २७८ २७९ २८० २८१ २८२ २८३ २८४ २८५ २८६ २८७ २८८ २८९ २९० २९१ २९२ २९३ २९४ २९५ २९६ २९७ २९८ २९९ ३०० ३०१ ३०२ ३०३ ३०४ ३०५ ३०६ ३०७ ३०८ ३०९ ३१० ३११ ३१२ ३१३ ३१४ ३१५ ३१६ ३१७ ३१८ ३१९ ३२० ३२१ ३२२ ३२३ ३२४ ३२५ ३२६ ३२७ ३२८ ३२९ ३३० ३३१ ३३२ ३३३ ३३४ ३३५ ३३६ ३३७ ३३८ ३३९ ३४० ३४१ ३४२ ३४३ ३४४ ३४५ ३४६ ३४७ ३४८ ३४९ ३५० ३५१ ३५२ ३५३ ३५४ ३५५ ३५६ ३५७ ३५८ ३५९ ३६० ३६१ ३६२ ३६३ ३६४ ३६५ ३६६ ३६७ ३६८ ३६९ ३७० ३७१ ३७२ ३७३ ३७४ ३७५ ३७६ ३७७ ३७८ ३७९ ३८० ३८१ ३८२ ३८३ ३८४ ३८५ ३८६ ३८७ ३८८ ३८९ ३९० ३९१ ३९२ ३९३ ३९४ ३९५ ३९६ ३९७ ३९८ ३९९ ४०० ४०१ ४०२ ४०३ ४०४ ४०५ ४०६ ४०७ ४०८ ४०९ ४१० ४११ ४१२ ४१३ ४१४ ४१५ ४१६ ४१७ ४१८ ४१९ ४२० ४२१ ४२२ ४२३ ४२४ ४२५ ४२६ ४२७ ४२८ ४२९ ४३० ४३१ ४३२ ४३३ ४३४ ४३५ ४३६ ४३७ ४३८ ४३९ ४४० ४४१ ४४२ ४४३ ४४४ ४४५ ४४६ ४४७ ४४८ ४४९ ४५० ४५१ ४५२ ४५३ ४५४ ४५५ ४५६ ४५७ ४५८ ४५९ ४६० ४६१ ४६२ ४६३ ४६४ ४६५ ४६६ ४६७ ४६८ ४६९ ४७० ४७१ ४७२ ४७३ ४७४ ४७५ ४७६ ४७७ ४७८ ४७९ ४८० ४८१ ४८२ ४८३ ४८४ ४८५ ४८६ ४८७ ४८८ ४८९ ४९० ४९१ ४९२ ४९३ ४९४ ४९५ ४९६ ४९७ ४९८ ४९९ ५०० ५०१ ५०२ ५०३ ५०४ ५०५ ५०६ ५०७ ५०८ ५०९ ५१० ५११ ५१२ ५१३ ५१४ ५१५ ५१६ ५१७ ५१८ ५१९ ५२० ५२१ ५२२ ५२३ ५२४ ५२५ ५२६ ५२७ ५२८ ५२९ ५३० ५३१ ५३२ ५३३ ५३४ ५३५ ५३६ ५३७ ५३८ ५३९ ५४० ५४१ ५४२ ५४३ ५४४ ५४५ ५४६ ५४७ ५४८ ५४९ ५५० ५५१ ५५२ ५५३ ५५४ ५५५ ५५६ ५५७ ५५८ ५५९ ५६० ५६१ ५६२ ५६३ ५६४ ५६५ ५६६ ५६७ ५६८ ५६९ ५७० ५७१ ५७२ ५७३ ५७४ ५७५ ५७६ ५७७ ५७८ ५७९ ५८० ५८१ ५८२ ५८३ ५८४ ५८५ ५८६ ५८७ ५८८ ५८९ ५९० ५९१ ५९२ ५९३ ५९४ ५९५ ५९६ ५९७ ५९८ ५९९ ६०० ६०१ ६०२ ६०३ ६०४ ६०५ ६०६ ६०७ ६०८ ६०९ ६१० ६११ ६१२ ६१३ ६१४ ६१५ ६१६ ६१७ ६१८ ६१९ ६२० ६२१ ६२२ ६२३ ६२४ ६२५ ६२६ ६२७ ६२८ ६२९ ६३० ६३१ ६३२ ६३३ ६३४ ६३५ ६३६ ६३७ ६३८ ६३९ ६४० ६४१ ६४२ ६४३ ६४४ ६४५ ६४६ ६४७ ६४८ ६४९ ६५० ६५१ ६५२ ६५३ ६५४ ६५५ ६५६ ६५७ ६५८ ६५९ ६६० ६६१ ६६२ ६६३ ६६४ ६६५ ६६६ ६६७ ६६८ ६६९ ६७० ६७१ ६७२ ६७३ ६७४ ६७५ ६७६ ६७७ ६७८ ६७९ ६८० ६८१ ६८२ ६८३ ६८४ ६८५ ६८६ ६८७ ६८८ ६८९ ६९० ६९१ ६९२ ६९३ ६९४ ६९५ ६९६ ६९७ ६९८ ६९९ ७०० ७०१ ७०२ ७०३ ७०४ ७०५ ७०६ ७०७ ७०८ ७०९ ७१० ७११ ७१२ ७१३ ७१४ ७१५ ७१६ ७१७ ७१८ ७१९ ७२० ७२१ ७२२ ७२३ ७२४ ७२५ ७२६ ७२७ ७२८ ७२९ ७३० ७३१ ७३२ ७३३ ७३४ ७३५ ७३६ ७३७ ७३८ ७३९ ७४० ७४१ ७४२ ७४३ ७४४ ७४५ ७४६ ७४७ ७४८ ७४९ ७५० ७५१ ७५२ ७५३ ७५४ ७५५ ७५६ ७५७ ७५८ ७५९ ७६० ७६१ ७६२ ७६३ ७६४ ७६५ ७६६ ७६७ ७६८ ७६९ ७७० ७७१ ७७२ ७७३ ७७४ ७७५ ७७६ ७७७ ७७८ ७७९ ७८० ७८१ ७८२ ७८३ ७८४ ७८५ ७८६ ७८७ ७८८ ७८९ ७९० ७९१ ७९२ ७९३ ७९४ ७९५ ७९६ ७९७ ७९८ ७९९ ८०० ८०१ ८०२ ८०३ ८०४ ८०५ ८०६ ८०७ ८०८ ८०९ ८१० ८११ ८१२ ८१३ ८१४ ८१५ ८१६ ८१७ ८१८ ८१९ ८२० ८२१ ८२२ ८२३ ८२४ ८२५ ८२६ ८२७ ८२८ ८२९ ८३० ८३१ ८३२ ८३३ ८३४ ८३५ ८३६ ८३७ ८३८ ८३९ ८४० ८४१ ८४२ ८४३ ८४४ ८४५ ८४६ ८४७ ८४८ ८४९ ८५० ८५१ ८५२ ८५३ ८५४ ८५५ ८५६ ८५७ ८५८ ८५९ ८६० ८६१ ८६२ ८६३ ८६४ ८६५ ८६६ ८६७ ८६८ ८६९ ८७० ८७१ ८७२ ८७३ ८७४ ८७५ ८७६ ८७७ ८७८ ८७९ ८८० ८८१ ८८२ ८८३ ८८४ ८८५ ८८६ ८८७ ८८८ ८८९ ८९० ८९१ ८९२ ८९३ ८९४ ८९५ ८९६ ८९७ ८९८ ८९९ ९०० ९०१ ९०२ ९०३ ९०४ ९०५ ९०६ ९०७ ९०८ ९०९ ९१० ९११ ९१२ ९१३ ९१४ ९१५ ९१६ ९१७ ९१८ ९१९ ९२० ९२१ ९२२ ९२३ ९२४ ९२५ ९२६ ९२७ ९२८ ९२९ ९३० ९३१ ९३२ ९३३ ९३४ ९३५ ९३६ ९३७ ९३८ ९३९ ९४० ९४१ ९४२ ९४३ ९४४ ९४५ ९४६ ९४७ ९४८ ९४९ ९५० ९५१ ९५२ ९५३ ९५४ ९५५ ९५६ ९५७ ९५८ ९५९ ९६० ९६१ ९६२ ९६३ ९६४ ९६५ ९६६ ९६७ ९६८ ९६९ ९७० ९७१ ९७२ ९७३ ९७४ ९७५ ९७६ ९७७ ९७८ ९७९ ९८० ९८१ ९८२ ९८३ ९८४ ९८५ ९८६ ९८७ ९८८ ९८९ ९९० ९९१ ९९२ ९९३ ९९४ ९९५ ९९६ ९९७ ९९८ ९९९ १०००

इति गिरिगोहान्नारिष्टेवल्लोचिष्टुश्चरुतोऽङ्गो॥ अवालोवाल्पायाप्यसतोश्चुलीलया॥ प्रबंधः कर्मणा मेवंतास्योत्तमवाशिक्तः॥ अतिहारं
भयं वैवके शिर्नमगवध्रवमौ॥ अतप्यश्चमेष्टुः सन्नं पोर्वदेहिकः॥ पुद्गाकादी वसयथातिरुतीहमगायतः॥ चयमोपलमधुभंमानसांमृत्पुत्रधनम्॥
कपदेवप्रभावेणकीरितव्यं जनेतममौ॥ अहोनीवेनवपुयाच्छादयित्वात्मनोवपुः॥ कोप्यपरमतेदेवः श्मशानस्थरवानलः॥ प्रयतोहिपुराविष्णुः॥
कार्यगौरवे॥ यामनेनतुरूपेणजहापृथिवीमिमामौ॥ कृत्वाकेसरिणोहूपंविष्णुनाप्रभिविष्णुना॥ ततोहिण्यकशिपुर्दानवानांपितामहः॥ अविन्तं
रसमाख्याययेतशैलस्पृद्धनि॥ भवेनकाधितादेत्याः पुरातत्रिपुराघ्नताः॥ वालितोपुरुषत्रेणभार्गवो॥ द्विसेनवै॥ प्रविश्यदाडिमायांमनाहृष्टिच
कमह॥ अनन्तःशाश्वतोदेवः सहस्रशिरसोः व्ययः॥ चाराहंरूपमाध्यायप्रोज्जहाणीवानमहामौ॥ अमृतेनिर्मितेपूर्वविष्णुस्त्रीरूपमास्थितः॥ सु
रणमसुराणांचपुद्गंकेसुदाहणाम्॥ अमृतार्थेपुण्यविदेवदैत्यसमागमे॥ दधारमन्युंविष्णुरङ्गारश्चिच्छ्रुतिः॥ वपुर्वापनमास्थायनिन्दनायंपरा
वपुः॥ त्रिभिः क्रमेणत्रील्लोकात्रहारत्रिदिवालयम्॥ चतुर्द्वातेजसोभांरुत्वादाशरथोर्गृहे॥ सएवामसंजोवेणोवेव्यशमत्तदा॥ एवमेवनिहत्वावे
तत्तद्रूपमुपागतः॥ साधयत्पात्मनः कार्यसुराणामर्थसिद्धये॥ तदेवनृनंविष्णुर्वाशक्रोवाप्रहतांपतिः॥ मत्साधनेपायाप्राप्तो नारदो मयडुक्कवान्॥
अत्रमेशदूतेबुद्धिर्बुधदेवंप्रतिध्रुवम्॥ अस्पृद्धिविशेषेणवयंकातरतांगताः॥ अहं हिखडाङ्गवनेनारदेनसमागतः॥ द्वितीयंसहिमांविप्रः पुनरेवावृवी
ह्वः॥ यत्त्वयाउचितोयत्नः कंसगर्भक्षयेमहान्॥ वसुदेवेनतेरात्रौतत्कर्मविफलीकृतम्॥ दारिकायात्वयारात्रौशिलायांकंसपातितः॥ तांयशोदा
पुतांविद्विहस्यंचवसुदेवजम्॥ रात्रौवावर्तितावेतौगर्भोत्तवधायवै॥ वसुदेवेनसंधायमित्ररूपेणशत्रुणां॥ शत्रुकन्यापशोदायाविधेपर्वतसत्तमे॥

तत्रगुरुपुत्रोऽवितवान् ततस्तोमेवदानेवैः कृतांकदुस्त्यांनिमित्रीकृत्यदानेवपुद्गंजवर्धयथैवदानवानांविनाशःसुदवागविपुस्त्वकवदागयनेनैवकृतश्चिन्तावः॥ अहं सप्तशिरसःकृतं तवमायसि॥ ४० वक्रैकालितवान्॥ ४१ अरूपारसमुदे
कठयोभूतंतिरोयः॥ ४२ लोकान् आक्रममाणत्रिद्वालयंमृजिनाम्॥ ४३ अत्रासत् विनाशितवान्॥ ४४ विकृत्याछलेन॥ ४५ मत्साधनेछायामवच्छेदयाम्॥ ४६ ४७ द्वितीयं द्वितीयवारं॥ ४८ ४९ ५० ५१

५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

श्री ४
७२९

हन्ता पुम्भानि पुम्भो ह्येव वीर्यवन् वारिणोऽपि कृताभिः कावसा पूतसंघनिषेविता ॥ अर्जते दस्युभिर्द्यौर्गोहाय श्रुतलिप्रिया ॥ पुरापि शितपूताभ्यां
 कृष्णामामुपशोभिता ॥ मयूतद्वन्द्वे चैव वरुणोर्विभूषिता ॥ दस्युकुटुम्बानां दंवनं वायसनादितम् ॥ मृगयथैव संपूर्णाधिहृदैश्च पक्षिभिः ॥ सिं
 हव्याघ्रवराहाणां नादेन प्रतिनादितम् ॥ वृक्षागंभीरनिविःकांतारैः सर्वजो हृतम् ॥ दिव्यभृङ्गाश्च मरौरादंशरूपशोभितम् ॥ देवतस्य निन्देश्च शतः
 शः प्रतिनादितम् ॥ स्थानंतस्यानो विंधो निर्मितं ह्येन तेजसा ॥ रिपूणां चासजननी नित्यं तत्र मनो रमा ॥ वसतो परमप्रीतां देवतैरभिपूजिता ॥ यत्नधन
 च्छोपस्य ह्यरपुच्यते सुतः ॥ तत्र मे नारदः प्राह सुमहत्कर्मकारणम् ॥ द्वितीयो वसुदेवो ह्येव वसुदेवो भविष्यति ॥ सहिते सहजो मृतुर्वाधवश्च भविष्य
 ति ॥ स एव वासुदेवो वैवसुदेवसुतो वली ॥ वाधवो धर्मताम द्युदयेनाज्जकोरिपुः ॥ यथा हि वायसो मूर्द्धिपद्मां पस्यावतिष्ठति ॥ नेत्रे तु दत्तितं सैव यत्र
 ७३ तामिष्टदिना ॥ वसुदेवस्तथैवायं स पुत्रज्ञातिवाधवः ॥ छिनत्ति मम मूलानि भुंक्ते च मम प्रभृतः ॥ भ्रातृहत्यापि सन्तार्यी गोवधः स्त्रीवधोऽपि वा ॥
 नरक्षत्रघ्नः स्य लोकोक्तिवाधवस्य विशेषतः ॥ पतितानुगतं प्राणिनिषेव स चिरेण सः ॥ यः कृतघ्नोऽनुबन्धेन प्रीतिं वहति दाहणाम् ॥ नरकाश्रुयितः प
 न्यामनव्यतेन दाहणम् ॥ अपापे पापहृदयो यः चापमवतिष्ठति ॥ अहं वा स्वजनः श्लाघ्यस्वाश्लाघ्यताः सुतः ॥ नियमैर्गुणैश्च तेन त्वया वाधवका
 म्यया ॥ हस्तिनां कुलदेघोरेव धमिरुनिवोरुधः ॥ सुदृढपामेतेन सहाश्रनिमहावने ॥ वाधवानामपि तथा भेदकाले समुत्थिते ॥ वधोऽप्येव तत्र
 सुः स्वजनो यदि वेतः ॥ कालस्त्वे हि विनाशाय मया पुष्टो विज्ञानता ॥ वसुदेवकुलस्यैव हिरोधयसो भूषणम् ॥ अमर्षी वै शीलप्रसन्नपापमर्ति
 श्शठः ॥ यडकुले वीरैः शोचनीयेष्वयं कृतघ्ना ॥ वसुदेववृथा वृद्धेयमया तं पुरस्कृतः ॥ ये तेन शिरसा हृदो नैव वर्षशती भवेत् ॥ यस्य बुद्धिः परिणामः

रामः
५२९

वाधवो ह्ययमिष्टदिनामिष्टदिनामेनेत्यर्थः ७३ हस्तिनां कुलदेघीरुधो नश्यंति न तु हस्तिनः एवं मम च कृतघ्नस्य च कलहे वसुदेवाप्येव न भूति न स्वावामिति क्लेश इत्यर्थः ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
 रुदिनिकाशान् लघाकुलं यत्र शोचनीयं तन्मया तेन युक्तमित्यर्थः ११ यत्तु यतः वृद्धत्वं मया पुरतः कृतम्
 वृथा अर्थजन्यमित्यर्थः १२

७३ ७४ ७५ ७६ मेवदा ७७ नातश्चासौ सं ७८ वक्रवर्तिनां च सप्त ७९ निरुद्धेन विना ह्येवोपपत्तेः पश्यानुकारिणी छायातमा शुभ्रवर्तिनिमित्तु कालदाणां ७८ ७९ जयो वा निरुद्धेन ७८ ७९ नयथा नित
ज्जया अचरुं दिना आश्रितिनुरवा यस्मात्पुनश्चाद्या सन्ति एकेन करदिना सर्वेषु कर्पणदिना मन्त्रादिना वः ७८ ७९ तदा ह्येत्येति वाच्याः निश्चाः ७८ ७९ दानपते हे अङ्कुरः ७८ ७९ वाच्याः त्वया वक्तव्यः ७८ ७९ कालनिमित्तिका

सर्वैरुद्धतरो नृणां म॥ त्वं तु क के शशालश्च उद्याचनवद्रुतः ७३ केवलं वपसा रूक्षे पथा श रादतो यदः ॥ किंच तं साधुजानी मेव सुदेव स्यामते ॥ हने
कं सेममसुतो मयुरं पालियिष्यतां ॥ हि नाशस्त्वं तथा रूक्षो मिथ्या हो वं विवाहित म॥ जिगीषुर्न स ह्यस्ति यो वतिष्ठे न माग्रतः ॥ ग्रहं तु वा मो वि
स्ते पस्त्वं उद्येन चेतसा ॥ तत्ते प्रतिकारिष्ये हं पुत्रयोस्तव पश्यतः ॥ न मे रूद्रवधः कश्चिद्भिज्जस्त्वं वध एव च ॥ कृतपूर्वः करिष्ये वा विशेषेणा तु वा चं धीरह
त्वं जातं रूद्रो मम पित्रा विवर्द्धितः ॥ पितृषु सुश्रु मे भर्ता यद्दत्तां प्रथमो गुरुः ॥ क्लेमहति विख्यातः प्रतीति चक्रवर्तिना म॥ गुरुं च पूजितः सद्भिर्दमि
धर्मवुद्धिभिः ॥ किं करिष्यामहे सर्वे यत्सु वक्तव्यतां ताः ॥ यद्दत्तां यूथमुत्पस्य स्यते रूक्षो दृश म॥ मद्दधो वाजयो वायव सुदेव स्य उ नयैः ॥ स तस्य
संति पुरुषा यद्दत्ता मवगृणिताः ॥ त्वया हि मद्दधो पायं तर्कमानेन वै मृधे ॥ अविश्वा संकृतं कर्म वाच्या श्रया दवाः कृताः ॥ अशास्यं वैरासुत्पन्नं न प्रह
स्यस्य नो भयोः ॥ शान्तिमेकतोऽशान्तिं गतेषां सन्निधा दवाः ॥ ॥ रूक्षानपते क्षिप्रं ता विहानयितुं व्रजात् ॥ न नृगोपं वगोपांश्च कारदन्मम शासनात्
॥ वाचश्च न नृगोपो वै कर्मादाय वार्षिक म॥ शीघ्रमागच्छ नारांगोपैः सर्वैः समन्वितः ॥ रूक्षसं कर्षणो वै वव सुदेव सुता वभो ॥ द्रष्टुमिच्छति वै कंसः
सभृमः स परोहितः ॥ एतौ युद्धविदौ रूक्षे कालनिर्माणयो धिनौ ॥ रूक्षे च कृतिनौ वै वश्रुतो मिवायतोद्यमौ ॥ अस्माकमपि मल्लौ हौ सज्जौ युद्धसंगोत्स
वौ ॥ ताभ्यां सह नियोत्स्येते तौ युद्धकुशला वभो ॥ रूक्षे च वमया वश्रं वा लौता वमरोपमौ ॥ पितृषु सुसुतो वीरो व्रजवा सो वने वरो ॥ विक्तव्यं व्रजेत तसि
नमो ये व्रजवासिना म॥ राजा धनुर्मदनामकारयेत्यतिवैमुखा ॥ सचिच्छ्रे प्रजास्तत्र निवसंतु यथा सुखम् ॥ जनस्यापन्नितस्यार्थं यथा स्यात्सर्वमप्य
यमं ॥ पयसः सर्पिषश्चैव दध्ना दधुत्ता स्य च ॥ यथा कामं प्रदानाय भोज्याधि श्रयणा य च ॥ अत्रूरा कृशी घृत्वंता वा नयममात्रया ॥ संकर्षणं च रुक्षं च

धिनौ समानुसारि युद्धकुशलो-वायतोद्यमौ-दीर्घयत्नेन-७७ म-लोवापरमुद्धिको-तो नियोत्स्यते-युद्धं करिष्यतः-७८ परिघसुरिति-पितृव्यसंबन्धिनाः-स्वसुरिति-ज्ञेय-कल्पभेदेन यथाश्रुतमेवास्तु ७८ ७९ ८० ८१ ८२ युद्धरस्यद्विमाः
स्यतकस्यवाभोज्याधि श्रयणा य च भोज्याय सवर्द्धं कर्तुं यत्-अधि श्रयणं-हीरस्यतन्मे-८२

६३ ६४ ६५ ६६ उपजतोभेदितः १७ सागराकारं अतिगंभीरं आत्मानं ननः २० २१ सतस्मिन्नेवमुद्भूतमिधरात्रे १०३ इति भावः १५ ॥ १५ ॥ अत्र स्थाननामसतसप्ततितमोऽध्यायः ॥ इति सप्ततितमोऽध्यायः ॥ अं दकाः कं कापरं नामाः ॥
उत्तमेनमपि तानमृदुनिजावः २ ॥ इत्युक्तं वंशजो अतमं जाः यथा प्रजापीडकाः सदादिनिवृत्तोजातः स एव त्वं पुनर्जनि इत्यर्थः ५ ॥ स एव जं अविर्कृतं तैतवक्षिरे उक्तं नां दं दं कुंतलं जरी मुण्ड इति लक्षणं यामूर्द्धन्याव इत्यदि दिवंतः ॥
१५१

श्रीः
१२३

द्रष्टुं कौतूहलं हि मोतयोऽणामनेप्रातिः पराममहता भवेत् ॥ दृष्टुं तोत्रमहावीर्यो तद्विधो मियद्वितम् ॥ स्यान्नामवाकं श्रुत्वेवममृतो परिभाषितम्
॥ नागहेतो यथा कालं विद्या द्यावपितो ममा ॥ सान्वमेव तु वालेषु प्रधानं प्रथमोदयः ॥ मधुरो वतो मज्ञौ स्वयमेवानया शुभे ॥ अक्रूरकस्मै प्रातिमे
तां पामडस्त्रिभां ॥ यदि वानो पजभा सिवसु देवेन मुजत ॥ तथा कर्तव्यमेतद्विद्यया तावागभिष्यतः ॥ एवमाक्रूर्यमानस्तव सुदेवो वसूपमः ॥ साग
रकारमात्मानं निःप्रकम्पमधारयत् ॥ वाक् शल्पेत्ताद्यमानस्तं कंसेनादीर्घदर्शिनः ॥ समामनसि संधाय नोत्तरं प्रत्यभाषत ॥ ये तु तं ददृशुस्तत्र मा
णामनेकधा ॥ विधिगित्यसक्तैर्वैशेनैरुचुरवाद्भुवां ॥ अक्रूरस्तमहातेजा जागृन्वित्येन वक्षुषा ॥ जलं दृष्ट्वैव तपितः प्रेषितः प्रातिमानभूत् ॥ ते
स्यिन्नेवमुद्भूतं तु मथुरायाः सनिर्ययौ ॥ प्रातिमान् पुण्डरीकाक्षं द्रष्टुं दानपतिः स्वयम् ॥ १०५ ॥ ॥ इति श्रीखिलेषु हरिवंशः कृष्णस्थापनं नाम ॥
॥ ॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ॥ क्षिप्रं यदुद्वेष्टं दृष्ट्वा सर्वे ते यदुपद्रुवौः ॥ निपीय प्रवणान् हर्षेण निरेतंगता युयम् ॥ अर्धं कर्तुं हि जमना धैर्यो रवि
कृतं वचः ॥ प्रोवाच वदतां श्रेष्ठः समाजैकं समोजसा ॥ अह्ना घ्नोम हतः पुत्रतवायं वाकां श्रमः ॥ अपुत्रो गृहीतः स दिव्यं धैर्यं विवशतः ॥ त्र
यादेवो यदि भवा क्रूर एतावदुच्यते ॥ न हि त्वायादवावीरवता कुर्वन्निषादवम् ॥ अस्ता घ्नाहृष्यः पुत्रयेवं त्वमनुशासिता ॥ यथा तिवंश
जो राजा विनिवृत्तः स्वयं शक्तः ॥ भोजो वा यादवो वा सिक् सो कां सियथा तथा ॥ सहजं ते शिरसा तज्जरी मुण्डोऽपि बाभूव ॥ उग्रसेनस्त्वयं शोचो
योऽस्माकं कुलपांशनः ॥ दुर्जीतो येन येन त्वमीदृशो जनितः सुतः ॥ न चात्मनो गुणां स्तान् प्रवदन्ति मनापि ॥ परोणे क्तु गुणो गोरां यं पतिः
वीर्यसंपित्तः ॥ एषियां यदुच्यते शोचं निवृत्तः ॥ विपश्चिताम् ॥ वालः कुलतस्तु नृह्येयं त्वमनुशासिता ॥ एतैरसाधुभिर्वाकोस्तथा ॥ भूति

वीक्ष्य

कं कावरनामा ६

रामः

१२

७ गोपायं तां फलं ८ असाधुन द्विः निंदा युक्तेः विदुः स्पष्टीकृतः ९ = इत्युक्तं वंशजो यस्मिन्नेव जावसि यादवावात्वं न जानाति विरोधः तव युक्तं रूपं एव मे कोपिना सिद्धं लेकतं तस्त्वमि
पुपलं नः ३ अतः परं केवान् ७ धीः मया सीमं ११ ॥

२० २१ अतर्गतान् योग्यतां जितानि पि २२ २३ २४ २५ २६ जात्यां हि उत्पन्नाः एव त्वया जातवेदेण वेतसा कृत्वा संकषिणाश्च दत्ताः ताभ्यां त्वत्वनपितथेव जातवेदेण वेतसा दत्तं नित्यमेव वा लघुः प्रथमं नराधीत्यर्थः २७ २८
नि अतिकंपितानि २९ ३० ३१ एष इति सूत्रेति नन्वक्रिकं सस्य न दत्तं मृगशिरः तत्तादृशमिति तस्यैव कर्तव्यं तत्र चोक्तं यत्प्राजः कुरास्ति कुम्रश्च जीभूयतं वेवागतास्ति ताभ्यां कर्तव्यं यत्प्राजः कर्तव्यं विप्रमिति तव जीवनाये यिन्नः सर्वानिफ

५२
भाषितैः॥ नवाप्यवसितं कार्यमात्मविविक्तः कृतः ॥ गुरोरेव वलि मस्यमान्यस्य महतामपि ॥ क्षिप्यते कः शुभं मनो हि जस्येव वधे हतो मायायाप्य
भिगम्प्य श्रद्धाहातातयथाग्रयः ॥ नो धोहितेयो प्रदहे लोकाननातितातपि ॥ बुधेन तातश तेन नित्यमभ्युत्थितात्मना ॥ धर्मस्यातिरन्ध्रतामत्स्य
स्यातिरसिवा ॥ केवलं त्वं तु देर्षणाद्वानप्रिसमानिरा ॥ वाचा तु दसिर्मर्षा ॥ अप्रमोक्तायथाद्रति ॥ वसुदेवं च पुत्रार्थे यदि मं परिगृह्णति ॥ तत्र मि
याप्रलापते निद्रामिह पलावचः ॥ दारुणेपि पिता पुत्रे नैव दारुणतां प्रजेत ॥ पुत्रार्थे ह्यपदः कष्टः पिताः प्राप्नुवन्ति ह ॥ ह्यदितो वसुदेवेन यदि
पुत्रो वने शिशुः ॥ मन्यते यद्यकर्तव्यं तत्पृच्छ पिता स्वकर्म ॥ गृहं तावमुदेवं च यदुवंशं च विनृता ॥ त्वया यादव पुत्राणां देवा विषमजितम ॥ अकर्म
व्यं यदि कृतं वसुदेवेन पुत्रजम् ॥ किमर्थमुग्रसेनेन शिशुत्वं नावेनाशितः ॥ पुत्राप्नोन्नात्पुत्रो यस्या जाता पितृस्तदा ॥ तस्या ह्यपुत्रेति पुत्रं
धर्मविदो जनाः ॥ जात्यां हि यादवः कृपाः सतु संकल्पतो यथा ॥ तं चापि विधृतस्ताभ्यां जातैरेवाचेतसा ॥ उहता नीह सर्वेषां यदूनां हृदयानिवे ॥
वसुदेवे त्वया क्षिप्ते वासुदेवे च कोपिते ॥ कृष्णवभवतो देव्ये वसुदेवविगर्हणात् ॥ शंसन्ति नैव मानिभ्यं निमित्तात्पुत्राभ्यां निते ॥ सर्पाणां दर्शनं ता
व्रस्रपानां वनिशाक्षये ॥ पर्यावैधव्यशंसीनिकारो गुरोमीमहे ॥ एष घोरोग्रहं स्वातिमुहिरव नृवैभक्तिभिः ॥ स्वकर्मद्वारा कश्चनेति त्रायां योद
र्शनः ॥ बुधेन पश्चिमासस्या व्याप्राघोरेण तेजसा ॥ वैश्वानरपथे शुक्रोद्यतिप्राचं चारह ॥ केतुना धूमकेतोस्तनक्षत्राणि त्रयोदशः ॥ भस्मा
हानिभिर्नानिनायानि निशाकामां प्राक्स्थायी परिघयस्ताभाभिर्विधतिभा ॥ कार्म ॥ शिवाश्मशानात्रिः क्राम्यनिः श्वासाद्वावर्षिणी ॥ उभे सन्धे
पुरीधो एव पर्वतिवड्काशती ॥ उल्कानिधीतनादेन यपातधरणतलो ॥ वलत्पर्वणिमही गिराणां शिखराणि च ॥ प्रतिलोमं जं जं तेन व्याहरजो

लोभादिषु तिष्ठेत्तेन ह्यतीति भावः ॥ एवं दक्षिमायामुद्गोदुधो विराज्य नंग कृदित्वात् उच्येतेति अतिवारं सूर्यमुखं व्यगमनं तथा च दुधसूर्यभुक्काणं असंतं पृथक् दग्निमहने नाश्नाय भवतीति भावः ॥ केतुमापुच्छेन
धूमकेतोस्तथातपि शेषं च भरणं दानिनि कस्तस्य जन्म कर्म न केतुना दृश्यते ॥ उपग्रहोणापि विदुः सूर्यः नानुयांति निशाकरमित्यनेन विवास्थराहः निभातः उन्मगा ॥ अयोदशनक्षत्राणि जीवपक्षे संक्रियन्तीति अयोदशनक्षत्राणि मृतपक्षे
पतितानि अतस्तत्र सूर्योपनिर्गतैर्नक्षत्रैस्तपफलकारत्वेनानुगम्यत इत्यर्थः ॥ परिधोरविमण्डले तीर्थकृद्विदग्धः वावतिवाधते ॥ अपर्वेति परिक्रामति वाशती शब्दोवाण्यर्था अपर्वणि अकाण्ड अहस्तादित्यावात् ॥

तत्रोक्तं तत्रापि नागादः न अभ्युपगच्छन्ति निर्याधित्वात् यतः ताः गावः प्रत्यस्य यज्वनः न दादौ संबंधिन्यः अभयं उरुगच्छं मरुकीर्तिं अनुलहीकृत्य वरंतीति मंत्रार्थः ३१ २५ खुरो हतं च तदवसितं व्याप्तं तेन मधुः कथं दोमधुय
ष्टिद्वयं तिष्ठत्याहुना राजसा २५

३१ ३२ ३३ ३४ ३५ जेगिनं अतिप्रहृष्टः ३६ ३७ कराम्योगाभ्यां ३८ उक्ताः उक्ताः उक्ताः इति वा ३९ ४० व्याभुगो वक्रोणमण्डलेन वेदितं ४१ अवनतो मन्दतेजाः ४२ ४३ स्वायन्ते अतिबुद्धः ४४ ४५ ४६

१२४
श्री ४

पुतावलिगतपादसुतदामागो धरांखुरैः ॥ दन्तात्रिदेशमानककेशीरुस्यमुपाद्रवतौ ॥ संसक्तकुरुह्येन केशीनुरासतमः ॥ एकीभ्यां चरणाभ्यां
वेकसंवदास्यताः पतः ॥ पुनश्च सवली प्राहितात्पार्थतः खुरान् ॥ रुस्यस्य दानवो धो ॥ प्रहारमभितौ न सः ॥ वक्रैरवा स्य कोलातीक्ष्णादंशु
धेनवः ॥ अदशाद्रुद्रशिखारुहस्य रुक्मिण्यः ॥ सलम्बके सरशठ रुह्येन सहसंगतः ॥ रराज केशी मेघेन संपुक्तः खरवां शुमानौ ॥ उरश्चास्य
साहन्तु मिथे सवलवाहयः ॥ वोगेन वासुदेवस्य कोधादिगुणविक्रमः ॥ ततो तिसृषु वलवौ रुह्येन स्य मितविक्रमः ॥ वाद्रुमाभोगिनं रुक्मासुरे
त्रुद्धसमादधतौ ॥ सतं वाद्रुमशक्ते वैखादितुं भेतु मेव वा ॥ दशनैर्मूलनिर्भुक्तैः सफेनं रुधिरं वमन् ॥ विपाटिताभ्यां गोक्ष्मां कर्णभ्यां विदलीकृतः
॥ अक्षिणी विकृते च केनिः सते मुक्तवन्धनैः निरालह नरा विष्टः ॥ शोणितोक्तविलोचनः ॥ उत्तरोत्तमं नष्टचेता सुसंकेशी वद्धचेष्टतः ॥ उत्पतन्नसकृन्
पादेः शरुन्मूत्रं समुत्सृजन् ॥ खिन्ना ईशो माश्रान्तस्तु विर्यं त्वराणां भवतौ ॥ केशिवक्त्रविलम्बतः रुस्यवाद्रुशोभतः ॥ व्याभुमरवधर्माने चंद्रार्क
किरलोर्ध्वनः ॥ केशी च रुस्यसंसक्तः श्रान्तगात्रो व्योचतः ॥ प्रभातावनतश्चन्द्रः श्रान्तो मेरुलिङ्गश्रितः ॥ तस्य रुस्यभुजोद्भूतः केशिने दशना मुखे
तापितः शरदिनिहोयाः ॥ सिता प्रावयकाश्च ॥ सतु केशी शृंगश्रान्तः रुह्येनाक्षि एकमपा ॥ स्वभुजस्यायतं रुक्मापाठितो वलवतदा ॥ सपाटि
तो भुजेनागौरुह्येन विकृतो ननः ॥ केशी नदन्महानादं दानवो व्यधितस्तदा ॥ विद्युर्गीमानः स रुक्माद्रुखादुधिरुद्धमनः ॥ शृंगव्यङ्गीकृतवपुर्नि
हता ह्रस्वाचूतः ॥ व्यादितास्यो मसरोद्गो मसुरः रुस्यवाद्रुना ॥ निपपातयथा रुक्मो नानागो ॥ हृदि रक्षीकृतः वाद्रुना कृतदेहस्य केशिने रुह्यमावभो ॥ य
शो विमहाधो ॥ निहतस्य गिना किना ॥ हिपादपृष्टपुच्छादं शपणे काक्षिनासिके ॥ केशिनस्तो द्विधा भूते देहोद्गरे ॥ मनुः सितौ ॥ केशिदं दन्तः

रामः
१२४

५० यशोमर्दिप्रसूतः ४५ ४६

0

CMS

5

10

15

20

25

30

55

यमहस्येवैरस्य गानः पारोयंगमक्रमादिनामन्योन्वविरोधोऽस्मिन् प्राप्तेन श्यतीत्यर्थः अतएवायं प्रश्नोपनिबद्धिः प्रश्नेऽनुतः तत्पूर्वकिं जतिपादितः ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ अशीतितमोऽध्यायः ४ सनन्दोपस्य अमितदक्षिणो दानपतिः १ २ ३ ४ ५

तिराज्ञानमुयसेनंनसंशयो॥ प्रमृष्टेवैराग्यधोपंप्रश्नेष्ववदमिः श्रुतः॥ ब्राह्मणो ब्रह्मविद्विश्वापराणो॥ यंहिणीयते॥ स्पृहाणोयोहितो कस्य भविष्यति च॥
केशवः॥ तथा ह्यस्याप्यिता बुद्धिर्मानुष्यमुपजीवितुम्॥ अहमस्याद्यवसन्ति पूजयिष्ये यथा विधिः॥ विष्णुत्वं मनसा नैव पूजयिष्यामि मन्त्रवित्॥ म
चेत्ताति परिज्ञानं प्रादुर्भावाश्चैव नृषु॥ अमानुषं वैश्विं देनं ये चान्पेदिव्यचक्षुषः॥ सो हं रुक्मिणं वैराग्योसंमन्त्रविदितात्मना॥ सहानेन गमिष्यामि
मिसत्रजो यदि मृत्युते॥ एवं वद विधं रुक्मिणं हेतुर्थकारणैः॥ विवेशनद्वयोपस्य रुक्मिणसहसंसदम्॥ ५८॥ ॥ इति श्रीरिवलेखहस्त्रिंशोऽक्षर
गमनम्॥ ॥ ५९॥ ॥ वैशंपायन उवाच॥ ॥ स नन्दो गोपस्य गृहं प्रविष्टः सह केशवः॥ गोपहृदा समानीय प्रोवाचा चामितदक्षिणाः॥ रुक्मिणं चैवाब्रवी
त्प्रातो रोहितो येन संगतम्॥ श्वः पुरां प्रथुरां तात गमिष्यामिः सुखाय वै॥ प्रास्यन्ति च व्रजाः सधं गोपात्मः सपरिग्रहाः॥ कंसो ह्यसमुचितं क्रमा
दाय वार्षिकम्॥ वयं चैव प्रागंतारो रथमास्थाय संगताः॥ समृद्धस्तत्र कंसस्य भविष्यति धनुर्महः॥ तंद्रक्ष्यथ समृद्धं च स्वर्जनैश्च समेष्वथ॥ पितरं
वष्टुदेवं वसतंतं दुःखभाजनम्॥ दीनं पुत्रवधाद्भूतं युवामथ समेष्वथ॥ सततं पीयमानं च कंसनाशुमबुद्धिना॥ दशानेशोऽपि तं दृष्टुं दुःखैः शिवि
लतांगतम्॥ कंसस्य भयसंभ्रमं प्रवद्यों च विनाहतम्॥ दसमानं दिवारात्रो मोक्तुं नान्तरात्मना॥ तं च द्रक्ष्यसि गोविंद पुत्रैरमृदितस्तनोम्॥
देवकी देवसेकाशो सीदन्तं॥ विस्तप्रभासोऽपि त्रिशोकेन दह्यंतो त्वद्दर्शनपरायणाम्॥ वियेकाशो कसंतसां विवत्सा मि वसो रभीमाऽपि पृथुते ह
हां दीनां नित्यं मलिनवासिणाम्॥ स्वर्भावचदनयतां जशरूपां प्रभाभिचो॥ त्वद्दर्शनपरां नित्यं तवागमनकां क्षिणाणां तत्प्रवृत्तनयो केन सी
दन्तो वै तपस्विना गौतम्यहापे च कुरुतां त्वया वा त्वेवियौ जिताम्॥ अहं पज्ञो तव विभो न क्रूरास्ये नु वर्चसः॥ यदि त्वं जनयित्वा हं हिताय प्रते

۷۲۵

इहान्तिराद्विस्ते शोषितं हीनारक्तमासंयतो वृद्धं जराग्रस्तं ६१ पुत्रैरमृदितस्तन्निमित्तिकं सापराधं सद्योजातशिशुवधरूपं शोचयति धो दीपतायः ५२ १० ११ १२

१३. २३ जीविषोवाक्यकारणत्वात्प्रतिकर्तव्यमित्यर्थः २४ २५ २६ दैवप्रस्थानं च कु २७ २८ औपनायिका उपहारार्थं २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४

[illegible]

श्री

नाशयते अहनिवपुः तेजोवर्धितवित्तीयः ॥ ३६ ॥ पुनर्कनारयुः उपकरणसमग्री ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ह्यनाणे अभ्रभूषणदोः ॥ भुजगे श्वरं रोचमनं तास्यं ॥ ३९ ॥ धर्मे देवस्य धर्मविष्णुता अनुग्रहवशाद्विष्णुता नृत्तनं ॥ स्वस्तिकास्या
यतनभूतं स्वस्तिकायतनं शयतत्रशयसमीपे ॥ १४८ ॥

१२९

लोनिः प्रभः समपद्यत एकोनाशयते रूपमेकवर्द्धयते नृपः ॥ मोभिः समवकीर्ति सुव्रजनिर्माता भूमिपुत्रः ॥ पञ्चनावर्ते शरीरपुगद्वेरेषु नदत्तनर्धे ॥
मपि र्म्यमानेषु वतोयुतं रूपायुच ॥ गोपैरापूर्यमाणा सुधाधरथापुसर्वशः ॥ तत्रिवगुरुकं भातं प्राकटरोपितं वदः ॥ तस्मिन् पृथुतः कृत्वा नृप
ः सत्त्वं वाहना ॥ कृत्वा यो हिरण्यसुसंवेमिनातदक्षिणः ॥ त्रियैर्यगता जगत्सुखिलोकपतयेयथा ॥ अथाह कृत्वा मन्त्रो यमुनातप्रमासि
तः ॥ स्यन्नता तदा स्वयत्ने च कृत्वा मित्रं ॥ हयेभ्यो मवसंदत्ता हयभागे रयेतथा ॥ प्रगाढं यत्नमात्मापदभां तातप्रतीक्षामासीत् यमुनाया हरे
दासिं लोणाभिभुजगे श्वरम् ॥ दिव्यैर्भागावर्तेर्मन्त्रे सर्वलोकप्रभुपतः ॥ गृहं भागवतं देवसर्वलोकस्य भावनम् ॥ ~~ह्यनाणे अभ्रभूषणदोः~~
श्रीमत्स्वस्तिकमूर्द्धनं प्राप्तामिष्वा मिमो गीतम् ॥ सहस्रशिरसं देवमननं नीलकाससम् ॥ धर्मदेवस्य तस्याप्यदिपं प्रभविष्मतिं ॥ सर्वतदम
तप्रभमशिष्याम्यमोमया ॥ स्वस्तिकायतनं हृदि जिह्वं श्रीविभूषितम् ॥ समाजतत्र सर्पाणां शान्मर्थं वैभविष्मतिं ॥ आस्तां मां समुदीक्ष
ते भवन्तो संगता वभौ ॥ निरतो भुजगे नृस्ययवर्दाश्मद्वेदे तस्मात् ॥ तमाह कृत्वा संहस्रगच्छधर्मिणमाविश ॥ आवां ललुनशक्तौ स्वस्वया
हीनां विहासितुं ॥ सहदेयमुनाया कृत्वा मज्जापितदक्षिणः ॥ सातले सरशनालोकपिमं यथा ॥ तस्य मध्ये सरस्वात्यं देवतातो द्धितध्वजम्
॥ ताम् कृत्वा सकृदहं यमुनाया प्राप्तामिष्वा ॥ अस्मितावा संवीतं पाहुरीपादुगननम् ॥ कुण्डलैकधामं तं सुसामुद्रदे श्वरम् ॥ भोगोत्कृष्टं स
ने सुप्रसन्नदेहेन कल्पिते ॥ सत्त्विकाभां च वाहं भागं ॥ किञ्चित्स्वयापचूतेन मोलिना देमचलितम् ॥ जातरूपमयेऽप्येव
लयाहं नृपस्य मया ॥ कृत्वा हनन्ति धामं दीर्घं कृत्वा देवमूजपदं ॥ सिताभामभाभिर्नलिततेजसम् ॥ इदं श्रीमो गीतं नाथमेकमेवार्थमिदं

५४ ५५ ५६ ५७ तस्मात्संगमवाशितः सान्निध्यं शक्तिरिति वा शातारुदुःयमप्यामधिभूतमुद्राद्योग्यं मृजेति यो अथ मृजे इत्येतन्मंत्रमुपहृत्यति मंत्रार्थस्तु मातृतंस्रक्तं अधामर्षणकाले भगवंतंदष्टु न देवतामात्मनस्तौ गिरि सप्तमपरकोन
पंचाङ्गवर्गा कनः शकुर्वन्ति न इति वा वा कुर्वन्ते इति वा शक्तिः शक्तिमन्नः शक्तिप्रदा वामस्तः एकैका प्रत्येकशता शतमेध्वं भवति यास्तु एष्वयाणि दृष्टु यतो ह भूमने एवास्य परना संपदिती वेदः सोम्य आकर्णितं रावो धनं सूक्ष्मं ज्ञानं विज्ञानं च

[illegible]

मुनादा अधिसूत्रे सृजो मृगया मिषशार्ङ्गस्यार्थः तदेव रोचते इदं त्वं गोषु सूर्यरश्मिषु स्थितं गच्छं मृजे तथा अभ्यं ५० अव्यवतिर्यो स्थितं दत्तदेव गंतव्यं निमृजे अधोपि भूतो कोपशर्मास्यर्थः ५० विष्टरं आसन्नं भूमवेत् ५०
६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ व्यासेपाणः व्यासंगेन ६७ ६८ ६९ रूपिणां मूर्तिमितां ७० ७१ इति श्रीनिम्बकाष्टाये खिलेषु हरिवंशार्थप्रकाशे एकादशितितमोऽध्यायः ७० तेषु मधुनापुः १ २

प्रेक्षन्तो मधुरां वीर्यवीराणां लालसोर्वसुदेवसुतो वीरराजमार्गप्रपन्नः ३

१२८

३४ ५ वास्याव इति लोडुनम विदन्ते आवा मिति छेदः वास्यावो वामिनि पाठं कल्प आकारो प आर्द्र इति प्रांशो वाचरुः द तस्यैव कं सस्यैव १ अनुशिष्टो आहोतो आनालाभ्यां गजवंधनाभ्यां ८ ९ १० ११ १२ वां युवयोः क्यत्तं

वाहवावर्णिभौ भीतो हनपतिस्तदा ३ अथ कथा तातागमने वसुदेवद्वरे स्पृष्टा ॥ युवयोर्हि कृतो रद्वक्त्रे न स निरस्यतो ॥ भर्त्यते च दिवा रात्रौ नेह स्या
तथा मित्यपि ॥ तदुवाभ्यां हि कर्तव्यं ॥ यत्र धी सुख पुत्रमभ्यायया सुखमवाप्नोति तद्विष्णोर्हि तावितम ॥ तमुवाच ततः ॥ हृद्ये पापावो वृत्तमि
तौ ॥ तस्यैव तु गृहं साधो गच्छतौ यदि मन्यसे ॥ १ ॥ देवं नमस्कृत्य ॥ अकूरोपि नमस्कृत्य मनसा हृद्यमययम् ॥ जगाम कंसपांश्चतुप्रहृष्टेना
नरात्मना ॥ अनुशिष्टो च तो वीरो प्रथितो प्रेक्षकावुभौ ॥ आलाना ॥ प्रमिवोत्सृष्टौ कुञ्जस्ये पुद्गलं सिंहौ ॥ लोतुमार्गं तदृष्ट्वा राजकं रुका कम्
॥ अजाचेतां ततस्तौ तुवासां ॥ सिरविहसिते ॥ राजकः सतुतो ग्राहयुवां कस्य वने चो ॥ राजा वसां सियौ मेरुं द्याचेतां निर्भयावुभौ ॥ अहं कंसस्य
वासां सिनानां देहो दुक्कानि वै ॥ कामरागाणि शतशो ॥ अयमिवि शेषतः ॥ युवां कस्य वने जातौ मूढौ ॥ सहवद्विहो ॥ आतरणा विदं दृष्ट्वा रक्त
या ह्लादं वद्वौ ॥ अहं कं जीवितं त्यक्तं यौ भवता विहागतौ ॥ प्रैवौ प्राकृतविशो भो वा सोया चितुमिच्छुः ॥ तस्यैव नो धैवेत्सु सारजकाया ल्यमे
धसे ॥ प्राप्ता रिष्टा यमार्कयारजते वा द्रुयं विषम ॥ तलेन शनिकल्पेन सतं मृदुन्याता इयत् ॥ समातासुः यपातो व्यं ॥ राजके वास्तु प्रसक्त ॥ तंहतं प
स्तिव मेभायां सस्य विवृक्तं ॥ तारितं प्रकृते शश्रजसुः कंसनिवेशकम् ॥ तावप्युभौ सुवसन्तौ ॥ अतुमौ ल्यकारणात् ॥ नीची प्रात्यापणानं
वेन भाघातो हिया विव ॥ पाणको नाप्रतजारी आलपरतिः प्रियंवदः ॥ प्रभूता ल्यपाणवान लक्ष्मीकात्रियदर्शिनः ॥ तं हृत्वा ॥ ह्लादं वा वाच
माह्वार्थं प्रमिसृष्टया ॥ देही पुनचतं काले मालाकारमग्नतरां ॥ ताभ्यां प्रीतो रदो मात्यं प्रभूतं मात्यजं ॥ नमो भवतोः ॥ समिदं चोत्तप्रायाचमि
यदर्शनौ ॥ प्रीतस्तु मया ॥ अहं कं जीवितं त्यक्तं यौ भवता विहागतौ ॥ प्रैवौ प्राकृतविशो भो वा सोया चितुमिच्छुः ॥ तस्यैव नो धैवेत्सु सारजकाया ल्यमे

१२८

१२८

नष्टं १३ १४ व्यस्तः पृथक् भूतः मस्तको यस्य १५ परिदेवं दः शोचं १६ १७ गुणको ग्रंथको नातस्तु श्रीरामाख्याः १८ १९ भवतोः स भवदीयं न वैत दनम् २० मं सं न वाम श्रीराम प्रभवाः २१

२३ उत्तरं कर्मस्य कंसं भयान्ननात् ॥ नृमौल्यादित्यर्धः २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ तीर्थगो जनाकर्तृताः अतएव न संसेन दिग्धांगौ ३२ स्वर्गायतिनाभिं आच्छादयतीति स्थगुः भुवं पृष्ठं स्वर्गं निर्वर्ग्योपधारां तु मूलं मयं तस्य मध्ये उन्नत
देवोऽनः संयदयामास सतो जनामां सति पादविमलपद्मार्धतुल्यं देवधातुः ॥ संतो जयामासो तपादे विषमं पृष्ठं सन्नयामितवान् ३३ अतएव मग्नं भवति ३४ ॥ सततारोपं अयोऽयं दक्षतातं यथा स्यात्तथा भुतो भोत्रगलो विस्तरो गुण

[illegible]

कलापौययेस्तौ ३८ गजसंसदं पण्डिते ३९ गृहेष्वननो युसवेद्या प्रारंभो ४० आसमनान् युज्यन्ते यो वा अस्मात् इति आयोगः विख्यातितया पूजितं ४१ आयोग इतं द्रव्यात्तं धर्ममहविमिह ४२ मित्यर्थः ४३

४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
 काकः १ काकः नमः कितोरे त्वं वलदष्टिः उच्छ्रुतिनुद्यासः काकः प्रासातुः कासश्चेति समामः काकः २ काकः ३ काकः ४ काकः ५ काकः ६ काकः ७ काकः ८ काकः ९ काकः १० काकः ११ काकः १२ काकः १३ काकः १४ काकः १५ काकः १६ काकः १७ काकः १८ काकः १९ काकः २० काकः २१ काकः २२ काकः २३ काकः २४ काकः २५ काकः २६ काकः २७ काकः २८ काकः २९ काकः ३० काकः ३१ काकः ३२ काकः ३३ काकः ३४ काकः ३५ काकः ३६ काकः ३७ काकः ३८ काकः ३९ काकः ४० काकः ४१ काकः ४२ काकः ४३ काकः ४४ काकः ४५ काकः ४६ काकः ४७ काकः ४८ काकः ४९ काकः ५० काकः ५१ काकः ५२ काकः ५३ काकः ५४ काकः ५५ काकः ५६ काकः ५७ काकः ५८ काकः ५९ काकः ६० काकः ६१ काकः ६२ काकः ६३ काकः ६४ काकः ६५ काकः ६६ काकः ६७ काकः ६८ काकः ६९ काकः ७० काकः ७१ काकः ७२ काकः ७३ काकः ७४ काकः ७५ काकः ७६ काकः ७७ काकः ७८ काकः ७९ काकः ८० काकः ८१ काकः ८२ काकः ८३ काकः ८४ काकः ८५ काकः ८६ काकः ८७ काकः ८८ काकः ८९ काकः ९० काकः ९१ काकः ९२ काकः ९३ काकः ९४ काकः ९५ काकः ९६ काकः ९७ काकः ९८ काकः ९९ काकः १०० काकः

१२८

वेः ॥ तद्गृहीत्वा ततः दक्षिणोत्तरादिभ्यां वीर्यवान् ॥ दोर्भां कमलपत्राक्षः प्रहृष्टो नानात्मना ॥ तोलयित्वा यथाकामं तद्गुणैर्देवैः पूजितम् ॥ आरु
 पापा मासवती नाम यामास वासकृतम् ॥ अनाम्यमानं रुह्येन प्रकृष्य उरोगोपमम् ॥ द्विधाभूतं मभून्मध्ये धनुरो योगभूषितम् ॥ भंक्ता तु तद्गुणैः श्रेष्ठ
 दक्षिणोत्तरादिभ्यां वीर्यवान् ॥ निश्चयकाम महाबाहुः स च संकषणो पुत्रा ॥ धनुषो भद्रनादेनैर्वैयुग्निघोषकारिणा ॥ वचालान्तःपुं सर्वदिशं धेवप्रपू
 रितम् ॥ सत्तापुधा गारुडो भीतस्त्वरितविक्रमः ॥ समीपं नृपतेर्गता काकोच्छ्रायो भयावतः ॥ भूयतां मम विज्ञाप्य माश्रयं धनुषो गृहे ॥ निर्वृत्तमस
 मिन्कालेयज्जातः संभ्रमोपमम् ॥ नरो कस्यापि हि सुतो शिवा विततमूर्द्धजो ॥ नीलपीताम्बरधरो पीतश्वेता तुलेपनो ॥ तावन्नः प्रभृता तेषां
 विशेषकामवेगिनो ॥ देवपुत्रो यमो वारो वाता विवद्रताशनौ ॥ स्थितो धनुर्गृहे सोऽप्येव सहस्रां दिवा गते ॥ मया दृष्टो परिमृक्तं हविशश्चादनस्रजो
 ॥ तयोरेकस्तपद्याक्षः श्यामः पीताम्बरस्त्रजः ॥ जग्राह तद्गुणैर्देवैः तैरपि ॥ तत्सवालो महत्वापं वलाद्यत्र मिवायसम् ॥ आरोपयित्वा
 वीर्यवान् ॥ अनाम्यमानं रुह्येन प्रकृष्य उरोगोपमम् ॥ द्विधाभूतं मभून्मध्ये धनुरो योगभूषितम् ॥ भंक्ता तु तद्गुणैः श्रेष्ठ
 भाति च भास्वरः ॥ धनुषो भद्रनादेनैर्वैयुग्निघोषकारिणा ॥ वचालान्तःपुं सर्वदिशं धेवप्रपूरितम् ॥ सत्तापुधा गारुडो भीतस्त्वरितविक्रमः ॥ समीपं नृपतेर्गता काकोच्छ्रायो भयावतः ॥ भूयतां मम विज्ञाप्य माश्रयं धनुषो गृहे ॥ निर्वृत्तमस
 मिन्कालेयज्जातः संभ्रमोपमम् ॥ नरो कस्यापि हि सुतो शिवा विततमूर्द्धजो ॥ नीलपीताम्बरधरो पीतश्वेता तुलेपनो ॥ तावन्नः प्रभृता तेषां
 विशेषकामवेगिनो ॥ देवपुत्रो यमो वारो वाता विवद्रताशनौ ॥ स्थितो धनुर्गृहे सोऽप्येव सहस्रां दिवा गते ॥ मया दृष्टो परिमृक्तं हविशश्चादनस्रजो
 ॥ तयोरेकस्तपद्याक्षः श्यामः पीताम्बरस्त्रजः ॥ जग्राह तद्गुणैर्देवैः तैरपि ॥ तत्सवालो महत्वापं वलाद्यत्र मिवायसम् ॥ आरोपयित्वा
 वीर्यवान् ॥ अनाम्यमानं रुह्येन प्रकृष्य उरोगोपमम् ॥ द्विधाभूतं मभून्मध्ये धनुरो योगभूषितम् ॥ भंक्ता तु तद्गुणैः श्रेष्ठ
 भाति च भास्वरः ॥ धनुषो भद्रनादेनैर्वैयुग्निघोषकारिणा ॥ वचालान्तःपुं सर्वदिशं धेवप्रपूरितम् ॥ सत्तापुधा गारुडो भीतस्त्वरितविक्रमः ॥ समीपं नृपतेर्गता काकोच्छ्रायो भयावतः ॥ भूयतां मम विज्ञाप्य माश्रयं धनुषो गृहे ॥ निर्वृत्तमस
 मिन्कालेयज्जातः संभ्रमोपमम् ॥ नरो कस्यापि हि सुतो शिवा विततमूर्द्धजो ॥ नीलपीताम्बरधरो पीतश्वेता तुलेपनो ॥ तावन्नः प्रभृता तेषां
 विशेषकामवेगिनो ॥ देवपुत्रो यमो वारो वाता विवद्रताशनौ ॥ स्थितो धनुर्गृहे सोऽप्येव सहस्रां दिवा गते ॥ मया दृष्टो परिमृक्तं हविशश्चादनस्रजो
 ॥ तयोरेकस्तपद्याक्षः श्यामः पीताम्बरस्त्रजः ॥ जग्राह तद्गुणैर्देवैः तैरपि ॥ तत्सवालो महत्वापं वलाद्यत्र मिवायसम् ॥ आरोपयित्वा
 वीर्यवान् ॥ अनाम्यमानं रुह्येन प्रकृष्य उरोगोपमम् ॥ द्विधाभूतं मभून्मध्ये धनुरो योगभूषितम् ॥ भंक्ता तु तद्गुणैः श्रेष्ठ

रामः
१२८

वसाधेयुवाः युवयोः मंतवो मानयितारुमाताकारः ॥ अश्रुतयः सर्गः सज्जनितानां मुलेपनोर्दिकं ते सगाः अष्टिजाः नीलकुं ॥ शिरोध्वजाः नाभवंति अवातिश्रुतानि विश्वजनेन मित्रावरुणस्त्वेके इत्यस्योपहृष्टा ॥ उत्तरोग्रं
 तत्र अयाद्वोपिकं सोयइनामाधिपत्यमिह नमृतः तेन युक्तानि च निमृता ॥ निःअनृतानि सर्वाणि तानि अवातिरंतिरक्तवर्तः ॥ अनेन सत्येनैव यादवत्वेन गोपत्वं ॥ तत्र प्रागप्रसिद्धेन मित्रावरुणो सञ्जानां मित्रावरुणा
 सर्वेऽप्येवमुवाच ॥ तत्र कंसस्य मृतं अवमहा ॥ अथ या उपहृष्टे सदिता विलेति ॥

[illegible][illegible]

उच्चैः भक्षितं अमं कुनिनी सुस्निग्धं मंखरोत्तुं यत्र सोपानपंक्तिर्यत्र १३ पश्चित्तं व्याप्तं १४ रंगं धनुर्महं आपतत आश्रयितवान् १० सवित्रा इत्यदिमं बालानां विरोध एव पुमंतश्चित्रपुरुषादियुक्तः उत्तरछत्रः यन्मन्त्राणां निः ११ क्री
पः भुक्त्वा गमयद्वा एवराशयः मन्त्रानां स्वदापमन्त्रनिर्धमंगलाय वा १२ पानकुंभाः घरोच्छ्रायिकाः १३ कषायारसाः प्राश्निकाः सुखधर्मविदः १४ वेतकाणां युद्धसाक्षिणं १५ १६ १७ सोपन्मासं सोपपत्तिकं धीरोद्धतः स्वानं विह
वक्तोऽपदि विहृतेन उद्धृतो २० २१

जितभ्रमोऽस्य निरपि न भवति ॥ २० ॥ निपातानन्तरं संवन्धमात्रेणार्थः ॥ अक्रियोऽश्रुतिर्वा ॥ आयायां उत्तरकाले तदात्वे वर्तमानकाले ॥ २१ ॥ २२ ॥ प्रमुखे तौ निहितं वा विनिर्देशः ॥ २३ ॥ २४ ॥ दालोक्तकटः परो प्रत्ययः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

१३०

हत्कर्मभवद्वा। तेन ते जज्ञा ॥ यावेतो मम संहृदौ ब्रजे गोपालकावभौ ॥ संकर्षणश्च कृष्णश्च बालावपि जितभ्रमौ ॥ एतौ रङ्गातौ पुद्गेषु दामानौ
 ब्रजे चरौ ॥ निपातानन्तरं प्रहृष्टावौ नात्र संशयः ॥ बालाविमोचपलकावक्रियाविति सर्वथा ॥ नावज्ञातचकर्तव्याकर्तव्या यत्न एव हि ॥ २० ॥
 ताभ्यां युधि निरस्ताभ्यां गोपाभ्यां रङ्गसंनिधौ ॥ आयत्तं च तदात्वे च श्रेयो मम भाविष्यति ॥ नृपतेः स्नाहसंयुक्तैर्वचोभिर्हृष्टमानसौ ॥ उच्यते ॥
 संपत्तौ महौ वागारमुष्टिकौ ॥ यद्यावत्तौ यौ प्रमुखे स्यात्स ते गोपकिल्बिषौ ॥ हतावित्यवांतव्यौ प्रेतस्त्वौ तपासिनौ ॥ मद्यावां प्रतियोत्ते ततावोरिष्ट
 परिश्रुतौ ॥ आवाभ्यां रोषयुक्ताभ्यां प्रमुखे तौ वनोक्तौ ॥ एवं वायिपमुत्सृज्य तावभौ महत्पदौ ॥ अनुज्ञातौ नरेन्द्रेण सुगृहं प्रति जग्मतुः ॥ महामात्रंततः कं
 सावभौ घेहस्तिजाविनमः ॥ हस्तीकवलयापीरुः समाजहारितिष्ठतौ वलवान्मदलोलाश्च पल्लवकोधनो नृपः ॥ दानोक्तकटश्चाणः प्रतिवारणाचारणः ॥ स
 संवादयितव्यो तावुद्दिश्य वनोक्तौ ॥ यमुदेवसुतो वारो यथा स्यातां गतायुधौ ॥ तपावैवाजिन्द्रेण यदि तौ गोपजीविनौ ॥ भवेतां पातितोरङ्गे पश्येयमहमुक्तौ ॥
 ततस्तौ पतितौ दृष्ट्वा वमुदेवः सवाधवः ॥ किञ्च मूलो निरालंबः सभायो विना शिष्यति ॥ ये चेमेयादवाः शूरकाः सर्वे कृष्णपरायणाः ॥ तेन शिष्यान्तिष्ठन्नाशद्विष्टौ
 कृष्णं निपातितम् ॥ हंतो हत्वा गजेन्द्रेण मल्लैर्वीक्ष्य मेव च ॥ पुंशो निर्यादवीकृत्वा विचरिष्याम्यहं सुखी ॥ पितापि मे परित्यक्ता पादवानां कलौ दहः ॥ शेषाश्च मे
 परित्यक्ता पादवाः कृष्णपक्षिणः ॥ न चाहमुग्रसेनेन ज्ञातः किल सुतार्थिना ॥ मानुषेर्नात्यवोर्यणाय धामा माह नारदः ॥ १ ॥ महामात्र उवाच ॥ ॥ कथमुक्तं नारदे
 न राजदेवर्षिणा पुरा ॥ आश्चर्यमेतत्कथितं ततः ॥ अतमोऽन्तर्मोः कथमन्येन ज्ञातस्त्वग्रसनात्पितुर्विना ॥ तव मात्रा कथं राजन् कृतं कर्म दमादृशम् ॥ अन्यापि प्रा
 कृतानां निरुक्त्या च जगत्सि तम् ॥ विस्तरं श्रोतुमिच्छामि परं कौतूहलं हि मे ॥ १ ॥ कंस उवाच ॥ यथा कथितं तान्निप्रो महर्षिर्नारदः प्रभुः ॥ तथा हं संप्रवक्ष्यामि य

रामः

१३०

३८ ३९ ४० ४१ ४२

दिते अवलामिता आगतः शक्रसदनात्सवेशक्रसमो मनिः ॥ वंदो शुक्ल वसनो नयमगारलमुद्धहन् ॥ हस्मातिनो त्ररीयेण हवनयतो पवातवान् ॥ दृष्टीकाम हस्तु
धरः प्रजापतिरिवापरा गाता वतुसां विदनां विद्वानां धर्ववेदवित् ॥ सनारदो धर्देवर्षिर्ब्रह्मलोकवरोऽम्यः ॥ तमागतमृषिं दृष्ट्वा पूजयित्वा यथाविधि ॥ पाद्यादिमा
सनंदत्वा संप्रवेशोपवेश्य हस्तौ खोपविष्टार्थमुनिः पृश्नवकुशलं मम ॥ उवाच मां प्रीतमना देवर्षिर्भवतामवान् ॥ प्रजितो हंतया वा विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ इदमे
कं मम वदः श्रयतां प्रतिश्रुत्वा ताम् ॥ गतो हं देवसहनं सौवर्णं मेरुपर्वतम् ॥ सोहं कदाचिद्देवानां समाजे मेरुभूदनि ॥ तत्र मत्रयता मे वंदे देवानां मया श्रुतम् ॥ भवत
ः सानुगस्मै हवधोपायः सुदारुणः ॥ तत्रैषा देवकीयांते मधुरयां पितृवसा ॥ योस्यागर्भोऽष्टमः कंससते मृत्युर्भविष्यति ॥ देवानां सतसर्वसं त्रिदिवस्यातिशयः
परं हस्यं देवानां सते मृत्युर्भविष्यति ॥ यत्र लुक्क्रियतां कंसगर्भाणां पातनं प्रति ॥ नावता रिपवे कार्योऽवलेखने पिवा ॥ न चायमुग्रसेन लुक्पितातव महाबल ॥
दुर्मिलो नाम तेजस्वी सौभस्पपतिरर्जितः ॥ श्रुत्वा हंत हवस्तस्य किञ्चिद्रोधसमन्वितः ॥ भूयोऽपृच्छं कथं ब्रह्म दुर्मिलो नाम दानवः ॥ मम मात्रा कथं तस्य ब्रह्म विप्र
समागमः ॥ एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं विस्तरेण तपोधन ॥ ॥ नात्सुजा ॥ हन्ते कथयिष्यामि शृणु राजन्यथार्थतः ॥ दुर्मिलस्य च मात्राते सत्यां देवसमागमम ॥ सु
यासु नंनाम गिरितं वमातरजसला ॥ पिशुतं सहितास्त्रीभिर्गता वनकुतहलाता ॥ सा तत्र मणीयेषु रुचिरा दुर्मसानुषा ॥ चचारिणि शृङ्गेषु कन्दरेषु नदीषु वा ॥ कि
चरोऽतीतमधुराः प्रतिश्रुत्वा भिनादिताः ॥ शृणु वती कामजननार्थकः श्रोत्रमुखावहा ॥ विहिंसां विव विरुतं त्वानां च विकूजितम् ॥ अभीक्ष्णमभि शृणु वती स्त्रीध
र्मसमोचयत ॥ एतस्मिन् नरे वासुर्वेन गतिविनिःसृजः ॥ हृद्यः कुसुमाभा द्योवदो मन्मथबोधनः ॥ हिरण्यभरणैश्चैव कदम्बावायुघटिताः ॥ सुमुखोऽधमधिकं
संततासारमूर्जितः ॥ केशराः पुष्पवैद्यैश्च वृषभैर्दयो धिताः ॥ नापादापास्वाभांति पुष्पकाण्डकधारिणः ॥ महानवतृणरुन्नाशक्रोगोपविभूषिताः ॥ येन न स्येव व

नोपलभ्यः अनुपलभ्यः केचित्मिति ज्ञेयः ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ अहं यस्यामितां द्रष्टुं कस्य यमिति यो धितमः ॥ प्रतीक्षमाणः तिष्ठत्यवदागमनं नमः ॥ श्रुत्वा तु वचनं सततं तथाल्पितिवचोव्रीह्या ॥ एवमुक्त्वा दानवेन्द्रो गमनाय मनो दधे ॥ हृदयं विष्टुं हृदयो दृष्टुं तामसिते क्षणाय ॥ वार्यं पश्यत्यवलवा ॥ ध्यानमेवान्ववित्तयन् ॥ मुहूर्तं ध्यानमात्रे तु दृष्टं ज्ञानवलात्ततः ॥ उग्रसेनस्य पत्नीति ज्ञात्वा हर्षमवाप सः ॥ उग्रसेनस्यैव संकृत्वा खंचनिवर्त्तय ॥ उपासयन्महाबाहुः प्रहसन् दानवेश्वरः ॥ स्मयमानश्च शनैर्जगार्हमितवीर्यवान् ॥ उग्रसेनस्य रूपेण मातरं ते प्रधर्षयत् ॥ सापत्तिस्त्रिधृदयाभावेनोपसर्पतम् ॥ शक्तिं साभयत्यश्नात्तस्य गोप्रवदर्शनात् ॥ सा तमाहोत्थिता भीतानतं ममपतिर्भवम् ॥ कस्य त्वं विकृताचारो येनास्मिमलिनीकृता ॥ एकभर्तृव्रतमिदं मम संदृष्टं तं त्वया ॥ पश्येर्महोपायनी च नीचैर्न कर्मणा ॥ किं मां वक्ष्यन्ति रुषिता बांधवाः कुलपांशनीम् ॥ नृगुप्तिता ववक्ष्यामि पतिपक्षे निर्गकृता ॥ धित्वा मां दशमक्षान्दः कुलं व्याकुलेन्द्रियम् ॥ अविश्वास्पमना युष्मं परदा ॥ भिमर्षणम् ॥ सतामाह प्रसज्जनी क्षिप्तः क्रोधेन दानवः ॥ अहं वै दुर्मिलो नाम सो भस्यपतिर्हृत्तः ॥ किं मां पश्यसि रोषेण मूढे पणितमानिनि ॥ मानघं पतिमाश्रित्य नाचं मृत्युवशे स्थितम् ॥ व्यभिचारं नृदुष्यन्ति स्त्रियः स्त्रीमाना विभेते ॥ न ह्यसंनीयता बुद्धिर्मानुषीणां विशेषतः ॥ श्रूयंते हि स्त्रियो वदन्त्या व्यभिचारव्यतिक्रमैः ॥ प्रसृता देवसंकाशान् पुत्रानमित विक्रमान् ॥ अतीव हित्वं स्त्रीलोके पतिधर्मवती सती ॥ शुद्धकेशान्विधुन्वन्ती पाघोसे यद्यदि कृत्वा लोकस्य पतियच्चाहं त्वयोक्तो मत्तकाशिनी ॥ कंसस्तास्मादिषु धंसो तव पुत्रो भविष्यति ॥ सा सरोषा पुनर्भूत्वा निन्दन्ती तस्य तद्वरम् ॥ उवाच व्याधितो देवी दानवं दृष्ट्वा दिनम् ॥ धिक्ते दृष्टं सुदुर्दृष्टं त्वयः सर्वा निवृत्ते स्त्रियः ॥ संति स्त्रियो नावदृताः संति वैवपतिव्रताः ॥ यास्त्वैकपत्यः श्रूयन्ते रुधती प्रमुखाः स्त्रियः ॥ धृतास्तभिः प्रजाः सर्वा लोकाश्चैव कलाधमा ॥ पश्यन्त्या मम पुत्रो वै दत्तो दृष्टविनाशनः ॥ न मे वदत मत्त्वेष शृणुवापि यदुच्यते ॥

पापानि विविधं चर्त्तन्ती भर्त्सयन्ती यद्विदितं द्राघतेऽप्येष्टं प्रलं पसिमौ द्वादित्यार्थः २३ ४ धिगिति कुं सारीनामप्यापदमपि हत्या पुरुषान्तरसंबन्धेन कामकारेणेत्यर्थः सत्यं तु सर्वसिं निदं कुर्वन्ति इत्यर्थः ५ ६ ७

明:

232

हं ५

111

232

+ प्रवकाशेधिकं श्रियाः १० गे मितो मा ल्यदा मो धो नैरा सहत ल धराः ॥ तस्मिन्ना नाना की र्णे जितो घ प्रतिना दिते ॥ समाज वा डे संस्तव्ये ॥

कुथाः आक्षर एविशेषाः १० फलावन्ताः जेवी गद्यपदशाः तैः पूर्णाः रंगैर्यः चक्रिकादिपानरसाः पानयोजिताः पानार्थस्थपिताः ११ प्रस्तराणाः प्रकृष्टास्तराणाः १२ उन्नमागारिकाः गृहोपरिगृह्य नु उन्नमागारं तत्र भवास्तस्मजाले इरावलोको
यः न वृत्तः अस्मिन् प्रेताय गृह्य १३ प्राप्नुवन्नेतन्नामः कंसस्य चकारो गति दयोः संबंधः १४ १५ १६ राजा कंसः १७ १८ अन्वलिता निम्नस्फुरितानि अंवरणियया २० स्वेदितं की डितं तत्सहितेन आ स्फोटितेन आस्फालनेन उपलक्षितं २१ २२

पर्यङ्गाश्च हरामयाः ॥ प्रकीर्णश्च कुथाश्च ॥ सपञ्चमस्तवकाद्रुमाः ॥ सोवर्णाः पानकभाश्च पानभूष्यश्चोमिताः ॥ पलावदंशपूर्णश्च चार्द्रेयः पानयोजि-
ताः ॥ अनेचमञ्चावहकः काष्ठसंचयवन्धनाः ॥ रजुप्रतराणास्तत्र शतसो धासहस्रशः ॥ उन्नमागारिकाश्चान्ये सस्मजालादलोकिनः ॥ स्त्रियाणां प्रेक्ष्य गृहभांति
राजहंसारवाचरो ॥ प्राद्व्यश्च शरुनिर्गुत्तो मेरुशृंगसमप्रभः ॥ रुक्मपत्रनिभस्तम्भाश्च त्रिनिर्योगशोभितः ॥ प्रेक्षागारस्तु कंसस्यैकम्पमानाणि विप्रभे ॥ रेजे कुव-
लयापीडः समाजद्वारिकञ्जरः ॥ तिष्ठति तिसमाज्ञाप्य प्रेक्षागारमुपाययौ ॥ सशुक्ले वाससी विप्रकुत्र व्यजनचामरः ॥ शुशुभे धेतमुकटः श्वेताप्रखचद्रमाः ॥ त-
त्सिंहासनस्थसुखासीनस्य धामतः ॥ रूपमप्रतिमं दृष्ट्वा पौराणो वृजया शिषर्गो ततः प्रवि विशुर्मह्यारुमावलिताम्बराः ॥ तिस्रश्च भागशः कक्षाः प्रवि-
श्य वलशालिनः ॥ ततस्सूर्यनिना देन स्वेडिता स्फोटितेन वा ॥ वसुदेवमुतो हृष्टैरहृष्टैरुपस्थितौ ॥ तावापतनौ त्वरितौ प्रतिषिद्धौ वराननौ ॥ तेन मतेन नागेन च
द्यमानेनैव भृशम् ॥ समतहली दुष्टात्मा कृत्वा काङ्क्षितं करम् ॥ चकार चोदितो यत्नं निहलुं वलकेशवौ ॥ ततः प्रहसितः कृष्णस्त्रास्यमानो गजेन वै ॥ कंसस्य त-
न्मतं वैवजाहं मुडरात्मनः ॥ त्वान्ते खलुकं सोपायं गन्तुं वैवस्वतक्षयम् ॥ यो मा प्रनेन नागेन प्रधर्षयितुमिच्छति ॥ स निरुद्ये ततो नागो नर्जमाने यथा घने ॥ सहसा
त्यत्पगो विंदश्च क्रेता लखनं प्रभः ॥ श्वेरिता स्फोटितं रवं कृत्वा नागस्य सोपतः ॥ करं सशो करं तस्य प्रतिजया हवक्षसौ ॥ विषाणा नारगो भूत्वा पुनश्चरणमध्याः
॥ ववाधतं गजं कृष्णः पवनलोपदं यथा ॥ सहस्राया हिनिः क्रोतो विषाणा गा च दन्तिनः ॥ विप्रक्तः पादमध्याच्च कृष्णो द्विपमपो थयतौ ॥ शोतिका यत्नं संमूढा
हंतुं कृष्णमशक्तुवन् ॥ गजः स्वधेवगात्रेयमथ्यमानो रासहो ॥ पपात भूमौ गजम्पादशनाभ्यां नुतो दवा ॥ मदं मुष्ठावोषाच्च घर्मापाये यथा घनौ कृष्णस्तत्तेन
नागेन क्रोडित्वा शिशुलालया ॥ निधनाय मतिं वक्त्रे कंसं द्विष्टेन चेतसा ॥ स तस्य प्रमुखे पादं कृत्वा कुम्भादननारं ॥ दोर्षो विषाणमुत्पाद्यते नैव प्राहरत्तदा ॥ ३३

करं मुष्ठावोषाच्च घर्मापाये यथा घनौ कृष्णस्तत्तेन नागेन क्रोडित्वा शिशुलालया ॥ निधनाय मतिं वक्त्रे कंसं द्विष्टेन चेतसा ॥ स तस्य प्रमुखे पादं कृत्वा कुम्भादननारं ॥ दोर्षो विषाणमुत्पाद्यते नैव प्राहरत्तदा ॥ ३३
करं मुष्ठावोषाच्च घर्मापाये यथा घनौ कृष्णस्तत्तेन नागेन क्रोडित्वा शिशुलालया ॥ निधनाय मतिं वक्त्रे कंसं द्विष्टेन चेतसा ॥ स तस्य प्रमुखे पादं कृत्वा कुम्भादननारं ॥ दोर्षो विषाणमुत्पाद्यते नैव प्राहरत्तदा ॥ ३३
क्रां ३१ ३२ अमुरेव भूमेधेदेशे विषाणं दन्तं ३३

३४ ३५ ३६ ३७ सोत्तेति सोवे रायः महत् महान्तं ३८ तोरणस्य अंगनि रतमादिनितोराणां वाहनं गजः तस्मात्तन्तं द्वयं वाभ्यां गृहीतमित्यर्थः ३९ ४० ४१ ४२ भोजराजः कंसः विषसाद विषादं प्राप्तः तत्र हेतुन रीपैराणां अ

श्री
३३

[illegible]

५५

रामः

नुरागेकनिर्लेपः ४३ ४४ चतुरशीतितमोऽध्यायः ४ प्रविशती पूर्वजः पुरतः कृत्वा मविशंतमित्यन्ययः १ मदेन हस्ति संबंधिना लिखितवा रुदेशमित्यर्थः २ वृहमानं कलं हंतं शेषतः तत्कथितं घनमिव संवरतं वापक्षं ३ ४ आस्तमुरवः
५ ६ ७ अन्ध्रं अंधयितारं चाप्ररुभामानं कृष्णाय दिदेशोति संबंधः बलदेवाय मुष्टिकमिति च निरुक्तिमित्युभयत्र संबंधनीयं ८ ९ १०

अवधुष्टराजाज्ञयाभिः शब्दाभवेत्याजपिते ११ सप्राश्रितं सपरीक्षकं अकारं भीरुहन्ति निर्मिति विधिना १२ विनयः परिहर्तव्यः १३ स्थितं स्थितेन संजुग्यते नियुक्तः १४ एवं बालो बालेनेत्यादिक हान्तरेण स्वस्वक सामान्यत एवेत्यर्थः
 १५ १६ कर्तुं विना मातुः तदिदं निर्मिति १७ १८ एतं महिदानजननं नानाधासयति अहन्ति १९ २० य इति करिषेणाहर्तुं अहिलेन हलानं कषायेण गणिकेण तुलेपनं च इति मन्त्रानां संवदादित्यर्थः २१ संयमः अन्यान्यं अपमानं स्थिरता अनपसरणं वा यामः स्थिरया विहस्यवादिनालनं सत् क्रियाबालनं यः न रस्य इति सत् क्रियायामपि वलाधिक्येन रगे नियता सिद्धिर्जयारव्या सिद्धिः सा च नैव वतीत्यर्थः २२ यद्यपि रंगमुद्रावेवं तथाप्ययं

माजेतुनिः शब्दनिमित्ते जने ॥ यादवास्तत्र सहितार्दवचनमभुवन ॥ वाङ्मुद्रपिदं देहसप्राश्रिकमकातरम् ॥ क्रियाबलमाज्ञातमशस्त्रं निर्मितं पुरा ॥ अद्रि-
 थापि श्रमो नित्यं विनेद्यः कालदर्शिभिः ॥ करिषेणावमलस्य सतसंतो क्रियास्मृता ॥ स्थितो भूमिगतश्चैव यो यथामार्गतः स्थितः ॥ नियुक्ता तथपयसि प्राश्रिकैः
 समुदाहृतः ॥ बालो वायदि वामध्वः स्थविरो वा रुशोपवा ॥ बलस्थो वा स्थितो रद्वेतेयः कक्षानो रणवो ॥ बलतश्च क्रियातश्च वाङ्मुद्रविशादेः ॥ निपातान्न
 रं किञ्चिन्नकर्तव्यं कदाचन ॥ तदिदं प्रकृतं रद्वेयुद्धं ह्यस्माध्रमल्यो ॥ बालः सस्मामहानध्वः कथं न स्याद्विचारणो ॥ ततः किल किलाशब्दः समाजे समवर्तते
 ॥ प्रावत्ता तव गोविंदो वाकं वेदमुवाच ह ॥ अहं बालो महानध्वो वपुषा पर्वतोपमः ॥ युद्धं समानेन सहरोचते वाङ्मुद्रशालिना ॥ युद्धव्यतिक्रमः कश्चिन्नभविष्यति
 मत्कृतः ॥ न ह्यहं वाङ्मुद्रो धानो दूषयिष्यामि यन्मतम् ॥ यायं करिषधर्मश्च तोषधर्मो रजः ॥ कषायस्य वसं सर्गः समयोद्येष कल्पितः ॥ संयमः स्थिरता शौर्यं वा
 यामः स क्रियाबलम् ॥ रद्वेचनियता सिद्धिरेतद्युद्धविदां मतम् ॥ यदयं वाङ्मुद्रं वै सर्वैर्कर्तुमुद्यतः ॥ अत्रैवेति ग्रहः कार्यस्तोषयिष्याम्यहं जातः ॥ वास्तेषु प्रस-
 तोयं चारणेनामनामतः ॥ वाङ्मुद्रो धा शरीरेण कर्मभिश्चात्र चिन्त्यताम् ॥ एतेन वहवो मत्पुत्राः निपातान्न नरंहताः ॥ रजः प्रतापकामेन मल्लमार्गश्च दूषितः ॥ शस्त्र-
 सिद्धिश्च यो धानां संग्रामे शस्त्रयोधिनाम् ॥ रद्वे सिद्धिस्तु मत्पुत्रानां प्रतिमल्लनिपातजो ॥ रणे विजयमानस्य कार्त्तिके भविष्यति शाश्वतः ॥ हतस्यापि रणेशं स्त्रीर्नो कष्टं
 विधायते ॥ रणे शुभयतः सिद्धिर्हतस्य हृद्यतोपि वा ॥ साहिग्राणानि कायात्रामहद्भिः साधु पूजिता ॥ अयं तु मर्गो बलतः क्रियातश्च विनिःसृतः ॥ मृतस्य रद्वे-
 कः स्वर्गं नियतो वाङ्मुद्रो रतिः ॥ ये तु केचित्सदोषेण राज्ञः पण्डितमानिनः ॥ प्रतापार्थं हता मल्लमल्लहंतुर्वधो हि सः ॥ एवं संजल्पतस्तस्य तयोर्युद्धं सुदारुणं
 ॥ उभाभ्यामभवद्यो रंवारणाभ्यां यथावने ॥ हतप्रतिहते श्वित्रेः वाङ्मुद्रमिश्च सकलैः ॥ संनिपातावहृतैश्च प्रमाथो नथ नैतथा ॥ तावभावापि संश्लिष्टो यथा

अंशः कंसो वा सर्वैर्कर्तुमुद्यतोऽस्य वधेनैव जगत्तोषयामि माविषादं कुरुतेति भावः २३ २४ निपातान्न नरं न हंतुमिति नियमं अतिक्रम्य हन्ताः २५ तदेवाह शस्त्रेति शस्त्रं शत्रो विदारणं तदेव सिद्धिः मन्त्रानां तु
 पातनमात्रं सिद्धिर्न वध इत्यर्थः हंतुं प्रयोक्तव्यं प्रयोजकत्ववधो वधजं वाकं ३० ताभ्यां तयोः ३१ काण्डकः आलिङ्गनं नाबोधे सन्निपातः उभाभ्यां वधः संश्लिष्टेण वरोधः अवधुतं तयोर्वलवता अन्यस्य हरीकरणम्
 प्रयायं मोपातने उभाभ्यां उद्धृत्य निपातनं ३२

158

याम्

138

४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

५३

५३ ५४ मस्तिष्को गण्डप्रदेशस्यो मांसनिर्देशः ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ भ्रूभेदोऽध्वयंतस्यान्तरं मध्यं तज्जोवरस्रोतोऽतः शोषानेनियसिंज्याला कलाप इवेत्यर्थः ६० मानसाग्निना क्रोधगिना केशवायसाधूनेन केशवियत्
सं आयकादिभ्यं प्रकरीकराणं तदेव धूमवज्रनकं यस्तेन केशवायसाधूनेन रोषे द्यो रपकार इत्येव न यस्तापः स एव निधोऽसिवायुवेत्यर्थः ६१ स्निग्धानि कललस्य अस्निग्धानि ललाटस्य ६२ यथा दृष्टं प्रजगता अदृष्टाय विन्दो वातस्य

नयितुना ॥ शिरस्य म्पहनदो रोवजो रोवमहाणि मिमोस निष्पतितमसि स्यो विस्त्रलनयनननः ॥ अपपा तदिहतस्तेन ततो नादे महानभृत् ॥ अश्रुतो सलको हत्वा
रुह्यसंकर्षणा बुभो ॥ क्रोधसंक्रान्तनयनो रङ्गमधोवचलातः ॥ समाजवाये निर्मला ॥ सो भवद्दीपदर्शनः ॥ अंभ्रहते महामले मुष्टिके च निपातितो धिचसं प्रेक्ष्य कामो
पाननृगोपपुण्ड्रगामाः ॥ भयक्षोपितसर्वाङ्गाः सर्वतत्रावतस्थि ॥ हर्षजं वारिनेत्राभ्यां शुच्यमाना प्रवेपती ॥ प्रस्त्रयोत्पाडिता रुह्यं देवकी समदेष्टातः ॥ रुह्यदर्शन
शुक्तेन वाप्येणा कलितेक्षणाः ॥ वसुदेवो जरांत्यक्ता स्नेहेन तरुणा यतो ॥ वारमुष्मा श्रुताः सर्वाः ॥ रुह्यस्य मुखपङ्कजम् ॥ पपुर्हिनेत्रभ्रमो निर्मेषान्तराणि मिमि ॥ किंस
स्यापि सुखे हेदो भ्रूभेदानां गोचराः ॥ अभवदोषनिर्यासः ॥ रुह्यं दर्शनेति ॥ केशवायासधूमेन रोषनिश्वासावायुना ॥ दीप्तमन्तर्गतं तस्य हृदयं मनसाग्निना ॥ तस्य
प्रस्फूर्तिर्यस्य स्निग्धानि कललस्यैव ॥ किंसवक्रस्य रोपेणा क्लृप्तस्यैव यतः ॥ क्रोधारक्तमुखा तस्य निःश्रुताः स्रिद विन्दवः ॥ यथारविकारस्य एष्टा वृक्षा वण्णाय वि
न्दवः ॥ सो जापयत संक्रुद्धः पुरापात्या यतान्वहन् ॥ गोपावेनौ समाजौ घात्रिक्वाप्सितो वने चरो ॥ नैवेतौ दृष्टुमिच्छामि विहृतौ पापदर्शनौ ॥ गोपानामपि राज्ञेमेन क
थितस्थातुमर्हति ॥ निन्दो गोपश्च डेर्मधाः पापेषु भिरतो मम ॥ आयसे निर्गणको रौलो हपो रौर्निर्दृष्टतामो ॥ वसुदेवश्च उच्यते नित्यं व्यङ्ग्यचरो मम ॥ अष्टद्वोर्हणादगो
नक्षिप्रमेघैव शास्यताम् ॥ ये वै मे प्राकृता गोपादामोदा परायणाः ॥ द्विपन्ता गाव एते यां यच्चालिवस किञ्चन ॥ एवमाज्ञापयानन्तं किंसं परुषभाषिणाम् ॥ दद
द्रोपलनयनः रुह्यः सत्यपराक्रमः ॥ क्षिप्ते पितरि च क्रोधननृगोपेन केशवः ॥ तातीनां नव्यथा दृष्ट्वा विहृतौ वैवदेवर्गामो ॥ स सिंह इव वीर्यवान् केशवो जातविक्र
मः ॥ आरुह्य धुर्महावाङ्महं कंसनाशार्थमच्युतः ॥ रङ्गमध्याङ्गपात रुह्यः कंससनात्तिक्रमः ॥ आसज्जहायुना क्षिप्नोयथावस्थो घनाघ्नः ॥ ददृशुर्निहतं सर्व
रङ्गमध्याद्वसुतः ॥ केवलं किंसपार्थस्य ददृशुः पुरावाप्तिनः ॥ सोपि किंसस्तथायलः परीतः कालधर्मणा ॥ आकाशादिवो विन्दं मे नेतत्रागतं प्रभुमो ॥ स रुह्येनायतं क

र्यकास्मदाभक्तिर्न हृदित्यर्थः ६३ आज्ञापयत आज्ञापितवान् संधिरार्थः व्यायतान् अतिघोरान् ६४ प्रापेदुक्तं यत्तु निर्गणको रौपादर्थं खला रुपेः ६५ ६६ आयस्तनयनः क्रोधप्रसारितनेत्रः ७० ७१ ७२ घनाघ्नः
महामेघः ७३ ७४ आयस्तव्याकुलीकृतः ७५

१३५

रामः

7314

अथ इत्यर्थः ८७ अथाप्सस्पसकृतिरस्तीत्याहुतस्यार्तिः ८८ ८९ प्रप्रवासादिः प्रस्ववसातिशयेः २०२१ कंसभ्रातरं कुमिलोत्पन्नं एव कंसमित्रीभूतं न तौ यस्सेनी २२ ताविति वाच्याभ्यन्तराजुजग्निनाविति विशेषाण्युक्तार्थः २३ इति नैलकाण्ठीयेभारतभाष्ये हरिवंशार्थप्रकाशे कंसवधोनामपराजितं माध्यायः ४८५ ४८६ भ्रातरं पतितं दृष्ट्वादिस्पष्टार्थः १ २ ३

विलपामः सवांधवाः॥ छिन्नमूलाः स्मसंवृताः परितक्तास्त्ययाविभो॥ त्वयिपञ्चतमापन्नेनाथेः स्माकंमहाबले॥ कोनः कोपपरीताह॥ निसर्गलालसाः॥ ल
 तारविवेष्टनाः शयनीयानिनेष्पति॥ रदंतेसुदृशंसोमहृद्यनिश्वासमारुतम्॥ दहत्पर्वकमुखंकान्तंनिलोयमिवपङ्कजम्॥ रमेतेश्रवणे श्रेयनशोभेतेविकारले
 ॥ शिरोधरायांसंलीनेसततंकण्डलप्रिये॥ कतेसमुकयेवारसर्वतन्निभूषितः॥ अत्यर्थशिरसालक्ष्मोयोदधारकसंप्रभः॥ अनेनस्त्रीसहखेणतवान्नः॥ उरसा
 भिना॥ कथंदिनेनकर्तव्यंत्वयिलोकान्तंगते॥ ननुनामस्त्रियः साध्वः प्रियभोगेष्वचिताः॥ पतीनामपात्याज्यास्त्वंवनस्पत्याकु
 येनपर्वककर्मणा॥ कालतुल्यः सपत्नानां त्वंक्षिप्रमवनीयसो॥ वयंडः खेक्षन्विताः मुखेधेवत्वयेधिताः॥ कथं वत्स्यामविधवानाथकार्पण्यमाश्रिताः॥ त्वी
 रांचारित्र्यलुब्धानांपतिरेकः परागतिः॥ त्वं हिनः सागतिश्चिन्नाकृतानेनवलायसो॥ वेधव्येनाभिभूताः शोकसंतप्तमानसाः॥ अहो कृतानास्पवशंगतव्यंसर्वजं
 तुभिः॥ रदितव्यं ध्रुवेमग्राः क्वागच्छामस्त्ययाविनो॥ त्वयासहगतः कालस्त्वदङ्कः कालितंगतम्॥ क्षणनाद्यविहानाः स्मअनित्याहिनृणांगतिः॥ अहोवतविपत्राः
 स्मविपन्नेत्वयिमानदे॥ एतदुद्धृतकारिणः सर्ववेधव्यलक्षणाः॥ त्वयासाप्रतिच्छुद्धेलोलिताः स्मरतिप्रियाः॥ त्वयिकामवशाः सर्वाः मनस्तप्यन्मृगकुसिं॥ अ
 स्माकंत्वमनाथानां नाथोद्यस्मिन्सुरोपम॥ आसांविलपमानानां करुणामिवप्रभो॥ प्रतिवाकंजगन्नाथदातुमर्हसिमानदो॥ एवमार्तकलत्रस्यश्राप्पमाणेषुबंधु
 या॥ गमननेमहाराजदारांगप्रतिभातिनः॥ नूनंकान्तगतेः कान्तपरलोकेवस्त्रियः॥ यत्र त्वंप्रथितोवारविहायेमंष्टहेजनमो॥ किनुतेकरुणावीरभार्यास्वितासुभू
 षा॥ आर्तनादंरुदन्ती॥ प्रयत्नोहान्नाववद्यसे॥ अहोनिः कर्तव्यायात्रानराणांमोहद्विदैहिका॥ यत्परित्यज्यदारास्वानिरपेक्षाव्रजन्निहिो॥ अपतित्वंखलुभ्रंयान
 चभूरः स्त्रियापतिः॥ स्वर्गस्त्रीणांप्रियाः श्रुतिषामपिचताः प्रियाः॥ अहोक्षिप्रमदश्येननयतात्वंराणप्रिया॥ प्रहृतवः कृतानेनसर्वासामन्तारामसु॥ हेत्वाजातं

धवलं जितायशां धसं पणो ॥ कथं मातृप्रात्रेण हतस्त्रं जातो पते ॥ इन्द्रेण सह संगम्य कृत्वा सायकविग्रहम् ॥ अमर्त्यैरजितो युद्धे मर्त्येनासि कथं हतः ॥ त्वया सा
 गामक्षोऽभ्यवेक्षोऽभ्यशास्त्रिभिः ॥ त्वि सर्वस्वहरां जितायाशधरं कृतमर्त्ययापौरजनस्यार्थे मन्दं वर्पति वासवो ॥ सायकैर्जलदाभित्वा वलाहं प्रवर्तितम् ॥ ३२
 प्रतापावनताः सर्वतवतिष्ठन्ति पार्थिव ॥ प्रेमयज्ञो वरार्हाणि रत्नान्या र्क्षुदना निर्वृत्तार्थैर्वदष्ट्वार्यस्य देवकल्पस्य शत्रुभिः ॥ कथं प्राणान्निकं धोरमीदृशं भय
 मागतमर्त्यप्रातास्मेमाविधवा शृङ्खलपिनाये निपातिते ॥ अप्रपन्ना प्रमत्ते न कृतान्तेन निराकृताः ॥ यिद्येवं नाथान्न वयं यदि वा विसृता वयम् ॥ वाङ्मात्रेणापियामी
 तिवक्तव्ये कपिश्रमः ॥ प्रसादनाधर्मात्ताः स्मयोदोत्तेयाममूर्द्धनि ॥ अलं हूय प्रवासेन निवर्तमथुराधिप ॥ अहो नारकयंशे ये निषल हृत्पांशुषु ॥ शयानस्य
 हितो भूमो कलामोहि जतेवर्ष ॥ केन सुप्तप्रहारो यदन्तोऽस्माकमत्तकिं ॥ प्रहृतं केन सर्वा सुनारो धेवं सुदारणम् ॥ हृदि तावदशयानार्यजीवन्याः परिदेवनम् ॥ किं
 वयं सतिगन्तव्ये सह भर्ता हृदामहे ॥ वेशं पायन उवाच ॥ एतस्मिन्नन्तोदीना कंसमाता प्रवेपती ॥ क्व मेव तस्य क्व मे पुत्र इति रोहदती मृशामौलिः पश्यन्निहतं
 पुत्रं निःप्रभं शशिनं यथा ॥ हृदयेनावदीर्णनिश्राप्यमाणान् पुनः पुनः ॥ पुत्रं मम भिवाक्षन्ती हाहतास्मीति वासती ॥ सुषाणाभार्तनादेन विललापरु रोदसी ॥ सा
 तस्य वदनं दीनमुत्सङ्गे पुत्रशृङ्खला ॥ कृत्वा पुत्रेति कास्तापं विललातया गिरा ॥ पुत्रश्चरन्ते युक्तजातीनां नन्दिवर्द्धन ॥ किमिदं त्वरितं वत्सप्रस्थानं कृतवानसि ॥ ३३
 प्रसुप्तश्चासि विद्यते किं पुत्रनियममन्विता ॥ वत्सैर्नैवं विधाभूमौ शरते कृतलक्षणाः ॥ रावो न पुरागीतः श्लोको यं साधुसंमतं ॥ बलज्येष्ठेन लोकास्याक्षसानां समा
 गमौ ॥ एवमूर्जितवीर्योपममामरनिघातिनः ॥ बाधवेभ्यो भयं धोरं दुर्निवार्यं भविष्यति ॥ तथैव ज्ञातिलुप्तस्य मम पुत्रस्य धातः ॥ ज्ञातिभ्यो भयस्य त्वनंशरान्नका
 महतोऽपि पतिं नृपतिं द्रुमुग्रसेनं विवेतना ॥ उवाच रोहदती वाकं विवत्साहर्षिणी यया ॥ इदं हि रात्र्युद्गातमपश्य पुत्रं जनेश्वरां ॥ शयानं वीरशयने वज्राहतमिवाक

४८१४६१५०१५१५२१५३५४१५५१५६१५७१५८१५९॥ ॥ॐ॥ ॥इति श्रीमद्देवीपुत्रविंशत्यधिकारोद्देशाशीतितमोऽध्यायः॥ ॥ॐ॥ ॥ॐ॥

लम॥ अथ कुर्मो महाराज नियो शासदृशं क्रियाम॥ प्रेतत्वमुपपन्नस्या तस्य यमसादनम॥ वारभोज्यानि गज्यानि वर्यचापि पराजिताः॥ गच्छु विज्ञाप्यतां कृष्णः
 कंससत्कारकारणात्॥ विजयान्ता निवेराणि शान्ते शान्तिर्भविष्यति॥ प्रेतकार्याणि कार्याणि मृतः किमपराध्यते॥ एवमुक्त्वा पतिं भोजये शाना रुज्युः खिता
 ॥ पुत्रस्य सुखं कृत्वा विललापेव सा भृशमास्मात्ते किं करिष्यन्ति भायो राजन्मुखा चिताः॥ तं पतिं सुपतिं प्राप्य या विप्र नमनो रथा॥ इमं ते पितरं दृष्टुं कृष्णस्य
 वशवर्तिनम्॥ कथं द्रक्ष्यामि शुष्यन्तं कासा सलिलं यथा॥ अहं ते जननी पुत्र किमर्थं नाभिभाषसे॥ प्रस्थितो दीर्घमधानं परित्यज्य प्रियं जनम॥ अहो वारात्प
 भापापाः कृतान्तेनातिवर्तिना॥ आच्छिद्य मम मंदायानीय सेनय कोविदो दानमानश्रुता नित्तमान्ये तानिते गणैः॥ रुदन्ता तव मृत्पानां कुलानि कलयूथप
 ॥ उत्तिष्ठ नृप शार्दूल दीर्घवाहो महाबल॥ त्राहि सर्वजनं दानं परमं न प्रयथा॥ एवं विलपतानां तु कंसस्त्राणां सुविलारम्॥ जगामा स्तं दिनकारः सन्ध्यागो गार्जित
 ॥ ६०॥ ॥इति श्रीमद्विलेपुहरीवेंशकंसस्त्राविलापो नाम॥ ॥८७॥ ॥वैशम्पायन उवाच॥ ॥उग्रसेनस्तु कृष्णसमीपं दुःखितो ययौ॥ पुत्रशोकाभिसेत प्रोवि
 यपातश्च स्वसनो सददर्शगृहे हृष्टं यादवैः परावारितम्॥ पश्चान्ताया ध्यायन्तं कंसस्य निधनाः॥ विलमो कंसना विलापांश्च श्रुत्वा सकृन्वा न्वहन॥ गार्हमा
 गांतथात्मानं तस्या यादवसंसदि॥ १॥ कृष्ण उवाच॥ ॥अहो मायातिवालेपन नरो यानुवर्तिना॥ वैधव्यं ह्यसहस्राणां कंसस्यासक्तते कृतम्॥ कारुण्यं खलु
 नारायण प्राकृतस्यापि जाया॥ एवमात्रे रुदन्ता प्रमया भर्तृरपातितो परिदेवितमात्रेण शोकः खलु विधीयते॥ कृतान्तस्यानमित्तानां स्त्राणां कारुण्यसंभवः॥
 कंसस्य हि वधः श्रेयान् प्राणापि मतो मम॥ सतामुद्वेजनीयस्य पापे घमिरतस्य च॥ लोके पतितं च तस्य परुषस्याल्पमेधसः॥ अस्ति ह्यंभराणं श्रेयो न विद्विष्यती
 वितम्॥ कंसः पापरुचिश्चैव साधूनामप्यसंमतः॥ धिक्शृङ्खलितश्चैव जीविते चास्य कादया॥ स्वर्गतिपोभृतां वासः फलं पुण्यस्य कर्मणाः॥ इहापि स सायुक्तस्तत्र

ने ३

उग्रसेनः विषपीतः पीव विषः १ पश्चान्तायात् कंससत्कारलोप ४२ तस्मिंतस्यां ३ ४ ५ श्रीगांधरीदेवितमात्रेण कृतान्तस्यापिशोको विधीयत इति योजना ६ ७ ८ स्वर्गस्थैस्तुल्य इति ९ १०

१३१
 अथैवधार्यते ॥ यदि स्युर्निहतलोकाः स्युः स्वकर्मपरायणाः ॥ नराधर्मप्रवृत्ताश्च नरात्तामनयः स्युः श्रेताः ॥ निग्रहेऽष्टवृत्तीनां रातानाः कुरुते वधमा ॥ एषु धर्मेषु लो-
 केषु कर्तव्यं परितो किक्रम ॥ अतीवेदेता सुरक्षानिनः धर्मपरायणमाकर्त्तारः सुतमालोकेऽकृतस्येह कर्मणा ॥ ततः सोयं मया कंसः साधेत दवागम्यतामः मूल-
 केऽदः कृतानि स्युर्विपरीतस्य कर्मणाः ॥ तदेव शान्त्यतां सर्वशोकार्त्तप्रमदाजनः ॥ पौराश्च पुय्योश्चापश्च शान्त्यतां सर्वएव हि ॥ एवं वदति गोविंद विवेशावना-
 नः ॥ अयं मेनायदनुगृह्य पुत्रकिलिषमद्वितः ॥ सक्षमं पापं रीकाक्षमुवाच यदु संसदि ॥ वाष्पसंदिग्धया वादानया सजमानया ॥ पुत्रः निर्यातितः को धोना-
 ताया म्यां दिशं रिपुः ॥ स्वधर्माधिगता कर्त्तुर्नीम विश्रावितं पुवि ॥ स्थापितं सत्सु माहात्म्यं शङ्किः तारिष्वः कृता ॥ स्थापितो या देवा वंशः ॥ विताः सुहृदः कृताः ॥
 सामन्ते पुनरेदेषु प्रतापते प्रकाशितः ॥ मित्राणि त्वं भविष्यन्ति संप्रपिष्यन्ति पार्थिवः ॥ प्रकृतयोऽप्यास्यन्ति स्तोम्यन्ति वद्विजातयः ॥ संधिविग्रहं मुर्यात्वा प्र-
 तिमिष्यन्ति मन्त्रिणाः ॥ हतस्य श्वथसंश्रुण्विदाति गणसंकुलम् ॥ प्रतिगृह्णातु रुमदं कंसस्य बलमक्षयम् ॥ धनं धान्यं वयं किञ्चिद्रत्ना न्याक्कादनानि च ॥ स्त्रि-
 यो हिरण्यं वासांसि यच्चान्यदमु किञ्चन ॥ प्रतीक्षन्तु नियुक्तौ वै त्वदीयाः कृष्णपुरुषाः ॥ एवं सुविहिते योगे पर्यासे कृष्णविग्रहे ॥ प्रतिष्ठिता यो मेदिन्या यदु नो शत्रु-
 र्हृदयः ॥ त्वं गतिश्चा गतिश्चैव यदु नो यदु नंदन ॥ शृणुष्वनुवती श्रेष्ठ रूपगानि मदम्ववः ॥ अस्मत्कोपदधस्य कंसस्य शुभकर्मणाः ॥ तव प्रसादाद्गोविन्द प्रज-
 कार्यं क्रियेत ह ॥ तस्य कृतानो रंदस्य विपन्नस्यो र्द्वैहिकम् ॥ ससुषेहं सभार्यश्च रीष्यामि भूगोः सह ॥ प्रेतसत्कारमात्रेण कृते वा भवकर्मणि ॥ आनृणां पलोकि-
 कं हृत्सागताः किल भवन्ति हि ॥ अस्मानि पश्चिमं कृत्वा चितिस्थाने विधानतः ॥ तोयप्रदानमात्रा कंसस्य नृणामाप्नुयाम ॥ एतन्मे हृदम विज्ञाप्यं त्वेहोत्रममपुत्र्य-
 ताम् ॥ प्राप्ते तस्य गतिं तत्र कृपाणां पश्चिमां क्रियाम ॥ सदृशं राजशार्दूलं तस्य कलस्य गी ॥ यत्नमेवं विधं त्रूयाते धैर्यं तिक्रमे ॥ प्राप्स्यते नृपसत्कारं कंसः प्रेतगता

रामः
 १३१

१+ एतत् श्रुत्वा वयसस्य कृष्णपरमविस्मितः ॥ प्रत्युवाचो ग्रसेन वै स्यात्वं पूर्वमिदं वचः ॥ ३१ ॥ काले येन मिदं तात त्वयेतद् दृष्टं ॥ धिर्न ॥ +१

३३/३४ ३५ ३६ ३७ ३८ दृश्यते भोगे नानुभूयते ३९ ४० ४१ ४२ प्रत्यक्षे न दृश्यते ४३ ४४ परायणपरः परस्परं कर्मणोऽयं गमनं तत्परस्परं ४५ कालोपिकर्मधीनः तेन कर्मणो वायं मृतस्यार्थः अहं विमित्त
मर्त्यं गच्छति इति भावः ययोक्तं स्वकर्मैव नरं हन्ति न गच्छति प्रमत्तवः नैनेऽपनवासं योरहत्या बलं वतः ४६ सा गतिः या कालात्परा मोक्षरूपा ४७ येन कर्मणा तद्वचः वचनं प्रतिमाद्यं कर्मावृत्तिरिति ४८

पितृणां काले मर्त्ये जन्मवेदाच्चिदितवानसि ॥ कथं न ज्ञायते तात निरतिर्हरति क्रमा ॥ ३३ ॥ स्थावराणां वभूतानां जङ्गमानां च पार्थिव ॥ पूर्वजन्म कृतं कर्म कालेन परि
पश्यते ॥ अतः तव तैर्यवनश्च दातारः प्रियदर्शनाः ॥ ब्रह्मण्यनयसंपन्ना दानानुग्रहकारिणः ॥ लोकपालसमास्ता तमहेन्द्रसमविक्रमाः ॥ क्षितिपालाः कृताने
ननीयन्ते नृपसत्तमां धार्मिकाः सर्वधर्मज्ञाः प्रजापालनतत्पराः ॥ क्षत्रधर्मज्ञा दानाः कालेन निधनाता ॥ स्वयमेव कृतं कर्म शुभं वा यदि वा शुभम् ॥ प्राप्तकाल
स्य तत्सर्वं दृश्यते सर्वदेहिनः ॥ एषा ह्युत्तर्गता माया डर्विज्ञेया सुरैरपि ॥ यथायं मुह्यते लोके यत्र कर्मैव कारणा म ॥ कालेनाभिहतः कंसः पूर्वकर्म प्रवोदितः ॥ न ह्य
हं कारणं तत्र कालः कर्मैव कारणा म ॥ सूर्योऽसौ मम यन्ता तद्वत्तन्मथाव रजः मम ॥ कालेन निधनात्वा कालेनैव वजायते ॥ कालस्तु सर्वभूतानां निग्रहे प्रग्रहे रतः ॥
स्मात्सर्वाणि भूतानि कालस्य वशा निवै ॥ स्वदोषैर्गैव दग्धस्य मूलेन वनराधिप ॥ नाहं वै कारणं तत्र कालस्तत्र तु कारणा म ॥ अथवाहं भविष्यामि कारणा ना
त्र संशयः ॥ परायणपरः कालः किं करिष्यत्यकारणा ॥ कालस्तु बलवानराज नु विज्ञेया हि सा गतिः ॥ परापरविशेषज्ञाता स्यंति समदर्शिनिः ॥ गतिकालस्य ये
सिद्धि मोक्षतत्र स्पष्टाः ॥ ब्रवीमि यदहं तात तदनुदीयताम्वचः ॥ निहराज्येन मे कार्यं नाप्यहं कृतं कांक्षितः ॥ न वापि राज्यलुप्तेन मया कंसो निपातितः ॥ किं
तु लोकाहितायां कीर्त्यं च विमुक्ततायां ॥ बभूवुः कुलस्यास्य सा नृजो विनिपातितः ॥ अहं स एव गे मध्ये गोपैः सह वने चरः ॥ प्राप्तिमान् विचरिष्यामि कामचारं
या गतः ॥ एतावच्छतशोऽप्येवं सत्येनैव ब्रवीमि ते ॥ न मे कार्यं नृपतेन विज्ञाप्यं क्रियता मिदम् ॥ भवानराजा कृतं मे माया पट्टनामग्रणीः प्रभुः ॥ विजयायां भविष्य
स्व स्वराज्यं सत्तम ॥ यदि ते मां प्रियं कार्यं यदि वानासिते मया ॥ मया निरुद्धं राज्यं खंचिराय प्रतिगृह्यताम् ॥ ३४ ॥ वेशम्याय न उवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा तु वचनं नो
त्तां प्रत्यभाषत ॥ त्रीडिताधोमुखं तंतु एजानं यडसं सदि ॥ अभिषेकाणां विंदो योजयामास धर्मवित् ॥ स वदुः सुकृतः श्रीमानुयते नो महीपतिः ॥ चकार गुरुः

कांक्षितः कांक्षां संपादयत्यता दृश ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ श्री ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

पुरीमार्गेपुरप्रवेशमार्गेपद ५९ ५८ ५६ ६० ६१ ६२ सप्तशतीतिसम ८८ सकृत् १ २ काश्यपकाशिदेशज ३ ४ ५ शुद्धिधरोश्रवणमात्रजग्राहितो ६ ७ ८ तयोश्चैत्रयचिमुमायतदाराभ्यां

६३८

स्मिन्काश्यपनिधनाक्रियामां तसर्वेयादवाप्रव्याजानंरुद्रशमनात् ॥ अनुजग्मुः पुरीमोदिवारवशतक्रतुमां रजन्त्यांनुनिवृत्तायांततः सूर्येविराजति ॥ प
थिमं कंससंस्कारं चक्रते यडुद्गवाः ॥ शिविकायामथारोप्य कंसदेहं यथाक्रममा नैष्ठिकेन विधानेन चक्रते तस्य सक्रियामां सनीतो यमुनातीरुत्त
रंत्यपतेः सुतः ॥ सत्कृतश्च यथान्यायने धनेन विंतायिना ॥ तथैव भ्रातरं वास्यसु नानामं महाभुजम् ॥ सत्कारं लभयामासुः सह कृष्णेन यादवाः ॥ ताभ्यां तस
लितं चक्रुर्हृष्यभ्युक्तयोरोगमाः ॥ अक्षयं वापि प्रेताभ्यां भाषमाणः पुनः पुनः ॥ तयोस्तैस्तिलं दत्वा यादवाः दीनमानसाः ॥ पुरस्कृत्यो गमेन वै विविशुर्म
युरां पाण्डव ॥ ॥ ६३ ॥ इति श्रीखिलेषु हर्षिणोऽग्रसेनापि धेके कंससंस्कारः ॥ ॥ ६८ ॥ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ सकृत्मातत्रवलवाद्गोहिरोयेन सं
तः ॥ मयुरायादवाकीर्णं पुंशं तां मुखमाविशत ॥ प्राप्स्यौ वनदेहस्त्यक्तेराज्यश्रिया त्वलन ॥ चचारमथुरां वारः सरत्वा कारभूषणाम् ॥ कस्यचित्त्वयका
लापसहितो गामेकेश्वर ॥ गुरुं सान्दीपिनिं काश्यपमवन्तो पुरवाहितम् ॥ धनुर्वेदचिकीर्षीर्थमुभौ तावभिजग्मतुः ॥ निवेद्य गोत्रं स्वाध्यायमाचरेणाम्पल
ता ॥ शुश्रूषन्निहङ्गारा उभौ राममजनादौ ॥ प्रीतिजग्राहौ काश्यपा विद्याः प्रादाच्च केवलाः ॥ तौ च भूतिधरो वारो यथावत्प्रातिपद्यताम् ॥ अहोरात्रेश्वतः य
थासाहं वेदमधायताम् ॥ चतुष्पादे धनुर्वेदशस्त्रियामे सुसंग्रहे ॥ अविरो गैव कालेन गुरुस्तावप्यशिक्षयत ॥ अतीवामात्रधामेधां चिंतयित्वा तयोर्गुरुः ॥
मेनेतावागतौ वारो देवो चतुर्दिवा को ॥ दिदशं च महात्माना उभौ तावपि पर्वसु ॥ पूजयन्तौ महादेवं साक्षाद्दृष्टुं व्यवस्थितम् ॥ गुरुं सान्दीपिनिं कृष्णः कृतक
त्वाभ्यभाषता ॥ गुरुं विददामीति रोषेण सह भारत ॥ तयोः प्रभावं मजा त्वगुरुः प्रोवाच हृष्टवत् ॥ पुत्रमिच्छाम्यहं दातुं पोषुतो लवणाभ्यामि ॥ पुत्रं मेको हि मे
जातः स चापि तिमिराहतः ॥ प्रभाते तीर्थयात्रायां तस्मै त्वं पुनरागया ॥ तथैवेत्यत्र वातरुं स्मारात्पुनरुपमते स्थितः ॥ गत्वा समुद्रं तेन स्त्रीविशेषेनैव जर्जलं हीनो

रामः

१३८

कृष्णप्रत्यक्षेणैव ददर्श वैति ८१० ११ तन्मे तन्मे १२ १३

३ + ततो जगाम भगवान् वैवस्वतः स ॥ २॥ शंखमारुह्य गोविन्दं स्यात्समासतं पुरम् ॥ ६ + सर्वलोकधनुर्भूतां ॥ २॥ अतः सादीपनेः पुनर्नद्रूपवयसं तदा ॥ प्राद
 कृष्णमुपगतात्मा तदा तदा तदा ॥ २॥ विरनेष्टेन पुत्रेण + ६

समुद्रः प्रतुवाचिदं दशो यामासतं तदा ॥ तमाह कृष्णः कासौ भोः पुत्रः सादृ ॥ पिनेरितो ॥ समुद्रः प्रतुवाचिदं देत्यः पञ्चनो महाशक्तिमिरूपेण तं बालं प्रतु
 वानिति भारत ॥ सपञ्चजनमासाद्य जनधान पुरुषोत्तमः ॥ नवाससादतं बालं पुरुषं तदा च्युतः ॥ सच पञ्चजनं हत्वा शङ्खं लेभे जनार्दनः ॥ यथासौ देव
 मानुष्ये पाञ्चजन्यं प्रति स्मृतः ॥ ततो विवस्वतं देवं निर्जित्य पुरुषोत्तमः ॥ आसमादवतं बालं पुरुषं तदा च्युतः ॥ आनिनायगोः पुत्रं चिरनष्टं यमक्षया
 त ॥ ततः सादृ ॥ पिनेः पुत्रः प्रसादादमितो जसः ॥ दीर्घकालं गतः प्रेतः पुनरासीच्छरीरवान् ॥ तदश्वामचिन्त्यं वदृष्टुमहदद्भुतम् ॥ सर्वेषामेव भूतानां
 विस्मयः सप्रजापतां सपुरोः पुत्रमादाय पाञ्चजन्यं वमाधवः ॥ रत्नानि च महाहीणिषु नारायणजगत्पुत्रः ॥ राक्षसे तस्य रत्नानि महाहीणिषु निव ॥
 आनाय्यो विद्यामास गवे वासवान् जगदापरिघपदेषु सर्वास्त्रेषु च तावभौ ॥ अचिरात् सुख्यतां प्राप्नोत् काश्यपः सादृ ॥ पिनेरितदा ॥ समेत्य मुभदे राजन् प्र
 जपन् रामकेशवौ ॥ कृतास्त्रोत्तावयौ वारो गृहमाभ्यसुव्रतौ ॥ आयातौ मथुरां भूयो वसुदेव सुतावभौ ॥ ततः पत्न्युद्युः सर्वेषां दवायुडनंदनौ ॥ सवाल्लोह
 एमनस उग्रसेन पुरोगमा ॥ आपः प्रकृतयश्चैव मन्त्रिणः सपुरोहिताः ॥ सवाल्लोहसौ चैव परीसमभिवर्ततां नक्षत्रयोनिवाद्यं ततुष्टु च जनादनम् ॥ रथ्या
 पताकामालिन्यो धाजने समसमन्ततः ॥ प्रहृष्टमुदितं सर्वमन्तः पुरमशेषतः ॥ गोविन्दागमनं त्ययथे वेदमहे तथा ॥ मुदिताश्चाप्यायनराजमोषिणा यना
 ॥ तवाशीः प्रथिता गाथायादवानां प्रियं कार ॥ गोविंदराभौ संप्राप्तौ प्रातरो लोकविश्रुता ॥ स्वपरे निर्भयाः सर्वक्राडधंसहदा भवेः ॥ नतत्र कश्चिद्दोषो वा मलि
 नो वा विचेतनः ॥ मथुरायामभूद् राजनो विदेसमुपस्थितौ ॥ वयोसि साधुवाकानि प्रहृष्टा गोहयद्विपाः ॥ नानारीणां सर्वभोजिरे मनसः सुखमौ ॥ शिवाश्च वाताप्र
 वतुर्विजस्कादिशो दशा ॥ देवतानि च हृष्टानि सर्वेषां यतनेषु वा ॥ यानि लिंगस्य लोकस्य वधुः कृतयो पुरा गतानि सर्वापहृष्टपत्न्योः प्राप्ते जनार्दनैः ॥ ततः क

१४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ यदुनंदनौ यदुनामानं ददातौ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६

३१३८३८१४०१४१४२१४३॥ ॥३॥ इति श्रीभावदीपे हरिवंशप्रकाशेऽष्टाशीतितमः ॥८८॥ ॥३॥ सप्तमः शनिः ११२१ राजगृहेश्वरो जरासंधः दुहितृभ्यामस

१३५

लेभुमेपणोस्यदूनेनारिमर्दनः॥हरिसुक्तेनोविंदोविवेशमथुरांपुरीम्॥विशन्तमथुरांम्यांतमुपेयमहिंदम॥अनुजामुप्यडगाणाःशक्रंदेवाणांश्व३८
॥वसुदेवस्यभवन्ततलोयडनंदनो॥प्रविष्टोदृष्टवदनोचन्द्रादित्याविवाचलम्॥परोक्षतेजसेपेतौसुन्दराविवरूपेणोतिवायुधानिविन्ध्यस्यगृहेस्वै
रचारितो॥मुमुदातेयडवरोवसुदेवसुतावभो॥उद्यानेषुविचित्रेषुफलपुष्पावनामिषा॥चेतुःसुमहात्मानोयावदेष्यारिचारितो॥रेवतस्यसमापितसो
त्सुविमलासुचा॥पद्मपत्रसमृद्धासुर्कराडवयतासुचा॥एवंतावेकर्मकोणोमथुरायांशुभाननो॥उयसेनानुगोभूताकिंचित्कालंतथोषतः॥॥४३॥
इतिश्रीखिलेपुहरिवंशेराजमकुलयोग्यकुलात्मत्यागमनंनाम॥॥८८॥॥वैशंपायनउवाच॥॥सहस्रमत्तत्रवलवानोहिरोयेनसंगातः॥मथुरां
यादवाधोनांपुरींतांसुखमावसता॥प्राप्तयोवनदेहसुयुक्तोराज्यप्रियाप्रभुः॥वचारमथुरांप्रातोवसनाकारभूषिताम्रीकस्पचित्तयकालस्यराजारा
जगृहेश्वरः॥मुश्रावनेहतंकंभंडुदितृभ्यामहापतिः॥ततोनातिचिरात्कालाज्जरासंधःप्रतापवान्॥आजगामयड्केनवलेनमहताहतः॥जिघां
र्हिपदुदुःकंसस्यापचितिंस्मरन्॥अतिःप्राप्तिश्चनाप्राप्तामागधस्यसुतेनृप॥जरासंधस्यकल्याणोपाधीनश्रीणिपयोधरो॥उमेकंसस्पतेमा
र्थप्रादाद्वाहदुधोनृपः॥सताभ्यामुमुदेराजावद्वापितरमाद्रुकम्॥समाश्रित्यजरासंधमनादृत्पचयादवानां॥शूरसेनेश्वरोराजाययातिवक्रशःश्रुत
॥रातिकार्यार्थसिद्ध्यर्थमुयसेनहितेरतः॥वसुदेवोऽभवन्निजं कंसो नममृपेत्ततम्॥रामकृष्णोत्पपाश्रित्यहतेकंतेदरात्मनि॥उयसेनोभवदशजाभो
नरस्यभुर्केहृतः॥दुहितृभ्यांजरासंधःप्रियाभ्यांवलगात्रपा॥चोदितोवीर्यपत्नीभ्यामुपायांमथुरांततः॥रुक्तासर्वसमुद्रांकोधादग्निसमुज्ज्वलन
॥प्रतापावनतायेनरोजेसंधस्यपार्थिवाः॥मित्राणिजातयैवसंपुक्ताःसुहृदस्तथा॥तमेवाउययुःसर्वैर्यैःसमुदितैर्नृपाः॥महेशासामहावीर्यिन

रामः
१३५

सिद्धाप्रिसंज्ञकाभ्यांकंसभायाभ्यांनिवेदतिः३ वःगेनरथेगजेनुरंगयदातिपरपधान्यापणिकाख्येः४ द्विरंगैरुपैतेनः४ अयवितिमान्तरापत्तः५ बाह्द्विथीजरासंधः६
सकंसः आहुकः आहुकः पुत्रमुयसेनमः ३१८१८१९०१९११९२

1318 1416 15 16 20 21 22 23 नकाजी नितम 8 5 6 मधुरो १ २ ३ ४ ५ निकषः स्वर्णनिकषवत् वलावलनिर्णयहेतुः ६ वरं परेषां तेन्यं गतायः वितायवेति विमृश्यते विचारणीयमित्यर्थः ७ पाथिवेष्टिवी
 ४- य वनाधिपतिश्चैव भगदत्तश्च वीरवान् १ सो वीरराजः सौम्यश्च पांश्च वलिनां वरः ॥ १८ ॥ गोधारराजः सुवलो नृपतिश्च मलकलः + ४ स्वजनयोगेन तदुपार्ग इत्यर्थः ८

रासन्ध्रियैविराः ॥ कारुषोदत्तवक्रधवेदिराजश्च वीरवान् ॥ कालिङ्गाधिपतिश्चैव पौण्ड्रश्च वलिनाम्बरः ॥ आहूतिः कैशिकश्चैव भ्राजकश्च नराधिपः ॥ १९ ॥
 अकल्पापिरुक्मा नुरेव धनुर्भूताम् ॥ पामुरेवार्जुनाम्पायः स्पर्द्धते समहाहवे ॥ वेणुदामिः शतवर्षे च कथयैवांशुमानपि ॥ अङ्गराजश्च वलवानवज्ञानामधिपस्तथा ॥
 कोशल्यः काशिराजश्च दशार्णाधिपतिस्तथा ॥ सौभेभश्च विक्रान्तो विदेहाधिपतिस्तथा ॥ मद्राजश्च वलवानत्रिगतां नामधेश्वरः ॥ शात्वरजश्च विक्रान्तो दार
 च्च महावलः ॥ काश्यामराजो गोमर्देदिराधिपतिर्नृपः ॥ इर्योधनादयश्चैव धार्तराष्ट्रमहावलाः ॥ एते चान्ये च राजानो बलवन्तो महायाः ॥ ते मन्वपुर्जरासन्धं विद्वि
 यन्ते जनार्दनम् ॥ ते शूरास्ते नानाविश्वप्रभूतयवसेधनान् ॥ दुषः संरुध्य मथुरां पराकृत्य बलन्तदा ॥ २३ ॥ ॥ इति श्रीविलेपुर्वाख्ये मथुरोपरोधे ॥ ८ ॥ ॥ वेशं पायन
 उवाच ॥ मथुरोपवने गत्वा निविष्टां तान्नराधिपान् ॥ अपश्यन् हृष्यः सर्वे पराकृत्य जनार्दनम् ॥ ततो हृष्टमनाः कृष्णारामं वचनमब्रवीत् ॥ त्वरते खलु कार्यार्थो दि
 वतानां न संशयः ॥ यथायं संनिहर्षे हि जरासन्धो नराधिपः ॥ लक्ष्मणे हि धजागारिथानां वातरंहसाम् ॥ एतानि शशिकल्पानि नृपाणां विजिगीषतामूहनाय प्र
 यविराजने प्रोक्षितानि सितानि च ॥ अहो नृपवलो दयाविमला शूत्रपट्टयः ॥ अपि वर्तन्ति नः शुभ्रायुधैर्वहं सपट्टयः ॥ काले खलु नृपः प्राप्नोति जरासन्धो महाप
 तिः ॥ आवयोर्मुहूर्तनिकषः प्रथमः समराः तिथिः ॥ आर्यतिष्ठामहितावनुप्राप्ते महापते ॥ युद्धारम्भः प्रयोक्तव्यो बलैस्तव द्विमृष्यताम् ॥ एवमुक्त्वा ततः कृष्णः स्व
 स्थः संप्रामतालसः ॥ जरासन्धवधं प्रेक्ष्य कारवलदर्शनम् ॥ वीक्ष्यमाणधतान् सर्वानृपान् यद्वरो व्ययः ॥ आत्मनैवात्मनो वाक्यमुवाच हृदि मब्रवीत् ॥ इमे तेष्ट
 धिवापालाः पाथिवेवर्त्मनि स्थिताः ॥ ये विनाशं गमिष्यन्ति शस्त्रदृष्टेन कर्मणा ॥ प्रोक्षितान् बल्विमान् मन्त्रेभ्यस्तु नानृपपुङ्गवान् ॥ स्वर्गागमां निचाप्येषां वशं विचप्र
 काशिराजं स्थानेभारपथिान्तावसुधेयं दिवं गता ॥ एषां नृपतिमुत्थानां बलौघैरपि पाडिता ॥ मेहीनिरत्नरविपंचलराष्ट्रमिसंरुता ॥ स्वल्पेन खलु कालेन विविक्तं

प्रोक्षितान् यतः पशुवदासभृत् ८ १० ११ स्थाने युक्ते अस्थाः भारवतराणां प्रित्यर्थः यतः इर्यो दिवं गता दिवं स्थं वस्त्राणां प्रतिशराणां गता १२ विविक्तं निर्जनं १३

१४ १५ हेमकक्षेः सुवर्णशृंगवलेः १६ प्रेरणमाणेः ऊर्ध्वमानेः १७ वनानिदनादयानः १८ १९ २० २१ २२ २३ विमिश्रं सैम्यमिति शेषः २४ निवेशाय स्यान्परिग्रहय २५ शिविरस्य तेनाहस्य पटस्यस्य

१४०

पृथिवीतलम् ॥ भविष्यति नोद्गोघेः शतशो विनिपातितैः ॥ ॥ वैशंयायन उवाच ॥ जरास भूततः कुहः प्रभुः सर्वमहीक्षिताम् ॥ नराधिपसहस्रौघैरुयातो महा
द्युतिः ॥ व्यापतो द्युतुरगैः सुयानैः सुसमाहितैः ॥ रथैः सांग्रामिकैर्युक्तैः प्रेक्षुमाणैः प्रवर्तितैः ॥ हेमकक्षैर्महाद्यैर्द्वारैर्गोविन्दोयमैः ॥ महामात्रोत्तमार्हैः क
ल्पितैरराकोविदैः ॥ सारूढैः सादिभिर्युक्तैः प्रेक्षुमाणैः प्रवर्तितैः ॥ बाजिभिर्मघसंकाशैः सुवर्द्धिवपत्तिभिः ॥ रवद्वचर्मधरोदयैः पतिभिर्वर्तिताम्बुः ॥ सह
संख्यासंपुक्तैः सप्तदिग्विदारैः ॥ एवं चतुर्विधैः सैन्यैः कम्पमानैरिवाम्बुदैः ॥ नृपोभियातो बलवान्जरास भूधृतव्रतः ॥ सारथैर्मघसंकाशैर्जिष्मदसिज
जितैः ॥ हेममाणैश्चतुर्गैः श्वेदमाणैश्चपत्तिभिः ॥ नादयानोदिशः सर्वास्तस्यापुर्णवनानिच ॥ सराजासागराकारः सैम्यः प्रत्यदृश्यतां तद्वलं पृथिवीशानां हस
योभजनाकुलम् ॥ स्वेदितास्फोटितैर्मघसैन्यमिवावभौ ॥ रथैः पवनसंपातैर्जिष्मजलदोषमैः ॥ तुरगैश्च जवापेतेः पत्तिभिः खगमोपमैः ॥ विमिश्रं सर्वतो
भातिपतद्दिपाथाकुलम् ॥ घर्मानेसागरागतं यथैवाभवयंतथा ॥ सवलालेमहीपालाजरास भूपुरोगमाः ॥ परिवार्यपुरां सर्वं निवेशायोपचक्रिरे ॥ वभौ
तस्य निविष्टस्य बलश्रीशिविरस्य वै ॥ युक्तपर्यन्तं पूर्णस्य यथासंमहादधेः ॥ वीतरात्रे ततः काले समुत्तस्थुर्महोक्षितः ॥ ओरहणार्थं पुर्णोत्तममायुर्मुद्र
लालसाः ॥ समवायीकृताः सर्वयमुनामनुतेनृपाः ॥ निविष्टा मन्त्रयामासुर्मुद्रकालकृतहलाः ॥ तिषां श्रुतमुलः शरः श्रुवे पृथिवीक्षिताम् ॥ अगानेभिध
मानानां सागराणां मिव स्वर्णः ॥ तिषां सकञ्चुकोष्णीषाः स्थविराः चैत्रपाणयः ॥ विहर्मी शरैरेव बुवन्तो राजशासनात् ॥ तस्य रूपं बलस्यासीत् शक्तिमित
स्य वै ॥ लानमीनभजंगस्य निःशरस्य योनिरे ॥ निःशरितमितेतत्पिनृपाणां दिवमहार्णवे ॥ जसंभो बहदाकं बहस्यतिरिवाददे ॥ शां प्रसमाभिवर्तन्तावर्त
निपृथिवीक्षिताम् ॥ सर्वतो नगरावेयं जनेघैः परिवार्यताम् ॥ अश्मयन्वाणायुज्यन्तां क्षेपणायाश्च मुद्राः ॥ कार्याभूमिः समास्सर्वा जनेघैश्च परिपुताः ॥ उद्धृवा
जास्यमिप्रायमेकवचनं २६ २७ २८ २९ सकंतुकोष्णीयाः प्रतीहारः ३० ३१ योगात् वृत्तिनिरोधात् ३२ ३३ प्रासाहस्तक्षेप्पाः मलाः उद्धृग्ने प्राकारोपरि निवाह्यं तां प्रापयंतु ३४

रामः
१४०

पश्चिमं द्वारं शीघ्रमासे हवन्ति ति ॥ पोर को वेगुदरिश्च वै दभः सोमकस्तथा ४

३५ ३६ तिः संपातं कीलितमिव ३१ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ दुर्गसहाः दुर्गगुहं कर्तुं क्षमाः ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७

पिनिवद्यन्तो प्रासावेतो मरुता ॥ दार्यतां वापि द्रुघैः सनित्रैश्च खनिद्रुतमान् नृपाश्च युद्धमार्गं ताविन्यस्यन्तामहरतः ॥ अद्य प्रभृति सैत्ये मे पुरी रोक् प्रवर्त्यताम् ॥
यावेदेतौ रोगो गोपो वसुदेव सुता वभौ ॥ संकर्षणं च कृष्णं च घातया मिशितैः शहैः ॥ आकाशमपि द्रुघैर्निःसंपातं यथा भवेत् ॥ मयानुशिष्टा लिपुं तु पुरी भूमिषु
पार्थिवाः ॥ तेषु तेषु वकाशेषु शीघ्रमाहृत्य तां पुरी ॥ मद्रः कलिङ्गाधिपतिश्चेकितानः सवाहिकः ॥ काश्मारराजो गो नर्दः कस्माधिपतिस्तथा ॥ द्रुमः किंपुरुषश्चै
व पार्वतायश्च वामकः ॥ नार्पाः पञ्चाक्षानामधिपतिर्दुपदोपि महाबलः ॥ विन्दा नुविन्दा वावने ॥ दन्तवक्रश्च वीर्यवान् ॥ छागलिः प्रहृष्टश्च विराटश्च महाप
तिः ॥ कोशल्योपालवश्चैव शतधन्वा विद्वथः ॥ पूरिश्च वासिगर्तश्च वाणः पञ्चनदस्तदा ॥ उत्तरांगारद्वारमेते दुर्गसहानृपाः ॥ आरुह्य वविमर्देन्तां वज्रप्रतिगोरा
वाः ॥ उत्तरकः केतवेयश्च वीर्याशुमतः सुतः ॥ एकलव्यो हतक्षेत्रः क्षेत्रधर्मजपदथः ॥ उत्तमौजाश्च शल्यश्च कोरव्यः कैकयास्तथा ॥ वेदिशो वामदेवश्च संकेत
श्च सिनापतिः ॥ पूर्वनागनिर्मूहे मते घायतमस्तनः ॥ दारनौ येभिधा वन्तं वाताखवलाहकान् ॥ अहं च दरदश्चैव वेदिराजेन संगतः ॥ दक्षिणांगारद्वारं पालयिष्या
मदं शिताः ॥ एवमेषा पुरी क्षिप्रं समन्तादि दृष्टिता वलः ॥ वज्रावपातविषमं प्राप्नोतु विषमं भयम् ॥ गदिनो योगदापिले पाँधैः परिघायधाः ॥ अपरे विविधैः शस्त्रैर्दर
यन्तु पुरीमिमाम् ॥ अद्यैव नगराद्येषा विषमो ज्वय संकटा ॥ कार्यं भूमिः समासर्वा भवद्भिर्वसुधाधिपैः ॥ चतुर्गुणं बलं बृहज्जगत्सन्धो व्यवस्थितः ॥ अथाभ्ययादनुकु
हः सह सर्वैर्नराधिपैः ॥ प्रतिजगुर्दशाहं स्तं बूढानीकाः प्रहारिणः ॥ तद्गुहमभवद्द्वारं तेषां देवास्तरोपमम् ॥ अल्पानां वद्रुमिः सार्द्धं व्यतिसृज्यथ द्विपम् ॥ नगरान्नि
ःसृतौ दृष्ट्वा वसुदेव सुता वभौ ॥ क्षुभितं नृपानां कंठस्तं मूढवाहनम् ॥ रथस्थो दंशितो चैव चेतुस्तत्र यादवौ ॥ मकराविव संखौ समुद्रदो भूता वभौ ॥ तयोः प्रयु
ध्यतोः सार्वभौतिसीदृतात्मनोः ॥ आपुधानां पुराणानामादानकृतलक्षणाः ॥ तितः एवात्रिपतेति स्म दिव्या न्याहव संश्रवे ॥ लेलिहानानि दिव्यानि महाद्विसुदृढ

श्रीः

१४१

एणिचां क्रमादिस्तुपाता निवृत्तिमतिरुहति च ॥ हृषिता न्याहवे भोक्तृपमां सानि वैभृशम् ॥ दिव्यस्वरा मधारीणि त्रासयन्ति च खेचरान् ॥ प्रभया भासमानानि
पतमानानि चाम्बरात् ॥ हलंसं वर्तकं नाम सौ नंदं मुशलां तथा ॥ धनुषां प्रवरं शार्ङ्गं गदाको मोदका तथा ॥ चित्वायेतानि तेजांति विष्णुप्रहरणा निवै ॥ ताभ्यां सम
वता ॥ एणिन्या द्याभ्यां महाहवै ॥ जग्राह प्रथमं मोलं लामप्रतिमं हलम् ॥ सपत्नमिव सर्पेन्द्रे दिव्यमाला कुलं मृधै ॥ सौ नंदं वततः श्रामान्ति रानरु करं दिशाम्
॥ सव्येन सात्वतां श्रेष्ठे जग्राह मुशलोत्तमम् ॥ दर्शनीयं चलोकेषु धनुर्जलदनिःस्वनम् ॥ नाग्रा शार्ङ्गमिति व्यातं हृद्यं जग्राह वीर्यवान् ॥ देवैर्निगदितार्थस्य
गरता पापरेको ॥ निःश्रिप्ता कुशदारुण्यस्य नाग्रा को मोदका तिसां ॥ तौ सप्रसहणौ वीरो साक्षाद्विद्योत्तमौ ॥ समो रामगो विंदो रिपून् सा त्रयुध्यताम्
सायधुप्रग्रहो वीरो तावत्यान्पमया बुभौ ॥ पूर्वजानुजसंतौ तौ रामगो विन्दुलक्षणौ ॥ द्विषत्सु प्रति कुर्वणौ पराक्रान्तौ यथेश्वरौ ॥ विवेकतुर्यथा देवौ वसुदेवसु
ता उभौ ॥ हलमुद्यम्य रामस्तु सर्पेन्द्रमिव कोपितः ॥ चकार समरे वीरो द्विषतामन्तको यथा ॥ विकर्षन् रथचंद्रानि सत्रियारणं महात्मनां ॥ चकारोपं सफलं
नागेषु बहयेषु च ॥ कुञ्जरांश्चाङ्गुलक्षिणात्मुशलाक्षेपता दितान् ॥ रामो विराजन् समरे निर्ममः स्थपथावलान् ॥ तिवद्भमाना रामेणारणोऽत्रियपङ्कवां ॥ जग
संधान्तिकं भीता विरथाः प्रतिजग्मिरे ॥ तानुवाच जरासन्धः क्षत्रधर्मव्यवस्थितः ॥ धिगेतांश्च अहन्ति वः समो कातरात्मना मूर्ध्नि परावृत्तस्य समरे विरथ
स्पपलायतः ॥ भ्रातृहत्यामिवा सहा प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ भीताः कस्मान्निवर्तेहं धिगेतांश्च अहन्ति नाम् ॥ क्षिप्रं सर्वे निवर्तध्वं मम वाकेन चोदिताः ॥ अथ वा
तिष्ठतरथैः प्रेक्षकाः समवस्थिताः ॥ यावदेतौ रणे गोपौ प्रेषयामि पमद्वयम् ॥ ततस्ते क्षत्रियांस्ते जरासन्धेन चोदिताः ॥ सृजन्तः शरजालानि हराः योद्धुं व्यव
स्थिताः ॥ ते हेये काञ्चनापीरैश्च श्वाभ्युदनादिभिः ॥ नागैश्चाभ्युदसं काशैर्महामात्रप्रचोदितैः ॥ सितनुत्राः सनिहिंशाः स्यताका सुधध्वजाः ॥ स्वोपितधनुषमन्त

रामः
१४९

सत्तण्णराः सतोमाः ॥ सक्कवधितिनः सर्वचारुचामरवाजिताः ॥ गणोते धिगतोरेजुः स्पृष्टनस्थामहाक्षितः ॥ तियदूरागादधिनाव्यागाहनयुधाम्पराः ॥ गदाभिश्चैव युधैर्वाभिः
क्षेपाण्यैश्च मुद्गरैः ॥ एतस्मिन्नन्तोतत्रदेवानां नन्दिवर्द्धनः ॥ सुपर्णाध्वजमास्थापकृष्णमल्लरथमुत्तमम् ॥ तदाभ्ययाज्जरासन्धं शरैर्विज्याधवापुभिः ॥ सारथिंचास्य विज्या
धपञ्चभिर्निशितैः शरैः ॥ जिघानतुरगानां जौयतमानस्य वीर्यवान् ॥ तं कुरुगाम्यताय चित्रसेनो महारथः ॥ सेनानाः केशिकश्चैव कृष्णं विविधतुः शरैः ॥ त्रिभिर्विज्याध-
संसक्तं बलदेवं च केशिकः ॥ बलदेवो धनुश्चास्य भलेनाजौ हिधाकरोत् ॥ जवेनाभ्यर्दयच्चापितान् ॥ अरुह्य भिः ॥ विद्रुभिर्वद्रुधावीरः समरे स्वर्णभूषणैः ॥ तं चित्रसेन
संखेयविज्याधनवभिः शरैः ॥ केशिकः पञ्चभिश्चापि जरासन्धश्च सप्तभिः ॥ त्रिभिस्त्रिभिश्च नाराचैस्तान् विभेरजनादर्नः ॥ पञ्चभिः पञ्चभिश्चैव बलदेवः शितैः शरैः ॥ रथे
यांचैव विच्छेदवित्रसेनस्य वीर्यवान् ॥ बलदेवो धनुश्चाजौ भलेनास्य हिधाकरोत् ॥ सक्किन्नधन्वा विरयो गदामादाय वीर्यवान् ॥ अभ्युदवत्स संक्रुद्धा जिघांसुर्गुणलाभ
भम् ॥ सितदशतनुनाराचं चित्रसेनवधैर्विणाः ॥ धनुश्चिच्छेदराभस्य जरासंधो महाबलः ॥ गदया च जघानाश्चानः क्रोधात्समाधेश्वरः ॥ रामं चाभ्युदवद्दीरो जरासंधो महा-
बलः ॥ आदाय मुशलां गमो जरासंधमुपादिवत् ॥ तयोसाद्य ह्मभवत्परस्परवधैर्विणाः ॥ चित्रसेनस्तु संसक्तं दृष्ट्वा रामेण मागधम् ॥ रथमन्यं समारुह्य जरासन्धमवपयत्
॥ ततो बलेन महता गजानां केन वाप्यथा ॥ उभयोरन्ते ताभ्यां संकुलं समपद्यतां ततः सेन्येन महता जरासंधो भिसंहरतः ॥ रामकृष्णाय जामो जनाससां दमहाबलः ॥ ततः
प्रक्षुभितस्तेवसागास्यमाहास्रनः ॥ प्राडुर्वैभूवतुमुलः सेनयोस्तभयोरपि ॥ वैष्णुभेरा मृदङ्गानां शङ्खानां च सहस्रशः ॥ अभयोः सेनयोः राज्ञा आडरासीन्महास्रनः ॥ द्वि-
जितास्तेऽरितो कुण्डेलमुलः सर्वतो भवत् ॥ उपपातरजश्चापि खुरनेमिसमुद्धतम् ॥ समुद्धतमहाशङ्खाः प्रगृहीतशरासनाः ॥ अन्योन्यमभिगर्जन्तः शूलैश्चावतस्थि-
रैर्धिनः सादिनैश्चैव पतयश्च सहस्रशः ॥ गजाश्चातिवलात्तत्र संनिपेतुः समन्ततर्गिसंप्रहारस्तुमुलत्पत्का प्राणान्यवर्तत ॥ वृष्टिभेः सह योधानां जरासन्धस्य

॥ ११४४ ॥ ॥ इति श्रीभावदीपे हरिचंद्रगंधर्विकाशेन वर्तितं नमः ॥ ॥ ६० ॥ ॥ १५०० ततोऽपि द्रुतीति ॥ १२ ॥ ३ अहानि पंचवेत्यादितर्वसिंद्या संकलने सप्तविंशतिदिनानि
 पुद्गलासीदित्यर्थः ४१ ॥ १६ ॥ अवेक्ष्य ह किं रणी न्यतीक्ष्णयते इतः पूर्वदिक्किं रणी हरणमिति अतागता वेक्ष्य गपदं वा इदम ७ ॥ ८ लक्ष्म्यवधे ८

१४५

राहणः ॥ ततः शिशिराधुश्चिदं भ्रुवंपुष्टाद्रकः ॥ वलदेवं पुरस्कृत्य सैन्यस्योर्ध्वं दं शिताः ॥ दक्षिणं पक्षमासेडः शत्रुसैन्यस्य भाता ॥ पालितं वेदिराजेन जरासंधेनैव वि
 पो ॥ उदीये अमहावर्षेः शल्यशाल्वादिभिर्नृपैः ॥ स्तननः शरवर्षाणि समभित्पन्नजीविताः ॥ आगावहः पृथुकदूः शतघ्नो विहरथ ॥ हृषीकेशं पुरस्कृत्य स
 न्यस्योर्ध्वं दं शिताः ॥ भाष्मकेणाभिगुप्तस्य ह विप्रणाचमहात्मना ॥ देवकेनापिराजं द्रतथा चेदीश्वरेणावा प्राच्यैः सदाक्षिणां तेषु गुप्तवार्यवलाचिंतैः ॥ तेषां
 च युद्धमभवत्समभित्पन्नजीवितम् ॥ शक्तृष्टिप्रामवाणो घातृनतामशनिस्विनाम् ॥ सात्त्विकीश्चक्रः शपामोयुधानश्च वीर्यवानां ॥ रानाधिदेवो मृदः शफ
 लकथमहाप्रथः ॥ सत्राजिच्चप्रसेनश्च वलेन महता हताः ॥ बृहस्पतं संते सव्यं प्रतीषद्विपतां भूधे ॥ बृहस्पतं संपासेदु मृदरेणाभिरक्षितमारिज मिश्रापि व
 द्मभे वेणुदासिपुत्रैः सदा ॥ ॥ ११५४ ॥ ॥ इति श्री ॥ विलेपहरिवंशे मथुरोपरोधे ॥ ६० ॥ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ ततोऽपि द्रुतीति ॥ १२ ॥ ३ अहानि पंचवेत्यादि
 महामात्रैर्नृपैश्चैवानुगापिभिः ॥ रुक्मिणा वासुदेवस्य भाष्मकेणाद्रुकस्य च ॥ क्रथस्य वसुदेवेनैकेशिकस्य च वक्रणा ॥ गदेन वेदिराजस्य दन्तवक्रस्य शङ्कुना ॥
 तथानैर्हस्मिवाणान् रपाणां च महात्मनाम् ॥ पुद्गलासीत्स सैन्यानां नृपैर्भरतसत्तम ॥ अहानि पञ्चवेकं च यदृसप्ताष्टौ च दारुणम् ॥ गजैर्गजाह्वैश्चाप्यदातोश्च
 पदातिभिः ॥ रथैश्चाविमिश्राश्वयोधा युधिरेततः ॥ जरासंधस्य नृपतेरामेणासात्समागमागमः ॥ महेन्द्रस्य वद्वेणा दारुणो रामहर्षणः ॥ अवेक्ष्य ह किं रणी
 रुहो मारुविमणान् नमपोथयत् ॥ ज्वलनां कीशु संकाशानां शोविष्य विषोपमानां ॥ वारयामास क्रुद्धो वैशरांतस्य तृशि क्षया ॥ अन्येषां तु महासीहलो धानां परि
 क्षयः ॥ उभयोः सेनयोः राज्ञां संशोणितकर्दमः ॥ कबंधानि समुत्तस्थु सुवहूनि समन्ततः ॥ तस्मिन्निर्मदयो धानां संख्या च त्रिकराणि वै ॥ रथीरामे जरासंधं श
 रशो विषोपमैः ॥ अरुणवन्नम्रधादौ रालं वराजा समागधः ॥ अभ्यवर्तत वेगेन स्पंदनेनाशुगाभिना ॥ अन्यान्यं विविधैश्चैर्विह्वविह्व विनेदतुः ॥ तौ दीपाश

रामः
 १४५

एककवन्धसमुत्थानम् ॥ अत्र तु संख्यायाः अदितिः कवन्धसंख्येव कर्तुं न द्राक्यते इत्यर्थः ६ ॥ १९० ॥ १९१ ॥ ॥ ततः कंसासुरमर्दिनाय ॥ रामः रामः

ननु बुधतमहागदौ १५ दृशनेन हात्मनौ गिरिशिखराविदौ १ उपारमन १५ दृशनेन हात्मनौ महाभुजौ
अन्तीन्यासकनेत्रौ १

१२ १३ १४ १५ १६ दिव्य स्थाने १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ आहतां आज्ञातः २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० असक्तं निदुःखं शेषं प्रशान्तमिति प्रयः ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ अक्षौहिण्यशक्तिः ३८

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥

७+ नवतौ पुद्गलैः सुखसुभावेव प्रजगत्तुः ॥१५॥ अथापरपञ्चयुद्धे विदोषतत्त्वजीयकान् ॥ रामकृष्णौ गतात्प्राज्ञाया

1 साविताऽक्षो हि साविताम वासाऽक्षेऽक दिवे २१-१० गते रथे रतेः हृदये हि सुः धैः ६५६१ नव धैश्च १०६३५० पदादिभिरिति ३८ अभिभूताः पुन पुन रावेष्टि
ना ३५३० ॥ ॥ ॥ ॥ इति श्रीम. रदीवे हरिवंशे प्रकाशे एकतवतितमोऽध्यायः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ सकलाः संगतस्सखीभूतः दूतरेषाभित्पथदिः ११२ १३ १४ पाठां

१४२

नरासंधसन्पतेलदर्थयाऽभमागताऽअत्यन्तादभिभूतास्तृष्णयोभातर्षभावाहेदयेनराजेन्द्राजभिः सहितेनैव जिताचमागधंसंख्येनरासंधंमहापतिं विहं
तिस्मरुस्विनोर्वास्मिंहामहमथा ॥ ४ ॥ ॥ रतिश्रीखिलेषु हरिवंशे मथुरोपरोधेनासंधभङ्गः ॥ ॥ ॥ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ सतत्ररुमस्सहितोरोहि
रायेनसंगातः ॥ मथुरायादवाकां प्रांतां सुखमाविशतः ॥ प्राप्तयौवनदेहस्तयक्तेराजश्रियाविभुः ॥ चचारपथं प्रातोसवनाकरभूषणामौकस्यचित्त्व
यकालस्यराजराजगृहेश्वरः ॥ संस्मरन्निहतं कंसं जरासभः प्रतापवान् ॥ युद्धयोद्योजितो प्रयोदुहितयां महपतिः ॥ दशसप्तवसं ग्रामाञ्जरासंधस्ययाद
वाः ॥ दडनेनैव न समरेहं तशेकर्महाथा ॥ ततोमागधराट् श्रीमान् चतुरङ्गवलाचितः ॥ भूयोष्टादशमं कर्तुं संग्रामं सममारभत ॥ वैलक्ष्यात्पुनरेवास्मैराजराजगृ
हेश्वरः ॥ जरासंधोवलाश्रामान्पाकशासनविक्रमः ॥ ससाधनेन महताप्रतापामितविक्रमः ॥ रुमस्यवधमन्विक्रमयोवैससन्पवर्ततां ॥ तंश्रुत्वा सहिताः सर्वे
निहतं मगधेश्वरम् ॥ यादवामत्रयामासुर्जरासंधभयादिताः ॥ ततः प्राहमहातेजाविकदुर्नयकोविदः ॥ रुमं कमलयत्राक्षमुग्रसेनस्यशृण्वतः ॥ श्रूयतां
तांतातगोविंदकलस्यास्यसमुद्रवम् ॥ श्रूयतामभिधास्यामिप्राप्तकालमहं नृप ॥ युक्तं चेन्मत्पुत्रेसाधोकरिष्यसि वचोमम ॥ यादवस्यास्यवंशस्यसमुद्रवतः ॥ मत्री ५
यथामेकथितः पूर्वव्यासेन विदितात्मना ॥ आसाद्राजामनेर्वंशे श्रीमानिष्ठाकुसंभवः ॥ हर्यश्चरति विख्यातो महेन्द्रसमविक्रमः ॥ तस्यासादयित्वा भार्याम
धौर्दन्त्यस्य वैरुता ॥ देवामधकमतीनामयथेन्द्रापशचीयथा ॥ सायौवनगणोपेतारूपेणाप्रतिमाभुवि ॥ मनोरथकराराहः प्राणोभ्योपि गरीपसी ॥ दानवैंदकलेजा
तासुश्रीणीकामरूपिणा ॥ एकपत्नीव्रतधाराखिवारोहिणीयथा ॥ सातमिष्ठाकुशार्दलं कामयामासकामिनी ॥ सकदाचिचरश्रेष्ठोधात्राज्येनमाधवा ॥ रा
जान्निरेतोविश्वस्तः सोयोध्यां पातयजत ॥ सतदात्पपावारः प्रियया सहितो वने ॥ रेमेसमेत्यकालतः प्रियया कमलेशणा ॥ भ्रात्रा विनिकृतराज्यात्योवाचक

रामः

१४३

नरे अष्टादशमं अष्टादशमः ५ वैलक्ष्यात्पुनरेवास्मैराजराजगृहेश्वरः ६ न्यवर्तति धरावृत्तः ७ ८ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० १०१ १०२ १०३ १०४ १०५ १०६ १०७ १०८ १०९ ११० १११ ११२ ११३ ११४ ११५ ११६ ११७ ११८ ११९ १२० १२१ १२२ १२३ १२४ १२५ १२६ १२७ १२८ १२९ १३० १३१ १३२ १३३ १३४ १३५ १३६ १३७ १३८ १३९ १४० १४१ १४२ १४३ १४४ १४५ १४६ १४७ १४८ १४९ १५० १५१ १५२ १५३ १५४ १५५ १५६ १५७ १५८ १५९ १६० १६१ १६२ १६३ १६४ १६५ १६६ १६७ १६८ १६९ १७० १७१ १७२ १७३ १७४ १७५ १७६ १७७ १७८ १७९ १८० १८१ १८२ १८३ १८४ १८५ १८६ १८७ १८८ १८९ १९० १९१ १९२ १९३ १९४ १९५ १९६ १९७ १९८ १९९ २०० २०१ २०२ २०३ २०४ २०५ २०६ २०७ २०८ २०९ २१० २११ २१२ २१३ २१४ २१५ २१६ २१७ २१८ २१९ २२० २२१ २२२ २२३ २२४ २२५ २२६ २२७ २२८ २२९ २३० २३१ २३२ २३३ २३४ २३५ २३६ २३७ २३८ २३९ २४० २४१ २४२ २४३ २४४ २४५ २४६ २४७ २४८ २४९ २५० २५१ २५२ २५३ २५४ २५५ २५६ २५७ २५८ २५९ २६० २६१ २६२ २६३ २६४ २६५ २६६ २६७ २६८ २६९ २७० २७१ २७२ २७३ २७४ २७५ २७६ २७७ २७८ २७९ २८० २८१ २८२ २८३ २८४ २८५ २८६ २८७ २८८ २८९ २९० २९१ २९२ २९३ २९४ २९५ २९६ २९७ २९८ २९९ ३०० ३०१ ३०२ ३०३ ३०४ ३०५ ३०६ ३०७ ३०८ ३०९ ३१० ३११ ३१२ ३१३ ३१४ ३१५ ३१६ ३१७ ३१८ ३१९ ३२० ३२१ ३२२ ३२३ ३२४ ३२५ ३२६ ३२७ ३२८ ३२९ ३३० ३३१ ३३२ ३३३ ३३४ ३३५ ३३६ ३३७ ३३८ ३३९ ३४० ३४१ ३४२ ३४३ ३४४ ३४५ ३४६ ३४७ ३४८ ३४९ ३५० ३५१ ३५२ ३५३ ३५४ ३५५ ३५६ ३५७ ३५८ ३५९ ३६० ३६१ ३६२ ३६३ ३६४ ३६५ ३६६ ३६७ ३६८ ३६९ ३७० ३७१ ३७२ ३७३ ३७४ ३७५ ३७६ ३७७ ३७८ ३७९ ३८० ३८१ ३८२ ३८३ ३८४ ३८५ ३८६ ३८७ ३८८ ३८९ ३९० ३९१ ३९२ ३९३ ३९४ ३९५ ३९६ ३९७ ३९८ ३९९ ४०० ४०१ ४०२ ४०३ ४०४ ४०५ ४०६ ४०७ ४०८ ४०९ ४१० ४११ ४१२ ४१३ ४१४ ४१५ ४१६ ४१७ ४१८ ४१९ ४२० ४२१ ४२२ ४२३ ४२४ ४२५ ४२६ ४२७ ४२८ ४२९ ४३० ४३१ ४३२ ४३३ ४३४ ४३५ ४३६ ४३७ ४३८ ४३९ ४४० ४४१ ४४२ ४४३ ४४४ ४४५ ४४६ ४४७ ४४८ ४४९ ४५० ४५१ ४५२ ४५३ ४५४ ४५५ ४५६ ४५७ ४५८ ४५९ ४६० ४६१ ४६२ ४६३ ४६४ ४६५ ४६६ ४६७ ४६८ ४६९ ४७० ४७१ ४७२ ४७३ ४७४ ४७५ ४७६ ४७७ ४७८ ४७९ ४८० ४८१ ४८२ ४८३ ४८४ ४८५ ४८६ ४८७ ४८८ ४८९ ४९० ४९१ ४९२ ४९३ ४९४ ४९५ ४९६ ४९७ ४९८ ४९९ ५०० ५०१ ५०२ ५०३ ५०४ ५०५ ५०६ ५०७ ५०८ ५०९ ५१० ५११ ५१२ ५१३ ५१४ ५१५ ५१६ ५१७ ५१८ ५१९ ५२० ५२१ ५२२ ५२३ ५२४ ५२५ ५२६ ५२७ ५२८ ५२९ ५३० ५३१ ५३२ ५३३ ५३४ ५३५ ५३६ ५३७ ५३८ ५३९ ५४० ५४१ ५४२ ५४३ ५४४ ५४५ ५४६ ५४७ ५४८ ५४९ ५५० ५५१ ५५२ ५५३ ५५४ ५५५ ५५६ ५५७ ५५८ ५५९ ५६० ५६१ ५६२ ५६३ ५६४ ५६५ ५६६ ५६७ ५६८ ५६९ ५७० ५७१ ५७२ ५७३ ५७४ ५७५ ५७६ ५७७ ५७८ ५७९ ५८० ५८१ ५८२ ५८३ ५८४ ५८५ ५८६ ५८७ ५८८ ५८९ ५९० ५९१ ५९२ ५९३ ५९४ ५९५ ५९६ ५९७ ५९८ ५९९ ६०० ६०१ ६०२ ६०३ ६०४ ६०५ ६०६ ६०७ ६०८ ६०९ ६१० ६११ ६१२ ६१३ ६१४ ६१५ ६१६ ६१७ ६१८ ६१९ ६२० ६२१ ६२२ ६२३ ६२४ ६२५ ६२६ ६२७ ६२८ ६२९ ६३० ६३१ ६३२ ६३३ ६३४ ६३५ ६३६ ६३७ ६३८ ६३९ ६४० ६४१ ६४२ ६४३ ६४४ ६४५ ६४६ ६४७ ६४८ ६४९ ६५० ६५१ ६५२ ६५३ ६५४ ६५५ ६५६ ६५७ ६५८ ६५९ ६६० ६६१ ६६२ ६६३ ६६४ ६६५ ६६६ ६६७ ६६८ ६६९ ६७० ६७१ ६७२ ६७३ ६७४ ६७५ ६७६ ६७७ ६७८ ६७९ ६८० ६८१ ६८२ ६८३ ६८४ ६८५ ६८६ ६८७ ६८८ ६८९ ६९० ६९१ ६९२ ६९३ ६९४ ६९५ ६९६ ६९७ ६९८ ६९९ ७०० ७०१ ७०२ ७०३ ७०४ ७०५ ७०६ ७०७ ७०८ ७०९ ७१० ७११ ७१२ ७१३ ७१४ ७१५ ७१६ ७१७ ७१८ ७१९ ७२० ७२१ ७२२ ७२३ ७२४ ७२५ ७२६ ७२७ ७२८ ७२९ ७३० ७३१ ७३२ ७३३ ७३४ ७३५ ७३६ ७३७ ७३८ ७३९ ७४० ७४१ ७४२ ७४३ ७४४ ७४५ ७४६ ७४७ ७४८ ७४९ ७५० ७५१ ७५२ ७५३ ७५४ ७५५ ७५६ ७५७ ७५८ ७५९ ७६० ७६१ ७६२ ७६३ ७६४ ७६५ ७६६ ७६७ ७६८ ७६९ ७७० ७७१ ७७२ ७७३ ७७४ ७७५ ७७६ ७७७ ७७८ ७७९ ७८० ७८१ ७८२ ७८३ ७८४ ७८५ ७८६ ७८७ ७८८ ७८९ ७९० ७९१ ७९२ ७९३ ७९४ ७९५ ७९६ ७९७ ७९८ ७९९ ८०० ८०१ ८०२ ८०३ ८०४ ८०५ ८०६ ८०७ ८०८ ८०९ ८१० ८११ ८१२ ८१३ ८१४ ८१५ ८१६ ८१७ ८१८ ८१९ ८२० ८२१ ८२२ ८२३ ८२४ ८२५ ८२६ ८२७ ८२८ ८२९ ८३० ८३१ ८३२ ८३३ ८३४ ८३५ ८३६ ८३७ ८३८ ८३९ ८४० ८४१ ८४२ ८४३ ८४४ ८४५ ८४६ ८४७ ८४८ ८४९ ८५० ८५१ ८५२ ८५३ ८५४ ८५५ ८५६ ८५७ ८५८ ८५९ ८६० ८६१ ८६२ ८६३ ८६४ ८६५ ८६६ ८६७ ८६८ ८६९ ८७० ८७१ ८७२ ८७३ ८७४ ८७५ ८७६ ८७७ ८७८ ८७९ ८८० ८८१ ८८२ ८८३ ८८४ ८८५ ८८६ ८८७ ८८८ ८८९ ८९० ८९१ ८९२ ८९३ ८९४ ८९५ ८९६ ८९७ ८९८ ८९९ ९०० ९०१ ९०२ ९०३ ९०४ ९०५ ९०६ ९०७ ९०८ ९०९ ९१० ९११ ९१२ ९१३ ९१४ ९१५ ९१६ ९१७ ९१८ ९१९ ९२० ९२१ ९२२ ९२३ ९२४ ९२५ ९२६ ९२७ ९२८ ९२९ ९३० ९३१ ९३२ ९३३ ९३४ ९३५ ९३६ ९३७ ९३८ ९३९ ९४० ९४१ ९४२ ९४३ ९४४ ९४५ ९४६ ९४७ ९४८ ९४९ ९५० ९५१ ९५२ ९५३ ९५४ ९५५ ९५६ ९५७ ९५८ ९५९ ९६० ९६१ ९६२ ९६३ ९६४ ९६५ ९६६ ९६७ ९६८ ९६९ ९७० ९७१ ९७२ ९७३ ९७४ ९७५ ९७६ ९७७ ९७८ ९७९ ९८० ९८१ ९८२ ९८३ ९८४ ९८५ ९८६ ९८७ ९८८ ९८९ ९९० ९९१ ९९२ ९९३ ९९४ ९९५ ९९६ ९९७ ९९८ ९९९ १०००

+ मधुमन्त्रोत्तमो जज्ञे यदुनमिमहायशाः सोवर्द्धनमहातेजायुदुन्नुभिनिस्वनः राजन् क्षुद्रा संपन्नसपत्नौ रितिक्रमः वैधास्य पूर्वक्रो राजा पुनः ससुमहायशाः

४२ पावा तं वैशं सि त्वं सुवित्तमविबुधोति तस्मै वा मेति तस्य पुत्रं मन्नाम तद्दयादातो यदुःखमेव न्यथ पुत्रो जज्ञे ततो योगवता न्यदिविता जिज्ञाच ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

१४४

प्राष्ट्रगणोर्पुतं सहिराजास्थितोराज्ये राजतृत्तेन शोपितः ॥ प्रासः कुलोवितां लक्ष्म्यां रत्नेन च येन च ॥ तस्यैवं सुप्रवृत्तस्य पुत्रकामस्य धर्मतः ॥ स एका एव तस्या सा सत्रः पाम
धार्मिकः ॥ उर्जितः पृथिवी ॥ भर्ता हर्यश्च स महात्मनः ॥ दशवर्षसहस्राणि स हत्वा राज्यमव्ययम् ॥ ज्ञातमत्रिदिवं राजा धर्मणा प्रतिभो विभुः ॥ ततो यडादानात्मा प्रजाभि
स्त्वभिषिच्यत ॥ पितर्युपा ते श्रीमान् क्रमेणा कर्तव्यो दितः ॥ शशास चेमां वसुधां प्रशान्तं भयतस्कराम् ॥ यडां हि प्रतीका शो नृपे येन सम्पादवाः ॥ सकदा चित्रपश्चके
जलक्रांतं महादधेः ॥ दारैः सह गणो दारैः सता ररु वंदमाः ॥ सतत्र सहसा क्षिप्तं लितां पुष्पा गाराम्भसि ॥ धूमवर्णो न न्यतिः सर्पराजेन वार्यवान् ॥ शो पक्ष्मपतवगेन
जले सर्पपुरम्भत ॥ मणिस्तंभ गृह्णां मुक्ता दाम विमूषितम् ॥ कांतीं शो खकुलेः सुप्रेरत्नराशि विभूषितम् ॥ प्रवालां कुरपत्राद्यैः पादपैरुपशोभितम् ॥ कांतीं पत्रा नानायां
द्यैः समुद्रादरवासिभिः ॥ ध्वजेन मध्ये भास्वन्तं स्वस्तिकेने नुवर्चसा ॥ सतंददरी राजेन्द्रो विमले सागरांभसि ॥ पन्नो न्दुपरे तोये जगत्या मिव निर्मितम् ॥ स्वस्थश्चैव प्रतत्र प्र
विवेश नृपो यडः ॥ अगाधं तोयदाकारं पूर्णं सर्पवधूगोः ॥ तस्य दत्तं मणिमयं जलजं पुरमासनम् ॥ स्वस्त्यां पद्मपत्रैश्च पद्मपत्रैश्च दम् ॥ तमासीनं नृपं तत्र परमं पत्र
गासने ॥ द्विजिह्व पतिस्वयो धूमवर्णो भ्यभाषत ॥ पितरि तेष्वर्गति प्राप्ता कृत्वा वंशमिमं महत् ॥ भवन्तं ते जसा पुक्तमुत्पाद्य वसुधाधिपम् ॥ पादवो नाम वंशो यं त्वन्नाम्नाप
उपद्रव ॥ पित्रा ते मद्रः लार्थाय स्थापितः पार्थिवाकारः ॥ वंशे वासिंस्तव भविष्यो देवानां तनया व्ययाः ॥ अयाणां पुराणां वउत्पत्त्यं ते नृयो निजाः ॥ तन्ममेमाः सुताः
पञ्चकुमार्यो हतसम्पताः ॥ उत्पन्ना यो वनाश्वस्य भगिन्यां नृपसत्तमां प्रतीक्षेमाः स्वधर्मणा प्राजापत्येन क्रमेणा ॥ वरं वते प्रदास्यामि वरार्हं ह्वंमतो मम ॥ मेमांशुको
कुराश्चैव भोजाश्वक सया दवाः ॥ दाशार्हा वृहस्पत्येति व्यातिं यास्यन्ति सप्ततो ॥ सितं स्पेधमवर्णो वैकन्याः कन्याव्रते स्थिताः ॥ जलपूणेन योगेन ददाविश्रुसमाय वै ॥ व
रं वा मे ददो प्रातः सवैने पंगु पदवः ॥ श्रावयन् कन्यकाः सर्वा पथाक्रममदानवत ॥ एतां मुते मुताः पंचमुता सुमममानद ॥ उत्पत्त्यं ते पितृलेजो मातृश्वेव सणाश्रिताः ॥

रामः १४४

निवृत्ते रिति तथापि सातु जदुहित्वा रिरायन समत्वेन विगतम विवर्तो देभात् सर्वराजेन हतकारितं यदुता र्जयं न दोषाभावात् अमुपगमसिति मत्तयं यदा न्यस्वस यो वनाश्व इति
कान्यम् १६२ त्वं शार्थो ध्यायेदोषः प्राजापत्येन विधिना विवाहविधिना ६३ ६४ जलपूणेन योगेन सकुराजलसंकल्पेन ६५ ६६ एतां सुममसुतां सुतवपंदसुता उत्पत्त्यं ते दत्तव्यः
६७ अस्मत्समयवद्वा अस्मद्वरदानं गृहिताः ६८ ६९ ७०

अस्मत्समयवद्वा अस्मद्दरानुगृहीताः ६८ ६९ ७० ७१ मयदुःताः पत्नीः नमोऽस्त्यपितृगृहविषयो गदुःखमपनीयः ७२ दिनवर्तिनमः ७३ सतासु १ २ ३ तेजिताः प्रोत्सादिताः ४ ५ ६ विंधेति विंध
 त्योत्तरतः ऋक्षवर्गो हस्तिगतः ७ ८ तत्रैव सत्सुत्यो परिष्ठादेव परतः पश्चिमायां दिशि ९ पञ्चगता जल्पध्वजवर्णरत्नस्य १० स्वपुंरदेवतावतलसीपस्य १०१२ १३ नृपयंतो जिज्ञासमानाः १३

अस्मत्समयवद्वा अस्मत्सलिलाभ्यन्तरेवराः ॥ तव वंशे भविष्यन्ति पाथिवाः कामरूपिणाः ॥ सवरां कन्यकाश्चैव लज्जायुक्तास्तदा ॥ उदतिरुतवोगेन सलिलाब्धमाश्रवा ॥
 सपञ्चकन्यामध्यस्थो ददृशे तत्र पार्थिवः ॥ पञ्चतारेण संयुक्तेन क्षत्रेणो वचनूमाः ॥ सतदंतः पुरं सर्वददर्शनं नृपसत्तमः ॥ वैवाहिकेन ये पणदिव्यस्त्रागनुलेपनः ॥ समा
 श्वासवताः सर्वाः सपत्नीः पावकोपमाः ॥ जगाम स्वपुरं राजा प्रीत्या परमया युतः ॥ ॥ इति श्रीखिले बुहविंशे विकट्टुवाक्यम् ॥ ॥ ८३ ॥ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ ॥
 सतासु नागकन्याषु कालेन महता नृपः ॥ जनयामास विक्रान्तान् पञ्चपुत्रान् कुलोद्भूतान् ॥ मुचुकुन्तं महाबाहुं पञ्चवर्णं तं चैव च ॥ माधवं सारसं चैव हरीं तं चैव पार्थि
 वं ॥ एतां संवसुतान् राजा पञ्चभूतोपमाभुवि ॥ रक्षमाणान् नृपः प्रीतिं जगाम तुलविक्रमः ॥ ते प्राप्ता वयसः सर्वे स्थिताः पञ्चयथाद्रयः ॥ ते जिता वलदर्पाभ्यामूचुः
 पितरभ्यतः ॥ तात यक्ताः समवसावले महति संस्थिताः ॥ क्षिप्रमाह्वयमिच्छामः किं कर्म स्तवशासनात् ॥ सता नृपति शार्दूलः शार्दूलानिव वेणिनात् ॥ प्राह प्री
 त्या परमया सुतान् वीर्यकृत्तुहलात् ॥ विंधर्क्षवन्नाविभितो ह्येपुर्योपर्वताश्रये ॥ निवेशयतु यत्नेन मुचुकुन्तं दः सतोमम ॥ सद्य एवोपरिष्ठातु दक्षिणां दिशमाश्रि
 तः ॥ पञ्चवर्णापि मे पुत्रो निवेशय तमाचिरम् ॥ ते त्रैव परतः कर्तुं देशे च पुत्रकृषिते ॥ सारसो मे पुरं रम्यं निवेशयतु पुत्रकः ॥ हरितो यं महाबाहुः सागरे सलिलोद
 रे ॥ ह्रीं पञ्चनगराजस्य सुतो मे पालयिष्यति ॥ माधवो मे महाबाहुः ज्येष्ठः श्रेष्ठश्च धर्मवित् ॥ यौवराज्येन संयुक्तः स्वप्रांपालयिष्यति ॥ सर्वे नृपश्चिपं प्राप्ता अभिषिक्त
 ः सच मया ॥ पित्रा गृहीतश्च तारे लोकपालोपमानृपाः ॥ स्वसंनिवेशनं सर्वमेजिरे नृपसत्तमाः ॥ पुरः स्थानानि रम्प्याणि मृगयनो यथाक्रमं ॥ मुचुकुन्तश्च राजर्षि
 विंधर्मध्ये त्वरोचयत ॥ स्वस्थानं नर्मदातीरे दासुणोपलसंकरे ॥ सतु तं शोधयामास विविक्तं च चकार ह ॥ सतं चैव समं च त्रेपरिषाश्चामितो दकाः ॥ एथापयामास
 भागे फेदेवतायतनान्यपि ॥ रथ्यावीथीर्दृष्ट्वा मार्गं च त्वराणि वनानि च ॥ सतो पुरं धनवतीं पुरं हूतपुरी प्रभां ॥ नातिदीर्घेण कालेन च कार नृपसत्तमः ॥ गोपि धनिन

दरुणोपलसंकरे विषमा समुद्रमिः १४ १५ १६ १७

१८ महासंज्ञातवतीतिमाहिषतीपदस्यावयवार्थोदशिति ४१८ २० २२ राजासुवर्कः २२ २३ विषयस्येतिभूभागस्यानपत्वेपिअतिनिविडतयातत्रैव कृत्तराशुस्यसमावेशं कृत्वेवतस्मैवमहासुवर्कं
महाप्राकारोपमं वकारेत्संघः २४ प्राजापत्येनत्वष्टुसंवेधिनाकर्मणिशित्वेन २५ कौवर्पदेवाद्यादक्षितोभागे २६ ३५ २८ राजाः धीवरा ४२८ संविचितीराशीकवंतिपुताः सावधानः जातहृषं दीप्ति

मान्यनसंपूर्णाधिजमालिनी॥नामवास्याः शुभं वके निर्मितं स्वेन तेजसा ॥ तस्याः पुर्य्यान् श्रेष्ठो देव श्रेष्ठपराक्रमः ॥ महास्य संघातवती अक्षवंतमुपाश्रिता ॥
माहिष्यतानामपुत्राप्रकाशमुपयास्यति ॥ उभाभ्यामृक्षपादाभ्यां पर्वताभ्यां महापुरी ॥ मध्ये निवेशयामास सप्रियापरायवृता ॥ पुरीकां नाम धर्मात्मा पुरी देवप्र
रीप्रभा ॥ उद्यानशतसंवाधांसमृद्धापणवतरां ॥ अक्षवंतो मितश्चैव तं रितत्र निरामये ॥ निर्मिता सा पुरी राजा पुरिका नामनामनामतः ॥ स ते देवि पुत्रो पुर्यो देवः
पुर्योपि मेशभो ॥ पालयामास धर्मात्मा राजा धर्मोपावीर्यवान् ॥ पुर्यवर्णो पिराजयिः सद्यष्टेष्टपुरोत्तमं ॥ चकार नद्यावेणायास्तो रितहलता कुलो ॥ विषयस्याल्पतां
त्वा संपूर्णो राष्ट्रमेव च ॥ निवेशयामास नृपः सवप्रप्राप पुत्रमं ॥ पद्मावतं जनपदं करवीरं च तत्पुरां ॥ निर्मितं पद्मवर्णो निप्राजापत्यन कर्मणा ॥ सारसेनापि विहितं
संक्रोच्य परमहृत ॥ चंपकाशोकवृक्षलं विपुलं ताप्रमृत्तिको ॥ वनवासीति विख्यातः स्फोटजनपदो महान् ॥ प्रास्यतस्य च श्रीमान् दुर्मैः सर्वर्तु कै रृतः ॥ हरीतो
पि स मुद्रस्य ह्योपसमपि पालयन् ॥ रत्नसंचयसंपूर्णं निरीजनमनोहरं ॥ तस्य दाशा जले मन्नामदुरानाम विभ्रताः ॥ ये हरंति सदा शांत्वा न्ममुद्रोदरवारिणाः ॥ त
स्यापोदाशगणाः प्रवालाञ्जलसंभवान् ॥ संविचिन्ति मुदा यत्कृत्वा जात रूपं वमौ क्तिकं ॥ जलजानि चरन्तानि निषादास्तस्य मानवाः ॥ प्रविच्यंते गार्हव्ये क्तानो
भिः संयानगामिनः ॥ मत्स्यमांसेन ते सर्वे वर्जयंते स्मृतेन राः ॥ गृह्णन्तस्सर्वे रत्नानि रत्नद्वीपनिवासिनः ॥ ते संयानगते द्रव्यैः वणिजो हरगामिनः ॥ हरितं तर्पयंते
कंयथैव धनदं तथा ॥ एवमिच्छा कुवंशद्विपुलं वंशो विनिःसृतः ॥ चतुर्द्वीप उषं वै श्वचतुर्भिर्भिद्यते पुनः ॥ स यदुमीधवे राजं विहस्य पदुपंगायो ॥ त्रिविष्टपंगते रा
जा देहं त्यक्त्वा महातले ॥ विभ्रवमाधवस्ततः सत्त्वतो नाम वीर्यवान् ॥ स त्वद्वत्तगुणोपेतो राजा राजगुणो स्थितः ॥ स त्वतस्य सत्त्वो राजा भीमो नाम महानभूत् ॥ येन भी
माः स्य संवृत्ताः सत्त्वतात्सात्त्वता स्मृताः ॥ राज्यस्थे तु रूपाय तस्मिन् रामे राजं प्रशासति ॥ शत्रुघ्नो लवणं हत्वा चिह्नं दसमधोर्वनांति सिन्धुधवनस्थानेषां स्वामय

रामः

१४५

वत् ३० प्रविच्यंते न्वेयं यतः नोभिः महानोकाभिः संयानगामिनः मुद्रनोकावलेन लब्ध्वा एकत्र मलनौकायां प्रक्षिपंतीत्यर्थः ३२ ३३ यदुवंशस्य विहारावत् प्रपसीति एव
मिति चतुर्द्वीपमाधवस्य मुख्यसंभारूपत्वात् शांत्वा रूपेणैव चतुर्धा विवंशस्येत्यर्थः ३४ ३५ ३६ ३७ तस्मिन् भीमे ३८ ३९

३८ पर्याये अवतारोपरमे सति भूमेन वैश्वरूपेण मनुजः त्वी प्रामित्य तू सहितस्या नवय ४ राज्य सर्व ध कारणात् मधोः पुत्रे तव पो नष्टे मे दोहि नारा उपभा गिनो भवंतीति शास्त्रा यत्संबंधा तदो हत्र ज
 त्या सुभी मत्पे त्वर्धः ४१ राजे अयोध्याया मि तिरोष ४२ ४३ रेदता देवतो देवता द्विश्चग भ इत्यर्थः ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ वसो शित वसोः भूरा परनाम्न ४ सुतो व सुदेवो भवत् ततो व सुदेवो भवत्

रामिमां निवेशयामास विभुः स मित्रा नंद बहूनिः ॥ पर्याये वैवरा मस्य भार स्पतं येव च ॥ स मित्रा सुतपो श्रेयस्थानं प्राप्सं च वैष्णवं ॥ भूमेनेयं पुरातेन रात्प संबंध क
 राणात् ॥ स्ववंशे स्थापिता पूर्व स्वयमभ्यासिता तथा ॥ ततः कुशे स्थिते रात्प लेवतु पुवरा जिन ॥ अन्धको नाम भामस्य सुतारत्प मकारयता ॥ अंधकस्य सुता जेतरेव
 तो नाम पार्थिवः ॥ अक्षो पिरवता जेतरे म्ये पर्वत मूर्द्धनि ॥ ततो रैवत उपन्नः पर्वतः सागरान्तिके ॥ नाभोरैवत को नाम भूमे भूमिधरः स्मृतः ॥ रैवत स्यात्प जाराजा वि
 श्वगर्भो महायशः ॥ अवधूव पृथिवीपालः पृथिव्यां प्रियतः प्रभुः ॥ तस्य तिसृषु भार्या सुदिव्य रूपा सुकेशवा ॥ चत्वारो जतिरे पुत्रा लोकपालोपमाः शुभाः ॥ वसुदेवः सु
 पाणश्च सभाक्षपश्चैव वीर्यवान् ॥ यडः प्रवीरः प्रख्याता लोकपाला रवापो ॥ तैरयं यादवो वंशः पार्थिवैर्वद्भला कृतः ॥ ये स्माकं कुरुक्षेत्रे स्मिन्मया जेतः प्रजेश्वराः
 ॥ वसोः सुकृति विषये वसुदेव सुतो विभुः ॥ ततः स जनयामास सुप्रभेद्वद्वारिके ॥ कुंती च पंडितोर्मिहियं देवता मि वपू चो मा ॥ भार्या च चेदिराजस्य दमघोषस्य सुप्रभा
 यो ॥ एतौ स्वस्य वंशस्य संभवः पारिकीर्तितः ॥ अतो मया पुरा कुरुक्षेत्रे पापिना निकातं ॥ तं त्विदानीं प्रणाष्टे स्मिन्वंशे वंशभृता म्वर ॥ स्वसंभूति वसं प्राप्ते भयाया
 म्मज्जगाम्प च ॥ न च तं पौरमात्रेण शक्ता गृहयितुं वयम् ॥ देन गृह्ये धपि भवान् सर्वतः सर्व भावनः ॥ शक्तश्चासि जरासंधं न पंयो धयितुं विभु ॥ तदु द्विवशनाः सर्व वयं
 यो धत्रे ते स्थिताः ॥ जरासंधस्तु वलवान् नृपाणां मूर्द्धिति इति ॥ अप्रमेय वलश्चैव वयं च कुरुशासनाः ॥ निवेप मे काह मपि पुरोधं सहिष्मति ॥ कुरुशभक्ते धन दामा
 उगे रियारधिष्ठिता ॥ असह्यता सुपरिरका द्वाय न्नि विवर्जिता ॥ वप्रको प्रोरमोर्गि कर्तव्या वद्भु विलसा ॥ संस्कर्तव्या यथा गारा योक्तव्या चेष्टका च ये ॥ कंसस्य चाति
 दासता नाति उमा पुरा जने ॥ संघो निपतिते कंसे राज्ये स्माकं न बोदये ॥ पुरा प्रत्ययो रोधेयं न रोधं वि सहिष्मति ॥ वलसम्भरे भग्नं च कुरुष्यमाणं पुराह ॥ असंशय मिदं
 राष्ट्रं जनेः सह चिनद् द्यपति ॥ यादवानां विरोधेन ये जितारत्प का मुके ॥ ते सर्वे द्वैध मिहं तियस्ये मंत द्विधा यताम् ॥ विचनया भविष्यामो नृपाणां नृप कारणात् ॥ न

सर्वस्यैव तदिके जनया मास ते वष्टया श्रुत श्रुवा र्व्ये कुंति विषये कुंति भोजस्य राजो विषये गोवरे तस्मै तदु हित्वेन दत्तत्वा तदधीने इति यावत् ४८ प्रनष्टे अभिभूते ५२ वोदमात्रेण पुरासि लोकसाम्ये न
 त्वो जरासंधा गृहयितुं वयं क्षमान एतं सर्वं तत्वा न्नवानेव वेदेत्याह देवैति भावयतीति भावनं जेतो ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ अयं प्रतीति प्रत्ययं राजभागा येन धोयस्या ४ सैव यथा हि कर्षक
 ग्रामं कराये राजभद्रा अवर्धंति तद्वत् ५९ ६० कामुकैरस्माभिः ६१

६२:६३:६४:६५:॥ ॥ इति भावरीये हरिवंशः प्रकाशो त्रितयित्तमोऽध्यायः ॥ १४६ ॥ विकटो रितिः हेतुतः सन्निमित्तं वैरमिति हेतुः ॥ क्रमतः शत्रोः पराक्रमतः न्यायतः यन्निमित्तं वैरं तस्यैव परि
 हरेणादिष्टवान्निः कर्तव्येति युक्तिः शास्त्रतः अशक्तस्याप्यनराणां तु सावशाद्देवं भाविकार्यम् अनुपपत्ताम् २१३ ॥ तत्र क्रमतः शास्त्रत इत्येतो हेतूणां वक्ष्ये वलिन इति सन्निवृत्ते

१४६

रासंधमयातीनांदवतां राष्ट्रसंभ्रमः ॥ आत्मीयक्षपतिनः सर्वे ह्यमानाः प्रेजनाः ॥ पादवानां विरोधेन विनष्टाः स्मेतिकेशवः ॥ एतन्नाममत्तं ह्यस्मिन् विप्रभ्रातृसु
 दाहजम् ॥ तन्न विज्ञापितः सुर्वनपुनः संप्रवो धितः ॥ यदत्र नः क्षमं कथ्यत सर्वसंविधायतां ॥ तमस्य नेतां सेन्यस्य वयं तत्तु सने स्थिताः ॥ त्वन्मूलश्च विरो
 धीनां द्यास्मानात्मना सह ॥ ॥ इति श्री खिले उहारी वंशे विकट दुवाकं ॥ १४७ ॥ ॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ॥ विकटो ह्यहं वल्लभ्यं निशम्य यदप्युक्तं ॥ वाचा मु
 त्तरे मे कायेव भाषिष्ये ह्येषा त्वमः ॥ ब्रुवतां वः श्रुतं वाक्यं हेतुतः क्रमतः सथा ॥ न्यायतः शास्त्रतश्चैव देवं वैषा नुपश्यतां ॥ श्रुयतां उत्तरं वाक्यं श्रुत्वा च प्रतिगृह्यतां
 ॥ त्वं यन्न व्यवहर्तव्यं पार्थिवेन यथाक्रमं ॥ संधिं व विग्रहं वैवयानमासममेव च ॥ द्वे भावां संश्रयं च पादुगं पवित्रयेत्सदा ॥ वलिनः सन्निवृत्ते तु न स्थेयं पंडितेन
 त्वा ॥ अपक्रान्तिद्विकालतः समर्थो यद्दमावोत् ॥ अहं तावत्सहो र्येण मुहूर्ते स्मिन् प्रकाशिते ॥ जाविताथीनामिष्ट्या मिशक्तिमानप्यशक्तवत् ॥ ततः शस्यावलफ
 तं संहो र्येण ह्यमदाय मः ॥ आत्महितीयः श्रीमंतं प्रवेशे दक्षिणापथं ॥ कारवीपुरं चैव रण्यं क्रौंचं परंतथा ॥ द्रक्षावत्तत्र सहितौ गोप्रंतं वनो ॥ तमं आवयेगि
 मं श्रुत्वा जित काशी स पार्थिवः ॥ अप्रविश्य पूर्वादिर्पादनुसारं करिष्यति ॥ ततः स ह्यवने धेवराजायास्तिसानुगाः ॥ आवयोग्रहणे चैव नृपतिः प्रयतिष्य
 ष्यति ॥ एवानश्रे पसीपात्राभविष्यति कुलस्यैव ॥ पौराणामथ पूर्वाश्रदेशस्य च सुखावहो ॥ न वशत्रौ परिश्रुतं जानो विजिगाषवः ॥ पराष्ट्राणि मृष्यति मृ
 धेशत्रुसंयं विना ॥ एवमुक्ता ततो वशिष्ठस्म संकर्षण उवाच ॥ प्रपेदतुरसं प्रंतो दक्षिणो दक्षिणापथं ॥ तोतुराष्ट्राणि शतशश्चरंतौ कामरूपिणो ॥ दक्षिणादि
 शमास्थाय वेरतर्माणि सुखी ॥ सद्यप्येव प्रपेदमादमाना उवाच ॥ दक्षिणापथं गवावधानं संप्रपेदतः ॥ तोतु सत्पेन कालेन सद्यावलविभूषितं ॥ तोत
 त्रगात्वा वेणापानद्यात्तां तमाश्रितं ॥ आसेदतुः प्रोहाद्यं न्ययो धंतरुपंगवं ॥ अधस्तात्तस्य वृक्षस्य मुनिं दप्रतपो वनं ॥ अंसावसक्तपराशं जटावल्कलधारिणं ॥

रामः

१४६

निकटे ५ इत रयोर्हृत्चो हत्तरं राहः अहमित्यादिना ६ १०१८ अनुसारं दृष्टतौ वधोत्तमः ८ राजा नरासंधः प्रयतिष्यते वै २ करवीरपुरं प्राप्नोत् स्ववंशजं विभूषितम् ॥
 जेतागमिष्यते १०१११ शत्रो रशत्रुं प्राप्य परिभ्रष्टाः स्वराष्ट्राभ्युक्ताः परराष्ट्रेषु स्थित्वा दृष्टतः शत्रुवधमेव कामयन्ते ननु
 स्वराष्ट्ररक्षां तत्र सुरवाधितिः परस्याभिनिवेशाभावादित्यर्थः १२ दक्षिणोः समर्थवित्यर्थः दक्षिणश्चतुरेक्षेति मध्ये दक्षिणो दिशीति विभः १३ १४ १५ १६ १७ १८

१८८५ संसमारोपितं अतस्त्वं संकुचितं आधानं तत्राग्निविस्तारो यस्य तं तथापि काले प्रादुर्भूतेऽग्निबुद्धिना शानम् २० होमार्थं दुहति सा होमधुक् सारा सौ कामदेहिता श्वेति समासः २१ २२
सधिर्ह्येव सस्थानी २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

गौ। मग्निशिखाकारं तेजसाभास्कारो मम॥ सत्रांतं करमशोभ्यं वपुष्मंतमिवार्णवं॥ न्यस्तसंकविताधानं कालेऽतः कृताशने॥ क्षिप्रमत्रवणाभोधिगद्यं देवगुरुं यथा॥ २०
सवत्सांधेनुकां श्वेतां होमधुक् कामदेहिनीम्॥ क्षीराणि कर्षमाणं मेहं दृग्गिरिणा च॥ ददृशतुल्यो स हितावपरिश्रान्तमव्ययम्॥ भार्गवं ममासीनं मंदस्थं यथारविं॥ न्या
यतलोतुतं दृष्ट्वा पादमूले कृतं जली॥ वसुदेवसुतो वीरो सधिष्ण्या विवपावको॥ ह्यस्तमृषि शर्हलमुवाच वदतां वरः॥ शृणु मधुरावाचालो कृतं तत्कोविदः॥
भागवन्नामदयं त्वं मवाच्छामि भार्गवं॥ मर्ममणिनामृषभं क्षत्रियाणां कुलांतकं॥ त्वया सागरवेगेन क्षिप्तो भार्गवसागरः॥ रूपातेन नगरं कृतं सूर्यकांतवर्णं॥ धनुः पं
चशतायामपि पुः पंचशतोद्यतां॥ सद्यस्त्वनि कुंजे मस्थितो जनपदो महान्॥ अतिक्रम्येदधेर्वेला मपरां ते निवेशितः॥ त्वया तत्कार्तव्यं स हस्त्रं भुजकाननं॥ छि
न्नं पार्श्वे नैकेन स्मात्ता निधनं पितुः॥ यमद्यापि रूधिरैः क्षत्रियाणां हतद्विषां॥ स्निग्धास्तत्परशूतस्यै जीतपंकावत्संधां॥ रौप्यं कैयं विजाने त्वां क्षितौ क्षत्रियरोषणां॥ पाशु
प्रग्रहे यत्कं यथेवेह लोतथा॥ तदिच्छावस्त्वया विप्रकश्चिदर्थं पुपुश्रुतं॥ उत्तरं च श्रुतार्थेन प्रत्यक्तमविशंकया॥ आवांतो माधुरौ ब्रह्मन्यमुनातीरवासिनो॥ पादवो
स्वो मनिश्रेष्ठ्यदि ते श्रुतिमागेतौ॥ वसुदेवो यडश्रेष्ठिः पतानो हि धृतव्रतः॥ जन्मप्रभृति चैवावां व्रजे धेवनियोजितौ॥ तौ खः कंसभयात्तत्र शंकितां परिवर्द्धितौ॥ वपुश्च प्र
थमं प्राप्तामथुरां च प्रवेशितौ॥ तावावां युत्थितं हत्वा समाजे कंसमोजसा॥ पितरं तत्र तं एव ध्यापयित्वा जनेश्वरं॥ स्वमेव कर्म वाख्यौ गवां व्यापारकारकौ॥ अथावयोः पुरो
द्धुना संधो व्यवस्थितः॥ संपामानुवदून् कृत्वा लघ्वलक्षणावपि स्वयमं॥ ततः स्वपुत्रस्यार्थं प्रजानां वधृतव्रतः॥ अकृतास्त्वा वनद्यौ गौकर्तव्यवलासाधनौ॥ आयोपतिः प्रोप
देनिरतुवौ निरायधौ॥ जरासंधोद्यमभयात्पुत्राद्वावेव निःसृतौ॥ उभावेव तु संप्राप्तौ मुनिश्रेष्ठतवान्तिकं॥ आवयोर्मित्रमात्रेण कर्तुमर्हसि सच्चियां॥ श्रुत्वेतद्गार्गवोराम
स्तयोर्वाक्यमनिंदितं॥ रौप्यं केयः प्रतिवेद्य धर्मसंहितमवधीतं॥ अपरात्तादहं ह्यस्तं प्रतीहागतः प्रभो॥ एक एव विनाशिष्यैर्पुत्रयोर्मित्रकारणात्तौ विदितो मे व्रजेवा

३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

राजे श्रमदा विष्टपुत्रे च विचदाहताः १८ तने हभवतस्स्थानं रोचते मे नरोत्तमः १ करवीरपुरे चोरो न तं पार्थिवं विदुः किते १५ भूयतां कथयिष्यामि ५

४१ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ देवानुवाच पिना देवमेवानुरोतेऽनुरूप्यते ननु धर्मतेन ४८ ४९ ५० ५१ विषया ते देशं मिति वासाय रात्रि निवासाय ५२ प्रहं उपगिरिम् ५३ ५४ ५५ ५६ ५७

१४७

५४

सप्तवपयनिभेक्षणा ॥ रा नवानां वधश्चापिकं सपचडरात्मनः ॥ विषहं च जरासंधो विदित्वा परुषोत्तम ॥ तव सभ्रातृ कस्यैह संप्राप्तो ह्मिवानन ॥ जाने त्वां रुक्मगोपानं
गतः प्रभवाऽव्ययं ॥ देवकार्यार्थं सिद्ध्यर्थं मया लंवा लतां गतम् ॥ न त्वया विदितं किंचिद्विषुले केऽपि विद्यते ॥ तथापि भक्तिमात्रेण शृणु वक्ष्यामि ते वचः ॥ पूर्वजैस्तव
गोविंद पूर्वप्रमिदं रुतम् ॥ काखीरपुं नाम राष्ट्रं वैव निवेशितम् ॥ पुरे स्मिन् नृपतिः रुक्मचासु देवो महायशः ॥ शृणु लरति विख्यातो नित्यं परमकोपनः ॥ नृपेणानेन
गोविंद स्वयं शप्रवा नृपाः ॥ दापादाः निहताः सर्वे चारु देवानुशायिना ॥ अहंकारपरो नित्यमजितात्मा तिमसरी ॥ पुत्रो भो शत्रुकाधनो ॥ जरासंधं वलोदयं भवंतोपो
धपि प्यतः ॥ तीर्त्वा वेणामिमां प्रणमं न दामं देवसंगता ॥ विषया ते निवासय गिरिं गच्छामि मम ॥ रम्यं युक्त गिरिं नाम सद्यः प्रहं गिरिं ॥ निवासमांसमप्यहं चो
राणां धारद रिनात् ॥ नानादुपलतायुक्तं चित्रपुष्पितपादपं ॥ प्रोष्यतत्र निशामेकां खट्वांगानाम निप्रगां ॥ भदं ते संतरिष्यामि निकषोपलभूषणं ॥ गंगाप्रपातप्रति
मांश्च यंच महतो गिरौ ॥ तस्याः प्रपातं दत्तामलापसारापभूषणं ॥ अमानकामान्यानां हनितात्वा तान्धराणां धारैर् ॥ इत्तामलत्रतां चिप्राशाम्पतो वैतपो धनान् ॥ तां
तीर्त्वा निप्रगां तत्र तांश्च दृष्ट्वा तपो धनान् ॥ रम्यं चोच्चपुं नाम गमिष्यामः पुरोत्तमं ॥ वंशजस्तत्र ते राजा रुक्मधर्मरतः सदा ॥ महाकपिरिति ख्यातो वनवास्य जनाधिपः ॥
तमदृष्ट्वा राजानं निचासाप्यगते हनि ॥ तार्थमानडहं नाम गमिष्यामः सनातनम् ॥ तत्र श्रुता गमिष्यामः सद्यः विवरे गिरिं ॥ गोमन्तमिति विख्यातं नैकशृंगविभूषित
म् ॥ खगतेकमहाशृंगं डारोहं खगोरपि ॥ विश्रामभूतं देवानां ज्योतिर्भिरभिसंवृतं ॥ सिंघानभूतं सर्गस्य गानाद्रिभिवोच्छ्रितम् ॥ तं विमानावतरणं गिरिमेरुमिवापरं ६२
॥ तस्योत्तमे महाशृङ्गे भास्वतो देव रूपिणे ॥ उदयास्तमने सूर्यसोमं च ज्योतिषां पतिं ॥ उर्मिमंतं समुद्रं च अपारदीपभूषणं ॥ प्रेक्षमाणो मुखंतत्र नगांश्च विविश्वथः ॥ शं
गस्थो तस्य शैलस्यो गमंतस्य वने चरे ॥ उर्गयुद्धेन बाधनौ जरासंधं विज्ञेयथः ॥ तत्र शैलांतो दृष्ट्वा भवंतो पुद्गुर्दमौ ॥ अशक्तः शैलपुद्गुर्वजरासंधो भविष्यति ॥ भवतो र

रामः

१४७

आम्यतः अमराणां शानप्रस्थानि ति यावत् ५७ वनमेव वासं गता हं यस्य सवनवासः स वासो जनश्च तस्याधिपतिः ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ॥ तमः कालीयगंजनाय रामः रामः

७९ ६६ ६७ दशविंशतिप्रकटी भविष्यति १० ११ १२ भवस्तु भवत्व १३ १४ १५ बृहती रात्रौ सोम्या १६ १७ १८ १९ चतुर्विंशति २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

७ + ततस्तोरा मरा हि नो प्रस्थितो बहु दुःखे ७
४ + वधाय सुरा नृणां भजतो लोक भावनः ॥ १४ ॥ + ४

पिपुदुत प्रवृत्त तत्र दारुणोऽप्युचैः सह तं यो गं पश्यामि न चिरादिव ॥ संप्राम श्वमहा नृक्षम निर्दिष्ट तत्र देवैः ॥ यदनां पाथि वानां च मांसं शोषित कर्दमः ॥ तत्र च क्रं हलं
चेव पद्मं कै मोदका तथा ॥ सो नंद मुशले चैव वैष्णवा न्याय धा निवै ॥ दर्शयिष्यन्ति संप्रामे पा स्यंति च महा क्षिताम् ॥ हृदि काल पुक्ता नां वषभिः काल सन्निभैः ॥ सक्त्र मु
शलो नाम संग्रामः कृष्ण विष्णु त ॥ देवै र्हि निर्दिष्टः काल स्य देह संक्षितः ॥ तत्र ते कृष्ण संग्रामे सु व्यक्तं वैष्णवं वपुः ॥ दक्षंति रिपवः सर्वे सुराश्च सुर भावनः ॥ तो भज सादां
कृष्ण चक्रं वीर विस्मृतम् ॥ भज स्वस्वेन रूपेण सुराणां विजयाय वै ॥ बल श्चापं हलं घोरां मुशलं चारि मर्दनम् ॥ एष ते प्रथमः कृष्ण संग्रामो भविष्यति वै ॥ पृथिव्यर्थे समा
ख्यातो भारवतारोऽश्वैः ॥ प्रायधा वाप्ति रत्रैव वपुषो वैष्णवं वपुः ॥ लक्ष्म्या श्व तेजसश्चैव ब्रूहानां च विदारणम् ॥ ततः प्रभृति संग्रामो धराणां शस्त्र मूर्ध्नि तं ॥ भविष्यति
महान् कृष्ण भारते नाम वैशसमं ॥ तद्रुद्र कृष्ण शैले द्रुगे मंतं च नो गोत्रमं ॥ जरा संधो मृधे चापि विजयेत्तामुपस्थितः ॥ इदं वै वापुत प्रख्यं हेमधेन्या पयो मृतं ॥ पीत्वा गच्छ
तमं देवो मयोद्दिष्टेन वर्त्मना ॥ इति श्री खिले प्रहसिंश पाशुराम वाक्यम् ॥ ६५ ॥ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ ॥ तत्र धेन्याः पयः पीत्वा बल दर्प समन्वितौ ॥ ततस्तोरा मरा हि
नो प्रस्थितो यदुपगमौ ॥ गोमंतं पर्वतं द्रुपु मत्तनागं द्रुगामिनौ ॥ जामदग्न्यं परिष्टेन मार्गेण वदतां वीरौ ॥ जामदग्न्यं तृतीया लित्र पस्त्र परवाग्रयः ॥ शोभयंति स्म पंथानं त्रिदि
चं त्रिदशारवा ॥ ते चाधुविधिना सर्वततो वै दिव स क्रमात् ॥ गोमंतं मयलं प्राप्ता मन्दं त्रिदशारवा ॥ लता चारु विचित्रं च नाना दुम विभूषितं ॥ गांधागरुपिनद्गां वित्रं वित्रेर्मनो
रमैर्गोद्विपुगाणां संकां शिला संकट पादपं ॥ मत्तवर्हिण निर्घोषे निदतं मेघनादिभिः ॥ गगनालमशिवं जलदां सक्त पादपम् ॥ मत्तद्विप विपाणां ग्रैः कद्रान्तरा दितम
॥ कूजदिश्यां उजागौः संमंतात्प्रतिनादिताम् ॥ दरा प्रपाताम्बुधौ श्रुत्वा शङ्कलपह्नवैः ॥ नालाश्मचय संयातैर्बुद्ध्यां यथा घनम् ॥ धातु विश्रावदिधां गं सान प्रस्ववभूषितं
॥ कांशं सुरागोः कांतं मेनाकमिव कामां ॥ उद्धृतं सविशालाग्रं समूलं उपरिखवम् ॥ सकाननद ॥ प्रस्थं श्वेता प्रगाण भूषितं ॥ पनसा प्रात काशौ घैर्वेत्रस्यं दन वंदनैः ॥ तमा

ततः २३ अधुविधिना मानुषगत्या ४ दित्रैः मयूरैः ५ ६ ७ ८ ९ १० प्रस्थानि सन्नि ११

१२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ दरीकंदरयोः कृत्रिमा कृत्रिमत्वेन व्यवस्था २५ २६ गाह्यं तं गाहमानं २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ सांपरायिकः परलोकहित ३४

परिकातांशुपाः शुद्धराखावृक्षासैः संकलं ।

१४८

२७९

परीक्षा नो भूषणः सुदृश्यावृक्षाणिः सङ्गल १
लेलावनयुतं मरिच सुपसंकलम् ॥ पिप्पलावल्लिकलिलं वित्रमिदृ पादपैः ॥ इमैः सर्जसा नां वसर्वतः प्रतिशोभितम् ॥ प्रांशुशालवनेर्युक्तं वडुचित्रवनेर्युतम् ॥ स
जीनिमार्जुनवनं कदलीकुलसंकलम् ॥ हितालैश्च तमालैश्च पत्रागोश्चोपशोभितम् ॥ जले पुत्रलं जैश्रु नैव लेपस्थलं जैरपि ॥ पंकजैर्द्रुमखंडैश्च सर्वतः प्रतिभूषि
तां जम्बूवज्जुलरक्षाटं कुडुकंदलभूषितम् ॥ वम्पकाशोकवकुलं विल्वतिनुकशोभितं ॥ कुट्टेर्नीगपुष्पैश्च समं ताडपशोभितम् ॥ नागयूथसमाकीर्णं शृगालं घा
तशोभितम् ॥ सिद्धचारुणक्षोभिः सेवितप्रलान्तम् ॥ विद्याधारगणैर्नित्यमनुकीर्णं शिलातलम् ॥ सिंहशार्दूलसन्नादैः सततं प्रतिनादितम् ॥ सेवितं वारिवारमि
श्रंदपादैश्च शोभितं ॥ कृतं त्रिदशगंधैरपरोभिरलंकृतम् ॥ वतस्पतीनां दिव्यानां पुष्पैरुच्चावचैः स्थितम् ॥ शक्रवज्रप्रहाराणां मनभित्तंकदाचन ॥ दावाग्निभयनिभ
क्तदेवतामुखसंश्रयं ॥ प्रपातप्रभवामिश्च शार्दूलरूपशोभितं ॥ जलशैवलशृंगाग्रैरुन्मिषंतमिव श्रिया ॥ स्थलाभिर्मृगपुष्टाभिः कांताभिरुपशोभितम् ॥ पार्थिवरूपलक
त्माधैर्यभूषितम् ॥ पादपकुत्रभूमिभिः सपुष्पाभिः समंततः ॥ मंडितं वनराजीभिः प्रमदाभिः पतियथा ॥ दरीभिः सुंदरीभिश्च कंदराभिः समन्ततः ॥ तेष्ठते धवकाशे
यसदामिव शोभितं ॥ औषधीराशिशिखरं वानप्रस्थ निषेवितम् ॥ जातरूपैर्वनोद्देशैः कृतिमैरिव भूषितं ॥ मूलेन सुविशालेन शिरसा तुच्छितेन च ॥ पृथिवीमंतरि
क्षं च गाहयंतमिव स्थितम् ॥ तेतमासाद्य गोमंतं रम्यं भूमिधरोत्तमं ॥ रुचिरं रुरुचः सर्ववासायामासन्निभाः ॥ हरद्वलेगारिवारं खमूर्द्धमिव पक्षिणाः ॥ आसन्नमाना
योगेनैव ते ययराक्रमाः ॥ तेततस्पातमंशृंगमारुढा हि शारव ॥ आगां रुचिरं च कुर्मनसानिर्मितोपमं ॥ निनिष्टौ पादवौ दृष्ट्वा जामदग्नौ महाभुनिः ॥ रामोऽपि मतसं
क्षिप्तमाप्रष्टुमुपवन्नमैः ॥ रुक्मयास्याम्यहं तात परं स्तूपां कं विभो ॥ यवयोर्नातिवैमुख्यं संग्रामे देवतैरपि ॥ प्राप्तवानस्मियां प्रातिमार्गानुगमनादपि ॥ मामेकस्मा
उपहृतातिशारमिदमव्ययम् ॥ ददंततथानमुद्दिष्टं यत्राशुधसमागमः ॥ पुत्रयोर्विहितो देवः समरः साम्प्रत्यिकः ॥ दिवानां मुख्यवेकुंठविष्टो देवोऽभिष्टुतः ॥ रुक्मसर्व

रामः

۷۵

नेष्टिकी तात्विकी ३५ इदं भूतारहरणं कूर्चप्रसक्तं तत्र आरब्धं ३६ प्रथमो मुखः कल्पप्रयोगः ३७ तत्रेति त्वमेव तदा यथा दिके भवा लौकिके न तामप्यनेयदाहयात्कः ३८ वैश्वरथोरथोभवत्तात्मा आत्मा प्रथमा मैव आत्मा
सर्वदेवदेवत्येति ३९ चतुर्दिग्गामीनां संअष्टादशमित्यर्थः ४० एतेन कृष्णस्य तादादिद्युत्वमुक्तं न तु र्दशत्वं विदुः स कृष्णस्यैव मेवरूपी विभुर्मेव विदुः ४१ ४२ वैधव्येन आगमिना अधिकासिताः ४३ गृहीता अत

स्य लोकस्य शृणु मेनेष्टिकं यवः ॥ यदिदं प्रसक्तं कर्म त्वपागो विंदलौकिकं प्रमाणं मानुषाणां हिताधीयं लोका मानुषदेहिनां ॥ तस्यायं प्रथमः कल्पः कालेन तु नियोजि-
तः ॥ न एषंधेनैव साईं संप्रामेसमुपस्थितो ॥ तत्रायुधं यलेचवहृपंचरणकर्कशम् ॥ स्वयमेवात्मना कृष्ण आत्मानं च विधत्स्व हा विप्रोद्यत कं रं दृष्ट्वा त्वंगादा पाणिमाह-
वै ॥ चतुर्दिग्गामीनां संविभेदपिशतक्रतुः ॥ अथ प्रभृति ते पुद्गे स्वर्गद्वारमुपस्थिताः ॥ पृथिव्या पार्थिवं द्वाणं कृता खेत्यपि मानदा ॥ वेनयंते स्यवाहानं वाहनध्वजक-
मीणां कुरुशोभं महावाहो गोविंद वदतां वरा ॥ यद्द्रुका मानुषतयस्त्रिदिवा भिक्खुल्लिख्यताः ॥ धार्तराष्ट्रस्य वशगा मिष्टं तिराणं वत्तयः ॥ राक्षानिधनदृष्टाधी वैधव्येना धिवा-
सिता ॥ एकैवेणी धराचेयं वसुं त्वां च प्रतीक्षते ॥ सप्रहं कृष्ण नक्षत्रं संक्षिप्या रिविमर्दन ॥ त्वयि मानुष्यमापने कहे व समुपस्थितो ॥ त्वस्व कृष्ण फट्ठा यदानवानां वधा-
यवा ॥ स्वर्गाय वनो द्वाणां देवतानां सुखाय वा ॥ सुकृतो हं तया कृष्ण लोके श्वेव सहामौ ॥ त्वया सत्कृतरूपेण येन सत्कृतवानहं ॥ साधया मिमहावाहो भवतः कार्यसिद्ध-
ये ॥ स्मर्तव्यश्चास्मि फट्ठेषु कांतारेषु महीक्षिता ॥ रसुक्ता नाम दग्धसत्कृष्णमक्षिपुकारिण ॥ त्रया शिषावर्दयित्वा जगामाभासितां दिशं ॥ ॥ रतिश्रीखिले फट्ठमि-
वंशो गोमंतारो हणानामः ॥ १६ ॥ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ ॥ जामदग्न्ये गतेरमेतौ यादवकुलोद्बहौ ॥ गोमंतशिखोरस्ये चैरतः कामरूपिणौ ॥ वनमालाकुलो रस्कोना-
लपीतां वराबुधौ ॥ नीलश्वेतवपुषां तौ गागनस्थं विवां वदौ ॥ तौ शैलधातुदिग्धां गोयुवानौ शिखोरस्थितौ ॥ चोत्तलत्रकांतेषु वनेषु तिलालसौ ॥ उदयंतं निराक्षंतौ श-
शिनं ज्योतिषां वरा ॥ उदयालमनं चैव यहाणां धराणां धरा ॥ अथ संकर्षणाः श्रीमान् चिना कृष्णेन वीर्यवान् ॥ चचारतस्य शिखोरगापना संनिभः ॥ संफुल्लस्य कदंबस्य क्का-
ये निषसाद ह ॥ वायुना मदगंधेन वीज्यमानः सुखेन वै ॥ तपते नानि लोघेन सेव्यमानस्य तत्रैव ॥ मद्यसंस्पर्शजो गंधः संस्पृशन् घ्राणमागतः ॥ तस्मै चैनं विवेश शुभार-
णां तदा ॥ शुशोष च पुखंतस्य मत्तस्य वा ॥ पेरहनि ॥ संस्मारितः परावृत्तः ममृतप्राशनं विभुः ॥ तृषितो मदिरान्वेषात तत्तत्तहमैक्षता ॥ तस्य प्रावृषिपुल्लस्य यदं भोजन-

अथ
एव एकैवेणी धरा संस्कृतकेशा वीर्यवान् ॥ हे कृष्ण क्षत्रं संक्षिप्य न प्रतीक्षता इति पूर्वोक्तं सर्वेधः क्षत्रियाः मरणभयात्संकोचं प्राप्य कालावधिं न प्रतीक्षते अपि तु उक्ता धर्माभूत्वा शीघ्रमरणां कामयंते यतः सगर्हकुरे प्रहेरजीर्तं क्षत्रम-
स्मीत्यर्थः ४४ ४५ सत्कृतं सत्कारः तद्वानहं त्वया विद्यात्मना यतोस्मि अतः सर्वत्र सत्कृतोस्मीत्यर्थः ४६ साधयामि इति एतेन पुद्गेन याधिभिः धुरैः परभूता म ४ स्मर्तव्य इति विधीयते इति ज्ञेयं ४७ ४८ वीर्यवति तन ४९ ५० नामदग्ने ९
२३ उदयंती ३५ ईर्तं ४५ सुखायो शोभनायी छायायां ६ ७ ८ ९ १०

११ १२ रूपिणी मूर्तिमती अमृतप्रसूया दयाकाजयेयसौ जगन्मायादि सुसुगन्धवसुक्रतुमु आस्तादितायाः प्रकृताः अमृतपानमिति प्राप्नुवति तादृशी मध्ये त्वर्थाः १३ कादंबरी मदकलं सुरासदे नाव्यक्तवार्त्ता १४ १५ १६ १७ वडवा मुवेवडवा नि संनिधौ
पाताले शेषरूपेण नित्यं स्थितं त्वं दृष्टानी मतर्हितं एतेन रामोऽपि पूर्णं देवेषां वतारो ननु शेषां रादिति दर्शितं पर्येति परिभ्रमं सित्वा मन्वेषयतीति शेषे १८ पुष्पवक्रं विकाशी समुद्रयः केसराणामेव तेनानुलिखेष्टं केसरेषु केसरवत्सुप
प्रादिषु अतिमुक्तेषु वासंती जगतासु १९ २० पूर्णनियोगेन सर्वंगस्यैव तस्यामुक्तोसीति २१ त्वया कञ्जोऽप्योक्तुं मात्मानं भोक्तुं गतः त्वानी पाठांतरे गुरोः पितुः सर्वतः २२ २३ कांती मूर्तिमती २४ जयदूरेण योगेन रामसं बोधने सर्व

१४८

राक्षितमातलं ताठरस्थामदिराया जायतमनाहरां तांतुतस्माभिभूतात्मापि वनार्तदवाः सकलतामदाञ्च वलिताकाः समजायतसप्रभुः तास्यमत्तस्यवदवं किंचिच्चलित
लोचनं ॥ घूर्णिताकारमभवच्छास्त्रोलेडसप्रभः कादंबकोटं जानानां प्राकादंबरीतिसा ॥ रूपिणी वारुणा तत्र देवानाममृतारिणी ॥ कादंबरी मदकलं विदित्वा कृष्ण
पूर्वजं ॥ तिष्ठस्त्रिदशनापस्तमुपतस्थुः प्रियंवदाः ॥ मदिरा रूपिणी भूताकांतिश्च शशिनः प्रिया ॥ श्रीश्रदेवी वरिष्ठास्त्री स्वयमेवांबुजालया ॥ सांजलिप्रग्रहादेवी ऐहि
णायमुपस्थिता ॥ वारुणात्महितं वाक्ममुवाच मदविल्लवमां विलंजयस्व देत्यानं वलदेव दिवीश्वर ॥ अहं ते दयिताकांता वारुणासमुपस्थिता ॥ त्वामेवांतर्हितं श्र
त्वाशाश्वतं वडवा मुखे ॥ क्षीणापुण्यववसुधां पर्येति विपुलानन ॥ पुष्पवक्रानुलिखेष्टं केसरेषु वितं मया ॥ अतिमुक्तेषु चास्याप्यपुष्पस्तव कवत्सुवां साहं कदंब
मालानामेघकाले मुखप्रिया ॥ त्वयितं मार्गमाणां त्वं स्वेन रूपेण कृदिता ॥ सास्त्रिणो नियोगेन यथेवा मृतमंथने ॥ समीपं प्रेषिता पित्रा वारुणे नतवानघा ॥ साय
धेवार्णवा तातथैव वडवा मुखे ॥ त्वयोपभोक्तुमिच्छामि संमतं हि मे गुरुः ॥ न त्वानंतपरित्यक्ष्ये भर्त्सिता पितृव्यानघा ॥ नाहं त्वया विना लोकांनुत्सहे देवसे वितुं ॥ म
दिरानंतरं कांतिः संकर्षणमुपस्थिता ॥ मदेनागलितश्रेणी किंचिदाघूर्णितेक्षण ॥ प्रोवाच प्रणयाकांतिर्वद्वां जलिप्रयसती ॥ नयश्रेणियोगेन सस्मितं योगमि
च्छतां ॥ अहं चंदापि गुरुं सहस्रशिरसं प्रभुम् ॥ स्वर्गो र नरक्ता तं यथैव मदिरा तथा ॥ श्रीश्रपद्या लया देवा विधेया वैष्णवो रसि ॥ ऐहिणो यो रसि शुभामालेवामल
तां ताता ॥ सामालाममलां गृह्य वलस्यो रसि दंशिता ॥ पद्मास्यापद्महस्ता वै संकर्षणमथाववात् ॥ रामरामाभिरामस्तं वारुणासमलंकृता ॥ कांत्या मया वदेव शसं
गतश्चंद्रमा यथा ॥ रयं वते मया मौलिहृता वारुणा लयात् ॥ मूर्द्धि सहस्रशार्धस्याते मानां त्वावभौ ॥ जातरूपमयं चैकं कुंडलं वन्न भूषितम् ॥ आदिपद्मं च पद्मासदिभ्यं
श्रवणभूषणम् ॥ कोशेयानि च नीलानि समुद्रादीणि भावन ॥ हारश्चपीनतरलं समुद्रापनो रपितं ॥ देवमां प्रतिगृह्णीष्वं पौराणीं भूषणां क्रियाम् ॥ समयजे महाबाहो

रसः
१४८

धेन जयरासेति शब्देन अभिमुखीकृते त्वर्थाः २५ २६ श्रीश्रदेव्यपिराममेवानुगतेत्याह श्रीश्रेति शुद्धं शिता वस्त्रभूषणादिभिः संपन्ना २७ २८ मौलिर्मुकुटः ३० ३१ समुद्रादीणि समुद्रमाविरोति मंत्रवर्णात् मनोरथानुहृताणी
त्वर्थाः आवतः आदरेण उतिगृहीष्वे सुतरेणान्वयः ३२ भूषणानामेव त्वया लंक्रियाऽलंकरणं भवति ननु त्वेव त्वया पितवस्तनयो यमलंकारप्रतिग्रहस्ये त्वर्थाः ३३

१३४१३५ ताभ्यां तदोसं तापं नो नं भावरो अधानमतिवक्रा मत्तना ॥ जगामेत्सर्धः ३६ १३७१३८ १३९ १४० १४१ १४२ १४३ १४४ १४५ १४६ १४७ १४८ १४९ १५० १५१ १५२ १५३ १५४ १५५ १५६ १५७ १५८ १५९ १६० १६१ १६२ १६३ १६४ १६५ १६६ १६७ १६८ १६९ १७० १७१ १७२ १७३ १७४ १७५ १७६ १७७ १७८ १७९ १८० १८१ १८२ १८३ १८४ १८५ १८६ १८७ १८८ १८९ १९० १९१ १९२ १९३ १९४ १९५ १९६ १९७ १९८ १९९ २०० २०१ २०२ २०३ २०४ २०५ २०६ २०७ २०८ २०९ २१० २११ २१२ २१३ २१४ २१५ २१६ २१७ २१८ २१९ २२० २२१ २२२ २२३ २२४ २२५ २२६ २२७ २२८ २२९ २३० २३१ २३२ २३३ २३४ २३५ २३६ २३७ २३८ २३९ २४० २४१ २४२ २४३ २४४ २४५ २४६ २४७ २४८ २४९ २५० २५१ २५२ २५३ २५४ २५५ २५६ २५७ २५८ २५९ २६० २६१ २६२ २६३ २६४ २६५ २६६ २६७ २६८ २६९ २७० २७१ २७२ २७३ २७४ २७५ २७६ २७७ २७८ २७९ २८० २८१ २८२ २८३ २८४ २८५ २८६ २८७ २८८ २८९ २९० २९१ २९२ २९३ २९४ २९५ २९६ २९७ २९८ २९९ ३०० ३०१ ३०२ ३०३ ३०४ ३०५ ३०६ ३०७ ३०८ ३०९ ३१० ३११ ३१२ ३१३ ३१४ ३१५ ३१६ ३१७ ३१८ ३१९ ३२० ३२१ ३२२ ३२३ ३२४ ३२५ ३२६ ३२७ ३२८ ३२९ ३३० ३३१ ३३२ ३३३ ३३४ ३३५ ३३६ ३३७ ३३८ ३३९ ३४० ३४१ ३४२ ३४३ ३४४ ३४५ ३४६ ३४७ ३४८ ३४९ ३५० ३५१ ३५२ ३५३ ३५४ ३५५ ३५६ ३५७ ३५८ ३५९ ३६० ३६१ ३६२ ३६३ ३६४ ३६५ ३६६ ३६७ ३६८ ३६९ ३७० ३७१ ३७२ ३७३ ३७४ ३७५ ३७६ ३७७ ३७८ ३७९ ३८० ३८१ ३८२ ३८३ ३८४ ३८५ ३८६ ३८७ ३८८ ३८९ ३९० ३९१ ३९२ ३९३ ३९४ ३९५ ३९६ ३९७ ३९८ ३९९ ४०० ४०१ ४०२ ४०३ ४०४ ४०५ ४०६ ४०७ ४०८ ४०९ ४१० ४११ ४१२ ४१३ ४१४ ४१५ ४१६ ४१७ ४१८ ४१९ ४२० ४२१ ४२२ ४२३ ४२४ ४२५ ४२६ ४२७ ४२८ ४२९ ४३० ४३१ ४३२ ४३३ ४३४ ४३५ ४३६ ४३७ ४३८ ४३९ ४४० ४४१ ४४२ ४४३ ४४४ ४४५ ४४६ ४४७ ४४८ ४४९ ४५० ४५१ ४५२ ४५३ ४५४ ४५५ ४५६ ४५७ ४५८ ४५९ ४६० ४६१ ४६२ ४६३ ४६४ ४६५ ४६६ ४६७ ४६८ ४६९ ४७० ४७१ ४७२ ४७३ ४७४ ४७५ ४७६ ४७७ ४७८ ४७९ ४८० ४८१ ४८२ ४८३ ४८४ ४८५ ४८६ ४८७ ४८८ ४८९ ४९० ४९१ ४९२ ४९३ ४९४ ४९५ ४९६ ४९७ ४९८ ४९९ ५०० ५०१ ५०२ ५०३ ५०४ ५०५ ५०६ ५०७ ५०८ ५०९ ५१० ५११ ५१२ ५१३ ५१४ ५१५ ५१६ ५१७ ५१८ ५१९ ५२० ५२१ ५२२ ५२३ ५२४ ५२५ ५२६ ५२७ ५२८ ५२९ ५३० ५३१ ५३२ ५३३ ५३४ ५३५ ५३६ ५३७ ५३८ ५३९ ५४० ५४१ ५४२ ५४३ ५४४ ५४५ ५४६ ५४७ ५४८ ५४९ ५५० ५५१ ५५२ ५५३ ५५४ ५५५ ५५६ ५५७ ५५८ ५५९ ५६० ५६१ ५६२ ५६३ ५६४ ५६५ ५६६ ५६७ ५६८ ५६९ ५७० ५७१ ५७२ ५७३ ५७४ ५७५ ५७६ ५७७ ५७८ ५७९ ५८० ५८१ ५८२ ५८३ ५८४ ५८५ ५८६ ५८७ ५८८ ५८९ ५९० ५९१ ५९२ ५९३ ५९४ ५९५ ५९६ ५९७ ५९८ ५९९ ६०० ६०१ ६०२ ६०३ ६०४ ६०५ ६०६ ६०७ ६०८ ६०९ ६१० ६११ ६१२ ६१३ ६१४ ६१५ ६१६ ६१७ ६१८ ६१९ ६२० ६२१ ६२२ ६२३ ६२४ ६२५ ६२६ ६२७ ६२८ ६२९ ६३० ६३१ ६३२ ६३३ ६३४ ६३५ ६३६ ६३७ ६३८ ६३९ ६४० ६४१ ६४२ ६४३ ६४४ ६४५ ६४६ ६४७ ६४८ ६४९ ६५० ६५१ ६५२ ६५३ ६५४ ६५५ ६५६ ६५७ ६५८ ६५९ ६६० ६६१ ६६२ ६६३ ६६४ ६६५ ६६६ ६६७ ६६८ ६६९ ६७० ६७१ ६७२ ६७३ ६७४ ६७५ ६७६ ६७७ ६७८ ६७९ ६८० ६८१ ६८२ ६८३ ६८४ ६८५ ६८६ ६८७ ६८८ ६८९ ६९० ६९१ ६९२ ६९३ ६९४ ६९५ ६९६ ६९७ ६९८ ६९९ ७०० ७०१ ७०२ ७०३ ७०४ ७०५ ७०६ ७०७ ७०८ ७०९ ७१० ७११ ७१२ ७१३ ७१४ ७१५ ७१६ ७१७ ७१८ ७१९ ७२० ७२१ ७२२ ७२३ ७२४ ७२५ ७२६ ७२७ ७२८ ७२९ ७३० ७३१ ७३२ ७३३ ७३४ ७३५ ७३६ ७३७ ७३८ ७३९ ७४० ७४१ ७४२ ७४३ ७४४ ७४५ ७४६ ७४७ ७४८ ७४९ ७५० ७५१ ७५२ ७५३ ७५४ ७५५ ७५६ ७५७ ७५८ ७५९ ७६० ७६१ ७६२ ७६३ ७६४ ७६५ ७६६ ७६७ ७६८ ७६९ ७७० ७७१ ७७२ ७७३ ७७४ ७७५ ७७६ ७७७ ७७८ ७७९ ७८० ७८१ ७८२ ७८३ ७८४ ७८५ ७८६ ७८७ ७८८ ७८९ ७९० ७९१ ७९२ ७९३ ७९४ ७९५ ७९६ ७९७ ७९८ ७९९ ८०० ८०१ ८०२ ८०३ ८०४ ८०५ ८०६ ८०७ ८०८ ८०९ ८१० ८११ ८१२ ८१३ ८१४ ८१५ ८१६ ८१७ ८१८ ८१९ ८२० ८२१ ८२२ ८२३ ८२४ ८२५ ८२६ ८२७ ८२८ ८२९ ८३० ८३१ ८३२ ८३३ ८३४ ८३५ ८३६ ८३७ ८३८ ८३९ ८४० ८४१ ८४२ ८४३ ८४४ ८४५ ८४६ ८४७ ८४८ ८४९ ८५० ८५१ ८५२ ८५३ ८५४ ८५५ ८५६ ८५७ ८५८ ८५९ ८६० ८६१ ८६२ ८६३ ८६४ ८६५ ८६६ ८६७ ८६८ ८६९ ८७० ८७१ ८७२ ८७३ ८७४ ८७५ ८७६ ८७७ ८७८ ८७९ ८८० ८८१ ८८२ ८८३ ८८४ ८८५ ८८६ ८८७ ८८८ ८८९ ८९० ८९१ ८९२ ८९३ ८९४ ८९५ ८९६ ८९७ ८९८ ८९९ ९०० ९०१ ९०२ ९०३ ९०४ ९०५ ९०६ ९०७ ९०८ ९०९ ९१० ९११ ९१२ ९१३ ९१४ ९१५ ९१६ ९१७ ९१८ ९१९ ९२० ९२१ ९२२ ९२३ ९२४ ९२५ ९२६ ९२७ ९२८ ९२९ ९३० ९३१ ९३२ ९३३ ९३४ ९३५ ९३६ ९३७ ९३८ ९३९ ९४० ९४१ ९४२ ९४३ ९४४ ९४५ ९४६ ९४७ ९४८ ९४९ ९५० ९५१ ९५२ ९५३ ९५४ ९५५ ९५६ ९५७ ९५८ ९५९ ९६० ९६१ ९६२ ९६३ ९६४ ९६५ ९६६ ९६७ ९६८ ९६९ ९७० ९७१ ९७२ ९७३ ९७४ ९७५ ९७६ ९७७ ९७८ ९७९ ९८० ९८१ ९८२ ९८३ ९८४ ९८५ ९८६ ९८७ ९८८ ९८९ ९९० ९९१ ९९२ ९९३ ९९४ ९९५ ९९६ ९९७ ९९८ ९९९ १०००

भूषणानामलेत्रियाः संयुतामलंकारं ताश्चिह्नः सुरस्त्रियः ॥ शुभमेव लदेवोपिशारेण्डुसमप्रभः ॥ ससमागम्य कृष्णसत्रतामोदकरी ॥ अदलेभेद्यतिशुभांयहय-
क्तशशीयथा ॥ ताभ्यामुभाभ्यां संलापेवर्तमाने गृहेपथा ॥ वैनतेयो नमो धानमतिचक्रामवेगितः ॥ संयाममुक्तलेजसा दैत्यप्रहरणाद्रितः ॥ देवानां जयश्लाघादिव्यस्र-
गनुलेपनः ॥ सुप्तस्य शयने दिव्येक्षणे देवहृणालये ॥ विष्टोः किरीटं दैत्येन हृतं वैरोचनेन वै ॥ तदर्थं स्तेनसंग्रामः कृतोऽर्घ्यमोजसा ॥ किरीटार्थं समुद्रस्य मध्ये दैत्याणोः
सह ॥ मोक्षपित्वा किरीटं तु वैष्णवं पततां व ॥ व्यत्यक्रामत वेगेन गमनं देवतालये ॥ सददर्शगुरुं शैले विष्टं कार्पातरांतं ॥ तेन क्रोडावलंबेन किरीटेन विराजता ॥ द-
ष्टुवाभानुषं विष्टं शैलराजशिरोगतम् ॥ प्रकाशयेधनिर्मक्तं विष्टोऽलिमिव मानुषम् ॥ अपिज्ञास्य भावानां गह्रमाव्यतताम्यः ॥ चिह्नं पावगते मोलं विष्टोः शिरसि
दृष्टवता ॥ उपेन्द्रमूर्ध्नि सामौलिरपि न द्वावापतत ॥ शिरसः स्थाननिर्यक्ता कृष्णं वैवाशो भयता ॥ यथैव मेरुशिखरे भानुर्मध्यं दिने तथा ॥ वैनतेयप्रयोगेणाविदिता मोलि-
मा ॥ ताम् ॥ कृष्णः प्रहृष्टवदने रामं वचनमब्रवीत् ॥ त्वरेत खलु कार्यार्थं देवतानां न संशयः ॥ यथेयमावयोः शैले संग्रामरचना कृता ॥ शक्रस्य सदृशं रूपं दिव्यमाख्याय-
सागरात् ॥ ममाहिशयनामौ लिहता क्षिप्रगह्रमा ॥ वैरोचनेन सप्रसमममो लिर्महोदधौ ॥ ग्राह रूपेण यानीता आनातामौ गह्रमा ॥ सुव्यक्तं संनिहृष्टस्रजरासंधो-
नराधिपः ॥ लक्ष्मणे च धजाग्राणि यानां वातरं हसाम ॥ एतानि विजिगीषाणां शशिकल्पानि भूभृताम् ॥ हृत्राण्यार्यं विराजंते दंशितानि सितानि च ॥ अहो नृपा-
यो दयानिमलाश्च त्रपंकयः ॥ अभिवर्तन्ति नः शुभ्रायथा खेहं संपंकयः ॥ अहो द्यौ विमलाभानां शस्त्राणां विमलानन ॥ प्रभाभास्कराभामि श्वयसंती वदिशोदश ॥
एतानि नूनं समोपायि वैरायुधानि च ॥ क्षिप्रानि विनशिष्यंति मयि सर्वाणि संयोगे ॥ काले खलु नृपः प्राप्तो जरासंधो निपातितः ॥ आवयोर्दृष्ट्वा निःकथः प्रथमः समारण-
थिः ॥ आर्यतिशयसहिजौ तस्मिन् खल्वगाते नृपे ॥ पुद्गारं प्रयोक्तव्यं वलं तावद्विमुच्यताम् ॥ एवमुक्त्वा ततः कृष्णः स्वस्थः संग्रामलालसः ॥ जरासंधवधं प्रेक्ष्य का-

अंशवतारत्नमेव स्यादिति ४१ ४२ स्थाने निर्युक्ता निश्चयेन योजिता ४४ ४५ ४६ अहिशयनाजत इति दोषः ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० ॥ रामायनमोहनिर्दिष्टः

५६। ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ॥ इति श्रीभावदीपे हरिवंशार्थविकाराद्यप्रवर्तितमः ॥ ॥ जरासंधः १ विस्वद्वार्थः अभिरुद्राक्षविदमैः समाहिताः सुक्षिप्तः सौ

१५०

एतदर्थेन म^{५६} ॥ वीक्ष्यमाणं श्रुतात्सर्वान्नृपानप्युच्यते ॥ आत्मानमात्मनोवाचयत्पूर्वादिमंत्रितम^{५७} ॥ रमेते पृथिवीपाताः पृथिवेवर्त्मनि स्थिताः ॥ मेविनाशं
गमिष्यंति शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ॥ प्रोक्षितान् खल्विमान्मन्येष्टुनानृपसत्तमान् ॥ स्वर्गगामिनिसर्वेषां वं विप्रवकाशिनो ॥ स्थानेभारपरिश्रान्ता वसुधेयां देवग-
ता ॥ तेषां नृपतिरिंहानां वलौघैरभिपीडिता ॥ महानिर्जराचेयं वलएष्टुमिसंहता ॥ खल्वेन वलुकालेन विविक्तं पृथिवीतलं ॥ भविष्यति नरेन्द्रो घोरकीर्णं च न-
भस्तलम् ॥ ॥ इति श्रीखिलेष्टहरिवंशे जरासंधाभिगमनं नाम ॥ ६७ ॥ ॥ वेशं पायन उवाच ॥ ॥ जरासंधस्ततः प्राप्तो नृपः सर्वमहीक्षिताम् ॥ न^{५८} ॥ धिपैर्वलपुत्रैरु-
यातो महायुतिः ॥ व्यायतो द्यौर्लो विस्वद्वार्थं समाहितैः ॥ रथैः संपातिकैर्युक्ते रसांगतिभिः ॥ क्वचित्गोहे मकक्षमहाघटैर्वा रौनीरिदोपमैः ॥ महामात्रैस्तमा-
हैः कल्पितैरगावितैः ॥ साहूढैः सादिभिर्युक्तैः प्रेक्षमाणैः प्रवर्तितैः ॥ यात्रिभिर्वीरुसंकाशैः स्रवद्भिरिव पत्रिभिः ॥ खड्गचर्मवलोदगैः पत्रिभिर्वलितां वै ॥ त-
ह सभैर्ये निर्भुक्तैरुत्पतद्भिर्नगरैः ॥ एवं वतुर्विधैः सैन्यैः प्रवलिद्भिस्तमूढैः ॥ नृपो भियातो वलवान्जरासंधो धृतव्रतः ॥ सरथेनोर्मनिर्घोषिणैश्च मृदसिन्ध-
जितैः ॥ हे पृथिवीपतिरगोः स्वरितो मे अपत्रिभिः ॥ सचादयन्दिशः सर्वाः सर्वं श्वापिगृहाशयान् ॥ सराजसागराकारः स सैन्यः प्रत्यदृश्यतः ॥ तद्वलं पृथिवी-
शानां हृदयो भजनाकुलम् ॥ स्वेदितास्फोटितारवं मेघैर्मन्यमिवावभौ ॥ रथैः पवनसंपातैर्गजैश्च जलदोपमैः ॥ तरंगैश्च सितधामैः पत्रिभिश्चापि दंष्ट्रितैः ॥
आमिश्रतद्वलं मातिपतिरिदं पथाकुलम् ॥ घर्मानेसागरगतं यथा प्रपतंतथो ॥ सवलाले महीपाला जरासंधपणोगमाः ॥ परिवार्यगिरिं सर्वनिवासायोय-
चक्रपुगीव मोतस्य निविष्टस्य वलश्रीशिवास्पवै ॥ श्लेष्पर्वणा पूर्णास्पयथारूपं महोदधेः ॥ वातरात्रेथ कालेन नृपाले कृतकौतुकाः ॥ आरोहणार्थं शैलस्य
समंताद्युद्धलालसा ॥ समयापीकृताः सर्वगिरिप्रस्थपते नृपाः ॥ निविष्टा मंत्रयासासु र्यदृक्कालकृतदलाः ॥ तेषां मुतुमुलः शरः स्रष्टु पृथिवीक्षिताम् ॥ उगा

रामः
१५०

३। आरुढं सर्वत्र प्रसिद्धिं युक्तैः साहूढैः प्रव्यातेः सादिभिर्युक्ताः तिष्ठन्ता वज्रिनसैः ४। ५ धृतव्रत इत्यनेनोक्तं मर्विद्वैतम् ६। ७। ८। ९। १०। ११। १२। १३। १४। १५। १६। १७। १८। १९। २०। २१। २२। २३। २४। २५। २६। २७। २८। २९। ३०। ३१। ३२। ३३। ३४। ३५। ३६। ३७। ३८। ३९। ४०। ४१। ४२। ४३। ४४। ४५। ४६। ४७। ४८। ४९। ५०। ५१। ५२। ५३। ५४। ५५। ५६। ५७। ५८। ५९। ६०। ६१। ६२। ६३। ६४। ६५। ६६। ६७। ६८। ६९। ७०। ७१। ७२। ७३। ७४। ७५। ७६। ७७। ७८। ७९। ८०। ८१। ८२। ८३। ८४। ८५। ८६। ८७। ८८। ८९। ९०। ९१। ९२। ९३। ९४। ९५। ९६। ९७। ९८। ९९। १००।

१८ १९ २० २१ २२ नरपतिः शिभुपालो युद्धाभिज्ञत्वादिति श्रौत्यः नरपतिग्रंथविशेषो यत्र वाहनध्वजादीनां संस्कारउच्यते इत्यामलादिषु दृश्यमानः तत्र नरपतिर्गतिः नानिदुर्गतीति श्रुत्वा विदत्तयस्य यस्य या भवति
करीशको शायकरीसतामाश्रयवित्पयः यथापतति नोवाहति पाठे तथा गिरिशो तो विषमोपिकर्ते यो यथास्माकं वाहस्य गृहीतीत्यर्थः २३ युद्धउर्गताः दुर्गरहस्यताः २४ निःसंपातं निरवकारी अतएव संपातः

तेभिद्यमानानां सागराणामप्यास्वनः गतिर्यासकञ्चुकोऽप्याः ह्यविरावेन पाणयः विहर्मा शहरये वंबुवंतो राजशासनात् तस्य ह्यंवलमासी निःशरत्तिमित
स्य वै ॥ लीनमीनग्रहस्यैव निःशरस्य मंदोदधेः ॥ तस्मिंस्तिमितनिःशरे योगादिव महार्णवे ॥ जरासंधो वृहदा कं वृहस्पतिरिवारदे ॥ श्रीशंभुसमभिवर्ततां वलानीह
महाक्षिताम् ॥ सर्वतः पर्वतश्चायं वलोद्योः परिवार्यताम् ॥ अश्मपञ्चागियुज्यंतां क्षेपणीयाश्च द्रुमराः ॥ पुंरुं वैवप्रवाह्यतां प्रासावेतो महाणिच ॥ पुंरुं प्रक्षेपणार्थं
पदगुनिचलघुनिच ॥ शस्त्रपातविद्यातानि क्रियंतामायुशिल्पिभिः ॥ शूराणां युद्धमानानां प्रमत्तानां यास्याम ॥ यथानरपतिः प्राह तया शीघ्रं विधायताम्
दार्यतामेव दैर्घ्यं नित्रे अगोत्तमः ॥ नृपाश्च युद्धशास्त्रज्ञा वित्पस्यंतामहरतः ॥ अद्य प्रभृति सैन्यैर्भगिरिरोधप्रवर्त्यताम् ॥ यावदेतौ यातयामौ वसुदेवसुतावभौ
॥ अचले पंथिलायोनिः क्रियतां निश्चला एतजः ॥ आकाशमपि वारो धैरिः संपातं यथा भवेत् ॥ मयानुशिष्टास्ति एतु गिरिभूमिभूमिपाः ॥ तेषु ते घवकाशेष
शीघ्रमारुह्यंतां गिरिः ॥ मद्रुः कलिगाधिपतिश्चेकितानः सवाहिकः ॥ काशमीराजो गोमर्दः कुरुषाधिपतिस्तथा ॥ दुमः किंपुरुषश्चैव पार्वतायाश्च मानवाः ॥ पर्व
तस्यापार्थीयप्रमारोहयन्त्वमी ॥ पौरोवेणुदरिश्चैव दर्भः सोमकलया ॥ रुक्माचभोजाधिपतिः सूर्याक्षश्चैव माहवः ॥ पञ्चालानामधिपतिद्रुपदश्च नराधिपः
॥ विन्तानुविद्धावाव नैपादन्तवक्त्रश्च वार्यवान् ॥ छगलिः पुरुमित्रश्च विराटश्च महीपतिः ॥ कौशाम्योपालवश्चैव शतधन्वा विहरथः ॥ भूरिश्रवास्त्रिगर्तश्च वारणः प
चनदस्तथा ॥ उत्तरपर्वतारोहमेते दुर्गसहानृपाः ॥ आरेहंतु विमर्दतो वज्रप्रतिमगौरवाः ॥ उल्लूकः कैतवेयश्च वारश्चांशुमतः सुतः ॥ एकलव्यो द्रुपदश्च क्षत्रधर्मज
यद्वयः ॥ उत्तमोज्ञास्तथा शाल्वः केलेयश्च कैशिकः ॥ वेदिशो वामदेवश्च सुकेतुश्चातिवार्यवान् ॥ पूर्वपर्वतनिर्यूहमेते घायनमल्लनः ॥ वारयनो गिधावन्नुवाताह
तवलाहकान् ॥ अहंचदरश्चैव चेदिराजश्च वार्यवान् ॥ दक्षिणशैलनिचयं दापिष्ठा मर्दं शिताः ॥ एवमेव गिरिः क्षिप्रं समंताद्दृष्टो वलैः ॥ वज्रप्रपातप्रतिमं प्राप्ते

नाभाकारनिश्चलां जलं युज्यते गिरि २६ ३० २८ ३० ३१ ३२ विमर्दतः विमर्दयतः ३४ ३५ ३६ ३७ ३८

३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ प्रतिबंधेन रोधमात्रेण अवस्कंदनकर्मणि उपर्युत्सृज्यते ४५ भक्तादिभिरिह तादृशं तत्तेन त्वन्यथा ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ पवनायत्तः वायुता उद्धृतः ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० रीतिः धातुरसानां धाराः निवर्तते
यामास प्रवर्तितवान् ५८ ६०

१५१

तुमुलोभयोः गदिनो योगादभिलेपरिधैः परिघायुधाः ॥ अपरे विविधैः शस्त्रैर्दीर्यंतु न गोत्रमम ॥ एष भूमिधरो देवविषमो ह्यशिलान्वितः ॥ कापो भूमिसमः सर्वेभ
वद्विबुधाधिपैः ॥ जरासंधवचः श्रुत्वा पार्थिवेषु वशासनम् ॥ गोमते वेसु यामासुः सागरः पृथिवीमिव ॥ उवाच राजे वेदानां देवानां मघवानि वा ॥ दुरारोहा विशरव
रे प्रांशुपादपसंकटे ॥ काष्ठैस्तृणैश्च वद्रभिः परिवार्य समंततः ॥ अद्य वा दीप्यतां क्षिप्रमलमन्येन कर्मणा ॥ क्षत्रियाः सुकुमारा हिरण्यसायकयोधिनः ॥ नयक्ता
ः पर्वतारोहेन योक्तुं पादयोधिनः ॥ ननाम प्रतिबंधेन चावस्कंदनकर्मणा ॥ शक्र एष गिरिस्तारैर्ते वैरप्यवमर्दितुं ॥ दुर्गयद्वेक्रमः श्रेयानरो धयुद्धेन पार्थिवाः ॥ भक्तो
दर्शे भनक्षारणाः पात्यंते गिरि संस्थिताः ॥ वलं वलिष्टा रत्यं नाप्येय निपुणो नयः ॥ पादवौ नावर्मत व्योद्वावप्येते रणो स्थितौ ॥ अविज्ञातवला वेतौ श्रेयते देवसंमि
तौ ॥ कर्मभिस्त्वमरो विद्रोवालावतिवलान्वितौ ॥ उद्धराण ह कर्मणि कृतवन्तौ मय हूतौ मे ॥ शुद्धकाष्ठैस्तृणैर्वेष्ट्य सर्वतः पर्वतोत्तमं ॥ अभिना दीप्य पृथ्या मोदये
तां गतवेतनौ ॥ यदि चेन्निष्क्रमिष्येते दह्यमाना वितोत्तिकं ॥ समेत्य पातयिष्यामस्त्यक्षेते जीवितं ततः ॥ वाक्ममेतन्नुरुह्ये सुवलानां महोत्थितां ॥ यदुक्तं वेदि रा
जे नृपाणां हितसं सिनो ॥ ततः काष्ठैस्तृणैर्विशोः शुद्धशोषे श्रुपादपैः ॥ उपादीप्य तशैलं द्रुः सूर्यपादैरिव सुदः ॥ दडुले सर्वतस्तृणैर्पावकं तत्र पार्थिवाः ॥ यय
देशं यथावा तशैलास्पलघु विक्रमाः ॥ सवायुदीपितो वह्निस्तपात समंततः ॥ सधूपज्वालमालाभिः भाभिः खदीपयन्निव ॥ सोनलः पवनायत्तकाष्ठसंक्षयमूल
वान् ॥ ददाह शैलं गोमंतं श्रामजं कान्तापादपमां सदह्यमानः ॥ शैलं द्रोमुपो च विपलाशिलाः ॥ शतशः शतभा भूत्वा महोल्काकारदर्शनाः ॥ सचित्रभातुः शैलं द्रु
भाभिभतिरिव सुदं ॥ आलिप्य ताव विधिवत्समं तादचिरदूतः ॥ धातुभिः पच्यमाने श्वत्थलद्विश्वे वपादपैः ॥ उद्ग्राजभापदोरो दिशो द्यमाने वैरिद्विरादौ प्रतप्तो द
ह्यमानो ह्यसंशयवर्तमानः ॥ रीतिविवर्तयामास कोचनं जनराजता ॥ वह्निना दीपितो गोपि गिरिनीति विराजते ॥ धूमो धका रद्वैत उर्मजमान दवां बुदः ॥ पि

रामः

९५९

६१ प्रयागानीप्रत्नवैतस्मिन्नउक्तिः भक्ततांगतस्यार्थः ६२ ६३ रेसुः आत्तनाईवकुः ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ दिसंतीवकंदीतीद ७२ कोलीनीलोकापवा ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० प्रत्नवैतः प्रत्निभः ८१ सिंहस्यअसि

शिथोपलसंघातः कर्कशांगारवर्षणागिरिर्भात्यनिलोद्गारेरुक्तावृष्टिर्निर्वाणदः ॥ प्रपातप्रस्रवोत्क्षिप्तो धूमसंघर्द्धितोदरः ॥ सगिरिभ्रमरांजातो यगांताभिहतोप
 मः ॥ विह्वलास्तस्य पार्श्वेभ्यः सर्पादग्धाः हृदिहिनः ॥ श्वसंतः पृथुमूर्धनो निश्चेरुशिवेक्षणाः ॥ उत्पत्योत्पत्यागानात्पुनःपेतुरवाक्ष्मणाः ॥ प्रेक्ष्योद्वेजिताः सिंहः
 शार्ङ्गलाश्रानलाविलाः ॥ मुमुचुः पादपादपाश्चैव दाहनिर्घासजंजलं ॥ बहत्पूङ्गुगतिवर्तिभस्मांगाराभिपिङ्गलाः ॥ धूमकूयावगगनेदर्पितांभोददर्शिताः ॥ त्र्यजमा
 नामहस्यानुविहंगैः श्यापैदेरपि ॥ गिरिर्विकल्पमायातिप्रणालयात्कल्पवर्त्मनः ॥ समुमोचशिलाः शेलश्चलोदयशिलोच्चयः ॥ वज्रेण पुरुहूतस्य यथास्माद्
 रितस्तथा ॥ आदिप्यंतं तु शेलेंद्रं क्षत्रियात्पूहदंशिताः ॥ अर्द्धकोशमपक्रांताः पावकेनोपतापिताः ॥ दह्यमानेन गश्रेष्ठे शर्ममाणे महादुमैः ॥ धूमभोरैनाल
 क्षेपूले शिथिलतांगते ॥ सरोषं हितदारमो वचनं केशिस्तदनं ॥ वभाषे पयपत्राक्षं ससाक्षान्मधस्तदनं ॥ दह्यते यंगिरिस्तातसमानुशिखरदुमः ॥ आवयोः
 ह्यवैरेण विरेभिवमुधाधिपैः ॥ पश्यतु ह्यमानलोप्माणां सधूमानां समंततः ॥ वनानां विरमंती वनगाभ्यासे द्विजोत्तमाः ॥ अयं यद्यावयोरर्थो गोमंतलातदह्यते ॥ अ
 यशस्यमिदं लोके कोलीनं वभविष्यति ॥ तदस्यानृणपहेतोर्हि न गस्य न गसंनिभः ॥ क्षत्रिया निहनिष्यामो दोर्ष्पामेव यथां वरं ॥ एते ते क्षत्रियाः सर्वगिरिमादाप्य
 दंशिताः ॥ रथिनस्तातदृश्यंते यथादेशं युक्तसर्वः ॥ एवमुक्ता गिरेः शृंगान्भरुशृंगादिवोदुराद् ॥ निपपातवलः आमोच नमस्ताधो यवा ॥ कादं वरीमदक्षावोनील
 यासाः स्मिताननः ॥ सशरेंद्रसंकाशे वनमालाञ्चितोदरः ॥ कानैककुंडलधारश्चाहमौलिरवाक्षुखः ॥ निपपातनोदराणां मध्ये केशवपूर्वजः ॥ अवस्रुते ततो रामस्त
 ः कृष्णाम्बुदोपमः ॥ गोमंतशिखण्णक्षुमाना पुतो मितविक्रमः ॥ ततस्तं पादयामास पद्मां गिरिवरं हरिणं सपीडितो गिरितेन निर्ममज्जसमंततः ॥ जिलाकुलोपमस्तत्र प्र
 सुतो हिरदस्यथा ॥ स तेन वारिणा वह्निलक्षणात्प्रशमयौ ॥ कल्पंते वारिधाराभिर्मघजालैर्हिवां शुमान् ॥ सिंहारसितनिर्घोषः पीतवासा घनाकृतिः ॥ किराटपूङ्गु

॥२॥ ८३ ८४ ८५ सप्तमवतितमः ८७ तेन गार्हपत्यं तस्मिन् आयुधानातिशयः ४५ यानि तत्रैव स पुराणां निक्षिप्य यातौ तानि प्राप्नोत च वंतौ ६७ तस्मात्समाकृत्याणि सामानि रज्जुविशेषः ४८ तन्मोतयोरपि १० तत्कर्मिभिर्

१५२

सौम्यास्यः प्रारभिक निभेक्षणः ॥ श्रावत्सव द्याः सः सुखः सह स्वास्य समद्युतिर्गौरमादनंतरं रुध्मः कृतो वैवार्यवांस्ततः ॥ ताम्भामवपुताभ्यां वचरोः योऽति
गिरिः ॥ सुमोचस हिलोत्पीडंता क्षणायक शान्तये ॥ सलिलोत्पीडनं दृष्ट्वा पार्थिवान्भयमावित ॥ ॥ अतिश्राविलसहस्रं शोभंतदाहे ॥ ८८ ॥ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ ॥ तौ न गार्हापत्यो दृष्ट्वा वसुदेवसुतावभौ ॥ क्षुब्धं नखरानाकं तत्संस्तुतुवाहनम् ॥ वाक्प्रहरणो तौ तु वेरतुस्तत्र पादवौ ॥ प्रकराविव संस्तुतौ समुद्रक्षेपमाणौ ॥ ताम्भ्यां मृधे प्रतिष्ठाप्यादवाभ्यां मतिस्त्वभूत् ॥ आशुधानां पुराणानामादान कृतं लक्षणा ॥ ततोऽन्तरालादयः पातंति स्म प्रहात्मनो ॥ मध्वराजसहस्रस्य सभारं प्रतिकंक्षिणो ॥ यानि वेमाथोऽप्युद्ग्राह्याहवशो भिनाः ॥ तान्यंशुरात्यंतं तस्मिन् दिव्यानाहवसं प्रवेष्टुं लिहानानि दिव्यानि दाप्यानि सदृशानि वै ॥ निक्षिप्य यानि तत्रैव तानि प्राप्ता नियादवौ ॥ क्रम्यादौ नुयाता निश्रुतिमनिहृन्निवातपितान्याहवेभोक्तुं नृपमांशानि सर्वशः ॥ दिव्यस्रग्दामधारिणि त्रासयन्ति च रेचरात् ॥ प्रभया भासमानानि दंशितानि दिशो दश ॥ हलं संवर्तकं नाम सो नन्दं मुशलं तथा ॥ चत्वार्येता नितेजांसि विष्णुप्रहरणानि वै ॥ ताम्भ्यां समवतारानि नियादवाभ्यां महामृधो ॥ जयाह प्रथमं रामो हलमप्रतिमं रणे ॥ मय्येतं प्रिवसेपेन्द्रं दिव्यमालाकलं हलम् ॥ स च येन सात्वतां श्रेष्ठे जयाह मुलोत्तमं ॥ सो नन्दं नामवलवान् निरानन्दकरं द्विषाम् ॥ दर्शनीयं च लोकेषु वक्रमादित्यवर्चसं ॥ नाम्ना मुदर्शनं तच्च प्रातो जयाह केशवः ॥ दर्शनीयं च लोकेषु धनुर्जलदनिःस्वनम् ॥ नाम्ना शार्ङ्गमिति ख्यातं कृष्णजयाह वीर्यवान् ॥ दिवेर्निगदितार्थम्यादात्तस्यापरे को ॥ नियुक्ता कुमुदाक्षस्य नाम्ना कौमोदकी तिस्रो ॥ तौ सप्रहरणौ वीरौ साक्षाद्विष्णुतनू प्रभौ ॥ समोरामो गोविन्दो रीप्सायत्ययुद्यताम् ॥ सामुपौ प्रप्रहो वीरितावत्यो न्यमयावभौ ॥ पूर्वजानुजसंज्ञौ तौ रामो गोविन्दलक्ष्मणौ ॥ समोऽप्रतिरूपौ तौ विष्णुर्कोटिधारुतः ॥ द्विषत्सु प्रति कुर्वीतौ पराक्रान्तौ यथेश्वरौ ॥ हलमद्यम्य एमत्कसर्पेन्द्रमिव कोपितः ॥ वचार समो वीरो द्विषताम

रामः
१५२

ध्वजतुल्यं लतामौलं कृत्वा ध्वजे इति मेदिनी ११ १२ वरसमिति लतासंततृ १३ १४ विष्णुतनुर्विमातनु यो कर्तुमर्हति न्यथा कर्तुं शक्ता इत्यर्थः १५ १६ अप्रतिरूपौ अत्युल्लो १७ १८

तकोपमः॥ विकर्षणं यथं दानि क्षत्रियाणां महात्मनां॥ चकारो यस्य स फलं नागोपचरं येषु च॥ ऊर्ध्वं ह्यंगुलोक्षि प्राप्नुशलाक्षेपताडितान्॥ रामो भिरामः समो
निर्ममः यथा च लो॥ तिवध्यामाना रामेण समो क्षत्रियर्षभाः॥ जरासंधं तिकं भीता विधाः प्रतिजग्मिरेता नुवाच जरासंधः क्षत्रधर्मव्यवस्थिताः॥ धिगेतां क्षत्रहृत्ति
चः समो कातरात्मनाम्॥ पराक्रान्तस्य समं विरथस्य पलायतः॥ भूहत्याभिवासं प्रवदन्ति मनायिणः॥ पतिनो भुवि वै कस्य गोपस्य त्ववलीयसः॥ भीताः किं
विनिवर्त्तधं धिगेतां क्षत्रहृत्तिताम्॥ क्षिप्रं सर्वे निवर्त्तधं मम वा केन चोदिताः॥ अथवा तिष्ठतः प्रेक्षकाः सर्वे न स्थिताः॥ यावदेतौ रणे गोपौ प्रेषयामि यमद्वय
म्॥ त तल्ले क्षत्रियाः सर्वे जरासंधेन चोदिताः॥ क्षिपन्तः शरजालानि दृष्ट्वा यो ह्यमुपस्थिताः॥ ते ह्येकाश्च नापरिरेथेथं द्रुमप्रभैः॥ नागौश्चासुदसं काशेर्महामा
त्रप्रचोदिते॥ सतनुत्राः सनिहिंशास्मायुधाभराणाम्वाः॥ आरोपितः धनुष्यंतः सतराणि च॥ समायकाः सच्छत्रौ तस्य दिनः सर्वे वारुचामाजीविताः॥ रणावनिम
तारेणुः स्यंदनस्यामहीक्षितः॥ तौ युद्धरौ पतितौ विधावनौ युधाम्वरौ॥ वसुदेवसुतौ वारौ युयुत्सुप्रत्यदृश्यताम्॥ तद्युद्धं भवत्तत्र तयोस्तेर्घातुसंयोगः॥ सायको
त्सां विद्रुलंगदानीर्घातदाहणम्॥ ततः शरहस्ताणि प्रतीक्षन्तौ रणे धिरोः॥ तस्य तुर्यद्वयस्यो तावमिदृशे यथाचलौ॥ गदाभिश्चैव गवाभिः क्षेपाणीयेश्च मुद्ग
रैः॥ अर्धमानो महेष्वासाया देवो न च कं पतुः॥ ततः रुद्रो मुखदाकारः शंखचक्रगदाधरः॥ व्यवहृतमहातेजा वातपुक्ता यथानलः॥ स च कैरावर्कतुल्येन दीप्यमानेन
तेजसा॥ चिच्छेद समो वारो नृगजाश्च महार्थान्॥ गदानि पातनिहतालांगलेन च कर्षिताः॥ न शक्नुवन् रणे स्थातुं पार्थिवान एवेतसः॥ चक्रक्षुरनिरुन्तानि विचित्रा
णि महोक्षिताम्॥ रथयूथानि भग्नानि न शक्नुवन् लितुं रणे॥ मुशलाक्षेपभग्नश्चक्रजराः परिहाय नः॥ घनारवघनापाये भग्नदंता विकुश्रुः॥ चक्रानलज्वालहता
सादिनः सपदातयः॥ पेतुरोपेतसवस्तत्र यथावव्रहतास्तथा॥ चक्रालंगलनिर्दग्धंतैर्न्यविदलारुतम्॥ युगं तोपहतप्रख्यं सर्वयतितमावभौ॥ आक्राम भूमि

४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ सपूर्वजः सध्या क ४५२ सेवसी कर्षकः सेवनी सीवनोपास्ये हले राम स्य कर्षणे इति मेदिनी मत्तो वृषः कर्षकस्येव तद्वन मगलार्थं तमित्यर्थः ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६०
दृष्टान्ते दृष्टेते ६१ ६२

१५३

दिश्यानामायुधानां वपुषतां ॥ वैष्णवानां नृपास्ते तु दृष्टुमप्यवलीपसः ॥ केविद्वथाः संमृदिताः केचिन्निहतया धिवाः ॥ भग्नैकचक्रास्त्रपरे विकीर्णा धिराणां
तले ॥ तस्मिन्निशसने घोरे चक्रलाङ्गलसंघवे ॥ दारुणा निप्रवृत्ता निरसां स्योत्पातकानि च ॥ आर्तानां कुजमानानां पातितानां च वेणुवत ॥ अनोनशकतेनै
ष्टुनृणां अथवा जिनामां सापातितनो द्राणां रुधिराश्छाणा क्षितिः ॥ येषे वचं दनाद्गद्गी भैरवा प्रतिभाति वै ॥ नैकेशास्थिमज्जात्रैः शातितानां च दंतिनाम् ॥
रुधिरौघा प्रवल्तन् च्छादयामास मेदिनीमां तस्मिन् महाभाषाण केन स्वाहन संक्षये ॥ शिवानामशिवैः शर्वेनोदितैर्धारादर्शने ॥ आर्तलनितसंवादे रुधिरां व
हसकुले ॥ अंतर्काकास सदृशेनागदेहैः समावृते ॥ अपास्ते वद्विभिर्यो धेतुरगैश्चावदाभितैः ॥ कंकैश्च वल्लभैश्च नादित प्रतिनादिते ॥ निपाते पृथिवी शा
नां शतपुसाधारणो हते ॥ रुक्मः शत्रुवधं कर्तुं चकारांतकदर्शनः ॥ युगांतार्कप्रभश्चक्रं कालं ॥ वेवाम्यसंगादाम् ॥ गृह्यसेन्यावनिगता वामाये केशवो नृपान् ॥
किं न पुष्पतवै शूरा हस्त्यश्वरथसंयुता ॥ किमिदं गम्यते शूराः कृतास्त्रा दृष्टु निश्चयाः ॥ अहं स पूर्वजः सद्गुणपरातिः प्रमुखे स्थितः ॥ अदृष्टदेष्टेनारणे भवन्ते
येन पालिताः ॥ सदृशं नो जरासंधः किमर्थं नापि वर्तते ॥ एवमुक्ते तदृपतिर्दहो नाम वार्यवान् ॥ रामं हलाग्रो यमुजं प्रत्ययासे न्यसे न्यमध्यागम ॥ विमाये सतुता
आक्षुपशरणमिव सेवनी ॥ एहो हिरामयुद्यस्वमयासाहं मरिदम ॥ तद्युद्धमभवत्तारां रामस्य दरदस्पच ॥ पृथे लोकविरिष्ठाणां कुञ्जराणां मिवौजसां ॥ याधयि
त्वा ततस्संधोरामो दरदमाहवो ॥ हलेन वलिनां श्रेष्ठो मुशलेनावपोथयत् ॥ स्वकायागतमूर्द्धा वै मुशलेनावपोथयत् ॥ पपात दरदो भूमे दाहिता हृद्वावलः ॥ रामे
ण निहते तस्मिन् देराजसत्तमे ॥ जरासंधस्य राजसूतारामेणाभात्समागमः ॥ महेन्द्रस्य वचनेणादातो गलामहर्षताः ॥ गदेष्टृहीत्वा विक्ता तावन्त्यो न्यमभिधावता
मां किं पपंतौ भुवं वीरौ तावद्यत महागदौ ॥ दृष्टान्तं महात्मानो गिरिसि शिखराविव ॥ विपारमजपुद्गानि प्रेक्षंतौ पुरुषर्षभौ ॥ संखा विवधावन्तो गच्छतु पुरुषवि

रामः
१५३

अतो तावुभौ पामाचार्यौ लोके ख्यातौ महावले ॥ मता विवमहानागावन्त्यो न्यसमधावताम् ॥ ततो देवासां धर्किः सद्वाश्रयामर्षयः ॥ यक्षाश्चाप्सरसश्चैव समा-
जगुः सहस्रशः ॥ तद्देव्यक्षगंधर्वमहर्षिभिरलंकृतम् ॥ शुश्रुभेभ्यधिकं राजत्रभोज्योतिर्गौरिव ॥ अमिद्रावरामनुजरासंधो नराधिपः ॥ सव्यं मंदलमाश्रित्य
वलदेव कुरुक्षिणाम् ॥ तावन्त्यो न्यप्रजहाता दायुह विशारदौ ॥ दंताभ्यामिव मातङ्गो नादयंतौ दिशो दश ॥ गदानि पातो रामस्य शुश्रुवे शनिनिःस्वनः ॥ जरासं-
धस्य वरगोपर्वतस्य वदीर्यतां ॥ नत्स्य कं पयतरा मंजरासंधकरच्युता ॥ गदागदाभृतां श्रेष्ठं विंध्यं गिरिमिवानिलः ॥ रामस्य तु गदाविं राजा समाधेयः ॥ संहर्षे-
र्यणामहता शिष्या च भयोपथयतां ॥ एवंतौ यो धनुर्व्योतु समं युयुधतु शिराम् ॥ नवयुद्धे वराय सुभावेव प्रजगमतुः ॥ अथापश्यद्रदायुहं विशेषतस्त्व-
र्यवान् ॥ रामः क्रुद्धो गदां सत्क्राजया ह मुशलोत्तमम् ॥ तमुद्यतं तदा दृष्ट्वा मुशले धारदर्शनम् ॥ असौ घंवलदेवेन क्रुद्धेन तु महारणे ॥ ततो नरिष्वेवागाहा-
त्सु स्वराजो कुरुक्षिणी ॥ नतयारामवधो यमलं खेदेन मागधः ॥ विहितोऽस्य महा मृत्युस्तस्माद्युद्धाडपारम् ॥ अचिरेणैव कालेन प्राणांस्त्यक्षति प्राग-
धः ॥ जरासंधस्तु तच्छ्रुत्वा विमनाः समपद्यत ॥ न प्राहरत्ततस्तस्मै पुनो वहत्यायुधः ॥ तौ तु पारमतायुद्धाहं सम्यक्ते च पाथिवाः ॥ दीर्घकालं महाराज निज-
घुरितोत्तरं ॥ पराजिते तपक्रान्ते जरासंधे महापते ॥ विविक्तमभवत्सैन्यं परावृत्तमहारथम् ॥ तनूपाथो दितैर्भीतोः स्यंदनैस्तुरंगैस्तथा ॥ उडुवुभीतमन-
सो व्याघ्राघाता मृगा रवां नो दैश्वपतित्यक्तं भयदर्पं महापथैः ॥ घोरं क्रव्यादवड्ढलं गौद्रमायो धनं वभौ ॥ इव तसुरथप्रख्येषु वेदि राजो महायुतिः ॥ खल-
यादवसं वंधं कस्ममेवान्ववर्ततां ॥ हतः कारुण्येन वेदि सैन्येन नानघ ॥ संबंधकामो गोविंदमिव मेवाहचेदि राट् ॥ अहं पितृघसुर्भती तव यादवनंदन-
॥ सवलत्त्यामुपावृत्तत्वं हि मेदापितः प्रभो ॥ उक्तं शैवमया ॥ राजा जरासंधोऽत्यवेतनः ॥ कृष्णाद्विरमदुर्बुद्धे विग्रहाद्वराकर्मणि ॥ तदेवोद्यमयापत्तेः

८२ किं विषयपरिका १०३ ८४ ८५ रथवेदेष्टपिउदयोऽश्वेष्टातमो ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ धरिष्यतिजी विष्मति ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ अष्टनवतिसप्त ९९ तानागतान् १००

१५४

ममवावास्पहृषकः॥भयोपदेजरासंधस्त्वपाद्रवतिसानुगः॥निर्वैरानैवसंयातित्वपरं पृथिवीपतिः॥त्वय्येवभूषोऽप्यपरंदर्शयीष्यति किं त्विषं॥तदि
मांसं तज्जाश्रुत्वं महं हतनराकुलं॥क्रव्यादागरासंकीर्णं॥सेवितव्याममानुषैः॥कारवारणं कृष्णच्छामः सवलातुगाः॥शृगालं वासुदेवं वेदक्षाम
लत्रपार्थिवं॥रिमोरथवरोदप्रोफवयोः कारितो मया॥यो जितो शीघ्रतरंगैः स्वाचक्राक्षकूवौ॥शाघमाहह भद्रं ते वलदेव महायवान्॥तं रामकर
वीरस्य दृष्टं तं वसुधाधिपं॥॥वैशंपायन उवाच॥॥पितृधर्मपतेर्वाक्यं श्रुत्वा चेदिपतेस्तदा॥वाचं दृष्टमनाः कृष्णजगत्स्रजं तापुरुः॥अहो म
हाभिसंतप्तो देशकालो चित्तात्स्वया॥वांधवप्रातिरूपेण संसिक्तौ वचनां वुनां॥देशकालविशेष
वक्तारवेदिसत्तमं॥वेदिनाथस्वनाथौ स्वः संवृत्तौ तव दर्शनात्॥नावयो किं विदप्राप्यं ययोत्वं वंधुरीदृशः॥जरासंधस्य निधनं ये वा न्येतत्समाहृ
तं॥पर्याप्तौ त्वत्सनाथौ स्वः कर्तुं चेदि कुलोद्दहं॥पदं न प्रथमो वंधुस्त्वच सर्वमहाक्षितां॥अतः प्रभृति संग्रामान् वेदिसत्तमं॥चाक्रमो शलाप
त्पुं सं ग्रामां राहृतयः॥कथयिष्यंति लोके स्मिन्नेधोरिष्यंति पार्थिवः॥राज्ञां पराजयं पृथुदेवो गमंतः चलसत्तमं॥श्रीवणाद्वारणाचास्य सर्गलोके
अजंति ते॥तद्गच्छाममहाराज कलापुरोत्तमं॥त्वयोदिष्टेन मार्गेण वेदिराज शिवाय वै॥ते स्पंदनाताः सर्वपवनोत्पातिभिर्हृथैः॥भेजिोदार्धमधा
नं श्रुतिमंतस्वामयः॥ते विरात्रो धिताः प्राप्ताः करवारापरात्तमं॥शिवाय च शिवे देशे निविष्टाः॥स्त्रिदिशोऽप्यमाः॥इति श्रीविलेपुर्वाख्ये शोकस्त्रीपु
रभिर्ममनं नामाः॥॥वैशंपायन उवाच॥॥तानागतान् वेदिनाथ शृगालो यद्दुर्मदः पुरस्य धर्मणामत्यानिर्जगामेंद्रविजयः॥रथेनादित्यवर्गं न भा
स्वता रागागामिनाः॥आयुधप्रतिपूर्ये ननेभिर्निर्घोषहासिनां॥मदसचलकल्पनवित्राभारलभूषिणा॥अक्षयैः सायकैः स्रोतैः पूर्येनातीव यथापि रसा

इत्यने

रामः

१५४

॥ हर्यश्वेनाश्रुगतिना सकेषु शिखरेषु पि ॥ हेमकृवागर्भेण दृढाक्षेणातिशोभिना ॥ सुबन्धुरेण दामेन पतत्रिवरगामिना ॥ रेवगतेनेव शक्रस्य हर्यश्वे
नाथाद्रिणा ॥ सावित्रे निपमे पूरे यिंददौ सविता स्वयम् ॥ आदित्यश्चिभिर्विश्वमिभिर्योनिगृह्यते ॥ तेन स्पंदनमुखेन द्विषत्स्पंदनघातिना ॥ सश्रु
लौगोभ्यात्कृष्णश्लभः पावकं यथा ॥ चापपाणिः सुतीक्ष्णोऽसुः कवची हेममालिकः ॥ सितप्रवरणोऽप्रायः पावकाकारलोचनः ॥ शुद्धमूर्द्धना
चपलं विक्षिपतुः सहं धनुः ॥ निर्वमनुरेष जंवायुमानलज्जालमंदुलं ॥ भाभिर्भूषणपंक्तानां दीप्तो महिर्वाचलः ॥ रथस्थ इव शैलेन्द्रः शृगालः प्रत्य
दृश्यतां तस्मात्सितशब्देन रथनेमिस्त्वेन च ॥ गृह्णतेन वज्रापनीववालो वीर्ययापुणोत्तमापतंतं श्रीमन्मूर्तिमंतमिवाचलं ॥ शृगालं लोकपाला
भृद्दृष्ट्वा ह्यनविष्यथै ॥ शृगालश्चापि संखः स्पंदनेनाश्रुगाभिना ॥ समीपे वासुदेवाय पुण्यतुः प्रत्यदृश्यतां वासुदेवं स्थितं दृष्ट्वा शृगालो युद्धलालस
ः ॥ अभिदृष्ट्वा च दोगेन मेघराशिं रिवाचलम ॥ वासुदेवः स्मितं कृत्वा प्रतिपुद्गापतस्त्रिवान ॥ तद्यद्दृष्ट्वा भवतां भांसमरेघोरदर्शनम् ॥ उभाभ्यामपि भतां
भ्यां कुञ्जराभ्यां यथावने ॥ शृगालो ह्यब्रवीत्कृष्णसमरे समुपस्थितम् ॥ युद्धरागोणाते जस्वी मोहाच्चलितो गोरवः ॥ गोमने युद्धमागे विषयपाकं स्मवेष्टित
म् ॥ अनापकानां भूर्वाणां नृपाणां दुर्वले वले ॥ सममुविदितः कृष्णश्च त्रियाणां पाजयः ॥ कृपाणामसत्त्वानामवुद्गीनां राणां सवे ॥ दिष्टे दानां यथा
कामां स्थितो हं पार्थिवे पदे ॥ कृपास्यसि मया हृद्देहो रणेषु परिनिष्ठितः ॥ नचाहमेकं सचलो यत्कृत्वा योद्धुमाहवे ॥ अहमेकस्त्वमप्येको ह्ययुद्धावराणो
स्थितो ॥ किं जनेन निरस्तेन तं चाहं वारो स्थितः ॥ धर्मफदेन निधनं प्रजाते कतरेण ॥ लोके स्मिन्वास्तुदेवो हं भविष्याहते त्वपि ॥ हते मयि त्वमप्येको वा
स्तुदेवो भविष्यसि ॥ शृगालस्य वचः श्रुत्वा वासुदेवश्चमापरः ॥ रथतः प्रहरसे तितमक्ता चक्रमाददे ॥ ततः सायकजालानि शृगालं क्रोधमूर्द्धितः ॥ वि

१५५

सपत्न्ये घोराणि फट्फटलघुविक्रमार्थं शस्त्राणि यानि चान्यानि मुशलाद्यानि संयोगे ॥ पातयामास गोविंदे स शृगालप्रतापवान् ॥ शृगालप्रहि-
 तैस्त्रैः पावकज्वालमालिभिः ॥ निर्दयाभिहतः रुक्मः स्थितो गिरिवाचलः ॥ सोऽस्य प्रहारमिहतः किं विदो वसमीरितः ॥ चक्रमुद्यम्य गोविंदः शृगा-
 लस्योप ॥ क्षिपत् ॥ तं रथस्थं प्रमाणास्थं शृगालं फट्फटमदं ॥ जघान समो चक्रं जातदप्यं महाबलं ॥ निहत्य समो शूरं शृगालं फट्फटकायकं ॥ ततः
 रुदशनिचक्रं पुनरायादुरोः करं ॥ विक्राणो रसिनिर्भिन्नः स गता रुः गतोऽसवः ॥ पपात क्षतजस्त्रावी शृगालो ॥ इति वाहतः ॥ निशम्य तं निपतितं वज्र-
 पातादिवाचलं ॥ तस्य सैन्या न्यथययुर्विमनां सिहते नृपे ॥ केचित्प्रविश्य नगरं कण्ठलाभिहताभृशं ॥ रुदभृशं संतप्ताभर्तुशोकाभिपीडिताः ॥
 केचित्तत्रैव शोतं चः स्मरंतः स्फुटता निवा ॥ पतितं भूमिपं भूमौ न त्यजंति स्म दुःखिताः ॥ ततो मेघनिनादेन सनेना रविमर्द्दितः ॥ रुक्मः कमलयन्त्राक्षो
 जनानामभयंददौ ॥ चक्रां किंते न हस्तेन राजतां गुलिपर्वणा ॥ न भेत व्यन भेत व्यमितिता न व्यभाषता ॥ नास्य पापस्य दोषेण निरावाधकारं जनानां ॥ घा-
 तयिष्यामि समो रुदं शूरजतं स्मृतं ॥ घातितो यं शृगालश्च भृष्टसंदीनमानसः ॥ अश्रुपूर्णमुखो दीनाः क्रंदमाना भृशं वदन् ॥ ते स्मपश्यंति पतितं ध-
 रण्यं धरिणीपतिं ॥ चक्रनिर्दारीतोरस्कं भिन्नशृंगमिवाचलम् ॥ विलयन्ति स्म ते सर्वे सचिवाः सप्रजाभृशं ॥ साश्रुपाते क्षणादीनाः शोकस्य वश-
 मागताः ॥ तेषां रुदितशब्देन पोराणां विलोः स्त्रैः ॥ महिष्यस्तस्य निष्येत्तः समुत्तारुदिताननाः ॥ तास्तं निपतितं दृष्ट्वा भ्रातृभ्यं भूमिपतिपतिम् ॥ स
 नाना रुज्यकजैर्भृशार्ताः पर्यदेवयन् ॥ उरस्युसिजं शैवशिरोजान्पाकुलानिव ॥ निर्दयं ताडयन्पलाविसरं रुदः स्त्रियः ॥ तस्योरसिमुदः खली
 मृदिताः किंचलोचनाः ॥ पेतुरुद्धुभुजाः सर्कः रुतपूला लतारवा ॥ तासां वाघ्यां वुर्णा निनेत्राणि चपये ॥ धिताम् ॥ वीरिप्रहतानां वपंकजानिवक

आनन्दविहार्य ३८-३९ ४० ४१

रामः
१५५

क्रा २

शिवो ताः पतिं पतितं भूमौ हृदने पादु दिपीरिताः ॥ लालप्यमाना कुरुणो योषितः पर्यदेवयनं पुत्रं वास्प पुरस्कृत्य बाले प्रलतलो वनम् ॥ शक्रदेवपि
तुः पाशे द्विगुणं हृदः स्त्रियः ॥ अयं ते वीरविजो वातः पुत्रो न पंडितः ॥ त्वद्विहान कथमयं पदे स्थापयति पेटके ॥ कथमेक पदे त्यक्त्वा गतो स्यतः पु
रं पुं ॥ अतः प्राप्तव शोखानां किं कुंभी दिधवा वयमं तस्य पश्चावती नाम महिषा प्रमदोत्तमा ॥ हृदंती पुत्रमादाय वासुदेवमुपस्थिता ॥ यित्वया पा
तितो वीरणा प्राप्तेन कर्मणा ॥ तस्याप्रेत्यागतस्यायं पुत्रस्त्वा शरणं गतः ॥ यदि त्वा प्रणामेता सो कुर्याद्वा शासनं पुनः ॥ नायमेक प्रहारेण जनहत्तयेत
दाहं माम् ॥ यदि कुर्यादयं मूलस्य वा बांधवकं विधिः ॥ नैवंपरेतः क्षपणः सेवेत धारणीतलम् ॥ अयमस्य विपन्नस्य बांधवस्य तवानघ ॥ सन्नते रक्ष्य
तां वीरपुत्रः पुत्रस्त्वात्मजः ॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा महिष्या पडुनंदनः ॥ मृडपूर्वमिदं वाक् प्रवाच वदता म्वरः ॥ राजपत्निगतो रोषः सहानेन दुःखना ॥
प्रतिहृष्टा वयं जाता देवि सौम्यो स्मिवा भवः ॥ रोषे मे विगतः साधितव वाकौ रक्त्विषे ॥ योयं पुत्रः शृगालस्य ममाप्येधनसंशयः ॥ अभयं वा भिषे
कं च ददाम्यसौ सुखाय वै ॥ आहूयंतां प्रकृतयः पुरोधामत्रिणास्तथा ॥ पितृपैतामहे गत्येतव पुत्रोऽभिषिच्यतामं ततः प्रकृतयः सर्वाः पुरोधामत्रिणा
स्तथा ॥ अभिषेकार्यमानं पुर्यत्र तोराम केशवो ॥ ततः सिंहासनस्थं नुराजपुत्रं जनार्दनः ॥ अभिषेकेण दिव्येन योजयामास वीर्यवान् ॥ अभिषिच्य शृ
गालस्य कार्वां प्रेसुतं ॥ कृष्णस्तदहरे वाशुप्रस्थानमभ्यरोचयत ॥ रथेन हरिपुक्तेन तेन युद्धार्जितेन वै ॥ केशवः प्रस्थितो धानं च वहात्रि दिवं यथा
॥ शक्रदेवोऽपि धर्मात्मा सहमात्रापरन्तपः ॥ स बालवद्वायवती मुख्याः प्रकृतपस्तथा ॥ शिविकायामधारो म्यशालं पदुडर्मदम् ॥ संगता हरमार्गीणा
पश्चिमापि सुखाय युः ॥ नैधनेन विधानेन च कुलेतस्य सक्तिया ॥ सक्तां कायामास सपितुः पारलौकिको ॥ उद्दिश्योद्दिश्य राजानं आहं कृत्वा सहस्र

+ अथाध्वविधिनावीरौपंचरात्रोक्तिर्यथैव। दमघोषेरासंगन्यस्करात्रोक्तिविनाविवा १ जगत्तुस्सहितोवीरमुदापरमयाद्युतो २

६२६३ नवनवतिनोऽप्यय ४८८ तौ १ २ श्रेष्ठः नानाजातीयाभ्येकशिलोपजीविन ४३४५ ६ ७ देवतानिप्रतिमा ४१० लिंगनिर्लक्षणानि ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ मुनोदतः आर्षोऽयुतोपग्रहो १८ १९

१५६

शः॥ ततस्तत्सलिलंदत्तानामोगात्रादिकार्त्तनैः॥ पितर्युपरतेघोरे शोकसंविग्रमानसः कृतोदकंतदाराजाप्रविवेशपुरोत्तमं॥^{६३} ॥ इति श्रीखिलेषुहा
वंशेश्चालवधः शृंगालपुत्राभिषेकः॥ १००॥ ॥ वेशं पायन उवाच॥ तौ तु खलेन कालेन दमघोषेण संगतौ॥ नारां मथुरां प्राप्तावमुदेवसुतावुभौ
॥ ततः प्रसुद्रताः सर्वेयादवायडनंदनौ॥ सवलाहृष्टमनसः उपसेनपुरोगमाः॥ श्रेष्ठः प्रकृतयश्चैवमत्रिणश्च यथोचिताः॥ सवालहृद्वासावैवय
रसमभिवर्त्ततां नदितूर्याण्यवाघनात्स्येतां पुरुषोत्तमौ॥ रथ्यापताकामालिन्योभासंति स्म समन्ततः॥ हृष्टाः प्रमुदिता सर्वा परापरमशोभिता
॥ अक्रूरः स्यात्पकिश्चैवमत्रिणश्च यथोचिताः॥ प्राज्ञोत्तयोरामनेयथैवेन्द्रमहेतया॥ मुदितास्तत्रागयन्ति राजमार्गोऽपि गायनाः॥ सत्वाशर्व
कृत्वा गाथायादवानां प्रियदूरां॥ गोविंदरामौ संप्राप्तौ प्रातरो लोकविश्रुतौ॥ स्वपुरे निर्भयाः सर्वकामध्यादवाः सुखं॥ न कश्चित्तत्र दानो वाम
लिने वा विवेतनः॥ मथुरायामभूत्कश्चिद्रामकृष्णसमागमो॥ वयांसि साधुवाका निप्रहृष्टा गोहृद्यद्विपाः॥ नरनाराणां श्रेष्ठभोजिरेमानसं सुखं॥
शिवाश्च प्रवर्त्तवाता विरजस्कादिशोदशः॥ देवतानि च सर्वाणि हृष्टान्यायतने धर्मायां निर्लिङ्गानि लोकस्पृहता नीहृयं योगे॥ त
निसर्वाण्यपहृश्यंततयोरामनेतया॥ ततः कालेशिवे पुरोपस्यंदने नारिमदौ॥ हरिफुक्तेन तौ वारो प्रविष्टौ मथुरां पुरां॥ प्रविशंतं पुरां पुरां गोवि
ंदरापमेव च॥ अनुयायुर्यडगाणां शक्रं देवाणां स्वौ वसुदेवस्य भवनं पितुस्तौ यडनंदनौ॥ प्रहृष्टौ चंदवदनौ चंद्रादित्यविवाचलौ॥ ततस्तौ वसुदे
वस्य पादौ समभिवदुवाच॥ तत्रोपसेनं राजानमुपास्पृशुडनंदनौ॥ यथा न्यायं भाजाय त्वातौ सर्वे श्रामिनंदितौ॥ जगत्तु हृष्टमनसौ प्रातरेव निवेशनं॥
तत्रापधानि संन्यस्य गृहे स्वे स्वे चारिणौ॥ मुरते यडवरो वसुदेवसुतावुभौ॥ एवं तावेककर्मणो मथुरायां शुभाननौ॥ उपसेना उगो भूत्वा कश्चित्काले

रामः
१५६

३ + तत्रापधानि संन्यस्य गृहे स्वे स्वे चारिणौ॥ मुरते यडवरो वसुदेवसुतावुभौ॥ १॥ + ३

१५ शतमोऽध्यायः १०० कल्प १२ ३ ४ ५ ६ ७ निर्द्विजसमुत्पत्तिः १८ १९ २० २१ निमिना निमिनुत्पत्तिः पदजनेन १२ १३ १४ १५ १६ १७ संकीर्तितं १८ १९

कुतनन्दन ५

विरेवतुगा ॥ शनिभीषिलेष्ठहरिवंशोरामरुद्रमयोः मधुरप्रत्याममननामः ॥ १०॥ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ ॥ कस्यचित्त्वयकालस्य स्मृता गोपेष
सौहृदा जगामैको ब्रजं रामः कृष्णपात्रमते स्थितः ॥ सागतस्तत्र रम्या शिददर्शयुलिनानिवै ॥ भुक्तपूर्वा एषा रापानि सरांसि सुभी शिवांसं विष्टु
योगतंत्रजं कृष्णपूर्वजः ॥ वनेन रमणीयेन ये यो गालं कृतः प्रभुः ॥ सतान् भाषत प्रात्पायथा पूर्वमरिंदमः ॥ गोपालेनैव विधिना यथान्पायं यथा वय
ः ॥ तथैव श्रुता ननु कीलथैव परिहरेयम् ॥ तथैव सहोपापी भिये जिपामास ताः कथाः ॥ तमूचुः स्थविरा गोपाः प्रियं मधुरभाषितां ॥ रामं रमयतां श्रेष्ठं
प्रवासात्पुनरागतं ॥ स्वागतं ते महर्षिवा होय हूनां ॥ अद्याः स्म निर्द्विजस्तत्पत्न्यां पश्यामहे वयं ॥ प्रीताश्चैव वयं वीर्यत्वं परिहातां ॥ विख्यातस्त्रिषु लो
केष्टरामः शत्रुभयं कृत्वा ॥ वर्द्धनापावयं नूनं त्वया यादव नन्दन ॥ अथवा प्राणिनस्तान् रमते जन्मभूमिषु ॥ त्रिदशानां वयं मान्वाः क्रवमाद्याः मलानि न
॥ ये स्मृदृष्टास्त्वया तयोः क्षमाणास्तवागमां ॥ दिव्यान्ते निहता मन्त्राः कंसश्च विनिपातितः ॥ उग्रसेनो भिषिक्तश्च माहात्म्येनानुजेन वै ॥ समुद्रं च श्रुतो
स्वामिनि निमिना सह विग्रहः ॥ विधः पंचजनस्यैव जरासंधेन विग्रहः ॥ गोमते च श्रुतो स्वामिः क्षत्रियैः सह विग्रहः ॥ द्रुपदस्यैव जरासंधेन यागति
ः ॥ तत्रायथावतरां प्रकृतं वै परमाहवे ॥ विधेयैव शृणालस्य करवारपुत्रो जमे ॥ तत्कृतस्य भिषे श्रुता नाराणां च संतनं ॥ मधुरायां प्रवेशात्कृती
र्त्तनायकैरपि प्रतिपुता च वद्रधापार्थिवाश्च वशीकृताः ॥ तव वागमनं दृष्ट्वाः सभायाः स्मयथापरा ॥ तेन स्मपरितुष्टा वै दृष्टिता श्रुत्वां ध
वाः प्रत्युवाच ततो रामः सर्वास्तान् भित्तस्थितान् ॥ यादवेषु पितृभवंतो मम बांधवाः ॥ द्रुपदयोगीतं वा त्वमिहैव भावयोरतिः ॥ भवद्भिर्वर्द्धिताश्चैव या
स्यामो विलुप्तिकथां ॥ गृहेषु भवतो भक्तं गावश्च परिक्षिताः ॥ अस्माकं बांधवाः सर्वं भवंतो वद्रसौहृदाः ॥ त्रुवत्पेवंतथा तत्त गोपमध्ये हलायधे ॥ सह

२०।२१।२३।२४ आ वृत्तं सौमिनावक्रो भूत किरीटिनः २५।२६।२७।२८।२९।३० ज्ञातुं ज्ञानद्वयकं तां परिगोतुं मिच्छेद् इच्छामि नृपिणी मूर्तिमती भूवेति शेषः ३० मन्त्रोक्ताः मन्त्रेनोक्ता मिनिहेतुना
भारतो गिरिभूषणाभ्यवर्जिते ३१ कर्षणायाधोमुखं कर्षणाधोमुखम् ३२ तस्यां हला लघ्यायां स्तजः येन स्ताः पुष्पकोशैः करणैः वासवेशवस्त्रांगमुगन्धि पराङ्गास्तथा मदिरारूपमरुजिवनं मुमु

2046

वेगगामुदगामिनीति. पाठः २

रंगनाममत्तेवकुटिलापांगीराजमार्गेणगच्छतां॥रुच्यनाहणस्मवोनस्वेतसुवलितामिन॥उन्मार्गनातमार्गीसायेनरंदावनंवनोरंदावनस्यमभ्येव
सानीतायभूतानदी॥रोहपमालोवसौगरितालोयवासिमितीसायदासमतिकान्तानदीरंदावनोतदाह्वरुपणीभूत्यायमुनाराममत्रवतौप्रसाद
नाथभीतास्मिप्रतिलोमेनकर्मणा॥विपरीतमिदंरुपंतायंचममजायते॥असत्पहंनदामध्योरोहिणयत्तयास्तता॥कर्षणमहावाहोस्वमागव्य
भिवारिणा॥गतांभासागरेनूनसपत्न्यावेगागर्विता॥पेतहोसंहसिष्यनितोपव्याहृतामिनो॥प्रसादंकरुमेवीर्याचेत्तोरुत्तमपूर्वेजा॥रुप्रसन्नम
नानित्यंभयस्वत्तंरुत्तम॥कर्षणायधरुष्टास्मिरोषोयंविनिवर्त्यतां॥पूद्गीगच्छामिवरोतोवेयालंगलायध॥मार्गमादिष्टगच्छामिक्कागच्छामिम
हाभुज॥प्रणामावनतांष्टूयमुनालंगलायध॥प्रत्युवाचारविवधंमदाकान्तरंदेववोलाङ्गलादिष्टमार्गत्वमिमंमेप्रियदर्शने॥देशममुप्रदाने
नस्तवयस्वाखिलेशुभम्॥एयतेसुभ्रसंदेशःकथितःसागाद्भमे॥शांतिव्रजमहाभोगाम्पतांचयथासुखं॥यावत्स्यास्पतिलोकोयंतावत्स्यास्पति
मेयशः॥यमुनाकर्षणांष्टूसर्वतेजजवास्मिन्॥साधुसाधितिरामायप्रणामंचक्रेतदा॥तांविस्मयमहाभागतांश्रुसर्वीचजौकसोततःसंचित्प
मनसारामःप्रहरतोवरः॥उनअतिजगामाशुमधुरंरोहिणीसुतः॥सागत्वामधुरंरामोभवनेमधुसूदनी॥प्रत्युवनमालेनवक्षसाभिविराजता॥सह
स्मात्तूमाप्यंतारमंलंगलाधारिणो॥सहसोत्थाप्योविंदोददावासनमुत्तममा॥उपविष्टंतदारामंप्रहृकुशलंमजो॥बाधवेषुचसर्वेषुगोपुवैवजन
ईन॥प्रत्युवाचततोसमोभातरंसाधुभाषणं॥सर्वत्रकुशलंरुष्टपेयांकुशलमिच्छसि॥ततस्तयोर्विचित्राश्चपौराण्यश्चकथाभवन्॥वसुदेवायतः
पुण्यारामकेशवयोतदा॥॥इति श्रीखिलेशुहरिवंशेयमुनाकर्षणनामा॥२०॥॥वैशंपायनउवाच॥॥इतिस्मिन्नोपासालोकप्रावृत्तिकानाम्॥

अवर्तमानंददृष्टोपधिव्यांसारमव्याम् ५५ ॥थेनाधगवेवेरासोपक्षिष्टोजननदिनेम्
इतिभावदीवेहदिवंशधप्रिकादीदिशततमोध्यायः॥ ॥०॥॥इतिस्मिन्प्रवृत्तिस्वरकाः१
प्रावृत्तिकाः

आभ्यधिकदासीषु विरोधकंसिषु देव्यं हृद्योनुरोधान्तरं २ भाष्ये वात्सल्यिकं राज्ञां विनाशकारणम् ३ १४ भोजपुत्रस्य रुक्मिणीः शाशनात्तरं तिमन्त्ररागात् ५ प्रथमा मुख्याः ६ १७ १८ १९ २०
 निरुद्धा रुक्मिणीति सयेति शेषः ॥ तत्र वयं किं भित्तवदेकान्तरा येव निरुद्धा हा भविष्यामः अपितु अनिप्रसिद्धा स्तेनसोत्साहा ह्यतत्र गच्छामः इति सा हृष्टो को वाक्यम् ११ १२ १३ १४ १५
 २ समागतैषु सर्वेषु यदुमुख्येषु संसदि

१५८ चक्रायुधग्रहं सर्वलोकपालग्रहोपमं ॥ तेष्वात्ययिकशंसापुलोकप्रादुर्भूतकेचिह्न ॥ कृतसंज्ञायदुःश्रेष्ठाः समेताः कृष्णसंज्ञादि ॥ आश्रितिकाः नराः प्र
 द्रुः पाथिवात्पाथिकं चक्रं ॥ जनार्दननोदराणां पाथिवानां समागमः ॥ अद्राक्ष्यदादित्यानां संहृतित्वनेकशः ॥ भविष्यति क्षितीशानां सुमहानित्य
 नेकशः ॥ तस्मिन्नास्तत्र गच्छति नानाजनपदेभ्यः ॥ कुंठिनेपुंरी काक्षः भोजपुत्रस्य शासनात् ॥ प्रकाशं स्यात्कथास्तत्र श्रूयन्ते मनुजैरिनाः ॥ हकिम
 णी किलनाम्रातिरुक्मिणाः प्रथमा स्वसा ॥ भावी स्वयं वारत्तत्र तस्याः किल जनार्दनः ॥ इत्यर्थमेते नृपवरा गच्छति सवलानुगाः ॥ तस्याः त्रैलोक्यसुन्द
 र्यास्तुतिपेहनिपादवः ॥ रुक्मभूषणभूषिण्या भविष्यति स्वयं वरः ॥ राज्ञां तत्र समेतानां हस्त्यश्वायगाभिनां ॥ इक्ष्वाकुः शिविकास्तत्र शिविसिंहिमा
 हात्मनां ॥ सिंहशाहलदरपातामर्तद्विरदगामिनां ॥ सदा कद्वप्रियाणां हि पारस्परमभिरुचिणां ॥ जयायशाघं सहितावलौघेन समन्विताः ॥ निरुद्धाः
 पृथिवीपालाः किं भोक्तवरावयं ॥ निरुद्धा हा भविष्यामेगच्छामोयदनंदन ॥ अत्रैतत्केशवो वासुदेव इत्यमिवापि ॥ निरुद्धा मयदुःश्रेष्ठा यद
 नां सहितावलैः ॥ यादवास्तेवलौघास्तसर्वे संप्रामलालसाः ॥ निर्ययुः स्यदनवौर्गविताः सिद्धशास्त्रवै ॥ बलायैरापि फेकनहरिः शान्तमभिमतः ॥
 चक्रायुधतकारः कृष्णो गदापाणिर्वरावता ॥ यादवाश्चापरेतत्र वासुदेवः कृतयुधामन्युः ॥ राधोरादित्यसंकाशैः किं किं गीप्रतिनादितैः ॥ उग्रसेनं तु गो
 विंदः प्राह निश्चितदर्शना ॥ त्रिष्टुतं नृपशाहलभाजामे सहितानघा ॥ क्षत्रियानिहतिप्रज्ञाः शास्त्रनिश्चितदर्शिनः ॥ पुरीं शूर्यामिमां वा जयन्त्ये
 पादयंति नः ॥ अस्माकं शंकिताः सर्वे जरासंधवशांनुगाः ॥ मोदन्ते सखिनस्तत्र देवलोके यथा मराः ॥ तस्य तद्वनं श्रुत्वा भोजराजो प्रहाय शाः ॥ व
 र्मसंवेहेनाधिगतं वभाषे ववनाश्रुता ॥ कृष्णहस्तमहाबाहो यदुनां नंदिवर्द्धना ॥ अयतां यदहं तद्यवशामि प्रहृष्टदना ॥ तया विहताः सर्वे समनश्चक्राः

रामः
 १५८

१६८ निकृतिप्रज्ञाः कपटबुद्धयः शास्त्रनिमित्तदर्शिनः राजनीतिविदः जघन्ये दहतः सूये इत्यर्थः ७ अस्माकमस्मत्तः ८

१८। ५। सौतनं कामकोधुधानां शक्तिं २०। गतं प्राप्नुमिदम् २१। सुखमुत्तमं २२। सौम्यं नृणां २३। वेद्यकृतं नृणां २४। तदा २५। तस्मिन् २६। अधीपुत्राणां २७। यथा
 रगा २८। यानुं शकुवती २९। ३०। तदा ३१। तस्मिन् ३२। मने ३३। मनसा ३४। जन्तवान् ३५। वाहनं ३६। ध्वजं ३७। ध्वजं ३८। ध्वजं ३९। सादेवं ४०। दुष्टिहायं ४१। सांपरायिकं ४२। आपदि ४३। तस्मिन् ४४। ३०। के ४५। शि
 हति ४६।

सुखमासिद्धं। पुरे। स्मिन्। च। यथा। ते। वा। दति। ही। ना। श्वा। त्रि। यः। त्व। स। ना। धा। वयं। ता। त्व। च। धा। वत। मा। त्रि। ताः। ॥ १॥ के। पी। सी। त। न। रे। त्वा। रा। गं। ने। ॥ २॥ तदा। स। दि। न। त। द।
 विजयायं यदु श्रेष्ठयत्र यत्र मिथ्याति। तत्र त्वं स हि नो स्मा भिगच्छेयादवनन्दन। तत्त्वा रागी वयं भुत्वा सस्मितं देवक। सः ॥ यथेष्टं भवता।
 मद्यतथा कर्तस्मिन् शयम्। ५॥ इति वेंद्रो मन्त्रे सारणी। १॥ वेंद्रो पावन उवाच। स्वमुत्तमानु स जो वेज गामा भुक्तेन वै। भीष्मकस्य गृह
 प्राप्नो नो हितायति भास्करे। प्राप्ते राजसभाजितु शीविका कीर्तिभूतने। रंगं सुविपुलं दृष्ट्वा राजसीतनु माविशन्। १॥ विना सना धिभूपातां प्र
 काशाथं पुरातनम्। नूनमा चित्तं वा मातवेन तेयं महावतन्। तना श्रितितमात्र सुविदित्वा वितता सुतः। सूक्ष्मा तक्षः वपुः कल्यानि
 तिल्ये के शान्तिके। ते स्पष्टानि धातेन पवनो द्वा त्तकारिणा। कस्यिना मनुजा स्सर्वे त्पुत्राश्च यतिता भुवि। गतं जामिहता सर्वे
 आवेपन्त लथो रगाः। तां संनिपतिता नृशूक स्तो गिरि रिवाचतः। सतदा पक्ष्वातेन मेने पतग सत्तमम्। ददृग्गिरु डं प्रापुं दीव्यम्
 गतः लेपनम्। पक्ष्वातेन पृथिवी वातयत्ते मुहु मुहुः। दृष्ट्वा सत्तेः प्रहुरगे लेलिह्य दिरिवो रगे। वैष्णवं हस्त संश्लेखं मान्यमाने रवाङ्गु
 र्वे। १॥ रगाभ्यां प्रकटन्ति पाण्डुरं भीगितां वरम्। हेमपत्रं कपाचितं धानु मत्तमिवा रत्नम्। अमृतारम्भ कर्तारं दिजि हृन्द् विना दानम्
 नासनं दैन्यसंघातां वाहनं ध्वजं लक्ष्मणम्। तं दृष्ट्वा सधजं प्रापुं स विवं सांपरायिकम्। धृतिमत्तं गरुत्तमं जगाद मधुसूदनः। ॥ तुष्टः प
 ॥ मसं हृष्ट स्थितं देह मिवा परम्। तुल्य सामर्थ्या वा वा गरुत्तमं मुपस्थितम्। ॥ ३०॥ कस्तु उवाच। ॥ स्वागतं रंवा श्रेष्ठ सुरसेना रिमर्द
 न। जिनता हृदयानन्द सागतं के शव प्रियं। व्रजपक्षित्पक्षेष्ट कोशिक स्य निवेशनम्। वयं तत्रेव गत्वा यप्र निक्ष्णामस्वयं वरम्। ॥ ३१॥

को भीष्मक पिता तस्य ३२

३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ इति श्री नैलकण्ठीये भावदीपे हविर्वाधिकाशीर्वाधिकराजतमोऽध्यायः ॥ ११ ॥ १ ते कृष्णम् वेन ते ये पत्रतृतीया लोप आर्षः ११ २ १ ३

श्रीः
१५९

तत्र स ये नानां हस्त्यधरथागामिताम् । इक्ष्वा मरुता तदा स मेतानां महात्मनाम् । एवमुक्ता महाबाहुर्वेन ते दं मुहावतम् । जगामाथ पुरीक्ष
 त्तः के शिकस्य महात्मनः । वेन ते य सखश्च । मान् यादवैश्च महा रथैः । वै दमने गरीषा प्रेक्षन्ते देव किं न नृने । हृष्टाः प्रमुदितास्तर्वा निवा
 साः प्रोपवक्रमुः । सर्वे शस्त्रायुधधरा राजानो वलराजितः । अध्वैरां पाथन उवाच । ततस्मिन्नेव काले ते राजान य विशारदः । के शिक
 कस्तत उन्थाय प्रहृष्टे नाना रात्मना । अर्घ्यमाचनं दत्त्वा स राजा के शिकस्य यम् । सक्त्यविधि वत्सलं स्वपु रं सत्यवेशयत् । पूर्वमे
 वतु कृष्णाय कारितं दिव्यमन्दिरम् । विवेश स वलश्च । मान् के ला संशं करोयथा । खानयानादि रत्नोद्यै रचितो वा सवालुजः । स
 सुखिनो विजितश्च । मान् तस्य राजातिवेदाने । इति नो बहुमानेन सिहपरोति वेतसा । ॥ ५५ ॥ इति हरिवंशो रुक्मिणी स्वयंवरः ॥ १० ॥ वेश
 पाथन उवाच । ॥ ते कृष्णभागतं दृष्ट्वा वेन ते दं सहायुतम् । वभ्रुवश्चिन्तया विष्टाः सर्वे रपति सत्तमाः । ते समेत्य गतास्तर्वा ज्ञानो भीमवि
 क्रमाः । मन्त्रादसन्त्रकुदालानीति शस्त्रार्थ विज्ञेमाः । भीष्मकस्य सभां गत्वा रम्यां हेमपरिष्कृतम् । सिंहासनेषु वित्रेष्वावेदित्रास्त
 र्गोषवः । निवेदुस्ते नृपवरा देवा देवसमाभिवा । ते दं मध्ये महाबाहुर्जरासंधः प्रतापवान् । वभाषे समहो ते जयिवा न्देवैश्चराय
 धाः । जगसन्ध उवाच । ॥ श्रूयतां भीतरश्चेष्टो भीष्मकश्च महासतिः । कथं मानं मया बुद्ध्या वचनं दत्ताम्बरु । यो सो कृष्ण इति रवा राम ८
 तो वसुदेव मुतो वली । वेन ते य सहायेन संप्राप्त इह कुरित्ते म् । कन्याहेति म्हाते जायादवै रभिसंवतः । अवदं कुरुते यत्नं
 कन्यायां प्रियथा भवेत् । यदत्र काररां कार्यं मुनयो येन वदितम् । कुरुधनं पश्याद्दत्ता विनिश्चित्य वलावलम् । पदानि नो महावी १५९

४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

यौ विसुदेव सुता वुमो वै न ते यं विना तस्मिन् गोमते पर्वतो तस्यै यत्कृतं सुमहदूघोरं भवद्भिर्विदितं हितम् । वक्षि मिया दिव्यैश्चैव भोजांध
कमहारथैः । समेत्य युष्माकं मानस्य कीदृशो विग्रहो भवेत् । कत्यार्थं यत्तमानेन गरुडस्थेन विद्युताः । कस्यास्य निरुक्तो तस्मिन् अपि
राकृत्सरे सहा । पुराणकारा विद्योरे श्रूयते मेदिनी त्वियमो पातालस्य तले मग्ना विद्युता प्रभावेद्युता । वाराहं रूपमास्थाय
उद्धृतो जगदादिना । हिरण्यपाक्षश्च देव्येन्द्रो वाराहेण निधातितः । हिरण्यकक्षिपुश्चैव महाबल पराक्रमः । अवध्यो मरुदे
त्याना मृषिगंधर्वकिन्नरैः । यक्षराक्षसनागानां नाकादीनां वनिस्थले । नचाभ्यन्तरात्प्रहोर्न श्रुक्तेरागार्द्रकेरावो अवध्य
स्त्रिषु लोकेषु देव्येन्द्रो ह्यपराजितः । नारसिंहेन रूपेणा विद्युता निहतः पुराणैर्वा मनेन तुरुपेणा कद्रपयस्मात्मजो वली । आदित्या
गभसि भूतो वनिं वद्धा सुरोत्तमः । सत्यरज्जुमयैः पाशैः कृतपाताल संश्रयः । कान्तवीर्यो महावीर्यः सहस्रभुजमण्डितः । दत्तात्रेय
प्रसादेन मत्तो वरमदेन वै । जामदग्न्यो महातेजो रेणुका गभसि भवः । त्रेताया परयोः सत्यो रामद्रास्त्रभृता म्वरः । पशुना वज्र
कल्पेन स प्रदीपे श्वरोत्तमः । निहतो विद्युता भूयश्छुमरूपेणा हे हयः । दृष्ट्वा कुकुलसम्भूतो रामो दाशरथिः पुरा । त्रिलोकजयिनं
वीरं वरां व्यनिपातत् । पुरा कृतयुगे विद्युत्संश्रामे तारकामये । षोडशार्द्धभुजो भूत्वा गरुडस्थो दिवीयवात् । निजघान सुरात्पु
द्बिरदानेन दर्पितान् । कालनेमिं वदेत्येन्द्रं देवतानां भयंकरम् । सहस्रकिरगाभेन वक्त्रेणा व्यहनघुधिः । महायोगवलेन जौ विश्वरूपे

१६०

कुर्वं पा

राविष्णुना^{२४} अनेन प्राप्रकाशनास्ति हितावहवोऽसुराः। वनेवनवरादेत्या महावत्तपराक्रमाः। निहतावात्तभावेन प्रजन्मवारिष्ट
धनुकाः। शकुनीके दिनेन वैवयमर्जुनकावपि। नागं कुवलयावीडं शरपूरं मुष्टिकं तथा। कंशं बवं लितां श्रेष्ठं सगरां देवकी
सुतः। अहं नृपदेवेराक्रीडमानो हिकेशवः। स्वमादाति दीव्यानि छत्ररूपाणि विष्णुना। कृतानि तत्र तत्रैव विष्णुना
प्रभाविष्णुना। तेनाहं प्रवक्ष्यामि भवतां हितकाम्यया। तं मन्ये केशवं विष्णुं सुराद्यमसुरात्तकर्मनारायणां जगद्योनिं पुरा
रांपुरुषं प्रभुम्। ~~अथारं~~ सर्वभूतानां यत्ता यत्तं सनातनम्। अध्वं सर्वभूतानां सर्वलोकनमस्कृतम्। अ
नादिमध्यानिधतं क्षरम० क्षरशाश्वतम्। स्वयं भुवमजं स्थाणुमजेयं सचराचरेः। त्रिविक्रमं त्रिलोके शं त्रिदशेन्द्रारितारान
मौलिमेति श्रिता बुद्धिर्जातोयं मथुरामनु। कुलं महति वैरातां विपुले चक्रवर्तिनाम्। कथमन्यस्य पुंशश्च गुरुत्वात्वाहनं
भवेत्। विद्रोहे रातुकन्याथे विक्रमस्थे जनादने। कः स्थास्यति पुमानद्यगुरुडस्याग्रतो वली। स्वयं चरुतेनासौ विष्णुः स
यमिहागतः। विक्षेपे रागमने वैवमहान्दोषः प्रकीर्तितः। भवद्भिरनुचिते दं क्रियतां यदनन्तरम्॥ ३५॥ ~~वैरां पायत उवाच॥~~
एवं विबुवमासां तस्मिन् गधानां महावत्तम्। सुनीथो धमहाप्राज्ञो वचनं वेदमब्रवीत्॥ ३६॥ सुनीथ उवाच॥ ॥ सम्यगाहमहाबाहु
र्मगधाधिर्नृपः। समक्षं नरदेवानां यथा वृत्तं महाहृदये। गोमते रामकृष्णभ्यां कृतं कर्म सुदुःकरम्। गजाश्वरथसंवाधाप
निधजसमाकुलो निर्दिधाय हस्तीसेनावक्रलांगत्नवहिना। तेनायं मागधः श्रीमाननागतमवित्तयत्। बुतेद्यराजसेना

पतिर

१६०

यामनुस्मृत्युदासुराणां पदान्पोर्युधतोस्तत्रवलकेशव योर्युधिः। पुर्विगंधतरोद्योरोद्यभुवन्मेदिनीक्षयः। विदितं वः सुय
 त२ रसिस्वागं स्यनृपोत्तमाः। यक्षवेगानितो हूतावभ्रमुगगिने वराः। समुद्राश्रुक्षुभस्सवेचिचौद्रिमुद्रुमुद्रुः। वयं वसवेसं वराः
 किमुत्पानेन विष्णुवाः। यदा सन्नद्युध्येते धारुतः केशवः स्वर्गः। कथमस्मद्विधेः द्वाक्यं प्रतिस्थातुं ररागातिरे। रागां स्वयं वरो
 नाम सुमहात्सुर्वद्विनिः। कतो नरवैराद्यैर्यो धर्मस्य वैति धिः। इदं कुशितनगरमासाद्य मनुजे श्वराः। पुनरेवेष्टति क्षीप्रं म
 हापुरुषावैग्रहः। यदि सावरयेदन्यं राज्ञां मध्ये नृपात्मजा। कस्तस्य भुजयोर्वीर्यकः पुमान्प्रसहिष्याति। विख्यापितस्तु दो
 षो हं स्वयम्वरमहोत्सवे। तदधमिगतः कस्तै। वयं वै नराधिपाः। कस्तस्यागमनं वै नृपाणां मतिगतिम्। कन्याहेतोर्नरेन्द्र
 रागा यथावदतिमागधः॥ १॥ ५॥ ॥ इति हस्तिवंशोत्सुकिणी स्वयम्वरे॥ १०५॥ ॥ देवापायन उवाच॥ ॥ इत्येव मुक्ते वरने
 सुनीथेन महात्मना। कुरुषाधियतिवीरो दत्तवक्रो भूभाषत॥ ॥ दत्तवक्र उवाच॥ ॥ यदुक्तं मागधेन्द्रेण सुनीथेन नरा
 धिपाः। युक्तपूर्वमिदं मन्येयदस्माकं वरो हितम्। न व विद्वेषणे नाहं न बाहंकारवादिना। न रामविजिष्णुर्वा दूषया मिव वो
 मृतम्। वाक्यार्णवं महागाधं नीतिशस्त्रार्थविहितम्। कस्तस्य निविलंबं कुं राक्तो वैराजसंसादि। किन्वनुस्मररागार्थे ह्यद्वीमि
 कति पाशुषमे। आगतो वासुदेवो। पिकिमाश्रयं नराधिपाः। यथागता वयं सर्वेति धाकस्त इहागतः। किमत्र दोषो गोरापं वा कन्या
 हेतोस्सनागतः। यदस्माभिस्समेत्येवं कते गोमन्तरोधने। तत्र युद्धकृतं दोषं कथं वा कर्तुं न ह्यर्थः। वनवासे स्थितो वीरो कंसव्या

इत्येवमिति १. २. ३. ४. वासुदेवो ते सान्धिराजः ५ गौराजः ६. ७

नागेन कुवत्तयापीडितोऽपि तेनो कोपितो विवेकानुः गतासुरिवैरासावधानं च मुक्तमस्य १० येन कं सनि घृतावयो धिकै रस्माभिस्साह वैरं कृतं तस्योपरोधापरायादि वयंतदा किमत्र दोषो
विहीतः तकोपीत्यर्थः ११ १२ १३ रथादिवलेन उयेतै रस्माभिस्साह तेन विग्रहीतुं द्रुमं न कृतम् अथापराधश्च कृतस्तत्र दण्डो दाह न मेव युक्त मित्याशयः १४ नवाधम धर्मद्विधा
ह दावाग्नीति तपस्विनीर्दावाग्निमरणां श्रेय इति एते च दुर्वर्तेति तपस्विनौ अतस्तयोर्मुख्यो दुर्वर्तितरः स एतेन मरणेन विनीतस्सुराक्षितः स्यादिति मन्याम इति योज

१६९

मोहहेतुनाऽपि विवचनाद्राजचन्द्रावततटस्थितोऽतावा ह्यवधाथयिषु भौरामजनादनौ १ नागेनो दीपितो वीरो हतनागो विवे रा
तुः १ ततः स्ववीर्यमाश्रित्य निहतो रंगसागरे १ गतासुरिवैरासीतो मथुदेरास्तहानुजः १ किमत्र विहीतो दोषो येनास्माभिर्विधो
धिकः १ उपरोधपरा राजन्यं सर्वे समागताः १ सेनातिवत्तमालो क्य विन्नस्तो रामकेशवो १ पुरं वत्तं समुत्सृज्य गोमन्तपर्व
तंगतो १ तत्रापि गतमस्माभिर्हन्तं समरयो धिमिः १ अप्राप्रयो वनाभ्यां वपदाताभ्यां रणाजिरे रथाश्च न रनागेन तत्र वे विग्रहः
कृतः १ कृत्योपरोधं रोलेत्तुं धर्मैरादीपितम् १ दावाग्निमुखमाश्रित्य मृतो यदितपस्वितो १ विनीता विति पश्यामस्सर्वे
त्रीयपुंगवाः १ प्रतिशुद्धे कृतैर्वै वं वषया मोजनादनम् १ यत्र यत्र प्रयास्यामो वयंतत्र भवेत्कालिः १ प्रीत्यर्थं प्रयतिष्यामः कृत्तेन स
हभूमिपाः १ इदं कुशितु पुरं कृत्तेनागतः कलिहेतुनी १ कृत्यानिमित्तगमने कस्य युद्धं प्रयच्छति १ मर्त्ये स्मित्युद्धेन्द्रो सो न
कश्चित्प्राकृतोजनः १ देवलोके वदेवेशः प्रवरः पुरुषोत्तमः १ देवानामपि कर्ता सो लोकातां वविशोषत १ न देववालिना बु
द्धिर्न वैष्णवापि मात्सरः १ न सन्धो न कुरो नार्तः प्रगताति हरिः सदा १ एष विष्णुः प्रभुर्देवो देवानामपि योत्तमः १ आगतो गरु
डने हृष्टप्रकाशपहेतुना १ न सेना सहितो याति कृष्णः शत्रुविनाशने १ इमां प्रात्रां विजानीध्वं प्रीत्यर्थं वागती हरिः १ सहि
तो वा दवेन्द्रे श्वभोजवृक्ष्यत्यक्ते रिहो १ अर्धमा वमनीयं वदत्वा तिथ्यं नराधियाः १ करिष्यामो वयं सर्वे केशवाय महास
ने १ एवं सन्धानतः कृत्या कृत्तेन सहिता वयम् १ वसामो विगतदेषा निभया विगतज्वरा १ तस्य तद्वयं न भुत्वा दत्तवत् स्यधीमतः

१७०

ना अथ युद्धं करणां श्रेयो विमुखस्य दूषणमिति तृतीयाहार्थः सार्द्धं लोक वाक्यम् १५ एवं स्वस्थानपराधित्वमुक्ता संप्रति विरोधे हेतुभावमहं यत्र यत्रेत्यादिना १६
पूर्ववैरं सन्ध्यामुद्धास्यतीत्यादिनेत्याशयेनाह मर्त्ये इति मनुष्यालोके १७ इव्या अहमा मत्सरः परोक्षार्थो महत्तमः १८ २० हृष्टप्रकाशपहेतुना स्वयंवराऽऽगतेन राजेन
स्वरूपप्रकाशनीयमिति हेतुः २१ यादवेन्द्राणां मुख्ये भोज्यादभिः २२ संधानतः संध्याविगतमुद्देशो येषां तो विगतो दिनाः २३ १

२५ किमिति अस्माः॥ अस्मान्मो अस्माकं भये सति किं न्यस्तः॥ अस्माकं भवामहे अपितु भवामहे एवं भीतेन राक्षसाग पूर्वकं संधानमवर्य कर्तव्यं न तु वयं भीताः॥ अस्माकं इत्यर्थः २५
पुरुषा ३

३५
३६
३७
३८
३९

शात्वः प्रवदतां श्रेष्ठः प्रत्युवाच नराधिपान् ॥ ॥ शात्व उवाच ॥ ॥ किं भयेनास्यतः सर्वे न्यस्त राक्षसा भवामहे। संधान करणे हेतोः कृष्ण
स्य भयकं पिताः। परस्मैवेन किं कार्यं निन्दमानात्मनो वतम्। नैष धर्मे नरेन्द्राणां क्षात्रधर्मैव स्थितः। महत्सुराज वंशीषु संभूताः
कुलवर्द्धिताः। तेषां कौबुद्धिः कथं भवितुमर्हति। अहं जानामि वै कृष्णमादिदेवं सतासनम्। प्रभुं सर्व नरेन्द्राणां नारायणाय
राक्षसाम्। वैकुण्ठमजयं लोकेश्वराचरं गुरुं हरिम्। समभूतं देवकी गर्भे विष्णुं लोक नमस्कृतम्। कंसराजवधा र्थाय भारवत्तरु
गायत्रं। अस्माकं वदितारूपाय लोक संरक्षणाय च। अंशावतरणे कृष्णं जाने विष्णोर्विरोधितम्। संग्राममनुत्तमं कृत्वा विष्णुना
महामुनिषां। चक्रावतं विदग्धां गायामो यमसादनम्। तत्वं जानामि राजेन्द्रां कालेनायुः क्षयो भवेत्। नाकाले प्रियते क
श्चित् प्राप्ते कालेन जीवति। एवं विनिश्चयं बुधानां कुर्यात् किं न्यस्तं विद्वदम्। स एष भगवान्विष्णुराजो व्यतपसः क्षयम्। निहन्ता दिति
जेन्द्राणां यथा कालेन योगवित्। वल्लिं वैरोचति वधा वैवावधं महावतम्। कृतवान् देवदेवी वैषाता ततः तवा सितम्। एवं मादी निवा
न्यानि विद्वतो श्रेष्ठानि वैनृपाः। तस्मादयुक्तं भवतां विग्रहाथे विवारितम्। न च संग्रामहेतोर्हि हिंसा स्याज्जमतं विह। यस्यैतस्य
वाकन्यावरं दिष्टाति तस्य सा। किमत्र विग्रहो राक्षसां प्रीतिर्भवति वैध्रुवम्॥ ॥ वैशंपायन उवाच। एवं कथयमानानां नृपाणां
बुद्धिरागतिनाम्। निकेदं ब्रवीद्राजाभीष्मकः पुत्रकारणान्। महावीर्यं मदीक्षितं भार्गविराजामि रक्षितम्। रणे प्रवराजानि र

किं
३२ यमसादनं मन्योर्मन्युं विष्णुमिति ३३ कस्माच्चित् २४ ३५ १३८ ३७ १३८ १३८
कस्मचित्

४० कस्यचित्कस्माच्चित् ४१ हियते कन्येति शेषः यथाऽयमेव हीयते कालेनेति शेषः ४२ ४३ ज्येष्ठं सुतं केशवेन सह केशवं व पुत्रेण सह कथं कारयिष्ये इति योज्यम् ४४ रुक्मवान् रुक्मी ४५ ४६ ४७

भाष्यक उवाच १

१६३ धां विविच्य मनसा युतः कृत्स्नं न सहते नित्यं पुत्रो मे वलदयितः । नित्याभिमानावरणो न विभेति च कस्यचित् ४० कृत्स्नस्य भुजवीर्येण हतो वै
नात्र संशयः । भाविष्यति ततो युद्धं महापुरुषविग्रहम् ४१ देवी चैवाभिमानादकुतो जीवति मे सुतः । जीवितं नैव यद्रूपा मिमम पुत्रस्य केश
वात् ४२ कन्याहेतोः सुतं ज्येष्ठं पितृणां न न्दिवर्द्धनम् । कारयिष्ये कथं युद्धं सह पुत्रेण केशवेन च नारायणं देवं वरमिच्छति रुक्म
वान् ४३ मूढभावो मदोन्मत्तः संग्रामेष्वनिवर्तकः । नियतं भस्मसाद्याति तू न राशिर्यथानलात् ४४ केशवीरेश्वरः भूरः श्रृङ्गात्नश्चित्र
योधकः । क्षरणेन भस्मसाम्नीतः केशवेन वलतीयसां ४५ वन्द्या वने वसच्छ्रीमात् केशवी वलितो वरः । उद्धत्ये केन हस्तेन स प्राहं ध
तवान् गिरिम् ४६ उः करं कर्म संस्मृत्य मनस्सीदति मे भद्रम् ४७ इन्द्रसुख्यमागत्य देवते सह व्रता । अभिषिञ्च्य ब्रवीत् कृत्स्न
मुपैद्रेति शचीपतिः । यथा वैदमितीनागः कालीयो यमुनादये । विषाग्निज्वलितो कालान्तकः समप्रभः ४८ केशी वैवमहावीर्यो
न ५ दानवीह्वयविग्रहः । निहतो वा सुदेवैर्देवैरापि दुरासदः । सां दीपति सुतं चैव विरनखं हि सागरैः ४९ कृत्स्नपंचजनं हत्वा चानयद्यमम
ह ४८ न्दितात् गोमते सुमधुं वहुभिश्चैव तावुभौ । कृत्वा विना सजननं गता श्वरथसं कुलम् ४९ गजेन गजवन्द्यातिरथेन रथयो
धिनः । सादिनश्चाश्वयोधेन चरणपदातिनम् ५० जघ्नतु सोमहावीर्यो वसुदेव सुतावुभौ । त देवासुरगंधर्वा नयक्षो रगराक्ष
साः । न नागानापि देत्येन्द्रानपि शङ्कान् ५१ कृतवन्तस्तथा धिरा गता श्वरथसंक्षयम् ५२ तमनुस्मृत्य संग्रामे भद्रं सीदति
मे मनः ५३ न मया श्रुतपूर्वो विदष्टपूर्वः कुतोपि वा । तादृशो भुवि मर्त्ये सिन्वा सुदेवा सुरोत्तमा ५४ त्रैलोक्ये संप्रगाहमहाबाहुर्दत्तवक्रो महा

३२४

६५ वीरी ६५

महावीर्यश्रीकृतम् ५१५ नरेन्द्रोभीकृतः ५८ ६० ६१ ६२ तेनानुपमगङ्गा ६३ व्यतिक्रमं राशोऽनाद्यकृतसत्कारम् ६४ द्धिद्रुताद्वन्द्वेतिशेषः लेखं राजेन्द्रवेभवेः कृतोऽभि
विषयतामिदं वरुणमुद्रितकथकोशिके समर्पितवन्त इति शेषः ॥ १०० ॥ ॥ इति श्रीनैलकराष्टीये भावदीपे हरिवंशार्थप्रकाशे चतुर्दशोऽध्यायः ॥ ॥ १०१ ॥ ॥ हन्वाकसमिति १ अतिथि

मतिः ॥ संधायित्वा महाकाण्डं संविधास्यामि यत्क्षमम् ॥ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ ॥ इति संविन्ममनसा वल्गावत्तविनिश्चयम् ॥ गमन
यमतिं वक्ते प्रसादयितुमश्रुतम् ॥ वित्तमानो नरेन्द्रैश्च बहुभिर्नृपराजिभिः ॥ स्तनमागधवन्दिभ्यो बोधितः सुनिमंगलेः ५८
प्रभायां रजन्यां नुरुज्ज्वलीकृत् क्रियाः ॥ उपविष्टान्यास सर्वेष्वेष्टु विश्रामवेदमसु ॥ ये विष्टाश्च राजान्विदमभ्यां न
राधिये ॥ ते रागत्य स्वभूयेषु रहोगत्वा निवेदितम् ॥ श्रुत्वा कृष्णाभिषेकं नुके चिद्वृष्टानराधियाः ॥ केचिद्दीननराभीता
उदासीनास्तथापरे ॥ त्रिधा प्रवृत्ता सासेनानरनागाश्च मालिनी ॥ महारोवद्वधुधाद्यभिषेकेन बालिताः ॥ नृपारां
भेदमात्नोक्यभीष्मको राजसत्तमः ॥ व्यतिक्रममचित्पंचकृतं नृपतिना स्वयम् ॥ विविन्ममनसाराजादद्यमानेन चेतसा ॥
जगाम नरदेवानां समाजे प्रतिबोधितम् ॥ एतस्मिन्ननरे प्राप्तास्तैर्कैशिकान्तिकात् ॥ लेखमुद्रित्यशिरसा विवि
भुश्च नृपारविम् ॥ ॥ इति खिले बुहरे वंद्यो रुक्मिणी हरिः ॥ ॥ जनमेजय उवाच ॥ हन्वाकं संमहावीर्यं देवैरपि दुरासदं
नाभिषिक्तस्त्वयं राज्ये नोपविष्टो नृपासने ॥ कन्यार्थे वागतः कृष्णसत्त्रापिन कृतोतिथिः ॥ अमानमनुत्तं प्राप्य धातं केन हेतु
ना ॥ विनतायां मुनश्चैव महावत्नपराक्रमः ॥ सचापि क्षमया युक्तः ८ कारां किमुपेक्षितः ॥ एतदाख्याहि भगवन् परं को नृह
त्वं हि मे ॥ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ ॥ विदमनिगरीं प्राप्ते वै न ते यमहाश्रुते ॥ मनसा चिंतयामास वासुदेवाय कैशिकः ॥ दृष्ट्वा श्रव्यं

नैकतः आसिध्वेर्न भवतिः अमानं अपमानम् २ कारां निमित्तं अपेक्षितः आश्रितः ३ कथकोशिकयो रित्यस्याह विदमेति ४

६३ ते आश्चर्यं कृष्णाभिर्वेकं नोऽस्माकं पापक्षय इति सर्वांस्त्रिभुवभाव आ विरोदिनि वा ह्यन्ययोग्यम् आवयोः कथको शिकषोः दधतत्त्वः दधतत्वात् कृष्णस्य तत्त्वमावा
 ३ धोपि नाऽन्यथा कर्तुं निराक्रोतीति विपरिणामेन योग्यम् १३ कार्यं १४ अनध्यास्यं अध्यासितुं योग्यं नास्ति १५ १६ आस्पति आसिष्यति उपवेष्टुमतीति यावत्

१६३ हिनः सर्वं भिषं पापक्षयो भवेत् ॥ विभुदभावः कृष्णस्य आवयो दधतत्त्वतः ॥ अतं पात्रं परं कीन्यस्त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥ कृष्णात्कमलं पत्रा
 क्षादेव देवा जना र्दनात् ॥ अस्यावां किं प्रदास्याव आनिध्य करणो न ह ॥ पात्रमासाद्य वै राजन् यथा धर्मो न तु यते ॥ स्वमन्यो न्यसं वि
 त्यभानरो कथको शिको ॥ स्वराज्यं दातु कामो तो जगमनुः केन वा न्निकम् ॥ देवमासाद्य तो वीरो विदमर्निगराधिपौ ॥ ऊचतुस्तौ
 महात्मानौ प्रणम्य शिरसा हरिम् ॥ अद्यावां स फलं जन्म ह्यद्यावां स फलं तपः ॥ अद्यावां पितरस्तृष्णा देवे त्वयि गृह्णते ॥ वामरं व्य
 जनं ध्वजं सिंहसन्त वनम् ॥ स्फीतशोको पुरीचेयमावाभ्यां सहिता तव ॥ उपेन्द्रस्त्वं महाबाहो देवेन्द्रस्त्वभिषिक्तवान् ॥ आवा मि
 ह हिराज्ये त्वामभिषिक्तवामवे विभो ॥ आवयो र्त्तिकतं वंदुभिः पार्थिवैरपि ॥ राक्यते नान्यथा कर्तुं जरासन्धेन वा स्वयम् ॥ शत्रुस्ते मा
 गधो राजा जरासन्धो महाद्युतिः ॥ कथां ते ब्रुवन्ति नेत्यं नृपा रागा मभयप्रदम् ॥ सिंहसन्त मन ध्यास्यं पुरं रौ स्य न विद्यते ॥ कथं राज
 समाजे स्मिन्नास्यते देवकी सुतः ॥ कृष्णो विभु महावीरो हिमिमानि महाद्युतिः ॥ न रागमिष्यते रास्मिन्कन्याथै च स्वयं वरे ॥ पार्थिवे
 पूवविष्टेषु स्त्रिषु सिंहसन्तेषु वै ॥ कथमास्यति नीचेषु ह्यसन्तेषु महाद्युतिः ॥ इति संविन्त्यमानस्तु भुत्वा सो भीष्मको नृपः ॥ आवयोः स
 हसं मन्त्र्यविश्रहो यशमाधितिः ॥ तव विश्रामहेतोर्हि कारितैर्दं गृहोत्तमम् ॥ देवानामादिदेवो सिसर्बलोकनमस्तुतः ॥ मानुष्ये मर्त्यलो
 को स्मिन् राजेन्द्रत्वं समाचर ॥ समाजे मनुजेन्द्राणां मा भूदासन संकरम् ॥ विदमर्निगरे वेदं राजेन्द्रत्वं समाचर ॥ आस्पता मासने भुभुक्षः

७

कारित कारितम् विभक्तिलोप आर्षः न केवलं राजत्वमपि तु राजेन्द्रत्वं आमन संकरमुपवेशने संशयः अराजा कथमासनमारोक्ष्यतीत्येवरूपः २० ह्यं नरासन्धादीनां
 विवेष्टय विनालय २१ ॥

१६३

अधिवासपूर्वगिनसंस्कारासंयोगोऽप्यदेवशासनात्पूर्वाध्यायान्ते उक्तात् इन्द्राज्ञापवात् आगमिष्यन्ति अभिषेकार्थमित्यर्थः २२ प्रेषयामासतुः देवशासनमिति विपरिणामेनानुसंगः २३ देवदूतस्य प्रवृत्तं भयं पत्रे लिखित्वा
नेत्रवद्वारवाहं तथा शासनं न देवदूतापयन्मपि प्राह २४ तदनुसारि दुःखकृतं तावदाह विदितमिति २५ भूपतिः क्रूरः २६ देवदूतवाक्यमाह देवदूतवाक्यादिना २७ २८ अभिषिञ्चयामास अभिषेकार्थं योजय ३० अथ ३१

प्रभाते महाद्युतेः १ अधिवास्यात्मनात्मानं विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ यथागमिष्यन्ति नृपाः करिष्ये देवशासनात् ॥ स्वमुक्तासुरभ्रं प्रणि
पत्यकृतां जालिः ॥ प्रेषयामासतुर्वीरैरंगमध्ये नृपेर्दृतेः ॥ देवदूतस्य वचनं यथोक्तं वज्रपाणिना ॥ लिखित्वा मुमहाते जा कोशिकदशा
पजा दयात् ॥ ॥ के शिक उवाच ॥ विदितं वो नृपास्सर्वे वै न ते यमहाद्युतः ॥ आगतो निधिरूपेण विदमर्नगरी हरिः ॥ प्राप्ता
लोक्य पात्रो यमिति संचित्य भूपतिः ॥ प्रददौ वासुदेवाय स्वराज्यं धर्महेतुना ॥ इदमासनमास्येति भ्रात्रा मेवो धिते ततः ॥ वागुवाचा
शरिरेण केनापि व्योमरूपिणा ॥ देवदूत उवाच ॥ ॥ न युक्तमासनं दातुं त्वया हीनं नराधिपा ॥ इदमस्यासनं दिव्यं सर्वरत्नविभूषि
तम् ॥ जाम्बूनदमयं भुभ्रं रचितं विश्वरूपेण ॥ प्रेषितं देवराजेन सिंहलक्षणा लक्षितम् ॥ अत्रोपविष्टं देवेशं चराचरनमस्कृतम् ॥
अभिषिच्य स्वराजानं बहुभिः पाथिवैः सह ॥ आगता कुशितेन गरेकन्याहेतोर्नराधिपाः ॥ नागमिष्यन्ति यः कश्चित्सोऽप्यवक्षो भवि
ष्यति ॥ इमे वै वाहकस्तद्गानिधीना मंशसंभवाः ॥ अक्षयाराजराजस्य धनेन रास्य महात्मनः ॥ दिव्याः कांचनरत्नाढ्या दिव्याभरणा यो
नयः ॥ राजेन्द्रस्याभिषेकार्थमागच्छन्ति नृपेर्दृताः ॥ स्वराजस्य सन्देशः कथितो वो नराधिपाः ॥ नेत्रेणाहूय तां सर्वानभिषिच्य स्वकेरा
वम् ॥ के शिक उवाच ॥ ॥ इति संचोद्य संस्थो सोऽदेवदूतो गतो दिवम् ॥ दत्त्वासनं वक्त्रद्वयाय वात्सार्कसदृशप्रभम् ॥ तेनाहं वो दधि
ष्यामि भवतौ वै स मागताम् ॥ दुर्तिवार्थं तं रंघोरं शोकेण स्वयमीरितम् ॥ युष्माभिर्दर्शनं युक्तमद्भुतं भुवि दुर्लभम् ॥ कलनद्वोरभि
षिच्य तं स्वयमेव नमस्तथात् ॥ दृष्ट्वा श्रुत्य हि नः सर्वोऽध्रुवं पायक्षयो भवेत् ॥ तपनेन च वक्त्रद्वयाय देवदेवाय विष्णवे ॥ आगच्छ

३१ ३२ दिव्याभरणं दिव्ययोनयो दिव्यासनाः ३३ ३४ ३५ ते स मागताः ते भविष्यिः शक्रस्य हूतैरितं दुर्तिवार्थं तं रंघोरं स्वयम् ३६ अभिषिच्यन्तं अभिषिच्यमानं तं दृष्ट्वा युष्माभिर्दर्शनं युष्मत्कर्तुं के दर्शनं युक्ती प्रेषयन्तं मन्मदे
इति शेषः ३७ दृष्ट्वा इति प्राग्व्याख्यातम् ३८

५७ इत्युमानेन पुत्रदोषादित्याशयः ॥ परस्मान् हेतोः पदानि चैकाग्र्ये ६१ ६२ ६३ ६४ पंचयोनिसमुत्थानि मूलत्वकपत्रपुष्पफलावियोनयः कारणानितेभ्यः समुत्थानि पंचमंदारपरि

स्वलेनैर्दृताः भीष्मकश्च महाबाहुः स्वलेन समन्वितः । जगाम पार्थिवः सार्धं दह्यमानेन चेतसा ॥ यत्र कृद्दोमहाबाहुः कैशिकस्त्वान्वरः ॥ इति
देवप्रकाशान्तीपताकाधजमालिनी ॥ शुभादेवसभारम्भारमानहेतोरिहागताः । दिव्यरत्नप्रभाकीर्णदिव्यस्त्रगनुलेपनाः । दिव्याम्बरपता-
काद्यादिव्याभरणभूषिताः । दिव्यस्त्रशमकलिलादिव्यगन्धाधिवासिताः । विमानयानैः श्रीमद्भिः समन्तात्परिवारिताः । दिव्याप्सरोग-
णास्तत्र नन्दतुष्टसमन्ततः । गन्धर्वमुनयश्चैव किन्नराश्च सहस्रशः । उपगायन्ति देवेशमम्बरान्तरमाश्रिताः । स्तुवन्ति मुनयः सर्वे
सिद्धाश्च परमर्षयः । देवदुन्दुभयश्चैव स्वयमेवानन्दन् दिवि ॥ पञ्चयोनिसमुत्थानि गन्धर्वगणान्यनेकशः । समन्तात्पात्यमानानि आ-
काशस्थैर्दिवौकसैः । स्वयमागम्य देवेन्द्रो देवैः सह शचीपतिः । विमानवरमारुह्य स प्रकाशस्थितो म्वरे । अष्टमिलोकिपालैश्च स्वदिग्भागेषु
संस्थितैः । उपगायद्भिर्नृत्यद्भिः स्तुवद्भिश्च समन्ततः । श्रुत्वा सुतुमुलं नन्दं सर्व एव नराधिपाः । विस्मयोत्फुल्लनयनाविविधुस्ते शुभाः
सभाम् । कैशिकश्च महातेजा उपगम्य नराधिपान् । प्रवेशायामास वलीप्रतिपूज्य यथाविधि ॥ निवेदिते सुरश्रेष्ठः पार्थिवानां समागमे ॥
निर्जगाम हरिः श्रीमान् सर्वमङ्गलप्रजितः । ततो म्वरस्थास्ते दिव्याः कलशाश्चैलकण्ठिनः । सहकारसमायुक्ता ववर्षुर्जलिदाश्च । दिव्यकां-
चनरत्नौघैर्दिव्यपुष्पसमन्वितैः । गन्धर्वगणैर्विमिश्रैश्च राजेन्द्रस्याभिषेचनैः ॥ यथोक्तविधिपूर्वेण सोमिषितो यथाविधि । दर्शयि-
त्वानरेन्द्राणां दिव्यैराभरणैः शुभैः ॥ दिव्याम्बरविचित्रैश्च दिव्यमात्पानुलेपनैः । सत्कृत्य विधिवद्वाज्ञासूपविष्टो जनार्दनः ॥ शुभे देव-
सभादेशे स्नानहेतोरिहागते । उपास्पमानो यदुभिर्विदमैश्च नराधिपैः ॥ वैनतेयश्च वलवान्कामरूपी नराकृतिः । दक्षिणं पक्षमाश्रि-
त्य आसनस्थो बभूव ह्यक्रथकैशिकौ तौ वीरौ वामपार्श्वे स्व आसने । उपविष्टौ महात्मानो देवस्यानुमते नृपौ ॥ तथैव वामपार्श्वे तु-

जातकसंतानकल्पद्वन्द्वहरिचन्दनारव्याः देवतरव एव यो न्योयस्तेभ्यः समुत्थितानि ६६ ६७ ६८ ६९ सुरश्रेष्ठे कृत्स्ने ७० ७१ दर्शयित्वा दर्शनं कृत्वा ७२ संकृतेत्यर्थः ७३ राजा आगतान् सत्कृत्य मानयित्वा तेषां
माज्ञां गृह्णित्वेत्यर्थः देवसभे सिंहासने उपविष्ट ७४ ७५ ७६ ७७

७८ ७९ ८० अविज्ञानहीना अपरुद्रानां अपराधवतां उदित्य ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ पंचाधिकशततमोऽध्यायः ९१०५ पुत्रो मे १ मम मतिस्तु स्वयं वरे दानमतीव बाल्यं एका एकां वृणीते

१६५

वृहस्पन्वकमहारथाः। सात्पकिप्रमुखावीरा उपविष्टा महाबलाः॥ भास्करप्रतिमेदिव्येदिव्यास्तराण संवृते॥ सुखोपवि
ष्टं श्रीमन्नं देवाश्च वराचीपतिम्॥ सन्निवैः श्राविता पूर्वम्प्रविष्टास्ते नराधिपाः॥ यथा हे एतु सं पूज्यराजान ४ सर्व एव ते॥
सुखोपविष्टास्ते स्वेषु आसनेषु भराधिपाः॥ कैशिकस्तु महाप्राज्ञः सर्वशास्त्रार्थवित्तमः॥ पूजयित्वा यथान्यायमुवाच
वदताम्बरः॥ ८१ ॥ कैशिक उवाच॥ ॥ अविज्ञात्वा नृपाः सर्वमानुषोयमिति प्रभो॥ भवन्तमुपरुन्धाना देवतान् क्षन्तु
मर्हसि॥ ८२ ॥ श्रीकृष्ण उवाच॥ ॥ न मे वैरं निवसते एकाहमपि कैशिक॥ विशेषेण नरेन्द्राणां क्षात्रधर्मे व्यवस्थिते
॥ यो ध्वमिति धर्मेण अधर्मेति पराशुरवे॥ तेषां को हेतुना कोपः कर्तव्यस्त्ववनीश्वरः॥ क्षन्तव्यं भवतोस्माकं वीतवैराभव
नुवै॥ ८६ ॥ वैशम्पायन उवाच॥ ॥ एवमुक्त्वा नरेन्द्रांस्तानाश्चास्य मधुसूदनः॥ कैशिकस्य मुखं वीक्ष्य विररा
ममहाद्युतिः॥ एतस्मिन्नेव काले तु भीष्मकोऽयं नेको विदः॥ पूजयित्वा यथान्यायमुवाच वदताम्बरः॥ ८८ ॥ इति वि
लेषु हरिवंशे १०९ भीष्म उवाच॥ ॥ पुत्रो मे बालभावेन भगिनीन्दातुमिच्छति॥ स्वयं चरेनरेन्द्राणां नन्वाहन्दातुमुक्त
हे॥ अतीव बालभावत्वात् दातुमिच्छेन्नमतिर्मम॥ एकमेकं समालोक्य वरयिष्यामि मे मतिः॥ अतस्त्या हं प्रसादिव्ये पुत्रं
कुन्यहेतुना॥ प्रसादं कुरु देवेश क्षन्तुमर्हसि मे प्रभो॥ ३ ॥ श्रीकृष्ण उवाच॥ ॥ बालभावेन पुत्रेण चालितं नृपम
एतलम्॥ यदा भवति वै प्रोक्तं कादृशो विनयो भवेत्॥ सूर्ये नु स दृशां ह्यो कांस्तपसोपातिः॥ लोकेऽस्मिन् नरे देवानां महाकुल
श्रियः

१६५

इति युक्तमित्यर्थः २ अथ मम मतेन सिद्ध्यतीत्याह अतस्ति ३ चालितवान् कर्तारिक्तः अविनय इति छेदः ४ ५

[illegible]

मध्यस्मिन्नेकस्मिन्नपितोऽनतिष्ठति सर्वेषां गवलादियर्थः १२ ॥ आसतां तावत्पुत्रवातृत्वमपिमिथ्येव ब्रह्माप्तीत्याहुतादयमिते २ १० ११ १२ १३ १४ १५ न कृतान्तिथ्यामितिसमन्ते पदं आतिथ्यमीनांतगतम्
विदितेत्यर्थः १६ हेनराधिपराजेद्राणां प्राधिवोप्यहं हि माडमिभूतोस्मि तत्र हेतुः विदेर्न ति यद्यत्र विश्रामो न कृतः स्यात्तदानचे निमित्तो ममाभिभवोन जानः स्यादिति भावः १७

सुखमप्याभां हस्तगताभ्यां कृतं पूर्व आतिथ्यं कृतं भवेति शेषं तत्र ननु नाहं कैशिकमिति नवावजं बोधितं येन तं कृतं असिच्य स एव समितः शांतिं नीतः ॥ २० ॥ असम्यग्निदिताः विपरीतज्ञानाः क्रियतां कृतां ॥ संपत्सु सुखे पन्नाः
संस्तु २२ २३ वादति वादते मेमां २४ स्वयं वराण्यत्र क्रियायां तथा स्वयं वरं मेकन्यानां न इच्छत पुत्र इति शेषः स्वयं वरो हि सति त्वामेव सादृणया दित्यर्थः मित्रं त्वया गते पुत्रो मे स्वयं वरेन इच्छेदित्यर्थः नैतानि च तानि मेन

२१

२६६

गोराजं वलविश्रामहेतुना ॥ आवाप्योक्तमातिथ्यं कैशिकं प्रियं तिथिः ॥ उषितो च यथा स्वोपरागहृत् केशवो ॥ वैशंपायन उवाच ॥ एव
मेव तु पाणं तं कृतं वायुत्रो दितं ॥ श्रद्धावाक्यमुना सिच्य सपुटो गिरिवज्जलनो ॥ भाष्यक उवाच ॥ प्रसाददेवला केशमर्त्यलोके शपाहिमां ॥
अज्ञानतमसा विष्टं चानुचक्षुः प्रदोभवां ॥ मानुष्येमां सद्गुहादसम्यग्निदिता वयं ॥ न प्रसिद्धां तिका र्याणि क्रियतामविचारणात् ॥ भवंतं शराणं
प्राप्य देवानामपि देवतम् ॥ सम्याभवतु मे हृष्टिः संपत्सु सुखे क्रिया ॥ अनिष्पन्नामपि क्रियां न योपेतं विवक्षाणाः फलदा हि प्रकुर्वन्ति मूढाः
सेनापतिर्यथा ॥ भवंतं शराणं प्राप्य नातिबाधति मे भयं ॥ यन्मया विंति तं कार्यं तदुवाचैरात्तमं ॥ न दानुमिच्छेत् कन्यां वै पार्थिव ॥ स्वयं वरो ॥
प्रसादं कुरु देवेश न कोपं कर्तुमर्हसि ॥ आह्वय उवाच ॥ वचनेन किमुक्ते न त्वया राजन्महामते ॥ स्वकन्यां दास्यसे नेति कोत्र नेता तवा मघा ॥ प्रादे
हीति न चारव्यं यददस्वेति न मेव व ॥ रुक्मिण्यादिव्यभूतिं त्वानामप्याकराणं क्षमं मे हृदये पुण्यदेवैः कृतं भंशवतारणं ॥ तदातिष्ठ ह्यस्मापूर्वाह
त्वं पतिना सह ॥ मानुषे कुण्डिना रोभीषकस्यांग नो दो ॥ जायेथां विपुलश्रीः प्राप्य वेष्टस्व सा प्रव ॥ तेनाहं वः प्रवक्ष्यामि राजचक्रं ते कं वच ॥ अतः
स्वयं विनिश्चित्य यद्युक्तं तत्करिष्यसि ॥ रुक्मिणीनामते कन्या न सा प्रकृतिमानुषी ॥ श्रोत्रेण ब्रह्मवागेन जाता केनापि हेतुना ॥ न च सामनुजं द
राणं स्वयं वरं विप्रिक्षमा ॥ एका ते काचदातव्य इति धर्मो न्यवस्थितः ॥ न च तां शक्रो राजेन क्षमादातुं स्वयं वरो ॥ सदृशं वरं मालोक्षदातुमर्हसि धर्मवि
त ॥ अतो यो विनतजो यं विष्टं कारणं हेतुना ॥ आगतः कुंठिना गेदेव राजेनैवा दितः ॥ अहं वैवा गतो राज्ञां दृष्ट्वा कामो मे होतव ॥ तां च कन्यां वारोह
पद्येन रहितां श्रियं ॥ क्षतव्यमिति यत्प्राक्तं त्वया राजन्ममेव ॥ पुक्तं पूर्वमहं मत्पुत्रं कलुषाय न पार्थिव ॥ पूर्वमेव मया क्षांतं येनास्मिन् विषये तव ॥

सफलां
६५
उपदेष्टा

रामः
२६६

मया प्रादेहि अन्यत्वेन ददस्व मद्यं इत्युभयमपि नाख्येयं संबंधे स्वयं भाविहमेवास्माकं कारणा प्रधानमित्यर्थः ॥ २१ ॥ एतदेवाह मेतदुक्तं इत्यादिना कृतं स्वीकृतं निस्तथा आज्ञा श्रीपतिना विष्णुना २२ ॥ प्रत्यवेष्टय अनुकंपा
वासवं २३ ॥ ३० ३१ एकाय एकस्मिन् ३२ ३३ ३४ ३५ ३६

आगतं सोम्य रूपेणातेनैव क्षांतवान्प्रभो ॥ क्षांतेषु गुणावाद्गुल्यं दोषापहरणं क्षमा ॥ कथमस्मद्विधेराजन्कलुषो वसते हृदि ॥ कुलजे सत्तसंपन्ने धर्मज्ञे सत्य-
वादिनि ॥ भवाद्दृशे कथं राजन्कलुषो हृदि वर्तते ॥ क्षांतो यमिति मंतव्यं पेनसेना सहागतं ॥ न चाहं सेनया सांक्षिप्यास्मां मेरिपुकाहिनी ॥ अक्षान्तश्चारिसेना
यां यास्यामि द्विजवाहनः ॥ स्थितः सन्नर्कसंकाशान्मायधानिकोर्वहना ॥ मन्त्रिणास्माकं त्वयाराजन्वपसावपिता समः ॥ पालयस्व परां सम्यक्पुत्रेषु पि-
तृवद्गुणैः कलुषो नाम राजेन्द्र वसेत्कापुल्येषु वै ॥ श्रेष्ठेषु ह्यभावे कलुषो वसते कथां ॥ जानाध्वमेवामेव त्रिपुत्रेषु पितृवद्गुणैः ॥ आवयोऽपि राजानो वि-
दर्भनागाधिपो ॥ आतिथ्यकारोऽस्माकं स्वराज्यं ददतुः परं ॥ तेन दानफलेनास्य दशपूर्वा दिवा ताः ॥ भावय्याथैव राजेन्द्र पुत्रपौत्रा दशा परा ॥ ते पितृ-
वया संपत्तिं देवलोकां नगाधिपा ॥ अनयोः सुविं कालं भुक्त्वा राज्यं कंठकं ॥ यदा भिलाषो मोक्षस्य सुखं यास्यति निर्दिष्टं ॥ नरेन्द्राश्च महाभागा ये भिक्षु-
चित्तुमागताः ॥ कालेन ते पिपासंति देवलोकां विष्टपं ॥ स्वस्तिवोक्त्वा गमिष्यामि वै न ते यस्य सहस्यवान् ॥ नगरं मथुरां रम्पां भोजराजेन पालितां ॥ भावेन
पापन उवाच ॥ एवमुक्त्वा तुराजानं भाष्मकं यदुपावः ॥ राज्ञश्चैव मुपासंन्मवेदभां पां विशेषतः ॥ सभानिष्क्रम्य देवेशो निजां मर्यादंति कं ॥ ततः स-
दृष्टराजर्षिभाष्मकः किल केशवं ॥ तिपि सर्वमहीपाला विषमवदन् ॥ भवन् ॥ आर्यसायं भुवं ह्यंकराकरानमस्तुतम् ॥ सहस्रपात्सहस्राक्षं सहस्र-
भुजमवयं ॥ सहस्रशिखं देवं सहस्रमुकुरो ज्वला ॥ दिव्यमाल्यावाधरं दिव्यां धानुसेपनं ॥ दिव्याभरणं संयुक्तं दिव्याः नेकोद्यता यथा ॥ रं रं रं रं विंदा-
क्षं चंद्रसूर्याग्निलोचना ॥ दृष्ट्वा सराजं राजेन्द्र प्रणिपत्य कृतं जलि ॥ वाच्यं न कायसंयुक्तः ॥ सौतमारुख्यं स्तदा ॥ भाष्मक उवाच ॥ दिव्यदेवनमस्तुभ्यं मत्वा दि-
निधनाय वै ॥ शाश्वतायि देवाय नारायणाय प्राणायामं ॥ स्वयं भुक्त्वा विद्यायाऽपि विधेन मः ॥ पयनाभाय जटिने दंतिने पिंगलाय च ॥ हंसप्रभाय हंसा

५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० १०१ १०२ १०३ १०४ १०५ १०६ १०७ १०८ १०९ ११० १११ ११२ ११३ ११४ ११५ ११६ ११७ ११८ ११९ १२० १२१ १२२ १२३ १२४ १२५ १२६ १२७ १२८ १२९ १३० १३१ १३२ १३३ १३४ १३५ १३६ १३७ १३८ १३९ १४० १४१ १४२ १४३ १४४ १४५ १४६ १४७ १४८ १४९ १५० १५१ १५२ १५३ १५४ १५५ १५६ १५७ १५८ १५९ १६० १६१ १६२ १६३ १६४ १६५ १६६ १६७ १६८ १६९ १७० १७१ १७२ १७३ १७४ १७५ १७६ १७७ १७८ १७९ १८० १८१ १८२ १८३ १८४ १८५ १८६ १८७ १८८ १८९ १९० १९१ १९२ १९३ १९४ १९५ १९६ १९७ १९८ १९९ २०० २०१ २०२ २०३ २०४ २०५ २०६ २०७ २०८ २०९ २१० २११ २१२ २१३ २१४ २१५ २१६ २१७ २१८ २१९ २२० २२१ २२२ २२३ २२४ २२५ २२६ २२७ २२८ २२९ २३० २३१ २३२ २३३ २३४ २३५ २३६ २३७ २३८ २३९ २४० २४१ २४२ २४३ २४४ २४५ २४६ २४७ २४८ २४९ २५० २५१ २५२ २५३ २५४ २५५ २५६ २५७ २५८ २५९ २६० २६१ २६२ २६३ २६४ २६५ २६६ २६७ २६८ २६९ २७० २७१ २७२ २७३ २७४ २७५ २७६ २७७ २७८ २७९ २८० २८१ २८२ २८३ २८४ २८५ २८६ २८७ २८८ २८९ २९० २९१ २९२ २९३ २९४ २९५ २९६ २९७ २९८ २९९ ३०० ३०१ ३०२ ३०३ ३०४ ३०५ ३०६ ३०७ ३०८ ३०९ ३१० ३११ ३१२ ३१३ ३१४ ३१५ ३१६ ३१७ ३१८ ३१९ ३२० ३२१ ३२२ ३२३ ३२४ ३२५ ३२६ ३२७ ३२८ ३२९ ३३० ३३१ ३३२ ३३३ ३३४ ३३५ ३३६ ३३७ ३३८ ३३९ ३४० ३४१ ३४२ ३४३ ३४४ ३४५ ३४६ ३४७ ३४८ ३४९ ३५० ३५१ ३५२ ३५३ ३५४ ३५५ ३५६ ३५७ ३५८ ३५९ ३६० ३६१ ३६२ ३६३ ३६४ ३६५ ३६६ ३६७ ३६८ ३६९ ३७० ३७१ ३७२ ३७३ ३७४ ३७५ ३७६ ३७७ ३७८ ३७९ ३८० ३८१ ३८२ ३८३ ३८४ ३८५ ३८६ ३८७ ३८८ ३८९ ३९० ३९१ ३९२ ३९३ ३९४ ३९५ ३९६ ३९७ ३९८ ३९९ ४०० ४०१ ४०२ ४०३ ४०४ ४०५ ४०६ ४०७ ४०८ ४०९ ४१० ४११ ४१२ ४१३ ४१४ ४१५ ४१६ ४१७ ४१८ ४१९ ४२० ४२१ ४२२ ४२३ ४२४ ४२५ ४२६ ४२७ ४२८ ४२९ ४३० ४३१ ४३२ ४३३ ४३४ ४३५ ४३६ ४३७ ४३८ ४३९ ४४० ४४१ ४४२ ४४३ ४४४ ४४५ ४४६ ४४७ ४४८ ४४९ ४५० ४५१ ४५२ ४५३ ४५४ ४५५ ४५६ ४५७ ४५८ ४५९ ४६० ४६१ ४६२ ४६३ ४६४ ४६५ ४६६ ४६७ ४६८ ४६९ ४७० ४७१ ४७२ ४७३ ४७४ ४७५ ४७६ ४७७ ४७८ ४७९ ४८० ४८१ ४८२ ४८३ ४८४ ४८५ ४८६ ४८७ ४८८ ४८९ ४९० ४९१ ४९२ ४९३ ४९४ ४९५ ४९६ ४९७ ४९८ ४९९ ५०० ५०१ ५०२ ५०३ ५०४ ५०५ ५०६ ५०७ ५०८ ५०९ ५१० ५११ ५१२ ५१३ ५१४ ५१५ ५१६ ५१७ ५१८ ५१९ ५२० ५२१ ५२२ ५२३ ५२४ ५२५ ५२६ ५२७ ५२८ ५२९ ५३० ५३१ ५३२ ५३३ ५३४ ५३५ ५३६ ५३७ ५३८ ५३९ ५४० ५४१ ५४२ ५४३ ५४४ ५४५ ५४६ ५४७ ५४८ ५४९ ५५० ५५१ ५५२ ५५३ ५५४ ५५५ ५५६ ५५७ ५५८ ५५९ ५६० ५६१ ५६२ ५६३ ५६४ ५६५ ५६६ ५६७ ५६८ ५६९ ५७० ५७१ ५७२ ५७३ ५७४ ५७५ ५७६ ५७७ ५७८ ५७९ ५८० ५८१ ५८२ ५८३ ५८४ ५८५ ५८६ ५८७ ५८८ ५८९ ५९० ५९१ ५९२ ५९३ ५९४ ५९५ ५९६ ५९७ ५९८ ५९९ ६०० ६०१ ६०२ ६०३ ६०४ ६०५ ६०६ ६०७ ६०८ ६०९ ६१० ६११ ६१२ ६१३ ६१४ ६१५ ६१६ ६१७ ६१८ ६१९ ६२० ६२१ ६२२ ६२३ ६२४ ६२५ ६२६ ६२७ ६२८ ६२९ ६३० ६३१ ६३२ ६३३ ६३४ ६३५ ६३६ ६३७ ६३८ ६३९ ६४० ६४१ ६४२ ६४३ ६४४ ६४५ ६४६ ६४७ ६४८ ६४९ ६५० ६५१ ६५२ ६५३ ६५४ ६५५ ६५६ ६५७ ६५८ ६५९ ६६० ६६१ ६६२ ६६३ ६६४ ६६५ ६६६ ६६७ ६६८ ६६९ ६७० ६७१ ६७२ ६७३ ६७४ ६७५ ६७६ ६७७ ६७८ ६७९ ६८० ६८१ ६८२ ६८३ ६८४ ६८५ ६८६ ६८७ ६८८ ६८९ ६९० ६९१ ६९२ ६९३ ६९४ ६९५ ६९६ ६९७ ६९८ ६९९ ७०० ७०१ ७०२ ७०३ ७०४ ७०५ ७०६ ७०७ ७०८ ७०९ ७१० ७११ ७१२ ७१३ ७१४ ७१५ ७१६ ७१७ ७१८ ७१९ ७२० ७२१ ७२२ ७२३ ७२४ ७२५ ७२६ ७२७ ७२८ ७२९ ७३० ७३१ ७३२ ७३३ ७३४ ७३५ ७३६ ७३७ ७३८ ७३९ ७४० ७४१ ७४२ ७४३ ७४४ ७४५ ७४६ ७४७ ७४८ ७४९ ७५० ७५१ ७५२ ७५३ ७५४ ७५५ ७५६ ७५७ ७५८ ७५९ ७६० ७६१ ७६२ ७६३ ७६४ ७६५ ७६६ ७६७ ७६८ ७६९ ७७० ७७१ ७७२ ७७३ ७७४ ७७५ ७७६ ७७७ ७७८ ७७९ ७८० ७८१ ७८२ ७८३ ७८४ ७८५ ७८६ ७८७ ७८८ ७८९ ७९० ७९१ ७९२ ७९३ ७९४ ७९५ ७९६ ७९७ ७९८ ७९९ ८०० ८०१ ८०२ ८०३ ८०४ ८०५ ८०६ ८०७ ८०८ ८०९ ८१० ८११ ८१२ ८१३ ८१४ ८१५ ८१६ ८१७ ८१८ ८१९ ८२० ८२१ ८२२ ८२३ ८२४ ८२५ ८२६ ८२७ ८२८ ८२९ ८३० ८३१ ८३२ ८३३ ८३४ ८३५ ८३६ ८३७ ८३८ ८३९ ८४० ८४१ ८४२ ८४३ ८४४ ८४५ ८४६ ८४७ ८४८ ८४९ ८५० ८५१ ८५२ ८५३ ८५४ ८५५ ८५६ ८५७ ८५८ ८५९ ८६० ८६१ ८६२ ८६३ ८६४ ८६५ ८६६ ८६७ ८६८ ८६९ ८७० ८७१ ८७२ ८७३ ८७४ ८७५ ८७६ ८७७ ८७८ ८७९ ८८० ८८१ ८८२ ८८३ ८८४ ८८५ ८८६ ८८७ ८८८ ८८९ ८९० ८९१ ८९२ ८९३ ८९४ ८९५ ८९६ ८९७ ८९८ ८९९ ९०० ९०१ ९०२ ९०३ ९०४ ९०५ ९०६ ९०७ ९०८ ९०९ ९१० ९११ ९१२ ९१३ ९१४ ९१५ ९१६ ९१७ ९१८ ९१९ ९२० ९२१ ९२२ ९२३ ९२४ ९२५ ९२६ ९२७ ९२८ ९२९ ९३० ९३१ ९३२ ९३३ ९३४ ९३५ ९३६ ९३७ ९३८ ९३९ ९४० ९४१ ९४२ ९४३ ९४४ ९४५ ९४६ ९४७ ९४८ ९४९ ९५० ९५१ ९५२ ९५३ ९५४ ९५५ ९५६ ९५७ ९५८ ९५९ ९६० ९६१ ९६२ ९६३ ९६४ ९६५ ९६६ ९६७ ९६८ ९६९ ९७० ९७१ ९७२ ९७३ ९७४ ९७५ ९७६ ९७७ ९७८ ९७९ ९८० ९८१ ९८२ ९८३ ९८४ ९८५ ९८६ ९८७ ९८८ ९८९ ९९० ९९१ ९९२ ९९३ ९९४ ९९५ ९९६ ९९७ ९९८ ९९९ १०००

१६९

पचक्ररूपायैवेनमः॥वैकुण्ठायनमस्तस्मै अज्ञायपरमात्मने॥सदसद्भावकृत्तायपराणाप्रहृषायवा॥पुह्योत्तमायकृत्तायनिर्गुणायनमोस्तस्मै॥वरदोभ
वमेनित्यं त्वद्वक्तायसुरोत्तम॥लोकनाथोसिनाथस्त्वंविष्णुस्त्वंविदितात्मनो॥वैशंपायनउवाच॥एवंस्तुत्वामहोदेवंरूपाणामग्रतो नृपः॥महार्ह
मणियुक्ताभिर्विबुधैर्दूर्यहासिनो॥शातकुंभस्पनिचयंरुक्मायप्रदो नृपः॥पुनश्चक्रेनमस्कारंवेनतेयेमहाबले॥भीष्मकउवाच॥नमस्तस्मैखोद
यनमोमामस्तारं हसे॥कामरूपायदिव्यायकाशपायचैवेनमः॥वैशंपायनउवाच॥इति संक्षेपतःस्तुत्वामस्तुत्वांवरभूषणोः॥ततो विसर्जयामास रुक्म
कमललोचनो॥अनुजगमुर्नृपाश्चैवप्रस्थितंवासवानुजं॥प्रतिपद्यवस्तुत्कारंनृपानामत्र्यवीर्यवान्॥जगामप्रथमंरुक्मोद्योतमानोदिशोदशः॥वेन
यैतौप्रास्तुतपसोऽम्भूपैखोत्तमं॥महत्तारथचंदेनपीवार्यसमंततः॥भीष्मपटुहनादेनदेनशंखदुभिर्निःस्वनैः॥रंहितैरथनागानांहयानांहृषितेनच
॥सिंहनादेनशूराणांथनेपिस्वनेनच॥तुमुलःसुमहानासीन्महामेघरवोपमः॥॥तेरुक्ममहावीर्यंआदायवामासनं॥सभामादायदेवाश्चप्रयपुस्त्रि
दशालयं॥महताचतुरंगोणावलेनपीवारिताः॥क्रोशमानमनुव्रज्यअनुज्ञातेजनाद्दिने॥प्रययुस्तेनृपाःसर्वेपुनोवस्वयंवरां॥इतिश्रीखिलेपुह्रिवेशे
हकिातीस्वयंवरो॥१०४॥॥वैशंपायनउवाच॥॥ततःप्रयातेवस्तुदेवःपुत्रेनराधियाभूषणाभूषितांगः॥सभोसमाजगुःसुंदकल्पाःप्रबोधनार्थं
मनोस्तुकास्तेसंभागतानोमरविप्रकाशान्स्त्वोपविष्टान्चिरासनेषु॥सभीक्ष्णंजास्तनयार्थवादीजगादवांसंनराजसिंहः॥स्वयंवरेकतंदोषंवि
दितोवोनराधिया॥क्षंतव्यंममदृष्टदुर्भागंयंकलोदयं॥वैशंपायनउवाच॥एवमाभाष्यतान्सर्वीनास्तुस्तुवयथाविधिः॥ततो विसर्जयामास नृ
पांस्तान्मध्यदेशजानां॥पूर्वपश्चिमजाश्चैवउत्तरापथिकानपि॥तेपि सर्वमहेष्वासाःप्रहृष्टमनो नृपाः॥यथाहंराचसंपूज्यजगुस्तेनरपुंगवाः॥जरासं

समः

१६९

यकते भविष्यतीति मत्वा स्वयंवराय आहूतान् भ्रान्त्ययति स्वयमिति ३ ४ ५

स्वमुक्ता नुराजासभीमकोनयकोविदः। उवाच सुत मुदिश्वर वनं राजसंसदि। प्रभीमकः। पुत्रयेष्टामालोकात्रासाकुलितलोचनः। मन्वेवात्मानिमाह्लोकात्तरकः
 पुरुषः प्रभुः कीर्तिः कीर्तिमतां श्रेष्ठो यदाश्रयदाभायवती। स्थापितं भुवि मन्त्रे सिन्धुवाहुवत मर्जितम्। धन्यास्वत्तु महाभागा देवकीयो। वेतां वरा। पु
 त्रं त्रिभुवन श्रेष्ठं धृत्वा गभैरा के शवमूँ कृष्णं कमलपत्राक्षं श्रीपुत्रं मम स द्वितम्। नेत्राभ्यां सिंह पूरणीभ्यां वीक्ष्य ते मुखपंकजम्। वेशं पायन०
 धः सुनीयश्च दंतवक्रश्च वीर्यवान्। शाल्वः सौभपतिश्चैव महः कर्मश्रुपार्थिवः। क्रथकैश्चिकुरावाश्रुपाः प्रवरवंशजाः। वेणुदरिश्चरजर्षिः काश्म
 राधिपतिस्तथा। एते चान्पुत्रवहवो दक्षिणापथकानृपाः। श्रोतुकामा र्हो वासं स्थिता वैभाषकांतिके। तोषां समीक्ष्या जेंद्रसराजा प्रोषकोवली
 ॥ स्नेहपूरे निमनसा स्थिता लानवनिधिरान्। विवाहं हितं स्रष्टां पद्मालं कृतं शम्भो उवाच नयसंपन्नं मिथां भार्यामिह ॥ ॥ भीष्मकाभावा ॥
 भवतामवनीशानां समा लोका नयान्वितो विचने व्याहृतं श्रुत्वा कृतं मे कार्यमीदृशं। संतप्य भवतां स दिव्यं नित्यापराधिनः। ॥ वेशं पायन उवाच ॥
 एवं लालप्यमानं तं राजानं राजसंसदि। उवाच भूषापावावा शाल्वराजो महाकृतिः। शाल्व उवाच ॥ अलं वेदेन जेंद्रसुतार्थमस्मिदं न। सत्रियस्य
 एणो राजन धवो नयपराजयौ। नियता गति मर्त्यानां एष धर्मः सनातनः। बलकेशवयो न्यत्तरतायः कः पुमानिह। एणो यो धपितुं शक्नुत वपुत्रं महाबलं
 ॥ अथातिरथ दृष्टानामेक एव राणाजि। रिपुवारयितुं शक्नो धनुर्दृष्टमहाभुजः। भार्गवास्त्रं महारोदं देवैरपि दरासदं। हजतो वा द्रवीयैः पुमान्मसहि
 व्यति। अयं तु पापः कृष्णो ह्यनादिनिधनो व्ययः। तं विजेता नृलो सिन्हापि शूलधरः स्वयं। तं वपुत्रो महाजन सर्वशास्त्रार्थतत्त्ववित्। विदित्वा देवप
 शानंतयो धयति केशवं। अलितस्य एणेता यवनाधिपतिर्नृपः। सकालपवनो नाम अवध्यः केशवस्य ह्योतसा सुदाहारां पोतपः परमदुश्शरः। इ
 दमाराधयामास ह्यदृशान्पुपोषितः। पुत्रकामेन पुनिनातो व्यहृदात्कृतं दृष्टोत्। माथुराणां मवध्यो यं वेदिति वशं करात्। एवमस्तीति रुद्रैः प्रददौ
 पुनयेत्सुतां। एवां गम्यत नयः श्रीमान् रुद्रवरोद्रकः। माथुराणां मवध्यो सोमथुरायां विशेषतः। कृष्णोऽपि बलवानेव माथुरे जातवानयं। स जेयति राणे
 कृष्णं मथुरायां समागतः। मन्मथुं यं दिवो कृतं रूपावाचं मयेति। तत्र हतं विहृधं यवनेन्द्रपुं प्रति। ॥ वेशं पायन उवाच ॥ श्रुत्वा सौभपतेर्वाक्यं स

अयोराजः पाठः

६७८ २१० ११ आरुतं रुद्रमुतिरुतं कृतः कारितः कृतवान्वा १२१३ इमं नीतिपुत्रं दृष्ट्वा हृष्टः कृतः १४ यदाभा ॥ जेन् कृ यशोभागी स्यापितस्त्रा पयिष्यति ॥ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ अयोराजः लोः २६ २७ २८ २९ ३० ३१

ब्रह्मणे च वनमन्योन्यनृत्तरत्नं निवले देवप्रसादरीरकायं ३२ पूर्वमिमांसे ३३ यथा कन्या स्वपतिप्रपहय जा रमा जयते रवमहं स्वकर्ममता श्रित्य परमां श्रिया मित्यर्थ ३४ ३५ योगविहीन ३६ उपा नरीन ३७ हंता अरमिदि ३८ ३९
 ब्राह्मेण अशरीरेण वदनेन ३९ ३९ ४० ४१ इति इति कर्मणि योऽस्मिन् विवने वक्तुं तथा वदति त्वर्थ ४२ नोस्मार्क कर्मविग्रहे उपस्थिते तति ४३ राजा जरा सं ४४ ४५ ४६ ४७ तदुक्तं यथै किं कौ दुर्नयं पुत्रस्यानुचितं यत् ४८

१६८

पतिनृपासत्तमाः ॥ कुर्मरस्य बुवन् हृष्टा जरासंधं महापते ॥ सतोपां वचनं श्रुत्वा जरासंधो महापतिः ॥ चभूव विमनाराज नृत्सलो वचनं स्मान् ॥ जिरासंध उवाच ॥
 ॥ मां समाश्रित्य पूर्वोऽस्मिन् नृपाः नृपभयादिताः ॥ प्राप्नुवंति हंतां राज्यं स धृत्पत्न्यं वाहनं ॥ रहसं वाद्यते भूपैः परसं श्रयहेतुना ॥ कन्येव पतिविद्वेषादप्यं रति
 परापाता ॥ अहो ह्यवलदेवमश्रममनिवर्त्तितुं ॥ यदयं ह्यस्महेतोर्हि संश्रयामिव लाधिकं ॥ नूनं प्राप्य विहनिहंकारमिष्ये पराश्रयं ॥ श्रेयो हि मार
 रणमह्यं न चाहं संश्रयो नृपाः ॥ कुरुस्माववलदेवो वा वासवो वा नरोपरः ॥ हंतारं प्रति योऽस्या मियथा ब्रह्म प्रचोदितः ॥ एवामे निश्चिता बुद्धिरेतत्स पुरु
 षव्रतं ॥ अतो न्यथानशक्ता हं कर्तुं परासमाश्रयं ॥ भवतां साधु हतानां मावाधानं करोति सः ॥ तेन हतं प्रदास्यामि नृपाणां रत्नसंग्रहं वै ॥ यो मम गौरावा
 तवो यथा कुरुस्मानवाधते ॥ ॥ कुरुधमनुचिंत्येवं प्रेषय ध्वनराधिपः ॥ अयं सोऽप्रपतिः श्रामाननलोर्केऽविक्रमः ॥ एतेनादित्यवो निप्रयातु स्वपरं वलं
 ॥ यवने देयथा प्रोतिनो रं द्राणां समागमे ॥ वचनं वयथा स्माकं दौत्येन कुरुस्मविग्रहे ॥ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ पुनरेवा ब्रवीद् राजा सोऽप्यस्य पतिपूजितं ॥
 कुरु सर्वे नो रं द्राणां साहाय्यं कुरु मानदा ॥ यवने देयथा पातियथा कुरुस्मं विजेष्यति ॥ यथा वियं वतुष्यामस्तथानीति विधीयतां ॥ एवं संदिश्य सर्वे स्तान् ॥ यो
 कं पूज्यधर्मतः ॥ प्रययो स्वपुंराजास्वेन सैत्येन संवृतः ॥ शाल्वोऽपि नृपतिः श्रेष्ठस्तोऽयं पूज्यवार्पवान् ॥ जगामाकाशमोर्गिराधेनानिलगमिना ॥ निपि
 सर्वमहापातादक्षिणापथवासिनः ॥ अनुब्रज्य जरासंधं गताः सूनवोऽप्येव ॥ भीष्मकः सहपुत्रेणातावभौ चिंतयन् ॥ स्वग्रहे विशतुदनौ कुरुस्ममेवातु
 चिंतयन् ॥ हकिमणा विदिता साधी स्वयं न निवर्त्तनं ॥ कुरुस्मस्यागमनं हेतो नृपाणां दौषदर्शने ॥ आत्वा तु सासखी मध्ये उवाच त्रीडितानना ॥ न चान्येवां नो
 द्राणां पत्नी भवतु प्रसहे ॥ कुरुस्मात्कमलपत्राद्यात्सत्यमेतद्वचो मम ॥ ॥ रतिश्रीखिलेषु हरिवंशे रुक्मिणी स्वयं वरे ॥ १०८ ॥ ॥ वैशंपायन उवाच ॥

रामः
१६८

विदितं कृतवती ४८ ५० महाधिकं कृतवती ध्याय ४९०९

१०८

यवनानां वलोदयः सकालपवनोदयः ॥ वपुर्वराणां धर्मगारक्षिता परासिनां ॥ त्रिवर्गविदितप्राज्ञः परशुरामानुपजीविकः ॥ असक्तव्यसनो मूढोऽणोद्यमि
रतः सदा ॥ धृतिमान् धैर्यशालश्च सत्पवादी ॥ जितेन्द्रियः ॥ सांप्रामिकविधितश्च दुर्गलाभानसारणः ॥ शूरो प्रतिबलश्चैव मन्त्रिप्रवासेवकः ॥ सुखासीनः
समांस्यां सचिवैः परिवारितः ॥ उपास्यमानोऽप्यनैरात्मविद्धिर्विपश्चितैः ॥ विविक्ताश्च कथादिभ्यः कथ्यमानैः परस्परं ॥ एतस्मिन्नेव काले तु दिवा गंध
बहो निलः ॥ प्रवचो मदनो धलस्य वै सुखशालः ॥ कस्यादितोऽप्यमनसः सभायां ये सभागताः ॥ उत्सुह्यनयनाः सर्वे राजे चैवावलोत्ससः ॥ अ
पश्यतां यं दिव्यमायान्तं भास्कोपमं ॥ शतकुंभमयैः शुभ्रैरथांगैः रूपशोभितं ॥ दिव्यरत्नप्रभाकीर्णं दिव्यध्वजपताकिने ॥ वहंतं दिव्यतुरंगोर्मनोमारुत
रंहसे ॥ चंद्रभास्कारविंशतिरुत्तमं वूनदप्रभं ॥ रचितं वै विश्वरुतं वैयाघ्रां वारभूषणं ॥ रिपूणां त्रासजननं मित्राणां हर्षवर्द्धनं ॥ दक्षिणां शसुपायातं
रथं परायाहजं ॥ तत्रोपविष्टं श्रीमंतं सौमस्यपतिपूजितं ॥ दृष्ट्वा परमसंदृष्ट्वा रघुपि पाद्येति चासकृतं ॥ उवाच यवनं द्रोणं वै मित्रं प्रवदतां वरः ॥ तदोत्थाय म
हाबाहुः स्वयमेव नृपासनात् ॥ प्रत्युद्धम्यार्घ्यमादाय रथावतरणं स्थितः ॥ शाल्योऽपि सुमहातेजा ददृश राजानमागतं ॥ मुदा परमया युक्तः शक्रप्रतिमजे
जसं ॥ अवतीर्य सूर्यार्यश्च द्रुमे कएवार्थोत्तमात् ॥ विवेश परमप्रीतो मित्रदर्शनलालसः ॥ दृष्ट्वा रघुमुद्यतं रथासंश्लेषो राजसत्तमः ॥ उवाच शसुपाया
वाचनाद्येहो हिममहामते ॥ दतोऽहं मनुजं दाराणां सकाशाद्वपुतोन्निकं ॥ प्रेषितो वडभिः सांईजरासंधेन धामता ॥ तेन मन्ये महराजनर्घाहोऽस्मातिराजसू ॥
॥ कालपवनोऽवाच ॥ ॥ जान्याम्यहं महाबाहो रौत्येन त्वापि हगतां ॥ प्रहितं न रेवानां प्रेषितो पाद्येन तु ॥ तेन त्वामर्चये राजा विशेयेण महामते ॥ अर्घ्य
पाद्यादिसत्कारेण सनेन यथाविधिः ॥ भवति ह्यर्चते राजा सर्वेषामर्चितं भवेत् ॥ मानिते तव राजेन्द्र सर्वेषां मानितं भवेत् ॥ आस्यतामासने शुभ्रे मया सांईज
रंहसेः वेनिभिः वैयाघ्रां वरं व्याघ्रवर्नं वरं तेन भूषितं परिहृते १०५ क्षिणादक्षिणतः दिशः सकाशादुपायांतं ११ अर्घ्यपाद्येति चासकृतं उवाच विभक्तिं लोप आर्ष १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१

रंहसेः वेनिभिः वैयाघ्रां वरं व्याघ्रवर्नं वरं तेन भूषितं परिहृते १०५ क्षिणादक्षिणतः दिशः सकाशादुपायांतं ११ अर्घ्यपाद्येति चासकृतं उवाच विभक्तिं लोप आर्ष १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१

१६८

नेश्वरा ॥ वैशंपायन उवाच ॥ ॥ हस्तालिंगनकंकलाष्ट्रचक्रशलाघ्नयं ॥ सुखोपविष्टो सहितो भुप्रे सिंहासने नृपो ॥ कालयवन उवाच ॥ यद्वा द्रव
लमाश्रित्य कुर्यं सर्वं नराधिपाः ॥ वसामो विगतो हि ग्रादे चारव शवीपतिः ॥ किमसाध्यं भवेदस्य येनासि प्रपितो मयि ॥ वदसत्सं वचनस्य किमाज्ञाप
यति प्रभुः ॥ कश्चिद्वचनं तस्य अपि कर्म लुप्तमस्मि ॥ शल्व उवाच ॥ यथा वदति शंभुः ॥ इमां गथां यि पतितया ॥ तथा हं संप्रवक्ष्यामि श्रूयतां यवनाधि
पाः ॥ जगत्संघ उवाच ॥ जातो यं जगदावाधो रुक्मः परम उर्जयः ॥ विदित्वा तस्य दर्शनं मंहं हंतुं समुद्यतः ॥ पार्थिवैर्वृद्धैः सां दूतैः समयं वलवाहैः ॥ उपर
धमहासैर्गोमतमवलोत्तमैः ॥ चेदि राजस्य वचनं महाधं श्रुतवाहने ॥ तदा तयोर्विनाशाय द्रुताशनमयोजयं ॥ ज्वालाशतसहस्राद्युपगता मि
समप्रभां ॥ दृष्ट्वा रामो गिरेः कूटादाश्रुते हेमतालधरः ॥ विनिःपात्य महामेनां मध्ये सागरसन्निभां ॥ आजघान दुराधुर्धनैराश्वधदंतिनां ॥ संपतमि च
संपेद्रिविह्वलाश्रुतालां ॥ नरनागाश्च हं दानि मुशलेन व्यपथयत् ॥ गजनागजपास्फाल्याथे नरधयो धिनः ॥ हयेन च हयोरिहानयादातेन प
दातिनां ॥ समोऽसुमहातेजान् पार्कशतसंकुले ॥ विचारं च विधान्मागं ॥ त्रिदाद्ये भासुरो यथा ॥ रामादनंतरं रुक्मः प्रवृत्तार्कसमप्रभां ॥ वक्रं वक्रं भूतं
श्रेष्ठः सिंहः क्षुद्रशृंगं यथा ॥ प्रविवाल्या महावीर्यः पार्वे गेन तं गिरिं ॥ सच सैन्यं पपातो चैर्यं उवीर्यतापवान् ॥ प्रनृत्य त्रिवंशे लोहातो यधाराभिमे
वितः ॥ घूणीमानो निविष्टोऽयं निनिवार्य द्रुताशनं ॥ आदाय मानशिरसां देवपुत्रजनार्दनः ॥ जघनत्वाहिनीं ॥ ननृचक्रव्यप्रेरापिणानां ॥ विहि
प्यविपुलं चक्रं गदापातनमदुतं ॥ नरनागाश्च हं दानि मुशलेन व्यपथयत् ॥ क्रोधानिलसमृद्धतव कलांगलवहिनः ॥ निर्दग्धा महती सेनानेरां शर्का वि
पालिता ॥ नरनागाश्च कलिलं पतिधजसमाकुले ॥ रथानीकं पदाती ॥ क्षणेन विरलाकृतं ॥ सिनाप्रभनाभालोऽस्य चक्रानलमपार्दितं ॥ महता

रामः
१६८

४० ४१ हलीसौनंदमुसलीवउद्यत्यलागदयेवमामयोधयत् ४२ वैशाखेनकार्तिकेयायुधनेरात्रा ४३ स्थानंमर्मस्थानंआस्थापयामितद्वैशाखेनोक्तमिदंवीक्षतेमेतच्छास्त्रयोगे ४४ ४५ कुलीकुलोनेकोलीयत

रथहंदेनपरिवार्यसमेततः॥तत्राहंयुद्धमानस्तत्रातास्ववलवान्वलः॥स्थितोममाग्रतःशूरोगदापाणिर्हलायुधः॥द्वादशाक्षोहिणीर्हत्वाप्रमित्ररव
केसरी॥हलीसौनंदमुत्सृज्यगदयामामताडयत्॥वज्रपातनिर्भयोपातयित्ताममोपरि॥धूयःप्रहर्तुं कामोमोवैशाखेनस्थितोमहामोवैशाखेनस्था
नमास्थापयुहः॥औचंयथापुरा॥तथा मां दीर्घनेत्राभ्यामोक्षतेनिर्दहन्तिवा॥तादृशंरूपमालोप्रवलदेवराणांजिरो॥जीविताथीनृलोकेस्मिन्कःपुमा
न्यातुमर्हति॥गृह्णातामागदांभीमां कालदंभीमोवाद्यतां॥हलीकुलोनेनिर्दहन्तिस्थितएवाग्रतोममा॥ततो जलदांभीमस्वरेणापूरयन्ममः॥वाग्वाचा
शरीरेणास्वयंलोकपितामहः॥प्रहर्तव्यो न तेराजानवधोयंतयानघा॥कल्पितोऽस्यवधश्चान्याद्विमश्वहलायुधः॥श्रुत्वाहंतेनवाकेनविंताविष्टो
निवर्तितः॥सर्वप्राणहरंधोरब्रह्मणास्वयमपिर्तः॥तेनाहंवःप्रवक्ष्यामि नृपाणां हितकाम्पया॥श्रुत्वा तु मे वरा जेन्द्रकर्तुमर्हसि महवः॥तपसेप्रेराम
हता पुत्राथीतोष्यशंकरं॥प्राप्तवान्देवदेवात्त्वामनेयंमाथुरैर्जनैः॥महामुनिश्चायसचरामश्रुवंतुपस्थितोद्वादशवार्षिकंव्रतं॥सुरासुरैःसंस्तु
तपादपक्रतात्सलब्रवानीप्सितकामसंपदं॥तपोवलादापिपुनर्महात्मनो वरप्रदानाच्छकलेन्द्रमौलिनः॥रणेनमासाद्यजनार्दनोहिमं विलीयतेभ
क्तैरश्मिनायथा॥यतस्वराज्ञोवचनात्प्रवेदितो ब्रजस्वराज्ञो विजयायकेशवं॥प्रविश्यराष्ट्रंमथुरां च सेनयानिहत्यरुद्धमप्रथयस्ववेयशः॥माथुरोका
मुदेवो गंगवलदेवसंवाधवः॥तं विजेष्यसि संग्रामे गत्वा तं माथुरापुरं॥शास्त्वउवाच॥इत्येवंनरपतिमास्काप्रगीतं वा वंति कथितमिदं हितं नृपाणां
॥तत्सर्वं सहस्रविं विष्णुवुद्धाय दत्तं कुरुमनुजेन्द्रवात्मनेष्टं॥॥इति श्रीखिलेष्टहरिवंशे कालयवनसमापिशाल्वगमनं॥॥वैशंपायन उवा
च॥॥एवं कथयमानं तं शाल्वराजं नृपाक्षया॥उवाच परमप्राज्ञो पवनाधिपतिर्नृपः॥॥कालयवन उवाच॥॥धनोऽस्य नृगृहोऽस्मि सफलं जीवि

इति कुलीहलीतदेवां कुलात्तेन सह निधुतिं प्राप्तितां कृत्वेति शेषः ४६ वा कृवाच ४७ अन्यात् अन्यस्मात् ४८ ४९ ५० देवराजम् देवराजानं प्राप्तवान् महा मुनिरित्यग्निमेणसीबंध ४५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६
अष्टाधिकशततमोऽध्यायः १०८ खम् १ २

११०

तंतुमे॥ कृष्णनिग्रहसेतोयं त्रिफले वदुर्भृषैः॥ इर्जय विषुले के कुरु रासुरागो रपि॥ तस्य निग्रहहेतोर्मामवधाय जया शिषं॥ प्रहृष्टैराजसिं
है हो रवधायै जियो मम॥ तेषां वागमुवर्षाण विजयो मे भविष्यति॥ करिष्ये वचनं तेषां कृतं मे कार्यमीदृशं॥ पराजयो पिरा जेन्द्र जयेन सह शो मम
॥ अद्यैव तिथि नक्षत्रं शुद्धं कुरु करणं शुभं॥ पास्यामि मथुरां राजन्विजेतुं केशवराजो॥ ॥ वैशं ३॥ ॥ एवमाभाष्य राजानं सोमस्य पतिमूर्जितं॥
कृत्य च पद्यायायमहमणि धूषणैः॥ ब्राह्मणो भो देवो वित्तं सिद्धादेशाय वै नृपा॥ पुरोहिता पराजेंद्र प्रददौ वदुर्भृषेणो॥ हस्तमि विधिवद्वा
जा कृतं कौतुकमंगलः॥ प्रस्थानं कृतवान् सम्यक् जेतुं कामो जनार्दन॥ शाल्वापि भरत श्रेष्ठ कृतार्थो हृष्टमानसः॥ यवनेंद्रं परिब्रज्य जगाम स्व
प्रां प्रति॥ ॥ रतिप्रीत्यलपुहं विंशे काले यवनप्रस्थानं॥ १०८॥ ॥ जनमेजय उवाच॥ ॥ विदर्भनगराद्याते शक्रतुल्यपराक्रमे॥ किमर्थं गत
जेनातः किंच कर्मवकारसो न चारु रोहभावा न्वेन तेयं महाबलं॥ एतन्नेमं शयं ब्रह्म ब्रूहि तत्पमहाफने॥ ॥ वैशं ३॥ शृणु राजन् रूपो निरु
तकर्म ह्युभावपं॥ विदर्भनगराद्याते वै न ते ये महाद्युते॥ असंप्राप्ते च नारां मधुराम्भुसूदने॥ मनसा चित्तयामासैव न ते यो महामतिः॥ यउक्त
देवदेवेन नृपाणामयतः प्रभो॥ पास्यामि मथुरां रम्भा भोजराजेन पालितं॥ रतितद्वचनं श्रुत्वा गामिष्येति विचिंतयन्॥ कृतं जलिपुटः श्रामान्
शोयत्यत्र वीदिदे॥ ॥ गहड उवाच॥ ॥ देवपास्यामि नारां रैवतस्य कुशस्य लो॥ रैवतं च गिरि रम्पं नंदनप्रतिभं वनं॥ राक्षसो ह्यसितारम्भो शैलौ द
धितया श्रिता॥ वृक्षगुल्मलताकाणं पिष्येण विभूषितं॥ गजेन्द्रभुजगा कर्णानि नृक्षदानरसे वितं॥ व्याहृमहिषा कृतानि नृगमूथैरनेकशः॥ तान्
समंतात्समालोच्य वासांथं तेषां क्षमां यदि स्याद्भूतो रम्भा प्रशस्तानारीति च॥ कंदकोट्टराणां कृत्वा त्रिगामिष्ये तवांति कं॥ ॥ वैशं ३॥ ॥ एवं वि

रामः
३०

११ त्वेति गोऽनर्तक्य १२ कृतसंधानं कृतमिति धिक्कृतं वक्तिर्गर्हकत्वेति सर्वधः १४ नृपते मंडलिकस्य शतसाहस्री लक्षं कृतं मंडलिके शाय अर्बुदं मनस्य मात्रे दशसहस्री १५ नरिका ८ न अपूर्णाः शंखो निधिः यादृक्पेण धर्नदो १६ चत्वारः नृपस्य तुरेण च १७ तोरणं वीतौ उभयपार्श्वे यि स्यतः तोरणोभयपार्श्वे पार्श्वत इति प्रथमार्थे तसिः १८ तभी संभायी १९ २० २१ वीदं नोदके नरे वितं से के दोय या मालेति सर्वधः २२

ताप्यदेवेशं प्रणिपत्य जनार्दनं ॥ जगाम पतंगे दौ वै पथि माभिमुखो वता ॥ हस्तेऽपि यडभिः सांदिविवेश मथुरां शुभां ॥ ह्यैरिण्युपसेनश्च नागराश्चैव सर्वशः ॥ प्रत्युद्रुष्पार्चयन् कृष्णं प्रहृष्टजनसंकुलं ॥ जनमेजय उवाच ॥ ॥ श्रुत्वा भिषिक्ते राजेन्द्रं वड्ढुभिर्वरुधाधिपैः ॥ किंचकार महाबाहु रयसेनो महापतिः ॥ वैशं ॥ ॥ श्रुत्वा भिषिक्ते राजेन्द्रं वड्ढुभिर्वरुधाधिपैः ॥ रं देहा कृतसंधानं हतं चित्रागदं कृतं ॥ एकैकं नृपते भागं शतसाहस्रममितं ॥ राजेन्द्रे धुदं दत्तं मानवे कचैवैदृशं ॥ पितृशमनुप्राप्तान रिक्ता हरहंगताः ॥ शंखोपादकूपेण प्रददौ चित्तितं हरिः ॥ एव निधिपतिः श्रीमान् देवतैरनुमोदितः ॥ इति श्रुत्वा भिषिक्ते राजेन्द्रं वड्ढुभिर्वरुधाधिपैः ॥ वक्रा म हता पूजां देवतायतनेषु वै ॥ वरुदेवस्य भवनं तोरणोभयपार्श्वतः ॥ नयनान् नृत्पगे यानिवेद्या निवसमंततः ॥ पताकाधनुमालाढा कारयामास वै नृपः ॥ कसराजस्य च सभा विचित्रां वारभूयणां ॥ पताका विविधा कारादापयामास भोजराट् ॥ तेषां गोपुरं चैव सुधार्य कचिलेपनं ॥ कारयामास राजेन्द्रा जेद्रस्यासनालयं ॥ पताका वनमालाढा प्रणकिं भास्ततस्ततः ॥ राजमार्गे धिरा जेद्रं चंदनोदकसेचितं ॥ वस्त्राभरणं कं राजादापयामास श्रुतले ॥ भूयमत्रोभयोः पार्श्वे चंदनागुहगुणुले ॥ गुडसर्जरसाश्चैव दद्यान्नास्ततस्ततः ॥ हृद्वस्त्रीजनसंघे श्यापदिः कृत्तिमंगलं ॥ अर्घ्यं कृत्वा प्रतीक्षते तेषु स्थानेषु योषितः ॥ एवं कृत्वा पुरानंदमुग्रसेनेन धीमता ॥ वरुदेव गृहं गत्वा प्रियारख्यानं निवेद्य च ॥ रामेण सह संमं अनिर्गतिरथ मंतिकं ॥ तस्मिन्नेवा तोरणं च खधनिभूतमहानां ॥ पां वजन्यास्य निनदं श्रुत्वा मथुरावा सिनं ॥ खियोवालाश्च दृष्ट्वाश्च सूतमागधवंदिनः विनिर्यय महांसे नारा मं कृत्वा यतो नृपः ॥ अर्घ्यं पात्रे पुरा कृतपुत्रसेनेन धीमता ॥ दृष्टिपंथानमासाद्य उग्रसेनो महापतिः ॥ अवतस्य रथाच्छात्पादमार्गाणां चागतः ॥ दृष्ट्वा सीनं रथोपदिवा रत्नविभूषितं ॥ अंगोष्ठाभरणं चैव दिव्यरत्नप्रभाकृतं ॥ वनमालो रसं दिव्यं तपंतमिव भास्करं

१३ १४ पुरा नर्तक्य १५ पुरस्य अर्नदं कर् विधिमित्यर्थः १६ १७ मधुरं मधुरं तवातिन १८ १९ उग्रसेनेन सहैति शेषः २० २१ २२ अभिभूतं वा २३

५० रामस्य जनं च त्रैलोक्येन्द्रधनुमुद्धितम् ॥ राजतक्षणासंपन्नं मासन्नाकं सिवोच्चलमग्राश्रियाभिभूतं देवैर्द्रां दुर्निरीक्ष्य नरं हरिम् ॥

५ नयुक्तमन्यथाकर्तुं मधुराधिपते स्वयम् ॥ अर्घ्यमाचमनीयं वापाद्यं वा धानि वेदिनः ॥ न दानं महिसे राजन्नेष मे मतसः प्रियः ॥
 वलनिष्ठदनीशत्रुसैन्यहंतारः ३३ त्वं स्वदेनेन गच्छेत्पुत्राऽवतीर्णो भवदित्यर्थः ३४ गत्वा प्राप्य नृपालं वेदे वेदं त्वं दर्शयति प्रकीर्तितात्मानं पश्चात्प्रदर्शितस्य रूपं अहं लोतमिच्छामि स्वस्वयः ३५ ३६ हे नृपते त्वयानयुक्ती नयुः स्यतेत्यर्थः ३७
 अर्घ्यं विना त्वया दर्शनेन दर्शयितुं शक्नुमि ति जीतं वेत्यर्थः ३८ वदतां श्रेष्ठः ३९ स्मः ३८ ४० ४१ ४२ स्मान् भागं मुद्राजं प्रदेयं राजस्य धनं ४३ ४४ तथा शतं साहस्रिकः लक्षं स मितः वत्सादिवर्जितः केवलं काचं नमयः त्वं दधेऽस्या

७१

॥ दृष्ट्वा स राजा जेन्द्रहर्षाद्यादयागिरा ॥ त्वभाषे पुरा काक्षं रामं वलनिष्ठदने ॥ रथेन नमयागंतुं फक्तं सर्वविचिंतये ॥ अर्वाणी महाभागा गच्छंस्वदेनेन
 चो विष्मनाह्वयारुणेणातिमोमधुरां पुरी ॥ अनुप्रकाशितात्मानं देवदेवं नृपाणां विद्वान्महत्तुमिच्छामि सर्वभावेन केशवं ॥ प्रत्यवाच महातेजा
 जा राजानं रुक्मपूर्वजः ॥ न फक्तं नृपते स्तोतुं प्रजतदेव सत्तमं ॥ अहो त्रिणीव संतुष्टं त्वं राजन्नादने ॥ तस्यैव कृतिना किं ते दर्शनेन तव कृतिः ॥
 राजेन्द्रत्वमनुप्राप्य आगतस्तव वेशमनि ॥ न त्वं किं कृतवान् राजन्नादये लोत्रे मानुषे ॥ एवमेव बुवाणे तो संप्राप्ते केशवं तिकं ॥ अर्घ्यं दत्तं कारुण्यं
 पयित्वा रथोत्तमं ॥ उवाच वदतां श्रेष्ठ उग्रसेनं नराधिप ॥ यन्मया पापि पिक्तं त्वमथ रेशो भवति ति ॥ तवाभिप्रायं विज्ञाय त्रवा मिनृपते वचः ॥ त्वमेव माय
 रा राजानां तथा कर्तुं महति ॥ स्थानं भागं वनृपते दास्यामि तव दक्षिणां ॥ यथा नृपाणां सर्वेषां तथा ते स्यापितो यतः ॥ शतसाहस्रिको भागो वत्साभरण
 यर्जितः ॥ आह स्वस्थं शुभ्रं चामीकरविभूषितं चामरं च नं रुद्रं धनुं च मनुजेश्वर ॥ दिव्याभरणं संयुक्तं पुण्ड्रं भास्करं प्रभं ॥ धारयस्व महाभा
 पालयस्व पुरीमिमां ॥ पुत्रपौत्रैः प्रमुदितो मथुरां परिपालय ॥ जितारिणं संध्या निभोजवंशं विवर्धयत ॥ देवदेवाय नंताय सीरिणे वज्रपाणिना ॥ प्रे
 पितं देवाजनेन दिव्याभरणं मयि ॥ मायुराणां च सर्वेषां भागादिना रिकारिणः ॥ सूतमागधवंदीनामि कैकस्य सहस्रिकं ॥ दृष्ट्वा जनसंघां गणित
 कानां शतशतं ॥ नृपेण सह तिष्ठति विकटप्रसुराश्च मे ॥ दशसाहस्रिको भागस्तथा धात्रप्रकल्पितः ॥ ॥ वैशं ॥ एवं संपूज्य राजेन्द्रं मधुरायां च
 भूमिखे ॥ कृत्वा सुमहदानं दामधुरां मधुसूदनः ॥ दिव्याभरणं तस्यैव दिव्यां वा विलेपने ॥ दीप्यमानः समंताच्च देवैर्विबिष्टः ॥ मेरापदहना
 देन शंखदंडुमिनिः स्वने ॥ दृष्ट्वा हितेन च नागानां हयानां हृषितेन च ॥ सिंहनादेन शूराणां रथने पिबनेन च ॥ तृपलः सुमहानासीन् महामेघावोपमः ॥ वि
 दिभिः स्तूयमानं च नमश्चक्ररपि प्रजाः ॥ दत्त्वा दानमनंतं च नययौ विस्मयं हरिः ॥ स्वभावान्तभावता दृष्टपूर्वान्ततो धिकं ॥ अनहंकारमावाचा विस्मय

रामः
७१

पितोऽस्ति पूर्वोक्तान्वयः ४५ ४६ ४७ देवाय कांताय अनंताय शोभाय शोदितोऽनुरूपो जायसीरिण इति पाठे हस्तिने वज्रपाणिना इति ४८ दिव्याभरणं मंदरमित्येकं त्वं जायमि प्रायेण दीनारिका ४ स्वर्णसहस्रभारो दीनार इत्यभिप्रेतः
 ४९ ५० धात्रा इति ५१ मधुरां प्रविशेति शेषः ४५२ देवा इव देवासीदिति शेषः ४५३ ४५४ ४५५ ४५६ पूर्वा पूर्ववत् ५७

४ + मानुषे लोक जिह्नेन प्रभावात्साहसंभवान् ॥ सहस्रभोजो नाजेन्दुः ॥ पातनाधिपतिर्वरः ॥ सहस्रशानुजिह्नेन कदाचित्कथयिष्यति ॥ किमनुनमतीत्यो
 मधुरावासिनः मधुरावासिनः ५८ ५९ ६० भोजराजाय उग्रसेनाय ६१ ६२ ६३ गुणानी प्रभाव उत्साहसंभ्रमश्चात् ६४ जिह्नेन जिह्वात्सेन वाग्निं द्रियेणाक्षि साहस्रस्थानेषु के मानवेन्दुः शुभ्रनले ॥ ४
 तं ॥ मि. प. केनेत्यर्थः ४ वासुकिरेजशेष एव ६५ कैलशोः कर्तृमि ४

जगाम ह ॥ ५८ ॥ यमाने स्वपुषा आयातं भास्करप्रभं ॥ दृष्ट्वा मधुवासिनो नमश्चक्रुः पदे पदे ॥ एष नारायणः श्रीमान्क्षारणीवनिकेतनः ॥ नामपर्यंकमुत्सृज्य
 जगाम मथरां पुरी ॥ विधावलं महावीर्यं दुर्जयं त्रिदशैरपि ॥ शक्यप्रददौ राज्ञे त्रैलोक्यं वज्रपाणयो ॥ हतवैत्याणां सर्वान्कसंचलिनं वरं ॥ भोजराजा
 यमथुगंदत्वा केशिनिषूदनः ॥ नाभिषिक्तः स्वयंराजेन वासीनो नृपासनं ॥ राजेन्द्रत्वमभीसन् चैव मथरानो विरोधितं ॥ एवमन्योत्पुसंजल्यं श्रुत्वा पुरनि
 वासिनां ॥ हतमागधवंदीनारुदं पूवर्गणागिरः ॥ किं वा शक्यामहेव कुरुणां तेषु पुणोदधौ ॥ नभूतं न पविष्यं च शक्रादाह नमागतं ॥ सभावतरां चैव क
 लशेरागातं स्वयं ॥ नभूतं न च दृष्ट्वा तेन मन्यामह दुर्ज ॥ धन्या देवी महाभागा देवकायो धिता वरा ॥ भवंतं त्रिदशं श्रेष्ठं धत्वा गर्भेण केशवं ॥ एवमंजल्यमा
 नानां श्रुत्वा वंता पृथगीरितं ॥ उग्रसेन पराकृत्य प्रातेरीराम केशवौ ॥ प्राकारद्वारं संप्राप्तावर्चया मासवेतदा ॥ अर्घ्यमाचनं दत्वा पाद्यं पाद्येति चाब्रवीत ॥ ३
 यसेन लतो धीमान् केशवपरथायतः ॥ प्राणम्य शिरसा रुद्रागजमारुह्य नीर्यदानं ॥ घनेन तोपधोराववर्षकनकां वभिः ॥ घनो घैर्वर्षमाणस्तसंप्रा
 प्तः पितृवेश्मनि ॥ मथराधिपतिः श्रीमान्वाचमधुसूदनं ॥ राजेन्द्रत्वमनुप्राप्य युक्तमेनृपवेश्मनि ॥ स्यापितं देवराजेन दत्तं सिंहसंभ्रमं ॥ निष्पामिभय
 रेशस्य पुरे भुजवला न्वितं ॥ प्रसादयिष्ये भगवन् कोपं कर्तुं महीसि ॥ देवकावरुदेव श्रेष्ठो हि ॥ चिवशाम्यते ॥ न किंचित्कारणं शक्ता हर्षविह्वलमोहिता
 ॥ कंसमाततितो राजन् नर्घ्यमादाय केशवं ॥ नानादिदेश जानातं कंसेनोपार्जितं धनं ॥ दिशकालं स मा लोकापादय मेत्यवेदयत् ॥ उग्रसेनं समाहूय उवाच
 श्लाघ्यागिरा ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ न चाहं मथराकांक्षीनमया विजित्वा कंसपा ॥ द्याजितं लवपुत्रो यं कालेन निधनात् ॥ यजस्व विविधान् प्रज्ञान् रस
 विपलं धनं ॥ जयसि रघुसैन्यानि मम वाङ्मवा ॥ श्रयात् ॥ यजस्व मनसस्तापं कंसनाशोद्वंभयं ॥ नयस्व विजितं निचयं मया दत्तं पुनस्तवा ॥ इत्याद्यास्पृश

६९ धन्या भूदिशि शेषः ६८ ६९ ७० ७१ ७२ मधुराधियं उग्रसेन ७३ मधुरेशस्य तव ७४ ७५ ७६ उवाच कृष्णः ७७ ७८ ७९ ८०

८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ घनाभाका दोह्यत्रसंधिरार्थ ८७ ८८ विज्ञातौ सातवीतौ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ अतो जरासीध ९६ कात्मव नोवा ९७ ९८ ९९ १०० १०१ १०२ १०३

६४ ददरोतमनुप्राप्तो दिव्यसगुणदेवन ६५ प्रणम्य शिरसा ताभ्यां सोम्यरूपीकृताशनः ६६ तद्वृष्टासमनुप्राप्तं सविर्वसांपराधिकम् ६७ + ६

७२

जाने कृष्णकहलिनसह ॥ प्रविवेशततः श्रीमान्मातापित्रोरथांतिकं ॥ आनंदपरिपूर्णाभ्यां हृदयाभ्यां महाबलौ ॥ पितृमात्रोक्तपादौ वेनमथ क्रतुराग
तौ ॥ तस्मिन्मुदं जेनगरामधुरानवभूवसा ॥ स्वर्गलोकं परित्यज्यावता गोविामश्रवती ॥ वसुदेवस्य भवनं समीक्ष्य पुरवासिनः ॥ मनसा वित्तपामासुर्देवलो
कं न भूतलं ॥ विहरन्मथ रश्नुमहिषा सहितं तदा ॥ भवनं वसुदेवस्य प्रविश्य बलकेशवौ ॥ न्यस्तशस्त्रावभौवौ ते तस्यतुः स्वेवागिणौ ॥ ततः कृता
हिको भूत्वा सुखासीनौ कथांतरे ॥ एतस्मिन्नेव कालितुमर्हतातो वभूवह ॥ वध्रमुश्रु घनाकाशे श्रुत्वा वनिपर्वताः ॥ स मुद्राः क्षोभिताः सर्वे वि
भ्रंता भोगिनां वरा ॥ कं पितायादवाः सर्वे सुताश्च पतिता भुवि ॥ तौ तान् विपत्तिता न दृष्ट्वा मकुशौ तु निश्चलौ ॥ महता पद्मवाते न विजातो यतगात्र
सं धृतिमं तं गहनं तं जगाद मधुसूदनः ॥ स्वागतं वचनं श्रेष्ठं करुणं नास्मिर्दन ॥ विनता हृदया नंदसागतं केशवप्रिया ॥ तं मुवाच पुनः कृष्णः स्थितं देव
मिवोपरांतुल्यसामर्थ्यावाचा आसी नं विनतात्मजं ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ यास्याम्यतः श्रेष्ठ भोजस्यंतः पुरं महता जत्र गत्वा सुखासीना मंत्रया
मोगनेन गां विशं ॥ प्रविष्टौ तौ महावीरौ विलदेद जनार्दनौ ॥ वेन ते यत्र तीर्थे च गृहं मंत्रयथा ब्रवत ॥ त्र्यवधौ सो कृष्ण कंस महद्वरिषोर्वतः ॥ एतरे
भ्येन महता महद्विभूतौ धिपैः ॥ प्रवृत्तानि च मेनानि हंतुं वचं शतैरपि ॥ न शक्यामः क्षणं ते तुं जगसंधस्य वाहिनी ॥ अतोर्थं वै ततो यत्नां ब्रमीमि मधुरां प
रावसते रावयोः श्रेयो न भवेदिति मेमिति ॥ गह उवाच ॥ देवदेवनमस्तु त्वगतौ हं भवतो तिकात ॥ वासार्थमाक्षिणु भूमिं तव देव कुशखली ॥ ग
त्वा हं खेसमास्थाय समं तादयं लोकतां ॥ दृष्ट्वा हं विबुधश्रेष्ठ पुरालक्षणां रजितां ॥ सणाग नूपनिपुलां प्रागुदकस्रवणां तला ॥ पर्वतोदधि मध्यस्थामभेद्या
त्रिदशैरपि ॥ स्वीत्वा कलुषतां सर्वकामफलदुमान् ॥ सर्वतु कुरु मां कीर्णसर्वतः कुरु मे हरि नारी ॥ श्रमाधिवासां च सर्वकामगुरोर्पुतं ॥ न नारायण

तो ५

रामः

७२

राकाणां निष्पाभाद्विवर्दिनी॥ प्राकारपाण्डिपेतांगोपुराद्यालमालिनी॥ विचित्रवत्पथाविपलहारोराणां॥ यंत्राणलविचित्राद्यादिमप्राकाराणि
तां॥ नानागात्रकलिलार्थसैन्यसमाकुलाम्॥ नानादिष्टशताकीर्णदिव्यपुष्पफलदुर्गा॥ पताकाधनुर्मालाद्यामहाभवनशालिनी॥ भाषाणां रि
सैन्यानां भिन्नाणां हर्षवादिनी॥ मनुजेंद्राधिवासो विशिष्टांगारोत्तमः॥ खतंचगिरिश्चंद्रकुरुदेवसरालयां नंदनप्रतिमं दिव्यं पद्मारस्य भूषणं॥
कारयत्वाधिवासंतु तत्रात्माकरोत्तमः॥ कुमारणां प्रचारश्चराम्योपि भविष्यति॥ नाम्नाद्यालतीनामत्रिषु लोकेषु विभ्रता॥ भविष्यति पुराण्य
शक्रस्य वामराजवती॥ यदि स्यात्संस्तुतां भूमिं प्रदास्यति महोदधिः॥ यथेष्टं विविधं कृत्वा विश्वकर्मा कश्चिदपि॥ मणिमुक्ताप्रवालाभिर्यज्ञैर्वैर्यस्य
भैः॥ दिव्यैरभिप्रायकैर्ते दिव्यैस्त्रिलोकजैः॥ दिव्यसंभसता कीर्णान्वो देवसंभोपमानः॥ जगत्तुल्यमया श्रुतान्स्वीकृत्य भूषिताः॥ दिव्यधनपताका
द्यादेवाकनरपालितानां चंद्रहर्षप्रताकाशान्प्राशादान्कारयप्रभो॥ ॥ विशं॥ एवं कृत्वा तु संजल्पं वेनते यो यकेशवः॥ प्राणाम्यशिरसा ताभ्यां निषय
दायकतासनः॥ कृष्णो पिरामसहितो विविंस्महितमार्गतं॥ प्रकाशं कर्तुं कामौतौ विरुन्धविनतात्मजं॥ सतस्तत्पविधिवद्राजन्महाहं विभूषणैः॥
मादेते कृत्विना तत्रात्माकरोत्तमः॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा भोजराजो महाप्रशः॥ कृष्णस्त्रेहेन विसृज्य वभाषे वचनामृतं॥ ॥ उग्रसेन उवाच॥ ॥
स्रुष्टममहाबाहो पदं नानंदिवर्दिनी॥ श्रुत्वा तं पदं तदाद्यवक्षामि रिपुसूदन॥ तया विहाना सर्वस्मन् शक्ताः कृत्वा मासितुं॥ पुरे स्मिन् विषयांते वापतिः॥
नारवस्त्रियः॥ तत्सुनाथा वयं तात तद्वाद्बलमाश्रिताः॥ विभो मोननं द्राणां सेंद्राणामपि मानदां विजयापयदुःश्रेष्ठयत्रयत्राभिध्वसि॥ तत्र त्वं
हितोऽस्य भिच्छिंथायादवर्षभा॥ तस्य राजा वचः श्रुत्वा स स्मितं देवकृता॥ यथेष्टं भवतामद्य तथा कर्त्ता स्य संशयः॥ ॥ इति श्रीखिले पद्विंशोऽंशः ॥

३२ ३३ वात्सल्यार्ने २४ सिकतायुक्ताताम्रमृत्तिकायस्मिन् २५ २६ ३७ २८ अष्टापदोपमाशारिकाफलवन्तुपदी घवितुरत्नसंवेधवतीत्यर्थः ४२६ मिति ४६ का ३० ३१ ३२ वात्सल्यनिगृहणमिममिभिभक्तवान्मनसा

ति

गवकुलद्राक्षगवनघनंकचिताः अनूपं सिंधुराजस्य प्रपेतुर्मृदुपुंगवाः ॥ तितत्रमण्येषु विषयेषु सुखप्रियाः ॥ मुमुड्यादवाः सर्वदेवाः स्वर्गागताश्च ॥ २३ ॥
 स्तुविचिन्तनस्तुष्टुपरवारहाः ॥ ददर्शविपुलंदेशं सागरानूप भूषितं ॥ वाहनानां हि तं चैव सिकताताम्रमृत्तिकं ॥ पुल्लक्षणासंपन्नं कृतास्पदमिव प्रिया
 ॥ सागरानिलसंवातं सागरं च निषेवितं ॥ निषयं सिंधुराजस्य शोभितं पुल्लक्षणाः ॥ तत्रैव तको नाम पर्वतो नातिदूरतः ॥ मंदारोदाशिल्वः पर्वतोऽपि वि
 राजते ॥ तत्रैकल्यसंवासे दोहोनाधुषितश्चिरात् ॥ प्रभूतपुष्पोपेतैः सर्वरत्नसमाकुलः ॥ विहारभूमिस्तत्रैव तमराजः कृत्तुनिर्मिताः ॥ नाम्नाद्वावतीनामस्वा
 यताष्टापदोपमाः ॥ केशवस्य मतिस्तत्रैव पर्यर्थे विनिवेशिताः ॥ निवासंतत्रैव न्यानां रोचयं सियादवाः ॥ तिरक्तसूर्यदिवसे तत्र यादवपुंवाः ॥ सेनापालाश्च संव
 कुः स्तं धाभारनिवेशनं ॥ ध्रुवाय तत्र निवसन्केशवः सह्यादवैः ॥ दिशंश्च निवेशाय सयुटप्रवरो विभुः ॥ तस्यांतुविधिस्तत्रावर्द्धत्तु निवगदाग्रजः ॥ निर्ममे
 पुरुषश्रेष्ठमनसायादवोत्तमः ॥ एवं ह्येवतां चैव परी प्राप्य सुवाधवैः ॥ सुखिनो न्यवसन् राजन् स्वर्गो देवगाणां दवाः ॥ ह्योपिकालय वनं शास्त्राकेशिनि
 घूदनः ॥ जगसंधभयां चैव पुरीद्वारवती ययौ ॥ ॥ इति श्रीखिलेषु हारिं शेषे ह्येवता प्रयाणं ॥ ॥ २० ॥ ॥ जनमेजय उवाच ॥ ॥ भावः श्रुत्वा तु मितितोरा म
 हात्मनः ॥ वरितं वास्तु देवाप्यपुष्टोऽष्टाधामतः ॥ किमर्थं च परित्यज्य मथरां मधुसूदनः ॥ मध्यदेशे ककुदंधाम लक्ष्म्याश्चैव लं ॥ शृंगं पृथिव्याः स्वाल
 क्षं प्रभूतधनधान्यवतः ॥ आर्याद्यजनभूषिष्ठमधिष्ठानवरात्रमा ॥ अपुष्टेनैव दाशार्हं स्यक्तवान् केन हेतुना ॥ सकालयवनशायिकृष्णं किं प्रत्यपद्यतां ॥ दूर
 कांच समसाद्य चारिर्गजनाह्नः ॥ किंच कारमहावाड्महायोगी महातपाः ॥ किंचार्यः कालयवनः केन जातश्च वीर्यवान् ॥ यमसदृशं समालक्ष्य पयसा तोज
 नार्दनः ॥ वैशं ॥ दृष्ट्वा नामंधका नां वगुर्गोपि महामनां ॥ ब्रह्मचारी सदा भूत्वा त्वात्मानं सविंदति ॥ तथा हि वर्तमानं तं मूर्द्धीतं समव्ययं ॥ श्यालोमिश्रं

सं कल्पमात्रेण ३३ ३४ ३५ एकादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११ ॥ अगवान् १ परित्यगत इति शेषः २ ३ ४ ५ ६ दारां विदुमानान् अपि न विंदति नाभ्यगच्छन् ७

राजनिराजं अलिप्तं अनिष्टं रणलकोपेन ८ १० १२ पुत्रस्य कामिता कामिता १२ १३ १५ मानुष्या मानुषी रूपया मस्तरसि भार्यायां भायविद्वत्माना यः १५ १६ १७ १८ २० कालभेदेति वदुत्वे दृष्टान्त ११ २२ २३ २४ २५

२७४

भुतं

भुतं २

वानागर्पमपुनानिति राजनि ॥ सोमिशमलदाराजनागरे त्वजितं जये ॥ अलिप्तं सुख्यं चैव तपते पेसदा ॥ ततो द्वादशवर्षाणि सायश्रुतिप्रभक्षयत ॥ आराधयन्महादेवमचिंत्यं शूलपाणिनां ॥ हृदस्तत्प्रेवां प्रादात्समर्थं कथिनियं हे हस्मिनामंधकानां च सर्वतैजोमयं यं भांति तः ॥ कृत्वा तं राजापवनाधिपतिर्वरं ॥ पुत्रमसुवजं देवादपुत्रः पुत्रकायकः ॥ स नृपतपुत्रा नय्यसांतयित्वा द्विजोत्तमं ॥ तं द्यौषमध्ये यवनो गोपस्त्राघुसमाह जतौ गोपाली तपस एतत्र गोपस्त्रीविषधारिणी ॥ धारया मासगागर्पस्य गंधर्धूरमच्युतं ॥ मानुष्या गोपभार्यायां नियोगाच्छूलपाणिना ॥ सकालयवनो नाम यज्ञेश्वरामहावतः ॥ अपुत्रस्यायराजल्लवधेनो पुरेशिभ्यु ॥ तस्मिन्नुपराजसकालयवनो नृपः ॥ यद्वा भिकामो नृपतिः पर्यगृह्णति ज्ञोत्तमान ॥ वृष्ण्यधककुलंतस्य नारदो वै तपवेदयतं ॥ ज्ञात्वा तु वारदानंत नारदान्मधुसूदनः ॥ उपप्रेक्षत ते जसीवर्द्धं तं यवनेषुतं ॥ समृद्धो हियदाराजायवनानां महावतः ॥ ततः एनं नृपा स्नेहाः संहरत्यानुययुस्तदा ॥ शकास्तुषारादरदाः पारदारुणाणाः खगाः ॥ पट्टवाः शतशश्चान्ये स्नेहा देववता लथा ॥ सौते परिहृते राजा दस्युभिः शलभै रिव ॥ न न विषायये भूमिर्मथुरामभ्यवर्ततः ॥ गजवाजिखरो ह्वाणामयते रवौ दैरपि ॥ पृथिवीकंपयामास सैन्येन महता रतः ॥ रेणुना सूर्यमांति समवच्छाद्य पार्थिवः ॥ पूजेण शक्तो चैव सैन्येन सृज्यते नदी ॥ अश्वोष्ट्रशरुतो राशेर्निहता वै जनाधिप ॥ ततो श्वसंकुदितेष्वनामनद्यावभूवह ॥ तसैन्यं महदायाहै श्रुत्वा हस्मंधकायणी ॥ वासुदेवः समानाय्य ज्ञाती निदग्धवाचदा ॥ इदं समुच्छितं घोरां वृष्ण्यधकभयं महतः ॥ अवध्यश्चापिनः शत्रुवीरानात्पिन किवः ॥ सामादयोऽप्युपायाश्चि विहितास्तेऽस्य सर्वशः ॥ मत्तो मदवलाभ्यानुयद्दमेव विकार्षति ॥ एतावानिह वासश्च कथितो नारदेव मे ॥ एतावति च वक्तव्यं सोमैव परमं मतं ॥ ज्ञासंधश्च राजो नित्यमेव नमृष्यते ॥ तथान्ये पृथिवीपाला हस्मि चक्रप्रजाः ॥ केचित्कंसवधाद्यापि विरक्तास्तद्गतानृपाः ॥ ध

रामः २७४

२६ २७ राजानोऽस्मान् २८ २९

तावि २

माश्रित्य जरासंधमत्यानि हंति वाधितुं। वहवो ज्ञातयश्चैव यद्गुणानि हतान्यैः॥ विवर्द्धितं न शक्यामः प्रोस्मिन्निति केशवः॥ अपमाने मतिं हतत्वा हतं तस्मै सत्
 जहः॥ ततः कुंभे महासर्पमिन्द्राज न च पोषमा॥ घोरमासी विषं कुरुसं कुरुमः प्राक्षेपयत्तदा॥ ततः संमुखं यत्नात्तु खेन हतेन हारयत्॥ निदर्शनार्थं गोविंदो भूष
 यामास तं नृपं॥ सूरतं कालयवने दर्शमास तं घटं॥ कालसर्पो यमः कुरुमस्तु क्त्वा भारतर्षमा॥ तत्कालयवने तु द्वात्रास नं यादवैः कृतं॥ पिपीलिकानां च जना
 रयामास तं घटं॥ ससर्पो बहुमिहोक्षोः सर्वतलेः पिपीलिकैः॥ भक्ष्यमाणं किल गोमुभयमाभूतो भवत्तदा॥ तत्तु मुद्रयितुं घटं तथैव यवनाधिपः॥ प्रेषयामा
 स कुरुमायवा द्रुत्युपवर्णापनो॥ वासुदेवस्तत्तं दृष्ट्वा योगं विहतमात्मनः॥ उत्तरज्यमथ रामाश्च द्वाकामभिजगिषुर्नो॥ विरसांतं विधित्संस्तु वास्तु
 वामहायशाः॥ निवेश्य द्वाकां राजन्तस्मान्नाश्वास्य चैव ह॥ पिपाति पुरुषः व्याघ्रो वा द्रुपहणाह्वरा॥ आज्ञां मम होमीमधुमं मक्षसदनः॥ तं दृष्ट्वा निर्य
 यो हृष्टः स कालयवनाह्वरा॥ प्रेक्षापूर्वकं कुरुमोपि निश्चक्राम महाबलः॥ अथावा कुरुहो विदं जिघृक्षुर्पुनश्चरा॥ नैवेन मशकदा जाग्रहा तुं योगधर्मिणां॥
 मां धातुस्तु कुरुतो राजा पुत्रकुंदो महायशाः॥ परादेवास्मो यद्देहकर्म महाबलः॥ वीराकं दितो देवे निद्रामेव दृष्ट्वा तवान्॥ श्रान्तस्तस्य बाणो वं तरा प्रा
 डरभूत किल॥ प्रसूतं बोधयेद्यो मां तं देहं महासुराः॥ चक्षुषा क्रोधदातेन एव माह पुरस्साः॥ एवमस्त्विति शक्रस्तमुवाच त्रिदशैः सह॥ स स्मराम्य
 नृत्तात् आदिराजमपागमतां सपर्वतगुहां काञ्चित्प्रविश्य श्रमकृशितः॥ सुधापकालमेतं वैयावल्कलमस्पदशिनं॥ तत्सर्वं वासुदेवस्य नारदेन निवे
 दितं॥ वारदानं च देवेभ्यो जज्ञे तत्तु भूपते॥ कुरुमो नृगममानते न ह्येकेण शत्रुणा॥ तं गुहं पुत्रकुंदस्य प्रविवेश विनातवत्॥ शिःस्थाने तु राजर्षे मुचुव
 द केशवः॥ संदर्शनपथं मुक्ता तस्थौ बद्धिमतो वरः॥ अनुप्रविश्य यवने ददर्श पृथिवीपतिं॥ स तं कुरुं कुरुतांता भमास्तदा स दुर्मतिः॥ वासुदेवमुत्तम

११५

मत्तायह्यामासयाधिवे॥ पादेनात्मविनाशापशलाभाः पावकं यथा॥ मुचुं दत्तराजमिः पादस्य शिप्रवे॥ धितः॥ निद्राद्वेदेन बुक्रो धपादस्य शिप्रवे
नव॥ सत्सृत्पुत्रवरांशजादेवेक्षततमप्रतः॥ सद्दृष्टमात्रं कुदेन संप्रजन्वात्सर्वशः॥ ददाहपाकवलिं तशुक्रवृक्षमिवाशनिः॥ शरीरानका लय
वनं नेत्रे जीविनिर्गतिः॥ तं वासुदेवः श्रीमंतं विस्मृतं नराधिपं॥ कृतकार्ये त्रिविद्धिमानं देववनमुत्तमं॥ राजैश्चिप्रप्रसुप्तोऽसि कथितो नारादेन मे
॥ कृतं मे कृतमहत्कार्यं स्वस्ति ते कृतं नराधिराज॥ वासुदेवमथा लक्ष्मणराजादुखं प्रमाणातः॥ परिहृतं युगं मे नेकालेन महता तदा॥ उवाच राजा गावि
दं को भवान् किमिहागतः॥ कंच कालं प्रसुप्तोऽसि यद्विजानासि कथ्यतां॥॥ वासुदेव उवाच॥॥ सोमवंशे दूवो राजस्य पातिनामनाद्वयः॥ तस्य पु
त्राय डः श्रेष्ठवत्तारोऽस्य यवीपसः॥ यडवंशसमुत्पन्नं वसुदेवात्मजं विभो॥ वासुदेवं विजानीहि नृपते त्वामिहागतं॥ त्रेतायुगे प्रसुप्तोऽसि वितो मे
सिनारदात्॥ इदं कलियुगं विद्वि किमन्यत्कारवाणितां॥ मम शत्रुत्वयं दग्धो देवदत्तवरेण॥ अबध्यो यो महासद्गुणो भवेद्दुर्षशतैरपि॥॥ वेशपाय
न उवाच॥॥ एवमुक्तः सहस्रेन निर्जगाम्पुहापुखात्॥ अन्वायमानः कृष्णेन कृतकार्येणाधामता॥ ततो ददर्श शिप्रवामाच तां हस्वके नरेः॥ स्वल्पे
त्सो हरेत्पवतौ रत्नवीर्यपराक्रमैः॥ यो रणाधिष्ठितं वैवराज्यं केवलमात्मनः॥ प्रीत्या विहृत्पणो विंद प्रविवेश महावनम्॥ हिमवन्तमगाद्राजातयसे धृत
मानसोऽततः सतप आस्थाय विनिर्मुक्तो कलेवरां॥ आहरोह दिवं राजा कर्मभिः स्वर्जितैः शुभैः॥ वासुदेवोऽपि धर्मात्मा उपायेन महामनाः॥ घातयित्वा तम
नः शत्रुं तत्तैः संप्रत्यपद्यता॥ प्रभूतार्थहस्तश्च वमि रूपाय धृजम्॥ आदायोपययो धामांस्तैः सैन्यं निहतैश्चरं॥ निवेदयामास ततो नराधिये तडयसेने प्रति
पूर्णमानसः॥ जनार्दनो ह्यारवती च तौ परामशो भयत्तेन धनेन भूराणां॥॥ इति श्रीखिले पुहारि नंशे कालयवनवधः॥ ११०॥॥ वेशपायन उवाच॥॥

रामः
११५

१२३४ ५६७८ त्रिकं त्रिभिः हृत्पंक्तिभिः कल्पितं त्रिकोत्तं पदं गणं त्रिकं चतुरं चतस्रं त्रिंशत्तुल्यं तदेव राजमार्गः वाभ्यां पापपंक्तिभ्यां कल्पितं दीर्घरथात्पु ४८ शिल्पिमुख्यानी आह्वयका इति मे ४८ १११२१३
 १४ स्य गृहीत्वा तत्कर्मसोत्तं त्रैलोक्यं धातुं कौटकाद्युवासानां कर्म ६ वटहोमादि १५ भृगुत्कारमार्गः त्रिकोत्तं पदं गणं त्रिकं चतुरं चतस्रं त्रिंशत्तुल्यं तदेव राजमार्गः वाभ्यां पापपंक्तिभ्यां कल्पितं दीर्घरथात्पु ४८ शिल्पिमुख्यानी आह्वयका इति मे ४८ १११२१३

का ४

सु ३

७५२

७५२

ततः प्रमाते विमले भास्को भुवि ते तदा ॥ कृतं तज्ज्यो हृषीकेशे वनांते नियसादह ॥ परिचक्राम तं देशं रङ्गीस्थानदिदृक्षुः ॥ उपतस्थुः कुलप्राप्याः पारवाय इव
 दनं ॥ रोहिणामहनि श्रेष्ठे स्वस्तिवाच्यद्विजे तं मान ॥ प्राप्या हृषीकेशे विपुले रङ्गीस्थानदिदृक्षुः ॥ उपतस्थुः कुलप्राप्याः पारवाय इव
 श्रेष्ठे देवान् च त्रिपुर्यथा ॥ कल्पिते यं मया भूमिः पश्य धंदेव स अचरत् ॥ नाम चास्या कृतं पुण्याः रत्नातिपडपया स्पृता ॥ स्पृष्ट्वा स्वतीनामपृथिव्यां निर्मिता मया ॥
 भविष्यति पुराण्यशक्रस्यैवामरावति ॥ तान्पि वास्याः कारयिष्ये विद्वांसो नानिवा ॥ चतुरो राजमार्गाश्च समान्यतः पुराणि च ॥ दिवा रवानामादंतु भवंतो विगतज्व
 राः ॥ वायुमाना रिपून्नुग्रानुग्रहेन पुरोगमाः ॥ गृह्यं तं वै श्रमवात्सल्यं कल्पं तं त्रिकं चतुरं ॥ मीयं तं राजमार्गं च प्रासादस्य पगतिः ॥ प्रेक्ष्यं तं शिल्पिमुख्यानां यत्कृतं
 वेश्मकर्मसु ॥ नियुज्यं तं च देशं प्रेक्ष्यं क राजनाः ॥ एवमुक्त्वा ह्ययं देवो गृहं संप्रहृतस्मरः ॥ यथा निवेशं संहृष्टाश्च कुर्वीतु परिग्रहान् ॥ सत्रं ह स्नाततो मानं चक्रुः
 दपसतमाः ॥ पुनोपहनिमहाराज द्वितीजो नमिपूज्य च ॥ नास्तु देवतकर्मणि विधिना कारयंति वा ॥ स्थपती नथ गोविंदस्तत्रावाच महाभतिः ॥ अस्मदर्थं क्व विहितं कि
 यत्ताम्रमंदि ॥ विविक्तचत्वारिंशं स्तु निविष्टं देवतां ॥ तितथेति महावाङ्मयं कृत्वा स्थपतयत्तदा ॥ उर्गकर्मणि संस्कारानुपलभ्य यथाविधि ॥ निर्मि मोयथा मयं दूर
 त्पापतनानि च ॥ स्थानानि विदध ॥ आत्रवेत्तादीनां यथाक्रमं ॥ अपामग्नेः सुरेशस्य दधदोत्तुल्यं ललस्य च ॥ चतुर्देवानि चत्वारिहाराणि विदध ॥ श्वतो ॥ सदा स मे द्रुम
 त्वादपुष्पदंतं तथैव च ॥ तेषु वै श्रमं पुक्ते कृपा देवस्य महात्मसः ॥ पुष्पाक्षि प्रनिवेशार्थं चिंतयामास माधवः ॥ तस्यै देवो स्थितविद्विर्विमलाक्षि प्रकाशिता ॥
 पुण्याः सा वै प्रियकारिण्यहनामपि चर्दिना ॥ शिल्पिमुख्यानि देवानां प्रजापतिस्ततः प्रभुः ॥ विश्वकर्मा स्वमत्स्यं विंशत्यापमिष्यति ॥ मनसा स मनुष्याय तस्यागम
 नकाराणां ॥ त्रिदशभिमुखः कृष्णो विविक्ते समपद्यता ॥ तस्मिन्नेव ततः काले शिल्पावर्षो महामतिः ॥ विश्वकर्मा श्रेष्ठः कृष्णस्य प्रमुखे स्थितः ॥ ॥ विश्वकर्मा

चतुर्देवानीति पाठे देवा ४ भुवः क्षाद्य इति तं च तज्ज्योपन पूर्वकं पूजयेदित्यर्थ ३११८ १८२० २१ ३२

२३ पथा मे उलादयो मान्यास्तथा त्वं देवमान्यो सिनः पुस्ततः पूजायां ब्रह्मं विदो विदो विदो ततो नास्ति २४। २५। २६। २७ प्रकाशां धंसि को दानम विमन्ति निनाम २८ २९

मम स्थानं वैकुण्ठं इदं स्थं

४४

११६

मो विवा ॥ शक्रेण प्रेषितः क्षिप्रं तव विमो धत व्रता ॥ किं करः समनुप्राप्तः शाधि मां किं करोमि ते ॥ पथा सो देव देवो मे अं वक्तुं यथा प्रपः ॥ तथा त्वं देवो मे
न्यो सि वि शेषो नास्ति वः प्रभो ॥ त्रैलोक्या तापिकां वाचं मुत्सृज्य समदा भुजा ॥ एको सि परिदृष्टार्थः किं करोमि प्रशाधि मां ॥ श्रुत्वा विनीतं वचनं वै शवे
विष्णु कर्मणाः ॥ प्रत्युवा वयं उ अष्टः किं करोतु त्वं वचः ॥ श्रुत्वा र्था देव गुह्यस्य भवान्यत्र वयं स्थिताः ॥ अवश्यं तिह कर्तव्यं सदनं मे सुरो त्रमां तदियं
पूः प्रकाशार्थं निवेश्यामसि व्रता ॥ मत्प्रभां उरूपे श्वष्टैश्चैव समंततः ॥ उत्तमा च पृथिव्यां वै यथा स्वो मरावती ॥ तथेयं हित्वा काष्ठी शक्ता द्य
सिमहा मर्तो ॥ मम स्थानमिदं कार्यं यथा वै त्रिदशे तथा ॥ मर्त्याः पश्यन्तु मलक्ष्मा पुण्या उकुलस्य व ॥ एवमुक्त्वा ततः प्राह विश्वकर्मा मता श्वात्कारु सम
क्लिष्ट कर्माणां देवा मित्र विनाशनं ॥ सर्वमेतत् करिष्यामि यत्त्वया मिहितं प्रभो ॥ पुरा त्वियं जनस्यास्य नय की प्रभविष्यति ॥ भविष्यति च विस्तीर्णा र्हा द्वि
स्याः शुभो भनाः ॥ चत्वारः सागरा द्यस्यां विचरिष्यंति रु पिणाः ॥ यदि हे सागरः कंचिदुत्सृष्टुमिह तोयराट् ॥ ततः स्वायतलक्षणा परी स्यात्पुरुषोत्तम ॥
एवमुक्त्वा ततः कृष्णः प्रागेव कृत निश्चयः ॥ सागरं सीतां नाथ मुवाच वदतां वरः ॥ समुद्र दश च हे वयो जनानि जलाशयः ॥ प्रतिसंहियतां त्मा यद्यस्ति म
पिमा त्पता ॥ अवकाशे तया दत्ते परीयं मामकं वला ॥ पर्याप्त विषया रामा समया पि भविष्यति ॥ ततः कृष्णस्य वचनं श्रुत्वा नदन दीपतिः ॥ समाहूतेन योगे
न उत्सर्ज जलाशयः ॥ विश्वकर्मा ततः प्रीतः पुर्याः सरथ्य वास्तु ततः ॥ गोविंदं चैव संमानं सामारः कृतवांस्ततः ॥ विश्वकर्मा ततः कृष्णमुवाच वयं उ नंदन ॥ अ
द्य प्रभृति गोविंद सर्वे सममिरोहत ॥ मनसा निर्मिता वेयं मया प्र प्रवरा विभो ॥ अविरोधे वकालेन गृह संवाधमा लिना ॥ भविष्यति परारम्भा सुहृदा प्रा
प्रतो रणा ॥ वप्राहा लक के पूरा पृथिव्यां क कुदोपमा ॥ अंतः पुरं च कृष्णस्य परिवर्षा क्षयं महता ॥ चकार तस्यां पुर्यां वै देशे त्रिदश पूजितो ॥ ततः सानिभि

३४

मा ५

रामः

११६

कार्यम् ३० सति श्वरः सति मतां प्रभुः ३१ पुरी पुर्यथ भूमी ३२। ३३। ३४। ३५ २६। ३७ मारुतेन योगेन वायु संकोचन प्रधानेन ३८। ३९। ४०। ४१ प्रायतोरणा अष्टवन्दनमासिका ४२ परिवर्षा क्षयं स्नातादि कृत ४३

४४ जा. भूमि. ४८. ४९ वेदमोक्षमेव उद्धरेत्समुपतापिता मेदया. अत्रुद्धरेत्सु. ४८ निवर्तयति नीलमृद्विति. ४९ सुधेना. पुराणा भिवर्तयति. ५०। ५१। ५२। ५३ उद्धरेत्सु. ५४ उद्धरेत्सु. ५५ उद्धरेत्सु. ५६ उद्धरेत्सु. ५७ उद्धरेत्सु. ५८ उद्धरेत्सु. ५९ उद्धरेत्सु. ६० उद्धरेत्सु. ६१ उद्धरेत्सु. ६२ उद्धरेत्सु. ६३ उद्धरेत्सु. ६४ उद्धरेत्सु. ६५ उद्धरेत्सु.

ताकांतापरादावतीतदा॥ मानसेनप्रयत्नेनैवैश्वर्यविश्वकर्मणा॥^{४४} विधानविहितद्वाराप्राकारवशेषिता॥ परिवाचयसंयक्तासादृशप्राकारशेषिता॥^{४५}
 कांतनारीनागाणावलिगिर्यशेषिता॥ नातापापसमाकीर्णागानादिवागांगत॥ प्रपावापीप्रसन्नोदेरुद्यानेरुपशेषिता॥ समंततसंस्तुतागीवनिर्वा
 यतेक्षण॥ समुद्रवत्तावतीवैश्वर्यवत्तावती॥ अथकोटिसहस्राद्याशुभराजपयात्रा॥ भूयपंतीसमुद्रसास्वर्गमिंद्रपुरायया॥ पृथिव्यांस्वीत्तावती
 कानिवयशालिनी॥ सुगाममपिसंक्षेत्रासामंतदोभकारिणी॥ अप्रकाशतदाकाशप्रासादेरुपकुर्यती॥ पृथिव्यां पृथुराष्ट्रायोजनोद्यप्रतिनादिता
 ॥ ओघेश्वरागिराजस्वशिशिरकृतमारुता॥ अद्वयोपवनेः कान्तेः कांताजनमनोरमा॥ सतारकाद्योरिवसाधारकाप्रत्यराजता॥ प्रोकारेणार्कवोनिशात
 कोभेनसंवृता॥ हिरण्यप्रतिपूणिशुद्धैर्गभानिः सनैः॥ शुभमेघप्रतीकाशैर्दूरैः सौधैश्चशेषिता॥ कवित्कविदुदयोपेहपावत्तमहापथा॥ तापावसा
 त्पुराकृतः सर्वयादवर्नदना॥ अभिप्रतजनाकीर्णासोमः खमिवभासयन्॥ विश्वकर्मकृतादिवारत्वजालसमाकुला॥ विश्वकर्मापिताकृत्वापराशक्र
 पुराधिवाजगामत्रिदिवंदेवोणाविंदेनाभिनंदितगोभूयोपिबुद्धिभवत्समस्यविदितत्पनः॥ जनानिमाधुनोघैश्चतर्पयेयमहंयथा॥ सवैश्रवणसंभ्र
 दंनिधानामुत्तमंनिधिं॥ शंखमाहूयतोपेंद्रोनिशितभवनेविभुः॥ सशंखः केशवाहानंतात्वाहिनिधिरास्वयं॥ आजगामसमीपंवेतापदावतीयते॥
 सशंखः प्राजलिभूत्वाविनयादवर्नोगतः॥ कृष्णंविनापयागामयथावैश्रवणंतथा॥ भागवन्किंमयाकार्यसुराणांविन्नरुद्धिणा॥ नियोजयमहाबाहोम
 नायाकार्यमच्युत॥ तमुवाचहृषीकेशः शंखंमुद्रकमुत्तमं॥ जनयेसिन्धुशयनात्ताधनेनाभिपूरय॥ नेच्छाम्यनशिनंदंष्टंभूमतिनमेववा॥ देहोतिव
 वयाचंतनगयोनिधनं॥ विशंपापनउ॥ ॥ शिरसाज्ञासमागृह्यनिधाशः केशवस्यवा॥ निधीनाज्ञापयामासद्वारवत्पाण्डुरहैर्है॥ धनोघैरभिवर्षधं चक्रः

नरान्तरा

सं. हा. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. अतश्चितं अरुत्तम. ६३. ६४. ६५.

६५ दृष्टं दृष्टं दृष्टं ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ काशपसा नदी पति सुतम् ७९ स्थाविरान्दरो ति वक्ष्यमाणः "उद्भवो गन्धर्वदेवश्च कौको विष्णु रेव च भूपरः कश्चित्तकथैर्गणैः सत्यं

۷۷

सर्वे यथावन्तः ॥ नाधनो विद्यते तत्र हानभागे पादिवानरः ॥ द्वावत्स्यं पुरिषा के शवस्य महात्मनः ॥ चकार वायो राहानं भूयश्च पुरुषोत्तमः ॥ तत्र स्थारका भावा
नया दवानां प्रिपुंकरा ॥ मप्राणाः प्राणा भूतानामुपतस्थे गदाधरा ॥ एकमासीनं मं कति देवपुत्रा धरं प्रभुम् ॥ किं मया देव कर्तव्यं सर्वेणेन शुभामिना ॥ यच्च
वृद्धो देवानां तथेवास्मिन्नानय ॥ तमुवाच तः रुद्रो हारहस्यं पुरुषो ह प्रः ॥ मा हतं जातः प्राणा हूयिणो समुपस्थितम् ॥ गच्छ मा हत देवेश मनुमान्य सदा
मो ॥ सभां सुधर्मा मादाय देवेभ्यस्त्वमिहानया ॥ यादवा धार्मिका हेति विक्रांतांश्च सहस्रशः ॥ तस्यां विशेषुरेते हि न तु यास्तु त्रिमा भवेत् ॥ सा ह्यसया स
भारमा कामगा वामा रूयिणा ॥ सा यद्धारयेत् सर्वानय धैव त्रिदशं क्षया ॥ संश्रय वचनं तस्य रुद्रस्य साक्षि एकमेव ॥ वायुरादोपमगतिर्जगाम त्रिदि
वालय ॥ सोऽनुमान्य सुरात्सर्वान् रुद्रस्य पायं निवेद्य व ॥ सभां सुधर्मा मादाय पुनरायान्महत्तल ॥ सुधर्मं तां सुधर्मा य रुद्रस्य साक्षि एकमेव ॥ देवो देव सभां
दत्वा वायुना रधीयतां ॥ द्वावत्स्यं सप्तमामप्येकं शवेन निवेशता ॥ सुधर्मा यद्भूतानां देवानां त्रिदिवेयथा ॥ एवं स दिव्ये भूमिश्च जलजैश्च वायव्यो हरिः ॥
द्रुपे रले करोति स्म पुरीस्तां प्रपदा मिवा ॥ मयी दाश्वेव संवत्स्रेण ॥ शुप्रकृतास्तथा ॥ वलाध्यासां शुप्रकृतां शुप्रकृती शास्तथेव च ॥ उपसेनं नरपुतिका
शंपकापि पुरोहितं ॥ सेनापतिमनाधृष्टिं विकटं मंत्रिपुंगवं ॥ यादवानां कुलकरां स्थविरान्दशतत्रेव ॥ मतिमान्स्थापयामास सर्वे कार्ये च नंतरान् ॥ रथे च ति
रथो यं तादास्तुः के शवस्य वै ॥ पोधुख्यं यथाधानां प्रवरः सात्यकिः कृतः ॥ विधानमेवं कृता य रुद्रस्य पुर्यामनिदितः ॥ सुप्रदे पडभिः सां ह्रलोक स्रष्ट
महीतले ॥ रैवतस्याथ कन्यां चोत्तरीं शीलसंमतं ॥ प्राप्तवान्वलदेवस्तु रुद्रस्य पावमतेजसा ॥ ॥ शतिश्री विलेपु हरिदंशे द्वावत्स्यं निर्ममाणं ॥ २२३ ॥ ॥ वैश
० ॥ ॥ एतस्मिन्नंतरे प्राप्ता लोका प्रादुर्लभिता जनाः ॥ कृतसंज्ञायुः श्रेष्ठाः समेताः रुद्रसंविधौ ॥ ते चात्ययिकशं सोऽपुलोक प्रादुर्लभिते कैश्चित् ॥ समागतेषु स

सम

200

स्वयः ॥ १ ॥ वनभद्रपुंश्चैवमन्त्रेवमन्त्ररादशेति ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ ॥ ॥ ॥ इति त्रितैलुकराष्टयेभावदामेहविंशतिप्रकारोत्रयोदशधिकशतनमोऽध्यायः ॥ ॥ ॥ ॥ नमः परमात्मने ॥

१८ मुनीधसुनीधपुत्रस्यशिशुपालस्य १८ १९ २० २१ २२ सुनीधसुनीधशिशुपालस्य नवायं सहकारिभूयादिति २२ कृष्णीनां दुःखादीनिति शेषः २४ तत्र निमित्तमाह जामातेति २५ वरपा मासगरासंधः

कंसस्य वधसंज्ञापात्कृष्णाया मिततेजसे ॥

१९

बलोपेतः समेभर्ता भवेदिति ॥ तांददौ न च रुक्माय रुक्माद्वेधान्महाबलः ॥ पाचमानाय कंसस्य प्रेषोसाविति विंतपन ॥ वैद्यस्यार्थे सुतीथस्य ज्ञा
संधः सप्रमिपनां विरयामासतां राजाभो ॥ कंकभीमविभ्रमं ॥ वेदिराजस्य वसेरासीत्पुत्रादृहदृथः ॥ अगधेषपुरायेन निर्ममि सगिरिजितः ॥ तस्यान्ववा
येतं जेतोरासंधो महाबलः ॥ वंशेव सोरेव तथा दारमघोषो भवन्मृगः ॥ दिमघोषस्य पुत्रास्तपंचभीमपराक्रमाः ॥ भगिभ्यां वसुदेवस्य श्रुतश्रवसि
नक्षिरो ॥ शिशुपालो दशग्रीवो रभ्यो थो वैदिशो वली ॥ सर्वास्त्रकुशलावीरावीर्यवंतो महाबलाः ॥ ज्ञातेः सगानवंशस्य मुनीधं प्रददौ सुतां ॥ जरासं
धस्य सुतवददर्शनं नृणां पृथु ॥ जरासंधं पुरस्कृत्य हस्मि शत्रुमहानिलं ॥ कृता न्यागो मिचेद्येन वृष्मनां तस्योपि रागो ॥ जामाता त्वभवत्तस्य कंसस्य
दूते पुथि ॥ कृत्वा र्थे वरमभयजरासंधस्य हस्मिभिः ॥ भीष्मकं वरपामास सुनीथार्थे तुरुक्मिणां ॥ तांददौ भीष्मकश्चापि शिशुपालाय वीर्यवान् ॥
॥ ततश्च द्युपादाय जरासंधो नराधिपः ॥ ययौ विदमं सहितो रंतवक्त्रे रायायिना ॥ अनुयातश्च यौंद्रे रायासु देवेन धीमता ॥ आवां कलिगानाम्
श्वरे श्वमहाबलः ॥ मानयिष्यंश्च तान् रुक्माप्रतपापुनराधिपान् ॥ परया पूजयो येतां तां चिनाय परीप्रति ॥ पितृघ्नः प्रियार्थं वरामहस्मावुभाव
पि ॥ प्रययुर्हृष्यश्चाप्येत्तत्र वलोचिताः ॥ अथ कैशिकभर्ता तान् प्रतिगृह्य यथाविधि ॥ पूजयामास पूजार्हो न्वहिश्वे वन्यवेशयत ॥ श्वाभाविनि
विवांहेतुरुक्मिणा ॥ निर्ययौ वहिः ॥ चतुर्युजारथे नैदे देवतायतनं शुभो ॥ इदानीं सर्वयिष्यंती कृतकोतुकमंगला ॥ दीप्यमानेन वपुषा वलेन महता हिता ॥
॥ तांददर्शततः कृष्णो लक्ष्मीसाक्षादिव स्थिताम् ॥ हृष्यमाणेन संपन्नां देवतायतनं तिके ॥ वहे गिरिवांदासां मायां भूमिगतां मिव ॥ पृथिवीमिव
गंभाराभूतितां पृथिवीतलात् ॥ गीविमिव सोमस्य सोम्यास्त्रीविग्रहाभुवि ॥ श्रीमिव आविनायकं भुवि ॥ श्रीमिव आविनायकं भुवि ॥ श्रीमिव आविनायकं भुवि ॥
निर्दिष्टां सुरैरपि ॥ श्यामावदन्ति ह्यासीनां पृथुवावयते क्षणा ॥ जामातौ नमना पादौ पीनो रजघन ॥ तां दृहती चारुसर्वांगी ॥ पूर्णचंद्रसमाननाम् ॥

रामः
३८

मुनीधार्थे शिशुपालार्थे २८ ययिता गच्छता सहस्रपेनवा २९ २० २१ ३० रुक्मकैशिकानां देशानां भनदिमघोषः ३१ चतुर्युजः चतुर्युजः ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७

३८ प्रभातः प्रकर्षणभातमानै ४३८ ४० ४१ प्रभातहरणे प्रणिधायनिवेद्य ४२ ४३ ४४ ४५ पुपुधाने सात्यको ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ कावोदेतव ४५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६०

ताम्रतुंगनखौ सुभ्रं नालकं वितमूहं ॥ अत्यर्थं हसतः कांता पानश्रो ॥ शिपयो धरातः ॥ क्षी द्वा सुलैः समैर्दतैः प्रकाशद्विलं कृतां ॥ अनन्यप्रतिपां
लोकरूपेणायशसा प्रिया ॥ रविमणोरूपिणी देवी पारादुरक्षो मवा सिनी ॥ दृष्टाता वरुधे कामः कृत्स्नप्रियदर्शना ॥ हविषे वाऽनलस्या चिर्मनस्त
स्यां समादधे ॥ रामेण सह संमंत्र्य केशवत्कमहावलः ॥ तत्प्रमाथिः करोदुद्दिष्टमिभिः प्रणिधाय च ॥ कृते तु देवकार्ये तां निः कामं ती सुरालयात् ॥
उत्पथ्य सह सार्वभौमः स्वेनिनाया योत्तमं ॥ वृक्षमुत्पादयामो पित्रघानापततः परान् ॥ समनद्यन्तदाशा हीलदा तमाश्वसर्वशः ॥ तोरधै विविधा
कारैः समुक्ते तमहाधने ॥ काजिभिर्वीर्यौ श्वेव परिवधुर्हता युधौ ॥ आदाय रुक्मिणीं कृत्वा जगामो सुपरी प्रति ॥ रामे भारतमासाद्य पुपुधाने च वीर्य
वान् ॥ अक्रूरविपृथो वापि पादे च कृतवर्तिना ॥ चक्रे देवे सुदेवे वसारोण च सुमहाविले ॥ निर्दत्तशत्रौ विक्रांते भांगकारे निहरथौ ॥ उग्रसेनात्मजे कंके
शतद्युमे च केशवः ॥ राजाधिदेवे मृदे प्रसेने वित्रकृतया ॥ अतिदाने हृद्गुं श्वफल्के सात्यके पृथौ ॥ हृद्यं धके मुवां न्येषु पुण्येषु मधुसूदनः ॥ गुरु
मासज्यतं भारं प्रयोद्धारवती प्रति ॥ दंतवक्रैर्जगाम संधः शिशुपालश्च वीर्यवान् ॥ सत्रहानिर्पयुः क्रुद्धा जिघांसंतो जनार्दनौ ॥ अंगवंगकलिंगे श्वसां ह
यो रौद्रेश्वरीर्यवान् ॥ निर्ययुश्चेदिराजस्य प्रातांः कुरुमहाराथाः ॥ तां अत्यश्रुत्वा नृक्षान्दृष्ट्वा राममहावलाः ॥ संकष्यां पुरा कृत्य वासवमरुतो युथा
॥ आपतंतं हि वेगे नृजरासंधं महावला ॥ षट्भिर्विवाधनाराचैर्युधैर्धनो महाभूधौ ॥ अक्रूरो दंतवक्रं तु विव्याध नवमिसौ ॥ तं प्रत्यविध्यत्कुरुयाव
रौद्रेश्वरिणश्चोः ॥ विपृथुः शिशुपालं तु शौरिर्विव्याध सप्तभिः ॥ अष्टभिः प्रतिविध्यं तं शिशुपालप्रतापवान् ॥ गवेषणेऽपि च दंतपट्टभिर्विवाधमा
गीणैः ॥ अतिदंतस्तथाष्टाभिर्हृद्गुं श्वपंचभिः ॥ प्रतिविवाधतं श्वद्यः पंचभिः पंचभिः शौरैः ॥ जघान श्वाश्वतुभिश्च चतुरविपृथुः शौरैः ॥ हृद्गुं स
भलेन शिराश्चिह्नं रवीर्यवान् ॥ गवेषणेऽपि हतं प्राहिणे द्यमसादनौ ॥ हताश्वतुरधत्पत्त्रा विपृथुः कुरुमहावलाः ॥ आरुरोहरथं क्षिप्रं हृद्गुं सवा

६१ कलापिनः वागहस्ताः ६२ ६३ वली। श्रीभुपालभ्राता ६४ ६५ राजपुत्री पौंड्रकवासुदेवसुती ६६ ६७ ६८ ६९ ७० निरुद्धेन प्रसिद्धिप्रेन दुमेण निःपत्रितवृक्षेण ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० नृमहत्मा वृक्षोत्तरं २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० रातोपरिवृत्तः १९४

११८

येवान्॥ विप्रथोः साधियैव गवेष्णाथद्रुतं॥ आरुह्यदुतमास्थापनिहंतुमुपचक्रमे॥ ते कुदाः शर्वेर्वरासनीधंसमवाकिरन्॥ नृत्पंतंरथमोर्मिपुवा
 पहरता कलापिनः॥ चक्रदेवोदंतवक्त्रं विभेदोऽसिपत्रिणा॥ षड्रथं पंचमिथ्यापि विव्याधय धिमार्गैः॥ ताभ्यां सविद्वोरशपिर्वारोर्ममार्तिगैः शि
 तो॥ ततो वलाचक्रदेवं विभेदशमिशं रे॥ पंचमिथ्यापि विव्याधसो विद्वरुद्धिदूरं॥ विद्वरुथोपितं यः मिथ्याधनो शितेः शरेः॥ त्रिशताप्रल
 विधंतं वलीवारोर्महावलं॥ हतवर्णविभेदाजो राजपुत्रं त्रिभिः शरेः॥ निजघ्ने सारथिं चास्य धुजं चिक्रे देवोक्तिं॥ प्रतिविव्याधतं कुदः पौरुष
 द्विः शिलामुखेः॥ धनुश्चिक्रे द्वाप्यस्य भस्त्रे नायतपर्वणा॥ निहतशत्रुकालिं विभेदनिशितः शरेः॥ तोमोरां सदेशे तं निर्विभेदकलिङ्गजं॥
 जनासाद्यकं कलुगजमंगस्य वीर्यवान्॥ तोमोरा जघानां विभेदांश्च तं शरेः॥ वित्रकश्च धुपल्कश्च सत्पकश्च महावलः॥ कलिङ्गास्यतधानी कं
 नारचैर्विभिदुः शितेः॥ विरुद्धेन दुमेणाजो वंगराजस्य कुंजाम्॥ जघान रामः संकुदो वंगराजं च संयुगे॥ तं हत्वा रथमारुह्य धनुषादाय वीर्यवान्॥
 संकर्षणो जघानो येन रावैः कैशिकान् च हृन्नां धनुर्निहत्य कारुण्यमहेष्वासान् वीर्यवान्॥ स तं जघानां संकुदो मगाधानो महावलः॥ निहत्य तां
 न्महाबाहुर्जरासंधंतो॥ पयाना तमापततं विव्याध नारचैर्मगाधद्विभिः॥ तं विभेदाष्टभिः कुदो नारचैर्मुशलायुधैः॥ चिक्रे द्वाप्यस्य भस्त्रेन धुजं
 हेमपरिहृतं॥ तं द्युद्धमभवद्योतेषां देवासुरोपमं॥ हजतां शरवर्षाणि निघृता मितरेतरमां गजैर्गजाः स संकुदो स निपेतुः सहस्रशगाथैः रथाश्च
 संरुद्धाः सादिमिथ्यापि सादिनः॥ पदातीनां शक्तित्वमीसिपाणयः॥ छिदंतश्चात्तमां गानि विवेरुधिते पृथक्॥ आसीनां पात्यमानानां कवचेषु महाखनः॥ शराणां पततां
 च जोपक्षिणा मिव शुश्रुवो॥ मेरीशं खट्वदं गानां वीराणां वधुधेखनः॥ नृगूहघोषः शस्त्राणां न्यायोऽथ महात्मनाम्॥ इति श्रीखिलेपुहखिंशेहपिनलीहरी॥ २२॥

पदातयः २

रामः
११८

हस्तेन १२३४५१८२ तं हस्तेन जनादिनि जिघोसंतः १०१११२१३१४१५१६१७१८१९२०

वैशंपायन उवाच ॥ कृष्णेन द्विष्यमानो वैरुचो भ्रातृत्वात् रुक्मिणीम् ॥ प्रतिज्ञाम करोतु क्रुद्धः समं संभाष्य कस्य त्वीरुवमुवाच ॥ अहज्वायुधिगो
विंदमनानीय च रुक्मिणीम् ॥ कृष्णं न प्रवेष्ट्यामि सत्यमेतद्वीर्यम् ॥ आस्थाय सख्यं वरः स्वमुद्रायुधं च नम्रा ॥ जवेन प्रययौ क्रुद्धो बलेन म
हतं हतः ॥ तमन्वयुनोपाश्रितं दक्षिणापथवासिनः ॥ कथं शुमान् कृतवचिवेरादारिश्यं वीर्यवान् ॥ भीष्मकस्य सुता श्रुत्ये स्पंदने रथिना वरा ॥ कथ
केशिकपुरायाश्च सर्व एव महारथाः ॥ तिगत्वा दूरमध्वानं सरितं नर्मदां मनु ॥ गोविंदं दृष्टुः क्रुद्धः सहैव प्रियया स्थितः ॥ अवस्थाप्य ततस्तेन्यं रुक्मी
मदवलान्वितः ॥ चिकीर्षुर्दूरं यद्दुर्मभयान्मक्षसूदनं ॥ स विव्याध चतुःषष्ठा गोविंदं निशितैः शरैः ॥ तं प्रत्यविध्यत्सप्रत्यावरो र्यधि जनार्दनः
॥ यतमानस्य चिच्छेदध्वजं चातिमहाबलः ॥ जदारच शिरः कायात्सारथ्ये श्चास्य वीर्यवान् ॥ तं क्रुद्धं गतमाज्ञाय परिवर्ज्य नार्दनं ॥ दक्षिणात्प्राजि
घांसतो राजानः सर्व एव तौ ॥ तमं शुमान् महाबाहुं विव्याध दशभिः शरैः ॥ सुतं चापि चभिः क्रुद्धो वेरादारिश्यं संप्रभिः ॥ ततो शुभं तं गोविंदं विभेदोर
सि वीर्यवान् ॥ निषसाद रथोपस्थे व्यथितः स न गधिपः ॥ सुतं वराजघाना श्रान् चतुर्भिश्चातरः शरैः ॥ विराट्पदं ध्वजं छित्वा भुजं विव्याध दक्षिणां
॥ तथैव च सुतं वरांशरैर्विव्याध संप्रभिः ॥ शिश्रिये स ध्वजं लोतो न्यसीद च व्यथान्वितः ॥ कथं केशिकपुरायास्ते रथवंशेन सवतिः ॥ मुचतः शर
वर्षाणि वासुदेवं ततो भयः ॥ वारो वरांश्च चिच्छेद तेषां युधि जनार्दनः ॥ जघान चैषां संख्येयं यतमानाश्च तान् हयान् ॥ पुनरन्य चतुःषष्ठा जघा
न निशितैः शरैः ॥ क्रुद्धा नापततो वीरान्द्रवत्सममहाबलः ॥ विद्रुतं स्रवत्सं दृष्ट्वा रुक्मी क्रोधवशं गतः ॥ पंचभिर्निशितैर्वारोः विव्याधोरसिकेश
वां सारथिं चास्य विव्याध सारथ्यं को निशितैस्त्रिभिः ॥ अजघान ध्वजं चास्य शरैः नतपर्वणां ॥ केशवश्चापितं षष्ठा क्रुद्धो विव्याध मार्गणैः ॥ धनु

श्रिष्टे द्वाप्यस्य तमानस्य रुक्मिणीः ॥ अथान्धनुराशय रुक्मिणीः ॥ अथान्धनुराशय रुक्मिणीः ॥ अथान्धनुराशय रुक्मिणीः ॥
 शिपंवार्यतस्पर्कसोमहावलः ॥ पुनश्चिष्टे द्वाप्यं चरथेषां च त्रिभिः शरैः ॥ स छिन्नधन्वा विरथः खड्गमादाय चर्मच ॥ उत्पपातरथा द्वीरोगरुता
 निववीर्यवान् ॥ तस्याभियततः खड्गं चिष्टे द्युधिकेशवः ॥ नागचैश्च त्रिभिः क्रुद्धो विभेदेन मथोरसि ॥ स पपात महाबाहुर्वसुधामनुनादय
 न् ॥ विसंज्ञः पतितो राजन्वज्रेणो बहतो गिरिः ॥ तांश्च राजशरैः सर्वान् पुनर्विब्याध केशवः ॥ रुक्मिणीं पतितं दृष्ट्वा प्राद्वंस्तेन राधिपाः ॥ विचेष्ट
 मानं भूमे तु भ्रातरं वीर्यरुक्मिणी ॥ पादयोर्न्यपतद्भूतं भ्रातृजीवितं कांक्षिणी ॥ तामुत्थाप्य परिक्षिप्य सान्त्वयामास केशवः ॥ अभयं रुक्मिणी
 दत्त्वा प्रययौ स्वापुरं ततः ॥ त्वस्म्योपि जरासन्धं जित्वा तांश्चाधिपार्थिवान् ॥ प्रययुर्हरिकां दृष्ट्वाः पुरस्कृत्य हलायुधम् ॥ प्रयाते पुरादरीकां
 सुतर्वाभ्येत्य संयुगे ॥ रुक्मिणीं रथमारोप्य प्रययौ स्वपुरं ततः ॥ अनानीय स्वसारं तं रुक्मिणीं वीर्यमदा न्वितः ॥ हीनप्रतिज्ञो नेच्छत्स प्रवेष्टुं कुंडि
 नं पुरीं ॥ विदग्धं भेषु च वासार्थं निर्ममेन्यं महापुरम् ॥ तद्भोजकं दमित्ते वं वभूव भुवि विविश्रुतम् ॥ तत्रोजसाः महातेजाः सो न्वंशा दृष्टिगो दिशो ॥ भीष्म
 कः कुंडिनं चैव राजो वास महाभुजः ॥ द्वारं कांचापि संप्राप्ते रामे वृष्टिं वलान्विते ॥ रुक्मिणीं पश्य केशवः पाशान् ग्राह्य विधिपूर्वकं ॥ ततः सह
 तयारे मे प्रियया प्रियमाराधया ॥ सीतयेव पुरारामः पौलोम्ये च पुरंदरः ॥ साहितस्याः भवच्छेषा यत्नीहृत्समस्य भामिनी ॥ पतिव्रता गुरोः पीता
 रूपशीलपरा न्विता ॥ तस्यामुत्पादयामास पुत्रान् दश महारथान् ॥ चारुदेसं सुदेसं च प्रद्युम्नं च महाबलम् ॥ सुषेरां चारुगुप्तं च चारुबाहुं च
 वीर्यवान् ॥ चारुचबलिनां श्रेष्ठं सुतां चारुमतीं तथा ॥ धर्मार्थकुशलां सोऽहं तां स्वायुद्धं मेदां महिषीः सा कल्पाणीतथान्याः भधुसूदनः ॥

शतविन्दुमुद्रां च भद्रास्तं यैव च

४० कालिंदी सूर्यस्य पुत्री यमुना प्रथमं मित्रविंदं राजाधिदेव्यां पितृषु सरि ३७ वंसाऽजाती द्वितीयं सत्यां अयोध्यापतेन मित्रितः पुत्री नाम जिती तृतीयां जंबवत ४ सुतां जंबवती वतु पीरिहिणीं श्रुत कीर्तौ पितृषु सरि नैयाऽजाती भद्रा
परनाम्री पंचमी मद्राज सुता लक्ष्मणा मितिः व्यवहिते नान्वयः ४१ सात्राजिती सत्यभामा लक्ष्मणी शैवस्य सुता तन्वी कामत ४ गंधादा मिथामष्टमी एताः पट्टनयिकाः रुक्मिणी तु सा सातु श्रीरेदेना नूनगता ४२ समैरक

उपये मे महाबाहुर्गुणोपेताः कुलाद्भवाः ॥ कालिंदी मित्रविंदं च सत्तानां मित्रजिती तथा ॥ सुतां जंबवतं श्यापिरीहिणीं कामरूपिणीं ॥ मद्राज सुतां
चापि सुशीलां शुभलोचनां ॥ सात्राजिती सत्यभामा लक्ष्मणां वा हस्त सिनीमां ॥ शैवस्य च सुतां तन्वीं रूपेणापरमः समासा ॥ स्त्री सहस्राणि चान्या
निषोडशा तुल्यविक्रमाः ॥ उपये मे हृषीकेशः सर्वाभेजे चताः समम् ॥ पाण्डुविस्त्राभरणाः कामैः सूर्याः समन्विताः ॥ जिहिरता सुपत्नीषु पुत्राः शतसह
स्रशः ॥ शस्त्रास्त्रकुशलाः सर्वे वलवन्तो महाव्रथाः ॥ यज्वानः पुराणकर्मणो महामाता महावलाः ॥ ५ ॥ इति श्रीखिलेष्टुहरीखंडे रुक्मिणी विवाहः
॥ ११३ ॥ ॥ वेशं पायन उवाचा ॥ ततः कालिव्यतीते तुरुक्मी महति वीर्यवान् ॥ इहिवः कारयामास स्वयं वरमरिन्दम् ॥ तत्राहताश्च राजानो राजपुत्राश्च
रुक्मिणा ॥ समाजगमुर्महावीर्यानिनादिगम्यः श्रियान्विताः ॥ तत्राजगाम प्रद्युम्नः कुमारैः परिवारितः ॥ स च तत्तुल्यकमेकन्यां साचतं मृगलोचनां ॥
शुभांगीनामैवेदभीं कालिद्युतिसमन्वितां ॥ पृथिव्यामभवत्तस्यातारुक्मिणास्तनया तया ॥ उपविष्टेषु सर्वेषु पार्थिवेषु महात्मसु ॥ वैदभीवरया
मास प्रद्युम्नमरिन्दनम् ॥ सहिसर्वास्त्रकुशलः सिंहसंहननो युवा ॥ रूपेणाप्रतिमो लोके केशवस्यात्मजो भवत् ॥ वयोरूपगुणोपेतारजपु
त्री त्वसाभवत् ॥ नारायणा विन्दुसना जातकामा चतं प्रति ॥ वृत्ते स्वयं वरेजगमूराजानः स्वपुत्राणि ॥ उपादाय त्वेदभीं प्रद्युम्नोद्धारकांथयो
॥ सतस्यां जनयामास देवगर्भे यमं सुतं ॥ अनिरुद्धमिति ख्यातं कर्मणा प्रतिमं भुवि ॥ धनुर्वेदे च वेदे च नीतिशास्त्रे च पारगः ॥ अभवत्सतताराजन्
निरुद्धो वयान्वितः ॥ तदास्य रुक्मिणाः पौत्री महती रुक्मसंनिभा ॥ पत्न्यर्थं वरया मासनाम्नारुक्मवती तिसा ॥ अनिरुद्धं गुणैर्दत्तं कृतवुद्धिर्नृपस्त
तः ॥ प्रीत्या च रौक्मिणो यस्य रुक्मिणायाश्चाप्युपग्रहात् ॥ स्पृष्ट्वा नोपि हस्तेन वैरंतदपहाय सः ॥ ददामीत्यब्रवीद्राजा प्रीतिमाञ्जनमेजय कि

समयवच्छेदेन नतः पर्यायेण भेजे उपये भेः मूर्तिभेदेन योगे चरत्वात् ॥ ३३४४ ॥ १ शतोपरिद्वन्द्वः ॥ ३४५ ॥ ततः काले महति ॥ २ साकम्पावकमेकामितवती ॥ ३४५ ॥ सिंहसंहननः सिंहवदङ्गः सरांग
रूपो येतोयः सिंहसंहननो हिंसरतिविरक्तो वा ॥ ६१८ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

१०७

६५

शिवः सह रुक्मिणीया पुत्रैः संवर्धमानं च ॥ अन्येषु हस्तिभिः सांख्यं लिख्यमानं विलोचयते ॥ संयुक्तात्तातयश्चैव रुक्मिणीः सह दृश्यते ॥ आहूता रुक्मि
णाते पितृ राजगुर्नराधियाः ॥ शुभेति यो महाराजन स त्रेवापि पूजितः ॥ विवाहः सो निरुद्धस्य वभूव परमोत्सवः ॥ पारो गृहीते वैदेभ्यस्त्विनिरु
द्धेन भारत ॥ विदमयादवानां च वभूव परमोत्सवः ॥ रे मिरेव स वस्तु तत्र पूज्यमानः यथा मराः ॥ अथाश्मकानां मधियो वेणुदरि रुरारधीः ॥ अस्म
ः सुतव चारारः काथश्चैवां शुमानपि ॥ जयते न कलिंगानां मधिपश्च महावलः ॥ पारापश्च नृपतिः श्रीमान् रुक्मिणीधियतिस्तथा ॥ एते संम
न्त्रा राजानो दाक्षिणा ॥ त्पामहं यः ॥ अभिगम्या च वनं सर्वे रुक्मिणीं रहसि प्रभुं ॥ भवानक्षेपु कुशलो वयं चापि प्रिरं सवः ॥ द्युतप्रियश्च रामो सो
अनक्षकुशलोपि च ॥ ते भवंतं पुरस्तात् जेडमिच्छामतं वयम् ॥ इत्युक्तो रे च यामा सरुक्मी द्यूतं महाराज्यः ॥ ते शुभांकां च नक्तं भां कुसुमे भूषि
ताजिरां ॥ सभायां विविशुर्दृष्टाः सिक्तां चंदनवारिणां ॥ तां प्रविश्य ततः सर्वे शुभस्त्रागनुलेपना ॥ सो वरो ध्यामने ध्यासां च त्रिरेविजिगीषवः ॥ आ
हूतो वलदेवस्तु कितवैरस्य को विदेः ॥ वाढमित्यत्र वीदृष्टः सह दिव्यामयशयताम् ॥ निरुत्पातं जिगीषंतो दाक्षिणात्पानराधियाः ॥ मरिणमुक्ता
सुवर्णां नितत्रानित्युं सहस्रशः ॥ ततः प्रावर्तत द्यूतं तेषां तद्वतिनाशनम् ॥ कलहस्यस्य दंघोरं दुर्मतीनां क्षयावहं ॥ निरुत्पातं तसहस्राणि सुव
रास्यदृशायुतम् ॥ रुक्मिणी महसं पाते वलदेवो हतदं दौ ॥ तं जिगाप्यत तोरुक्मीयतमानं महावलम् ॥ तावदेव परं भूयो वलदेवं जिगाप्यसः
॥ असह्य जीयमानस्तु रुक्मिणी केशवाग्रजः ॥ सुवराकोटिं जग्राह हतस्य महात्मनः ॥ जितमित्येव हृष्टो द्युतमाहूतिरभाषत ॥ भूताद्यम
नश्च विद्येयप्रहसन्मुशलायुधम् ॥ अविद्यो दुर्बलः श्रीमान् निरुत्पातमभितमया ॥ अजेयो वलदेवो यमश्च द्यूते पराजितः ॥ कलिंग राजस्तच्छ्रुत्वा

राम- १५९

33138 134 34 अधिप्रांभुने अधिकं संस्कारः क्रोधकाले घृतदेशे वेत्तः ३५ ३८ रात्रिः क्षीयतुरं कां क्रिते निवृत्तिनिवर्तिते सति उभयोर्धने प्रत्येकं दशधा कृते यदि वा दीप्तकां कदातदे तदा एकमंशं धत्ते तदेतत् धत्ते श्रेयः ३६
 त्रीनंशान् अंशपाते पूर्वोक्ते स्त्रिभिः सह षडंशान् वतुरं कृते पूर्वोक्ते षड्भिः सह दशांशान् दरेदिति दूतविने ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ अनुक्ताः पित्र्यं प्राप्ते भवति न तन्मध्यम्यं योज्यं मनसाम्
 ३९

प्रजहासभृशं तदा ॥ दंतान्प्रदर्शयन् हस्तत्राकुप्य हलायुधः ॥ रुक्मिरास्तद्वचः श्रुत्वा पराजयनिमित्तजम् ॥ निष्टुह्य मारुतां शीघ्राभिर्वाग्भि
 भीष्मकस्तनुना ॥ रोषमाहास्यासां सजितरोषोऽपि धर्मवित् ॥ सन्तु द्वेधर्षणां प्राप्य रोहिणो यामहावल्लो धैर्यनिमनः संनियम्य ततो वचनम्
 ब्रवीत् ॥ दशकोटि सहस्राणि सहस्रकोममापरः ॥ सनं संयतिगृहीध पातयाहानराधिप ॥ ब्रह्माक्षौ लोहिताक्षौ श्वदेशे सिंत्वधिपांशुले ३९
 ॥ इत्येवमाहूयामास रुक्मिरां रोहिणीसुतः ॥ अनुक्ता वचनं किञ्चिद्वाचमिदं प्रवीतुनः ॥ अहानरुक्मिनी तदा दष्टः पातयामास पार्थिवः
 ॥ चातुरक्षे तन्निवृत्ते निजितः सनराधिपः ॥ बलदेव न धर्मशास्त्रं वाचततो वलं ॥ धैर्यनिमनः संनियम्य न च किञ्चिदुवाच हं बलदेवं ततो रु
 क्मीमया जितमिति स्मयन् ॥ बलदेवस्ततश्चक्रत्वा जिह्वा क्यं नराधिपात ॥ भूयः कोपसमाविष्टो नोत्तरं व्याजहार ह ॥ ततो गंभीरनिघोषावा
 गुवाच शरीरिणा ॥ बलदेव स्य तत्रो धं वदं यतो महात्मनः ॥ सत्यमाह वलः श्रीमान् धर्मोऽपराजितः ॥ अनुक्तापि वचः किञ्चित्प्राप्तो भ
 वतिकर्मणा ॥ मनसा समनुज्ञातं तत्प्रादित्यवगायताम् ॥ इति श्रुत्वा वचः सत्यमंतरिक्षात् सुभाषितम् ॥ संकर्षणास्ततोत्थाय सो व
 रोनोरुणावली ॥ रुक्मिरापाभ्रातं रं पृष्ठं निधियेषमहीतले ॥ विना देवपितोरात्मः शेषारं क्रूरभाषिताम् ॥ जगानाष्टापदे नैव प्रमथ्य यदुपुग
 वः ॥ ततोऽपि सत्यसंक्रुद्धः कलिगाधिपतेरपि ॥ दंतान्बभंज संभ्रातृ च नाद्वसिंहवत् ॥ खड्गमुद्यम्य तान् सर्वं स्त्रियास्यामास पार्थिवान् ॥ स्त
 भं सभायाः सौवर्गा मुत्पाद्य वलिनाम्बरः ॥ गजेन्द्रवतं संभं कर्षं संकर्षणास्तदा ॥ निर्जगाम सभाद्वारा त्रासयन् क्रयकौशिकान् ॥ रुक्मिरां नि
 कृतिप्रज्ञं सहत्वा यादवर्षभः ॥ वित्रास्यद्विषतः सर्वानिहंशः ॥ जगाम शिविरागः स्वमेव स्वजनावृतः ॥ न्यवेदयत कृष्णाय सर्वत

विश्वानामनुत्पादत इति दोरात्म्यतेषामिति भावः ४३ ३५ रात्रिः क्षीयतुरं कां क्रिते निवृत्तिनिवर्तिते सति उभयोर्धने प्रत्येकं दशधा कृते यदि वा दीप्तकां कदातदे तदा एकमंशं धत्ते तदेतत् धत्ते श्रेयः ३६ ४४ ४५ ४६ नमः परमपुरुषाय नारायणाय नमः ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

५०११५२ ५३ ५४ कृतो मन्त्रिणां कुशल इत्येकदेशेन संवत्सराः तिष्ठन्ति तत्तत्तत्तत्

तिष्ठन्ति ॥ ११६ ॥ ॥ भूयेति १ २ ३ ४ ५ ६
मीमांसा मन्त्रेण ७ तिष्ठन्ति तिष्ठन्ति कोरवैरिति शेषः

१८२

देवस्य

८
९
१०
११
१२
१३
१४

राम-
१७२

त्रयथाभवत्तानोवाचसतदाद्यमः किंविद्वाममहामतिः कनिमरीचातः श्रुत्वा निहतं धातरं प्रियम् ॥ निष्टद्य च तदात्मानं क्रोधादश्रुपव
तयत् ॥ नहतो वासुदेवेन यः पूर्वपरवीरहो ॥ सरामकरमुत्तेजोमहोत्तमं डले ॥ अष्टापदेन बलवानराजा वज्रधरोपमः ॥ तस्मिन् हते महावीर्ये नृ
पतो भीष्मकात्मजे ॥ दुर्मभागवित्तुल्ये वै दुर्मभागविशिष्टो ॥ हतो च युद्धकुशले नित्ययाजिनिपातिते ॥ दृश्य यश्चांधकाश्चैव सर्वविमनसो भ
वन् ॥ ॥ वेशं पायनः ॥ एतत्ते सर्वं माख्यातं रुक्मिणी ॥ निधनं यथा ॥ निरस्य च मम पुत्रानं दृष्ट्वा भिभूतर्षभ ॥ दृष्ट्वा योपि महामाजधनान्या
दाय सर्वशः ॥ रामकृष्णौ ममासाद्य ययुर्द्वारवतीपुरीम् ॥ ॥ इति श्रीरविलेपुहर्षिवंशे रुक्मिणवधः ॥ ॥ जनमेजय उवाच ॥ ॥ भूयस्वतु विप्र
देवस्य ॥ ॥ वलभीमतः ॥ माहात्म्यं श्रोतुमिच्छामि शेषस्य धरणीभूतः ॥ अतीव बलदेवं तं तेजोराशिप्रनिर्जितम् ॥ कथयन्ति महात्मानस्य पुरसा विदेज
ना ॥ तस्य कर्माण्यहं विप्र श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ अन्तं तं विदुर्नागमास्ति देवं महोजसम् ॥ वेशं पायन उवाच ॥ ॥ पुराणो नागराजो सो वाय
ते धरणीधरः शेषस्तेजोनिधिः श्रीमानकंयः पुरुषोत्तमः ॥ योगाचार्यो महावीर्यो वेदमंत्रमुखो बली ॥ जगत्संभंगदम्पुटं जितवान्मयो नचाव
धीतो ॥ बहवश्चैव राजानः पार्थिवः पृथिवीपते ॥ अन्ययुगो गंधर्वैश्चैव विजिता ररा ॥ नागासुतबलप्राणो भीमो भीमपराक्रमः ॥ रामस्त
स्य विमोक्षाद्यमागतो नालभच्चतमः ॥ ततः सुक्रोधबलवानद्रुतवाकरो नमहतः ॥ अनिवायं मम ह्येव यशनिप्रतिभं रणो ॥ लो गालास्त्रं समु
द्यम्य ब्रह्मदंडाभिर्मन्त्रिता ॥ प्राकारवप्रे विन्यस्य पुरस्य सुमहादृतिः ॥ प्रक्षेप्य मेच्छं गायानगरं कोरवस्य ततः ॥ तदा पूरिता मालस्य पुण्ड्रयो
धनेनृपः ॥ शावं निर्भोच्यामास मभाषं भ्रातृभिः सह ॥ रदौ शिष्यं तदात्मानं रामस्य सुमहात्मनः ॥ गदाम्पुटं कुरुपती शिष्यं ग्राह्यं च सः ॥

+ ४ असकृदतदेवेन वा युद्धे पराजितः ॥ दुर्विधिनस्य कन्यानुहरणोत्पद्यतः ॥ सा नो जाम्बवती पुत्रो न गरेनागसाहूये ॥ राजभिस्तवति रुद्रो हरमागो वलाचितः ॥ तदुपश्रुत्य स
कुह्र आगगाम महाबलः ॥ ॥

१४१५१६७१८१९ शतौपरिसप्तदशोऽध्यायः ॥ प्रत्येक १ तैः पुत्रभिः २ या निरन्तरानि प्रत्यप्यतता नि नैः कृता प्रत्यकारयत् राक्षसैः स्वगृहे आनाप्य त्यापितवानि त्वर्थः ३ ४ ५ सूत्रिलिंगस्यः दृष्टतापदं सर्वं सूत्रिलिंगितस्यः
म३

ततः प्रभृतिराजेंद्रपुरमेतद्विद्युत्तिनाम्। अस्वर्जितमिवाभातिगंगामभिमुखं नृप॥ इदमत्तुद्रुतं कर्मरामस्य प्रथितं भुवि॥ भांडे कथ्यते
राजन्त्याकृतं सीरिणा पुरा॥ प्रलंबं मुष्टिनेकेन यज्जघान हलायधवः॥ धेनुवाच महाकाव्यं चिक्षेप नगमूढनि॥ सगता रूपपातो व्यादेयो
गर्ह्यमरूपधृक्॥ लक्ष्मराजत्नमामा महानदी द्रुततरवे गतं रंगमामिनी॥ नगरमभिमुखीयदागता हलविधृतस्य मुन्यां यस्वसा॥ विलदेवस्य मा
हात्म्यमेतत्ते कथितं मया॥ अनंतस्या प्रमेयस्य शेषस्य स महात्मनः॥ इति पुरुषवरस्य सीरिणा च द्रुविधमुत्तमं न्यदेवचा॥ यदकथितमि
हा धर्मकर्मतत्तदुपलभस्व पुराणां विस्तरात्॥ १॥ इति श्रीखिले पुहखिंशे बलदेवमाहात्म्ये॥ ॥ जन्मे जय उवाच॥ ॥ प्रत्येयद्वारकां विस्म
हंतं रुद्रिणा वीर्यवान्॥ अकरोद्यन्महाबाहुस्तन्मे वद महात्मने॥ ॥ वेशं भासतेः परित्तः श्रीमान्मुरीयाद्वनंदनः॥ द्वारकां भागवान् विस्म
ः प्रत्यवेक्ष्यत वीर्यवान्॥ प्रत्यपद्यत रत्नानि विविधानि वस्त्रनिचा॥ यथाहं पुंडरीकाक्षो नेत्रयोरुत्पन्नं प्रत्यवारयत्॥ तत्र विघ्नचरंति स्म देवियाः
सहस्रान्वेः॥ तां जघान महाबाहुर्वरदृष्टान्महासुरान्॥ विघ्नं चास्वकोत्तन्नरको नाम दानवः॥ त्रासनं सत्संधानो देवराज रिपुर्महान्॥ सच भो मू
र्तिलिंगस्थः सर्वदेवातिजाधिता॥ देवतानामृषीणां च प्रतीपमकरोत्तदा॥ त्वष्टुर्दुहितरं भोमः कशेरुभगमत्तदा॥ गजस्तेराजग्राहकचिरंगीचतु
र्दशीम्॥ प्रमथ्यातां वरारोहां नरको वाक्यमब्रवीत्॥ नष्टशोकमयो मोहात्प्राप्नोति क्षयति सदा॥ यानि देवमनुष्ये पुराणानि विविधानि च॥ विभ
तिचमही द्यात्तासागरेषु च यद्वसु॥ अद्य प्रभृति तानीह सहिताः सर्वं नेत्रयोरुत्पन्नाः॥ भो मे वोपाहरिष्यन्ति देव्याश्च सहस्रान्वेः॥ एवमुत्तमवस्त्रागिराज
नि विविधानि च॥ संजहार तदा भो मत्तमुक्तविचकार ह॥ ॥ धर्मप्रसंगमयाः कल्पजहार नरको वली॥ याश्च देवमनुष्याणां सप्तचास्रसंगणाः

आज्योतिषपुरखोवा. वाचितावाधकः. कशेरुंरुमानरि. शेषं अगमत्. ननु द्वांशवर्तमानं अदिश्यापत्तौ सोवर्तौ कोनोपयोगसंघिषोवतमिति दशम्य. उक्त्विचदशम्योऽर्गकननुद्विवाविकीमित्यर्थः. १० तच्चरुतजातं आहतमपि नाधिवकार. ननु भुजे.

एकविंशतिः शताधिके च देवतुष्टिरेति शोऽश्वसहस्राणि शतं च एकविंशतिः

एकविंशतिः शताधिके च देवतुष्टिरेति शोऽश्वसहस्राणि शतं च एकविंशतिः

१८३

॥ चतुर्विंशसहस्राणि एकविंशशतानि च ॥ एकविंशतीधराः सर्वसमती मार्गमनुव्रताः ॥ तासां पुरवरं भोमशुकारमशिपवतमा ॥ अलकाया
मरीनात्मापुरः स्वविषयं प्रतिता श्रुप्रामोतिषपतिपुरा श्रुवद्वारा मत्तः ॥ नेत्रे जगत्प्रकाशः ॥ पालयंत उपासते ॥ सरस्वतमसः पारिव
रुद्रं महापुरः ॥ नचासुरागोः सर्वेः सहितैः कर्मतत्परा ॥ कृतपूर्वमहायोस्पदकार्पिनाहासुरः ॥ अदितिर्धर्मयामासकुंडलाय महासुरः ॥ अयं
महीमुपवेदेवीयस्य प्रामोतिषपुरं ॥ हारपालाश्च चत्वारस्तस्यासन्बुद्धमदा ॥ हयग्रीवो निसुंदश्च वरः पंचनक्षत्रा ॥ सुरुः पुत्रमहर्षेश्वर
रुद्रमहासुरः ॥ आदेवयानमावृत्त्यपंचानं समुपस्थितः ॥ विनासनः सुकृतिनां विरूपैः शस्त्रैः सह ॥ तद्वधाद्यं महाबाहुः शंखचक्रादासि
भृता ॥ जातो वृष्मिषु देवक्यां वसुदेवाज्जनार्दनः ॥ तस्याश्च पुरुषे च स्य लोके प्रथिततेजसः ॥ निवासो द्वारका देवैरुपयादुपयादितो ॥ अतीव हि
पुरीरम्या द्वारका वासवक्षयात् ॥ महाराचिपरिक्षिप्ता वंचयवतशोभिता ॥ तस्यां देवसुराभायां सभाकाश्च नतो रणा ॥ सादाशाहीति विख्याता
योजनायामविस्तृता ॥ तत्र वृष्णधकाः सर्वे रामकृष्णपुरोगमाः ॥ लोकयात्रामिमां कृत्वा परिरक्षन्त आसते ॥ तत्रासीनेषु सर्वेषु कदाचिद्ग
तर्थाभा ॥ दिव्यगंधो वंदो वायुः पुष्पवर्षपपातहो ॥ ततः किल किलाशब्दः ॥ भाजालाभिसंवृतः ॥ सुहृन्मन्तरिक्षे भूततो भूमौ प्रतिष्ठितः ॥ मध्ये
ततेजसस्तस्य पादुङ्गा जमास्थित ॥ अतो देवगणैः सर्वैः वासवः समदृश्यते ॥ रामकृष्णौ च वृष्णधकं गणैः सह ॥ प्रत्यक्षयुर्महात्मानं पूजयन्तः
सुहृद्वरं ॥ सोवतीर्य गजात्तुरीपरिष्वज्जनार्दनं ॥ सस्वजे बलदेवं चतंचराजानमाहुकां ॥ वृष्मीनन्या न सस्वजे च यथाकालं यथावयः ॥ पूजितो
रामकृष्णभ्यामाविवेश शुभां सभां ॥ तत्रासनमलंकृत्य सभां तां च सुरेश्वरः ॥ अर्घ्यादिसमुदाचारं प्रत्यगृह्णाद्यथाविधिः ॥ ॥ इति श्रीविलेप

॥ तत्समीपेन न भूलकाणां ॥ २२

२३
२४
२५
२६
२७
२८
२९
३०

राम-
१३

राजाव ३

३०

नत्सुप्रगावामदेवसवीर्यवान्॥ शक्तिं चित्ते दत्तत्राजो विद्युत्पुंजावज्जलन्॥ पुनश्चक्राधरत्नाक्षौ मुरुर्दृष्टमहागदां॥ इन्द्राशुनिखिंद्रेण विस्तृष्टा
 वनिस्वनः॥ आकर्णमुक्तं चिक्षेप अर्द्धचंद्रं सरोत्तमः॥ मध्यदेशे त्वं विस्तृष्टा गदां तां रुक्मा भूषितां॥ पुनश्चिक्षेद भस्मेन दानवस्य शिरो रणो॥ संचिद्य पा
 शां सर्वोत्तान् मुरुं हत्वा सर्वां धवं॥ सो ग्रात्रक्षो गगानूत्वा नरकस्य महात्मान्॥ शिला मंधानति क्रम्य भागवान् देवी स्तुतः॥ अपश्य दानवं सैन्यं निरु
 दं च महावलं॥ हयग्रीवं च दितिजंतथान्यांश्चित्रयोधिनः॥ रोध्यामास तं मार्गं स्वसैन्येन महावलः॥ निरुंदो वलिनां श्रेष्ठो रथमारुह्य सत्वरं॥ जग्राह
 कामुकं दिवं हेमपृष्ठं दुर्गासदं॥ विव्याध दशभिर्वाणोऽनिसुंदो मधुसूदनम्॥ केशवश्चापिसंप्रत्या विव्याध निशितैः शरैः॥ अप्राप्तांश्चांतरिक्षे तान् प्राण
 श्चिक्षेद माधवः॥ तिस्रं सर्वसैनिकाः कृत्स्नं समंतात्पर्यवारयत्॥ शरजालेन महता चाद्यमानं सरोत्तमः॥ दृष्ट्वा ता दानवान् सर्वान् स क्रोधो मधुसूदनः॥
 ततो दिव्येन त्वास्त्रेण यार्जनेन जनार्दनः॥ महता शरवर्षेण वारयामास तद्दलं॥ पंचपंचशरैस्तैः पुणैर्केकेषु च तान् च दूना॥ यार्जन्यस्य प्रभावेण सर्वान् मर्म
 स्वताडयत्॥ दुदुवभयसंत्रस्ता भग्नास्तो दानवारगोः॥ स्वसैन्यं विद्रुतं दृष्ट्वा निश्चक्राम पुनर्द्वयोः॥ विसृजन् चरवर्षाणि छादयामास केशवां॥ न विभाति
 रणोऽसुर्यो नापि व्योमदिशो दृष्ट्वा॥ शरैः संचादयामास निसुंदो गरुडध्वजम्॥ स वित्रं नाम दिव्यास्त्रं जग्राह पुरुषोत्तमः॥ तेन वारो न तान् चारुतां॥ शि
 दसमं रेहरिः॥ वारो वारिणस्तु संचिद्य तस्य दृष्ट्वा महावलः॥ छत्रमेकेन वारो न रथेषां च त्रिभिः शरैः॥ पुनश्चिक्षेद तान् श्चाश्वतुभिः श्वतुः शरैः॥ स
 रथेषां पंचभिर्वाणो ध्वजमेकेन चिच्छिदे॥ शरैः केन पुनः द्रुमः सुतो द्योतमानो नृपः॥ शिरश्चिक्षेद भस्मेन निसुंदस्य सरोत्तमः॥ यः स द्रुमः समास्त्वकः सर्व
 त्वानयो धयत्॥ निसुंदं पतितं दृष्ट्वा हयग्रीवोऽसुरोत्तमः॥ शिलां प्रगृह्य महतीं तलया मास दानवः॥ आविध्य स द्रुमं चच्छिदां शैलं महाप्रभं॥ दि

४४. ४५. लोहितगंगास्यसिन्धोः प्रदेशविशेषमधोः ४६. ओदकायां उदकपरिधौ दुर्म्यारं ४७. ४८. ४९. ५०. लंगलनिभिन्नाः नागलेनभूरिविदारितदेहा शंख शक्तिः ४. महानादस्तेनेवयाति
 तत्रसप्तविभिर्भुक्तैर्जीवावरोर्मिहशरीरे
 ता. ५१. ५२. ५३. ५४.

व्यंगुहात्वापार्जन्यमत्स्यमस्त्रिदासः ॥ दिवास्त्रिदासः ॥ विष्णुः सप्तधाः कृततेजसा ॥ तद्विदायमहश्चाश्मपातयामासभूतले ॥ ततस्ते शार्ङ्गनिर्भुक्तैर्जीवाव
 रोर्मिहाशरीरे ॥ श्रूयतेनापुनः सर्वयादवनन्दनः ॥ मध्ये लोहितगंगास्यभागवदेवकीसुतः ॥ ओदकायां विरूपाक्षं पापानं पुरुषोत्तमः ॥ हत्वापञ्चजनं
 चैव नरकस्य महासुरां ततः प्राप्नोति धर्ममादोष्यमानमिवाश्रया ॥ पुरमासां दयामास युद्धतत्राभवन्महता ॥ यथा देवासुरयुद्धमभवद्भगवत्तथा ॥ ना
 नाप्रहरणाकीर्णतया धीरमकर्ततः ॥ गरुडस्यामहाबाहुर्निजघानमहासुरान् ॥ मिहा लंगलनिभिन्नाः शरखड्गनिपातिताः ॥ विनेषुर्दानवाः सर्वे
 समासाद्य जनार्दनः ॥ केचिच्छक्राग्निनिर्गन्धाः दानवापेतुर्वरात् ॥ सनिकर्षगाताः केचिद्भुजा सुविकृताननाः ॥ असृजच्छरवर्माशोऽष्टमन्तड्वा
 बुदाः ॥ विहतांगाः सुराः सर्वे हसन्वासाप्रपीडिताः ॥ शोशितान्ताश्च दृश्यन्ते पुष्पिता इव किंशुकाः ॥ विद्वन्ति स्म विव्रताभ्याश्चाश्रित्य धिनः ॥ पु
 नश्चक्रो धरता सोवायुवगेन दानवः ॥ दृष्ट्वा यामोक्षितं हंसं समाह्वय वनस्य निभू ॥ दृष्ट्वा मुत्ताद्यवगेन प्रतिगृह्णाभ्यधावत ॥ चिच्छेपाशुमहाह
 सं शिष्यान्तु धनादातिः ॥ दृष्ट्वा देवान् लोद्गतः शुश्रुवं सुमहास्वनः ॥ ततः शरसहस्रेण त्वरमारोजनार्दनः ॥ नैकधातं प्रचिच्छेद चित्रभक्तिनिभा
 कृतिम् ॥ पुनश्चैकेन वारो न हयग्रीवस्य चोरासि ॥ विव्याध स्तनयोर्मध्ये मायकोत्पलनप्रभः ॥ विवेश सोतिवगेन हृदि भित्वा विनिर्गतः ॥ तं जघा
 न महाधोरं हयग्रीवं महाबलं ॥ अश्वे शतसहस्राणि दानवानां महात्मनां ॥ निहत्य पराव्याघ्रः प्राप्येतिषु मुपाद्वत ॥ ततः पंचनदं नाम नर
 कस्य महात्तरम् ॥ ततः प्रधाप्य तं शरवपाञ्चजन्यमहाबलः ॥ शुश्रुवं सुमहाशरः संवर्तन्निनरो यथा ॥ श्रूयते त्रिषु लोकेषु मेघांभीरनिःस्वनः ॥
 तं श्रुत्वा नरकश्चासीत्क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ लोहं चक्राष्टसंयुक्तं त्रिनल्यप्रतिमं रथम् ॥ रत्नकांचनचित्राखं वेदिकाभागा विस्तरम् ॥ वज्रध्वजेन
 महत्कांचनेन विराजितम् ॥ हेमदंडपताकाखं वैद्यमशोकवर्णः ॥ युक्तप्रश्नसहस्रेण रथं पररथारुजम् ॥ लोहजालैश्च संछन्नं चित्रभक्तिवि

१८५

राजितम् ॥ रथमध्यगतो वीरः सरां यशस्वभाकरः ॥ लज्जानाप्रहरणा ॥ कर्णैः शरैः मपरिहृतमावज्जंत ॥ रथमुदमिंदुवर्गं व्यातदुल्कानलतल्पतेजः ॥
 ॥ किरीटमूढो कंदजाशनाभः कंठोति या कुलजो ज्वलंतो ॥ धूम्रवर्णो महाकायारक्ताक्षः विहृताननाः ॥ नानाकवचिनः सर्वदैवराजवराक्षसाः ॥
 ॥ रक्तचर्मधराः केचित्केचित्पराधनुर्भूतः ॥ शक्तिहस्तास्तथा केचिच्चूलहस्तास्तथा परैः ॥ गजवाजिरथोघैश्चालयंतो हि मेदिनाम् ॥ निर्व्युन्नं गराच्चूराः सन्नद्धा संप्रहासिताः ॥ वृत्तोदैत्यगणैः सर्वैर्नरैः कालसंनिभः ॥ भेरीशंखमृदंगानां पटहानां सहस्रशः ॥ वाद्यमानं सशुभ्रावनी ॥
 मृतनिगदोपमं ॥ अतः कस्मत्ततो गत्वा सर्वे ते विहृताननाः ॥ परिवार्य गुरुत्वं तं सर्वे युद्धं जसंगाताः ॥ महता छादयामासु शरवर्षाणां सैनिकाः ॥
 शक्तिमूलाः दाशशंखो मरात्मायका न्वहन् ॥ आकाशं छादयामासुर्विमुचनः सहस्रशः ॥ कस्मः कस्मां बुदाकारः शार्ङ्गधन्वाः सतस्ततः ॥ विस्फार्य च महत्वायं धनुर्जलदनिः स्रजम् ॥ विसृज्य च शरवर्षाणि दानवानां जनार्दनः ॥ शरवर्षेणातसेन्यं विव्यधेत्तमहद्वलम् ॥ तद्यद्दृश्यं भवद्यौरंधोररूपेणाशससा ॥ भग्नयुधाश्चेते सर्वे कस्मवाणा प्रपीडिताः ॥ केचिन्मूर्खे हि भ्राष्टिनाः केचिद्गणार्दिने मरुः ॥ केचिद्दिग्भ्राष्टाः शक्त्या गजाश्चरथवाहनाः ॥ केचिच्चिन्मभुजाश्चैव केचिद्गुवाशिरोवताः ॥ केचित्कोमोदकाभिन्नाः केचिच्चरविदारिणाः ॥ एवं विप्रीयिता सर्वा गजाश्चरथवाहिनीम् ॥ तत्रासीन्मरुकेनो वयुर्दृष्ट्वा मदारुणाः ॥ अतस्मात्सेनवक्ष्यामि तन्मे निगदतः शृणु ॥ त्रासनः सुरसंघानां नरकः पुनर्धोतम् ॥ यो धयामास तेजस्वी मधुवन्मधुसूदनम् ॥ को धारकांतनयनो नरकः कालसंनिभः ॥ जग्राह काशं कवीरः शक्तवापमिवोच्छ्रितम् ॥ तथार्ककिरगतप्रखं वारां जग्राह केशवः ॥ दिव्यनास्त्रेणासमो पूरयामास ते रथम् ॥ ४ जग्राह महापातं मुनीन्मरुको वलः ॥ वारयामास

राम
२५

५४ मधुः कैटभाजा नवतः ५५ तद्युद्धं तयोः युद्धम् ५६
 तद्युद्धं भवद्यौरंधोररूपेणाशससा ॥ ५७ जग्राह महापातं मुनीन्मरुको वलः ॥ ५८ ॥

५७. एतन्मार्गोऽप्येताभिस्तथा पदे द्विद्वयं अस्य ननु यत्प्रसिद्धं ॥ ॥ इति श्रीनैलकण्ठयोगे भावली देहविदेशाध्याये कोशिकातीर्थे अष्टावक्रः ॥ ११८ ॥ ॥ ॥ ॥

नंदीमंत्रविष्णुर्जितानलम॥ विच्छेदश्च महामागशरीरामधुसूदनः॥ ततो विमुक्तकवचः सर्पस्येवतनुयथा॥ व्यहनव्यासधिं वास्यशरीरे
नजनार्दनः॥ सरथं सध्वजं साश्वं गघानदशभिः॥ तनुत्रं चैव दिच्छेदशरीरामधुसूदनः॥ हंताश्वो विरथो वीरो वितनुप्रश्रदानवः॥ जग
हविमलज्वालं लोहभागापितं दृढमा॥ अविध्यमहसायुक्तं मूलमिंद्राशनिप्रभम्॥ द्वायतलसुसंप्रेक्ष्य गूलं हेमपरिस्तुतम्॥ द्विधा चिच्छे
शस्त्रिणा हस्तेनाद्भुतकर्मणा॥ सुहृंतयो ध्यामा सनरकमधुसूदनः॥ अथोयश्चक्रश्चक्राप्रदक्षिणाकरो द्विधा॥ चक्राद्विधा कृतं ततस्य शर
मपतद्भुवि॥ विभक्तं करपत्रे शगिरः प्रृंगाद्विधा कृतं॥ हस्ते मासाद्य देवशं जुगामालमिवाशुमान्॥ चक्रोत्तिष्ठति हस्तो गमुतमं पतितं
॥ अवज्रशो विनिभित्तं यथो रिकपर्वतम्॥ भूमिस्तपतितं पुत्रं निरीक्ष्य कुंडले॥ उपातिष्ठा गोविंदं रचनचेदमव्रवात्॥ दिक्षु लस्ये वी
विंदत्येव विनिपातितः॥ यथेच्छा शिखाया शोढनालः कीदृशं केचिन्॥ इमेते कुंडले देवप्रजास्तस्यानुपालय॥ ६० ॥ इति श्रीखिलेषु हरिचं
शनरकवधः॥ ॥ विशेषपात्यन उवाच॥ ॥ निहृदपनरकममंदास्त्वोपमविक्रमः॥ वासवावरजाविष्णुदशनिरकालयमू॥ अथापगृह
मासाद्य नरकमप्यजनार्दनः॥ ददर्श धनमस्य गतानि विविधानि च॥ मरिगमुक्ताप्रवाला निवेदयं स्पचयंतथा॥ मसांगल्यकर्कशं तथा गत
स्य संवयं॥ तथारजतकटानि तथा वज्रयमंत्रयमू॥ जावुनदम्यान्पस्यशातकुंभमथानि च॥ प्रदीपज्वलनाभानि शीतरश्मिभानि च॥
शयनानि महाहं शीतथा॥ सिंहसूत्रानि च॥ दिग्गुणदंडकचिरशीतरश्मिभानि प्रभम्॥ ददर्श तन्महच्छत्रं वर्षमाशाभिर्वांबुदम्॥ जातरूपस्य
शुभ्रस्य धाराशतसहस्रशः॥ वरुणादाहजं पूर्वजैरकौ गतिनः॥ यत्नमाया द्वाये गृहे दृष्टं नरकास्य धनं वदुः॥ नवैराज्ञाकुवेरेणाशक्रैरानयमे

मसारम् मरकतम् गन्धश्वन्दुकान्तः वज्रं हिम् ३ ४ ५ ६ ७

हावाद्रुमेकवेणीधराःस्त्रियसंवाःवायाथवाभिनयःसर्वाश्रुनियतंद्रियाः॥प्रतोयवासतन्वापःकांसंन्यःकालादृशनां॥संभत्यथदुमिंदस्यम-
 वाश्रुक्रःस्त्रियोजलीनां॥नरकंनिहतंदृष्टामुरुचैवमहासुरा॥हयग्रीवनिमुंदचताःकालंययवारयन्ता॥येचासंशिक्षितावृद्धादनवायदुनं
 दनं॥कृतांजलिपुटाःसर्वप्रगोपित्वयाधिकाः॥तामापरमनाशीगांष्टयभाक्षनिरीक्षतं॥सर्वासांमेवसंकल्पःपतित्वेनाभवत्ततः॥तस्य
 चंद्रोपमंवक्त्रंनिरीक्ष्यनियतेन्द्रियाः॥संप्रहृष्टामहाबाद्रुमिदंवचनमुब्रवीत्॥सत्यमेतत्प्रावायुरिहसमान्वाक्यमप्रकीर्त॥सर्वभूतमातन-
 शुदेवधिंरयिनारदः॥विष्णुर्नाशायगोदेवःशंखचक्रगदासिभृत॥सभोमिनरकंहत्वाभर्तावोभवितासुखा॥सुप्रियंतवपुष्पामश्चिरश्रुतम-
 स्मिदम॥दर्शनेनकृतार्थाहिवयमद्यमहात्मनः॥ततस्ताःसान्वयामासप्रमदावासवानुजः॥सर्वाःकमलपत्राक्षीर्दृष्टाःप्रावाचमाधवः॥सा-
 न्वयित्वापथदृशासमाभाष्यचकेशवः॥यानैःकिंकरसंपुक्तेरुबाहमधुसूदनः॥किंकराणांसहस्रारिारक्षसांवातरहसाम्॥श्रुत्वाव-
 हतांतत्रनिर्घोषःसुमहानभूत्॥तस्यपर्वतराजस्यशृंगांथत्परमाचितम्॥विमलाकेतुसंकाशंमरिाकाञ्चनतोरणम्॥सपक्षिगामातंगंस-
 मृगाव्यालपादपम्॥शारवामृगागाकीर्णसुप्रस्तशिलातलम्॥न्यकुभिश्चवराहेश्वरुरुभिश्चनिषेवितम्॥सुप्रपातमहासानुविचित्रशिखरदु-
 म्भम्॥अत्यद्भुतमचिन्त्यंचमृगद्वंद्वविलोडितम्॥जीवजीवकसंधेश्वरहिंभिश्चनिषेवितम्॥तदप्यतिवलोविष्णुर्देभ्यमुत्पाद्यभास्वरम्॥आपो-
 पयामासवलीगरुडेयक्षिगांको॥मरिापर्वतशृंगांचसभार्यंचजनार्दनम्॥उवाहलीलियापक्षीगरुडःपततावरः॥सपक्षवलविक्षेपेमहा-
 द्विशिखरोपमः॥दिक्षुसर्वामुसंहादंजनयामासयक्षिराट्॥आरुजनपर्वताग्रागोपादयोश्चसमुक्षिपन्॥संजहारमहाभ्रागोविजहारवका

१७

निचितं॥ विषयं समतिक्रम्य देवयोः सूर्यसोमयोः॥ ययो वातजवः पक्षीजनार्दनवशे स्थितः॥ समेरुगिरिमासाद्य देवगंधर्वमेवितं॥ देवस
यानि सर्वाणि ददर्श मधुसूदनः॥ विश्वेषां मरुतां चैव साध्यानां च नराधिप॥ भ्राजमाना न्यतिक्रमन् श्रुतिनोऽप्युपरंतपः॥ प्राप पुराणं तमा
लोकान् देवलोकान् रिद्धमा॥ शक्रसद्यसमासाद्य प्रविवेश जनार्दनः॥ अवतीर्य सताक्षत्ति ददर्श विबुधाधिपं॥ प्रीतश्चैवाभ्यनंदतं देवराजः श
तक्रातुः॥ प्रादाय कुंडले दिव्ये वंदे तं तदा च्युतः॥ सभायो विबुधैश्च नरैश्चैव जनार्दनः॥ अर्चितो देवराजे नरत्नैश्च प्रतिपूजितः॥ सत्यभामा च पो
लो म्पायद्यावदभिनंदिता॥ वासवो वासुदेवश्च जगत्तः सहितौ तदा॥ अदिता भवनं दिव्यं देवमातुर्महर्दितम्॥ तत्रादिति मुपास्यंती मयसरो
भिः समंततः॥ ददृशाते महात्मानो महाभागां तपोनिताम्॥ ततस्ते कुंडले दिव्ये प्रदाया दितिनंदनः॥ वंदे तं शची भक्तमातरं स्वापुरंदरम्॥
जनार्दनं पुरस्कृत्य कर्मचैव शशां सततम्॥ अदितिस्तो सुती प्रात्यापरिष्वज्या भिनंद्य च॥ आशीर्भिरनुकूलाभिरुभावप्यवदत्तदा॥ यो लोमी स
त्यभामा च प्रीत्या परमया युते॥ अगृहीतां वाराहाया देव्यास्ते च रणोऽशुभौ॥ ते वाप्यभ्यवदत्त प्रेम्णा देवमाताय शस्विनी॥ यथावदब्रवीच्चैव ज
नार्दनमिदं वचः॥ अधृष्यः सर्वभूतानामवधृष्य भविष्यसि॥ यथैव देवराजो यमजितो लोकपूजितः॥ तव चैयं वरा रोहानि तपंच प्रियदर्शना॥ म
र्वलोकेषु विख्याता दिव्या गंधमनोरमा॥ सत्यभामो त्रर्मस्त्रीणां शुभा स्थिरयो वना॥ जरां नयास्पतिवधूया वित्तं कृत्वा समानुषः॥ एवमभ्यर्चि
तः कृत्वा देवमात्रा महाबलः॥ देवराजाभ्यनुज्ञातो रत्नैश्च प्रतिपूजितः॥ वेन तेयं समाकृत्य सहितः सत्यभामया॥ देवक्रीडं परिक्रामन् रूपमान
ः सुरर्षिभिः॥ सददर्श महाबाहू ग्रीडे वासवस्य ह॥ दिव्यमभ्यर्चितं देवैः पारिजातं महाद्रुमम्॥ नित्यपुष्पधरं हृद्यं पुराणगंधमनुत्तमम्॥ यमा

सम.
१७

श्री ३६ वा ५५

वेधः स्वर्गकामित्वमप्युत्तरातिः अतश्च विद्याविभो विभूताः वशादङ्गा निमित्तं सन्निवृत्तानि २३४ गणकनवत्तानि वतधारणी ५९० योनैः योने संवद्धौ क्रौतेष्ठे अधयनः सर्वधौ
मोरोऽहं हि ज्य - सर्वधौ ६१०९१

२२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

२५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

२५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

१=८

परं

हासीनस्य रुक्मिणीया नारायणाय नमः ॥ आगतं वा प्रमेया मायुनिमिंशनुत्तदा ॥ एतन् दृष्टेन विधिना अर्चयामास केशवः ॥ सो
 र्वितो वासुदेवेन मुनिर्च तमः सातां ॥ पारिजाततरोः पुष्पं देवीं कृत्वा राभा रतं ॥ तद्वत्स राजकुसुमं रुक्मिणीयाः प्रददौ हरिः ॥ आया प्रदत्ता सा
 हि कृत्वा स्यात्प्रेम्या नमः ॥ भवतौ प्रतिगृह्यतु तत्पुष्पं कामारभा रनिदिता ॥ शिरस्य मलयत्रा द्दीदौ कस्ये गितानुमो ॥ त्रिलोक्य रूपसुखं
 त्वं नारायण ममोदहा ॥ सुसुभदे न पुष्पे रा द्विगुहं भैरवकी तदा ॥ तं नारायणं दत्तं वाचमुनिर्व्रस्य सुतसदा ॥ तवैवोपयिकं पुष्पमेतदेव वि
 त्तुते ॥ अलंकृतं पुष्पमेतत्सर्गां न वसवया ॥ अन्नन्याहं महा त्वं पुष्पमेतद्दत्तव्रते ॥ कल्याणगुणं संपन्नं सततं भवितुमले ॥ अन्नान्ममोत्तम
 तत्तं पुष्पं भवति कामिनि ॥ संवत्सं कालं कालं गुरा सम्यक् ॥ ३३ पितानपि गांधांश्च ददाति वदतां वरो ॥ शीतोष्णेष्वपि ते देवि पुष्पमेतत्प्रशु
 ति ॥ स्ववत्पि रसान् देवि मनसा कंक्षितान् चरान् ॥ सेव्यमानं च सो ध्यापद ददाति वरव शिनि ॥ स्ववत्पि तया गांधां पितान् ॥ तिवदलान् ॥ ३४
 ॥ यानि यानि च प्रपद्या शितं देव्यभिलभिष्यसि ॥ कसुमं दक्षराज तानि तानि प्रदास्यति ॥ एतदेव भागधानं धर्मिष्ठं धर्मदत्तया ॥ ममैव नानुभां
 धते धर्ममाणां सदा शुभं ॥ वैद्यकिं रुक्मिणीं दत्तं सवंधारिण्यति ॥ अलं वयं यदि वा स्तुतं दत्तं ते भविष्यति ॥ अनेन गंधहरांश्च सभां धवई
 वं ॥ प्रदीपकमोत्रैव करोति कामले दशो ॥ तं तन कस्ये मासा पुष्पवत् ॥ दिवा युता ॥ पुष्पं पदपुष्पा निवितितेन प्रदास्यति ॥ पुष्पलावापि
 पासावाद्यानि केषु यवाजगादेयं तद्वा रयं त्याजेत्स्वच्छं देव भविष्यति ॥ अनुगीता निगीता निदास्यं पिच विवितिते ॥ सचादित्रांस्तु मधुरं सत्येव
 तव समिपतामो ॥ एते वा तं देवि पुष्पमेतन्न वन्निकात ॥ निवर्त्यते तत्तु वं समयेन प्रयास्यति ॥ कतिरेका हि भद्रं तो पारिजातस्य रुक्मिणी ॥ निहा

५५ म. ५

२५ म. २

रुक्मिणी
१८

सुकिता वृत्तगा कृतेतिशेषः ३२. ३२ महेन्द्रस्य सुरता वाधरि श्रोते र्व वमाता वेत्यर्थः ३६ वसुदेवता वसुसुर्या तेषां कालो वृत्तमानेन सञ्चरः परः परः उक्तः की तत्ततो धिक् को व्यरत्तमयि ३५

तः सर्गितासुत्तासंयसः द्विषां ३३ मादेव वास्ये पाहिमात्तसुतासती ॥ धारयन्ती गरी निपुण्य ॥ लेयता नरुप्रभे ॥ अदिति येन पोला मासं देव
रता ॥ ३४ ॥ सा नित्री विदमाता वयी धसवं गुणा चितो ॥ देवपत्न्यस्तये वा न्यादिवा धुयसु देवताः ॥ संवत्सरः परः कालः सर्वेषां तु न संशयः ॥ नेह भुवः
सहस्राणां मध्ये नैव लुपतंसे ॥ अद्यो संवास्तु देवस्य वेद्यितं भोजनं निर्वर्ति ॥ सपत्न्ये स्तु गुणोपति ॥ वास्तु सर्वेषां प्रिये ॥ अपमात्रा वसे के नतमा ॥
सांवाभाप्रिनि ॥ प्रकाशमद्यसो नाप्यम निर्वर्त्येय शयते ॥ मंदिरं कुत मंदरं तं यत्ते मफ निपुतिनी ॥ अद्य सात्रा जितो देवी सा स्यत्तमस्वर्णिनी ॥ मंसे
भापाद्यं सदनेति यात्मानरुभां सति शां वमाता धां धारा ॥ भार्ये ध्यात्मा गहात्मनः ॥ से भाग्यार्थे द्यता कां सामद्यमा द्यंति निष्पद्म ॥ तिभा
मेकार्यो गैत्रस्तव देवाद्य निभृत ॥ मने प्रथारथानां यः सहैस्त्रिपिडजीयः ॥ अद्याहमवाह्य मिसर्पे था सर्वे शभने ॥ आत्मा द्वितीयः कस्मै ये भग
नमिति भाप्रिनि ॥ अस्ते सारत्त सर्वं नमद द्यत्त वाच्युतः ॥ जीयिता ति शयते नतया प्रासाह रिप्रिणी ॥ भर्ते देने वसुतं तु तथ्यं वा वां नराधिप ॥ तत्र स
थाः भुश्रुतः प्रेणाः प्रेयिताः सापभा मया ॥ देवीनां चतया न्यासां ॥ भपत्नीनां विशाम्यते ॥ दृष्टाताः शविशे वनार देना प्युदाहती ॥ तत्र अत्ता सुनि
सिलं प्रेया पिह्नी स्वभावतः ॥ प्रकाशी कृतं मे वासा ॥ द्विष्मांतः प्रेय दौ ॥ कर्णिक रिति ते देवाः कोलीन मि वसं घशः ॥ मंजयां च क्रिो दृष्टा रुयिन
रणा तिगुणोदयं ॥ अहेति प्रजमाते ति जेपे ति द्यसणाताः ॥ प्रायेण प्रययंति स्म दृष्टा दामोदरास्त्रियः ॥ ममृषे न सपत्न्या स्तुतं मे भापगुणोदयं ॥
सत्पभाभा प्रिपा निप विस्मोत्तु लते जतः ॥ रूपेणा वन संपन्ना सौ भाप्रि नगा विता ॥ अभिमानवती देवी शुनैवेष्ठी वशाता ॥ सपुत्तरं जंती वसतं स

भो भोजनं निदिहे सुकिता ३६ सिताः अद्य इति छेदः संधिरार्धः ३५ ॥ ३५ माचनानाता म्बवती ४० ॥ ४० भोजे हे भोजनं कन्यके ४२ ॥ ४२ ४५ ४६ कोलीनं कुतं गुह्यं देवः कस्तमत्तः ४५ ॥ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

सकृदुक्तं कुरुमंरक्तं अतस्तत्तदेकं व भुक्तमेकं अभुक्त्वान्नं इदं रोषविह्वलं न कोऽप्यहम्? अतस्तत्तन्भक्ष्यं पश्य पर्यन्तदेशं तत्ताटप्रान्तम्? ५३. ५४. कुशोदायं मुखकमलम्? ५५. ॥
॥ १८७० ॥ ॥ इति श्रीनैलकण्ठीये भावदीपे हरिवंशाथ प्रकाशोदातोपरिदिशिः ॥ ॥ १८७० ॥ ॥ १८७० ॥ ॥ उपनिष्टमिति व्यपदेशीत व्याजान्तरेण सवीवित् सत्यभासाभाववित् ॥ १२

[illegible]

१८८

३. ४ विवेश आससायः प. ६ पंक्तं कमलं हसन्ती सपत्नी मनो विसोभायाधिक्यं प्राप्नुवतीति भा. अर्थे शोभायः. ९ वसन्धरांतिवतीति शेषः पृष्टेति. तिर्यक्स्थापत्तः =
क्षुरात्. ८ प्रह्लादयित्वा वन्दनस्तुत्या प्रेष्यांस्तुत्याऽपि विधिपत्नी निदन्ती तेन भान्तत्वं मन्त्रावकम् १० ११ ॥ ॥ नमः परमपुरुषायान्तित्तविक्रमायकमलाभाय

अवस्थितोऽप्युपधाने उद्धीर्षके अर्तरे अवकाशः १२ संताप संकेतसंज्ञा १३ प्रहायगृहीत्वा १४ १५ १६ १७ १८ गंधाश्रयमदृष्ट्वा मेदिन्ये वर्गधर्मैश्च तत्तत्कृतिकृतमिति एकतरोतिशतितर ४१६
 विवेक्षितोऽप्युपधाने उद्धीर्षके अर्तरे अवकाशः १२ संताप संकेतसंज्ञा १३ प्रहायगृहीत्वा १४ १५ १६ १७ १८ गंधाश्रयमदृष्ट्वा मेदिन्ये वर्गधर्मैश्च तत्तत्कृतिकृतमिति एकतरोतिशतितर ४१६
 विवेक्षितोऽप्युपधाने उद्धीर्षके अर्तरे अवकाशः १२ संताप संकेतसंज्ञा १३ प्रहायगृहीत्वा १४ १५ १६ १७ १८ गंधाश्रयमदृष्ट्वा मेदिन्ये वर्गधर्मैश्च तत्तत्कृतिकृतमिति एकतरोतिशतितर ४१६

कृपपधानेन्यवे शयत्वा रसमंतरमित्येवंतदामत्वा जनार्दनः ॥ प्रेष्याजनं समारम्भाय अनाख्येपोऽस्मि संतया ॥ सशंकितप्रचारश्च त्वरितो न्वगमत्सताम् ॥
 ॥ जग्राह्यजनं वैवस्थित्वा च परिपार्श्वतः ॥ शनैरवाप्तजहातं जहास शनैर्कैरिव ॥ सपाणिना तपुष्यस्य संसादिनुवासितः ॥ वभारभागा नानां धादिभ्यं मे
 नुपदृष्ट्वा भामा ॥ आपदुत्तुगंधं विजिघ्रित्वा विस्मया चिता ॥ अपाहृणो नुखं सत्पाकिमेतदिति चात्र वीतं ॥ सोऽपि तापुष्टो देवमपश्युः प्रोत्तिष्ठ
 ता ॥ पर्यष्टुदयोऽप्रेष्यामं धस्य प्रभवंतदा ॥ तया पृष्टा अभ्यासं पातां विभ्रंशं ॥ ताः ॥ अधोमुख्यस्ततस्तथुः कृतोजलिपुयस्तदा ॥ तदपूर्वमदृष्ट्ये
 गंधं मुंचति मेदिनी ॥ कथं मे कंतेस्तस्यां धोयमिति तत्तत्तुः ॥ किं निदं स्यादिति च सा विवेश न्ना समन्ततः ॥ दृष्टशे केशवं देवी सहस्रालोकभावनम् ॥
 ॥ पुन्यं तीजिततो वाचा सह सास्त्राविलेक्षणा ॥ अवहितो वीर्येणावभूव प्रणया चिता ॥ सा प्रस्फुरितवागीष्ठा ॥ कश्चाप्यधोमुखी तदा ॥ मुहूर्तमासिता
 पांगीतस्यावन्मधुरा ॥ भुभा ॥ निवध्य प्रकृष्टा वामं सम्पुगतिक्षिप्य लोचने ॥ निवेश्य वदनं दंष्ट्रां सभसीत्यप्रवीक्षी ॥ तस्याः सुस्त्रावने च ॥ पां वायुप्रणापका
 पजं ॥ कुंशशयपलाशाभ्यामवश्याय जलं यथा ॥ समुपेत्य जलं तत्र पतत्तदूरं ननु जाता ॥ प्रतिजग्राह पद्माक्षः कराम्भ्यामति सत्तदा ॥ अधोऽसिपततो पं
 श्रीवत्तो कौबुजे क्षाताः ॥ प्रियानयनं जं देवः परिमृज्य दमज्जनात् ॥ स्ववत्पसितपद्माक्षिकिमर्थं तव भामिनि ॥ तायं सुंदरिने त्राभ्यां पुकराभ्यामिविदकं
 गोप्रभाते पूर्णं चंद्रस्य मध्याह्ने पंकजस्य च ॥ विभर्तितव किं वक्त्रं वपुर्मम नाहरम् ॥ किमर्थं कौकुमं वा सोमहारं जनमेव च ॥ नानुग्रहसि सुश्रोणि शुक्लं
 वा सोऽनुगृह्यते ॥ वाससेतेतवाभीष्टे महारजन कौकुमे ॥ देवि भोगमना दृष्टुं शुक्लं नेष्टुं हितं द्विपाः ॥ किं वानाभ्यां गात्रं सुगान्धितव कथ्यताम् ॥ वित्रकस
 थान्मात्रा नं कस्मादवरा र्णीनि ॥ ये तेन तव पदेन वाससा प्रियदर्शने ॥ ललाटं सेव्यते कस्माच्चंदनेन सुगंधिना ॥ ससेनायता पांगीकांतेन दृष्ट्य प्रिये
 ॥ प्रभोपमर्दकेनाथकारो नाननस्य च ॥ करोपि मम वात्सल्यं मनोऽपयसि प्रिये ॥ प्रहृतशंदनरसः कपोलप्रणयीतवा ॥ पत्रलेखा सपत्नत्वं मा सोना

शोभतीत्युपालोभाय नंतरं जनायं २३ २४ २५ उरमिपरिमृज्योतिः शोभाति शायसूचनं २६ २७ वपुः स्पर्शं २८ कृंकमेन रत्नं कौकुमपेता जलमित्यर्थः २९ महारंजेन रत्नं वपुर्विरोधेन रत्नं महारंजेन रत्नं कौकुममित्यर्थः ३०
 देवेति वपुजायामेव मुहूर्तं नेष्टुं नान्यदित्यर्थः ३० दिवकस्यार्नः पत्रहोरादौ स्थानं आक्रान्तं भुजं प्रमिदित्यर्थः अवरोधं नतो वार्धं देहं कान्तिना दिति ३१ ३२ ३३ ३४

७४ रत्नस्य रत्नजातसंबन्धिभिः ३५ स्मेरेणोः क्लृप्तैः माघः मां अद्य ३६ नोयमभुः अंजनेन दुर्दिनिं मातेन मः ३७ द्विषामि दंजलं कप्रत्यया नत्वात् ३८ ३९ ४० ४१ ४२ मदनेनेव जह्या
 दिति अरति योवनं वा नत्वमास्ति न्यर्थः ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ अमृताया जीवन्त्या मम द्वितीयस्य मिति अपि द्वावौ नवाप्यहमेव द्वितीयेति मया स्वजन्म ओहि अतर्कि यथाहं च दत्तं

१८०

विविधजते॥ रत्नस्याभरणैर्पुक्ता तव ग्रीवानशोभते॥ ग्रहनक्षत्ररहिताद्योपि वायुक्ता शारदा॥ पूर्णचंद्रसपत्ने न सोरेणावद्भामिणा॥ किमु नो भावसे
 नायमुखेनोत्पलगांधिना॥ अर्द्धाक्षणापि हिता वन्यां किमर्थं न निरीक्षसे॥ सुवस्त्रे वसनिः श्वासंतो यमं जलडर्दिनं॥ अलमिदं देवश्यामे हृदि ते न मन
 स्विनि॥ जलमंजनकल्पाखं मां मोक्षाननद्विषं॥ त्वदीयो हं यथादेवित्यातो जगति किं करः॥ नाचापयसिर्मकिंतु पोववचिणिनि॥ किमका
 र्थमहं देवि विप्रियंतव भामिनी॥ येनातिमात्रमात्मानमायासयसि संदरि॥ कर्मणा मनसा वाचानत्वा मपि रोचयेहं॥ सर्वथा चारुसवीणि सत्यमेत
 द्दवीमहं॥ वद्मानो ममास्या सुखी प्रसवी सुशोभने॥ स्नेहश्च वद्मानश्च त्वा मृतेत्यासुता मिति मे॥ नेवर्त्ता मदने जह्यादमृते मयि मा मकः॥ इति मे
 निश्चितं विद्विषतः स्फुरतो यमे॥ क्षमागंधश्च मे दिव्या शलाद्या श्रयथागुणाः॥ भ्रुवंपंकजगर्भमित्त्वपि स्नेहलया मम॥ रुचिः श्रौयथा दिव्या प्र
 भावे च दिवा को॥ कांतिश्च शाश्वती चंद्रे स्नेहस्त्वयितथा मम॥ एवं वा दिनमात्रेण सत्यमामाजनाईनं॥ शनैरुवाच नेत्राभ्यां प्रमृज्य स भगा जलं॥ मदा
 यत्त्वमिति तासां त्वमनित्यं मनः प्रभो॥ अद्य साधारणस्नेहस्त्वमित्यवा ताह्य हं॥ नाचा सिषमहं पूर्वमनित्यं कालपर्ययं॥ अद्य लोकातिं रुमाम
 वागच्छामि न भ्रवं॥ अमृताया द्वितीये पि जन्मो हि मम सर्वथा॥ किमत्र वद्माने नैव हृदयं वेत्ति तेऽचुत॥ वाद्यात्र मि वपश्यामि माधुर्यं संप्रयत्नते
 ॥ मयि स्नेहश्च कृतकलनाम्यवनहृत्विमः॥ कुरु स्वभावां भक्तां च सर्वथा पुरुषोत्तम॥ अवजानासि जां जां केतवीं वृत्तिमास्थितः॥ एतावत्त्वलुप
 यीमं हृष्टं दृष्टुमशक्यं॥ श्रुतं चाप्यथ यच्छ्राव्यं दृष्टः स्नेहफलोदयः॥ यदि त्विह मनुयाद्यामापनु रातुमर्हसि॥ तपस्येहं परं कृतवानि श्रयं पुरुषोत्तम
 ॥ भर्तुं कुरु देव नाराणां तपोवात्रतका निव॥ निफलं त्वलुपदुर्लभं कुरु देव क्रियेत ह॥ इत्येवमुक्त्वा पुनरेव शोभना प्रभो च तोयं नय नोद्वंसती॥ ग्रह
 यपातपोत्वा सप्तः शुभापदंतमाधाय मुखे सुविस्मिता॥ ५५॥ ॥ इति श्रीखिलेषु हरिवंशोपाजितहरणोत्तमभामा नुनयनं॥ ॥ ५५॥

रामः
१८०

न जानते एवं च मयि मदत्यां न जानासीत्येव महं नित्यं तर्कितवतीत्यर्थः जन्मेति पुरुषमाधनिति प्राचः ४८ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ग्रहाय आदाय हरिवाससः पदान्तं अवतनमः ५५ ॥ ॥
 ॥ ॥ ॥ इति श्रीनैलकण्ठीये भावदीपे हरिवंशोपाधिकाद्रोत्रातो पदिविंशतितमोऽध्यायः॥ ॥ ॥ ॥ १२१॥ ॥ नमः कमलनाभाय परपुरुषाय नारायणाय रामः

नारायण इति १. २ शपितासि शयनेनाभियुक्तासि अनन्यः अविनाशः ३. ४. ५ शिरःश्रोत्रे ६. ७. ८. ९. १०. ११. १२ यदहं स्वप्नेन योगमयेन दृष्टुः पितृभ्यः नवः अन्यत्र
प्रेमास्तीति तदेव निर्वृत्तमशेषम् इति १३ मुनेः कामोरुक्तिर्वास्तुतावस्तु परतु तयस्त्रिंशद्वशा मयुक्तमिति भावः १४ कुमुदती गतां वन्द्यकस्य द्वादिता सतं अस्य द्रो मुकुलः
१५. १६

वैशं ॥ ॥ नारायणः सत्यभासा पुनरेवाथ भासा ॥ प्रोवाच प्राणपात्रुद्दामभिमानवतोऽसन्तं ॥ श्रीवासुदेव उवाच ॥ दहती च ममांगानि शोकः कमल
लोचने ॥ किण्वतकाराण्येन तमेव कतिचिक्त्वा ॥ शपितासि मम प्राणो रावृष्टवानत्ययो यदि ॥ श्रोतव्यं यदि भक्तेन भर्ता संवीणाशोभने ॥ ततः प्रोवाच भ
र्तारं सत्पासत्यत्र ते स्थिता ॥ वाष्पगद्गदावाचा तथैवाधोमुखी ॥ स्थिता ॥ त्वयैव स्थापितं पूर्वसोभायं मम मानद ॥ जगत्पमलपत्राक्षततया तं केशि
नाशनं ॥ शिरोवह ॥ भिवेष्टता त्वयहं देवा विता ॥ सर्वसिमेति नाम धोऽस्पृणीयास्मि सर्वथा ॥ साहमद्यावहास्यास्मि सपत्नीनां जनस्य च ॥ इति प्रेष
भिराख्यातं श्रुत्वा तथ्युतास्ततः ॥ यस्या रिजातकुलमंदतवात्रादस्तवा ॥ तत्किलेष्टजने दत्तं त्वया हं परिवर्जिता ॥ इति शयदानेन तस्यामुपमधिक
ः किल ॥ स्नेहश्च वक्त्रं मानश्च प्रकाशा मितस्त्वया ॥ तामस्तोपीत्समक्षं ते प्रियां सकिलनादः ॥ ततः श्रोषीश्च दृष्टुं प्रियायाः संस्तवं किलां ॥ सोऽत
व्यापदिता वत्सानारदेन तवायतः ॥ इर्धगोयं जनलत्र किमर्थमनुश्रुतः ॥ प्राणयस्यासंदत्तापश्चात्तापः प्रभो यदि ॥ अनुज्ञां मे प्रयच्छ स्वतपश्चतुर्ध्र
सीद मे ॥ स्वप्नेनापि न दृष्टाहं अदृष्टां पश्येक्षणा ॥ यदद्य देवनिर्वृत्तमश्रौषं पश्यतस्तवा ॥ कामं कामोक्तं तस्यैव पुनरेतलते जसः ॥ अत्र मन्युक्तं मे देव
सानिधांतव तत्र यतां मानार्थं जीवते लोके सदि रिपुक्तवानसि ॥ तदेवं सति नेह मिज्जीवितं मानवर्जितां ॥ पुरा भवद्यतोरक्षाभयमद्यततो मया ॥ स
र्वतोऽक्षतेयो मां समानाद्यापि क्षतिं हितातिं कां विष्णुमिपुक्ता देवत्वया विभो ॥ कुमुदती गतां नृणां तियास्यामि संगता ॥ किमकारि महे मोहरी
भराणां प्रिया प्रिया ॥ प्रिया भूत्वाऽप्रिया भूता यदहं तव मानद ॥ वसंतकुसुमैश्चित्रं स दौवतकं गिरिं ॥ प्रिया भूत्वाऽप्रिया भूता कथं दृष्टव्यं हं पुनः ॥
पार्ष्ण्ये स्वने निमग्नं पुष्पां धवहं शुचिं ॥ कथं नामानिलं हृष्यासि वयं उर्धगा सती ॥ निलक्रीडांतवांगस्था देवकृता महेदधो ॥ कथं दोर्भाग्यमापन्नाय

भावस्तु पांगतिम् कुमुदत्याः अभ्यासि यागतिः भर्तुरग्रे मदशांताम् ७. १५. १६ देव्या तवेति श्लोकः २०।२१

कः स्मरिष्य मयि मृतायामिति भावः २२ २३ २४ नाहमिति हेतुसप्तमसपत्नीपक्षपातिरूपेण हेतुसप्तमसंसारशत्रुनाशिन इतः पूर्ववत् कृतं धृतं इत्यादि रूपं तव सार्वभौम्यं वापराशावपरासावसेमे कितवा उते त्याद्यागमादपि नासापिष्य
अद्यतं जननमादिहीनत्वं तत्सर्वं वले इति तातो सितस्याः सत्सपत्न्याः मायायाः पक्षे एव वं वलो माया विशिष्टा विद्रुपस्य तैव माया शो नैव वं वल्पे दैवकत्वं वनतु विदं रो नेत्येव तातमित्यर्थः तत्सपत्नेति समासे कदे शोपिष्य
वकशदेन सर्वं धुं आवर्तते २५ वाचनसा गोवरो हंकपंचया ज्ञातस्य त आह त्वरेति हे देव त्वं त्वरश्च वणश्च इति तं व आकारश्च तैः लिंगैः कृत्वा त्वं अनिमृढो निप्रकटोपि यमतो शठो मध्यस्य उदासीन इति तातो सि अयं भावः ४ वाग

१८९

श्रेयमपि सागरम् ॥ सत्राजिति प्रियानन्यात्वज्ञो मे स्तीति यद्विमाम् ॥ त्वमवोचः कृतघातमथ वाकः स्मरिष्यसि ॥ यद्वा द्वाही हि मां श्वशू र्वदुमानेन
दिनी ॥ अयं ताता तपाद्राक्षन्तं दोर्भाषक शिंताम् ॥ किंतु गृहे न ते प्रेमा सुखिधेनापि मानद ॥ यत्समानां जनैर्देवो मानपश्यति नित्यदा ॥ ना
हं तां कितवं धूर्तमता सिधम ॥ दिमा ॥ अद्य तातो सिप्रत्यक्षं च वलोजनवं वक ॥ स्ववर्णो किताकारा विगूढो देवयत्नतः ॥ चौरज्ञातो सितस्य क्ष
वाहमात्रमधुरः शठः ॥ एवमीर्ष्या वशं प्राप्ता देवी सात्राजिता हरिः ॥ अभिमानवती देवः सा त्वपूर्वमथावती ॥ मे मय्यस्मविशालाक्षि ममेश्वरि
दप्रिये ॥ किमत्र वदु नो क्तेन त्वदीयमवगच्छामां ॥ ततपारिजातकुसुमंतस्या देवि ममाग्रतः ॥ नाहो मत्प्रियं कुर्वन्त्यनिरक्षि एकमेकतो द्याक्षि
हपादनुगंधाचद त्वो नात्र संशयः ॥ प्रसीदैकापाधं मे मर्षयस्व शुचिस्मिते ॥ पारिजातस्य पुष्पाणि यदित्च्छस्यति कोपनात् तदा दाता सि सु
श्रोणि सत्यमेतद्दुर्वा मिते ॥ स्वागिष्यदादानयित्वा पारिजातं द्रुमे श्वरां ॥ गृहे ते स्यापयिष्यामि यावत्कालं त्वमिच्छसि ॥ एवमुक्त्वा तु हरीणा प्रोवा
च हरि वल्लभा ॥ यद्येवमुद्रुमः शिवास्तु हानयितुमच्युतां मिश्रं प्रमृष्टे हि भवेद्दुःखं गमम ॥ सिमंतिनीनां सर्वा सामधिका स्यामधो राजा जित
यास्तप्रथमः कल्पश्रुतितामधुसूदनः ॥ प्रोवावाप्रतिमो देवो जातः प्रप्रवाययः ॥ तथेत्सु क्लेशमेन नुतोष जनमेजय ॥ सत्यमामासतामि शकं
सनाशनवल्लभा ॥ ततः स्नातो जगन्नाथः सर्वशः सर्वभावतः ॥ चकारावश्रपकं सर्वसर्वकामप्रदः सताम ॥ ददौ च नारादं देवततो देवमुनिं नृप ॥ अ
भ्याजगाम स्नानंति शुनिश्रेष्ठो महोदधौ ॥ तमागतं नापते स्नातां गतिरधोक्षजः ॥ सत्यया सहधर्मोत्पायथा विधिः प्रपूजयतां ॥ पादौ प्रक्षालय चक्रमु
ने सात्राजिती स्वयं ॥ जलदेवः स्वयं कृष्णो भृंगारेण ददौ तदा ॥ अथोपकल्पपामास सुखा सो नापके शवः ॥ परमात्रं समुनये प्रयतात्मा जगदुरः ॥

रामः
१८९

धुक्षो धकतया संघातविशिष्टरूपेण वागात्मत्वाभित्यं तातो पिसासिवदसंगत्वेन इदानीमेव तातरत्यर्थः अतएव चौरवत्प्रवृत्तत्वाच्चौरैति संकोधयति तत्सपत्नेति मायापक्षे द्वासा लोकि कानैश्च ये विषये रम्याः रासा ४ जरा मर
णवर्जितः कायः ४ संकल्पमात्रोपनता भोगा इत्यादि वाग्मात्रेण मधुरः मधुभाषी वेदकृत्वात् असिनत्वर्थतस्तजसा धर्ममस्तीति भावः यतः शठ उदासीनः अभो कृत्वात् शठो मध्यस्य पुनर्धर्तधत्तुरयो रपीति विच्य ४ कथाप
क्षेत्तु द्वयोरपि श्लोकयोः स्पष्ट एवार्थः २६ २७ त्वदीयमात्मानमिति शेषः पक्षे स्पष्टः २८ तस्मादज्ञाना नित्यश्रिमस्येन सर्वं ध २९ ३० ३१ ३२ ३३ प्रमृष्टस्य क्तः वरुणां सुरवमिति शेषः ३४ प्रपमो मुखः काल ४ तां वनोपा
पाः ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ भृंगारेण कनक पात्रेण ४० ४१

तल्लोककर्त्रासक्तत्पदतंमुनिहृदयः॥बुभुजेवदतांश्रेष्ठःश्रद्धयापर्यान्वितः॥उपस्थिततत्तत्प्रदोःआशिषःप्रभोः॥ताश्चप्रतिनमनमस्तुतिन
आहकेशवः॥ततःसात्राजितोदेवीप्रसातांनारदोब्रवीत्॥प्रसार्यदक्षिणांहस्तं सजलंजलजेदराः॥पथेदानीतयेवुत्तंभवदेविपतिव्रता॥सविरोधंच
सुभगाभवमन्नपसावलात॥इत्युक्तामनिमुत्प्रेनसत्यभामाह॥प्रिया॥उतस्योमहतायुक्ताहर्षेणानुनराधिपौ॥सिंहस्योथाभ्यनुशंतुलत्वाभुनिवरा
तदा॥बुभुजेविघसंधीमानप्रमेयपराक्रमोततत्त्वाविश्वकंक्षत्वासत्यभामापिभारता॥अनुशाप्यतदाभर्तुर्विवेशांतर्गृहंमुदयौततोविनिर्गतिदेवी
रुस्यस्यैवाभ्यनुत्तया॥स्थितापार्थेचक्रस्मस्यनमस्तुमहात्मने॥ततोमुहूर्तमासित्वानारदःकृष्णमब्रवीत्॥आष्टकेऽंतामिष्यामिशक्रलोकम
धोक्ष्णो॥तत्राद्यंदेवमीशानंनमस्तुमहेश्वरमा॥गासंतिदेवांधर्वास्तथैवापारसांवरः॥मासिमासुचितंद्यौतन्महेंद्रसदनैविभो॥पूजांयंदेवदेवस्य
गांधर्वेनृत्यमेवचा॥अंतर्हितोदेवदेवःसामःसप्रचरोविभुः॥पश्यत्यमासुलोचनरुतंभक्तादिघातिना॥निमंत्रितोहंपूर्वेद्युःपव्यंदत्वामहाद्युते॥पारिजा
तस्यभंद्रेतेतहाराचोमहात्मनः॥यदेतदाहंतस्वर्गात्तत्त्वदर्थमयाविभो॥देवोपभोग्यमेतद्वितहाराजसामुद्रवम्॥इष्टःसहस्रःसततंशय्याःप्रकारलोच
ना॥सौभाग्यमावहत्येषपूज्यमानोपिनित्यशः॥प्रांपकंभुतदासृष्टःपारिजातोमहाद्रुमः॥अदित्याधर्मेनित्येनकृष्णपेनमहात्मना॥पुनरदित्यामहाते
जाहोषितःकिलकश्यपः॥वरेणचंद्रयामासमारीचस्तपसानेधिः॥सोवाचसुभागायनभवेयंमुनिसत्तम॥सलंकृताकामतश्चसर्वैवेविभूषणैः॥ई
शितंगीतनृत्यंचभवेनपतवोधना॥कुमारानित्यदावेवभवेयंतपसानिधौ॥विजाशोकारहिताभवेयमिति नित्यदा॥पतिभक्तिमतावेवधर्मशीला
तथैवचा॥पारिजातंततोह्राक्षीददित्याःप्रियकाम्यया॥सर्वकामप्रदेःपुष्पैरावृतं दिव्यांधर्दैः॥त्रिशालं सर्वदादृश्यं सर्वभूतमनोहरम्॥सर्वपुष्पा

१५२
 प्रप्याणीति तः प्रातीयसुगंधद्रव्यमात्रस्योपलक्षणं वदन्निवनातिरूपाणि चेति विग्रहः रूपस्वभावे सोऽर्ग्येनालोके पशुशब्दयो रिति मेदिनी पशानीति निधिमात्रस्योपलक्षणं ६४ अतएव मंदराक्तस्य वृक्षाशर्पसातभूतस्यार्थः ६५ ततः
 तत्र निवध्योत्पादिना परकृतिस्तु पार्थकादेन सोऽभाप्य कामया भूतं सहितस्य दानं कर्तव्यं निष्क्रियेण पुनर्भूतं विमोक्तव्य इति विधि रूमेयः ६६ ६७ ६८ विष्णुपद्याः गंगायाः पारिजात इति पारिजातः स्वार्थेण सर्वयोगे मृतमा
 नपितु विद्योगे दारयितुं वयोप्यानि मंदराणि वतानि प्रप्याणिवतैः ६९ कोविदार इत्यप्यविकारात् ७० ७१ शतोपरि द्वाविंशतमोऽध्यायः ७२ ततो जिगमिषुः १ अत्र नारदेन पूर्वस्य प्रयोजनमुक्तं निमित्तं त्रितो हं पूर्वेषुः प्रप्यदस्वाम

गिरिशपते तस्मिन्नेव महाद्रुमो रिरिशान्यस्य पुष्पाणि विभर्त्येकातिरूपिणी ॥ वद्रूपाणि चान्यानि पथानि च तथापरा मंदरादपि वृक्षाश्च सारमुद्र-
 त्यकश्यपः ॥ तस्मादेव ततः प्रेषः सर्वेषां श्रेष्ठतागतः ॥ ततस्तत्र निवध्याथ कश्यपं प्रददौ शुभा ॥ अदितिर्मम पुण्यार्थं सोऽभाप्यार्थं तथैव ॥ निष्क-
 र्येणामया मुक्तः कश्यपस्ततपोधनः ॥ रंद्रादतस्तथेदं दारापा सोऽभाप्यार्थं ततो मम ॥ सोमश्चाप्यथ रोहितापा ऋद्धावधनदस्तथा ॥ एवं सोऽभाप्येदं
 वृक्षः पारिजातो न संशयः ॥ पारिजातो विष्णुपद्याः पारिजातेति शब्दितः ॥ मंदराप्यर्थं यद्युक्ता मंदरास्ते न कथ्यन्ते ॥ कोप्ययं दारुमित्याद्रजानं तो-
 यतो जनाः ॥ कोविदार इति व्यातोततः सममदाततः ॥ मंदरांकोविदारश्च पारिजातश्च नामभिः ॥ सहस्रोत्तापतदिव्यो यस्यैतत्कुसुमोत्तमम् ॥ १ ॥
 इति श्रीखिलेष्वरिवंशे पारिजातहरणे ॥ वैशंपायना ॥ ततो जिगमिषुः तत्र नारदं मुनिसत्तमं ॥ प्रोवाच भावा न्विष्णुप्रमेयपराक्रमः ॥ महर्षे धर्म-
 तत्र खंगिता त्वया न घा ॥ दृष्ट्वा सदस्यो देवस्य त्रिपुरघ्नस्य धीमतः ॥ अनाज्ञया मद्रूचना द्विजाप्यपाकशासनः ॥ संवर्णापित्ताभ्रातृत्वं पैमाणं वेत्ति
 यन्मुने ॥ यदस्वाशी मुनि श्रेष्ठो भागवान् कृष्णपत्तनः ॥ पारिजातं पुरादित्याः प्रियार्थं धर्मचित्तमः ॥ स पुराणमति सोऽभाप्येदं दत्तितरुसत्तमः ॥ तव दत्तं पु-
 रा नानं व्रतं च तत्तु सत्तमं ॥ देवीभिर्धर्मनित्याभिर्धर्मैर्यममरोत्तम ॥ दत्तं श्रुत्वा प्रीतिदातुं पत्न्या मम प्रभो ॥ पुराणार्थं दानधर्मार्थं मम प्रीत्यर्थं मे
 व ॥ आनीय यद्द्वारवती पारिजातं महाद्रुमम् ॥ दत्ते दाने पुनः स्वांतिरुंतं प्रापयिष्यसि ॥ प्रयाच्य एवं भागवान् वत्स मिदं गवस्तव यथा तया प्रयत्नश्चक-
 र्योऽभिनिवात्तया ॥ यथा तत्तु वदं दद्यात्पारिजातं सुरेश्वरः ॥ तत्र दत्तं गता तव तपश्चामुत्तेतपो वलं ॥ संभ्राज्य सर्वकृत्यानां संपदित्वयि मे मता ॥ एवं नार-
 यणो नोक्ते नारदो भागवान् रापि ॥ प्रहस्य वाचके शिष्यमिदं वाक्यं तपोधनः ॥ वाटमेव प्रवक्ष्यामि यदमुल्लसुं श्वरम् ॥ ननु दारुणं तदेव द्रुः पारिजातं कथं च

रामः
 १५२

रामनाशति तत्तुर्वनेव ममापि कार्यं कुर्विति भगवान् नारदमाह महर्षे इति २ अनाज्ञया श्रेष्ठस्य भर्तृपति यत्प्रेरणरूपं वचनं तदाज्ञया विनेत्यर्थः विज्ञापनात् ३ उत्तमस्य निष्कृष्टं न प्रार्थयति मेदः पौराणं वासनावतारीयं ४
 स दत्तः स भित्तिशेषः तत्र दं दस्य संबंधिर्न तर्हं देविभिः पूर्वोक्ताभि रदित्यादिभिः नारदाय दत्तं नारदेन वपुनः कृष्णं दत्तं मिति कथं स्य संबंधः ५ आनाय यत् कृष्णं ६ पूर्वोक्तमर्थं स्पष्टी करोति दत्ते दान इति अस्माकं रामकले
 भविष्यति तव तु कापि हा निनीत्सीत्यर्थः ७ ८ १० १२ १३

१३ १४ १५ १६ शब्दाः स्तिष्ठेदः तैधिरार्थः ततो ह्यंन ७ उमया उमा याः १८ १९ २० देवो देवी वदेव श्रोति द्वैकशेषः तोमो ववा जयि वेति सर्वधः २१ २२ गणाः संघा ७ प्रवराणां प्रमथाना २३ २४ सोम उमा सहितः २५ कन्या कन्यायाः

नामंदरं पर्वतं श्रेष्ठं दानं वै विदधे साया ॥ निदिप्यतो यथो पूर्वपा रिजातस्समाहृतः ॥ मंदरं पर्वतं श्रेष्ठं न पितुं प्रेषितः पुरा ॥ पारिजातं हरेण विष्णो क
कञ्ची जना र्हेन ॥ स्वयं विष्णो पितो गत्वा ततः शक्रेण शक्रः ॥ आजी इम उद्याने शब्दाः स्यादिति याचितः ॥ तवा ल्पितिवरो दत्तौ महादेवेन दानघः ॥
नच नीतः पारिजातो मंदरं विन कंदरां ॥ कीरा वृक्षः सश चोति यपक्षौ ॥ मोक्षितः ॥ महे देणामहावाहा पारिजातस्ततः पुरा ॥ प्रियार्थमुमयाः स्वा
हीतपारिजातं वनं हरः ॥ गच्छति मात्र विस्तीर्णं मंदरं स्पव कंदरे ॥ नतत्र सूर्यभाः कृष्ण प्रविशंति न गान्त्रेमा ॥ नच चंद्रप्रभा शीतानेव कृष्ण सदा ग
तिः ॥ शीतो ह्येह दत्तस्तत्र शैलपुत्रा भवन्ति हि ॥ स्वयं प्रभवं तद्रिमहादेव स्यते जसा ॥ वज्रपित्वा महादेवो सगाणो यदुवर्द्धनम् ॥ मां चामस्तद
नं दिव्यं नैव याति कथंचन ॥ सुवर्णितत्र कास्मै य पारिजातः वने ततः ॥ सर्वास्मानि मुर्या निमनसा कांक्षिता निवे ॥ गणास्तान्युपभुंजंति प्रवरा
णां महात्मनाम् ॥ आ जया देव देवस्य लोकनाथस्य केशवो पारिजाता दृष्ट्वा गणं फलं तेषां तथा वनम् ॥ अभिमानं प्रभावे वगणा भूरिगणास्तथा
भूमिर्मंतयते वृक्षाः सोमं देवं वृषधनम् ॥ उपतिष्ठंति सततं प्रवोः सह केशवो ॥ शिंदे गते जसा जगदादीनाडः खेः कृत्वा न्विता ॥ तस्यो मंदरे ते हि दयि
ताः शैलकल्पमा ॥ प्रविवेशां भूको नाम घोरस्तत्र महावलः ॥ दैत्ये यो वरदानेन दर्पितं यापनिश्चयः ॥ सह तो देव देवेन हरेण मित्रयातिना ॥ अव
सर्वभूतानां वज्रा दृशगुणां वली ॥ एवं दुःखं तते देव पारिजातं प्रदास्यति ॥ पुष्कराक्ष महा ह्वासा सत्यमेतद्वी पितो ॥ सिततं सहितो देव्याः श्रुत्याः
स ह्येवा दुमः ॥ सर्वकामप्रदः कृष्णतथे द्यायामितो जसे ॥ १० ॥ श्री वासुदेव उवाच ॥ ॥ सुनेतद्य ज्यति साक्रमहादेवेन धामता ॥ यच्छुची कारणं ह्यत्र
वनीतसतहः पुरा ॥ सत्पृष्ठः सर्वभूतानां लोकस्तत्र प्रभवामयः ॥ पारावर्षस्य सदृशं कृतिवोन निमेषमतिः ॥ ग्रहं यवाया देवस्य सर्वथा वलघातिनः ॥

२६ वरदानेन सर्वत्र तव गतिरकुंठिता स्तिष्ठेवं रूपेण ७ २८ दुःखं दुःखलभ्यः २९ सहितो हितेनेष्टु सुखदानेन युक्तः सहितः ३० ३१ पारावर्षस्य लोकप्रयदायाः ३२

3334 34 36 विप्रो भवेत् सर्वे पन्नत कादि नो भविष्यतीत्यर्थः कारणानुसारित्वात् कार्यस्य 39 35 36 38 शतोपरिजयो विंशो ध्याय 8123 नारदोऽथ 12 3 4 5 6 नावलेपां धाः गर्वहीनाः 9 10 भारि गंधर्व विशेषः 10

१८३

लालनीयश्च भाग्यवजयंतदवसतमः सर्वथा भाग्यांस्तावदुपायेर्वद्विस्तरेः ॥ करेनुयत्नं प्राप्यार्थं शक्नोद्यसितपो धनापि यापने प्रतिष्ठातं पुण्यार्थं
सत्यभाषया ॥ स्वर्गादिहानयिष्यामि पारिजातमिति प्रभो ॥ मया तदनुत्तं शक्यं कथं कर्तुं तपो धनं ॥ नानृतं हि वचो विप्र प्रोक्तं पूर्वमपानघा ॥ मयि
भग्नप्रतिज्ञे हिलोका नां संप्रवो भवेत् ॥ यन्मया हि मुनि श्रुत्वा लोका धर्मगुणा चिताः ॥ यो धार्यः स्थितो सर्वे सकथं हनूतं वदेत् ॥ तदेवां धर्व
गाणां नराक्षसां न वा सुगने वचनं गोतमाः ॥ मम प्रतिज्ञा मुपहं तु मुद्यताः सुखाय जीवन्ति विप्रहा मुने ॥ स पारिजातं यदि न प्रदास्यति प्रया
चमानो भवता सुरेशः ॥ ततः शची व्यामृदिता नुलेपने गदां चिमो द्यामि पदं रो रसि ॥ इति प्रवाचोपरि स्ताम पूर्वकं प्रयाचमानो नतरं प्रय
च्छति ॥ मुनि श्रुयं मद्वचना य सर्वथा तयापि कार्यः खलु तत्र निश्चयः ॥ नारदोऽपि विप्रो वदति ॥ नारदोऽपि विप्रो वदति ॥ ॥ वेदां पायन उवाच ॥
नारदोऽथ पुनिर्गता गेहं द्रुमदं प्रभुः ॥ तं रात्रि मय स तत्र ददृशे च महोत्सवः ॥ तत्रादित्या महात्मा नो वसवश्च सु एतमाः ॥ राजर्षयश्च विद्वान्
ः स्वर्गताः कर्मभिः शुभैः ॥ नागा यक्षाश्च सिद्धाश्च चारणाश्च तपो धनाः ॥ ब्रह्मर्षयश्च शतसो देवा विमनवस्तथा ॥ सुपर्णाश्च महात्मानो मरुतश्च
महाबलाः ॥ दिवौ कसानिकायाश्च शतशो न्ये समागताः ॥ उपर्युपरि सर्वेषां सोमो देवो महेश्वरः ॥ तस्यावमिति वक्रांतः सौगौः परिवारि
तः ॥ देवर्षिभिर्मुनिश्रेष्ठैः संवृतः सर्वभावनः ॥ कल्पांतरसहस्रेषु क्षयोपेयां न विद्यते ॥ यमर्षयस्ति सततं देवाः देवेशोपमाः ॥ आत्मचानव
लोपेतापे च धर्मपथे स्थिताः ॥ इद्राश्च काश्यपा देवा यज्ञा संतभाताः ॥ स्कंदश्च भागवान् देवा गंगा च सरितां वराः ॥ अर्चिमांस्तु बुरुश्चैव भारिश्च
वदता वराः ॥ नेतारो देवदेवानां मेतै हितपमान् चिताः ॥ एताननुविधीयन्ते सर्वे देवा रानृपा धर्मनित्यास्तपो नित्याः सता मार्ग उपाभिजाः ॥

नावलेपां धाः ३

रामः
१८३

可

0

३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ भजासनमित्यनेन दूतत्वातिष्ठ भैवैतावद्वर्न नारद उक्तवानिति गम्यते ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९

१८४

भक्ति

रेश्वा॥ निष्कमश्च यथा दत्तः कश्यपादौर्महात्मनिः॥ तच्छ्रुत्वा तत्त्वयत्निकसत्प्रभामेति विभ्रता॥ पुरापकारं मनश्चक्रे दयिता ते यवीयस गीतया च
 म्पथितो देव्या देवा गोश्व॥ प्रतिज्ञाय स धर्मात्मा यवीया स वमान दत्तितो माश्रुक्तवान् गोविन्द सर्वलवनाम्बु॥ यथा वत्सु एष रश्मिः शत्रुवतः शृ-
 णु भारत॥ तालनायो यवीयां स्ते प्रणिपत्या च्युतो ब्रवीत॥ जाना यस्व सुरश्रेष्ठ पारिजातं वदु ममा॥ वनो ० स्थोक्तु स फलावधाः स्तेः सुरस-
 दन॥ धर्मस्त्ये विशेषेण वधास्तेः ममोत्तम॥ अयं दुर्लभ कल्याणो लोके लोकगणेश्वर॥ पश्य त्वमर कल्याणं मत्प्रभावाच्च मानवाः॥ वेष्टयामा-
 यन उवाच॥ ॥ वासुदेव वचः श्रुत्वा महेंद्रः कुरु नंदन॥ नारदं वदतां श्रेष्ठ मिदं वाक्यमचाब्रवीत्॥ भजासनं हि जग्रेष्ठ भक्तमुक्तं तया हि ज॥ संदेशं प्र-
 तिदास्यामि विष्णोस्तुलतेजसः॥ आसीन नारदेश क्रोडं चानुजोथ नारदात्॥ स्वमासनं ततो मेजेत स्येव सदृशं विभो॥ उपविष्टः स्फुरपतिरथा
 वाचत पोधनं॥ निरीक्ष्य खलं वीर्यं पार्थ दान् वनाशनः॥ आशक्त उवाच॥ महर्षे कुशलं पृष्ट्वा वक्तुं वास्ते जनार्दनः॥ वचनात्म्यमधर्मज्ञ सर्वभूत
 सुखावहः॥ मदं नंत॥ शास्त्रं जगतो नात्र संशयः॥ त्वदीयः पारिजातश्चात्मान्यत्पानिवाच्युतः॥ तंतुभारवतराणो कर्तुं देवमहोक्तः॥ मानुष्यं सर्व-
 भूतानां स्थितः कार्ये स्पष्टिद्वये॥ त्वयि तीर्णं प्रतिज्ञे हि पुनः प्राप्ते त्रिविष्टपं॥ पूरयिष्यामि वधास्ते रक्षां कामानधोक्षता॥ स्वर्गीयानि चानि नने-
 तव्यानि केशव॥ सत्यार्थे मानुषं लोकमिति पूर्वकृता स्थितिः॥ उक्त्वा हि स्थितिं देव प्रवर्त्त॥ मम ह्यवल॥ यद्यहं किं प्रवक्षंति प्रजापतिगणाः प्र-
 भो॥ ब्रह्मणा सह पुत्रेण संपौत्रेण महात्मना॥ नियमाः सर्वकृत्यानां स्यापिता जगतो ध्रुवाः॥ प्रजापति कृतं मां मिषा स्पृजातो ममा॥ श्रुत्वा प्रजापति
 धीमान् शापमप्युत्सृजेत्प्रभुः॥ अस्माभिर्भिद्यमानं हि मया दासेतु वंधनं॥ मे तस्य शक्तितां दत्त्वा देवपक्षात्तथापरो॥ स्त्रीनिमित्तमिति नोति पारिजा

रामः
१८४

१०५

॥ १॥

सतिश्रावककृतः नैस्मिभिः १८२० २१ २२ २३ २४ व्यपदेश्येदाच्यं अहर्दः संतो ज्यः संयाद्यो वा २४ २५ २६ २७ २८ धनुर्ज्या निति शतपथो हतिहा सोऽगमिः ३०३१ ३२ ३३ ऐंद्रमेका विपत्यं श्रान्ता भद्रपदप्र सार्वी
 ५२

तैत्ति॥ ज्ञातिभेदेन नः कार्यः साक्षात्वं मम नारदा॥ मया सिगदां मोक्तुं प्रोद्यतो यदिकेशवः॥ अत्र शब्दाथयैलोमोपणाकरः दृश्यते॥ इदं वा संभ
 तो धीमान् पितानः कश्यपः प्रभुः॥ अदिता सुहमेमात्राय योर्वाच्यं मदं भवेत्॥ अजितात्मा मम भ्राता हजसातमसाहतः॥ कामेन वस्त्रियो वा वै
 देवं मानुक्तवान् गुरुमा॥ भिरिष्यः सर्वथा विप्रधियजो धिक्कृतमस्तथा॥ यत्रा धि क्षिप्रवान्विष्णु रेवं मां स्त्री जितो द्विजः॥ नदंष्टं कश्यपकलं व्यप
 देश्यं महापुने॥ नैव दक्षकुलं दृष्टं मातुर्मे यत्र संभवः॥ न त्वेष्टतानराजतं देवानां प्रतिमानितम्॥ कामरागाभिभूते च रुहमेन खलु नारद॥ पुत्रद
 रसहं हिंसातानं विविशिम्यते॥ सदृत्ता न संपन्न रतिवह्ना पुरात्रवीत॥ नास्ति भ्रातृसमाधं धुराहार्यं दत्तरोजनः॥ इति मां मन्त्रवान्माता पित
 त्वेव मजापतिः॥ सा दोषविशेषं तु पितामेकश्यपोत्रवीत॥ दृष्टाभयानिरुध्यते दानयाः पापनिश्चया॥ काममेतन्न वक्तव्यं स्वयमात्मस्तवा वि
 त्तं॥ प्राप्तात्पुनसरो विप्रयदिहाद्यो व्यतेमया॥ धनुर्ज्यायां मुनिश्रेष्ठ हि नायां हि पुरा नया॥ धन्विभिरमाणां हि वरदानां महामते॥ उत्कृत्त
 शिरासो विंशः पुरा देहो भूते मया॥ संयितं च शिरोपत्नाच्छिन्नौ देहातेजसा॥ अहं विशिष्टो देवानामित्युक्त्वा पुनरमुतः॥ धनुरा रोप्य देवं
 तास्थितो नारदकेशवः॥ किं मां पिता यमात्तत्त्ववक्ष्यतीति महापुने॥ स्नेहेन च धृतं विद्मः शरीरं मुनि सत्तमा॥ ऐंद्रं वै स्ववमोपेव पुने पागमहं दे
 ॥ यवीकं समहं प्रेक्ष्या कृष्णं पश्चिम नारदा॥ संग्रामेषु प्रहर्तव्यं तेन पूर्वतपोधना॥ राजा किलाहं समोऽहं राप्प्यतोऽध्वम॥ प्राडर्भा विपुसर्वेषु स्व
 शरीरमिवानया॥ यत्ना इह्यामि धर्मं केशवं भक्तिमाश्रितम्॥ इदं भद्रं कामदीयं च भवनं विष्णुना कृतम्॥ उपर्युपरि लोका नाम धिकं भव
 नं पुने॥ अपमानः सच मया पृष्ठतः क्रियते पुने॥ लालनं यो मया बालदस्येवं भ्रातृगोवात॥ वालोयं मम पुत्रेति॥ यवीयानिति नारद॥ पित्रा

वे स्वर्वकृत्वाऽहं ददौ दत्तवान् देदित्येन त्रपरोक्षिता ४३४ अन्यत्र समरेऽहमग्रतः प्रहरामियते राजा प्रभुः ३५ ३६ ३७ ३८

۱۵۴

ॐ + धिक् ५

五

५३

वाने प्रसास्यति वृक्षस्य का वाने पयः ४४ निहता कृदिलता ५० शतोपरिष्वदि शतितमो ध्यायः १२५ महेंद्रमिति १२ अतिपुक्तपरोभागः अनातपुः सन् पुरोवत्तमिभवेत् तथा दि. वृक्षलोपि-
काकारिकार्ये मां वृक्षेति अतो हं अष्टोदितुभ्यं हिता वदामी. पयः ४३ ५ अप्रियं भुतिकटु कमपिहितं परिणामात्सुखं ६ अन्तरेति तत्पन्नतत्वाद्यभावात्प्रतिदत्तमीत्यर्थः ४९

वृद्धानी वृद्धगच्छानी ४८ ५० ५१ पुरातने वामनावतारे किं नारदो नो गीकृतं सत्त्वारध्वमेव ५२ ५३ ५४ शतोपरिषद् विंशतितमोऽध्यायः ४१२६ अथेत्य १२ योजयति नयति भाषित्री सप्तभासां ३ ४ ५
 ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ अहो एतद्वारध्वं कृत्यं धिगिति कृत्यं निंदया कृत्यं वतं मेवधिकरोति द्वयोः संबन्धः १३ अनाख्याया अष्टैव आर्षोऽत्यवभावः समसोऽपि १४ १५ ताद्यर्वपराजय १६

६३०

न२

वृद्धानां ज्ञानचक्षुषामां महात्मा का एतेनाल्पकृत्स्नो धर्मश्रुतावा ॥ प्राज्ञाजिपुन धर्मज्ञो विरोधं गंतुमर्हति ॥ यथैव प्रमातुः सदां प्रादादधो क्षज ॥ तथैव
 तस्याः पुत्राणां जिपुनानां मोहमर्हति ॥ तथैवोपेन्द्रतायातः स्वयमिह जगद्गर्दनः ॥ तथैव भ्रातुः इत्यसमानं कर्तुमर्हति ॥ ज्येष्ठमेतेन देवेनास्त्रं किंपुरात
 नो ॥ अथेदं नाम पीच्छेत्सन्नेष्टो ह्यसुखं सुखं दनं ॥ सुनिश्चितं वलारिपुमी ह्यनारदो विसर्जितस्त्रिदशवोक्तधर्मवित् ॥ यथोपराय उच्यते ॥ अथिनां दु
 शस्यली धृतिमतिमांस्तपोधनः ॥ ॥ अथिनां श्री ॥ विष्णोः पारिजातहराणां ॥ ॥ विष्णोः पा ॥ तथैव त्पद्मकांस्यां नारदो मुनिसत्तम ॥ ददर्श पुरुषं प्रपन्नं नार
 दयामां हिममं ॥ स्वयेश्मनि सुखासीनं सहितं सत्पथामया ॥ विप्राजमानं वपुषा सर्वज्ञे ज्ञोति गामिना ॥ तमेवाधर्ममहात्मानं चिंतयानं दृष्ट्वा तव
 ॥ केवलं योजयति व वामपात्रेण भाषिनीम् ॥ दृष्ट्वा नारदं देवः प्रत्युत्थाय ह्यधोक्षजः ॥ पूजयामास च तदा विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ पुरोवाप विष्टं विष्टा
 तं प्रहस्य मधुसूदन ॥ दत्तां तं परिय प्रकृपा रिजातं प्रति ॥ अथावहामुनिः सर्ववित्तो एतयोधनः ॥ इदं नु जायेद्वामनिखिलजन्मो जवा ॥ अत्मा
 कृष्णकृतस्तत्त्वं नारदं वाचमब्रवीत् ॥ मेहं इभवन्तां तावदवाप्तं तपोधन ॥ अभिवाद्य महात्मानं मद्रावापमरोत्तमम् ॥ न पुद्गलमुविश कस्यानुम
 हं हि मे प्रभो ॥ पारिजातस्य नयने निश्चितं त्वमेवेदिमां ॥ एवमुक्त्वा कृष्णमेन नारदस्त्रिदिवंगतः ॥ आचक्षेथ कृष्णो तं देवं दृष्ट्वा मितां जसः ॥ ततो ह
 हसन्ते शक्रः शशं सवलनाशनः ॥ अन्तारहस्यतिरेव मुवाच कुरुनंदन ॥ अहो धिक् प्रहसद्वनं मयि जातेशतकृते ॥ उगीतमिदं मास्वमंत्रभेदो हि
 दाहताः ॥ अनाख्यात्वा कथं नाम भवता भुवने धरा ॥ ममेतत्कृत्यमास्व देवकेनापि हेतुना ॥ अथवा भवितव्यं न कर्म मेन प्रयुज्यते ॥ जगद्भूय वि
 विधं न शक्यमिति वर्ति त्वया ॥ सहस्रैव तु कार्याणां मार्गो न प्रशस्यते ॥ तदेतत्सहस्रास्वकार्यं दास्यति लाघवम् ॥ इह स्पतिं महात्मानं मेहं दत्तां नारद

५१ अमरावती पुरीयास्ये सोहं धर्मभृताम्बरा ॥ इत्युक्त्वा नारदे नैव स हितः सागरं सागरं ययो ॥ सीदं देशततस्त्रिविधितो नारदं हरिः ॥ ५२ ॥ + ५३

१५

योगानामित्यं = ५

$$x^2 + y^2 = r^2$$
$$7754 \cdot 2$$
[illegible]

अभयः १२१

文選

2

रोचनी विन्नयं वात शाखरमणीयाः शाखा देवपादस्मादजातास्तं शतवत्मानि शतं पद्यविहितकर्मफलप्रदं ॥ भुवि असेगं योगं योगप्राप्यं शंसनी वेदप्रज्ञास्यं सर्वभूतानि हि नन्मीति संहारि शंभुं तु खजगर्कं वांकरं भुंकरं धरं जगतामिति ॥
 वंद्यं विह्वं दमो लिखिका नां हि ज्ञाणं कालादीनां अयनी आश्रमं ८ आभुः आभुशी वृषभं स मादिगुणानां वर्षकरो रूपाणं प्रातः सदादि कमेण गजंतं कर्तुं अजुं धर्मं धर्मं देव्यं शिष्यत इति शो
 ५ पूर्वधर्मजं प्राप्यं आभुः फलभोगेन शीघ्रं शीलं शोषो यस्य तं अत एव वात्स्यफलत्वा दितयं निःफलप्राप्यं एव सति नाजुष्टे यो धर्म इत्यत आह वसुंधरं समजीकं न जीकं सत्त्व अद्रिस्तदुद्देशेन तया सह क्रियमाणं समजीकं अत एव वसुंधरं
 रं कर्मजं नृपं वसुतस्य धारकं आफलो ह्यं अघर्षं कृतो धर्मो न नश्यतीत्यर्थः समं उग्रवर्धभूतं सर्वस्वरूपमित्यर्थः ४८ धृतं धृतकर्मणि कर्मफलप्रतिभवं यत्ता शेषं देवतांतरवत् यत्ता गभावहीनं तानं सीतं त्यतः पुनपय भूतामित्यर्थः

नं वातशाखं महावर्धधर्मनेतारमाद्यं ॥ सहस्रनेत्रं शतवत्मानि मय्यं महादेवं विश्वसृजं नमस्ये ॥ ॥ भुवि योगं शंसनी शान्तपापं शर्वं शंभुं शंकरं भूतनाथम् ॥ धुरंधरं
 गोष्पतिं वंदु विह्वं रिषी कालामयनं यामिभूद्धि ॥ ८ ॥ आभुः शिशानं वृषभं रोहवाणं कृतं धर्मं वितर्प्यं वाभुशेषं ॥ वसुंधरं समजीकं समत्वं धृतवर्तं शूलधरं प्रपद्ये
 ॥ ८ ॥ अनंतवीर्यं धृतकर्मणि माद्यं यत्ता शोषं यजतां यामि योग्यं ॥ हविर्भुजं भुवनानी सदैव ज्येष्ठदिजं धर्मभूतां प्रपद्ये ॥ १० ॥ परं गुणोभ्यः वृष्णिगर्भस्वरूपं यशः
 शृंगं ब्रूहर्नं कांत रूपं ॥ अद्रात्मानं पुनर्वस्यधाम संमोहनं दुः कृतिनां नमस्ये ॥ ११ ॥ युक्तो कारं स्वशिरसं चारु कर्म दृढवर्तं दृढधन्वानमार्जं ॥ धूरं वेतारं धनुषो
 त्यातिरेकं पतिं पशूनां शमनं नमस्ये ॥ १२ ॥ एको रातिश्चैव भूतं भविष्यं सर्वातिथिर्यो हि जुषत्यरिघ्नः ॥ अरिं तु नो नृत्तमः सं विभागी विभाजको मोम
 गवान्यानुदेव ॥ १३ ॥ य एको याति जगतां विश्वमीशो य एको हार मरुतां प्राणमर्ग्यं ॥ येनानु शो स्याच्छाश्वतं सामजुष्टं समाजुष्पात्सुकृती श्रेयसे ॥

एवमपि यजतां अमि यार्ज्यं इत्यारं विषयं प्रोतो हविर्भुजं भुवनानी जगती स्थानी जगती स्थानी जगतां वा ज्येष्ठदिजं ब्राह्मणरूपं धर्मभूतां मध्ये १० गुरेभ्यः इंद्रियादिभ्यः परं तुरीयं वृष्णिगर्भः विष्णुः तत्स्वरूपं यशः अश्रुतेरिति
 व्यापकं भृंगप्रपंचं व्याप्य पिष्टं गवततोतिरिक्तं ब्रूहर्नं मणीयं तया जगत्क्षोभकं सत्यधामा अवाधितवैतन्यत्वरूपं त्वं मोहनं मां या विर्नः ११ युक्तानीं योगिनां ओंकारं सर्वप्रथमं स्वरूपं स्वशिरसं ओंकारस्यापि शिरो
 मात्रं तद्रूपं चारु कर्महिंसाभूतं धर्मस्वरूपं १२ अजं क्षेपणक्रियारूपं धूरं धनुषो वेतारं अत्यातिरेकं सर्वलोभोऽधिकं पशूनां जीवनं शमनं संहारि १३ एकोऽद्वितीयः अरातिरमित्रः सर्वातिथिरग्निः जुषति हविर्भुजं अ
 रिघ्नः कामादिषोऽघ्नः अरिं तु नृत्तमः सं विभागी विभागभाक् विभाजकश्च १३ जगतां ईशः एकोपि विश्वं जलचंद्रवत् याति प्रविशती मरुतां प्राणं अहारं प्राणस्य प्राणमित्यर्थः ४ आनृशो स्यात् इत्यानुत्वात् सामनेत्री जुष्टं सेवि
 तं नृष्पात् ननु १४

॥ १३ ॥

ब्रह्मावतुर्नखभुननोत्तमसालोकी असृजत् यतः ब्राह्मणव्रतवित् अतएव वहुणस्य षड्विंशोः पेश्वर्यज्ञानयज्ञः श्रीवैराग्यधर्मैस्तप्तः पूर्णः पूर्णत्वादेव व्याहृतिस्थं सर्वप्रणवतदर्थभूतं कृत्वा प्रपञ्चसृष्टाह
 अरिमादिदोषघ्नः अंगैः सर्वज्ञतावृत्तिः अनादिकोधः स्वतेजसा नित्यं अलुप्तशक्तिः अनन्तराक्षिः विभोर्विभूताः षड्गुरंगानिमहेश्वरस्येति पुराणोक्तेर्विरूपः १५ व्यंजनः अतीन्द्रियाणामपीन्द्रियादीनां अथा
 नोत्पन्नः अजनः अजन्मा समयः सपत्नीद्वयद्वयपात्मा सृष्टिः विषयसृष्टकः शंभुः तत्सर्जजसुरवभोक्ता प्राणदः जीवनकृत् अक्षरः परमानन्दः ध्वमानस्य वायोभर्ता प्राणयतिः सपत्नीरायनीराभ्यां स
 हितः यज्ञादिकृत् शंकरस्तत्फलकरः सारस्यबोधस्य च धाता जनयिता १६ अंवरकं त्रिनेत्रं वीर्यवर्धकं विद्याणं ज्ञानिनो १७ आस्यं अग्निरूपेण त्रिवृत्सोमं त्रिवृदादयः सोमाः सोम्राण्यस्मिन् तसोमया

ब्रह्मासृजद्वनोत्तमोत्तमैत प्राविद्वान् ब्राह्मणः षड्विंशोः पेश्वर्यज्ञानयज्ञः श्रीवैराग्यधर्मैस्तप्तः पूर्णः पूर्णत्वादेव व्याहृतिस्थं सर्वप्रणवतदर्थभूतं कृत्वा प्रपञ्चसृष्टाह
 सृष्टिः शंभुः प्राणदः कृतिवासाः ॥ रसोऽक्षरः पवमानस्य भर्ता सपत्नीराः शंकरः सारधाता ॥ १६ ॥ अंवरकं पुष्टिर्देवो बुवाणं धर्मं विप्राणं वरदं यज्व
 नां च ॥ वराहरं रणजे तारमीशं देवं देवानां शरणं यामिरुद्रं ॥ १७ ॥ आस्यं देवानां मन्तकं दुःकृतीनां त्रिवृत्सोमं वृक्षहं कर्मसाक्षिम् ॥ भूतायनं
 भूतपतिं गुणज्ञं गुणकरं शरणं यामिरुद्रं ॥ १८ ॥ अनुद्धतं यज्ञकृतरिमन्तं मध्यं च यज्जगतां साम्पूर्य ॥ वेदव्रतेषु वरुधागीतमीशम् त्रिवि
 ष्ठं शरणं यामिरुद्रं ॥ १९ ॥ महाजिने ब्रतिने मेखलालं सुतोषणं क्रोधधनं विषाणं ॥ भूतक्षेत्रज्ञं गुणिनं वाक्यार्दिनं न तोस्मीशं वन्दनं वन्दना
 नां ॥ २० ॥ देवं देवानां पावनं पावनानी कृतिं कृतीनां महतो महान्तम् ॥ शतात्मानं सैत्कर्तृ गोपतीनां पतिं देवं शरणं यामि देवम् ॥ २१ ॥ ॥

जं वृक्षहं संसारवृक्षघ्नं कर्मसाक्षिं साक्षिणं भूतायनं भूतानां लयस्थानं १५ साम्यं प्रकृत्यवस्थावेदव्रतेषु वेदोक्तयज्ञेषु वेदोक्तयज्ञेषु वरुधा नानादेवतारूपेण अभिप्रित्विष्टुपं स्वर्गमभिव्यापदं नि
 यंतारं १६ महाजिने गजाजिने मेखलालं मेखलया अलं कृतं सुतोषणं अत्यायासप्रसन्नं भूतं नित्यसिद्धं अतएव क्षेत्रज्ञं देहं द्रियाहं कारादिप्रकाशकं वन्दनं वन्दनीयं वन्दनानां वन्दनीयानां
 ॥ २० ॥ कृतिं कृतीनां यज्ञानी यज्ञं यज्ञियानां मयि यष्टु व्यमित्यर्थः १७ शतात्मानं अनन्तमूर्तिं गोपतीनीन्द्रियाधिष्ठातृदेवतानीं सैत्कर्तृ अधिष्ठातृत्वेन वरुषश्चक्षुरित्यादिभूते १८ २१

श्रीरामः
 १५६/१९

१४ पूर्व द्वारं इन्द्रपुर्या एव १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ वर्तते वर्तमाने २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ब्रह्मणो वापत्यः ब्रह्मणो वापत्यः समित्यः ३४

२००

नारदः प्रियं योपाकाशस्तनः ॥ गयं ते नरयस्येन पृथुतो नृगतः प्रभुः ॥ पूर्वमप्यागतं दारं च शवं शत्रुनाशनम् ॥ दृष्ट्वा वाचप्रवृत्तं भोः किमिदं भुवः ॥ प्रसन्न
 भातु रस्यो शकेशवः शक्रमत्र यात ॥ वधाति पुण्यपाकाधायिन्याम्यध्वरदुमः ॥ तत्र याचतातः शक्रो मां विपुषो रक्षणं ॥ अयोधयित्वा नत हनीयत
 यास्तप्याचतात ॥ प्रहरस्व महाबाहो ॥ प्रथमं मायिकेशव ॥ प्रतिज्ञास्य फलमेतत् ॥ पुत्ता कामोदकं मायि ॥ ततः कृतः शरीरं स्त्रीस्यो देवराज गजोत्तम ॥
 विभवाशानि संकाशः प्रहसन्निवभात ॥ विद्याधमरुदं वज्रादिभैः शरवैरस्य ॥ नाणां शूरेष्वप्यासां केशवस्य तस्मिन् ॥ यान्यान्तु मोचयेत् ॥
 स्तोत्रि च्छेदमाध्वः ॥ माधवेन प्रमुक्तो अचिच्छेदयत् ॥ तत्र हर्षमाहं द्रष्टुं शक्यं न धनुषः कुरु नंदना ॥ शूरेष्वपि निगदेन मुमुक्षुः स्वर्गवासिनः ॥ ततः
 चैतं तिसंयामागुरुदस्थं महाबलः ॥ पारिजातं जयंते यदहर्तुषु ॥ प्रद्यतो वली ॥ प्रद्युम्नमथ कंसप्रोवायेति तमववीत ॥ ततस्तत्तवारयासां ॥ किं नोयम
 तोपवान् ॥ जयंते जयंते ॥ अष्टांगे विमलयमथेपभिः ॥ सर्वं न ॥ पुदिह पुत्राजधाना ये स्थितः ॥ रथस्य एव रायिनं कामस्तकपलेक्षणाः ॥ शिरसि च
 ना मासवाणां शाविषाणोः ॥ सानिघातस्तु मुलोपभूव कुरु नंदना ॥ जयंतं धनं सरोकिणो यस्य कामयोः ॥ कृतप्रतिरुतं फदेन क्रतुं तिमहाव
 ला ॥ महेन्द्रोपद्रुनयो जगत्पात्रभृतां वा ॥ देवाश्च मुनयश्चैव दृष्टुं विस्मयाचिताः ॥ तं संप्राममहायो ॥ सिद्धश्चैव सचाणाः ॥ ततस्तत्प्रवरो नाम देव
 रूपा महाबलः ॥ पारिजातं पुनर्हर्तुं मियेष कुरु नंदना ॥ सत्ता सदेवराजस्य महाविदोदतः ॥ अवधो वा रागेन प्रहृष्टः ॥ कुरु नंदना ॥ जगत्पात्रपता
 सिद्धं जगद्दीपादिवंगतः ॥ स्वशक्ता रूपातः ससखित्वं वलद्यातिनः ॥ तमापुतं तं संप्रेमहासः ॥ सात्यकिमुज्ज्वला ॥ रथस्य प्रवारं चैव शरीरं यामास्य
 क ॥ नतत्र निरेयं वाणा मातृयाः सात्यकेतया ॥ अस्पृष्टा सा वापत्यं सोढुमं बलुसर्वथा ॥ ततः पृथगर्थयूणां ॥ हृदस्थं द्विजलदा ॥ आजधानमः

रामः
२००

34 शिनेर्नसासात्पकिः ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ कारिणातिशिष्ये इत्युक्तं ४३ इतनेति संकोचने गृह्य गृहारा ४४ प्रहारा मन्त्रोक्तः ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ तत्त्वतः पुद्गेष्टिपोर्वीयेन सः अव

हानाहो सात्पकिं प्रवोपशो शिनेर्नसाततस्य क्षिपतः सायकात्रपः ॥ विहृदपुहृपया घोमचनं वेदमत्रवात ॥ आहारेण नादिहेतव्यतिथिनिमल्य
 तीना ॥ अवध्यायादवागो हि स्वपराधेपि हि द्विजां प्रवक्तुं प्रहस्येन मुखावकुरुनंदन ॥ अलेक्षात्पात्राणां भूयं फटासकीत्प्रमाराणां ॥ नामदस्यस्य
 मस्य शिष्याहमपि यादवानामतः प्रवरो नाम सखाशक्रस्य भीमतः ॥ निदेवाय हृदि मितं नयते मधुसूदन ॥ आश्रयं पशो हृदस्य हृदस्य मयि मा मयि
 धया ॥ ततस्तया तदोदः संशयो त्वय्येव नृप ॥ अहो दिवि नरया प्रशेने यद्विजय विजयो ॥ घोमचलतदा जगद्वल्लभा श्रुतस्य शः ॥ तस्मिन् च तति
 संशयो त्वया मतिमहात्मना ॥ नातिशिष्येणोक्तं ॥ इति मस्य भूतं त्वं ॥ ऐदिः काश्मि महात्मानं मापिन भूरसंमत ॥ इत गृह्य प्रतीतिता वृथो यो
 धसत्तमो ॥ यय हतेन ये एपास्य जये धितो ॥ अयशाद्गोपुधसुतं शवीपुत्रः प्रतापवान् ॥ विभाष्य भाहनद्राजन दिव्यनाहो मत्वा ॥ सोस्व
 तदतिदीप्यतमापततं शितैः शोभातसंभवां शाजालेन तददुतमिवाभवत् ॥ तदहं दाप्यमानं तु पपात एव मृदं नि ॥ रोकिं रोपस्य के रोप्यो रानवमदं
 नमोति न विद्या योदधः प्रद्युम्नस्य महात्मनः ॥ नादहत्तनुघोरांतं रोकिं रोपं जनाधिपा ॥ दिदत्पत्रिनखल्वगिरुद्धतोपि विशांपते ॥ दया दया मय्य
 वं ॥ किं रोपोपवक्रमे ॥ अथ नातयता सुतो विरयो रचिनां वा ॥ स्थितो धनुष्मानाकाशे जयंतमिदमत्रवात ॥ महेंद्रपुत्र दिव्यं त्वं परस्वमुक्तवान्
 पि ॥ नाहमोदशरूपाणां शयो हंतुं शोतिपि ॥ अयत्नं कुरु शिखाणां यत्नं मेघप्रदर्शय ॥ नातिमिति शयं कर्त्ता संशयो मरनंदन ॥ आसनिमसाधसंदृष्टाय
 ह्यं न हतायुधम् ॥ विभो मितवने दानो पुद्गेष्टिपोर्वीयेन सः अव

दीपमानं आपतंतं ततमानं ५६ मार्च १०६५ १०६६ १०६७ १०६८ १०६९ १०७० १०७१ १०७२ तत्त्वतः पुद्गेष्टिपोर्वीयेन सः अव
 लं अल्पवर्त्त ५३ खलु यस्यात् ५४

५६ सतयं तः अथ गणितोपायिका ५७ पंचमं पञ्चादः प्रयुक्तं ५८ ५९ ६० ६१ ६२ हस्त रापं हस्त जालं व ६३ ६४ ६५ ६६ मांसा निवृत्त कर्तुः ६७ अथाष्टधारेण वा त्रवारवाते नेतिषा

२०१

योमायापयोदधत्तयापोदधत्तेमहा॥ इदृशानां सह स्वाणि स्रुं शक्ते सिमा यया ॥ हवमुक्तो जपंतश्च मुमोचा स्वमहाबलः ॥ तपसा पवितं तेन ह्युमे
कलितेन सा ॥ तस्य धूम्रो महो वां शरजालो वायता ॥ चत्वार्यष्टौ ॥ एतद्व्या निमुने चाथापराणि सः ॥ दिक्षु सर्वा सुसूक्ष्मा न्यत्राप्यथापराणि सः ॥
किमप्यमहात्मानं पतंरि क्षेपं च मे ॥ महोत्कासदृशान्वाणां न्यत्राप्यमरासतमः ॥ मुमोच यानि धाराणि प्रद्युम्नं प्रति सर्वतः ॥ तानि सर्वाणि वा रो
धेः काश्चिद्वारं यथायता ॥ जपंतं वापो रवां तो ॥ विव्याध निहतै र्शितदा ॥ ततो नादः सपत्तरणै र्द्युमौः पुराण कर्मभिः ॥ दृष्टा स्थेयं च शोधं च प्रद्युम्नं वम
रायनः ॥ प्रचरन्त्यापि वारो न शितेन शिनिपुंगवः ॥ विहरेदेष स नं वारो हस्तत्रापंच भारत ॥ ततो न्यस्तत जगत्तमहत्तद्भुजं हतमं ॥ महद्वदंतं प्रचरो
ह्यशनिमत्वनमः ॥ सतेन वारो महता धनुषा विप्रसमैः ॥ शरान्मुमोच विविधान कर्करिणिभिर्नास्तदा ॥ वकर्तवधुश्चित्रं सैन्यस्याऽपि तो जसः
॥ विव्याध सर्वगात्रेषु वारो ॥ अपि च सात्यकिम् ॥ धनुरा रायसै नै यस्ततो न्यत्पुहं नंदनं ॥ दृढं भारसहं धामान्वि व्याध प्रचरं रोमं ॥ उच्यते कर्तारं लोपापं
उर्मसां तो शितैः शरीरागात्रेषु चैव मांसा निमर्म पिदिः शरोत्तमैः ॥ अथाष्टधारेण वारो न पुनरिष्य स नं दिधा ॥ विहरेदप्रचरो वीरो विप्रिथै न मता रया
॥ वन्यदिष्य स नं तं तु यदी तु मनसं हि ना ॥ गदया ताडय मास क्षेप्य यालघु हस्तवतः ॥ सोमिं चर्म वन्य ग्राह सात्यकिः प्रहसन्निव ॥
न जग्राह धनुर्धीमाणा दया मिहता भृशमं ततः शरशतानि वमुमोच प्रवरस्तदा ॥ विहस्तमिव विहाय साति किं यदु नंदनं ॥ प्रद्युम्नस्य दौ वदं निम
लाका शसंति भयं ॥ तस्य विहरेदभलेन निस्त्रिंशं प्रवरस्तदा ॥ तस्य हरे शपातय च प्रवरः प्रहसन्निव ॥ अथ मच्चतथा चर्म शिते वीरो रजिस्तो नीत्या

हेऽस्त्रादपि वरो यो वारो जनेन ६८ तं सात्यकिं ६९ ७० विहस्तमिवेति विकलहस्तमिव शरशनेन नाशिते त्वङ्गे रिक्तहस्तमित्यर्थः ७१ ७२ ७३

रामः

२०२

७३७४ १५१६ ११ दिरज पीजहीन १८१६० ८१ ८२ ८३ ८४ शक्रनागी ऐरावतं प्रति ८५ प्रयुद्धो प्रकर्षेण युध्यमानौ ८६ रत्नैः दंतैः करेण भुंज दं डेन ८७ ८८

जयानव शक्तिनेह दिवि प्राननाद्वर्षांतं विह्वय विवहात्पापिजातजिगा ॥ विद्याभताद्वर्षाभ्येनैव सतस्यो प्रवस्तदा ॥ तं पक्षपुटवेगेन विह्वय
गरुडसदा ॥ प्रवृत्तिपेका सरथः सपथातमुमाह चोतं नयं तो निपत्ताय पतितं वाह्यं रूप ॥ समाप्ता स्पार्थं शीघ्रं समा रोपितं वाह्यं ॥ शिनेयम
पियुद्धं तं पतंतं च मुहुर्मुहुः ॥ आश्वासयानः प्रयुक्तः पितृव्यपरिषत्तये ॥ तं हि पश्य शीघ्रं न सवेन मधुसूदनः ॥ विह्वजः स्पृष्टमात्रेण सातपथिः
समपद्यतां ॥ प्रयुक्तो दक्षिणार्धे वीर्यं निपुणः ॥ तं स्पृष्टुः पापिनात स्पृष्टुं शीघ्रं स्तरावधौ ॥ जयंतः प्रवरश्चैवार्थेनैकं न भारत ॥ सपतं तं मे
इराप्रहस्येत्कौ महामना ॥ नासन्नमपि गंतव्यं गह्वरं सकथंचन ॥ बलवानेव पततां सराजं विनता ॥ पुनर्दीक्षितो विवसव्येव पापे मम हत
युधौ ॥ उभौ स्थितौ युध्यमानं मां विहप्रपश्यतां ॥ एवमुक्तौ स्थितौ वीरौ ततः शक्रः प्रार्थय ॥ ददृशांते युद्धमानौ देवराज जनार्दनौ ॥ अथै
रोगरुडो भ्राता शक्रस्य सखेनः ॥ विद्याधर सर्वगं त्रिषु महासु प्रभवेत्तथा ॥ सतात्वाणां न गणयन्नेव ते यः प्रतापवान् ॥ ससारमिषु खिचि
ः शक्रनागां गीर्दयः ॥ उभौ तौ सह साराजं च तिनो गजपादिसारौ ॥ प्रयुद्धौ वीर्यसंपन्नौ महाप्रभौ ॥ इरासदौ ॥ रत्नैः पुत्रगर्हिषुं करोतां शिरसा
तथा ॥ एतव तो गजपतिराजधानं न दस्तथा ॥ तथान् स्वोक्तौ शीघ्रं विनते पावलोत्तरः ॥ तया च हनि पतेश्च शक्रनां जयानहं ॥ युद्ध
नीपु महानासीत् संपातो गात्रपिक्षणः ॥ विस्मापनीये गतात् प्रोक्षितृणो ॥ प्रयावह ॥ मूढं नेरावतं तादृषं राज्यामास भात ॥ नत्वां वशक

२०२

202

बृहत्संहितासमाप्त्युक्तं यथाऽव्याख्यायते २

तनाह्य १ राणपातः साः तत्त ४ माषराशिवाप्रशिधिलोभवदित्यर्थः वंदनघर्षणपाषाणोमहाराष्ट्रमहाणइतिप्रसिद्धतायादइवइत्येकाधोप्रोवाशाणोमाषवतृष्टयेलोहादीनीवनिकषेइतिमेदिनी २ प्रियाचरिगतेरप्रति
बंधाधोप्रोवादिनिरोधः ३ ४ ५ ६ नातिकल्पेईषदसमर्थः समुपोह्यतेसमानीयतेकालेनेतिरोधः ७ ८ वृजंमिरीमयंपवतिइंदमयं ओवरलोकत्वेत्यर्थः अजागोष्टाध्वं देष्टितिमेदिनी १० ११ नारायणः कृष्णः १२ १३ शरणप्रमाणः शरण
दीजप्रमाणइतिवा १४ शोभादः शण्डनेशणति १५ तस्मिन्निशिताभाभारतभूमिः साभादमात्रंयस्यसाणकादइत्यवयवार्थः एतदेवाहपुण्येनेति अर्द्धनारीउपरिभागेत १५ १६ १७ १८ १९ २० ईशोरोवसादीनामपिईशंईश्वरंवाचकंअभूदमात्रं

॥ वेदंवायनउवाच ॥ तमाहसुरथंकृष्णः पारियातंगिरिययो ॥ यत्रैरावतमास्थापयितः सुरपतिः प्रभुः पारियायोगिरिश्रेष्ठोदृष्टायांतंजनाई
नां ॥ शरणपादसमोभूत्वापविवेशवसुंधरासु ॥ प्रियार्थंवासुदेवस्यप्रभावतोमहावतः ॥ तस्यप्रीतोइवोक्तेशः पर्वतस्यजनाधिपतिः प्रयांतंयुद्ध
र्थमनुतंकुरुनेदना सपारिजातोगरुडः पृष्ठतोनुययौतदा ॥ यद्युमः सात्यकिश्चापिगरुडस्योमहावलो ॥ गतावभोरधरणार्थं पारिजातम
रिंदमो ॥ ततस्वत्तगतः सूर्यः प्रवृत्तारजनीनृप ॥ उवास्थतंपुनर्युद्धंशककेशवयोरिहा ॥ सुप्रहाराहतं दृष्टाविष्णुरैरावतंगजं ॥ नातिकल्पंमहा
तेजादेवराजानमववीत् ॥ गरुडाभिहतः पूर्वतातेकृत्योगजोत्रमः ॥ सेरावतोमहाबाहोरात्रिश्रसमुपेयतं ॥ भूप्रभातेपुनः कामंप्रवर्तस्य
येकुसि ॥ सवमत्स्वितिक्रमेतदेवराजोववीत्प्रभुः ॥ उवासपुकराभ्यासेदेवराजः पुरंदरः ॥ अजंगिरिमयंकृत्वाधर्मात्मानुपसन्नमः ॥ प्रसाततो
नगामाथकश्यपश्चमहानृपः ॥ अदितिश्चैवसर्वदेवामुनयसवसु ॥ साध्याविभवेवलोरायनासत्यावशितौतथा ॥ आदित्याश्चैवहडाश्ववस
वश्चजनेश्वरा ॥ नारायणश्चपुत्रेणसात्यकेनवभारत ॥ सहोवासगिरोरभ्ये पारियात्रेप्रहृष्टवानौयः ॥ सशरणप्रमाणोस्यभक्त्यासमभवत् ॥ व
रं प्रादात्ततस्तस्यपर्वतस्यमहापुतिः ॥ शरणपादइतिख्यातोभविष्यसिमहागिरो ॥ पुराणेनाईनतुल्योहिपुराणेहिमवतः ॥ भुभः ॥ सवमेववभूमि
द्योभवपर्वतसन्नमा ॥ मेरुणास्यर्द्धमानोहिवद्रुवित्रमुनायुतः ॥ तथाहत्वावरंतस्यपर्वतस्यतुक्केशव ॥ दध्योगंगोसरिद्धंशानमकृत्वावधधजं ॥ अ
थाययोविष्णुपदीत्यात्वाकृत्स्नंभारत ॥ संप्रपत्तांततः कृष्णः कृत्वास्त्रीनमधोक्षजः ॥ उदकंवरुहीत्वाथविल्वंवहिरिववायः ॥ देवमावाहकमास

तस्मत्प्रीः २५

हेदेवजीशवरहेद्योतमानत्वंमेवतद्रोहिणेरोहोघरोहीतुद्रुस्पर्शवमिधुतेः शोकास्पदभूतोजीवः एतेहीदंमवंशेदयंतिस्पाद्रुशरतिधुतेः प्रकाशतरेणवयवार्थविगमावः रोदनादेः कारयिताभयं करोमीशस्मादातः पवतइत्यादिशस्त्रप्रसिद्धोमहेश्वरश्चैवतुमेवासि
नामोसिद्रष्ट्यादिभुतेः त्वदस्यश्चेतनोमासीत्यर्थः एवंतद्रुपदस्यसुहायार्थमेत्काऽवयवार्थमाह तदनात्वावणाश्चेतिदनात्मायापुंजरेणजीवाधूणोनिरोधनात् इमेविधिंद्रोहसीदितियात्कीयेधकारस्यानेकारनिपातस्यदशितत्वात् तस्मिन्नाशोप्रायः
वासमिहद्रुश्रीभुतेः श्रुतत्वात्तदनात्मायापुंजरेणजीवाधूणोनिरोधनात् इमेविधिंद्रोहसीदितियात्कीयेधकारस्यानेकारनिपातस्यदशितत्वात् तस्मिन्नाशोप्रायः
श्चेतिरोहप्रतेभृशोशहातेकावाउच्यतेवोगलंमनीभूतः प्रप्योतः तस्य रावणात् तवणोदकमायेनप्रविलापनादातः यद्वारोहयमाणः शब्देनप्रविशद्यमानएवसातमात्रं ४ सव संसारस्य प्रावणात् तद्रुस्यते जीवसिस्पजीकामोरोधकोरोधनाशकः
वायमात्रालयस्यानेतद्रोवागेकगेवरइति अतिदेवः देवंप्रकाशकमतिक्रान्तः स्वप्रकाशइत्यर्थः पुंश्चमाधितिरोधः २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

इति वरुणोऽपि विवर्ति मस्मादिह सात्त्विकं भूतं सवशात्तार्थः तत्तं ज्ञानं तीति शास्त्रार्थः ३ शास्त्रार्थमिवाह भूतमिति अव्यक्तात् जीवपदप्रसिद्धात् अक्षरात् त्वत्त्वजगत् भूतं उद्धृतं हे अत्यंत अंतमतिक्रान्त एतेन्यदातमिनिधुते रितरस्यांतवत्त्वमुक्तं
 धीरधी प्रवर्तकं अधराणां जीवानां इति नियतः अक्षरेशा भवं सस्मादिभिवः इति शास्त्राणां कारणं स्वतस्मभूतं नित्यं सिद्धं अत्यंतं लोकोपि महावरप्रदं ४ पूज्य इत्यस्याद्यः पादस्तयोदशा भूतो द्वितीयश्चतुर्दशोऽक्षरः सर्वभूतांतात्मभावी स बलिभूताभि आत्मनिभाव
 धितुं स्वयितुं स्वयितुं गीतमस्य मतया ६ यो ह विद्विर्भनगरे सर्वे देवराजमिच्छन्ति जिते रभिषिक्तोऽस्मि को विद्विमेवेति प्रत्यगभेदेन सौति यस्मा जितो रिति असि अस्मात्की मृदभिर्भै ५ भूमि त्रयाणां भूमिप्रभृतीनि जयाणि विक्रान्ति भूमि रितरि क्षी द्यो रिति
 प्रालोऽपानोऽपान इति अत्रि वायुः सूर्य इति भूतमविष्णुर्वर्तमानमित्येवमादीनि तेषां प्रतिष्ठाप्रत्ययस्या नै भावन हेतु उपसिद्धात् पुनरित्यनेन लयोदय धाराया अनादित्वं दर्शितं तत्र त्रिकाणां लयोदयकरणत्वेन हेतुना अयं कृति निष्ठा सगति स्य तादीनि अं वयं
 त्रिगमयति प्रकाशयतीति यो कृतः अयं कृत इति यत्नामप्रथमं प्रथमं हे अत्र मेय हे विद्वी शानो ब्रह्मादीनां नाथः ७ अस्मात्ति हि न ह्यविश्वं पदयोगमाह शर्व इति अत्र मेयः शत्रुभिरुद्धं संप्रप्यः भूय इत्यंतं यमित्वेन शासतोऽपि पुनरीश्वरेण राजा दिभावेन इत्यभावेन

हरिवं
 २०३

तदसंवेत्तुरेश्वरमूर्ति ततः प्राप्नोमहादेवः सोमः सप्रवरो विभुः ॥ तस्या उपरिवित्त्वस्य तथा गंगोदकस्य च ॥ तं पारिजातकुसुमैर्यथा मासकेशवः ॥ त
 द्वावगग्निरीशो सर्वकर्तारमीश्वरमात्म ॥ रुद्रो देवत्वं रोदनाशवणा वरोदयमाणा द्वावणाद्यादिदेवः ॥ भक्तं भक्तानां वत्सलं वत्सलानां कीर्त्तयुं
 शाश्वतं भवाम्यन्तरेणां आम्हारणानां त्वं पतित्वं पशूनां रक्षातो देवः पशुपतिः सर्वकर्ता ॥ नान्यत्त्वतः परमो देव देवजगत्पतिः सुरवीरारिहंता ॥ यस्या
 दीशो महतामोश्वराणां भवानाद्यः प्रीतिदः प्राणदश्च ॥ तस्माद्वित्तामीश्वराणां कुरीशो संतो विहासः सर्वशास्त्रार्थतज्ञोऽभूतं यस्या जगदस्यंतवीरत्व
 तोयक्रादधरादधरेशः ॥ तस्मात्त्वामाहुर्महत्तमं भूतं सर्वेश्वराणां महतामसुहृदम् ॥ यस्या जिते रभिषिक्तोऽसि सर्वे देवा सुरैः सर्वभूतैश्च देव
 तमहेश्वरं विधुर्कर्मणामाहुस्त्वा वै सर्वे ते न देवातिदेवा ॥ पूज्यो देवैः पूज्यसे नित्यं शिवेश्वरः कांक्षिभिर्वरदा मेयवीर्य ॥ तस्माद्विख्यातो भग
 वान् देवदेवः सत्तमिष्टः सर्वभूतात्मभावी ॥ भूमि त्रयाणां देवयस्या त्वतिष्ठा पुनर्लोकानां भावतो मेयकीर्तिः ॥ अयं केति प्रथमं तेन तामत वा प्रमे
 यात्रेदशोशनाथो शर्वः शत्रुणां शासनादप्रमेय तथा भूयः शासनाच्चेश्वरेण ॥ सर्वव्यापित्वा कंकरत्वाच्च सदिः शब्दस्येशानः श्रीकराकाग्रतेजो
 मंशक्तानां नित्यदायकरो विशमं प्रातृवात्ताने पीभुसर्वः ॥ तस्मादेवः शंकरोऽस्य प्रमेयः सद्धिर्धर्मज्ञैः कथासे सर्वनाथः ॥ इतः प्रहारः कुलिशो
 न पूर्वतं वेशानसुरराजातिवीर्य ॥ कंठं नैत्यं तेन ते यत्पुनस्तस्मात्ख्यातस्त्वं नीलकंठेति कल्पः ॥ यस्त्रिंशो कंयवलोके भग्नं कंसर्वसोमस्त्वं त्वाव
 रं जगमं वा प्राह विष्णोः गुणितं तत्त्वविज्ञासथाधो यामं विकालो कथा श्रीश्री वेदै गीतासाहित्यं प्रसूता यतो दीप्ती लोको यो गिज्जं वाति हृदः ॥ तान्

गुरुः
 २०३

तीया तेनाधिकपेता शासनात् सर्वव्यापी अंतर्वहिश्च कापकत्वात् शंकरः सुखकरः सद्धिः सतो हेतो रित्यर्थः ननु दुष्टानां शंकरः शब्दस्येशानः सर्वशब्दप्रमेयत्वेनावहेदकः हे श्रीकरः अत्र सामायं पित्वा हि श्रीमतामनामिति एषास्य परमा मंजदिविभक्ति
 भ्यां श्रीश्री द्यो दितो परविद्या परविद्यावतयोः कर्तुः अकादप्युं अधिकं तस्यापि प्रकाशकं तेजो यस्य सो कां ग्नुते जास्वरमलीति शेषः ८ संसक्तानां भक्तानां शर्मसर्वप्रातृ व्यान अमरान् व्यनैषीः किं दितवानसि तेषां दितो वेदेति अतः सर्वेषां
 कल्याणकारित्वोत्तरं शंकरोऽसि ९ कल्पः समर्थो विद्यात्मन्यात् कृतोपकारमपि न राधसे इत्याह इतरिति सुरराजोऽपि देवादिभिरुनाग्रप्रहारोदतः तेन वज्रवक्रयोरपमानो माभूत इति हेतुना केदे नैत्यं धत्से प्रसूत प्रहं यशस्वतनो पितृनुनामि मम हाका
 त्तुलिकत्वात् मोको हीत्यर्थः १० गुणितं गुणवत्सं अविनाशगुणवत्तुल्यं मिति शेषः ११ वेदैः अत्रामेको तोहित भुक्तामित्यादिना गीतासाहि मायातत्त्वमहार्त्तप्रकृतजनिवती समेहम् किं राकिमान्नताद्येन रूपेण यतोऽसि लोकप्रसिद्धः दितो दत्त इति येन
 यो गिनां यतो जीवपदो ७ परमात्मा प्रमेयको सिद्धे देवत्वसमं ७

तीवीराः आभनरुचिः सतकथाः ३५ धीराः कुंजयिताः त्वत्तत्त्वाद्वात् कारणास्मापि आत्मा अधिष्ठानं यत्र ईश्वरोपिकल्पितः अतएव ईश्वरसुतः १३
 ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
 दत्तं प्राधन्यायस्मादित्यर्थः ४० ४१ मन्त्रतः गंगास्मारकमन्त्रो गार् ४२ अतर्हिरिणीदेशो भूविबरप्रदेशो गुप्ते पराक्रमः पराक्रमेण वसन्तीत्युत्तरेण संबन्धः ४३ सानो वध्नो वसन्ति
 देव

मीतं त्वत्समं देवभूतं भूतं भवदेवाथनास्ति अहं ब्रह्मा कपिलो थाप्यनंतः पुत्राः सर्वे ब्रह्मण्यथातिवीराः त्वत्तो देवदेव प्रसूता सर्वे सर्वेशः कारणा
 त्मा त्वमीयः ॥ १ ॥ इति संस्तुयमानस्तु भगवान्गोवृषध्वजः ॥ प्रसार्य दक्षिणं हस्तं नारायणमथावतीर्णं मनीषितानामर्थानां प्राप्तिं ते क्लृप्तुरो
 नमः ॥ पारिजातं वहतीसि मोक्षं मे मनसो यथा ॥ यथा मे नाकमाश्रित्य तपस्तपः करोः प्रभो ॥ तथा मम वरं कृत्स्नं संस्तु त्वस्थे र्यमाप्नुहि ॥ अवधत्स्व
 मजेयश्च मत्तः धूरतरस्तथा ॥ भवितासीत्यवोचं यत्तथा नतद्व्यथा ॥ यश्च त्वेन मां भक्त्या स्तोष्यते ॥ गरसंभ्रमं त्वया कृते न धर्मज्ञधर्मभाक्ता
 विष्णुति ॥ समरे वज्रं विष्णोः प्राप्य पूजां तपो व्रतं मया विल्वोदके धरोनामभविता ह मिहानवा ॥ देशे त्वया स्थापितो वै देवसिद्धो पयावनः ॥ इह स्थो
 योपितो विद्वान्भक्तिमान्मम केशवः ॥ विराचमीषितो लोकान्गमिष्यति जनाई न ॥ अविंध्यतामदेशोस्मिन्गंगा वैव भविष्याति गंगा स्नानं समं
 स्नानं मंत्रतो भविता तथा ॥ ६८ ॥ पुरंतामनगरं हानवानां जनाई न ॥ अजांतर्धरणी देशे पराक्रम्य महावत्सः ॥ स ते देव्यादुरात्मानो जगतो देव
 कंदकाः ॥ ६९ ॥ वसन्ति गोविंदसना वस्य महागिरेः ॥ अवध्या देवदेवानां वरेण ब्रह्मणो न घा ॥ मानुषांतरितस्तस्मात्त्वमेतां ज्ञेहि केशवा ॥ एवमुक्त्वा
 महादेवस्तत्रैवांतरधीयतां परिष्वज्य महात्मानं गुरुं देवं जनाधिपानं तोयते महादेवे प्रभाताय नराधिप ॥ तस्यां निशायां गोविंदं भूयः पर्वत
 मवती नृपतिराधः पर्वतश्चेष्टा निवसन्ति महासुरा ॥ अवध्या देवदेवानां वरेण वसिष्ठः पुरा ॥ तेन रुद्रो भवानव्रजगतो हितकाम्यया ॥ निगमिष्यति
 तेनेव माया रुद्रा महावत्सः ॥ क्षरोते रुद्रो देवविनष्टं प्रतिममाजया ॥ त्वयि सन्निहित आहं भविष्यामि महागिरेः ॥ अधिष्ठाया सुरा नृपो रात्रि

अतापाय विरंचविश्रान्तीत्यर्थः ४४ मानुषभावेनांतरितः प्रवृत्तः ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

2

७५
२०५

१७. १५. ज्योतिषि. नागः १६. गर्द भवत्. धनराशि अरुणाति. अरुणातिवसंस्थानानियेषांतेन्द्रिन्नाभामेः १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०.

धरणीतले॥ दिशंगजाः प्रकुपितानागाश्च

संचारथनादेनमोहिताः॥ प्रज्ज्वालजलेवैववह्निर्जनपदेभर॥ युयुधुश्चग्रहेः सार्द्धं ग्रहानभसिसर्वतः॥ ज्योतिर्विशतशोपेतुः स्वर्गीष्वधरणीतले॥ गर्द
भारुणसंस्थानेन्द्रिन्नाभेष्वावृतंनभः॥ विनददिर्महारावैरुकाशोरितवसिभिः॥ नभूर्नयोर्नगगनंनरेन्द्रवृषभाभवन्॥ स्वस्थानेसुरवीरोतदृष्टायुध
तौतदौ॥ जेपुर्मुनिगणामंशान्नगतोहितकाम्यया॥ ब्राह्मणाश्चमहात्मानोह्यनिष्ठेतेषुसत्वरः॥ ततोब्रह्मामहातेजाः कश्यपेवाक्यमब्रवीत्॥ गङ्गावधासहादि
त्यापुत्रौचारयसुव्रत॥ सतथेतिनदादेवमुक्तापद्ममंमुनिः॥ जगामरथमास्थायतस्थौ॥ तरवरांतिके॥ स्थितंतुकश्यपेन्द्रहृत्सहादित्यातथास्यरो॥ उभोरथाभ्यां
भरणीमवतीलोमहावलौ॥ मयस्यस्योवतोवीरोववंदतुररिंदमौ॥ पितरोधर्मतत्वजोसर्वभूतहितेरतौ॥ उभोजगद्गस्ताभ्यामदितित्ववरीद्वयः॥ असौहरावि
वैवंकिमन्योमंहंतुमिच्छथः॥ स्वत्यमर्षपुरस्कृत्यप्रवृत्तमतिदारुणं॥ सदृशंनेतिपश्यामिसर्वथाममपुत्रयोः॥ श्रोतव्यंयदिमातुश्चापितुश्चैवप्रजापतेः॥ न्यतरा
त्योहितोभूत्याकुरुतंवचनंममोतथेत्सुक्तावतौदेवोस्त्रातुकामोमहावलौ॥ गंगाजन्मतुरेवाधप्रजत्यंतोपरत्यरा॥ १॥ शक्रउवाच॥ त्वंप्रभुर्लोककृत्कृत्स्नरा
ज्येष्ठंस्थापितस्त्वया॥ स्थापयित्वाकथंतामपुनर्मामवमन्यसे॥ भ्रातृत्वमुपगम्येवंज्येष्ठत्वंप्रतिपूज्यवा॥ कथंकमलपत्राक्षनिवीणंकर्तुमिच्छसि॥ स्नातोतु
जाहूवीतोयेपुनरन्यागतो नृपा॥ यत्रादितिः कश्यपश्चमहात्मानोदृढव्रतौ॥ प्रियसंगमनंनामतंदेशंमुनयोवदन्॥ यत्रतोसंगतोबोभौवितृभ्यांकमलेक्षणा॥ ३॥
ततःशकस्यकोरयदत्तावैराभयंतदा॥ यत्रदेवगणाः सर्वेसमेताधर्मचारिणः॥ ततोययुर्विमानैस्तु देवाः सर्वेत्रिपिष्टपम्प्राश्चपरमणापुक्तास्तेषामेवानु
कूपया॥ कश्यपश्चादितिश्चैवतथाशक्रजनाईतौ॥ विमानमेकमाहूयगताशजंस्त्रिपिष्टपम्प्रांतेशक्रसदनेषामारम्यं सर्वगुणान्वितम्॥ इदुरेकत्रकोरयमु

निवर्तितामृतं २८. ३०. ३१. ३२. अभयं दत्त्वा दत्तवान् कृत्स्न इति शेषः ददाति आनोमनिर्कृतिवनिपश्चेति कतिपः ३२. ३३. ३४. नमः परमपुरुषायैति ३५. रामः

३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२.

हरिवं
२०५

दिता धर्मवारिणः^{३५} रावी तु कश्चपं पत्न्या सहितं धर्मवत्सला ॥ उपावरन्महात्मानं सर्वभूतहिते रता ॥ ततस्तस्यां प्रभातायां रजन्या मबवी हरिम् ॥ अदितिर्द्धर्मत
त्ता सर्वभूतहिते कुरमा ॥ उपेंद्रहारकां गङ्गापरिजातं नयस्व वा ॥ वल्गासं प्रापयस्व शपुण्यकं हृदये सितम् ॥ पुण्यके सत्यया प्राप्ते पुनरेषत्वया ततः ॥ तं द
ने पुरुषं श्रेष्ठस्थायः स्थाने यथोचिते ॥ स्वमस्ति तिकृष्णेन देवमाता यशस्विनी ॥ उक्ता धर्मगुरोर्गुक्ता नारदेन महात्मना ॥ ततो भिवाद्यपितरं मानरं वजेना
ईनः ॥ महेन्द्रसहस्रव्यावप्रतस्थे द्वारकां प्रति ॥ ददौ कृष्णाय पोतोमी नियो गान् कुरु नन्दन ॥ सर्वा सामपि कृष्णस्य भार्याणां धर्मवारिणी ॥ दिव्या नामैश्वरत्नानां
गससां वमनस्विनी ॥ तानारागविरक्तानां सदैव रजसामपि ॥ भार्याणां वसहस्राणि यानि वोऽशमाधव ॥ प्रतिरह्य महातेजाः प्रययो द्वारकां प्रति ॥ संप्रज्य
मानो पुतिमान् वरैः पुण्यकर्मभिः ॥ स सात्यकिः स पुत्रश्च प्राप्नोरेव तं कंगिरि ॥ स तत्र स्थापयित्वा वपारिजातं महादुमम् ॥ सात्यकिं प्रेषयामास द्वारकां द्वारशालि
नी ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ पारिजातमिहानीतं महेन्द्रसदनाम्नया ॥ निवेदय महावाले भैमानां भैमवर्द्धन ॥ अथ द्वारवती चैव पारिजातं महादुमम् ॥ प्रवेशयि
द्येन गरीशोभा प्रक्रियतां शुभो ॥ इत्युक्तः सात्यको गत्वा तथोक्ता पुनरागतः ॥ कुमारैर्नीगरेः सार्द्धसासुः प्रभृतिभिः प्रभो ॥ ततोऽग्रतः पारिजातमारोप्य गतुं तदा ॥ प्रपुत्रो
द्वारकां रम्यं विवेश रायिनां वरः ॥ शीघ्रादिह ययुक्ते नरयेना नुययौ हरिः ॥ तस्याथ रथमुखेन सात्यकिः सां वसवचो ॥ ये त्वये नृप वास्मेया याने वक्रविधेस्तदा ॥
ययुः प्रहृष्टात्तत्कर्म पूजयंतो महात्मनः ॥ सात्यकादितरं कृत्वा यादवानां गरासथा ॥ विस्मयं परमं जगत्प्रमेयस्य कर्मणां ॥ तं दिव्यकुसुमं वक्ष्ये दृष्ट्वा तर्तनिवा
सिनः ॥ राजन्नेतत्तु हृदयाः पश्यमाना महोदयान् ॥ तदुत्तमविंशं वमदकेलिकिलां उजम् ॥ वृक्षोत्तमं पश्यतां वै वृक्षातामगमजरा ॥ ये त्वंधव क्षुधः सर्वतैः भव

गुहः
२०५

५३ परपमानाः परपत्नः ५४ महेनकेलिकृता अराज्याय व्रतम् ५५

दिव्यमक्षयः ॥ विरोगारोगिणश्चासन् द्यात्वा गंधं वनस्पतेः ॥ लघतः कोकिलान् श्वेता नृदृष्टान् तर्तनिवासिनः ॥ वभ्रुर्हृष्टमनसो ववंडुश्च जनाई नमो नाना
 विधानितूर्याणि गेयानि मधुराणि च ॥ भुक्त्वा तु तस्य वृक्षस्य नातिदूरे गतानराः ॥ यो यं संकल्पया मास गंधं हयं जने तदा ॥ स तं देवतमा जघ्रे पारिजातस
 मुद्रवां ॥ ततः प्रविश्य रम्या तद्वारका यदुतं दनः ॥ वसुदेवं महात्मानं ददृशे देवकी तथा ॥ कुरु राधिपतिं वै वलं प्रातरमेव च ॥ वृक्षांशया दवा नां ये माना
 ही नमरोपमाना ॥ विसर्ज्य तान् वै भगवाननादिनिधनो मुतः ॥ संपूज्य वयथा स्यायं स्वयेव भवन्तं गतः ॥ स सत्यभामया वा संविवेश मधुसूदनः ॥ पारिजात
 तरुश्रेष्ठं प्रहाय गदप्रव्रजः ॥ सा देवी पूजयामास प्रहृष्टा वासवानुजं ॥ प्रतिजग्राह तं वापि पारिजातं महादुमं ॥ मनीषितेन स तनुरल्पो भवति भारत ॥ म
 हात्मा हास देवस्य तदुतं मभूत् महती ॥ कदाचिद्द्वारकां गत्वा प्रकादयति भारत ॥ कदाचिद्दत्तहार्यत्वं भवत्संगुष्ठसंनिभः ॥ न तं दसत्या कोरवा देवी प्राप्य
 मनोरथं ॥ पुरणकार्थं च संभारान्संहर्तुं मुपयक्रमे ॥ यानि द्रव्याणि कोरवा जं वृद्धीपे वकानि वित् ॥ योग्यानि तानि कस्मेन सज्जितानि महात्मना ॥ मुनिं न स
 संस्मृतवान् स नारदं जनाई नः सर्वगुणान्वितं वशी ॥ प्रतिप्रहार्यं व्रतकस्य सत्यया यथोपदिष्टं स पुरंदरानुजः ॥ ॥ इति श्रीखिले पुद्गरिवंशे पारिजातह
 रणे ॥ वैशंभयनः ॥ अथ कृष्णस्य कोरवाधातमा व्रतयोधनः ॥ आजगाम मुनिः श्रेष्ठो नारदो वदतां वरः ॥ तं पूजयित्वा विधिवद्वा सुदेवो विज्ञापते ॥ प्र
 तिप्रहार्यं विधिवद्वा मानुभक्त्या न्यमंत्रयत् ॥ ततः काले वसं प्राप्ते स्नातं देवो महा मुनिः ॥ संपूज्य मात्यैर्गंधैश्च भोजयामास भारत ॥ सार्वकामिकमन्त्राणां सर्वभू
 तहृदययः ॥ सत्यया प्रियया सा दं प्रहृष्टे नोतरात्मना ॥ पुण्यादमा वसत्या थकंठे कृष्णस्य भाविनी ॥ ववंध कृष्णं सुभगा पारिजाते वनस्पतौ ॥ अद्दिदं दोनार

सतीयेभावपे हरिवंशार्थप्रकाशोपादित्रिंशदध्यायः ॥ ११३० ॥ अथोति १. २ काले दानोचिते ३. ४ भाविनी सद्भाववती ५ देवी केदावमनुज्ञाप्य अद्दिनमिदं यददावि
 त्यन्वयः ६

काव्यनस्यति विरोधः यस्मात्तां मर्यादीनां प्रभायस्मिन्नस्य ७। ८०। ८५ अथमो मुख्यवीर्यपथो यदातेन स्वामिकार्यकर्तव्यमित्यर्थः १० परिहारीणां दुकानयनात्तापनैः ११ १२ वृषकेतुना

हरिवं

२०६

रायनतो नुता प्यकेशवम् ॥ देवीधेनुसहस्रं काव्यनस्यवर्षतम् ॥ हिरण्यरूपमिश्रं वमणिरत्नप्रभस्य व ॥ तिलमिश्रस्य वत पाथयेरयेर्धुतस्य व ॥ प्रतिरस
तुतत्सर्वे नारदो मुनिसततः ॥ ससंप्रहृष्टो मुक्ताथभूयः केशवमब्रवीत् ॥ भो केशवमदीयस्त्वमद्भिर्दत्तोसि सत्यम् ॥ सत्त्वं मामनुगच्छस्व कुरुष्व यद्वीर्यम् ॥
प्रथमः पश्यत्येवमब्रवीन्मधुसूदनः ॥ व्रजं तमनुव्रजं नारदं व्रजनाईतः ॥ परिहासं वक्रविधं कृत्वा मुनिवरस्तदा ॥ तिष्ठत्वगङ्गा मीरुक्ता परिहास
विवस्त्रणः ॥ अपनीयततः कंठात् पुष्पादामेनमब्रवीत् ॥ कपिलांगां सवत्सां भो निःकृपा र्वं प्रयच्छ मे ॥ कृष्णजिनं तिलैः पूर्णं प्रयच्छ त्वं सकां वनम् ॥ सद्यो व
निःकयः कृष्णविहितो वृषकेतुना ॥ न च सुकाहणी केशवकेशवके जताधिप ॥ स उवाच मुनिश्रेष्ठं हसित्वा मधुसूदनः ॥ वरं वरयधर्मज्ञयते नारदकां
भित् ॥ वरदाता त्विधर्मज्ञपराश्रितिर्हि मे त्वयि ॥ ॥ नारद उवाच ॥ नित्यमेवात्तमे प्रीतो भवान्विहो सतातन ॥ तत्प्रभावात्सुमाती कं व्रजेयं ते महाभते ॥
अयोनिजो भवेयं नारायणसमांगते ॥ भवेयं व्रजलक्ष्मणपुनर्जीत्यं नरेष्ठिणां सवमस्त्विति नंदेवो विशुः प्रोवाच भारता ॥ ततो ववत तो धीमान् नारदो मु
निसततः ॥ वोऽशस्त्री सहस्राणि विष्णोरत्नलतेजसः ॥ निमंत्रिता नि कोरवसत्यया हरिकोतया ॥ तां सोऽदो संनियोगे मे कैकं हरिवत्त्वभा ॥ शय्या यो वा सुदे
वस्य पुरादौ नराधिपां पारिजातो वसंतं व्रततः प्रवृत्ते नदा ॥ आनया वा सुदेवस्य नारदेन महात्मना ॥ निमंत्रिता गणाः सर्वे केशवेन महात्मना ॥ वि
भूतिं पारिजातं स्पृष्टुः कुरु नंदना ॥ पांडुवांश्चानया माससहै वप्रियया हरिः ॥ द्रौपद्या वमहा तेजास्तथैव वसुभद्रया ॥ अतश्च वसंतु तां भीष्मकं स
सुतं नदा ॥ अन्धानपि च कोरवमित्रसंबन्धिवान् ॥ रे मे वसहणार्थं न फाल्गुने मज्जनाईतः ॥ सोऽन्वः पुरो महातेजाः परमर्षी वसन्तपौ ॥ स च त्सरेत तो याते के

पुरुः

२०६

रुद्रेणा १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० सन्नियोगं दिव्यवज्रादिकं द्वाद्याणि प्रेषितं विनश्यदेषः २० प्रवृत्ते स्वगुणान् रव्यापयामासः २१ गणां सुहृत्संबन्धिसमूहः २२ ताताह पाण्डवानिति २३
भुतभया पिद्व्यसा विश्रुपातमाता २४ २५ २६ ॥ ॥ नमः कान्तीयगज्जनायमितपराक्रमाय भगवते परमात्मने ॥ तादिदेशयतायै रणापेति ॥ ॥ रामः रामायतरेमेतत् रामः

२६ ३१ २५ ३० ३१ ३२ मानुषो मानुषरूपी देवः ३३ ३४ ३५ ३६ ॥ ॥ इति श्रीनैलकण्ठीये भावदीपे हरिवंशार्थटिका श्रोतारोपरिष्कारत्रिंशदध्यायः १३२ ॐ ५ ॐ =

पुण्यकान्त

जोहामरसंनिभः ॥ पारिजातं पुनः स्वर्गमनयत् सर्वभावनं ॥ तत्रादितिकश्चपंचदद्यात् स्वजननीं मधुः ॥ शक्रेण साहजो धीमान् प्रमेयपराक्रमः ॥ तनुश्रवादिनिर्मा
ता प्रसातं मधुसूदनम् ॥ सो भ्रात्रमेव वा नित्यं भवत्वमरसन्नमी ॥ मनोरथं ममेतत् प्रयत्नजनादेना ॥ तथेते वा ब्रवीत् कृत्स्नतनो मातरमात्मवान् ॥ ओम् ब्रयित्वा
पितरौ देवराजानमब्रवीत् ॥ वासुदेवो महातेजाः प्राप्नोत कालमिदं वचः ॥ महादेवेन देवेश संदिश्योस्मि महात्मना ॥ अंतर्भूतलेखधानसुराग्रतिमानदा
तदिदो दशराजं हंता हंससुरो जमान् ॥ तत्रोपरिष्ठात्स्थानं प्रवरेण महात्मना ॥ जयंते न वकीरेण दानवानां त्रिषां सया ॥ एषो ब्रह्मानुषो देवो देवपुत्रस्तथा परा
अवभाकिलने देवैर्ब्रह्मणो वरदायिताः ॥ अस्माभिः किल हंता मानुषत्वमुपागतेः ॥ तमेति कश्चिदहं शिः प्रीतरूपस्तथा ब्रवीत् ॥ सस्वजाते यतो देवा वन्द्यो नृज
नमेजया ॥ इदो किरीटं कृत्वा यशोकोमृतसमुद्रवर्षीनात्मा कुरुणा ईलकुटलदयमेव वा ॥ इति श्रीविलेपुहरिवंशो पारिजातहरणो पुण्यकान्तविधा
नेनाम ॥ जनमेजय उवाच ॥ पुण्यकान्तो ममोत्पन्निकथयस्व हि ज्ञोत्रम ॥ द्वैपायन प्रसादेन सर्वं हि विदितं तव ॥ ॥ वेशं पायन उवाच ॥ उमया पुण्यकवि
र्नरेंद्रोत्पादितः पुरा ॥ श्रुत्वा येन विधानेन लोके धर्मभूतां वरा ॥ स्वर्गीन्तीते पारिजाते कृत्स्नेनास्मिन् कर्मणा ॥ ययौ क्षारवतीं धीमान् नारदो मुनिसत्तमः ॥ देवा
सुरेणुपश्रेष्ठसंश्रमे समुपस्थितो ॥ बहुरूपवधे घोरे महादेवा जयानया ॥ कृत्स्नेन सहितं विप्रं नारदं धर्मविज्जमं ॥ आसीनं परिपश्य कुरुक्षेत्री भैष्वाकी
नृपा ॥ तत्र जाम्बवतीं देवीं सत्यभामां च भामिनीं ॥ गंधारराजपुत्रीं च योगपुत्रां नराधिपां देव्यं च नृपकृत्स्नस्य वदोन्मावे समागताः ॥ कुलशीलगुणोपेता
धर्मशीलाः पतिव्रताः ॥ ॥ रुक्मिण्युवाच ॥ मुने धर्मभूतां भोष्ठ धर्मज्ञानभूतां वरा ॥ उत्पन्निं पुण्यकान्तं ववकुमहं स्पशेवतः ॥ विधिं च फलयोगं च शत

मिति १.१२ ३ वधे कृतं सति ४ ५ तत्र जाम्बवत्यादयोऽपि समागताः ६ ७ १८

८ १० ११ १२ १३ १४ गंगाद्यानद्यभिमानिन्यो देवता १५
१५ १६ १७ १८ १९ २० २१ भर्तृदेवताः प्रतिव्रतासमुदायः २२

हरिवं
२०७

व्रता ५

का तं स धैव व ॥ कौतूहलं नः परमं तस्मिंश्चिद्वदतां वर ॥ १ ॥ नारद उवाच ॥ भृगवे दधिर्धर्मते स पत्नीभिः सहानये ॥ पुराणकानां विधिं प्रोक्तो यथा देवि पुरो मया ॥ व
वा रोमा वने देवी पुराणकानां भुवि व्रता ॥ व्रता वसाने पतया सख्यो देवि निमंत्रिताः ॥ अदितायाः सुताः सर्वा दक्षिण किं कर्मणाः ॥ पौलोमी वशा वी देवी स्वा
ता लोके पतिव्रता ॥ रोहिणी व महाभागा सोमस्य दयिता सती ॥ फाल्गुनी च तथा पूर्वा रेवती च विशंपते ॥ तथा शतभिषा वैवमद्या वनपने दना ॥ सताभि
हि महा देवी पूर्वमा राधिता सती ॥ गंगा सरस्वती चैव वेणुर्गोदा वनि न्नगा ॥ तथा वेत्रवती चैव गंडकी या व भारती ॥ अन्याश्च सरितो रम्या लोपा मुद्रा च भार
ता ॥ सत्यश्चान्या जगदेवधारयंति हिताः शुभाः ॥ शुभाश्च गिरिनंदिन्यो वह्निकन्या च सुव्रता ॥ स्वाहा वह्नि म्रिया देवी सा वित्री च यशस्विनी ॥ मृदिः कुवेरकन्या च जलेश म
हिषी तथा ॥ भार्या पितृपते चैव वस्तुपत्या स ये वयो ह्रीः श्रीर्धृतिस्तथा कीर्तिराशामेधा च सुव्रता ॥ प्रीतिर्मतिश्चर्या निश्चयं नतिश्चतपो धनाः ॥ देवः सत्यस्तथैव
न्याः सर्वं धृतहितैरताः ॥ तासां प्रजा वसाने तु प्रजां च केचि कान्ता ॥ तिलरत्नमयं दत्त्वा पर्वतं सर्वधान्यवत् ॥ तासां भिर्बहुभिर्मुख्येर्नाना रागैः सुमध्यामैः प्रतिय
स्तुतां प्रजां दत्तां देव्या तपो धनाः ॥ उपविष्टाः कथा श्रिआः कुर्वन्त्यो भर्तृदेवताः ॥ पुराणकार्थं तथा तासां मासं देवि स संशयाः ॥ विधिं च पुराण कस्या य सतीनां भर्तृदेवते
॥ तासां भर्ते न साधीनां सर्वासां सोमनेदिनी ॥ पर्यष्टदुमां देवी पुराणकानां विधिं वरगा ॥ उमा तासां प्रियार्थं च पुराणकान्यववीजदा ॥ समस्तं समवे दधि सर्वभूत
हितैरता ॥ गमेव कोमया दत्तः सतदारत्नपर्वतः ॥ प्रतिगृह्य मया चैव कृतो वात्सरा सा सुभे ॥ उमा त्वरुंधती सा धीमा मंत्रो दमभावता ॥ भृगु कल्याणि वश्यो मि
सर्वाभिः सहिता शुभे ॥ पुराणकानां विधिं कृत्यं यथा वदनु पूर्वशः ॥ यथा देवि मया दष्टः पुरा होष विधिः शुभे ॥ २ ॥ इति श्री सिले पु हरिवंशोपादि जात हरलोप

२३ सोमनादिनी अरुन्धती २४ २५ २६ २७ २८
२९ ३० इति भावदीपे द्वात्रिंशोऽध्यायः ३१ ३२

उत्त
२०७

सर्वतोऽपि आदिष्टं उपदिष्टं भवेति १ २ ३ अस्मिन् इति तं न वेत् ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० पुरातन वेदे ११ १२ असती भूत्वा सती विद्यमाना १३ १४ १५ कोत हृतं आश्र
 य प्रेक्षा १६ १७ १८ १९

रूपकविधिः ॥ उमो वावा सर्वता हं यदा भर्तुः प्रसादेन भुवि स्थिते ॥ तदा पुरा मया दृष्टः पुरण कानां विधिः शुभः ॥ सनातनः पुरण विधिरिति बुद्ध्या वग
 म्यतां ॥ महादेव प्रसादेन मया दृष्टं स्वरुंधति ॥ पुरण कानि य सर्वाणि वीर्या वत्स्य निदिने ॥ अनुज्ञया भगवतो भर्तुः सर्वस्वधी मतः ॥ सती त्वं धर्मव
 रत्नं यस्या नित्यं मखं दितं मू ॥ पुरण कानां विधिस्तथाः पुराणो परिकीर्तितः ॥ दानोऽगस पुरण नि सुकृतान्यप्यहं धति ॥ निष्कलान्य सतीनां हि पुरण कानि
 तथा भुभो ॥ यावं यंति भर्तोरं योनि दुष्टा भयास्त्रियः ॥ योनि दोषात् पुरण फलं नाश्रंति निरयंगताः ॥ सा ध्यो जगद्धारयंति सुशीलाः पति देवताः ॥ अनन्या
 धर्म नित्याश्च सती पंथानमाश्रिताः ॥ अवागुष्टाः शो व पुक्ता धृति मत्यः शुभ व्रताः ॥ समतं साधु वादिनो धारयंति जगत्सर्वं ॥ व्याधितः पति नो वापि हीनो
 वापि कथं यना ॥ अत्यक्तव्यः स्त्रिया भर्ता धर्म लव सनातनः ॥ अकार्यकारिणं वापि पतितं वापि निर्गुणं ॥ स्त्री पतिं तारयत्येव तथात्मानं शुभाननेनो यो
 नि दुष्टा स्त्रिया नास्ति प्रायाश्च न हतैव सा ॥ गण्डु स्या विहितं सदिः प्रायाश्च न पुरातनेनो भर्तुश्च देव कर्तव्यं व्रतकं सर्वदा स्त्रिया ॥ उपवा सोपि वा धन्येकं
 संता सुकृतो गतिः ॥ कल्यांतर सहस्रेषु न स्त्री सालभते गतिं ॥ तिर्यग्योनि सहस्रेषु पश्यते योनि विक्लवा नै ॥ यदि स्थात्राम मानुष्यं स्त्री लभेद सती सती
 ॥ गं गत यो नो दुर्मधा जायते कुराशना ॥ भर्ता देवः सदा स्त्रीणां सदि ईष्ट सपो धने ॥ यस्या हितं प्यते भर्ता सा सती ब्रह्म वा रिणी ॥ कोत हल हतानां च
 धीनां लोको न शोभनः ॥ भर्तु र्येव मनो यासं सदा वेन वा स्थितो ॥ कर्मणा मनसा वा वा पतिना भिखरं नियागता सा पुरण फलं सो म्ये पुरण कैः समुदाह
 र्ता ॥ पुरण कानां विधिं कृतं त्वत्तु कं प्रति शोभनं ॥ निवेद्य सहस्रं विद्दो यदा पसा मया ॥ स्नात्वा स्त्री प्रातस्तथा यपति विज्ञापयेत् सती ॥ उपवासा धर्म

अमना

पञ्चमं व्रतं कथं धत्तव्यं तत्र तेषां च भूराभ्यां च वरुणो सततं संनमस्य च ॥ गृहीतोऽं वरं पात्रं संकुशं साक्षात् नृणां गोधुं गंधासिं सोमं च प्रतिगृहीतं तज्जलं ॥ त
लोभर्तुः सती रघोत्तमा तस्या प्रयत्नस्य च ॥ आत्मनोऽपि निवेद्य नतः शिरसि तज्जलं ॥ जैलोको सर्वतीर्थेषु त्स्नानमेतदुदाहृतं ॥ उपवासोऽप्युक्तं च मे
तादिव्रतकेषु च ॥ स्नानमेतद्विज्ञानं स्त्रीणां पुंसां च भाषिणि ॥ अतंध्यानि नया हृद्यं सपत्न्या हरते जसौ ॥ अशक्त्यविदंशयनमासने च तथा विधं ॥ स्व
यंप्रक्षालनं वापि न दयोरनुशङ्कितं ॥ अक्षप्रणतोऽप्यभक्तं हृद्यं कृतः सति ॥ उपवासाद्वृत्तादपि सव्यं शयनं च विधेयं ॥ भुक्तमेव सदा वासः प्रशस्तं च द
संभवे ॥ अंतर्गतो परं वै च उपवासो व्रते तथा ॥ जोऽकार्थं तुर्योऽर्थः सर्वदा व्रतके सति ॥ उपवातेऽपि च विधिरेव सव्यं प्रकीर्तितः ॥ अंजनं रोचनं वापि गंधान्
सुमनसस्तथा ॥ व्रतके चोपवासो नित्यमेव च वर्जयेत् ॥ इतकां शिरस्नानमुद्धर्तुं न मथापि वा ॥ विवर्जितं मृदा सर्वशौकाप्यविधीयते ॥ वित्तासु तप
लेर्विषयं ॥ फलैश्च समाचरेत् ॥ प्रक्षालनं च शिरसः सदा मुक्तिं प्रतिर्जते ॥ शिरसोऽभ्यंजनं सोम्येनैव मेतत्प्रशस्यते ॥ नषादयोर्न गात्रस्य त्वेहेनेनास्ति
नित्यं ॥ गोचान्मुखांश्च न वस्त्रं च वर्जयेत् ॥ न न स्नानं च सततं न व्रतेऽप्युपवासको नैही जलं प्रत्यक्षं प्रशस्तं सोमं च इति ॥ शुभे तर्जनीं च वा पादौ
विनीलौ जलजेयुः ॥ गत्वा स्नानं प्रशस्तं तस्यैव खलु सर्वथा ॥ अत्मा भवत्तदा स्त्री घरस्नानं समाचरेत् ॥ न वै ककुं भेत् स्नानं च विधिरेव पुरा ततः ॥ स्नानं च
कार्यं शिरसा तपः फलमवाप्नुयात् ॥ इति श्रीतिलोपुह्रिवंशोपरिजानहरोपुखकविभिः ॥ ॥ उवाच ॥ ॥ वापि नैतेन कृत्वेन स्त्री सदा भर्तृदेवता ॥
वरेत्सर्वत्सरं तां परमात्मा तस्य मेव वा ॥ त्रियोत्साकहयेत्सा धीरेका दशसमाधिना ॥ स्वयं वै वेहनिर्दिष्टो व्रतकानां विधिः शुभः ॥ अदि ईशा तसतीः स

हरितकी. आम. तकीवा. अम. मि. अनेरि. ति. छे. द. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५, इति श्रीभावदायै हरिवंशार्थप्रकाशे शतोपरिब्रज्यस्त्रिंशदध्यायः ॐ १३३ विधितारवरेणुतमिति शेषः ११२

वृत्तवर्णनं पुनरुक्तम् प्रभृतिप्रत्यहमेव कार्यमित्यर्थः १८ कर्तृनादिना संपाद्य भुमे हे अरुन्धति १९ २० २१ महातपे महातपस्विति २२ २३ इति संभवे हस्त्यश्वादीनां अवयवः समूहोदात्तव्यः
अन्यथा जो रेव देयेवेत्यन्वयः २४ प्रतिमां उमा महेश्वरयोः २५ शैलां शिला मयी प्रतिमाम् दद्यादेभिः पंशमृतस्मानादिना पूजयेदित्यर्थः २६ २७ २८ न देवं न भुङ्क्ष्वित्येत

हरिवं

२०८

भृतिविषे पुराणो स सुहाव्यो स्तात्वा यवा ससी दद्यात्तुः कृत्ये त्वयं भुभो अथात्मकर्तृत्वं तस्या कुभे विद्येन केन वित्तो वा सो न्य देव दद्यात्तु न
वंसुविा स्वकर्तृत्वं सूत्रं तं वा ससा तेन मिभयेतीततो द्विजं भुविं शांते ज्ञान विज्ञान को विदो भोजयेच्च यथा शक्ता सह भत्री सुमध्य मेतौ प्रोक्ता
स्यापि स तं वा सो युक्तं महातपो शय्यायानं गृहं धान्यं दासी दासास्त ये व वी अलंकारः शक्तिश्चरत्न पर्वत सवया सर्वधान्य समुन्निभ्रति तेष्व
सविशेषतः वै वा सो मिश्र प्रति कुनो नाता वरौ रुतं धति हस्त्यभाव वयस्यैव देया गौरे व वक्र वं लवण प्रतिमां दद्यान्न वती तस्य वा पराम् गृहस्य
सधुन ध्वे व सुवर्णस्य वशो भनो धेतये व सर्वगंधानां रसानां पृथगे व वा तथा सुमनसा दद्याद्दूष्यस्यो डं वरस्य वा फलानां वै व सर्वेषां वा ससा मपि
ना देति विप्र प्रति कृतिं वै व काष्ठस्य प्रतिमां तथा शिला प्रति कृतिं वै व दधो य पयसस्तथा सर्पिषा दुर्वया वै व यां वा त्या मप्यभी सति का ल द
शानु रूपं वै व देयं विभवतः सति अत्यं ग व कृतं वा पि भर्तुं कुं दे न सर्वदा तित न पात्रं प्रदातुं न देयं न तु शो भने गोत्वं वश्यं प्रदातव्यं कपिला कां स्य
मे व र्यो कृष्णा जिनं व सुभगे स तितं वा ससा नितं आदरी श्वै व कुरु वश्च तथा जिन माने दिने स त दत्ता सर्व का सा श्रोति वर वारि ती पुरोधि
का पुत्रवती सुभगा रूप भागिनी मृदु हृता धना द्या य स्त्री भवत्य मले क्षणा इक्ष्वा ल भने वै व कन्या रूप गुणान्विता भवति भुभगा सा भवत ये
व व पुरो धिका पुत्रवती धना द्या श्वरी लवं पथानित्यदा अरुंधति कृतं होत नमये व प्रथमं व्रतं उमा व्रत कमित्ये व रव्या तत्त व मही तले ३५
स त देव व्रतं स्त्रीणां व्रतं तस्मात्स माचरेत् सर्वा कामानवाप्नोति स्त्री दत्तै त दनिं दिती स त दत्त करो हो व देव देवी व स ध ज पुराभिषिक्त

विता ३० सति तं जल पात्रं कूर्च मयूर पिच्छं मुष्टि कुवा मुष्टि रि पादा नमित्यर्थः अजितं आसनार्थं कूर्च सा हवर्ष्यति कृष्णा जिनं प्रावरणाथमि ३१ पुरोधिका अग्रगण्य ३२ ३३

३५ ३६

पुतः

२०८

३३ ३४

५५ मरुतामन्त्रा यथा मतिदेवता पतिव्रतम् अनादुं तु न्म फलं उत्पादितं उपोदकं यो हतिप्रसिद्धम् ५८ ५९ ६० प्रक्षालना प्रक्षालयति ६१ व्रतान्नमाह दिवेति दिनेक

भोजनी ६२

हरि

२२०

वासराय यथा देयं भर्तुं भवतु नंतरं सवत्सरं कृत्वा भुभगा रूपशालिनी भवता विधवा वैवस्वी धनस्य तपे भवती वार्ता जानि नखा देया त्री पूर्णं
पारिवत्सरं नसा पुत्रविना शो हि पश्यतीत्यवगम्यतां शाशकं सुगमं संवा नित्यमेव विवर्जयेत् न मा प्रोति मरुतां नारी प्राप्नोति पति देवतां अला
तुं वर्जये नारी तये गोत्यादिका मपि ॥ अला वं कां वनी दद्यादा भर्तुः सुखमिह नो ॥ पूर्णं सवत्सरे दद्यादे कै कंशा कमा हता सुदक्षणा पुत्रवती
भवत्येवा पुरोयिका ॥ स्वयं प्रक्षालयाना स्त्री स्वपादा मेवमाहितः ॥ प्रतिष्ठांते भते नित्यमुदगं नाभिगकुति ॥ दिवाया सूर्य मार्गं रावर्तयेत् स्त्री प
तिव्रता ॥ सकसंवत्सरं पूर्णं रावावन्नं विवर्जयेत् सा जीवपुत्रा सुभगा भवत्यमरवर्णिनी ॥ अति तिष्ठति सर्वा भसपत्न्यो नात्र संशयः ॥ पूर्णं स
वत्सरे दद्यात्सो वर्णं सूर्य मुनमं ॥ वासराया भिरूपाय हरिदाय यशस्विनी ॥ कला निवाथ पुज्याणि भक्षणपि च सुव्रते ॥ दद्यादनस्तमित के
वरितव्रतका तथा या तया सा मते सूर्य भुंक्ते स्त्री नियमा सती ॥ वंदनक्षत्र पुतानि भोज्यानि वरवर्णिनी ॥ सा दद्यात्कां वने वंदनं क्षत्रालि यहा
नपि ॥ अभिरूपाय विप्राय वा सभ्रतवर्णा नितं ॥ वंदनी तलगात्री सा भवत्यमरवर्णिनी ॥ सुभगा दर्शनी या य पुत्रवत्यपि भाप्रिनी ॥ पौर्णमास्यां
तु सततं प्राप्ते सो मो दयेगता ॥ अर्घ्यं दद्यात्सु मनसा सा धनं सकुशं तथा ॥ या वकं ववति दद्यादधिना सह संयुता ॥ सवंधा कुरुते नित्यं सर्वा कामान
वा पुयात् ॥ अहृष्टा या तु नाश्नाति सूर्ये नारी पतिव्रता ॥ इति नेषथ वा यथे सेष्टा कामानवाप्नुयात् ॥ कां वने शक्ति नो दद्यात्सा विप्राय मनसि वि
॥ सुभगा दर्शनी या य भवत्यमरवर्णिनी ॥ १२ ॥ इति श्री सिते पुहरिवंशो पारिजात हरणो पुष्पकविधिः ॥ ॥ भगवत्सु वा निर्वं सवंधारी

सपत्न्यः सपत्निः अधितिष्ठति आकम्पतिष्ठति ६३ ६४ ६५ व्रतान्नमाह यातयेति ६६ द्याकं सुगुह्यत गोधूमानं व्रतान्नमाह अदृष्टेति १० १२ ६७ इति श्रीनेल नराठिये

६८ ६९ ७० भावपीपे हरिवंशार्थ प्रकाशितोपरिवतुस्त्रिंशदध्यायः ७० १३६ तवेष्टे परमसुखं प्राप्नोति ७१

पुनः २२०

क्षिपति उक्तेषु ननयति २ ३ ४ पुनर्मित्तं सपसपरिणतुः स्वरात्ताः सुतरां कुटितायाः ५ मत्तर्मा मत्तकम् विलेन श्री फलेन वसहितं कृत्वा नेन शिरः प्रक्षालयेत् ६

पैत्रतकैः पुस्तकैः ॥ अतं धानि प्रवक्ष्यामि सहैताभिर्वरेभ्यः ॥ कृष्णसुखीया शिवति स्थादा मूलफलाशिनी ॥ ब्राह्मणायैकभजनं चंदत्वाभर्तुं
वती ॥ भुक्तवत्वाभुभावा रागुतदैवत प्रजिका ॥ सर्वसंवत्सरं कृत्वा ततो दद्यादि जातये ॥ गोशालेरनुत्पन्नं चामरं वधजंतथा ॥ दक्षिणा पूर्वमि
हानं शक्रायापि भुवि व्रते ॥ पुनर्मित्तं स्वरात्ताधश्रीलिदेशावलम्बितः ॥ तस्या भवतु केशात्कभक्ति मत्ताहि भर्तारि शिरोनिर्वेष्टुं मातुगोमये
न शिरः सती ॥ प्रक्षालयेत्तल कृत्वा पयसा श्री फलेन वा गोमूत्रं वसदा प्रायेत् शिरः स्नानं च मिश्रयेत् ॥ कृत्वा चतुर्दशी मेतत्कर्तव्यं चरवर्त्तनि
॥ भवत्वा विधवा वैवभुभगावेज्जरा तथा ॥ शिरोरो गेश्वने वा स्या शरीरमाभितपाते ॥ दर्शनीयं तत्वा दंया कां क्षती स्त्री भुवि स्मिता ॥ तिथिं प्रति पदं नित्यं
साक्षिणे देक भोजना ॥ पयसा वतथा श्रीयाद्या वत्सं वत्सरो गतः ॥ ब्राह्मणाय ततो दद्यात्पदं रूप्यमयं भुभं ॥ तत्वा दं रूप्यसंपन्नं प्राप्नोति स्त्री सुमध्यमे
॥ सततं स्त्री द्वितीयायां प्रवोरि कृत्स्न रूपतां ॥ अनंतरो पवासेन शक्रभक्ता शना सती ॥ ततः संवत्सरे पूर्णं ब्राह्मणं स्वस्तिना वयेत् ॥ फलेः परिणतेः सो
म्ये मावाणा दक्षिणा चितैः ॥ तवणेन वभदंते दृत पात्रेण वा नद्यो ॥ भुवो विधाय सा दद्यान्मृगनाभि मये भुभा ॥ आत्मनः शोभतो कर्त्ता विष्णु ती स्त्री
सुमध्यमा ॥ तत्रैव भवणे प्राप्ते भवभुंजी नया वकं ॥ ततः संवत्सरे पूर्णं करोति दद्यादिरामयौ ॥ दृते प्रक्षिप्य विप्राय दक्षिणा सहिते भुभे ॥ तासामि
कृत्वा लांता मयं दद्यादधि वर्जिता ॥ तिलगुल्यं सदा सिंवेद्या वत्सुयो द्विरक्षितः ॥ अनंतरो पवासेन सेक्यः सतिलैः सदा ॥ तस्या दद्यात्पुण्याणि
दृते प्रक्षिप्य दपयेत् ॥ स्वधी भवेयमिति या स्त्री कां क्षामृतो दवे ॥ अनंतरं वै भुंजीत पायसाथ दृतेन वा ॥ ततः संवत्सरे पूर्णं पद्मपत्राणि पंडिता

पयसा सह भ्रियात् ॥ रोदनं पदं स्त्री भिक्षो रोदेशे वत्थनी र्थं रूप्यमयं स्वगमियम् ॥ १० ॥ ११ ॥ मावाणा मूः सुवर्गाणि कारागामः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ तिलगुल्यं सितलुम अनंतरं भवत्वा दित पूर्वादिने ॥ १६ ॥
योध्य इत्यर्थः स्वयावद्वा त्योत्पत्तिकर्तव्यम् ॥ १७ ॥ १८ ॥

१८ २० २१ २२ २३ भक्तव्यसपिनाक्षीयादुपवसोदित्यर्थः
२४ २५ २६ २७ २८ २९ तारा राजस्तानः ३० ३१ ३२

हरिवं
२११

ही

॥ तथैवोत्तमपञ्चालिनसेतुक्षीरेभुविस्मिन्नेष्वसमानानि विप्रायतनो दद्यात्सतीसती ॥ कृत्स्नसारसमानाक्षीनदत्ताभवतिस्मर्वे इके दोष्टो गुरु
कोयास्त्रीधर्मगुणानि ता ॥ सा मृगमयेन तापिवेदकं संवत्सरं सती ॥ अयाचितेन भुंजीत न वम्यं धर्मभागिनी ॥ ततः संवत्सरे पूर्णं विदुमं सानुमर्हति ॥ तेन
विंशकलाभोस्त्रीभवत्येव शोभने ॥ सुभगा सुवपुः पुत्रधनदद्या गोमती तथा ॥ या यानु रूपा निहेत दंतानमरवर्णिनि ॥ भुक्ता वृम्यं न सा श्रीत भक्तव्यमनि
दिने ॥ ततः संवत्सरे पूर्णं दद्याद्दोषमया सती ॥ दंतानुप्रसिद्धा धर्मज्ञे पयस्यति गुणा ॥ इति ॥ तेन सा तिस्रपुण्याभा न्दता प्राप्ति सा सती ॥ सोभाग्यमपि नापि
निसुपुत्रत्वं तथा न चो सर्वमेव मुखं कांतमिहे द्या रुविरानने ॥ सा पौर्णमास्यां स्नाता तत्रापा वंदो दये भुभे द्या वकं पायसा सिद्धं दत्वा विप्राय भाविनि ॥ ततः
संवत्सरे पूर्णं वंदं रूपमयं सती ॥ पञ्चपत्रे त्रिविधस्य ब्राह्मणान्त्वस्ति तावयेत् ॥ पूर्णं वंदं मुक्ती तेन दानेन स्त्री भुभा भवेत् ॥ ततः विदुति या नारी तारा राजप
लोयमो ॥ अयाचितं दद्यात्सा तिस्रमश्रीत गायत्री ॥ ततः संवत्सरे पूर्णं देवित्वे कां वने भुभे ॥ सदक्षिणे ब्राह्मणाय प्रयच्छत धत्ता तने ॥ सोभाग्यं परमा
प्रीतिव रूमुजोत्तमये वच ॥ स दोनतौ तनौ साक्षी विभर्त्य मरवर्णिनि ॥ शातो हरत्वमिहंती क्षपेदे का न भोजिती ॥ पंचम्यां तत्र भोक्तव्यमन्नतो येन तिस्रदा
॥ ततः संवत्सरे पूर्णं दद्यात्ताती तनो भुभे ॥ फुजो दक्षिणे धन्ये ब्राह्मणाय धत्ता तने ॥ हत्वा विदुति या वस्त्री रूपगुक्ती सुमयमे ॥ दादशी क्षपयं वं शाकैः
सर्वैरनिदिने ॥ संवत्सरे ततः प्राप्ते रौको पदे दद्याति वै ॥ ब्राह्मणाय भिरूपाय तथा पप्रदयं भुभे ॥ सो विज्ञातमविहेत्स्त्री क्षपे वै वसुत्रता ॥ त्रयो दशी मेकम
कमाश्नाते वसुयाचितम् ॥ ततः संवत्सरे पूर्णं लवणं संप्रयच्छत ॥ प्रजापतिमुखा कारं कृत्वा तत्र वरानने ॥ कां वने वै वदानं तदा कारय सर्वदा ॥ अंजनेन

शातोदरचं कद्रोदरत्वम् ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ प्रजापते
भुवर्कस्य मुखकारम् दात्री भुवर्कस्य मुखकारं कल्पे न्यर्थः ३८
तदा कारस्य प्रजापतिमुखकारस्य सदृशकारम् ३९

उक्तः
२११

६ श्रीसुधासधवाषाखां साध्यां श्रुत्युजेतथा। सातद्वितरं देवमन्यते त्वधिदेवतमर्चयंतं नित्यं विप्रेभ्यो दद्यात्तुल्यवरांतथा। सम्प्राजनें गृहे देवकरोत्पतिदेवता ४० + ६

वधमेताशनकैरवधुर्गयेत्। रत्नानि वैवर्ण्यनिवासोरकंवहापयेत्। तेन भोणी मभिमतां स्त्रीसोम्ये प्रतिपद्यते। मधुरं वा वमि कुंती वर्जयेत्तवरांस
 ती। संवत्सरं मासं वा हापयेत्तवरांतनः। सदभिरां ब्राह्मणाय परं माधुर्यमिह कुंती। शुभवाक्याशतगुणं भवत्यमरवर्णिनि। रूढगुल्फशिरोपादा
 रिहं त्यासो मनंदिनि। पद्मं वस्त्रं वरां हं भोक्तव्यं सति लोहकं। अग्निर्वाग्वासां गोपि न प्रसूयः सदापदा। यदापदास्ये शंखं वंदे ततपसा निने। पादेन
 वैवरां हं प्रक्षालयत्तु महंति। सते नित्यं वने पुंका धर्मं सापतिदेवता। क्रमो रूढमयो दद्याद्वाह्यं यपनि प्रने। नो वाप्ये द्याह्यं यस्यापयित्वा रतेन वै
 ॥ पद्मे जधो मुखे कृत्वा दद्याद्विषा यतंदिनि। रक्तं ईष्ये। मे भयित्वा कां वने नाभ्यलं कृतो। सर्वमेव तु यागात्रमिह न्यपिमनो हरं। त्रिरात्रं पुण्यकाले सा करोत्
 पतिदेवता। उपलेपने च धर्मं तं वतिकर्म वमानिनि। वागुष्णं वैवमासु भुभवत्यात्मा थं पंडिता। पर्यश्चात्तु वमां किं विदपि मासं यशस्विनी। रत्निस्रज
 तत थं वपरित्यजत्तभा मिनि। ॥ ३० ॥ उक्तो वाच। बांधवांसगुणानि ह्ने देकभक्ते न नित्यदा। सप्तमी सप्तमी नित्यं सिपेत्स्त्री पतिदेवता। ततः संवत्सरे
 प्रसो वधं दद्याद्विरण्यममा। सदभिरां ब्राह्मणाय शुभं धुमती भवेत्। करञ्जे दीपकं दद्यात्सदाया प्रमदा वरे। पूर्णं संवत्सरे दद्यात्सोवर्णी दी
 पकं ततः। रत्नासास्त्री भवेत्तु रिष्ठा पुत्रवती भवेत्। सपत्नी नाम धितदा दीपवत्तलने भुभो। याशे वभोजनी नित्यं नैव वरया दहंतदा। नवा
 सदा सैनासोम्ये नित्यं वपतिदेवता। शोचान्विता वसतं तं न वरुणा निभाषिणी। शुभं शुभपुरयोर्नित्यं शुभं वा निरता सती। किंतु स्थावतकैः कार्यं किं
 वात्या उपवासकैः। याभर्तु देवतानित्यं सत्यधर्मगुणान्विता। विधवा स्त्री तु याहि स्याद्देवयोगात्सती सती। तस्या वरुणा यो धर्मः पुरा लोक्तं मध्यामे

१ इति खिले पुस्तके
 श्री उमाव्रते नंद विंश
 श्रुतिपत्रि

३१ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० माभविपत्तयः ५१ पर्यश्चात्तु प्रागभातु अत्र धर्मं ततः ५२ ॥
 ३३ इति श्री भावदीपे हरिवंशधर्मिका श्रीशतोपनिषत्संज्ञिते ४३ ॥ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० १०१ १०२ १०३ १०४ १०५ १०६ १०७ १०८ १०९ ११० १११ ११२ ११३ ११४ ११५ ११६ ११७ ११८ ११९ १२० १२१ १२२ १२३ १२४ १२५ १२६ १२७ १२८ १२९ १३० १३१ १३२ १३३ १३४ १३५ १३६ १३७ १३८ १३९ १४० १४१ १४२ १४३ १४४ १४५ १४६ १४७ १४८ १४९ १५० १५१ १५२ १५३ १५४ १५५ १५६ १५७ १५८ १५९ १६० १६१ १६२ १६३ १६४ १६५ १६६ १६७ १६८ १६९ १७० १७१ १७२ १७३ १७४ १७५ १७६ १७७ १७८ १७९ १८० १८१ १८२ १८३ १८४ १८५ १८६ १८७ १८८ १८९ १९० १९१ १९२ १९३ १९४ १९५ १९६ १९७ १९८ १९९ २०० २०१ २०२ २०३ २०४ २०५ २०६ २०७ २०८ २०९ २१० २११ २१२ २१३ २१४ २१५ २१६ २१७ २१८ २१९ २२० २२१ २२२ २२३ २२४ २२५ २२६ २२७ २२८ २२९ २३० २३१ २३२ २३३ २३४ २३५ २३६ २३७ २३८ २३९ २४० २४१ २४२ २४३ २४४ २४५ २४६ २४७ २४८ २४९ २५० २५१ २५२ २५३ २५४ २५५ २५६ २५७ २५८ २५९ २६० २६१ २६२ २६३ २६४ २६५ २६६ २६७ २६८ २६९ २७० २७१ २७२ २७३ २७४ २७५ २७६ २७७ २७८ २७९ २८० २८१ २८२ २८३ २८४ २८५ २८६ २८७ २८८ २८९ २९० २९१ २९२ २९३ २९४ २९५ २९६ २९७ २९८ २९९ ३०० ३०१ ३०२ ३०३ ३०४ ३०५ ३०६ ३०७ ३०८ ३०९ ३१० ३११ ३१२ ३१३ ३१४ ३१५ ३१६ ३१७ ३१८ ३१९ ३२० ३२१ ३२२ ३२३ ३२४ ३२५ ३२६ ३२७ ३२८ ३२९ ३३० ३३१ ३३२ ३३३ ३३४ ३३५ ३३६ ३३७ ३३८ ३३९ ३४० ३४१ ३४२ ३४३ ३४४ ३४५ ३४६ ३४७ ३४८ ३४९ ३५० ३५१ ३५२ ३५३ ३५४ ३५५ ३५६ ३५७ ३५८ ३५९ ३६० ३६१ ३६२ ३६३ ३६४ ३६५ ३६६ ३६७ ३६८ ३६९ ३७० ३७१ ३७२ ३७३ ३७४ ३७५ ३७६ ३७७ ३७८ ३७९ ३८० ३८१ ३८२ ३८३ ३८४ ३८५ ३८६ ३८७ ३८८ ३८९ ३९० ३९१ ३९२ ३९३ ३९४ ३९५ ३९६ ३९७ ३९८ ३९९ ४०० ४०१ ४०२ ४०३ ४०४ ४०५ ४०६ ४०७ ४०८ ४०९ ४१० ४११ ४१२ ४१३ ४१४ ४१५ ४१६ ४१७ ४१८ ४१९ ४२० ४२१ ४२२ ४२३ ४२४ ४२५ ४२६ ४२७ ४२८ ४२९ ४३० ४३१ ४३२ ४३३ ४३४ ४३५ ४३६ ४३७ ४३८ ४३९ ४४० ४४१ ४४२ ४४३ ४४४ ४४५ ४४६ ४४७ ४४८ ४४९ ४५० ४५१ ४५२ ४५३ ४५४ ४५५ ४५६ ४५७ ४५८ ४५९ ४६० ४६१ ४६२ ४६३ ४६४ ४६५ ४६६ ४६७ ४६८ ४६९ ४७० ४७१ ४७२ ४७३ ४७४ ४७५ ४७६ ४७७ ४७८ ४७९ ४८० ४८१ ४८२ ४८३ ४८४ ४८५ ४८६ ४८७ ४८८ ४८९ ४९० ४९१ ४९२ ४९३ ४९४ ४९५ ४९६ ४९७ ४९८ ४९९ ५०० ५०१ ५०२ ५०३ ५०४ ५०५ ५०६ ५०७ ५०८ ५०९ ५१० ५११ ५१२ ५१३ ५१४ ५१५ ५१६ ५१७ ५१८ ५१९ ५२० ५२१ ५२२ ५२३ ५२४ ५२५ ५२६ ५२७ ५२८ ५२९ ५३० ५३१ ५३२ ५३३ ५३४ ५३५ ५३६ ५३७ ५३८ ५३९ ५४० ५४१ ५४२ ५४३ ५४४ ५४५ ५४६ ५४७ ५४८ ५४९ ५५० ५५१ ५५२ ५५३ ५५४ ५५५ ५५६ ५५७ ५५८ ५५९ ५६० ५६१ ५६२ ५६३ ५६४ ५६५ ५६६ ५६७ ५६८ ५६९ ५७० ५७१ ५७२ ५७३ ५७४ ५७५ ५७६ ५७७ ५७८ ५७९ ५८० ५८१ ५८२ ५८३ ५८४ ५८५ ५८६ ५८७ ५८८ ५८९ ५९० ५९१ ५९२ ५९३ ५९४ ५९५ ५९६ ५९७ ५९८ ५९९ ६०० ६०१ ६०२ ६०३ ६०४ ६०५ ६०६ ६०७ ६०८ ६०९ ६१० ६११ ६१२ ६१३ ६१४ ६१५ ६१६ ६१७ ६१८ ६१९ ६२० ६२१ ६२२ ६२३ ६२४ ६२५ ६२६ ६२७ ६२८ ६२९ ६३० ६३१ ६३२ ६३३ ६३४ ६३५ ६३६ ६३७ ६३८ ६३९ ६४० ६४१ ६४२ ६४३ ६४४ ६४५ ६४६ ६४७ ६४८ ६४९ ६५० ६५१ ६५२ ६५३ ६५४ ६५५ ६५६ ६५७ ६५८ ६५९ ६६० ६६१ ६६२ ६६३ ६६४ ६६५ ६६६ ६६७ ६६८ ६६९ ६७० ६७१ ६७२ ६७३ ६७४ ६७५ ६७६ ६७७ ६७८ ६७९ ६८० ६८१ ६८२ ६८३ ६८४ ६८५ ६८६ ६८७ ६८८ ६८९ ६९० ६९१ ६९२ ६९३ ६९४ ६९५ ६९६ ६९७ ६९८ ६९९ ७०० ७०१ ७०२ ७०३ ७०४ ७०५ ७०६ ७०७ ७०८ ७०९ ७१० ७११ ७१२ ७१३ ७१४ ७१५ ७१६ ७१७ ७१८ ७१९ ७२० ७२१ ७२२ ७२३ ७२४ ७२५ ७२६ ७२७ ७२८ ७२९ ७३० ७३१ ७३२ ७३३ ७३४ ७३५ ७३६ ७३७ ७३८ ७३९ ७४० ७४१ ७४२ ७४३ ७४४ ७४५ ७४६ ७४७ ७४८ ७४९ ७५० ७५१ ७५२ ७५३ ७५४ ७५५ ७५६ ७५७ ७५८ ७५९ ७६० ७६१ ७६२ ७६३ ७६४ ७६५ ७६६ ७६७ ७६८ ७६९ ७७० ७७१ ७७२ ७७३ ७७४ ७७५ ७७६ ७७७ ७७८ ७७९ ७८० ७८१ ७८२ ७८३ ७८४ ७८५ ७८६ ७८७ ७८८ ७८९ ७९० ७९१ ७९२ ७९३ ७९४ ७९५ ७९६ ७९७ ७९८ ७९९ ८०० ८०१ ८०२ ८०३ ८०४ ८०५ ८०६ ८०७ ८०८ ८०९ ८१० ८११ ८१२ ८१३ ८१४ ८१५ ८१६ ८१७ ८१८ ८१९ ८२० ८२१ ८२२ ८२३ ८२४ ८२५ ८२६ ८२७ ८२८ ८२९ ८३० ८३१ ८३२ ८३३ ८३४ ८३५ ८३६ ८३७ ८३८ ८३९ ८४० ८४१ ८४२ ८४३ ८४४ ८४५ ८४६ ८४७ ८४८ ८४९ ८५० ८५१ ८५२ ८५३ ८५४ ८५५ ८५६ ८५७ ८५८ ८५९ ८६० ८६१ ८६२ ८६३ ८६४ ८६५ ८६६ ८६७ ८६८ ८६९ ८७० ८७१ ८७२ ८७३ ८७४ ८७५ ८७६ ८७७ ८७८ ८७९ ८८० ८८१ ८८२ ८८३ ८८४ ८८५ ८८६ ८८७ ८८८ ८८९ ८९० ८९१ ८९२ ८९३ ८९४ ८९५ ८९६ ८९७ ८९८ ८९९ ९०० ९०१ ९०२ ९०३ ९०४ ९०५ ९०६ ९०७ ९०८ ९०९ ९१० ९११ ९१२ ९१३ ९१४ ९१५ ९१६ ९१७ ९१८ ९१९ ९२० ९२१ ९२२ ९२३ ९२४ ९२५ ९२६ ९२७ ९२८ ९२९ ९३० ९३१ ९३२ ९३३ ९३४ ९३५ ९३६ ९३७ ९३८ ९३९ ९४० ९४१ ९४२ ९४३ ९४४ ९४५ ९४६ ९४७ ९४८ ९४९ ९५० ९५१ ९५२ ९५३ ९५४ ९५५ ९५६ ९५७ ९५८ ९५९ ९६० ९६१ ९६२ ९६३ ९६४ ९६५ ९६६ ९६७ ९६८ ९६९ ९७० ९७१ ९७२ ९७३ ९७४ ९७५ ९७६ ९७७ ९७८ ९७९ ९८० ९८१ ९८२ ९८३ ९८४ ९८५ ९८६ ९८७ ९८८ ९८९ ९९० ९९१ ९९२ ९९३ ९९४ ९९५ ९९६ ९९७ ९९८ ९९९ १०००

१० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० पुनैः उचितसाधनैः २१ २२ २३ २४ २५ आत्मनेगंगायाः जले स्वयमाहुते स्वयमुपगते वा २६ २७ २८ २९ ३०

हृदये

हरिवं
२१२

अपतिं संकल्पयित्वा सावित्रं स्वेवाधधृत्तमया ॥ तस्य पूजां सदा कुर्यात्सती धर्ममनुस्मरन् ॥ तत्र सदा भुज्जं वनितं यावेत सुव्रता ॥ व्रतके योपवासे यभोज
ने वविशेषतः ॥ भर्तृलोकं व्रजयेव न वेदुः क्रमते पतिं ॥ आदित्योपनिषत्तं पतिदेवता ॥ अथ प्रभृतिसर्वेषां देवानां वैवयत्नतः ॥ इक्ष्वांतिपुण्य
कविधिं पौरोहित्यः सनातनः ॥ मुनिधनारदः कृत्स्नं पौरोहित्यं ज्ञास्यते विधिम् ॥ उपवासस्य धर्मात्मा व्रतकानां तथैव हि ॥ १२॥
कीर्तनीया सतीतां हि भविष्यत्पुण्यनिता ॥ आदितिश्चापि सेंडासी त्वं वसो मसुते वरे ॥ प्रवर्तने व्रतकानां पुण्यकानां सर्वदा ॥ उपवासव्र
तविधिं यथावद्विह कृत्वा शोभां पुनर्विष्णोर्भद्रात्मनः ॥ सा स्यति पुण्यकविधिं नित्यमेव सनातनं ॥ सविशेषं वधर्मीणां स्त्रीधर्मेषु प्रशस्य
ते ॥ पतिभक्तिरुत्तमं वा पुण्यमेव वा ॥ नारद उवाच ॥ सर्वमुक्तात्मनाः साधो महादेव्या तपोधना ॥ जगुर्हं महादेवी प्रलिपत्पहरप्रिया ॥ अदि
तिव्रतकं वक्रेश्वरकर्मधारिणि ॥ उमाव्रतविधिः सर्वः पूर्वोद्धृत्य कृतः ॥ गरिजाते निवध्यात्तममदत्तकल्पः ॥ अदितिर्व्रतकं ॥ तद्व्रतं सावि
त्र्या धर्मनित्यया ॥ तैरेव पुनैः संयुक्तमिदं त्वभ्यधिकं कृतं ॥ संध्याकाले च संप्राप्ते स्थाने स्थाने तथैव वा ॥ पूजनं वनमत्कारोज पश्चादिपुण्यं स्मृतं ॥ सावित्र्या
व्रतकं कृत्वा तदादित्या व्रतं सती ॥ भर्तुः कुलं पितृकुलमात्मानं वैवतारयेत् ॥ शशी व्रतकं वक्रेश्वरकर्मधारिणि ॥ रक्तमभ्यधिकं गतो भोजनं वैवसा मिषं ॥ व
त्तुर्वादि वने वापि पुण्यकार्थं विधिः पुनः ॥ अहोरात्रोपवासश्च देयं कुंभशतं तथा ॥ गंगाया व्रतकं दत्तं सहो मं वयं शक्नुमः ॥ स्नानमभ्यधिकं कार्यं प्रसूयस्यात्मनो जले ॥ २६ ॥ पुनः
॥ अम्यववा जले माद्ये भुक्तपक्षे हरिप्रियो ॥ एतज्जंगा व्रतं नाम सर्वकामप्रदं स्मृतं ॥ समस्तप्रवससा च कुलानि हरि वत्समे ॥ स्त्रीतारयति धर्मं ते गंगा व्रतकधारिणी ॥ २७ ॥

रक्तेश्वराय धर्मधारिणि ॥ उमाव्रतविधिः सर्वः पूर्वोद्धृत्य कृतः ॥
॥ १६ ॥ कदिजाते निवध्यात्तममदत्तकल्पः ॥ अदितिर्व्रतकं नाम

२१२

भवभावना इति च तदेव स्पष्टयति ये विभक्ता इति अविशदस्तदा कार्ये २३ २४ २५

रादिभेदं कुर्वन्ति त्रीणि स्यात्तानि ॥ सर्वभूतेषु भगवान्निर्दिष्टं धर्मेन नार्दनः ॥ ने गन्ता असुरा राजन् ब्रह्मणा धविसर्जितः ॥ नेपि भक्ता महादेवमसुरा धर्मं
 रिताः ॥ स्वयं हि दृष्टं न तेषां ददौ त्रिपुरा नो गतः ॥ श्वेतेन वृषभमा रुद्रा सोमस्य प्रवरः प्रभुः ॥ उवाच देव भगवान् सुरा न सतां गतिः ॥ वैरमुत्तम्य दंभं वहि
 सां वा सुरसज्जनाः ॥ मामेव वा श्रितास्तस्या दरे साधुददा मिवः ॥ ये ही भिनाः स्युनिभिः साक्षिया परमेहिजेः ॥ सह नैर्गम्यतां स्वर्गं प्रीतो हं वः स्वकर्मणा ॥ इ
 ह ये वै वरस्यंति न पसा ब्रह्मवादिनः ॥ अपि कापि त्वं के वृक्षेनेषां लोका यथा मम ॥ इह मासां तेषां लोयः करिष्यन्निमानवः ॥ वानप्रस्थेन विधिना प्र
 ज्ञेयन्मोत पो धनः ॥ वयो एतु सहस्र एत पसां प्राप्य तं फलम् ॥ कृत्वा त्रिशं विधिवः ॥ अस्मिन्ने वेष्टितां गतिं ॥ अर्कदीपे निवसतो दिगुलं तद्विद्यातो नीव
 देशे वभ्रं को वरमेतं ददा म्यहम् ॥ धेनवाहननामानं यश्च मां प्रजयिष्यति ॥ सर्वत्र भयविजोपि गतिं सममया स्यति ॥ ओ दुं वरा न्वाटमुत्ता न्दिजा न्कापि
 कानपि ॥ तेषां भृगालवारीयान्धर्मात्मानो इह व्रतान् ॥ मुनीश्च ब्रह्मवारीयान्सर्वशेषेण ये नराः ॥ प्रजयिष्यंति सततं ते यास्यंती सितां गतिम् ॥ इत्युक्त्वा
 धर्मदा देवो भगवान् धेनवाहनः ॥ तैरेव सहितः सर्वैरुद्रलोके जगाम वै ॥ जम्भुमार्गे गमिष्यामि जम्भुमार्गे वसा म्यहम् ॥ सर्वं संकल्पमानोऽपि रुद्रलोके म
 हीयते ॥ इति श्रीवित्ते पुहुरिवंशे यदुपुरवधे ॥ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ एतस्मिन्नेव काले तु वतुर्वेदः खड्गवित्प्राह्मणो यानवन्त्यस्य शिष्यो
 धर्मगुणान्तिनः ॥ ब्रह्मदत्तेति विख्यातो विशेषाजगन्नेयवान् ॥ अभ्यमेधः कृतस्तेन वसुदेवस्य धीमताः ॥ ससां वत्स रदीक्षायां दीक्षितः ॥ ब्रह्मपुत्रजय
 ॥ आवर्त्तयाः भुमेतीरे सुनया मुनिजुष्टया ॥ सखायवत्सु देवस्य सहाध्यायी हितोत्रमः ॥ उपाध्यायश्च कौरवरक्षाहेतोर्नहात्मनः ॥ वसुदेवस्य ज्ञेयतां

महाभारतः पञ्चमः
 दूर्वात्मनः ४

हरिवं
२१४

देवक्या सहितः प्रभो यजमानं वदपुरस्थं यथाशकौ ब्रह्मसिद्धिं तत्सर्वं ब्रह्मस्य वदुर्न वदुर्दक्षिणम् ॥ उपासते मुनिवृंष्टा महात्मानो दृढप्रताः ॥ आसं
 हं गतवत्सु सुमंतुर्जैमिनिस्तथा ॥ धृतिमात्रा जतिथे वदेवलायाश्च भारती ॥ सद्यानुरूपया तुल्यं वसुदेवस्य धीमनः ॥ यत्रेति तान् ददौ कामान् देव
 कीधर्मचारिणी ॥ वसुदेवप्रभावेन जगत्सु दुर्महीयते ॥ तस्मिन्सर्ववर्तमाने देव्याः वदपुरवासिनः ॥ निकुम्भायाः समागम्य तन्नुर्वरदपि ताः ॥ का
 यं तां यज्ञभागानः सोमं पास्यामहे वयम् ॥ कन्याश्च ब्रह्मदत्तो यजमानः प्रयच्छतु ॥ वसुः संत्यस्य कन्याश्च रूपवन्तो महात्मनः ॥ आहूयताः प्रशतयाः
 सर्वथे वह्निनः कनम् ॥ रत्नानि वसुदत्तोपि विशिष्टानि ददातु नः ॥ अन्यथा तु न यच्छ्याम्य यमाज्ञापयामहे ॥ सततं कृत्वा ब्रह्मदत्तानुवाच महासुरान् ॥
 यज्ञभागानविहितः पुराणैः सुरसन्तमाः ॥ कथं सत्रे सोमपात्रं शक्यं दातुं मया हिवः ॥ दृष्ट्वा ते ह मुनिवृंष्टा वदभीष्टार्थं को विद्वान् ॥ कन्याहितं मया दे
 यात्माश्च संकल्पिता मया ॥ अंतर्वेशं प्रशतयाः सदृशानां मसं शयम् ॥ रत्नानि तु प्रयच्छामि तां त्वेनाहं विचिंत्यताम् ॥ वलात्रैव प्रशस्यामि देवकीपुत्रमाभि
 तः ॥ निकुम्भायात्ककुपिताः पापाः वदपुरवासिनः ॥ यज्ञवाटं विलुप्तं पुनर्जुः कन्याश्च तत्तथा ॥ तद्दृष्ट्वा संप्रज्जलं दध्यागतं कटुं उभिः ॥ वासुदेवमहात्मा
 नवलभङ्गदंतथा ॥ विदितार्थं ततः क्रुध्यः प्रद्युम्नमिदमब्रवीत् ॥ गच्छ कन्यापरिश्राणं कुरु पुत्रा भुमायया ॥ यावदादवस्ये न वदपुरं याम्यहं प्रभो ॥ सयवो
 वदपुरं वीरः पितुरात्मा करतलो ॥ निमेषान्तरमात्रेण गत्वा कामो महाबलः ॥ कन्यात्मा मायया धीमाना जहे स महाबलः ॥ मायामयी श्रुत्वा न्यान्यत्नवान्
 रुक्मिणीसुतः ॥ माभेरिति च धर्मात्मा देवकीमुक्त्वा संस्था ॥ मायामयी कृताहन्ता सुतास्य उरासि ॥ वदपुरं विविशुर्देव्याः परितुष्टानराधिप ॥ कर्मन्तः

तद्वत्तद्वदुः १८ प्रभो हितं को धयत् कन्या गोतृत्वं संभवयति २० २१ २२ मुता ब्रह्मस्य अस्प अणस्प यतो दुर्गमस्त २३

उक्तः
२१४

कर्मसंयमं तत्र आसाध्यति प्रसाध्यति विधियत इत्यर्थः २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. विभुस्त्वामी सखा मित्रं च ३२. आनीतेति ज्ञानं तस्मै आनीतानीत्यर्थः प्रियकाम्यया तदा राधतेन

सायतेन च विधिद्वयेन कर्मणा ॥ यद्विशिष्टं वक्रगुणं तदभूवनराधिया ॥ स तस्मिन्नेतरे प्राप्ता राजानस्य भारता ॥ स त्रेनिमंत्रिताः पूर्ववत्सदनेन धीमता ॥ ज
रासंधोदंतवक्रः शिभुपालस्तथैव च ॥ णउवाधातं राष्ट्राश्च मातवास्तंगणास्तथा ॥ रुक्मीवैवाहतिश्चैव नीलोवाधर्मसवता ॥ विंशानुविंशतावंतौ शल्यः
शकुनिरैव च ॥ राजानभापरे वीरमहात्मानो दृढा युधाः ॥ आवासिता नातिदरे बहूपुरस्य च भारता ॥ तान् दृष्ट्वा तारदः श्रीमानविनयदनिंदितः ॥ क्ष
त्रस्य वा दशानां यधविष्णुति समागमः ॥ अत्र हेतुरयं पुद्गेतस्या ज्ञत्ययताम्यहम् ॥ सर्वं संविनयित्वा स निकुंभं भवने गतः ॥ पुनितः स निकुंभे नरा न वैश्च
त्रथापरेः ॥ उपविष्टस्तधर्मात्मानिकुंभमिदमब्रवीत् ॥ कथं विरोधं यदुभिः कृत्वा स्वस्थैरिहा स्यते ॥ यो ब्रह्मदत्तः सकृद्यः संहितस्य पिभुः सखा ॥ शतानि पंच
भायां लो ब्रह्मदत्तस्य धीमतः ॥ आनीता वसुदेवस्य सुतस्य प्रियकांक्षया ॥ शतद्वयं ब्राह्मणा नाराज्यानां शतं तथा ॥ वैष्णवां शतमेकं वभूदाणां शतमेव च ॥
ताभिः भुञ्जितो धीमान् उवासाधर्मविजयः ॥ तेन तासां वरोदतो मुनिना पुण्यकर्मणा ॥ एकैकस्तनयो राजन्नेकैका दुहितानथा ॥ रूपेणानुपमाः सर्वा वरदा
नेन धीमतः ॥ कन्या भवंति तनयास्तस्या सुरपुनः पुनः ॥ संगमे संगमे वीरभर्तृभिः शयने सह ॥ सर्वपुष्पमयं गंधं स्रवंति व वरंगता ॥ सर्वदा यो वने यत्नाः
सर्वाश्चैव पतिव्रताः ॥ सर्वा गुरोरपरसांगीत नृत्यगुणोदयः ॥ ज्ञानेति सर्वा देत्येव वरदानेन धीमतः ॥ पुत्राश्च रूपसंयन्ताः शास्त्रार्थकुशलास्तथा ॥ स्वे स्वे स्थि
ता वरीधर्मे यथावदनुपूर्वशः ॥ ताः कन्या भैममुखा नांदजाः प्रायेण धीमता ॥ अवशेषं शतं त्वेकं यदानी तं किल त्वया ॥ ते दप्यदा वीरयोधयिष्वाति सर्व
दा ॥ सहायार्थं तुराजानो वियंतां हेतुपूर्वकं ॥ ब्रह्मदत्तसुतार्थं वैरत्नानि विविधानि च ॥ दीयंतां भूमिणालातां सहायार्थं महात्मानां ॥ आतिथ्यं क्रियतां यैव ये

निमित्तभूतेन ३३. ३४. ३५. ३६. कन्याः कमनीयाः तनयाः सुकुमार्यः संगमे संगमे प्रति संगमम् ३७. ३८. सर्वा अप्सरसां गुरोर्मुक्ताः अतएव सर्वा गीतादिज्ञाननिक्षिप्तवाक्यभेदाः ३९. ४०. ४१. ४२. ४३.

४५ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ तं स्कंधवारं दत्तगुल्मप्रतिसरं दत्तैर्द्विर्ध्वस्थावितैर्गुल्मैर्न प्रतिसरः अतिष्ठमागेयिस्मिन्नरः । अतः रथाधं परिध्रमरो ५६ ॥ इति श्री

हरिवं
२१५

समेष्टंति चैव पाः ॥ स वमुक्ते तथा वक्रसुरासेति हृष्टवत् ॥ लक्ष्मणं वशतं कन्यारत्नानि विविधानि च ॥ यथा हर्षेण नरेन्द्रे स्ता विभक्ता भक्तिवत्सलाः ॥ ४५ ॥
 इत्युतानुवीरान्धारितान् नारदेन ते ॥ निमेषांतरमात्रेण तत्र गत्वा महात्मना ॥ तुष्टैस्तैरसुरासुक्ता राजभूमिपुत्रजैः ॥ सर्वकामसमुदायैर्भवद्विः खगमैः स्वयं ॥
 ॥ अविताः स्मयथाग्रायं स्रजं केवः प्रयच्छत ॥ स्रजं नारितं पूर्वहिदिये वीरैर्भवद्विधैः ॥ निकुंभो धाववीरुष्टः स्रजं सुररिपुस्तदा ॥ संवर्णयित्वा स्रजं स्य
 माहात्म्यं सत्यमेव वा ॥ पुङ्गवो रिपुभिः सार्द्धं भविष्यति नृपो जमाः ॥ साहाय्यं दनुमिच्छामो भवद्विस्तत्र सर्वथा ॥ स वमस्त्विति तानुबुः शत्रियाः सीमाकेति
 चा ॥ पांडवेयानुते वीरकृतार्थान् नारदादिभ्यो ॥ शत्रियाः सान्निविद्यास्ते युदाधं कुरु नंदन ॥ पत्न्यस्तु वत्स दत्तस्य यज्ञवाटगता अपि ॥ कृष्णोपि सेनया सा
 र्द्धं माययो वदपुरं विभुः ॥ महादेवस्य ववनमुद्धरन्मनसा नृपा ॥ स्यापयित्वा दारवत्या माद्रुकं पार्थिवं तथा ॥ सतया सेनया सार्द्धं पौराणां हितकाम्यया ॥ यज्ञ
 वाटस्याविद्वरे देवो निविशे विभुः ॥ देशे प्रवरकल्याणो वत्स देवप्रचोदितः ॥ दत्तगुल्मप्रतिसरं कृत्वा तं विधिवत्तुभुः ॥ प्रद्युम्नं तनयं श्रीमानुरक्षार्थं विनि
 पुज्य च ॥ ५६ ॥ इति श्रीवित्तेपुह्रि वंशे वदपुरवधे ॥ ॥ वंशं पायन उवाच ॥ मुहुर्नीभुदिने सूर्ये जतव क्षुषि निर्मले ॥ वलः कृष्णः सायकिश्च तार्क्षमारु
 त्कुरुर्मुदा ॥ वदगोधां गुलिशराणां दंशिता बूढकामुकाः ॥ विल्वोदकेश्वरं देवं नमस्कृत्य सुरोत्तमं ॥ आवतीया जले स्नात्वा रुद्रेण वरदत्तया ॥ गंगाया कुतशा
 ईलत इवाकोनपुण्यया ॥ प्रद्युम्नमग्रे सैन्यस्य विद्यति स्थाप्य मानदा ॥ रक्षार्थं यज्ञवाटस्य पांडवानि निजुज्यवा ॥ शोकांसेनांगुलाहारिभगवान्निजुज्यवा ॥ जयं
 तमथ संस्मर प्रवरं वसतां गतिः ॥ तावद्यत्तरे वाथ स्वयं वा पश्यतां तथा ॥ विद्यतेऽतिपुक्तौ तौ प्रद्युम्न इव भारत ॥ ते तः कृष्णस्य वचनादाह तौरणादुभयैः ॥

गुलः
२१५

नैलकण्ठीये भावदीपे हरिवंशधर्मिकाशे दत्तोपदि अष्टाविंशदध्यायः ॥ १३८ ॥ मुहूर्तेति १. २ तृतीयावस्थार्थे ३ विद्यति उपरिभागे ४. ५ छ

१० विदुष्यदिवः ८ सनकुमारोपि पादवः १० मेघानामिव नादीयेषां तान्
११ १२ कुनान् जिवितः १३ १४ १५ १६ भूमिषां च प्रदित्वा इति शेषः १७ १८

उदृष्टम्

न तजामुरजाश्चैव वाया न्यप्यपराणि चो माकरो रविमो वृहः शास्त्रे न वगरे न व ॥ सारणश्चोदवश्चैव भोजो वै तरणस्तथा ॥ अनाधृष्टिश्च धर्मात्मा यथुर्वि
पुपुरेव च ॥ क्रमवर्मावां रुदेवो विवक्षुररिमहं नः ॥ सनकुमारो धर्मात्मा वाहदेव्य भारता ॥ अनिरुद्धसहायो तोष्ट्यानीकं ररभतः ॥ शेषाया दवसेना
तुष्टमध्यो यवस्थिताः ॥ रथैरभ्येनैरैर्नो गैराकुलाकुलवर्द्धनो ॥ वदपुरादपि निष्क्रान्ता दानवा युद्धमहाः ॥ आरुह्य मेघनादां च गह्वरानपि हस्तिनः
॥ मकराब्धिभुमांश्च दूयानपि वभारत ॥ महिषानपि रक्षांश्च मरुक्षानपि वरुणानो ॥ सनैरेवरथैर्धुक्तेर्विविधायुधपाणयः ॥ किरीटापीडमुकुटैर
गहैरपि मण्डिताः ॥ नानन्दमानैर्विविधैस्तूयैर्नैर्मिस्तनाकुलैः ॥ प्रध्यायमानैः शस्त्रैश्च महासुहसमस्वनैः ॥ तासां ससरसेनानामुद्यतानां जनेश्वरा ॥ निकुं
भो निर्धया वप्रे देवानामिव वासवः ॥ भूमिदिवं वृथिरे दानवासे वलोकटाः ॥ न दन्तो विविधा न दानुश्चेडं तश्च पुनः पुनः ॥ राजसेनाविसंयत्ता वेदिराजपुरो
गमा ॥ असुराणां सहायार्थं निश्चिता जनमेजय ॥ दुर्योधनभ्रातृशतं वेदिराजानुगाग्रगम् ॥ स्थितैरथैर्नरपात्रगंधर्वनगरोपमैः ॥ कठिनानादिनोवीरा
कुपदस्येदनात्तथा ॥ रुक्मीवैराहतिश्चैव तस्य तुर्निश्चितो रणे ॥ तालवृक्षप्रतीकाशे धुन्वानो धनुषीभुभौ ॥ शल्यश्च शकुनिश्चोभौ भगदत्तश्च पायिंकः ॥
जरासंधश्चिगर्तश्च विराटश्च सहोत्तरः ॥ युद्धार्थमुद्यता वीरानिकुंभाया जयैषिणः ॥ युयुत्समाना यडुभिर्देवैरिव महासराः ॥ ततो निकुंभः समरे श
रैराशी विद्योपमैः ॥ सेनोत्तमो दंतो भीमो दशयन्ता गिता घवमू ॥ तत्कर्म दुष्करं दृष्ट्वा ममृषे तन्मया दवः ॥ ततो तिष्ठो रीरोधेऽपि त्रपुंखैः शिलाशिनैः ॥
नरथोत्तरमुख्यस्य दृष्टो न ववाजिनः ॥ तद्धजो न निकुंभस्तु सर्ववाणाभिसंवृताः ॥ सपरीत्य ततो वीरो निकुंभो मायितो वरः ॥ असंभयदना दृष्टिमा

वेदिराजः शिलुपालः नदनुजोभ्योऽग्रगम् १९ २० २१ निकुंभः आद्यः प्रधानं चेष्टाने २२
भैसानो यदुनामित्यर्थः २३ २४ २५

३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

सतकुमारं यादवविशेषम् आर्क्ष्यजाम्बवतीपुत्रं निशोत्सुको वलभद्रपुत्रो ३२ ३१ ३२ प्रवर्तः प्रक्षिप्रा ६४ बोयेन सः ३३ ३४ समुत्सृजताः समुद्यम्याः भिगताः ३५ ३६ ३७ ३८

हरिवं
२१६

यथाभैमसन्नमंस्तंभयित्वा नयदीरं गुह्यं पुरसंतिताम् ॥ रुधा वा भगमदीरं मायया वलमाभितः ॥ पुनरेव निकुंभस्तु कृतवर्मीणामाहवो ॥ अनय
आरुहेस्वभोजं वैतरणं तथा ॥ सतकुमारं मासं चतुर्थं निशोत्सुको ॥ वरुंश्चैवापरान्भोजान्मायया वलमाभितः ॥ नतस्य दृष्टो देहो मायाक
नोजनेभ्यः ॥ नयतो यादवान्घोरां गुह्यं पुरसंतिताम् ॥ तद्दृष्ट्वा कदनं घोरं भैमानां भीमदर्शनः ॥ सुकोपं भगवान्कृत्यो वलः सात्यकिरेव सौ स
विशेषं तथा कामः शास्त्रधरवीरता ॥ अनिरुद्धश्च दुर्द्वयो भैमाश्च वहवो परे ॥ ततः शास्त्रोपधः शास्त्रं कृत्वा सज्यं जनेभ्यः ॥ दानवेषु प्रवृत्तेषु तस्यो वि
वदुताशनः ॥ तद्दृष्ट्वा दानवा देवमपि उडुवुरीश्वरं ॥ शलभाः कालपाशार्ताः प्रदीप्तमिव पावकम् ॥ समुत्सृजता शतशोऽपि परिघांश्च सहस्रशः ॥ भूतानि
नात्रित्त्यानि प्रदीप्तांश्च परभ्रान् ॥ पर्वताशानि वृक्षांश्च योराश्च विपुलाः शिलाः ॥ उक्षिप्य वगजो मत्तान् रथानपि हयानपि ॥ नारायणाग्रिस्मान्ना
र्कन्दहाहप्रहसन्निव ॥ वारुणर्विषामहातेजा जगद्वितकरो हरिः ॥ शारदं वक्ष्ये यद्दत्तसहेदीरगवां पतिः ॥ तद्वदुवृषः सेहेवाणवर्षमरिंदमौ न सेहिरे
सुरावाणां नारायणधनुश्चुतान् ॥ पर्वपर्वजं न्यविहितं वातुकासेतवो यथा ॥ नरोकुः प्रमुखेऽप्युत्सृज्य सुसन्नमा ॥ आदितास्य स्पृहस्य वृष
भा इव भारता ॥ ते वक्ष्यमाना क्रुसेन दिवमावकमुत्तमा ॥ जीविताशां वहंतसे नारायणभयादितां गीतानां काशगताने दिर्जयंतः प्रवरत्नदा ॥ निजघ्नतः
शरैर्वीरो ज्वलन्निर्वसमप्रभैः ॥ निपेतुरसुराणां तृशिरं सिधरणीतले ॥ तृणराजफलातीव मुक्तानि शिखरातरो ॥ निपेतुर्वहं वक्षिन्ना दैत्यानां वस
धातले ॥ कालेनोपहता वीरपंचवक्त्रा इवोरगाः ॥ रोक्त्रिणे यत्ततः दृष्ट्वा घोरां मायामयो गुह्यं ॥ अदृश्येतिः क्रमदीरः स्रजं प्रसेपुमुद्यतः ॥ गदेन सह

३८ ४० ४१ ४२ शिवरात्रात् नरोत्तमराजस्य ४३ ४४ ४५

पुरुः
२१६

४६ ४८ नदीसुतमीकमः ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ वसति सुराष्ट्रावत्पौरनरं नभवावात्पाह ५५ ५६ महाधगृहिता प्रवरराणां ५७ ५८ ५९ ६०

धर्मोत्सासारो न शठे न वा शो वे न वा परेऽपि पूर्वयेन प्रवेक्षिताः प्रमथतरसा कर्णे पतंतं रसायुर्दनि जगद्भवत वा-कार्मिः प्रस्युरंतं तत्तत्तत्तः विन
यवगुहोरी रो घोरो मायामयी नृपाः ३ यो धने वराजाने विराट्पुत्रावपि शकुनिं वै वशत्यं नीलं वापि नदी सुतम् ॥ विंशनुविंशो राजानो जरासंधं व
रतः ॥ विगर्जन्मालोऽथैव सा मायांश्च महावलात् ॥ दृष्टुमुद्रादिकोऽथैव पांचालानखकोविदान् ॥ तथा हतिमुजवेदं मातुलं हस्तिमेव च ॥ शिभुपालं च
राजानं भगदं च पारतं संधं च गुहं च मानयामिनराधिपः ॥ गुहामिमांघोररूपं येन प्रक्षेपयामिवः ॥ विलोदके श्वरेणाहमाजः शूलपाणिना
प्रक्षेपयानरे जाले गुहायामिति धीमता ॥ आश्रित्य साम्बरी मायां नि कुंभे न महात्मना ॥ प्रक्षिप्त्वा नृपादसंधैव मोक्षयिष्यामि सर्वम् ॥ इत्युक्ते शि
भुपालस्तु राजः सेनापतिस्तथा ॥ शरैस्तदंता नो मान्यपुत्रं सविशेषतः ॥ विलोदके श्वरं देवं रौक्मिणे यो न मम्यथा ॥ आरभ्य नृपतिवदं शिभुपालं म
हावलात् ॥ ततः पाशसहस्राणि प्रहाय प्रवरो नमः ॥ शैलादिरव्रीहीरो रौक्मिणे यं महावलात् ॥ विलोदके श्वरो देवः प्राहतां यदुने दन ॥ सर्वं कुरु यथा रं
वोक्तं भो ववो नया ॥ कन्यां च रत्नं च शूलं च धात्रेता नराधिपान् ॥ पाशैस्तमेव मोक्षं वप्रमां यदुने दन ॥ असुरं त्वमहावाहोनिः शोचं कर्तुमर्हसि
॥ स व मे वचनं कृत्य या वीरजनादं नः ॥ ततः स भगदं च शिभुपालं च भूमिपम् ॥ आहतिं वै वरुक्षिं वशो वा आनराधिपान् ॥ वबंध हरदं नैतोपा
शेन मवीर्यं क ॥ मायामयी गुहं वेतान नयत्तु नंदनीं वधा वराक्षिणे यो धनिः ॥ भ्रसंत इवोरगान् ॥ अनिरुद्धं वकारा धरक्षिनां रं सुमात्मजं ॥ तेषां
निरवशं वेत्ता वबंध यदुने दनः ॥ सेनापतिं भविष्यं कोशाभ्यां च पारतं ॥ हस्तश्वरं च दं श्वं च कारवतं थात्मासात् ॥ अथ प्रकृतं तं हंतुमस्मरानु

६१ ६२ निष्पन्नः कर्मणि प्रथमा छान्दसी ६३ ६४

६५ दुःखनिहिता धनवद्रुतिता ६६ ॐ ॐ इति जनेनैककदलीयेभावदीयेहरिवंशधर्माशोकातोपरिनवत्रिंशतितमोऽध्यायः ॐ ५ ॐ १३८ रुद्रेदिति १

विभुध्वपाः १

हरिवं
२९७

रुधि

यतः प्रभो ॥ प्रसन्न इव वो गव व्रस हं ॥ दिजो नमं ॥ विश्वं वृत्तं लोकं मा भैः पश्य धनं जयं ॥ नैवे वेभ्यो नासुरेभ्यो नान्येभ्यो दिजस नमः ॥ भयं हि विद्यते तस्य गो
प्राये यत्पणं ॥ नवा सुरैस्त्ववसताः स्पृष्टाः स्वत्वापेवेतसा ॥ यत्तवाटे निरोधेनामा यथा निहिता मया ॥ ६५ ॥ इति श्रीत्तिले पुं हरिवंशे वद्रुपुरवधे ॥
वैशं पावन उवाच ॥ तदेव भूमिपाले पुमानुगे पुविशं पते ॥ आविवेश धर्माश्व कश्मलं जनमेजया ॥ दिशः प्रसुसुवुवीरावधमानाः समंततः ॥ क्रुष्या
नंतमभूतिभिर्यदुभिर्दुर्दुर्महैः ॥ निकुंभस्तानथोवावहृषितो दानवानाम् ॥ हित्वा प्रतिज्ञां किं मोहाद्व्यातीया सविह्वलाः ॥ हीनप्रतिज्ञाः कां त्यो कान्
प्रयास्यथ पलायिताः ॥ अगत्वा पविति पुं दे ज्ञातीनां कृतनिश्चयाः ॥ फलं जित्वेह भोक्तव्यं रिपुं समरकं केशना ॥ हतेन वापेश्वरेण वत्सं त्रिदिवे सुखम् ॥ पला
यित्वा गृहं गत्वा कस्य द्रष्टव्यं हे मुखम् ॥ दारान्वयं यकिं वापि धिक् किं न लज्जया ॥ स वमुक्तो निवृत्तास्ते लज्जमाना नृपा सुराः ॥ दिगुलोनववेगेन पुपुषु र्यदुभिः
सह ॥ उत्सवे पुं दशौ रणा नाना प्रहरणे नृपा ॥ ते यानियज्जवाटं तु तानि हंति धनं जयः ॥ यमो भीमश्च राजा वधर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ यान्प्रयाताञ्जघानैकिः
प्रवरश्च दिजो नमः ॥ अथासुरास्तो वा वा केशशैवलशादूला ॥ वक्रकूर्मरथावती गजशैलानुशोभिनी ॥ ध्वजकुंतलहकृत्वा सानितोत्कृष्टशदिनी ॥ गो
विंदशैलप्रभवा भीतवित्रप्रमाथिनी ॥ असुखदुःखेनाद्या असिमत्पतरंगिणी ॥ सुखावशोलितनदी नदी वज्रलदागमे ॥ तान्दृष्ट्वानि कुंभस्तु वदमा
नांश्च शत्रवान् ॥ हतान् सर्वां सहायांश्च वीर्यादेवोत्पणतहो ॥ सवारितो जयंते न प्रवरेण वभारता ॥ शरैः कुलिशसंकाशैर्निकुंभोरणकं केशः ॥ संनिवृत्तवद
द्योषुः परिघेण दुरासहः ॥ प्रवरं तां रुयामास सपणतमहीतलैः ॥ संप्रित्तं पतितं भूमौ गच्छन् ॥ परिघस्य गोविदित्वा ये वसन्तास्तं हित्वा सुरमभिदुतः ॥ अभि

२
३
४
५
६
७
८
९
१०
११
१२
१३
१४
१५
१६
१७
१८
१९
२०
२१
२२
२३
२४
२५
२६
२७
२८
२९
३०
३१
३२
३३
३४
३५
३६
३७
३८
३९
४०
४१
४२
४३
४४
४५
४६
४७
४८
४९
५०
५१
५२
५३
५४
५५
५६
५७
५८
५९
६०
६१
६२
६३
६४
६५
६६
६७
६८
६९
७०
७१
७२
७३
७४
७५
७६
७७
७८
७९
८०
८१
८२
८३
८४
८५
८६
८७
८८
८९
९०
९१
९२
९३
९४
९५
९६
९७
९८
९९
१००

७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ सुमहत्
सुमहत्तमः २५ २६ २७ २८ २९ ३०

दुःसन्तिकुंभं च निखिंशे न जघान ह ॥ पारिचेलापि दैते योजयंतं समता उयत्त ॥ ततः क्षवकुलं गात्रं निकुंभस्येंदिराहवे ॥ सविंतयामासन हावध
मानो महासुरः ॥ कृष्णेन सह यो द्वयं वैरिणा स्तानि घातिना ॥ श्रीमया भिक्षितात्मा तमाहवेश कसूनुना ॥ एवं सनिश्वयं कृत्वा तत्रैवंतरधीस्य
जगज्जगाम वैवयुदार्थं यत्र कृष्णो महारथः ॥ तं दृष्ट्वा वतत्कुंभमास्थितो वलनाशनः ॥ दृष्ट्वा मयागतो यो दुर्जह्वे सह देवतैः ॥ साधुसाधिति पुत्रं
वपरितुष्टः ससत्त्वजे ॥ प्रवरं वापि धर्मात्मा सत्त्वजे माहवर्जितम् ॥ देवदुर्भयध्यापि प्रणेडवी सवाजया ॥ जयमानं रणे दृष्ट्वा जयंतं रणदुर्जयं
महदशी धनिकुंभत्तकेशवं रणदुर्जयं ॥ अर्जुनेन स्थितं सा दैयजवादा विदूरतः ॥ सनाहं सुमहत्कृत्वा पक्षिराजमता उयत्त ॥ पारिचेलास चोरेणाव
लंसात्त किमेव वा नाशयसां वा र्जुनं वभीमं वा धुधिरं ॥ यमो ववसु देवं वशासु कामं वरीयं वा नृ ॥ पुपुधे मायया दैत्यः शीघ्रकाशीव भारता ॥
नवेनं दृष्टुः सर्वप्रभावा दिते जसः ॥ यदा तु नेवापश्यंतस्तदा वित्त्वोदकेश्वरं ॥ दृष्ट्वा देवो हृषीकेशः प्रथमानां गणेश्वरम् ॥ ततस्ते दृष्टुः सर्वप्रभावा
दाते जसः ॥ वित्त्वोदकेश्वरस्य भुनिकुंभं मायिनां वरां केली सशिखराकारं प्रसंतमिव धिष्टितम् ॥ आरुयंतं रणे कृष्णं वैरिणं स्तानि नाशिनं ॥ संधाय वै
वगाणी वंसं पार्थ तथेष्टुभिः ॥ पारिचेवं वगात्रे पुविना धेनम पासकृत्वा ॥ ते वारणास्तस्य गात्रे पुपरिचेव जनाधिप ॥ भद्राः शिला शिलाः सर्वे निपेतः कु
ण्डिताः भित्तो ॥ विफला तस्त्रमुक्तांस्तान् दृष्ट्वा वारणा धनं जयः ॥ पप्रक्षु केशवं वीरः किमेतदिति भारता ॥ पर्वतानपि भिंदंति मम वज्रोपमाः शराः ॥ किमि
हं देवकी पुत्रविश्वयोत्र महात्मना ॥ प्रत्युवाच ततः कृष्णः प्रहसन्निव भारता ॥ महद्भूतं निकुंभो यं कौंतेय शूलविस्तारतः ॥ पुरागतो नरकुलं तपश्चक्रे म

३१ ३२ ३३ ३४ सुमहत्तमः ४ शत्रुनितिकोपः
लोकीं तद्विक्रमः ३४ ३५

१६
३८
निकुं

हरिवं
२१८

अ ३८ उल्लापः ब्रह्मराकुलहितः गतिरात्रयः ३८ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ अतिथः तद्रमनमार्गतिनिशेषः ४५ सुखदुःखमिति स्वीयानां सुखं यदेवां दुःखमिति विवेकः ४६ जनाधिपान्
भतिगहीतान् मद्रु ४७ ४८ कृष्णेनेति तत्र तेनायमर्थः सनिकुम्भः कृष्णेन सह युयुधेरोक्तिरोपसु कृष्णेनेव प्रशोदितः मनसा प्रेरितोऽपि वादवानतदादित्युत्तरदेशा संवत् ४९ ५०

हासुरः ॥ गतं सर्वं सहस्राणि देवशत्रुर्दरासहः ॥ अथैवं कृंदया मासवरेण भगवान्हरः ॥ सवत्रे श्रीलिंगरूपाणि नवध्यानि सुरासुरैः ॥ तमुवाच महादे
वो भगवान् नृप भवजः ॥ मम वाजासुराणां वा विस्मयी ॥ प्रियमावरता ॥ भविष्यति हरेर्वधो न त्वन्यस्य महासुर ॥ ब्रह्मरूपो हं वविस्वुश्च विप्राणां प
रमा गतिः ॥ सख्यं सर्वं शत्रूणां मवध्यापां दुर्नंदन ॥ त्रिदेहोति प्रमापी ववरदृष्टश्च दानवः ॥ भानुमत्पापहरणं देहोस्यैको हतो मया ॥ अवधं वद
पुरं देहमिदमस्य दुरात्मनः ॥ दिनिं शुभ्रवतिथ्यैको देहो स्य तपसान्वितः ॥ अन्यत्कदेहो घोरोस्य येनावसतिषट्पुरां सतत्रे सर्वमाख्यातं निकुंभव
रितं मया ॥ त्वर्यस्य वधे वीरकथा पश्चाद्विष्यति ॥ तयोः कथयतो रेवं कृष्णयोरसुरसहा ॥ गुहां वदपुरं संजातां विवेशरणा दुर्जयः ॥ आचिष्टा तस्य
भगवान् विवेश मधुसूदनः ॥ तं वदपुरं गुहां घोरां दुर्ध्वं कुरु नंदन ॥ वंद्यं प्रयाहीनां ज्वलं तीक्ष्णं तेजसा ॥ सुखदुःखोत्पत्तीनां निप्रयच्छंती यये
॥ सितं ततः प्रविश्य भगवान् पश्यता ॥ अनाधिपान् युयुधेसहघोरं निकुंभेन जनाधिपां कृष्णस्यानुप्रविष्टा क्व वलाद्या दवात्तथा ॥ प्रविष्टा
भवत्तथा सर्वपांडवाश्च महात्मानः ॥ समेतात्क प्रविष्टा स्ते कृष्णस्यानुमतेन वै ॥ युयुधेसतक्रुषे नरो विरोधः प्रशोदितः ॥ आनयद्या दवात्सर्वीत्यानं
यं वदवान् पुरा ॥ नेमुक्तो रोहितो येन प्राप्ता यत्र नार्ह नः ॥ प्रहृष्टमनसः सर्वे निकुंभवधकां हिता ॥ राजानो वीरमुंवेति पुनः काममथा ब्रवीत् ॥ मु
मोच नाथ तान् वीरो रौकमिलेयः प्रतापवान् ॥ अथो मुखमुखाः सर्वे वदमो नानराधिपः ॥ तज्जयाभिपुता वीरास्तस्युर्नष्टाभिवत्तदा ॥ निकुंभमपि गो
विंदः प्रयतन्तं जयं प्रति ॥ यो धया मास भगवान् घोरमात्मरिपुं हरिं ॥ परिशेषाहतः कृष्णेन निकुंभेन भृशं विभोः ॥ गदया वापि कृष्णेन निकुंभतः ॥ इति

४९ जनाधिपान्
४९ ५०

गुरुः
२१८

राजानः राजः प्रद्युम्ननिगहीतान् ५१ ५२ ५३ ५४

५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

भृशशान्तुभोमोहपापलोसप्रहारहोतदाततः प्रवाधितोदृष्टापांडुकांश्चाधपादकानांजेपुर्मुनिगणास्तत्रकृत्वाहितकाम्ययातुमुमुक्षु
 हात्मानंवेदप्रोक्तंसाधास्तवेः॥ततः प्रत्यागतः प्राणोभगवान्केशवस्तदा॥दानवश्चपुनर्वीरावुद्यतोसमरंप्रति॥वृषभाविबलैर्होगाविब
 रभारत॥शात्तावकाविवकुडोप्रहरंतोरलोत्कटो॥अथकृत्वातदोवायनृपवागशरीरिणी॥वक्रैराशमयसैनंदेवतासलकंदकम्॥इतिहो
 तावभगवान्देवोवित्त्वोदकेश्वरः॥धर्मयशश्चविपुलंप्राप्नुहितंमहावल॥तथेत्युक्त्वा नमस्कृत्यलोकनाथः॥सतांगतिः॥सुदर्शनंमुमोवायवकं
 दैत्यकुत्सनकं॥तत्रिकुंभस्यविद्धेदाशिरः॥प्रवरकुंडलं॥नारायणभुजोत्सृष्टंसूर्यमंडलवर्चसम्॥उत्पानागिरतस्यभूमोज्ज्वलितकुंडलं॥मेघम
 लोगिरेःशृंगान्मयूरइवभूतलो॥निकुंभेनिहतेतस्मिन्देवोवित्त्वोदकेश्वरः॥ततोवचनरत्नाग्रजगत्रालकरोविभुः॥पपातपुष्पवृष्टिश्चशक्रसृ
 ष्टानभक्तान्तात॥देवकुंडुभयधैवप्रतोदुररिनाशने॥ननंदवजगत्कृत्स्नंमुनयश्चविशेषतः॥दैत्यकन्धाश्चभगवान्यदुभयः॥शतशोददौ॥शत्रि
 वात्संभगवान्तांतायतापुनःपुनः॥रत्नानियविविधाराणांसांसिप्रवरालिचै॥रथानांवाजिउक्तानांघट्टसहस्रालिकेशवः॥अदत्तापांडवे
 यश्चप्रीतात्मागदपूर्वजः॥तदेववायप्रवरंघट्टपुरंपुरवर्द्धनः॥दिजायव्रह्मदत्तायददोता॥स्पर्धवरध्वजः॥सत्रेसमाप्रेवतदाशंखचक्रगदाधरः
 ॥विसर्जायेत्वाताक्षेत्रंपांडुकांश्चमहावलः॥॥वित्त्वोदकेश्वरस्यावसमाजमकरोत्प्रभुः॥मासस्यपसमाकीर्णंवरुत्रंवाजनाकुलम्॥नेपुदकुश
 तान्मत्तान्देवोमत्प्रियस्तदा॥योधयित्वाददौभूरिवित्रवत्प्रासिवात्प्रवाणांमातापित्र्यांसहितोयदुभिश्चमहावलः॥अभिवायव्रह्मद

१३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

हरिकं
२२८

त्रययौदारवतीपुरीयासविवेशपुरीरम्यं हृष्टपुष्टजनाकुलं॥ पुष्पविजयभांवीरोवंधमानो नरैः पविर्त्तु इमं यः षड्पुरवधं विजयं च कपालिनः॥ शृङ्गार
दापठेदायिसपुदेजयमानुयात्पुत्रोत्तमतेपुत्रमधनोत्तमतेधनं॥ आधितोमुच्यतेरोगादृद्धापायवधनात्पुत्रं पुंसवमेवोक्तं गार्भाधानं
वभारतं॥ आद्रेपुठितं सम्यगक्षयकरं सत्तं॥ इदमभारवरस्यभारतप्रथितवत्सत्यजयं महात्मनः॥ सततमिहहियः पठेन्नरः सुगतिमितीव
जनेगतज्वरं॥ मलिकनकविचित्रपालिपादोनिरतिशयार्थगुणोरिहादिनाथः॥ वत्सहृदयि शयश्चतुर्विधात्मा जयति जगत्पुरुषः सहस्रना
मा॥ ॥ इति श्रीरविलेपुहरिवंशो षड्पुरवधः समाप्तः॥ ॥ जनमेजयउवाच॥ श्रुतोयं षड्पुरवधोरम्यो मुनिवरोत्तम॥ पुरोक्त
मंधकवधं वैशंपायनकीर्तयामासुमत्साध्वहरं॥ निकुंभस्य वधतथा॥ प्रग्रहिवदंतं श्रेष्ठपरं कौतूहलं हि मे॥ वैशंपायन॥ इति हंते पु
त्रेपुविस्तुनाप्रभविस्तुनातपसाधारयामासमारीवंकश्यपंपुरा॥ तपसाकालयुक्तेन तथा भुभ्रवयागुने॥ अनुकूलेन च तथा माधुर्येण
वभारतं॥ परितुष्टः कश्यपस्ततो मुवाच तपोधन॥ परितुष्टोऽस्मितेभदेवरं वरयस्व वते॥ इति हंते वत्सहृदयः पुत्रास्त्रिभगवन् देवैर्धर्मधृतां वरं
अवधं पुत्रमिहामि देवैरामितविक्रमं॥ कश्यपउवाच॥ अवधाते सुतो देवि हाशायलिभवेदिति॥ देवानां संशयो नात्र काश्चिच्चकमलेक्षणो
देवदेवमृतेरुद्रंतस्य न प्रभवागमः॥ आत्मा ततस्ते पुत्रेण रक्षितो हि सर्वथा॥ अन्वात्तमत्तं देवी कश्यपः सत्यवागध॥ अंगुत्यो हरदेशे तु या
पुत्रं तु पुत्रं वेत्तु॥ सहस्रबाहुं कौरवसहस्रशिरसं तदा॥ हिसहस्रे क्षणं वैवता वयरणमेव वरं॥ सत्रजस्य च वयस्मादनं सोऽपि हि भारत॥ तमेव को

भागवतप्रोक्तः २ ३ कालयुक्तेन बहुकालीनेन ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
तमोरुद्रात् २

पुनः
२२८

१३

११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

यं नाशेति प्रोक्तं त्रिनिशितिनः अवशोत्थीति लोकान्ससकीन्वाधतिभारत॥ हरत्यपि वरत्नानि सर्वात्मा वलाभवात्तु वा स यत्प्राप्तवीर्येण
 निरुत्थाप्य रसंगणान् स्ववेशमनुजितौ त्वर्वै सर्वलोकभयंकरः परराजपदं परराजविलोपनम् ॥ वकारसततं मोहादंधकः पापनिध
 यः ॥ त्रैलोक्यविजयं कर्तुं युयुतः सत्प्रभारत॥ महायैरसुरैः साई वक्रभिः सर्वधाविभिः ॥ तं श्रुत्वा भगवान्शक्रः प्रणमः पितरं व्रवीत् ॥ अंधकेनेहमारु
 षीह संभुजितममं आत्मापयविभो कार्यं मत्स्यकंसमनंतरं ॥ यवीयसः कथंतामसो द्रव्यं स्यान्मुने मया ॥ इष्टे पुत्रे प्रहृतं यं कथंताममयाविभो ॥ इहा
 ब्रभवती कुर्यान्ममं विहते सुते ॥ देवेन्द्रवचनं श्रुत्वा कश्यपो वाक्यमब्रवीत् ॥ वारयिष्यामि देवेन्द्र सर्वधा भद्रमत्कते ॥ अंधकं वारयामास हित्वा
 महसकश्यपः ॥ त्रैलोक्यविजयादीरुक्कुरुकेलाभारत ॥ वारितोपिव द्रुष्ट्वात्मा बाधनो वदिवो कसः ॥ ते स्तेरुपायेर्दृष्ट्वात्मा प्रमथ्य वतथा परान् ॥
 वधं जकाननेष्टु शानुया ॥ नाति दुर्मतिः ॥ उवैः भवत्सुतान् भान्वात्वा दृष्ट्वा नयदिवो नागान् दिशागजसुतादिव्या नपिव भारत ॥ वलाहक
 देवानां परपतां वलद्विर्तः ॥ देवानां पाययंतो ये यज्ञैश्च तपसा तथा ॥ तेषां वकारवचं द्रुष्ट्वात्मा देवकंदकः ॥ नेत्रयज्ञैस्त्रयोवर्णां से पुनैव तप
 स्पि ॥ अंधकस्याभयाद्राज न्यत विघ्नानि कुर्वतः ॥ तस्येकया वाति वापुसादित्थं तपसुतः ॥ चंद्रमाः सवनधरो दृश्यते नैव वा पुनः ॥ न भजंति
 विमानानि विहाय सितस्वकां प्रभां ॥ अंधकस्यातिघोरस्य वलद्विर्तः ॥ निरोंकारवचं द्रुष्ट्वात्मा देवकंदकः ॥ नेत्रयज्ञैस्त्रयोवर्णां से पुनैव तप
 यात्कुतकुतो हह ॥ कुत नथो जरात्यायोडा वयमास भारत ॥ भद्राभां केतुमातां भजन्तु हीणं सथैव वा ॥ मानयंति वतं देवा रात वा भद्रा सदा ॥

अथ पं. पा.

२१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

३० ३१ ३२ ३३ ३४ अभ्युपमार्जनम् श्लोकाः पनयनम् ३५ ३६ ३७ तपोधनाः हेतुगोनकादयः ३८ इति वक्ष्यमाणं कार्यं कर्तव्यम् ३९ ४० ४१ मन्दारस्तुरतस्तुत्युधेः ४२ सन्तानो विदे

हरिवं
३२०

तानि वस मत्तानि सगर्भाः पिसर्वथाः न वयोवधमानाः समेता ब्रह्मादिनः ॥ अविं तय न्धकस्य वधं कर्मभूतां वराः ॥ तेषां ब्रह्मस्य निर्मथो धीमानि
रमथा वधीन् ॥ तास्य रुशान्ने मन्नुर्विद्यते वकथं वनो तेषां वरे दीयमाने कश्यपे नेति श्रुतिः ॥ नाहं हृदा त्वरि शान्तं शक्रस्ये वधी मतां नडुषा संविशित
धं शर्वो येन सनातनः ॥ जानीयात्सर्वभूतानि पीयमानानि शंकरः ॥ विदिता र्थो हि भगवानवश्यं जगतः प्रभुः ॥ अभ्युपमार्जनं देवः करिष्यति सत्तोगतिः
॥ तं हि देव देवस्य भवस्य जगतो गुरोः ॥ संतः सदा रक्षितव्या वासलास्तु विरोधतः ॥ ते वयं नारदं सर्वे प्रयामः शरणं दिजं ॥ उपायं वेत्स्य नेतव्यं यैः स्थो हि
भवस्य सः ॥ ब्रह्मस्य निवचः ॥ अन्ता सर्वे ते धनपोधनाः ॥ आत्मार्ये नारदं प्रोवृत्तोस्तथेति स बोद्धवन्तां ॥ अविष्यथानुयाते पुनः कार्ये नारदो मुनिः ॥ विवा
र्यमनसा विहासितिकार्यं स हृष्टवान् ॥ स देवदेवं भगवान्द्रष्टुं मुनिरथा ययौ ॥ मन्दारवनमध्यस्थो यत्र नित्यो वृषध्वजः ॥ संतप्रजनीमेका पुष्टिताम्र
निसत्तमः ॥ मन्दारकावते रम्ये दयितः ॥ भूतपालिनः ॥ आजगाम पुनः स्वर्गं तेषां नृशो वृषध्वजात् ॥ मन्दारपुष्पैः सुकृतां मातामा वध्वभारतं विधितं
सविशोक्तं सर्वगंधो जमात् ॥ संतानमत्यमादाथ तैरेव कुसुमैः कृतम् ॥ तं वक्राण्डे समासज्य महागंधं नराधिप ॥ आयवा वंधको पञ्चदशतमो व
नदपितः ॥ अंधकत्वधतां दृष्ट्वा गंधमाघ्राय यो जयमे ॥ संतानकानां त्वग्मात्मां महागंधां महा मुने ॥ कुत्रेयं पुष्पजातिर्विक्रमनीया तपोधना गंधान्वता
भुक्तांस्तान् हि भोः पुष्पतिमुज्जु ॥ स्वर्गं संतानकुसुमान्यभिवर्तति सर्वथा ॥ कः प्रभुः सर्वदेवेषु शोधारयितुं मुने ॥ आस स्वयं यनुग्राह्या वयं ते देव
तानि धे ॥ तमुवाच मुनिश्रेष्ठः प्रहसन्निवभारता ॥ ग्रहाय दक्षिणे हस्ते सुमहांस्तपसो निधिः ॥ मन्दारः पर्वतश्चेच्छीरीरकामगमं वनम् ॥ तत्र वै वंधिधं

४ सखा

पु.
२३०

वपुस्त्व ४३ ४४ स्त्रग्मातां पुष्पकामा ४५ इयमिति वक्तव्येऽयमिति उक्तिमत्तावात् सन्तानकुसुमानि अतिवर्तति अभिभवति ४६ ४७ ४८ ४९

रत्नमुत्तमं दिव्यं श्रेष्ठम् १० ११ १२ १३ १४ १५ प्रवृत्तानि तदीनां ज्ञानानि समूहानि यत्र तत् १६ सविद्वेषतरेः पारिजातादिभिस्सहितम् १७ नमः श्रुते स्वर्गादागते नदीजनेः पुरा अन्धेन

इति.

२२९

॥ गङ्गां दानिये विनं ॥ वेत्ति त्वं हि यथा वधो वरदानादहं पितुः ॥ मम वैवस्वतो सर्वत्रैलोक्यं स चराचरं ॥ पतियो दुं न मां कश्चिद्विदुः ॥ यपि गिरेर्भयात् ॥ पारिजातव
 नं वा तितवसानो महागिरेः ॥ सर्वकामप्रदः ॥ पुष्पो भ्रंषितं रत्नमुज्जमां ॥ तदा यश्चोपभोक्षामि तदनेन वसानुजम् ॥ किं करिष्यति कुदत्तं मनो हिरमते म
 मो ज्ञातारं नानुपश्यामि मया त्वत्वं हि न स्थितो ॥ इत्युक्तो मंदरत्नेन तत्रैवांतरधीयतां ॥ ततो रंधकोतिरुधितो वरदातेन दर्पितः ॥ मुमोक्षना दंसु महदिदं व
 नमब्रवीत् ॥ मया त्वं देवाय मानो यन्मानवकुमन्यसे ॥ अहं ब्रूणीकरोमि त्वां वतं पर्वतपद्ममे ॥ एवमुक्त्वा गिरेः शृंगमुत्पाद्य वक्रयोजनं ॥ निष्पिपेयगिरेस्तस्य
 शृंगे पायत्रवीर्यवान् ॥ सह तैरसुरैः सर्वैर्वरदानेन दर्पितः ॥ तं प्रकृञ्च नदीजालं भज्यमानं महागिरिम् ॥ विदित्वा भगवान् रुद्रश्चकारानुग्रहं गिरेः ॥ सविशेषत
 रं वीरमन्नदिजगणोर्ध्वतः ॥ नदीजलैर्वक्रतरैरागुतं चित्रकाननं ॥ नभश्चुनैः पुरायदत्तं देवविराजितं ॥ अथ देवप्रभावेण शृंगात्पुत्पादितानि ॥ शिवाति
 वासुरा नेव संति घोराणि धारतां ॥ शिवायेतु पलायंते शृंगानि तु महासुराः ॥ शृंगैस्ते स्म वधंति पर्वतस्य धनाधिपां ॥ ये स्वस्थास्तु सुरास्त्वज्जतिष्ठंति गिरि
 सानुषु ॥ शृंगैस्ते न स्म वधंति मंदरस्य महागिरेः ॥ ततो रंधकोत्तरादहं तानां तस्य दत्तां तथा ॥ रुधितः समहाना दं नदित्वेवं तदा ब्रवीत् ॥ आदूयेनं वनं यस्य सु
 कार्थमुपतिष्ठत् ॥ कित्वावलमुदेन हताः स्म श्कुघनारण्ये ॥ एवमुक्त्वा रंधकोत्तरं वक्रयोजनं प्रवक्ष्ये ततः ॥ संप्राप्तः भूतमुद्यम्य देवो रंधकोत्तरं ॥ प्रमथानां
 गणैर्दीमानुश्रुतो वै वक्रलोचनः ॥ तथाभूतगणैश्चैव धीमानुभूतगणैश्चरुः ॥ प्रवक्ष्ये ततः कृतं त्रैलोक्यं कुपिते हरे ॥ सिंधुश्च प्रतिस्नोत मुहुः प्रवलितो हका
 ॥ जमुर्दिशो निदाहं सर्वतो हरते जसा ॥ पुपुषुश्च ग्रहाः सर्वे विपरीता जनाधिपा ॥ वेलुश्च गिरयस्तत्र काले कुरुकुलो हह ॥ प्रववकी पपर्जन्यः स धूम्रमा

व२ गु०
२२९

शोभातः सर्वसिः १० वध्यान्ते वध्यान्ते २० २१ २२ २३ २४ वहुलोचनास्त्रिनेत्रः २५ २६ सर्वेते सदासाः विपरीताः वक्त्राभूताः २७ मधुमांगादाः वध्यायेषु तेजि रयः २८

हरिवं

२२२

नाम्ना इकाभोग्यगुरोरेवराज्यावेशयोचितः स्थितिरेवाहिमैमानां कृताकृत्येन भीमता ॥ स्त्रीनिमित्तं भवेद्वरं मायदत्तामिति प्रभो ॥ रेवत्या वै कथासादं
 वलोरेमैः नृकृत्या ॥ वक्रजाकानुरागेण यदुश्रेष्ठः प्रतापवान् ॥ कादंबरीपानकलोभूषितो वनमालया ॥ विक्रीडे सागरजले रेवत्या सहितो वली ॥ यो
 उरास्त्रीसहत्यासि जने जलजलो वनः ॥ रमयामास गोविंदो वैश्वरूपेण सर्वरूपो ॥ अहमिष्टामया तादृजले वसति केशवः ॥ इतितामेतिरे सर्वा नाराय
 लपराः स्त्रियः सर्वाः सुरतविहंगुः सर्वाः सुरतदर्पिताः ॥ मानमुद्रुधताः सर्वा गोविंदे वक्रमानजम् ॥ अहमिष्टाहमिष्टातिस्त्रिये परे जने नरा ॥
 नारायणस्त्रियः सर्वा नृगशस्त्राधिरेभुभाः ॥ करजदिजविहानिकुशाधरगतानिताः ॥ दृष्ट्वा दृष्ट्वा जद्विरे दर्पणो कमले सरणाः ॥ गोत्रमुद्रिष्टपुरुषस्य ज
 गिरे कृष्णयोचितः ॥ पितृसंभवकृतस्य नयने वैदनां पुत्रो ॥ कृष्णोपितमनोदृष्टः ॥ कान्तानागयणस्त्रियः ॥ मनोहरतरारजनभवनैकानेभ्यः ॥ स का
 तमनोदृष्टो नेष्टो ताश्चकिरे कृताः ॥ नारायणे न देवे न तपे माण मनोरथाः ॥ शिरांसि गर्विता मूढः सर्वा निरवशेषतः ॥ गाल्लभं केशवमयं वहं पञ्च
 दर्शनाः ॥ तोभिश्चतस्रः विक्रीडे सर्वाभिर्हरितात्मवान् ॥ वैश्वरूपेण विधिमासा मुद्रे विमले जले ॥ उवाह सर्वगंधाद्यं स्वकृंदारिमहोदधिः ॥ तोयं गालं
 गोवीरगाद्युदेवस्य शासनात् ॥ पुष्कदं जनुदघ्नमूतदघ्नमथापि वा ॥ तारं आत्मन दघ्नं जलं समभिकां ॥ स तं ॥ सिषिषुः केशवपत्न्यो धारा इव महो
 दधिः ॥ सिषेवताभगोविंदो नेष्टो फलता इव ॥ अवलंघारपराः कंदहरिहरिण लोचनाः ॥ उपग्रहसमावीर्यतामीत्युत्तवास्त्रियः ॥ काश्चिन्नाहमयेतत्तः
 पुत्रैः सर्वगरीभताः ॥ कोववहिं लानागानो माकारसदृशः ॥ स्त्रियः ॥ मकराकृतिभिश्चाप्यापीनाभैरपि वापराः ॥ वक्ररूपाकृतिधरेः ॥ पुत्रुभ्यापराः स्त्रियः ॥

उक्तः

२२२

निहानिनरवधूतादिनिः १५ काश्चाधिरेऽआत्मानं प्रशशंसिरे १६ करजाः नखाः दिग्गाः तज्जविहानिः १७ गोत्रं नाम जगिरे गीतं कृतवत्मा १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८

येनैव कर्मयोगेन रमसमरसतमैर्नितैर्वाहिनाश्च कुमुदानारायणस्त्रियः । तनुवस्त्रावृतस्त्वया लीलायं त्यक्तवापराः ॥ नैकुमाणाः ॥

रामः रेमे ३० ३१ ३२ हृषीकेशः इन्दुया र्गमीश्वरोपिकानावशागतोभवदित्यन्वयः ३३ ३४ वेशरूपेण कुलानुरुपेण वेशोवेदो कुले विन्ने इति विश्वः ३५ स्वभित्तयानिशोभनः अभिनयः पदार्थस्य वाक्यार्थ
स्य च ३६ प्रदर्शनं यत्र तानि ३७ ~~विदुः~~ पंचवृणं अस्मरसम् कोवेकः कोवेरी वरासराः ३८ श्रेष्ठाः अस्मरसः विश्वरूपेण जगन्निधाय तन्वेन हेतुना निमित्तेन ३९ ४० प्रविशार्धमतो हारिणो भव

सर्वकुंभैः सथातेतः कुंभैरिव तथापराः ॥ समुद्रसालिलेरगो हृषयंत्योजनाईतं ररामसहस्रकृष्णजलेतस्मिन्नुद्युतः ॥ विक्कीडवांसुदेवेन जलं जलज
लोचनाः ॥ यस्यायस्या कयो भावस्तोतां तेनेव केशवः ॥ अनुप्रविश्य भावतो निनीयात्मवशं वशी ॥ हृषीकेशोपि भगवान् हृषीकेशः सनातनः ॥ वभूव वै च
रूपेण कानावशागतः प्रभुः ॥ कुलशीलसमोस्माकं यो यो यमिति मे निरे ॥ वेशरूपेण वर्तन्मंगलात्ताजनाईनमू ॥ रक्षादाभिरण्युकं तं स्मितप्रवीभि
भाषितं ॥ कृत्स्नं भारीधकमिरेभत्ताववक्रमेतिरे ॥ पृथगास्तः कुमारसं प्रकाशं स्त्रीगणैः सह ॥ अलं वक्रजले वीराः सागरस्य गुणाकराः ॥ गीतं नृत्तं च
धितो नोतां स्त्रीसंजने चर ॥ वेतसायाहता नोतेदाभिरण्यतस्थिरे वशी ॥ भूत्वेतः स्वनुगीतानि नथास्वविनयानपि ॥ नृयत्पुत्रमनारीणां मुमुक्षु
यदुपुंगवाः ॥ पंचवृडास्ततः कृष्णकोवेकं अवरासराः ॥ माहेंडीश्चानयामास वैश्वरूपेण हेतुना ॥ ताः प्रोवाच प्रमेयात्मासां त्वयित्वा जगत्प्रभुः ॥ उवाच
पयित्वा प्रणताः कृतां जलिपुडास्तदा ॥ कीडा युवतो धेमानां प्रविश च मरीकित ॥ मत्प्रिया धेवरागे हारमयध्वं च यादवान् ॥ दर्शय ध्वंगुणां सर्वान्
सगीतरहस्तुवा ॥ तथाभिनययोगेषु वा ये सुविधिषु वपैः स वं कृते विधाया ॥ मे भेयो वो मनसे सितम् ॥ मद्धरीरसमासेते सर्वे ॥ नरवशेषतः ॥ शिरसा
नोतुताः सर्वाः प्रतिरुहरेस्तदा ॥ कीडा युवतो देवानां ता प्रविष्टा सरोवराः ॥ ताभिः प्रविष्टमात्राभिः ॥ ततः समहर्षवः ॥ सौदायिनी धिर्नभसि घ
नसंघ इवानघ ॥ ता जलत्थानुपत्त्या यजगुश्चाथाय वा दयन् ॥ ता जले स्थले वस्थित्वा जलवाद्यप्रवा दयन् ॥ वधुश्चाभिनयं सम्यक् स्वर्गवास इवा
गताः ॥ गंधैर्मील्यैश्च ते ॥ देवैश्चैव श्रायतलोचनाः ॥ हेलाभिहीत्यथा वैश्च जहुर्भे मम नोत्सवा ॥ कदाभेरिगिते होत्यैः कलशवैः प्रसाधितैः ॥ मनोनुकूलै

त्यः ४१ ४२ हेतेयाद्याः ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८
रामी पश्यति शेषः ४४

वासरा असरोवरा तान् भेमान् बहून्वातस्कन्धान् बहुषुवातस्कन्धेषु आरु प्रवहादिषु उधो धेषु उत्तरोत्तरमगायेषु उत्तक्षिप्य उत्क्षिप्यतीत्वा तत्र विजृम्भति पूर्वैरागत्यः तज्जन्ते भेमास्ता
नारीमनियन्ति ४८ स्तनां विद्यन्ति ५० कस्तोऽपि वक्रादेरुक्तं कस्तोऽपि सर्वेति अद्योत्तद्राताधिकं ग्राह्यम् ५० विस्मयादिवि क्रिडा कतम् ५१ ५२ ५३ इत्युक्तं धातुन बज्जतेष्व धावात् इत्युक्तं
मञ्जुश्रेष्ठः ५४ ५५ ५६ ५७ त्वलिकाः शगदिस्त्रलकाकाराः ५८ कैलादिवारु चन्दो यथेष्टरूपित्वम् यथेष्टकारितं यथेष्टान्ते ५९ मसारः मरकतः गन्धुश्चन्द्रकान्तः अर्कः स्फ्यिकान्तः

हरेव
२२३

भेमानां स्त्रियो जडुर्मनां सिताः ॥ उत्तक्षिप्योत्क्षिप्य शकाशं वातकंधान् बहून्वातानामादि रावशागा भेमा मानयन्ति वरा सराः ॥ कस्तोपिवैवां प्रीत्यप्येति जडु
जगतः प्रभुः ॥ सर्वेषां उदाभिः साई श्री सहस्रेषु दानितः ॥ प्रभावता कते वीराः कस्तुष्पामितने जसः ॥ न जगुर्विस्मयं भेमागां भीर्यं परमास्थिताः ॥
केविदेव न कंगत्वा पुनरायांति भारत ॥ गृहान्यन्ये वना न्ययेकां भं न्ययेरि मर्दन ॥ अपेयः पेयसलितः सागरश्चाभवत्तदा ॥ आजया लोकना पस्य विज्ञा
रमितने जसः ॥ अधावत्स्थलवशापि जले जलने लोचना ॥ गृहहस्तं तथा नार्यो युक्ता मज्जे स्तथापि वा ॥ भक्ष्यभोज्यानि पेयानि शोषंते हंतथैव वा ॥ वक्र
प्रकारं मनसा ध्याते तासां पुपस्थितं ॥ अस्मान्माताधारिण्यस्ताः स्त्रियस्ता ननेदिता नारुहत्सुरमयां वक्रुः स्वर्गदेवरा नुगा ॥ नोभिर्दृष्टप्रकाराभिश्चि
क्रीडुरपराजिताः ॥ स्वाता नुलिता मुदिता सायाहः ॥ अधकवह्ययः ॥ आवताश्चतुरसाश्च त्रयाश्च त्वलिका न जा ॥ प्रासादो नो ॥ कौरव विहिता विश्वकर्मणा ॥ कैला
समंदरं हंदा मेरु हंदा तथैव वा ॥ तथा नाना वक्रं हंदा सपेदा मृगरूपिणः ॥ वेदं यतो रणो भिजा भिजाभिर्मलिभिस्तथा ॥ मसार गत्व कर्मये भिजा भक्रिशाते र
पि ॥ आ क्रीड गत उ हंदा ॥ भिजाः कनकरीतिभिः ॥ कौव हंदाः भुक हंदा गज कदा सथा परे ॥ कलंधा रे गंही ताता नावकार्त्त सरोज्वला
॥ शलिलं शोभयामासः सागरस्य महोर्मि मर्त्त ॥ समुद्रि तैः सितैः पोतैः योन पात्रैस्तथैव वा ॥ नोभिश्चक्रिस्त्रिकाभिश्च भुधुभे वक्रता लयः ॥ पुराणा कारा
गामी निगंधर्वाणामित तातः ॥ वध्रमुः सागरजले भेमका नाति भारत ॥ नंदन हंदा पुके पुयान पात्रेषु भारभा ॥ नंदन प्रतिमं सर्वे रचितं विधकर्मला ॥ उ
द्याना निधुभा वृथाः दीर्घिका मी दना निवा निवेशिता नि कल्याणी ता दृशान्ये व सर्वथा ॥ स्वर्ग हंदा पुवान्येषु समासा त्स्वर्ग सानिधाः ॥ नारायणा जयावी

उक्तः
२२३

तेषां लोः समस्तैर्वा विवराणै रचितै र्दिमर्थः स्त्रिभक्ति शानैः नाना रूपप्रसन्न दशानैः ६० आ क्रीड गतः ५१ ताला गतः ५२ सदा गतः ५३ कनकरीतिभिः कनक धाराभिः पोतै र्जला रवेर्योग्यैः शुद्ध लोका रूपैः पान पात्रैः
सर्वै र्सीमताभिः सामग्री नौकाभिः नौभिः अजिने गवतीभिः दीर्घ नौकाभिः सिल्लिकाभिः प्रासादं किताभिः नृत्य गीता दिली ला योग्या भिरा यता मि नौभि र्दि ति भेदः ५४ ५५ तत्र यो ता दिमान
वासं वदन्ति ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
मातानि
ति

६७ वनेषु तोस्थेकेक ६८ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ इच्छती इच्छयावध ७५ ७६ ७७ ७८ परिच्छंदसा घोरास्त्रीसहस्रपरिचारस्यानुकूपम् ७९ ८० यदुसिंहाद्वयं अंशवद्व

रविहिताविधकर्मणां वनेषु ह रुद्रं मधुरं वैवपभिराः ॥ मनोहरतरं वैवभेमानामति तेजसा मूर्त्तिं देवलोकोद्भवाः श्वेताविलेपुः को किलास्तदा ॥ म
धुराणि विविशालि यद्गोकांक्षितातिवैवं शंभुसमरूपे पुहम्पुष्टे सुवर्हिणः ॥ न नृत्तमधुरा रागाः शिखरिगण संवृताः ॥ यतो कायानपात्राणां
सर्वपभिरगोयुताः ॥ भ्रमरैरुपगीताश्च सदा मासकवासिभिः ॥ नारायणज्ञया वृक्षाः पुष्पाणि मुमुजुर्भूता ॥ अतवधानुदूपाणि विहाय सिंगता
स्तदा वैवो मनोहरो वाता रतिविह्वलः सुखः ॥ रजोभिः सर्वपुष्पाणां युक्तं न शोभक ॥ शीतोष्णमिदं न तत्र भूवयस्य पते ॥ वासुदेव प्रसादे
न भेमानां जीतानां न दानं न ह्युपि वासानानि न विंता शोक सवय ॥ आविवेश तदा भेमानुप्रधावाय कणालिनः ॥ अप्रशान्त महात्मी गीत नृत्तौ प
शोभिता ॥ वभूवसागरकीडा भेमानामति तेजसा मूर्त्तिं वक्रयोजनविस्तीर्णं समुद्रं सलिलाशयं ॥ रुद्राविक्रीडुरिंशभा भेमाः कृशाभिराभिता ॥ परि
दृष्ट्या नुरुपं यानपात्रं महात्मनः ॥ नारायणस्य देवस्य विहितं विधकर्मणां ॥ रत्नानि यानि वैलोको विशिष्टानि विशां पते ॥ कृत्स्नस्य तानि सर्वाणि च
न पात्रेति तेजसः ॥ पृथक्पृथक् विवासाश्च स्त्रीणां कृत्स्नस्य भारता ॥ मणिवैद्यविशाले कार्त्तस्वरविभूषिताः ॥ सर्वतुंकुसुमाकीर्णाः सर्वगंधाधिरासि
ताः ॥ यदुसिंहांशुभिर्जुष्टाः शकुनैः स्वर्गवासिभिः ॥ इति श्रीविलेपुहरीवंशोपानुमती हरणसमुद्रयात्राया मूर्त्तिः ॥ वैशंपायन उवाच ॥ रे मे
वज्रश्चंदनपंकदिग्धः कादंबरीपानकलः पृथुश्रीः ॥ रक्तैर्भरणैरेवतिमाश्रयित्वा प्रलम्बवाहस्तनितप्रणतः ॥ नीलोत्तुदाभे वसने वसानश्चं शंभु
गोरोमादिरावित्वा धः ॥ रराज रामो मुदमध्यामेत्यसंपूर्णविबोभगवानिवेण्डुः ॥ गामैककर्णमलकुंडलश्रीः स्मेरन्मनोमोहकतावतंसः ॥ निर्यक

रश्मिस्थाना अंगमेकांतैः शकुनैर्देवैः जुष्टं लेखितम् ५१ ॥ इति श्रीभावदीपे हरिवंशार्थप्रकाशोद्भातोपरिनिवृत्तादिंशोऽध्यायः १४३ रे मइति कादम्बरीपानकलः कदम्बप्रसूतमदिरापानेन मनो
हरः देवतिसितिरुस्वत्वमाधमः ६८ ॥ २ ॥ ३

वेला नयं
अष्टया

सागरम् ४ ता अस्तरसः तासु काश्चन वाद्यानु रूपं न नृतुः अन्त्याः सम्पत् सर्वभावेन जगुः ५ अभिनयेन हंसादिशतनेनात व्यंयात् हावादिस्वीयदूता अधुक्ते प्रयोवत् हृद्यं न दनुकुलं च अष्टमाः
रासं गानम् ७ कं स प्रलम्बो दिवधत् न दनु कोरी न संयुक्तु रित्यर्थः ८ अरिष्टधेनुकाभ्यां अरिष्टधेनुकमोरित्यर्थः ९ १० शंखद्वारा शंखादिनिधिमुक्त तस्मादिव ह्वात् ११ १२ १३ वलाह

हरिकं
२२४

कदाहं प्रिययागुमोदरा मोमुखं चार्चयिषीष्यमाणः ॥ अथात वा कंसनिकुंभशो हृदयरूपो स्तरसंगलः सः ॥ इष्टं मुसारे वाने मा जगाम वेला नयं
त्वर्गसमानमृगा ॥ तारिवती वाप्यथवापिशमं सर्वा नमस्कृत्य वरांगयद्यः ॥ वाद्यानु रूपं न नृतुः सुगमः समं न तो वा जगिरेथसम्पत् कौयकुल
ये वाभिनयेन तत्र च यथा वदेवां प्रियमर्थं युक्तम् ॥ ह्यानु कूलं वलं यत्नतस्तथा प्रियारे वतरा जगुः ॥ विक्कीदुरत्या धृतथै वरासं यदेशभा
वा कृतवेधयुक्ताः ॥ सहस्रतालं तलितं सलीलं वरानना मंगलसंभूतां यः ॥ संकषणायो धननं दनानि संकीर्तयं त्यो धनमंगलानि ॥ कंसप्र
लं वादि वधं वरमं आणूरवाते यत्र थै वरंगां यशो ह्वा वप्रथितं यशो यहा मोदरत्वं यजनाई न स्या ॥ वधं तथारिष्टकधेनुकाभ्यां प्रजे ववा सं
कुली वधं यो यथा यमप्रो यमत्ता नृनो वसुधिं रुकाणामपि कालयुक्ताम् ॥ सकालियो नागपतिर्हृदे च कृत्वेन संते न यथा दुरात्मा ॥ शंखद्वारा
द्वरसं वगीरप प्रोत्तातां मधुसूदनेना ॥ गोवर्धनो र्ये वग वांधतो भूयथा वक्रत्वेन जनाई नेना ॥ कुत्रां यथा गंधकये विक्रां च कृत्वा त्वहीनां क
नगं शक्रः ॥ अगमनं गमनं कं वसुके कृत्वा यथा ज्ञानमजोपनिषः ॥ सोमप्रमाथ वहता पुथत्वं वधं मुरस्या पथ दे वशो ॥ गंधारक न्याय
हने नृपाणां रथे तथा यो जनमूर्तिनां ॥ तथा समुद्रा हरणे जयं व पुदे ववा लाह कज सुमाले ॥ रत्नप्रवेकं वयुधार्जितं यत्तमा हतं शक्रसम
धमासीत् ॥ सता निवा न्या निववा रुपा जगुः स्त्रियः प्रीति करालि राजन ॥ संकषणायो धननं दनानि विवालो वाने क कथा भयालि ॥ वाई
वरीणानमोत्कं रक्त वलः दृष्टु श्रीः सवुक्र ईरा मः ॥ सहस्रतालं मधुरं समं य सभाप्य गारे वतरा जगुः ॥ तं कूई मानं मधुसूदनं च दृष्टु म

उक्तः
२२४

कर्जवृमातिभ्यां स ह्वा वने पुष्टेन च पादोः प्रसिद्धम् १४ १५ कुर्ध्यातुरजगताथः सुकूर्द जगो १६ ७

७. १८. १८. घातपात्रं तौ. २० २१ २२ २३ हेराजपुत्र मुनिः दीर्घभावः
 चान्दसः हेलाविकारेः लीलानुकारैः २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१

म

रात्मा पुदिनस्तदाभूत् ॥ उक्रुदं सत्ता सहितो महात्मा वलत्पथी मान्दं वागमार्थमूर्त्तं समुद्रमात्रार्थं ॥ थागतं भवुकुदं पार्थो नरलोकवीरः ॥ कृत्वेन
 साहं मुदिनभुक्रुदं सुभद्रया येव वरांगवत्ता ॥ गदश्चधीमानथसारणप्रपुत्रां वीरपसत्पकथ ॥ सात्राजितीस्त्रुनरुत्तरवीर्यः सत्ताहदेस्त्र
 सुवाहहपः ॥ वीरौ कुमारौ निशते लुको यरा मात्मजो वीरतमो वक्रुदं त ॥ अक्रुदं सेनापतिसंभवभूतथापरेभै मकत्प्रधानाः ॥ तद्वानपात्रं व
 व्रधेतदाती कृत्प्रभावेण नरेंद्रपुत्रा ॥ भाद्र लोमापुल्ल सुदारकीर्तिभुक्रुदं भद्रिर्नृपधैर्यमुर्योः ॥ तसससकेरतिक्रुदं मानैर्युप्रवीरैरमरप्रकाशैः ॥
 कीर्तितं वीरजगत्तथाभूतमोक्षलोत्तं वनरेंद्रसनादेवातिथित्तत्रवनारदोथविप्रप्रियाधै मधुकेशिवाजी ॥ उक्रुदं मध्ये यदुत्तमानां जटाकला
 पाकुलितैकदेशः ॥ तसप्रणेता पुनिराजपुत्रसत्त्वतत्राभवदप्रमेयः ॥ मध्यं वगत्ता सुक्रुदं भूयो हेलाविकारैः सविडं वित्तंगः ॥ तसत्पथामामथक
 रावेव पार्थ सुभद्रां वलं वदेवं ॥ देवीतथा रेवनराजपुत्री संदृष्ट संदृष्ट जहासधीमान् ॥ तहासयामासवधैर्ययुक्तां तैलोरुपायैः परिहासशीलः ॥ वेशीतु
 कारैर्हसितानुकारैर्लीलानुकारैर्हसितैश्चधीमान् ॥ आभाषितं किंचिदिदोपलभ्यतादतिनासभगवान्मुमोवा ॥ हसन्निहासांश्च जहासहर्षादासाग
 मेकृत्पुविनोदनाथं ॥ कृत्ता सयासातिशयानितत्रयथानुरूपाणि दुर्युवतः ॥ रत्नानिवस्त्राणि वरूपवंति जगत्पथानानि नृदेवसूनुः ॥ मात्मानिवस्त्र
 गैसमुद्रानिसंतावदामात्यतिमुक्रुदकानि ॥ सर्वतर्कान्यप्यनयंस्तदाती दुरुहंरिं गितकालतहाः ॥ रासावसाने तथयत्सहस्रं महा मुनिं नारदमप्रमे
 यः ॥ पंचानकलोभगवान् समुद्रं सात्राजितीं वार्जुनमेव वाथा ॥ उवाच वामेय पराक्रमी यशोनेयमीषत्प्रहसन्पुत्रीः ॥ दिक्षाकृताः स्मापयतास्मभूताः की

नारदः ८

असह्य भेमाः अर्द्धभेमाः सहस्रभिः पुत्रयोः पुत्रिभ्यः समन्वयतार्थः ३२ ३३ ३४ ३५ विभक्त विभक्ति धारयेत्यर्थः कीर्त्तानमन्त्ररक्तम् ३६ मेरेयादयो मद्यभेदाः मेरेयमन्त्रजोडीसुरा
 वैष्णवि विष्णवः नाडीकंसुरा मधुपुष्पसमवाः आसवस्ताः नादिसंभवाः स्वतोयेस्वजलोपरिस्थापयेत्यत्र ह्रस्वत्वमावर्त्तम् पपुः पिवेभुः ३७ व्यलीकनत्पावत् ३८ ३९

परिवं

२२५

राजनेनोक्तसहस्रगनाभिः ॥ सरेवतीकोक्तवलोईनेतापुत्रामहीयाथसहस्रभेमाः ॥ भेमाईमेवाथवत्तामजाथमत्पार्श्वगाः संतुसमुद्रनोयोआलापयामा
 सततः समुद्रकल्पः स्थितं प्रोज्ज्वलितं प्रतीतः ॥ सुगंधितोयोभवमिष्टतोयस्तथाभवग्राहविवाजितथा ॥ दृष्टवतेरत्नविभूतात्कलावेलिकाभूरथपत्सुरा
 यामनोनुकूलंजनस्यवत्तयकुविज्ञास्यसिमत्प्रभावात् ॥ भवस्ययेभोभवविष्टयेज्जनस्यसर्वस्यमनोनुकूलः ॥ वैश्यमुक्तामणिहेमविजामवंत
 मत्प्राप्तयिसौम्यरूपाः ॥ विभुश्चवत्कमलोत्पलानिसुगंधस्यरीरससमाणि ॥ वदणदनुष्ठातिमनोहराणि शरणि कीर्त्तानसंवितानि मेरे
 कमाथीकसुरासगनांकुंभांश्च पूरणांस्थययस्यतोये ॥ जांनदंणाननिमित्तमेयां पात्रं पपुयेषु ददस्वभेमाः ॥ पुष्पावये जीतितरीततोयोभवा
 मतेः खलुतोयराशेः ॥ यथावलीकंनभवेद्यज्ञां सस्त्रीजनानांकुततत्प्रयत्नो ॥ इतीदमुक्ताभगवान्समुद्रततः प्रविक्तीडसहस्रंनेना ॥ सिधेचपूर्वन्
 पतारदंतुसत्राजितीकस्यपुखेंगितज्ञां ततोमहावर्जितवाहदेहः पपातराजः सतितेसलीलपुमसाकारमातंयकरेकरेणमनोहरंरेवतराजपु
 त्रो ॥ कृष्णामजायेनभेममुत्पारासमस्यपक्षाः पतिताः समुद्र ॥ विशगवस्त्राभरणाः प्रह्लाः कीडाभिरामावदिराविलासा ॥ रोधात्कभेमाहरिमभुपे
 ताः कीडाभिरामानिशरोमुकायाः ॥ वैवित्रवस्त्राभरणाश्चमत्राः संतानमात्पावतकरुदेहा ॥ वीर्योपपन्नाः कृतवाहविहविलिप्तगाजानतयंत्रह
 ताः ॥ गीतानितदेशमनोहराणिसुरोपपन्नान्यथायज्ञानाः ॥ ततः प्रचक्रुर्जलकादिनानिनातास्वराणिप्रियवाद्यवाः ॥ सहास्यरोभिसिद्धिगले
 यातिकृष्णसपावेशवधूशतानि ॥ आकाशगंगाजलवीद्यततज्ञाः सदाप्रवत्योमदनेकविज्ञाः ॥ अवाहयंताम्रतदुंरांश्चवापानुत्पंजगिरेवहृणा ॥

पादयोः सुखस्यरीः २

३६

२२५

साकारं आकारकामेद्रितम् ॥ तेनसहयथा ४० ४१ ४२ ४३ ४४ जलदुर्गान्द्र जलवाद्यविशेषान् ४५

कृतं सारमुकुटादिनिश्चिहं सपधुत्तापतायये मे २

कुशेशयाकेशः कमलकण्ठः आपीओमुकुटः सराणाः मेववाहनेदोर्गन्धादेरहितानि मुखानियासांताः ४६ ७१ ४८ वक्षो एकत्र सांस्थेनोवतीसिसेवेत्पन्वराः सचवनः ४२ नेभेमाः नोपरेमुः
 क्रीडांनपुजः ५० ५१ ५२ ५३ ५४ विविक्तगात्राः भुजवपुषाः विभक्तगात्रा इति पाठेः वदनाद्यनुलिप्तावयवाः ५५ रासं निबोगाः यदनुशिष्टाः प्रतीता यथानुकूलं तथा हते पद्य कलप्रभवाः

कुशेशया केशविशतनेशः कुशेशयाभीरविश्रिताधः कुशेशयानोरविरोधितानां ननुः वियत्ताः सुरवाहमुत्थाः ४६ स्त्रीवक्रयंदैः शकतेऽकलौ
 रराजराज-रुतरीः समुद्रः ॥ ४७ दृष्ट्वा देवविधानो वानभोयथा संदसहस्यकीर्णं सप्रदमेघः सराजराजनरातद्वा स्त्रीप्रभयाधिरामः ॥ ४८
 समितीभिः च इवां पुना बोदेदीप्यमानो नभसीव मेघवत् नारायणश्चैव सनारदश्च सिद्धेव पक्षेकृतं वा हविर्दूः वलं सपक्षं कृतं वा हविर्दूः सवेव
 पक्षं सधुसूदनस्यैव हस्तप्रयुक्तं तेन यंत्रकैश्च प्रहृष्टरूपाः सिद्धिस्तुल्यनी ॥ ४९ रागोदता वाहलिमण्डपः ॥ संकर्वणधो धनदेवपत्न्यः ॥ ५०
 रक्तनेत्रं जलमुक्तिसिक्ताः स्त्रीणां समक्षं पुरुषाय मारणाः ॥ तेनोपरेमुः सुखिरं च भैमा मानं वहंतो मदने मदं च ॥ अतिप्रसंगं तु विविक्तस्वभावा
 नकारया मासरथांगयाणिः ॥ स्वयं निवृत्तौ जलवाद्यशब्दैः सनारदः पार्थसहायकाश्चैव क्लृप्तं गितं जलमुद्रसंगं मानि वृत्ता दृढमानिनी
 पितृनिपंतथा नंदकराः प्रियं पितृविधा धतेषां नरतः प्रतीताः ॥ ५१ नृत्या वसाने भगवानुपेक्षतया जधीमानयतो यसंगत्वा ॥ उन्नीयतो वा दनुकृत
 नेपंजरा हृदत्वा मुनिसत्तमाया ॥ ५२ उपेक्षमुनीर्लोकमथाभुदृष्ट्वा भैमाहिते तत्पुनरेव तोषं विविक्तगात्रास्त्वयपानभूमिं कृत्वा सुयाते वपुरप्रमेयाः ॥ ५३
 यानुप्रकोचयथा वयश्च यत्सत्रियोगाभ्यनसेपविद्याः ॥ ५४ अनिर्वीरा बुभुजः प्रतीताः पपुधपेयानियथानुकूलं मांस्तानि पक्षानि फलानि विधा
 यितुं कौचरेण च यसादिमेना ॥ निवृत्तभूत्या सकलान्यसंश्रुतमोपजहुः भुवयोपसृष्टौ सुखिनभूत्या नहिषांधवात्मान् स्थूता सुनिष्ठमहता
 सिक्ता नृपुत्रास्ततो वयं लवुकप्रणीनृपो रोगकोक्काउपजहुः ॥ ५५ पोरोगवोत्साविधिना मृगाणां मांस्तानि सिद्धानि वपीवराणि ॥ तानाम

आज्ञाता ये सुतानि बुक्रोतरेण बुक्रतो धेकेन सूर्याः पूषकाराः सूर्यावा इति पाठेः सुनिष्ठभूलान् भूलं सरोप्य निवृत्तान् इत्यर्थः ५७ सुखिनभूलान् भूलं आरोप्य खिन्नान्
 वंशं ह्यं आस्त्वेतसादि पोरोगवोत्साः सूर्योक्तक्रमेण उपजहुः परिवेषणं चक्रुः ५८ पीवराणि पुष्टानि ५९

४८. ६०. मानुषाणि नरकानि दुर्गन्धमयानि भूतानि शाकभेदः उपद्वयोः पानपात्रेः ६१. कृष्णकः कुरसः तद्युक्तकायभूतानि येनैः ६२. आर्द्रादीन् स्वाद्यविशेषान् किंवा रात्रिहिविदुःखसिक्तान् ६३. अपानपात्रं त्वक्तमद्यादि
 पाताः पानसिन्धुपानक्षरान् मोसादेः ६४. आरुतात्तान् कोजिकानि पातुपीपुः कर्मदिति तिपात्रेषु खादन् अखादन् ६५. ६६. छिन्नद्वयानां स्थानानि येषां रागाणां ते यः समाधिः विनैकाग्रं तत् तस्य सांतां तं
 मध्य भुङ्क्ते भिन्नगीतरूपाः ६७. तीसकम् बहुभिसह नृपम् ७. तीसकमिति पाठेन कर्मरः संसकवाद्यविशेषम् जग्राहेति वदिरागमक्रियासंबन्धः वंशद्योषातद्वयथास्यात्तथा ६८. मृदंगवाद्यान् जग्राहे

हरिवं.
 २२६

का गत्पुपजहरेषां मृष्टानि पकानि वपुः कृतैः ॥ पाश्र्वादिवा न्येरा कलानित न ददुः पशुनां दृष्टा भित्तानि ॥ सापुड्वर्णै रवर्णै र्णितानि वर्णै र्णितानि
 नलुभा रिवेत स मूलकै र्हाडिममा तलुंगैः पर्ण सहि हार्क कभ्रि र्णै र्णितानि ॥ तत्रोपद्वयोः सुमुखो जरे र्णै र्णितानि ॥ पपुर प्रमेयाः ॥ कदा कभ्रते
 रधवसिभि र्धनै र्णै र्णितानि ॥ मेरेयमाधी कसुरा सतां सेपुः प्रियाभिः परिवार्यमाणाः ॥ ये ते नमुक्ता न पिशो लिते न भक्ष्य
 त्रुगंधां चर्वन्तानि ॥ आर्द्राः किंवा रात्रिहिविदुःखसिक्तान् ॥ अपानपात्रो हवधो जामेभाः शाकै र्णै र्णितानि ॥ प्रयेष्व
 रुमकाराः ॥ पेयानि पीयतां पयसा च वीराः सिन्धुनि राजन्तु पुनः प्रहृष्टा गीतधारसात् ॥ अवहु प्रकारान् पपुः सुगंधान पिपात वीपुः ॥ भृतं पयः
 शर्करया प्रपुक्कं फल प्रकारं ॥ अवहु श्रवा दनृपै र्णितानि ॥ प्रवृत्ता पुनरेव वीरास्ते भै मपुण्या वनिताः सहायाः ॥ गीतानि रम्यानि जगुः प्रहृष्टाः का
 नाभिनीतानि मतो हराणि ॥ आतापयामास तेतः समस्तानि शिप्रहृष्टो भगवानुपेक्षः ॥ कालिक्य गेयं वहु संविधानं यदेव गंधर्व सुरा हरं ॥
 ॥ जग्राह वीर्यमथ तारदत्त ॥ अमरागादि समाधि युक्ताम् ॥ किंती सकंतु सवमेव कल्पः सवंशो वं नरदेव पार्थः ॥ मृदंगवाद्यान् परांश्च
 वाद्यान् वरासरात्मा जगुः प्रणीताः ॥ आसारितां ते वततः प्रतीतारभ्योऽप्यिताः ॥ स्थापितयार्थतः ॥ तपाभिनीते वरगात्रयस्या ततो वराम्
 भजुनो ईनश्च ॥ अथो वशी वात विराजते जग्राह मादराजं नंधमिभकेगी ॥ तिलोत्तमा चापधमेन काचरता तथान्याथ हरिप्रिया र्णै र्णितानि ॥
 सपितयं च वकुरिष्टे भक्तमै र्णै र्णितानि ॥ तावा सुदेवो प्यनुरक्तचित्तः संगीतनृत्यः ॥ भिनयेत्तदा र्णै र्णितानि ॥ नरे र्णै र्णितानि ॥ वितो विते नतां वलयोग

गुफ
 २२६

ननु संगः अपानपात्रं वरासराजं गृह्णीति संबन्धः आसारितां च भरतो मुनिः चतुर्विधमासादि विधावुपदिदेश ॥ तत्र प्रथमेन किं प्रवेशः १. तत आर्द्रा सादिता धीमेतयं नाद्यैः २. तत स्नातानुगत्या गहरा म् ३.
 ततः पिशो देवता विहृष्टे रान् नृत्यम् ४. एवं चतुर्ध्रुपि अभिसारे प्रकृतम् ५. वमेव नर्तकी प्रवेशो भरतस्यानुमतः तदन्ते रंभानर्तकी ६. उच्यताः प्रविष्टा यतः सातदभिनय रतुरा ६६. अभिनीतेः अभिनये कते द्वितीया
 वासारे उर्वशी उच्यताः इत्यनुवंगः स्वमये पि १०।११ ता रंभाद्याः पदिनो धिते स पदिनो धिते न तोषयामासोति शोषताम् ॥ त्रयो गान्धर्वै र्णै र्णितानि ॥ ७२. नमो रामाय स नक्षत्राय स सीतकायामित विक्रमाय ७४

तदा जल की शयामाऽऽगताभिः पंचवृक्ष कोवेरी माहेन्द्रिभिश्च तां ब्रूतयोगाः गर्वाकुरा आहूताः वयमेताभ्यो धिका इति स्वगुराणां आविकताः इत्यर्थः तदेवाह पत्नानीति स्म श्लोको वाच्यम् १३ कहेने कथा

चवरासरोभिः तदा गताभिर्न वराहतात्क क्लृप्ते स्यामानमया तथैवा फलानि गंधोजमवंति वीरका तिका गंधर्वमथा हतं वरं क्लृप्ते क्लृप्ते क्लृप्ते
 निदिवा नृदेव अनुग्रहार्थं भुवि मानुषाणां स्थितं रं मंहारिने जसेव प्रयोजया मास सरोक्किलो र्कः कालिका गंधर्वगुहार बुद्धि तेने वता ब्रूत
 मधप्रभुर्जः प्रयोजितं पंचभिर्दिन्दु त्वैश्छा तिका मिष्ट सततं नराणां भुभावहं सिद्धि करं प्रशस्तं मंगलमेव तथा यथा स्वः ॥ पुस्तं वृक्ष भुद
 यावहं वनरायणस्य मुहार कीर्तः ॥ जयावहं धर्म धनावहं वडः स्वप्रणाशं परिकीर्त्यमानं करोति पापं वनपानिहंति भृग्वत्सरा वासगतो नरेन्द्रः ॥
 तिका गंधर्वगुहार कीर्तयेने किलैकं दिवसं सहस्रं ॥ वत पुंगानां नृपरेव तो चतनः प्रशः नकुमारजातीः ॥ गंधर्वजातिश्च तथा पशपिरी का यथा ही पश
 तानिराजन् ॥ विवेद क्लृप्त सन्नारदश्च प्रमुप्रमुत्वेन पभे ममुत्वे ॥ विज्ञातमेतदि परे यथा वडदेशमा ज्ञातनात्क लोके ॥ जानंति कालिका गुणो दया
 नां तोयं नदीनाम पचासमुद्रैः ॥ तातं तमथो हि महागिरिर्वा फलाप्रतो वा गुण देश लोका ॥ शक्यं न कालिका मृते तपो भित्ता ले विधाना न्यधमूर्द्धना सुर्व
 मरागे पुवत वकार्ये तस्येक देशावयवेन राजन् ॥ लेशाभिधानां सुकुमारजाति निर्दिष्टाः सुतः तेन नरा प्रयांति ॥ कालिका गंधर्वगुणो दवे मुदेवाः
 स गंधर्वमहर्षि संघाः ॥ निष्ठा प्रयांती न्यवगच्छुश्चा कालिका मेव मधुसूदनेन ॥ भैमो जमानां नरदेवदत्तं लोकस्य वानुग्रह काम्ययेह ॥ मतं प्रतिष्ठा
 नमरो परो यं बाला युवानश्च तथैव वृद्धाः ॥ कीर्ति भैमाः प्रवरोत्सवे पु पूर्व लालाः समुदाहरंति ॥ वृद्धाश्च पथात्समुदाहरंति स्थाने बुनित्यं प्रतिष्ठा
 नयंति ॥ मये पु मत्पान्यद्वोति वीरा नृचवंशधर्मा समनुत्तरंतः ॥ पुरातनं धर्म विधानतः ॥ प्रीति प्रमाणां न वयं प्रमाणां प्रीति प्रमाणा निहि सो

मानुषाणां मनुग्रहाय निदिवा स्वर्गा कालिकां भुवि आहूतम् फलानि देतव्यानि आहूतानिततः किमज आह स्थितमिति प्रमुद्रादो १४ पंचभिः कहेने रामः प्रद्युम्नानिहै द्रुसौमे १५ १६
 १७ स्वप्रणाशं वकरोति तथा पापं वविह रतीत्यवयः १८ यच्छा तिका गंधर्वमः सुरा वासगतः देवतः भृगवत् वनपुंगानां साहस्रै र्कं दिवसं मेते ततः स्मकुमारजाति प्रमुखा गंधर्वभेदाः प्रमत्ता
 इति वाक्यार्थः १२८ १२९ १३० स्थाने तेद्युक्ते तात्त इति पाठस्सुगमः ८१ लेशाभिधानां सुकुमारजातिगयतो निष्ठां तमाप्तिं नरा दु तेन गच्छंति कालिका मयवा वाते १२९ ८१ ८२ ८३ ८४

कं सांभानुमती नाम भानोर्दुहितरं नृप ३
 १७४ तेषां कीडा १ भानोर्दुहितरं नृप २ ३ पूर्ववैरं प्रवदति भानुहिंसि ४
 प्रसुतमाह भानोर्देवेति भानोर्देवकन्यापुत्रे महाताद आर्तनादस्व महासा आकस्मिकः समुपस्थितः कथं भूते अंतं प्रदे उगधे विस्वाधने निवीररक्षकाभावात् मरुतां कीडा सकृत्वात् ननु नाति

हरिवं
 २२९

इहानित्रीति पुरा त्वहिने दगर्हीः ॥ वृष्यं धकाः पुत्रसखा वभूवुर्विसर्जिताः केशिविनाशनेर्गोस्वर्गगता अपरसोसमूहाः कृत्वा प्रणापं मभुक्तं शशयोः ॥ प्रहृष्टरूप
 स्यसुहृद्विनीदितकंसनिघ्ननेना ॥ इति श्रीसिलेपुहरिवंशे भानुमतीहरणे समुद्रयात्रायां कालिक्यकोषविधानं नाम ॥ वैशंभयनउवाचा ॥ तेन
 कीडाप्रसक्तानां यद्गतां पुण्यकर्मणा मृषादिदमासा यदुर्वीदिवशनुर्गसहो ॥ जहा रात्मवधाकां पीनिकुंभोनाम दानवो अंतर्हि तो मोहयित्वा यद्गतां प्रम
 दानं ॥ मायावी मायया राजन् पूर्ववैरमनुत्तरवै भानुहिवन् कल्पस्य तस्य कन्या प्रभावती प्रपुत्रेन हता वीरवज्रनाभस्तथा हतः ॥ भानोरेव तथा रस्येव
 सप्तवसरेणाहो अस्याधीने उराजर्षेदिदो दानवाधमः ॥ कन्यापुरे महातादः सहसा समुपस्थितः ॥ तस्याहियं त्यं कन्या यो हंतो समनिजया वसुदेवाहु
 को वीरै रंशितो निर्गतो वृभो ॥ आर्तनादमुपक्रम्य भानोः कन्यापुरे तदा न दृष्टिगोचरे तो तददृशानेऽपकारिणस्तथैव रंशितो यातो यत्र कृष्णो महाव
 तः ॥ अन्तार्थत्वरणास्तु हातुरो हजनाईनः ॥ पार्थेन सहितस्तस्य नागशत्रुमरिंदमः ॥ रथीत्वमनुगच्छेति संहिश्य मकरध्वजमृत्वरितो गहडं वीरः संहि
 देशवकाशपुष्पां वंजनाभं हं कांतं तिकुंभं रणदुर्जयं ॥ पार्थकृष्णो महात्माना वासेदत्तरिंदमो ॥ प्रपुत्रश्च महातेजा पापितां प्रवरो नृप ॥ निकुंभश्चाथ त
 न्दृष्ट्वा त्रिधा त्मानमथाकरोत् ॥ तत्तर्कनृपो धयामास निकुंभः प्रहसन्निवा वक्रकण्ठकगुर्वीणिगदाभिरमरोपमः ॥ सद्योनालं वदत्तेन कन्या भानुमती व
 पादशिलो जायते न गदया प्रहरत्युत्तमं पार्थकृष्णो महात्मानो कामधनुषसजगाम निदं प्रहरंति स्म निकुंभे वमहासुरौ समर्थास्ते महाकातः शत्रुहंतं उ
 रासहाः ॥ निशभ्वसु रपते दयाभाशवपीडिताः ॥ भ्रष्टो धनुष्पातो पार्थः सर्वास्त्रकुशलो वृषिः ॥ नागास्त्रविधिता दैतं शरपंज्या जघान हंतै तेषु वै तानि के वा

पुः

विजयिमाह द्दिद्रुत शक्ति अवसरे गोपतेन स्वप्रत्ययान् अवसरे दानवाधमो निकुंभः द्दिद्रुतवैषी मायया वंचनरतो वसति त्रिस्तुत्येव अदरापि दारकोषवने इति सा इति को वा क्यम् ५ द्दिपत्याम् द्दिपत्याणा
 याम् ६ ७ विमानं बाहूतं तर्हि किं सामान्यं तत्ता धूमिमाह ८ १० ११ ताव दानवात् १२ ता कृष्णादीन् भानुमती वर्मस्थानीयम् १४ १५ निशभ्वसुः निश्वासी मुमुक्षुः १६ नागे वृषिनेति यथा कश्चि
 धनुर्द्विरोद्धता धवंपद्विहन् अङ्गागरकोक्षितमुष्टं दृष्ट्वा अस्त्रप्रयोगविशेषादजगरमेव हन्ति तनुक्रमेण कंतं हन्ति १७ तं कृष्णप्रभुत्वाः जगुर्गुरिति केषां विपरिणामे मनुष्यगः १८

१८. १९ दक्षिणोऽवहितावेकानुपद्य दिग्दर्शः २० २१ २२ अदिग्दर्शः २३
 भैमः प्रद्युम्नः २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२

लोर्विविधुदीनवेगुधि॥ नकन्यो कलया पुष्पा शिखाया वमहा पतेततः सकन्याया साहेतवे वीरधीयत आसुरी माधितो मायां नतो वेत्रिहि कश्चनैतं हस्वो मे
 किलो यध प्रपुतो नुय पुत्तदा॥ हारीतः शकुनो भूत्वा तत्त्वा वध महासुरः॥ तं वारोः पुनरेवाथ वीरो भूयो धने जयः॥ वेततिकेर्मर्मभिदिः कन्यारक्षं न ताडय
 नृपैः स इमां पृथिवीं कृत्वा सप्तदीपां महासुरः॥ वध्ना मानुगत भवेत वीरैर रिमई नृपैः कर्णस्यो परिष्ठा नुपर्वतस्य महासुरः॥ पपात वैलगां गायाः पुत्ति
 ने सहकन्यया॥ न देवानासुरा अपिलं वयेति तपो धनः॥ गोकर्ण ते जला गुप्तं महा देवस्य भारतपैः स तदंतरसा साय प्रद्युम्नः शीघ्रविक्रमः॥ कन्याभा
 नुमती भैमो जगह रसा दुर्जयः॥ असुरः सोर्दिनो राज नृकृष्णभ्यां निशितैः शरैः॥ तत्कायो नरगो कर्णं निकुंभो दक्षिणो दिश मूर्ति जगाम पृष्टो जातो
 कृष्णो तास्य गतो तदा॥ विवेश घटपुरं वैवताती नामा तयंतदा॥ तत्र वीरो गुहादारि कृष्णो रात्रिंत दंषत॥ सेस्त्रिणो योपि कृष्णेन तं दिष्टो दारकापुरी
 ॥ अनय दानुत नयो ग्रहणे नांतरात्मना॥ नयित्वा काय यो वीरः घटपुरं दान वाकुलं॥ ददशैव गुहादारि कृष्णो भीमपराक्रमो॥ दुषतु दारमा क्रम्य घ
 टपुरं महावलो॥ कृष्णो प्रद्युम्न सहितो निकुंभवध को दितो॥ ततो नंतर मेतस्मादित्वा दति वलस्तदा॥ निर्जगाम वली यो दुर्निकुंभो भीमविक्रमः
 ॥ तस्य निर्गकृतस्मादित्वा त्वा यो विशां पतेतैरु रोध सर्वतो मार्गं शरैर्गोली वतिः सतैः॥ सोपि सत्यग दंघो रा मुद्यम्य वक्रकं दत्ता मु॥ शिरस्य ताडय
 मार्यं निकुंभो वलि नो वरः॥ गदया भिहने पार्थरत्नं वमति मुह्यति॥ हसित्वा सोसुरो हृष्टो सेस्त्रिणो यमताडयत्ता॥ तं प्राप्नुव सुखं वीरं माया वी मायि
 नो वरः॥ अदृष्टेनाहतो वीरः शिरस्य धमु मोहसः॥ तं थागतो तदृष्ट्वा नो मुह्यमानो सुताडितो॥ अभिउक्ता वगो विरो निकुंभं कोध मूर्ध्नि तः॥ को मोहको स

अभिसत्पः अभिसुखमागत्पः ३३ ३४ ३५ ३६

१ + धीमहि निवृत्तमानमुदरिपुनाशनः॥ नैकुमोप्यतिमायावी दुत्यपातपुगसदः॥ अरिं तं पः रज्यज्यननुतं वेः नैकेशवः॥ १

३० ३० इयेव इच्छावकारः ३८ ४९ इयितावासितापुष्पवतीतिथावत् ४२ ४३ ४४ अवष्टभ्येति उक्तर्षद्व्यापयितु आतेऽप्येतिवष्टपमाणात्वात् ४५ ४६ ४७ ४८

हरिः
२२८

मुदिश्य गदपूर्वोद्वोगं ॥ तावन्तोयं दुराधर्षो गर्जनावभिषेत्तुः ॥ सेशवतगतः शक्रः सर्वे देवगणैः सह ॥ इदं शीतलहायुधं चोरं देवा सुरंतं ॥ इष्टा देवा
नृहवीकेशाश्चैत्र्यैरुदैररिंदमः ॥ इयेव हानवं हंतुं देवानां हितकाम्यया समं ॥ नानि विनाशि दशया मासकेशवः ॥ कोमोदकी महाबाहुली तयद्रुदकोवि
दः ॥ तथैवा सुरनुवोपि गहं वहुकंटा म्माशिक्षया भ्रामयानोथ मंडलानि चारुहो वृषभा विवर्गजं तो वृहन्ना विवकुभ्रगौ ॥ इति तान्तरमासायकुशे
शासावका विवो आजगाननिकुंभस्तगदया गदपूर्वजना स्पष्टाष्टघंटावीरनाहं मुक्तातिशरुणाम्ना नैका तमेव कृष्णोपि भ्रमयित्वा महागहायानि
कुंभमूर्धनि तदा पातया मातभारता ॥ अवष्टभ्य मुहूर्तं तु हरिः कोमोदकी गदया तस्यो जगदुर्ध्वी मा मुमोह पतितः सितो ॥ हा हा भूतं जगत्सर्वत
कालमभवत्तदा ॥ तदा गते वासुदेवे नरदेवे महात्मानि ॥ आकाशगंगा तो येन शीतेन तु सुगंधिना ॥ शिवे वा मुतमिश्रेण कृष्णं देवेभ्यः स्वयम्भू नून
मात्मे कृष्णकृष्णतथा चैतरो जेमः ॥ को हि शक्रो महात्मानं युद्धे मोहयितुं हरिम् ॥ कृष्णः प्रत्यागतः प्राणाश्चक्रमुग्रभारता ॥ मुपूर्यति मुने शयमि
ति मत्तो जनाईनः ॥ ररभस्मरमारो धवीरो वीरवर्तविभो ॥ अथ प्रमुग्रको नेया वागतो तद्वेत्तसो ॥ स्थितो नारायणाभासे निकुंभवधनि श्रितो
प्रमुग्रोपयमा गवी विदितः ॥ कृष्णमववीत्तानि कुंभस्तानास्य जगतः ॥ कापि सुदुर्मतिः प्रमुग्रेने वमुक्तेन तत्र नाशकलेवरम् ॥ प्रजहासाथ भगवा
नर्जुनेन समं प्रभुतां तथा पुनस्तह्माणि निकुंभानां ननाभिषः ॥ इदं भुक्तेन शवीराः सितो दिवि य सर्वतः ॥ सहस्राण्येव कृष्णं ततथा पार्थ मरिंदम
॥ शक्रि लोयंतथा वीरं तदुत्तमिका भवन्नाण्डवस्थाधनुः कश्चित्किंचिदस्य महाशराणा ॥ अन्ये स्पजगृहं हंती वयोपाहो महासुराः ॥ सर्वप्रहायने वीर

गुरुः

२२८

४६ तं शरीरं परित्यज्य तं ५० वीरवर्तं ददधुः पतितं न हतवान् ५१ ५२ विदितः कर्तृदितः वेत्तेत्यर्थः ५३ ननाश अद्वयमभूत् ५४ ५५ ५६ ५७ नमः कार्तियगजनाय गतं

५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

मगमसोविहायसिपार्थनामपिकोयत्कटहीतानांनशभवनां॥नांतंइदंशकृत्स्नकासिंधारिपुनाशनो॥विद्विद्यमौशरैवीमेनिकुंभंपार्थवर्जितमासके
 कल्कदिनादित्रोदधीभवतिभारता॥दिव्यज्ञानतदाकृत्स्नोभगवात्तत्रदृष्टवान्नातिकुंभंतत्तथापिइदंशमधुसूदनः॥स्वप्नारं सर्वमायानांहर्तांरंकात्
 नश्यत्॥सर्वकेशाशिरस्तस्यवक्तोसुरसूदनः॥पश्यतां सर्वभूतानांभूतभयभयोहसिः॥समुक्ताफल्गुणंरजनाकिंचेशिरसिभारता॥पणानांरसुर
 मुक्तोयद्विन्नमूलइवदुमः॥अथाकाशगतं पार्थपतमानंविहायसो॥कृत्स्नवाक्चनजग्राहकासिंधिवियतिमानदानीकुंभेवतितेभूमौसमाभास्यवने
 जयं॥जगामहारकां देवः पार्थकामसमन्वितः॥समियायइहाहोयहारकोमुदितोविभुर्नारदं वमहात्मानं वचं देवदत्तं॥नारदोयमहातेजाभा
 नुंयाइवमत्रवीर्ताभातोमाकावीमसुत्वंभूयतांयइतंइना॥कीदंत्पारैवतोयानेडुर्कासाकोपितो नयातंशशापसततोरोषान्मुनिर्दुहितरंतवा॥अ
 तिदुर्लभितैः कन्याशत्रुहसंगमिष्यति॥सुतार्थतेमयासादंमुनिभिः॥सुप्रसादितः॥वातां व्रतवतीकन्यामनागसमिमां पुने॥शत्रुशानसिधर्मज्ञकथं
 धर्मभूतांवर॥अनंतरविधिवात्रवयंविज्ञापयामहे॥अस्माभिरेवमुक्तं॥इवीसाधेमनंदना॥उवावाधोमुखोभूतामुक्तंरूपयान्वितः॥यदवावम
 हंवाक्यंतजपाततदस्यथा॥रिडुहत्तमवश्यंरिगमिष्यतिनसंशयः॥नवशोकमिमंयोरंतस्वंगीधारयिष्यामि॥इयंभानुमतीवीरसहदेवायदीयतां
 अदभानभयूरध्वधर्मशीलध्वणलवः॥ततोभानुमतीभानुर्दोमाडीसुताय॥सहदेवायधर्मोत्तारदस्यवक्तुः स्मरन्तांआसीनः सहदेवभूमे
 पितृकृपाणिना॥विवाहेवतदाश्रजेसभार्यः स्वपुरंगतः॥इदं कृत्स्नविजयंयः पथे कुरुयादथा॥विजयं सर्वकृत्स्नेषुभेदधानोत्तमंनरु॥

३ अदूषितानुधर्मेराभन्तिमुपनश्यति॥वहुपुत्रावहुधनामुभगावभविष्यति॥१३॥
 मुगन्धगत्वावसदाकुमारीकपुनः पुनः३ +

इति श्रीनैलकण्ठियेभावदीपे हरिवंशार्थप्रकाशोदात्तोपरिपञ्चवत्पारिश्रितमोऽध्यायः ॥ १४५ ॥ ००० भानुमत्याभेति १. २. ३. ४. ५. ६. ७. ८. शार्वर्तनगरं उपपुरम् संवाह

हरिवंश
२२८

इति श्रीविलेपुहरिवंशोभानुमतीहरणं समाप्तम् ॥ जनमेजयउवाच ॥ भानुमत्याश्वहरणं विजयं केशवस्यावा ॥ कालिका नयनं वैवदेवलोका नमो ॥
श्रीशंखसागरे दिव्यो वृत्तीनाममिती जसाय ॥ अश्रौचं परमाश्रयं पुनेधर्मभूतां वरौ वज्रनाभवधं शोकां निकुंभवधकीर्तने ॥ तन्मोको नृहले श्रीतुं प्रसादाद्
वतो मुने ॥ वेशं वाचन उवाच ॥ इत तेवर्तयिष्यामि वज्रनाभवधं नृप ॥ विजयं वैवका मस्य शां वसो ववधारता मेरोः सानो नरपते तपश्चक्रं महासुरः ॥
वज्रनाभ इति व्यातो निमित्तः सनिति जय ॥ तस्य तद्यो महातेजा ॥ वृक्षलोकपितामहः ॥ वरेण कंद्या मासत पसापरितो वितः ॥ अवध्यतां सदेवेभ्यो व
वेदानवसंभ्रमः ॥ पुरं वज्र पुरं वैव सर्वरत्नमयं भुभो ॥ अकुंदेन प्रवेशं वनवायो रपि भारता ॥ अधिष्ठितेन कामाता पुपपतिर्नराधिपा ॥ शास्त्रानगरमुत्थानां
संवाहानां शतानि च ॥ नगरस्याप्रमेयस्य समंततः जनमेजय ॥ तथा तदभवत्तस्य वरदानेन भारता ॥ उवाच वज्रनाभो महासुरः ॥ कोटिशो वरत्न
यंतमसुराः परिवार्यतया ॥ इदं पुर्वं पुरं राजन संवाहे ॥ पुनथे वरं शास्त्रानगरमुत्थो पुरं पुरं वनराधिपा ॥ हृष्टो हृष्ट प्रमुदिता नृपदेवस्य संवत् ॥ वज्रना
भो थडुशास्त्रावरदानेन दार्पितः ॥ पुरं स्ववात्मानं वज्रगदाधितुमुद्यतः ॥ महं इमं वरीकृत्वा देवलोकां विशोपते ॥ अहमीशितुमिहामित्रैर्लोकापाकशा
सनः ॥ अथवा मे प्रयच्छस्व पुदं देवगणेश्वर ॥ सामान्यं हि जगत्कृत्स्नं काश्यानां महात्मनाम् ॥ सच ब्रह्मस्यतितासाई मंत्रवित्ता सुरधरः ॥ वज्रनाभं सुर
श्रेष्ठः प्रोवाच कुरुवंशजो सत्रे वृदीक्षितः सोम्यपितानः कश्यपो मुनिः ॥ तस्मिन् वृते यथायाच्यं तथा साहिकरिष्यति ॥ नतः सपितरंगत्वा कश्यपं दी
नवो वरीत्वा यथोक्तं देवराजेन तमुवाच कश्यपः ॥ सत्रे वृते करिष्यामि यथान्यायं भाविष्यति ॥ त्वं तु वज्रपुरं तत्र वस गच्छ महं तिका त्वं सर्वमु

पुरः
२२८

नानाम् ॥ १० वरत्नध्वं लब्धवदम् ॥ ११ ॥ १२ ॥ इति पारिश्रितं चतुर्धा तस्य गतिज्यं त्यजेति भावः ॥ काश्यानां दातवानां च ॥ १५ ॥ १६ ॥ न्यायं न्याय्यादनयेतम् ॥ १७ ॥ १८ ॥
संवाहाराणां मुद्यानाम्

१८ २० २१ श्रीरेवमुदेवस्य २२ सतांगते ब्रह्मकर्मपरिभाषाः
सतांगमार्गः अतोऽमुदेवस्यैव तत्र प्रवेशो लभ्यते न वलादित्यर्थः २३

लोचननाभः स्वमेव नगरं गतः ॥ महोदधि यो देवो दारकां दारकां नितीकौ स गतां तर्हि तो देवो वासुदेव मथा प्रवीत् ॥ वचनाभस्य स्रजो तंतमुवा वचनाई
नः श्रीगौरं रूपस्थितो देववानि मेधो महाः कतुः ॥ नस्मिन् नृते वचनाभं वा नयिष्यामि वा सवः ॥ तत्रोपायं प्रवेशो लभ्यते न वलादित्यर्थः २३
नचना यो रापि प्रभो ॥ ततो गतो देवगजो वासुदेवेन सक्तः ॥ वाजिमेधेव संप्राप्ते वसुदेवस्य भारती ॥ नस्मिन् सवेवर्तमाने प्रवेशार्थं सुरो जमो ॥ वेतना
ना सतरो भो देवराजा सुता भो ॥ तत्र यज्ञे वर्तमाने सुनाद्ये न तटस्तदा ॥ महती लोषया मास भद्रा भोतिना मतः ॥ तं वरेण मुनिभेदा भद्रं दया मासु
सात्मना मासवत्ते न दो भद्रो वरं देवो भरो पमः ॥ देवेन्द्रः कृष्णं देन सरस्वत्या प्रचोदितः ॥ प्रणिपत्य मुनिभेदा न भद्रमेधे समागतान् ॥ नटउवा
च भो ज्योतिषा मां सर्वेषां भवेयं मुनि सत्तमाः ॥ सप्रदीपां वपाथि विविचरेयमिमा महर्षां प्रसिद्धा काश गमनः ॥ शक्रुवंशविशेषतः ॥ अवध्यः सर्वभू
तामां स्यात्तदा ये वज्रं गमा ॥ यस्य यस्य ववेधेण प्रविशेय महं रत्न ॥ मृतस्य जीवितो वापि भावे नोत्पादितस्य वै ॥ सधूयता दशः स्यात्मेजरारोगवि
वर्जितः ॥ त्रयेषु नृणो नित्यमयेव मम सर्वदा ॥ सवमस्मि नितं शाश्वती ॥ त्रयो नृपते नटः ॥ सप्रदीपां वसुमती पयदत्तमरो पमः ॥ पुराणि सनवे
शास्त्रा मुत्तरां धकुं तथा ॥ भद्रा भान्के तु मातां धका गपदी पमेव यो पर्वणी ॥ पुत्रसर्ग सुदारको यदु मंडिता म् ॥ आयाति वरदतः स लोकवीर महा
नटः ॥ ततो हं साध्या तं राष्ट्रा नं वलोकनिवासिनः ॥ उवा स भगवान् शक्रः सांत्वयित्वा सुरेश्वरः ॥ भवतो प्रातरोत्पातं काशपण देवपक्षिणः ॥ विमानराहा
देवातां सुकृती तां तथैव वै देवाता ममि कर्तव्यं कार्यं शशुवधान्ते ॥ तत्कर्तव्यं न मंत्रय भेतयोः कथं वना ॥ न कुर्वतां देवमाता मुने हं हः पते दपि

२४ २५ तत्र वसुदेवयज्ञे नाद्येन नृत्येन २६ २७

देवेन्द्रादिभिर्नृत्यैः प्रेरित इत्यर्थः २८ २९

प्रकर्षणादि आकरो गतनयस्य सः भवेयमिति शेषः ३० भाव्येन न विध्य रूपेण मयानुसंधा

—
३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

३८ अपवेद्यमिति द्वेः ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० इति श्रीनैलकण्ठीये भावदीपे हरिवंशार्थप्रकाशे रातोपरिषद्वादिशत्रुसोऽध्यायः १४६

हरिकं.

२३०

सर्वत्राप्रतिष्ठितं योगमनं हंससममाः ॥ गत्वा प्रवेष्टुं मये वां वज्रनाभपुरोक्तं ॥ इति ततः पुरवापीपुत्ररथमुचि तं हिवः ॥ तं स्वात्मिकत्वात् ॥ तं हि त्रेतोऽप्यानिश
यं भुभं नानाप्रभा वती कथा वंशभेव प्रभा वती ॥ वेरदा नेन स्यात्तन्माया किल वरानना ॥ हे मवया महा देव्याः सकाशादिति तः क्रनमस्त्वयं वरा यता कन्या
चं भुभिः स्वाविता सती ॥ आत्मा कथापतिं हंसावरविद्यनिशोभना ॥ तद्वद्विगुणावाचाः प्रपुमस्य महात्मनः ॥ संभूतकुलरूपस्य शीतस्य वयसस्तथा ॥
यदा तारकभावात् वज्रनाभसुता सती ॥ तस्याः सकाशात् देशो न चित्तयः समाधिना ॥ प्रपुमस्य पुनस्तत्त्वादानयध्वं तथैव वास्तुया प्राप्तकान्तं वसवि
ये वेदितं ममा ॥ तत्रैव कृत्वा दध कर्तव्यं तत्र सर्वथा ॥ तत्तथा गुणावाचाः प्रपुमस्य महात्मनः ॥ यथा यथा प्रभावात्मानं तत्र भवेत्स्वरं ॥ तं नो न
आनुरि व सं प्रदेवो मम सर्वथा ॥ दारवाणां वक्रस्य भ्रातुर्मम यवीयसः ॥ तावद्यत्नं कर्तव्यः प्रपुमो यावदात्मवान् ॥ पर्यवर्तं दरा रोहं वज्रनाभः
सुतो विभुः ॥ अभ्यासे तु देवानां प्रत्नलो वरदापिताः ॥ देवपुत्रे हि हंतव्याः प्रपुमप्रमुखैर्भुवि ॥ ततो ह न वरस्तस्य वेद्यमास्था यथा दवाः ॥ प्रपुमो याग
मेच्छंति देवराजुविता शकाः ॥ सततं सर्वकर्तव्यं मत्प्रवृत्तयमेव हि ॥ प्राप्तकालं विधातव्यं मत्मा कंहितकांश्च या ॥ प्रवेशं तत्र देवानां नातिहंसाः कथ
वना ॥ वज्रनाभो ह्येतत्तत्र प्रवेशः किल सर्वथा ॥ १ ॥ इति श्रीविलेपु हरिवंशे प्रपुमो जरो ॥ वैशंणयन उवाच ॥ ते वा स ववसः श्रुत्वा हंसा वज्रपु
त्रं वपुः ॥ पूर्वोचितं हि गमनं ते वां वज्रनाभिषी ॥ तदीयं कासुरस्या सुनियेत्तु वीरपक्षिणाः ॥ पप्रोत्य तं राक्षसासुता वनेः ॥ तथैव न दंतो म
पुरं संतु क्ता प्रवभाषिणः ॥ पूर्वमप्यगता संसुविस्मयं जनयंति हि ॥ भंतः पुरोपभोग्या सुवेरुवीणा पुते नृप ॥ इत्युक्त्वा वज्रनाभेन त्रिविष्टपनिवासि

ॐ

ते वासवेति १ २ सस्कृतं अपूर्वभाषते तथा ३ अत्र पुरोपभोग्यासु प्रभावत्याः केनिकरागसरस्तु ४ नमः पूतनाप्राणहराय ५ राम राम राम

ॐ

२३०

४. ५. ६ भोजालपादाः भोहंसाः ७ ८ काश्यपाताम् शनवाताम् १० ११ १२ १३ १४ १५ रतिरसुखम् १६ १७ रूपं च भावे सौंदर्ये इति मेदिनी १८ किमथ भिष्यति तस्य

नः॥ आलपंतः सुमधुरं धातं राद्या जनेभ्यः सत्तानुवाच देते यो धातं राद्या निदं ववः॥ शिविष्टये निरता भवंतश्चार्थभाषिणः॥ यदेवो होतुः कोत्सा कंभवति
 रवगन्तः॥ आगंतव्यं जालपादाः स्वमिदं भवतं गृहम्॥ विस्रववप्रवेष्टुं शिविष्टपनिवासिभिः॥ ते तथोक्ताः सकुनयो वज्रनाभे नभारत॥ तथेत्सु कादि
 विविधुर्वज्रनाभनिवेशनं॥ वक्रुः परिवयंते वदेव कार्यं येषां॥ मानुषाणां पितृकथाश्चक्रुः पृथग्विधाः॥ वंशोद्भाकशपातां सर्वकल्याणभाषि
 नी॥ स्त्रियोरे सुर्विशेषेण भूतं तः संगताः कथाः॥ विवरं तत्तथा हंसा इह भूतान् हासिनीम्॥ प्रभावती वरा रोहं वज्रनाभसुतां तदा हंसाः परिव्रितां च
 कुलांतथा हासिनीं॥ सखीभुवि पुरी वक्रुः हंसी राजसुतां तदा मातां कदाचित् प्रह्व वज्रनाभसुतां सखीं॥ विभ्रंभितां पथकसूक्तैराद्या न कशमेवरां
 ॥ त्रैलोक्यसु दंशी वेप्रित्वा महं हि प्रभावति॥ रूपं लीलगुणैर्हं विकिं विभ्रं वक्रुमुत्तरे॥ यति कामतिने श्रीरुयो वनं यात हासिनी॥ यदतीतं पुनर्न तिगतं श्री
 नरगोभसः॥ कामोपयोगतुल्या हिरनिदं विनविद्यते॥ स्त्रीणां जगत्तिकल्याणसत्पमेतद् वीमिति॥ स्वयं वरेव न्यासात् पित्रा सर्वांगशोधने न च कंविदरय
 से देवा सुरकुलोदवो व्रीडिता योतिस्तुभ्यो लिप्रत्याख्याता त्वया भुभो॥ रूपैर्भयं गुणैर्गुणैस्तद्गता त्वत्कुलस्थिर्हि॥ आगता च हस्तैरेविसदृशः कुलरूपयोः॥ इह
 यतिकि मर्थेत्वं प्रपुत्रो रुक्मिणीसुतः॥ त्रैलोक्ये च स्पष्टपेसा सदृशेन कुलेन गामगुणैर्वीर्यसत्तां गिरौ र्यत्ना व्यधवाभुभो॥ देवेषु देवः सुभ्रोलि दानवेषु
 दानवः॥ मानुषेषु वधमीत्यामानुषः॥ समहा वलं यं सदा देवि दृष्टा हि स्रवंति जघनानि हि॥ आपीतानी वधे नूनां स्त्रीतां सिसरितानि तान् नृणां वंदे एषु
 नयने शकुशये॥ उः सक्षमोपमां हांतं मृगं देसाथवा गतिर्गो जगतः सारमुदत्तपुत्रः सविहितः भुभो॥ कृतानं गेवित्ता संगे विस्तुना प्रभवितु नाहं तेन

अजागन्तं प्रसक्तमेवता स्तीत्यर्थः १९ २० २१ २२ २३ २४

२५. २६. तेजसाः प्रभावेणः ३७. ३८. ३९. मुमुक्षुपदानवेन्द्रेणः असुरा संदिश्यते तं वलवर्त्तं प्रतिस्त्रीणां मतीरथः भवत्येव काममूढत्वात् वैदिकुलेऽर्धं नृणां भवतीति भावः ३१ ३२

हरिवं.
२३९

संवसेवात्मेयेन पापो निवर्हितः ॥ मायाश्च सर्वाः संप्राप्ता न वशीलं विनाशितं ॥ यान् यान् गुणान् यथुभोसि मनसा कथयिष्यसि ॥ स एव विबुधो नैव प्रपुमे
सर्वसवते ॥ कथावद्विप्रतीकाराः क्षमया ह्यधि वीसमः ॥ तेजसां सूर्यसदृशो गंभीर्यं लहोपमः ॥ प्रभावती भुवि सुखी मिनिहो वाचभाविनी ॥ प्रभावत्सु
वावा विस्तुर्मानुषलोकस्यः भूतः स वदुर्गो मया ॥ पितुः कथयतः सौम्येनारहस्यवधीमतः ॥ शत्रुः सकिल दैत्यानां वर्जनीयः सदानये ॥ कुलाभे किल दै
त्यानां तेन दृष्टानिमानिनिर्ग्रहीतेन रथांगेन शोभेन गदया तथा शास्त्रानगरदेगेषु वसति किल ये सुराः ॥ इत्येते दानवे दैता संदिश्यते हिते प्रति ॥ मतो
रथो हि सर्वां स्त्रीणां मेवं भुवि स्मितो भवेद्विमेव तिकुलं भेदं पितृकुलादपि ॥ यदि नागा भुपा यः त्याज्ये हागमनं प्रति ॥ महा ननु प्रहो मे स्था कुलं त्यात्वा
वितं वमो ॥ समर्थं नो मेष्टुं त्वं प्रपद सुवित्तापिनिर्ग्रहः ॥ स्या यथा भर्ता मयि व्रजि कुलोदहः ॥ अत्यंत वैरी दैत्यानां मुहं जनको हरिः ॥ असुराणां श्रियो
वृद्धाः कथयेत्सो मया भूतः ॥ प्रद्युम्नस्य तथा जन्म पुरक्षादपि मे भूतं ॥ यथा वतेन निहतो बलवा कालशंकरः ॥ हृदि मे वर्तते नित्यं प्रद्युम्नः खलु स जमो ॥ हं
तः सनाति तस्या यथा मम समागमः ॥ दासी तवाहं स त्वस्मि दैत्येतां वविसर्जये ॥ पंडिता सिवदोषाय मम तस्य वलंगमो ॥ ततस्तोसां त्वयि तासां प्रहसंती हं
मवतीता ॥ भुवि मुत्सु वावा तत्र हनी गमिष्यामि तवाहं वा हृदा सिनि ॥ इमां भक्तिगुणोदासं प्रवक्ष्यामि भुवि स्मितो ॥ तथा वैव करिष्यामि यथेष्टं नितरांति
कं ॥ साधो कामेन भुभोसि भविष्यसि सकामिनी ॥ इति मे पाति न सत्यं स्मरेथाः ॥ भुवितो चने ॥ कथा कुशलतां पित्रे कथयत्वा यते धरो ॥ मम तं तत्र ते देवि हितं
सम्यक् प्रपत्स्यते ॥ इत्युक्त्वा सा तपावक्रे यमे साता मया वशीत्वा ॥ दानवे दंष्ट्रां हंसी पप्रच्छांतः पुरेतदा ॥ प्रभावत्या समाख्याता कथा कुशलतां तवा ॥ तत्र भुवि

पुनः
२३९

समर्थनीः कार्यघटनोपायम् ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३

४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१ संस्तवः मदीयास्तुतिर्न विद्यते नरनिकटे येन भुजगुरोगो मानसो उपेयादित्यर्थः ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. नरः भद्रारम्भः नरस्य वैद्यम्

पुत्रिष्टुहिकथायोगतया वरोक्तं यादृष्टमाश्वर्यं जगत्पुत्रमपभिरिणी अहं पूर्वमनो लोकोत्थाकोपमतिदिने सो वा वज्रनाभं त्रुंसी नरवरो भूमा
 भूयतामिनामं यानेवं महापुतिं दृष्ट्वा मे सा लिती नाम सा धीमानवसत्रमा आश्वर्यं कर्म कुर्वती मे ह्याश्वर्यं यशसिनी सुमनाश्चैव कोशस्थी सर्वभूत
 हि ते रत्ना निधा विद्वरेणालित्या शैलपुत्राभुभासवी न ह्यश्वैव मया दृष्टो मुनिदत्तवरः भुभी कामरूपी वभोज्यश्चैतोको नृत्पसंमतः कुद्वयात्पुत्र
 नवीरकृपापदीपमेव वा भद्राश्वानुकेतुमातांश्च दीपान्तांस्तथानघं देवगंधर्वगेयानि नृत्यानि विविधानि वा सवेति देवाभ्युत्पन्नविष्णोपयति सर्वथा
 वज्रनाभ उवाच ॥ अत्र मे वमयाहं सितविशदेव वितरं गारुणां कथयतां सिद्धानां वमहात्मनां कुतूहलं मया पत्ति सर्वथा पत्तिनां दिना नटे दत्तवरेत
 त्तिनां सवधनविद्यते ॥ गहं सुखं वा सदा दीपान्विषरतिनरः सदिति ज्ञानमा गुणवंतं जनं अन्ता गुणा हर्यः स सर्वथा न वसेदुल्लयादीरमदुतं
 गुणवितरं नटे दत्तगते विद्विपुरं तव महासुरः ॥ वज्रनाभ उवाच ॥ उपायः सृजतां हंसिये नेह सनटः भुभे आगच्छेत्तमधदं विषयं पत्तिनां दि
 नि ॥ भवेत्तं पवज उवाच ॥ तेहं सा वज्रनाभेन कार्यहेतोर्विसर्जिताः ॥ देवं दयाय कृपाय शशं सुः सर्वमेव तत्तु अथोऽनेन प्रयुज्यो निपुक्तं त्रक
 मिति प्रभा वत्याश्रसे सगे वज्रनाभ वधेतथा ॥ देवी मायां समाभियसे विधाय हरि नटां नटवे वेलापे माता येद्यया मास भारता प्रयुज्यं नायकं क
 ताशां वं कृत्वा विद्वकं ॥ पारिपाशं गहं वीरमन्याये मां लथे ववा गारगुल्या नटीः कृत्वा तनूयं स दृशत्तहा तथैव भद्रं भद्रस्य सहा यं भवतथा वि
 धानां प्रयुप्रविहितं रम्यं विमानं ते महारथाः ॥ नगुरारूपकार्यं देवानां ममि तो जतां सके कस्य समारूपे पुत्रवाः पुत्रवत्पुत्रो लीलां वसद

मैसानाम् यादृवाताम् ५८. विदुषकमुपहासकम् परिपाशं दशाननेन भुतिधरत्वं न ह्युम् गदं भुतिधरं कृत्वेत्यर्थः ५९ वारमुख्याः वेश्याः तत्तूर्यसदृशः तदीयन नृगीतविदिन
 सुदृष्टा ४६० ६१ ६३

ॐ ५० ॐ इति श्रीनेलकण्ठीयेभावदीपेहरिवंशोपिकाशोशातोपरिसप्तचारिंशदध्यायः ॐ ॐ तत इति पूर्वभूतो नटः प्राप्नोति नामाख्यः प्राप्नोति ते वां बुद्धिः

हरिवं.
२३२

शाः तव स्वरूपे न राधिपते वज्रनगराभासे शाखा नगरमुत्तमं ॥ जगद्वर्तवसंपूर्णं त्वपुरंतामतामनः ॥ इति श्रीखिले पुहरिवंशे प्रभावतीहर
लो ॥ वैशंपायन उवाच ॥ ततः खपुरवासीनाम सुखराणां न राधिप ॥ दृष्ट्वा तां वज्रनाभो दीयतां गृहमुत्तमं ॥ आनिष्क्रियतामेवातपारत्ने सु
पायनं ॥ वासांसि शिविभारि सुखाय न वरं जनो भर्तु रतां तमात्मनः पावकं धुसर्वशः ॥ पूर्वः भूतो नटः प्राप्नोति नामाख्यः कौतूहलमजीजनतां नटस्या
थ ह दुर्दैवः सत्कारं परया मुदा यथेति न ह दुःखं धरन्तानि विविधानि वातनः स न नृते तव वरद नो नटस्तदा ॥ खपुरे पुरवासीनां परं हर्षं सता दध
नो रामायणं महाकाव्यमुदिश्यात् रकी कृतं योजनविस्तारमेव स्य राक्षसेन्द्रवधे सया ॥ लोमणो दशरथः स्रग्धुंगं महावृत्तिः ॥ शोतां यथानयामास
गलिकाभिः सहानघौ राम तश्च राशुग्राभरतं च भारतं ॥ स्रग्धुंगं शोतां च तथारूपे नटैः कृताः ॥ तत्कालं जीवितं दृष्ट्वा दानं वा विस्मयंगता
॥ आववत्तु धनेषां वेत्तु तत्त्वममुत ॥ संस्काराधिनयो ते वां प्रतापानां च धारणा ॥ दृष्ट्वा सर्वं प्रवेशं वदानं वा विस्मयंगता ॥ तैरुक्ता विस्मयान्ने
रत्तराः परया मुदा ॥ उवाच ॥ यथा यथा विसृज्यते ॥ वेपथुनः पुनः ॥ ददुर्वखाणि नृणां श्रेयैवेयं वलं जानिष्य ॥ हास्यमनोहरं श्रेयैवेयं वलं जानिष्य ॥ पृथगर्थं
दत्तेषु श्लोकैस्तेषु पुनर्नटाः ॥ असुराश्च मुनी चैव गोत्रैरभिजनैरपि ॥ प्रेषितं वज्रनाभस्य शाखा नगरवासिभिः ॥ नटस्य दिव्यरूपस्य नरेण गमनं तदा ॥ पुरा
भूता र्थोदैत्यैः प्रेषयामास भारता ॥ आनीयतां वज्रपुरं नरोत्तमं ॥ तद्वर्षितः ॥ दानं वेन्द्रवधः कृत्वा शाखा नगरवासिभिः ॥ नीता वज्रपुरं रम्यं नटवेयेन या
दवाः ॥ आवासश्च ततो दत्तः सुकृतो विश्वकर्मा ॥ सद्यो यवतः सर्वं दत्तं दृष्ट्वा पुणोत्तरं ॥ अथ कालोत्सवं वक्रै वज्रनाभो महासुरः ॥ कारयामास रम्यं वरंगं वा

ॐ ३२ ॐ श्रीवामदेवः
ॐ ३३ ॐ श्रीवामदेवः
ॐ ३४ ॐ श्रीवामदेवः
ॐ ३५ ॐ श्रीवामदेवः
ॐ ३६ ॐ श्रीवामदेवः
ॐ ३७ ॐ श्रीवामदेवः
ॐ ३८ ॐ श्रीवामदेवः
ॐ ३९ ॐ श्रीवामदेवः
ॐ ४० ॐ श्रीवामदेवः

रभूदिन्यथः १. २ आवासीनामित्यत्र देव्यमाधमः ३. ४ अच्युत हेराजन् ५ संस्कारः वेपथुदरां अभिनयः क्रियादर्शनिप्रस्तावः क्रियारगां प्रसंजन प्रवेशं यात्राणी प्रथम दर्शनिम् ६ विस्मयः
साध्वर्यम् ८. १०. ११. १२. १३. १४. १५ का

७ छन्दैः जातजवनिकाभिः पिहितैः स्थानैः अतस्त्वय्युद्वेगैः बहुस्तान्निहितं द्रष्टव्यं नाद्यं यत्तत्तथा भूते १८ भैमा अयाति संधिरार्थः १९ चनं कां स्पता नादिकं ससुखिरं सखिद्रुमं वेणुप्रभं
 तिकमूः मुरजाः मध्विनाः आनकः पटहः नन्त्रीति २० वीरगादिकानामुपलब्धमुरागम् २१ स्वर्मादीनां नोद्यानवाद्यविशेषान् २० भैमः स्त्रीयः भैमा नीताकारनाम् २१ आमान्धारमिति निधा
 दधमि गान्धारः षड्जमध्यमधैवतानि इति सप्तस्वरान् व्याप्य गामः कतिपयः स्वरसंघः तैव त्रयः रागो वसन्तादिः साकल्पितः गान्धारादयो यत्र तत्र गंगा वनरागम् नाम गीतविशेषम्

दं महादिमता न तस्मात्परिविभातन प्रेभा र्था य प्रवोदयन्ता दत्तारत्नानि भूरीणि वचनाभो महावक्त्रोऽपविष्टधना द्रुष्टुं सह वंशुभिरात्मगान् ७ छन्दैः कोतः ८
 रेत्वा यव १३ इत्येजनाधिपति भैमा पिवदने पथानर वेधधरास्तथा कार्यार्थं भीमकर्मणे नृत्ता र्थं सुवचकमुः १० ततो घनं ससुखिरं मुरजानकभूषितं ११ तं श्री
 स्वरगुणोर्विदमातो गानेन वाद्यनृतनस्तु देवगंधारं कालिखंभरणा मृतमृगं भैमा स्त्रियः प्रजगिरे मनः श्रोत्रसुखा वहमृगं आगंधारं मरागे गंग वनर
 र्णोत शो विदुमा सारितं रम्यं जागेरे नरसंघो लयतालं समं कला गंग वनरं शुभम् १२ असुरं तोषयामास उन्था यो त्याय भारता नं दितुं वा दयामास प्रद्युम्नो
 गदसवचा सां वधवीर्यसंपन्नः कार्यार्थं नरतोगतः १३ नाद्यं ते वनदा शोकं गंग वनरणा श्रितं १४ रोक्मिणे यत्नो वा वसम्य कना भिनयान्ति तं श्री रंभा भित्ति रको
 वरं नारकं नृत्ततः १५ भूरीरावणवेधे सारं भावे यामनो वती १६ नलकूवरस्तु प्रमुप्रः शास्त्रस्तु विद्वकः १७ कैलासो रुषितस्तत्र मायया यदु नंदनैः १८ शापश्च द
 नः १९ नृदेन रावणस्य दुःशात्मनः २० नलकूवरेण थयथारं भावा यथा सां त्विता २१ सतत्प्रकरं वीराननं नृत्तं पनंदन २२ नारदस्य मुनेः कीर्तिं सर्वज्ञस्य महात्मनः २३
 पादो हारेण नृत्तेन तथैवा भिनयेन वा तत्तु पुदीनवा वीरभैमाता मति ते जसां मूर्ते २४ तदुर्वस्वमुर्या निरत्नानि विविधानि वा २५ हारं तैरत्नविहीनं वैदूर्य
 मणिभूषितं नृविमानातिविशालिरथाश्वाकाशगामिनः २६ गजानाकाशगंधैवा दैवता गकुलोद्भवो २७ वंदनानि वदितानि शीतानि रसवन्ति वा २८
 हस्तगुह्यमुर्यानि गंधाद्यानि च भारता २९ विंता मणी नुदा रं धविंति ते सर्वकामदा ३० प्रेशाभुता सुवह्नी पुददतो दानवो जमाः ३१ धतरत्नैर्विरहिताः क
 ताः पुरुषसत्तमैः ३२ स्त्रियो दानवमुर्यानां तथैव वनरेश्वरो ते तोहंसी प्रभावत्याः सखी वाहप्रभावती ३३ गता स्निहारकां रम्यां भैमगुमान निदिशेती प्र

विद्वान् रागात्तरमिश्रं आसारितं मूर्च्छितम् ३४ जगिरे गीतं कृतवन्त्यः ३५ नन्दिः नन्दिकेश्वर मुखं धर्मकोशमयं वाद्यविशेषम् ३६ दादहपटहशब्दो नन्दिरित्यर्थः ३७ नाद्यं ते
 संगतपद्यपाठान्ते ३८ कोवरं नरकूवरस्तान्धिनं कोवरं मनोवतीनामका विदरांगता ३९ रूपितः कल्पितः ४० नृत्तेन रावणशापजा हादवत्तेन ४१ तरत्नो वर्तुलीम
 ३२ शेषाः स्पष्टास्व ३३ ३४ ३५ ३६

समागमे कालः कृतः इति संबंधः ३८ आत्मवति आत्मभक्ते ३९ ४० ४१ ४२ संविधानम् संकेतम् ४३ कामं प्रद्युम्नम् गतो गन्धाम् ४४ आशुमेति चेदः ४५ ४६

हरिः
२३३

पुष्पमयारोवि विजेत्वा तलो वने भक्तिभक्तवितानस्य मया तव भुवि स्थिते ते न हृदयेन कालश्च कृतः कमललो वने भयप्रदो स समये तया सह समागमे
न हृदयतिरश्नोति तव प्रिय समागमः न ह्यात्मवति भावति मिथ्या भै सकलौ दवाः ततः प्रभावती दृष्टा हंसीतामिदमदृष्टीत् ॥ उवितासि समागमे स
समहंसि सुंदरि तया हंसहिना वासे इष्टुमिच्छामि कैशिवि ॥ निःसाधसा भविष्यामि तया सह विहंगमे ॥ हंसीतथेति तामाह सलोकमनलो वना ॥ ओहरो
हवत दम्ये प्रभावत्या विहंगमा ॥ विश्वकर्मकृतं तस्मिन् हर्म्ये दृष्टे प्रभावती ॥ संविधानं चकारा भुप्रद्युम्ना गमनक्षमं तस्मिन् कृते वि संधाने काममाने
यितुं ययो प्रभावती मनुजा य हंसी वायु समागतौ सा गत्वा भ्यागता हंसी प्रभावती मथावतीत् ॥ अभ्येतिरोस्त्रिरो यो सा वा स्वसायतलो वने ॥ प्रद्युम्नी य
मानं तु दृष्टो मात्स्यमात्मवान् ॥ अमरैरावृतं वीरसुगंधमरिमहं नः ॥ निलित्येन वमात्ये तु भुत्वा मधुकरस्तसा प्रभावत्या नीयमाने विदिनार्थः प्रतापवान्
॥ प्रवेशितं वतन्मात्यं स्त्रीभिर्मधुकरान्वितं ॥ उपनीतं प्रभावत्यै स्त्रीभित्तद्रमरावृतं ॥ अविद्रेन विन्यस्तं प्रभावत्या जनाधिप ॥ प्रमरात्ते ययुः सौम्यं संधा काले
सुपस्थिते ॥ सभैमप्रवरो वीरत्नैः सहा येर्विहीनितः ॥ कर्णोत्पले प्रभावत्या निलित्येन केरिवीततः प्रभावती हंसी सुवाववदतां वरा ॥ उद्युक्तं प्रसी चंद्रसमीप
निमनोहरं ॥ सति हंसति मेगा निगुत्वं वपरिश्रुयति ॥ ओत्सुक् हृदिना तीव्रकोयं बाधिरनोपधः ॥ दधदिगुणमोत्सुक्यमसौ प्रसी निशाकरः ॥ नवोदितः शीतर
श्मिस्तुखं हरति वप्रियः ॥ न दृष्टुं प्रकीर्तिमया श्रुतिमात्रेण को सितः ॥ अहो धूमायते गानि स्त्रीत्वभावस्य अधिकत्वत्वा ॥ कल्पयामि यथा बुधा यदि नाभ्येति मत्प्रिय
॥ कुमुदती गतं मार्गं हागमिष्याम्य किं वना ॥ मदनां शी विवेका स्मिहा हा दृष्टुमनस्विनी ॥ शीतवीर्यं प्रकृत्यैव जगतो हादनाः सुखाः ॥ दहंति प्रमगाग्राणि किंत

३५
२३३

प्रभावत्या नीयमाने प्रभावत्यर्थं नीयमाने मात्ये ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ कुमुदती गतं मार्गे जीवत्येव भर्तारि शोवने मरणात् ५५ ५६

३१

५) कल्पये कल्पयायेव आत्मनो मनसः स्थैर्यं कालमेत्येतमर्थं कल्पये ननु सिद्धं नैव ॥ ५८ ॥ इति श्रीनैलकण्ठीये भावदीपे हरिवंशगर्धपिकाशे द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥

सुंदरगमनयः ॥ प्रकृत्याशीतलो वायुर्नानापुष्परजो वहः ॥ हावाग्रिसदृशो मेघदृढहीनिभुभान्तनुं ॥ तत्संकल्पयस्वैवात्मेर्यं कार्यं मिवात्मनः ॥ नावातेष्टुतिनिवी
ये मनः संकल्पधर्तितं विमनत्कामिमुत्तामिवेषु मेमेहान्दृदि ॥ वधमीति च मेहाद्येही हावामिभ्रवंशयं ॥ इति श्रीहरिवंशो वज्रनाभवधे प्रपुत्रोत्तरे ॥
वशं वाचन उवाच ॥ आविष्टेयं मया काला सर्वथे सवगम्यता ॥ कालिहंष्टे न मनसा हंसीमिदमुवाच ह्यो देत्येदं न यो नाम मवगच्छतामिह ॥ वदपदैः सह वदप
हो भूत्वा मात्मे निलीयथा विधेयोऽस्मि प्रभावसायधेष्टमयिवर्तनां ॥ इत्युक्त्वा दर्शयामास सूरूपो रूपमात्मनः ॥ तदमृष्टं प्रभया योति तंतस्य धीमते ॥ अभि
भूता प्रभावे वराजनृवंदोद्गवाधुभा ॥ प्रभावसायकृतं दृष्ट्वा वदधे कामतागरः ॥ वंदस्वोदये प्राप्ते सर्वयो सरितो पतिः ॥ सलनाधो मुखमुखी किंचिन्निर्यगवेष्टि
णी ॥ प्रभावती तदा तस्यो निश्चले वा मने क्षणा ॥ करेणाधः प्रदेशे तां वा ह भूषणभूषितां ॥ स्पृष्ट्वा वा वरा रोहोरो मां चित्तनुत्ततः ॥ मनो रथशतैर्लेवं किं
पूर्णे नुत्तमप्रभा ॥ अधोमुखमुखं कृत्वा न मां किंचित्प्रभापसे ॥ प्रभो यमर्दमा कार्षीर्वदनस्य वरानने ॥ साधसं त्यजतां भीरुता सः साधनु रक्षतां न काल
मिह पश्यामि भीरुभीरुत्वमुत्सृजा ॥ या वा म्येवो जलिकृत्वा प्राप्ता कालं निबोध मे ॥ गंधर्वेण विवाहे न कुतश्चानुग्रहं ममादेश कालानु रूपेण रूपेणानु
मासती ॥ उपसृज्यत नो भैमो मलित्वं जातवेदसं ॥ नृहा वसमये वीरः पुथो मे शानुदीरय नृ ॥ जग्राहाथ करं तस्या वराभरणभूषितम् ॥ वक्रे प्रदक्षिणं वैवमलि
स्यं जातवेदसं ॥ प्रजज्वालते जस्य मानयन्के शवात्मजं ॥ भगवान्मगतः साक्षी भुभस्याप्यभुभस्य वी ॥ उदिश्य दक्षिणां वीरो विप्राणां यदुत्तं दनः ॥ उवाच हं
सीदारस्योतिशो वरभूषणिलो ॥ तस्यां प्रणम्य याता यो कामतां वा हलो वनां ॥ जग्राह दक्षिणो हस्ते निनाय शयनो नमो ॥ उर्वो रे गोपवेशे तां सां च यित्वा पुनः

तमोऽध्यायः ॥ १४८ ॥ आविष्टेयमिति १ अवगच्छस्व आशापयस्व मात्मे निलीयप्राप्तं माम् २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ आवाप्तं दम्पती १५ १६

अप्रकृतं अर्थं वरति अर्थं लिंगम् तस्यामर्थं निश्चयेति प्रयोगात् वरति वाच्यति न कोलात्वादिति भावः १८ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० महात्मनाम् नानाम् ३१

हरिवं

२३४

पुनः ॥ बुभुवशनकैर्गणै वासयन्मुखमाहृतैः ॥ ततोऽस्या आपणो वरुणं प्रमथुं करोयथा ॥ आलिलिङ्गेयभुभ्रोणी क्रमेण रतिकोविदः ॥ अरामयद्रहस्येतां न
 योद्धेजितवांस्तदा ॥ अप्रकृतं वरत्यर्थं रतिकार्यविशारदः ॥ उवाच स तया तादृशं मन्त्रं सुतः प्रभुः ॥ अहणोदयकाले तु ययौ यत्र न दालयः ॥ अकामया प्र
 भावत्या कथां वित्तविसर्जितः ॥ तां प्रेममनसा कांतां कांत रूपसमुद्दहन् ॥ तद्गुणं दवेपेण कार्यार्थं भैमवंशजाः ॥ प्रतीक्षन्त तदा वाचमिन्द्रकेशवोत्तम
 उद्योगं वज्रनाभस्य त्रैलोक्यविजयं प्राप्तां प्रतिष्पन्तो महात्मानो गुह्यं संरक्षणे रताः ॥ कश्चिपस्य पुनः सत्रं यावत्तावन्नराधिपौ देवासुराणां सर्वेषां विरोधो
 महात्मनां ॥ त्रैलोक्यरक्षणार्थं ययत तां धर्मचारिणां ॥ एवं कालप्रतीक्षायां वसन्तं तत्र धीमतां ॥ संप्राप्ता प्रादुर्भावा सर्वभूतमनोहरा ॥ अहर्निशं वृ
 त्तानं प्रयच्छन्ति मनोजवाः ॥ शक्रकेशवयोर्हिताः कुमारानां महात्मनां ॥ रिमे सह प्रभावसा प्रभुप्रभारूपया ॥ रात्रौ रात्रौ महातेजा धार्तराष्ट्राभिरक्षितः
 ॥ ते हि वज्रपुरं हं सर्वसिद्धिं सवाजया ॥ चाग्रं नृप तदा तं धनविदुः कालमोहिताः ॥ दिवापि शौकिण्ये यत्प्रभावसा नृपालये ॥ निष्ठुत्यं तर्हि तो वीरो हं स
 संघोभिरक्षितः ॥ मायया स्पृष्टा काया दृश्यते हि न दालये ॥ देहाद्धं न तु कोरय सिधे वेव प्रभावती ॥ सन्नातिं विजयं शीलं तीलां दृष्टमवाजं वं ॥ स्पृहयं स
 सुरादृष्टा विदुतां व महात्मनां ॥ रूपं वित्तासंगं धं वृजोभासा मधायतां ॥ तासां यादव नारीणां स्पृहयं स सुरस्त्रियः ॥ वज्रनाभस्य तु प्राता सुनाभो नाभवि
 भूतः ॥ उहितुदयं व नृपते न स्य क्य गुणान्वितः ॥ सकावेदवती नाम्ना गुणवत्य परा तथा ॥ प्रभावसा लयं ते तु वज्रतः स्वनुनित्यदीर्घदृशते तु ते तत्र रति
 सत्को प्रभावसा ॥ परिपप्रकृतं वरति त्रिभोषगतां सती ॥ सो वा वममविद्यासियाधीता को सितं पतिं ॥ रत्यर्थं मानयत्याभुसौ भाषं व प्रयच्छति ॥ देवं वा दीन

मजां शुद्धिम् ३२

३३
३४
३५
३६

७६
२३४

७ ४० ४१ ४२ भैमम् प्रद्युम्नं कार्यकर्तव्यं कस्याऽनघनं कर्तव्यमित्येवं तत्पतिमानि नी - - - ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ धातु धातवन्त्यो ४८ कास्तिना प्रद्युक्तया मायया प्रवर्त्त

वैकपिविवेगं सद्यः बहिः ॥ साहं रमा मिकां तेन देवपुत्रेण धीमता ॥ दृष्टं तं मत्प्रभावेन प्रद्युम्नः सुप्रियो मम ॥ ते ह्युवाच विष्णुः ॥ यत्नेन रूपयौवनसंपदं पुनरेवाव
 र्त्तते तु भगिन्यो वाहसा सिनी ॥ प्रभावती वरा रोहा काला ग्रामा मेदं वरः ॥ देवा धर्मपरा निसं दं भरीता महासुराः ॥ देवास्तपसिरका हि सुत्वेरक्रामहासुराः ॥ दे
 वाः सत्वरतानि स मन्त्रे तु महासुराः ॥ धर्मस्तपसस्तस्य वचनं जयो ध्रुवं ॥ देवपुत्रो वरयते पती विद्यां ददास्य हं ॥ उविनो मत्प्रभावेन सद्यः सौ पुनर्य
 धां तानं धेनु वत्स हं प्रभगिन्यो वाहलोचना ॥ परिपप्रक्षु भैमं च कार्यं तत्पतिमानिनी ॥ सपितृव्यं गहं वीरं शां वं वाथा ववी नृणां रूपान्वितौ सुशीलो व
 र्त्त कर्मणि निष्ठुरो ॥ प्रभावसुतः ॥ परितुष्टेन हता मे विद्या दुर्वा सखा पुरा ॥ परितुष्टेन सौभाग्यं सदा कन्या त्वमेव वी ॥ देवदा न वयं धाराणां यंधास्य
 सिसते पतिः ॥ भविनेति मया वैवरी रो यमभिकांक्षितः ॥ गृहीतं न हि मो विद्यां सद्यो वां प्रियसंगमः ॥ ततो जगद्गृहं हं हं तां विद्यां भगिनी मुखात् ॥ दधत्
 गं दशां वीरा विद्या मन्त्रं ते भुभे ॥ तौ प्रद्युम्नेन सहितौ प्रविष्टौ भैमं नंदनौ ॥ प्रक्षुन्ने मायया वीरो कास्तिना मायितानुपा ॥ गंधर्वं राविवाहे नता वप्य रिव
 त्ना दं तौ पाणी जगद्गृहं वीरो मंत्रं प्रवृत्ततां प्रियो ॥ वंदवत्या गहः शां गोपुरा वत्या क केशविः ॥ रेमिरे सुरकन्याभिर्वीरास्ते यडुंगवाः ॥ मागं माणास्ते न
 तां ते शक्रकेशवो तदा ॥ ॥ इति श्रीहरिवंशोत्तरनाम वधः ॥ ॥ वंशं पायन उवाच ॥ न भो न भस्यो पतिरीक्ष्य मास कामस्तदा तो यदहं दकीरी ॥
 प्रभावती वाह विशालनेत्रा मुवाच ॥ पूर्णो नुविकाशवक्रो नवानना भो वरगात्रिंशो न दृश्यते कुंदरिका रुचिः ॥ त्वत्केशपाशप्रतिमेति नृदो वत्सा ह केश्या
 कतिरंतरो ह्यो स दृश्यते तुष्टं तडिद्य नस्था त्वं हे मया कीं परणान्विते वा मुं वति धारा यद्यनानंदं तत्त्वत्वात् यद्येः सहसा वरांगि ॥ घनप्रदे उ वत्सा कपे नृत्वं

यथास्यात्तथा प्रविष्टी ४८ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ इति श्रीनैऋतकराष्टीये भावदीपे हरिवंशार्थप्रकाशे शांतोपप्यनिषंवासाध्यायः ४ ५४ ५५ नैमोऽस्ति सुदृशाधाराः २

४५. छ. शिखीन् मयूरान् समादितान् नृत्ये हवाऽऽदरयुक्तान् ७. ८. अंशंकमाना इति शास्त्रभूषो साकृप्यादनतिदृश्यन्ताम् सन्तिनसतीति शंभमाना इत्यर्थः ९. पंकद्वरीताः पुष्पेभ्यो
 भूतम् १०. ११. गता भ्रमम् मानसे वासार्थः आस्यतीहं सः अत्र हृद्यस्तेन मानसाद्वयेन स्थानस्याधिष्णुत्तम् इष्टुः वीक्ष्य १२. अद्य प्रावृष्टिद्वितोऽन्यत्रेति शेषः १३. भोगैकदेशेन सर्वकथाः

हरिवं
 २३५

हंतपंक्तिप्रतिमां विभोति निमग्नपद्मानि सरस्वतुभुनभां नितो यानिरयाकुलानां अमीघनादी सुवशोपयाता वलकमात्मा मलवारुहंताः ॥ अन्योन्यमभाहति
 तं प्रहृष्टावनेषु नागा इव भुक्तं हंताः ॥ धनुस्त्रिवर्णवर्गा विपश्यन्तं तदायांगमिवा न तस्य विभूषयं तं गगने घनां प्रहृष्टं कां मिजतस्य कांते ॥ घना न
 तः प्रतिनर्दमाना त्रिशिष्यतुभोला सोखी नृप्रहृष्टा नृसमादिता नुक्तिनपि ह्यभाराभ्यामिगमा नुपनृत्यमाना नृहर्म्ये पुवात्येशशिवां डुरेडुरा जंति सु
 ओलिमयूरसंघाः ॥ मुहुर्तेशां भा मतिशानुत्तं हंता पतंतो वलभीपुटे ॥ धाक्त्रिपधा तत्तमलके पुमुहुर्तेशां मलितां विधाय ॥ प्रयानिभ्रामं वनशाह
 ता नो मारोपमाना धुनवाहं हंताः ॥ प्रवातिधारां तरनिः सतध सुखानि तथं हनपंकरीतः ॥ कदंबसतीर्जुन पुष्पभूतं समावहन् गंधमनंगवंधो रनिध
 मस्येदविनाशहेतुने गंदभारा नयने रहंतः ॥ नभारुतः स्याद्यदि वाहगात्रिनमेघकालो मम वत्तभूसात् ॥ सर्वविधेषु प्रियसंगमेषु रतावसाने यदुपैति
 वागुः ॥ रतिभ्रमस्येदहरः सुगंधिततः परं किं सुखमस्ति लोके ॥ जलासुतानीधमहानदीनां सुगात्रिहंसाः पुलिनानि हृष्टाः ॥ गता भ्रमं मानसवा सत्तुष्टाः स
 तारताः कौंशगणानुविष्टाः ॥ नभांतिनयो घरां रसि वैवहतस्त्रिधायनं वाहनेत्रे ॥ गते तुहंसे च धत्तारसेतुरां ॥ नृमाहवनेषु वैरां भोगैकदेशे नभुभं
 श्वातं चक्रं जगन्नाथमुपेन्द्रमीशं ॥ निद्राभुपेतावरकालतज्ज्ञात्रियं प्रसम्यो नवका नुदणं ॥ निद्रायमाणे भगवत्पुपेन्द्रे मेघां वरा कानि शाकरोद्या ॥ पद्मोपनाभः
 कमलाः ॥ यतादि कृत्स्नवक्रानुक्तिं करोति ॥ कदंबनीपार्जुनकेतकीनां त्रजो ध्रुवं कृत्स्नमुपानयंति ॥ पुष्पाणि स्यान्मृतवः समस्ताः कृत्स्नासादानभिको स
 माणाः ॥ नागाधरं तो विषदिग्धवक्राः स्पृशंति पुष्पां रणधणानां ॥ पेपीयमाना भ्रमरैर्जनां कोतूहले ये जनयंती वा तोषाभिभारो बुद्धं हनं नभः पति

पुरुः
 २३५

अन्योन्यमभाहति सप्रस्यर्थे वातनीया निद्राभ्रियं प्रगम्य इति उपेता भगवति निद्राति श्रीजगतीत्यर्थः विरकालतज्ज्ञा प्रावृष्टं हृष्टं ज्ञाता नृगा १५. १६. भ्रुवं सर्वदिस्त्रवन्ति भ्रतवः सर्व
 इति शेषः १७. नागा इति भ्रमरैः पीयमानान् दृष्ट्वा दीन् कुसुमारान् विषवक्राः स्पृशन्तो विद्राजितं नयन्तीत्याभ्यर्थ्यमिति भावः १८. तव गुरुमयस्तनोरु कर्तव्यः दीक्षा अभिप्रवृष्टं
 कासोद्रेकादिभिरनभुदिति शेषः पतिष्यन्ति निपुत्तवमाधम् १९

वृत्तानां मातृत्वं आकृतं निविडं भा. न्यदा मेव तेन २० प्रवृत्तवक्तुः वक्तुं आस्तां प्रततिर्मलम् अतएव पवित्रम् शोधकम् २१ सुवंगमो गृहार्थमर्थः वाचिके पु अष्टसु यक्षे पु गोष्ठः गोवत् सवत्
 वृष्टपार्तिः मन् विरोति रवेद्व्युत्तः अरो दिजातिरिति २२ प्रियारां काममिति शेषः २३ मां प्रतिभातीति शेषः २४ सुवंगमः योऽरापद्म शयी विरोति गोष्ठः सह कामिनीभिः ॥
 इतरथा न त्रांसवोपि प्रेषितकामुकानां दृष्टेव कान्तं कस्य सुखस्याऽऽत्मवसानं भवतीति २५ अरो दिजातिः प्रियसत्पथमपि धावशिष्यैः परिवर्धमा रा २२३

यं तमिवाभिधीय ॥ निषातगंभीरमभिप्रविष्टं मनोहरं वातमुखेन नो नु ॥ वलाकमात्माकुलमात्यरात्रातिरीभरम् यन वंदमेतत् ॥ सत्यानिभूमावभिवर्ध
 माणं जगदितायीं वेमलंगयति ॥ जलावितं वां बुद्धं दकयीं पनेर्धनां योधयतीव वायुः ॥ प्रवृत्तवक्तो नृपतिर्वनस्थान् गजान् गजेः स्वेरिवदीर्यदप्रान् ॥ अ
 भोममंभो विसृजंति मेघाः प्रतं पवित्रं पवनैः सुगंधिः ॥ हृषीवहं वातकवाहं ववरां डजानां जलदधिषाणां ॥ गुणो महोत्तो यदकालजो यं प्रवृद्धमेव स
 नभीषितायत् ॥ परिषृजंत्यः परिवर्द्धयंति विनापिशया समयं प्रियाणां ॥ दीवो यमेकः सति लागमस्य मा प्रसुदरा च यदूपरीले ॥ नदृश्यते यत्र व
 क्रतुस्यो घनप्रहृष्टतनूः शरां कः ॥ प्रदृश्यते भीरुयदाशरां को यनांतरस्यो जगतः प्रदीपः ॥ नदीनु पश्यंति जनाः प्रदृष्टा वंभुं प्रवासादिवसानि वृजं
 ॥ विलापसाक्षी प्रियहीनितानां संहृष्टते भीरुयदाशरां कः ॥ नेत्रोत्सवः प्रेषितकामुकानां दृष्टेव कान्तं भवतीत्यवेमि ॥ नेत्रोत्सवः कान्तसमागतानां
 रावानितुल्यः प्रियहीनितानां ॥ नेत्रे वदेहेतवरां गतानां वंशोपिता वानियविप्रियश्च ॥ विनापि चंद्रेण पुरे पितृत्वे यनः प्रभावं दगमस्मि गोरी ॥ गुणा
 गुणं संदमसोन वेत्तियतस्ततो हं यशसं सयिष्यो ॥ अवापयो ब्राह्मणराजमीयो दुरापमन्यैः सकृते तपोभिः ॥ गायंति विप्राः पवमानसं जंयं सामगाः
 पर्वणि चापु सरां ॥ पिता बुधस्यो जमवीर्यकर्मो पुरुषाय स्य सुतो नृपेदः ॥ प्राणातिरीयो प्रयजी जनयो न चंशमी गर्भं भवं महात्मा ॥ तथैव पश्चादक
 मे महात्मा पुरो वंशी मपरसां वरिष्ठां ॥ पीतः पुरा यो वृत सर्वदेहो मुनिप्रवीरैर्वरगात्रिघोरैः ॥ नृपः कुशाग्रैः पुनरेव यश्चधीमांस्ततो निर्दि विप्रज्यते
 वा ॥ आयुश्च वंशेन ऊचययस्य यो देवराजत्वमवापवीरः ॥ देवानि देवो भगवान् सुतो वंशे हरिर्यस्य जगत्प्रणोता ॥ भैमः प्रवीरः सुरकार्यहेतोयः सु

२२३
 २२४
 २२५
 २२६
 २२७
 २२८
 २२९
 २३०
 २३१
 २३२
 २३३
 २३४
 २३५
 २३६
 २३७
 २३८
 २३९
 २४०
 २४१
 २४२
 २४३
 २४४
 २४५
 २४६
 २४७
 २४८
 २४९
 २५०
 २५१
 २५२
 २५३
 २५४
 २५५
 २५६
 २५७
 २५८
 २५९
 २६०
 २६१
 २६२
 २६३
 २६४
 २६५
 २६६
 २६७
 २६८
 २६९
 २७०
 २७१
 २७२
 २७३
 २७४
 २७५
 २७६
 २७७
 २७८
 २७९
 २८०
 २८१
 २८२
 २८३
 २८४
 २८५
 २८६
 २८७
 २८८
 २८९
 २९०
 २९१
 २९२
 २९३
 २९४
 २९५
 २९६
 २९७
 २९८
 २९९
 ३००

प्रियश्चासौ विप्रियश्चेति समासः २६ दिनापीत्यनेन वनपुत्रे गृहगतं इन्द्रदरीनं वासादिति गम्यते प्रशाशं सयिष्ये अतिनाथेन कथियष्ये स्वार्थे शिवा २७ पर्वणि यशो २८ यस्य बुधस्य पुरुषाः
 सुतस्तस्य पिता यश्चन्द्रः मस्तुत्यः प्राणाग्निः वृत्तरो प्राणाग्निः बुधं निर्वपामीति मन्त्रलिंगात् बालो दकोन्निः गंधर्वलोकात् पुरुषवसा आनीयमानो मध्ये मार्गे निहितः सन् नष्टः तमेव नष्टः
 यन्निमन्विष्यन् तत्स्थाने शमीगर्भं अभ्याथं अपश्यत् ततो भवत्थादरणी आहूताग्निं त्रयसाध्यं त्रेताकर्म प्रावर्तयन् पुरुषा इति तत्रोपाधिवत् सतीनामीराश्चन्द्रो भवत्थोत्पादनवा
 यपि अजीजनादिपुत्र्यते भवात्मारुद्रेण शिरसा धृतत्वात् तस्यामेवात्मा भवात्मा ३१ यश्चन्द्रो वंशीको ब्राह्मणास्वयं वा वक्तुं कामितवान् अन्तेति पीतस्याप्यापूरणम् स्रुतं चोरेति

सर्वं ज्ञानं यो देहं तस्य भावः सर्वभावनः ॥ सर्वाः सगर्भास्तान्धेव किं तु कार्यमनेतरं ॥ प्रसवकालधनासोनातिविशदपि संसं जयित्वे न दधं हंसा नृपुन
हावलाः ॥ आद्येयमर्थं वृत्तं शकं शकं शकं शकं हंसेर्गता तदा त्वानंदवयोक्तयथा तथा ॥ ताभ्यां हंसात्कसंदिहानभेतव्यमिति प्रभोः ॥ उत्पत्तयेते गुरोः ॥ आद्य
पुत्रावः कामरूपिणः ॥ गर्भस्थाः सर्ववेदंश्च सांगान्वेत्स्येति निदिताः ॥ तथा वा जातं सर्वं मत्स्याणि विविधानि येषु सद्यस्वयुक्तान्धसद्यस्वयुक्तान्धः
गर्भवमुक्ता गता हंसाः पुनर्वज्रपुरं विभोः शशं सुधैव भैमानां शकं केशवभाषिनं ॥ प्रभावती ततः पुत्रं सुपुत्रं सद्योपेतः ॥ सद्यो यो वनसंप्राप्तं सर्वात्
संभारतः ॥ मासमात्रेण सुपुत्रं देवी वंद्यती नृपा वंशभामिति तं त्वानंदं सद्यो ननयं पितुः ॥ सद्यश्च यो वनप्राप्तं सर्वात् संभारतः ॥ गुणवत्पिता पुत्रं
गुणवंतं निदिता ॥ पुत्रानावथ सद्यो सर्वं शास्त्रार्थं को विदो ॥ इंदो पेंद्रप्रसादेन संभोजो यदुनंदनो ॥ हर्म्यं पुत्रं वंद्यमाना दृष्टा ते यदुनंदनः ॥ इंदो पेंद्र
पुत्रा वीरनाथ ये सवधार्यतामनि वेदिताश्च संभ्रांतैर्दिव्यैराकाशरक्षिभिः ॥ वज्रनाभा यवीरा यत्रापि पृथग्जये विरोधविचार्य सर्वं यत्संतां ममेते हृदय
विंकाः ॥ इत्युवाच सुरपतिर्वज्रनाभोऽरासहः ॥ ततः सैन्यं समाजमसुरेदेराधीमतां ॥ आचार्या मासादेशः सर्वाः कुरुकुलोद्धृ ॥ गृह्यतामाश्रुवधंता
इति वा वस्ततस्ततः ॥ उच्चैरसुरेद्रस्य शासनादरिनाशिनः ॥ तदुत्थापिता तेषां मातरः पुत्रवत्सलाः ॥ कुरुकुलोद्धृतं यद्युग्रः सहस्रावती ॥ मा
मेव जीवमानेषु स्थिरेषु त्मासु सर्वथा ॥ किञ्चोदैत्याः करिष्यंते सर्वथा भद्रमत्कवः ॥ प्रभावती मथोवाच पुत्रो विल्लां स्थितां पिता तव गहापाणिः
पितृव्या स्थिता तव ॥ भानरश्चैव ते देवितान यश्च तपापरे ॥ एते पूज्याश्च मान्याश्च तवाप्येव तु सर्वथा ॥ भागिन्यो वृद्धभद्रं ते कालो यत्तु हाहा ॥ मरणां

३४
३५
३६

हारेवं

२३९

सहमानानां पुद्गलां विजयोऽक्षरं ॥ दानवेंडा हयोत्तेनेपोत्पत्तेर्यद्वैषिणः ॥ किमत्र कार्यमस्माभिः सर्वेष्वन्तरत्विजैः ॥ प्रभावतीरुदंतीतु प्रद्युम्नामिदमवतीतु
 ॥ शिरस्यं जालेमाधाय जनुभ्यो पतिता ॥ शेतो ॥ गृहाण शस्त्रमात्मानं रक्ष शत्रुविमर्दना ॥ जीवन्मुञ्च शरांश्च दद्यात्सि यदु नन्दन ॥ आशीन्वीरवैदभीमतिरुद्धं
 च मानद ॥ त्वात्तैत न्नो क्षयात्मानं यस्य स नाहरि मर्दन ॥ इवो स सावरो दनो मुनिना म मधीमता ॥ वैधव्यरहिता हृद्या जीव पुत्रा भविष्यसि ॥ स यमे हृदयात्वा
 सो भविता न तदप्यथा ॥ सूर्याग्निने जसो वाक्पुने रिंशानु जातमज ॥ इत्युक्त्वा सा सि पादाय तूय तूय मना त्विती ॥ प्रददौ रो ॥ कोणो या य जयत्वेति वरं वरा ॥ स
 तं जश ह धर्मात्मा प्रहृष्टेनां त रात्मना ॥ प्रणम्य शिरसा ह न्नं ॥ प्रियया भा क्रियुक्तया ॥ वंदयन् पिनि विंशंगदाय प्रददौ मुदा ॥ तदा गुणवती वैवसां वायाति
 महात्मनो ॥ हंसकेतु मधोराव प्रद्युम्नः प्रणतं प्रभुः ॥ इहैव सां वसहि नो पुद्गल सह दानवैः ॥ आकाशे दिक्षु सर्वा सुयोत्स्याम ह मरिंदम ॥ इत्युक्त्वा थर
 थं वक्त्रे मायया मायितानं वरः ॥ सहस्र शिरसं नागं कृत्वा साराय मात्मना ॥ अनेत भोगं कोरय सर्वना गोत्रमोज मं स ते न रथ मुत्ये न हर्षयत्वे प्रभावती ॥
 वरा रासुरसे न्ये पुत्रो विवृताशनः ॥ शरैराशी विषप्रत्योरुद्धं वंशानुकारिभिः ॥ भेदने ॥ हने ॥ ध्वं ततर्ददितिसंभवान् ॥ असुराश्चरणे मत्ताः कार्ष्णिश त्वे रि
 तस्ततः ॥ तद्गुः कमलपत्राक्षं परं निश्चयमास्थिता ॥ विह्वेद वारू न केवां चित्के प्ररवल योज्वलान् ॥ सकुंडला निवात्येवां शिरां त्योपेव विहि दे ॥ सुराश्चिन्नेः
 शिरोभित्ते कायेश्च शकलैरपि ॥ असुराणां महीकीर्णं प्रद्युम्नेना तिते जसा ॥ देवेभ्यो देवगणैः सहितः समितिं जय ॥ हृदशी मुदितो युद्धं भेमानां दानवैः स
 ह ॥ ये गदं वै वशां वै वहेत्याः तमभि दुदुवुः ॥ ते य युनिं धन सर्वयादां सीव महो दधौ ॥ विषमंत तदा मुद्धं दृष्ट्वा देवपतिर्हरिः ॥ गदाय प्रेषया मासत्वरथं

३६

स्यस्य द्या सम्यक् संमान्य ३१ ३२ ३३ ३४ नक्तान्तरस्थितेः ३५ ३६ ३७ भेदनेः सूर्यमाग्नेः वाशो वराशिर प्रवेष्टो न विदारणेः ३८ गाधने स्थिताग्नेः तुक्कावीरो दृष्टि प्रहारमात्रेः ततर्दि पीडयामासः ३९

२३९
४४
४५
४६
४७ ४८ ४९

हरिवाहनः इन्द्रः ५० ५१ प्रवरं इन्द्रस्य सखायं ० कालरात्रे ५२ देवपुत्रदिजो वीरावप्रः ५३ उपाहारो महासुताम् ५४ अभ्युत्थानकृतं उपक्रमकतीरम् ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५

हरिवाहनः ॥ दिदेश मातलिसुतं यं तारं वसुवर्चसं ॥ सांजायैरावतं नागं प्रेषयामास वेधरः ॥ जयंतं रोक्मिणे यायसहायमदद्विभुः ॥ सेरावतमधिष्ठातं प्र
वरं सान्निपुक्तवान् ॥ देवपुत्रो हि जो वीरावप्रमेयपराक्रमौ ॥ अनुज्ञाय सुराध्यक्षो ब्रह्माणं लोकभावतं ॥ तं मातलिसुतं वैवगजमेरावरं तदा ॥ देव
प्रोषितवान् शक्रो विधितस्सर्वकर्मसु ॥ क्षीणमस्य न पौवध्यो यदनामेव दुर्मतिः ॥ प्रविशंतितुभृतानि सर्वत्रैव यथेष्टितं ॥ प्रद्युम्नश्च जयंतश्च शमो ह
र्म्यमहावतौ ॥ असुराश्च रजालौ घैर्विक्रामं तो न नर्दतु ॥ परिघैर्विक्रमं तो वयुधै तो वरणाजिरे ॥ गदं कार्ष्णिस्ततो वावदुर्वीर्यं रणदुर्जयः ॥ उपेक्षानुजश
केशरभो यं प्रोषतस्तवा ॥ हरिपुत्रा तलिसुतो यं तावयं महावतः ॥ प्रवराधिष्ठितश्चायं सांवस्येरावरणो गजः ॥ अधोपहारो हृदयदारकायं महावतः ॥ अ
स्यानि हृषीकेशस्तस्मिन् नृजे पुतानुजः ॥ तस्या जयावधिष्णामो वज्रताभं सवाधवं ॥ अभ्युत्थानकृतं पापं त्रिविष्टपजयं प्रति करिष्यामि विधातं तु नैव
शकं सुतो ॥ विजेष्यत्यप्रमादो वै कर्तव्य इति मे मतिः ॥ कलत्ररक्षणं कार्यं सर्वोपाये न रैवुधे ॥ कलत्रधर्षणं लोके मरणादतिरिच्यते ॥ सर्वसंहरिष्ये मे
सगदसो वो महावतः ॥ प्रद्युम्नकोद्यः ससृजे मायया दिव्यरूपया ॥ तमश्चनाशयामास हृत्पृष्ठं दुरासदं ॥ जह्वे देवराजश्च तं दृष्ट्वा रिपुमर्दनं ॥ देहभुः सर्वभू
तानि कार्ष्णिं सर्वं पुत्रानुपु ॥ अंतरात्मनि वर्तंतं भेत्तमिव तं विदुः ॥ सर्वव्यतीतारजनी रोक्मिणे यस्य पुधातः ॥ असुराणां त्रिभागश्च निहतो नाति ते जसां ॥ प्या
वदियोधयामास कार्ष्णिं दैत्या नूरणाजिरे ॥ संध्योपास्ता जयंतं न तावद्विस्मयहीनलो ॥ अयोधयजयंतश्च यावद्वैत्या न्महावतः ॥ तावदाकाशगंगायां मे मः संधा
मुपातवान् ॥ इति श्री विष्णु हरिवंशे ॥ वैशंणयत उवाचा ॥ जगतश्च भूषिततस्त्रिमुक्तो हितेरवो ॥ प्रादुरासी हरिर्देवता संसारगशुभा ॥ हं

६६ उपास्ता उपासिता ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० जगत इति १ नमो लोकाय

सवायुमनोभिश्चसुशीघ्रतरगः खगः॥ तस्योवियतिशक्रस्य समीपे कुत नंदन॥ ममेतव यथा न्यायं कृत्वा वासवसंनिधौ॥ पां वज्रं विभुर्दधौ देवानां भय
वर्द्धनं॥ तं भूत्वा भागतस्तत्र प्रद्युम्नः परवीरहा॥ वज्रनाभं जहीत्युक्तः केशवे तत्तरेति वार्ता श्वमाह गच्छेति पुनरेव प्रबोदितः॥ वकारसमथा वीरः प्र
णिपत्य सुरो जने॥ समनोरं हसा वीरत्ता श्वेत्ता श्वययौ नृप॥ अभाशं वज्रनाभस्य महादंडस्य भारतात्॥ तत्ता श्वगतो वीरस्तन ईरणा मूर्धनि वज्रना
भं स्थिरो भूत्वा सर्वोत्थविद्विदिमः॥ तेन ता श्वगतं नेव गृह्णात् कृत्वा तूनुना॥ उरस्य गिह तो वीरो वज्रनाभो महात्मना॥ संतेना पिह तो वीरो दैत्यो मोहवशं
गतः॥ वक्रा मवभ्रं शरं वक्रा मवगता सुवर्ता॥ आभ्रसेत्पथं तं कात्स्निकं वाचरणा दुर्जयः॥ तव संतः स वीरस्त प्रद्युम्नमिह मववी नृपे साधुयाद ववी येण श्वा यो मम
रिपुर्भवान् प्रतिप्रहारकालो यं स्थिरो भव महावली॥ सवमुक्ता महातादं मुक्ता मेघशतोपमं॥ गदं मुमोच वेगेन स घं वक्रं कंठकां॥ तेना तत्तारेभिहतः प्रद्युम्नो
गदयान् नृपा उदमनूत धिरं भूरि मुमोह य उग्वं॥ तं दृष्ट्वा भगवान् कृत्वा पां वज्रं जलोद्धृतं॥ दध्वा वाभासनकरं पुत्रस्य रिपुना जानी॥ तं पां वज्रं यशवेन प्र
त्यावृत्तं महावली प्रमद दृष्ट्वा प्रमुदिता लोका विशेषेणैकं केशवो॥ तस्य वक्रं करे जातं कृत्वा कुंदेन भारता॥ क्षुरने मिसहस्यारं दैत्य संघकुलान्तकोत्तं मुमोवा सुत
सुतः शत्रुनाशाय भारता॥ तम कृत्वा सुरेंद्राय कृत्वा यव महात्मने॥ वज्रनाभस्य तत्काया उच्चकर्त शिरस्तदा॥ नारायण सुतो नृपुं दैत्यानामनुपश्यतां॥ गदः सुना
भमवधीयत मानं रणाजिरेह म्यं पृष्टेति घां संतं रण दंभयानको॥ शोवः समरमध्यस्थान सुरान रिमर्दनः॥ निनाय निशिते वीरोः प्रेताधिपः परिग्रहं॥ निकुंभो
पिह ते वीरे वज्रनाभे महासुरे॥ जगमवदपुं वीरो नारायण भयादितः॥ निवर्हिते देवरिपो वज्रनाभे उरास दे॥ अवती रणो महात्मानो हरी वज्रपुरंतदा॥ तव प्र

२. ३. ४. ५. ६. ७. ८. ९. १०. ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२.
चक्षुः मुनेन उज्जीरविहः ५५

लब्धस्य कृत्यात्प्रदानं दुःखमनोदनम् २३ २४ विजयस्यैन्द्रपौत्रस्य प्रद्युम्नस्य प्रद्युम्नपुत्रस्य सौमित्रो योऽत्रमात्तस्तुतस्य परिशोया सुप्रभस्य गदपुत्रस्य २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
 समीपेऽभिषिक्ता इति पूर्वोक्तान्वयः ३१ गतिः विभक्त्यं राज्ञ्यं ग्राह्यमित्यर्थः मातृजेन गुरोर्ना असुरदोहितत्वेन माधवानां पुत्रत्रयं समं पुत्रदत्तत्वेन वतुर्द्विभागः ३१ ३२ ३३ ३४ प्रद्युम्नस्य प्रयच्छत्

शमनं वैवचकतः सुरसत्तमो ॥ सांत्वनामा सत्तु श्वैव बालद्वन्द्वं भयादिनां ॥ इन्द्रोपेन्द्रो महात्मानो मंत्रयिन्ना महाबलो ॥ आयत्तं वत हात्वेन बृहस्पतिमता नुमो ॥ व
 ज्रनाभस्य तशान्वं वतुर्द्वन्द्वं भयादिनां ॥ इन्द्रोपेन्द्रो महात्मानो मंत्रयिन्ना महाबलो ॥ आयत्तं वत हात्वेन बृहस्पतिमता नुमो ॥ व
 यस्य वतुर्भागं जयंत नयस्य वै ॥ प्रद्युम्नवतुर्भागं रोक्षिणे यस्तु तस्य वै ॥ इन्द्रप्रभस्य ददत्त वतुर्भागं जनेश्वर ॥ को
 य वतस्यो ग्राह्या मधिकात्मा विशोपते ॥ शारदापुरसहस्रं वत्की तं वतु पुरोपमा ॥ वतुर्द्वन्द्वं भयादिनां ॥ इन्द्रोपेन्द्रो महात्मानो मंत्रयिन्ना महाबलो ॥ आयत्तं वत हात्वेन बृहस्पतिमता नुमो ॥ व
 विधानि च ॥ वतुर्द्वन्द्वं भयादिनां ॥ इन्द्रोपेन्द्रो महात्मानो मंत्रयिन्ना महाबलो ॥ आयत्तं वत हात्वेन बृहस्पतिमता नुमो ॥ व
 वेन वधीमता ॥ मृषिवंश महात्मानः शक्रमाधवनं दत्ताः ॥ विजयस्य प्रसिद्धे वगतिर्विजयिधीमतः ॥ मातृजेन गुरोर्नापि माधवानां महात्मनां ॥ अभिषिञ्चयं
 तं तु भगवांसावो ब्रवीत् ॥ त्वयैते वीरसंरक्षारजानः समितिं जया ममवंशकरोत्रैकः केशवस्य योनय ॥ अवध्याः सर्वभूतानां भविष्यन्ति ममात्तया ॥ गमना
 गमनं वै वदिवि सिद्धं भविष्यति ॥ त्रिविष्टपं द्वारकां वरमां भैमाभिरक्षितां ॥ दिशो गजसुतानां गान्ध्यां श्वैः श्रवोन्वयान् ॥ इक्ष्वां प्रयच्छत् स्वर्थांस्त्वत्कृ
 तानपि ॥ गजावैरावरासुतो शत्रुं जयति पुंजयो ॥ प्रयच्छाकाशं गोवीरसां वस्य वगदस्य वै ॥ आकाशेन पुरीयां तु द्वारकां भैमरक्षितां ॥ आयत्तं वत हात्वेन बृहस्पतिमता नुमो ॥ व
 दृं भैमनं दनो ॥ इति संदिश्य भगवान् देवराजं पुरंदरः ॥ जगाम भगवान् स्वर्गं द्वारकां वैवचकः ॥ वरमात्तानुषितस्तत्र गदः प्रद्युम्नस्य वचासां वद्वद्वारकां या
 ता हृदराज्ये महाबला ॥ भयापितानि राज्यानि मेराः पार्श्वं नृपौत्रराज्ञा स्यन्ति वज्रगदा वस्था स्यत् मरसान् भैमो निवृत्ते मौसले युद्धे स्वर्गं याते प्रहृष्टेषु ॥ गद
 प्रद्युम्नस्यो गता वज्रपुरं विभो ॥ ततः प्रोष्य पुनर्यानि स्वर्गं स्वैः कर्मभिः शुभैः ॥ प्रसादेन वत्सल्यं लोककर्तुं जनेश्वर ॥ प्रद्युम्नोत्तरमेतज्जन्तु देवकथितं मया

इति जयन्तं प्रति उक्तिः ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
 ४१ ४२

इति भावप्रदीपे वज्रनाभवधो नामशतोपरि द्विपंचाशत्तमः ॥ १५२ ॥ ६६ शी २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ खंजनसमूहान् १० ११ वयमूर्द्धि अवलोपरि १२ १३ मणिकोचनमयानितोरणमिवहि

२३६

हरिवं.

धनं यशस्यमापुष्यं शत्रुनाशनमेव वा ॥ पुत्रपौत्रविवर्द्धने आरोग्यधनसंपदः ॥ यशोविपुलमाप्नोति द्वे पापनवशो यथा ॥ ४५ ॥ इति श्री हरिवंशे वज्रनाभवधः ॥
 वैशंभवन उवाच ॥ दृष्ट्वांथपुरीकृष्णोदारकांगरुडोत्थितः ॥ देवसमप्रतीकाशां समंतात्पतिनादिनाम्ना विश्वकर्मकृतैर्दिव्यैरभिप्रायैरलंकृतां ॥ उद्यानव
 नगुत्थैश्च वलभीवतुरैरपि ॥ मणिपर्वतपंचाशितथाकीशगृहाणि वा ॥ संप्राप्ते तु तदा कृष्णे वसुदेवात्मजे पुरीम्ना विश्वकर्माणामाकृत्य देवराजो ब्रवीद्विदं ॥
 प्रियमिह सिवे कर्तुं महोत्थित्यवतां वर ॥ कृष्णप्रियार्थं भूयस्त्वं प्रकुरुष्व मनोहरां ॥ उद्यानशतसंवाधां दारकां स्वर्गसंमितां ॥ कुरुष्व विबुधश्रेष्ठ यथा मम पुरी
 तथा ॥ यत्किं विप्रिपुलोके पुरातनभूते प्रपश्यसि ॥ तेन संयुज्यतां शीघ्रं पुरीदारवती त्वया ॥ कृष्णो हि सुरकार्येषु सर्वेषु सततोत्थितः ॥ संप्राप्तान् घोररूपान् विगा
 हति महाबलः ॥ तामिदं वचनां कृत्वा विश्वकर्मा पुरीततः ॥ अलंकृतं समंताद्देयं येंदस्यामरावती ॥ तां दृष्ट्वा दृष्ट्वा हीनामाभ्युपगच्छन् ॥ विश्वकर्मकृतैर्दिव्यै
 रभिप्रायैरलंकृतां ॥ तां तदा दारकां दृष्ट्वा विपुर्नारायणो हरिः ॥ दृष्ट्वा सर्वार्थसंपन्नः प्रवेष्टुमुपवक्रमे ॥ सोऽपश्य हृष्यत्वं श्वरम्या नृदृष्टिमनोहरान्भूतद्वारकां
 प्रतिदृष्ट्वा हृष्टचित्तो विश्वकर्मा ॥ पंचयंशकुलाभिश्च हंससेवितवारिभिः ॥ मंगलसिंघप्रकाशाभिः परिबाधिर्हतां पुरीं ॥ प्राकारेणाकर्णवर्णनशान् कौभेन राजती
 ॥ वयमूर्द्धि निविष्टेन शोभयेवाभ्रमालया ॥ कोननैर्नन्दनप्रख्येस्तथा वैत्ररथोपमैः ॥ वभोवाहपरिधिना दारकां शौरिवां बुद्धेः ॥ वभोरेवतकः शैलोरत्नसानुष्ट
 हाजिरः ॥ पूर्वरेणो हि शिलक्ष्मीवाभ्रमणिकोचनतोरणः ॥ दक्षिणस्यां लतावेष्टः पंचवर्णो विराजिरो ॥ इन्द्रकेतुः प्रतीकाशपश्चिमस्यां तथा भयः ॥ उत्तरं दिशमप्यथं वि
 भूषयति वेषमान् ॥ मंदरादिप्रतीकाशः पांडुरो भरतवर्मा ॥ वित्रकं पंचवर्णं वणं वन्यं वने महत् ॥ सर्वर्तुकं वने वैवर्धनिरेवतकं प्रति ॥ लतावेष्टितपर्यंतं मेरुः

द्वाराण्यस्य १७ १५ १६ वित्रकादीनि वतुर्दशवनानि ७

७८:

२३६

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ अक्षय्यवृत्तके श्रेष्ठे मंदराक्षोपशोभितम् । शतावतनिकं वैवकस्वीशकरं भवामि त्वैव प्रथमं ॥

[illegible][illegible]

तथात् एकमात्रं चानिपरिस्तितावेतिसमासः उवाच सा पुनर्निर्माणा विहायुक्तेण २० मूहानां सेना निवेग विंशत्याणं वक्रकौं राद्याकाराणी २१ २० ३१ ३२ ३३ गण्डुपाण्डुगण्डिध्वेताद्विध्वेतानि अतिध्वेतैः संगैः स्तपितानि गृहाणी
त्वयि शोते कुंभपरिस्तरैः सुवर्णधाराविभ्रितैः ३४ ३५ तैरिति सा द्विश्चाकः तव न कुम्भैः तानि न ककादीनि वतानि वनानि तद्वनानि तत्संवधिभिः कुम्भैः वभासे पुरीतिशेयः अनसहस्मात्तत्त्वपुष्पितत्वयोः सृष्टि कर्तृत्वपुष्पयय
त्वयोश्च सामान्यात् दृष्टाणं ३६ उपर्जन्य समत्वं दाशार्हाणं कृद्नादीनां वासुदेवस्य विद्मोः सगणस्पच समत्वमितियोग्यतया शेयम् ३६ ३७ ३८

जगतिपर्वतैः कृत्रिमैः क्रीडापर्वतैः ३८ काचनं नाम प्रासादं रुक्मिण्याः ४० भोगवानामपाण्डुरः सत्यभामायाः ४१ ४२ व्यक्तसंजवनं व्यक्तं स्पष्टं संजवनं प्रतिष्ठाणं अभिनवरूपं त्वयस्य सतथाभिधः ४३ ४४ मेरुनीमप्रा
सादो नाम्नजिताः सत्यायाः ४५ पद्मकृतारव्योभीमायाः ४६ सूर्यप्रभो नाम लक्ष्मणायाः ४७ ४८ परिमित्येतन्नामकं गुरुमित्रं ॥ समीपमायामहाकटवासं मुहुरिदं प्रभं ॥ विंदोयाः ५० ५१ सुवातीयाः प्रासादः केतुमानाम्

हरिवं

२४०

गतिपर्वतैः ॥ प्रवकारमहाभागस्तथा कसवगोदितः ॥ प्रासादं वैवहेमाभं सर्वभूतमनोहरं ॥ मेरोरिदगिरेः भृंगमुद्धितं कां वने महत् ॥ रुक्मिण्याः प्रवरं वा संविहितं
विश्वकर्मणा ॥ सत्यभामा पुनर्वैश्वदेवा वसत पांडुरं ॥ विवित्रमणि सोपा नंतद्विभोगवानिति ॥ विमलादित्यवर्णाभिः पताकाभिरलंकृतः ॥ व्यक्तसंजवनं
देशो यश्चतुर्दिशो ध्वजः ॥ सवप्रासादमुख्यो यजो ववत्या विभूषितः ॥ प्रभया भवत्सर्वं कावन्पाभास्तरो यथा ॥ उद्यदात्करवर्णाभस्तयोरंतरमाश्रितः
विश्वकर्मकृतो दिवः कैलासशिखरोपमः ॥ जाम्बूनदइवादीभः प्रदीपज्जलनोपमः ॥ सागरप्रतिमोतिष्ठमेरुदित्याभिविश्रुतः ॥ तस्मिन् गंधारराजस्य दुहि
ताकुलशालिनी ॥ गंधारी भरतश्चेष्टकेशवेन निवेशिता ॥ पद्मकूटमिति ख्यातं पद्मवर्णं महाप्रभं ॥ सूर्यप्रभस्तप्रासादः सर्वकामगुरोर्गुतः ॥ लक्ष्मणा
यानुपमो उनिदिष्टशार्ङ्गधन्वता ॥ वैद्युर्यमलिरत्नाभः प्रासादो हरितप्रभः ॥ यं विदुः सर्वभूतानि परमित्येव भारत ॥ वासतं मित्रवृंदायु देवविंशरात्राज
तः ॥ महिष्या वासुदेवस्य भूवरांते दुर्वेदस्य ॥ यत्प्रसादमुख्यो विहितो विश्वकर्मणा ॥ अतीवरम्यसोपानासीद्विहितः पर्वतो यथा ॥ सुवातीया निवीस
स्तप्रशस्य सर्वदेवतैः ॥ माहिष्या वासुदेवस्य केतुमानिति विश्रुतः ॥ तत्र प्रासादमुख्यो वैयंत्येष्टा विदधे स्वयं ॥ योजनायत विक्रमः सर्वरत्नमयः शुभः ॥ स
श्रीमान् निरजो नाम यराजत्रसुप्रभः ॥ उपस्थानं गृहं यजु केशवस्य महात्मनः ॥ तस्मिन् सुविहिताः सर्वरत्नदंशः पतकिनः ॥ सहने वासुदेवस्य मार्गसं
यवेन धजा ॥ रत्नजालानिता वंति यावंतस्ते निवेशिताः ॥ आहूतस्य दुःसंहं न वै जयंतो वलौ महान् ॥ हंसकूटस्य कुंगंडं दुग्ध सरः प्रति ॥ वष्टिता ल
समुत्सेधमर्द्धयोजनमायतं ॥ सकिन्नरमहातागंतदप्यमिततैजसा ॥ पर्यतां सर्वभूतानामानीतं लोकविश्रुतं ॥ आदित्यपथगं यजु मेरोः शिखरमुत्तरं

यन्महगवानि ज्ञानदेवान् च उपतिष्ठते सविज्ञाना नाम प्रासादः ५० मार्गस्य संजवनं धजाः घेर्धुजेः विरुद्धेः भगवद्गुह्यमागे विगम्यत इत्यर्थः ५१ वैजयंतः इन्द्रध्वजः इन्द्रप्रासादो वा ५२ हंसकूटस्य पर्वतविशे
षस्य ५३ अमीतं विश्वकर्मणोत्तरं काचः ५४

७८

२४०

३८

नानादुमलनाकुः ॥ अपराश्रमवन्धो हेमशर्करवाचकाः ॥ मन्तव्यदिगि संवेधको किलैश्वरसमदेः ॥ वभ्रुः परमोपेता ॥

५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० १०१ १०२ १०३ १०४ १०५ १०६ १०७ १०८ १०९ ११० १११ ११२ ११३ ११४ ११५ ११६ ११७ ११८ ११९ १२० १२१ १२२ १२३ १२४ १२५ १२६ १२७ १२८ १२९ १३० १३१ १३२ १३३ १३४ १३५ १३६ १३७ १३८ १३९ १४० १४१ १४२ १४३ १४४ १४५ १४६ १४७ १४८ १४९ १५० १५१ १५२ १५३ १५४ १५५ १५६ १५७ १५८ १५९ १६० १६१ १६२ १६३ १६४ १६५ १६६ १६७ १६८ १६९ १७० १७१ १७२ १७३ १७४ १७५ १७६ १७७ १७८ १७९ १८० १८१ १८२ १८३ १८४ १८५ १८६ १८७ १८८ १८९ १९० १९१ १९२ १९३ १९४ १९५ १९६ १९७ १९८ १९९ २०० २०१ २०२ २०३ २०४ २०५ २०६ २०७ २०८ २०९ २१० २११ २१२ २१३ २१४ २१५ २१६ २१७ २१८ २१९ २२० २२१ २२२ २२३ २२४ २२५ २२६ २२७ २२८ २२९ २३० २३१ २३२ २३३ २३४ २३५ २३६ २३७ २३८ २३९ २४० २४१ २४२ २४३ २४४ २४५ २४६ २४७ २४८ २४९ २५० २५१ २५२ २५३ २५४ २५५ २५६ २५७ २५८ २५९ २६० २६१ २६२ २६३ २६४ २६५ २६६ २६७ २६८ २६९ २७० २७१ २७२ २७३ २७४ २७५ २७६ २७७ २७८ २७९ २८० २८१ २८२ २८३ २८४ २८५ २८६ २८७ २८८ २८९ २९० २९१ २९२ २९३ २९४ २९५ २९६ २९७ २९८ २९९ ३०० ३०१ ३०२ ३०३ ३०४ ३०५ ३०६ ३०७ ३०८ ३०९ ३१० ३११ ३१२ ३१३ ३१४ ३१५ ३१६ ३१७ ३१८ ३१९ ३२० ३२१ ३२२ ३२३ ३२४ ३२५ ३२६ ३२७ ३२८ ३२९ ३३० ३३१ ३३२ ३३३ ३३४ ३३५ ३३६ ३३७ ३३८ ३३९ ३४० ३४१ ३४२ ३४३ ३४४ ३४५ ३४६ ३४७ ३४८ ३४९ ३५० ३५१ ३५२ ३५३ ३५४ ३५५ ३५६ ३५७ ३५८ ३५९ ३६० ३६१ ३६२ ३६३ ३६४ ३६५ ३६६ ३६७ ३६८ ३६९ ३७० ३७१ ३७२ ३७३ ३७४ ३७५ ३७६ ३७७ ३७८ ३७९ ३८० ३८१ ३८२ ३८३ ३८४ ३८५ ३८६ ३८७ ३८८ ३८९ ३९० ३९१ ३९२ ३९३ ३९४ ३९५ ३९६ ३९७ ३९८ ३९९ ४०० ४०१ ४०२ ४०३ ४०४ ४०५ ४०६ ४०७ ४०८ ४०९ ४१० ४११ ४१२ ४१३ ४१४ ४१५ ४१६ ४१७ ४१८ ४१९ ४२० ४२१ ४२२ ४२३ ४२४ ४२५ ४२६ ४२७ ४२८ ४२९ ४३० ४३१ ४३२ ४३३ ४३४ ४३५ ४३६ ४३७ ४३८ ४३९ ४४० ४४१ ४४२ ४४३ ४४४ ४४५ ४४६ ४४७ ४४८ ४४९ ४५० ४५१ ४५२ ४५३ ४५४ ४५५ ४५६ ४५७ ४५८ ४५९ ४६० ४६१ ४६२ ४६३ ४६४ ४६५ ४६६ ४६७ ४६८ ४६९ ४७० ४७१ ४७२ ४७३ ४७४ ४७५ ४७६ ४७७ ४७८ ४७९ ४८० ४८१ ४८२ ४८३ ४८४ ४८५ ४८६ ४८७ ४८८ ४८९ ४९० ४९१ ४९२ ४९३ ४९४ ४९५ ४९६ ४९७ ४९८ ४९९ ५०० ५०१ ५०२ ५०३ ५०४ ५०५ ५०६ ५०७ ५०८ ५०९ ५१० ५११ ५१२ ५१३ ५१४ ५१५ ५१६ ५१७ ५१८ ५१९ ५२० ५२१ ५२२ ५२३ ५२४ ५२५ ५२६ ५२७ ५२८ ५२९ ५३० ५३१ ५३२ ५३३ ५३४ ५३५ ५३६ ५३७ ५३८ ५३९ ५४० ५४१ ५४२ ५४३ ५४४ ५४५ ५४६ ५४७ ५४८ ५४९ ५५० ५५१ ५५२ ५५३ ५५४ ५५५ ५५६ ५५७ ५५८ ५५९ ५६० ५६१ ५६२ ५६३ ५६४ ५६५ ५६६ ५६७ ५६८ ५६९ ५७० ५७१ ५७२ ५७३ ५७४ ५७५ ५७६ ५७७ ५७८ ५७९ ५८० ५८१ ५८२ ५८३ ५८४ ५८५ ५८६ ५८७ ५८८ ५८९ ५९० ५९१ ५९२ ५९३ ५९४ ५९५ ५९६ ५९७ ५९८ ५९९ ६०० ६०१ ६०२ ६०३ ६०४ ६०५ ६०६ ६०७ ६०८ ६०९ ६१० ६११ ६१२ ६१३ ६१४ ६१५ ६१६ ६१७ ६१८ ६१९ ६२० ६२१ ६२२ ६२३ ६२४ ६२५ ६२६ ६२७ ६२८ ६२९ ६३० ६३१ ६३२ ६३३ ६३४ ६३५ ६३६ ६३७ ६३८ ६३९ ६४० ६४१ ६४२ ६४३ ६४४ ६४५ ६४६ ६४७ ६४८ ६४९ ६५० ६५१ ६५२ ६५३ ६५४ ६५५ ६५६ ६५७ ६५८ ६५९ ६६० ६६१ ६६२ ६६३ ६६४ ६६५ ६६६ ६६७ ६६८ ६६९ ६७० ६७१ ६७२ ६७३ ६७४ ६७५ ६७६ ६७७ ६७८ ६७९ ६८० ६८१ ६८२ ६८३ ६८४ ६८५ ६८६ ६८७ ६८८ ६८९ ६९० ६९१ ६९२ ६९३ ६९४ ६९५ ६९६ ६९७ ६९८ ६९९ ७०० ७०१ ७०२ ७०३ ७०४ ७०५ ७०६ ७०७ ७०८ ७०९ ७१० ७११ ७१२ ७१३ ७१४ ७१५ ७१६ ७१७ ७१८ ७१९ ७२० ७२१ ७२२ ७२३ ७२४ ७२५ ७२६ ७२७ ७२८ ७२९ ७३० ७३१ ७३२ ७३३ ७३४ ७३५ ७३६ ७३७ ७३८ ७३९ ७४० ७४१ ७४२ ७४३ ७४४ ७४५ ७४६ ७४७ ७४८ ७४९ ७५० ७५१ ७५२ ७५३ ७५४ ७५५ ७५६ ७५७ ७५८ ७५९ ७६० ७६१ ७६२ ७६३ ७६४ ७६५ ७६६ ७६७ ७६८ ७६९ ७७० ७७१ ७७२ ७७३ ७७४ ७७५ ७७६ ७७७ ७७८ ७७९ ७८० ७८१ ७८२ ७८३ ७८४ ७८५ ७८६ ७८७ ७८८ ७८९ ७९० ७९१ ७९२ ७९३ ७९४ ७९५ ७९६ ७९७ ७९८ ७९९ ८०० ८०१ ८०२ ८०३ ८०४ ८०५ ८०६ ८०७ ८०८ ८०९ ८१० ८११ ८१२ ८१३ ८१४ ८१५ ८१६ ८१७ ८१८ ८१९ ८२० ८२१ ८२२ ८२३ ८२४ ८२५ ८२६ ८२७ ८२८ ८२९ ८३० ८३१ ८३२ ८३३ ८३४ ८३५ ८३६ ८३७ ८३८ ८३९ ८४० ८४१ ८४२ ८४३ ८४४ ८४५ ८४६ ८४७ ८४८ ८४९ ८५० ८५१ ८५२ ८५३ ८५४ ८५५ ८५६ ८५७ ८५८ ८५९ ८६० ८६१ ८६२ ८६३ ८६४ ८६५ ८६६ ८६७ ८६८ ८६९ ८७० ८७१ ८७२ ८७३ ८७४ ८७५ ८७६ ८७७ ८७८ ८७९ ८८० ८८१ ८८२ ८८३ ८८४ ८८५ ८८६ ८८७ ८८८ ८८९ ८९० ८९१ ८९२ ८९३ ८९४ ८९५ ८९६ ८९७ ८९८ ८९९ ९०० ९०१ ९०२ ९०३ ९०४ ९०५ ९०६ ९०७ ९०८ ९०९ ९१० ९११ ९१२ ९१३ ९१४ ९१५ ९१६ ९१७ ९१८ ९१९ ९२० ९२१ ९२२ ९२३ ९२४ ९२५ ९२६ ९२७ ९२८ ९२९ ९३० ९३१ ९३२ ९३३ ९३४ ९३५ ९३६ ९३७ ९३८ ९३९ ९४० ९४१ ९४२ ९४३ ९४४ ९४५ ९४६ ९४७ ९४८ ९४९ ९५० ९५१ ९५२ ९५३ ९५४ ९५५ ९५६ ९५७ ९५८ ९५९ ९६० ९६१ ९६२ ९६३ ९६४ ९६५ ९६६ ९६७ ९६८ ९६९ ९७० ९७१ ९७२ ९७३ ९७४ ९७५ ९७६ ९७७ ९७८ ९७९ ९८० ९८१ ९८२ ९८३ ९८४ ९८५ ९८६ ९८७ ९८८ ९८९ ९९० ९९१ ९९२ ९९३ ९९४ ९९५ ९९६ ९९७ ९९८ ९९९ १०००

सो वनदमयंदियं त्रिपुलोके पुत्रिभक्तं ॥ तदसुत्याद्यकृत्यार्थमानीतं विश्वकर्मणा ॥ भाजमानमतीवाग्र्यं सर्वो वधि विभूषितं ॥ तदिदं वचनात्तथा कार्य
हेतोः समानयता ॥ पारिजातश्च तत्रैव केशवेनाहतः स्वयं नीयमाने हितं त्रासीद्युद्धमदुतकर्मणा ॥ कृत्स्नस्य येभ्य रक्षंते देवाः पादपमुत्रमं पुं
रीकशतैर्युद्धं विमानैश्च हिरण्यमयैः ॥ विहिता वासुदेवार्थं रत्नपुष्पफलदुमाः ॥ पद्मखंडजलोपेतारत्नसौगंधिकोत्पलाः ॥ मणिहेमप्रवाकीर्णः पुष्करि
ण्यः सरांसिवा ॥ तस्य परमकूलानिशोभयंति महादुमाः ॥ शालास्तालाकदंबाश्च शतशारवाश्च रोहिणाः ॥ येव हेमवता वृक्षा येव मेरुतहातथा ॥
आहत्य यदुसंहायं विहिता विश्वकर्मणा ॥ रं कपीतारुणश्यामाः श्वेतपुष्पाश्च पादपाः ॥ सर्वतुल्यफलसंपन्ना तेषु काननभूमिषु ॥ समकूलजलोपेताः
पीतशर्करवालुकाः ॥ तस्मिन् पुरवरे नयः प्रसन्नसतिलाहताः ॥ पुष्पाकुलजलोपेतास्तस्योपुर्वात्तु पादपाः ॥ तत्रैव गजयूथानि पुरे गोमहिषास्तथा ॥ नि
वासश्च कृतस्तत्र वराहसृगपाक्षणाः ॥ पुर्वात्तस्योत्तरस्यां प्रासादो वै हिरण्यमयः ॥ यत्किं कुरुशतो नो धो विहितो विश्वकर्मणा ॥ तेव ते वमहाशैलाः सरि
तश्च सरांसिवा ॥ परिशिष्टानि भोमेन वनान्युपवना निवा ॥ ३॥ इति श्रीहरिवंशे दारवतीविशेषनिर्माणं ॥ वैशंपायन उवाच ॥ स्वमा लोकयातः स
दारकां वषभेक्षणः ॥ अपश्यत्स गृहं कृत्स्नः प्रासादशतशोभितं ॥ मणिलंभसहस्राणामयुतैर्विवृतं शतैः ॥ तोरणैर्ज्वलनप्रख्यैर्मणिविदुमराजतैः ॥ त
त्र तत्र प्रभावप्रिश्चित्रकां वनवेदिकैः ॥ प्रासादतत्र समहान् कृत्स्नोपस्थानिको भवत् ॥ स्फाटिकलंभविधतो विलीर्णसर्वको वनः ॥ पद्माकुलजलोपेता
रत्नसौगंधिकोत्पलाः ॥ मणिहेमनिभाश्चित्रारत्नसोपानभूयिताः ॥ मन्त्रवाहं नृणां शुभको किलैश्वरसदमदैः ॥ वभ्रुः परमोपेता वाप्यश्वविक्रान्तोत्पलाः ॥ वि

१३ श्रीनैलकण्ठीयेभावदीपे हरिवंशार्थप्रकाशे शतोपरि त्रिपञ्चाशत्तमः ॥ १५३ ॥ स्वमिति १ विवृतं स्पष्टीकृतं लंभप्रभयैव प्रस्तुतं तोरणैः २ ३ ४ परमोपेता अनुस
यायुक्तास्थं संकल्पितरूपधारादिपदार्थः परमं स्यादनुसंध्यामिति नेदिनी ५

१४९ शैलत्रिंशत्तमः १४९ १० ११ १२ १३ १४ १५ इक्ष्वाकुः अनुवरायस्य स इक्ष्वाकुः १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ संहताः दूष्णीविताः

हरिकं

भक्तकर्मकृतः शैलः प्राकारस्तस्य वेश्मनः ॥ व्यक्तं किं कुशलोत्सेधः परिवापरिवेष्टितः ॥ तद्गुह्यं प्रसिद्धं तस्मिन्निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ महेंद्रवैश्वमप्रतिमं समं तादृश्यो
जनं पतंतं तं पण्डुरं शौरिं स्रद्धितं पुनर्गतं मतः ॥ प्रीतः शंखमुपायासीद्विद्यतां तो महर्षिणां तस्य शंखस्य शब्देन सागरभुक्षुभे भूषणं ॥ रासवनभः कृत्स्नं नमि
चमधवमेतं ॥ पञ्चजन्यस्य निधीयं संश्रुत्य कुरुसंधकाः ॥ विशोकाः समपयंत गह्वरस्य बहूनां त्रींशं खक्रगदापाणिं गह्वरस्योपरि स्थितं ॥ दृष्ट्वा ज
हृषिरे पौराभाक् सोपमतेजसां तत्सूर्यप्रणादाश्च भेरीणां समहास्तनाः ॥ जज्ञिरे सिंहनादाश्च सर्वे वां पुरवासिनां ॥ तत्ते सर्वदा शार्ङ्गः सर्वे च कुरुसंधकाः ॥ प्रीय
माणाः समाजमुपातोऽस्य मधुसूदनः ॥ वसुदेवं पुरस्कृत्य शंखतूर्यरवैः सदा उग्रसेनो ययोरजायास्तु देवनिवेशं न वै आनंदिनी पर्यवरत्वे प्रवेशमस्तु देवकी ॥ रोहि
णी वयसो दाचभाऊ कस्य च वा स्त्रियः ॥ ततः कस्य सुपत्नी न स्वनिवेशनमभ्यगात् ॥ ववारवयथो देशमीश्वरानुचरो हरिः ॥ अवतीर्य गृहद्वारि कृत्स्नं यत्नं दत्त
ः ॥ यथा हं प्रजया मासया दत्तान्या देवर्षयः ॥ रा माऊक गदाक्रूरप्रद्युम्नादिभिरर्वितः ॥ प्रविवेश गृहं शौरि रघुपतिपर्वतं ॥ तं यशस्कृत्य दयितं पारिजातं
महादुमं ॥ प्रवेशयामास गृहं प्रद्युम्नो हृक्किरी सुतः ॥ तेनोन्मदं दृष्ट्वा वीरादेहबंधानमानुषान् ॥ पारिजातप्रभावेन ततो मुमुदिरेजताः ॥ तैः स्तूयमानो गो
विंदः प्रहृष्टो यीदवर्षभैः ॥ प्रविवेश गृहं श्रीमान्विहितं विश्वकर्मणा ॥ ततो तः पुरमध्योत्तं सभृंगं मलिपर्वतं ॥ त्ववेदयदमेयात्मा वस्त्रिभिरुहितोऽन्युतः ॥
तं वदित्वा दुमभ्रेण पारिजातमभिजित्वा ॥ अर्घ्यमर्चितं मया यमिहो देशे न्यवेशयेत् ॥ अनुताप्य ततो ज्ञाती नृकेशवः परवीरहा ॥ ताः स्त्रियः प्रजया मास
संहता नरकेशया ॥ वस्त्रे राभरणैर्भोगैर्हीनाभिर्दत्तं संवयैः ॥ हारैश्च शंभुसंकाशैर्मलिपिथ्वमहाप्रभैः ॥ पूर्वमभ्यर्चिताश्चैव वसुदेवेन ताः स्त्रियः ॥ देवका

आनीताः २४ २५ २६

गुरुः

२४१

३९

२६ ३० ॐ ॐ इति श्रीहरिवंशार्थप्रकाशभाष्यदीपिकातोपरि पंचपंचाशदध्यायः ॐ १५५ ॐ तत इति १. २. ३. ४. ५. ६. ७. वैक्रिको गताः स्तोत्रादिभिः ८. ९. १०. ११.

सहस्रोहरिणरेवत्यासां कुतेन वा सत्यमा मोत्रमास्त्री सां सोभायेना भवन्तः ॥ कुटुंबस्येश्वरीत्वासीदुक्खिणी भाषाकात्मजा ॥ नासां यथाहं हर्म्यालिप्रासा
 दसिखरातिवा आदिदंशगृहीतः कृत्स्नः परिवर्तितश्च पुच्छलागा ॥ इति श्रीहरिवंशोद्धारका प्रवेशः ॥ वैशंपायन उवाच ॥ ततः संप्रजगत्कुंडं वा
 देवो नुमान्य वा सखिवक्षोपगृह्येन मे नुजज्ञे गृहं प्रति ॥ सो नुजातो हि स कृत्यप्रणिपत्य जनार्दनम् ॥ कुटुंबावक्रमेपक्षी यथेष्टं गगने वरः ॥ स पक्ष
 वातं संप्रवृत्तं समुद्रं मकरालयं ॥ कृत्यावेगेन मे हता ययौ पूर्वं महोदाधिपं ॥ कृत्यकाल उपस्थात्प्रेरितुं का गतुं गते ॥ कृत्योद्दरीयितरं दृष्ट्वा मानक
 कुंडुभिः ॥ उपसेनं वराजानं वलदेवं वसात्पाके ॥ काशं सांहीपनिं वैवव्रह्मगायं तथैव वयं अन्यांश्च वृक्षान् वृक्षीनां तंश्च भोजांश्च कां तथा ॥ रत्नप्र
 वेकं हीराहीनीर्यलुप्तं तथा वयं तं हता ब्रह्मादिवः सर्वे जयं त्यक्तं वृक्षयः ॥ रणात्प्रतिनिवृत्तौ यमक्षतो मधुसूदनः ॥ इति चत्वररथा सुदारव
 त्वां सुप्रजितः ॥ वाक्रिको घोषयामास पुत्रो मृष्टकुंडलः ॥ ततः सांहीपनिं पूर्वमाभेगम्य जनार्दनः ॥ ववं देवसिन्धुपतिमा कुंकुवितया न्वितं ॥ त
 था अग्रे रिपूणां क्षमानं दगतं येन सां ववं देवसहस्रमेण पितरं वासवानुजं ॥ उपगम्य तथा रोषान्मम कृत्य यथाहं तः ॥ सर्वेषां नाम जग्राह दशग्री
 णामधांश्च जः ॥ ततः सर्वाणि दिव्यानि सर्वरत्नमयानि वा आसनाग्राणि विविभु रूपेण प्रमुखात्सदा गतं तत्तदन मे क्षयं किं करैर्यत्समाहृतं ॥ तत्सभी
 मानया मासुः पुत्र्याः कृत्स्नशासनात् ॥ ततः समानयामास दशग्रीहीन्युत्सन्नमः ॥ सर्वां नृकुंडाभिरादेन प्रजयिष्यन् जनार्दनः ॥ तामासा नवतीरम्यां म
 णि विदुमतोरणां ॥ सभां सर्वदशाहीमे विविभुः कृत्स्नशासनात् ॥ ततः पुत्र्यासिंहैः सायुधभिः सर्वतो वृता ॥ सर्वां र्धगुणसंपन्ना ता तमा भरतवर्मा

१२ विविभुः अमिति विविभुः १२. १३ सुमानयामास धनानि विभज्य ददावित्यर्थः १४. १५. १६

४२

हरिवं

सतोपरि प्रदुपं वाज्ञातमो ध्यायः ७१५६ भवतामिति १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० नारायणो प्रतिरक्षा नारायणयोगमाया दुहितानस्या यशोदायाः ११ भाणः उक्तविधः शंकेतः भुक्तः उक्तः

भुमेभ्यधिकं भुभ्रातिहेगिरिगुहायथा॥ रामेण सह गोविंदः को वने महदासना उग्रसेनं पुरस्तुत्य भजे त्राष्टे कुलोदहः॥ तत्रोपविष्टं क्षान्दीरान् यथा पीतियथा
वयः॥ समाभाष्य यउभेष्टानुवाच पुनर्यो नमः॥ १०० ॥ इति श्रीहरिवंशे सभाप्रवेशो ॥ १०० ॥ श्रीकृष्ण उवाच॥ भवतो पुरुषकीर्तीनां न पोवलससाधिभिः॥ अप
धा नावपाणात्माभेगः स नरकोह न गोमोक्षितं बंधनादुपकन्योतः पुरमुन्नमं॥ मणिपर्वतमुत्पाद्य शिखरं वैतदाह तं॥ अयं धनो यः सुमहा॥ किं करैराह तोमम॥ ई
सा भवंतो द्रव्यस्य तानुः काविरास महौत कुत्वा वासुदेवस्य भोजवृत्त्यंधका वरः॥ जहृ हृष्टो मासाः पूजयंतो जनाईनां॥ इदुश्चैनं नृदीरात्ते कृतं जलिपुयत्नतः॥
नेन विभंगरावाही त्वयि देविकेन दनं॥ यत्कृतं दुर्करं कर्म देवैरपि सुदुकरं॥ तालयत्स जनाभोगैरत्नैश्च स्वयमर्जितैः॥ ततः सर्वदशाहीना माद्रुकस्य वयाः स्त्रि
यः॥ श्रीयमाणाः तमांजगुर्वीसु देवदिदृक्षया॥ देवकीसममादेवो रोहिणी वभुभानना॥ ददभुः कृष्णमासीनं रामं वैवमहाभुजं॥ तौ तु पूर्वमधिकमपरोहिणीमभि
शयन॥ अभ्यवाहयतां देवी देवकी रामकेशवौ॥ सा ताभ्यामृषभाश्याभ्यां पुत्राभ्यां भुभुभेधिकं॥ अदितिर्देवमातेव मित्रेण वरुणेन च॥ ततः प्रामानराय्योत्तन
स्याः सा दुहितानदा॥ सकांतं शेति यामाद्रुर्नरावैका मरुपिली॥ तथा भरणमुद्रुतीभ्यां ययाजसे सुरेश्वरः॥ यत्कृतं सगरांकं संजयान पुनर्यो नमः॥ या कन्या ववृधे
तत्र वत्सि सप्रतिपूजिता॥ पुत्रवत्यात्यमाना वै वासुदेवा जयातदा॥ सकांतं शेति यामाद्रुत्पन्ना मानवा भुवि॥ योगकन्या दुराधर्मीरक्षार्थं केशवस्य कन्यां वै स
र्वसुमततः पूजयंति त्वा वा दवाः॥ देववदिव्यवपुषं कृष्णः संरक्षितो यया॥ तां वतत्रोपसंगम्य प्रिया मि वसती सः॥ त्वा॥ दक्षिणेन करेण परिजग्राह नाधवः॥
तथैव रामोति वलः संपरिचयभाविनी॥ मूर्ध्नु पाप्रायस्येन प्रतिजग्राह पाणिना॥ ददभुताः स्त्रियो मध्ये गिनी रामकृष्णयोः॥ कृष्णपत्रव्यग्रकरां त्रियं पद्मालं

उक्तः

काला अताभ्यां जेहे आदिभूतायां अन्यसुगमैः ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८

२४२

४०

१८ २० २२ २३ २४ २५ २६ अत्रामयतः तेषां अपमानमकरोत् २७ २८ २९ शकृन्तरवारिणः शकृन्नाशार्थं विंशतमानेन ३०

यामिवातथाक्षतमहावस्यापुष्ये विविधैः शुभैः अवकीर्षवत्ताजैः त्रियोज्ज्वल्यथा तयं ततस्तेयादृशः सर्वैरुजयंतो जनाईतं ॥ उपोपविचिभुः प्रीता प्रशंसंतो दुतं
 कृतं प्रज्जमानो महाबाहुः पौराणो नंदिवधं नः विजहार महाकीर्तिं देवैरिव सतैः सह ॥ समासीनेषु सर्वेषु यादवेषु जनाईतं ॥ नियोगात्रिदशं इत्यनारदो भ्यागमत्
 सभां ॥ सोयसंप्रजितः प्रज्यः भूरैस्ते र्यदुपुंगवैः ॥ करे संस्पृश गोविंदं विवेश परमासने ॥ सुखोपविष्टस्तान् दृष्ट्वा नुपविष्टानुवाच ह ॥ संप्राप्तं शक्रवचनाजानी
 चं मां न र्वभाः ॥ भृगुध्वं राजा ईलाः क्रत्वस्यास्य पराक्रमं ॥ यानिकर्माणि कृतवान्वात्स्यात्प्रभृति केशवः ॥ उपसेनसुतः कंसः सर्वान्निर्मथयादवान् ॥ राज्यं जग्राह
 दुर्बुद्धिर्वधापितरमाहु कं ॥ समाश्रित्य जरासंधं भवभुरंकुलपांसनः ॥ भोजवृत्त्यंधकात्तर्वात्रवा मन्वातुर्मनिः ॥ तातिका र्यं चिकीर्षुः क्लव सुदेवः प्रतापवान् ॥
 उपसेनस्य रथायें त्वपुत्रं परं रसतां सगोपैः सह धर्मात्मा मपुरोपवने वसन् ॥ अत्यदुत्तानिकर्माणि कृतवान्मधुसूदनः ॥ प्रत्यक्षं सूरसेनानां श्रूयते महद
 कृतं ॥ अधोऽनेन रावानेन शकटांतरवारिणी ॥ राक्षसी निहतारौ डी शकुनीवैधधारिणी ॥ पूतनानामघोरासामहाकाया महाबला ॥ विषस्त्रिधं तनेषु ज्ञा प्रयत्न
 ती जनाईतं ॥ दृष्टुनिहतांतां ते राक्षसी वनगोचराः ॥ वलेः सुतो महाघोरां भीषणो विकृताननां ॥ पुनर्जीतो यमित्याहु रुक्मसस्मादधो धजा ॥ अत्यदुत्तमिदं
 वासी यश्चिभुः पुरुषोत्तमः ॥ यदंगुष्ठेन शकटं कीटमानोऽप्यलोऽयत् ॥ दास्यावी नृखले वडो विप्रकुर्वन् कुमारकान् ॥ वभंजार्जुन वृक्षो दोष्यातो दामोदर
 ततः ॥ कालियश्च महानागो दुराधर्षो महाबलः ॥ कीडता वासुदेवेन निर्जितो यमुनाहरो ॥ अक्रूरस्य समक्षं वयत्राग भवने प्रभुगा प्रज्जमानस्तदा भोगे
 दिवं वपुरधारयत् ॥ शीतवातादितागाश्च दृष्ट्वा क्लृप्तेन धीमता ॥ धृतो गोवर्द्धनः शैलः सप्त रात्रे महात्मना ॥ शिशुना वासुदेवेन गवांशारथमिहृता ॥ तथा

३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८

४० सुनामानमित्यनेन कथांतरं सुन्यते ४१ भयं देत्यान्तरवधभ्रवणं ४२ प्रग्रहं सहायं ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५

हरिवं.

सुदुर्लभं तिलो महाकायो नरांत कृतः ॥ गोपतिर्वीरसुदेवं नहतोरिष्टो महासुरः ॥ धेनुकः समहाकायो दानवः सुमहाबलः ॥ निहतो वासुदेवेन गवांशराणां यदुर्म
 तिः ॥ सुनामानमभिधत्तः सर्वसैन्यपुरस्कृतः ॥ वृकैर्विद्रावया मासग्रहीतं समुपस्थितं ॥ रोहिणेयेन संगम्य वने विवरता पुनः ॥ गोपवेषधरेणो वक्रं सस्य
 भयमोहितं ॥ तथा व्रजगतः शौरिर्दंष्ट्रायुधवलं हयां प्रग्रहं भोजराजस्य जघान पुरुषोत्तमः ॥ प्रलंबधमहाकायो रोहिणेयेन धीमता ॥ दानवो मुष्टिने केन
 कंसं समाप्नोति पातितः ॥ एतौ हि वसुदेवस्य देवस्येव सुतावभौ ॥ ब्रह्मधाते महावीर्यो ब्रह्मण्यैरासंस्कृतो ॥ जन्मप्रभृतिवाप्येतो ॥ गर्भेण परमर्षिणा ॥ यथा तथेन
 विनायसंस्कारं प्रतिपादितो ॥ यदा त्विमो नरश्रेष्ठो स्थितो यौवनसंमुखे ॥ सिंहशावा विवीहीर्यो मत्स्यो हं मवतो यथा ॥ ततो मनांशो गोपीनां हरमासो महाबलो ॥ आत्मा
 गोष्ठवरो वीर्यो देवपुत्रोपमघुनी ॥ स तौ जवे वा ऊयुदे कीदृशसु विविधा सुवा ॥ नंदो पश्य गोपालानरो कुः प्रसमीक्षितो ॥ सुदोरको महाबाहू शालकंध विवोद्यतौ ॥ क्र
 त्वे मो व्यथितः कंसो मंत्रिभिः सहितो भवत् ॥ नाशकश्च यदा कंसो ग्रहीतं वलकं शवो ॥ निजग्राहततः क्रोधात्सुदेवं सवांधवो ॥ सहो ग्रसेनेतत्तद्यौ रवदुद्वेधना ॥ कालं म
 हाजमवसत् क्रुद्धमानकडुडभिः ॥ कंसः स्वपितरं वधाभूरसेना नृसगा सहा ॥ जरासंधं समाभित्य तथैवाकृतिभीष्मको ॥ कस्य विह्वलकालस्य मधुरायां महोत्सवं ॥ पि
 नाकिनं समुद्दिश्य वक्रं कंसो नराधिपः ॥ तत्र मत्स्यः समाजमुनीनां दैर्घ्यविशोपते ॥ नर्तना गायनाश्चैव कुशला वृत्तगीतयोः ॥ ततः कंसो महानेज्जरांगवाटं महाधनं ॥
 कुशजैः कारया मासशिल्पिभिः साधुनिष्ठितैः ॥ तत्र पंचसहस्राणि पौरैः ॥ जनिपदैर्जनैः ॥ समाकीर्णं यदृश्यंत्यो निषिगगने यथा ॥ भोजराजभियां नृसंगवाटं महर्द्धि
 मत् ॥ आत्सरोहततः कंसो विमानं सुकृती यथा ॥ रंगवाटे गजं मंत्रप्रभूतायुधकल्पितं ॥ भूरैरधिष्ठितं कंसं पापया मासवीर्यवान् ॥ यदा हि समहाते जारा मक्रसौ समाग

५६

२४३

४१

६० ६१ नशिष्ये शयनं न कृतवान् ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ क्रावते अदितिसन्निधिनी ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ नतोपपि सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ७४

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ श्रीकृष्णार्चनम् ॥
तौ ॥ शुभं वेपथुषा ज्योत्स्ना वंद्यमाविर्भातदा प्रभृति यत्रोद्भवो प्रतिनराधिया तव शिष्ये सुखं राजो गमकस्त्यो विवंत यन् ॥ अन्ता नुरामः कल्पलतं समा
जमनुजमे ॥ उभो विविशतवीरो शाई लो गोत्रजं यथा ॥ ततः प्रवेशे संरुद्धोरभिभिः पुरुषैर्बभूव ॥ हस्ता कुवलया पीडं समाहित मे रिंद मो ॥ अवमृद्य उरा धर्वो रं
गे विविशत तदा ॥ वल्गरां ध्रुविनिष्पिष्ट केशवेन बलेन च ॥ ओ प्रसे निः स दुष्टात्मा मानुजो विनिपातितः ॥ यत्कृतं यदु सिंहेन देवे रपि सुदुष्करं ॥ केर्मनत्केरी
रा दन्यः कर्तु मर्हति कः पुमान् ॥ यदि नाधिगतं पूर्वं प्रह्लाद वलिशं वरं ॥ तदिदं प्रापितं विजेत्रो रिरणा भवतां कृतं ॥ एतेन मुरगा क्रम्य देवं पवजनेन तथा ॥ निष्क्र
म्य शीलं संपाता ॥ असुंदः सगणोहतः ॥ नरकश्च हतो भूमिः कुंडले वहने शुभे ॥ प्राप्तं वदिवि देवेषु केशवेन महद्यशः ॥ बीतशोक भया बाधाः क्लृप्ता वा ऊवली
श्रयाः ॥ यजध्वं विविधैर्यज्ञैर्कीदवाशीत मत्तराः ॥ देवानां सुमहत्कार्यं कृतं क्लृप्तं भीमता ॥ प्रियमावेद्यामेष भवतां भद्रमस्तु वी ॥ यदि ह्यंगो यदु श्रेष्ठः कर्ता
स्मितदंत इति ॥ भवता मस्मिन् युयं वमम युष्मात्सहं स्थितः ॥ इति संराधयन् क्लृप्तं ब्रवीत्या कशासनः ॥ समाप्रेषीत् सुरत्रेष्ठः प्रीतस्तथा स्तथा वयं ॥ यत्र ही
घ्रीः स्थिता तत्र यत्र श्रीस्तत्र सन्नतिः ॥ सन्नतिः श्रीस्तथा ही घ्नित्यं क्लृप्ते महात्मनि ॥ २३ ॥ इति श्रीहरिवंशे नारदकाव्ये ॥ १७ ॥ नारद उवाच ॥ सा हिता मो
रवा पाशानि सुंद नरकोहतौ ॥ कृतः क्षेमः पुनः पंथाः पुरं गच्छेति वं प्रति ॥ शौरिणा पृथिवीपाला त्वासिताः त्यर्दिनो रणे ॥ धनुषश्च निजा देन पां वजन्य
त्वनेन च मेघप्रत्येरथानी कैरी क्षिरातयैः सुरक्षितं ॥ हक्किरणं पुधिनिर्जितं महावल पराक्रमं ॥ हक्किणी माज हारा भुकेशो दृष्टिपुंगवः ॥ ततः पजे
न्यद्योषेण रथेनादित्यवर्चसा ॥ उवाह महिषी भांज्यां शेखरक गदासिधुत् ॥ जातृथा आहूतिः कथं शिशुपालश्च निर्जितः ॥ वक्रश्च सहसैन्येन शतधन्वा

सादिताः मौरवाः मुरुक्षताः प्राग्व्याख्यातोयमध्यायः १२७

आरुथीनगरीतस्थानः २

हरिवं.

वनिर्जितः गौर्द्वयुश्चोहतः कोपाय वनश्च करोतुवान् ॥ हतः सौभयतिः श्रीमान् शास्त्रश्च दृढधन्वनः ॥ पर्वतानां सहस्रं तु श्रुत्वा पुनरुत्तमः ॥ विकीर्य पुंशरी
काधोग्रमत्तेन मपोथयत् ॥ महेंद्रशिखरे वै वनिमेवांतरवारिलो ॥ जघान पुनरुत्तमः ॥ द्यौरावणस्याभितथरी ॥ इरावत्यां महाभोजावन्निस्सूर्यसमो युधि
॥ गोपतिस्तानकेतुश्च निहतो शार्ङ्गधन्वान् ॥ अक्षप्रपातने वै वतिमिह सश्वदानवौ ॥ उभौ तावपि क्रुद्धेन सानुगौ ॥ वेनिपातितौ ॥ दग्धा वाराणासी वै व
केशवेन महात्मना ॥ तराष्ट्रः सानुबंधश्च काशीनामधिपोहतः ॥ वज्रित्यवयमसंख्येशरैः सन्नतपर्वभिः ॥ अथेन्द्रतेनिरानीतः क्रुद्धेनापुनर्कर्मणा ॥
सहितः सर्वयाहोभिः सागरेषु महावलः ॥ प्राप्य लोहितकूटं च क्रुद्धेन वरुणो जितः ॥ महेंद्रभवने यातो देवैर्गुप्तो महात्मभिः ॥ अविंतयित्वा देवैर्द्वयं पारि
जातदुमोहतः ॥ पांशुं पांशुं कलिंगं च मात्स्यं वै वज्रनादनः ॥ जघान सहितान् सर्वान् वंगराजं तथैव वा ॥ सद्यैव कृतं हत्वा रणेरातां महात्मनां ॥ गंधारी
मावहृदी रोमहिणी प्रियदर्शनां ॥ तथा गौरी वधन्याने क्रीडन्तं मधुसूदनः ॥ जिगाय भरतश्चेष्टकुंत्याः प्रमुखतो विभुः ॥ द्रोणं द्रौणिं कृपं कर्णं भीष्मं वै वसु
योधनं ॥ वक्रानुबानेताहेतान् जिगाय पुनरुत्तमः ॥ वभ्रौश्च प्रियमानिह दृशं स्वचक्रगदासिभृत् ॥ सोवीरराजस्य सुतां प्रसह्य हतवान् प्रभुः ॥ पर्यत्नां दृष्टि
वीसर्वीसां सर्वैरथ कुंजरां ॥ वेणुद्वारि कृते यत्ना जिगाय पुनरुत्तमः ॥ अवाप्य तपसो वीर्यं वलमो जश्च माधवः ॥ पूर्वदेहे जहा रायं वले स्त्रिभुवनं हरिः ॥ वत्सा
शनिगदाखड्गैश्चासयाह्वयानये ॥ यस्यानाधिगतो मृतुः पुरं प्राप्नोति वं प्रति ॥ आभिभूतश्च क्रुद्धेन सगराः सुमहावलः ॥ वलेः पुत्रो महावीर्यो बालो द
विगातजरः ॥ पीठं तथा महावक्रं कंसामाये महाभुजः ॥ वैठिकं वा सितो मानं निजघान महावलः ॥ जंभमेरावतं वापि ॥ वेरूपं च महायशा ॥ जघान पुनरुत्तमः

जिगायः जयवन्तं अकरोत् अन्तर्भावितपथोयं शक्रः ७ चक्रानुयानेः रथैः प्रद्वारेण संग्रामे इत्यर्थः जिगायः जितवान् अर्जुनद्वारेति भावः १० १२ २० २१ २२ २३ २४

७५:

२५ २६ ३१ २८ २९ ३० देवार्थं देवानां प्रयोजनम् स्वस्थानं वैकुण्ठम् ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ न विद्यते दधनि शेषः ३८ ३९ ४० पुनरुक्तः पूर्वोक्तोऽपि योऽसौ ४१ ४२ ४३

प्रोदैत्यमानुषहविणो तथा नागपातितो ये कालियं वमहो जसं ॥ निजित्य पुंडरीकाक्षः प्रेषयामास सागरं ॥ संजीवयामास मृतं पुत्रं सो दीपने स्तथा ॥ निजित्य
 पुरुषव्याघ्रौ यमं वैवस्वतं हरिः ॥ सवमेव महाबाहुः शास्त्रा सर्वदुरात्मनां ॥ देवांश्च वासरांश्चैव ये हिंसन्ति स हनूपां निहत्य नरकं भोममाहृत्य मलिकुंडले ॥ दे
 वमातृहं हो वैवशीत्यर्थं वज्रपाणिनः ॥ एवं स देवदेव्यानां सुराणां वमहायशाः ॥ भयाभयकरः कृष्णः सर्वलोके भरो विभुः ॥ संस्थाप्य धर्मान्मर्त्ये पुनरिष्टां प्रदक्षिण
 ॥ कृत्वा देवार्थं ममितं स्वस्थानं प्रति पत्स्यते ॥ कृत्वा भोगवती रम्या मृषिकां तो महायशाः ॥ हारकामात्मसा कृत्वा समुद्रं गमयिष्यति ॥ वरुणसमा कीर्णं चैव प्रपश
 तां किता ॥ हारकावरुणाजसं प्रवेभ्यति सकानना ॥ तां सूर्यसदनप्रत्या मनोतः शार्ङ्गधन्वनः ॥ विस्मयां वासुदेवेन सागरः प्रावयिष्यति ॥ सुरासुरमनुष्यपुत्रा
 सी न भविता कवित्वा य इमा मावसेत्कश्चिदप्येवमपुत्रदनात् ॥ सवमेव दशाहीराणां विधाय विधिमुत्तमं ॥ विष्णुर्नरायणः सोमः सूर्यश्च भविता स्वयं ॥ अप्र
 मेयस्त्वित्यथ यथा कामवरो वशी ॥ मोदत्येष सदा भूतैर्वीरैः कीडनकैरिव ॥ न प्रमातुं महाबाहुः शक्यो ये मपुत्रदनः ॥ परं स यन्मेतस्माद्विभ्वरूपान्न विम
 ते ॥ क्लृप्तो यमेवं शनशः सथागतसहस्रशः ॥ अंतो हि कर्मणा मस्य दृष्टपूर्वो न केनचित् ॥ सवमेतानि कर्माणि शिशुर्मध्यगतस्तदा ॥ कृतवान् पुंडरीकाक्षः सं
 कर्षणसहायवान् ॥ इत्युवाच पुरावा स तपो वीर्यलो वधुवा ॥ महायोगी महाबुद्धिः सर्वप्रत्यक्षदर्शिवान् ॥ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ इति संक्लृप्त्य गोविंदं म
 हं देववता हविः ॥ यदुभिः प्रजितः सर्वे नारदस्त्रिदिवं ययौ ॥ न तत्तदसु गोविंदो हि देशंधकवृष्टिप्रायथाहं पुंडरीकाक्षो विधिवन्मपुत्रदनः ॥ या दवा च ध
 नं प्राप्य विधिबद्धं रदक्षिणैः ॥ च तैरिष्टा महात्मानो हारकामावसन्तु शं ॥ ॥ इति श्रीहरिवंशे नारदवाक्यं ॥ जनमेजय उवाच ॥ बहूनां स्त्रीस

इति श्री नैलकण्ठीये भावार्थः पुरुषविंशतिप्रकाशे शांतीपर्वणि पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॐ ॥ ५० ॐ बहूनामिति १

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ वामः आवयोः कलभ्रुतिसेनयोः १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

हस्ताणां मद्योभायीः प्रकीर्तिताः ॥ तासां मयत्पान्यथा तो भगवान् ब्रवीतु मे ॥ १ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ अद्यो महिषः पुत्रं राण इति प्राधान्यतः स्मृताः ॥ सर्वी वीर प्रजा
श्वेवता त्वपत्नानि मे भूरुह किराणी सत्यभामा वदेवी नाग्रजिती तथा ॥ सुदमा वनथा शैव्या लक्ष्मणा जालहा सिनी ॥ मित्रविंदा वृकालिंदी जं ववत्पथ
पोरवी ॥ सुभीमा वनथा माही किराणी तनयान् भूरुह ॥ प्रद्युम्नः प्रथमं जतेशं वरं तं करः सुतः ॥ द्वितीयश्चाह देवथ हलिसिंहो महारथः ॥ बाहुभद्रश्चाह गभः सुदं
शो दुमसववा सुवरा ॥ आह गजश्च बाहु विंदा वीर्यवान् ॥ बाहुवाहुः कनीयश्च कन्यावाह मती तथा ॥ जतिरे सत्यभामायां भानुभीमि रथः ॥ सुपः ॥ रोहिती भीमिमा
श्वेवता प्रजाक्षो जतांतकः ॥ भानुभीमि रिका वेंवता प्रपणी जलं भमा ॥ वतस्वो जतिरेते पां ससारो गह्वरं जता ॥ जं ववत्पथः सुतो जतेशं वः समिति शोभनः
मित्रवामि मित्रविंदा मित्रवत्पापेयं गता ॥ मित्रवाहुः सुनीयश्च न प्रजित्वा प्रजाभूरुह ॥ भद्रकारो भद्रविंदाः कन्याभद्रवती तथा ॥ सुदमा यो तु शैव्या यो संग्राम
जिह्वा यता ॥ सत्याजित्सेन जिह्वेवतथाभूरुः सपत्नजित् ॥ सुभीमायाः सुतो माया वृकालिंदी कुमारो वृकही प्रथमं लक्ष्मणायाः सुतान् भूरुह ॥ मा
चवान् गात्रं प्रथगात्रं दंश्च वीर्यवान् ॥ जतिरेगात्रवत्पावभगिन्यानु जया सह ॥ असुतश्च सुतो जतेशं कालिंदाः धुतसंमतः ॥ अश्रुतश्च सुतो जतेशं पदरीम
धुसूदनः ॥ तं प्रहाय हवीकेशः स्वाभायी पुदिता ववी ॥ तं पवा सुभयोरत्तदायाहः शाश्वती समः ॥ ब्रह्मपां तु गदं प्राहुः शैव्याया मगदं सुतं ॥ उत्पन्नं कुमुदं वै
वसेतं रेवती तं गतां ॥ भगावहः सुमित्रश्च भुवि स्थिन्न रथस्थथा ॥ विरसेन सुदेवायां विज्रविज्रवती तथा ॥ वनसं वधजता ते तं वसं ववनश्च ह ॥ मित्रसेनः पु
नसं वा कन्या सं ववती तथा ॥ उपसंगम्य तु सुतो वनां भुः सिप्रसवर्वा कोशिकां श्रुतसो मायां यो धिष्ठिर्यो पुधिष्ठिरः ॥ कापाली गह्वरश्चैव यजता ते विज्रयोधि

दशगुणलक्ष्मः ॥ अथो अमुता नदीति सहस्रं पुनः २२ अरुद्र इति छेदः २३ २४ २५ २६ तुर्प्या ननु धर्मा भूमा प्राप्ति त्वर्थः २७ २८ ३० ३१ ३२ ३३ इति श्री नैलक

नी ॥ सवमादी। नेपुत्राणां सहस्राणि निबोधत ॥ दशा गुतं समाख्याता वासुदेवस्य ते सुताः ॥ अमुतानि तथा वाष्टोभूरारसा विशारदाः ॥ जना र्जनस्य प्रसवः
कीर्तनीयं यथा तथा ॥ प्रद्युम्नस्य सुतो जने वैदधी राजसत्रमा ॥ अनिरुद्धोरणं रुद्धो जने समृगकेतनः ॥ रवत्पां वलदेवस्य जना ते निशो लुको ॥ धा
नरो देवसंकाशा उभो ॥ गृहसतमो सुतनुधनरावीरशौरेरात्तो परिग्रहः ॥ पोद्भुक् कपितथैव वसुदेवसुतो सुतो ॥ नराणां कापिलो जने पोद्भुक् सुतनोः सुतः
॥ नयोर्नृपां भवत्योद्भुः कापिलश्च वने यथो ॥ तुर्या समभवद्दीरो वसुदेवात्महा वलः ॥ जरातामनिपादातो प्रभुः सर्वधनुष्मतां काप्यो सुगार्धतनयं लेभे स
हितरत्विनं ॥ त्रुनुर्वज्रो निरुद्धस्य वज्रत्वादावजायत ॥ वज्रो जने प्रतिरथः सुवाहलस्य वात्मजः ॥ अनिमित्रान् शिनेर्जने कतिष्ठादस्मिन् दनात् ॥ शि
नेत्कस्य वा नृजने सत्यकश्च महारथः ॥ सत्यकस्यात्मजः भूरो पुपुधानस्त्वजायत ॥ असंगो पुपुधानस्य तूष्णि तस्याभवत्सतः ॥ तूष्णो पुंगंधरः पुत्र इ
ति वंशः समाप्यतो ॥ इति श्री हरिवंशे वृत्तिवंशा नु कीर्तना ॥ जनमेजय उवाच ॥ यत्पुत्रं भवता पूर्वशं वरद्वेत्सु हा हतः ॥ प्रद्युम्नः सकथं जघ्ने
शं वरं तद्वीहि मे ॥ वैशंपायन उवाच ॥ तद्विष्णो वासुदेवस्य लभ्यां कामो धृतव्रतः ॥ शं वरं तं करो जने प्रद्युम्नः कामदरी नगो तं संप्राप्ते संप्रणीत
शीथे स्त्रुतिका गृह्णाता ॥ जहार कृत्स्नस्य सुतं शिभुं वैकालशं वरः ॥ विहितं तव कृत्स्नस्य देवमाया तु वर्तिनः ॥ ततो न निगृहीतः सदा न वो युद्धमहा ॥ समुत्सु
नापरीतो यो यथा प्रजहारतां ॥ दोर्भा मुत्तक्षिप्य नगरं त्वनिनाय महासुरः ॥ अनपत्यात्त तस्या सीधायी रूपगुणा न्विता ॥ नाशामायावती नाममायैव
भुभदरीना ॥ ददौ तं वासुदेवस्य पुत्रं पुत्रमिवात्मजं ॥ तस्या महिष्या मर्थिन्या दानवः कालं बोधितः ॥ मायावती तं दृष्ट्वा संप्रहृष्ट तनू रहा ॥ हर्षेण मह

रणीये भावदीपे हरिवंशार्थप्रकाशे द्वातोपरि नवपञ्चादाध्यायः ॥ १५६ ॥ यस्य दृष्टिः १. २. ३. ४. ५. रतिप्रतिज्ञाया मायावती नाम तस्य भावत्वमापमानतुरतिरित्यग्रे
व्यक्तिं करिष्यति ॥ ६१०

२४६

हरिवं.

तापुष्पापुनः पुनरुद्देशतो अथतस्त्यनिरीक्षंताः स्मृतिः प्रादुर्बभूव ह॥ अयं स मम कांतो भूत्वा त्वैव मत्वा विंतयत् ॥ अयं स नाथो मे भर्ता यस्यां हि दिशति
 शं ॥ विंताशो कारी वे मग्नान विंतामिरनिकविता ॥ अयं भगवता पूर्वदेवदेवं न भूतिना ॥ वेदिते न कृतो नंगो दृष्टो जात्यंतरं मया ॥ कथमस्य तनंदास्ये
 मातृभावेन जानती ॥ भर्तुर्भायी त्वहं भूत्वा वक्ष्ये वा पुनरित्युत ॥ एवं संविद्यम न साध्यात्संसा समप्यत ॥ रसायनप्रयोगैश्च शीघ्रमेव नृवर्द्धयत् ॥
 धात्र्याः सकाशात्स वतांश्चरुत्क्रियितं दनः ॥ मायावती मविज्ञानात्मेनेत्वा मेव मातरं ॥ सावतं वर्द्धयत् सा सकाक्षिकं मल्लो वतां ॥ मायां धात्र्यै दृष्टो
 सर्वास्तनवी काममोहिता ॥ सयदा यो वनस्थस्त प्रद्युम्नः कामदर्शनः ॥ विकीर्षितस्तो नारीणां सर्वास्त्रविधिपारगाः ॥ तं वै मायावती कांतं का सया मा
 सकाक्षिनी ॥ दंगितेष्वापि वीक्षंती प्राप्ता भयत संमता ॥ प्रसजंती तु तां देवी वधाये वा रुधा विरिणी ॥ ७ ॥ प्रद्युम्न उवाच ॥ मातृभावं परित्यज्य किमेवं धा
 त्र्यसेन्यथा ॥ अहो दुष्टस्वभावा सिद्धी त्वं वपलमानसा ॥ या पुत्रभावमुत्सृज्य मयि लोभात्प्रवर्तसे ॥ तनुते हं सुतः सोम्ये को यं शीलविपर्ययः ॥ तत्त्वमि
 क्षाम्यहं देविकथितं को न्ययं विधिः ॥ विद्युवपलसंपातः स्वभावः त्वनुयोधिता ॥ यानरे वृषसज्जेते नगा ये सुघना इव ॥ यदि ते हं सुतः सोम्ये यदि दाता त्व
 जः भुमे ॥ काथितं तत्त्वमिच्छामि किमिदं ते विकीर्षितं ॥ एवं मुक्ता तु सा भीरुः कामेन व्यथितेन्द्रिया ॥ प्रियं प्रोवाच वचनं विविक्ते केशवात्मजे ॥ तत्तं मम सु
 तः कांततापितेशं वरः पिता ॥ रूपवानसि वि कांतस्वजात्पावृष्टितं दनः ॥ पुत्रत्वं वा सुदेव त्वत्क्रियणानंदिवर्द्धनः ॥ दिवसे स प्रमेदा नो जात मात्रो विवा
 हितः ॥ स्मृतिका गारमध्यानुशिभुक्तानशायिनः ॥ मम भर्ता हतो सित्वं वलवीर्यप्रवर्तिना ॥ पितृत्वे वा सुदेवस्य धर्मे यिना गृहं महत् ॥ पाकशासनकल्प

पुरुः

२४६ ४४

स्वस्त्यंशं वरेण ह॥ सा वने कतरां मातायां वालमनुशोचती॥ अत्यर्थं तप्यते वीरविवत्तासौरभीयथा॥ सोपि शक्रादपि महान् पिता ते गत उध्वजः॥
 इह त्वां ताभिजानाति वालमेवापवाहितं॥ कान्तवृष्णि कुमारत्वेन हित्वंशं वरात्मजः॥ वीरनेवं विधान् पुत्रान् रानवाजनयंति हि॥ जनौ हं कामयामि
 त्वेन हित्वं जनिनो मया॥ रूपं ते सोमपश्यंतीसीदमिह दिदुर्वता॥ यन्मे व्यवसितं कांतयश्च मे हृदिवर्तते॥ तन्मे मनसि वात्सल्यं प्रति संधातुमर्हसि॥
 एष ते कथितः सर्वः सदा वत्सल्ययोगमम॥ यथानममपुत्रत्वेन पुत्रः शंवरस्य वा॥ अत्रैव मात्वेन सर्वं मायावत्याः प्रभाषितौ वक्रा युधात्मजः क्रुद्धः शंवरं स
 ममाह्वयत्॥ सर्वं मायात्वमिहोक्तो तामविश्राय वात्मनः॥ अहो हानवदुष्टात्मा केरावस्थात्मजं शिभुं॥ हरते निर्भयं धैवं भयमयकरोम्यहं॥ कथं वै क्रोधमा
 गच्छेद्व्यते वाक्यं मया॥ प्रथमं किं करिष्यामि येन कुप्यति मे दधी॥ अस्मिन् वास्य ध्वजं विचित्रं सिंहकेतुविभूषितं॥ तोरणं गृहमाकाश उद्धतं मे तद्वृंगवत्॥
 सततं नम्यमानो भवेन्न निशितं न वै॥ ध्वजं केदं विदित्वा थ शंवरो निःक्रमिष्यति॥ ततो पुद्गेन हत्वेन गंतास्मि शरकां पुरी॥ इत्युक्त्वा सञ्जमा वक्रोत्तरा
 रं कापमोजता॥ च केदध्वजं रत्नं तु शंवरस्य महाभुजः॥ तच्छ्रुत्वा तु ध्वजं केदं प्रपुष्पेन महात्मना॥ क्रुद्धत्वा तापयामास पुत्रान्वै कालं शंवरः॥ जिघांसे
 यमहावीरा रौक्मिणेयं त्वरां न्विता॥ नैनं वै दृष्टुमिष्टामिमं विप्रियकारिणं॥ श्रुत्वा तु शंवरः शक्रात्कृता तेशं वरस्य ह॥ सैनानि र्ययुर्हृष्टाः प्रपुष्पव
 धकां धया॥ वित्रलेनो निते तश्चाविष्टो नो जितं तथा॥ अतः सेनः सुषेणश्च सोमसेनो मनस्तथा॥ सेनो नीसेन हंता वसेन हासैनिकास्तथा॥ सेनस्कंधो
 निसनश्च सनको जनकस्तथा॥ सकलो विकलः शीतः सशो नोत करो विभुः॥ कुंभकेतुः सुकेतुश्च केशिरित्येव माह्वयः॥ वक्रतो मरुत्वा निपटिशानि

गदः पाठः २

प्रतीहारपातः विजयधास्यात्तथावित्रं आश्वयंशशंस अद्भुतनामा अद्भुतं अभूतपूर्वं परा १५३ १५४ १५५ १५६ १५७ १५८ १५९ १६० १६१ १६२ १६३ १६४ शतोपरिपठितम् १६० ततः ९

हरिवं०

२४९

परस्वधानां गृहीत्वा तिर्यमुहं ह्यमनुनापरिवोदिताः ॥ आहूयंतो ह्यमित्रं वेतस्युः संग्राममूर्धनि ॥ प्रद्युम्नस्तमहावाहुरथमातृसत्वरं ॥ नेर्ययोऽपमा
दायसंग्रामाभिमुखस्तदा ॥ ततः प्रहृष्टं बुद्धं वत्सुलं लोमहर्षिणं ॥ शंवरस्य वपुःशोणं केशवस्य वस्त्रनुता ॥ ततो देवाः सगंधर्वस्तस्य महोरगाचारणाः ॥ देवरा
जं पुरस्तुत्यविमानाः प्रेषिष्ठिताः ॥ नारदस्तं वरुणं वहाहा कुरुश्वगायनाः ॥ अस्मिन्नेभिः परिवृताः सर्वे न शतस्थिरे ॥ देवराजप्रतीहारो गंधर्वश्चित्रमकु
तं ॥ शशंस देवराजा यवज्जिहो वित्रमद्भुतं ॥ शंवरस्य शतं पुत्राटकः कृष्णस्य चात्मजः ॥ वक्रतां पुध्याता मेघकथं विजयमाप्नुयात् ॥ तं कुत्वा ववनं तस्य प्रह
स्य वलस्रहनः ॥ उवाच ववनं वेदं श्रुत्वा स्य पराक्रमं ॥ कामो यं पूर्वदेहेतु हरकोधाग्निनिर्जितः ॥ रत्या प्रसादितो देवः कर्मपत्न्या त्रिलोचनः ॥ परितुष्टेन दे
वेन वरमस्य प्रदीयते ॥ विष्णुर्भीमुषदेहस्तु हारकायां भविष्यति ॥ तस्य पुत्रश्च ते भर्ता भविष्यति न संशयः ॥ अनंग इति विख्यातः त्रिलोकेषु महायशाः ॥
तत्रोत्पन्नो महातेजाः शंवरं घातयिष्यति ॥ स प्राहे जातमात्रं तु हस्तिरणाः शोडशं स्थितं ॥ आस्थाय शंवरं मायां प्रद्युम्नमपनेष्यति ॥ तं कुरुशंवरं गृहं
भायो मायावती भवामाया रूपप्रतिष्ठा शंवरं मोहयिष्यति ॥ तत्रैव मात्मनः कांतं बालरूपं विवर्धयामास ॥ प्राप्नोति वनदेहः स शंवरं निहनिष्यति ॥
ततस्त्वया सहानंगो हारकां वैगमिष्यति ॥ रमिष्यति त्वया साहं शैलपुत्रात्वं हं यथा ॥ त्वमादिश्य देवेशो जगाम पुनश्चोन्नमः ॥ कैलासं मेरुसंकाशं सिद्धवार
णसेवितं ॥ कामपत्नी प्रणम्या भुवदेवमुमापति ॥ जगाम शंवरं गृहं कालस्यांतं प्रतीक्षती ॥ खवमेघमहाबाहुः शंवरं निहनिष्यति ॥ सहपुत्रेण प्रद्युम्नो
हंतानस्य दुरात्मनः ॥ २४९ ॥ इति श्रीहरिवंशशंवरवधो ॥ १६० ॥ वेशं पायन उवाचा ततः प्रहृष्टं बुद्धं वत्सुलं लोमहर्षिणं ॥ शंवरस्य वपुःशोणं कुरुश्वगायनाः

५६:

२४९

४५

सर्वतः प्रसिद्धिः प्रियतेऽनेनेतिस्वस्ति तत्रतनुश्चतस्मात् ३४ अनेगः प्रद्युम्नः ५ दसमद्युधतः युधि कृतवन्तः एकत्वमार्थ ७ ८ १० ११ अज्ञाः भगविशेषास्तेषां सन्नेष्टः १२ मुक्तिभक्ति
भिः दर्शयिभक्तिः उपर्युपरिकोष्टके विराजितं शोभमानम् १३ १४ १५ १६ १७ १८ २० २१

एषा नंदनस्य चाननः कुडामहादेवः शरशाक्तिपरत्वधाना वक्तो मरकुं तानिभुवं शीमुं सत्तानि च ॥ पुगपत्यातयंति त्वप्रद्युम्नोपरिवेगिताः ॥ कार्त्तयनिः
त्तसंकुदः सवीत्वेधनुषयुतेः ॥ सके कं पं वभिः कुडाश्चि के दं रणमूर्द्धनि ॥ पुनरेवासुराः कुडाः सर्वे ते कृतनिश्चया ॥ ववर्षुः शरजालानि प्रद्युम्नवधकांक्षया
नतः प्रकुपितो नंगोधनुराद्यसत्वरं शं वरस्य जघाना भुदशपुत्रो न्नहो जसः ॥ ततोपरेण भलेन कुपितः केशवात्मजः ॥ विद्धे दामुशिरस्तस्य विव्रसेनस्य वी
धे वाना ॥ ततस्ते हतशो वात्तसमेत्य समुद्यता ॥ शरवर्षे विमुंचतो ह्यधधावन् जिघांसया ॥ नतः संधाय वारणां ले विमुंचतो रसोत्सुकाः ॥ कीडाश्चैव महातेजाः
॥ शिरां त्येवोत्पतयन् ॥ निहत्य समरे सवी नश नमुन मधन्विनीं प्रद्युम्नः समराकांक्षी तस्थो संग्राममूर्द्धनि ॥ हतं पुत्रशतं श्रत्वा शं वरः क्रोधमादधे ॥ सु
तं संवोदयामा सरथं मे संप्रयोजय ॥ रातो वाक्को निशम्या य प्रणम्य शिरसा भुवि ॥ स सेन्यो दयामा सरथं वसुसमाहितं ॥ पुक्तमृक्ष सहस्रेण सपं योक्त
रा योजितं ॥ शास्त्रे न चर्म संवेष्टं किंकिणी जाले मालितं ॥ इहामृगगणा कीर्णं पंक्तिभक्ति विराजितं ॥ नारा विव्रपिन शंगं स्वर्णं कवचभूषितं ॥ सवताकं म
हो द्वायं मृगराजं नैराधिनं ॥ सुविभक्तं वरुथं वलोहेषे वज्रकवचं ॥ मंदरोदयशिखरं वाह्वामरभूषितं ॥ नक्षत्रमाला पिहितं हेमदंडसमाहितं ॥ विराजमा
नं श्रीमंतमारोहकं वरं रथं ॥ कां वनं विव्रसन्नाहं धनुर्गह्य शरं तथा ॥ प्रस्थितः समराकांक्षी मृत्युना परिकीर्तितः ॥ वतुभिः सखिवैः सार्द्धं तेनैव न मरुता वृ
तः ॥ दुर्द्धरः केतुमाली च शत्रुहंता प्रमदं नः ॥ सतैः परिवृतो मायैर्गुप्युत्सुः प्रस्थितो रणे ॥ दशनागसहस्रा शिरथानां देशते तथो हयानां वाहसाहसैः प्रद्यु
मैश्च पद्मानाम् ॥ सतैः परिवृतो योधैः शं वरः प्रययौ तस्य ॥ प्रयातस्य तु संग्रामे उन्मत्ता सुस्थितानि तु ॥ दध्रवकाकुले योनि संधा काली धनादिनाः ॥ गजेति

जाग्रदेतन्म ॥ ४४ ॥

निघतिः अशनिः पतत् अपतत् संकलयन् यन्त्रः ॥ दानवास्तुर्जानवरत्नी ॥ वाशंतिपहिण इति शेषः ॥ २५ ॥ सुरारिणः देवशत्रोः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ असुरैर्वैः संख्यातुं अयोग्यैः अनिजसिद्ध

परुषं मेवा निघातश्चां वरात्पतत् ॥ शिवादिने डुराशिवं सैन्यं संकलयन् महता ॥ ध्वजशीर्षं पतन् दधः कां भन्वै दानवास्तुर्जं ॥ रथाग्रे पतितश्चास्य कबंधो भुवि
दृश्यते ॥ चीचीकृषीति वासंति शंवरस्य रथोपरि स्वर्भा नुग्रस्त आदित्यः परिवेष्टः परिवेष्टितः ॥ तथा स्फुरच्चवेनेत्रं सव्यं भयति वेदने ॥ गच्छः प्रकंपते सव्यः ॥ प्रासव
ल इथ वाजिनः ॥ शोभो मूर्द्धनि पतितः शंवरस्य सुरारिणः ॥ ववर्षे रुधिरं देवः शर्करां गारमिश्रितं ॥ उल्कापात सहस्राणि निपेत्तरण मूर्द्धनि ॥ प्रतो दो निपते
दृष्ट्वा सारथं हं ययोजिनः ॥ सतान विन्तयित्वा तु उन्नातान्समुपस्थितान् ॥ प्रययौ शंवरः क्रुद्धः प्रपुष्पवधकां भयो धं भेरी शंख मृदंगाणां पणानक दुंदुभे ॥ पु
गपत्ता यमातानां पृथिवी समकंपते ॥ तेन शब्देन महता संवस्ता मृगपक्षिणः ॥ समंताद्दुडुवुत्तस्माद्रयविक्रवतो वनाः ॥ रणमधोस्थितः कार्त्तिकश्चिन्नयन्नि
धनं रिपोः ॥ सैन्यैः परिवृता संख्ये पुंदायकता निश्चयः ॥ शंवरः शरमुखेन गतांतिकमयो धयत् ॥ क्रुद्धः शरसहस्रेण प्रपुष्पं समताडयत् ॥ अप्राप्रांश्चैव तांवा
णां श्विक्कृतं हस्तवत् ॥ प्रपुष्पो धनुरा यम्य शरवर्षं मुमोवह ॥ तत्र सैन्येन स ह्यस्त्रियो न विदुः शरेण वै ॥ प्रपुष्पशरपातेन तत्सैन्यं विमुखीकृतं ॥ शंवरस्य तथा
प्राशोस्थितं संहत्य भीतवत् ॥ स्विबलं विदुतं दृष्ट्वा शंवरः क्रोधमूर्द्धितः ॥ आप्तापयामास तदा स विवान् दानवैश्चरः ॥ गच्छं मन्त्रियोगेन प्रहरंश्च रिपोः तु तं ॥ तोषे क्ष
तीयः शत्रुर्वेव धातां क्षिप्रमेव वै ॥ उपेक्षित इव व्याधिः शरीरं नाशयेद्भुवं ॥ तदेव दुर्मतिः पापो वधतां मन्त्रिये ह्यया ॥ ततस्ते स विवाः क्रुद्धाः शरसाष्टसु शीतनां ॥ शर
वर्षं विपुवंतस्त्वरिताश्चोदयन् रथान् ॥ तान् दृष्ट्वा धातः संख्ये क्रुद्धः क्षोभकरकेतनः ॥ वापमुद्यम्य संभ्रांतस्तस्थौ प्रमुखतो वली ॥ उर्ध्वं रं पं वा विंशत्या शरैः सन्नतपर्व
भिः ॥ विभेदसु महातेजाः केतुमालिं त्रिषष्टिभिः ॥ सन्नत्या शत्रु हंतारं द्यशीत्यानु प्रमर्दने ॥ विभेदपरमामर्षी हस्त्रिणां दिवर्द्धनः ॥ ततस्ते स विवाः क्रुद्धाः प्रपुष्पं

नामभित्तिर्यः ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

७६:

रदृष्टिभिः ॥ निजप्रः समरे वीरं तद्भुतमिवाभवत् ॥ सकैकशो विभिदिरे वाष्टिभिः ॥ षष्टिभिः शरैः ॥ तानप्राप्ता नृशरान्वा रो विक्के ह म कर ध्वजः ॥ ततो र्द्वयं द्रमा हा य उर्द्व
रस्य वसारिणी जघान समरे शतः पश्यतः ॥ सैनिकस्य वै ॥ वतुर्भिरथ नारायैः सु पर्वैः कंकराजिनैः ॥ जघान वतुरः सो श्वान् उर्द्वरस्य रथं प्रति ॥ स केन यो क्रं
नं च ध्वजमेकेन वंधुरं ॥ वध्वा न युगवक्त्रा संविक्के ह म कर ध्वजः ॥ अथापरं शरं रथं कंकवधं सुतेजितं ॥ मुमो वह दये तस्य उर्द्वरस्थान् जीविनः ॥ स गता सुगीत
श्रीका गत सत्वो गत प्रभः ॥ निपपातरथो पस्था स्त्रीणां पुण्य इव ग्रहः ॥ उर्द्वरे निहते धुरे हान वेदान वेधरः ॥ केतुमाली शरान्वा तैरभि उद्रा व क्लृप्तं ॥ प्रपुत्रमभि सं
कुक्षो भु कुक्षी भूयणाननः ॥ कृत्वा भूधा वता ह सातिष्ठतिष्ठति निवा वीत् ॥ तं कुक्षु क्लृप्तं सुनुत्त शरवधै रवा किरत् ॥ पर्वतं वारि धाराभिः प्रावृधी वयथा घनः ॥ स वि
हो हान वामातः प्रापुमे न धनुष्पाता ॥ चक्रमा हा य विक्के प प्रपुत्र वधकां धया ॥ तमप्राप्ते सहस्रारं क्लृप्तं वक्रसंयुतिं ॥ निपत्यो त्वय जहं सर्वे यामेव परपतां ॥ ते
नेवनस्य विक्के ह केतुमालि शिरस्तदा ॥ तद्दृष्ट्वा कर्मविपुलं रौक्मिणो यस्य देवराट् ॥ विस्मयं परमं प्राप्ते सर्वे देवगणैः सहा गंधर्वा स्तरसश्चैव पुण्यवधै रवा किरत् ॥ के
तुमालि हतं दृष्ट्वा शत्रुहंता प्रमदं नः ॥ महावलसमूहं न प्रपुत्रमथ उडुवे ॥ ते गदाय कमुत्तलपा सतो मरसाय कान् ॥ भिदिपाता नूकुठारांश्च भस्त्रान् कूटमुजरा
न् ॥ पुगपत्संभिपंति स्म वधार्य क्लृप्तं नंदनं ॥ सोपिता न्यस्रजालानि शरजालै रनेकधा ॥ विक्के ह वक्रधात्री रो दर्शयन्त्याणि लाघवं ॥ गजान् सो भ्य ह नत् कुक्षी ग
जरोहा न् सहस्रशः ॥ रथान् शरथिभिः सार्द्धं हयोश्चैव मम दं ह ॥ पातयंस्तु शरान्वा तैर्नीतिदः काश्चिदीभ्यतो ॥ एवं सर्वाणि सैन्यानि ममंथ मकरध्वजः ॥ नदी प्रावर्तय
त् घोरां शोणितान् वुतरं गिरिणी ॥ मुक्ताहारोर्मिव क्लृप्तं वशा मे हो स्र पंकिनी ॥ कुत्रदीपं शरावती रथैः पुलिनमंडितं ॥ केयूरकुंडला कूर्मो ध्वजमस्य विभूषितं ॥ ना

ग्राह्य दिपत्युत्त

४८

हरिवं

धनतन्त्रधन्विनः धनुर्धरान्विजोऽयतिमध्याति ६८ ७२ अस्मत् अस्माकं ७३ ७५ भीष्मसुतासुकिमणी ७६ ७७ ताडयन् अताडयन् ७८ ७९ रथमेवोत्तिष्ठव्यवृणुयित् ८० तां प्रसिद्धां

गगनवतीरोऽमम्बनकविभूषितां॥ केशशैवलसंकुन्नां शोणितमृणालिकां॥ नराननसुप्रां वहं सवामरवीजितां॥ शिरस्त्रिमिसमाकीर्णशोणितो
वप्रवर्तिनीं॥ नदीउत्तरलीभीमामनेगेनप्रवर्तितां॥ ६८ वेष्मं डगं मोरोडाहीननेजः सुदुत्तरां रात्र्याहवती योरां यमराष्ट्रविवादिनीं तदहर्किं सुतः
श्रीमान्वितोऽयतिधन्विनः॥ शत्रुहंतारमाभित्पशरानभकिरदहूनां शत्रुहंता पुनः कुडोमुषोवशरमुत्रमं॥ प्रपुत्रस्य समासाद्य हृदये निपयात हृषसवि
इतेनवाणं न प्रपुत्रो नयकं वतां॥ शक्तिं जगहवलान् शत्रुहंते मुमूर्खवे॥ साक्षिप्राणैः क्लृप्ते येन शक्तिर्जीवाकुत्तरस्तं॥ पणतहृदयभित्तावकाशानिसम
सनां सभिन्नहृदयत्वांगो मुक्तमर्मास्थिवंधनः॥ पणतहृदयं शरीरं शत्रुहंता महावलः॥ पतिनें शत्रुहंता रं दह्या न स्थो प्रमदं नः॥ जगहमुसलं तोयववनें
हमादहं॥ त्रिष्टुकिं प्राकृतैरेभिः करिष्यति रणप्रिया॥ मोयोधयसुडुं देत तस्त्वेन भाविष्यति॥ हस्तिवंशकुले जातः शत्रुरस्मान्मितातवा॥ पुत्रं हंता त्वहंतस्य
न तो सोऽनिह तो भवेत्॥ मृतेन तेन उडुं देत सर्वं देवस्यो भवेत्॥ देते यादानवाः सर्वे मोदंतां हतशत्रवः॥ हते त्वयि ममास्त्रेण त्वत्समुत्थं शोणितैः॥ शंवरस्य वपु
राणां करं मुदकतक्रियां भवभीष्मसुतामं दकहणं विलपिष्यति॥ निहतं त्वां वक्तुं वयो वनस्यां गता पुष्पां सते पिता वक्रधुरो वि फलाशो भविष्यति॥ हतं त्वां
सविदित्वा यशसां स्पृश्यति मंदधीः॥ इत्युक्त्वा परिघेणाभुताडयदुक्लिणी सुतं॥ सताडितो महातेजोरो क्लृप्तो यः प्रतापवान्॥ दोर्ध्वमुक्षिप्य तस्यै वरथं मेवां प्रवृ
त्तयत्॥ सो वत्स त्वरथा तस्मात्प्रसतिरव तस्थिवा नृपतां गदां गृह्य लहसा रो क्लृप्तो यमुपाडवत्॥ तयै वगदया कामः प्रमदं नमयो धयत्॥ हतं प्रमदं न देतं ह
द्या सर्वे प्रडुडुः प्रतरीताः संमुखं स्थातुं सिंहनासा रुजा इव॥ सर्गमेयं वधा दृष्ट्वा विगतो विप्रणमति॥ तथा सैव्या विदीरंति प्रपुत्रस्य भयादिताः॥ सतजो दि

राती २

चं महो व्य ३

७६:

२४८

तये वरि पुप्रयुक्तयेव ७७ अवीति छेद ७८

विशेषता रत्नकचन्दनपत्रनेत्रादिरहितासमवर्णते संकोचयति साधसेति दयिकामकैः रतिमिव समरं रतिसमरं पथे शतिसमरं वेति विग्रहः ८४ ॐ इति नेलकठि (येनावदी) हरिवंशार्थ

अथ वस्त्रावेमुक्तकेशाविशेषता रजस्वले वयुवती सेनासमवर्णते मदनशरविभिन्ना सेनिका नयुपेता युवतिसदृशवेषासंधिसेऽप्यमाना रतिसमरम
 गता वीधितुं मोक्षसती स्वपृष्ठगमनकामा नेकु तेत्थात्तमत्र ॥ इति श्रीहरिवंशे शंवरवधेशंवरसैन्यभंगो नाम ॥ ॥ वेशोपायन उवाच ॥ शंवरस्ततः
 क्रुद्धः सूनमाहविशोपते शत्रुप्रमुखतो वीररथं मेवाहयादुतं यावदेने शरैर्हमिममावप्रियकारकं ततो भर्तृवयः क्रुत्वा सूनतत्प्रियकारकः स्रष्टा
 तं बोद्धव्यामस्यामीकरविधुषितान् तद्वृत्तार्थमायां तं पशुमः पुत्रलोचनः संधयेवापमाद्यशरकनकभूषितं तेनाहनस्रसंकुदः कोपयन् शंवरं
 रणे हृदयेनादितस्तेन देवशत्रुः सुविक्रमः ॥ रथशक्तिं समाश्रित्य तस्थौ तोयविवेन नः सवेतनं पुनः प्राणधनुराद्यशंवरः ॥ विद्याधकासिंकुपितः सप्रमि
 निशितैः शरैः शतानां शत्रुशरानलोपसप्रभिः सप्रधाकिनः शंवरं वज्रपाणाधसमत्यानिशितैः शरैः पुनः शूरसहस्रेण कंकवाहैरावा सक्तः ॥ अहनं च व
 रं तोधाक्षराभिरिव पर्वतं विद्विशो विद्विशो वशरधारासमावृतः ॥ अंधकारी कृतं यो मदिन कर्तुं न दूरपते ततो धकारानुत्तार्य वेद्युताखिला शंवरः ॥ प्रपुम
 रथोपस्थे शरवधमुमो बहो न दत्तनालं प्रपुम शरणा नतपर्वणा ॥ विदेद्वद्राज नृदरीय नृपालिता घवो हते तस्मिन् महावर्षे शरैः काकाभिना तं सा
 दुमवर्षमुमो शयमायया कलशंवरः ॥ दुमवर्षोत्थितं दृष्ट्वा प्रपुमः क्रोधमूर्च्छितः ॥ आनेवाभ्यमुमो शयते न वधानशतयन् ॥ भिस्तीभूते वधवधो शिलासं
 पातमुत्सृजन् प्रपुमस्तनुवाययः प्रोत्सारय तसं पुगो ततो मायापशं वक्रैर्देवशत्रुः प्रतापवान् ॥ सिंहाव्याघ्रान्वराहांश्च तरभ्रनृभवानराव वारणान् वारिद
 वक्ष्या न ह्यानुशान्तिं पते ॥ मुमो वधुशस्त्राभ्यप्रपुमस्वरथोपरि गंधर्वाखिला विदेदसर्वा ता नृखंडशस्त्रा प्रपुमेन तु सा माया हता तं वीर्यशंवरः ॥ अ

प्रकाशो शतोपय्यैकपटी तमो ध्यायः ॐ १६९ ॐ संवरस्त्विति १ २ ३ ४ रथशक्तिं शोत्साह हेतुं धजं शक्तिरस्त्रात्तरे देव्या मुत्साहे दोर्वने स्त्रियाम् इति नेदिनी ५ ६ ७
 ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ वारिद्वेषु शान्ते मेघवन्तममातान् १६ प्रेक्षो न न्येधुरो बुद्धाविति विश्वः १७ १८

२५०

हविः

यं मायां मुमोषाथशंवरः क्रोधमूर्धितः ॥ गजेंद्रानभिन्नवदतान् पृष्ठिहायनयो वनानां महाप्रीतिं न माह्वान् कस्मिन्नाला कोविदानां नामा पतंती मायां तु
 कार्त्तिकमललोचनः ॥ सैही मायां स मुत्सुखं वक्रैर्दुर्दिमहा मनाः ॥ सा सृष्टा सिंहा माया तु रोक्मिणे येन धीमता ॥ माया न गमयी न द्या आदित्ये ने वशवरी ॥ नि
 रुजं हति मायां तु तां समीपमहासुरः ॥ अयो संमोहिनी मायां सो सृजं दानवो नमः ॥ तां दृष्ट्वा मोहिनी नाम मायां मय विनिर्मितां ॥ संजा वेणु प्रमुमो नास
 या मास वीर्यवान् ॥ शंवरत्नतनः कुहो हतया माया यात दौ ॥ सैही मायां महातेजाः सो सृजं दानवेष्वरः ॥ सिंहा ना पततो दृष्ट्वा रोक्मिणे यः प्रतापवान् ॥ अस्त्रं
 ध्वं माया यशरभा न सृजं जरा ॥ तेषा पदावलो दगान खट्वं द्या उधारणो ॥ सिंहा न्निद्रा वया मासु वी पुन लधरा निवा ॥ सिंहा न्निद्रा विता न्दृष्ट्वा माया या पदेन
 वी शंवरश्चिंतया मास कथमेनं निहन्निवे ॥ अहो मूर्धस्वभा रोहं यमया न हतः शिबुः ॥ शमयो वनदेहक कृता खश्चापि दुर्मतिः ॥ नत्कथं निहति प्या मिश्रं रस
 शिरः स्थितो ॥ माया मेतिष्ठते तीव्रा पात्रा ॥ गीता मधीयता ॥ दन्ता मे देव देवेन हरेणा सुरद्या ते नो ॥ तां सृजामि महा माया माशी विषम माकुला ॥ तदा दृष्टे तदृष्टी
 त्मा होष माया मये न वै ॥ सा सृष्टा पात्रा गीता या विपद्वा लास माकुला ॥ तया पन्नग प्रयात सरथः सह वाजिभिः ॥ ससूतः सहि प्रमुमः संयतः शरवंधने ॥ वधमानं
 तदा दृष्ट्वा आत्मानं शत्रुवंशजः ॥ मायां संविंतया मास सो पली स पना शिनी ॥ सा विंतिता महा माया प्रमुमेन महात्मना ॥ सपली विचरंति स्य सपी न द्या महा विवा
 ॥ भद्रा यां सर्व माया यां प्रशंसंति सुरा सुरा ॥ सा धुवीर महा बाहो ह किष्कंधं दवर्द्धना ॥ यत्नया धावता माया ते तस्मि पतिविता ॥ इता यां सर्व माया यां शं वरो विं न
 यत्नः ॥ अस्मि मे काल दंशो मुद्रां हं मभूषितः ॥ तिम प्रतिहतं पुच्छे देव दानव मानुषैः ॥ पुरा यो मम पावता दत्तः परमतुष्टया ॥ गृहा ला शं वरे मंत्वे मुद्रं हे मभू

५५

२५०

५५

देवगंधर्वप्रियोनामदेवगंधर्वनारदस्तम् ४५. ४६. ४७. ४८. ४९ नवेति रतिरेवमायामयंशरीरात्करंस्वसदशंकृत्वा मायावती संशंकृत्वा देत्यंरमयतीत्यर्थः ५० रतिः प्रीतिः स्नेहः रतिः पाति

पितॄन्मया सृष्टं स्वदेहेन तपस्तप्त्वा सुदुत्करं मायां तकरं नाम सती सुरविनाशने ॥ अनेन दानवो रोक्षो बलिनो कामरूपिणो भुंभध्वे वनिभुंभध्वसगलो
सूदिनो मया ॥ प्राणतंशयमापन्नं त्वयामोक्ष्यः सशत्रवोऽस्तुक्ता पावती देवी न वै संतरधी यतः ॥ न दहं मुजुरभेष्टं मो वपिष्णामिशत्रवो नित्यविनाशविनेतु देव
गणान्मायावता गङ्गा नारदशीघ्रं त्वं प्रमुषस्वरथं प्रति ॥ संशयमहायाकं पूर्वजातिव बोधया ॥ वेत्सवात्सं प्रयच्छास्मे वधोर्थं शंवरस्य वै ॥ अभेद्यं कववं सास्मे प्रय
च्छस्व रसूदने ॥ सवमुक्तो मघवता नारदः प्रययौ त्वरन् ॥ आकाशो धीशितो वाचमकरध्वजकेतनो ॥ कुमारपश्य मां प्राप्ते देवगंधर्वनारदं ॥ प्रेषितं देवराजे नत
वसं बोधनाय वै ॥ त्वरत्वं पूर्वकं भावं कामदेवो सिमानदा ॥ हरकोपानला दग्धात्ते नानं गइहोच्यते ॥ त्वं वृक्षिवंशे संजातो रुक्मिण्यगर्भसंभवः ॥ जातो सिकंश
वेन त्वं प्रमुषरतिकीर्त्यसे ॥ आहूय शंवरं त्वमिहानीतो सिमानदा ॥ सप्रसन्ने त्वं पूर्णसूतिकागारमध्यतः ॥ वधार्थं शंवरस्य त्वं द्वियमाणां पुपेक्षितः ॥
केशवेन महाबाहो देवकार्यार्थं सिद्धयौ ॥ येष्वा मायावती नाम भार्या वै शंवरस्य तु ॥ रतितां विद्विक्त्वा स्तीतव भार्या पुरातनी ॥ न वत्सारक्षणा पीयशं वर
स्य गृहे वसतः ॥ मायां शरीरजामस्य मोहनाय दुरात्मनः ॥ रते कृत्वा दनार्थं यत्प्रेषयत्यनिशं तदा ॥ त्वं प्रमुष उधावेत वधार्थं प्रतिष्ठितो ॥ हत्वा तं शंवरं वी
रवैष्वात्स्येण संयुगो ॥ गृह्य मायावती भार्या दारकां गंतुमर्हसि ॥ गृहाण वैष्णवं वात्सं कववं वमहा प्रभां ॥ शस्त्रेण तव सं गृह्य प्रेषितं शत्रुसूदना ॥ शूरमे
व परं वात्सं क्रियतां सविशंकया ॥ अस्य देवरियोत्तानमुद्रो नित्यमूर्जितः ॥ पावत्यानुग्रहादतः सर्वशत्रुनिर्वहणः ॥ अमोघश्चैव संग्रामे देवदानवमान
कैः ॥ तदसुप्रतिशानार्थं देवी संस्मृतुमर्हसि ॥ तव्यावैव नमस्या वमहा देवी रणोत्सुकैः ॥ तव वैक्रियतां यत्नसंग्रामे रिपुनाशन ॥ इत्युक्त्वा नारदो वाक्यं प्रय

वन्त्यभंगोतास्तीति दर्शितम् ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७

२५१

हरिः

ॐ क ॐ इति श्रीनेलकण्ठीयेभावरीयेहरिवंशप्रकाशोक्तोपरिषिद्धीतमोऽध्यायः ॐ १६० शंकरस्तु १ २ ३ ४ ५ छे गिरिशये गिरिशये देवतावन्त्रे

यौयत्रवासवः ॥ इति श्रीहरिवंशोऽंवरवधेनारदवाचं ॥ ॥ वेशं पायन उवाच ॥ शंवरत्नतनः कुक्षी मुकुरं तं समाददे ॥ मुकुरे गृह्यमाने तदा दृशी क्री
ः स मुनिनाः ॥ यवता भालिताः सर्वे वनितं वसुधा नलं ॥ उन्मागीः सर्गराजानाः संक्षुब्धा अपि देवताः ॥ ध्रुवका कुलं याम उल्कापातो वभ्रवहो ववर्ष रुधिरं
देवः पतुषं पवनो ववो ॥ एवं दृष्ट्वा महोत्पाता न प्रद्युम्नः सत्त्वान्वितः ॥ अवतीरयथा दीरुः कृतो जलिपुटः स्थितः ॥ देवी संस्मार मनसा पार्वती शंकरप्रिया
॥ प्रणम्य शिरसा देवीं स्तोतुं स मुपवक्रमे ॥ ॥ प्रद्युम्न उवाच ॥ ॐ नमः कान्वाय ये गुरुस्य जनये नमः ॥ नमस्तु लोकमाया ये कान्वाय ये नमो नमः ॥ नमः श
त्रुविनाशि नमो गोपे गरीशये ॥ नमस्तु भुंभमथनी निभुंभहृदि हरि ती ॥ कालरात्री नमस्तु हं कुमारी वापिनि तसः ॥ कांतारवासिनी देवी नमस्तु मि
कृतो जलिः ॥ विंध्यवासिनी दुर्गा रक्तदुर्गे रणप्रिया ॥ नमस्तु मिमहा देवी जयो वविजयो तथा ॥ अपराजितो नमस्तु हं मजितो शत्रुनाशिनी ॥ घंटाहस्तो नमस्तु मि
घंटा माला कुलो तथा ॥ विभूतिनी नमस्तु मिमहिषासुरनातिनी ॥ सिंह बाहां नमस्तु मि सिंह प्रवरकेतनी ॥ एकानंशो नमस्तु मि गायत्री यज्ञसंक्रिया ॥ सावित्री
वापि विप्रालो नमस्तु हं कृतो जनि रभमां हं विसत नं संग्रामे विजयं कुरु ॥ इति कामवचस्तु ॥ दुर्गा दुषीतमानसा ॥ उवाच ववनं वेदं सुप्रीते नो त राजना ॥ पश्य पश्य
महाबाहो त किमरणं न दिवद्वेना ॥ वरं वरय वत्सल ममो घं मम दृशेत् ॥ देव्या त्तु ववनं क्रत्वा रोमो रो कृतमानसः ॥ प्रणम्य शिरसा देवीं वित्तमुपवक्रमे ॥ यदि
त्वं देवितुष्टासि दीयतां मे यदीप्सितं ॥ वरं वर देया वेसकी मित्रे प्रमेजयः ॥ यत्त्वया मुकुरो हतः शंवरत्नात्मसंभवः ॥ सवमेगात्रमासाद्य माला पद्म मयी भ
वेत् ॥ तथा मिति वसायुक्ता तत्रैवांतरधीयतां प्रद्युम्न त्तु महातेजा प्रहृष्टोरथमातहत ॥ मुकुरं तु गृहीत्वा च शंवरः क्रोधमूर्धितः ॥ श्रामयित्वा सविक्षेप प्रद्यु

७
११
१२
१३
१४
१५
१६
१७
१८
१९
२०

उरुः

२५२

४५

२०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. इति श्रीनैलकण्ठीये भावरीये हरिवंशधर्मिकाशे शास्त्रे मणि विष्णुष्टि
तमोऽध्यायः ॐ १६२ ॐ समाप्तमाय प्रणि १ २ ३ ४

यो रसि वीर्यवान् स गत्वा मदनाभाशे मात्मा भूत्वा तपो करी ॥ प्रद्युम्नस्य त कंठे सा समा सत्ता यरा जना नत्ता शलां त मात्मा भां यथा परिदत्तो दुराहो न तो दे
वाः स गंधर्वा सिद्धाश्च परमर्षयः साधु साधिते वा वीरुः पूजय केशवात्मजो मुद्गरं पुष्पाभूतं तद्दृष्ट्वा प्रद्युम्न सन्निधौ ॥ वैष्णवं परमात्म तत्तार देन यदा ह
तं ॥ संहर्षेण मानस्य दद व वन मव वीत् ॥ यथा हं रुक्मिणी पुत्रः केशवस्य तमजो ह्यहो न न सत्येन वा लो मंजहितं शं वरं रण ॥ इत्युक्त्वा याप मा कृष्ण संधा
य व म ह म न्ना ॥ विभे पशं वरस्याथ दहं लोकत्रयं यथा ॥ सक्षिप्तो हसि सिंहे न वा राः क्र ॥ आद मोदनः ॥ हृदयं शं वरस्या थापेत्ता धरणि मागतः ॥ नैवा
स्य मां संनत्ता युनो स्थित तत्र ग्रो लितं ॥ सर्वं तदस्मत्ता दूतं वैष्णवा स्स ते जता ॥ हते देत्ये म हा का ये दान वेशं वरा धमे ॥ जहृष्ट देव गंधर्वा न नृत्त धा पारो
गराः ॥ उवंशी मेन कारं भा विप्र विप्रि तिलो न मा ॥ न नृत्त हृष्ट मनसो जगत्त्वा वर जं ग मं ॥ देव राज त्त सं पीतः सर्व देव गणैः सह प्रद्युम्नं पुष्पाव वं रण सम
भ्यर्च्य प्रहृष्ट वत् ॥ अथ समर दूते त देव राजे मधु मथ न स्य सुते न वैष्णवा स्त्रैः ॥ विगत रिपु भयाः सुराश्च जगु र्म कर विभूषण केत नं ज वं तः ॥ सम समर
परिभ्रमं वहन्ते नगर मुत्वं प्रविवेश शैलियो य ॥ प्रियतम इव कांत या प्रहृष्ट त्वरित पदं रति दर्शनं व कारा ॥ इति श्री हरिवंशे शं वर वधः ॥ १६३ ॥ वेशं
पाप म उवाच ॥ समाप्त मायो माय तो विभ्रान्तः समरे व्यदः ॥ अहं निहतो पुद्गे माया वी कांत शं वर ॥ त म स वं ते न गरो निहत्या सुर स ज मः ॥ गृह माया वतो
देवी मग म न्न गरं पितः ॥ सो त रिक्ष गतो विहा माय या शी घृ वि क्र मः ॥ आज गाम पु री र म्भ्यो र धितां ते ज सा पितः ॥ सो त रिक्षा नि पाते नः केश वांतः पु रेशि कुः ॥ मा
या वत्या सह तया रूप वा चिव म न्न यः ॥ त स्थित जा व पति ते महिष्यः केश व स्य याः ॥ विस्मिता भै वहृष्टाश्च धी ता भै र्बभूवुः स तः ॥ त त तं काम सं का सं कांत या

२२

१२

हरिवं.

सहस्रं गतं ॥ देवतो हृष्टवदनाः पिवंत्यो नयनामृतं ॥ तं विनीतमुत्वेदं दृष्ट्वा सज्जमानं पदे पदे ॥ अभवत्त्रिगुणसंकल्पाः सरीखाः कृष्णयो वितः ॥ रुक्मिणी वेंवतं
 दृष्ट्वा शोकात्तीव्रमुद्विनी ॥ सपत्नी शतसंकीर्णसजाया वाक्यमत्र वीत्ता ॥ यादृक्त्वश्रीमया दृष्टो निशायां यौवने गते ॥ कंठारिणा समानीय दत्तं सुदृष्ट्वा
 स्ववं ॥ शशिरस्मिप्रतीकाशं मुक्ताशयावशोभनं ॥ केशवेनां कमारोपममकंटे न्यवध्यत ॥ श्यामासु सारुके राखी भुक्तां वरविभूषितां ॥ पद्महस्ता निरीक्षं
 ती प्रविष्टा ममवेशमनि ॥ नया पुनरहं गृह्णामि तां हृदि ॥ पिता हृदि रां तु नाहं कुशो यमयी गालां स्त्री सं गृह्णाथ पाणिना ॥ मम मूर्धं नु पाद्याय दत्ता स्वहातया मम ॥ स
 वं स्वमान् कीर्त्तयंती रुक्मिणी हृष्टमानत्वा ॥ सखी जनवृता देवी कुमारं वीक्ष्य तं मुहुः ॥ धन्यायाः स्वस्वयं पुत्री दीर्घायुः प्रियदर्शनः ॥ ईदृशः कामसंकाशो यो
 वने प्रथमं स्थितः ॥ जीव पुत्रान्वया पुत्रकासौ भाग्यसमन्विता ॥ किमर्थं वां वृद्ध्या मम भार्यत्वं मिहागतः ॥ अस्मिन्वयसि सुखं प्रपुष्पौ मम पुत्रकः ॥ यत्र
 यदि न नीतः स्यात्कृतं ते न वत्नीयसा ॥ यत्कंठं कुरुमास्तं न मिथ्या मम तर्कितं ॥ विज्ञातोति मया विदेविता वक्तुं जनादनः ॥ मुखं नारायणस्यैव केशाः कं
 शोतये वशा ॥ उरुवक्षो भुजौ तुल्यो हतिनः ॥ भुरस्य मे कंठं शिखिलं सर्वं यो नयन् पुत्रा स्थितः ॥ अहो नारायणस्यैव दिव्यं ते परमात्तनुः ॥ स तस्मिन् तरे कृष्णः सहसा
 प्रविवेश हृदयं नारदस्य नवः ॥ कृत्वा शंवरस्य वधं प्रणि ॥ सो पश्यतं तु तं ज्येष्ठं तिष्ठं मन्मथतक्षणे ॥ सुधां मायावती वैवहृष्टवे ॥ ता जनादनः ॥ सो ब्रवीत्सहसा देवी रुक्मिणी
 देवतामिव ॥ अयं तं देवि संप्राप्तः ॥ तु तथाप्यधरत्नवो ॥ अनेन शंवरं हत्वा मायापुद्गलविगारं ॥ हत्वा मायाकृताः सरीयाभिर्देवानां धनं ॥ सती वैयं भुभाराखी
 भायां ते तनयस्य ते ॥ मायावतीति विख्याता शंवरस्य दृष्टो धिता ॥ मावते शंवरस्येयं पत्नी भवतु नान्यथा ॥ मन्मथे तु गते नाशं गते वा नंगतां पुत्रां कामपत्नी

मे २

३६

२५३

५०

३० अतोपरि वनः वसित गोध्यायः १६६ अत्राश्वमेति १ २ ३ विधयः त्रयः अपूर्वविधिर्नियमविधिः परिसंख्याविधिश्चेति मीमांसाकप्रसिद्धः ४ अत्रवर्ति अत्राश्वमेति

न कोतैसाशंवरस्वरति प्रिया ॥ मायाकूपेण तं देयं मोहयत् सकु कुमाः ॥ न वै वातस्य को गारे वशेति वृत्तिशोभना ॥ आत्ममायामयं कृत्वा रूपं शंवरमाविशत् ॥
पत्न्ये काममपुत्रस्य सुवातव वरं गता ॥ लोककोतस्य सा शयं करिष्यति मनोमया ॥ प्रवेशयेत्तं भवने पूज्याये वा सुखाममा विरात्य न हंतु सतं भजत्सपुर
मागतं ॥ २० ॥ वेशपायन उवाच ॥ कृत्वा तु ववने देवी कृत्से नो दाहते तं दा ॥ प्रहर्षमतुलं लेभे ह किं लीला कर्म ब्रवीत् ॥ अहो धन्यत रास्यीति वीरपुत्र समाग
मे ॥ अद्य मे सफलः कामः पूर्णमैश्वर्यं मनोरथं ॥ विरपत ए पुत्रस्य दर्शनं प्रियया सह ॥ आगच्छ भवने पुत्रप्रविश प्रियया सह ॥ ततो भिक्षां सुखरसो गोविंदं मा
नरं वतां प्रपुत्रः पूजयामास ह तिनं समहावलं ॥ उत्थाप्य तं परिषज्य मूर्ध्नि प्राय वीर्यवान् ॥ प्रपुत्रं वलितं भेदं केशवः परवीरहा ॥ सुखं वोत्थाप्य तं देवी
ह किं लीला हृदयभूषणा ॥ पर्यव्रजत संतुष्टा त्वेह गुरुदभाषिणी ॥ समेत्य भवने पत्न्या सख्यं दमदिति र्वथा ॥ प्रवेशयामास तदा ह किं लीला सुतमागतं ॥ २० ॥
इति श्रीहरिवंशेशंवरवधः समाप्तः ॥ १६४ ॥ वेशपायन उवाच ॥ अत्राश्वमेति कं तोत्रं मूर्ध्नि कं जपतां वरं ॥ प्रपुत्रोदारकां प्राप्ते हत्वा तं कालं शंवरं ॥ वनदे
ने नरधाथं प्रोक्तं मूर्ध्नि कमुच्यते ॥ यज्ञात् नृपश्रेष्ठ सायं प्रताप्यतां व्रजेत् ॥ कीर्तितं वनदेवेन विस्तृता वैवकीर्तितं धर्मकामैश्च मुनिभिर्भविभ्यापि
कीर्तितं ॥ सरासरगुहं प्रस्थाप्य तं मां जगतीपतिः ॥ प्रोक्तं वधकाशे लावित्री विधयस्त्रयः ॥ मयो यज्ञं विस्मयानि कुंदां स्याधर्वरानि ॥ वत्सारस्त्वित्वा
वेदाः सरहस्याः सवितराः ॥ पुराणमितिहासाश्चाखितान्युपखितानि च ॥ भंगा पुण्यगानितपायात्याना नियंतां मां ॥ एषी वी वायुराकाशमापोऽप्योतिश्च
यं वमं ॥ इंदियालिमनो बुद्धिस्तथा सत्तरजलमः ॥ आनेन न समानश्च प्राणोपानश्च पंचमः ॥ शायवः सप्रयैवा न्येयं वायुतामिदं जगत् ॥ मरीचिरंगिराश्चात्र

देवता लक्ष्यते ५८ ॥ सप्तवायवो यथा आग्रहः प्रवहन्ते उद्धृतां वस्तथा ॥ विवहः परावहन्ते वतथा परिवहोऽनिल इति अन्यत्र प्रोक्ताः ॥

पुनः पुनः कतः भगवन् पातु ते मां महर्षयः कण्ठपाशमुनयश्चतुर्दशदिशो दश ॥ नरनाशयणो देवो न गणो पातु मां सदा ॥ तद्वाधे
 कादशमोक्ता आदित्यादादशो वतः ॥ अष्टौ ववसवो देवा भस्विनो होवकीर्तितो ॥ श्रीः श्रीर्लक्ष्मीः त्वधा स्वाहा मेधातुष्टिः स्मृतिर्धनिः ॥ अदितिर्दितिर्दनुश्चैव सि
 हि सा दैन्यमातरः ॥ हिमवान् हेमकुटश्चानिषधः ॥ चतुर्वर्तः ॥ सुवभः पारियात्रश्च विंशो वैद्यपर्वतः ॥ सस्यो दयौ वमलयो मेहमंदरदुर्गः ॥ कोवकैलास
 मेनाकाः पातु मां धरणीधराः ॥ शेषश्च वातुकिश्चैव विशालाक्षश्चतस्रकः ॥ पलापत्रं शुक्लिकर्णः कंबलाश्चतस्रभुजो ॥ हस्तिभद्रः पीठकरः कर्कोटकध
 नेन यो ॥ तथा प्ररक्तश्चैव नागश्च करवीरकः ॥ सुमनास्यो दधिमुखतथा भृंगारपिंडकः ॥ मणिनागश्च भगवन् त्रिषु लोकेषु विभक्तः ॥ नागराददधिक
 र्णो भनथा हिरिकोपरः ॥ सतेशान्ये च वरुणो येवान्ये नानुकीर्तितो ॥ भूधराः सत्यधर्माः पातु मां भुजगेवराः ॥ समुद्राः पातु वत्सरो गंगा वसरिता वराः
 सरस्वती वंद्यभागीरात इदं वि काशिका ॥ इरावती विपाशा वशर पूर्य पुना तथा ॥ कुन्दावी वतथो व्यावका द्वावाहिरण्महा ॥ वशावेक्षु मती वैवणावती
 वरुण इथा ॥ रियाता चर्मत्वती रेव पुण्यं वैव वधू सरा ॥ सताश्चान्याश्च सरितो वाश्चान्या नानुकीर्तितो ॥ उत्तराः पथगामिन्यः सलिलैः स्नपयंतु मां ॥ देवा
 मोहावरी सीता कावरी कोंकणावती ॥ कृष्णवेणा भुक्ति मती तमसा पुष्पाहिनी ॥ ता प्रपरी ज्योतिरथा उत्पलौ वरावती ॥ नदी वैतरणी पुष्पाविदर्भा
 नर्मदा भुभा ॥ वितस्ता वै भीमरवी एता सर्वे महानदी ॥ कातिं दी गोमती पुष्पा नदः शोलाश्च विभक्तः ॥ सताश्चान्याश्चैव नद्यो वाश्चान्या नैव कीर्तितः ॥ दधि
 र्ण पथगामिन्यः सलिलैः स्नपयंतु मां ॥ सिंधो चर्मत्वती पुष्पा मही भुध्रवती तथा ॥ सिंधुर्वैव वती वैव मोजां ता वनमालिका ॥ पूर्वमक्षय मक्षय नर्मदा वर
 उमिला

वदरिसेव दिव्या तान वना रादगा प्रमः । दिव्या तं न लुनीये वेती धं मिदु वटं त धागे को का मुदं पुन पुन मं गंगा सागर मेव व ४

दुमा गंगा ता वे व रती ने व रा दू सती नि वि भ्र ता ॥ प्र भा व नी पु र त न दी पु र त न र म्मा सर सती ॥ मि त्री चंद्र मा ला य त धा म धु म ती न दी ॥ उ मा गु र न दी वे व ता पी
व वि म लो द का ॥ वि म ला स वि लो हा व म न गं गा य रा वि नी ष र ता आ न्ना श्व वे न धो या आ न्ना ता नु की र्ति ता ॥ तां मां स म भि वि सं त प श्चि मा मा भि ता दि शं ॥ ५ ॥
भा स भ प्र या ग भ ने मि वे पु र ग लि शी गं गा ती थं कु र क्षे त्रं श्री कं ठं गो त मा भ्र मं ॥ रा म ह दे वि न श नं रा म ती थं त ये व र ॥ गं गा दारं क न त्व लं सो मो वे य न स
स्थि तः ॥ क पा त मो व न ती थं जं दू मा र्गं व दि भ्र तां ॥ सु व र्णं विं डु वि र्वा तं न धा क न क पिं ग लं ॥ द सा भ्र मे ध कं वे व पु र त न र म्मा वि भू षि तं ॥ म ग धे पु त यो द भ्र गं गो
दं द श्व वि भ्र तः ॥ ती र्थं ये ता नि पु र त्ता नि से वि ता नि म ह विं भिः ॥ मां द्या व यं त स लि लैः की र्ति ता की र्ति ता नि यां स्तु क रं यो ग मा र्गं भे त दी पं त थं त व ॥ व स नी थं
रा म ती थं रा त्रि मे धं द रो प मं ॥ धा रा सं पा त सं यु क्ता गं गा किं त्वि ष ना शि नी ॥ गं गा वे कं ठ के दारं स्तु क रो दे द नं प रं ॥ पा व त्प मो व न ती थं पु नं त्वे ता नि किं त्वि ष
त्ता ॥ ध र्मी र्थ का म वि ध यो य राः पा पिः रा मो द मः ॥ व रु लो रो थ ध न हो य मो नि य म स व द्वा का लो न यः स न ति ध भो धो मो हः ध मा ध तिः ॥ वि द्यु तो द्रा त यो व
ध यः प मा हो द्रा वि ग्र हाः ॥ य द्वाः पि रा वा गं ध र्वाः किं न राः सि द्ध वा र ता न तं व राः त्वे व गी तो दं द्रि णः प्रि य वि ग्र हाः ॥ तं को द रा न य नि नः पिं गा शा वि
स्व रु पि ण ॥ म रु तः स ह प र्ज न्यः क र्त्तु र्दित व ध राः ॥ न ध आ लि ग्र हा श्वे व म न क शि शि रा द यः ॥ का ला हो रा य श्वे व सूर्य वे द म लो त धा ॥ अ मो द भ
प्र मो द श्व प्र ह र्षः शो क स व रा म न्यु त्त म ल यः स तं सि दि र्दु र्दु र्तिः ॥ अ ति रू द्रा ली भ द्वा ली व भ द्वा श्वे व रा द र्शी ॥ आ सी व का नि का वे व रां दि ती वे व दि भ्र ता
॥ आ र्थी कु रूः ति नी नी ली भी मा वे व र ती र तिः ॥ रा का नं रा व रु मां दी दे वी का त्या य नी व सा ॥ लो हि ता य त पि त्रा य दे व क न्था श्व याः स्मृ ताः ॥ गो नं द्रा दे व प ती

सुविने

वामोरभंगुसजोपवेनामभरणवेसाधनानाकपोकिताननाः। नानादेशविकारिणो नानावस्त्रोपशोभिताः॥ मेरोमनाप्रियाधैवमयमांसासुविकारः॥ मां
रहीपिउक्ताधगजसिंहतिभानताः॥ कंकजयनरुधात्माकोवतुनाननासभा॥ आनयतोपरीताभ्रवर्मशावरणासभा॥ भनकोलितवः॥ अरभेरीसम
सुता॥ ममराः कंधेनाधैवप्रसादहविगलनाः॥ मतोममममाधप्रहसंमधधिटिताः॥ पिंगलाभः पिंगकेशसभायालूनमूर्द्धजाः॥ दुर्द्धकेशः केशकेशः
भनकेशसभायाः॥ नगपुतवनाधैवतापुवेगवतातथा॥ सकहसाएकणदोतकाः॥ पिंगलानना॥ वरुप्रत्तत्यपुत्रादिपुत्राः प्रियमंदिताः॥ मुखमंरी
विशतीवप्रतागंधपुतनाभीतनांछ्रवतानीरेवतीग्रहसंतिता॥ प्रियहास्याः प्रियकोधाः प्रियकासाप्रियवनाः॥ सुखप्रसादाः सुखदा सदाद्विजजनप्रिया
नकंवराः सुखोदकीसदापर्वलिहाहृता॥ मातासोमातवसुत्रंरक्षंतममनित्यराः॥ पितामहमरोदतारोशकशंगसंभवाः॥ कुमारस्कंधजाधैवजरावेवैश्वदादयः
॥ महाभीमामहावीर्योदकांमहावताः॥ क्रोधनाः क्रोधताः क्रूराः॥ सरविग्रहकोशिराः॥ नकंवराः केशरिणोदंष्ट्रिणः प्रियविग्रहाः॥ लंबोदराजघनिनः पिंगाभा
विग्रहपिणः॥ शत्रुपुष्टिभूतपरिघप्रापयः॥ मीसिपाणयः॥ पिताकवत्रमुसलवत्रदंष्ट्रायुधाप्रियाः॥ दंष्ट्रिनः कुडिलः भूराजदामुकुटधारिणः॥ वेदवेदंगकुशला
नित्यंयतोपरीतिनः॥ आलापीडाः कुंडलिनोवीराः केशरधारिणः॥ नानावसनसंवीताभ्रित्रस्रगनुलेपनाः॥ गजाधोदुर्धमाजीरसिंहयाप्रानिभानताः॥ वरा
होत्तकगोमायुष्टगाप्रमहिबाननाः॥ वामनाविकटाः क्रूराः करालालूनमूर्द्धजाः॥ सहस्रशतशब्दान्येसहस्रजदधारिणः॥ खेताः कैलाससंकाशाः केचिदि
नकरप्रभाः॥ केचिजलदवर्णाभानीलो जनवयोपमाः॥ एकपादादिपादाधैवतथादिशिरेसोपरे॥ निमीसातालजेपाध्यादितस्याभयंकराः॥ वापीतडागकूपे

गुरुः

२५४

५२

पुसमुद्रेश्वरत्सवः॥ अमृतशैलवृक्षेषुभूत्यागारनिवासिनः॥ सतेग्रहाश्चसततंरभंतुममसर्वतः॥ महागरापातिर्नदीमहाकालोमहाबलः॥ माहेश्वरोवैद्य
 वधज्वरोलोकभयावहो॥ ग्रामणीश्चैवगोपालोभृंगरीर्दिर्गलोभरः॥ देवश्चामदेवश्चघंराकर्णःकरंधर्मः॥ स्वेतामोदःकपालीवजंभकःशत्रुतापनः॥ मत्तनी
 मत्तनीबोभौसतापनविलपनो॥ निजघातोच्चसश्चैवस्थूलकर्मप्रशोषणः॥ उल्कामालीधमधमोऽग्न्याजिह्वःप्रतर्दनः॥ संघहनःसंकुवनःकाष्ठतक्षः
 शिवंकरः॥ कुंभोदःकुंभसूक्ष्मवरोचनोवैक्रान्तोऽग्रः॥ अनिकेतःसुरारिघ्नःशिवश्चाशिवस्तवव॥ भेभकःपिशिताशीयसुरारिर्हरिलोचनः॥ भीमकोशहकश्चैव
 तथैवोयमयोऽग्रः॥ उपग्रहोयंकश्चैवतथाकंदग्रहोपरः॥ वपुलोतोमवेतालतापसःसुमहाकपिः॥ हृदयोदतनश्चंद्रःकुंभशीकंकणप्रियः॥ हरिश्चमर्कगतमंताम
 नोमातृतरंहसाः॥ पार्वत्यारावसंभूतासहस्राणिशतानिवा॥ राक्षसंतीघुनिमंतोव्रजलणःसत्यसंगराः॥ सर्वकामोपहंतारोहंतारोदिवतांमृधेराश्वहनिड
 गं॥ कीर्तिताकीर्तितागुणैः॥ तेषांगणानांपतयःपांतुमांसगणाधयात्॥ नारदःपर्वतश्चैवगंधर्वास्तरसांगणाः॥ पितरःकारणकार्यमाधयोवाधयत्त
 ॥ अगत्योगालवोगार्ग्यःशक्तिर्धौम्यःपराशरः॥ कृत्वात्रेयश्चभगवानसितोदेवलोचनः॥ बृहस्पतिरुतथश्चमार्कंडेयःश्रुतभवाः॥ देवायनोविदर्भश्चजैमिनि
 माहरःकठः॥ विश्वामित्रोवसिष्ठश्चलोमशश्चमहानृपिः॥ उत्तंकश्चैवरेभ्यश्चपौलोमश्चद्वितस्त्रितः॥ अष्टिवैकालवृक्षीयोमुनिर्मेधातिथितथा॥ सारत्वनोयव
 कीतःकुशिकोगोतमत्तथा॥ संवर्तश्चव्यासंगश्चस्वत्स्यात्रेयोविष्णोडकः॥ रुचीकोनमद्विश्वतथोर्वत्तपसांनिधिः॥ भरद्वाजःस्थूलशिराःकश्यपःपुलहःकृत्
 ॥ बृहद्विश्वामर्कविजयःकण्वः॥ वैतंडीदीर्घतपश्चवेदश्चाथांशुमांस्त्रिदः॥ भद्रावकोदधीविश्वश्वेतकेतुस्तथैवव॥ उद्यतकःक्षीरपालिःभृंगीगोरमुख

हस्ति

एवच१

५३
६० ६२

शान्तिमंथल

६३ ६४ ६५ ६६ ६७ मंगलाष्टकान्तः अष्टौ नाम धेयानि ६८ ६९ १०० १०१ १०२ ॐ ॐ ॐ इति श्रीनैतकगोपीयामावदीपे हरिवंशधिकाश्रीशान्तिपरि

हरिवंशः

तथा॥ अग्निवेशः शशीकश्च प्रपुत्रुर्मुमुक्षुस्तथा॥ शोऽरिः स्यो गोतमो गमो वत्सश्च वनभाद्रिरा॥ भृगुर्भार्गवश्चोत्तमश्च शत्रेयो वंशो मशाः॥ सतेवान्ये च वदन्तो भवयः
संशितव्रताः॥ पुनयः शंसितात्मानो ये शन्ये नानुकीर्तिताः॥ श्रवयः श्रापितः शोता शोऽनिकुर्वेत्तमे सदा॥ त्रयो व्रमस्यो वेदास्त्रे विंशोत्तमो मालिः॥ उभेः भवा
इयः श्रीमान् वैद्यो धनुर्नरिर्हरिः॥ अमृतगोः सुवर्णवदधिगो शश्वत्सर्वपाः॥ सेनाः सुमनसः कन्यासेतवृत्रयशक्षताः॥ इक्ष्वाकुराण्यगंधाश्च बालव्यजनमेव॥ तथा
पतिहते वक्रं महो भवेदने विके॥ स्वेतो वृषः करीमत्तः सिंहो व्याघ्रो हयोगिरिः॥ हाथिर्वा सो हतात्मा जाश्रणा मधुपायसं॥ स्वस्तिको वर्द्धमानश्च नंशावर्तः प्रियंगवः॥ श्री
फलंगो मयं मत्स्योऽंभुभिः पटहत्वनः॥ श्रुषिपत्यश्च कन्याश्च श्रीमद्दशसंतधनुः॥ रोचना रुचकश्चैव नदीनां संगमो दकं॥ सुपर्णाः शतपर्णीश्च वकोरा जीवजीवकाः॥
नंदीमुखो मयूरश्च वज्रमुक्तामणिर्धजाः॥ आपुधानि प्रशान्ताति कार्यसिद्धिकराणि च॥ पुण्यं वै विगतकेशं श्रीमद्वै मंगलान्वितं॥ रामेणोदाहृतं पूर्वं आयुः श्री
जयकोभिराः॥ यश्चैतच्छ्रावयेद्विद्वान्यश्चैतच्छ्रुत्वा नरः॥ मंगलाष्टकान्तो जपेत्पर्वणि पर्वणि॥ विधुबंधमरिक्केशं व्याधिशोकपराभवं॥ नवशमोते वै क
त्यं परचेहवने दिति॥ धर्म्यशस्यमागुण्यं पावित्र्यं वेदसंमिने॥ श्रीमत्सर्वसदा पुण्यमपत्यजननं शिवं॥ भुभंक्षेमकरं नृणां मेधाजननमुत्तमं॥ सर्वरोगप्रश
मनं स्वकीर्ति कुलवर्द्धनं॥ भेदधानो दया प्रतोयः पठेद्वा त्रयान्नरः॥ सर्वपापविभुक्षात्मा गतिं वलभते भुभा॥ १०२॥ इति श्रीहरिवंशो वलदेवाहिकं १६५॥
मंगलाष्टकान्तः॥ हतो यदैव प्रपुत्रः शंखरेणात्मघानिना॥ मातेस्मिन्नेव सां वत्स जाववत्या मना यत॥ जाल्यात्प्रभृतिरामेण॥ सोऽत्रेष्टुनियोजितः॥ रामाद
नंतरश्चैव मानितः सर्ववृत्तिभिः॥ जातमात्रे ततः कृत्स्नः भुभांतामवसत्पुत्री॥ निहता मित्रसामंतः शक्रोऽयानं यथामराः॥ यादवी वभ्रियं दृष्ट्वा त्वाभ्रियं दृष्ट्वा स

वि. १०६

पञ्चमध्याह्निकः ॐ १६५ ॐ हतइति अनन्तरः अन्यूनः योजनाख्यापुः वृत्तां सौतेकातां प्रधानां लोभुकभागे भुकदेवो ते तस्थानव्यापि चैवं कृपा सुव्यवस्थासु योजना तदव्यासु ३

२५५

४. ५. ६. ७. ८. ९. १०. ११. १२. समुद्राकारम् अर्चनवन्दनादिकृपं शिष्टाचारम् १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. अत्र कूर्मादिक्रमैरा आश्रयधन्यत्वयोः पराकाष्टा

वः ॥ जनाई नभया वै वनशोतिं लेभिरे नृपाः ॥ कस्य विचय कालस्य पुरेवारसा हयो ॥ ड्यो धनस्य यत्ने वै समीपः सर्वपार्थिवः ॥ तं भूत्वा माधवी लक्ष्मी सपु
त्रं वजनाई नं ॥ पुरीदारवती वै वनि विद्यां सागरांतरे ॥ इते स्ते कृतसंधानाः प्रथि यो सर्वपार्थिवः ॥ प्रियं दुष्टं हृषी केशा माज मुः कृतमंदिरे ॥ ड्यो धनस्य
त्वाः सर्वधनराष्ट्रानुगा ॥ पांडवप्रमुखाश्चैव धृष्टुमादयो नृपाः ॥ पांडवोत्तकलिंगेशा वाही काडविजः स्वताः ॥ अशोहिणीः प्रकर्वतो दशबाहो वभूमिपा
ः ॥ आजगृहीदवपुरीगो विंदुजपालितां ॥ तेरे वतं पर्वतकं पारिषर्पा वनीश्वराः ॥ विविभुर्यो जनात्वा सुखा सुखा सुवभूमिपुततः श्रीमान् हृषी केशः सह या
दवपुंगवः ॥ समीपमानवेंद्राणां निर्ययो कमले सखाः ॥ सते पां नरदेवानां मध्याष्टे मधुवदनः ॥ यराजत यडुश्रेष्ठः शरदी वनिशा करः ॥ सतत्र समुद्राचारं यथा
स्थानं यथावयः ॥ कृत्वा सिंहासने कृतः कावने निषसा हहो ॥ राजानोपियथा स्थानं निवेडु विविधेषु यथा सिंहासने ॥ वित्रेपुपीठेषु वनराधिपाः ॥ सयादवन
रेंद्राणां समाजः भुभुभेतदा ॥ सुराणामसुराणां वसदसि वत्सलो यथा ॥ तेषां विजः कथास्तत्र प्रहतास्तत्तमागमे ॥ यद्गतां पार्थिवानां वकेशवस्योप
भूततः ॥ सतस्मिन्नंतरे वायुर्वचो मेघरवौ वतः ॥ तुमलं दुर्दिनं वासीत्स विद्युत्तनयितुमत्तं ॥ तदुर्दिनं तलं भित्तिना रदः प्रत्यहृष्यत ॥ संवेष्टितजरा
भारो वीणासक्रेन वाकनां सपपातनरेंद्राणां मध्ये पावकसन्निभः ॥ नारदो त्रिशिराकारः श्रीमान् शक्रसखो मुनिः ॥ तस्मिन्निपातिने भूमो नारदे मुनिपुंगव ॥
तदुत्तमहा मेघं यथा कृष्यत दुर्दिनं ॥ सोवगाहनरेंद्राणां मध्यं सागरसन्निभं ॥ आसनस्य यडुश्रेष्ठमुवावमुनिरवयं ॥ आश्रयः त्वत्तु देवानां मेकत्सु तवोत्त
मधन्यथासि महाबाहो लोके नात्योत्तिकथनं ॥ तव मुक्तः स्मितं कृत्वा प्रत्युवावमुनिप्रभुः ॥ आश्रयश्चैव धन्यधदासिणाभिः सहैव हं ॥ तव मुक्तो मुनिश्रेष्ठः प्रा

कृष्णशक्तिनारदानुक्तस्य ज्ञानम् ॥ दक्षिणाभिः सहैति वासुदेवस्य प्रत्युत्तरं ये विपुलदक्षिणोर्ध्वतैरीश्वरं मां यजन्ते ॥ तद्वत्तव्याश्रयत्वधन्यत्वयोः विश्रान्तिं ज्ञातुं नीति ॥ २२. २३

हरिवं.

हमध्वे महीक्षितोऽकल्पपर्वी प्रवाक्योऽस्मि गमिष्यामि यथागतं तं शस्थितमभिप्रेक्ष्य पार्थिवः प्राकुरीश्वरं ॥ गुरुं मंत्रमजाने ते ववतं नारदे रितं ॥ आश्चर्यं
 श्रेयं भिहृतो धन्यो सीति वमाधवा ॥ दक्षिणाभिः सहैते वं प्रसुक्ते पिव नारदे ॥ किमेतन्नाभिजानामो दिव्यं मंत्रपदं महत् ॥ यदि श्राव्यमिदं कल्पभोतुमिहामित
 त्वतः ॥ तौ तु वा वततः कृत्वा सती नृपार्थिव पुंगवान् ॥ श्रोतव्यं नारद त्वेव हि ज्ञो वा कथयिष्यामि ॥ इह नारद तत्त्वार्थं श्राव्यं तं प्राथिवीक्षितः ॥ यन्वयाभिहि
 तं वाक्यं मया वप्रतिभाषितं ॥ सपीठे कां वने भुध्रेऽसूय विष्टः स्वतंत्रं कृते ॥ प्रभवंतस्य वाक्यस्य प्रवक्तुमुपवक्रमे ॥ श्रुयतां भो नृप श्रेया वा वत ॥ अतमागतोः ॥
 अस्य प्रश्नस्य महतो यथा पारमहं गतः ॥ अहं कदाचिदं गायास्तारे त्रिषवणातिथिः ॥ वाराण्येकः क्षपाया ये दृश्यमाने दिवा करे ॥ अपश्यं गिरिकूटाभं कपाल
 दयं देहिनां ॥ कोशमंडलविस्तारं तावदिगुणमायतां ॥ वतुश्चरणात्तु श्विष्टं किञ्च शैबल्यं किञ्च ॥ मम वीणा कृत्तिकुर्मं गजवर्मवयोपमं ॥ सोहंतं पालिनाम्
 शाश्वतं कथानुजलवारिणं ॥ त्वमाश्चर्यं शरीरोत्सिद्धं धन्योति मे मतः ॥ वत्स मे वमभेयायां कपालायां समावृतः ॥ तौ ये वरसिनिः शंकं कं विदन्मम शिंतयन् ॥
 तमा मुवाचो वरः कूर्मो मानुषवत्स्वयं ॥ किमाश्चर्यं मयि मुने धन्यश्चाहं कथं विभो ॥ गंगेयं निम्नगाधन्या किमाश्चर्यं मतः परं ॥ यथाहमिव सत्त्वानि वरं स
 पुतशादिज ॥ सोहं कुत हलाविष्टो नदीगंगा मुपास्थितः ॥ धन्यासित्वं सखि कुंष्टे नित्यमाश्चर्यं भूषिता ॥ यात्वमेवं महादेहैः श्रापदेहपशोभिता ॥ इदिनीसा
 गरं यासिरक्षंती तापसालया नृ ॥ एवमुक्ता ततो गंगा कपिली प्रत्यभाषत ॥ नारदं देवगंधर्वं शक्रत्यादयितं दिजां ॥ मामेवं देवगंधर्वसंग्रामकलहयिष्याना
 हं धन्यादिज श्रेष्ठनाप्याश्चर्योपशोभिता ॥ तव सत्ये निविष्टस्य वाक्यं मां प्रतिवाधते ॥ लोकाश्चर्यं करोती के धन्यश्चैवा र्णो विदिज ॥ यथाहमिव वितीर्णः ॥

गुरुः

२५६

५४

ततो योतिनि प्रगाः ॥ सोहं विपथगा वाचं श्रुत्वा री वमुपस्थितः ॥ आश्चर्यः खलु लोकानां धन्यश्चासि महार्णवः ॥ येन खल्वसि योनिस्तु मंभसां सलिलेभ्य री ॥
 नेत्यो वा रवाहिन्यः सरितो लोकपावनाः ॥ इमाः समभिगच्छन्ति पत्न्यो लोकनमस्तुताः ॥ समुद्रत्वे वमुकस्तनतो मां मवरीदवः ॥ संजलो घनलंघिता युत्थितः
 पवनेरितः ॥ मामेवं देवगंधर्वनात्प्राश्नोदि जघंभ ॥ वसुधेयं मुने धन्या यस्याहमुपरिस्थितः ॥ अतस्तु प्राथिवी लोकं किमाश्चर्यमनः परां सोहं सागरवाको
 नभितिश्रितितले स्थितः ॥ को नृहलसमाविष्टो सुब्रुवं जगती गतिः धरि त्रिदेहिनां योनिर्धन्यासि खलु शोभने ॥ आश्चर्यं चासि भूतेषु महत्तमं धमया युते ॥ ते
 नखत्वं सिभूतानां धरणी मनुजोरिति ॥ क्षमा त्वजः प्रसूता वकर्मसां वरगामितां ॥ ततो भूस्ततिगच्छे न सामयोक्तं ते जितानां विज्ञाय सहजं धैर्यमधमां प्रसूता
 प्रतः ॥ देवगंधर्वमामेवं संग्रामकलहप्रिया ॥ नास्मि धन्या न साश्चर्याणरको यं धृतिर्ममा ॥ सते धन्यादिजभे ह पर्वताधारयंति मां ॥ सखाश्चर्याणि दृश्यंते स्म ते
 लोकस्य सेतवः ॥ सोहं पर्यायगच्छे न पर्वतात्समुपस्थितः ॥ धन्या भवंतो दृश्यंते वहाश्चर्याश्च भूधराः ॥ कां वनस्याथ रत्नस्य धातूनां वविशेषतः ॥ तेन खल्व
 कराः सर्वभवंतो भुवि भास्वराः ॥ ते ममेतदवः श्रुत्वा पर्वतास्तस्थुषां वराः ॥ इदुमी सां त्वपुक्ता निवेदां सितशोभिनः ॥ ब्रह्मर्षे न वयं धन्या नाप्याश्चर्याणि संति
 नः ॥ ब्रह्मा प्रजापतिर्द्वयः सखाश्चर्यः सुरेष्वपि ॥ सोहं प्रजापतिं गत्वा सर्वप्रभवमवयं ॥ न स्यात्तत्परां पर्यायं पर्यायमिव लभये ॥ सोहं स्वयं भुवं देवं लोकयोनिं
 वतुर्मुखं ॥ पारंपर्यादुपायातः प्रणामा वनताननः ॥ सोहं वाक् स मा प्रार्थभा वये पप्रयोनये ॥ आश्चर्यं भगवानेको धन्यश्च जगती गुरुमीन किं विदपि पराभि
 भूते यद्वता समोत्तमः सर्वमिदं जानं जगत्प्रावरजं गमं ॥ स देवदानवमर्त्या लोके भूते दिशात्मकः ॥ भवंति सर्वदेवेश दृष्टा दृश्यमिदं जगत् ॥ तेन खल्वसि

हरिवं

३ स्थानमुक्तं विदुषो विस्तारत्नाभां सहितं वेदोपस्थानिकां वेदोदितोपस्थानिकानि रूपानि मतिः ३

देवानां देवदेवः सनातनः ॥ तेषामेवासि यद्वेद्यो लोकानामसि भावनः ॥ न तो मां गृह्य गतान् ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ धन्याश्च यो भित्तैर्कीकोः किं मां न रदभावसे ॥ आ
 श्रयं परमं वेदाधन्या वेदाधनारदः ॥ ये लोकान्धारयन्ति स्म वेदा ॥ तन्नाथं दर्शिनः ॥ सुकृत्सामयजुषो सत्यमथर्वणिययन्तः ॥ न नमयं विदि मां विप्रधनो हं ते म
 यावते ॥ परमेष्ठे नरा को न को दितो हं स्वयं भुवः ॥ वेदोपस्थानिकां वक्रमतिं सस्थानविस्तरां ॥ सो हं स्वयं भुवः सनादे स मुपस्थितः ॥ उवाच वेदाधनरो मंत्रप्रववत
 स्थितान् ॥ धन्या भवतः पुराणाश्च नित्यमाश्रये भूयिताः ॥ आधारश्चैव विचारणमेव माह प्रजापतिः ॥ च यं भुवो गीह परं भवत्सु प्रभगागमं ॥ मुक्ता सरतरं ना सिद्धम्
 गतपसापि वा ॥ प्रत्नं तु ते न तो वाक्यं वेदा मामभितं स्थिताः ॥ आश्रयं चैव धन्या धयता आत्मत्वरायणाः ॥ यज्ञार्थं तु वयं सृष्टा धामा येन सानारदः ॥ तदस्माकं परा
 यज्ञानवयं त्ववशो स्थिताः ॥ स्वयं भुवः परा वेदा वेदानां तु परः क्रतुः ॥ न तो ह मभुवं यज्ञान् गृहस्था नि पुरस्कृतान् ॥ भो यज्ञाः परमं ते जो मुक्ता सत्त्वतुल्यते ॥ ब्रह्मणा
 भिहितं वाक्यं यव वेदे रुद्दीरितं ॥ आश्रयं मन्यो को त्वि न भवतो ना भिगम्यते ॥ धन्याः खलु भवन्तो ये दिजातीनां स्ववंशिनः ॥ ते वस्वन्वयत्सु मिं पुत्राभिर्यो नितर्पि
 ताः ॥ भोगे च त्रिदशाः सर्वं मंत्रैश्चैव महर्षयः ॥ अत्रिहो मादयो यज्ञममवाक्या दनेतरां प्रत्नं भुमो न तो वाक्यं सर्वं यद्यधजं कृताः ॥ आश्रयेण यो नास्माभुधन्यशोपि
 यामुने ॥ आश्रये परमं विदुः स सत्त्वाकं परागतिः ॥ यज्ञं च वयं मन्त्री मोऊत मन्त्रिपुत्रावने ॥ तत्सर्वं पुंडरीकाक्षो लोकमूर्तिः प्रयच्छति ॥ सो हं विस्मर्गतिं प्रेक्षुरिह सं
 पाततो भुवि ॥ दृष्ट्वा धायं मया विदुर्भवदिरिह संवतः ॥ यन्मया भिहितो हो पत्नमाश्रयं जनार्दन ॥ धन्यासीति भवतो मध्यात्सु तत्रणार्थं वा ॥ प्रत्नं को ह मनेता
 यवाकास्यास्य यदुन्नरं ॥ दक्षिणाभि सहेत्येवं पर्या प्रवचनं ममा ॥ यज्ञानां वगतिर्विदुः सर्वेषां वसदाक्षिणः ॥ दक्षिणाभि सहेत्येवं प्रभो मम समा प्रवा न् ॥ कर्मणाभि

३ नम्रगवान् विदुः रत्नाकं प्रयच्छति वेदाति यस्म्ययज्ञाधिकृतः प्रभावाद्यमाश्रितमेवेति ३

सोऽपि धन्यो महाबाहुर्दक्षिणा साहितः क्रतुः ॥ यद्वयं पुराणरीकाक्षो दक्षिणा प्रियदा सः ॥ २५१ ॥

७८:

८१

२५१

५५

८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० इति श्रीनैलकण्ठीयेमावदीयेऽथर्ववेदशास्त्रिकाशौचोपरिवहमहीतमोऽध्यायः ॥ १६६ ॥ भूयस्वेति पूर्वधन्योपाख्यानेष्वनामाश्वयभूतः कृष्णः इत्युक्तम्
इदानीम् यत्तु भोक्तुः अथैवमप्येवमिह कृष्णं मुखेन तेन कृष्णसुभगवात्सव्यमित्येतदुपपादितं भवति ॥ अतुसंधानं मेतु क्रमम् २ ३ ४ ५ संवाधीन् सवाधिनः अवलोककः अव

हेतुं पूर्वकारं यदीहागतं ॥ सदभिसोऽथ नुत्वेतदात्तं प्रतिपादितं ॥ यन्मां भवेतः पुरंति वा कात्यायविनिर्णीयम् ॥ तदेतत्सर्वमाख्यातं साधुयामि यथागतं ॥ ना
रदेतुगते स्वर्गं सर्वं तेऽथिवाधिनः ॥ विस्मिताः स्वनिराद्याणि जगुः सवलवाहनाः ॥ जनां दंनं पिसाहितो यदुभिः पावकोपमैः ॥ स्वमेव भवने वीरो विवेश यदुपुंगवः
॥ ८८ ॥ इति श्रीऽथर्ववेदशास्त्रिकाशौचोपाख्यानम् ॥ ॥ जनमेजय उवाच ॥ भूयस्व महाबाहो कृष्णस्य जगती पतेः ॥ माहात्म्यं श्रोतुमिच्छामि परमं हि जसत्तमं ॥ न च मे त
त्रिरतीह भूयस्व तत्स्यधीमतः ॥ कर्मणां मनुसंधानं पुराणस्य माहात्म्यं न ॥ ८९ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ नातः शक्रः प्रभावस्य वक्रं वर्षशतैरपि ॥ गोविंदस्य महासज
भयतामिदमदुतम् ॥ शरत्स्ये शयानं न भीष्मोऽप्यपरि नोदितः ॥ गोरीवधन्वाधीभत्सु माहात्म्यं केशवस्य च ॥ रातां मध्ये महाराजस्ये संभ्रातरं मत्तवीत् ॥ युधिष्ठि
रजितामित्रमिति न कृष्णकोरवो ॥ ९० ॥ अर्जुन उवाच ॥ पुराहं हारकां पातः संवोधि न वलोककः ॥ न वत्सपूजितस्तत्र भोजवत्संधको जमेः ॥ ततः कदाचिद्वर्मात्मा दीशि
तो मधुसूदनः ॥ स कोहेन महाबाहुः शास्त्रद्वेन कर्मणा ॥ ततो दीक्षितमासीनमधिगम्य हि जोजमः ॥ कृष्णं विज्ञापयामास परिचाहीति चाब्रवीत् ॥ ९१ ॥ ब्राह्म
उवाच ॥ रक्षाधिकारो भवतः परिरक्षस्व मां विभो ॥ वतुर्णो गंहिधर्मस्य राक्षसं न भवेत्फलं ॥ ९२ ॥ वासुदेव उवाच ॥ न भवेत्तच्छ्रेष्ठं हि जश्रेष्ठरक्षामित्वां कुतो भयं ॥ ब्रूहि त
त्वेतमदं नेयं पितृणां सुदुर्गरां ॥ ९३ ॥ जश्रेष्ठ उवाच ॥ जातो जातो महाबाहो पुत्री मे हि यते न घातय श्रोहता धनुर्धत्तं कृष्णरक्षितं मर्हसि ॥ ब्राह्मणाः सूतिकास्ते यं तत्र
रक्षाविधीयतां ॥ यथाधियेदपत्यं मे तथा कुरु जनाईना ॥ ९४ ॥ अर्जुन उवाच ॥ ततोर्ममाह गोविंदो दीक्षितो हं कृताविता ॥ रक्षावता ह्यलोका र्यासवी वस्था गतैरपि
कृत्वा ह मे वं कृष्णस्य चासौ जीवंत राधेया ॥ यजस्व देव गोविंदरक्षिष्णमिदं जंभया त्वां ॥ इत्युक्तः स स्मितं कृत्वा मां मुवाच जनाईनः ॥ शश्वसीत्येवमुक्ते तु स व्रीजोऽस्मि त

मानियो जय

लोकयितुम् ८६ स्काहेन ८७ कृष्णवनासो मयागेन ९ ८ ९ १० ११ ध्रुवेत् जवेत् १२ १३ १४ राक्षसीनिका कृत्वा न राक्षसि इत्यभिप्राय उन्नेयः १५

॥ १५ ॥ १० ॥ १० ॥ १० ॥ १० ॥ इति नैतक रागीये नाव दीये ह विंशति कारो शतौ परिसंख्यते तमोऽध्यायः ॥ १५ ॥ १० ॥ मुहूर्तेन इति १. २. ३ जपानवति ओद्गुणवर्गः ओद्गु

हरिकं.

राधिपतेन तोमां ग्रीडितेनात्वा पुनराह जनाईनः ॥ मन्मथो कोरवभे उशयते यादरक्षितुं तैत्तुरोगाश्वगुं तु वृष्यं धक महारथाः ॥ मृते रामं महाकां प्रपुत्रं वमराव
 लोत तोहं विसेयेन महता परिवारितः ॥ तमप्यतो द्विजं कृत्वा प्रयातः सहसेनिकैः ॥ अतिहरिवंशो वासुदेवमाहात्म्ये ॥ अर्जुन उवाच ॥ मुहूर्तेन वयं यामं तं प्राप्य
 परतर्पयाम ॥ वेभ्रांत वाहनाः सर्वे निवेशयौष संस्थिताः ॥ न तोशामस्य मध्ये हं निविष्टः कुहने दन ॥ तमं तादृशसेयेन महता परिवारितः ॥ ततः शकुनयोदीमां मृगां
 क्रूरभाषिणः ॥ दीप्तायां दिशिव संतोभयमावेदयंति मेवै संधारागो जपावलोभा नुमो ध्वेव निप्रभः ॥ पणत महती योत्का श्रुतिवी वाप्य कं पता ॥ ता समीप्य महात्मा
 न दृष्ट्वा लोमहर्षणा नृ ॥ योगमासा पयंत न तस्योत्तुकवेतसः ॥ पुपुषान पुरोगाश्व वृष्यं धक महारथाः ॥ सर्वं पुक्रथाः सताः त्वयं वाहं तथा भवंगते ईरात्र
 समये श्रीसलोपय विऋतः ॥ उपागम्य भयादस्मानिदं वचनमब्रवीत् ॥ कालोयं समनुप्राप्नोवा स एषः प्रसवस्य मे ॥ तथा भवंतस्मिंस्तु न भवेदं च नायथा ॥ मुह
 र्तादिवशो भोषं कृत्वा संहरितत्वं ॥ तस्य विप्रस्य भवने हियते हियते निव ॥ अथाकारो पुनर्वाचमभोषं बालकस्य वै ॥ हाहेति हियमाणस्य न वपरा मिराक्षितं
 ॥ ततोऽप्याः ॥ ततस्तदा तशरवर्षैः समंततः ॥ विष्टं भितादिशः सर्वा हतस्य वसवा लकगो वासलो न स्वरं कृत्वा हते तस्मिन् कुमारके ॥ वायः तप रुषा तीव्राः आ
 वयामास्यो न हो ॥ इत्ययो हतसं कल्यातथा हं न दृचेत नः ॥ मामेवाह विरोषेण वासराः प्रसभावतां रक्षिष्यामीति बोक्तं ते न दरक्षितवानसि ॥ भृगुवाक्यम
 दं भ्रेयो यज्ञमर्हसि उर्मते ॥ इथा त्वं स्वर्गो निमं कृत्वा ना मित कर्मणा ॥ यदि ह्यादिह गोविंदी नैतदप्यहितं भवेत् ॥ यथा वतुर्थं धर्मस्य रक्षितो न भते फला पाप
 त्यापितथा प्रदभागं प्राप्नोति रक्षितं ॥ रक्षिष्यामीति बोक्तं ते न शक्रो विवराक्षितं ॥ मोघं गोडी वमेत ते मोघं वीर्यं यथा शतं ॥ अकिंचिदुच्चातं विप्रं ततो हं प्रस्थि

उक्तः

॥ जपामतो विभूः धूसरं कुसुमवर्णीतवर्गं इत्यर्थः ४. योगम् मेनायास्तन्नाहम् ५. छ. ७. ८. हियते शिशु आहयत आहयत इति. ९. १०. ११. आनंति चेद्दः संधिरा र्विवा

१२. १३. १४. १५. १६. १७. नमस्तस्मै नारायणाय राम राम राम २५८

७१ १४ २० २१ आशेष्यइति शेषः २२ २३ ७० इति श्रीनैलकण्ठीयोगावलीवेहरिविंशतिप्रकाशे रातोपरि अष्टसप्ततीतमोऽध्यायः ७० १६५ ७० तत इति २ ३

तत्तदा॥ सहस्रं कसुतेयं क्रुक्षो महापुतिः॥ ततो हारवती गत्वा दृष्ट्वा मधुनिधानिनं॥ व्रीडितः शोकसंतप्तो गोविंदेनोपलक्षितः॥ स तमो व्रीडिते दृष्ट्वा सगमा
 स्य स माधवः॥ सांत्वयित्वा वनं विप्रमिदं वनमवतीता॥ सुग्रीवं वैवशैव्यं वमेव पुण्यवलाहकौ॥ योजयाभ्यानि तिनश दौतकं प्रत्यभावत॥ आशेष्य ब्राह्मणं
 क्रुक्षो ह्यवरोप्य वराहकं॥ मामुवाच ततः शौरिः शारथ्यं कियतामिति॥ ततः समास्थापयथं क्रुक्षो हं ब्राह्मणः सव्यं प्रयाताः तदिदं सोम्य मुदीवी भरतवध॥
 ॥ २३ ॥ इति श्रीहरिवंशो वासुदेवमाहात्म्यो ॥ अर्जुन उवाच॥ ततः पर्वतजालानि सरितश्च वनानि च॥ अपश्यं समाति क्रुक्षसागरं मकरालयां ततो धमुदधिः
 साक्षा उपनीय जनार्दनं॥ प्रांजलिः समुपस्थाप्य किं करोमीति चाब्रवीत्॥ प्राप्ते दृष्ट्वा सतां प्रजां तमुवाच जनार्दनः॥ रथपंचानामिहामित्वा दत्तं नदीयते॥ अ
 था ब्रवीत्समुद्रस्तु प्रांजलिर्गुह्यजं॥ प्रसीद भगवन्मैव मन्योपेवं गमिष्याति॥ त्वयैव स्थापितः पूर्वमर्गधोमि जनार्दन॥ त्वया प्रवर्तिते मार्गे यास्यामि ग
 मनीयतां॥ अन्येपेवं गमिष्यांति राजानो हर्षमोहिताः॥ सर्वसंविंश गोविंदयत्ने मे तत्समाचरा॥ वासुदेव उवाच॥ ब्राह्मणार्थं मदर्थं वक्रुक्षसागरमद्वयं म
 दनेन पुमान्काश्चिदन्यत्साधयिष्याति॥ अथा ब्रवीत्समुद्रस्तु पुनरेव जनार्दनं॥ अभिशापभयाभीतो वाढमेवं भवति॥ शोषया मेव मार्गं ते येन त्वं क्रुक्ष
 यास्यति॥ रथेन सहस्रनेन सद्यजेन च केशव॥ ॥ वासुदेव उवाच॥ मया हतो वरः पूर्वमगो वं यास्यतीति चे॥ मानुषास्तेन जाती पुर्विविधारत्न संवयान्॥ जलं
 संभयसाधो ततो यास्याम्यहं रथी॥ न च काश्चित्पारांते रत्नानां वेत्स्यते नरः॥ सागरेण तथे सुक्रे प्रस्थिताः स्मजलेन वै॥ संप्रिते न यथा भूमौ मारि वली न
 यास्यतां॥ ततो र्णवं समुत्तीर्य कुरुन पुनरान्वयं॥ क्षणेन समतिक्रान्ता गंधमादनमेव वा॥ ततस्तु पर्वताः सप्तकेशवं समुपस्थिताः॥ जयंतो वै जयंतश्च नीलो र

४. ५. ६. ७. ८. १९. ११. १२. १३

१४ वरीकृपाणि वेदोक्तैरुपाणि १५ प्रतिजग्राह कुशलप्रभादिनामानयासासः १६ विवरं गुह्यस्थानम् १७ १८ १९ २० २१ २२ भविष्यामि जीविष्यामीति संज्ञा स्नानमभूत्

हरिवं

जतपर्वतः महामेरुश्च कैलास इन्द्रकूटश्च नामतः ॥ विभ्राणावरीकृपाणि विविधानि मुनानिवा ॥ उपस्थापय गोविंदं किंकुर्मेत्सु वृक्षदा ॥ तांश्चैव प्रतिजग्राह विधि
वन्मधुसूदनः ॥ तानुवाच हवीकेशः प्रणमाव नतानुस्थितान् ॥ विवरं गच्छतो मेघरथमार्गं प्रदीयतां ॥ ते तु कृत्स्नवयः श्रुत्वा प्रतिगृह्य पर्वतः ॥ प्रददुः काम
तो मार्गं गच्छतो भरतर्षभा ॥ तत्रैवं तद्विंता ते वत दश्वर्यतरं मम ॥ असकृन्मरथोयाति मेघजालेष्विवांशुमान् ॥ नतः कदाचित्पुनः खेन रथमुद्रुत्तरं गमा
पंकभूतं हितिमिरंस्पर्शं दित्वा यते नद्य ॥ अथ पर्वतभूतं ततिमिरं प्रत्यपयत ॥ तदा सायमहाराज निःप्रयत्ना हयाः स्थिताः ॥ ततश्च क्रेण गोविंदः पाठयित्वा
तमस्तदा ॥ आकाशं दर्शयामास रथपंथानमुन्नमं ॥ निष्क्रम्य तमसस्तत्मा दकाशे दर्शयते नद्य ॥ भविष्यामीति संज्ञामेभयं विगतं मम ॥ ततस्तेजः प्रज्वलि
तं तमपश्यंत दाम्बरे ॥ सर्वलोकं समाविश्य स्थितं पुरुषविग्रहं ॥ तं प्रविष्टो हवीकेशो दीप्तं तेजो निधितदा ॥ रथसवस्थितश्चाहं स ब्राह्मण सजमः ॥ समु
द्रतीक्षतः कृत्स्नो निश्चकाम तदा प्र ॥ मुः ॥ वतुरोवालकान् गृह्य ब्राह्मणत्वात्प्रजातदा ॥ प्रददौ ब्राह्मणायाथ पुत्रान्सर्वान् जनार्दनः ॥ त्रयः पूर्वहता ते न सद्य
जाताश्च बालकः ॥ प्रहृष्टो ब्राह्मणतत्र पुत्रान् दृष्ट्वा पुनः प्रभो ॥ अहं हि परमप्रीतो विस्मितश्चाभवन्पुनः ॥ ततो वयं पुनः सर्वं ब्राह्मणस्य वने सुताः ॥ यथा गता
निवृत्ता स्मृतये व भरतर्षभा ॥ ततः स्वद्वारको प्राप्ताः क्षणेन नृपसजम ॥ आसं प्राप्ते हं दिवसे विस्मितो हं ततः पुनः ॥ संपुत्रं भोजयित्वा तं दिजे कृत्स्नो महाय
याः ॥ धनेन तपयित्वा सगृहं प्रास्थापय तदा ॥ ३१ ॥ इति श्रीहरिवंशोवासदेवमाहात्म्ये ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥ ततः कृत्स्नो भोजयित्वा शतानि सुवहूनि वा वि
प्राणा मृषिकल्पानां कृतकृत्यो भवन्नदा ॥ ततः सह मया भुक्ता हसिभोजैश्च सर्वशः ॥ विविज्जाश्च कथादिवाः कथयामास भारता ॥ ततः कथां ते तत्राहमभि

ततः प्राक् मृतो हसिन्नेव नृद्विरासीदिति भावः २३ तं प्राप्तिं हं श्वरम् २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ इति नीलकाण्ठी मेभावदीपे ह्यनं द्वाथं प्रकारो ज्ञातो परित वषट्ठीतमः १६

ततः १२
२५५

[illegible]

शास्त्राणिकानि विना विद्या श्रवणेन वा धर्मज्ञः प्रादुर्भवति यो मन्मथो वैदिकीतयस्य सृष्टेर्वधारता संस्था सर्वममवाप्नुते इत्युच्यते तत्
 शास्त्रं ज्ञात्वा श्रेष्ठकरोतीत्यर्थः ११ यथा तन्मामरूपं तथा न्यदपि ह्यपमित्याह नामैवेत्यादिना १२ १३ १४ चंद्रनिःतेजः पृथ्वी जलाकाशात्मनावतुविधिः एतच्च यायेरप्युपलक्षणं पंचापिभूतानि अस्मेवेत्यर्थः १५ तेत्वां
 उग्रं संसाराणां मानां केशकरत्वात् दृढतमं केवल्यं अखण्डमनन्दरूपत्वात् मत्तुद्धृतं ब्रह्मादिमत्तप्राप्यं उग्रादि १६ १७ २० २१ २२ सत्कार्यं असत्कारणं सदसत्त्वेषु भव्यविशेषाणां कार्यकारणं सत्त्वं विद्महेन अक्षतः दृश्यं ज्ञेयं
 ताभ्यां परंतु सदेव तत्परं शुद्धं ब्रह्माहमेव ३३

२५ २६ २७ शालोपरि कसति नमो ध्यायः २७ ० भूय एवेति २ लोनेति वात्सल्योत्पादनाय संबोधयति ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ गिरिं मेरुं १३

हरिवं.

अर्जुन उवाच ॥ एवमुक्त्वा स्मिन् कृत्स्नेन प्रीयमाणो न वेत सा ॥ तथैव यमनो नित्यमभवन् नो जनार्दनो ॥ स न कुतश्च हृदं व माहात्म्यं केशवस्य मे ॥ यन्मोहं हृत्सिराजं दभू
यश्चातो जनार्दनो ॥ वेशं पायन उवाच ॥ स न कुत्वा कुरु श्रेष्ठो धर्मराजो युधिष्ठिर ॥ पूजया मासमेन सा गोविंदं पुरुषोत्तमं विस्मिन् आभवत् राजा सहस्रं
सहोदरैः ॥ राजा विश्वतहासी नैर्वेत्त सा संसृष्टा गताः ॥ २५ ॥ इति श्री हरिवंशो वासुदेव माहात्म्ये ॥ ७ ॥ जनमेजय उवाच ॥ भूयस्वदिज श्रेष्ठ यदुसिंहस्य
धीमतः ॥ कर्मण्यपरिमेया निभ्रोतु मिच्छामि तत्त्वतः ॥ श्रूयतो विविधानि स्म अद्भुतानि महायुतेः ॥ असंख्यानि दिव्यानि प्राकृतानि पिसर्वशः ॥ यान्य
हं विविधान्यस्य श्रुत्वा प्रीयेमहायुने ॥ प्रभूयाः सर्वशक्तानि तानि मे शृणु नो न घा ॥ २६ ॥ वेशं पायन उवाच ॥ वदन्त्याश्चर्यभूतानि केशवस्य माहात्मनः ॥ क
र्मण्युक्तानि वैराज नृभूयश्चैव श्रुत्वा निते ॥ कथितानि महाबाहो नान्तं शक्यं हि कर्मणां ॥ गंतुं भरत शाईल विस्तराणां समंततः ॥ अवश्यं यमयाश्चाच्यं ले
शमात्रं साधारतः ॥ विहोरमि तवीर्यस्य प्रथितोदार कर्मणः ॥ अनुश्रूयाम्यवश्यामि श्रुत्वा चैकमता नृपां ॥ दारवत्यां निवसता यदुसिंहं न धीमता ॥ राष्ट्रा
लि नृपमुत्थानां धोभितानि महीभिः तां यदनामंतरं प्रेषु विवक्रो दान वोहतः ॥ पुरं प्राप्योति वंगत्वा पुनस्तेन माहात्मना ॥ समुद्रमध्ये दृष्ट्वा त्मानं रको
दान वोहतः ॥ वासवं वरलो जित्वा पारिजातो हतो वत्सात् ॥ वरुणाश्चैव भगवान्निर्जितो लोहिते दृष्टे ॥ दंतं कुरुश्वकारुषो निहतो दासिणा पक्षे ॥ शिशुपालश्च
संश्रुत्वा कित्तिवैकश तेहतः ॥ गत्वा वशोलित पुरं शंकरेणाभिरक्षितः ॥ बलेः सुतो महावीर्यो वारुणो वा द्रुसहस्रवान् ॥ महासूधे महाराज जित्वा जीवन्
विसर्जितः ॥ निर्जिताः पावकश्चैव गिरिमध्ये माहात्मना ॥ शाल्वश्च विजितः संख्यसौ भश्च विनिपातितः ॥ विशोभ्यसागरं वैवपां वज्रयो वशीकृतः ॥ हयग्रीवश्च

७६

२६०

५८

निहतो नृपाश्च महावनाः ॥ जरासंधस्यानिधने मोक्षिताः सर्वपार्थिवाः ॥ रथेन जित्वा नृपती नृगांधारतनया हता ॥ भ्रष्टराज्याश्च शोकाती पांडवाः परिर
 क्षिताः ॥ दाहितं वनं द्यौरं पुरुकृतस्य त्वांडवं ॥ गोक्षीवं वाग्निना दहं मर्जनायोपपादितं ॥ द्यौस्तं वतत्कृतं द्यौरे विग्रहे जनमेजया ॥ अनेन यदुमुत्प्रेनय
 उवंशश्च दाहितः ॥ कृत्वाश्च प्रमुखे प्रोक्ता प्रतिज्ञा पांडवान् प्रति ॥ निवृत्तं भारते युद्धे प्रतिज्ञास्थामिते सुतान् ॥ मोक्षितश्च महातेजा नृगः ॥ शापात्स दारुण
 ॥ यवनश्च हतः ॥ संख्यो काल इत्यभिविभ्रतः ॥ वानरौ च महावीर्यौ ॥ गोक्षीद्विदस्य वषट् विजितो युधिष्ठिरं ॥ गोवंशं च पराजितः ॥ साक्षीपने स्तथा पुत्रस्तव
 वपिता तथा ॥ गतो वैवस्वत वंशी विजितो तस्य तेजसा ॥ संग्रामावहवः प्राप्ता घोरा नरवरक्षयाः ॥ निहताश्च नृपाः सर्वे कृत्वा तद्रूपमदुता ॥ जनमेजय युद्धे
 यथा ते दारितं मया ॥ २३ ॥ इति श्रीहरिवंशो वासुदेवमाहात्म्ये ॥ ॥ जनमेजय उवाच ॥ भूयस्व महाबाहो यदुसिंहस्य धीमतः ॥ कर्माणां परिमेया निभ्र
 तानि दिजस न मा त्वजः ॥ अतव तां श्रेष्ठ वासुदेवस्य धीमतः ॥ यत्त्वया कथितं पूर्वं वारं प्रति महासुरां तदहं भो त्वमिच्छामि विस्तरेण तपोधन ॥ जोभिगुमः
 स्वयं व्रह्म नृशंकरेण महात्मना ॥ सहवासंगते नेह स गतो न गुहे न वा ॥ वलेर्वलवतः पुत्रो ज्येष्ठो धातृशतस्य यः ॥ हतो वा ऊरुसहस्रेण दिव्यास्त्रातधारिणः ॥
 असंख्येयैर्महावीर्यैर्महावीर्यपराक्रमैः ॥ गायत्रातवलेर्दत्तैर्मरादिभिरर्वितः ॥ वासुदेवेन सकथं वारं संख्यो पराजितः ॥ संख्यो दंडयुद्धार्थी जीवन्मुक्तः
 कथं यतः ॥ ॥ वेशं पापम उवाच ॥ भृक्कृष्णवहितो राजनृकस्य स्थामितेजसः ॥ मनुष्यलोके वारो नृपथा भूदिग्रही महा नृ ॥ वासुदेवेन यत्रा सो हृद्रक्तं
 सहायवान् ॥ वलिपुत्री रणाश्याशी जित्वा जीवन्ति सर्जितः ॥ यथा वा स्पवरो दह नृशंकरेण महात्मना ॥ नित्यं सो विधातां वैवगा रापत्यं तथा क्षयं ॥ यथा वारं

देवदेवस्य पुत्रत्वं तद्रूपगणानुरूपत्वं १० ११ कुमारस्य कार्तिकेयस्य कीर्तनः साराधनात्मिकां कीर्तनं दृष्टेति नित्योर्जः १२ आद्यते अहमेव महातपस्वीति मन्यते १३ १४ १५ १६ १७ महादेवः कार्तिकेयः १८
श्रीमन्तं वाणं १९ प्रशासते प्रशस्तिः २० २१ २२ २३ २४

२६९

हरिः

एतद्युद्धं जीवन्मुक्तो यथा वसः ॥ यथा वदेव देवस्य पुत्रत्वं स पुरागतः ॥ यदर्थं तदभ्युद्यंत सर्वमखिलं भृशं दृष्ट्वा वपुः कुमारस्य कीर्तितस्य महात्मनः वलेः पुत्रो म
हावीर्यो विस्मये परमं गतः ॥ तस्य बुद्धिः स नृपन्नात पञ्चर्तुसु ॥ तद्व्यासार्थनाथो यथा स्वस्या महासुतः ॥ आद्यते वपदात्मानं तपसा सोसुरो जगः ॥ दे
वस्य परंतापं जगाम वस होमया ॥ नीलकंठः परं प्रीतिं गत्वा धासुरमब्रवीत् ॥ वरं वृणीष्व भद्रं ते यत्र मनसि वर्तते ॥ अथ वारो वरी दाकं देवदेवं सनातनं ॥ देवाः
पुत्रत्वमिच्छामि तया दत्तं भिलो वसो ॥ शंकरश्च तथेत्तु ॥ काह्मण्यमिदं मयि वीत् ॥ कनीयाः कार्तिकेयस्य पुत्रो यं प्रतिपद्यतां ॥ यत्रोत्थितो महासेनः सोऽग्निजो हृदि रेपुरे
गतः पुद्गे सोऽपुरं वा स्या भविष्यति न संशयः ॥ नात्रात कोलितपुरं भविष्यति पुरो जगाम यामिगुप्सं श्रीमंतं न कश्चिन्महर्षिर्वा नितः ॥ सति वसन्तारणः पुरेशो लोत
ता ह्येषा गजं प्रशासते दिवं शोभयन् सर्वदेवताः ॥ अथ वीर्यमहोत्सि को वा लो वा ऊहसहस्रवान् ॥ अविं स यदेव गणान् पुद्गमा कां धते स हो ॥ ध्वजं वा स्य ददौ प्री
तः कुमारो ह्यग्निं ते जसं ॥ वाहनं वैव वाणस्य मयूरं हीमते जसं ॥ नवदेवानं गंधर्वानय भानवपन्नगाः ॥ तस्य युद्धे वा तिष्ठंतु देवदेवस्य ते जसा ॥ यं वकेनाभिगु
प्यध दयोत्सि को महासुरा ॥ भूयो मृगयते पुद्गं धृतिनं सोऽप्यगच्छत ॥ सहस्रमभिगम्याथ प्रणिपत्याभिवाचय ॥ वलिस्रनुरिदं वाक्यं पप्रक्षु वभधजो ॥ अ
सकृन्निर्जिता देवाः ससाध्याः समररुणाः ॥ मया वलमहोत्सेका ससैन्येन तवाभ्यात् ॥ इमं देशं समागत्य वसतां पुरं सुरवं ॥ ते पराजयसं वृत्तानि राशाम
त्यराजयो ॥ नाकपृष्ठपुपागम्यानि वसंतियथा सुरवं ॥ सोऽहं निराशो युद्धस्य जीवितं नायका मयो ॥ अयुधतो वृथा सौवाक्यं वाक्यं धातुं मम ॥ तद्गृहि मम युद्ध
स्य क्वचिदगमनं विभो ॥ न मे पुद्गं विना देव रतिरस्ति प्रसीद मे ॥ ततः प्रहस्य भगवान् ब्रवीद्वपुः ॥ भविता वाण युद्धं ते यथा तद्गृहं हीनवी ॥ ध्वजस्या

उक्

२६९ ५९

३० ३६ कुंभाण्ड स्वकीयमात्म ३७ ४० स्कंदगोपयनेन स्कंदकृतेन त्राणेन ४१ ४८

स्य यदा भंगस्तव तानमविद्याते स्वस्थाने स्थापितस्यास्य तदा पुद्गलमवाप्स्यसि ॥ इत्येवमुक्तः प्रहसन्वाणः सवकुशस्तदा ॥ प्रसन्नवदनो भूत्वा पादयोः पती
तो ब्रवीत् ॥ दिव्या वाक् स हस्तस्य नृपाधारणं मम ॥ दिव्या सहस्राक्षमहं विजेता पुनराहवे ॥ आनंदजाश्रुपूर्णाभ्यां नेत्राभ्यामरिमर्दनः ॥ पंचांजलिशतै
र्द्वैव पूजयन्मनितो भुवि ॥ ३॥ महेश्वर उवाच ॥ उन्निद्योन्निद्य वाक्कुना मात्मनश्च कुलस्य वा सहस्रां प्राप्य सेवीर्युद्धमनितममहत् ॥ ४॥ वैशंपायन उवाच ॥
सवमुक्तस्ततो वाणस्य वकेन महात्मना ॥ हर्षेण भुजितः शीघ्रं पूजयन् वषभध्वजां ॥ शितिकंठविस्मयकवाणः परपुरंजयः ॥ ययोस्त्वमेव भवन्त्यत्र
ध्वजगृहं महत् ॥ तेनोपविष्टः प्रहसन्कुंभांश्च मिदमब्रवीत् ॥ प्रियमावेदयिष्यामि भवती यन्मनो नुगं ॥ इत्येवमुक्तः प्रहसन्वाणः स प्रतिमं रणे ॥ शो वा व
वाणं किं तेन कुंभायोः सिमे प्रियं ॥ विस्मयोः कुञ्जनयनः प्रहर्षादिव भावसेत् तत्र तच्छ्रोत्रमिदमिव रं कित्तु वा नसि ॥ देवदेव प्रसादेन स्कंदस्य वम
हात्मनः ॥ इत्थितं किं त्वया प्राप्तं न मे घृहि महासुरा ॥ शितिकंठप्रसादेन स्कंदगोपायनेन वा ॥ कश्चिन्नैलोक्यराज्यं ते व्यादिष्टं भूतपालिता ॥ कश्चिदिदं त
व भयात्पातालमुपयास्यति ॥ कश्चिदिष्टुपरित्रासं विमोक्षं तदिदं ॥ सुता ॥ यस्य वक्रभयात्तानि वसंति जतां भ्रयात् ॥ विबुधा वा स निरता भविष्यति
महासुराः ॥ गतिर्विष्टुवता क्रान्तो वदत वापेता सुरा ॥ सलिलौघादिभिः सत्यं कश्चिन्नामवाप्स्यति ॥ दिव्यमात्मो वरधरं दिव्यस्वगजुत्पन्नं ॥ कश्चिद्वैरो वने
तात इक्ष्णुमः पितरं तवा ॥ कश्चिन्निभिः क्रमैः पूर्वं हतां लोकानि मां प्रभो ॥ पुनः प्रत्यानयिष्यामि जित्वा सर्वोद्विग्नं कसान् ॥ त्रिगुणं भीरुनिघोषं शस्त्रं
पुरो जवं ॥ कश्चिन्नायरां देवं जेयामः समतिजय ॥ कश्चिद्वधजन्तान् प्रसादसुमुखस्तवा ॥ यथा ते हृदयो कंपः साश्रुविंदुः प्रवर्तते ॥ कश्चिदीश्वरतो

शये ॥ कश्चिच्छाङ्गदापातोः स्थितस्य परमात्मे ॥ ४२ ॥ न विदेमोभयसंनस्ताः प्रयास्यंति दिते मुताः पातातं वा स मुत्तज्य कवितवत्ता ४

५२

हरिवं

असंसक्तो असवलितो ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० वृषदंशो विडालः जगर्जेत्यमंगलशब्दकरणं लक्षते ६० स्वपक्षेवेति देवतक्षेत्रेषु उदितः कृत्तिकां प्रविष्ट इत्यर्थः तेन रोहिणीवा
णस्पजन्मनक्षत्रं तस्मात्तृष्टिंशं भगणीयं तत्राभिधेयनिकं नक्षत्रं विष्णुतेन देहस्य पीडापदान्मुक्तश्चेति दिति स ६१ राशिरिति तदेव नित्यसमगतिरपि राशिविधमगत्या सूर्येन क्षत्रं आक्रां

वेलाकार्तिकेयमतेन वा ॥ प्राप्रशानसि सवैका मत्स्याकं पाथि वं पदं ॥ इति कुंभां उवचने भ्यो हितः सो सरोत्रमः ॥ वालोवाली मसंसक्तां प्रोवाववदतां वरः ॥ ५१ ॥ क
लाउवावा विरात्प्रभृति कुंभां उ न युद्धं प्रापते यदा ॥ ततो मुहमया दृष्टः शितिकंठः प्रतापवान् ॥ युद्धाभिलाषः सुमहान् देवसंजायते ममा ॥ अपि प्राप्ता म
हं युद्धं न सक्तश्चिद्वर्धना ॥ ततो हं देवदेवेन हरेर्सीमित्रातिना ॥ प्रहस्य सुचिरं कालमुक्त्वा विवचनं प्रिया ॥ प्राप्स्यसे सुचिरं युद्धं त्वं वा सा प्रतिमं महत् ॥ मयू
रध्वजभंगस्ते भविष्यति यदा सुरा ॥ तदा तं प्राप्स्यसे युद्धं सुमहदिति तं दन ॥ ततो हं परमप्रीतो भगवंतं वषधजं ॥ प्रणम्य शिरसा देवं तं वां तिकमुपागतः ॥
इत्येवमुक्तः कुंभां उः प्रोवाव नृपति तदा ॥ अहो न शोभनं राजनृयदेवं भाषसे वरः ॥ एवं कथयतो तत्र तयो रन्योन्यमुद्धितः ॥ ध्वजः पपात वेगेन शक्राश
निसमाहतः ॥ तं नृपापति तं दृष्ट्वा सो सरोध्वजमुत्रमं ॥ प्रहर्षयन् तं तं ने मेने साहवमागतं ॥ ततश्च कं पे व सुधाशक्राश निसमाहता ॥ तनाहं तर्हि तो भूमे
वृषदंशो जगर्जेय ॥ देवानामपियो देवः सो भवर्षत वासवः ॥ शोलितं शोलितपुरे सर्वतः पुरमं तिकात् ॥ सूर्यभित्वा महोत्कावपपात धरणीतले ॥ तप
धेवो हितः सूर्यो धरणी सप्रपीडयन् ॥ वैतृक्षेपु सहस्राधाराः शतसहस्रशः ॥ शोलितस्यास्ववन्धो रानिपेतुत्तारकाभृशं ॥ राशुरग्रसहा दित्यमपर्व
ति विशांपते ॥ लोकक्षयकरे काले निर्धोतश्चापतमहान् ॥ दक्षिणां दिशमात्थाय भूमे केतुस्थितो भवत् ॥ अनिशं वा ववकिन्ना ववुवीताः सहातृणाः ॥ ५४
मेतलोहितपर्यंतः कृत्वा श्रीवत्स डिपुतिः ॥ त्रिवर्णपरिधो धानुः संध्या रागमपावृणोती ॥ वक्रमंगारकश्चक्रे कृत्तिकां सभयं करः ॥ वालास्पजन्मनक्षत्रं भर्त्सय
न्निवसर्वशः ॥ अनेकशास्त्रैश्च पपात धरणीतले ॥ अर्वितः सर्वकन्याभिर्हीनवातां महान्मनां ॥ एवं विविधरूपाणि निमित्तानि निशामयन् ॥ वालोनि

पुनः

नवानित्यर्थः आदित्यं अग्रसदिति तत्रैव चंद्रयोगोपि गम्यते ततश्च जन्मतः सप्तविंशेन क्षेत्रे ग्रहाणं चेतःवाणवत्फलीद्रव्यं ६२ ६३ ६४ ६५ परिधः परिदेवः ६५ वक्रमिति तत्रैव योगांतर
माहः जन्मनक्षत्रं रोहिणी ६६ वैतृक्ष्यस्त्रवरवान्नगरसूत्रकोटिभूः ६७

२६२

निष्कृतं नमः परा नवो न विष्मतीत्येवं रूपं ६८ ७१ शक्रस्य ध्वजतरोः यत्र शक्र ध्वज आसज्यते सततः पूर्वोक्तं चैत्यहः न स्पष्टया पतनं जातं तथा तव पतनं भविष्यतीत्यर्थः ७२

नक्तो न तो निधयं ना धाग कृति विवेता त्वं भवत्प्राप्तः कुंभां उक्तं त्वं दर्शितवान् वा रास्य स विवस्तत्र कीर्तयन् चक्र कीर्तिषां उत्पत्ता त्वं दृश्यते कथयं
तो न शोभने न वरा ज्यविना शाय भविष्यति न संशयः ॥ वयं शान्ते स विवस्तत्र कीर्तयन् चक्र कीर्तिषां उत्पत्ता त्वं दृश्यते कथयं
राक्रध्वजतरोः त्वदपीत्यत न भवेत्प्राप्तः रणमाकांक्षतो मोहा न तथा वा रास्य नर्दनः ॥ देवदेव प्रसादा मुने लोका विजयं गतः ॥ उत्सेका दृश्यते ना शो पुद्गा कांक्षी
न नर्दनः ॥ वा राः प्रीत मना श्वेद पौ पा न मनुज सं ॥ देवदानव नारीभिः सार्द्धं मुन म विक्रमः ॥ कुंभां उचितं या ॥ विष्णो राज वेश्मा ध्वजं न दत्त ॥ अविनय
तत्पार्थने के कृत्या न दर्शने ॥ राजा प्रमादी दुर्बुद्धिर्जन काशी म दोक्तः ॥ पुद्गमे वा भिलषते न दौ वा पश्यते व दूना ॥ महोत्पात भयं वैवने न मिथा भविष्य
ति ॥ अपि दानी भवो मिथा सर्व मुत्पात दर्शने ॥ इह वा स्ते त्रिनयनः कार्तिकेय श्वरी यं वा न ॥ तेनोत्पन्नो पिदो वेण कश्चिद् दृष्टे त्परा भवं ॥ उत्पन्नो दौ व प्रभु व
भयो यं भविता महान् ॥ दोषाणां न भवेत्प्राप्ति मेधी यते मतिः ॥ नियते दोष स वा यं भविष्यति न संशयः ॥ दोरा न्मा नृपते रस्य दोष भूता हि दान वाः ॥ दे
व स न व संघा नां यः कर्ता भुवन प्रभुः ॥ स भवः कार्तिकेय धृता वा सो हिनः पुरे ॥ प्रा लेः प्रिय न रोति सं भव स्य तु गृहः सदा ॥ न दिशि ह्यस्य स तनं प्रियो वा
लो भव स्य हि ॥ दपोत्से का मुना शाय वरं या विन वा न् भवं ॥ पुद्ग हेतोः सत्पुत्र सत्पुत्र सत्पुत्र भविष्यति ॥ यदि विष्णु पुरो गा र्मा मिं द्वा दी नां दिवो क सां भवित्री
स त्र सं प्राप्ति भव हत्ता क्त न भवेत् ॥ एत पो ध हि को पुद्गं कुमार भव यो रिहा शक्तो द्वा तं समा ग म्य वा रा सा हा यु का रि लोः ॥ न च देव वयो मिथा भविष्यति
कथं वना ॥ भविष्यति मह पुद्गं सर्व देव विनाश नं ॥ सत्पुत्रं विन या विष्णुः कुंभां उक्तं त्वं दर्शितवान् स्वस्ति प्रलिहितां बुद्धिं वकार स महा सुरु ॥ ये हि देवैर्वि

देवैर्विष्णु रानुष्टुतो विदपन्निपतीति भावः ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५

५३

हरिकं.

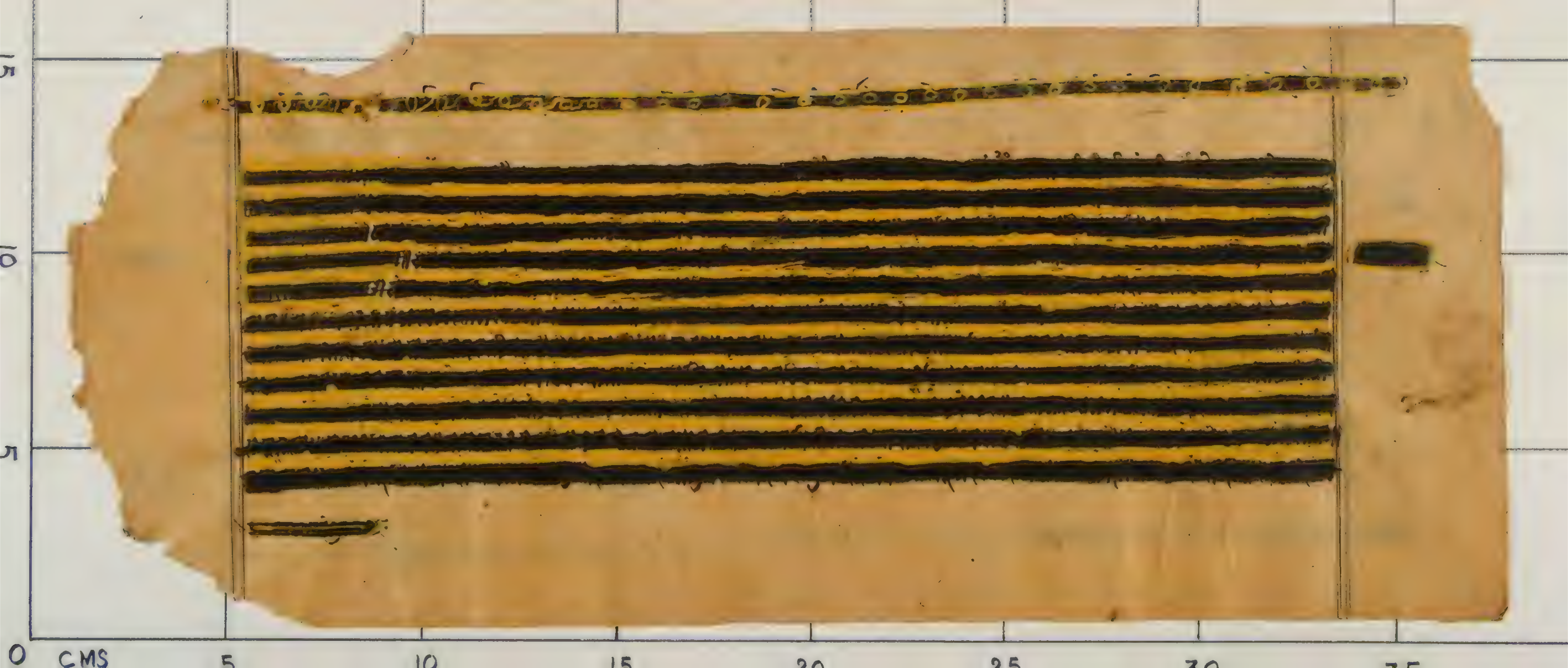
स्वस्तिप्रणिहितो कल्याणमिनिवेशिनी ॥ १२ ॥ अतोपरिद्विस्ततितमोऽध्यायः ॥ १२ ॥ श्रीऽङ्गि ॥ १ २ ३ ४ संतानकस्य सुरततु विशेषस्य ॥ ५ ॥ आसादयामासेत्युक्तेरिदं सूच्यते मन्त्रायति
 ह्युक्तं नमामपि सर्वान्तर्यामिणं इयं मोहयितुं प्रवृत्तेति महादेवस्य तस्या उपरि कियानपि कोपो जात आसीदिति तत्तत्पराधात् विचित्रलेखायां स्त्रीणां कुंभाण्डस्य वाणमात्यस्य
 कन्याजातिति अप्रिमं ग्रंथा ह्यम्यते ॥ ६ ॥ आसादयंतीतां अप्सरोगणाः प्रहसन्ति इति पिकापद्यं इयं करोतीत्याशयेन ॥ ७ ॥ अतो महादेवस्य रूपेण निदयोः संबन्धः न तत्रिह बन्धमधजादिनि ॥ ८ ॥
 रुच्यं ते पुण्यकर्मपिराहवो ॥ यथावलिर्नियमिततथा ते यांति संभवां ॥ ९ ॥ इति श्रीहरिवंशो कुंभाण्डवाक्यं ॥ १० ॥ वैरापायन उवाच ॥ श्रीशिविहारीपरातः क
 दाविदधवदकः ॥ देव्या सह नदीतीरे रम्ये श्रीमति सप्रभुः ॥ गतानि तत्राप्सरसां विही दुश्च संमंततः ॥ सर्वतु कवने रम्ये गंधर्वपतयस्तथा ॥ कुसुमैः पारि
 जातस्य पुष्पोः संतानकस्य वा गंधोदाममिवाकाशं नदीतीरं वसवं शोभं लवीणा मृदंगैश्च पणवैश्च सहस्रशः ॥ वायमानैः समुभ्रावगीनमप्सरसां तदा ॥ सूतमा
 गधकस्यैश्च लवंत्यप्सरसां गणाः ॥ देवदेवं सुवपुषं विष्णुं रक्तवाससं ॥ हरं सहोमं वरदं रमयंति मनोरमाः ॥ ततश्च देव्या रूपेण विचित्रलेखा वरापरा ॥ भवं प्रसादय
 मास देवी वराहसम्रदा ॥ प्रसादयंत्यश्वेशानं प्रहसंत्यप्सरोगणाः ॥ भवस्य पावदादिव्या नाना रूपमहोजसः ॥ देव्या ह्यनुजया सर्वं क्रीडंते तत्र तत्र वै ॥ अथ ते पार्व
 दात्तवरहस्योत्सविषमिनाः ॥ महादेवस्य रूपेण तत्रिह रूपमास्थिताः ॥ ततो देव्या लरूपेण लीलया वदनेन वा ॥ देवी प्रहासं मुमुषेताश्चैवाप्सरसस्तथा ॥ ततः
 किल किं ता शब्दः प्रादुर्भूतः संमंततः ॥ प्रहवं मनुलं लेभे भवः प्रीतमना तदा ॥ तालस्य उदितो कन्यामत्रो वा नामभाविनी ॥ देवं संक्रीडितं दृष्ट्वा देव्या सह न
 दीगतं ॥ दीपामातं महादेवं दृष्ट्वा दित्यनेजसं ॥ नाना रूपं वपुः कृत्वा देव्याः प्रियसिकीर्षया ॥ उवा मनोरथं यक्रे पार्वत्या सन्निधौ तदा ॥ धन्या धर्मतः स
 हितारमं येवं समागता ॥ मनसा च यसं कल्पमुखा पवितं यथा ॥ विज्ञायतमपि प्रायमुवाचाः पर्वतात्मजा ॥ प्राह देवी ततो वाक् सुवां हव्यती शनैः ॥
 ॥ उवेशी घंत्वमयेवं धती सह रमिष्यसि ॥ यथा देवो मया सादृशं करः श्रुत्वा हनः ॥ तव मुक्तेन दा देव्या वाक्ये सिता विलेखणा ॥ उवाभावंतं दा यक्रे भर्त्री रं
 त्येकदा सह ॥ तदा हे मवती वाक्यं प्रहस्य ह मवती वा ॥ उवेशी कृत्वा कं मे यदा संयोगो मे वासि ॥ वैशा वेमासि हर्म्यं त्वां दृष्ट्वा ॥ तां दिन भूपे ॥ रमयिष्यति

उक्तः

देव्या रूपेण युक्ता अप्सरसोपि क्रीडंत्य इत्यनुषज्यते ॥ १० ॥ ततश्च देवी प्रहासं मुमुषेत् तत्र हेतुः विचित्रलेखायामातं भंगार्थं सर्व अप्सरसो देवी रूपं जगदुः तस्याश्च भ्रांतिमुत्पादयितुं सर्वपार्षदा महादेवस्ततः
 जगदुदिति प्रचदकार्थः ॥ संक्रीडितं क्रीडितं ॥ १० ॥ नाना रूपं वपुः कृत्वा संक्रीडितमिति पूर्वोक्तसंबन्धः ॥ १२ ॥ १३ अधितं सखीजने इति शेषः ॥ १४ ॥ हासंती परिहासयामातं क्वी वदुः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

२६३

५४

हरिः

रामाय ४

उष्टेन कामवतामनसायत् विप्रवते तदेव अभुमं वा पापं पुरं वा न त्वनिच्छा प्राप्तिमिति १८ १९ २० २१ प्रजावितं कामवोगवशी

ममेवोद्यतीवितं॥ ईसितो वा यथा कोपि पुत्रोधिगतो हि मे निशायां जायती वाहं नीता केन दशमि मां॥ कथमेवं कृतानां मकन्या जीवितमुत्तरे कुलोपजीवन करीकु
लां गारा निराश्रया जीवितं स्पृहयेन्नारी लाधी नाम प्रतः स्थिता इत्येवं वा प्रणीती सखी जनवता न सा विलम्बा पविरं का ली मुषा कमल लोचना अनाथ वनां हृद
नी सखीः सख्यो विवेन सः॥ दुर्गुरक्षणी ताही मुषां सर्वा समागताः॥ दुष्टेन मनसा देवी भुभं वा यदि वा भुभं॥ क्रियते न वने त्रु क विदुष्टं मनः भुभं॥ प्रसभं देवितं
योगादि भुक्ता सिधा विनि॥ स्वप्रयोगेन कल्याणि व्रतलोपो न विद्यते॥ यभि चारेण ते देवि नास्तिक शिद्यति क्रमः॥ न वस्त्र प्रकरो होषी मार्तलो केत्ति सुं दशि॥ एवं वि
प्रययो देवि धर्मज्ञाः कपयंति वै॥ मनसा वै ववा वाव कर्मणा वविशेषतः॥ दुष्टा यात्रिभिरेतैक पापा सा प्रोचते भुवि॥ न वते दुष्टा ते भीरु मनः प्रजवितं सदा॥ कथं
त्वं होष सं दुष्टा नियता वस्त्रधारिणी॥ यदि तू प्रासती लाधी भुद्ध भावा मनसि नी॥ इमा मवस्थां नीता त्वं न वैधर्मो वितुष्यते॥ यस्या दुष्ट मनः पूर्व कर्मणा दोषा
दितं॥ तामादुर सती नाम सती त्वमसि धामिनि॥ कुलजा रूप संपन्नानियता वस्त्रधारिणी॥ इमा मवस्थां नीता सिका लोहि डरति क्रमः॥ इत्येव मुक्ता हृदती वा यो
स्या व्रत लोचना॥ कुंभां दुष्टिता वा यं परमं विदमवशीत्॥ अजशोकं विधाता पि अपापा त्वं वरा नने॥ स्यतं मे यदि देवा कां यथा तथेन तं कृत्वा॥ उषे यदुक्ता देवा सिध
तीरं ध्यायती तदा सती पे देव देवस्य स्वर धामिनि तद्वक्ता ददशो भुक्त पभात्य वैशा त्वमासि यो निशि॥ हर्म्य शयां तां हृदती स्त्री भाव मुपनेष्यति॥ भविता सहिते धर्मा
भूरः शत्रुनिवहं॥ इत्युवाच वने हृष्टा देवी तव मनो नुगं॥ न हित दचनं मिथ्या पार्वत्या यदुदाहृतं॥ न त्वं किमिदमत्यर्थं रोदि॥ वी दुनिधाने॥ सव गुणा तव वनं त
ता देवी वदस्व तं॥ अभवन्नष्ट शोका मम लपुत्री भुभेक्षणा॥ उष्टो मम त्वमसि धामिनि वयो देवाः कीडा गते भवो॥ यथोक्तं सर्वमखिलं प्रमहं मय तले मया॥ धर्मा

कतम् २२ कथं त्वं होष सं दुष्टा न कथमपीत्यर्थः २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४

गुरुः

२६४ ६२

तममयपेयालोकनाथस्यभार्यया^{३४} आदिष्टः सकथंतेयतत्र कार्येविधीयते^{३५} इत्येवमुक्तेववनेकं भोऽ इहितापुनः॥ वाजहारयथायायमर्थतत्त्वविशारदा॥ नहि
 तस्यकुलं देविनकीर्तिनापिपोरुषा॥ काश्चिज्ज्ञानामितत्वेन किमिदं त्वं हि मन्यसे॥ अदृष्टथाकृतथैवदृष्टः स्वमेतयाभुभे॥ कथंतेयोपवेदीतलोत्सा भीरतितत्क
 रू॥ येनत्वंमसितापोमिमन्त्रकाशिनिक्रमात्॥ हृदंतीप्रसभंभुक्ता प्रविशंतः पुरसत्वि॥ नस्योप्राकृतः कश्चिद्यः प्रविष्टः प्रसन्नः॥ नगरंलोकविख्यातमेकः श
 मुनिवर्हणः॥ आदिन्यावसगोरुडाअश्विनोचमहोजसौ॥ नशक्ताः शोलितपुरं प्रविष्टुंभीमविक्रमाः॥ सोयमेतैः शतगुणैर्विशिष्टथारिसूदनः॥ प्रविष्टः शोलित
 पुरंरागाक्राम्यमूर्द्धनि॥ यस्यानैवंविधोभर्तापवेपुरुविशारदः॥ कस्यस्याजीवितेनार्थोभोगेकीपिभुभेसरो॥ धन्यास्यउदहीतासिवस्थातेपतिरीदृशः॥ प्राप्नोदे
 व्याप्रसादेनकंदर्पसमविक्रमः॥ इदंतुयत्कार्यतमंभ्रूतत्वंतमयेरितं॥ विज्ञेयोयस्यपुत्रोवैयन्तामायत्कुलभसः॥ इत्येवमुक्तेववनेतत्रोवाकाममोहिता॥ उवाचकु
 भोऽसतां कथंतास्याम्यहंसत्वि॥ त्वमेवविनयसखितोत्तरं प्रतिभातिमे॥ स्वकार्येमुद्यतेसर्वोयथाजीवंलभाम्यहं॥ उवायाववनेभ्रूतासामावाकामिदंपुनः॥ उवा
 चरुदंतीवैवकुंभोऽतनयासखी॥ कुशलातेविशालाभिसर्वथासंधिविग्रहो॥ अस्मराश्चित्रलेखावैशिप्रंविज्ञाप्यतंसखि॥ यस्याः सर्वमशेषेणत्रैलोक्यंविदितंस
 दा॥ सवमुक्तातदेवोपाहर्षेणानुविस्मया॥ तामस्मरसमानाप्यवित्रलेखांसखीप्रिया॥ कृतांजलिपुटारीताउवाचववनेमव्रवीत्॥ वित्रलेखा मस्मरसंप्रणयांत
 सखीमिदं॥ परमंभ्रूतमेवाक्यंयत्नोवश्यामिभाविनि॥ भर्तारंयदिमेयत्वंतानयिष्यसिमप्रिया॥ कांतं पप्रपलाशासंमत्तमातंगविक्रमो॥ वित्रलेखाव्रवीद्वक्त्रमु
 षां हर्षयतीशनेः॥ नेयोर्धः शक्यतेस्माभिर्वैजुंभामिनिसुव्रते॥ नकुलेनतवर्णेनतशीलेनतनूपतः॥ नदेशतथविज्ञातः सहिसौरोमयासत्वि॥ किंतुशक्यं

वित्रंलिखतीति योगादन्वयसिद्धात् अस्मरसम् ५१ ५२ ५३ ५४ ५५

त्यक्षाम्यहं प्रियान्प्राप्तानन्विरात्तनुमध्यमे ५३

५५

सर्वं

५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ सज्जनः उत्तमाभिजनः ७२ योगदंपत्योः संबंधं कुरुमहि योग्याः ७३ ७४

थाकर्तुं बुद्धिपूर्वमया सखि॥ प्राप्ते वभृण मे वाक्यं यथा काममवाप्स्यसि॥ देवदानवयक्षाणां किन्नरोरगरक्षसां॥ ये विशिष्टाः प्रभावेण रूपेणाभिजनेन च॥ यथा प्रधान
तः सखी नालिखिष्याम्यहं सखि॥ मनुष्यलोके ये वापि प्रवरा लोकविभ्रताः॥ सप्ररात्रेण ते भीरुदरीयिष्याम्यहं प्रिये॥ ततो विज्ञाय पदस्य भर्तारमुपलप्स्यसौ सवित्रले
खया प्रोक्ता उवाहितविकीर्षया॥ क्रियतामेव प्रत्याह वित्रलेखं सखी प्रिया॥ ततः कुशलहताया यथा लेखं समेततः॥ इत्युक्त्वा सप्ररात्रेण कृत्वा लेख्यगतोक्तता
न॥ वित्रपदगता नृत्प्याना वयमास शोभना॥ ततः प्रसीयं पदं सा वित्रलेखा स्वयंकृतं॥ उवायेदरीयामास सखी तं वविशेषतः॥ स ते देवेषु ये मुख्यास्तथा दानववं
शजाः॥ किन्नरोरगयक्षाणां राक्षसानां स सर्वशः॥ गंधरी सुरदेत्यानां ये वनागवरात्मजाः॥ मनुष्याणां वसवेषां ये विशिष्टतमानरा॥ तदेता न्यस्य सर्वस्वं यथाभिलषि
तं मया॥ यस्ते भर्ता यथाह पोमयाभिलखितः सखि॥ तत्वं प्रत्यभिजानीह स्वप्रेयं दृष्टवानसि॥ ततः क्रमेण सर्वास्ता नृदृष्टा समेत काशिनी॥ अतीत्य वयं नृत्परी नृदृ
रीयदुपुंगवो॥ तत्रानिरुद्धं दृष्ट्वा सखि यो फुल्ले लोचना॥ अग्रवी वित्रलेखं ता मयं योरः सर्वे सखि॥ येनाहं दूषिता पूर्वस्वप्रेहं मे ता सती॥ सोयं विज्ञात रूपो मे कुतो ये रति
नत्वरः॥ वित्रलेखे वदस्ते न ततो मम शोभने॥ गुणशीलाभिजनतो नाम किं रास्य भाविनि॥ ततः पश्चादि धास्यामि कार्यस्य स्थविनिभ्यं॥ वित्रलेखे न वी॥ अयं त्रै
लोक्यनाथ स न प्राकृत्यस्य धीमतः॥ भर्ता तव विशालाक्षि प्रपुमिभीम विक्रमः॥ न ह्यस्यात्रिपुल्लोकेषु सदृशोऽस्ति पराक्रमे॥ उत्पाद्युपर्वता नेषु पर्वते रेवशातये
त्तां धन्यास्य नृदृष्टा सखि यत्ते यदुपुंगवः॥ यक्षपत्या समादिष्टः सदृशः सज्जनः पतिः॥ उवाये जज्ञात्वमेव तत्र विशालाक्षि योग्या भव वरा नने॥ अशकाहिग
निश्वासा अगत्या मे गतिर्भवति॥ अंतरिक्षा वरा वत्सं योगिनी कामरूपिणी॥ उवाय शिल्पकुशलाक्षि प्रमानय मे प्रिये॥ उवाय शिल्पतां भीरुअप्रतर्क्य प्रिये सुतं॥ सि

उक्तः

२६५ ६३

७५. ७६. ७७. ७८. ७९. अयस्मयेः कपारैः प्रतिष्ठाः अयस्मयप्रतिष्ठाः ८०. प्राज्ञे सलिलसंयुक्ता समुद्रपरिरवावतीः ८१. ८२. रक्षुस्वनिर्विधाकरणीतः अन्यथा

दार्थसंनिवर्तस्वयेनोपायेनसुंदरिभवेदापत्सुयन्निब्रंतामिब्रंशस्यनेवुधैः॥ कामातीवास्मिसुभोतिभवमेप्राणधारिणी॥ यद्येतेमेविशातासिमतीर
ममरोपमा॥ अयनानयासिसिप्रंश्राणांत्वाभ्यामहंभुभो॥ उवायावचनेभक्त्यावित्रलेखात्रवीद्वः॥ भोतमहंसिकत्वालिबचनेमेभुविस्मितायथावाण
स्यनगरीरक्षतेदेविसर्वतः॥ दारकापितवाभीरुदुराधर्वाविशेषतः॥ अयस्यायप्रतिष्ठागुप्तदारावसापुरी॥ गुप्ताहालकुमारैश्चतथादाराभिरभिभि
प्रोतेसलिलसंयुक्ताविहिताविश्वकर्मणा॥ रक्षतेपुरुषायाप्रेः पद्मनाभस्यशासनामौशैलप्राकारपारेषादुर्गादुर्गप्रवेशिनी॥ सप्तप्रकाररथितापर्वतेदीप्तमंडितैः
नक्षत्रासास्यविज्ञानैः प्रवेष्टुं दारकापुरी॥ आन्यानेमांवरभस्वपितरंविशेषतः॥ ॥ उवाचा॥ तवयोगप्रभावेणशक्तं तत्र प्रवेशनं॥ वक्रनाकिं प्रत्यापेन प्रति
ताभयतांममा॥ अनिरुद्धस्यवदनेप्रणवंदनिभंसखि॥ पयहंतत्रपश्यामियास्यामियमसादने॥ इतमासायकार्येणांसिद्धिर्भवतिभाविनिधनस्मादोयेन
गद्वत्वेजीवेतिमांयदीक्षसि॥ यदिमेत्वेविज्ञानासिसत्यंमेव्यायभाषितं॥ सिप्रमानयमेकांतंनवास्मिशरणागताजीवितस्यहिसंदेहंक्षयंवसजनस्यका
कामातीहिनपश्यंतिद्वपरणवेकुलस्यवा॥ यद्यदिपुत्र्यनेकामेतन्नदिष्टंहेकामेना॥ प्रयत्नोपुत्र्यनेकायंछितिशास्त्रनिदर्शनं॥ त्वं वशंकाविशातासिदाराव
त्याप्रवेशने॥ संस्तुतासिमयाभीरुकुतमेप्रियदर्शनं॥ ॥ वित्रलेखायासर्वथासंस्तुतातेहंवाक्येस्मृतकल्पितैः॥ कारितायसमुद्योगंप्रियैः कांतेषुभाषि
तैः॥ एवागकांमहंभीरुसिप्रंतांदारकापुरी॥ मतीरमोनयाम्नायतवज्रसिकुलोदहं॥ अनिरुद्धमहावाक्प्रविशद्वारकापुरी॥ सावचल्यमशिवंशानवाना
भयावहं॥ इत्युक्त्वातहितासिप्रंवित्रलेखामनोजकांसखिभिः सहितापूषाविनयंती॥ स्थिताभुवि॥ तृतीयेतमुद्धतेसाहृष्टावाणापुरातद्वासरवीचिरं

जयाशामपिकेदाः प्रसन्नतदत्यर्थः ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४.

२६ तासमिवेति कृष्णनगर प्रभयाः सकीभाव उक्तः ६६ ॐ फ ॐ वातोपरि त्रिसप्ततितमः ॐ ११३०० अथ द्वादशका प्रवृत्तिः वाराणपुरे निरुद्धो नीतः शनैर्वातति

रजयन्ती

हरिवं.

कीर्तयन्ती नैवेद्यं ॥ भगवन्मनुष्याणां हारकां कृष्णालिनां केलासशिखरकारैः प्रासादेरुपशोभितां ॥ इदं हारकां वैरदिविनाशमिदं स्थितां ॥ १ ॥
रिवंशे कलापुदे ॥ वैशंपायन उवाच ॥ अथ द्वादशका प्रवृत्तिः ॥ अथ द्वादशका प्रवृत्तिः ॥ अथ द्वादशका प्रवृत्तिः ॥ अथ द्वादशका प्रवृत्तिः ॥
थ निश्चयं ॥ अपश्यन् आरंभं तत्र ध्यायन् मुदके मुनिः ॥ तं दृष्ट्वा वित्रलेखात्तु हर्वैरात्कुल्यलोचना ॥ उपसृज्य भिवायाथ तत्रैवाधोमुखी स्थिता ॥ नारद उवाच ॥
दत्तात्रिण्ये त्वामथाजगीता किमर्थमिह संप्राप्ता भो त्वमिहा मित्ततः ॥ देवार्थमथ तं दिव्यं नारदं लोकप्रजितं ॥ कृतां जतिपुत्राभूत्वा वित्रलेखान् दत्तात्रिण्यं ॥
भगवन्भूयतां तावदोत्सेनाहमिहा गता ॥ अनिरुद्धं मुनेनेतुं यदर्थं वभूव हर्षमिति गरीशो गितपुरे वारणस्याममहासुरा ॥ तस्य कन्या वराहो हाना श्रीधरे च
विक्रता ॥ भगवन्सा नुरका उपपुत्रिं पुरा जन्म ॥ देवावर विसर्गेण तस्य धर्मा विनिर्मितः ॥ तं वने तं समायाता तत्र सिद्धिं विधत्स्व मे ॥ मया नीते निरुद्धे तु न
गरीशो गिता हये ॥ प्रवृत्तिः पुंउरी काक्षे त्वया रवेणामहासुरा ॥ अवश्यं भवितुं वै वक्रसेन सह विग्रहा ॥ वाराणस्य समुद्रात्संख्यो ह्यो हिस महासुरः ॥ न वराहो
निरुद्धं जेतुं उदे महासुरं सहस्रगुणं मायां तजयेत्कृष्णो महाभुजः ॥ भगवन्सन्निकर्षयेत्तदर्थं महमागता ॥ कथं हि पुंउरी काक्षो ज्ञापितस्तदिह भवेत्तत्तत्
प्रसादाद्य भगवन्ममैकस्य भयं भवेत् ॥ सहितत्वा र्थं त्रिभुक्त अनिरुद्धः कथं ह्रियेत्तां तं कुहो हि महाबाहु खेतो क्य मपि निर्दहेत् ॥ पौत्रशो कायि संतप्तः वाशे न स
हते मां ॥ तं बोधायं व भगवन्धिनि तं वै त्वमहं सि ॥ यथोवा लभते कानं मम वै गमयं भवेत् ॥ इत्येवमुक्त्वा भगवान् वित्रलेखां स नारदा ॥ प्रसुवाच भुभं वाकां न
भैत्सं समर्थं भूत्वा हने निरुद्धे तु कन्या वरम प्रवेशितो ॥ यदि पुंउं भवेत्तत्र त्वने योत्सि भुवि स्थितो ॥ ममैव परमः कामो नुदं पुं मनीरमो ॥ यदृष्ट्वा वभूव ॥

स्वाहुरां कृष्णे प्रापरां तदर्थं विजयन्ती वाराणसं शिमताय वित्रलेखा व्यविना मन्त्रं बुद्धि वदार्थं निश्चयं बुद्ध्या दध्यर्थं निश्चयं तमः २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
आपितः कथं भवेत् ५६ कृष्णवाराणयोर्द्विचकथं भवेदिति योजना ॥ सकृत्सक्तत्वा र्थं विनिर्दिशति मम भयं नास्ति परन्तु अनिरुद्धः कथं ह्रियेत् कथं हुरां प्रापया तद्वि २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
तिभावः १४ अभयं भयति वत किं व २

प्रवृत्तिः पुष्टं कारयितुमिति शेषः ॥ कृतकृत्य विद्याविषयेयत्नस्य पुरश्चरणादितत्सर्वमया कृतमस्ति तेन प्राप्तमात्रेव सिद्धिरशक्यं विद्येत्यर्थः ॥ २० २१ २२ २३ बहिरिकं दृष्टानिभग्रीवमिन्द्रियगदिरि
प्रदेहास्था कंठभागेनेह इति प्रसिद्धेयस्य जम् प्राप्ता देहेकसंदर्भैः एकस्वसंवयोदीर्घकृष्टं पाषाणो वा ये पुमध्यकां भरहितैरित्यर्थः प्राणिभिः प्रवाले प्रविस्तीर्णं विद्वोषेरगात्तरगात्तु वेगा

तिः प्रवृत्तिश्च दृढा भवेत् ॥ १ ॥ इत्युक्तं तामसी विद्या सर्वलोकप्रमोहिनी ॥ कृतकृत्यत्वेनेदेविसर्वविद्यां दृष्टव्यं ॥ एवमुक्तेन वचनेनारदेन महर्षिणा ॥ न धेतिव
वनं प्राह विबलेखामनोजवा ॥ अभिवाद्य महात्मानं मृषीणां नारदस्वरं ॥ निरीक्ष्य तानि रुद्रस्य गृहं वैवा न्नरिहा गामनो हारवती मध्ये कामस्य भवतं भुभुम्भ
तत्समीपे निरुद्रस्य भवतं सात्मा पश्यति ॥ सोवर्णवेदिकास्तं भक्तं वेदयन्तोरणं ॥ मात्स्यं दामावसेकं वप्रसीकुं भो पशो भित्तुं ॥ बहिरिकं दृष्टानिभग्रीवं प्राप्ता देहेक
सं द्रुपैः ॥ प्राणिप्रवालविस्तीर्णं दिव्यं धर्षणादितं न नो हारवती मध्ये प्राप्ता देहपशो भित्तुं ॥ ददशं भवतं यत्र प्रपुष्पिरवत्सुखं नतः ॥ प्राविश्य सहसा भवतं
तस्य तन्नाहना ॥ तज्जानि रुद्रं सा पश्य विबलेखा वरासराः ॥ ततः प्राविश्य तदेवमनिरुद्रं सुतेजसां मध्ये परमं नारीणां तारं पतिमिवोदितं ॥ श्रीगविहारे नारीभि
सेव्यमानमितकृतः ॥ पिवन्तं मधुमाधीकं प्रिया परमया पुतं ॥ वरासनगतं तत्र यथा वेलविलं तथा ॥ वाद्यते समतालं वगीयते मधुरं तथा ॥ नयनस्य मन
स्तत्र न मे गार्धमविंतयत् ॥ त्रियः सर्वगुणो पेता नृत्यं ते तत्र तत्र वै ॥ प्रिया सुगीयमाना सुनृत्यमाना सुसर्वशः ॥ न वास्य मनस सुखं विबलेखा प्रपश्यति ॥
न वापिरमते भोगे न वापि मधुसेवने ॥ यत्कृतमस्य हिसत्त्वमोह दये परिवर्तने ॥ इति तत्रैव बुधावनिश्चिता गतसाधसां सा दृष्टा परमं स्त्रीणां मध्ये शक
धजोपमं ॥ चिंतया विष्ट हृदया विबलेखा मनस्विनी ॥ कथं कार्यमिदं कार्यं कथं त्वस्ति भवेदिति ॥ सा तर्हि तां चिंतयित्वा विबलेखा यशस्विनी ॥ तामस्या
दादया मासविद्यया भुभलोचना ॥ हर्ष्यस्त्री गणमध्यं दृष्ट्वा तां तर्हि तं नरा ॥ ततो तरिषा देवा भुप्रासादो परिधिष्ठिता ॥ प्रापुष्पिं वचनं प्राह भूतं मधुरं य
गिरा ॥ वसुदंता तत्ता तस्यैकत्वात्मा निदर्शनं ॥ तं विविक्ते तु वेदे शोता वाक्यमिदमब्रवीत् ॥ अपिते कुशलं वीर सर्वत्र यदुनं दनं ॥ अहस्ता वत्प्रहोषो वाकश्चि

रवितम् २० २१ २२ २३ अरेल विलंकुवेरम् २४ नमनस्तत्र देमे इति शेषः ॥ यतोऽसौ तमेव उपासन्नो गमेवाऽचिंतयत् ॥ एतेन यथा उपास्यतेऽनिरुद्धमयं पदेवमित्योऽपि तास्य रूपदिति शेषः ॥ २४ २५ २६
विश्रिता निश्चयवति ॥ जतसाधसा निभय ३१ ३२ ३३ द्वादयामासा अनिरुद्धव्यतिरिक्तान् ३४ ३५ ३६

१०. ५८ ५९ ६० कथं केतोपायेन गुह्यं गोपनीयं तं वदेति भावः गुह्ये गुप्ते ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८०
 धर्षितायां वलाकानायां स्वयं गृह्णन्ते वलाकानां दातुं प्रभु इति भावः ८१

वरधरं वीरं केदर्यसमं कृपितं नृपं विस्मिता दृष्ट्वा हर्म्यस्था सखिसन्निधौ ॥ प्रवेशयामास वने राशं हं स्वहं महत् ॥ प्रहृष्टोत्सुज नयनाप्रियं दृष्ट्वा र्थं को विदंसा
 हर्म्यस्थितमर्घ्यं गायद वं प्रमृजयन् ॥ विव्रलेखोपरि च न्यप्रियास्थाने रजो नयत् ॥ त्रिनाकामिनी प्राह विव्रलेखो भणार्दिता ॥ सखी हं परमं गुह्यं कार्यं कार्यवि
 शारदं ॥ गुह्यं कृतं भवेत्स्वस्ति प्रकारो जीवितभयः ॥ विव्रलेखा ब्रवीदाकां भूत्वा तं निभयं सखि ॥ कृतं पुह्यकारेण देवं नाशयते सखि ॥ यदि देवाः प्रसादते भ
 नु कृतो भविष्यति ॥ अप्रमादं कृतं गुह्यं न कश्चित् कान्यते नरः ॥ सा सखा वैवमुक्ता तपयं वस्थि न वेतना ॥ स्वमेदिनि विमलानि हृदि हं विव्रलेखः ॥ दिष्ट्वा स्वप्न
 गतश्चोरो दृष्ट्वा ते सुभगो जेको ॥ वक्तुं ते तु वयं विव्रलेखो दुर्लभं प्रियकां भया ॥ कश्चिन्नवमहावाहो कृतं सर्वतो गतं ॥ हृदयं हि मृदु स्त्रीणां तेन दृष्ट्वा म्पहं न वा न स्यात्
 हृदयं भक्त्या उवाच ॥ भक्त्यमर्थं वदस्व सो वा ह्युदशा हं लः ॥ भुभाक्षरतरं वयः ॥ हर्षविपुलनेत्राणाः पालिना भ्रमं प्रमृज्य च ॥ प्रहृष्टसखि तं प्राह हृदयं प्राह क
 वयः ॥ कुशलं मे वरागं हे सर्वं भिन्नभाषिणी ॥ त्वत्सादेन मे देवि प्रियमावेदयामि ते ॥ अदृष्टं पूर्वमया देशे यं भुभदरी नो ॥ तिसित्तो मया दृष्टं सक
 कन्या पुरं महत् ॥ सर्वमेव महं भो हृदयं सा लक्ष्मि गतः ॥ न वनमुदपत्या वै मिथ्या राकां भविष्यति ॥ देवात्कृतीति माताय त्वत्प्रियार्थं वभा मिनी ॥ भुभदरी
 कोत्पि नये वप्रसीदशरणं गतः ॥ इत्युक्त्वा त्वरमाणा सा गुह्यं देशं स्वतं कृतौ ॥ कान्तेन सह संयुक्ता दिव्य त्वगनुलेपनः ॥ उवाच सह संयुक्ता विज्ञातो वाराणसि
 भिः ॥ ततस्तैश्च पृथ्वीराण्या वेदितं दुतं ॥ यथा दृष्टमशेषेण कन्यायास्तद्यतिक्रमं ॥ ततः किं करसे संतुष्यादिष्टं भीमकर्मणा ॥ वलेः पुत्रेण वारो न
 वीरेण मित्रघातिना ॥ गच्छं सहिताः सर्वहृदयता मेव दुर्मतिः ॥ येन नः कुलवारितं द्वावेतं द्वा वितात्मना ॥ उवाच धर्षितायां तु कुलं नो धर्षितं महत्

त४

+ ३ उक्ता तेन सह संयुक्ता स्थिता वेभीतभी त्वत् ततश्चो द्वा हृदयेण गंधर्वेण समापनुः ॥ अग्नौ चरेत्तु स्तोत्रं चक्रवाको यथादि वा ॥ पतिना सा निरुद्धेन मुमुक्षु वरांगना ॥
 का तेन सह संयुक्ता दिव्य रत्नगनुलेपना ॥ इममाणाऽनिरुद्धेन प्रविष्टा तातुसातदा ॥ ७६ तस्मिन्नेव क्षणे प्राप्ते वदूना मृषभो हिसः दिव्यमात्मान् चरधरो

५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ युद्धं कर्तुं अपोछातां युद्धं कर्तुं विहिनिगतातां वाराभरातां वदि द्वितीयाथे तान्नेत्राम्य दृष्ट्वा अस्मरन् स्मृतवतीः

हरिवं

असंप्रदत्तां योत्साभिः स्वयं ग्राहमधर्वयत् ॥ अहो वीर्यमहो धैर्यमहो धातुं वदुर्मर्तो गः पुरं भवनं वेदं प्रविष्टो नः सुवालिवाः ॥ सवमुक्ता पुनस्तं क्लृप्तं कंसं श्वो दय
 ५३ ॥ तेन तस्यातामधो यत्तु ससन्नदा विनिर्वयुः ॥ यत्रानिहो ह्यवसंस्तत्राग कृत्वा हावलाः ॥ तानाशायो यत कराना नाह्वा भयं कराः ॥ दानवाः समभिकुडाः
 प्रपुत्रिवधकां शिराः ॥ तस्य सैन्यस्य निनदं भ्रता भाग कृततः ॥ सहसैवोत्थितः श्रीमान् प्रपुत्रिः किमिति बुवन् ॥ अथाभ्यपश्यत् वलं नानाग्रहरणो यतां त्वा
 नं समेत तस्य परिचार्यं दृष्टं महत् ॥ दृष्टं तौ न दृष्टं वा कोणा घनलोचना ॥ प्रपुत्रिवधभीता त्वा वाण पुत्री यशस्विनी ॥ तेन क्लृप्तं दत्तौ दृष्ट्वा तामूयां वामलोचनां
 ॥ हाहा कांते निवेपंती मनिहो भयवता ॥ अभयं ते क्लृप्तभोगिमा भैत्वं हि मयि स्थिते ॥ संप्राप्नोह्य कालस्तेन ते निभयकारणं ॥ क्लृप्तो यं यदि कालस्य भ्रम
 र्गो यशस्विनि ॥ आगच्छति न मे विंता भीरुपराय विक्रमं ॥ ततो भगवन् नरितो यत्र नादिह ते वलं ॥ कुरुः स्ववल्नमास्थाय संदृश्य दशनं दृष्टं तौ सुद
 ययो वातां वाणे वातां निशम्यत् ॥ सावित्रलेखा क्खरतु नारदं देवदरीनां ॥ ततो निमेव मात्रेण संप्राप्नो मुनिपुंगवः ॥ स्मृतो यश्चित्रलेखा यो पुरं शोलेन साहयं
 ॥ अंतरिक्षे स्थितस्तत्र सो निहृदमथा व्रवीत् ॥ मा भैत्वं स्वमिते वीर प्राप्नोष्य पुरं स्वयं ॥ ततश्च नारदं दृष्ट्वा सोपि वायमहाबलः ॥ प्रहृष्टः समना भूत्वा मुदा
 र्यमभि व्रजेत् ॥ ततस्ते वां सवै क्लृप्ता सर्वे कामेव गजतां ॥ सहसैवोत्थितो वीरस्तो अर्द्धित इवादिपः ॥ तमापतेतं संप्रेष्य संदृष्टो हं महाभुजं ॥ प्रासादाद्वा वरोहं तं
 यत्तं विप्रदुःखं ॥ अतः पुरद्वारगतं परिचंयत् सवातलं ॥ वधाय ते वां विक्षेपताता मुदविशारदः ॥ ते सर्वे वाणवधैश्च गदाभिः परिघैरपि शक्तिभिर्मुशलेः भू
 तैर्निजगुरुरागो यरं सहस्यमानो नाराचैः परिघैश्च समेततः ॥ दानवैः समभिकुदैः प्रापुत्रिंश्च कोविदैः ॥ तौ सुभ्यः सर्वभूतात्मान दन्ते घट्टोत्तमैः ॥ आवि

५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ सुकृतात्मा अनिरुद्धाख्य समस्त हंकाररूपेण तेन पथि १०२

पुनः

२६७ ६६

१०२ १०३ १०४ १०५ १०६ १०७ १०८ १०९ ११० १११ कुलापदेशिनः प्रख्यातकुलाः १२ भवद्भिर्महाय्यं नकार्यं इति ध्वंसतेति सगवर्वादिनिसंबंधः १३ १४ प्रथमागाराः प्रथम
 गाराः १५ १६ १७ १८ १९ २० २१

धपरिचंदोरंतेकांमधोव्यतिष्ठतस्सूर्योदिविचरन्मध्येमेघातामिवसर्वतः॥दंडकृत्वाजिनधरोनारदोहृष्टचेतनः॥साधुसाधितितत्रासावनिहृदमभा
 यत॥नेह्यमानारोदेणपरिचरेणामितोजसा॥प्रादवंभयात्सर्वमेघावातेरितायथा॥विशद्यदानवालीरःपरिचरेणसुविक्रमः॥अनिरुद्धोरलोहृष्टः
 सिंहनाहननादयश्चमोततोयदोयोमिनदन्निवहास्वनः॥तिष्ठधमिति कुकोशदानवानुपुडुर्मदाना॥प्रपुम्निर्द्यह्नसापिसर्वांशानुनिवर्हणः॥नेननेसम
 रेसर्वेह्यमानामहात्मना॥वतोवाणस्ततोभीतायपुर्बुदपराघुत्वाः॥ततोवाणसमीपस्थाःस्वसंतोहृषिरोक्षिताः॥नशर्मलेभिरेदंत्वाभयविक्रवमानसी॥मा
 भेष्टमाभेष्टइतिराजातेनेवबोदिताः॥आसमुत्तज्यवैकल्यापुष्पध्वंजनवोजमा॥तानुवावपुनरीणोभयविभ्रस्तलोचना॥किमिदंलोकविराजंतंयत्पु
 त्रज्यदूरतः॥भवंतोयांतिवैक्लव्यंकीगारविवेनसः॥कोयंयस्यभयं॥अस्माभवंतोयांत्यनेकशः॥कुलापदेशिनःसर्वेनानापुडुविशारदाः॥भवद्भि
 र्नेवमेकार्यंपुदेसाहाय्यमयवे॥अत्रवीध्वंसतेत्येवंमत्समीपावनश्रुतः॥अथतान्वागपिहयापित्वासयन्वक्रधावली॥आदिदेशरणेभूरानन्यानपुन
 राःपुनः॥प्रमाथगणधूपिष्टंआदिष्टंनत्वाप्रहे॥त्वमनीकंमहाराष्ट्रंनानाप्रहरणोद्यमो॥अथांतरिक्षंवक्रधासविद्युच्चिरिवांबुदे॥वाणातीकैःसमभवद्या
 मंसंहीमलोचनेः॥केचित्स्थितिस्थःप्राक्कोशानुगजाइवसमंततः॥अन्येतरिक्षेचानदन्घर्मान्इवतोयदा॥नतत्समहत्सैन्यंसमेतमभवत्पुनः॥तिष्ठ
 तिष्ठेतिवतदावाकोभ्रूयंतसर्वशः॥अनिरुद्धोरलोवीरःसबतानभ्यवर्ततः॥तद्यध्यंतमभवद्यदेकतेःसमागतः॥अपुधानमहावीर्यदानवेःसहसंगुणे
 ॥तेषामेवचजगद्गारुपरिघातोमरानपि॥नेरेववतदापुदेतान्नजघानमहाबलः॥पुनःपरिघमुत्तष्टंप्रहृष्टरणमूर्धनि॥सदेत्यसंवात्समरेनिजघा

४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३
 विवाधेन. एतस्मिन्मते मनुहिता विधा बाभविष्मती न्यपि. अविगगाय्ये न्यर्थः ६० ६१ ६२ ६३

वर्मधरं तं तद्व्यावाण्यपदानिने ४३ वर्मधरं मनुलेले मे प्रमुनिवधकां क्षणा ॥ तनुवेण विहीनश्च सकृपाणि श्रयादवः ॥ अजेयमतिनं मन्वा पुदायापि मुत्वे स्थितः ॥ अनि
 रुद्धं रणे वा लो जित काशी महा वलः ॥ शयं वो वा वसं कुडो गृह्यतां हन्यतामिति ॥ शयं वेवुवनस्तस्य भूत्वा प्रमुनिराह वै ॥ गिरास्य वनं को धाद्रुसमानो भुङ्क्ष्व ॥
 उवाच भयपरिचला रुदते तत्र धामिनी ॥ अनिरुद्धः प्रहस्या धसमा स्वास्य वतां स्थितः ॥ अथ वाराणशौ घ्राणि भुङ्क्ता लो संमंततः ॥ विक्षेप समरे कुडो स्थितः
 रुद्धं वधे दया ॥ अनिरुद्धस्तु विक्षेदकां क्षंस्तस्य पराजयं विवर्ष शरवर्षाणि भुङ्क्ता लो संमंततः ॥ वारो निरुद्ध गिरासि कां क्षंस्तस्य रणे वधं तां निवाण सहसा
 निवर्मणा व्यवधुवसः ॥ वधो प्रमुखतस्तस्य स्थितः सूर्य रवो दये ॥ सोभि भू प्ररणे वाणमास्थितो यदु नंदनः ॥ सिंहः प्रमुखतो दृष्ट्वा गजे मेकं यथा वने ॥ ततो वा
 ण सहस्रो द्यौर्मर्मभेदिभिरासुगैश्च वेयाधनिशिने स्तीक्ष्णैः प्रायुधैरपराजितं ॥ समाहृतस्ततो वारोः त्वद्गुर्वर्मधरो पतव ॥ ते माषतंतं निशितैरभ्यघ्नतो धसाय
 कैः ॥ सोति विद्रुः शरो द्यौश्च प्रायुधैः सन्नतपर्वभिः ॥ क्रोधेनापि प्रज्ज्वालाविकीर्णः कर्मदुः करम् ॥ रुधिरौघमुत्तैर्गीर्णैर्वीर्यैः समाहृतः ॥ आश्रुत्य सहसा कुडो
 रथे वां तस्य सो दित ॥ जघान वाश्चान् त्वद्गेन वाणस्य रणमूर्द्धनि ॥ तं पुनः शरवर्षेण पट्टिशो स्तो मरैस्तथा ॥ वाकारां तर्हितं वारो पुद मार्ग विशारदः ॥ हतो
 यमिति विज्ञाय प्राण ददानवारणे ॥ ततो वलुत्य सहस्रा रथपाशैश्च वास्थितः ॥ शक्तिं वाणततः कुडो घोररूपे भयानकां ॥ जघ्नुर्हज्ज्वालां घोरं घंटा माला कुला
 रणो ॥ ज्वलनादित्य संकाशं यमदं जो प्रदर्शनां ॥ प्राहिलो जमशंगेन महोक्तां ज्वलितामिव ॥ तमापतंतो संप्रेष्य जीवितं तं करीतदा ॥ सोभि पुनतदा रा
 किं जग्राह पुन यो जमः ॥ नेर्विभेदततो वासंतया शक्ता महा वलः ॥ सोभि त्वा तस्य देहं तप्रा विशदरणी तत् ॥ सेगाद विद्रो यपितो ध्वजयष्टिं समाश्रितः ॥

अभिभूतं तु संक्रुद्रो ययौ वारा रथं प्रति । असिभिर्मुसलेभ्यस्तैः पाट्टिशो स्तो मरैस्तथा ॥ ५५ ॥ तमापतंतो निशितैरभ्यघ्न सायकैस्तथा ।

सोति विद्रुः शरो द्यौश्च प्रायुधैः तन्मि कं पतः ॥ ५५ ॥

हरिवं.

२७०

ततो मूर्च्छाभिधुतं कुंभांजो गच्छाम प्रवीतः ॥ उदेषे सेशान वेंडकि मेवं शत्रुमुपनं ॥ तबलस्थो महावीरो निर्विकारो यदृश्यते ॥ माया माश्रित्य पुच्छसु नायं वधो
न्यथा भवेत् ॥ आत्मानं मां वरधत्त प्रमादात्किमुपेक्षस्ये ॥ यदित्त्वं सर्वभावेन परं साध्यो भवेदयं ॥ सर्वा सुराणां संख्ये स्मिन् यो हयेनात्र संशयः ॥ सर्वपुद्गे पुमा
र्गे तो भवेद्दीर्घाधिकतया ॥ वधतामयमये वननः ॥ सर्वा निनाशयेत् ॥ कुंभांजो वधने रेवं दान वेंडः प्रवीहितः ॥ वावं कृष्णामाभिकृदः प्रोवाय वदती वरः ॥ सद्यो
हमस्य विदधे मृत्युं प्राणहरं रणे ॥ आहत्या म्महमेतं वै गहमा निवपन्नं ॥ इत्येव मुक्ता सरथः सध्वजः साध्वसारथिः ॥ गंधर्व नगराकारतत्रैवांतरधीयत
मुमोवा न शिता नाराणः ॥ कुंभो मायाधरो वली ॥ विज्ञायां नहि तं वारं प्राधुमिर पराजितः ॥ यो हवेण समा युक्तः सं प्रैक्षत दिशो दश ॥ आस्था यता मसी
विद्यो न हा कुडो वलेः सुतः ॥ मुमोव विशिखो दीक्षणा नृकुंभो मायाधरो वली ॥ प्रधुमिर्विशिखेर्विदः सर्पधनेः समेततः ॥ वेष्टितो वक्रधातस्य देहपन्नगराशि
भिः ॥ सतरो हितसर्वा गोवदः प्राधुमिराहवो ॥ निःप्रयत्नः कृतस्तस्यो मेना क इव पर्वतः ॥ ज्वालावली उवदनैः सर्पभोगेर्विवेष्टितः ॥ अभानः पर्वताकारः प्रा
धुमिरभवदणो ॥ निःप्रयत्न गतिश्चापि सर्ववक्रमयैः शरैः ॥ न विध्य धे सधृतात्मा सर्वतः परिवेष्टितः ॥ ततस्तं वाभिरुदाभिः संलसः समतर्जयत् ॥ वीरो ध्व
जं समाश्रित्य प्रोवाया वंतो वरः ॥ कुंभांजो वधतां गोघ्नं ममेव कुलपो सनः ॥ वारिचयेन मे लोके द्रष्टितं द्रष्टितात्माना ॥ इत्येव मुक्ते व वने कुंभांजो वाक्यमप्रवीत
राज नृवक्ष्याम्यहं किं विज्ञाने भृङ्गयद्दीक्षसि ॥ अयं विज्ञायतां कस्य कुतो वा यमिहा गतः ॥ केन वा यमिहा नीतः शक्रतुल्य पराक्रमः ॥ मया यं वक्रशो राज नृ
दृशो मुग्धमहारणो ॥ कीदृशिव नृपुद्गे पुद्गल्यते देवसूनुवत् ॥ कुलशीलं वयोवीर्यैः सर्वैरेव समान्तिनः ॥ सर्वपुद्गे सहायो भवेद्दीर्घाधिकतया ॥ वलवान्स

७५:

२७०

५

न संपन्नः सर्वशास्त्रविशारदः ॥ नाप्यवधकृतं शेषमर्हते देवसंनमः ॥ गंधर्वेण विवाहेन कन्येयं तव संगता ॥ अद्याह्यप्रतिगता अतश्चिंतयधंकुत ॥ वि
 लायवधं वास्य प्रजां वास्य करिष्यसि ॥ विधेयस्य महाभूते वीरभरणे सुमहान्गुणः ॥ अयं हि पुरुषोत्कथः सर्वथा मानमर्हति ॥ सर्वतो वेष्टितं तनुं न च वे
 स्तेव भोगिभिः ॥ कुलशीलवयो वीर्यैः सर्वैरेव समानितः ॥ पश्य राजन् महावीर्यै रन्वितं पुरुषोत्तमं ॥ न नो गणयते स वीर्यं धं प्राप्नोष्य वली ॥ यदि माया मया
 वेन तावदो भवेदयं सर्वा सुरगणान् संत्यो यो धयेत् ॥ अत्र संशयः ॥ सर्वगुणैः प्रमार्गो भवेद्दीर्घाधिकतर्वा ॥ शीलितो घब्रुते गीर्वा ॥ नो गभोगैश्च वेष्टितः ॥ त्रिंश
 त्पुं कुटी कृत्वा न विनयति नः स्थिता नृदिमा मवत्पानी तो पितृवा कुरु वलमाश्रितः ॥ न विनयति राजंस्त्वा वीर्यवान् कोपयं पुं ॥ सहस्रवाहोः समरो दिवा ऊः
 समरात्पुं ॥ न वीर्यं यतिनो वीर्ये यो वीर्यवान् ज्ञानितः ॥ तावत्तं यदि ते राजन् ते यो वीर्यवान् ज्ञानितः ॥ कन्यावेयं न वा न्यस्यानेकी तने न संगता ॥ यदि भो वृत्तम
 काश्चिदयं वंशो महात्मनां ॥ तत्तत् प्रजा मयं वीरः प्राप्यत्येवं सुरो नमः ॥ रक्षतामिति बोक्ते वतथा त्विति वतस्थिता नृ ॥ सवपुं केतुव वने कुं भांटे न महात्मना
 तथेत्याह वकुं भांटे वाणः शत्रुनिस्सदनः ॥ आरक्षिणस्ततो दत्वा अनिरुद्धस्य धीमतः ॥ ययोत्सवे वभवत्तं वनेः पुत्रो महाबलः ॥ संवत्तं मायया दृष्टा अनिरुद्धं म
 हाबलं ॥ मृषीणां नारदः भेद्यो ब्रजहारवती प्रति ॥ ततो ह्यकाशमार्गेण मुनिर्दीरवती गतः ॥ वदं निवेदयामास प्राधुमिं गहडधने ॥ गते सरणी वां प्रवरेत्
 निरुद्धो वा विनयतः ॥ न ह्योयं दानवः क्रूरो गुह्यं प्राप्य न संशयः ॥ स गत्वा नारदस्तत्र शंखचक्रगदाधरां तापयिष्यति तत्वेन इममर्थं यथैव तत्तर्त्ता गेर्विवेष्टि
 तं तात्वा उवाच पुमिमानरा ॥ तरो दवाप्य पूर्णा सीता माह रुदती पुनैः ॥ किमिदं रुद्यते पीरुमा भैत्संभुभलो वने ॥ पश्य सुभो लि संप्राप्तं मकृते मधुसूदने ॥

हरिवं.
२७९

॥ यस्य शंस्रधनि कृत्वा धाकृशवं वलस्य व ॥ दानवानां जमेष्वाति गर्भाश्चासुरयो वितां ॥ वैशंकावन उवाच ॥ सवमुक्ता निरुद्धेन उवाच ॥ वैशंकावन उवाच ॥ नृशंसं
पितरं वैवशो वने सा सुमधमा ॥ इति श्रीहरिवंशे प्रद्युम्निसर्पवंधः ॥ वैशंकावन उवाच ॥ यदावागोतिः सो निरुद्धः स होषया ॥ स त्रिरुद्धो सु
रेंद्रो वा सो न वलस्य नृनां तदा देवी सकौ मां शरणां शरणं गतः ॥ यकीतम निरुद्धेन देव्यास्तोत्रमिदं श्रुत्वा ॥ अनंतमक्षयं दिद्यमादि देवं सनातनं ॥ न
रायसं नमस्कृत्य प्रवरं प्रयमं विभुं वंदी कालायनी देवी मायां लोकनमस्कृतं ॥ वरदां कीर्तयिष्यामि नामभिर्हरिसंस्कृतैः ॥ अथिभिर्देवैश्चापि राक्षसैर
वंतो भुभो ॥ तां देवी सर्वदेहस्थं सर्वदेवनमस्कृतं ॥ अनिरुद्ध उवाच ॥ महेंद्रविष्णु धनिनी नमस्यामि हिताय वै ॥ मनसा भावभुद्धेन भुवि लोके कृतं ज
तिः ॥ गोमतीं कंसभयं यशोदानं द्वादशीं ॥ मेधां गोकुलसंभूतां नंदगोपस्य नंदिनीं ॥ प्रतांदश्यां भुभां सौम्यां दनुप्रप्रमदिनीं ॥ तां देवी सर्वभूतस्थं सर्वलो
कनमस्कृतं ॥ दर्शनीं प्ररं मायां शशिवक्रां शशिप्रभां ॥ शान्तिं क्रवां वजननीं तोषणीं मोहनीं तथा ॥ सेव्यो देवैः सर्वैः सर्वलो कनमस्कृतं ॥ कालिका
यापिनीं देवीं भयं भयनाशिनीं ॥ कल्याणपातीं देवीं वसोष्मां त्रिदशप्रजितां ॥ कालरात्रीं कालगमां त्रिनेत्रां प्रत्यवारिणीं ॥ सोदायिनीं मेघरं वंशालीं वि
पुलाननां ॥ रूधस्यां महाभागां शकुनीं रेवतीं तथा ॥ तिथीनां पंचमीं षष्ठीं पौर्णमासीं चतुर्दशीं ॥ सप्तविंशतिं अष्टाशिनं च ॥ सर्वादिशो दशां नगरोपवनाया
नारायणं कालिकां ॥ ह्रीं श्रीं गं वीं धीं योगिनीं योगशं सदा ॥ कीर्त्तिमां शोदिवत्पतीं नमस्यामि तत्त्वतो ॥ वेदानां मानरं वैवसावित्रीं भक्तवत्सलां ॥ तप
स्विनीं शान्तिकरीं मेकानं शोषननां ॥ कोटीं दीपदिसं वंशे मिलां मलयवासिनीं ॥ भूतधात्रीं भयकरीं कृष्णां शकुन्तलमप्रियां ॥ शरणीं मंदरासां विंशकै

॥ ओं देवीं ॥

३७
२७९

१६ ७ सिद्धलक्षणकार्तिकेयस्य १८ देवकन्यानामिति नत्पुनरुत्तरीषुत्वं असि सान्निध्यं कुरुष्वे इत्यर्थः वनर्थेनाऽप्ययः २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७
 षष्ठाः

वसंगमं १

तासकासिनीं सिंहरथां वदुत्तुं वदुत्तुं नो ॥ इत्थं भांडु जेयांडुगी निभुं मधय दायिनी ॥ सुरप्रियां सुरो देवी वनपाण नु ज्ञां शि यो की रा ती नी र व स नो को र
 सेना न म क्तु तां ॥ आत्स यो सो म यो सो म्मा सर्व पर्वत या सिनी ति भुं भुं भ म ध नो ग ज कुं धो प म त नो ॥ ज न नी सि द से न स्या सि द यार ला से वि तां व रं कु
 मार प्रभ वा पा र्व ती प र्व ता त्र ज्ञां पं वा श दे व क न्या नां प त्मो दे व ग रा स्य वा कं ड पु त्र स ह स्य स्य पु त्र पो त्र व र खि यः ॥ मा ता पि ता ज ग त्स र्वं सि वि दे वा गी री ग
 र्वां म्र वि प त्री ग रा नां च य क्ष गं ध र्व यो वि तां ॥ वि शा ध रा णां ना री पु सा स्त्री पु म नु ज्ञां स र्वो य व मे ना स ना री व स र्व भू ता भ या स्य सि ॥ न म क्तु तां सि मे
 नो को कि न्न रो क्षी त से वि ते ॥ अ सि ता स्य प्र मे या सि या सि सा सि न मो क्तु ते ॥ स पि ता म धि र न्ये श्व की र्ति ता स्य सि गो त मि त्त स्या द वि द्ये न क्षि प्रं मु खे य
 वं ध ना त्वा ॥ अ वे ध त्व वि शा त्मा सि पा दौ ते श र णं व्र जे ॥ स र्वं पा मे व वं ध नां मो क्ष णं क र्तुं म हं सि ॥ ब्र ह्मा वि श्व रू पं च सूर्या नि मा तृ तां ॥ अ धि नो व स
 व न्ये व वि श्वे सा ध्या त्म थे व स्या म हं दः स ह प र्ज न्यो धा ता भू मि दि शो द शीं गा वो न क्ष त्र वं रा श्व गृ हा न यो ह द स थ ण स रि तः सा ग रा श्वे व ना ना वि शा ध रो र्णाः
 ॥ त था त्रा गाः सु प र्णा श्व गं ध र्वा स र सां ग राः ॥ कृ त्तं ज ग दि दं प्रो क्तं दे व्या ना मा नु की र्त ना त्वां दे वा त्व व मि दं पु ण्य यः पठेत्सु स मा हि तः ॥ त स्मे सा स म मे मा
 सि त र म यं प्र च कृ ति ॥ अ द्वा द श भु ज्ञा दे वी दि व्या ध र ण भू वि ता ॥ हा र भू धि त स र्वी गी मु कु रो ज्ज न भू ष णां का त्या य नि स्तू य से त्वं व र दे वा म लो व नो न मो
 क्तु ते म हा दे वि सु ग्री ता सि भ ज त्व मां ॥ प्र य क्त व रं हा पुः पु ष्पि वे र ध मां ध ति ॥ वं ध न स्थो वि पु यो यं स त्प मे न द श ना ति ॥ वेशं पा य न उ वा या ॥ स वं क्तु तां
 म हा दे वी दु र्गा दु र्ग प रा कृ मा ॥ सा न्नि ध्यं क त्प या मा स भ नि रु द स्य वं ध ने ॥ अ नि रु द हि ता धी य दे वी श र ण व त्स ला ॥ व दं वा रा पु रे वी र म नि रु दं व मो क्ष य

देव्यानामानुकीर्तनात् ब्रह्मादिकं सर्वजगत्कीर्तितमिति वदता देव्या एव सर्वोपादानत्वत्पुंजगत्कारणत्वं मुक्तं भवति २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४

३४ ३५ ३६ वक्राऽऽयुधस्वमोचको न त्वस्मदाय दत्ताशयेनाह वक्राऽऽयुधो मोक्षयित्वेति ७ अ ३८ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ इति श्री भावदीपे

२
हरिवं.

सिद्ध

नासां त्वया मासतो वीरमनिरुद्धममर्षलो^{३४} प्रसादं दर्शयामास अनिरुद्धस्य वंधने ॥ पूजयामास तो वीरः सोनिरुद्धः प्रतापवान्^{३५} नागपाशेन बद्धस्य तस्यो
को हनवेन सः ॥ मोक्षयित्वा कस्य त्रेण पंजरं वज्रसन्निभां वदं वाणापुरे वीरं सा निरुद्धमभाषनं ॥ सोत्तयित्वा तदा देवी प्रसादाभिमुखी स्थिता ॥ देव
नावा^{३६} चक्राऽयुधो मोक्षयित्वा निरुद्धतां वंधनात् सुसहस्रकालं ॥ किं त्वानुवासाय सहस्रशः पुरी निजानेन निदेत्यसूदनः ॥ यदा निरुद्धं सहस्रं पुर्याने
तुं स्वर्गे देवा हरिः प्रहृष्टः ॥ महासुरेवाणा उदीर्णचक्रेण कारया सन्नतरं निशम्य ॥ न तो निरुद्धः पुनरेव देवी नृणां च हृष्टः शशिकान्तवक्रः ॥ अनिरुद्ध उच्य
मानमोक्तने देवि वरप्रदे भूमे नमो कृते देवि सुरारि नाशिनि ॥ नमो कृते कामवरे सदा शिवे नमो कृते सर्वहितोषिणि प्रिये ॥ नमो कृते महिषमहासुरार्दिनि नमो कृ
ते भयकारि विदिषो वहा ॥ नमो कृते जालिहस्तलिभूतभयशशिनी ॥ आहिमां सर्वदुःखेभ्यो नारायणि नमो कृते ॥ नमो कृते जगन्नाथ प्रिये हाने महाव्रते ॥ प्रिय
भक्ते मे गन्तव्यः शैलपुत्रि नमो कृते ॥ अयत्न सर्वदुःखेभ्यो हानवानां भयंकरि ॥ रुद्रप्रिये महाभागे भक्तानां माननाशिनि ॥ नमो कृते महादेवि शैलपुत्रि वसं
रे ॥ आयत्तं मां विशांता भिना रायलि नमो कृते ॥ नमो कृते शिरसा देवी वंधनस्थं विप्रो धक्य ॥ सर्वदुःखभयत्रासा आहिमां परमेश्वरि ॥ रक्ष मां सर्वशयैभ्यो नाराय
णि नमो कृते ॥ वेशं पायन उवाच ॥ आर्कतवर्मि मे पुराण्यः पठेत्स समाहितः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो विस्तृतो कंसगक्रान्तं वंधनस्थो विमुच्येत सत्यमेतज्ज
वेदिति ॥ इति श्री हरिवंशे वासुदेव वंधनोद्धारोक्तम् ॥ वेशं पायन उवाच ॥ न तो निरुद्धस्य गृहे तदुःखं सर्वयोषितः ॥ प्रियं नाथमपश्यंताः किं न
य इव सर्वेशो ॥ अहो धिक्किमिहं लोकैः कथं यथावस्थिते ॥ अनाथा इव संव्रता तदितो भयपीडिताः ॥ यस्यैव प्रगुत्वा देवाः साहित्याः समतक्रताः ॥ नाहमा

वेदः

३९

हरिवंशे वासुदेव वंधनोद्धारोक्तम् ॥ अनाथा इव संव्रता तदितो भयपीडिताः ॥ यस्यैव प्रगुत्वा देवाः साहित्याः समतक्रताः ॥ नाहमा

३९२

७

३. ४. ५. ६. ७. ८. ९. १०. नराणां हंसाः तेषां रुधिरैर्गार्ज्वास्ति पश्माति इव रक्ताति नयौ निरुकाशौ रे. ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२.

वि

यामुपाश्रित्य वसन्ति दिवि निर्धृताः ॥ तस्योत्पन्नमिदं लोके भयदस्य महदये ॥ यस्यानिरुद्धः पौत्रो वै वीरः केनापि नो हतः ॥ अहो नास्ति भयं नूनं तस्य लोके सुदुर्मते
 ॥ यो सुदेवस्य यः को भयं प्रज्वालयति दुःसहं ॥ आदितास्य स्य यो मृतोर्दृष्टा ये परिवर्तने ॥ स वा सुदेवं समरे मोहान्न सुदियादिपुः ॥ इदमेव विप्रिं कृत्वा विप्रियं
 ॥ यं दुपुंगवैः कथं जीवन्मुनेन साक्षादपि शचीपतिः ॥ हतनाथाः स्मरन्त्याः स्वयमयमिराकृताः ॥ विप्रयोगेन नाथस्य कृतांते वराणाः कृताः ॥ इत्येवं ता
 ॥ रुदं तस्य वदं तस्य पुनः पुनः ॥ नेत्रजं वारिमुमुचुरशिवं परमांगनाः ॥ तासां वाघ्यां पुष्पाणि नयनानि वकाशिरे ॥ सालनेनोत्तुता नीवपंकजो निजला
 ॥ गमो ॥ तासां मरालपक्ष्माणि राजिमंति भुधानि वा ॥ रुधिरैर्लाघुता नीव नयनानि वकाशिरे ॥ तासां हर्म्यतलस्थानां तूष्णीमासीन्महास्वनः ॥ कुररीणा
 ॥ मिवाकाशे रुदंतीनां सहस्रशः ॥ तं कृत्वा निनदं घोरमपूर्वभयमागतं ॥ उत्पेतुः सहसा स्वे ॥ यो गृहेभ्यो गृहखर्वभी ॥ कृत्वा देवो निरुद्धस्य भूयते रु
 ॥ दितं स्वनः ॥ गृहे कृत्वा भिगु प्राणां कुतो नो भयमागतं ॥ इत्येव मुमुक्षुस्तस्योत्प्लेहविक्रवगरुडाः ॥ आधर्विता यथा सिंहा गृहाभ्य इव निःसृताः ॥ सन्नाह
 ॥ येरी कृत्वा सभायामाहता तदा ॥ तस्याः शब्देन ते सर्वे समागम्य वसिष्ठिताः ॥ किमेतदिति ते न्येयं सममुक्कृतया दवाः ॥ अन्योत्पत्त्या हि ते सर्वे यथान्या
 ॥ यमवेदयन्त तत्ते वाप्यपूर्णशः ॥ क्रोधसंरक्तो वनाः ॥ निःश्वसंतो व्यतिष्ठंत या दवा सुदुर्महाः ॥ तूष्णीं भूतेषु सर्वेषु विपुर्वीक्ष्य मत्रवीत् ॥
 ॥ कृत्वा प्रहरतो भ्रेष्ठनिःश्वसंतं पुनः पुनः ॥ किमेवं विंशतया विष्टः पुरुषेन्द्रमवानिह ॥ तव वाहुवल्ग्राणमास्थिताः सर्वया दवाः ॥ भवन्तमाभिताः क
 ॥ स्त्रसंविभक्ताश्च सर्वशः ॥ तथैव वलनो कृत्वा यो वेश्मजपाजयो ॥ सुखं स्वपिति निश्चितः कथं तं विंशतयान्वितः ॥ शोकसागरमक्षोभ्ये सर्वं तेना

कः

हरिवं.

तयोगताः॥ तान्मनुमानानेकस्त्वसमुद्धरमहाधुजा॥ किमेवंविधंयावेष्टो न किंविदपिभावसोर्विंतां कर्तुं धादेवनत्वमहंसिमाधवइत्येवमुक्तः॥
स्वत्कनिधस्यसुविरंवक्रा॥ प्राहवाक्यं सवाक्यतोद्भवतिरिवत्वं॥ ॥ कृष्ण उवाच॥ विष्टथोसिंतयाविष्टं सतकार्यमविंतयं॥ विविंतयं त्वहं वा
स्य कार्यस्य तलभेन नि॥ तथा हं भवता पुको नोत्र रं विदधे क्वचित्॥ इत्यहं गममधो हं वदाम्यर्थवती गिरां भूराध्वं या दवाः सर्वं यथा विंता न्विंत
इहो॥ अनितु हं हते वीरे दृष्टिं सर्वपापिमाः॥ असक्ता इति मंस्यंते सर्वानस्मात्सवांधजाना॥ आकृकश्चैव नो राजा हतः शाल्वैव वै ७ रा॥ प्रत्यानीतः
स वा स्यापि पुद्रं कृत्वा सुदाह रं॥ प्रमुप्रधापि नो वाप्ये शं वरेण हतो स भूत॥ स ते निहत्य समरे जातो ह विष्टा स न दनः॥ इदं तु सुमहत्कृत्यं प्रादुभि
क प्रवातितः॥ नेवं विधमहं दोषं न त्परे पुद्व्यं॥ भवता वगुंठितः पादो येन मे मुद्रि पातितः॥ तस्याहं सानुबंधस्य हरि व्यो जीवितं रं॥ इत्येव मुक्ते ववने स
त्यकिरीकाम वीतुं वराः कृष्ण प्रपुज्यंताम निरुद्धस्य मार्गो॥ स पर्वत वनोद्देशं मार्गं तु वसु धामिमां॥ आकृकं प्राह कृष्णः सत्पितं कृत्वा ववने सतामा
न्येव लो नितु हस्य वा रा नूयादिशमा विरं॥ आभ्यंत राधवा हाधवादिपंतं वरा नृप॥ ॥ वेशं ववने उवाच॥ केशवस्य ववः भवता हाकृ कत्वरितो भवत
॥ अने वलो नितु हस्य वा रा नूयादिष्टवा नृपः॥ ततश्चारात्कयादिष्टाः पार्थिवेन यरा सिता॥ अभ्यंत रं वमार्गं धं वा सतश्च समंततः॥ रथा हया ध्यादे
ह्यने ने व वमहा मनी॥ वेणुमंतं तला वेष्टं तथैव तं कं गिरिं॥ अक्षवं तं गिरिं वैव मार्गं धं त्वरित हये॥ तं के कं न वी यानं मार्गं स्व कान नानि वा
यातयं वापि निः शंक मुद्या नानि तन तनः॥ रथा नां वस हस्यो लिहया नां वाप्यने कशः॥ आतु सत्वरिताः सर्वे मार्गं धं यदु नंदनं॥ सेना पति रना धि

७५

३७३

७९

रिदेवचनमब्रवीत्॥ कृत्स्नमक्षिपकमोणमस्युतंभीतमिवने॥ भृङ्गकृत्स्नवसोमहंयदिनेरोवनेप्रभो॥ विराज्यभूतिमेवकुंभवंतेजायनेमनि॥ आसितोमापुलोमा
 वनिसुंदनरकोहृत्तो॥ सोमःशाल्वधनिहतोमैरोदिविदसर्वैरुदयशीवस्तुमहान्मानुवंधस्त्वयाहनः॥ तादृशोविग्रहेवनेदेवहेतोःसुरारुणो॥ सर्वात्पेतानिकम
 लिनिःशोकागिररुणो॥ कृतवानसिगोविंदपात्रिग्रहंश्वनालितोदृष्टंकर्मत्वयाकृत्स्नसानुवंधंमहत्कृतं॥ पारिजातस्यहरणेयत्कृतंकर्मदुकरं॥ तत्रशक्रस्त्व
 याकृत्स्नसेरावनशिरोगतः॥ निर्जितोवक्रवीर्येणत्वयायुद्धेविशारदः॥ तेनवैरंस्त्वयासादृकंकर्मयंतावसंशयः॥ वैरानुवंधश्चमहांतेनकार्यस्त्वयासहतिगानि
 रुद्धहरणंकृतंमघवतास्त्वया॥ नह्यस्यभवेद्वक्तिर्वैरनियोतनंप्रति॥ इत्येवमुक्तेववनेकृत्योतागरवधसन्॥ उवाचवचनंश्रीमाननाध्विर्महाबलं॥ सेनानी
 त्वातमामेवंनदेवाःक्षुद्रकर्मिणः॥ नाकृतत्तानवक्तीर्वनंवल्लिमानवालिशः॥ देवतार्थंममेयत्तोमहान्दानवसंक्षये॥ तेषांप्रियार्थंवरणोहन्मिदंमहान्महासु
 राणां॥ तत्परत्नमनाश्चास्मितदृक्कृतप्रियेरतां॥ कथं पापंकरिष्यंतिविज्ञायेवंविधंहिमां॥ अभुजाःसत्यवंतश्चनित्यंभक्तानुकंपिनः॥ तेषांनविद्यतेपापंवालिश
 त्वात्प्रभाषसे॥ केयाविदिहपुंश्चत्वाप्यनिरुद्धोहृत्तोस्त्वभूत्॥ देवेषुसमहं देषुनेतत्कर्मविधीयते॥ ॥ वैशोकायनउवाच॥ एवंवित्तयमानस्यकृत्स्नस्यापुन
 र्कर्मणः॥ कृत्स्नस्यवचनंश्रुत्वातदीकुरोब्रवीद्वचः॥ मधुरंशुभंयावावाअर्थवाक्चविशारदः॥ यद्वृत्तस्यप्रभोःकार्यतदस्माकंविनिश्चितं॥ अस्माकंवापिय
 त्कार्यतद्विकार्यंशवीपतेः॥ संरक्षणश्चयंदेवैरस्माभिश्चापिदेवताः॥ देवतार्थंभवांश्चापिमानुषत्वमुपागतः॥ विष्णुर्मधुनिहावीरोदेवदेवःसनातनः॥ सव
 प्रकुरवचनैश्चोदितोमधुसूदनः॥ स्निग्धगंभीरपावावापुनःकृत्योभ्यभाषता॥ नायंदेवैर्नगंधर्वैर्नयक्षैर्नापिरक्षसे॥ प्रयुज्यप्रजोपहृतःपुंश्चत्वात्तुह

हरिकं

नस्त्रियां मायाविदग्धाः पुंश्चत्योदेत्यहं नवयोषितः ॥ ताभिर्देतो न संदेही नाम्नो विद्यते भयं ॥ वेशं पायन उवाच ॥ इत्येव मुक्ते वचने कृत्स्नेन तु महात्मा ता ॥ अथाव
गम्य तत्तेन यदुत्तं यदुत्तं लो ॥ हर्षयंश्चैव सर्वेषां सूतमागधवंदितां ॥ मधुरः शुभ्रवेद्यो यो माधवस्य निवेशने ॥ तेषां सर्वतः सर्वे सभाहारमुपागताः ॥ शनैर्ग
हृदयावाकाद देववतमवतीता ॥ उद्यानानि सभाः शैलागुहानघः सरसिवा ॥ लके कंशत शोराजन्मार्गितं वनदृश्यते ॥ अन्ये कृष्णवरा रज्जुपागम्य तदा सुवन ॥
सर्वे संविदिता देशाः प्रागुन्निर्गच्छन्त्येव दृश्यते ॥ यदस्य संविधानं व्यविधानं यदुत्तं दन ॥ तदा तापयतः सिप्रमनिरुद्धस्य मार्गलो ॥ ततस्ते हीनमनसः सर्वे वाप्याकुले
भरणाः ॥ अन्योन्यमभ्यभाषंतः किमतः कार्यमुत्तरं ॥ संहृष्टो हृष्टः केचित्केचिदप्याकुले भस्माः ॥ केचिदुक्ता मास्थाय चिंतयंत्यर्थसिद्धये ॥ एवं चिंतयतां
तेषां बहु र्थमभिभाषिणो ॥ अन्योन्यमभिबीक्षंते यादवा ज्ञानमन्यवः ॥ अनिरुद्धो हतश्चेति पुनः पुनरारिंदमा ॥ तं निगोविमनस्का वै गमयेयुः कथं वना ॥ एवं मु
वतां तेषां प्रभातारजनीतदा ॥ ततस्तूर्यनिनादं श्रुत्वा तां वमहात्सवे ॥ प्रबोधनं महाबाहोः कृत्स्नस्य क्रियता लयोलितः ॥ प्रभाते विमले प्रादुर्भूते दिवा करे ॥ प्रवि
वेशसभा मे को नारदः प्रहसन्निवा ॥ दृष्ट्वा तु यादवाः सवीन कृत्स्नेन सह संगतान् ॥ ततः सजयशब्देन माधवं प्रत्युजयता ॥ उग्रसेना दयश्चान्ये तस्य विप्रस्य प्रजय
न् ॥ अथाभ्युत्थाय विमताः कृत्स्नः समितिर्जयः ॥ बहु पंकं वगां वैवतारहा यदहो प्रभु ॥ सोऽपि विष्णुसने मुप्रेषराक्षीं स्मरन्ना वृते ॥ सुत्वासी तो यथा मायमुवा वेदं
वबो र्थवतो ॥ नारद उवाच ॥ किमेवं चिंतया विष्टनिः संगगत्तमानसः ॥ १८ ॥ साहसीनाः सर्वे वैक्लीवा इव समासतो ॥ सवमुक्ते तु वचने नारदेन महात्मना ॥ वास
देवो ब्रवीद्वाकं श्रूयतां भगवन्निदां ॥ अनिरुद्धो हतो ब्रह्मन् केनापि नेशि सुव्रत ॥ तस्यार्थं सर्वस्य वात्सविंतया विष्टमानसः ॥ सवने यदि वृजोतः श्रुतो दृष्टो धर्ममुनेभ

७५

२७४

७२

गवकथातांसाधुप्रियमेतन्ममानद्यां इत्येवमुक्तेवचनेकेशवेनमहात्मना॥ प्रहस्येनहवः प्राहश्रूयतांमधुसूदना॥ निर्वृजं सुमहापुङ्गवे वासुरसमं महता॥ अनि
 रुद्धस्यैकस्यावाणस्यापिमहाप्रधो॥ उवाचा मसुता तस्य वाणस्या प्रतिमोजसः॥ तदर्थे विचलेखा वै जहा राक्षसे मयराः॥ उभयोरपितशालीनमहपुङ्गुसुहीतला॥ प्रा
 पुम्रिवाणयोः संत्येव लिवा सवयोरिव॥ अस्माधिश्चापित पुङ्गुदृष्टं पसुमदुतं॥ अनिरुद्धो भयाजेन संयुगे च निवर्तिना॥ वाणेन माया माश्रित्य वदो नागेर्महाव
 लः॥ आदिष्टत्कवचतस्यवाणेन गतदध्वजांते निवारितवान्मं श्रीकुंभांजेनामनस्यह॥ कुमारस्यानिरुद्धस्य तेनाशकेन संयुगे॥ वाणेन माया मास्थाय सपेर्नि
 यमनेकृतं॥ उज्जिष्ठुभगवन्श्रीघं यशसे विजयायवा नायं संरक्षितुं कालः प्राणं स्नातजयेषिणां॥ प्राणेः किं विरुते वीरो धैर्यमात्रं व्यतिष्ठति॥ ॥ वेशं पायन
 उवाच॥ इत्येवमुक्तेवचने वासुदेवः प्रतापवान्॥ प्रायात्रिकात्वे संधारा नात्तापयतवीर्यवान्॥ ततश्च दनवर्णे श्वेताजैश्चैव समंततः॥ निर्ययो समहावाकः क
 र्षमाणो जनार्दनः॥ ॥ नारद उवाच॥ स्मरणं वै न ते यस्य कर्तुं महसि माधवानस्यो न तदध्वैशको गंतुं महापुजां॥ श्रूयतां वतदध्वानं गंतव्यमपि दुर्ज
 यं॥ सकादशसहस्रालियो जनानां जनार्दनः॥ तदितः शीलितपुरं प्रापुम्रियं संप्रतं॥ मनोजवो महावीर्यो वै न ते यः प्रतापवान्॥ समाह्वयस्व गोविंद
 सहितो मज्जनेष्यति॥ एकेन समुद्रतेन वाणं सेदं शिष्यति॥ ॥ वेशं पायन उवाच॥ तस्य तद्वचनं कृत्वा प्राध्याप्य गतं हरिः॥ सकृत्पणार्थमागम्य प्राज
 निर्गतः स्थितः॥ प्रणम्याथ वचः प्राह वै न ते यो महाबलः॥ वासुदेवं महात्मानं शूर्यं मधुरयागिरां॥ ये घनाभमहाबाहो किमर्थं विंति तो हं॥ कृत्यं ते
 यदि हाशस्ति श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः॥ कस्य पक्षपरिहये नीशया मिपुरं प्रभो॥ प्रभावात्तव गोविंदकी न विद्यादलं मम॥ गहावेगं वने वीरचक्राग्रिं वम

८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० १०१ १०२ १०३ १०४ १०५ १०६ १०७ १०८ १०९ ११० १११ ११२ ११३ ११४ ११५ ११६ ११७ ११८ ११९ १२० १२१ १२२ १२३ १२४ १२५ १२६ १२७ १२८ १२९ १३० १३१ १३२ १३३ १३४ १३५ १३६ १३७ १३८ १३९ १४० १४१ १४२ १४३ १४४ १४५ १४६ १४७ १४८ १४९ १५० १५१ १५२ १५३ १५४ १५५ १५६ १५७ १५८ १५९ १६० १६१ १६२ १६३ १६४ १६५ १६६ १६७ १६८ १६९ १७० १७१ १७२ १७३ १७४ १७५ १७६ १७७ १७८ १७९ १८० १८१ १८२ १८३ १८४ १८५ १८६ १८७ १८८ १८९ १९० १९१ १९२ १९३ १९४ १९५ १९६ १९७ १९८ १९९ २०० २०१ २०२ २०३ २०४ २०५ २०६ २०७ २०८ २०९ २१० २११ २१२ २१३ २१४ २१५ २१६ २१७ २१८ २१९ २२० २२१ २२२ २२३ २२४ २२५ २२६ २२७ २२८ २२९ २३० २३१ २३२ २३३ २३४ २३५ २३६ २३७ २३८ २३९ २४० २४१ २४२ २४३ २४४ २४५ २४६ २४७ २४८ २४९ २५० २५१ २५२ २५३ २५४ २५५ २५६ २५७ २५८ २५९ २६० २६१ २६२ २६३ २६४ २६५ २६६ २६७ २६८ २६९ २७० २७१ २७२ २७३ २७४ २७५ २७६ २७७ २७८ २७९ २८० २८१ २८२ २८३ २८४ २८५ २८६ २८७ २८८ २८९ २९० २९१ २९२ २९३ २९४ २९५ २९६ २९७ २९८ २९९ ३०० ३०१ ३०२ ३०३ ३०४ ३०५ ३०६ ३०७ ३०८ ३०९ ३१० ३११ ३१२ ३१३ ३१४ ३१५ ३१६ ३१७ ३१८ ३१९ ३२० ३२१ ३२२ ३२३ ३२४ ३२५ ३२६ ३२७ ३२८ ३२९ ३३० ३३१ ३३२ ३३३ ३३४ ३३५ ३३६ ३३७ ३३८ ३३९ ३४० ३४१ ३४२ ३४३ ३४४ ३४५ ३४६ ३४७ ३४८ ३४९ ३५० ३५१ ३५२ ३५३ ३५४ ३५५ ३५६ ३५७ ३५८ ३५९ ३६० ३६१ ३६२ ३६३ ३६४ ३६५ ३६६ ३६७ ३६८ ३६९ ३७० ३७१ ३७२ ३७३ ३७४ ३७५ ३७६ ३७७ ३७८ ३७९ ३८० ३८१ ३८२ ३८३ ३८४ ३८५ ३८६ ३८७ ३८८ ३८९ ३९० ३९१ ३९२ ३९३ ३९४ ३९५ ३९६ ३९७ ३९८ ३९९ ४०० ४०१ ४०२ ४०३ ४०४ ४०५ ४०६ ४०७ ४०८ ४०९ ४१० ४११ ४१२ ४१३ ४१४ ४१५ ४१६ ४१७ ४१८ ४१९ ४२० ४२१ ४२२ ४२३ ४२४ ४२५ ४२६ ४२७ ४२८ ४२९ ४३० ४३१ ४३२ ४३३ ४३४ ४३५ ४३६ ४३७ ४३८ ४३९ ४४० ४४१ ४४२ ४४३ ४४४ ४४५ ४४६ ४४७ ४४८ ४४९ ४५० ४५१ ४५२ ४५३ ४५४ ४५५ ४५६ ४५७ ४५८ ४५९ ४६० ४६१ ४६२ ४६३ ४६४ ४६५ ४६६ ४६७ ४६८ ४६९ ४७० ४७१ ४७२ ४७३ ४७४ ४७५ ४७६ ४७७ ४७८ ४७९ ४८० ४८१ ४८२ ४८३ ४८४ ४८५ ४८६ ४८७ ४८८ ४८९ ४९० ४९१ ४९२ ४९३ ४९४ ४९५ ४९६ ४९७ ४९८ ४९९ ५०० ५०१ ५०२ ५०३ ५०४ ५०५ ५०६ ५०७ ५०८ ५०९ ५१० ५११ ५१२ ५१३ ५१४ ५१५ ५१६ ५१७ ५१८ ५१९ ५२० ५२१ ५२२ ५२३ ५२४ ५२५ ५२६ ५२७ ५२८ ५२९ ५३० ५३१ ५३२ ५३३ ५३४ ५३५ ५३६ ५३७ ५३८ ५३९ ५४० ५४१ ५४२ ५४३ ५४४ ५४५ ५४६ ५४७ ५४८ ५४९ ५५० ५५१ ५५२ ५५३ ५५४ ५५५ ५५६ ५५७ ५५८ ५५९ ५६० ५६१ ५६२ ५६३ ५६४ ५६५ ५६६ ५६७ ५६८ ५६९ ५७० ५७१ ५७२ ५७३ ५७४ ५७५ ५७६ ५७७ ५७८ ५७९ ५८० ५८१ ५८२ ५८३ ५८४ ५८५ ५८६ ५८७ ५८८ ५८९ ५९० ५९१ ५९२ ५९३ ५९४ ५९५ ५९६ ५९७ ५९८ ५९९ ६०० ६०१ ६०२ ६०३ ६०४ ६०५ ६०६ ६०७ ६०८ ६०९ ६१० ६११ ६१२ ६१३ ६१४ ६१५ ६१६ ६१७ ६१८ ६१९ ६२० ६२१ ६२२ ६२३ ६२४ ६२५ ६२६ ६२७ ६२८ ६२९ ६३० ६३१ ६३२ ६३३ ६३४ ६३५ ६३६ ६३७ ६३८ ६३९ ६४० ६४१ ६४२ ६४३ ६४४ ६४५ ६४६ ६४७ ६४८ ६४९ ६५० ६५१ ६५२ ६५३ ६५४ ६५५ ६५६ ६५७ ६५८ ६५९ ६६० ६६१ ६६२ ६६३ ६६४ ६६५ ६६६ ६६७ ६६८ ६६९ ६७० ६७१ ६७२ ६७३ ६७४ ६७५ ६७६ ६७७ ६७८ ६७९ ६८० ६८१ ६८२ ६८३ ६८४ ६८५ ६८६ ६८७ ६८८ ६८९ ६९० ६९१ ६९२ ६९३ ६९४ ६९५ ६९६ ६९७ ६९८ ६९९ ७०० ७०१ ७०२ ७०३ ७०४ ७०५ ७०६ ७०७ ७०८ ७०९ ७१० ७११ ७१२ ७१३ ७१४ ७१५ ७१६ ७१७ ७१८ ७१९ ७२० ७२१ ७२२ ७२३ ७२४ ७२५ ७२६ ७२७ ७२८ ७२९ ७३० ७३१ ७३२ ७३३ ७३४ ७३५ ७३६ ७३७ ७३८ ७३९ ७४० ७४१ ७४२ ७४३ ७४४ ७४५ ७४६ ७४७ ७४८ ७४९ ७५० ७५१ ७५२ ७५३ ७५४ ७५५ ७५६ ७५७ ७५८ ७५९ ७६० ७६१ ७६२ ७६३ ७६४ ७६५ ७६६ ७६७ ७६८ ७६९ ७७० ७७१ ७७२ ७७३ ७७४ ७७५ ७७६ ७७७ ७७८ ७७९ ७८० ७८१ ७८२ ७८३ ७८४ ७८५ ७८६ ७८७ ७८८ ७८९ ७९० ७९१ ७९२ ७९३ ७९४ ७९५ ७९६ ७९७ ७९८ ७९९ ८०० ८०१ ८०२ ८०३ ८०४ ८०५ ८०६ ८०७ ८०८ ८०९ ८१० ८११ ८१२ ८१३ ८१४ ८१५ ८१६ ८१७ ८१८ ८१९ ८२० ८२१ ८२२ ८२३ ८२४ ८२५ ८२६ ८२७ ८२८ ८२९ ८३० ८३१ ८३२ ८३३ ८३४ ८३५ ८३६ ८३७ ८३८ ८३९ ८४० ८४१ ८४२ ८४३ ८४४ ८४५ ८४६ ८४७ ८४८ ८४९ ८५० ८५१ ८५२ ८५३ ८५४ ८५५ ८५६ ८५७ ८५८ ८५९ ८६० ८६१ ८६२ ८६३ ८६४ ८६५ ८६६ ८६७ ८६८ ८६९ ८७० ८७१ ८७२ ८७३ ८७४ ८७५ ८७६ ८७७ ८७८ ८७९ ८८० ८८१ ८८२ ८८३ ८८४ ८८५ ८८६ ८८७ ८८८ ८८९ ८९० ८९१ ८९२ ८९३ ८९४ ८९५ ८९६ ८९७ ८९८ ८९९ ९०० ९०१ ९०२ ९०३ ९०४ ९०५ ९०६ ९०७ ९०८ ९०९ ९१० ९११ ९१२ ९१३ ९१४ ९१५ ९१६ ९१७ ९१८ ९१९ ९२० ९२१ ९२२ ९२३ ९२४ ९२५ ९२६ ९२७ ९२८ ९२९ ९३० ९३१ ९३२ ९३३ ९३४ ९३५ ९३६ ९३७ ९३८ ९३९ ९४० ९४१ ९४२ ९४३ ९४४ ९४५ ९४६ ९४७ ९४८ ९४९ ९५० ९५१ ९५२ ९५३ ९५४ ९५५ ९५६ ९५७ ९५८ ९५९ ९६० ९६१ ९६२ ९६३ ९६४ ९६५ ९६६ ९६७ ९६८ ९६९ ९७० ९७१ ९७२ ९७३ ९७४ ९७५ ९७६ ९७७ ९७८ ९७९ ९८० ९८१ ९८२ ९८३ ९८४ ९८५ ९८६ ९८७ ९८८ ९८९ ९९० ९९१ ९९२ ९९३ ९९४ ९९५ ९९६ ९९७ ९९८ ९९९ १०००

हरिः

हो भुजा नाव बुद्धि मूढात्मा को दर्प नाश मे लय निहले सिंह मुखे कस्य वन माली नियोध्यति कस्य देह कनिहं धौ मेदिनी यात्यति प्रभो कस्य संस्वर के प्राता
 नो हयि व्यसि माधवा को ये सपरितोश यात्यने ये मसा हनो सव मुक्ते तव वने ये न ते ये न धी मता वा सुदेवो वरः प्राह शृणु सव दत्तां वरा वलेः १ त्रेणा वा
 लो न प्राप्नुमिर पराजितः ॥ उवाचाः कारणे क्खो न गरेशो लिता हयो अनित दत्त कामाती वदो नागे विखोत्व लोः ॥ न स्य मो धार्थ माहूतो मया त्वे पत गे श्वरा
 अशक्यं वत दत्ता नं गंतु म न्ये न वे प्रभो ॥ तत्र प्राप यमांशी घं प्राप्नुमिर्यत्र तिष्ठति विदभी ते स्तुवा वीर हृदने १ त्रय दिनी ॥ त्वत्प्रसादा दवत्वे वा १ त्रेणा सह भा
 मिनी ॥ अमृतं वदते वीर त्वा पन्न ग नाशना मया सह समागम्य तस्मिन्काले महा भुजं ॥ आत्मा मे त्वं धन श्रेयस्वत्तु क्काः सर्वं वृक्ष यः ॥ सखित्वं मां न य
 सा य भक्तिं वपत गे श्वरा तव वेग समो नास्ति पक्षिणो वन ते समः ॥ सुपर्ण सुकृते न त्वां शापे पन्न ग नाशना दासी तावत्तया माता मोक्षिते काकिना पु
 रा ॥ पक्ष विक्षेप मा चेण हता को वा त्वया पु रं भवान् सुरगणा सर्वा मृष्ट मारो व्य विक्रमात्ता ग हति ह्यगमा न्देशा विजय श्वत वा श्रयात् ॥ गुरुत्वा न्ये हत
 मस्व ले पुत्रा त्वे रतो पमः ॥ भूत भव भविष्ये व न ते तु लोस्ति विक्रमे ॥ सत्य संध महा भाग वै न ते य महा गुणे ॥ अनित द्देश लो ना य सा हा य सु प क त्य तां
 ॥ १ गत उवाच ॥ अत्युत्तमि दं वाक्यं तव कृप महा भुज ॥ त्वत्प्रसादा व विजयः सर्वतो मे महा वला धनो म्य तु र हो तो म्मि संस्तवा न्म धु सु द ना स्तो त
 यं त्वं मया कृतो धि मां त्वं महा भुज ॥ वेदा धा धः सुरा धा धः सर्व काम प्रदो भवान् ॥ अमोघ दरी न स्तं हि व रा धि सु वर पदः ॥ वत भुज श्वत मूर्ति श्वत हो
 त्र प्रवर्तकः ॥ नात राध म हो नां व वतु ने ता महा कविः ॥ धनु र्द र भ क्र थ रो भवान् शंख धरो महा न् ॥ भवान् पूर्वे पु दे हे पु र ता तो धूमि धरः प्रभुः ॥ लो ग ती मु श

ननु मूर्ति वा सुदेवः संकर्षणं प्रहृष्टोऽनिरुद्धोऽप्युत्तमो मूर्तयो यस्य स तथा गतुर्होत्रं यन्नियं कर्तुं गतुर्गन्धर्वः होता होमकर्ता त्रयाणां मतो होमः स्पष्टः
 सत्यात्तिनो विप्रमात्मनि जीवस्व होतो मूर्ति सो विहोते त्वर्थः वतुर्गां पुरुषा र्थिनां नेता प्रपकः १११

स्तुति

७६

२१५

७३

60

२१६

五

२२९५

१३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

मन्त्ररत्नं अथ रागा वीराकां कृष्णमप्रतिमं रणे ॥ स्वाभिः प्रभाभिहीनास्य कृष्णकल्पाद् पूर्ववत् सर्वे कनकवर्णाभाः संवृताः स्मनसं रायः ॥ किमिदं
 दिनस्य किं मेरोः पार्श्वं तावत् ॥ श्री कृष्ण उवाच ॥ मये वा रास्य नगराभ्यां समरिर्महं न ॥ रक्षा र्धं तस्य नियतो बहिरैव स्थितो ज्वलन् ॥ अग्निराहवनीय
 स्य प्रभया स्यात्समाहताग्नेन नो वर्णं वै रूपमिदं ज्ञातं हता युध ॥ ॥ राम उवाच ॥ यदि त्वसन्निकर्षस्थो यदि निः प्रभतां गताः ॥ तदिधत्स्व स्वयं युधाय दृष्ट्वा
 नंतरं हितं ॥ श्री भगवानुवाच ॥ कुरुष्व वै न ते यत्संयुक्तं कार्यं म नंतरं ॥ त्वया विधाने विहिते करिष्याम्यहमुत्तरं ॥ वैशंपायन उवाच ॥ स त कुत्सीतु
 गुरुो वा सुदेवस्य धायितं ॥ वक्रं मुखं सहस्रं हि कामरूपी महा बलः ॥ गंगा मुपागमन्तूनी वै न ते यो महा बलः ॥ आसुतां काश गंगायां निपीय सलिलं व
 द् ॥ प्रववर्षो परिगतो वै न ते यत्प्रतापवान् ॥ तेनाग्निं शमयामास बुद्धिमान् विनतात्मजः ॥ अग्निराहवनीयस्ततः शान्तिमुपागतः ॥ तं दृष्ट्वा हवनीयं त
 शान्तमाकाश गंगया ॥ परमं विस्मयं गत्वा सुपर्णे वा क्यमब्रवीत् ॥ अहो वीर्यमथाग्नेस्तयो दहे युगसंभये ॥ यथेह वर्णं वै रूपं वक्रं कृष्णस्य धीमतः ॥
 त्रयस्त्रयास्तो लोकानां पर्यो प्रदत्ति मे मतिः ॥ कृष्णः संकर्षणश्चैव प्रद्युम्नश्च महा बलः ॥ ततः प्रशान्ते दहने संप्रतस्थे स पक्षिरादौ ॥ स पक्षवत्न विक्षेपैः
 कुर्वन् योरं महा बलः ॥ तं दृष्ट्वा विस्मयं जगुर्हृदस्थानुवराग्रयः ॥ आस्थिता गुरुं होते नाना रूपा भयावहा ॥ किमर्थं मिह संप्राप्ताः केवापी मे जनास्त्र
 यः ॥ निश्चयं नाधिगच्छन्ति ते गिरिवज्रवह्नयः ॥ प्रावते चंश्च संप्राप्तो त्विभिः सह यादवैः ॥ ते वां युद्धे प्रसक्तानां सन्नादः सुमहान् भूत ॥ तं वक्तव्यम
 हानाहं सिंहानां विवर्जितां ॥ अथांगिरास्व पुरुषं प्रेषयामास बुद्धिमान् ॥ यत्र तद्वर्तते युद्धं तत्र गच्छस्व माशिरं ॥ अथातमत्कवारो न पुरुषोतिम

तत्र शब्दश्चतुर्दशोऽङ्गितः ३

२८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ अंगिरासुरयोगिनिः ३४ ३५ ३६ ३७ यमानकनिभोपमेः यमनिभेः क्रूरैः अन्तकोपमेः प्राणाहरेः ३८ स्थूणातुल्योक्तोतिथिर्क फलके

हरिः

३९९

जो जवः ॥ इष्टात्सर्वं मागदुःसुक्ताः प्रययौ चरन्तं तथेत्सुक्ता सतपुदं वर्तमानमवैक्षता ॥ अग्निना वा सुदेवेन संसक्तानां महाभूतानि ज्ञानवेदसः सर्वं क
त्मायः कुसुमस्तथा ॥ इह नः सो वसाथे वतपनधमहा वतः ॥ साहाकारश्च विषये प्रख्याताः पंचवह्नयः ॥ अथापरे महाभागाः स्वे रती के र्च वस्थिताः ॥ पिठ
रः पतमः स्वर्गीयानां जो प्राजसवव ॥ स्वधा काराभयाः पंचअपुधं तो पेसा नयः ॥ ज्योति हो मा विभागो व ववद्वा राभयो पुनः ॥ हा वती संप्रपुधे तं महा
त्मानो महा पुनी ॥ आत्रेयं रथ मात्थाय भूत मुपम्य भास्वरं ॥ तयोर्मधंगिराभ्ये वमहर्षिर्विवभोरणो ॥ स्थित मंगिरसं दृष्टा विमुचं तं शितान् शशान् ॥ क
स्यः प्रोवा वसंकुक्षो स्य स्थि निवपुः पुनः ॥ ति ह्वमत्रयः सर्वे सवलो विदधे भयं ॥ ममास्त्र ते जसा दग्धा दिशो वास्यथ विदुताः ॥ अथांगिरास्त्रिभूतेन
हीमेन समधावत ॥ आदवा न इव जो धा कृत्स्न प्राणा न्महाभूतो ॥ त्रिभूतेन स्य तदी प्रयि क्ते दपरमे पुभिः ॥ अर्द्धवं दै त्ता था तीक्ष्णै र्यमां त कनिभोपमेः ॥
॥ स्थूणा करो नवाणे न हीमेन समहामना ॥ विद्या धांत कतुल्येन वक्ष्यं गिरसं तदी ॥ ह्यिरो घसु ते गोत्रे रंगिरा विहृत त्रिवा ॥ विष्णु गात्रः सहसा
पता न धरती तत्त्वो ॥ शो वास्तमो नयः सर्वं धत्वा रो वक्ष्यणः सुताः ॥ अवाहयं त्ता शीघ्रं गारा स्य पुरं मंति कान् ॥ अथागमने नः कृष्णो यत्र वा रा पुरं त
तः ॥ ॥ इति श्री हरिवंशे वा रा पुके शनि पस जयः ॥ ॥ वेशं का यन उवाच ॥ अथ वा रा पुरं दृष्ट्वा कृष्णो वा वे नारदः ॥ स तत्र को गित पुरं कृष्ण पश्य
महाभुजो ॥ अत्र ह जो महा ते जात दा राण सहितो वसतु ॥ गृह भवा रा गु स्य र्थं स ततं धे म कारणा ता ॥ नारदस्य वचः श्रुत्वा कृष्णः संपुष्टना ववीता ॥
मंतं शित्यता मत्र भूयतां वमहा पुनी ॥ यदि वा वतरे दुःको वा रा सं र धू रं प्रति ॥ शक्तितो वयमप्यत्र सह यो त्पा मते नवो ॥ ॥ वे विवदं तो ॥ त्र कृष्ण नारद

यस्य तेन स्थूणा करोति ३९ ४० ४१ ४२ अर्वात् अवदीत् ४३ ४४

३९९

३९९

योस्तदा॥ प्राप्ता निमेषमात्रेण शीघ्रत्वाद्गृह्यते न तेन ततः शंखं समाधाय वदने पुष्करे क्षणः॥ प्रदध्यो समरे कृतो नादेना प्रयनुदिशः॥ वातवेगसमु
 द्रुतो मेघश्चंद्रोद्गिरन् गतः प्रध्वंशं शंखं ध्वजं घटीयं वा नृणां प्रविवेश पुरं कृत्यो वा स्यादुत कर्मणः॥ ततः शंखं प्रस्थाप्य भूमीं लोकां यमहा
 त्वं नैः॥ वा र्णनी कानि सहसा स्रजं ते समंततः॥ ततः किं करसे न्यंतं द्यादिष्टं समरे भयात् नृणां कोटि शिखापि वृद्धो दीप्त प्रहरणं नृणां ततः सख्ये यम
 कृत्यं महाध्वजं सन्निभं नीलां जनय प्रस्थमप्रमेयमथाक्षयं॥ ते प्रदीप्त प्रहरणा दैत्यं न वराक्षसाः॥ प्रमाथ गण मुख्याश्च प्रापुध्वान् कृत्यं स
 ययं॥ सर्वतलैः प्रदीप्ता स्योरविष्मदिरिवाग्निभिः॥ अभ्युपेतदात्तुयैयं धरा क्षसपन्नगैः॥ पीयते रुधिरं तेषां वतुर्लामपि संपुगे॥ तद्वत्तु समासा
 यवतध्वजो महावल्लो प्रोवाय वयं न तत्र परस्य वलनाशनं॥ कृत्स्न कृत्स्न महावाहो विधत्ते वां महदयं॥ इति संवोदितः कृत्यो वलदेवेन धीमता॥ तेषा
 वधार्थं मेघं जग्राह पुरुषो जमः॥ अस्त्रमस्त्रभृतां प्रेषो यमांतक समप्रभं॥ प्रविध्या सुरगणा नृकृत्या दानं स्वने जसां॥ प्रययौ चरया पुको यतो द
 श्यत तद्वत्॥ भूलपदिश शक्तु सिपिना कपरिघा युधं॥ प्रमाथ गण भ्रयिष्टं वलं तदभवत्सितो॥ शैलमेघप्रतीकाशे नृणां रूपे भयानकैः॥ वाहनैः
 संघशः सर्वयोधास्तत्रावतस्थिरे॥ ततो हते रिव द्युतेर्विप्रकीर्णै रिव वलैः॥ भुभुभेन ववृत्तै रनीकै र्वृद्धा निभिः॥ पुशले रसिभिः भूलै र्गदाभिः परि
 धेस्तथा॥ अधावजदसंख्येयं भुभुभे सवतो वलं॥ वेतते यगतो रामस्ता नृदृष्ट्वा कृत्स्नमववीत्॥ कृत्स्न कृत्स्न महावाहो यदेतदृष्यते वलं॥ सतैः सह
 रणे यो दुमिच्छामि गुरुवीरमा॥ कृत्स्न उवाचा ममाप्येषे वसंजाता बुद्धिरित्यब्रवीच्चतं॥ सभिः सहरणे यो दुमिच्छेयं यो धसन्नमैः॥ पुध्वतः प्राप्सुव

हरिकं

स्थास्तुपलोवैममायनः। गमेतपाभ्वं प्रपुमस्तथा मेदभिलोभाना रक्षितममथाव्योत्वमस्मिन्पोरेमहाभ्ये ॥ वेशं पायनउवाच। सवंपुवंतस्ते
न्योनमभिद्व। त्वगोत्रमंगिरिभृंगनिधेयुं देगदा मुशललोगलेः। युधतोरोहितोयस्यरोइरूपमभ्रजहा॥ पुगांनेसर्वभूतानां कानस्येवदिपक्षतः। आकृष्य
लोगलाभेला मुशलेनावपाययत्। वरत्यतिवलोरा मोयुद्धमार्गविशारदः। प्रपुमः शरजालेस्तानामंतात्पर्यकारयत्। दानवान्पुहव्याप्रोपुधमाना महाव
नः। सिग्धां जनवयप्रत्यः शंखचक्रगदाधरः। प्रध्यायवक्रशः शंसमपुधानेननाईनः। पक्षप्रहाराभिहता नखतुंगविधताः। नीता वैवस्वतमुखंवेततं
मेनधीमता। तेहन्मामेदेस्तानामनीकंभीमविक्रमं। अभज्यततसंस्तेवाणवर्षः समाहृतं। भज्यमानेष्ठनीकेषुजातुकामः समभ्ययात्। ज्वरस्त्रिपादवि
शिरःषड्जोनवलोचनः। भस्मप्रहरणोरोइः कालोत्तकयमोपमः। नहन्मेघसहस्रस्यतुल्योनिर्घातनिस्वन्दः। निःस्वसन्जंभमाराधनिजानिततनुर्भुशं
नेत्रैः समाकुलंवक्रं मुहुः कुर्वन्ध्रमन्मुहुः। संहृष्टरोमात्मानक्षः क्षिप्रविज्रइवभसन्। हलायुधमभिकुहः साक्षेपमिदमव्रवीत्। किमेवंवत्तममोसि
नमोवक्ष्यतिसंपुगे। तिष्ठतिष्ठनमेजीवन्मोक्षसेरलमूर्धनि। इत्येवमुक्त्वा प्रहसन्हलायुधमुपाद्रवत्। पुगांतामिनिधेयोरे मुक्षिभिर्जनयंधयोंवरत
तत्रसंगामेमंडलानिसहस्रशः। रोहितोयस्यरोद्रोरातावस्थानमदृश्यतां तस्यभस्मतदाक्षिप्रंज्वरेणप्रमितोजसा। शोघ्रादुक्षोनिपातितंशरीरेपर्वत
पमे। तदस्मवक्षसस्तस्यमेरोः शिखरमागमं। प्रहीतंपतितंनजगिरिभृंगंवाहारयत्। शोवेत्तवापिजज्वालभस्मना कृष्णपर्वतः। निःस्वसन्जंभमारा
धनिजानिततनुर्भुशं। नेत्रयोत्तकुलंवक्रं मुहुः कुर्वन्ध्रमन्तदा। संहृष्टरोमात्मानक्षः क्षिप्रविज्रइवभसन्। तेतोहलधरोराक्यं कृष्णमाहविवेतनः।

त. २

७५:

२७८ ७६

कृत्स्नकृत्स्नमहावाहो प्रदीप्तोऽस्य भयंकरो दहामि सर्वं शक्तात् कथं शांतिर्भवेदिति ॥ स व मुक्ते तु वचने बलेनामितने ज्ञातां प्रहस्य वचनं प्राह कृत्स्नः ॥
 तो वरः ॥ न धेनवामितीत्युक्त्वा परिषत्को हत्वा पुधः ॥ कृत्स्नेन परमस्त्रेहा जतो हाहा ह मुच्यते ॥ मोक्षयित्वा बलं तत्र हाहा जं मधुसूदनः ॥ प्रोवाय पर
 मकुलो वासुदेवो ज्वरं तदा ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ स होहि ज्वरपुधा त्वयानेशक्तिर्महापुधो ॥ यवने पोहयं सर्वं तदृशं यतु मे भवान् ॥ सर्वो तं शब्धो वा कृष्ण मेव
 मुक्ते ज्वरत्नं ॥ विभेपेनं महद्दस्य ज्वाला गभं महावलः ॥ ततः प्रदीप्तगात्रस्तमुद्रुतं मभवत्पुः ॥ कृत्स्नः प्रहरतां भेषः समं तां निर्गन्तानां ॥ ततस्तेर्भुज
 गात्रैर्वा कृष्णिः प्रोक्षिते तदा ॥ जघान कृत्स्नं श्रीवायां मुष्टिने केन चौरसि ॥ स सं प्रहारत्क मुलस्तपोः पुरुषसिंहयोः ॥ ज्वरस्य वमहापुधे कृत्स्नस्य वमहो जसः ॥
 पर्वते पुपतंतीनामशनीनामिव स्वनः ॥ कृत्स्नज्वरभुजाघाते पुद्रुमासीत्सुहादराणां ॥ नेव मेव प्रहर्तव्यमिति तत्र महात्वनः ॥ मुद्रुतं मभवत्पुद्रुमन्योऽयं सुम
 हात्मनोः ॥ ततो ज्वरं कनकविविधभूषणं यपीडयदुज्जुगलेन संयुगो ॥ जगत्क्षयं समुपनयन् जगत्पतिं शरीरध्वगानवरो महापुधे ॥ इति श्री
 खिले पुहरिवंशे वाणपुद्गे ज्वराभिभवः ॥ वैशंपायन उवाच ॥ मृतस्य भिविता यज्वरं शत्रुनि स्रहनः ॥ कृत्स्नी भुजवला जंतु विभेपा धमहीतले ॥
 मुक्तमात्रं स वा कृष्णो कृत्स्नदेहं विवेश ह ॥ अमुक्त्वा विप्रहंतस्य कृत्स्नस्या प्रमितो जसः ॥ स ह्यविष्टस्तदा तेन ज्वरेण प्रमितो जसा ॥ कृत्स्नः स्वनात्रि वपुः
 सितो गण्डं च वर्तत ॥ मृधते धसते वैवस्वनते वपुनः पुनः ॥ रोमां चोत्थितगात्रध्वनि इवावाभिभूयते ॥ ततः स्थेयं समा लं च कृत्स्नः परपुंजयः ॥
 आविकारी महायोगी जंभमाणः पुनः पुनः ॥ ज्वराभिभूतमात्मानं विज्ञाय पुरुषो जमः ॥ ज्वरः कृत्स्नविस्मृत्कृत्स्नीत्वा तेन ज्वरं वलात् ॥ कृत्स्नाय हृष्टः प्राय

सोऽस्य ज्वरं नश्यत् ॥ प्रहृष्टो ज्वरविनाशनम् ॥ घोरदंष्ट्रमस्य त्रं सर्वमिति भयंकरम् ॥ संसृजान् सतेजस्वी तं वलात् ॥ स विक्रमः ॥

२३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ त्रिधोतिः त्रिधाभूतं वपुः कृत्वा वपुष्यदादिषु भवद्वयध्याऽऽहृन्मयो ज्यंतथा ततो यस्य भागस्य यश्चतुर्थोऽंशः स पश्चिमुपुषो

हरिवं

कृतं जगत्ततो हरिः ततस्तं परमकुक्षो वासुदेवो महावतः ॥ स्वमात्रात्स्वज्वरेणैव निष्क्राम यतवीर्यवान् ॥ आ विध्य भूतले वै नं शतधा कर्तुं मुद्यतः ॥ व्याघ्रो
वपुश्चरत्तत्र भोः परित्रातुमर्हसि ॥ आ विध्य माने तस्मिंस्तत्कृत्वा नामित ते जसा ॥ अशरीरततो वाणी अंतरीक्षा दधातु ॥ कृत्वा कृत्वा महावाहो यदूनां
नंदिवर्द्धना ॥ माधवीर्ज्वरमेतत्तं रक्षणीयत्त्वया न च ॥ इत्येवमुक्ते वचनेनं पुनो बहुरिः स्वयं ॥ भूतभवभविष्यतो जगतः परमो गुरुः ॥ वैशंपायन उवा
चा ॥ स वपुः का हवी केशं चरो वाक् स मथा ववीत् ॥ कृत्वा स्य पादयोर्मूर्द्धी शरत्तं स गतो ज्वरः ॥ भूतकृत् स ममो विंष्टिजातं मधुसूदन ॥ यो मे मनोरथो देव तत्त्वं
कृतमहाभुजा ॥ अहमेको ज्वरत्ना तना न्यो लोके च रोधवेत् ॥ त्वत्प्रसादादि देवेश वरमेतं ह्यलो मया ॥ १० ॥ भगवानुवाचा ॥ एवं भवतु भद्रं ते यथा त्वं ज्वरकां
क्षसे ॥ वरार्थिनां वरो देवो भवति शरत्तं गतो ॥ कृतवत्तरो लोके भवान्मत्प्रसादात् ॥ यो यं मया ज्वरः स ह्यो मयैवैव प्रतीयतां ॥ ११ ॥ वैशंपायन उवाचा ॥
स वपुः केतुवचने ज्वरं प्रति महायशाः ॥ कृत्वा प्रहरतां मे यः पुनर्वाक् मुवाच ह ॥ १२ ॥ कृत्वा उवाच ॥ भूतकृत् ज्वरसंदेशं यथा लोके वरिष्यसि ॥ सर्वजातिभूति
न्यस्तमथात्वा वरं जंगमो ॥ त्रिधा विधन्य वात्मानं मन्त्रियं यदि कांक्षसे ॥ वतु यथा भजे केन दितीयेन तु तथा वरा नी ॥ तृतीयो यश्च ते भागो मातुषेण पत्न्य
नो ॥ त्रिधाभूतं वपुः कृत्वा वपिष्ठत्वं व्रजज्वरं वतु ॥ यत्तृतीयस्य पविष्यति वते कृत्वा ॥ स कांतरो ह्याहिकश्च ॥ आहिकश्च यत्तुर्धको ॥ मानुवेष्टयत्ते हा यव
सत्त्वं प्रविधन्य वै ॥ जातिवधा वरो वासुनि वसत्त्वं भूतकृत् ॥ इत्येवमुक्तीरूपेण तथा संकोचपत्रकः ॥ पांडुपत्रश्चावेत्प्रातः कृतेषां नर्वमेव यो अपांतनी
लिकां विद्यात्त शिखो देहवर्हितां ॥ पाप्मनी बुद्धि मो भूत्वा वपिष्या मरिचो वरं गौकः ॥ पर्वतेष्वेव मत्प्रसादाद्विद्यति ॥ गोक्षपस्मारको भूत्वा खोरकश्च

भविष्यति इति योजना ११५ ॥ ११६ ॥ ११७ ॥ ११८ ॥ आतं यस्मिन् एकप्रदेशे जात केन संकोचः ११९ ॥ १२० ॥ गोक्षिति अपस्मारको भूतावेशः खोरकश्च राराशेः २१

२९६ ०

२१. २२.

२३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ इति भावदीपे हृदिवंशार्थप्रकाशोक्तोपरिसप्तमस्तितमः ॥ १७७ ॥ तत इति १ अक्षिन् पीड

भविष्यसि सविविधरूपं ते भविष्यति मही नले ॥ दशोत्तात्परीक्षापिणालिनां वधमेव्यसि ॥ अने देवमनुज्यां धनान्त्वा विसहिष्यति ॥ वैशं जयन उवा
च ॥ कृत्वा सवचनं श्रुत्वा ज्वरो हृष्टमना सभूत ॥ प्रोवाच किं विदुषं प्रणतात्मकं तं जतिः ॥ १७८ ॥ ज्वर उवाच ॥ सर्वजातिप्रभुत्वेन कृतो धन्योऽस्मि माधवा ॥ भूय
धने वचः कर्तुमिच्छामि पुरुषेभ्यो न दत्तापय गोविंद किं करोमि महाभुज ॥ अहमसुरकुलप्रमाथिता त्रिपुरहरे सो निमित्त ॥ रणशिरासविनिर्जितस्त्व
या प्रभुरसि मेघमवास्मि किं करोमि धन्योऽस्य नृपही तोऽस्मि यत्त्वया मत्प्रियं कृतं ॥ आत्तापय प्रियं किं तेव का पुधकरो म्हां ॥ ज्वरस्य वचनं श्रुत्वा वासुदेवो
ब्रवीद्वचः ॥ अभिसंधिं श्रुत्वा ह्यायथावधानमिति श्रुत्वा ॥ १७९ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ महाहवेतवममवदयोरिमंपराक्रमं भुजवत्कैतलाख्योः ॥ प्रणम्य
मामेकमनाः पठेभ्यः सवेधकेचरविगतज्वरो नरः ॥ वैशं जयन उवाच ॥ सवमुक्तं कृत्वा न ज्वरः साक्षान्महात्मना ॥ प्रोवाच यदुशाई तमेवमेव
प्रविष्यति ॥ वरं लब्ध्वा ज्वरो हृष्टः कृत्वा वसमये पुनः ॥ प्रणम्य शिरसा कृत्वा मपः कर्मैतत्तोरणात् ॥ १८० ॥ इति श्रीहरिवंशे स्वर्गसप्तमः ॥ वैशं जयन उ
वाच ॥ ततस्तत्त्वरिताः सर्वे प्रयत्नयश्चात्र यः ॥ वै न ते यमथाहृष्टा पुण्यं ते रणमूर्धनि ॥ ततः सर्वाणानीकानि वारणवर्षैरवाकिरन् ॥ आहं यन्वेन ते यस्त
न दत्तोति वलारणे ॥ विकलांगतपाते धवाणवर्षे धृषीति ॥ संतुकोपमहानीकं दानवानां दुरासहो कृत्वा त्रिरिव हृष्टः ॥ भुक्ते धनसमीरितः ॥ कृत्वा
रणमिदं ततो विवृष्टिं परमांगतः ॥ दानवानां सहस्राणि तस्मिन् समरमूर्धनि ॥ भुगोता त्रिरिवार्थिभ्यो न दहमाने वरानतगोतां दीर्घमात्मो महती नानाप्र
हरणादितां ॥ सेनां वारणः समासाद्य वारयन् वाक्चमववीर्यानां च वंसमुपागम्य किमर्थं धयविक्रवाः ॥ दैत्यवंशोऽस्य गुपनाः प लयधं महाहवात् ॥

त ५

सं ३

अत्र भावार्थः २ ३ ४ दहमानं दहन् ५ ६ ७

अविनयनः अविनयनः १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ देवदत्तः श्रीमयनः दिशदिति शीकः १९ २० २१ जटिलाश्च कुट्टिरीरोतह २२ इति दन्तः २३

२२

रिवं

कवचासिगणपाशखड्गवर्मपरस्वधानुत्तरज्योत्स्नगच्छन्ति किं भवं तोत्ररिषगाः स्वजातिवैवशासं बहुरसं सर्गमेव वा मानवादे न गंतव्यमेवो ह्यमवस्थि
तः श्रीसुवमुच्चरितं वाक्यं भृगुं नस्तद्विलम्बं भणक्ता मंतं सर्वे दानवा भयमोहिताः प्रमाथगणशेषं तु तदानीं कमति युता पश्चादशो संयुक्ता य पुन
श्चक्रमनस्तदा कुंभांशो नायकाण्यसखायाश्च वीर्यवान् भद्रं स्वल्पमात्रेण करदं वचनमब्रवीत् तौ सवाराः स्थितो पुद्गे संकरो यं गृह्णतां किं मे
वत्तमुत्तरज्य भवं तोत्रां मोहिताः प्रमाथगणस्य क्रापलायं निसर्वं दानवपुंगवाः सर्वं कुंभांशुवाक्यं ते भृगुं तोत्रिभयार्दितः दक्षादिभयसंयुक्ताः सर्वं यान्ति रिसीद
श्रीभद्रं वलंतो दृष्ट्वा क्रुद्धो नासितनेजसा संरक्तनयनः स्थान् पुद्गाय परि वर्तत गेरा संरक्षणं कर्तुं रथमास्थाय सुप्रभां देवः कुमारश्च तर्थांता यिनिभेन
वृत्तं दीप्तं रथमास्थाय वीर्यवान् स दृष्टो दृष्टो हृष्टो हृष्टो ध्यावन्नो हरिः पिवन्निवत हाकां सिंह युक्तो महात्वनः रथोभाति घतो युक्तः पौ
र्णमास्यां यथाशीर्षो ततो गणसहस्रे स्तनानां रूपैर्भवावहेः न दंतो विविधाश्वा नरथं देवस्य तेः ध्युः केचित् सिंहमुत्पातत्र केचिद्वा प्रमुखा भवन् नागा
धो दृष्ट्वा भवेत्प्रावे पञ्चमिषी दिताः आलप्य तोपवीताश्च केचिन्नमहावलाः स्वरो दृष्ट्वा जवकाश्च अश्वग्रीवाभ्यां स्थिताः कागमाजीरवकाश्च मे उप
क्रान्त कपरो वीरिनः शिखिनश्च ७ नो जटिलो दं शिरोरुहाः शूलग्राः परिपतन्ति त्रिशंखदुंदुभिनिः स्वनेः केचित्सौम्यमुत्पातत्र दिव्यैः शस्त्रैरत्ने कृताः तान्
७० व्यक्रतापीडानां प्रहरणा उधाः वामनाविकराश्चैव सिंहवाघपरिहृष्टा रूधिरा दं महादंष्ट्रा महाभो सवलिप्रियाः देवं संपरिवर्षी धमहाशत्रुविनाश
नीलीलायमानास्तिष्ठन्ति संग्रामाभिमुखोन्मुखाः ततो दिशं रथं दृष्ट्वा हृदस्थास्त्रिभुजकर्मणाः क्रूरयोगहृत्मास्थाय ययोरुद्राय संयुगे वै न ते यस्थमस्येन

रथेः ५

७५

२८०

नन्ताः अन्योन्यसंसक्ताः भूमाविति शीकः २३ २४ २५ अभिमुखः साक्षाः उन्मुखाः संतो रंतरिक्षस्थाः २६ ७

७५

नायां तं त्रयली हरिः हरिं विद्याधरं कपितो नाश दः नाशते न वः सशरैरहितस्ते न हरेण मित्रं कर्षिताः हरिर्ज्ञाह कपितो ह्यस्त्रं पाज्जन्तु मुनयः प्रवचन
 ने भूमिर्विस्तृतं प्रपीडिताः नागाश्च भूमिस्तत्र विवेलुरभिपीडिताः पर्वताः प्रत्युतास्तत्र जलधाराभिरासुताः केविन्मुमुविरेतत्र शिखराणि समंततः
 दिशश्च प्रदिराश्वेव भूमिराकाशमेव च प्रेक्ष्य मानि वदन्त्येते स्थाणू कृत्स्नमागमे समंततश्च निर्घाताः पतन्ति धरणी तलोऽपि वाश्वे वाशिवाचा दान्दंती
 भीमनिःसृता वासवश्चानन्दत्पोरं रुधिरं नाप्यवर्षताः उल्कावकाशसेनास्य पुच्छे नाशमतिष्ठति नववोमारुतश्चापि ज्योतीष्वाकुलतामियुः प्रभाहीना
 स्तथो यथो नवरं नगरिभगाः सतस्मिन्नेतरेऽस्या सर्वदेवगणैर्हृतः त्रिपुरांतकमुद्यंतं तात्वा रुद्रमुपागमत् गंधर्वीक्षरसश्चैव यथाविधा धरास्तथा
 सिद्धकारणसंघाथ परंपतो धदि विस्थिताः ततः पाज्जन्तु मखनास्त्रिभुजा य विस्तृता ययोज्वलन्तथ तदीयत्ररुद्रो व्यवस्थितः ततः शतसहस्राणि श
 रणां नतपर्वणां निपेतः सर्वतो दिग्भ्यो यतो हररथः स्थितः अथाग्नेयं महाशैवमस्त्रमस्त्रधृतां वरुणमुमोवत्तु वितो रुद्रस्तद्भुतमिगधवत् ततो वि
 जीर्णी देहात्ते वत्सरोपि समंततः नादृश्यं तशरैर्भुजा दह्यमानाश्च वह्निना सिंहना दंततश्चक्रुः सर्वस्वा सुरोन्नमाः हितो यमिति विज्ञाय आग्नेयास्त्रे
 ण ते जहात ततस्तद्विषहिता जा वत्सु मत्सु धृतां वरुणं जग्राह वातुण्योस्त्रं वासुदेवः प्रतापवान् प्रत्युक्ते वासुदेवेन वातुण्ये महात्मना आग्नेयं प्रशमं यातम
 स्त्रं वातुण्ये जहात तस्मिन्निहते हस्त्रे वासुदेवेन संयुगोऽपेशा वंशभसे रौद्रं तथैवांगिरसे भवः मुमोवाथ स्त्राणि वत्सारि युगांता मिनिभानि धौ वायव्य
 मथस्या विज्रं वासवं मोहनं तथा अस्त्राणां वारणां य वासुदेवोऽप्यमुं वता अस्त्रेश्चतुर्भिश्चत्वारिंशरयित्वा समाधवः मुमोच वै स्ववैस्त्रं वादितास्त्रा

४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ विनिःसृतोवासाः सागरनोपवासान् समुद्रनिक ~~स्थानस्थानान्~~ ५६ ०० इति श्रीभावदीपे हरिवंशार्थप्रकाशोदात्तोपरि

रेवं

नकोपमो वै स तस्मै प्रभुकेतुसर्वसत्त्वोत्तमाः ॥ भूतयशगणाश्चैव चार्त्तनीकं च सर्वशः ॥ दिशः सर्गः प्रादवंत भयमो हेतविक्रमाः ॥ प्र
माथगणसेत्येव विदीर्णैः समस्तसुरैः ॥ तिर्जंगमतनोवालो युद्धायापि मुत्तस्वरनाभीमप्रहरणैः दैर्घ्यैः ॥ समहावलः ॥ दृतो महारथैरीरैर्वज्रीवसरसज
मेः ॥ जायेधमं चैव नभोपधीपिर्महात्मनः ॥ स्वत्ययनं प्रवक्तुः ॥ सतत्रवत्सालिभुभाश्च गवेष्यन्ति पुष्पालितथैव निष्कान् वलेः सुतो ब्राह्मणसजमेभ्यो
रदोपमायाधुयथायनेशः ॥ सहस्रस्यो वदुर्किं किलोक्तः पराजो बूनदहेमविजः ॥ सहस्रवन्दाभुततारकाश्चरपो महानि रिकावधानि ॥ तमास्थितो दान
वसं दहीतं महाध्वजं कार्मुककाणपालिः ॥ उदृतिययन्यदुपुंगवानामनीवरोदंसविधर्तृहृणं ॥ सवंगराजीररथो घसंकुलो विनिर्बयो तो प्रनिदै ससागरः ॥
यानप्रतिधत्ततरंगसेकुनो यचार्यको लो कविनाशनायाभी पाविसंक्रासकरैर्वपुर्भस्माभ्यग्रतो भोतिवत्तानितस्थो महारथानुद्धित कार्मुकालिसपर्वतानीव
नाभिराजन्तु विनिःसृतः सागरतो यगसा दस्यदुत आह वददुक्तामः ॥ ५६ ॥ इति श्रीहरिवंशोवासायुदेशोपरि अष्टसप्ततितमः ॥ ॥ वैशंपायन उवाच ॥
धकारी कृतैः लोके प्रसीधेयं वकेन दत्तं न तं दीनापि वरधो न हृदः प्रत्यक्ष्यती हि गुणं दीप्ते हस्तु रोषेण च वलेन च ॥ विपुलं करं वा लं न ग्राह्य वत्तं च रजो सं द
धकार्मुकं चैव से सज्जगत्सि लोचनः ॥ विज्ञानो वा सुदेवेन दितेन महा मता ॥ नृपलं नाम सोपय जग्राह मधुसूदन ॥ हरं सं जं यया मास हि प्रकारि महावत् ॥ सश
रसधनुश्चैव हरत्तेनाभिर्जं भित्ता संज्ञां तने भेगं न विजेता सु ररसं ॥ वलोक्तं यवालो लोसर्वं दहते सकृत् ॥ शक्तिमयो स ज जेवत हादप्य विवृण्वे सशरं स
धनुर्मुक्त्वा वददुक्तामः विजं भित्ता ततो न ता दध्नात्मा मिथ गंभीरानि स्वनी ॥ प्रध्ना यया मास तदी कृत्यः शंखं महावलः ॥ पो व ज न्यस्य घोषेण शार्ङ्गं विस्मृतिने

अष्टसप्ततितमः ०० १७८ ००० अंधकारीति १ सचतुर्मुखं ३ वल्लगाहितः चतुर्मुखमिति पाठो वागाविशेषगाम् चतुर्दशालोपेन मित्यर्थः २ ३ ४ ५ आत्मानं रुद्रिरूपेणान् भूतात्मा कस्तः २८९ १५

०५
भूतात्मा कस्तः
२८९ १५

१२६

सधिरा १३ १४ १५ १६ ७ ततः ब्रह्मोपदेशान्तरं भगवान् रुद्रः शरीरयोगात् शरीरेऽन्येति प्रणिधानं तस्मात् ध्यातेनेत्यर्थः प्रविश्य

बलितिशेषः १८ कस्त्योतिस्थं कस्त्यफलोपमस्योतिः कारणां भूमिस्थानीयम् अहं परं बलं कस्त्यमाऽऽत्मानं च अहं बलं कस्त्यं गतं दुर्गवत् परं परं उभयोरेकयोनित्वं
भवत्ततः स्वप्नगन्तव्यता सहस्रस्य विरोधात् रुद्रो मध्येषु विषयेषु कस्त्योऽप्यस्ति प्रतीतिरुच्यते १९ तदेवाह उक्तं तत्रैति २० २१ तदा कस्त्यं कस्त्योऽप्यस्ति संपाद्य

नवां देवं विजृम्भितं दृष्ट्वा सर्वभूतानि तत्र सः ॥ एतस्मिन् तरे तत्र गौडाः पारवहारणो मायायुद्धं समाभिमप्रगुप्तं पर्यवारयन् ॥ सर्वांस्तु निद्रावशात् कृत्वा मकर
केतनः ॥ इतनो न शयंस्तत्र शरजाले नवीयमानः ॥ प्रमाथ गणधुरिणोस्तत्र महीवतः ॥ ततोऽप्यजं प्रमाणात् देवस्याकिष्टकर्मणः ॥ ज्वाला प्राडरभूदक्रोहं
तीव्रदिशो दृशो ततस्तत्तु धरणी देवी पीयमाना महोत्सविः ॥ उक्तां परमोत्तरं वेपमाना युष्मागमनां ॥ देवदेव महाबाहो पीयामि परमो जसा ॥ कस्त्यं रुद्रभराजो
तापविष्ये कारुण्यं पुनः ॥ अविष्यमिमं पारं विं तयस्व पितामही तच्छी भूय यथा देवधारये वं वरा वरा ॥ ततस्तत्कार्यपी देवी प्रसुवावपितामहः ॥ मुद्रुर्न धारयात्मान
माभुलच्छी भविष्यति ॥ देहात् भगवान् वत्सा रुद्रं वचनमब्रवीत् ॥ सहो महाशूरवधः किं भूयः परिरक्षसो ॥ तय युद्धं महाबाहो तव रुद्रे नरो वते ॥ नाव बुधासि कस्त्य
त्वमात्मानं तु विधाकृतं ततः शरीरयोगेन भगवान् वयः प्रभुः ॥ प्रविश्य परपते कस्त्योऽप्यस्ति नलो कान् स चराचरानां संशरसधनुषं च दृष्ट्वा आत्मानं विजृम्भितं ॥ प्रविश्य
योगे योगात्मा वरांस्ताननु विं तयत् ॥ द्वारवन्तं यदुक्तं ततः हनु त्वत्सर्वशः ॥ जगाद नो नरे किं विनिवृज्योऽसौ भवत्सही ॥ आत्मानं रुद्र देहस्थं परपते लोकयोनि
तत्रैति ॥ स रुद्रस्तत्त्वगतो भवन्मधो ॥ विहाणं वा वकी दुद्रो न योऽस्य भगवन्नेति ॥ कस्त्येन सह संगमेन चो भवन्नु मेदिनी ॥ ततः कस्त्यो धरुद्रश्च परि
भूतवत् ॥ रं परं प्रीतिमुपागमा संग्रामदधजमनु ॥ न वतो परपते काश्चि योगिभ्यो योगमागतौ ॥ एको ब्रह्मा मथा कस्त्य परपते कान् पितामहोऽवावेन
ममुद्रुं कस्त्येयं स नारदं ॥ पितामह उवाच ॥ मंदिरस्य गिरेः गार्भं न तिन्यो भवकेशवो ॥ रात्रौ स्वप्नान्तरे ब्रह्मभया दृष्टो हरा सुतो ॥ हरिं बहुरह
स्य हरं हरिं रूपिणां ॥ शंखचक्रगदापाणि पीतांबरधरं हरं ॥ त्रिभुजपट्टिशधरं वा घनमधरं हरिं ॥ गतदधं जं बहं हरिं बहवमधजं ॥ विस्मयो मे महा

परपत्नव
तस्थे इति
शेषः २२

एवंप्रवृत्तः शरीरयोगात्

इति रभेदमुक्त्वा नारदः ॥ तिः अजदयोः सर्वोत्तमत्वात् अन्यतरो जीवः इतरद्वयस्तयोश्चाऽभेदः प्रतिपाद्यते ॥ अन्योऽप्यन्यथा योगिनेनेति केचित् ॥ तत्रापि हरिणा जितो हरो
ये के हरास्तत्त्ववरो हरिः ॥ जितवाद् न त्वैवैव्यदिन्यत्ये ॥ मानुषनाद्यां नुकारित्वेन हरमाश्रयन्त विरेभ्यर्थात् जेतुं समर्थं स्वकस्त्यद्वयपिकश्चित् ॥ एतेषां पारवराऽप्यसदा
कथाप्रवृत्ता ब्रह्मान्ति मार्कण्डेयस्य नारदस्य वा संशोधनं ॥ हरं चेति रूपेणाऽप्युपादितो जनायां ब्रह्मणाः ॥ ध्यातृत्वमायाति ॥ अतः काययुद्धे योगिशरीरयोर्विषयवहारतो हरिहस्तं
भिमिति निभेदो नास्ति सर्वोत्तमद्वययोगादित्यर्थः ॥ व्यवहृदिकभेदवतोस्तद्देहो रविधेदना परपमित्याह ॥ रात्रौ चेति यः स्वहृदित्वेन प्रागवगतः स एव सद्यो हृदयेन

२ सप्तमः हरिहरभेदः आवष्टुः लोके प्रकाशाय २८ दिशतः दिशताम् २९ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ अग्निषोमात्मकं भोजं भोज्यात्मकम् ३४ कर्ता हरिरापगर्भः

रिचं.

नवसुवर्णमयं तत्परमदुर्लभं सतदावश्वभगवन् यथा तत्वेन सप्रतापं मार्कसेय उवाच ॥ शिवाय विष्णु रूपाय विश्वेशिवरूपिणे ॥ अथांतरं न पश्यामि तेन
 तोदिशतः शिवं अनादिमथानिधनमेतदक्षरमव्ययं न देवं ते प्रवक्ष्यामि रूपं हरिहरात्मकं यो वै विष्णुः सर्वरूपो हृदः स पिता महः ॥ सकृन्ति त्वयो देव
 रुद्रविष्णुपितामहा ॥ वरदा लोककर्तारो लोकनाथाः स्वयं भुक्ता अर्द्धनारी स्वगतो तत्र तं नीवं समास्थिताः ॥ यथा जले जलेभिर्मंजलमेवं तत्तद्वेत् ॥ तदं वि
 ष्णुः प्रविष्टस्तथा रुद्रमयो भवेत् ॥ अग्निरेव यथा भवेत् ॥ तैथा विष्णुं प्रविष्टं तद्रूपं विष्णुमयो भवेत् ॥ रुद्रमग्निमयो वै शादिविष्णुः सोमा
 त्मकः स्मृतः ॥ अग्नीषोमात्मकं वै जगत्स्वावरजं गमं कर्तारो वापहर्तारो स्थावरस्यवरस्य च ॥ जगतः शुभकर्तारो प्रभुविष्णु महेश्वरो ॥ कर्तृकारणकर्तारो
 कर्तृकारणकारणं भूतभवाभौ देवो नाशयामीहेश्वरो ॥ सतो तो व प्रवक्ष्यामि सतो तो व प्रवक्ष्यामि ॥ जगतः पालका वेतो सतो स्वष्टिकरो त्वतो ॥ स ते वै प्रव
 क्ष्यामि भांति वांति सृजति नृसत्तत्परतरंगुलं कथितं तोपि तमहाय यजेने पठते तिसं यथैतं भूतकान्तरुः ॥ प्रोति परमं स्थानं विष्णु रुद्र प्रसादजं ॥ देवो हरिहरो
 लोको वरुणा सहसंगतो ॥ सतो व परमो देवो जगतः प्रथमावयो ॥ रुद्रस्य प्रभो विष्णुर्वितो भवमभयः शिवः ॥ सकलवद्विधा भूतलोके वरनिमित्तराः ॥ न विना
 शं करं विष्णुर्न विना केशं शिवः ॥ न त्वा देकत्वं मापनो रुद्रो ये द्यौ तु तो पुता ॥ ॐ नमो रुद्राय कृत्वा यनमः संहतवारिणो ॥ नमः वरुदे नमः सदिने जायते नमः ॥ न
 मः पिंगलने जायते नमः ॥ नमः कुमारगुरवे प्रद्युम्नगुरवे नमः ॥ नमो धरणीधाराय गंगाधराय नमः ॥ नमो मयूरपिक्वाय नमः ॥ केयूरधारिणो ॥ नमः
 कपालमात्राय दत्तात्रेयाय नमः ॥ नमो भूतहस्ताय वक्रहस्ताय नमः ॥ नमः कनकदंशाय नमः ॥ नमो व्रतहंतिने ॥ नमो भर्मनिजसाय नमः ॥ नमो पीतवासे नमः ॥

कारणानि महाभूतानि तेषां कावको कर्तारौ च ॥ ३५ स्ते विष्णु विष्णुरुद्राः प्रवर्क्षन्ति यजन्त्यरूपेणा ॥ गान्ति वायुरूपेणा ॥ भान्ति सूर्यरूपेणा ॥ सतदेवतात्रयाः ॥ त्मकम् ॥ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५

४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ इति नालक राठ कृतो भावदीपे हरिवंशार्थ प्रकाशोदासी

कृत श्री पतये पार्वती पतये नमः ॥ नमः स्वर्गधाराय नमो मुशतधारिणे ॥ नमो भस्माभराणाय नमः कृष्णधारिणे ॥ नमः श्मशानवासाय नमो त्वाश्रयस्य
 तिते ॥ नमो वृषभराजाय नमो गरुडकाहिने ॥ नमो त्वनेक रूपाय वक्ररूपाय वै नमः ॥ नमः प्रलयकर्त्रे नमः सागरसायिने ॥ नमो त्वसौम्यरूपाय नमो भैर
 वरूपिणे ॥ विरूपाक्षाय नमः सौम्येक्ष्माय नमः दधयज्ञविनाशाय वलेनियमनाय च ॥ नमः पर्वतवासाय नमः सागरवासिने ॥ नमः सुररिपुं
 यत्रिपुरघातये नमः ॥ नमो त्वनरकघातये नमः कामागताशिने ॥ नमो त्वधकनाशाय नमः कंटभनाशिने ॥ नमः सहस्रहस्ताय नमो सत्त्वोयवाहवे ॥ नमः
 सहस्रशीर्षाय वक्रशीर्षाय वै नमः ॥ दामोदराय देवाय पुंनमे त्वानिने नमः ॥ नमस्ते भगवन्निहो नमस्ते भगवन्निशिवा नमस्ते भगवन्निदेव नमस्ते देव
 जित ॥ नमस्ते सामभिगीत नमस्ते यजुभिः कृतं नमस्ते सुररात्रुघ्न नमस्ते सुरप्रजित ॥ नमस्ते कर्मिणां कर्म नमो त्वमिन्द्राविकर्म ॥ हृषीकेश नमस्ते त्व
 र्गकेश नमो त्वने ॥ इमे त्व वंत्तद्विद्यविद्योश्चैव महात्मनः ॥ समेत्य भूविभिः सर्वे कृतौ तौ सुमहात्मभिः ॥ यासेन वेदविदुषा नारदं नवधीमतां भारद्वा
 जेन गार्ग्येण विश्वामित्रेण वैतस्ये ॥ अगस्त्येन पुलस्त्येन धौम्येन वमहात्मना ॥ यथेदं पठते नित्यं तौ च हरिहरात्मकौ ॥ अरोगी वलवाश्चैव जायते नात्र सं
 शयः ॥ श्रियं वलभते नित्यं न वत्सर्गा न्नैव तर्तते ॥ अष्टौ लभते पुत्रं कन्या विंदति सत्यनि ॥ पुर्विणी भूत्वा ते यातवरं पुत्रं प्रसूयते ॥ राक्षसाश्च पिशाचाश्च
 भूतानि च विनायकाः ॥ भयं तत्र न कुर्वन्ति यत्रायं पठते तवः ॥ ५७ ॥ इति श्री हरिवंशे हरिहरात्मक तवः ॥ जनमेजय उवाच ॥ संप्रयाते ततो देवे
 कृत्स्ने वैवमहात्मना पुनर्भासी कथं पुनरेषां लोमहर्षसं ॥ वैशंपायन उवाच ॥ कुंभां इत्युहीते तरुभे निवृत्तगृहस्तदा ॥ अभिदुष्टा वक्रसं व

यद्येको नाशितमः ॐ १७९ ॐ संप्रयाते इति १ २ ॥ हरिहरात्मकः

१८

नेपुसुसवयो शरसेवमगाले प्रसूयइवाग्रयः शोणिनो घुनेगीत्रैः प्रापुधोतगुहंतहीतनः शरशतैरुपै तान्निवाधरलेगुहः॥ अमर्षवसेसंकु
कुमारप्रवरोहसन्गीतनतेपुदमार्गतास्त्रयस्त्रिपिरनुजमेः॥ शयवाग्रेयपार्जमेविंभिउदीमतेजसः॥ तानत्वास्त्रिपिरेवान्यैर्विनिर्वायसपावकिः॥ शै
लवाहलसावित्रैस्तान्निवाधसायकैः॥ तस्यहीनशरीरस्यहीनकापधरत्यवा॥ शरीरान्त्वमायाभिर्गुसंतिक्त्वमहात्मनः॥ यदातदागुहःकुहप्रज्वलन्निव
तेजसा॥ अस्त्रं वस्त्रशिरो वस्त्रमकालकल्पेदुगसदा॥ संदद्योवुदुरः कुहोजगुहेपावकिः प्रभुः॥ प्रयुक्ते वस्त्रशिरसितहत्वां भुसमप्रभे॥ हाहाभूतेषुसर्वेषु
प्रधावत्ससमेततः॥ उग्रपरमदुर्दैर्लोकभयकरेतदा॥ अस्त्रतेजसमूहेतुविषयेजगतिप्रभुः॥ केशवः केशिमथनवक्रंजग्राहवीर्यवान्॥ सर्वे
वामसकीर्तीणां कारुण्यंवातनंतथा॥ वक्रप्रतिमवक्रस्यलोकेस्थानंमहात्मनः॥ अस्त्रं वस्त्रशिरस्तेननिः प्रभंक्रनमोजसा॥ घनोघेतातपापायेसवि
तुर्मंडलंयथार्तेतोनिः प्रभतांवातेनष्टवीर्येहतोजसि॥ तस्मिन् वस्त्रशिरस्यस्त्रेकोधसंरक्तलोचनः॥ गुहः प्रजज्वालरलोहविवेकान्निहत्वरः॥ जग
हकावनीशकिंशुभ्रांज्वलितोतदा॥ असोद्योदयितोद्योसं सर्वलोकभयंकरं॥ तं प्रदीपंमहोत्काभां गुणान्नि स मप्रभां॥ घंरा मात्माकुलोदिया
विधेपहवितो गुरुः॥ नातादवलववापिनादंशुभयंकरं॥ सावक्षिस्तान्दातेन वस्त्रस्येन महात्मना॥ जंभमासेवगगनेसंदीप्तसुमुखीतदा॥ अ
धावतेमहाशक्तिः कृष्णस्यवधकांसिणी॥ भृशंविषयः शकोपि सर्वा मरुगलेवृतः॥ शक्तिं प्रज्वालितो दहोदग्धः कृत्वेतिवाव्रीत्वा अभ्यासमा
गतोतां वमहाशक्तिं महावलः॥ हुंकारेणेवनिर्भस्त्यपातया मासभूतलोपातितां महाशक्त्या साधुसाधितिसर्वशः॥ सिंहनादंततश्चक्रः सर्वदे

३५
गुरुः

२५३ ८१

१८ २० २१ तन्वेति पार्वत्या स्वोशा ज्ञाता वा रास्य माता जीव पुत्री मेव मे इति वक्ष्यमाणा त्वात् २२ २४ रक्षणात् रक्षणा र्थमित्यर्थः २५ नया सह योत्स्य तोयुषं

वाः सक्त सताः ततो देवे पुनर्दत्तु वा सुदेवः प्रतापवान् पुनश्च कंसं जग्राह पुनोत्तरं करणं रसोऽपि विधा माने च केतु कृत्स्नेना प्रतिमौ जसा ॥ कुमार
 रक्षणा र्था य विभज्य त्वनंतं दारिद्र्या सा देव वचनात्प्रातिष्ठु न को दधी ॥ तं वाना मम ही भागा भागो देवा त्वां वं मः विधा कन कशक्ति स्तसा
 वनत्रा स्थितां तरोऽथ तरे कुमारस्य देवी इष्टा महा भुजा परा सुख ततो वाक् मुवाच मधुसूदन ॥ श्री कृष्ण उवाच ॥ अपगच्छा पगच्छा वि
 त्तामिति वसो व्रवीत् ॥ किमेवं कुरु वे विघ्नं निश्चितं सवधं प्रति ॥ २५ ॥ देशं पायन उवाच ॥ अतः सर्वं वत नंतं त्य को रवी तु तदा विधो ॥ ने व वा सः समा
 धत्ते कुमार परिरक्षसात् ॥ २६ ॥ श्री भगवानुवाच ॥ अपगच्छा गुहं शीघ्रं यया हिरणा जिशता स्वसिते चंभवे द ॥ योत्स्यते तपोत्पत्ता मया तं वदं ॥ स्थि
 तां देवी हरिः संग्राम मृदुनि ॥ संजहार ततश्च कं भगवान्वासवानुजः ॥ स्वमुक्ते तु ववने देव देवेन धीमता ॥ अपवाह्य गुहं देवी हरसा विधा मानता ॥ २७
 ततस्मिन्नंतरे वैवर्तमाने महाभये कुमारं रक्षितं देवा वा सतं देश माच यो ॥ अपयां नं गुहं दृष्ट्वा मुक्तं कृत्स्नेन संयुगात्ता वा लभितं यते तत्र स्वयं यो
 त्स्या निमाधवं ॥ २८ ॥ देशं पायन उवाच ॥ भूत य भगवन्मम वाणा नी कं व सर्वशः ॥ दिशः प्रदुःखः सर्वं भय मोहितो यत्नाः ॥ प्रमाथ गता भूयिष्ये ते मे
 हीर्षं महा सुरः ॥ निजे गमनतो वा लोपु हा याभि सुख त्वरन् ॥ भीम प्रहरणो यो रै हं नो दैः सुमहारथैः ॥ महा वले महा वीर्यैर्वज्री वसुरसं ज मेः ॥ २९
 हिताः शत्रु वधं वदंतस्तथैव चानोक्तं शील वृद्धाः ॥ जयैश्च मंत्रैश्च तथो वधीभिर्महात्मनः ॥ तत्त्वय नं प्रवक्तुः ॥ ततस्तूर्य प्रतापे भेरी लां च महा स्व
 नेः ॥ सिंह ला देव देवतां वा लाः ॥ कृष्ण मभिद्रवन् ॥ देहावली तु निर्यातं गुहा ये व वा वस्थितं ॥ आरुह्य गहं कृष्णो वा ला याभि सुखो वयो ॥ आयांत

अत्राप्यध्यायः क्वचित् ४
 २९ २० २८ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६

३८ ३९ ४० ४१ ४२ कोटिभूतम् कोटिसंख्यात्वं प्राप्नुमः ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ असुरैः सहैति श्लोकः ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६

(५७)

पथं न दृष्ट्वा यद्वा नासृष्टमं रणे वेन ते ये समाह्वं कृष्णमप्रतिमोजसं अथवा सत्कृतं दृष्ट्वा प्रमुखास्तु पास्थानं उवाच वचनं कुडो वासदेवंतरासिनो वासा
नवातिष्ठति नृनमेघानं जीवन्मतिगमिष्यसि शरकोदारकास्थानासु हृदी दशसेनवर्षे सुवर्णवर्णा नृभाशानतद्व्यसिमाधवा मयाभिधृतः समरेषु
युः कालोदितः अथवा कसहस्रं कथमद्युजोरणे मया सहसमागम्योत्पसेगहृदधजं अथत्वे वे मया युद्धे निर्जितः सहस्रं धवः शरकोशो लि
नपुरे निहतः संस्मरिष्यति नाना यद्वा रणे येन नाना गदविधायितं अथवा कसहस्रं मे कोटीभूतं निरामया गजैतत्तस्य वाक्यो घातलो घादवसेधवः निः
सरंति महाघोरा वातो हृता इवोर्मयः शेषपयोकुले विप्रदधो नेत्रे महामता जगदिधधतत्तस्य वदित्वा विद्योदिनो नृकुलानारदतस्य कालस्य मूर्तिने व
वः नहाससमहदा संभेदनिवनमस्तत्तं योगवदपुणश्चित्तस्थो युद्धदिदधया को नृहलो कुलदशो कुर्वन्पर्यटते मुनिः श्रीकृष्ण उवाच वाणकिं गजैसे
कोहा कुराणां नास्ति गजैते सहस्रिपुधा खरणे किं वथा गजैते नते यदि युद्धानि वचने सिध्यंते दिति नंदनो भावने व जयंति तं बहु वदं प्रजल्पसि सहस्रि
जयमो वाणजितो जावसुधातले विगया वायुलोदीनः पतितः शेषसंखरैः इत्येव पुष्पा कालं तु मर्मभेदिभिरासुगैः निर्विभेदतं शक्यत्तममो घैमं हा
शरैः विनिभिन्नस्तकस्तं नमार्गणोर्ममं भेदिभिः त्वयन्वाणतनः कस्तं शरवधैरवा किरता ज्वलद्विरिव संयुक्तं तस्मिन् युद्धे सुहृत्सो ततः परिचयि
स्त्रिंशैर्गजाती मरशानिभिः मुशलेः पटिशैश्चैव हृदया मासकेशवैः सतुवा कसहस्रं गविनो वक्रधारसो योधया माससमरे दिवा कसमथली लया
सहस्रं वा कनासाई मद्यवा ऊरुध्वना वाणेन सहसं ग्रामेशं स्ववक्रगदाधरः लाघवं वीर्यकृत्स्य वलिसूनु रूपावितः यदस्त्रमभवत् सर्वहिरण्यक

उक्तः

२८४

५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७.

स्वपोः पुरा॥ तत् स्वं परमं दिव्यं तपसा निर्जितं महत्तमं तदप्रतिहतं बुद्धे सर्वमिदं विनाशनां ब्रह्मणा विहितं दिव्यं तन्मोक्षदितेः सुतः॥ तस्मिन्मुक्ते दिशः
सर्वतमोपिहितमंडः॥ प्रादुरासं सहस्राणि सुयोगाणि वसवर्षाः॥ तमसा संवृते लोके न प्राप्ता यत किंच न॥ साधुसाधितिवारांस्तु पूजयेति स्म दीनवाः॥ हा
हापि गिति देवा नो वरते वा गुदीरिता॥ ततोऽस्वत्वं वेगेन सावित्र्याः सुहातृणाः॥ घोररूपा महावेगा निघोतु वा सा वृष्टयः॥ ते ववाताः प्रवायंते न मेघाः संवरंति
वा॥ अस्त्रे विसृष्टे वाणेन दह्यमाने यकेशवो॥ तु तोऽस्वत्वं सुमहावेगेन ग्राह्यमधुसूदनं॥ पाज्जन्यं नाम भगवान् नयमानं कतिभं रसो॥ ततो विनिमिरे लोके शरानि
प्रशमंगतः॥ दानवा मोघं संकल्पाः सर्वे भूवंत हाभुशं॥ दानवास्व प्रशांतं तु पर्जन्या स्त्रेभिर्मंत्रिते॥ ततो देवगणाः सर्वे नंदंति सहसंति वा हनेत्यस्त्रे महारा
जदेत्येकः क्रोधमुर्धितः॥ पुरुषं वो दयामास केशवं गरुडस्थितं॥ मुरालैः पदिशे श्वे वहा दयामास केशवं॥ तस्य तां तुरसा सर्वं वाणं हृष्टिं समुद्यतां॥ प्रहसन्
वारयामास भगवान् केशि सुदनः॥ केशवस्य तु वारो न वर्तमाने महाहवे॥ तस्य शाई विनिर्मुक्तैः शरै रशानि निस्सृतैः॥ तिलशस्त्रं च वक्रं साधु धजपता कि
ने॥ विह्वलं कवचं काया मुकुटं वमहा प्रभां॥ का मुकुटं वमहा ते जाह्नवा सीपं वकेशवः॥ वेद्या ध्वजेन मुरासि तारा येन स्मयन्निवां मेशराभिहतः संत्ये प्रमु मोहा
यवेन नः॥ तं दृष्ट्वा मुर्धितं वारो प्रहार परिपीडितं॥ त्रिसाहवरभृंगस्थो नारदो मुनिपुंगवः॥ उत्थाय पश्यत तदा कक्षात्कोटनतस्य रौद्रा दयानो न त्वां श्वे व
दिष्ट्या दिष्ट्या तिवा व्रवीत॥ अहो मे सफलं जन्म जीवितं सुजीवितं॥ दृष्टं मे यदि दं विप्रं हामो हरपराक्रमं॥ जय वारां महाबाहो दैत्ये यं देव प्रजितो॥ यदर्थं मवती
लो सितकर्मसं० फलीकुरु॥ एवं तत्त्वा ततो देवं वासोः स्वं यो न यन्ति तेः॥ इतस्ततः संपतदि नारदो यवरद्वयो॥ प्रायुध्यो तां च जोतवता वन्यो न्यमभिउ

वं.

तौ पुंस्त्वर्ध्वं न यो ह भयोर्देवदेवयोः ॥ गतस्य वसं प्राप्ते मयूरस्य वधी मत्तः ॥ धृष्टं तु प्रहारे श्वरणाग्रनखेस्तथा ॥ अन्योन्यं जघ्नतः कुक्षौ मयूरगता बुधौ ॥
वेन ते यत्नतः कुक्षौ मयूरं दीनते जसं ॥ जगद्गिरसि सिधे प्रतुं देवाभिषत्तं तदा ॥ दक्षिणे नवपक्षेण निजे नवमहावलः ॥ पञ्चांशं भूमिघातं वक्रत्वा घाताननेक
शः ॥ आकाशे नंतरा विकृष्य वमहावलः ॥ विते तं पातया मास गगनादिवधात्करं ॥ मयूरे पतिते तस्मिन् पथा तानिव लोभुवि ॥ गणः समरसं विप्रश्चिन्नयका
यमात्मनः ॥ मयानिवलमजेन नक्तं सुहृदं ववः ॥ पश्यतां देवदेव्यानां प्राप्नोत्यापदमुत्तमां ॥ तं दीनमनसं तात्वारणे गणसु विक्रवं ॥ वितय नृभगवान्त
प्रो वासारथ्येन तत्परः ॥ ततो नंदि महादेवः प्राह गंधीरया गिरा ॥ नंदिकेभरसं याहियतो वाणोरवे स्थितः ॥ रथेनानेन द्विजो नासं हयुक्ते नभास्वना ॥ वासो संयो
जया भुजमले पुढा यवानघा ॥ प्रमाथ गणमधो हं स्थास्यामि न हि मे मनः ॥ यो दुं प्रभवते स्य घातं संरक्ष्य गम्यतां ॥ तथेत्सुक्ता ततो नंदी रथेन रथिनां वरः ॥
यतो वासाक्तो गत्वा वाणमाहूय नेरिहं ॥ देवो मे रथमातिष्ठ शीघ्रमेहि महावल ॥ मया सारथिना वीरसहिषु धास्व मा विरं ॥ आहरो हरं वाणो महादेवस्य धी
मतः ॥ आहूटस्य तवाणस्य तं रथं व्रज निमित्तं ॥ तं स्पंदनमधिजायभवस्यामि न ते जसः ॥ प्राडुश्चक्रे महाशैलं प्रखंडं सर्वस्वघातनां ॥ दीप्रवत्प्रशिरोनामवाणः कु
क्षौ निवीर्यवान् ॥ प्रदीपे न स गिरसि लोकाः ॥ शोभमुपागमन्ती लोकसंहरणाय यत्तद्वृणुं प्रयोनिना ॥ तव क्रैरानिहत्या त्वं प्राह कृष्णसरस्विनां ॥ लोके प्रख्या
तयज्ञसंवाणमप्रतिभं रसा ॥ कथितानि कृतं तानि वाणकिं तावकथ्यसे ॥ अयमस्मि स्थितो दुर्दयुः स्य पुन्यो भव ॥ कार्तवीर्यो जेनो नाम पूर्ववाक्यसहस्रवा
न ॥ महावलेन रामेणादिवाक्यः ॥ समरे कृतं तं धानवापि रणे ये वाहूनां वीर्यसंभवः ॥ एष ते द्रव्यं मनकरोम्यद्यस्व वाकना ॥ यावत्तं द्रव्यं जनना नृणां तया मय घवे

उक्तः

२८५

६६ १०० १०१ १०२ १०३ १०४ त्रैलोक्यस्य च यत्प्रागाम् वलुम् १०५ १०६ १०७ १०८ १०९ ११० १११ ११२ ११३ ११४ ११५ ११६ ११७

भुजा नानिष्टे सानी न मे पत्वं मोक्षसे रण मुदनि ॥ अथ तदुल्लंभं दृष्ट्वा पुदं परमहात्मा ॥ ततो देवा सुरसमं हवीं नृत्यति नारदः ॥ निजिताश्च गणाः सर्वे प्रपुमे न महा
त्मना ॥ निशि प्रवाहा पुदस्य देवदेव गताः पुनः ॥ ततश्च कंसहस्वारं न दमे च इवोत्सवैः ॥ कौत्सो जग्राह त्वरितो वारुणं न करणं रणे ॥ ते जो यज्ञो तिष्ठो वै वने जो वज्राश
ने तथा ॥ सुरैः स्य च यज्ञे जस्य कं पर्यवस्थितं ॥ त्रेताये श्वे वयं जे जो यज्ञा मे वृक्षवारिणः ॥ मृषीणां वनणे ज्ञानं तं वक्रं पर्यवस्थितं ॥ पतिव्रतानां यज्ञे जो विप्राणां मृ
गयशिराणां यज्ञे वक्रधरे पत्तिवक्रं विनिवेजितं ॥ नागराक्षसयशाणां गंधर्वाशरसामपि ॥ त्रैलोक्यस्य च यत्प्रागं सर्ववक्रं व्यवस्थितं ॥ ते जसा तेन संयुक्तं प्रज
नन्नि वधात्करः ॥ वपुषा ते ज आदजे वारुणस्य प्रमुखे स्थितं ॥ वक्रो यत करं दृष्ट्वा भगवंतं रणाजिरो ॥ ज्ञात्वा तिते जसं वक्रं कृत्स्ने ॥ नाभ्युद्यतं रणे ॥ अप्रमेयमकार्यं वरु
डासी मद्रवी किवः ॥ अजेयमेतत्रैलोक्ये वक्रं कृत्स्ने न धार्यते ॥ वारुणा यस्व देवित्वं यावच्चक्रं न मुच्यति ॥ ततश्चाश्ववः श्रुत्वा देवी तं वामधा ववीत् ॥ गच्छेति
तं वेत्तं नृणां वारुणं संरक्षणं प्रति ॥ ततो योगसमाधाय दृष्ट्वा हिमवतः सुता ॥ कृत्स्नस्यैकस्य तद्वपुं दर्शयंत्वा गतां तिकीं ॥ अं न द्वा न पुण गम्य तन्कासा वा ससी पुनः
न परिज्ज्ञात्वा यवारुणस्य विजयाधिष्ठिता वसा ॥ प्रमुखे वासुदेवस्य दिग्वासा कोटवी स्थिता ॥ तं दृष्ट्वा भपुनः प्राप्ता देवी तदस्य सम्पत्तां ॥ लम्बाहितीयां तिष्ठती क
स्रो वचनमवधीत् ॥ भूयः सामर्षताया शो विवस्त्रावस्थितं रणे ॥ वारुणं संरक्षणं परं हन्नि वारुणं न संशयः ॥ सवमुक्तात् कृत्स्ने न भूयो देव ववीदिदं ॥ ज्ञाने त्वां स
वंधूतानां त्रशरं पुनो जमं ॥ महादेवं महात्मानं मनंतं नीलमवयं ॥ पद्मनाभं हवीं केशं लोकानामादिसंधवं ॥ ताहं से देव हंतुं वै वारुणमप्रतिमं रणे ॥ प्रय
च्छथ यं वारुणं जीवपुत्री त्वमेव मे ॥ मया हतं वरो ह्येव भूय धपरिरक्षसे ॥ न मे मिथासमुद्योगं कर्तुं महं सिमाधवा ॥ सवमुक्ते तु वचने कृत्स्नः परपुरं जयः ॥ कुरुः

११६

20 21 22 23 24 भवतां रक्षणा र्थमिति शेषः 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38

रवः

प्रभावते वाक् भूतसं वधामिनि ॥ वाणो वाहु सहस्रेण न दंते दधे माभि नः ॥ तने वां के दने त्व घ कर्त वं नात्र सं राय ॥ द्वि वा हु ना व वा णे न जी व पुत्री भा वे व्या ति
सं न्य ज वा सु रं द र्प न वा सो सं भ्र वि प्य ति ॥ ए व मु क्ते त्व व ने कृ ष्णे ना लि ष्ट क र्म णा ॥ प्रो ग व दे वी वा णो ये दे व रा उ भ वे दि ति ॥ अ थ तां का ति के य स्य मा त रं सो
प्र भा व्य वे ति तः कु बो म हा वा हुः कृ ष्णः प्र ह र ना व रः ॥ प्रो वा व वा णं स म रे व द तां प्र व रः प्र भुः ॥ पु ध तां पु ध तां सं त्ये भ व तां को ढ वी ॥ स्थि ता ॥ अ स क्री ना वि व र
णे धि वा णा न द यो ह वं ॥ ए व मु क्ता त तः कृ ष्ण स व कं प र मा त्म वा ना ॥ नि मी ति ता शो य सृ ज दा णे प्र ति म हा व तः ॥ शे प णा य स्य मु खे ति लो काः स स्था णा
जे ग म्मा कृ ष्ण श नि व ध ता नि त प्रि यां ति म हा मृ धो त म प्र ति म क र्म णं स मा नं सूर्य व र्च स ॥ व क मु ध म्य स म रे को यं दी ता ग दा ध रः ॥ स मु खे द न वं ते जः स
म रे स्वि त तं ज सा ॥ वि ष्णु दे वा रु ध के ण श्री ध रः प र मे ज सः ॥ अ त्मा त व क व न र्ण ध म मा णं र णा जि रे ॥ धि मे तु वा सु दे वे न वा णा स्य र ण मृ द्धि ॥ कृ ष्ण दि
वा हुं तं वा णं कि न्ना स मि व द्रु मे ॥ पु नः क श ये कृ ष्ण स्य व कं प्रो मं स द शं तं ॥ ॥ वे रां वा य न उ वा च ॥ कृ त कृ त्ते तु स ग्रा मे व के दे त्या भि णा त ने ॥ प्र स व ता शी रे
ण ह वि रो य ध रि सु ताः ॥ अ भ व य र्च ता का र णि न वा हु म हा सु रः ॥ अ स प्र त्त ध वि वि धा ना दा न्मु य व य था घ न ॥ त स्य ता दे न म ह ना के श वो रि पु त्र द नः ॥ य
कृ भू वः शे मु का मो वा ण ना शा पं म मु तः ॥ त मु ये त्प न हा दे क कु मा र स हि तो द्र वी नो ॥ ॥ म हे श्व र उ वा च ॥ कृ ष्ण कृ ष्ण न हा वा हो जा ने त्वां पु त्र वो ज मं ॥ म भु क्ते र
म हं ता रं दे व दे वं स ना त नं ॥ लो का नो त्वं ग ति दे व त्प त्प त्मि दं ज ग त् ॥ अ जे य त्वां त्रे धि र्जी केः स सु रा सु र प न र्गो ॥ त स्मा त् स ह र व क त्वं दि व्य मे न त स मु य तं ॥
अ नि वा र्य म सं हा रं र णे श भु यं क रं ॥ वा ण म्मा स्य भ य द तं म या के शो नि ह द नः ॥ त न्मे न त्या म्पा वा क्य म न त्तां स म या म्य ह ॥ ॥ कृ ष्ण उ वा च ॥ जी व तां दे व

पुनः

२८६ ४

३८ यत्कार्यं शशावधायं तन्नाक्रियते इत्युच्यते ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ पुत्रजनेति एवं नृपतः पुत्रतमनामित्यर्थः ५३ सर्वम्

वालोयमेतवक्रं निवर्तितं ॥ मान्यत्वे देवदेवानां मसुराणां च सर्वशः ॥ नमस्तोस्तु गमिष्यामि यत्कार्यं तन्महेश्वरा नता वक्रियते तस्या नाम नुत्ता तु मर्दसि
 ॥ १ ॥ इति श्रीहरिवंशे काण्डो ॥ वेशं वाचनं उवाच ॥ सवमुक्त्वा महादेवं कृष्णतूष्णीं गतमना ॥ जगाम तत्र यथा तेषां पुमिः सायकैश्चिनः ॥ गते कृत्वा त
 तो नंदी वा रागाह भुवं वरं ॥ गच्छ वा राग धृते नैव देवदेवस्य वाग्रतः ॥ तं कृत्वा नंदी देवाकं तु वा रागं गच्छति शीघ्रगः ॥ किं वा कृतं न नो वा सं दृष्ट्वा नंदी प्रताप
 वा नृ ॥ अपवात्पर धने नैव यतो देवस्ततो ययौ ॥ ततो नंदी पुनर्वा रागं प्रोक्तवान् नृ नरं वरं ॥ वा रागा रागा प्रनृत्य स्वभ्रे यत्नव भविष्याति ॥ स वदेवो महादेवः प्र
 तादसु मुखे तव ॥ शोणितो घञुते गीत्रे नंदि वाक्य प्रयोदितः ॥ जीवितार्थं ततो वा रागः प्रमुखे शंकरस्य वै ॥ अतस्तदय संविद्यो ह नवः स विद्येत नः ॥ अ
 वस्थां कृपणां प्राप्तां यव विष्णु वलौचनः ॥ तं दृष्ट्वा स वत्सं तं भयोदितं पुनः पुनः ॥ नंदि वाक्य प्रज वितं भक्तानुग्रहं कृत्वा ॥ कृत्वा वसमा यन्मो महादेवो
 वरीदवः ॥ महादेव उवाच ॥ वरं वली घ्नंते यजे मनसि वर्तते ॥ प्रसादसु मुखे हंते वारका लो यमागतः ॥ गच्छ उवाच ॥ अजरधी मरुधे व भवे
 यं स तं विधो ॥ स व मे प्रथमो देव वरोक्त पदि मयसे ॥ १ ॥ देवदेव उवाच ॥ तत्प्राप्तिं देवते वीरान मसुस्तं विद्यते ॥ अथा परं वली घ्नंते अनुप्राप्तो सि
 सर्वदा ॥ १ ॥ वा राग उवाच ॥ यथा हं शोणिते दिग्यो भशा नो जल दीप्तिः ॥ भक्तानां नृत्यता मेवं पुत्र जन्म भवे भवा ॥ १ ॥ हर उवाच ॥ निराहाराः क्षमा वंतः सत्या
 जं वसमान्ति तः ॥ मडका ये पि नृ नरे ते वा मेवं भविष्यति ॥ १ ॥ महादेव उवाच ॥ तृतीयं त्वमथो वा राग वरं वरं मनो गतं ॥ तदिधास्थामिते पुत्र सफलौ रक्त भवा
 निहा ॥ १ ॥ वा राग उवाच ॥ यथा ताडनं जायते रायथा नीवा हि मे न च ॥ वरेणात्मा तृतीयेन शान्तिं गच्छंतु मे भवा ॥ १ ॥ स्था लुह उवाच ॥ सर्वं भवतु भद्रं ते ननु

पुत्रा प्रीतिं पंक्तम् १५४ वरं वरं वरं १५५ १५६

१५८ १५९ १६० १६१ १६२ १६३ १६४ १६५ १६६ इति श्री नीलकण्ठ कृतौ भावदीपे हविर्वेदाथ प्रकाशे शान्तोपपत्तिशान्तिनमोऽध्यायः ८० १८०

रवे

जाप्रभविद्यति॥ अक्षतेन वगा वं च सत्त्वा वस्यं भविद्यति॥ देवदेव उवाच॥ वतुर्थेनेवरं दग्निं वृणुष्वपि को शसि॥ न ते हं विमुखत्वा न प्रसाद सुमु
लोत्सहं॥ वेदोत्सहं॥ प्रमाथ गता वं शस्य प्रथमः स्या महं विधो॥ महाकाल इति रथातिंग देयं शास्त्रीः समाः॥ वेदोत्सहं॥ सवंप्रविद्यती
माह देवो वा लो महापुतिः॥ दिव्यरूपो ह्यते गोत्रे नीलकण्ठं ममाभ्यानां ममातिमर्गं दातुं भव वैवाकुतो भयः॥ भूयते पंचमं दग्निं प्रख्यातं बलं पौरुषं॥ न
रं वरय भूयते पते मनसि वर्तते॥ वेदोत्सहं॥ वैरूप्यं मंगजं यमे मा भूदेव तवाश्रयान्तरादिकं ध्यापि देहो मे न विरूपो भवेद्भवा॥ हर उवाच॥ भविना
सर्वं मंगजं यथेष्टं ममाभ्यानां भक्तत्वं मे न वा देयं भक्तानां विद्यते ममा॥ वेदोत्सहं॥ ततो वहीन्महादेवो वा लो स्थित मधोतिके॥ सवंप्रविद्यते
वा लो यन्त्रया स मुदा हतं॥ सता वडुका वचनं त्रिनेत्रो गता संवृतं पश्यतां सर्वभूतानां तत्रैवं तरथी यता॥ इति श्री हरिर्वेदोत्सहं॥ वरत्नाभः॥
वेदोत्सहं॥ सवंप्रविद्यते॥ सवंप्रविद्यते॥ सवंप्रविद्यते॥ सवंप्रविद्यते॥ सवंप्रविद्यते॥ सवंप्रविद्यते॥ सवंप्रविद्यते॥ सवंप्रविद्यते॥ सवंप्रविद्यते॥
को नितरुद्रक भगवत्संयतो नागबंधनैः॥ श्रोतमिच्छामि तत्वेन स्नेहं किंचिदपि मे मनः॥ अनिरुद्धं हतं वीरे भूमिना दारकापुरी॥ शीघ्रं तं गोक्षाययामि
यदर्थं वयमागताः॥ अयतनं च शीघ्रं वैदग्ध्यमिच्छामहे वयं॥ सतु देवास्तु भगवन्विदितस्तव लज्जता॥ सवंप्रविद्यते॥ सवंप्रविद्यते॥ सवंप्रविद्यते॥ सवंप्रविद्यते॥
रेकुमारो तो वडो नागो भूमाधवा॥ सता विन्नेतरं शीघ्रं विन्नेलेखा सुपागता॥ गता लो जमसत्तस्य देये इत्यमहात्मनः॥ इह मंतः पुरंदेव प्रविशस्व यथा
सुखं॥ ततः प्रविशते सर्वे अनिरुद्धस्य मोक्षलो॥ वलः सुपर्णः कृष्णधनुश्चो नारदस्तथा॥ ततो दृष्ट्वैव गतं येनिरुद्धराशिरगाः॥ शिरस्तु महास

स्वंप्रविद्यति १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८

७८
२८९ ८५

वीर्यनिज्जितायाः विवाहो वीर्याऽऽख्यः जम्बूनमालिकां जम्बूनं वरपक्षीयस्त्रीणां उपहासवचनं तस्य मालिकाम्

पौत्रेण विवाहः तं स्थितः ॥ ते सर्वे सहसा देहात् स्थनिः सत्यभोगिनः ॥ भित्तिं समभिवर्तेतः प्रकृत्वा वस्थिताः शिराः ॥ वैशंपायन उवाच ॥ दृष्टुं त्वं
कृष्णेन सोनिरुद्धो महात्मानां स्थितः श्रीतमना भूत्वा प्रोज्जलिर्वीर्यमब्रवीत् ॥ अनिरुद्ध उवाच ॥ देवदेव सदा युद्धे जेता त्वमसि कृतव ॥ शीको वै
प्रमुखे स्थातुं साक्षात्पेशीयति ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ आसेह गतुं त्वं लोकां महाशरकां पुरीं ॥ स्वपुत्रो निरुद्धस्तु स्यात्सहकृत्यमां स्थि
तः श्रीतिमना भूत्वा ज्ञात्वा वा लो जितं रणे ॥ ततो महाबलं देवं त्वं धेयं यशस्विनो ॥ अभिवाहयते हृष्टः सोनिरुद्धः प्रतापवान् ॥ माधवं महात्मानं म
भिवाद्य कृतं जलिः ॥ ० स्वगोत्रं महावीर्यं सुपुत्रो भूत्वा दयतां ततो मकरकेतुं च विप्रकाशधरं विभुं ॥ पितरं सोऽपुत्रो गम्य प्रपुत्रमभिवाहय
तां सरसीं गता वता वैवता सुवाधवनस्थिता ॥ वलं वाति वलं वैवता सुदेवं चतुर्भुजं ॥ असंख्यातगन्धर्वं सुपर्णमाभिवाहयत् ॥ पुष्यकाशधरं वैव
तं जामाता भवा दयतां ततः शक्रस्य च वनाधारः परमपुत्रिः ॥ वासुदेवसमीपं सप्रहसन् पुनरागतः ॥ वरुणपुत्रं तं देवं गोविंदं शत्रुसूदनं ॥ दि
व्यावर्द्धी स गोविंद अनिरुद्धसमागतात् ॥ ततो निरुद्धसहितो नारदः प्रणतः तदा ॥ आशीभिर्वर्द्धयित्वा वनारदः कृष्णमब्रवीत् ॥ अनिरुद्धस्य वीर्य
रहो विवाहः कियतां विभो ॥ जम्बूनमालिकां द्रष्टुं अहाहिममजायते ॥ ते वप्रहसिताः सर्वे नारदस्य वचः भवात् ॥ कृष्णः प्रोवाच भगवान् क्रियतां मा
भुजा विरं सतस्मिन् नरे तात कुंभादः समुपस्थितः ॥ वैवाहिकं कृतं संपादयन् गृह्य कृष्णेन मत्पत्न्या ॥ कुंभाद उवाच ॥ कृष्णकृष्ण महाबाहो भवत्वम
भवप्रहः ॥ शरणागतोऽस्मि ते देव प्रसीदै वीं जलित्तवी ॥ नारदस्य वचः श्रुत्वा सर्वे प्रागेव सोऽपुनः ॥ अभयं यदनेतस्मै कुंभादय महात्मने ॥

परां द्रष्टुं भोतुमे २० २१ २२ २३ यद्यते ददाति प्रयोगः २४

सुमोराष्ट्रिकोराष्ट्राधिपतिः वागत्याशिवगणोपगतत्वात् २५ २६ २७ भवत् २८ अभवत् २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

कलउवावा कुंभां डमं त्रिंशं भेषु प्रीतोऽस्मिन् वसुव्रतः सुकर्मते विज्ञानामिराष्ट्रिकोत्तमभवा निहा सत्ताति पक्षः सुसखीनिर्द्वोत्तमभवा निहा रोग्यं वने
 सपादं विरंजीवमसाधयात् सवदत्ताभयं वसुं कुंभां डयमहात्मने विवाहमकरोत्तनु सोतिरुदस्य बुद्धिमान् ततस्तु भगवान् वह्निः स्वयं तत्र उपासी
 तः विवाहेत्यतिरुदस्य नक्षत्रं वसुं भवत्ततः सरो गणत्तत्र कोत्तु कं कर्तुं मुयताः त्वातः स्वतं कृतस्तत्र सोतिरुदः स्वभार्यया ततः सिग्धैः सुभैर्वी
 रैर्गंधर्वाभ्यं नृत्तं तेषां सरसश्चैव विवाहमुपशोभयन् ततो निर्वर्तयित्वा तु विवाहं मधुसूदनः अनिरुदस्य सुप्रसन्नः सर्वे देवगणैर्दत्तः आ
 मं अवरोहं तत्र दंडं देवमस्तु तं सकारगमने बुद्धिः परपुरं जयः ॥ द्वारकाभिमुखं कृत्वा त्वां शत्रुनि सूर्येन कुंभां डे वदने प्राह प्रो जतिर्मधुसू
 दने ॥ भूरा मे पुंडरीकाक्ष विज्ञाप्य मधुसूदने वागस्य गावति स्मृतिरुदस्तु वरुणस्य वः ॥ यासां मृतकस्य हि क्षीरं क्षरति माधवी यत्पीत्वा निवर्तते
 नरो भवति उर्जयः ॥ कुंभां डे न समाख्यातो हरिः प्रीतमना तस्यो गमनाय मतीव कंगंतमिति निश्चितः ततस्तु भगवान् वत्सावर्दीप सत्तु केशवी जग
 मवस्य लोकं सवृत्तः स्वभवता लये ॥ इंदो मरुदस्यैव द्वारकाभिमुखो ययौ यतः कृत्वा ततः सर्वं गच्छति जयको सिलः ॥ वाहनेन मयूरं सखीभिः प
 रवारितो द्वारकाभिमुखी स पादेया पस्या पिता ययौ ततो वनं कृत्वा प्रपुष्पं महां वलः आरुह्य वं तो गह्वरं निरुदश्च वीर्यवान् प्रस्थितश्च
 तते जम्बी गह्वरः पक्षिणां वरः ॥ उन्मत्तं यत्तु गणां कं पयंश्चापि मेदिनी ॥ आकुलाश्च दिशः सर्वा रेणुधस्तमिवां वरं गह्वरे संप्रयानेन मंदरसिद्धिं वा
 करः ॥ ततस्तै र्मध्याने प्रयतुः पुरुषवर्षाः ॥ आरुह्य गह्वरं सर्वं जित्वा वागं महोजसं ततो वरतलस्थात्ते वाहसी दिशि मास्थिताः अपश्यन् महात्मा

३५
३६
४०
४१
४२
४३

पुस्तक

२०८ ६६

अपश्यत्तः दृष्टवन्तः गावः गाः वेलासमुद्रतीरशान्तान्नवर्तयशिरायः ४५. ४६. ७ नजीर्यन्तिनजरां प्राप्नुवन्ति. ४७. ४८. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

नोगावोदियपयः प्रदाः वेलावनविचारिणो नानावर्णः सहस्रशः अभिजायत हारुपं कुंभोऽववताश्रयात् ४४. कृत्वाः प्रहरांशे सुतत्त्वतो र्थविशारदः निशम्य कालावक्तुं सुवर्के मनस्तदा आस्थितो गरुडं प्राह सर्वलोकादिरयुतैः गरुडं त्वं याहितं यत्र वाणस्य गोधनं यासां पीत्वा किल क्षीरममृतं त्वमवाप्नुयात् ॥ आहं सत्सुभामा च वाणा गावो ममानया यासां पीत्वा किल क्षीरं न जीर्यति महासुराः विज्वराश्च ज्वरस्य कापवंति किल जंतवः ॥ तास्वयानय भद्रं ते यदि धर्मो न लुप्यते ॥ अधवा धर्मलोपो वै मेवंता सुमनः कृपाः ॥ इति मामवधीत्सत्याताश्चैव विदितो मम ॥ ॥ इत्यप्येते गावस्तत्ता दृष्ट्वा मां वरुणा तयं विरंति सहसा सर्वाः कार्यमत्र विधीयतां ॥ तपेत्सुक्ता तु गरुडं पक्षवाते न सागरं विशो भयित्वा सह सा विवेश वरुणा तयं दृष्ट्वा जवेन गरुडं प्रापेव वरुणा तयं वारुणाश्च गणाः सर्वे विधांताः प्राचलं तदा ततस्तत्कवारुणं सैन्यमभिधातुं सुदुर्जयं प्रमुत्वेवा सुदेवस्य नाना प्रहरणो यता ॥ ततस्तत्प्रमुत्वेवा सुदेवस्य धीमनः ॥ तपुद्रम भवद्यौरं वारुणोः पन्नगारिणा ॥ तेषामापततां सत्त्वे वारुणा नां सहस्रशः ॥ भगवन्मना धृष्टं केशवेन महात्मना ॥ ततस्ते प्रदुता यानि तमेव वरुणा तयं धृष्टिरथ सहस्राणि धृष्टिरथ शतानि च वारुणानि प्रयुहानि दीप्रशस्त्राणि संयुगे ॥ तदलं कृत्वा णो घैर्दृष्टमानं समंततः ॥ भग्नं न दारुणं सैन्यं नैव त्राणमविंदत ॥ तदलं वलिभिः भूरैर्वलदेव जना इनेः ॥ प्रयुगे नानिरुद्धेन गरुडेन च सर्वशः ॥ शरैर्घैर्विविधैस्तीक्ष्णैर्वध्यमानं समंततः ॥ ततो भगवन् दृष्ट्वा कृत्वा नादुत कर्मणा ॥ वरुणास्तथ संकुक्षो निर्धयो यत्र केशवः ॥ अविभिर्द्वगंधैर्वैस्तेषां सरसां गणैः ॥ संस्तुयमाणो वरुणा वरुणाः प्रत्यदृश्यतां ॥ दृष्ट्वा ध्रुवमाणेन पांडुरेण वपुष्मता ॥

५५
५६
५७
५८
५९
६०
६१
६२
६३
६४
६५
६६
६७
६८
६९
७०
७१
७२
७३
७४
७५
७६
७७
७८
७९
८०
८१
८२
८३
८४
८५
८६
८७
८८
८९
९०
९१
९२
९३
९४
९५
९६
९७
९८
९९
१००

६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. प्रकृतिर्मायाविकृतं महदादिकार्यनिवामिकाः ७५ धर्मिणी परिणामिनी पूर्वधर्मजायत इत्येवं रूपं
 जन्म तन्मातेत्यर्थः बीजभावेन जगत्कारकत्वेन च उपेतोति शेषः ७७. ७८. ७९ त्वयैव स्वात्मनेव बहुलीकृतं इदं द्रव्यमिति शेषः प्रकृतिकारणां तत्त्वां देष्टुं निता दशाः प्र

सतितभ्रावेण भ्रेष्ठं रापमुद्यम्यधिवितः ॥ अणोपनिरति कुडः पुत्रपौत्रवत्त्वान्वितः ॥ आहूयामासुद्रायविस्कारितमहदनुः ॥ सतुप्रभ्यापयंशं त्वं वरुणः स
 मधावतः ॥ हरिहर इव कौशं वाणजालैः समावृणोत ॥ ततः प्रभ्याप्यजलजं पावजस्यं जनादेनः ॥ वाणजालाकुलाः सर्वादिशश्वक्रमहावलः ॥ ततः शरीरै
 र्विमलैर्वरुणः पीडितोरणो ॥ स्मयन्निवतदाकृतं वरुणः समुपधाता ॥ ततो त्वं वैश्वं चोरमुभिमंया हवोस्थितः ॥ वासुदेवो ववीदाक्यं प्रमुखे तस्य
 धीमतः ॥ इदमस्त्रं महाघोरं वैश्वं शत्रुसूदनं ॥ मयोद्यतं वधार्थं तेति वृहदानीस्थिरो भव ॥ ततः संवरुणो देवो ह्यस्त्रं वैश्वं मुनमं ॥ वारुणास्त्रेण संवो
 ज्यविननाहमहावलः ॥ तस्यास्त्रविततासापो वरुणस्य विनिःसृताः ॥ वैश्वं वास्त्रस्य समनेव तं ते समितिं जय ॥ आपस्तु वारुणा तत्र सिञ्चा जलं ते वैश्व
 वं ॥ इत्यंते वाहणास्त्रं ततो त्वं ज्वलितं पुनः ॥ वैश्वं वेत्त महावीर्यं दिशोभीता विडुषुः ॥ ततो त्वं ज्वलितं दृष्ट्वा वरुणः कृतमवधीता ॥ स्मरत्वं प्रकृतिं पूर्वा
 मयको वक्रलक्षणां ॥ तमोजहि महाभाग तमसा मुह्यसे कथं ॥ सत्त्वस्थो नित्यमासीत्संयोगे चरमहामते ॥ पंचभूताभ्यान् द्रोणानहंकारं च वर्जय ॥ येय
 जे वैश्वं शीघ्रं तितस्या ज्येष्ठोऽस्म्यहं विभो ॥ ज्येष्ठभावेन मां तु किं त्वं मां दग्धुमिच्छसि ॥ नाग्निं विक्रमते ह्यत्रोत्पन्नको पंमुधां वरां त्वयि न प्रभविष्यति जग
 तः प्रभवो ह्यसि ॥ पूर्वहिया त्वया सृष्टा प्रकृतिर्विकृतात्मिका ॥ धर्मिणी नीजभावेन पूर्वधर्मसमाभिता ॥ आग्नेयं वैश्वं सोमं प्रकृत्येव दमादितः ॥ त्वया
 सृष्टं जगदिदं सकथं मयि मुह्यसे ॥ अजेयः सात्वतो देवः स्वयं भुभ्रंतभावना ॥ अभयश्चाययश्चैव भवान्येकमहापुनः ॥ रक्षामोरक्षणीयो हं त्वया न घनमोरक्ष
 तो ॥ आदिकृती सिलोकानां त्वयैव बहुलीकृतं ॥ किं कीदृशिमहादेव बालः कीदृजकैरिवानं हं प्रकृतिं देवीनां हं प्रकृतिं द्रवकः ॥ प्रकृतिर्मायाविकारेषु

उक्तः

कतदेवी अहं नः ७० विकारेषु अहंकारादिषु प्रकृतिपूर्ववासनाः नो भवेदादिरूपाः तस्याः स्तेयहिंसादिरूपं तस्य शमनार्थं त्वं वतसे ७१ प्रकृतिप्रहायंति यावता रद्वत्यर्थः ७२

२०५ ७

तेनैव विकारः क्रोधादिः विकाराणां दुष्टानां विकाराय विनाशाय ननु मन्दानवेष्टुमभवात् विकुरुते सर्वस्मिन् यद्यपि क्वचित् अपि क्रोधि तस्य स्वदोषात्मां क्रोधवत्संयुता
 धिः ८२ इत्युक्तं तमसा देहात्मबुद्ध्या मोहो वेद्यः ग्यं भूयादित्येवं रूपम् ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ समयोयं जावन्तु मन्त्रस्मेतवगाः न प्रदास्यामीति

वतं ते मधुसूदन ॥ तस्याविकारशमने वर्तसे त्वं महापुनः ॥ विकारो वा विकाराणां विकाराय वर्तते न च ॥ तानधर्मविशेषं दान्धमत्तानि कुत ते सदा ॥ इति प्रकृति
 शो वेत्तमसामुत्तने सदा ॥ रजसा वापि संसृष्टान दामोहः प्रवर्तते ॥ पिरावरतः सर्वज्ञस्यैव विधिमास्थितः ॥ किं मोहयसि नः सर्वज्ञ प्रजापतिरिव त्वयो वरु
 णो नैव मुक्तः कृत्तलो कपरायणः ॥ भावतः सर्वविहीरुतनः शीतमना च भुनो ॥ इत्येवमुक्तः प्रहसन् कृष्णो वचनमब्रवीत् ॥ गात्रं प्रयच्छ मे वीरशां त्ययं भीम
 विक्रम ॥ इत्येवमुक्तः कृष्णं न वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ वरुणो ह्यब्रवीत् ॥ भृङ्गमेव मधुसूदनः ॥ १ ॥ वरुण उवाच ॥ गणेशसादृश्यं मयो मया देवः कृतः पुरा कथं
 च समयकृत्वा कुर्यादित्यथ मन्त्रार्थो त्वमेव देवः सर्वस्य यथा समयभेदकः ॥ वारं न दृष्ट्वा ते तान न च सद्भिः प्रशस्यते ॥ धर्मभागे न रैर्निर्णय्यते मधुसूदन
 ॥ न वलोकानवाप्नोति पापः समयभेदकः ॥ प्रसीद धर्मभेदं धर्माभूत्मे मधुसूदन ॥ तमां समयभेदेन योक्तुमर्हसि माधव ॥ जीवन्कथं प्रदास्यामि गायता
 वृषभेश्वर ॥ हत्वा नयस्व मां गच्छत्ययमेव समयः कृतः ॥ त्वमेव तव वाच्यानः समयो मधुसूदन ॥ तस्य मेव महाबाहो न मिथ्यानुसुरेश्वर ॥ यदि ते ह मनुयाश्चोरक्षमां
 मधुसूदन ॥ अथ वा गोपुनिर्वधो हत्वा नय महापुनः ॥ वेदं वाचन उवाच ॥ वरुणो नैव मुक्तः कृत्तलो वंशवर्द्धनः ॥ अभ्येष्टं समयं मत्वा न्य त्ववाहो ग वीर ॥ ८८
 संप्रहस्य ततो वाक्यं याजहारार्थकोविदः ॥ तस्या मुक्तोसि यद्येवं गणेश समयः कृतः ॥ प्रसूते मे धुरे वीर्ये तत्पार्थ मनुभाषितैः ॥ कथं पापं करिष्यामि वरुण
 त्वय्यहं प्रभो ॥ गच्छ मुक्तोसि वरुणः केशवं प्रत्य पूजयत् ॥ केशवो धृत हा गृह्य वरुणो मधुसूदनः ॥ विलं पूजयते देवः कुशलो च समाहितः ॥ वरुणाया भयं
 दत्वा वा सुदेवः प्रजापवान् ॥ द्वारकां प्रस्थितः शौरिः शवीरपति सहायवान् ॥ तं देवाः समरुतः संसाधाः सिद्धवारणः ॥ गंधर्वा सरसश्चैव किन्नराश्चान

सत्यसंधोस्तनो भवात् ॥ ८९ ॥ त्वयि यार्थमयामुक्ता वागा गावो न संशयः ॥
 तत्सूर्यनिनादेश्च भेरीणां च महास्वनैः ॥ ९० ॥ अर्धमादाय वरुणा ॥ २ ॥

वरुणोति श्रव्यः ८८ भेदकः न प्रदास्यते वादित्रं वा स्पृष्ट्वा तद्वत्त्वयः ८९ ९० ९१
 ९२ माहत्वा गावः गा नयस्व ९३ ९४ ९५ त्वत्वात् त्वत्त्वयः ९६ त्वत्त्वयः ९७ त्वत्त्वयः ९८ त्वत्त्वयः ९९ त्वत्त्वयः १०० १०१ १०२ तमोस्तु श्री कृष्णाय

१०३ दशसा कीर्त्यमानेन विजयेन आशास्पमानेन ४५ प्रसादेयुक्तमिति शेषः ६ निशम्य आनोय ७ सन्नां स्वर्गनक्षत्रपनम् ९ ८ ९ १० ११ १२ १३

रव

रिषगाः^{१०२} अनुगच्छन्ति भूतेशं सर्वभूतादिमद्यये ॥ आदित्यावसवोरुद्राभिविनो यक्षराक्षसाः^{१०३} विद्याधरगणाश्चैव ये चान्ये सिद्धकारणः ॥ गच्छन्तमनुगच्छन्ति यश
सावित्रयेनवा^{१०४} नारदस्तु महाभागः प्रस्थितो दारकां प्रति ॥ तुष्टो वा राजयं दृष्ट्वा बहून्वक्तुं प्रिया^{१०५} कलाशशिखरप्रख्यैः प्रसादे नीलकंधरैः ॥ इराजिरीधम
धुहाहारकां दारमालिनीं^{१०६} पं वजन्यस्थानि चैव वक्रगदधराः^{१०७} संज्ञां प्रयच्छन्ते देवो दारकापुरवासिनां^{१०८} देवानुयाननिर्घोषं च वजन्यस्थानिः स्वनां ॥ अत्र
दारवती सर्वा प्रहर्षमनुलेगता^{१०९} पूर्णकुंभेश्वला जैश्वपुष्पोभवकावेत्तरैः^{११०} दारोपगोभितां कृत्वा सर्वा दारवतीपुरीं^{१११} संस्पृष्ट्वा सुग्रीकां वक्रलोपशोभितां^{११२}
विप्राश्चार्घ्यसमादाय तथैव कुलने गमाः^{११३} जयशब्दे ध्वनिविधेः पूजयान्ते समाधवा^{११४} वेन ते यसमासीनं नीलां जनवयोपमं^{११५} वंदन्तिरेतदा कृष्णं भिया परमया पु
नं^{११६} न यो नु प्रथो वरणां प्रजयन्ति महाबलां^{११७} आगतं केशिहं तारं श्रीं पूर्वा निवासिनः^{११८} सपिभिर्देवगंधर्वैश्चारणैश्च समंततः^{११९} स्तूयते पुंडरीकाक्षो दारको पवने
स्थितः^{१२०} तदा श्रमपश्यन्ते दशार्हगणसज्जमाः^{१२१} प्रहर्षमनुले प्राप्ता दृष्ट्वा कृष्णं महाभुजां^{१२२} कालं जित्वा महादेवमायानं पुरुषोत्तमं^{१२३} दारकावासिनां वाचश्चरन्ति वक्रधा
तदा^{१२४} प्राप्ते कृष्णे महाभागे यादवानां महारथां गत्वा वदन्मधानं सुपर्णां तागतो दुर्गा^{१२५} धन्याः स्मो नु गृहीताः स्मो ये वीर्यो जगती पतिः^{१२६} रक्षिता चैव गोमावदीर्घवाक्रमहा
बलैः^{१२७} वेन ते यं समासु जित्वा कालं सुदुर्जयं^{१२८} प्राप्ता यं पुंडरीकाक्षो मनां स्पृहा दयानिवा^{१२९} एवं कथयता मे व दारकावासिनां तदा^{१३०} वासुदेव गृहं देवा विविभुस्ते महार
थाः^{१३१} अवतीर्य सुपर्णा लुगं सुदेवो बलस्तथा^{१३२} प्रपुष्पश्चानि रूढश्च गृहान् प्रवि विभुस्तदा^{१३३} ततो देव विमानानि संवरं तिदिवंत ददा^{१३४} अवस्थिता गृहं येन नाना रूपाणि स
र्वशः^{१३५} हंसर्वभृगो नीगो जितारसवर्हिणोः^{१३६} भास्वन्ति तान्यदृश्यन्ति विमानानि सहस्रशः^{१३७} अभकृत्वा ब्रवीद्वाकं कुमारां तान्सहस्रशः^{१३८} प्रपुष्पादीन् समस्तान् कृत्वा

राम्य इति पाठः

गुरुः

१४ गत्वा च दूरमित्यादि जनवाक्यम् १५ १६ १७ १८ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

२८०

८८

२४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ प्राप्यते देवानामपि दत्तमिति शीघ्रः ३४ १३५ १३६ १३७ १३८ सात्वतां सात्वतानामेव मुख्यः सात्वत

भूतं मधुरागिरासते हस्तथा हित्वा वसन्ती विना वापि साध्या देवास्तथा न्ये च वंद्यं वयथा क्रमं ॥ सहस्राक्षं महाभागे दानवानो भयंकरा वंद्यं सहिताः शक्रं
सगणं नागवाहनं सप्तयुगं महाभागमस्त्रियार्थं समागताः ॥ अथ यथ महात्मानो वंद्यं वयथा क्रमं ॥ सते च कधराश्चैव सतात्वं दत्त सर्वशः ॥ सागराश्च द्वादशै
व मस्त्रियार्थं मिहागताः ॥ दिशाश्च विदिशाश्चैव वंद्यं वयथा क्रमं ॥ वासुकी प्रपुत्राश्चैव नागा वै सुमहावलाः ॥ गिवाश्च मस्त्रियार्थं वै वंद्यं वयथा क्रमं ॥ ज्योतीषि स
हस्रं ज्ञेयं शराक्षसकिन्नरैः ॥ आगता मस्त्रियार्थं वै वंद्यं वयथा क्रमं ॥ वासुदेव वयः क्रता कुमाराः प्रसाताः स्थिता येथा क्रमेण सर्वेषां देवानां महात्मनां ॥
सर्वान् दिव्योक्तसौ दृष्ट्वा पौराविस्मयमागताः ॥ पूजार्थं मर्त्यसंभारान् प्रयत्नं दुतमागताः ॥ अहो सुमहदाश्चैव वासुदेवस्य संभ्रयात् वै प्राप्यते यदिहा त्वाधिरिति
वाचं वरं सुत ॥ ततः श्रं दनवूरींश्च पुष्पगंधैश्च सर्वशः ॥ किरंति पौराः सर्वास्तान् पूजयं नो दिव्योक्तसः ॥ लाजैः प्रणामैर्दूषैश्च वा तुडि नियतास्तदा ॥ द्वारकावासिनः
सर्वे पूजयंति दिव्योक्तसः ॥ आहुकं वसुदेवं वशं वंद्यं वयं नंदनं ॥ सात्यकिं चोत्सुकं वै वयं विप्रपुं व महावलां ॥ अकूरं व मेहाभागे तथा निशर मेव स ॥ सतान् चरिष्य
तथा मूर्द्धि वा प्रायवा सवः ॥ अथ शक्रो महाभागः समक्षं यदु मंडलं ॥ क्लृवं नं केशि हंतारं तत्रोवाचो नरं ववा ॥ सात्वतः सात्वता मेव सर्वेषां यदु नंदनं ॥ योजयित्वा क्ष
लो नैव यशसा पौ हषेण वा ॥ महादेवस्य मिषतो गुह्यं व महात्मनः ॥ एष वा रोरणे जित्वा द्वारकां पुनरागतः ॥ सहस्रवाहो वाहूनां कृता इयमनुजं मं ॥ स्थाप
यित्वा दिवा कृत्वा प्राप्नोयं स्वपुरी हरिः ॥ यदर्थं न नृकृत्वा मातुषेण महात्मनः ॥ तदप्यवसितं कार्यं नृशोका वयं कृताः ॥ पिवतां मधुमाधी कं धवतां प्रीति
पूर्वकं ॥ कालो यास्यत्यविरसे विषयेषु वसन्ता ॥ वाहूनां संभ्रयात् सर्वं वयमस्य महात्मनः ॥ प्रणष्टशोका रं स्पामः सर्वं लवामरा सुखां स वं कृत्वा सहस्रा

नन्दनम् ॥ अतिदुःखम् ॥ ३८ ४० ४१ ४२ ४३ अविदसम् ॥ समुखं यथा स्यात् तथा ॥ ४४ ४५

७. ४८ ४९ सहयुगयन्निर्वमन्तः सुखानिः सारयन्तः कितकितारादं आर्चयि आर्चयिमिति वदन्त इत्यर्थः कोमुदीमिव कोमुदीम् कस्तमुखवत् प्रभम्
 अनद्यः शुद्धः प्रियते तेषां मत्प्रेतिभावः ५० ५१ ५२ इति श्रीनैलकण्ठीये भावदीपे हरिकृष्णार्थप्रकाशे रातो पय्येकाशीतितमः ५३ १८२ ५४
 भः केशवं दानं वा तं कं ॥ आष्टुते महाभागं सर्वे देवगणैर्देवतः ॥ ततः पुनः परियुक्तं लोकनमस्कृतं ॥ पुरंदरो दिवं यातः सहदिव्यैर्महद्गणैः ॥ अथ यथमहात्मा
 तो जयाशीर्षिर्महोजसंयथागतं पुनर्याता यथराधसकिन्नराः ॥ पुरंदरो दिवं याते पप्रताधो महावलः ॥ अष्टुत महाभागः सर्वान्कुशलमवययः ॥ ततः कित
 कितारादं निर्वमन्तः सहस्रशः ॥ गच्छंत कोमुदीद्रुं सो नयः प्रीतये सदा ॥ दारकां प्राप्य कृष्णस्त्ररे मेयुगणैः सह ॥ विविधैः सर्वकामार्थैः श्रिया परमया पुनः ॥
 ॥ इति श्रीमहाभारते रातसाहस्योसंहितायां खिले पुरहिवंशोवाण पुद्दहारका प्रवेशः ॥ ॥ वेशं पायन उवाच ॥ अथाहुको महावीरः कृष्णं प्राह महापु
 तिः ॥ हवीं दुत्कुलनयनः श्रुयतां यदनेनो सवंगतैर्निरुद्धस्य कियतां महदुत्सवः ॥ भेमात्म्यागतं दृष्ट्वा सेव्यमानां सहासतैर्वापि व महाभागा सखीभिः परि
 वारिता ॥ रमंते परया प्रीत्या अनिरुद्धेन संगता ॥ कुंभोद्गृहीता रामा उवाच सखि मेरुले ॥ प्रवेशतां महाभागा वैदभी वरुयत्पुनी ॥ शो वा यदीयतां रामा कुंभोद्गृहि
 ता भुवा ॥ शो वाथ कन्या न्यस्यतां कुमारं यथा कर्म ॥ वर्ततां सोत्सवस्तत्र अनिरुद्धस्य वेश्मनि ॥ गृह्णीधन्वन्तश्चैव भुभस्तत्र प्रवर्तते ॥ वादयेति पुरं तत्र नाथो
 महवशंगताः ॥ नृत्वंति वा परास्तत्र गयंति वतथा परा ॥ कश्चित्प्रमुदिता तत्र काश्चिदप्यो न्यमाभिताः ॥ नानामात्मां वरधराः कीडमानास्ततस्ततः ॥ अभियंति
 ततो न्यो न्यो काश्चिन्महवशाः स्वयां कीडंति काश्चिदप्येकहवीं दुत्कुललोचनाः ॥ मायूरं रथमास्थाय सखीभिः परिवारिता ॥ उपासं मेखिता देव्या रुद्राणां प्रति
 गृह्यतां ॥ इयं वैवकुल आद्याना सोया लोकसुंदरी ॥ वाणपुत्री नववधूः प्रतिगृहीतवा विनी ॥ ततः परितृहीता सखीधिराक्षरमंगलैः ॥ प्रवेशिताथ सा वेश्म
 अनिरुद्धस्य शोभनां ॥ देवकीरेवती वैवरोहिण्यथ विदर्भजा ॥ दृष्ट्वा निरुद्धं रोदं ॥ स्नेहहर्षसमन्विताः ॥ रेवती रुक्मिणी वैवरोहिणी वा प्रवेशयतां वधूवर्गं इति

अथाऽऽहु क इति १ यतोऽस्मदीयाः सर्वे सेव्यमाना अप्सरः प्रभृतिभिः सह आसर्तन्तोऽनिरुद्धस्य महदुत्सवः क्रियतामिति दोज्यम् २ ३ ४ ५ श्रीधन्वन्तः कस्त
 ७ ८ ९ १० ११ १२ १३

७५
 २९९

१४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ एतेः शकटमंगादिवरुगजयानैः २३ निवृत्तेः पत्नोत्तरत्वेन समाहितेनारदप्रभेक आश्रयः कीधन्यद्वयेवंरूपे पूर्व उक्ते इति शेषः २४ वनकः
 नवात्मसहस्रैर्वरुपे विद्यते तेन वसंशयो भूतसोर्धो माधुरे कल्पे यदुषु भगवतो वतारे रुद्रजयेन निर्यात इत्यर्थः वासुदेवात्मिका मतिः परायणं वासुदेवगतिः सा प्रसिद्धा तद्विद्वतोः परमं पदं सा काष्ठा

स्यात्त्वमनिरुद्धस्य दर्शनात् न तत्तत्प्रमाणं देववरनार्यः सुशोभनाः क्रियामारेभिरेकं तु मुखा चतुर्ह संस्थिताः ततो हर्म्यं नलस्था सा वसिष्ठं वसंश्रिता ॥ रम
 तेन वसहरी रूपभोगैर्वरंगना विचले स्वातु सञ्चाली असरात्पधारिणी ॥ आद्यष्टातु सखी वर्गं मुखां वज्रिदिवंगता गता सुता सुसखी सुसखी वसुर
 सुंदरी ॥ माया वसा गृहं नीता प्रथमं तानि मंत्रिताः तासां प्रद्युम्न गहिणी सुखा इष्टा सुमध्यामाः ॥ वासाभिरत्नसारैश्च पूजयामास सुंदरी ॥ ततः क्रमेण सर्वा
 स्ता वधूं शोषां यदुत्थियः ॥ आचारमनुपश्यंतः स्वधर्ममनुवक्रिरो ॥ वैशंपायन उवाच ॥ सततं सर्वमाख्यातं मया कुरु कुलोदह ॥ यथा वासी जितः संख्ये
 जीवन्मुक्तकविस्तुता ॥ दारकायां ततः क्रतूरे मे यदुगलौघं नः ॥ अन्वशां वमही कृत्वां प्रिया परमया पुनः ॥ एवमेवो वतीर्णा वेष्यि वां प्रियि वीपते ॥ विस्तु
 र्यदु कुलश्रेष्ठो वासुदेवो निविक्रतः ॥ एते श्वकारणैः श्रीमान् वासुदेवकुले प्रभुः ॥ जातो वृद्धिष्ठे देवकां यन्मां त्वं ॥ रघुदत्तसि ॥ निवृत्तेनारदप्रभे यन्मया
 कंसमासतः ॥ श्रुतास्ते वितराः सर्वे ये पूर्वं जनमेजयः ॥ विष्टोक्त माधुरे कल्पे यत्ते संशयो महान् ॥ वासुदेवगतिश्चैव सा मया समुदाहृता ॥ आश्रयश्च
 वनायां लिङ्गत्वाश्चर्यसन्निधिः ॥ सर्वे द्वाश्चर्यकर्मोपनात्वाश्चर्यमवैश्वर्यं ॥ सख्यवधन्यो धर्मो नांध्रप्रकृद्व्यभावः ॥ देवेषु पितृदेवेषु नास्ति धन्यतरो
 पुनात्वा ॥ आदिता वसवो रुद्रा अभि तो महतस्तथा ॥ गगनं प्रदिशश्चैव सलिलं ज्योतिरेव व ॥ सख्यधाता विधाता वसंहती वै वनि यशः ॥ सत्यं धर्मस्तप
 धं ववृत्ता वै वपिता महः ॥ जगत्सर्वं देवेश तं न मत्कुरु भारता ॥ अनंतश्चैव नागनां रुद्राणां संकरस्मृतः ॥ जंगमा जंगमं वेदं जगन्नाशयणोद्वं ॥ एत
 स्मां जगत्सर्वं प्रत्यवेत जना ईजात् ॥ पूज्यश्च सततं सर्वं देवैरपि सनातनैः ॥ इत्युक्तं वासा पुष्टं ते माहात्म्यं केशवस्य ॥ वंशमतिशामतुलो भवता दे

विदित्वा धागमेषु इत्यर्थः २५ सर्वे दिति अन्त्यनाप्याश्चर्यदर्शनां विस्तृतु प्रवेशादेवेत्यर्थः २६ सख्यवित्तुः धनितां धन्यातां धन्यकाम्यं धन्यद्वयं धन्यं करोति २७ सख्ये वा तन्मय
 गतां मानुष्यं दिहिराणां भान्ता तान्मानादिनां आनन्दभावनः २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४०

३२ ३३ ३४ ३५ हरिवंशं भुजं नूयतः अतो निर्मलतो निःपायोऽभूत् ३५ ॐ ॐ इति श्री नीलकण्ठरविते हरिवंशे प्रकाशे भावदीपे नामोपरिष्ठा

वत्सप्यते॥ येवेमंधारा॥ पंचतिवाणमुदमनुजमे॥ केशवस्थवमाहात्म्यं नाधर्मत्तान्भजिष्यति॥ एषातेवेस्ववीचर्यामयातेपरिकीर्तिता॥ एतत्तातयनेस्मिन्नित्ते
जेजनमेजया॥ आश्चर्यपर्वनिवित्तंयोहीदंधारयेत्॥ सर्वपापविनिर्मुक्तोविस्तुलोकंसंगकुति॥ कल्पमुत्थाययोनिस्तीर्तयेत्सुसमाहितः॥ ननस्यदुरि
तेकिंविदिहलोकेपरजया॥ ब्राह्मणः सर्ववेदीत्यात्तुध्रियोविजयीभवेत्॥ वैष्णोधनसमृद्धः॥ त्याक्वशोगकुंचसहति॥ नोभुभं प्राप्नुयात्किंविदीर्घमायु
रवाप्नुयात्॥ ॥ सोनितवाच॥ इतिपरिशितोराजावैशंपायनपायितं॥ भक्तवानमलोभुत्वाहरिवंशंदिजर्षभं॥ स्ववंशोनकसंक्षोपादितरेणतयेव
य॥ प्रोक्तावैसर्ववंशास्तेकिंध्रयःश्रोतुमिदं॥ ॥ इति श्रीहरिवंशो आश्चर्यं सावाणमुदसमाप्तम्॥ १८१॥ ॥ शोनकउवाच॥ जनमेजयस्यके
पुत्राः पञ्चतेतोमहधरो॥ कस्मिन्प्रतिष्ठितोवंशः पांडवानांमहात्मनां॥ सतद्विष्णुमहंभोतुं परंकोत्तुहलं हिमे॥ तत्रः कथयतः सर्ववेद्याहंतुपरिस्तु
टं॥ ॥ सोनितवाच॥ पारीक्षितस्यकाश्यायांशौ प्रजौसंवभूवतुः॥ वंशपांडस्यपुत्राणांशतमुजमधन्विनां॥ जनेजयमित्येवंधात्रंभुविपरिभक्तं॥ ते
षां ज्येष्ठत्तराजासीत्पुरेशारणसाहये॥ सत्यकर्णोमहाबाहुर्यज्ञाविपुनदाक्षिणः॥ सत्यकर्णस्यदायादः स्वेतकर्णः प्रतापवान्॥ अपुत्रः सतुधर्मात्माप्र
विवेशानपोवने॥ तस्माद्वनगतार्द्धयादवीप्रत्यपद्यत॥ सुयातुहितासुधुर्मालिनी॥ भातमालिनी॥ सतुजन्मनिगर्भस्यस्वेतकर्णः प्रजेभरः॥ अन्वगच्छ
तंपूर्वैर्महाप्रस्थानममुतं॥ सादृष्ट्यं प्रयातेतंमालिनीप्रसन्नोन्वयात्॥ पथिसासुपुवेसुभ्रवंनेराजीवलीवनं॥ कुमारंतेपरित्यज्यभर्तारंसाचगच्छ
ता॥ पतिव्रतामहाभागोपदीपपुरापतीनां॥ सुकुमारः कुमारोसोगिरिकुंजेतरोदह॥ पुंर्व्यर्थं तस्यमेघात्कप्रादुरासनाहात्मनः॥ अविद्यायात्कपुजोदीये

श्रीतितमोऽध्यायः ॐ १८२ ॐ जनमेजयस्योत्ति १ २ ३ ४ । पञ्चदशपत्निसूयापीडश्चमोक्षवित्तु ३।५ । प. द. ७-८ अन्वधान्न गभिराप्तियर्थः ६

١٨٨

२६२

दृष्टो कृतविहो १२ अजश्चागः वदन् रामो समाहूतो तथैव कृतलपं तावेव दृष्टिं प्राप्नो वेको नाम स्वर्गस्थः कश्चिदपि न स्पृशात्तायां गृहे दिनाभ्यां कोशिकं पिप्पलादा

पलादिश्च कोशिकः ॥ इष्टा कृपा नितो ज्ञातौ प्रशालयतां जले ॥ निघ्नौ न स्यात्तौ पाशौ शिलायां हृदिरस्रवौ ॥ अजस्यामौ तु पाशौ तावुभावपि समाहितौ ॥ तथैव
 वसमाहूतौ वजपाशौ तावुभावपि नितो जपाश्वे इति तौ वक्राते नाम न स्पृह ॥ सतु वेमकशालायां दिनाभ्यां पार्वदितः ॥ वेमकस्य तु धार्मीतमुदहः पुत्रकार
 णात् ॥ वेमकाः सतु पुत्रोद्भास्य रणौ सविजो वनौ ॥ तेषां पुत्रांश्च योऽंश्च पुत्रपुत्र्यजीविनः ॥ सत्यपौरवो वंशः पांडुवा नां प्रतिष्ठितः ॥ श्वो कोपि वांश्च गी
 तो यं नाद्रुपेण ययातिना जरासेकमणे पूर्वधुंशोऽपि ते न धीमता ॥ अवंशार्कग्रहाभूमिर्भवेदपि न मे शयः ॥ अपौरवतनुमही भविष्यति कदाचन ॥ ॥ शौ न क उवा
 चा उक्तो ये हरिवंशस्ते पर्वता निरिविता निव ॥ यथा पुरोक्ता नितथा वा स शिष्यो रोधी मता ॥ तत्कथ्यमानमति नमिति हाससमन्वितं ॥ श्रीणात्यस्मान्मृतवात्स
 र्वणपप्रणाशनां सुखभयतया वीरमतो हादयती वनः ॥ न न मे जयत्कनूपतिः श्रुत्वा स्यात् न मनुजमं ॥ सो ते किमकरोत्यथात्सर्पसत्रादनेतरं ॥ ॥ सो नित
 ॥ ज न मे जयत्कनूपतिः श्रुत्वा स्यात् न मनुजमं ॥ यद्यारभत दास्यास्ये सर्पसत्रादनेतरं ॥ तस्मिन्सत्रे समात्रे च राजा परिश्रितस्तदा ॥ वष्टुसवाजिमेधेन
 संभारा नुपवक्रमे ॥ मलिकपुरोहिताचार्या नारुयेदमुकावह ॥ यथ्येहं वाजिमेधेन हयउत्सृजनामिति ॥ ततोऽप्यविज्ञायसि कीर्षितं तदा क्रुलो महा
 त्मा सहसा जगाम ॥ परीक्षितं द्रष्टुमही न सत्त्वेहं पायनः सर्वपरावरतः ॥ पारिश्रितस्तु नृपतिर्दृष्ट्वा तमुपि मागतं ॥ अर्घ्यपायासने कृत्वा प्रजया मा
 सशास्त्रतः ॥ तौ बोधविद्यावधितः सदस्यास्तस्य शौ नक ॥ कथावद्भविष्याश्चिन्नाश्चक्रिरे वेदसंमिताः ॥ ततः कथां ते नृपतिश्चोदयामास तं मुनिं ॥ पि
 ता महं पांडवानां मात्मनः प्रपिता महं ॥ महाभारतमाख्याने वदर्थं कति वित्तरं ॥ निमेषमात्रमपि मे सुखभयतया गतौ ॥ विभूतिवित्तरकरं सर्वेषां

१३. १४. १५. तेषाम् अजपाश्वपिप्पलादकोशिकानाम् १६. अत्र पुरुवंशविषये १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. वेदसंमिताः वेद
 २८. मेममनिमेषमात्रमपि सत्त्वसरोऽपि निमेषमात्रमिव गतः अपिदिर्वा ३०

३३ ५ः महाभारतम् अनेयानाम् ३४ ३५-३६ आडीजितवरः पश्चिमिदोषः तदूपेरावसिष्ठः एकस्तेराविश्वामित्रश्चरपितृणां ज्ञाया कव्येन युद्धकृतुमिश्रको
इमां शिवकंताम् तन्निमित्तमुभयपक्षपातिनां क्षत्रियाराणां नाशी वृत्त इत्यर्थः ३७ महाभारते महाभारतयुद्धनिमित्तमारंभ इत्यारंभः ३८ ३९ असंहर्षः सर्वलोकेतः

वेयशत्करं तया सुविहितेन वसुन्शखे धीरमिवाहितं ॥ अमृतेन न तृप्तिः स्वाद्यथा स्वर्गसुखेन च ॥ तथा तृप्तिं न गच्छामि भक्त्येव मोक्षं भारती कथां ॥ अनुमानं तु
सर्वज्ञं पृच्छामि भगवन् ॥ हेतुः कुरुणां नाशस्य राजसूयोमतो ममोऽऽसहानो यथा ध्वंसो राजन्यानामुपपन्नः ॥ राजसूयं तथा मन्ये पृष्ठार्थमुपकल्पितं ॥
राजसूयस्तु सोमेन श्रूयते पूर्वमाहृतः ॥ तस्यान्ने तु महद्युद्धमभ्यारका मयो ॥ आहृतो बहूनां पितृणां ते तु महाक्रतोः ॥ देवा सुरं महद्युद्धं सर्वभूतधया
बहू ॥ हरिश्चंद्रश्च राजर्षिः क्रतुमेतमुपाहरन् ॥ तत्राप्याग्नीवकं नाम युद्धं शत्रुविनाशनां ॥ ततो नंतरं मार्येण पांडवेनाति दुस्तरः ॥ महाभारत आरब्धः स
धृतो द्विरिव क्रतुः ॥ तदस्य मूलं पुद्गल्यलोकं धृयकरस्य ह ॥ राजसूयो महायज्ञः किमर्थं न निवारितो ॥ राजसूयो ह्यसंहायो यज्ञो गैश्च दुरन्तयैः ॥ मिथ्या
प्रसीते यज्ञो गैः प्रज्ञानां संभयोऽभवः ॥ भवानपि वसुधैव कुटुम्बकम् ॥ अतीतानां गतं न भवति ॥ अतीतानां गतं न भवति ॥ अतीतानां गतं न भवति ॥
तथा तया तया ॥ अनाथास्तथा ॥ अनाथास्तथा ॥ अनाथास्तथा ॥ अनाथास्तथा ॥ अनाथास्तथा ॥ अनाथास्तथा ॥ अनाथास्तथा ॥ अनाथास्तथा ॥ अनाथास्तथा ॥
सो ब्रवीम्यहं ॥ सामर्थ्यं न वदामि भाविष्यत्यनिवर्तने ॥ परिहर्तुं न शक्याहिकाले न विहिता गतिः ॥ त्वया त्विदमहं पृष्टो बभूवाम् ॥ गंतुं भाविष्यत्यनिवर्तने ॥
तत्कालं त्वान्कालः भक्त्यापि न करिष्यसि ॥ न संरंभा न वारंभा न वेत्थास्यसि पौ हवे ॥ लेखाहिकालं त्विदं त्वया त्वया ॥ अथ मेधः कुरु मे
युद्धत्रियाणां परिहृतः ॥ तेन भावेन ते यज्ञं वासवो धर्षयिष्यति ॥ यदि न शक्यते राजन् परिहर्तुं कथं वन ॥ देवं पुत्रवकारेण मायजेथाश्रितं क्रतुं ॥ त
वापराधः शक्यतो पापं धाय गलत्यस्य ॥ न व वायजमानस्य कालोऽत्र दुरतिक्रमः ॥ तस्य संस्था क्रतुमिदं ॥ कालस्य परमेष्ठिनः ॥ यथा इह प्रज्ञासर्गं गमि

ननु मिश्रव्यः ४० ४१ नेनागुरुगाः ४२ ४३ विहितागतिः विहितां ४४ ४५ संरंभाज्ञयात् आरंभात् उत्साहात्पौरुषे पुरुषवंद्री ४६ तेन भावेन महत्त्वकारणेन २६३ ११
इष्टवर्गद्वेष्टादिभ्यः ४७ तस्य कर्तुः संस्था समाप्तिस्तदर्थं कृतमिदं भाविकालुष्यं कालस्य दुःखेति शेषः ४८ ५०

^{५५}
 तत्प्रयोगं कालार्थिनम् ५० ५२ ५३ ५४ द्विजः पक्षी ५६ ५७ उपात्तः उपसंहृतो यज्ञोऽभ्युपमेधः देवादिषु स्नानरूपेणावस्थास्यति ५८ उद्भिजादजायत इत्योऽद्भिजाः
 भूविः तस्थे योगी खत्तमानायां भूविः प्रकटि भविष्यतीत्यर्थः ५९ श्वेतग्रहमुत्पातविशेषः अन्तकः ६० बलेन श्रद्धादिरूपं फलं दास्यते क्रतुदिनिशेषः संवृतं गोपितं विवरिष्य

व्यतिपुगभयोऽतथा यत्तफलातां वविक्रेतारो द्विजा नयः ॥ तत्प्रणेये निबोधस्व त्रैलोक्यं सवरावरं ॥ ॥ जनमेजय उवाच ॥ निवृत्ता वश्वमेधस्य किं
 निमित्तं भविष्यति ॥ भुक्त्वा परिहरिष्यामि भगवन् नृयदि मम सौ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ निमित्तं भविता तत्र ब्रह्मकोपकृतं प्रभो ॥ यत्नेन परिहर्तुं तदि
 ते न इदमत्कृतं त्वया कृतं कर्तुं वैववाजि मेधं परंतप ॥ भविष्यात्तु हरिष्यति यावद्भिर्हृदि रिष्यति ॥ ॥ ॥ जनमेजय उवाच ॥ निवृत्ता वश्वमेधस्य
 ब्रह्मसायाग्नितेजसा ॥ अहं निमित्तमिति मे भयं ब्रीडावजायते ॥ कथं स कीर्त्या युज्येते सुकृती महिधोजनः ॥ लोकानुत्तरहते गंतुं त्वेसापाशवद्विजः ॥
 यथा स नागतमिदं हृद्यमत्र प्रणाशने ॥ यद्यस्ति पुनरवृत्तिर्यत्तस्याभ्यासं यत्नमां ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ उपात्तयतो देवेषु ब्राह्मणेषु पपत्स्यते ॥ ते जमा
 भ्याहृतं तेजस्तेजस्येवावतिष्ठते ॥ ओद्भिजो भविता कथिते नानीः काश्यपो द्विजः ॥ अभ्युमेधं कलिपुगे पुनः प्रत्याहरिष्यति ॥ तद्युगे ते कृती तश्च राजसू
 यमपि कर्तुं ॥ आहरिष्यति राजेऽश्वे ते ग्रहमिगंतकः ॥ यथा बले मनुष्याणां कर्तृणां इत्यनेन फलं युगांतं हारं शृषिभिः संवृतं विवरिष्यति ॥ ततः प्रभृतिहा
 स्यंति नृणां प्राणाः पुरा कृती ॥ न निवर्तिष्यते लोको वृत्तांतो वर्तने हि ह्यते सत्सु भो महादकी उत्तरो हानमूलवान् ॥ वतुराश्रम्य शिथिलो धर्मः प्रविवर्ति
 यति ॥ ते दास्यन्ते न तपसा सिद्धिं यास्यन्ति मानवाः ॥ धर्माधर्मं हरिष्यति युगांतं जनमेजय ॥ ॥ इति श्रीहरिवंशोपनिषद् ॥ ॥ जनमेजय उवाच ॥ आसत्ते
 विप्रकृष्टं वा यदि कालेन विप्रहृतस्मात्तदा परविध्वंसं युगांतं स्पृहयाम्यहं ॥ प्राप्ता वयंतं यत्कालमनयाधर्मं तत्प्रया ॥ आदास्यामः परंधर्मं सुखमन्यो
 न कर्मणा ॥ ॥ शौनक उवाच ॥ प्रजासमुद्देग करं युगांतं समुपस्थितं ॥ प्रनष्टधर्मधर्मतनिमित्तैर्वक्तुमर्हसि ॥ ॥ तौ तिरुवाच ॥ पृथुसत्तं भविष्यत्यग

कालं

तदा प्रभृति युगांतं भारभ्यप्राणाः इन्द्रियाणि पुरा कृतीः शिष्टाकारान् वर्तनेषु आचारेषु वृत्तान्तः पूर्ववृत्तेन नितरां वर्तिष्यते ॥ ॥ सृष्टिर्मात्रं विधर्मः महोदके मिहा
 विचवा हृत्यात् ६३ ६४ इति भावदीपे हरिवंशोपनिषद् प्रकाशो शानो परिश्रयशीतितम् ६५ १८३ आसत्ते यदि यस्मात्कालं मोक्षस्य न विप्रहृतस्मात्तदा परः धर्माधर्मसो
 र्माधिकात् ६५ इति लोकेन तं युगानां तत्रैकं तं श्रोतुं स्यादयमि १ तत्र सृष्टा हितुमाह प्राप्ता इति अत्याशमेन सह फलं भवतीति लोभादस्माभिरंक्तो प्राश्नितमित्यर्थः ॥ ॥

१० दत्तयोजनयोः द्वाभ्यां स्वर्गः निष्क्रियानि पंचयज्ञहीनानि ११ अकुलता अनिष्टा १२ चेतना धर्मधर्मस्वरूपबोधमुक्तकलाः विद्यया विवृलिनः सन्ध्यामिनः प्रजास्यन्ति अन्योऽयं मिथुनी हयप्रजा
 १३ अहभूलाः अन्नविक्रयिणः शिवभूलाः वेदविक्रयिणः केशभूलाः भगविक्रयिणः १४ सर्वब्रह्मवादकृतेन कर्मभ्रष्टाः भविष्यतीत्यर्थः सर्ववाजसनेयिनः शाखान्तरलोपात्तेन वेदत्रयसाधोयज
 १५ विष्मतीति भावः इदानीमेव पश्चिमदेशे तथा दर्शनात् भादिति पुन्यवादीययुते भावादिनः १६ भुक्तदंताः मांसाशनत्वात् अन्यथा रक्तदंतत्वे स्यात् अंजिताः साः सुप्तदृष्टयः शाक्यमतं बुद्धमतं चोपजीवन्ति वेद
 १७ कान्ति का इत्यर्थः १८ अपराः हिंसा दकया द्या इयः स्वाहना उत्तमं रसादीनां १९ अंत्याः मृच्छाः मध्ये कुरुपां बालाभूतत्रयं श्वस्रो छंदशासं करिष्यतीत्यर्थः यथेति नीचमार्गजुसारिण इत्यर्थः २० दम्पाः

ति तत्वेन विंशत्यशुगंते सर्वभूतानां भगवानवती जडा ॥ ॥ वासउवाच ॥ अरक्षितारोहर्तारोवलिभागस्य पार्थिवः ॥ पुगंते पुभविष्यन्ति स्वरक्षणापरा
 यणाः ॥ अक्षत्रियाश्चरात्मानो विप्रः ॥ भूदोपजीविनः ॥ भूदाश्च ब्राह्मणाश्चराधविष्यन्ति पुगधयो कांडपृष्ठाः ॥ त्रियाश्च निःक्रियाणि हवीष्यथा ॥ एक
 पंथा मशिष्यन्ति पुगंते जनमेजया शिल्पवंतां नृपराजरा मशमिषप्रियाः ॥ भार्यामिश्रभविष्यन्ति पुगंते जनमेजया राजवृत्ते स्थिताश्चोरा राजानश्च
 रशीलिनः ॥ धनानिश्चायनीयानि सतां वृजमप्रजिनो भूत्या सनिर्दिष्टपुत्रो भविष्यति कलौ पुगो ॥ अकुलता नाथ पतिता भविष्यन्ति पुगधयो प्रनष्ट
 चेतना मर्त्या भुक्तकेशा विवृलिनः ॥ दुनवोऽरावर्षाश्च प्रयास्यन्ति नरात्तदा ॥ अहभूला जनपदाः शिवभूलाश्च तृष्यथा ॥ प्रमदाः केशभूलिनो भविष्य
 नि पुगधयो सर्वे ब्रह्मवद्विष्यन्ति सर्ववाजसनेयिनः ॥ भूदाभोवादिनश्चैव भविष्यन्ति पुगधयो तणे यज्ञफलानां वविक्रेतारो दिजातयः ॥ अतवश्च भविष्यन्ति विप
 रीता पुगधयो भुक्तदंता जिनाश्च भुंजाः कायायवाससः ॥ भूदाधर्मकरिष्यन्ति साक्यबुद्धोपजीविनः ॥ स्वापदप्रचुरत्वं वगवां वैवपरिधयः ॥ स्वाहनां विनि
 वृतिश्च स्नातव्या नृगते पुगे ॥ अंत्या मध्ये निवस्यन्ति मध्या भान्ति वासिनः ॥ युधानि प्रजाः सरीगमिष्यन्ति पुगधयो तथा दिहायना दम्पा तथा पत्न्यत्वं कर्षका
 ॥ वित्रवर्षी वपर्जनो पुगेशी लोभविषाति ॥ सर्वे चौरकुले जाताश्चोर्यतः परस्परं ॥ त्वत्पेताद्या भविष्यन्ति याक्विं विष्याप्य दुर्गताः ॥ नते धर्मं वरिष्यन्ति मा
 नवानिर्गते पुगे ॥ उषरा व कुलभूमिः पंथानतस्करा वृताः ॥ सर्वे वालिजकाश्चैव भविष्यन्ति कलौ पुगे ॥ पितृदमा निदेयानि विभजंते सुतास्तदा ॥ हरणा य
 प्रवत्स्यन्ति लोभेनानृतवादिनः ॥ लोकुमार्ये तथा कपेरत्ने चोपधयंगतो भविष्यन्ति पुगंते वतार्यः ॥ केशैरत्नं कृताः ॥ निर्विहारस्य भीतस्य गृहस्थस्य भवि

चतुराश्च मगमिताश्च
 तुष्यथाः ब्राह्मणा एव
 सत्रादीनां चतुर्थ्यश्च मे
 ३ अधिकारत्वात्

३६

उषार्कः ५४:

कलजकटादिवहनयोग्याः वित्रवर्षीः कलैर्योजितस्य वलीवर्दस्पष्टकं मृगमाई एकं भुक्तमित्येवं वद्विष्यतीत्यर्थः १० वाग्यानां मुहमेतः यत्किंचिद्वनं दुर्गताः दरिद्राः ११ उषार्कवद्वृत्ताः सागृत्तिकया प्रस्वेदभूयि
 द्याधीजनादानीत्यर्थः ननरोत्तर इति वनांतरे पुनयातवक्रमगे पिनगराभ्यययोग्याः ये गतिव्यमित्यर्थः १२ देयानि अलंकारादीनि शास्त्रतः अविभाज्यान्पि विभजन्ते १३ लोभानृताभ्यां विरोधिताः संततविरोधा
 १४ लोकुमार्ये लावण्ये रत्ने अलंकारादौ १५ निर्विहारस्य स्तकं चन्दनदिव्यास्तराणां दिवागसामग्री विहारस्त इति स्तकं चन्दनदिव्यास्तराणां स्थितस्य २४

स्व

[illegible]

मृगाधान्यविशेषसन्मयापितृका अलंकारधेयान्ते सप्तगुणादेरप्युपलक्षणात् ३८ वियोगीनि यथाशस्त्रं तत्तत् ग्रहसंयोगहीनानि ३९ वियोगीनि
नवरोषुवा ३९ अग्रं मासचतुष्टयं अकृतम् अपत्तं अग्रं धेयान्ते अन्तानि कृतानि ३९ ४०

三

रत्नानां क
दिशतः सत्यतः ७ मरासने सत्यः २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५

॥ शुभेभ्यर्वित्तुः अभाविनः विनाशभाजः बहुकृपिणः सतुराश्रमभाजः २० प्रधानपुरुषेईश्वरस्तदाश्रयासद्गताः कथायोगिनेव ननुतादृशचारेण २१
नसामग्रीभाजताताम् वंशमवानामितिवा २२ २३ निःसारेः निर्द्वेने निष्क्रिये संध्योपादानादिहीने व्यक्तरेः सर्ववर्गसाम्येन स्थिते २४ २५ २६

कामात्मानोदरात्मानः सोपधाः प्रियसाहसातेषु प्रभवमाणेषु तत्त्वशीलेषु सर्वतः ॥ अभाविनो भविष्यन्ति मुनयो वक्ररूपिणः ॥ उभयत्रायेकतपुगे प्रधानपुरुषा
श्रयाः ॥ कथायोगेन तासर्वान् पूजयिष्यन्ति मानवाः ॥ सत्यचौरा भविष्यन्ति तथा चैतापहारिणः ॥ भक्षभोज्यहराश्चैव करंशानां चहारिणः ॥ चौराश्चोरस्यहर्ता
रोहंता हन्तुर्भविष्यति ॥ चौरैश्चोरक्षयेवापि कृते क्षेमं भविष्यति ॥ निःसारे धुमिले लोके निःक्रिये चैतरे स्थिते नराः भविष्यन्ति वने करभारप्रपीडिताः ॥ पितृ
नातापयिष्यन्ति पुत्राः कर्मणि सर्वशः ॥ सुधाः श्वधस्तथा चैव पुगांते पर्युपस्थिते ॥ वाकशरैस्तर्जयिष्यन्ति गृहं शिष्याः समंततः ॥ यत्तु कर्मण्युपरते रक्षां सिद्धौ
पदानि चोकीरसूषकसर्पश्च धर्वयिष्यन्ति मानवान् ॥ क्षेमं तु भिक्षमारोग्यं सामर्थ्यं चापि वंधुषु ॥ उद्देशतो नरश्चैव भविष्यति पुगक्षयोः स्वयं पालाः स्वयं चौरा पु
गसंभारसंभृताः ॥ मंदलेः प्रचरिष्यन्ति देशे देशे पृथक् पृथक् ॥ स्वदेशेभ्यः परिश्रयानिः साराः सह वंधुभिः ॥ नराः सर्वे भविष्यन्ति तदा कालपरिक्षयात् ॥ तदा
त्वं धेसमाहायकमाराचिहुतापयात् ॥ कौशिकीं लंघयिष्यन्ति नराः ॥ छुडयपीडिता ॥ अंगान् वंगान् कलिं गं श्चकारमीरानथ केरलान् ॥ अविनाशगिरिजो
लीः संश्रयिष्यन्ति मानवाः ॥ कृद्वह्निमवत्याश्च कूलं बलवत्संभसः ॥ अरण्येषु ववत्स्यन्ति नराः ॥ श्लोकगणैः सह ॥ नैव भूत्या न गभूत्या भविष्यति वसुंधरा ॥ गो
त्रारधाप्यगोत्रा रो भविष्यन्ति वराष्ट्रिणः ॥ मृगेर्मत्स्येर्विहंगैश्च स्वापदेः सर्पकीटकैः ॥ मधुशकफलेर्मूलेर्वर्तयिष्यन्ति मानवाः ॥ शीरे पर्यविविधं वल्कलांश्च
जितानि च ॥ स्वयंकृतानि वत्स्यन्ति यथा मुनिजनास्तथा ॥ वीजनामाकृतिं निसेधीहंतः काष्ठशंकुभिः ॥ अजेडकं पुरोड्वंचपालयिष्यन्ति यत्ततः ॥ नदीस्रोतांसि
रोत्स्यन्ति तोयार्थं कूलमाश्रिताः ॥ पक्रान्नव्यवहारेण विपर्ययतः परस्परं ॥ तनू रूहे यथा जातेः समूलान्तरसंवृतेः ॥ वरुपत्याः प्रजाहीनाः कुललक्षणावर्जिताः ॥ ३७

गीजानां
निरिदमदिदुस्थित्या आकृतिं प्राप्या ररापधान्यानां स्वरूपं ज्ञातुं भोक्तुं वदहंत इच्छन्तः तत्र तत्प्रापणाधमं अजेडकं पालयिष्यन्ति गंधारकाश्मीरादीन् स्थिताः स्वरोद्युतिभिर्देवः ३८
पुष्पस्थोदनं गृहिताश्वः सपादगुणां देहीति व्यवहरन्तः इत्यर्थः ३९ समूलान्तरसंवृतेः मूलधनेन सहितस्यान्तरस्य कलाद्रव्यस्य संवृतानि अपलापाः स्तेः निमित्तभूतेः यथा
नैव सनू रूहेः कल हायमानाः व्यवहरन्ति तथा उत्तमवर्गाः परान्तः आसन्तः इति पूर्वगात्त्वयः ३८

एवं भविष्यति तदा मानुष्याः कालकारिताः ॥ हीना दीने तदा धर्मप्रज्ञा समनुवर्त्यति ॥ आयुस्तत्र वमर्त्यानां परं त्रिंशद्भविष्यति ॥ उर्वरा विषयता नारजसा समा
मुताः ॥ भविष्यति तदा ते वां से मेरिं दिय संक्षयः ॥ आयुः प्रक्षय संरोधा विवाहः प्रभविष्यति ॥ भुश्रूषको भविष्यति सा भूनां दरी नेरताः ॥ सत्यं व प्रतिपत्त्यं निव्यव
हारो पसंधयात् ॥ भविष्यति व कामानामला भादर्मशीलिनः ॥ करिष्यति व संको वं स पक्ष सुयपीडिताः ॥ एवं भुश्रूषको दाने सत्ये प्राक्क भिरभलो ॥ वतः पदा प्र
वृत्तश्च धर्मश्रेयो निपत्त्यते ॥ ते वां लघानुमानानां गुणेषु परिवर्तनां ॥ त्वाडु किं त्विति विज्ञाय धर्मसवं वदिष्यति ॥ यथा हानिः क्रम प्राप्ता तथा वृद्धिः क्रमागता ॥ प्र
रही ते ततो धर्मप्रवर्त्यंति क्रतं युगां साधु हतिः क्रतु युगे कषा यो हानि तद्यते ॥ एक सवत् कालः सही नव रणो यथा शशी ॥ द्वयो हित मसा सो मो यथा कलि यु
गे तथा ॥ पूर्णश्च तमसा हीनो यथा क्रतु युगे तथा ॥ अर्थवादः परं वत्स वेदार्थ इति तं विदुः ॥ अनिलि क्रम विज्ञातं दया यमिव धार्यते ॥ इह वा दत्त पोता मन पो
हिषा वरं क्रतं ॥ गुणैः कर्मोपि निर्वृत्ते गुणास्तथेन कर्मणा ॥ अशीलु पुरुषे दृष्टा देश कालानुवर्तिनी ॥ युगे युगे यथा कालमृषिभिः समुदाहृतं ॥ इह धर्मा र्थ
कामानां देवतानां प्रतिक्रिया ॥ आशिषश्च भुवाः पुराणा सथे वायु युगे युगे ॥ यथा युगाणां परिवर्तनात् निरप्रवृत्तानि विधित्व भावात् ॥ भ्रमं न संतिष्ठति नी
दलोकः क्षयो दयायां परिवर्तमानः ॥ ५२ ॥ इति श्री स्विते पुहुरिर्वशे भविष्यं ॥ ॥ सौतिहवावा इत्येवमात्वा सयतो राजानं जनमेजयं ॥ अतीतानागतं वाक्यम
खेः परिषदा क्रतं ॥ अमृतस्येव संवादः प्रभावं द्रमस्येयथा ॥ अतर्पयत न ह्योत्रं महर्वे वीक्ष्य योरसः ॥ धर्मकामार्थसंयुक्तं कर्तुं वीरहर्षणं ॥ रमणीयेतदा स्या
नं क्रतुं परिषदा क्रतं ॥ केचिदश्रुणि मुमुषुः श्रुत्वा ह धुस्तथा परे ॥ इति हासंतमृषिणा पाशजयं लदर्शितां ॥ सदस्यान् समनुताय कृत्वा वापि प्रदक्षिणं ॥ पुन

所

निदिनोत्येवं ब्रह्माविष्णुशिवगनन्यत्वेनावधार्यते ४८ इहेति तपोधर्मः वाणश्चिमयोऽपः स च इष्टवोक्तस्वर्गादिभिर्हृकथनं च तस्तपः स्थावरं अनादि अव्यभिचारिफलं कृतं शस्त्रे निश्चितं तत्तत्श्रुतिगोदहृदि
निदिनोत्येवं ब्रह्माविष्णुशिवगनन्यत्वेनावधार्यते ४८ इहेति तपोधर्मः वाणश्चिमयोऽपः स च इष्टवोक्तस्वर्गादिभिर्हृकथनं च तस्तपः स्थावरं अनादि अव्यभिचारिफलं कृतं शस्त्रे निश्चितं तत्तत्श्रुतिगोदहृदि
निदिनोत्येवं ब्रह्माविष्णुशिवगनन्यत्वेनावधार्यते ४८ इहेति तपोधर्मः वाणश्चिमयोऽपः स च इष्टवोक्तस्वर्गादिभिर्हृकथनं च तस्तपः स्थावरं अनादि अव्यभिचारिफलं कृतं शस्त्रे निश्चितं तत्तत्श्रुतिगोदहृदि

२ द्वावेतौ पुष्करप्रादुर्भावस्य सूनकभूतौ श्लोकोः ५०

१० ११ संसृष्टः सारितं संविवेका तत्समीपे उपविष्टा १२ मञ्जरीवभूव- मिथुनीवभूव- १३ असंस्तपः मरणासप्राप्त

इक्ष्णुमइत्युक्तौ जगाम भगवान् विः अनुजमुक्ततः सर्वे प्रयोतमसि सतमं ॥ लोके प्रवदन्तं श्रेष्ठं ते विशिष्टा सपोधनाः ॥ याने भगवति व्यासे तदा ते कृषिभिः स
 हा मृत्विजः पार्थिवश्चैव प्रतिजगुर्ब्रथागतं ॥ पन्नगानां सुधीराणां कृत्वा वेरस्य पातनं ॥ जगाम रोषमुत्सृज्य राजा विषमिवोरगः ॥ होत्राग्निदीप्रगिरसं
 परित्राय च तक्षकं ॥ आत्मीकोष्णाश्रमपदं जगाम वमहा मुनिः ॥ राजापिहा त्तिनपुरं जगाम स्वजना वृतः ॥ अन्वशासवमुदितस्तदा प्रमुदिताः प्रजाः ॥
 कस्याविस्त्रथ कालस्य स राजा जनमेजयः ॥ दीक्षितो वाजिमेधेन विधिवद्भूरिदक्षिणः ॥ संस्तममभ्यंतत्रास्य देवीकाश्या वपुष्ममा ॥ संविवेशोपगम्या
 थविधिदृष्टेन कर्मणा ॥ तां तु सर्वां न वद्यां गीवकमेवासवत्सदा ॥ संस्तममभ्यमाविश्य तया मिश्रीवभूवसः ॥ तस्मिन्चिकारे जनिते विदित्वा तत्तत्तथ
 तत् ॥ असंस्तपः यमभ्यते धुंसेत्यधुमवकीर्त्तौ ॥ अध्वर्युर्त्तानसंपन्नस्तद्विदस्य विवेष्टितं ॥ कथयामास राजर्षेः शशापसपुरंदरा ॥ जनमेजय उ
 वाच ॥ अद्यस्मिमेयं फलं तपोकारक्षतः प्रजाः ॥ फलेन तेन सर्वेण ववीमिश्रयतामिदं ॥ अद्यप्रभृतिदेवं दमजितेन्द्रियमास्थिरं ॥ क्षत्रियावाजिमे
 धेन नयध्वं तीतिशौनकः ॥ मृत्विजश्चाब्रवीत्कुद्रः स राजा जनमेजयः ॥ दोर्वत्संभवतामेतत्तय दयंधर्वितः क्रतुः ॥ विषये मे न वत्स्यं गच्छं सहवा
 धवैः ॥ इत्युक्त्वा तत्पुत्रं प्राप्तेनृपं जातमन्यवः ॥ अमर्षा दन्वशासत्सपत्नीशालागतास्त्रियः ॥ राजा परमधर्मतत्तथासौ जनमेजयः ॥ असती वपुष्ममा
 तां तु निर्वासयत मेघहातः ॥ ययामेवरत्नौ मूर्द्धि पातितो रेत्तु गुंठितौ ॥ शौरीर्यमेययाभयं यशोमानश्च दधितः ॥ नेनां ददुमपीक्षामि परिक्षिष्टामिव
 मजं ॥ तैस्त्राहुस्तोष्टानिनरः सुखं त्वपिति वारहः ॥ अन्वात्ते यः प्रियां भार्यां परेण मृदितामिह ॥ पुनर्मेवोपधुंजति श्वावलीं हविर्धया ॥ तव मुसैः प्रभा

राजा १४ १५ १६ १७ १८ अन्वशासन् आनप्तवान् २० आत्मा मेवाह असतीमिति २१ शौरीर्यं साहात्म्यम् २२ २३

२. ॐ आवर्तितः विद्वितः २९ २९ तेत्वया ३० ३१ ३२ ननुः कोत्रस्य अतिक्रमेदिन्यत्रा विदित्युपसर्गः अइति निपातोवा ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८

वतं क्रुद्धं पारिषितं नृपां गंधर्वराजः प्रोवाच विष्णुं वसुरिदं ववः ॥ त्रियज्ञशतयज्ञानं वासव त्वानमस्यते ॥ नडुष्यतीत्यं पत्नी ते विहिते यं वपुष्टमा ॥ रंभा नामा
मासरा देवी काशिराजसुता सती ॥ सेवा यो विदुः सराज नरत्नभ्रता नुभ्रयतां ॥ यज्ञे विवरमासाद्य विप्रमिंदे राते कृतं ॥ यज्ञाद्यसि कुहं श्रेष्ठं स मृच्छावा
सवोपमः ॥ विभेत्पथिभवा कुरु सवक्रतु फले नृपा ॥ तस्मादावर्तितं चैव क्रतुरिंदे राते विभो ॥ माये वा वासवे नेह प्रयुक्ता विप्रमिंदता ॥ यज्ञे विवरमा
साद्य संतपं दुःपवाजिनं ॥ रंभामिंदे रांभा यो मन्यसे यां वपुष्टमा ॥ अथ ते गुरवः शशास्त्रियज्ञशतयाजिनः ॥ भ्रंशितं त्वं च विप्राश्च फलार्द्रिदसमादि
हा ॥ त्वमो यथैव दुर्द्धय त्रियज्ञशतयाजिनः ॥ विभेत्पथिभवा न इतः प्रासुरो भ्योपि वासवः ॥ एकै न तं यदुभयं तीर्णं शक्यं मायया ॥ स तव सुमहातेजो
विजिगीषुः पुरंदरः ॥ कथमयोरनाधीर्णं न सुसंरात विक्रमेत् ॥ यथैव हि पशुद्विः परो धर्मः परो दमः ॥ यथैव परमेश्वर्य कीर्तिश्च हरिवाहन ॥ तथै
व तव दुर्द्धय त्रियज्ञशतयाजिनः ॥ मा वासवं मां वपुष्टं मात्मानं मा वपुष्टमा ॥ गच्छ दोषेण राजेऽकातो हि दुर्तिक्रमः ॥ ऐश्वर्येणाश्वमा विश्वदेवे दे
णासि रोषितः ॥ आनुकृत्येन देवस्य वर्तितं च सुखाधिना ॥ इतरं प्रातिकृत्यं हि प्रतित्योत इवांधसः ॥ स्त्रीरत्नमपि भुंक्ष्वे मा मया पां विगतज्वरं ॥ अथा
पात्स्य ज्ञमाना वेशपे पुरपियोषितः ॥ अडुष्टा क्लृप्ति यो राज नृदिव्यात्कृत्य विशेषतः ॥ भानोः प्रभाशिरावहं वै शीहोत्रे तथा कृतिः ॥ परामृष्टा प्यसंस्कृतो
पडुष्यंति योषितः ॥ ग्राह्या लातयितया श्रपात्पाशसततं बुधैः ॥ शीतवत्स्यो नमस्कार्यः प्रज्याभियश्च स्त्रियः ॥ ४० ॥ सौतिरुवाच ॥ एवं स विश्वावसुनां तु
नीतः प्रसादमागम्य वपुष्टमाया ॥ वकारमिथावातिशं किनात्मा शानि परा मानवधमेजुः ॥ अममभि विनिवर्त्यमान संसः समभिलषन्ते न मेजयो य

अडुष्टा अत्यदोषा इत्यर्थः ३९ परामृष्टा प्यसंस्कृता दुषिता प्यद्विते न्यर्थः ४० ४१ मिथ्याव्यतिशक्तिनात्मा निमित्त इति चित्तः ४२ ४३

गुरुः

२९

२५

८८

४३

४४ विधिविहितमिति पादे अधुरत्रयाधिक्यमाधर्मः ४५ ४६ ४७ वदन्त्यन्तं फलं वदन्तं वदन्ति व्यासादुत्पन्नौ धर्मग्रन्थस्तु व्यासमेव ब्रूयतीत्याऽऽध्ययमिति भावः ४८ बंधनं संसारम्

हरिवं.

शंखं विषयमनुशासतः सधर्मबुद्धिर्महितमनारमयं वेपुष्टमांतां नैहिविरमति विप्रज्ञानाच्च विनिवर्तयति यत्तशीलना न विषयपरिरक्षणायुतो सो
नवपरिगृहीतानां वपुष्टमांतां विधिविहितमशक्यमन्यथा हिकर्तुं यद्विरचितं तया पुरावर्तमानः ॥ इति नरपतिरात्मवत्तदा सो न दुर्विविक्तवधूव
कीतमनुः ॥ इदं महावाक्यमृषेर्महात्मनः पठन्तु शास्त्रतमो भवेन्नरः ॥ प्रकृतमायुः समवाप्य दुर्लभं लभेत् सर्वं फलं स केवलं ॥ शीतकृतोः कल्पवि
प्रमोक्षं पठन्निदं मुच्यते कल्पयन्तरः ॥ ~~तथैव कामानुविधिना समधुने समाप्तकामाश्च वि~~
रायनं दत्तं यथा हि पुण्यं प्रभवं फलं दुर्मात्रतः प्रजायति पुनश्च पादः ॥ तथा महर्षिप्रभवाश्वागिरः प्रवर्द्धयन्ते तस्मिन् प्रजायते ॥ पुत्रानपुत्रौ लभ
ते सुखं च सन्धुतः पुनर्विदतिरात्मनः स्थितिं ॥ आधि न चाप्रोति विरंतं बंधने क्रियां च पुण्यां लभते पुण्यान्वितः ॥ पतिमभिलषते वसन्तु कथाश्च वरा मु
पेत्य भुजा मुनेश्च वाचां जनयति वसुतं गुणैरुपेतं स्वजनहितं दिवतां प्रमर्दनं च ॥ विजयति वसुधां वराजवर्धनमतुलं लभते दिव्यं यं वा विपुल
मपि धनं लभते वैश्यः सुगतिमिषा कुवणाश्च भूदयो निः ॥ पुराणमेतच्च रितं महात्मना मधीत्य बुद्धिं लभते वनेष्टिकां ॥ विहाय दुःखानि विपुलं संशय
ः सवीतरागो विवरेह सुधरा ॥ इत्येतद्व्यानमुदाहृतं वः प्रतिस्मरंतो हि जमंडुले ॥ स्थेर्यं वा धैर्यं वा पुनः स्मरंतः सुखं भवंतो विचरंतु लोकां ॥ इति च
रितं विदं महात्मना मधिकृतमधुन वीर्यं कर्मणा ॥ कथितमिह समासवित्तैः किमपरमिह सियद्वीमिते ॥ ॥ इति श्रीहरिवंशो भविष्यं समाप्तः ॥

७६

क्रमेणानुसृत्यार्थः ४८ ५० ५१ इच्छासिञ्जोत्तमिति शेषः ॥

धर्मिकादौ हरिवंशान्तर्गतं भविष्यान्तर्गताधर्मिकाः ॥ १०६ ॥

॥ इति श्रीमत्पद्मनाभप्रसादाचार्यादाधुरंधरचतुर्विंशतं सगोविन्दसूरिसूतोनीलकण्ठस्य कृतो भारतभाष्यदीपे हरिवंश
विक्रमीयोगे कद्विद्विदक्षामितेशके हेतुककुहनिगते भावदीपमालीति खट्वा ॥ नमोस्तु कृष्णाय ॥ २८८ ॥

